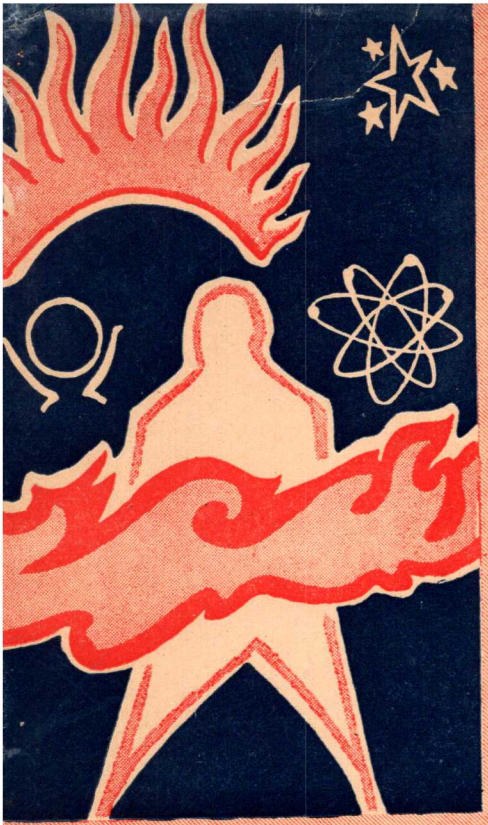

جادو ء سائنس

جادو ؛ سائنس

(تن جلدن ہر)

— جادو پھریون —

جادو ءِ سائنس

(گن جلدق ۾)

— جلد پهريون —

از

سر جيمس جارج فريزر

مترجم

سوبو علي م. سومرو

05-87

سنڌي ادبي بورڊ

سنڌ اسيمبلي بلڊنگ، تلڪ چاڙهي،

بندر روڊ، ڪراچي، حيدرآباد سنڌ،

ڪربون چاپو ۱۹۵۹ع ۲ هزار ڪاپيون

هن ڪتاب جي اشاعت جا جملي حق سنڌي ادبي بورڊ
وٽ محفوظ آهن .

قيمت [illegible]

ملڻ جو هنڌ :-
سنڌي ادبي بورڊ جو بڪ اسٽال،
سنڌ اسيمبلي بلڊنگ، بندر روڊ، ڪراچي،
۽ تلڪ چاڙهي، حيدرآباد سنڌ .

هي ڪتاب "نواءِ سنڌ" پرنٽنگ پريس، ڪراچيءَ ۾ ڇپيو
۽ سنڌي ادبي بورڊ جي سيڪريٽريءَ، محمد ابراهيم جويي،
شايع ڪيو .

مترجم جو نوٽ

عالم الانسان جي ماهرن جي راءِ آهي تہ حضرت انسانؑ، جو اڄ اسان کي ذري گهٽ ترقيءَ جي بنهہ عروج تي نظر اچي رهيو آهي، سو اڄ کان ڪروڙين سال اڳ انتهائي وحشي حالت کان درجي بدرجي ترقي ڪندو، مَسَ پنهنجي موجوده منزل تي رسيو آهي. اڇوڪي تهذيب ۽ تمدن، جنهن تي اسين ايڏو ناز ڪري رهيا آهيون، سا نہ هڪ صديءَ جي پيدائش آهي، ۽ نہ ڪنهن هڪ زماني جي، پر حقيقت هيءَ آهي تہ اها اسان کي پنهنجن ابن ڏاڏن کان آهستي آهستي ورثي ۾ ملندي آئي آهي ـ اهي ابا ڏاڏا، جن کي اڄ اسين اڻ سڌريل ۽ وحشيءَ جهڙن حقارت آميز خطابن سان نوازي رهيا آهيون. لکين سال اڳ، جڏهن انسان پاڻ کي نامهربان ماحول ۽ قدرتي عناصر جي رحم و ڪرم تي ۽ تن تنها ڏٺو، تڏهن سندس اڻ گهڙيل دماغ جي جيڪا ڪيفيت رهي هوندي، تنهن جو اسين شايد تصور ۾ نہ ٿا ڪري سگهون. اهو انهيءَ وحشيءَ ۽ اڻ سڌريل انسان جي مشاهدن ۽ تجربن، ڪاميابين ۽ ناڪامين جو ئي نتيجو آهي، جو اڄ اسين قدرت جي اهڙن پوشيده رازن کي پروڙي سگهيا آهيون، جن کي ٻيا تہ ڇڏيو پر رڳو اڳين صديءَ جا ماڻهو ۾ "خدا جي رازن ۾ هٿ وجهڻ" سڏيندا هئا، ۽ جي اڇوڪي زماني جي سائنسي ايجادات کي هوند ڪرامات ۽ معجزن کان سواءِ ٻيو ڪو نالو ڏيئي ڪين سگهن ها.

ارتقا جي اصول مطابق، موجوده انسان، ٿيندي ٿيندي، 'چمپنزي' قسم جي باندرنما جانور جي هڪ گهراڻي مان نڪري، آهستي آهستي، پنهنجي بهيمانہ شڪل و صورت، عادتن ۽ خصلتن کي ترڪ ڪندو، اڄ اچي هڪ شائستہ ۽ مهذب انسان جي منزل کي پهتو آهي.

بظاهر، هيءَ ڳالهه هڪ بيخبر ماڻهوءَ لاءِ کيل جهڙي آهي، پر ارتقا جي اصولن کان باخبر ۽ سمجهه، پوجهه رکندڙ ماڻهوءَ لاءِ انهيءَ نندڙيءَ ڳالهه ۾ فکر ۽ غور جا داستان پريل آهن. ٽورو ئي غور ڪري ڏسبو ته معلوم ٿيندو ته اڃوڪي انسان کي پنهنجي انهيءَ وحشي حالت کي چڏڻ ۾ ڪيترو نه دکهو عرصو لڳو هوندو، ڪيس کهڙين نه دشوارين سان مقابلو ڪرڻو پيو هوندو، ۽ ڪيتري نه ڪيس جدوجهد ڪرڻي پيئي هوندي! سندس ظاهري وضع قطع ۽ جسماني ساخت کي هڪ هيبتناڪ "حيوان" جي حليي کان ڦري، هڪ خوبصورت انسان جي شڪل ۾ تبديل ٿيڻ ۾ ڪيترين نه ارتقائي منزلون طي ڪرڻيون پيئون هونديون!

اهو ته ٿيو سندس جسماني تبديليءَ جو احوال. پر حضرت انسان مخلوقات جي ۾ين ساهوارن کان جيڪا فوقيت ۽ برتري حاصل ڪئي آهي، سا رڳو سندس جسماني فضيلت جي مرهون منت نه، پر خاص طرح سندس دماغي صلاحيتن جي ئي محتاج آهي. جنهن شيءَ کي اڄ اسين "عقل سليم" ۽ "انساني شعور" سڏيون ٿا، سو ته انسان کي تنهان ئي زياده تڪليف ۽ جانڪاهيءَ کان پوءِ نصيب ٿيو آهي. اوائلي انسان کي جڏهن پهريائين پنهنجي دماغ کان ڪم وٺڻ جي صلاحيت جو احساس ٿيو، تڏهن هن جو ڏيان سڀ کان اول پنهنجي قريبي ماحول ڏانهن ڇڪيو، ۽ هن انهن سڀني فطرتي قوتن تي قبضي ڪرڻ جي ڪوشش شروع ڪئي، جي سندس وجود کي ختم ڪرڻ لاءِ هميشه ساڻس برسر پيڪار هيون. هن جي اڻاسريل ۽ نندڙي دماغ انهن سڀني شين ـ وڄ، ڪڄڪوڙ، برسات، طوفان، سڄ ڇنڊ ۽ انهن جي گرهن، زندگي ۽ موت، وغيره ـ جي اسباب و عمل ڄاڻڻ لاءِ جاکوڙ شروع ڪئي. انهيءَ جاکوڙ ۾ ڪيس هڪڙا خيال ترڪ ڪري، وري وري پيا ۽ نوان خيال اختيار ڪرڻا پيا. جيئن جيئن سندس تجربن ۽ مشاهدن سندس اڳوڻن خيالن جي ترديد ڪئي، تيئن تيئن هن سڄ حاصل ڪرڻ جي تلاش ۾ نيون واٽون ۽ اڳواٽ اڻ ڏٺل

راهون اختيار ڪيون. اڇوڪو 'سمجهدار' انسان، جو پنهنجي اوائلي زماني جي پاڻ کي وهم پرست سڏڻ کان دريغ نه ڪري، تنهن کي جيڪڏهن انهيءَ ماحول ۾ انهن دشوارين سان مقابلي ڪرڻ جو اڄ به ڪو موقعو ملي، تہ امڪان اغلب آهي تہ هو ايترو ڪجهہ ٻہ نہ ڪري سگهي، جيترو سندس انهيءَ وحشي پيشروءَ پنهنجن پونيرن لاءِ ورڻي ۾ ڇڏيو. اهو سچ آهي تہ اوائلي انسان ڪائنات جي مختلف مشاهدات متعلق جيڪي اسباب و علل سوچيا، ۽ جن تي هن گهڻي زماني تائين ڳنڍ ڏني، سي آخرڪار باطل ۽ بي بنياد ثابت ٿيا. پر هيءَ ڳالهہ تسليم ڪرڻ کان سواءِ نہ ٿو رهي سگهجي تہ بعد واري زماني جي تحقيقات ۽ ڪوجنائن جو اصلي بنياد اوائلي انسان جا اهي ٻئي باطل ۽ ڪوڙا نظريا ۽ عقيدا هٿ، جن اسان جي موجوده زماني جي سائنس کي جنم ڏنو. جيستائين اوائلي انسان جي وهمن ۽ پرمن کي بي حقيقت ثابت نہ ڪيو ويو، تيستائين حقيقي ڄاڻ حاصل ڪرڻ جي ڪا گنجائش ٻي ڪانہ هئي. ۽ اهڙن محققن کي، قديم زماني کان وٺي سينہ بسينہ ورثي ۾ مليل ڳالهين کي اوچتو ٻي اوچتو باطل چوڻ ۽ باطل ثابت ڪرڻ ۾، ڪهڙو نہ جيءَ جو جوکو ملهہ ڳنهڻو پيو هوندو، تنهن جا ڪيئن مثال تاريخ ۾ موجود آهن، جن جي بيان ڪرڻ جي هت ڪا خاص گنجائش ۽ ضرورت ڪانهي.

بهرحال، هيءَ دنيا، گذريل ڪروڙن ۽ اربن سالن کان وٺي ترقي ڪندي آئي آهي، ۽ ظاهر آهي تہ اهائي دنيا، جا اڄ هڪ اهڙيءَ منزل تي اچي پهتي آهي، جتي انسان پنهنجي قريبي ۽ فوري ماحول تي مڪمل قدرت حاصل ڪرڻ کان پوءِ، آسمانن ڏانهن اکيون کنيون آهن، ۽ جنهن ڪائناتي خلا ۾ معلق سيارن جي تسخير جي ڪوشش شروع ڪئي آهي. ان ٻي دنيا ۾ ڪن صدين يا هزارن سالن کان پوءِ ڪو اهڙو انسان آباد نظر اچي، جنهن جي نظرن ۾ اڇوڪو انسان ۽ محض ان ٻي ابتدائي وحشي دور جو هڪڙو آخرين يادگار ثابت ٿئي!- تہ اها ڳالهہ ڪا ناممڪن

نہ آهي. جهڙيءَ طرح اسان پنهنجن پيشروَن جي حاصل ڪيل حڪمت ۽ اخذ ڪيل نتيجن جي ڏير مان ڪولهي ڦولهي سچ ۽ سونءُ پرکي ڪم آندو آهي ۽ سندن غلطين کي مٽءُ ۽ بيڪار چاڻي ڦٽو ڪري ۽ انهن متعلق پراڻا خيال ترڪ ڪري، ترقيءَ جي راه تي پنهنجو قدم اڳتي ٽي وڌائيندا آيا آهيون، بلڪل اهڙيءَ ٽي طرح اسان جا پويان به اسان جي غلطين کي بي حقيقت سمجهي، اسان جي ڪاميابين مان فائدو حاصل ڪري، حق جي چاڻ حاصل ڪرڻ ۽ ڪائنات جي مڪمل تسخير جي منزل مقصود ڏانهن گامزن نظر ايندا... ۽ اهو زمانو پري نہ ٿو نظر اچي، جڏهن هيءَ آدم جو اولاد چنڊ تہ پڄاڻ خود، اڇا به ڪنهن زياده بلند مقام تي پهچڻ ۾ ڪامياب ٽي ويندو.

"جتي عرش نہ اپ ڪو، زمين ناه ڏرو،
نڪو چارو چنڊ جو، نڪو سج سرو،
اتي آديسين جو لڳو دڳ درو،
پري پين پرو، نات ڏٺائون نانهن ۾!" —"شاه"

زير نظر ڪتاب علم‌الانسان جي گوناگون شاخن مان هڪ شاخ سان وابستہ آهي. جيئن مٿي عرض ڪري آيا آهيون، انسان ڪائنات جي حقيقت پروڙڻ لاءِ ڏاڍا ٽڪر هنيا آهن ۽ سندس انهيءَ طويل جدوجهد جو داستان به اوتروئي طويل آهي، ان کي ڪنهن هڪ يا ٻن جلدن اندر ماپائڻ ناممڪن آهي. سنڌي زبان ۾ شايد هي پهريون ٽي دفعو آهي، جو حضرت انسان جي هن ڪوه شڪنيءَ جو داستان سنڌي خوانده عوام اڳيان پيش ڪيو وڃي ٿو. ٻين ٻولين ۽ خاص طرح انگريزيءَ ۾ تہ انهيءَ موضوع تي انتهائي دلچسپ، مفيد، غور و فڪر جي غذا سان ڀرپور ڪيئي جلد لکيا ويا آهن، پر اسان جي مادري زبان علم جي انهيءَ شاخ کان تاحال بي بهره رهي آهي. سنڌي ادبي بورڊ ان کي مبارڪباد جو مستحق آهي، جو هن انهيءَ ڏس ۾ دلچسپي ورتي.

پروفيسر فريزر جي جڳ-مشهور ڪتاب (*Golden Bough*) جو هي سنڌي ترجمو پيش ڪيو آهي.

اوائلي انسان جي دماغي ارتقا، معاشرتي نظام، سياسي جوڙجڪ ۽ سندس تهذيب و تمدن جي تحقيقات ۾ پروفيسر فريزر جون خدمتون سڄي دنيا ۾ مُسَلّم آهن. جنهن ڪتاب جو اسان ترجمو پيش ڪري رهيا آهيون، سو دراصل بارنهن جلدن ۾ لکيل آهي ۽ منجهن جيڪي به حقيقتون پيش ڪيون ويئون آهن، يا مثال ڏنا ويا آهن، تن جون اختياريون ۽ حوالا به انهن ۾ ڏنل آهن، پر جيئن ته اهي بارنهن جلد عام ماڻهوءَ جي دسترس کان بالاتر آهن، ۽ ته وري عام ماڻهوءَ وٽ ايترو وقت آهي، جو انهن جو مطالعو ڪري منجهانئن مستفيض ٿي سگهي، ان ڪري فريزر صاحب انهيءَ درياه کي کوڙي اندر بند ڪري، اهو سڄو مواد اختصار طور هڪ جلد اندر ماڻايو آهي- جنهن جي ترجمي کي اسان ناظرين ڪرام اڳيان پيش ڪرڻ جي هيءَ ڪوشش ڪئي آهي. اصل ڪتاب جي اختصار جو هي سنڌي ترجمو به جملي ٽن جلدن ۾ شايع ٿيڻ وارو آهي.

ڪتاب جي ترجمي ڪرڻ جي دوران ۾ انگريزيءَ جا ڪي اهڙا الفاظ ۽ اصطلاح سامهون آيا، جن جا هم معني الفاظ سنڌيءَ ۾ ملڻ مشڪل هئا، جنهنڪري گهڻن هنڌ تي نون لفظن ۽ اصطلاحن جي تلاش ڪرڻي پيئي آهي. اهڙن مشڪل مرحلن تي مسٽر محمد ابراهيم جويي نهايت همدرديءَ ۽ پنهنجائپ سان منهنجي رهبري پئي ڪئي آهي، ۽ جيئن ته هن ميدان ۾ منهنجي هيءَ پهرين ڪوشش آهي، ان ڪري منهنجي ٻوليءَ ۾ نقائص ۽ انداز بيان ۾ ناپختگي هڻ هڪ لازمي امر هوا انهيءَ ڏس ۾ به محترم جويي صاحب گهري دلچسپي وٺي ۽ انتهائي محنت سان منهنجي ناقص ڪوشش کي سڌاريو ۽ ڪامياب بڻايو آهي، جنهن لاءِ آءٌ صاحب ممدوح جو نهايت شڪرگذار آهيان. اهو سندس شخصي ڪاوش جو ئي نتيجو

آهي، جو هن ڪتاب جو پهريون جلد ذري گهٽ ٽن سالن جي محنت پڇاڻان هن صورت ۾ منظرعام تي اچي رهيو آهي. اميد ته جنهن اعليٰ مقصد کي مدنظر رکي سنڌي ادبي بورڊ هي ڪتاب پيش ڪري رهيو آهي، سو سنڌي پڙهيل عوام جي دلين ۾ علم ۽ ڄاڻ جي نئين روشنيءَ جي جوت جاڳائڻ ۽ سندن خيالن ۽ نظرين کي ڪجهه قدر حقيقت پسندانه بنائڻ جي صورت ۾ حاصل ٿي سگهندو.

ڪراچي،
۱۴ نومبر، ۱۹۵۹ع

— سومار علي ر. سومرو

فهرست

باب		صفحو
پهريون	پيلي جو بادشاه	۱
	(۱) ڊائنا ۽ وربيئس	۱
	(۲) آرٽيمس ۽ هيولائيٽس	۱۴
	(۳) اختصار	۱۷
ٻيو	پوڄاري بادشاه	۲۰
ٽيون	هر آهنگ جادو	۲۵
	(۱) جادوءَ جا اصول	۲۵
	(۲) نسبتي يا نقالي جادو	۲۹
	(۳) قرابتي جادو	۸۶
چوٿون	جادو ۽ مذهب	۱۱۳
پنجون	آب هوا متان جادوءَ وسيلي ضابطو ...	۱۴۱
	(۱) پيلڪ جادوگر	۱۴۱
	(۲) جادوءَ ذريعي مينهن تي ضابطو ...	۱۴۶
	(۳) جادوءَ ذريعي سڄ تي قبضو ...	۱۸۰
	(۴) جادوءَ ذريعي هوا تي قبضو ...	۱۸۵
ڇهون	جادوگر- بادشاه	۱۹۳
ستون	ديوتا روپ انسان	۲۱۵
اٺون	فطرت جا محڪماتي بادشاه	۲۴۷
نائون	وٽن جي پوڄا	۲۵۴
	(۱) وٽن جا ارواح	۲۵۴
	(۲) وٽن جي روحن جا مفيد اختيارات ...	۲۷۲
ڏهون	جديد يورپ ۽ وٽن جي پوڄا جا آثار ...	۲۷۹

يارهون	نباتات ٽي جنس جو اثر	۳۱۴
بارهون	مقدس شادي	۳۲۴
	(۱) ڏاڻا آبادي جي ديوي جي حيثيت ۾	۳۲۴
	(۲) ديوتائن جي شادي	۳۲۹
تيرهون	روم ۾ آلبا جا بادشاه	۳۴۰
	(۱) نوما ۾ ايگيريا	۳۴۰
	(۲) بادشاهه جيوپيٽر ديوتا جي حيثيت ۾ ...	۳۴۳
چوڏهون	قديم لاطينين ۾ بادشاهي ورثو	۳۵۲
پندرهون	شاه هلوط جي پوڄا	۳۶۸
سورهون	ڏائنس ۾ ڏائنا	۳۷۵
سترهون	بادشاهي جو بار	۳۹۰
	(۱) بادشاهن ۾ پوڄارين ٽي بندشون ...	۳۹۰
	(۲) روحاني اقتدار ۾ دنيوي اقتدار جي تعريف	۴۰۸
ارڙهون	روح کي خطرا	۴۱۵
	(۱) روح نيڙي ماڻهوءَ جي صورت ۾ ...	۴۱۵
	(۲) روح جي غير حاضري ۾ واپسي ...	۴۱۹
	(۳) روح هڪ پاڇي ۾ عڪس جي صورت ۾ ...	۴۴۳
اوڻيهون	جهل يا روڪ ـ ڪن جي حالت ۾ ...	۴۵۵
	(۱) اجنبين سان ڳالهائڻ ٻولهائڻ ٽي روڪ ...	۴۵۵
	(۲) ڪائڻ ۾ پيئڻ ٽي بندش	۴۶۴
	(۳) منهن ڏيکارڻ ٽي بندش	۴۶۷
	(۴) گهر ڇڏڻ ٽي بندش	۴۶۸
	(۵) ڪاڏي جي اوهر ڇڏڻ ٽي بندش ...	۴۷۰
ويهون	جهل يا روڪ ـ ماڻهن جي حالت ۾ ...	۴۷۵
	(۱) بادشاهن ۾ سردارن ٽي پابندي	۴۷۵
	(۲) ماڻهن کان پرهيز	۴۸۲

(۳) حيض ۽ ويم وارين زالن تي بندش ... ۴۸۸
(۴) جنگي جوڌن تي بندش ۴۹۴
(۵) قاتلن تي بندش ۴۹۸
(۶) شڪارين ۽ مهاڻن تي بندش ... ۵۱۱
ايڪيهون جهل يا روڪ۔ شين جي حالت ... ۵۲۷
(۱) "جهل" يا "روڪ" جي معنيٰ ... ۵۲۷
(۲) لوه جي استعمال تي بندش ... ۵۲۸
(۳) تيز هٿيارن تي بندش ۵۳۵
(۴) رت تي بندش ۵۳۷
(۵) مٽي تي بندش ۵۴۴
(۶) وارن تي بندش ۵۴۷
(۷) وارن ڪوڙڻ جون رسمون ... ۵۵۰
(۸) وڏيل وارن ۽ ننهن جو نيڪال ... ۵۵۲
(۹) ٽڪ اچلائڻ تي بندش ۵۶۰
(۱۰) ڪن ڪاڻن تي بندش ۵۶۲
(۱۱) چلن ۽ ڪنڌين تي بندش ... ۵۶۳
باويهون ممنوع الفاظ ۵۷۷
(۱) شخصي نالن ڪٽڻ تي بندش ... ۵۷۷
(۲) عزيزن جي نالن ڪٽڻ تي بندش ... ۵۸۸
(۳) مثل ماڻهن جي نالن وٽڻ تي بندش ... ۵۹۴
(۴) بادشاهن ۽ مقدس شخصن جي نالن
وٽڻ تي بندش ۶۰۶
(۵) ديوتائن جي نالن ڪٽڻ تي بندش ... ۶۱۲
ٽيويهون وحشي ۽ جا اسان تي احسان ۶۱۹

جادو اور سائنس

(کن جلدن پر)

— جلد پہریون —

باب پهريون

پيلي جو بادشاهه

۱ـ **دائنا ۽ وربيئس:** الليءَ ۾ آلبن ٽکرين جي سرسبز ۽ شاداب علائقي جي هڪ گهاٽي پيلي ۾، قدرتي نظارن سان پرپور ۽ پياري وانگر گول، هڪ قدرتي ڏنڊ آهي، جنهن کي قديم زماني جا ماڻهو "دائنا جي آرسي" سڏيندا هئا. آلبن ٽکرين جي سبز لاهين جي گهيري ۾ ٻيٽل ان ڏنڊ جي سائي پاٽيءَ جو جنهن ۾ نظارو ڏٺو هوندو، تنهن کان اهو وسرڻ جو نه آهي. اڄ ۾ ان جي ڪنارن تي جيڪي ٻه ٽيڪ اطالوي ڪوٺ. ٻڌل آهن، سي ۽ انهن جي قريب وچين صدين ۾ ٺهيل ڪنهن اطالوي سردار جو محلات، هن پرسڪون ماحول ۾ خلل انداز ڪونه ٿي سگهيا آهن. ائين معلوم ٿي رهيو آهي ته انهيءَ ويران ۽ سنسان ساحل تي دائناديوي بذات خود موجود آهي، يا پيلي جي گنجان ۽ بي ترتيب وڻن ۾ اچا ۽ ان جي روح جو واسو آهي.

قديم زماني ۾ هيءَ سرزمين عجيب وغريب ۽ بار بار وقوع پذير ٿيندڙ هڪ المناڪ واقعي جي جاءِ واردات ٿيندي رهي. ڏنڊ جي اترئين ڪناري وٽ، انهن پهاڙين جي بلڪل هيٺان، جن تي موجوده زماني ۾ نيميءَ جو ڪوٺ ٻيٽل آهي، دائنانيمورينس يا "پيلي واريءَ دائنا" جو مقدس پيلو ۽ آستانو هو، انهيءَ ڏنڊ ۽ پيلي کي ڪڏهن ڪڏهن ائريشيا جي ڏنڊ ۽ پيلو سڏيو ويندو هو، پر ائريشيا جو شهر (جديد رڪسيم) اتان ڪان اٽڪل ٽي ميل ڏور، آلبن جبل جي دامن ۾ واقع هو، جنهن کي ڏنڊ ڪان هڪ اونهيءَ لاهيءَ جدا ڪري ڇڏيو هو. انهيءَ مقدس پيلي ۾ هڪ وڻ ٻيٽل هو، جنهن جي چوڌاري ڏيٿهن جي ڪنهن به وقت ۽

شايد رات جو دير تائين بہ گنہير ۽ خطرناڪ صورت وارو ھڪ انسان هرطرف نوسيندو نظر ايندو هو. ھٿ ۾ اگھاڙي تلوار هوندي هيس ۽ هو پنھنجي اردگرد اھڙيءَ خبرداريءَ سان نظرون ڊوڙائيندو رھندو هو، جڏ تہ ڪيس ڪنھن بہ وقت دشمن جي ناگاه حملي جو ڊپ هو. اھو شخص پوڄاري بہ هو ۽ قاتل بہ هو، ۽ هو جنھن ماڻھوءَ جي تلاش ۾ مصروف رھندو هو، سو اڳي يا پوءِ، ڪيس قتل ڪري، سندس جاءِ تي پوڄاريءَ جي عهدي ماڻڻ وارو هو. ٻيلي جو اھوئي قانون هو: پوڄاريءَ جي عهدي جو اميدوار وقت جي پوڄاريءَ کي:قتل ڪرڻ کان پوءِ ئي انھيءَ منصب تي پھچي سگھندو هو، ۽ ان کي قتل ڪرڻ کان پوءِ، انھيءَ عهدي تي تيسين فائز رھندو هو، جيسين هو پاڻ کان زياده طاقتور يا زياده حرفتي اميدوار جي هٿان قتل نٿي.

انھيءَ عهدي سان گڏ، جو هو اھڙي خطرناڪ شرط تي ماڻيندو هو، ڪيس "بادشاه" جو خطاب بہ ملندو هو، پر يقيناً ڪنھن حقيقي تاجدار جي نند بہ اھڙي حرام ڪاري نٿي هوندي، جھڙي هن "ٻيلي جي بادشاه" جي هوندي هئي؛ ڇو تہ سال بسال، تتيءَ توڙي ٺڏيءَ، طوفان ۽ برسات ۾، ڪيس تن تنھا سپ کان وڌيڪ پنھنجي پاسباني ڪرڻي پوندي هئي؛ جان کي جوکي ۾ وجھڻ کان سواءِ هو ڪٿي سر ڪوڙي، ڪڏھن نند ڪاري ڪري سگھندو هو، ھڪ گھڙيءَ جي غفلت، ڪمزوري يا ٻي ڪابہ اھڙي قوت مدافعت ۾ ڪوتاهي، ڪيس خطري ۾ ٻهتلا ڪري ڇڏيندي هئي؛ سفيد وار تہ سندس موت جي پرواني ٿي مُھر جو ڪم ڪندا هئا. نيڪدل ۽ نرم سياءَ وارن زائرين جي نظرن ۾، جي ديويءَ جي مقدس آستاني جي زيارت لاءِ اتي ايندا هئا، ظاهر آهي تہ هن جو وحشي ۽ خطرناڪ حليو آس پاس واري خوبصورت ۽ سن موهيندڙ نظاري ۾ اھڙو اونداهو ڏسڻ ۾ ايندو هوندو، جھڙو ھڪڙو پٽڪندڙ ڪڪر، جو ڏينھن جو چمڪندڙ ۽ روشن سج جي آڏو ھڪ سياه داغ معلوم ٿيندو آهي. اطالوي

آسمان جي نيلي رنگ، گرم موسم ۾ ٻيلي جي ٽڏيءَ چانوَ، ۽ آس ۾ چمڪندڙ سمنڊ جي سونهري لهرن جي وچ ۾، اهڙيءَ سخت ۽ خطرناڪ صورت وارو اهو انسان ٿهندو ئي ڪونه هوندو. موسم خزان جي ڪنهن ٻياڪ رات جو، جڏهن لاتعداد سڪل پن وڻن مان ڇٽندا رهندا آهن، ۽ سوسات ڪندڙ هوا ختم ٿيندڙ سال جي پوين پساهن جو مرثيو ڳائيندي رهندي آهي، تڏهن اهو نظارو ڏسڻ سان ايندڙ ڪنهن مسافر تي جيئن ڏسڻ ۾ آيو هوندو، تنهن جي تصور ڪرڻ سان هڪ عجيب تصوير اکين آڏو اچيو ٿي وڃي ـ طوفاني آسمان، اونداهو ٻيلو، زوردار هوا ۾ وڻن جي شاخن جي 'سان سان'، هيٺ زمين تي سڪل ۽ مرده پنن جي سرسراهٽ، دور سمنڊ جي ساحل تي ٽڏي پاڻيءَ جي طوفاني لهرن جي ٽڦ ٽڦ، ۽ اڳيان، ڪڏهن ڦڪيءَ چانڊوڪيءَ ۾ ۽ ڪڏهن گهاٽن وڻن جي سايي ۾، هيڏانهن هوڏانهن ڦرندڙ گهرندڙ هڪ خطرناڪ صورت، جنهن جي ڪلهي تي رکيل تلوار جي فولاد مان، چانڊوڪيءَ مان لنگهڻ وقت، تيز چمڪاٽ نڪرندا ٿي رهيا ـ بيشڪ هيءَ هڪ پياڪ ۽ ڇوائتي تصوير آهي.

ڄائنا ديويءَ جي پوڄارين جي انهيءَ عجيب "قانون" جو قديم زماني جي ڏند ڪٿائن مان ڪوبه اهڙو متوازي مثال نٿو ملي، جنهن جي مدد سان ان کي سمجهي سگهجي، ان کي سمجهڻ لاءِ اسان کي اڃا به پوئتي وڃڻو پوندو. ان کان ته ڪوبه انڪار ڪونه ڪري سگهندو ته انهيءَ رسم مان وحشي دور جي بوءِ اڃي رهي آهي، اها ساڳي رسم، جا روسي شهنشاهن جي دور حڪومت تائين زنده رهندي آئي، ان دور جي مهذب اطالوي معاشري ۾ ائين نمايان ٿيئي آهي، جيئن ڪنهن خوبصورت چمن جي وچ ۾ ڪو اڻ گهڙيل، بي ڊولو پٿر ٻيئل هجي. درحقيقت انهيءَ رسم جي وحشت ۽ بي ڊنگائيءَ ۾ ئي، ان کي چگيءَ طرح سمجهڻ جو ڪجهه آسرو آهي. موجوده دور ۾ انساني تاريخ جي تحقيقات مان انساني جدوجهد جي اها يڪانگت ۽ يڪسانيت ثابت ٿي چڪي

آهي، جنهن سان انساني دماغ، سواءِ ڪن ٿورن سطحي تفاوتن جي، فلسفي، حيات جي ابتدائي اڻ گهڙيل نظريي جي تڪميل ڪئي آهي. ان ڪري جيڪڏهن اسين اهو ڏيکاري سگهون ته نيميءَ جي پوچارين جهڙي وحشي رسم ڪنهن ٻئي هنڌ ۾ وجود ۾ هئي، جيڪڏهن انهن مقصدن کي گولي ڪيون، جن جي ڪري اها وجود ۾ آئي، جي اهو ثابت ڪري سگهون ته اهي مقصد ڪنهن زياده ڪشادي دائري ۾، يا شايد سڄيءَ دنيا ۾ انساني معاشري ۾ هڪ ئي وقت ڪاربند هئا ۽ جن مختلف حالات ۾ جداگانه رواجن ۽ رسمن کي وجود بخشيو، جن جي تفصيلن ۾ فرق هو، پر جي عام طور هڪ جهڙيون هيون، ۽ سڀ ڪان وڌيڪ جيڪڏهن اهو ڏيکاري سگهون ته اهي ساڳيا مقصد ۽ انهن ماڻ حاصل ٿيل ريتيون ۽ رسمون اڄا به زياده قديم زماني ۾ ڪنهن نه ڪنهن صورت ۾ موجود هيون، ته پوءِ اهو نتيجو بخوبي ڪڍي سگهون ٿا ته ڪنهن قديم زماني ۾ انهن ساڳين ئي مقصدن جي حصول لاءِ نيمي ٻيلي جي پوچارين جو ٻڌ اهو سلسلو وجود ۾ آيو هوندو. انهيءَ سلسلي جي جاري ٿيڻ جي اصلي سببن جي سڌين ۽ صاف ثابتين جي عدم موجودگيءَ ۾، اهڙي قسم جو انوهان حقيقت جو درجو ته نٿو رکي سگهي، پر ان جي درست هئڻ جو امڪان اوتري قدر ئي ڪم يا زياده ٿيندو، جيتري قدر گهٽ يا وڌيڪ درجي ۾ اهو متي ذڪر ڪيل صورتن ۽ شرطن سان ٺهڪندو. هن ڪتاب جو مقصد هي آهي ته انهن متي بيان ڪيل شرطن جي پوئواري ڪري، جيتري قدر ٿي سگهي، اوتري قدر امڪان جي حد اندر، نيميءَ جي پوچارين جي انهيءَ سلسلي جي سمجهاڻي پيش ڪجي.

انهيءَ موضوع تي اسان کي جيڪي ٿوريون گهڻيون حقيقتون ۽ ڏند ڪٿائون دستياب ٿي سگهيون آهن، تن جي بيان سان اسين ابتدا ڪريون ٿا. هڪ روايت موجب نيميءَ ۾ ڊائنا جي پوجا جي شروعات اوريسٽيس نالي هڪ شخص ڪئي، جو ٽارڪ چرسونيس

(ڪريميا) جي بادشاه، ٽوآس*، کي قتل ڪري، ان جي ٻيڙ سان اتليءَ پڇي آيو، ۽ اتان تارڪ ڊائنا جو هڪ مجسمو پڻ ڪاڌين جي لڏ ۾ لڪائي، پاڻ سان گڏ کڻي آيو. اوريسٽيس جي موت کان پوءِ سندس هڏا ائريشيا مان کڻي، روم پهچايا ويا، جتي انهن کي سٽرن جي مندر جي سامهون، ڪئپيٽولائين ٽڪريءَ جي لاهيءَ تي، ڪنڪارڊ مندر ۾رسان دفن ڪيو ويو. تارڪ ڊائنا سان جيڪي خونخوار رسمون وابسته ڪيون ويڻون هيون، تن جو ڏند ڪٿائن جي مطالعي ڪندڙن کي بخوبي علم آهي: ڇيو وڃي ٿو ته جيڪو به اجنبي انهيءَ ساحل تي وڃي سهڙندو هو، تنهن کي ديويءَ جي قدمن ۾ قربان ڪيو ويندو هو. پر جڏهن اهي رسمون سندس مجسمي سان گڏ اتليءَ ۾ پهتيون، تڏهن انهن کجهه نرم صورت اختيار ڪئي. نيميءَ جي آستاني ۾ هڪ وڻ بيٺل هو، جنهن جي ڪنهن به شاخ کي ٽوڙڻ جي ڪنهن کي به اجازت نه هئي، سواءِ انهيءَ "غلام" جي جيڪو پنهنجي "آقا" کي چڏي وڃي پگهو هجي. انهيءَ ڪوشش ۾ ڪاميابي حاصل ڪرڻ جي حالت ۾، ان غلام کي پوجاريءَ سان دوبدو مقابلي ڪرڻ جو حق حاصل ٿيندو هو، ۽ جيڪڏهن هو ان کي قتل ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿيندو هو، تہ پوءِ هو "ٻيلي جي بادشاه" (ريڪس نيموريئس) جو خطاب اختيار ڪري، اڳئين پوجاريءَ جي بجاءِ اتي حڪومت ڪندو هو. قديم زماني جي ماڻهن جي عام راءِ مطابق، اها فيصلہ ڪن شاخ اهائي "سونهري شاخ" هئي، جنهن کي ايئينس، عالم ارواح جي خطرناڪ سفر اختيار ڪرڻ کان اڳ، سبل جي حڪم تي، ٽوڙيو هو. چوندا هئا تہ غلام جي پاڻ مان اوريسٽيس جي پاڻ جو مقصد هو، پوجاريءَ سان سندس مقابلو انهن انساني قربانين جي يادگيري تازي رکڻ لاءِ هو، جي تارڪ ڊائنا کي پيش ڪيون ويندڙيون هيون. تلوار

* ڏند ڪٿائن ۾، ڪريميا جي هڪ قديم بادشاهہ جو نالو.

جي زور سان انهيءَ ورثي حاصل ڪرڻ جي اها رسم، رومي فرمانروائن جي دور حڪومت تائين قائم رهندي آئي۽ چو ته ڪاليگيولا* جي زود رنج طبيعت ۾ هيءَ عادت به شامل هئي ته جڏهن ڏسندو هو ته نيميءَ جي پوڄاريءَ کي حڪومت ڪندي گهڻو وقت گذري ويو آهي، تڏهن هو ڪنهن زياده طاقتور لفنگي کي پئسا ڏيئي هن کي قتل ڪرائي ڇڏيندو هو. هڪ يوناني سياح، جنهن ائنٽونائينس † جي زماني ۾ الليءَ جو سير ڪيو هو، چوي ٿو ته سندس وقت تائين اهو پوڄاريءَ جو عهدو تلوار جي دوبدو مقابلي ۾ ڪاميابيءَ حاصل ڪرڻ جو ئي انعام سمجهيو ويندو هو.

نيميءَ ۾ ڏائنا جي پوڄا جا ڪي نمايان آثار اڄا به موجود آهن. مڃتائن جي پوري ٿيڻ تي جيڪي قربانيون پيش ڪيون ويندیون هيون، تن جي نشانن مان معلوم ٿئي ٿو ته هن کي خاص طرح "شڪار جي ديوي" ڪري مڃيو ويندو هو، ۽ ان کان پوءِ ڪيس مردن ۽ عورتن کي اولاد جي نعمت سان نوازيندڙ ۽ اميد وارين مائن جي درد زه ۾ آساني پيدا ڪندڙ ديوي سمجهيو ويندو هو. سندس پوڄا پاڻ ۾ باهم اهم ڪردار ادا ڪندي هئي، چو ته هر سال تيرهين آگسٽ تي، جڏهن سج جي تپش پنهنجي عروج تي هوندي هئي، سندس ميلي تي آستاني اندر ايتريون ته مشعلون ٻاريون ويندیون هيون، جو سامهون واريءَ ڏنڊ ۾ به انهن جو عڪس پوندو هو. الليءَ جي گوشي گوشي ۾ اهو سڄو ڏينهن گهرن جي چلهين وٽ ڪرياڪرم ۽ پوڄا پاٺ ڪندي گذاريو ويندو هو، ديويءَ جي آستاني جي ايوان مان جيڪي ان جا ننڍڙا ڪنجهي مان ٺهيل مجسما ملیا آهن، تن ۾ خود ديويءَ جي مٿي ڪجيل ساڄي هٿ ۾ ٻريل مشعل ڏنل آهي. جن زالن جون دعائون مستجاب ٿيندیون هيون، سي مٽن ۾ گلن جا هار

* روسي شهنشاهن جي سلسلي جو ٽيون بادشاه (جنم سنه ١٢ ع)،
† روسي شهنشاه، جو پنهنجي رحمدليءَ کان مشهور هو (٨٦-١٦١ ع)،

وڃهي ۽ هٿن ۾ پريل مشعلون کڻي، پنهنجين مڃتائن پوري ڪرائڻ لاءِ، ديويءَ جي آستاني تي ايندڙن هيون. ڪنهن نامعلوم شخص، شهنشاه ڪلاڊيئس* ۽ سندس خاندان جي سلامتيءَ خاطر، نيميءَ جي ننڍيءَ مڙهيءَ ۾ هڪ دائمي پرندڙ مشعل پيش ڪئي هئي. مڙهيءَ مان جيڪي ڳاڙهيءَ مٽيءَ جون ڦڳل ٽڪر مشعلون هٿ لڳيون آهن، سي شايد غريب طبقي وارن معتقدن جون پيش ڪيل معلوم ٿين ٿيون. جيڪڏهن ائين آهي، تہ پوءِ (عيسائي مذهب جي) ڪٿولڪ فرقي وارن جي ديولين ۾ مقدس شمعن پيش ڪرڻ جي رسم جي مشابهت واضح ٿي پوي ٿي. ان کان سواءِ، نيميءَ ۾ ڏائنا کي "ويسٽا" جو جيڪو لقب ڏنو ويو هو، تنهن مان ثابت ٿئي ٿو تہ سندس آستاني ۾ مقدس باه جو سچ مستقل طور برندو رهندو هو. مندر جي اتر-اوپرنديءَ ڪنڊ وٽ ڪن ڏاڪن سان جيڪو گول ٽلهو ٺهيل آهي، جنهن جي فرش تي رنگ برنگي سنگ مرمر جي سرن جا آثار اڃا به نمايان آهن، تنهن مان معلوم ٿئي ٿو تہ رومن فورم واري ويسٽا جي گول مندر وانگر، ان ٽلهي تي به ڏائنا ("ويسٽا") جو هڪ گول مندر بيٺل هو. معلوم ٿئي ٿو تہ اتي مقدس باه جي سچ کي ان ويسٽا ديويءَ جون "پاڪ-ڪنواريون" قائم ۽ دائم رکندڙ هيون، جو تہ انهيءَ ڪري جاءِ تان ڳاڙهيءَ ڏٻيءَ جي هڪ مشعل مٿان ويسٽا جي مٽي جو مجسمو ملايو هو، ۽ باه جي سچ جي پوڄا، جنهن کي "پاڪ-ڪنواريون" هميشه پاريندڙون رهندڙون هيون، سڄي لاطيني علائقي ۾، اوائلي دور کان وٺي آخرين زماني تائين، عام جام هوندي هئي. ازانسواءِ، ديويءَ جي سالياني ميلي تي، شڪاري ڪتن کي تاج پارايا ويندا هئا، ۽ انهن ڏينهن تي، جهنگلي جانورن کي ڪوٺ ستايو ويندو هو. ديويءَ جي احترام لاءِ، نوجوان پاڻ کي پاڪ ڪرڻ جي هڪ رسم ادا ڪندا هئا، شراب خوب واپرايو ويندو هو، ۽

* هن نالي سان پهريون رومي شهنشاه (۱۰ ق.م.-۵۴ع)- شهنشاه آگسٽس جي زال جو ڏوهتو هو، جو ننڍي هوندي کان پنگلو هو، پر علم و ادب ۽ فنون لطيفه سان بيحد چاهه هوس.

دعوت ۾ چيلو، ۽ پنن جي ٽالهين تي رکيل گرماگرم روٽيون ۽ تازا چنل صوف، جي ٽارين جي چولين وٽ چڳن جي صورت ۾ لٽکيل هوندا هئا، استعمال ڪيا ويندا هئا.

ڀر نيمي۽ جي ٻيلي ۾ ڏائنا اڪيلي حڪومت ڪاڻ ڪندي هئي. ۽ ننڍيون ديويون ۽ سندس ٻيلي واري آستاني ۾ ساٿس شريڪ هيون. انهن مان هڪ "ايگيريا" هئي، جنهن کي ڪاري پٿر مان ڦاڻي باهر نڪرندڙ صاف پاڻي۽ جي پري سڏيندا هئا، جيڪو پاڻي خوبصورت آبشار جي صورت ۾ "لي مول" واري۽ جاءِ تي ڏنڊ ۾ وڃي ڪرندو هو. اهائي جاءِ آهي، جتي نئين نيمي ڦوٽ جون- پاڻي۽ تي هلندڙ چڪيون لڳل هيون. پاڻي۽ جي اها نهر پٿرين ميڙان وهندي، جيڪو سريلو آواز ڪندي هئي، تنهن جو ذڪر اووڊ* ۽ ڪيو آهي، ۽ چوي ٿو ته هن پاڻ ڪيترا دفعا ان نهر جو پاڻي پيتو هو. ٻار واريون زالون ايگيريا کي قربانيون ڏيندڙيون هيون، جو ته ڏائنا وانگر، هن لاءِ ۽ اهو اعتقاد هو ته هوءَ ويم ۾ آساني پيدا ڪندي آهي. هڪ روايت مطابق اها پري ڏاهي بادشاه، نوما† جي زال يا سينڊي هئي ۽ هوءَ ان شان پاڪ هڙي۽ جي تنهائي۽ ۾ هم صحبت ٿي هئي، نوما روميين کي جيڪو قانون ڏنو، سو انهي۽ پري۽ سان هم صحبت ٿيڻ جي برڪت جو نتيجو هو. پلوٽارچ** انهي۽ ڏند ڪٿا جي مشابهت ديوتن جي انهن آڪاٽين سان ڪري ٿو، جن ۾ انهن جي فاني انسانن سان عشق جو ذڪر ٿيل آهي، مثلاً سبل ديوي۽ ۽ چنڊ ديوي۽ جي خوبصورت نوجوانن، اتيس ۽ اينڊيمين، سان

* روم جو هڪ مشهور شاعر، جو رومي شهنشاهه آگسٽس سنه(٦٣ق.م- ١٤ع) جي دور حڪومت ۾ رهندو هو.

† روميء ڏند ڪٿائن ۾، بادشاهن جي سلسلي ۾ پيو بادشاهه، جو خاموش طبيعت وارو هو، ۽ ٤٣ سالن تائين حڪومت ڪيائين.

** روميء مصنف، جو پنهنجي نثري تاريخي تحريرن ڪاڻ مشهور آهي- (٥٠ع ڪان ١٠٠ع)

محبت. ڪن جو وڏي خيال آهي تہ انهن عاشقن جي سيلاب جي جاءِ ٽيمي جي پيلي ۾ نہ، پر روم ۾ پورٽا ڪئپينا ٽڪريءَ وٽ هئي، جتي ايگيريا جو هڪ ٻيو پاڪ چشمو هڪ اونداهي غار مان ڦٽي ٻاهر نڪتو هو. ويستا جي مندر کي ڏوئڻ لاءِ روم جون "پاڪ ڪنواريون" انهيءَ چشمي مان روزانو مٽيءَ جي دلن ۾ ٻاڻي ڀري، مٿن تي ڪٽي ويندڙيون هيون. جوونيال* جي زماني ۾ قدرتي پٿرائين پٽ مٿان سنگ مرمر جو فرش لڳايو ويو هو، ۽ انهيءَ پاڪ ۽ صاف جاءِ تي غريب يهودين جا ٽولا، جن کي خانہ بدوش پينن وانگر هڙيءَ ۾ پلٽي ماري ويٺو پوندو هو، پٺهنجي گدلائيءَ سان "گندو ۽ ناپاڪ" ڪندا رهندا هئا. اسان سمجهون ٿا تہ جيڪو چشمو ٽيمي جي ڏاڀ ۾ ڪرندو هو، سوئي سچو ۽ اصلي ايگيريا جو چشمو هو، ۽ جڏهن آلبن ٽڪرين تان اوائلي آباد ڪندڙن جا گروه هيٺ اچي ٿائبر درياه جي ڪناري تي لٿا، تڏهن اهي ان پريءَ کي پاڻ سان گڏ ڪٽي آيا ۽ هن لاءِ دروازن کان ٻاهر پيلي ۾ هڪ نئون گهر تجويز ڪيائون. انهيءَ پاڪ آستاني جي حدن اندر، غسل ڪرڻ جي گهاڻن جا آثار ۽ جدا جدا انساني عضون جا همشڪل ڳاڙهيءَ مٽيءَ مان ٺهيل جيڪي جيڪي نمونا مليا آهن، سي ٻئي گڏ جي اها شاهدي ڏين ٿا تہ ايگيريا جو پاڻي بيمارن کي شفايابي ڪرڻ لاءِ استعمال ڪيو ويندو هو، جي وري پنهنجن خواهشن يا احسانمندين جي اظهار ڪرڻ لاءِ پنهنجي بيمار عضون جا نمونا ڳاڙهي مٽيءَ مان ٺاهي ديويءَ جي آڏو پيتا طور رکندا هئا، اها رسم اڄ تائين يورپ جي ڪيترن علائقن ۾ مروج آهي. هتي ايترو چاڻائڻ ضروري آهي تہ انهيءَ چشمي جي پاڻيءَ ۾ جيئن اڳي تيئن اڄ تائين بہ قدرتي طور طبي خصلتون موجود آهن.

ٽيمي ۾ ٻيو نئيو ديوتا "وربيئس" هو. هڪ روايت مطابق،

* ٻهرين صدي عيسويءَ جو هڪ رومي شاعر، طنزيہ تحريرن ڪان مشهور آهي.

وريئس اهوسا گيو خوبصورت، پاڪ ۽ نوجوان يوناني سورمو، هپولائيٽس، هو، جنهن چيرون نالي نيم - انسان ۽ نيم - گهوڙي کان تيراندازيءَ جو هنر سکيو هو ۽ جو پنهنجو سڄو وقت آرٽيمس نالي ڪنواريءَ شڪارڻ ديويءَ سان ساون ٻيلن ۾ شڪار ڪندي گذاريندو هو. ديويءَ جي صحبت تي مغرور ٿي، هن فاني عورتن جي محبت کي نفرت جي نگاه سان ڏٺو ۽ اهائي گالهه سندس موت جو باعث بڻي. "ائفروڊائيٽ" کي جو هن جي انهيءَ نفرت کان ڪاوڙ لڳي، سو هن سندس مائٽيليءَ ماءُ فائيڊرا جي دل ۾ پٽ لاءِ ناپاڪ محبت جي باهه ٻرڪائي، ۽ جڏهن پٽس سندس ناپاڪ ارادن کي ڪامياب ٿيڻ نه ڏنو ۽ پنهنجيءَ دستوري حقارت جو اظهار ڪيو، تڏهن هن پٽس، ٿيسيس، جي روبرو سندس ڪوڙو بهتان لڳايو. ٿيسيس ان الزام تي وٺي ڪنڊ ڏني ۽ انهيءَ بيعزتيءَ جي بدلي وٺڻ لاءِ، هن وڃي پنهنجي آقا، پوسيڊان، کي عرض ڪيو. سو، جيئن هپولائيٽس پنهنجي رٿ ۾ سارونڪ نار جي ڪناري تي سير ڪري رهيو هو، تيئن سمنڊ جي انهيءَ ديوتا پوسيڊان، غير معمولي طاقتور ۽ عجيب و غريب صورت واري هڪ ڏڪي کي لهرين مان باهر موڪليو، جنهن کي ڏسندي ئي ڊنل گهوڙن وٽي تاهم ڪاڏو ۽ هپولائيٽس کي رٿ سان هيٺ ڪيرائي، ڪيس گهلندي گهلندي پنهنجن طاقتور سنبن هيٺان چيٿاڙي قيمو ڪري ڇڏيو. پر ڊائنا، هپولائيٽس جي محبت صدقي، ديوتائن جي ويد، ايسڪيولاپيس، کي سندس خوبصورت ۽ نوجوان عاشق کي پنهنجن جڙين ٻوٽين سان وري زنده ڪرڻ لاءِ آماده ڪيو. جيوپيٽر، جنهن کي موت جي دروازن وٽان هڪ فاني انسان جي واپس اچڻ تي سخت ڪاوڙ لڳي، تنهن وري انهيءَ گستاخ ويد، ايسڪيولاپيس، کي ٻي ڪٽي هڪدم واصل جهنم ڪيو. ڊائنا پوءِ پنهنجي محبوب کي، ديوتا جي غضب کان بچائڻ لاءِ، هڪ گهاٽي ڪڪر ۾ ڪٽي لڪايو ۽ هن جي عمر ۾ ڪيترن سالن جو اضافو آڻي، سندس روپ بدلائي ڇڏيو، ۽ ان ڪان پوءِ هن کي دور، نيميءَ جي وادين ۾، ڪٽي

ويئي، جتي وريئس جي نالي سان، اطالوي پيلي جي گهاتين اونداهين ۾، نامعلوم ۽ تنها زندگي گذارڻ لاءِ ڪيس ايگيريا پريءَ جي سپرد ڪيائين. هن اتي بادشاه ٿي حڪومت ڪئي ۽ ڏائنا جي نالي هڪ آستانو قائم ڪيو. پوءِ هن ڪي وريئس نالي هڪ خوبصورت پٽ ڇائو، جو پنهنجي پيءُ جي انجام ڪان بي نياز ٿي، جوشيلن گهوڙن تي سوار ٿي، ايئينس ۽ ٽروجنس جي خلاف جنگ جوئن لاءِ لاطينين سان وڃي شريڪ ٿيو. وريئس ڪي، نه فقط نيميءَ ۾ هر ٻين هنڌ ۾، ديوتا ڪري پوڄيو ويندو هو، آسان ٻڌو آهي ته ڪئمپينيا ۾ هڪ خاص پوڄاري سندس پوڄا ڪرائيندو هو. اٹريشيا واري آستاني ۾ گهوڙن کي داخل ٿيڻ جي اجازت ڪانه هوندي هئي، چوته گهوڙن ئي هپولائيٽس کي ماريو هو. سندس مورتيءَ کي هٽ لائڻ ناجائز سمجهيو ويندو هو. ڪن جو اهو رايو هو ته هو سورج ديوتا هو. "پر حقيقت هيءَ آهي،" سرويئس* چوي ٿو، "ته ان ديوتا جو واسطو ڏائنا سان آهي- بلڪل انهيءَ نموني سان، جيئن اتيس جو ديوتائن جي ماءُ سان، ايرڪٽونيس جو سنروا سان ۽ ائڊونس جو وينس سان واسطو آهي." انهيءَ واسطي جي نوعيت ڪهڙي هئي، تنهن کي اسين اڳتي هلي ڏسون ٿا. هتي هڪ هيءَ گالهه قابل ذڪر آهي ته پنهنجيءَ ڏکيءَ، پرخطر ۽ عجيب و غريب واقعن سان پريل زندگيءَ ۾، ڏندڪتائن جي هيءَ شخصيت، ملڪان ملڪ مختلف روپن ۾ مري مري وري پئي زنده ٿي آهي: مثال طور، ان ۾ ڪنهن به شڪ شبهي جي گنجائش ڪانهي ته رومي ڪئلينڈر وارو سينٽ هيولائيٽس جنهن کي تيرهين آگسٽ تي، جو ڏائنا جو ڏينهن آهي، گهوڙن گهاينديءَ گهلنديءَ پنهنجي سنبن هيڻان چيٽاڑي ماري وڏو، ساڳئي نالي واري يوناني سورسي کان سواءِ ٻيو ڪوبه ڪونه آهي، جيڪو هڪ گنهگار بت پرست جي حيثيت ۾ به دفعا مرڻ کان پوءِ،

* ورجل (ناسياري روسي شاعر) جو همعصر، هن لاءِ ٻي ڪا خاص خبر ڪانه ٿي پڄي سگهي، سواءِ ان جي جيڪا سندس تحريرن ۾ ڄاڻايل آهي.

خوش قسمتيءَ سان انهيءَ عيسائي اوليا جي صورت ۾ ٿيون دفعو زنده ٿيو آهي!

اسين سمجهون ٿا ته هتي هن گالهه جي ظاهر ڪرڻ جي ضرورت ڪانه آهي ته نيميءَ ۾ ڏائنا جي پوڄا جي سبب دريافت ڪرڻ لاءِ جيڪي مٿيون گالهيون ٻڌايون ويئون آهن، سي تاريخي حيثيت جون ڪين آهن. صاف ظاهر آهي ته اهي ڏندڪٿائن جي انهيءَ مجموعي مواد سان واسطو رکن ٿيون، جي ڪنهن مذهبي رسم جي بنياد سمجهائڻ لاءِ ٻڌايون ويندڙيون آهن، ۽ جن جو بنياد ڪنهن ملڪي يا غيرملڪي رسم سان حقيقي يا خيالي مشابهت کان سواءِ ٻيو ڪوبه ڪونه هوندو آهي. نيميءَ واريون ڏندڪٿائن جو هڪ ٻئي کان اختلاف ۽ علحدگي صاف ظاهر آهي، جو ته انهيءَ پوڄا جو بنياد ان جي مختلف حصن ۽ صورتن کي سمجهائڻ جي ضرورت مطابق، ڪڏهن اوريسٽيس ته ڪڏهن هپولائيٽس سان ملايو ويو آهي. اهڙين گالهين جو اصلي فائدو هي آهي ته اهي هڪ اهڙي اشاري، نشان يا مثال جو ڪم ڏين ٿيون، جنهن جي پنهنجي نوعيت کي سمجهي ڪري، خود پوڄا جي نوعيت سمجهي سگهجي ٿي. ازانسواءِ اهي اڃ سڌيءَ طرح اهو ثابت ڪن ٿيون ته خود سندن اصلي بنياد ڏندڪٿائن واري قديم زماني جي ذهن ۾ گم آهي، ۽ ان حقيقت جي روشنيءَ ۾ وري هي ثابت ٿئي ٿو ته مختلف قسم جي پوڄا پاڻ ۾ گڏيا ڪرم جو بنياد پڻ اوتروئي قديم آهي. زير غور حالت ۾، ايترو سو ڇڻي سگهجي ٿو ته نيميءَ واريون ڏندڪٿائون، انهيءَ "تاريخي" روايت کان زياده مستند معلوم ٿين ٿيون، جنهن لاءِ ڪيٽو* خاطري ڏني آهي ته اهو پاڻ آستانو ڏائنا جي نالي ۾ ايگيريس بائبيس نالي هڪ شخص يا تسڪيولم واري لائيوويس، جو هڪ لاطيني ڊڪٽيٽر هو، تسڪيولم، ائريشيا، لانويم،

* فوجي ڪارناس کان مشهور، هڪ رومي مورخ، ۲۳ق م ۾ جائو ۽ اٽليءَ ۾ هئنيبال جي حملي وقت، هڪ جرنيل هو.

لارينٽم، ڪوراڪ، ٽائبر پوميشيا ۽ آرڊيا جي باشندن طرفان ارپڻ ڪيو هو. اها روايت بهرحال آستاني جي تمام وڏيءَ عمر جي ثابتي فراهم ڪري ٿي، ڇو ته ان جو واسطو ۴۵۰ سال قبل مسيح واري زماني سان وڃي ٿو لڳي، جنهن سال پوميشيا تي رومين حملو ڪيو هو ۽ جنهن کان پوءِ تاريخ مان ان جو نالو نشان غائب ٿي وڃي ٿو. پر اسان کي يقين نه ٿو اچي ته ائريشيا جي پادرين جي سلسلي جهڙو هيءَ وحشي قانون، لاطيني شهرن جي مهذب رهواسين جي ڪنهن جماعت پنهنجي مٿان چاڻي ٻجهي مسلط ڪيو هوندو. ان جي عوض اهو خاطريءَ سان چئي سگهجي ٿو ته اهو سلسلو ڪين اڻڄاڻ زماني کان وٺي ورثي ۾ ملندو آيو هوندو، جو انساني حافظي جي دائري کان ٻاهر آهي ۽ جڏهن اڄلي اڃا ڪنهن اڻڄاڻ وحشي دور مان گذري رهي هوندي، جنهن جي تاريخ مان ڪا به خبر ڪانه ٿي ملي. هڪ ٻي روايت جنهن ۾ وري انهيءَ آستاني جو بنياد وجهندڙ هڪ مينيس ايگيريس کي ٻڌايو ويو آهي، پهرينءَ روايت کي تقويت ڏيڻ بدران، ان کي وڌيڪ ڪمزور ڪري رهي آهي. آنهيءَ شخص سان هڪ هي پهاڪو وابسته ڪيو ويو آهي ته "ائريشيا ۾ ڪي ئي مينائي آهن". ڪي ماڻهو انهيءَ پهاڪي جي هيءَ سمجهاڻي ڏيندا هئا ته مينيس ايگيريس هڪ وڏي ۽ تاميواري خاندان جو بزرگ هو، پين جو وري اهو خيال هو ته ان جو مطلب هيءَ هو ته ائريشيا ۾ گهٽيئي بدصورت ۽ بدسرشت ماڻهو هئا. هڪ رومي هجو لکندڙ، مينيس جو لفظ خاص طور انهن فقيرن لاءِ استعمال ڪيو آهي، جيڪي ائريشيا جي لاهين تي زيارتين کان خيرات پنهن لاءِ انتظار ۾ ويٺا هوندا هئا. راين جا اهي اختلاف، ۽ ائريشيا واري مينيس ايگيريس، ٽسڪيولم واري ايگيريس لائيويس جي نالن جي مشابهت ۽ انهن ٻنهي نالن جي وري ڏند ڪٿائن واريءَ ايگيريا ديويءَ جي نالي سان مشابهت، اسان جي شڪ کي جاگائڻ لاءِ ڪافي آهن. ان هوندي ب، "ڪيٽو" جي روايت ايتري قدر ته هڪ ٺوس تاريخي واقعي سان ڳڙي پيش ڪئي ويئي آهي،

۽ ان جو مصنف ايتري قدر تہ معزز آهي، جو اسان ان کي هڪ بيڪار ۽ من گھڙت ڳالهہ جو درجو ڏيئي، پنهنجي نظرانداز ۾ نہ ٿا ڪري سگھون. اسان کي ائين سمجھڻ گھرجي تہ اها روايت اوائلي دور ۾ آستاني جي دوباره قائم ٿيڻ، يا ان جي مرمت ڪرڻ جي ڪنهن واقعي جو حوالو ڏيئي رهي آهي، جنهن واقعي جو واسطو ممڪن آهي تہ انهن رياستن جي قائم ٿيل وفاق سان ئي هجي. بهرحال، ان روايت مان هن ڳالهہ جي شهادت ملي رهي آهي تہ اهو ٻيلو ۽ آستانو جيڪڏهن لاطيني وفاق جي سيني رياستن جو نہ، تہ ٻ ملڪ جي ڪن تمام قديم شهرن جو عام عبادت گاه ضرور هو.

۲- **آرٽيمس ۽ هپولائيٽس**: اسان چيو آهي تہ اوريسٽيس ۽ هپولائيٽس جون ائريشيا واريون ڏند ڪٿائون، جيتوڻيڪ تاريخي نقطہ نگاه کان بيڪار آهن، تہ ٻ اهي اسان لاءِ هن حد تائين ضرور ڪارگر آهن تہ اهي ٻين آستانن جي ڏند ڪٿائن ۽ پوڄائن سان نيميءَ واري پوڄا جي مشابهت ڏيکاري، اسان لاءِ ان کي بهتر نمونو ۾ سمجھڻ آسان بنائي ڇڏين ٿيون. اسان کي البت هڪ هي سوال پڇڻ گھرجي تہ انهن ڏند ڪٿائن جي مصنفن، وربيئس ۽ "ٻيلي جي بادشاه" جي سمجھاڻي ڏيڻ لاءِ، اوريسٽيس ۽ هپولائيٽس جو حوالو ڇو ڏنو؟ اوريسٽيس جي حالت ۾ جواب صاف ظاهر آهي. ائريشيا جي پوڄارين جي خونخوار ۽ قاتلاڻ طريقي ۽ سلسلي کي قابل فهم ڪرڻ خاطر، اوريسٽيس ۽ ٽاورڪ ڊائنا جي مجسمي کي، جنهن جي پياس فقط انساني رت سان ئي ٽڏي ٿيندي هئي، گھلي وچ ۾ آندو ويو. باقي هپولائيٽس جي حالت ۾، سندن مقصد سمجھڻ ايترو آسان ڪونہ آهي. سندس آستاني مان گھوڙن جي بيدخليءَ جي حقيقت کي هن جي موت جي طريقي مان سمجھي سگھجي ٿو، پر فقط اها ڳالهہ، پنهنجي ليکي، هن جي سچاڻپ لاءِ ڪافي ڪانہ آهي. ان ڪري اسان کي اڃا زياده اونهو وڃي، هپولائيٽس جي پوڄا، ڏند ڪٿا ۽ روايت جي تحقيقات ڪرڻي پوندي.

هپولائيٽس جو مشهور آستانو سندس اباڻي وطن ٽروزين ۾ زمين جي وچ ۾ قائل انهيءَ اپسمنڊ جي ڪناري تي هو، جتي نارنگين ۽ ليمن جي وڻن جي جهرمٽ مان سرو جا ڊگها وڻ هيسپيرائيڊس جي باغن جي ڪنارن ۽ اوچن منارن وانگر مٿي اڀري، غير آباد جبلن جي دامن ۾ آباد ۽ سرسبز ساحل جي ٽوري ٽڪري ڪي هن وقت ڏسيو ٻيلا آهن. مائي اپسمنڊ جي نيلي پاڻيءَ جي هڪ پار، جو ان ڪي ڪليل سمنڊ جي حملن کان بچائي ٻيٽو آهي، پوسيڊان جو پاڪ ٻيٽ آهي، جنهن جون چوٽيون چنار جي وڻن جي گهاٽيءَ ساوڪ سان ڏسيون پيون آهن. انهيءَ خوبصورت ساحل تي، هپولائيٽس جي پوجا ٿيندي هئي. سندس آستاني جي اندر، هڪ پراڻو مندر هو، جنهن ۾ قديم زماني جي هڪ مورتي رکيل هئي. سندس پوجا لاءِ هڪ پادري مقرر ٿيل هو، جو سڄيءَ عمر تائين اهو ڌهدو سنياليندو هو: هرسال ان جي اعزاز ۾ قرباني جو هڪ ڏڪ ملهايو ويندو هو، هر سال اتان جون ڪنواريون چوڪريون گڏ ٿي روج راڙو ۽ مرثيه-خواني ڪري، هن نوجوان شهيد جي بي-وقتي موت تي افسوس ۽ ماتم ڪنديون هيون. ڪنواريون چوڪريون ۽ نوجوان چوڪرا شاديءَ کان اڳ سندس مندر ۾ وارن جون چڳون پيش ڪندا هئا. سندس قبر ٽروزين ۾ موجود هئي، حالانڪ اها ماڻهن کي ڪاڙ ڏيکاري ويندي هئي. ان باري ۾ هڪ نهايت معقول راءِ ڏني ويئي آهي ته آرٽيمس جي هن نوجوان ۽ خوبصورت محبوب جو مثال، جنهن جي جواني ۾ کي موت اڏ ۾ ويڙي چڏيو ۽ جنهن جي انهيءَ افسوسناڪ ۽ اڻ منداڻتي موت تي ڪنواريون چوڪريون هرسال ماتم ڪن ٿيون، لافاني ديوين جي انهن فاني محبوبن مان هڪ آهي، جي قديم مذهب ۾ باربار ۽ هر هنڌ رونما ٿيندا رهن ٿا ۽ جن ۾ ائڊونس سيني کان زياده مقبول ۽ هردلعزيز آهي. جيو وجي ٿو ته هپولائيٽس جي محبت ماڻڻ لاءِ آرٽيمس ۽ فائيڊرا جي رقابت جو عڪس، مختلف نالن سان،

ائڈونس جي محبت لاء ائفروڈائيٽ ۽ پروسرپائين جي ہڈايل رقابت ۾ ملي ٿو، جو تہ فائيڈرا رڳو ائفروڈائيٽ جو ہيو نالو آهي. انهيءَ نظريي سبب، نہ هيولائيٽس سان گا بي انصافي ٿي رهي آهي ۽ نہ آرٽيمس سان، جو تہ اوائلي اعتقاد موجب آرٽيمس آبادي جي عظيم ديوي هئي، ۽ قديم مذهب جي اصوان مطابق، جيڪا ديوي قدرت کي آباد ڪرڻ سائو ڪري سگهي ٿي، تنهن کي اول خود آباد ۽ سائو هئڻ گهرجي. ان لاءِ ڪيس هڪ نر سائيءَ جي اشد ضرورت هئي. انهيءَ نظريي موجب، ٽروزين ۾، هيولائيٽس آرٽيمس جو نر سائي هو. ٽروزين جا نوجوان ۽ ڪنواريون چوڪريون شاديءَ کان پيشتر پنهنجن وارن جون چڱون ان کري ڪيس پيش ڪندا هئا تہ ديويءَ سان سندس سهڻ زياده مضبوط ٿئي ۽ اهڙيءَ طرح ڌرتيءَ، جانورن ۽ انسانن جي آبادي ۾ اضافو ٿيندو رهي. انهيءَ نظريي جي تصديق وري هن سان ٿئي ٿي تہ ٽروزين ۾، هيولائيٽس جي مندر جي ڀاطي اندر، "ڊاميا" ۽ "آڪسيزيا" نالي بن ديوين جي پوڄا ٿيندي هئي، جن جو زمين جي آبادي سان واسطو ناقابل ترديد آهي. ايپيڊارس شهر ۾ جڏهن ڏڪار اچي منهن ڪيو، تڏهن اتان جي شهرواسين هڪ غيبي آواز جي حڪم ڀڃاندر، انهن پنهي ديوين جا مجسما زيتون جي ڪاٺي مان ٺيار ڪرائي، اڃا پنهنجين مقرر جاين تي رکيا ئي مس هئا، تہ زمين وري سرسبز ۽ آباد ٿي وئي. ازانسواءِ خود ٽروزين ۾، گهڻو ڪري هيولائيٽس جي مندر اندر انهن پنهي "ڪنوارين ديوين" (ٽروزين جا باشندا انهن کي ائين سڏيندا هئا) جي اعزاز ۾ پٽرن اچلائڻ جي عجيب و غريب رسم ادا ڪئي ويندي هئي، هن باري ۾ اهو ثابت ڪرڻ آسان آهي تہ ڪلن فصلن حاصل ڪرڻ جي خاطر ئي ڪرڻ لاءِ اهڙي قسم جون رسمون ڪيترن ئي ملڪن ۾ هڪ نہ هڪ دور ۾ ادا ڪيون ويڻون آهن. نوجوان هيولائيٽس جي افسوسناڪ موت ۾ آسان کي اهڙي قسم جي ٻين خوبصورت ۽ فاني نوجوانن جي گالهين جي

مشابهت ۾ ملي ٿي، جن کنهن لافاني ديويءَ جي محبت جي مختصر مزي ماڻڻ لاءِ پنهنجي سر جو سودو ڪيو آهي. اهي ناڪام عاشق شايد هميشه فقط ڏند ڪٿائن جا هيرو ڪونہ هئا، ۽ جن روايتن ۾ سندن وهايل رت جو نشان لال جي سرخيءَ يا گلاب جي لالائيءَ ۾ ڏٺو ويندو هو، سي فقط جواني ۽ خوبصورتيءَ جون شاعراڻ بيڪار علامتون ڪونہ هيون، جن جي زندگي سياري جي جهڙ وانگر ناپائدار هجي. انهن روايتن ۾ انساني ۽ قدرتي زندگين جي رشتي جو عميق فلسفو سمايل آهي ـ اهو افسوسناڪ فلسفو، جنهن بعد ۾ هڪ اندوهناڪ رسم جو بنياد وڌو. اهو فلسفو ۽ اها رسم ڪهڙي هئي، تنهن جي اسان کي اڳتي هلي خبر پوندي.

۳ـ **اختصار:** اسين هينئر شايد سمجهي سگهنداسون تہ قديم زماني جا ماڻهو آرٽيمس جي نر-سائيءَ هپولائيٽس کي وريئس چو سمجهندا هئا، جنهن جو، سرويئس مطابق، ڏائنا سان اهوئي رشتو هو، جيڪو ائڊونس جو وينس سان هو، يا اتيس جو ديوتائن جي ماءُ سان هو. چو تہ آرٽيمس وانگر ڏائنا بہ عام طور آبادي جي ديوي هئي ـ خاص طور وڻ جي. ان کري، ڪيس، يوناني ديويءَ وانگر، ٻئي روپ يعني نر سائيءَ جي ضرورت هئي، ۽ جيڪڏهن سرويئس صحيح آهي تہ پوءِ هن جو نر-سائي وريئس هو. پاڪ آستاني جي بنياد وجهندڙ ۽ نيميءَ جي پهرئين بادشاه جي حيثيت ۾، وريئس صاف طور انهن پوجارين جي سلسلي جو بنياد وجهندڙ، يا ابو آهي، جي "پيلي جي بادشاه" جي لقب سان ڏائنا جي خدمت ڪندا هئا، ۽ جي، هن وانگر، هڪ ٻئي پٽيان، قاتل جي هٿان مرندا هئا. ان کري اهو انومان ڪيڏ هڪ قدرتي امر آهي تہ اهي پيلي جي ديويءَ سان انهيءَ ساڳئي رشتي ۾ منسلڪ هئا، جنهن ۾ هن سان وريئس بدل هو، مختصر طور هيئن ڪٽي چئجي تہ پيلي جي فاني بادشاه جي راڻي پاڪ آستاني واري خود ڏائنا هئي. جيڪڏهن اهو بقدسِ وڻ، جنهن جي هو پنهنجي ساهہ سان حفاظت ڪندو هو،

ديويءَ جو خاص نشان، يا ان جي علامت هئي، جئن عين ممڪن آهي، تہ پوءِ سندس پوڄاري ان کي نہ فقط ديوي ڪري پوڄيندو هو، پر ان کي زال سمجهي، ان سان بغلگير ٿيندو هو. هن ڳالهہ ۾ ڪابہ حماقت ڪانہ هئي، ڇو تہ پلنيءَ جي وقت ۾ ٻہ، هڪ رومي سردار، آلبن ٽڪرين تي، ڊائنا جي هڪ ٻئي پاڪ ٻيلي ۾، هڪ خوبصورت وڻ سان ائين ڪندو هو. هو ان سان بغلگير ٿيندو هو، ان کي پيار ڏيندو هو، ان جي سايي ۾ ليٽندو هو ۽ ان جي ٻاڻن ۾ شراب اوتيندو هو. ظاهر آهي تہ هو ان وڻ کي ديوي سمجهندو هو. مردن ۽ عورتن کي جسماني طور وڻن سان شادي ڪرائڻ جي رسم اڄا تائين هندستان ۽ مشرق جي ٻين علاقن ۾ موجود آهي. پوءِ اها قديم لاطيني علاقن ۾ ڇو نہ مروج هوندي؟

انهن سڀني شهادتن ۽ ثابتين تي مجموعي طور غور ڪرڻ سان اسين اهو فيصلو ڪري سگهون ٿا تہ نيميءَ جي پاڪ ٻيلي ۾ ڊائنا جي پوڄا زبردست اهميت واري ۽ انساني حافظي جي دائري کان ڪنهن ڏورانهين دور جي آهي، ڪيس ٻيلن ۽ جهنگلي جانورن ۽ ممڪن آهي تہ پالتو ڇوپاين جانورن ۽ زمين جي پيداوار جي ديويءَ جي حيثيت ۾ پوڄيو ويندو هو، ڪيس مردن ۽ عورتن کي اولاد جي نعمت سان نوازيندڙ ۽ زالن جي ويم ۾ آساني پيدا ڪندڙ ديوي سمجهيو ويندو هو، مندر جي حاطي اندر سندس گول ۽ مقدس آتشدان کي "پاڪ ڪنواريون" ڇوڪريون همیشه زنده رکنديون رهنديون هيون، ساٹس ايگيريا نالي پاڻيءَ جي هڪ ڀري وابسته هئي، جا ڊائنا جي فرضن مان هڪ فرض، يعني عورتن جي درد زه ۾ آساني پيدا ڪرڻ جو فرض، سرانجام ڪندي هئي ۽ جنهن کي عام طرح هڪ قديم رومي بادشاه سان پاڪ ٻيلي اندر هم صحبت ٿيڻ جو ذميدار سمجهيو ويندو هو، ٻيلي واريءَ ڊائنا کي خود به وربيئس نالي هڪ نر ساڻي هو، جنهن جو هن سان اهو ساڳيو رشتو هو، جو ائڊونس جو وينس سان هو، يا اتيس جو سبل سان، ۽ تاريخي

دور ۾، انهيءَ روايتي وريءَس جي نمائندگي پوچارين جو هڪ ڏگهو سلسلو ڪندو رهيو، جي "پيلي جي بادشاه" جي لقب سان مشهور هوندا هئا ۽ جي بنا ناغي جي پنهنجن جانشينن جي تلوار سان قتل ٿيندا رهيا ۽ جن جون زندگيون، هڪ طرح سان، پيلي جي هڪ وڻ سان وابسته هونديون هيون، چاڪاڻ ته جيستائين ان وڻ کي ڪو ضرر ڪونہ پهچندو هو، تيستائين هو حملي کان محفوظ هوندا هئا.

ظاهر آهي ته پوچارين جي انهيءَ عجيب و غريب سلسلي کي سمجهائڻ لاءِ مٿيان فيصلا ناڪافي آهن، پر شايد زياده ويڪري ۽ دور رس دائري تي نظر وجهڻ سان اسان کي انهن ۾ انهيءَ مسئلي جي حل جو ڪجهه موجود نظر اچي. اچو ته پلا انهيءَ دور رس دائري تي نظر ڪرڻ جي تياري ڪريون. رستو ڏگهو ۽ ڪم ڪٺن آهي، پر امڪان آهي ته انِ ۾ اسان کي ڪنهن نئين ۽ نامعلوم چيز کولڻ لاءِ اختيار ڪيل سفر واري دلچسپي ۽: سڙو ملي وڃي، جنهن جي دوران ۾ اسان ڪيئي عجيب و غريب ۽ اجنبي ديس ڏسنداسون، جن ۾ عجيب نموني جا پرڏيهي وسندا هوندا ۽ جن جون اڃا به زياده عجيب ريتيون ۽ رسمون هونديون. سڙهن ۾ سڀائو واءُ پريو ٻيٽو آهي، اچو ته پلا سڙهه کوليون ۽ اتليءَ جي ساحل کي ڪجهه وقت لاءِ خير باد چئون.

باب ٻيو

پوڄاري بادشاه

مٿين ڳالهين مان ٻ اهم سوال جواب طلب آهن: هڪ تہ ڏائنا جي نيميءَ واري پوڄاريءَ ۽ "ٻيلي جي بادشاه" لاءِ پنهنجي پيشرو کي قتل ڪرڻ ضروري ڇو هو؟ ۽ ٻيو ان کي قتل ڪرڻ کان اڳ ڪيس هڪ خاص وڻ جي شاخ، جنهن کي قديم زماني جي عام راءِ، ورجل* واريءَ "سونهري شاخ" سان شناخت ڪيو هو، ڇو ٽوڙڻي پوندي هئي؟

سڀ کان اول اسان کي هن جي لقب تي غور ڪرڻو آهي. هن کي "ٻيلي جو بادشاه" ڇو سڏيو ويندو هو؟ سندس عهدي کي "بادشاهي" ڇو سڏيو ويندو هو؟

قديم يونان ۽ اٽليءَ ۾ شاهي لقب سان گڏ پادريءَ يا پوڄاريءَ جا فرض ٻ ڪٺا هوندا هئا. روم ۽ لاطيني علائقي جي ٻين شهرن ۾ هڪ اهڙو پادري رهندو هو، جنهن کي "قربانين" يا پاڪ رسمن جو بادشاه" سڏيو ويندو هو، ۽ سندس بيگم کي "پاڪ رسمن جي راڻي" جو خطاب مليل هو. جمهوري دور واريءَ اٽينس ۾ هر ٻئي سال جيڪو مئجسٽريٽ چونڊيو ويندو هو، تنهن کي "بادشاه" ۽ سندس اهليہ کي "راڻي" سڏيو ويندو هو. ٻنهي جا فرض مذهبي نوعيت جا هوندا هئا. يونان جي ڪيترين ٻين جمهوري رياستن ۾ ٻڌ اهڙي ئي خطاب وارا "بادشاه" هوندا هئا، جن جا فرض، جيتري قدر معلوم ٿي سگهيو آهي، پوڄارين جا هوندا هئا، جيتوڻيڪ اهي رياست جي مشترڪ سماجي يا

* ٢٩ آڪٽوبر ٠ ق.م. ۾ جائو ۽ ٧٥ سال زنده رهيو، روسي شاعرن جو سرتاج ليکيو ويندو آهي.

دنيوي زندگيءَ ۾ پڻ ڪافي اثر ۽ دخل رکندا هئا. ڪن يوناني رياستن ۾ اهڙا ڪيترا خطاب يافتہ "بادشاه" هوندا هئا، جي فقط انهيءَ هڪڙي ئي عهدي تي فائز هوندا هئا. روم ۾ اڃا روايت مشهور هئي تہ مذهبي "بادشاهن" کي شهنشاهي نظام حڪومت جي خاتمي کان پوءِ ان لاءِ مقرر ڪيو ويو تہ جيڪي مذهبي رسمون وقت جي شهنشاه کي ادا ڪرڻيون هونديون هيون، سي اهي "بادشاه" ادا ڪن. يونان ۾ به اهڙن "پوجاري بادشاهن" جي بنياد متعلق ساڳيو ئي نظريو قائم ٿيل معلوم ٿئي ٿو. بذات خود اهو رايو امڪان جي حد کان ٻاهر نہ ٿو معلوم ٿئي، هيءَ حقيقت اسپارٹا جي مثال مان ـ جا هڪ ئي خالص يوناني رياست هئي، جنهن تاريخي دور ۾ پراڻو سلطاني حڪومت جو سرشتو قائم رکيو ـ ثابت ٿئي رهي آهي: چو تہ اسپارٹا جي بادشاهن کي، ديوتائن جي اولاد جي حيثيت ۾، حڪومت پاران سيئي قربانيون ادا ڪرڻيون پونديون هيون. اسپارٹا جي ٻن بادشاهن مان هڪ کي "زيوس ليس ڊائمان" جي پادريءَ جو ۽ ٻئي کي "آسماني زيوس" جي پادريءَ جو خطاب مليل هو.

شاهي اختيار سان مذهبي رسمن جي ادائگيءَ جي ميلاپ جي هڪڙنهن کي خبر آهي. مثال طور ايشيا ڪوچڪ هڪ اهڙو ملڪ هو، جنهن ۾ ڪيترائي وڏا مذهبي مرڪز هئا، جن ۾ هزارين "مقدس غلام" موجود هئا ۽ جن تي وڃين صدين جي روم واري پاپاءِ اعظم وانگر، اهڙا سردار حڪومت ڪندا هئا، جي هڪ ئي وقت روحاني ۽ دنيوي اختيارين هلائيندا هئا. زيلا ۽ پيسينيس جا شهر اهڙن پوجارين سان پريا پيا هوندا هئا. بت پرستيءَ واري قديم زماني ۾، ٽيوٽانڪ (جرمنيءَ جا) بادشاه به اهڙيءَ طرح پوجارين جون اختياريون هلائيندا هئا. چين جا شهنشاه عام قربانيون ڪندا هئا ۽ انهن قربانين متعلق پورو طريقو ۽ ان جا تفصيل پراڻن مذهبي رسمن جي ڪتابن مان معلوم ڪندا هئا. مئڊاگاسڪر جو بادشاه پنهنجي ملڪ جو مذهبي پيشوا به هوندو هو. ٽئين سال جي

وڏي ميلي تي جڏهن ملڪ جي بهبودي۽ لاءِ ڏکو قربان ڪرڻو پوندو هو، تڏهن بادشاه بنفس نفيس قرباني۽ وقت دعائون پڙهندو ۽ شڪرانا ادا ڪندو هو ۽ سندس خدمتگار ڏکي ڪي ذبح ڪندا هئا. اوپر آفريڪا جي "گالا" قوم جي ڪن ننڍين رياستن ۾، جي هن وقت تائين آزاد رهي سگهيون آهن، بادشاه جبل جي چوٽي۽ تي قرباني ڏيندا آهن ۽ انساني بل جي خود رهنمائي ڪندا آهن. روايتن جي وسائل روشنائي۽ مان معلوم ٿئي ٿو ته ويچ آمريڪا جي انهي۽ خوشنما علاقي ۾ ۽، جنهن جي قديم دارالخلافه هن وقت خط استوا جي گهاٽن ٻيلن جي سڙيل پوٽن ۽ پنن هيٺان دفن ٿيل آهي ۽ جا پئلينڪ مقام جي شاهاٽن ۽ پراسرار قتل نشانن مان ظاهر آهي، روحاني ۽ دنيوي اختيارين کي بلڪل ساڳئي نموني سان ملايو ويو هو ۽ پوجاري۽ ۽ بادشاه جا فرض ساڳئي ماڻهو۽ کي ادا ڪرڻا پوندا هئا.

اسان جڏهن ايترو چئون ٿا ته قديم بادشاه پوجاري ۽ هوندا هئا، تڏهن ائين نه سمجهڻ گهرجي ته انهن جي مذهبي منصب جي پوري دائري جو مڪمل جائزو ڪري چڪيوسون. بادشاه جي وجود جي چوگرد جيڪو خدائي سايو (ظل‌الله) موجود سمجهيو ويندو آهي، سو انهن ڏينهن ۾ فقط گالهائڻ جو خالي طريقو ڪونه هو، پر هڪ مضبوط اعتقاد جو اظهار هو. بادشاهن جو احترام نه فقط پوجارين جي حيثيت ـ يعني انسان ۽ ديوتا جي درميان شفاعت ڪندڙ جي حيثيت ـ ۾ ڪيو ويندو هو، پر انهن کي خود ديوتا سمجهيو ويندو هو، جي پنهنجي رعايا ۽ بندن تي اهڙين نعمتن جي نوازش ڪري سگهندا هئا، جي رواجي طرح هڪ فاني انسان جي قوت ۽ دسترس کان بلڪل باهر هونديون آهن ۽ جيڪڏهن فاني انسان اهڙي۽ قوت جي جستجو ڪندا به آهن ته فقط فوق‌البشر ۽ غائب هستين کي قربانين ڏيڻ ۽ انهن جي عبادت ڪرڻ سان. اهڙي۽ طرح بادشاهن ۾ ڪڏهن ڪڏهن اها اميد به زکي ويندي آهي ته هو فصلن کي پلي ڪرڻ ۽ پين اهڙن ڪمن لاءِ موسم

مطابق، برسات ۾ سڄ جي گرمي پهچائيندا رهندا. اهڙي اميد اسان کي هاڻي ڪٿي ڪيتري قدر ۾ عجيب معلوم ٿئي، پر اوائلي دور ۾ اهڙا عقيدا عام جام هوندا هئا. فطري ۽ فوق‌الفطري قوتن جي درميان جيڪو فرق عام طرح سان زياده ترقي يافته قومن جا ماڻهو ڪري سگهن ٿا، سو هڪ وحشيءَ جي دماغ ۾ اچي ئي نٿو سگهي. هن جي خيال موجب هن دنيا جو ڪاروبار، گهٽيءَ حد تائين اهڙيون فوق‌الفطري قوتون، يعني اهڙيون شخصي هستيون هلائي رهيون آهن، جي خود ان وانگر جذبن ۽ ارادن کان متاثر ٿين ٿيون ۽ جن جي رحم ۽ قهر، اميد ۽ خوف جي جذبن کي متحرڪ ڪري سگهجي ٿو. اهڙن خيالن تي ٻڌل دنيا ۾، قدرت جي نظام کي پنهنجي فائدي خاطر متاثر ڪرڻ لاءِ هو پاڻ ۾ بي انتها قوت محسوس ڪري ٿو. هو سمجهي ٿو ته پوڄائن، وعدن يا ڏمڪين سان هو ديوتائن کان سڀي آب هوا ۽ پلا ۽ پرپور فصل حاصل ڪري سگهي ٿو، ۽ جيڪڏهن سندس دماغ ۾ اهڙو خيال اچي ويئو ته ديوتا سنجهس ئي اچي واسو ڪيو آهي، جئن هو ڪن وقتن تي سمجهندو رهيو آهي، ته پوءِ ڪيس ڪنهن بيءَ اعليٰ اختياريءَ کي سنت ميڙ ڪرڻ جي ضرورت ئي ڪانه رهي. اهڙيءَ حالت ۾ وحشي انهن سڀني طاقتن جو مالڪ پاڻ آهي، جي سندس ۽ سندس قوم وارن جي پلائيءَ ۽ بهتريءَ حاصل ڪرڻ لاءِ ضروري آهن.

ديوتائي طاقتون ۽ خصلتون رکندڙ انسان يعني 'انسان-ديوتا' (*Man-God*) جي نظريي جي وجود ۾ اچڻ جو هڪ اهو رستو آهي، پر ان جو هڪ ٻيو به سبب آهي: وحشيءَ جي انهيءَ نظريي سان گڏ، ته هن دنيا تي ڪي روحاني طاقتون حاوي آهن، سندس دماغ ۾ هڪ مختلف، ۽ شايد اڄا زياده قديم، خيال سمايل آهي، جنهن ۾ اسان کي جديد دور جي قانون قدرت يا قدرت جي هن نظريي جو اصل بيج يا بنياد نظر اچي ٿو ته قدرت حادثن ۽ واقعن جو هڪ اهڙو ناقابل تبديل ۽ اٽڪ سلسلو آهي، جنهن

۾ ڪنهن به شخصيت جو دخل ڪونہ آهي: جنهن بنياد ۾ ڇڄ سون ذڪر ڪيو آهي، سو جادوءَ جي انهيءَ قسم ۾ سمايل آهي، جنهن کي آءٌ هوند "هم آهنگ" جادو، سڏيان، جو وهمي اعتقادن ۽ نظرين جي دنيا ۾ هڪ وڏو ڪردار ادا ڪري ٿو. اوائلي معاشري ۾، بادشاه گهٽو ڪري پوڄاري هئڻ سان گڏ جادوگر به هوندو هو، درحقيقت اڇي يا ڪاري جادوءَ جي مهارت ڪري ٿي هو انهيءَ دنيوي طاقت جو مالڪ ٿي سگهيو. بادشاهي سرشتي جي ارتقا ۽ انهيءَ تقدس کي چگيءَ طرح سمجهڻ لاءِ، جنهن سان وحشين ۽ جهنگلي قومن انهيءَ عهدي کي وابسته ڪيو هو، ۽ انهيءَ غير معمولي ۽ خالص وهم تي ٻڌل قديم سرشتي جي نوعيت متعلق ڪنهن نظريي قائم ڪرڻ لاءِ، جنهن هر ملڪ ۽ هر دور ۾ انساني دل و دماغ کي پنهنجي قابوءَ ۾ رکيو آهي، جادوءَ جي اوائلي ۽ بنيادي اصولن سان واقفيت حاصل ڪرڻ ضروري آهي. ان کري آءٌ پهريان ان موضوع تي ڪجهہ تفصيلوار غور ڪرڻ گهران ٿو.

باب ٽيون

هم آهنگ جادو

۱. **جادوءَ جا اصول:** انساني فڪر جي جن اصولن تي جادوءَ جو بنياد ٻڌل آهي، تن جي تجزيي ڪرڻ سان معلوم ٿيندو ته اهي ٻن حصن ۾ ورهايل آهن: هڪ، ته نقل سان اصل پيدا ڪري سگهجي ٿو، يا نتيجو پنهنجي سبب سان مشابهت رکي ٿو، ۽ ٻيو، ته جيڪي شيون ڪنهن به وقت هڪٻئي سان واسطو هيون، سي اڻ تعلق جي منقطع ٿيڻ کان پوءِ، دور کان به هڪٻئي تي ساڳيءَ طرح اثر انداز ٿين ٿيون، جيئن گڏ هڻڻ وقت ٿيندڙ هيوڻ، پهرئين اصول کي "هڪجهڙائيءَ جو اصول"، ۽ پوئين کي "لاڳاپي يا قرابت جو اصول" ڪٿي چئجي. انهن مان پهرئين، يعني هڪجهڙائيءَ جي اصول ذريعي جادوگر اهو نتيجو ڪڍي ٿو ته هو ڪنهن به شيءِ جي محض نقل ڪرڻ سان گهربل اثر پيدا ڪري سگهي ٿو، پوئين مان هو اهو نتيجو اخذ ڪري ٿو ته هو ڪنهن به مادي شيءِ تي، جا ڪنهن وقت ماڻهوءَ جي جسم سان لڳل هئي، خواه اها ان جي جسم جو ڪو حصو هئي يا نه، جيڪو به عمل ڪندو سو عمل ان ماڻهوءَ تي به اهڙوئي اثرانداز ٿيندو. هڪجهڙائيءَ جي قانون تي ٻڌايل جنترن کي نسبتي يا نقالي جادو چئجي، قرابت يا لاڳاپي جي قانون تي ٺاهيل جنترن کي قرابتي چئجي. جادوءَ جي پهرينءَ شاخ کي نسبتي جادوءَ جو نالو ڏيڻ وڌيڪ بهتر ٿيندو، ڇو ته 'نقالي' لفظ مان وڃ ۾ ڪنهن شعوري طاقت جي دخل‌انداز ٿيڻ جو ڪو واضح اشارو نه ٻڌلي (جا نقل ڪري ٿي)، ته به ان لفظ جي استعمال سان مفهوم جو دائرو محدود ٿي پوي ٿو. ڇو ته جن اصولن تي جادوگر

پنهنجي هنر جو استعمال ڪري ٿو، تن جي متعلق هن کي يقين ڪامل آهي ته خالص اهي ئي اصول ٻيجان قدرت جي نظام کي هلائي رهيا آهن، ٻين لفظن ۾، هن کي پختو يقين آهي ته هڪجهڙائيءَ ۽ قرابت جا اصول هڪ هم گير ۽ عالمي اثر رکن ٿا ۽ اهي فقط انساني عمل جي دائري تائين محدود ڪونہ آهن. مختصر لفظن ۾ هيئن ڪٽي چئجي ته جادو قانون قدرت جو هڪ جعلي نقل ۽ انساني عمل جو هڪ گمراه ڪندڙ راهبر آهي، اهو هڪ ڪوڙي سائنس ۽ هڪ نامڪمل ۽ ناقص هنر آهي. ان کي جڏهن هڪ قانون قدرت : يعني اهڙن قانونن جو مجموعو سمجهجي، جن لاءِ وسهجي ته سڄيءَ دنيا جا واقعا باقاعدگيءَ سان انهن مطابق ئي ظاهر ٿين ٿا، ته اهڙي فلسفي کي "نظرياتي جادو" سڏبو ۽ جڏهن جادوءَ کي محض انهن اصولن جو مجموعو سمجهجي، جن تي عمل ڪرڻ سان وسهجي ته ماڻهو پنهنجا مقصد حاصل ڪري سگهن ٿا، ته پوءِ اُن کي "عملي جادو" چئبو. ساڳئي وقت اهي ٻيا خيال ذهن نشين ڪرڻ گهرجي ته اوائلي جادوگر جادوءَ کي فقط عملي جادوءَ جي حيثيت ۾ شناخت ڪري ٿو، هو انهن دماغي رجحانات جو ڪڏهن به تجزيو ڪونہ ٿو ڪري، جن تي سندس عمل جو دارومدار آهي، ۽ نہ وري انهن نظرياتي يا خيالي اصولن تي ڪو غور ڪري ٿو جن جي مطابق هو عمل ڪري ٿو. ٻين لفظن ۾، هو جادوءَ جي منطق کان بنهہ ناواقف آهي، گويا هن لاءِ جادو پنهنجو منطق پاڻ آهي. جادوءَ جي منطق تي هو اوترو ئي سوچي ٿو، جيترو پنهنجي ڪاڏي هضم ٿيڻ جي عمل تي: ڪيئن اها خبر کانہ ٿي رهي ته پهرينءَ حالت ۾ يعني جادوءَ جي دائري ۾ ڪهڙو دماغي رد عمل ٿئي ٿو، ۽ پوئينءَ ۾ يعني هاضمي جي عمل ۾ ڪهڙيون جسماني تبديليون رونما ٿي، سندس خدا کي رت ۾ تبديل ڪن ٿيون. ٿوري ۾ ڪٽي چئجي ته هن جي نظر ۾ جادو هميشه هڪ "هنر" رهيو آهي ۽ نہ "سائنس". سندس اڻ-اسريل دماغ ۾ سائنس جي نظريي جو

وجود ئي ڪونهي. جادوگر جي خيالات جي انهيءَ سلسلي ۾ جو سراغ گولي ڪيڏ، جنهن جي تحت سندس عمل روٽما ٿين ٿا، هن جي خيالن جي منجهيل سٽ ۾ ان ۾ چار سڌا سادا ڏاڪا چڪي ٻاهر ڪيڏ، سندس نظرياتي اصولن کي هن جي عملي تڪنيڪ کان ميز ڪرڻ ۽ انهيءَ حرامزادي هنر ۾ پنهنجي پوشيده ناقص سائنس جي شناخت ڪرڻ، اهو فلسفي جي طالبعلم جو ڪم آهي.

جادوگر جي منطق جو جيڪو سون تجزيو ڪيو آهي، سو جيڪڏهن درست آهي، تہ پوءِ ان جا بيان ڪيل ٻہ وڏا اصول فقط "خيالن جي اشتراڪ" جي بنيادي حقيقت جا ٻہ جدا جدا غلط استعمال آهن ـ ان کان علاوه سندن ٻي ڪا به حقيقت ڪانهي. نسبتي جادوءَ جو بنياد خيالن جي انهيءَ اشتراڪ تي ٻڌل آهي، جيڪو خيالن جي هڪجهڙائيءَ مان پيدا ٿئي ٿو، قرابتي جادوءَ جو بنياد وري خيالن جي انهيءَ اشتراڪ تي ٻڌل آهي، جيڪو خيالن جي قرابت مان پيدا ٿئي ٿي. نسبتي جادو اها غلطي ڪري ٿو تہ جيڪي شيون ظاهري طور هڪجهڙيون ڏسي ٿو، تن کي بنا چون چرا جي بنهه ساڳيون تسليم ڪري ٿو، قرابتي جادوءَ جي وري هيءَ غلطي آهي تہ اهو جن شين کي ڪنهن وقت هڪئي جي لهوچڙ ۾ ڏسي ٿو، تن کي هميشه لاءِ هڪئي تي ساڳيءَ ئي طرح اثر انداز ٿيندڙ تسليم ڪري ٿو. جادوءَ جي عملي ميدان ۾ جادوءَ جي انهن بنهي شاخن کي گهٽو ڪري ملايو ويندو آهي، ان گاله کي زياده واضح ڪرڻ لاءِ هيٺ ڪٽي چڪجي تہ نسبتي يا نقالي جادوءَ جو آزادانہ ۽ پنهنجي سر استعمال ڪري سگهجي ٿو، پر قرابتي جادوءَ جي استعمال ۾ عام طور نسبتي يا نقالي جادوءَ کي به پنهنجو ڪجهہ حصو ادا ڪرڻو پوندو آهي. ممڪن آهي تہ جادوءَ جي ٻن قسمن شين کي اهڙيءَ طرح بيان ڪرڻ سان، مفهوم کي ذهن نشين ڪرڻ البت دشوار لڳي، پر جڏهن انهن جا مخصوص مثال ڏنا ويندا، تڏهن ٻئي گالهيون آسانيءَ سان سمجهہ ۾ اچي ويندينءَ. درحقيقت، نڪر جون اهي ٻئي شاخون انتهائي

سهل ۽ ابتدائي نوعيت جون آهن. ان کان علاوه انهن جي ٻي کا نوعيت ٿي ٻ نڪي سگهي، پر نہ فقط هڪ وحشيءَ جي اڻ گهڙيل دماغ لاءِ، پر هر ملڪ جي جاهل ۽ ڪند ذهن ماڻهن لاءِ، اهي عملي صورت ۾ ئي قابل فهم آهن ۽ نہ نظرياتي صورت ۾. جادوءَ جون اهي ٻئي شاخون ـ نسبتي ۽ قرابتي ـ هم آهنگ جادوءَ جي هڪ عام نالي ڏيڻ سان، آساني سان سمجهه ۾ اچي ويندیون، چو ته ٻئي شاخون اها گهالهه تسليم ڪن ٿيون ته مختلف شيون هڪٻئي کان دور هجڻ جي باوجود، ڪنهن خفيه هم آهنگيءَ ذريعي هڪٻئي تي اثر پيدا ڪن ٿيون، ۽ اهو اثر هڪ کان ٻيءَ تائين گويا هڪ قسم جي غيبي "ايٿر" وسيلي پهچي ٿو ـ جديد سائنس جي بلڪل انهيءَ ساڳيءَ ايٿر (*Ether*) وانگر، جنهن جو ڪارج پڻ اهوئي جادوءَ جي غيبي "ايٿر" وارو ساڳيو ٻڌايو وڃي ٿو ته فضا ۾ ڪجهه فاصلي کان پوءِ جيتوڻيڪ محض هڪ خلا ئي معلوم ٿئي ٿي، تڏهن ٻ ان خلا جي چوڌاري ٻيئل طبعياتي شيون ان فرض ڪيل ايٿر (*Ether*) وسيلي هڪٻئي تي اثر انداز ٿيندیون رهن ٿيون.

جادوءَ جون اهي شاخون فڪر جي جن جن قانونن تي ٻيئل آهن، انهن مطابق ڪين هيٺ ڏيکاريل نموني جي شجري جي صورت ۾ رکڻ سان آساني پيدا ٿيندي.

هم آهنگ جادو

(هم آهنگيءَ جو قانون)

نسبتي جادو	قرابتي جادو
(نسبت يا ڪجڙائيءَ جو قانون)	(قرابت يا لاڳاپي جو قانون)

هم آهنگ جادوءَ جي انهن ٻن وڏين شاخن کي آءٌ هينئر عملي مثال ڏيئي سمجهائيندس، اچو ته پهريائين نسبتي جادوءَ کي کڻون.

۲ نسبتي يا نقالي جادو: هڪجهڙيون شيون هڪجهڙو اثر پيدا ڪن ٿيون ـ انهيءَ اصول کي دنيا جي مختلف ملڪن ۽ مختلف دورن ۾ دشمن جي بوتي کي نقصان پهچائڻ، يا ناس ڪرڻ، خود دشمن کي اهڙي ئي ضرر پهچائڻ، يا مارڻ لاءِ سڀ کان زياده استعمال ڪيو ويو آهي. ۽ اهو استعمال هن اعتقاد جي تحت ڪيو ويو آهي ته جهڙي تڪليف بوتي کي پهچائبي، اها ئي واسطيدار ماڻهوءَ کي پهچندي. ۽ جنهن وقت بوتي کي ناس ڪيو ويندو، بلڪل ان وقت اهو ماڻهو پاڻ به ناس ٿي ويندو. اهڙن متعدد مثالن مان چند ڏيئي، هڪ ئي وقت ثابت ڪيو ويندو ته ڪيئن نه اهو رواج دنيا جي مختلف حصن ۾ موجود آهي، ۽ ڪيئن نه اهو هزارها صدين مان گذرندو اڄ تائين زنده رهندو آيو آهي. چوٿين هزارين سال اڳ اهو هنر مصر، بابل، هندستان، روم، يونان جي جادوگرن کي ايندو هو، ۽ اڄ به آسٽريليا، آفريڪا ۽ اسڪاٽلنڈ جا چالاڪ بدڻيت جادوگر ان جو استعمال ڪن ٿا. اهڙيءَ طرح، چيو وڃي ٿو ته اتر آمريڪا جي ڳاڙهن هندستانين جو اعتقاد آهي ته ريتيءَ، رڪ يا مٽيءَ ۾ دشمن جي تصوير ڪيڏي، يا ڪنهن به شيءَ کي دشمن تصور ڪري ان کي تيز ڪاڻيءَ سان، يا ٻئي ڪنهن ذريعي زخم رسائي، دشمن کي ساڳيو ئي زخم پهچائي سگهبو. مثال طور اوجبوي قبيلي جو ريڊ انڊين جڏهن به ڪنهن سان بزائي ڪرڻ چاهيندو آهي، تڏهن هو ان جو ننڍڙو مجسمو ٺاهي، ان جي مغز يا دل ۾ سئي ڏنبي، يا تير هڻي، مطمئن ٿي ويهي رهندو آهي ته جڏهن به جاءِ تي بوتي کي سئي يا تير چبندو، عين ان وقت سندس دشمن کي ساڳئي ئي عضوي ۾ سخت سور پوڻ شروع ٿيندو، پر جيڪڏهن هو ان ماڻهوءَ کي فوراً مارڻ چاهيندو آهي، ته هو ان بوتي کي، جادوءَ جا ڪي لفظ ادا ڪندي، وڃي ڪٿي دفن ڪندو، يا ساڙيندو آهي. ٻيروءَ جا ريڊ انڊين قبائل، جن دشمنن سان نفرت ڪندا هئا، يا جن کان ڊڄندا هئا، تن جا ميڻ ۽

الي مان بوتا ٿاهي، انهن کي اهڙن رستن تي ساڙيندا هئا، جتان انهن دشمنن جي گذر جو امکان هوندو هو. ان کي هو "دشمن جو روح ساڙڻ" سڏيندا هئا.

ملايا وارا ساڳيو جادو هن طرح ڪندا آهن: جنهن دشمن کي نقصان پهچائڻ جو ارادو هوندو اٿن، تنهن جي جسم جا وڏيل ننهن، پرن جا وار، ٽڪ وغيره ڪٽي، ماکيءَ جي مکين جي ويران ٽيل ماناري جي ميڻ مان هڪ ننڍڙو بوتو تيار ڪري، اهي سڀ شيون، ان بوتي جي واسطيدار عضون ۽ هڏي، دشمن جو مڪمل بت ٿاهيندا آهن، پوءِ ان بت کي ستن راتين تائين بتيءَ مٿان جهلي، ان کي آهستي آهستي تؤ ڏيندي، هيٺيون منتر پڙهندا رهندا آهن:

"ميڻ ٿاهي، جنهن کي مان جلايان ٿو، فلاڻي پٽ فلاڻيَ جي تيري، دل ۽ جيرو آهي، جنهن کي مان جلايان ٿو."

ستين دفعي کان پوءِ، بوتي کي ساڙي ڇڏيو: اوهان جو دشمن ٻئو ٻيو هوندو. ظاهر آهي ته هن جادوءَ ۾، نسبتي ۽ قرابتي جادوءَ جي اصولن جو ميلاپ ٿيل آهي، ڇو ته بت کي دشمن جي هر شڪل بڻائي، ان ۾ اهڙيون شيون لڳايون ويندين آهن، جي ڪنهن وقت ان سان لاڳاپو رکندڙ هيون، جهڙوڪ ننهن، وار ۽ ٽڪ. ملايا وارن جو هڪ ٻيو جادو، جو اوجيبوي ريڊ انڊين قبيلي جي مٿي ذڪر ڪيل جادوءَ سان اڃا به زياده مشابهت ڪائي ٿو، سو هي آهي: ماکيءَ جي مکين جي خالي ماناري جي ميڻ مان هڪ پير جيترو بوتو ٿاهي، ان جي اک ۾ سوئي ٽنبڻ سان دشمن انڊو ۽ پيٽ ۾ ٽنبڻ سان بيمار ٿيندو، مٿي ۾ هڏ سان مٿي ۾ سور ۽ ڇاتيءَ ۾ هڏ سان سيني ۾ سور پوندس، مارڻ مقصود هجي ته بوتي کي اونڌو ڪري زمين ۾ کوڙجي ۽ لاش وانگر ڪفن پارائجيس، پوءِ ان جي پاسي کان ٻيهي اها دعا پڙهجي، جا قبر مٿان پڙهي ويندي آهي. آخر ۾ ان

کي انهيءَ رسّي جي عين وچ ۾ دفن ڪجي، جتان اسکان هجي تہ ان کي اهو دشمن اچي اورانگهيندو. ان جي خون جي گناه کان بچڻ لاءِ هيئن چئجي:

"هن کي آءٌ تہ دفن نہ ٿو ڪريان، جبرئيل آهي، جو دفن ٿو ڪريس."

اهڙيءَ طرح خون جو گناه ملائڪة المقربين جي مهندار حضرت جبرئيل جي ڪلهن تي پوندو، جو ان بار کڻڻ لاءِ اوهان کان زياده موزون آهي.

جيڪڏهن هڪ طرف دشمنن کي رسّي مان هٽائڻ لاءِ نسبتي يا نقالي جادوءَ جو بوتن ذريعي استعمال ڪيو ويو آهي، تہ ساڳئي وقت ان جو بين کي امداد ڏيڻ جي نيڪ ارادي سان به استعمال ڪيو ويو آهي، جيتوڻيڪ انهيءَ پوئينءَ صورت ۾ ان کان نسبتاً گهٽ ڪم ورتو ويو آهي. مثال طور ان کي ويم ۾ آساني پيدا ڪرڻ ۽ بي اولاد عورتن کي اولاد سان نوازڻ لاءِ استعمال ڪيو ويو آهي. اهڙيءَ طرح سوياترا جي ٻڪ قبيلي وارن جي ڪنهن عورت کي جڏهن اولاد چڻڻ جي خواهش ٿيندي آهي، تڏهن هوءَ ڪاليءَ جو ننڍو ڳڏو گود ۾ ڪٽندي آهي. هن جو اهو اعتقاد هوندو آهي تہ ان طرح سندس آرزو پوري ٿيندي. ببر ٻڌن ۾ جڏهن ڪنهن عورت کي احساس ٿيندو آهي تہ ڪيس اولاد ڪونہ ٿيندو، تڏهن هوءَ ڪوٽ جي اهڙي ماڻهوءَ کي دعوت ڏيئي گهر ڪوڙائيندي آهي، جو سڄي ڪوٽ ۾ سڀني کان زياده پارن جو پيءُ هوندو آهي. ۽ ڪيس سورج جي ديوتا اپوليرو جي پوڄا ڪرڻ لاءِ چوندي آهي. پوڄا شروع ڪرڻ کان اڳ ڪاڙهيءَ کپهہ مان پار جيترو هڪ گڏو تيار ڪري، واسطيدار عورت جي گود ۾ ڏيندا آهن، جنهن کي هوءَ اهڙي ڏنگ سان چاتيءَ سان لڳائي ويهندي آهي، جڏ تہ ان کي ٿڃ ويڻي ڏارائي. صاحب اولاد شخص پڪيءَ کي ٽنگن کان پڪڙي، عورت جي مٿي تي اونڌو جهلي، سورج ڏانهن منهن ڪري چوندو آهي تہ "اي اپوليرو، هن پڪيءَ کي قبول ڪر،

منهنجي درخواست آهي، تنهنجو عرض آهي ته منهنجي گود ۾، منهنجن هٿن ۾ هڪ بار اڇلاءِ". ان کان پوءِ هو ان عورت کان پڇندو آهي، "ڇا، بار آيو؟" هوءَ ورندي ڏيندي آهي، "ها، گود ۾ اڳي ئي وينو ڇڄ ڏائي." بعد ۾، اهو شخص ان عورت جي مڙس جي اڳيان بيهي، پڪيءَ کي ان جي مٿي وٽ اونڌو جهلي، جن ۾ ٻڌ ٻڌ ڪري ڪو منتر پڙهندو آهي، آخر ۾ پڪيءَ کي ذبح ڪري ان جي گوشت کي سوپارين سان گڏ گهر جي قربان گاهه وٽ رکي چڏيندا آهن. انهيءَ رسم جي پوري ٿيڻ کان پوءِ، ڪوٺ ۾ ڏنل وزو ڏنو ويندو آهي ته فلاڻي جي زال بستري داخل ٿي آهي، ۽ سور ٿيا اٿس. انهيءَ خوشخبري ٻڌڻ کان پوءِ، گهر وارن جا عزيز، دوست ۽ سڃي ڪوٺ جا ماڻهو عورت کي مبارڪ ڏيڻ ايندا آهن. بار جي ڇڻ جو هي ڍونگ صاف طور جادوءَ جي عمل جو هڪ پهلو آهي، بار جي ڇڻ جو نقل ڪري ان گالهه جي خاطري ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وڃي ٿي ته بار سچ پچ ڇنڊو، پر جادوءَ جي انهيءَ منتر کي زياده طاقتور ۽ موثر ڪرڻ خاطر پوڄا ۽ قرباني کان پر ساڳئي وقت ڪم وٺڻو وڃي ٿو. گويا هن حالت ۾ جادوءَ جو مذهب جو هڪ مرڪب بڻايو وڃي ٿو ته جادوءَ جو عمل مذهب جو پٺتو وٺي زياده هڪ ٽڪ ثابت ٿئي.

بوڙيو جي ڏياڪ قبيلي وارن جي ڪنهن عورت کي جڏهن بار چڙهڻ وقت سخت سور ٿيندا آهن، تڏهن هڪ جادوگر کي گهرايو ويندو آهي، جو عورت جي پيٽ کي مالش ڪرڻ ۽ ان جي جسم کي اٽلائڻ پٽلائڻ جي عقلي طريقي سان ويڙ ۾ آساني پيدا ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. ان وچ ۾ هڪ ٻيو جادوگر باهر اچي سهڙندو آهي، جو ساڳئي مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ کي اهڙيون ترڪيبون اختيار ڪندو آهي، جن کي ناقابل فهم چئجي ته بهتر ٿيندو. درحقيقت هو خود ٻاڻ پيٽ واريءَ عورت هٿ جو ڍونگ ڪندو آهي، پنهنجي پيٽ وٽ هڪ وڏو پٿر رکي، ان کي ڪپڙي

سان مضبوط جڪڙي، پنهنجي پيٽ کي حاملہ عورت جي پيٽ وانگر بڌائي اهڙيون تہ دانهون ڪندو آهي، جڏ تہ هن کي سخت سور ٿي رهيا آهن ۽ ڪيس ٻار جمي رهيو آهي. ان وچ ۾ وڏم واري ڪمري سان، اندريون جادوگر واڪا ڪري پنهنجي سائيءَ کي ٻڌائيندو رهندو آهي تہ عورت جي پيٽ وارو اصلي ٻار کهڙيءَ جاءَ تي پهتو آهي. انهن هدايتن مطابق، هي ٻاهريون اوستو ۽ پنهنجي پيٽ واري پٽ جي جاءَ تبديل ڪندو رهندو آهي. اها ڪارروائي تيسين جاري رهندي، جيسين عورت جو اصلي ٻار ڪنهن طرح ٻاهر اچي سهڙي.

ڏونگ يا نقل ڪرڻ جو اهو ساڳيو اصول، جو دنيا جي هر ملڪ ۾ راند وقت ٻارن جو محبوب مشغلو هوندو آهي، تنهن ڪن قومن ۾ انهيءَ رواج کي جنم ڏنو آهي تہ جڏهن ٻہ انهن مان ڪنهن کي پرايو ٻار گود ۾ وٺڻو هوندو آهي، يا منجهانئن کو ماڻهو گهٽي عرصي تائين غائب رهڻ کان پوءِ، اوچتو اچي پرگهٽ ٿيندو آهي ۽ ان کي برادريءَ يا قبيلي ۾ نئين سر داخل ڪرڻو هوندو اٿن، تہ پوءِ انهن ٻنهي حالتن ۾ وڏي پيماني تي ٻار چڻڻ جو نقل ڪيو ويندو آهي. اهڙيءَ طرح جيڪڏهن ڪنهن ڏوڻن ٻائيندڙ چوڪري کي، يا ڪنهن ڏکهيءَ ڏاڙهي واري ماڻهوءَ کي ٿي، پوءِ ڪٿي هو دراصل پرايو پٽ ٿي چو نہ هجي، ڪنهن ٻ اهڙو "جنم ڏنو"، تہ قديم قومي رواج ۽ قانون مطابق، اهو چوڪرو، يا مرد حقيقي پٽ جي حيثيت اختيار ڪري، ڏن والدين جہ هرهڪ چيز جو وارث ۽ مالڪ بڻجي وڃي ٿو. اهڙيءَ طرح ڊيئوڊورس* ٻڌائي ٿو تہ جڏهن زيئس ديوتا، پنهنجي زال، هيرا، کي هرڪيولس کي گود ۾ وٺڻ لاءِ مجبور ڪيو، تڏهن ديويءَ بستري ۾ داخل ٿي، انهيءَ تنومند هيرو کي چاتيءَ سان لائي، پنهنجن ڪپڙن هيٺان لنگهائي، اهڙي نموني سان ڏ کو ڏيئي

* هڪ يوناني تاريخ نويس - سندس تاريخ، جا ٽيهن سالن ۾ مڪمل ٿي، ۴۰ جلدن ۾ آهي.

هيٺ ڪيرايو، جيئن ويم وقت ٻار هيٺ ڪرندو آهي، اهو تاريخ نويس پنهنجي پاران اها ٻ خاطري ڏئي ٿو ته سندس ڏينهن ۾ وحشي قبائل ڪنهن ٻار کي گود ۾ وٺڻ لاءِ اهو ئي نمونو اختيار ڪندا هئا. اڄ ٻ اهو رواج بلگيريا ۽ بوسنيا جي ترڪن ۾ موجود آهي. ڪا ٻ عورت، جڏهن ڪنهن کي گود وٺندي آهي تڏهن ان کي پنهنجن ڪپڙن ۾ وجهي هيٺ ڪيرائيندي آهي، يا ان کي آڻان چڪي ٻاهر ڪيندي آهي، پس ان کان پوءِ اهو ٻار سندس حقيقي اولاد جو درجو اختيار ڪندو آهي ۽ پنهنجن نون والدين جي ملڪيت جو مالڪ ٿيندو آهي. سڀراوڪ جي بيراوان قبيلي وارن جي ڪا عورت، جڏهن ڪنهن وڏي مرد، يا عورت کي گود ۾ وٺڻ چاهيندي آهي، تڏهن ان موقعي ملهائڻ لاءِ قبيلي جا سڀ ماڻهو اچي جمع ٿيندا آهن، ۽ هڪ دعوت جو انتظام ڪيو ويندو آهي. گود ۾ وٺندڙ عورت کي چادر سان ڍڪيل ٿلهي تي ويهاريو ويندو آهي، ۽ جنهن عورت يا مرد کي اها گود ۾ وٺڻ چاهيندي آهي، سو پٽيان سندس پنهي ٽنگن جي وچان ريڙهيون پائي ٻاهر ايندو آهي. ٻاهر اچڻ وقت ان کي ڪنهن خوشبودار وڻ جي پور واريءَ تاريءَ سان پٽيءَ تي ٽڪي هٽي ان عورت سان گڏ ٻڌو ويندو آهي. ان کان پوءِ هڪٻئي سان بدل اهي ٻئي چڙ، ماڻ ۽ ڏيءَ يا ماڻ ۽ پٽ، سڀني حاضرين جي روبرو جاءِ جي هڪ چيڙي کان ٻئي تائين قيرو پائي واپس موٽي ايندا آهن. ويم جي اهڙي نقل ڪرڻ کان پوءِ، پنهي جي درميان جيڪو رشتو قائم ٿيندو آهي، سو ڏاڏو پڪو ۽ پختو سمجهيو ويندو آهي. گود ۾ ورتل اولاد خلاف ڪيل ڪهڙي ٻ ڏوهه کي حقيقي اولاد جي ڏوهه کان زياده سنگين تصور ڪيو ويندو آهي. قديم يونان ۾ جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي غلط فهميءَ کان مري ويل سمجهي، ان جي پٽيان سندس سڀ ڪريا ڪرم ڪري ڇڏيو ويندو هو، ته پوءِ اهو جيسين دوباره جنم وٺڻ جي رسم ادا نه ڪندو هو، تيسين معاشري اندر مئل ئي شمار ڪيو

ويندو هو. ان کي ڪنهن عورت جي گود ۾ ڏيئي، غسل ڪرائڻ کان پوءِ تنجن ۾ ٻڌو ويندو هو، ۽ آخر ۾ ڪيس ٽڄ ڏارائي ويندي هئي. جيستائين اها رسم سختيءَ سان ادا نه ڪئي ويندي هئي، تيستائين ان کي زنده ماڻهن سان ملڻ جو ڪو به حق ڪونه هوندو هو. قديم هندستان ۾، ساڳين حالتن ۾ مرده تصور ٽيل ماڻهوءَ کي، واپس اچڻ کان پوءِ، پهرين رات گهر کان ٻاهر رکيل هڪ ڪونر ۾ گذارڻي پوندي هئي، جنهن ۾ چربي ۽ پاڻي پيل هوندو هو، اها سڄي رات هن کي مٿيون پيڪوڙي چپ چاپ انهيءَ ڪونر ۾ اهڙي نموني سان ويهڻو پوندو هو، جيئن ماءُ جي پيٽ ۾ ٻار جي حالت هوندي آهي، هن جي مٿان اهي سڀ جنتر منتر پڙهيا ويندا هئا ۽ ساڳيون رسمون ادا ڪيون وينديون هيون جي هڪ حامله عورت جي حالت ۾ ڪيون وينديون هيون، ٻئي ڏينهن صبح جو هو ڪونر کان ٻاهر اچي اهي سڀ رسمون دوباره ادا ڪندو هو، جي هن ٻالڪپڻ کان وٺي انهيءَ عمر تائين ادا ڪيون هونديون، خاص طور هن کي نئين شادي ڪرڻي پوندي هئي، يا وري اڳوٽيءَ زال سان، نهايت سنجيدگيءَ سان نئين سر ڪيس لائون لهڻيون پونديون هيون.

نسبتي جادوءَ مان پيو نيڪ ڪم بيماريءَ جي علاج يا ان کي روڪڻ جو ورتو ويندو آهي. قديم هندو سائيءَ يا يرقان جي بيماريءَ کي چٽائڻ لاءِ، نسبتي جادوءَ جي اصولن تي هڪ ڏکهي رسم ادا ڪندا هئا. ان جو مول مقصد بيماريءَ جي پيلي رنگ کي مريض جي جسم کان ٻاهر ڪڍي، پيلن جاندارن، يا پيلن شين، جهڙوڪ سج وغيره ڏانهن واپس وراڻڻ، ۽ مريضن کي ان جي بجاءِ ڪنهن جيئري جاڳندي طاقتور چيز ذريعي، مثلاً ڳاڙهي ڏکي وغيره، مان تندرستيءَ جو سرخ رنگ واپس وٺي ڏيڻ هوندو هو. انهيءَ مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ پنڊت هيءَ منتر پڙهندو هو: "تنهن جي سائي ۽ دل جو درد مٿي سڄ ڏانهن ويندا، ڳاڙهي ڏکي جي رنگ ۾ توکي رڳيون ٿا، اسين توکي

وڏيءَ عمر تائين گاڙهن رنگن ۾ رڳيون ٿا، شل هي شخص پيلي رنگ جي مصيبت کان آجو ٿئي! ڳئون، جيڪي روهني ديويءَ جو روپ آهن، اهي جيڪي ان کان علاوه، خود گاڙهيون روهڻ آهن ـ انهن جو ئي رنگ ۽ انهن جي ئي طاقت اسان تو کي ڏيون ٿا. طوطن ۽ پيلن ڇيهن ۾ اسان تنهنجي سائيءَ کي واپس ڪريون ٿا." منتر پڙهندي زرد رنگ واري مريض کي تندرستيءَ جي سرخ رنگ ڏيڻ لاءِ، پنڊت ڪيس اهو پاڻي پيئڻ لاءِ ڏيندو هو، جنهن ۾ گاڙهي رنگ جي ڏڳي جا وار مليل هوندا هئا. هو اهڙي ڏڳي جي مٿان پاڻي هاري، مريض کي اهو پيئڻ لاءِ ڏيندو هو. مريض کي گاڙهي ڏڳي جي کل مٿان ويهاري، ان جو هڪ ٽڪرو سندس هٿنهن ۾ ڏيندو هو. ان کان پوءِ مريض جي جسم سان پيلي رنگ کي مڪمل طور ڪيڻ ۽ ان جي رنگ کي بهتر بنائڻ لاءِ هي عمل ڪندو هو: پهريائين مريض جي سڄي بدن کي ڪيسوڦلن جي پيلي رنگ سان ٽڦي، ڪيس ڪٽ تي ويهاري، پيلي ڏاڳي سان ٽي پيلائين رنگ جا پکي ڪٽ جي پاون سان ٻڌندو هو. انهيءَ ڪم کان فارغ ٿي، هو مريض جي سڄي جسم تان پيلو رنگ ڏوئي صاف ڪري، سائيءَ کي مريض کان منتقل ڪري، هيٺ پاون سان ٻڌل پيلن پکين کي ڏيندو هو. ان کان پوءِ مريض جي چهري کي نئين رنگ ڏيڻ لاءِ، گاڙهي ڏڳي جا وار سوني ورق ۾ ملائي، ان جي منهن کي ٽڦيندو هو. قديم زماني جي ماڻهن جو اعتقاد هو ته سائيءَ جو مريض جيڪڏهن پيلي رنگ جي پرندي کي تيز نظرن سان ڏسي ۽ اهو پکي به ساڻس غور سان نظرون ملائي، ته مريض سائيءَ کان آزاد ۽ آجو ٿي ويندو. پلوتارچ چوي ٿو ته "اهڙي پکيءَ جو مزاج ۽ فطرت اهڙي ته ٿئي ٿي جو اهو مريض جي غليظ خون جي وهندڙ ڌارا کي، نظرن سان چڪي پنهنجي پاڻ ۾ اوتي ڦٽي ٿو ڪري." اهڙي پکيءَ کي انهيءَ زماني جا ماري اهڙي ته قيمتي چيز سمجهندا هئا، جو ان کي ڏاڏيءَ خبرداريءَ سان ڏکي رکندا هئا، ته مٿان کو

سائيءَ جو مريض ان کي ڏسي ۽ مفت ۾ شفايابَ ٿي وڃي. اهڙي پکيءَ جي اها خاصيت سندس پرن ۾ نہ، پر اکين ۾ موجود سمجهي ويندي هئي. پلني* به هڪ اهڙي پکيءَ جو ذکر ڪري ٿو، جنهن کي قديم يونانين "سائيءَ" جي بيماريءَ جو نالو ڏنو هو، چو ته ان لاءِ وري اهو اعتقاد هو ته جيڪڏهن ان کي کو سائيءَ جو مريض ڏسندو، ته مرض پکيءَ ۾ داخل ٿي، ان کي ماري ڇڏيندو. هوَ هڪ پٿر جو به ذکر ڪري ٿو، جنهن جو رنگ سائيءَ جي مريض جي چمڙيءَ وانگر هوندو هو ۽ ان ۾ به ان مرض کي چوسي ڪڍي ڇڏڻ جي طاقت موجود سمجهي ويندي هئي.

نسبتي جادوءَ جي هڪ وڏي خوبي هيءَ آهي ته ان ذريعي علاج خود بيمار جي بدن بدران، سندس معالج جي جسم جو ڪري سگهجي ٿو، ۽ اهڙيءَ طرح مريض پاڻ سڀني تڪليفن کان آجو رهي، پنهنجي شفا ڏيندڙ کي پنهنجن اکين آڏو درد و ڪرب ۾ ڦٽڪندو ڏسي ٿو. مثال طور فرانس جي پرچ علائقيْ جي گوئاٽن ۾ اهو وهم ويڙهل آهي ته مريض کي گهٽيون التيون ان ڪري ايندڙيون آهن، جو سندن چوڻ موجب، هن جو پيٽ ڇڇي هيٺ ڪري پوندو آهي. ان ڪري انهيءَ ڪريل عضوي کي پنهنجي اصلوڪيءَ جاءِ تي ٻيهارڻ لاءِ معالج کي گهرايو ويندو آهي، جو حاضر ٿي بيماريءَ جي علامتن بڏڻ کان پوءِ، پنهنجي پيٽ ڇڻ لاءِ عجيب، نموني سان ڦٽڪڻ ستڪڻ شروع ڪندو آهي. انهيءَ عمل ۾ ڪامياب ٿيڻ کان پوءِ، هو وري پيا ابتا سبتا ٽينگ ٽپا ڏيئي ۽ بچڙي شڪل بنائي پنهنجي پيٽ کي وري ان جي اصلوڪيءَ جاءِ تي پهچائيندو آهي: هوڏانهن مريض پنهنجي منهن اوتري قدر آرام محسوس ڪندو پيو ويندو. ان علاج جي فقط اتان جا صرف پنج پنسا. ساڳئي نموني ڏياڪ قبيلي جو ويجهو مريض وٽ پهچي، حال احوال پڇڻ کان پوءِ، سڏو سنئون ٽي ليٽي، مري وڃڻ جو ڏونگ ڪندوَ آهي. ان کي جنازو سمجهي، تڏن ۾ ويڙهي سيڙهي،

* (۲۳–۷۹ ق.م) هن هڪ مشهور ڪتاب "تاريخ قدرت" لکيو آهي.

گھر مان باهر کڍي زمين تي رکي ڇڏيندا آهن. ڪلاڪ ڪن کان پوءِ ٻيا ويڄ اچي، ان جي "ڪفن" کي کولي ڪيس دوباره زنده ڪندا آهن؛ پس جيئن هو جيئرو ٿيندو، تئن مريض به مرض کان شفا حاصل ڪندو. نسبتي جادوءَ جي اصول تي، ٿيئوڊوڊيس ڦهرئين* جي شاهي طبيب، پارسيلس آف بوربيو، پنهنجي دوائن جي عجيب و غريب ڪتاب ۾ لڪوي جو هڪ مزيدار علاج ڄاڻايو آهي، جو هيئن آهي: وروين (*Vervain*) ٻوٽيءَ جي پاڙ ڪڍي، ان کي اڌ تان چيري، هڪ حصو مريض جي ڳچيءَ ۾ ويڙهي، ٻيو باهه جي دونهي ۾ رکجي. جيئن ٻوٽي دونهي ۾ سڪندي ويندي، تيئن ئي لڦو ٽائب ٿيندو ويندو. جيڪڏهن بعد ۾ مريض پنهنجي طبيب سان ڪا احسان فراموشي ڪيڪاري، تہ پوءِ حڪيم صاحب ٻوٽيءَ جي پاڙ پاڻيءَ ۾ اڇلائي نهايت آسانيءَ سان ڪائنس ان احسان فراموشيءَ جو انتقام وٺي سگهي ٿو. جيئن جيئن ٻوٽي پاڻيءَ ۾ سائي ٿيندي ويندي، تيئن تيئن ان جي بيماري به واپس ڪيس وڃڻندي ويندي. ساڳئي سياڻي مصنف اها به سفارش ڪئي آهي تہ جيڪڏهن توکي موهيڙن ڏاڍو ستايو آهي، تہ آسمان ۾ ڪرندڙ تاري جي تاڙ ۾ رهه، جنهن وقت تاري کي ڪڙندو ڏسين، ان وقت هڪدم ڪنهن ڪپڙي يا ٻيءَ ڪنهن اهڙيءَ چيز سان موهيڙن کي اگهي ڇڏ، پر هڪ خبرداريءَ ڪجانءِ تہ هٿ سان صفا نہ ڪجانءِ نہ تہ موهيڙا منهن جي پچر ڇڏي هٿ کي اچي وڻندءِ. بس جيئن تارو آسمان مان ڪري ٿو، تيئن موهيڙا تنهنجي منهن تان ڇٽي پوندا.

ازانسواءِ هڪ وحشي شڪاري، يا مهاڻو، گهٽي شڪار حاصل ڪرڻ لاءِ جيڪي اپاءَ اختيار ڪري ٿو، تن ۾ نسبتي، ۽ عام طرح هم آهنگ جادو هڪ اهم ڪردار ادا ڪري ٿو. انهيءَ اصول جي بنياد تي تہ "ساڳيون شيون ٻيون پاڻ جهڙيون ساڳيون

* ڇهين جو سال سنہ ۱۷۰ ڪان ۱۸۰ع جي درميان اٽس - يونان جو هڪ مشهور دليلباز فيلسوف.

شيون پيدا ڪن ٿيون" ـ هو پاڻ ۽ سندس دوست گڏجي انهيءَ نتيجي جو چاڻي واڻي نقل ڪندا آهن، جنهن کي حاصل ڪرڻ سندن مقصد هوندو آهي. ساڳئي وقت هو ڪيترن اهڙن ڪمن کان پرهيز ڪندا آهن، جي ٿوري يا گهڻي قدر انهن ڳالهين سان مشابهت رکندا آهن، جي انهيءَ مقصد کي حاصل ڪرڻ لاءِ رڪاوٽون سمجهيون ويندیون آهن.

خوراڪ جي جهجهي مقدار حاصل ڪرڻ لاءِ نسبتي جادوءَ جي اصولن تي ٻڌي ڪنهن به هنڌ شايد اهڙيءَ باقاعدگيءَ سان عمل ڪونہ ڪيو ويو آهي، جهڙو وچ آسٽريليا جي ويران ۽ غير آباد علائقن ۾، اتان جا قبائل پاڻ کي هميشه ڪن جانورن، پکين، ٻوٽن يا ٻين قدرتي چيزن جي نالن سان سڏيندا آهن، ۽ منجهانئن هرهڪ تي اهو فرض عائد ٿيل آهي ته هو قبيلي جي عام ڀلائيءَ لاءِ پنهنجي خانداني يا قبيلي جي مخصوص پکيءَ يا جانور وغيره جي تعداد ۾ جادوءَ جي منترن جنترن وسيلي اضافو آڻي. جيئن ته انهن جا سيئي قبائلي نشان گهٽو ڪري ڪائڻ جي قابل جانور، پکي ۽ ٻوٽا وغيره آهن، ان ڪري انهن رسمن جي ادائگيءَ جو عام نتيجو قوم لاءِ خوراڪ ۽ ٻين ضروريات زندگيءَ جي شين جو مهيا ٿيڻ سمجهيو ويندو آهي.

عام طور اهي رسمون ڪنهن اهڙي نتيجي يا مقصد جو نقل هونديون آهن، جنهن کي حاصل ڪرڻ جو قبيلي وارن کي ارادو هوندو آهي، ٻين لفظن ۾، انهن جو جادو نسبتي يا نقالي جادو هوندو آهي. اهڙيءَ طرح وارامنگا قبيلي وارن جو سردار، جن جو قبيلائي نشان چوٽيءَ وارو اچو وڏو طوطو آهي، پنهنجي انهيءَ پکيءَ جي تعداد وڌائڻ لاءِ، ان جو مجسمو پاڻ وٽ رکندو آهي، ۽ هو پاڻ ان طوطي جي سخت ۽ ڪرخت آواز جو نقل ڪندو رهندو آهي. شتر مرغ جي جنس ۾ واڌاري آڻڻ لاءِ، جي اتان جي ماڻهن جي خوراڪ جو هڪ اهم ذريعو آهن، "شتر مرغ قبيلي" وارا پنهنجي انهيءَ مقدس پکيءَ جي شڪل، ۽ خاص طرح آن جي

انهن حصن جون شڪليون، جي حصا ڪائڻ ۾ زياده لذيذ ۽ ڪين وٺندا آهن، زمين تي ڪيندا آهن، ۽ پوءِ قبيلي جا ماڻهو انهن شڪارين جي چوڌاري ويهي منتر آلاپيندا آهن. آخر ۾ انهن مان ڪي وري شتر مرغ جي مٿي ۽ ڳچيءَ جون همشڪل ڏگهيون ٽوپيون مٿن ۾ وجهي، انهيءَ پڪيءَ جي هيڏانهن هوڏانهن گهمڻ ۽ هن هن پاسي ۽ هيٺ مٿي نهارڻ جو نقل ڪندا آهن.

برٽش ڪولمبيا جي ريڊ انڊينس جو زياده تر گذارو انهن ڇين تي آهي، جي اتان جي درياهن ۽ سمنڊن ۾ تمام جهجهي تعداد ۾ لهن ٿيون. جيڪڏهن پنهنجيءَ سند تي اهي ڇيون درياهن ۽ سمنڊن ۾ جام نه ٿيون، ۽ ڳاڙها هندستاني بک وگهي مرڻ لڳا، تہ پوءِ انهن جو "نوٽڪا" جادوگر مختلف ترندڙ ڇين جون تصويرون چاپي، انهن کي پاڻيءَ ۾ انهيءَ طرف وهائيندو، جنهن طرف ڪان عام طور اهي ڇيون ايندیون آهن. انهيءَ رسم ادا ڪرڻ ۽ ڇين جي گهٽي تعداد ۾ اچڻ لاءِ دعائن پڙهڻ سان، هو سمجهندا آهن تہ جام ڇيون ايندیون. ٽورس اپسمنڊ جا باشندا ڪمين ۽ ڪچن کي پاڻ ڏانهن اچڻ لاءِ آماده ڪرڻ واسطي، انهن جا هوتا استعمال ڪندا آهن. سيليبس بيٽ جي مرڪزي علائقي وارن جو عقيدو آهي تہ هڪجهڙين شين جا روح انهن کي هڪٻئي ڏانهن ڪشش ڪندا آهن. ان ڪري هو پنهنجن گهرن ۾ جهنگلي سوئر ۽ هرڻ جي جاڙين جا هڏا ٽنگي چڏيندا آهن، تہ جيئن انهن هڏن ۾ رهندڙ انهن جانورن جا روح پنهنجن جيئرن جاگندن مالڪن کي شڪاريءَ جي راهه ۾ آڻي ڏين. نياس جي بيٽ وارا جڏهن جهنگلي سوئر کي پڪڙ ۾ ڪاسائڻ ۾ ڪامياب ٿيندا آهن، تڏهن هو سوئر کي اتان باهر ڪڍي، هندس پٽيءَ کي وڻ مان ڪريل نو پن مهٽيندا آهن، تہ جيئن ان ڪان پوءِ ساڳيءَ پڙ ۾ نو ٻيا سوئر ائين اچي ڪرن، جيئن نو پن وڻ مان چٽي هيٺ ڪريا هئا. ايسٽ انڊيز جي ساپاروئي، هاروکوئي ۽ نوئيسالات بيٽن جو مهاڏو ڇين ڪاسائڻ

لاءِ چار وجهڻ کان اڳ ڪنهن اهڙي وڻ جي تلاش ڪندو آهي، جنهن جي ميوي کي پکين چهنبن سان گهٽو ٽڪيو هجي. اهڙي وڻ هٿ ڪرڻ کان پوءِ، هو ان سان هڪ مضبوط ڏنڊو وڌي، ان کي پنهنجيءَ چار جو مرڪزي لڪڙو بڻائيندو آهي. چو ته هن جو اعتقاد آهي ته جيئن انهيءَ وڻ گهڻن پکين کي پنهنجي ميوي ڏانهن ڪشش ڪئي هئي، تيئن اهو ڏنڊو به گهڻين مڇين کي پاڻ ڏانهن اچڻ لاءِ آماده ڪندو.

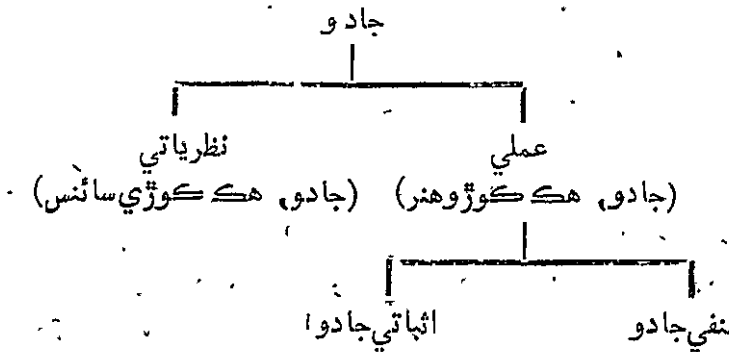
برٽش نيو گائنا جا ماهيگير ڪمين يا ڪچن کي آسانيءَ سان ۽ گهٽي تعداد ۾ قاسائڻ لاءِ هڪ جادوءَ کان ڪم وٺندا آهن. هو پنهنجي مڇيءَ مارڻ واري نيزي جي انهيءَ سنهن وٽ، جيڪو نيزي جي ڦر ۾ مضبوط ڪتل هوندو آهي، هڪ ٽنڊڻي وبهاريندا آهن، جا ناريل جي وڻن ۾ گهٽي ٽيندي آهي. سندن اعتقاد آهي ته جهڙي نموني سان اها ٽنڊڻي ماڻهوءَ کي چڪ هڻڻ وقت ان جي جهڙيءَ کي مضبوطيءَ سان جهنڊي پوندي آهي، تهڙي نموني سان نيزو به ڪميءَ يا ڪچونءَ جي ٻت ۾ مضبوطيءَ سان کپي ويندو. ڪئموديا جو شڪاري جڏهن ڏسندو آهي ته گهٽو وقت گذري ويو آهي ۽ سندس جار اڃا خالي آهي، تڏهن ٽوره پريرو وڄي، اگهاڙو ٽي، اهڙيءَ بي خياليءَ سان جار واري طرف، آهستي آهستي گهمندو ايندو آهي، جڏ ته ڪيس جار جي وجود جو ڪو علم ئي ڪونهي. پوءِ هو پاڻ کي جار ۾ قاسائي، حيران ٿي چوندو آهي "مار، هي ڇا؟ آءٌ ته هاڻي قاسي ويس!" بس، ان کان پوءِ ڪيس خوب شڪار ملڻو آهي. اسان جي زماني ۾ اهڙي قسم جو ڪنگو نالڪ ريورنڊ جيمس مڪڊونالڊ، جو هينئر ڪئنيڊا ۾، ري وٽ رهي ٿو، هڪ ڀيري مون کي ٻڌايو ته اسڪاٽلنڊ جي جابلو علائقي ۾ ننڍي هوندي هو جڏهن پنهنجن دوستن سان مڇي قاسائڻ ويو، تڏهن گهٽي وقت تائين ڪنڌين ۾ ڪو چڪ ئي ڪونه پيو: چوڪرن چا ڪيو، جو پنهنجي هڪ دوست کي پاڻيءَ ۾ ڌڪو ڏيئي، وري ڪيس اهڙي نموني سان چڪي باهر ڪڍي ڪٽي ٻيڙيءَ ۾ وڌو،

چڻ تہ هو سچي هو. بس ان کان پوءِ سچيون جام! ڪٿريئر قبيلي جو ڳاڙهو هندستاني جهنگلي پليٽن جي شڪار ڪرڻ لاءِ چار وجهڻ کان ڏهہ راتيون اڳ باهہ جي پرسان اڪيلو سمهندو آهي ۽ پنهنجيءَ ڇڇيءَ متان ڪاليءَ جو نندو ٽڪر ڏيائي رکندو آهي. ان مان سندس اهو مقصد هوندو آهي تہ چارجي ڪوڙڪي واري ڪائي جهنگلي پليءَ جي ڪنڌ تي بہ اهڙيءَ ئي آسانيءَ سان ڪيري، ان کي قاسائي ڇڏيندي. نيوگائنا جي اولهہ ۾، هلماهرا جي هڪ شمالي ضلعي ۾ جيڪو ڪئليلاري قبيلو آباد آهي، تن ۾ وري هي اعتقاد آهي تہ شڪار تي وڃڻ کان پيشتر، بندوق ۾ گولي ڀرڻ کان اڳ، ان کي وات ۾ وجهي، پوءِ بندوق ۾ وجهڻ گهرجي، جو اهڙي گولي نشان کان ڪڍهن بہ خطا ڪانہ ويندي. ملايا جو وحشي، واڳڻ لاءِ چار وجهڻ کان هڪ رات اڳ نرم چانور کائيندو آهي ۽ ساڳئي وقت خبرداري ڪري، پهريان ٽي گرهہ، گولن جي صورت ۾ وات ۾ وجهي، بنان ڏند ڏيڻ جي ڳهي ويندو آهي، چوتہ ائين ڪرڻ سان ڪنڊي واڳوءَ جي وات ۾ هيٺ لهي، آسانيءَ سان اتي قاسي پوندي. هو پنهنجي ٻوڙ مان هڏا بہ ڪونہ ڪيندو آهي، چو تہ ان مان صاف نتيجو هي نڪرندو تہ ڪنڊي واڳوءَ جي وات مان ائين نڪري ويندي، جيئن ٻوليءَ مان هڏا نڪري ويا ۽ ان حالت ۾ واڳو آسانيءَ سان جان ڇڏائي ڇڄي ويندو. اهڙين حالتن ۾ شڪاريءَ لاءِ عقلمنديءَ جو اهوئي طريقو هوندو آهي تہ مانيءَ تي ويهڻ کان اڳ، هو پنهنجي ٻوڙ مان سڀ هڏا ٻئي ڪنهن جي هٿان ڪيائي ڇڏيندو آهي، چوتہ ڪاڏي تي ويهڻ کان پوءِ هڏي چوسڻ جي لالچ ۾ اڇي متان ڪيس واڳوءَ جي شڪار کان محروم ٿيٽو پوي.

اهو پويون قانون اهڙين ڳالهين جو مثال آهي، جن ۾ شڪاري ڪن ڪمن ڪرڻ کان پرهيز ڪندو آهي تہ متان انهيءَ اصول تي تہ "هڪجهڙن ڪمن مان هڪجهڙا نتيجا نڪرندا آهن"، ائين ڪرڻ سان سندس ڪم بگڙي پوي، چو تہ ياد رکڻ گهرجي تہ

هر آهنگ جادو فقط اثباتي اصولن جو ئي مجموعو ڪوبہ آهي، ان
۾ ڪيترائي منفي اصول بہ آهن، جي ممنوعات ۾ شامل آهن.
ان ۾ فقط اهڙا حڪم ڪوبہ آهن تہ ڇا ڇا ڪرڻ گهرجي، پر
ساڳئي وقت ڪيترا اهڙا بہ حڪم آهن جن مطابق ڪي خاص
ڪم ڪرڻا نہ آهن. اثباتي قسم جي اصولن ۾ پوڄا پاٺ ۽ اهڙا
بيا منتر شامل آهن، منفي اصولن ۾ جهل، ڪوڙ، پرهيز ۽ بيون
ڪيتريون منع ٿيل ڳالهيون آهن. جيتوڻيڪ انهن قانونن جي
تشريح يا بيان لفظن ۾ ٿيل ڪونهي ۽ نہ وري وحشيءَ جي دماغ
۾ انهن جو اصل منطق ئي ويڳل آهي، ان هوندي بہ هن کي
پختو يقين آهي تہ اهي قانون انساني ارادي کان بلڪل آزاد،
سڄي قدرتي نظام تي حاوي آهن ۽ ان کي هلائي رهيا آهن.
هو سمجهي ٿو تہ جيڪڏهن هو ڪنهن خاص طريقي سان عمل
ڪندو، تہ ان صورت ۾ انهن قانونن منجهان ڪنهن هڪ يا
ٻئي جي تحت، ڪي خاص نتيجا ضرور رونما ٿيندا، ۽ جيڪڏهن
ڪنهن خاص ڪم جا نتيجا ڪيس اٽوٽندڙ ۽ خطرناڪ معلوم ٿين
ٿا، تہ پوءِ هو قدرتي طور انهن اگرن نتيجن کان محفوظ رهڻ
لاءِ، اهڙي ڪم ڪرڻ کان پري رهي ٿو. ٻين لفظن ۾ ڇڄجي
تہ هو اهڙي ڪم کان پرهيز ڪري ٿو، جنهن مان ڪيس، سبب
۽ نتيجي جي غلط نظريي ڪري، نقصان پهچڻ جو انديشو رهي
ٿو. اثباتي جادو چوي ٿو: "هيئن ڪر، تہ هي نتيجو نڪري."
منفي جادو چوي ٿو: "هيئن نہ ڪر، متان هيئن يا هوئين ٿي
پوي." اثباتي جادوءَ جو مقصد گهربل واقعي کي ظهور ۾ آڻڻ جو
آهي، ۽ منفي جادوءَ جو مقصد ڪنهن اڻ-گهربل واقعي جي ظهور
کي روڪڻ جو آهي. پر ٻنهي نتيجن، گهربل ۽ توڙي اڻ گهربل،
جي ظهور لاءِ انهن ٻنهي اصولن ـ هڪجهڙائيءَ يا نسبت ۽ لاڳاپي
يا قرابت کي ذميدار سمجهيو وڃي ٿو. ظاهر آهي تہ جهڙي
نمونو گهربل نتيجي جو ظهور حقيقت ۾ جادوءَ جي ڪنهن
پوڄا پاٺ يا منتر سبب نہ ٿو ٿئي، ساڳيءَ طرح اڻ گهربل نتيجي

جو ظهور ۾ ڪنهن ممنوع ٽيل ڪم جي ٿي وڃڻ سبب نه ٿو ٿئي. جيڪڏهن منع ٽيل ڪم جي ٿي وڃڻ سبب ئي کو برو نتيجو نڪري ٿو، تہ پوءِ اهو عقل جي دائري ۾ اچي وڃي ٿو يا اخلاقي اصول جي صورت اختيار ڪري ٿو، مثال طور، جي چئجي "باهم ۾ هٿ نہ وجهہ"، تہ هي منفي جادوءَ جي جهلَ يا پرهيز واري ڳالهہ نہ چئبي، پر هيءَ هڪ عام فهم ۽ عقلي اصول سڏبو، ڇو تہ منع ٽيل ڪم ڪرڻ مان واقعي برو نتيجو نڪرندو ۽ نہ ائين تہ اهو ڪو رڳو هڪ وهم هو. ان ڪري منفي جادوءَ جا اهي اصول، جن کي اسين ممنوعات چئون ٿا، سي به اڻ گهربل نتيجن کي ٽارڻ لاءِ اهڙائي اجايا ۽ بيڪار آهن، جهڙا اثباتي جادوءَ جا اصول، جن کي گهربل نتيجن جي پيدا ڪرڻ لاءِ جادوگر استعمال ۾ آڻي ٿو. ٻئي ڳالهيون هڪ ئي عظيم غلطيءَ يعني "خيالن جي لاڳاپي" واري اصول (جو ٻنهنجيءَ جاءِ تي انساني فڪر ۽ فلسفي جو هڪ بنيادي اصول آهي) جي غلط مفهوم مان پيدا ٿيون آهن، ۽ ان غلط مفهوم جا ٻہ آمهون سامهون ٻهلو ٻہ مخالف طرف يا قطب آهن: اثباتي قطب اهو جادو آهي، جنهن سان گهربل نتيجا پيدا ڪجن ٿا، ۽ منفي قطب اهو ممنوعات وارو جادو آهي، جنهن سان اڻ گهربل نتيجا ٽارجن ٿا. جيڪڏهن اسين انهيءَ سڄي غلط فڪري نظام کي، سندس نظرياتي توڙي عملي حيثيت ۾ "جادوءَ" جي هڪ ئي نالي سان سڏيون، تہ پوءِ ممنوعات کي اثباتي جادوءَ جو منفي طرف سمجهڻ گهرجي. شجري جي صورت ۾ اهو سمورو ماندارُ هيٺ ٻيهندو:

ممنوعات يا منع ٿيل ڪمن ۾ انهن جي جادوءَ سان تعلق جو سون ان ڪري ذڪر ڪيو آهي، جو آءٌ کي اهڙا مثال پيش ڪرڻ وارو آهيان، جن تي مهاٽا، شڪاري ۽ احتياج رکندڙ پيا اهڙا عام ماڻهو عمل ڪن ٿا، ائين ڪرڻ ۾ منهنجو مقصد هن حقيقت کي ثابت ڪرڻ جو آهي ته اهي ڪم انهيءَ عام نظريي جي تحت اچي وڃن ٿا، جنهن کي هم آهنگ جادو چئون ٿا. اهڙيءَ طرح، ايسڪيموز ۾ چوڪرن کي هٿن جي آڱرين سان ڏاڪي واري راند کيڏڻ نه ڏيندا آهن، چو ته جيڪڏهن هو اها راند کندا ته وڏي هوندي جڏهن هو 'ويل' مڇيءَ جو شڪار ڪرڻ ويندا، تڏهن سندن آڱريون 'ويل' مڇيءَ جي ماري ڪندڙ خاردار نيزي جي تار ۾ قاسي پونديون. هن حالت ۾ "هڪجهڙائيءَ جي قانون" جي تحت ان ڪم کان منع ڪئي ويئي آهي، ۽ اهو قانون نسبتي جادوءَ جو بنياد آهي، جهڙي نموني ٻار جون آڱريون ڏاڪي سان کڏندي، ان ۾ قاسن ٽيون، اهڙي نموني هن جون آڱريون، وڏي هوندي ويل مڇيءَ جي شڪار ڪرڻ وقت، نيزي جي تارن ۾ قاسنديون. ڪاريٽين جبلن ۾ آباد هزول قبيلي وارن مان ڪنهن ۾ شڪاريءَ جي زال ان وقت ستن ۾ ڪتيندي آهي، جڏهن سندس مڙس مانيءَ ڪائينڊو آهي، چو ته سندس مڙس جي آڱيان شڪار ۾

ڏاڪي وانگر ڦيريون پائيندو ۽ گوهيون ڏيندو رهندو ۽ شڪاري ان کي نه ماري سگهندو. ظاهر آهي ته ان حالت ۾ به "هڪجهڙائيءَ جي قانون" تحت منع ٿيل آهي. اهڙيءَ طرح، قديم انليءَ جي زالن کي رستي تان ويندي ست ڪتن جي قانونا ممانعت ٿيل هوندي هئي، جو ته ان ڪري فصلن کي نقصان پهچڻ جو انديشو سمجهيو ويندو هو. ممڪن آهي ته اها منع هن خيال کان ڪيل هجي ته جيئن ڏاڪو ڦرندو رهندو، تيئن اناج جا ڪانا يا ڏنگا ڦڏا ٿيندا ۽ سڏا نه نڪرندا. ساڳهالين جي ائينو قبيلي وارن جي هرڪا حامل عورت ويه کان ۾ مهينا اڳ ست ڪتن کان بس ڪندي آهي، جو ته جيڪڏهن هوءَ ست ڪتيندي رهندي، ته پار جا آندا پاڻ ۾ ائين منجهي پوندا، جيئن ست منجهندو آهي. هندستان جي بلاسپور ضلعي ۾ وري اهو رواج آهي ته جڏهن ڪوٺ جا مکي ڪنهن صلاح و مشوري لاءِ گڏ ٿين، ته ان وقت ڪوبه ست نه ڪتي، جو ته ائين ڪرڻ سان زير بحث مسئلو گول چڪرن ۾ ڦرندو رهندو ۽ ڪوبه قطعي فيصلو ڪونه ٿي سگهندو. ايست انڊين ٻيٽن مان ڪن ۾ اهو رواج آهي ته جڏهن به ڪو ماڻهو شڪاريءَ سان ملڻ اچي، ته سڏو سنئون شڪاريءَ وٽ هليو اچڻ گهرجيس، ۽ رستي ۾ يا دروازي وٽ بيهڻ نه گهرجيس، جو ته انهيءَ مان انديشو آهي ته شڪاريءَ جي وچايل چار اکيان به جانور اچي هري بيهي رهندا ۽ ان ۾ قاسڻ بدران واپس موٽي ويندا. ساڳي ئي سبب ڪري، مرڪزي سيليبس جي ٽوراجا قبيلي وارن جو قانون آهي ته جنهن گهر ۾ ڪا حامل عورت موجود هجي، تنهن ۾ داخل ٿيڻ وقت ڪوبه ملاقاتي گهر جي ڏاڪڻ تي بيهي نه رهي، جو ته هن جي بيهي رهڻ ڪري، پار جي ٽڪڙي جمڻ ۾ رڪاوٽ پئجي ويندي، سوماترا جي ڪيترن علائقن ۾ خود حامل عورت کي اهڙين حالتن ۾ گهر جي ڏاڪڻ جي مٿين ڏاڪي، يا در جي چانٽ وٽ بيهڻ جي منع ٿيل آهي، جو ته اهڙي قسم جي بنيادي احتياط ڪرڻ کان بيخبر رهڻ ڪري ڪيس ڏکئي ويم جي تڪليف برداشت

کرڻي پوندي. ملايا جا باشندا، جڏهن کافور گڏ ڪرڻ ۾ مصروف هوندا آهن، تڏهن هو خشڪ ڪاڏو استعمال ڪندا آهن، ۽ ان ۾ سنهو لوڻ نہ وجهندا آهن، ان جو سبب هي آهي جو کافور داڻن جي صورت ۾ کافور جي وڻ جي ٽڙ جي چيرن مان ملندو آهي، ان ڪري ملايا جو باشندو سمجهندو آهي ته کافور گهوليندي، جيڪڏهن هو سنهو لوڻ استعمال ڪندو، تہ کيس کافور بہ اهڙن سنهن داڻن جي صورت ۾ دستياب ٿيندو، پر ٿاڻن داڻن وارو لوڻ ڪائي، هو ان ڳالهہ جي خاطري ڪري ٿو تہ کيس کافور بہ اوترن ئي ٿلهن داڻن جهڙو ملندو. بورنيو ۾ کافور گهوڙن وقت، اتان جا وحشي هڪ مقامي ڪجيءَ جي ٽڙ جي چمڙي جهڙي چوڏي مان ٽالهيءَ جو ڪم وٺندا آهن، ۽ جڏهن هو کافور گڏ ڪرڻ جي مهم تي هوندا آهن، تڏهن انهيءَ ٽالهيءَ کي پاڻيءَ سان نہ ڏوئندا آهن، متان کافور جا داڻا پنهنجي وڻ جي چيرن ۾ گهري پاڻي ٽي وهي وڃن. ظاهر آهي تہ هو ائين سمجهن ٿا تہ ٽالهيءَ کي ڏوئڻ سان کافور جا داڻا بہ وڻ جي ٽڙ مان ڏوپجي ويندا. سيام جي هڪ صوبي لائوس جي مکيہ پيداوار لاک آهي. اها چيز ميڻ وانگر ٽيندي آهي، جا گاڙهن جيتن مان پيدا ٽيندي آهي، جن کي اتان جا باشندا هٿ سان وٽن جي ڪچڙين شاخن تي چنبڙائي چڏيندا آهن. جيڪي بہ انهيءَ ميڻ گڏ ڪرڻ جو ڏنڊو ڪندا آهن، سي غسل، ۽ خاص طرح هٿن ڏوئڻ، کان پرهيز ڪندا آهن، تہ متان هٿن جي وارن ۾ چنبڙي پيل جيتن کي پاڻيءَ سان ڏوئي لاهڻ ڪري، وٽن جي شاخن ۾ چنبڙيل جيت بہ نہ هيٺ ڪري پون. وري هڪ بلڪ فٽ قبيلي جو گاڙهو هندستاني عقابن کي قاسائڻ لاءِ جڏهن چار وچائيندو آهي ۽ پکيءَ جي انتظار ۾ ويٺو هوندو آهي، تڏهن جيستائين کو عقاب چار ۾ ڪونہ قاسندو آهي، تيستائين هو گلن جي مکڙين کائڻ کان پرهيز ڪندو آهي، ڇو تہ هو سمجهندو آهي تہ جيڪڏهن هن ائين ڪيو ۽ کو عقاب چار وٽ اچي سهڙيو،

تہ سندس پيٽ ۾ پيل مڪڙيون عقاب جي جسم ۾ اهڙي خارش پيدا ڪنديون، جو اهو جاءِ ۾ ڦاسي بدران دور ڪان ويهي رڳو پاڻ کي کنهندو. انهيءَ ئي خيال جي مدنظر، عقابن جو شڪاري جيستائين شڪار تي هوندو آهي، تيستائين آرڪان ڪو ڪونہ ونڊندو آهي، چو تہ ڪو جي دوران ۾ هن جيڪڏهن آر سان پاڻ کي کنهي وڌو، تہ پوءِ يقيناً عقاب ۾ لامارا ڏيئي هن کي اڇي ٽونگا هٽندا ۽ ڪيس رهڙي رتوچاڻ ڪري اڏامي پڄي هليا ويندا ۽ جيڪڏهن عقابن جي شڪار جي دوران ۾، سندس گهر ۾ هن جي زالن يا پارن پاڻ کي آر سان کنهيو، تہ ب ساڳيو ئي خطرناڪ نتيجو نڪرندو، ان ڪري هو جيستائين عقابن جي پٽيان هوندو آهي، تيستائين گهر وارن کي آر استعمال ڪرڻ کان سخت منع هوندي آهي، تہ متان ائين ڪرڻ سان شڪاريءَ کي ڪو جسماني ضرر پهچي.

وحشي جن ڪمن ڪرڻ کان پرهيز ڪندا آهن، تن مان شايد ٻيا کي ب ايترا گهٽا يا زياده اهميت واڙا ڪينهن، جيترا ڪن خاص ڪاڏن ڪائڻ کان پرهيز ڪرڻ جا ۽ انهن مان زياده‌تر پرهيزون صاف طور "هڪجهڙائيءَ جي قانون" جي تحت اختيار ڪيون ويندیون آهن، جنهنڪري اهي عام طرح منفي جادوءَ جا مثال آهن. جهڙي نموني هڪ وحشي ڪن خاص قسمن جي جانورن ۽ پوڻن کي غذا طور استعمال ڪري، انهن جي ڪن اهڙين خوبين جو مالڪ ٿيڻ چاهي ٿو، جي هو منجهن موجود سمجهي ٿو، ساڳئي نموني سان هو ڪن خاص جانورن ۽ پوڻن کي ڪائڻ کان پرهيز ڪري ٿو تہ متان هو انهن جون کي اهڙيون اڻ گهربل خصلتون اختيار ڪري وجهي، جي هو انهن ۾ موجود پائيي ٿو. پهرئين قسم کي ڪائي، هو پاڻ تي گويا اثباتي جادو ڪري ٿو ۽ پوئين قسم کي ڪائڻ کان پرهيز ڪري، هو پاڻ تي گويا منفي جادو ڪري ٿو. اثباتي جادوءَ جا اهڙا انيڪ مثال اڳتي هلي اسان کي ملندا، هتي آءٌ فقط منفي جادوءَ جا ڪي

مثال پيش ڪندس. مثال طور، مٿيون گاسڪر ۾ فوجين کي ڪن ڪاڏن استعمال ڪرڻ کان منع ٿيل هوندي آهي تہ متان نسبتي جادوءَ جي اصولن تحت، هو ڪن اهڙين خطرناڪ ۽ اڻ گهربل عادتن جا مالڪ ٿي پون، جي انهن خاص ڪاڏن ۾ موجود سمجهيون ويندیون آهن. ان ڪري هنن کي چاهي جو گوشت ڪائڻو ڪونہ آهي، "پر تہ اهو اڌيشو ڪيو ويندو آهي تہ جيئن ان جانور کي خطري جي وقت گول سول ٿي ڪينهوءَ جي صورت اختيار ڪرڻ جي عادت هوندي آهي، تيئن متان ان جو گوشت ڪائيندڙ ۾ ساڳيءَ طرح ڍڄ ۽ پٽي هڻڻ جي خطرناڪ خصلت اختيار ڪن."

ساڳيءَ ريت ڪنهن ۾ سپاهيءَ کي ڏڳي جي گوڏي وارو گوشت نہ ڪائڻ ڏٺو، متان ڏڳي جي گوڏن وانگر هن جا پنهنجا گوڏا ۾ ڪمزور ٿي پون ۽ هو لڙائيءَ ۾ اڳتي قدم کڻڻ کان لاچار ٿي پوي. ازانسواءِ ڪوبہ جنگيَ جوڌو اهڙي ڪڙ جو گوشت نہ ڪائي، جو وڙهندي وڙهندي مارجي ويو هجي؛ نہ وري ڪنهن اهڙيءَ ٻيءَ شيءَ جو گوشت استعمال ڪري، جنهن کي نيزي سان ماريو ويو هجي؛ جيستائين هو ميدان جنگ ۾ برسر پيڪار هجي، تيستائين سندس گهر ۾ ڪوبہ نر جانور ذبح نہ ڪيو ويو؛ پوتہ ظاهر آهي تہ جيڪڏهن هو اهڙي ڪڙ جو گوشت ڪائيندو جو وڙهندي مارجي ويو هوندو، تہ پوءِ هوبہ يقينا ميدان جنگ ۾ وڙهندي وڙهندي مارجي ويندو. جيڪڏهن هو ڪنهن اهڙي جانور جو گوشت ڪائيندو، جنهن کي نيزي سان ماريو ويو هوندو، تہ هو پاڻ بہ نيزي جو زخم ڪائي مري ويندو؛ ۽ جيڪڏهن سندس غير موجودگيءَ ۾ گهر وارن ڪنهن نر جانور کي ذبح ڪيو هوندو، تہ هو خود ساڳئي نموني سان قتل ڪيو ويندو ۽ شايد بلڪل ساڳئي وقت. مثلاً گاسي فوجيءَ کي بُڪين ڪائڻ کان دور رهڻ گهرجي، ڇوتہ مٿيون گاسي پوليءَ ۾ "بُڪيءَ" لاءِ ساڳيوئي لفظ استعمال ڪيو ويندو آهي، جو "گوليءَ" لاءِ ڪتب ايندو آهي. سو هو يقيناً گوليءَ جو شڪار ٿي ويندو، جيڪڏهن هو بڪيءَ (يعني گوليءَ)

کائن جي همت کندو.

پڙهندڙ کي معلوم ٿيو هوندو ته ممنوعات جي مٿين مثالن مان، کن ۾ جادوءَ جي اثر کي مفاصلي جي محتاجيءَ کان سڀرا سمجهيو ويو آهي، مثال طور، بلڪ فٽ گاڙهن هندستانين ۾، عقابن جي شڪاريءَ جي زال ۽ پارن کي سندس غير موجودگيءَ ۾ آرسان ڪرڻ جي ان کري منع ٿيل آهي ته متان سندن وارث کي، دور کنهن جهنگ ۾، عقاب پنهنجن چنبن جو مزو چکائين. وري مثلاً گاسي فوجيءَ جي موجودگيءَ ۾ سندس گهر وارن کي کنهن به نر جانور کي ذبح ڪرڻ جي منع ٿيل آهي، ته متان جانور کي ذبح ڪرڻ کري، ميدان جنگ ۾ سندن پاڻي کنهن دشمن هٿان قتل ٿي وڃي. جادوءَ جي انهيءَ هر آهنگي اثر ۾ اعتقاد ته "شيون يا شخص گهٽي مفاصلي تان به هڪٻئي تي اثر انداز ٿين ٿا" جادوءَ جي بنيادي وصفن مان هڪ وصف آهي. مفاصلي تان هن باهمي اثر اندازيءَ جي امڪان ۾ سائنس کي کيترو به کٽي شڪ هجي، پر جادوءَ کي ان ۾ کوبه شبهو کونهي، ٽيليپٿيءَ (*Telepathy*) ۾ اعتقاد، جادوءَ جي بنيادي اصولن مان هڪ آهي. موجوده دور جو دعويدار ۽ داعي جيڪو چوي ٿو ته خيال جو اثر خيال تي مفاصلي جي بندش کان بي نياز ٿي ظهور پذير ٿئي ٿو، تنهن کي اها گالهه ڪ از ڪ هڪڙي وحشيءَ کي ميائن ۾ کابه دقت پيش کانه ايندي، وحشيءَ جو ته انهيءَ گالهه ۾ قديم زماني کان وٺي اعتقاد رهندو پئي آيو آهي، نه فقط ايترو، پر وحشيءَ جو ته ان ۾ ابتدا کان وٺي اهڙو ته پختو ويساهه پئي رهيو آهي، جو، جيتري قدر سون کي معلوم آهي، سندس جديد دور جو هر اعتقاد پاڻ، ايڏا تائين اهڙو ويساهه پاڻ ۾ پيدا کونه ڪري سگهيو آهي: جو ته وحشيءَ کي نه فقط هيءَ خاطري آهي ته جادوءَ جا ٽوٽا ڦيٽا مفاصلي جي باوجود ماڻهن ۽ شين تي اثر کن ٿا، پر هو ته ائين به سمجهي ٿو ته روز مره جا رواجي ڪم ڪارين ۾ اهڙي نموني ماڻهن تي ۽

شين تي اثر انداز ٿين ٿا. ان ڪري ڪن اهڙ موقعن تي، دور ويٺل دوستن ۽ عزيزن کي اهڙن اهنجن قاعدن جي تعميل ڪرڻي پوندي آهي، جن جي پوئواري ڪرڻ کان غفلت ڪرڻ ڪڙي، هو ڪن غير حاضر دوستن يا عزيزن جي مصيبت يا موت جو باعث بڻجي سگهندا آهن. خاص طرح جڏهن ڪنهن قبيلي يا ڪٽنب جا ڪي مرد دور ڪنهن جنگ يا شڪار ۾ مشغول هوندا آهن، تڏهن سندن گهرن جي ياتين کي انهن جوڙن يا شڪارين جي ڪاميابيءَ جي خاطري ڪرڻ لاءِ ڪي خاص ڪم ڪرڻا پوندا آهن، ۽ ڪن کان ڪين پرهيز ڪرڻي پوندي آهي. آڳ هينئر انهيءَ جادوءَ واريءَ ٽيليپيٿيءَ (*Telepathy*) جي اثباتي ۽ منفي نوعيت جا چند عملي مثال پيش ڪندس.

لائوس ۾ جڏهن هاڻين جو شڪاري شڪار تي روانو ٿيڻ وارو هوندو آهي، تڏهن هو پنهنجيءَ زال کي پنهنجي غيرحاضريءَ ۾ وارن وڍڻ يا پنهنجي بدن کي تيل ملڻ کان سخت منع ڪندو آهي، جو ته جيڪڏهن هوءَ وار وڍيندي، ته هاڻي پنجوڙ جون رسيون ٽوڙي وجهندو، ۽ جيڪڏهن هوءَ تيل لائيندي، ته هاڻي پنجوڙ مان ترڪي نڪري ويندو. جڏهن ڏياڪ قبيلي جا ڪوٺاٽا جهنگلي سوئر جي شڪار لاءِ جهنگ جو رخ اختيار ڪندا آهن، تڏهن سندن غير موجودگيءَ ۾، پٽي رهيل ماڻهو تيل يا پاڻيءَ کي هٿ ڪونہ لائيندا آهن؛ جو ته جيڪڏهن هو انهن شين کي هٿن سان ڇهندا ته سندن شڪاري دوستن جا هٿ مڪڻ جهڙا نرم ۽ سٽيا ٿي پوندا ۽ انهن مان هٿن جو شڪار ترڪي پڄي ويندو.

مشرقي آفريڪا جي هاڻين جي شڪارين جو اعتقاد آهي ته جيڪڏهن سندن زالون سندن پرپٽ ساٿن بيوفائي ڪنديون، ته ان صورت ۾ هاڻيءَ کي پنهنجي تعاقب ڪندڙ کي مارڻ يا زخمي ڪرڻ جي طاقت ملي ويندي. ان ڪري جيڪڏهن کو شڪاري پنهنجيءَ زال جي بيوفائيءَ جي خبر پڌندو آهي، ته هو شڪار تي وڃڻ جو خيال ترڪ ڪري ڇڏيندو آهي، ۽ گهر موٽي ايندو آهي.

جيڪڏهن واگو گو قبيلي جو شينهن جو شڪاري شڪار ۾ ناڪامياب ٿيندو آهي، يا مٽس ڪو شينهن حملو ڪندو آهي، تہ هو پنهنجيءَ ناڪاميابيءَ يا مصيبت کي پنهنجي زال جي بيوفائيءَ ڏانهن منسوب ڪري، ڪاوڙ ۾ ڀاڙهو ٿي گهر موٽي ايندو آهي. جيستائين هو شڪار تي هجي، تيستائين سندس زال کي گهرجي تہ پنهنجي پٽيان ڪنهن کي لنگهڻ نہ ڏئي، يا جيڪڏهن هوءَ ويئي هجي، تہ ڪنهن کي پنهنجي سامهون ڀيڙ نہ ڏئي، بستري ۾ سمهي، تہ اوندي ٿي سمهي. بولويا جي موڪسوز قبيلي جي سرخ هندستانين جو به ساڳيوئي اعتقاد ڏوندو هو تہ جيڪڏهن شڪاريءَ جي غيرحاضريءَ ۾ سندس زال بيوفائي ڪئي هوندي، تہ ڪيس (شڪاريءَ کي) نانگ ڏنگيندو يا شينهن ماريندو. ان ڪري جيڪڏهن ڪيس کو اهڙي قسم جو حادثو ٿي ٿيو، تہ پوءِ هن جي زال جو خير ڪونہ هوندو هو، ۽ ان کي سخت سزا، جا گهڻو ڪري موت جي صورت ۾ هوندي هئي، پوڻي پوندي هئي- خواهہ اها قصوروار هوندي هئي يا نہ. ايلوشيا جو سامونڊي لڏڻ جو شڪاري سمجهندو آهي تہ جيڪڏهن سندس غيرحاضريءَ ۾ سندس زال بيوفائي ڪندي، يا سندس ٻين عصمت فروشي ڪندي، تہ هو هڪ بہ جانور ڪونہ ڦاسائي سگهندو.

ميڪسيڪو جي ڀاڙهن هندستانين جو هئيچول قبيلو هڪ ٽوهر کي، جو ڪائوٽ واري کي خمار ڏيندو آهي، نمبر ديوتا سمجهندو آهي. اهو ٻوٽو سندن ملڪ ۾ ڪونہ ٿيندو آهي، پر ان کي کي ماڻهو ۴۳ ڏينهن جي مسافريءَ ڪري کان پوءِ، جا خاص ان مقصد لاءِ اختيار ڪئي ويندي آهي، هٿ ڪري ڪٽي ايندا آهن. ان وچ ۾ پٽيان گهرن ۾ سندن عورتون پنهنجي غيرموجود مردن جي سلامتيءَ جي خاطري ڪرڻ لاءِ تڪڙو ڪونہ گهمنديون آهن، ۽ جيستائين سندن مرد دوران سفر ۾ هوندا آهن، تيستائين هنن لاءِ ڊوڙ پائڻ تہ بلڪل ناجائز آهي. ازانسواءِ، هو انهن برڪتن حاصل ڪرڻ لاءِ، جيڪي سندن مزدن جي انهيءَ مقدس مهر جي

نتيجي ۾ يقيني طور برسات ۽ پرپور فصلن جي صورت ۾ کين نصيب ٿيڻ واريون هونديون آهن، خاطري ڪرڻ واسطي هو پاڻ تي گهر وڻي اهڙيون ئي سخت بندشون ۽ پابنديون عائد ڪنديون آهن، جهڙيون باهر سندن مردن مٿان عائد ٿيل هونديون آهن. ازانسواءِ "ٽوهر جي ميلي" ٿيڻ تائين جيڪو به عرصو گذرندو آهي، تنهن جي دوران ۾ پنهي، مردن ۽ عورتن جي گروهن، کي، سواءِ ڪن خاص موقعن جي، غسل ڪرڻ هوندو آهي، غسل ڪندا به آهن، تہ فقط انهيءَ پاڻيءَ سان جيڪو انهيءَ مقدس ٻوڙي واري دور دراز علاقي مان گڏريل دفعي آندو ويو هو. کين روزا رکڻا پوندا آهن، ليڪ ڪائڻ کان پرهيز ڪرڻي پوندي اٿن، ۽ هرطرح سان پاڻ تي هو اهڙي قسم جو بيون سختيون ڪرڻ جائز سمجهندا آهن: جيڪو به ان قانون جي خلاف ورزي ڪندو آهي، سو نہ فقط ڪنهن مرض ۾ مبتلا ٿي پوڻو آهي، پر هن جي انهيءَ روش ڪري، سڄي قبيلي کي انهن سيئي برڪتن ۽ نعمتن کان محروم ٿيڻ جو انديشو رهندو آهي، جن کي حاصل ڪرڻ لاءِ سيئي ايڏو موتمار جدوجهد ڪندا آهن. ان ٽوهر کي جنهن کي "اگني ديويءَ جو ڪوزو" سڏيو ويندو آهي، ڪئي ڪرڻ سان صحت، خوش نصيبي ۽ وڏي عمر عطا ٿيندي اٿن. پر جيئن تہ مقدس ۽ پاڪ باهہ به ناپاڪ چيزن کي مستفيض نہ ڪري سگهندي آهي، ان ڪري مردن ۽ عورتن کي، نہ فقط ان وچ ۾، باعصمت ٿي گذارڻو پوندو آهي، پر کين گڏريل "گناهن" کان پڻ پاڻ کي پاڪ ڪرڻو پوندو آهي. ان ڪري مردن جي رواني ٿيڻ کان چار ڏينهن پوءِ، سيئي عورتون "ڏاڏيءَ باهہ" اڳيان جمع ٿي اقرار ڪنديون آهن تہ اهي نديڻ کاڻ وٽي ان ڏينهن تائين ڪهڙن ڪهڙن مردن سان محبت ڪري چڪيون آهن. ان اقرار کندي کين هڪ يار جو نالو به لکائڻ نہ گهرجي، چو تہ ان حالت ۾ سندن مردن کي هڪ به ٽوهر نصيب ڪونہ ٿيندو. ان ڪري اهڙن موقعن تي پنهنجن گناهن جي يادگيريءَ کي تازي رکڻ لاءِ هرهڪ عورت

پاڻ وٽ هميشه هڪ ڏاڪو رکندي آهي ۽ جيترن يارن سان گذر ڪيو هوندائين اوترين انهيءَ ڏاڪي ۾ ڳنڍيون ڏنل هونديون اٿس. هوءَ اهو ڏاڪو مندر ۾ آڻي، باهم اڳيان بيهي، انهن سيني يارن جا نالا، هڪ هڪ ڪري، وڏي آواز سان ڪٺندي ويندي آهي، جن جو هن ڏاڪي تي حساب رکيل هوندو اٿس. اهڙي حسابي ڪتابي اقرار ڪرڻ کان پوءِ، هوءَ اهو ڏاڪو باهم ۾ اڇلائيندي آهي، ۽ جڏهن اڳني ديوي ان ڏاڪي کي پنهنجن پاڪ شعلن ۾ پسم ڪري ڇڏيندي آهي، تڏهن سندس سڀ گناهه معاف ٿي ويندا آهن، ۽ هوءَ دلجمعيءَ سان گهر ويندي آهي. ان کان پوءِ عورتون مردن کي پنهنجي پاسي ۾ بہ لنگهڻ کونہ سهنديون آهن. جيڪي مرد ٽوهر گڏ ڪرڻ لاءِ ويندا آهن، سي بہ ساڳئي طريقي سان پنهنجن اوڻاين ۽ ڪمزورين جو اعتراف ڪندا آهن. اهي بہ پاڻ سان اهڙي قسم جو دفتر ڪنيو گهمندا آهن، ۽ هر سينڊيءَ لاءِ وڻن بہ هڪ ڳنڍيءَ ۾ ڳنڍل هوندي آهي، ۽ "پنجن ئي هوائن سان ڳالهائڻ بعد"، هو پنهنجن گناهن جي مالها پنهنجي اڳواڻ جي سپرد ڪندا آهن، جو ان کي باهم جي شعلن جي نذر ڪندو آهي.

سڙاواڪ جي مقامي قبيلن مان گهڻن جو اهو اعتقاد آهي تہ جيڪڏهن زالون پنهنجن مڙسن جي غير حاضريءَ ۾، جڏهن هو ٻيلي ۾ ڪافور ڪنو ڪرڻ ويندا آهن، بيوفائي ڪنديون، تہ انهن جو گڏ ڪيل ڪافور اڏامي ويندو. اهڙيءَ حالت ۾ جڏهن عورتون بيوفائي ڪنديون آهن، تڏهن سندن مڙسن کي جهنگ ۾ ئي وڻن جي ڪن خاص ڳنڍين مان اها حقيقت معلوم ٿي ويندي آهي. جيو وڃي ٿو تہ اڳين ڏينهن ۾ ڪيترين ئي زالن کي سندن حاسد مڙسن وڻن جي اهڙين ڳنڍين جي شهادت تي قتل ڪري ڇڏيو. ازانسواءِ جيستائين سندن مرد ڪافور ڪڻي ڪرڻ جي مهم تي ويل هوندا آهن، تيستائين پٽيان عورتون قطيءَ کي هٽ لائڻ جي همت ڪونہ ڪري سگهنديون آهن. جو تہ ائين ڪرڻ سان وڻن جي ٽڻن واري ڪاٽ جا تندا، قيمتي ڪافور جي ڏاڻن سان

پرجھ بجاءِ، ڦٽيءَ جي ڏنڊن وانگر وچ ۾ خالي رهجي ويندا. نيوگائيڊا جي ڏکڻ الهندي طرف، ڪن ٻيٽن ۾، جڏهن به ڪو ٻيڙو دور دراز سفر اختيار ڪرڻ وارو هوندو آهي، تڏهن ان جي روانگي ٽيڻ شرط ڪناري جي انهيءَ حصي کي، جتيءَ اهو ٻيڙو بيٺل هو، جيترو جلد ٿي سگهندو آهي اوترو جلد ڪجين جي پٺن سان ڏکيو ويندو آهي. ۽ ان ڪان پوءِ ڪنهن کي به ساحل جي انهيءَ حصي کي ٻيڙي جي واپس ورڻ تائين اورانگهڻ جي تاڪيد لنگهڻ جي اجازت ڪانه هوندي آهي، جو اهو ڏکر مقدس سمجهيو ويندو آهي: ۽ ٻيڙي جي واپس اچڻ کان اڳ ان کي اورانگهڻ ۽ ان تي پير رکڻ سان جهاز جي ٻڏڻ جو يقين هوندو آهي. ان کان علاوه، سفر جي دوران ۾ ڪن يا چئن چوڪرين کي، جي ان ڪم لاءِ خاص طور منتخب ڪيون ويندين آهن، جهاز جي سلامتيءَ ۽ سفر جي ڪاميابيءَ خاطر، پنهنجيءَ محبت آميز روش سان ٻيڙي جي خلاصين سان يارانو قائم رکڻو پوندو آهي. ڪنهن به صورت ۾، سواءِ ڪنهن خاص ضروري مطلب جي، ڪين اها ڪوبه نه چڏڻي هوندي آهي، جيڪا ڪين ان ڪم لاءِ خاص طور ڏني ويندي آهي. ان کان سواءِ جيترو وقت به ٻيڙو سمنڊ تي هاڪاريندو رهندو آهي، اوترو عرصو ڪين پنهنجن تڏن تي، گوڏن جي وچ ۾ هٿ ٻڌي، هڪ هنڌ ساڪت ۽ جامد رهڻو پوندو آهي ـ نه ساڄي طرف منهن ڦيرائڻو اٽن ۽ نه ڏاڻي طرف، نه وري جسم کي ڪا بي حرڪت ڏيڻي اٽن، جيڪڏهن هو ڪا به حرڪت ڪندين، تہ ٻيڙو اونڌو سنئون ٽيندو رهندو. نه وري ڪين کو لڳ لڳدار ڪاڏو، مثلاً ناريل جي ڪير ۾ رڌل چانور وغيره، ڪائڻو آهي، جو تہ ان طرح ان کاڏي جو چيڙهه سمنڊ ۾ ٻيڙي جي رستي ۾ رڪاوٽ پيدا ڪري وجهندو. جڏهن ٻيڙو ڪٽي لنگر انداز ٽيندو آهي، تڏهن اوترو وقت انهن قانونن جي سخت نوعيت ۾ هڪ حد تائين نرمي ايندي آهي. پر جيسين ٻيڙي جو مجموعي سفر جاري رهندو آهي، تيسين چوڪرين کي تڪڻ ڪنڊن ۽ ڏنگن واريءَ

مڃي ۽ ڪائنڪ ڪان سخت منع ٿيل هوندي آهي، ڇو ته ان مان اهو انديشو رهندو آهي، ته مٿان سمنڊ تي سندن دوستن ڪي ڪنهن تيز ۽ ڏنگهندڙ مصيبت جو مقابلو ڪرڻو پوي.

جتي اهڙا عقيدا عام ڄام هجن ته "دوري ۽ جي باوجود دوستن جي درميان هم آهنگي ۽ جو رابطو قائم رهي ٿو" آتي اسان کي اهو تعجب ته ڪرڻ گهرجي ته جنگ، جا انسان جي نازڪ ترين جذبات کي ايارڻ ۽ ڪنهن خاص انداز سان متحرڪ ڪرڻ جي هڪ دلدوز ۽ دلنواز ڪار آهي، تنهن جي دوران ۾ پوئتي عزيز، دوست ۽ مائٽ انهي ۽ هم آهنگي ۽ جي رابطي جي طفيل ميدان جنگ ۾ پنهنجن وڙهندڙ دوستن ۽ عزيزن جي اوسيڙي ۽ انتظار ۾، جي ڪنهن به وقت موت جو شڪار ٿي سگهن ٿا، سندن خيرعافيت ۽ سلامتي ۽ لاءِ پنهنجي طرفان چا چا نه ڪري گذرڻ لاءِ هروقت آماده رهي سگهن ٿا! ان ڪري اهڙن انساني فطرت جي عين مطابق ۽ قابل تعريف نتيجن حاصل ڪرڻ لاءِ گهر ويڙهل دوست ۽ عزيز اهڙين ترڪيبن اختيار ڪرڻ لاءِ مجبور ٿين ٿا، جي اسان کي قياس جوڳيون يا احمقانه ته ضرور نظر ايندیون، پر خود انهن پوئتي رهيل عزيزن ۽ دوستن کي قابل قياس سمجهون يا احمق شمار ڪريون، تنهن ڪالهه جو ذاروسدار هن تي وڃي ٻيهندو ته ايسين سندن اصل مقصد تي نظر ڪريون ٿا يا ان مقصد کي حاصل ڪرڻ لاءِ هو جيکي ترڪيبون اختيار ڪن ٿا، تن تي غور ٿا ڪريون. چنانچه بورنيو جي وحشي ڏياڪ قبيلي جو ڪو فرد جڏهن دشمنن جي گردن زدني ۽ جي مهم تي ويل هوندو آهي، تڏهن سندس زال، يا جيڪڏهن هن جي شادي ٿيل نه هوندي آهي ته سندس ٻيٽ، کي رات ڏينهن پاڻ سان ترار رکڻي پوندي آهي، ته جيئن هو جنگ تي ويل جوان هروقت پنهنجن هٿيارن جو خيال ڪندو رهي، تنهن کان سواءِ نه ڏينهن جو ننڊ ڪندي، نه رات جو، پرڀات جي باکن ڪڻ ڪان اڳ سمهندي، متان سندس مڙس يا پاءُ جو دشمن ان مٿان ننڊ جي حالت ۾ اچي ڪڙڪي،

سڀراواڪ جي هائننگ علائقي جي سامونڊي ڏياڪ قبيلي وارا جڏهن ڪنهن جنگ تي ويندا آهن، تڏهن سندن زالون انهن جي پويان تمام اهنجن ۽ سخت قانونن جي پوئواري ڪنديون آهن. انهن قانونن مان ڪي اثباتي هوندا آهن، ته ڪي منفي. پر اهي سڀيئي قانون جادوءَ جي نسبتي اصولن ۽ ٽيليپيٿيءَ (*Telepathy*) تي مبني هوندا آهن، جن مان ڪي هي آهن. زالن کي صبح جو سوير اٿي، روشنائي نمودار ٿيڻ کان اڳ، گهرن جون دريون کولڻيون پونديون آهن، ۽ ته سندن جنگ تي ويل مرد ميدان جنگ ۾ دير تائين ستا رهندا. زالن کي مٿي ۾ تيل نه وجهڻ گهرجي، نه ته سندن مرد وڙهندي وڙهندي ترڪي پوندا. زالن کي ڏينهن جو ننڊ ڪرڻ يا جهوٽا کائڻ نه گهرجن، چو ته ائين ڪرڻ سان سندن مردن تي پيشقدمي ڪرڻ وقت غنودگي چانئجي ويندي. زالن کي هر روز مڪائيءَ جا ڦلا ڏاهڻ گهرجن ۽ روزانو صبح جو انهن کي گهر جي ايوان ۾ اڇلائڻ گهرجي، جو ائين ڪرڻ سان سندن مرد چست ۽ چالاڪ رهندا. گهر جي سيني ڪوٺين کي تمام صاف ۽ سيني صندوقن ۽ ٽپڙن کي ديوارين سان لڳائي رکڻ گهرجي، چو ته جيڪڏهن گهر جو ڪو پاتي انهن تان ٽاپو کائي ڪري پوندو، ته غير حاضر مرد به ٽاپو کائي ڪري پوندا ۽ اهڙيءَ طرح دشمن جي آڏو مجبور ٿي پوندا. هر ڪاڏي کان پوءِ برتن ۾ ٿورا چانور باقي ڇڏڻ گهرجن، ته جيئن سندن مردن کي خوراڪ ملندي رهي ۽ هو ڪڏهن به بک جو شڪار نه ٿين. ڪنهن به صورت ۾ عورتن کي چرخي تي ايتريءَ دير تائين نه وهڻ گهرجي، جو سندن ٽنگون ڪڙجي وڃن، چو ته ائين ڪرڻ سان سندن مردن جا سنڊ به چمي پوندا ۽ اهي تيزيءَ سان نه اٿي سگهندا ۽ نه دشمن جي حملي کان پري پهچي سگهندا. ان ڪري پنهنجن مردن جي سنڊن کي متحرڪ رکڻ لاءِ، زالون چرخي تي ڪتي ڪتي، ٿوريءَ ٿوريءَ دير کان پوءِ، اٿي گهر جي ايوان ۾ هيڏانهن هوڏانهن گهمنديون ڦرنديون آهن. ازانسواءِ کين پنهنجو منهن نه ڍڪڻ

گهرجي، نہ تہ سندن مرد اوچي گاهہ يا جهنگ وچان رستو نہ لهي سگهندا. وري زالن کي سئيءَ سان سيبو ۽ نہ ڪرڻ گهرجي، چو تہ سندن مردن جي راهگذر ۾ انهن جي دشمنن جيڪي وڏا ڪنڊا وڇايا هوندا، سي انهن جي پيرن ۾ چپندا. ڪنهن ۽ جوڏي جي عورت، جيڪڏهن سندس غير حاضريءَ ۾ بيوفائيءَ ڪندي، تہ سندس مڙس دشمن جي ملڪ ۾ مارجي ويندو. ٽورائي سال اڳ بانٽنگ جون عورتون، پنهنجن مڙسن جي سلامتيءَ خاطر، هنن ۽ ٻين ڪيترن اهڙن قانونن تي ان وقت تائين عمل ڪندیون رهيون، جڏهن اهي انگريزن سان همراهہ ٿي باغين جو مقابلو ڪري رهيا هئا. پر افسوس! انهن جون اهي پيار ڀريون حفاظتي تدبيرون ڪين ڪنهن ڪم ڪونہ آيون، چو تہ ڪيترن ماڻهن کي، جن جون وفادار زالون گهر ويٺي ائين سندن حفاظت ڪندیون رهيون، آخرڪار هڪ سپاهيءَ جي قبر ئي نصيب ٿي.

ٽمور جي ٻيٽ ۾ جيستائين جنگ هلندي رهندي آهي، تيستائين وڏو پادري مندر جي پچر ڪونہ چڏيندو آهي، سندس ڪاڏو يا تہ ٻاهران آندو ويندو آهي يا مندر اندر ئي پچايو ويندو آهي. رات ڏينهن ڪيس ٻاهم جي مچ ڪي زنده رکڻو پوندو آهي، چو تہ جيڪڏهن مچ وسامي ويندو تہ ميدان جنگ ۾ وڙهندڙ جوانن مٿان ڪا آفت نازل ٿيندي ۽ اها تيسين ڪين ستائيندي رهندي، جيسين آتشدان سرد رهندو. ازانسواءِ جيسين فوج ٻاهر جنگ تي هوندي، تيسين هن کي فقط گرم پاڻي پيئڻو پوندو آهي، چو تہ ٿڌي پاڻيءَ جو هر هڪ ڏڪ سپاهين جي هوش کي سرد ڪندو رهندو ۽ هو دشمن تي ڪاميابي ڪونہ حاصل ڪري سگهندا. "ڪي" نالي ٻيٽن ۾ جڏهن جنگي جوان ميدان جنگ ڏانهن روانا ٿي ويندا آهن، تڏهن زالون گهرن ۾ اندر هليون ويندیون آهن، جتان وري کي ٽوڪرا ڪٽي ٻاهر ايندیون آهن، جن ۾ ڪجهہ قل ۽ پٿر پيا هوندا آهن. انهن پٿرن ۽ قلن کي اهي سٽيو ڪري، هڪ تختي تي رکنديون آهن ۽ ساڳئي وقت هيٺن چوندیون آهن:

"اي آقا، سورج ۽ چنڊ! شل اسان جي مڙسن، پائرن يا مڱيدن ۽ ٻين عزيزن جي جسمن تان دشمن جون گوليون ائين ترڪي وڃن، جيئن هنن ميون ۽ پٽرن تان، جن کي تيل ۾ تر ڪيو ويو آهي، برسات جون بوندون ترڪي هيٺ ڪرنديون آهن!" پهرين گولي جي آواز ٻڌڻ سان سيئي زالون اهي ٽوڪرا پري ڪري رکنديون آهن، ۽ هرهڪ پنهنجو پڪو پڪڙي، گهر کان ٻاهر ڊوڙندي آهي. پوءِ دشمن جي طرف ڏانهن اشارو ڪري، هو پنهنجا پڪا لوڏيندیون، هي گيت گائيندیون، گوٺ جي هڪڙي ڇيڙي کان ٻئي ڇيڙي تائين ڊوڙنديون وتنديون آهن: "اي سونهري پڪا! شل اسان جون گوليون نشان تي لڳن ۽ دشمن جون خطا وڃن!" هن رسم ۾ پٽرن کي ان مقصد لاءِ چرب ڪرڻ جو رواج، تہ جيئن سندن مردن جي جسمن تان گوليون ائين ترڪي وڃن جيئن پٽرن تان برسات جون بوندون ترڪي ويندیون آهن، خالص نسبتي يا نقالي جادوءَ جو عمل آهي، پر سچ جي اها پوچا تہ هو سندن ٽوٽي کي موٽر ٻڌائي، هڪ مذهبي عمل آهي، جو شايد بعد جو اضافو ٿيل آهي. پکن لوڏڻ جو عمل ۽ دشمن جي گولين کي پاڻ کان پري ڪرڻ ۽ پنهنجن گولين کي دشمنن ڏانهن موڪلڻ لاءِ جادوءَ طور استعمال ڪيو وڃي ٿو.

مٽراگاسکر جو هڪ قديم تاريخ نويس لکي ٿو تہ "اتان جا سپاهي جيستائين جنگ تي هوندا آهن، تيستائين گوٺ جون زالون ۽ چوڪريون نچڻ کان بس ڪونہ ڪنديون آهن، نہ ليٽنديون آهن ۽ نہ پنهنجن گهرن ۾ ڪاڏو ڪائيندیون آهن. انتهائي جنسي خواهش هڻڻ جي باوجود، جيستائين سندن مرد جنگ تي هوندو آهي، تيستائين هو ڪنهن بہ قيمت تي غيرمرد سان سازش ڪانہ ڪنديون، چو تہ سندن پختو اعتقاد آهي تہ جيڪڏهن هو ائين ڪنديون تہ سندن مرد ميدان جنگ ۾ يا تہ زخمي ٿي پوندو، يا مارجي ويندو. هنن جو اهو بہ ايمان آهي تہ ناچ ذريعي هو پنهنجن مردن ڏانهن طاقت، همت ۽ خوش‌قسمتي موڪلينديون رهن ٿيون،

ان کري اهڙن وقتن تي هو پاڻ کي آرام يا آسائش ڪرڻ جي اجازت کان ڏيندیون آهن ۽ اها رسم هو هڪ پختي مذهبي اعتقاد طور پوري ڪندیون رهندیون آهن."

گولڊ ڪوسٽ جي ٽشي هولي ڳالهائيندڙن جا مرد ماڻهو جڏهن فوجن سان گڏ ميدان جنگ ۾ هوندا آهن، تڏهن سندن زالون پنهنجي جسم کي سفيد پوچي لڳائي، پاڻ کي تعويذن، مٽين ۽ موتين سان سينگاريندیون آهن. جنهن ڏينهن جنگ چڙهڻ جو امڪان هوندو آهي، ان ڏينهن اهي بندوقون يا اهڙيون لٽيون، جن کي بندوقن جي صورت ڏني هوندي آهي، کٽي هيڏانهن هوڏانهن ڊوڙنديون وتنديون آهن ۽ ساوا پاڙ-پا (هنداڻي سان ڪجهه قدر مشابهت رکندڙ قل) کٽي، انهن کي چاقن سان ائين ٽڪر ٽڪر ڪنديون آهن، جڻ ته دشمنن جا سر لاهي رهيون آهن. اهو گنگونائڪ، لاشڪ نقالي جادوءَ جو ٽوٽو آهي، ۽ ان جو مقصد مردن کي اهڙيءَ طاقت بخشڻ جو هوندو آهي، جنهن جي زور تي هو پنهنجن دشمنن کي اهڙي نموني وڍي سگهن، جيئن سندن زالون ساون 'پا-پائن' کي وڍيندیون آهن. اولهه آفريڪا جي فريمن شهر ۾، ڪافي سال اڳ جڏهن اشانتي قبيلي وارن سان جنگ جاري هئي، مسٽر فزجيرالڊ سيرٽ* انهن زالن جو هڪ ناچ ڏٺو، جن جا مڙس باربردارن جي حيثيت ۾ جنگ تي ويا هئا. سندن سڄي جسم تي سفيد رنگ لڳل هو ۽ سواءِ پيٽي ڪوٽ جي، ٻيو ڪو ڪپڙو بدن تي ڪونه هوندو. انهن جي اڳواني هڪ اهڙي ڪوڪ ڪراڙي جادوگرياڻي ڪري رهي هئي، جنهن کي سواءِ نهايت مختصر پيٽي-ڪوٽ جي ٻيو ڪو ڪپڙو پيل ڪونه هو، هن جا وار عجيب طرح ويڙهيا سيڙهيا، سگ وانگر پيشانيءَ کان ٻاهر نڪتا پيا هئا، ۽ سندس سياه صورت، چاتيون،

* انگريز بادشاه هينري ستين جي دور حڪومت جو هڪ آفيسر سردار، جنهن آئرلنڊ تي فرانس جي قبضي کان ٿوڙ لاءِ سازش ڪئي، پر پڪڙجي ٻيو ۽ لنڊن جي ٽاور ۾ مريو-١٥٣٦ ۾ جائو موت جي اصلي تاريخ نامعلوم.

ٻانهون ۾ ٽنگون سفيد رنگ جي گول ۽ هلالي نشانن سان جهنجهيون پيون هيون. سيني زالن جي هٿن ۾ گهوڙن يا سينهن جي پڇن جي وارن سان ٺهيل ڏگها ٻهارا هئا، سيئي نچندين ۾ هيئن ڳائيندين پئي وييون: "اسان جا مڙس اشانتين کي روءِ زمين تان ٻهاري ڇڏين!"

برٽش ڪولمبيا جي ٽامسن قبيلي وارن ڳاڙهن هندستانين ۾ اهو رواج هوندو هو ته جڏهن مرد جنگ تي ويل هوندا هئا، تڏهن عورتون ٿوري ٿوري وقفي کان پوءِ ناچ ڪنديون رهنديون هيون. انهن جو اعتقاد هو ته انهن ناچن ڪري سندن مردن لاءِ مهم جي ڪاميابيءَ جي خاطري رهندي. نچندڙ عورتون چاقو قيرائيندين رهنديون هيون، يا سنهيون نوڪدار لٺيون اڳتي اڇلائيندين هيون، يا وري مڙيل چيڙن واريون لٺيون اڳتي ۽ پوئتي ڪنديون رهنديون هيون. لٺين کي اڳتي اڇلائڻ، دشمن کي چيرڻ يا ان جي حملي کي ناڪاره بنائڻ جي علامت هوندي هئي، ۽ انهن کي پٺتي ڇڪڻ، پنهنجن ماڻهن کي خطري کان ڇڪي پوئتي ڪرڻ جي علامت هئي. لٺ جي چيڙي وٽ جيڪو موڙ هوندو هو، سو خاص طور حياتي-بچائيندڙ اوزار جي لحاظ کان ٺاهيو ويندو هو. عورتون هميشه پنهنجن انهن هٿيارن جو رخ دشمن جي ملڪ ڏانهن ڪنديون هيون. پنهنجن منهن کي سرخ رنگ لڳائي، هو نچڻ سان گڏ ڳائيندين به رهنديون هيون، ان سان گڏ هو پنهنجن هٿيارن کان دعائون پنديون رهنديون هيون ته اهي سندن مڙسن جي حفاظت ڪن ۽ کين گهٽن دشمنن کي قتل ڪرڻ ۾ مدد ڏين. ڪي وري پنهنجن لٺين کي عقاب جا کنب لڳائيندين هيون. ناچ جي خاتمي کان پوءِ، هٿيارن کي لڪايو ويندو هو. جيڪڏهن ڪا عورت، هٿيار کي ٻاهر ڪڍڻ وقت شڪي هئي ته ان تي وار يا چمڙيءَ جو ڪو ٽڪر چنبڙيو پيو آهي، ته پوءِ هو سمجهندي هئي ته سندس مڙس ڪنهن دشمن جي جان ورتي آهي، ۽ جي هوءَ شڪي هئي ته ڪيس ان تي رت

جو داغ لڳل نظر آيو، تہ هوءَ فرض ڪري ونندي هئي تہ هو زخمي ٿيو آهي يا ماريو ويو آهي. ڪئليفورنيا جي ڪوڪي قبيلي وارن جا مرد جڏهن جنگ تي ويل هوندا هئا، تڏهن انهن جي غيرموجودگيءَ ۾ سندن زالون ننڍ ڪوڻ ڪنديون هيون، اهي گول چڪر جي صورت ۾ مسلسل نچنديون، گائينديون ۽ پنن واريون ٽاريون لوڏينديون رهنديون هيون، ڇو تہ اهي چوندیون هيون تہ جيڪڏهن هو سچو وقت نچنديون رهيون، تہ سندن مڙس جنگ ڪندي ڪندي ڪڏهن ب ڪين ٿڪبا. ڪئين شارلوٽ پيٽن جي ڳاڙهن هندستانين جي هائڊا قبيلي وارن ۾ اهو رواج هوندو هو تہ جڏهن انهن جا مرد جنگ ڪرڻ لاءِ ويندا هئا، تہ گهرن ۾ زالون صبح سوير الائي جنگ جو سانگ رچائينديون هيون، ۽ پنهنجن هارن مٽان ڪيري، انهن کي غلامن جي حيثيت ۾ پڪڙڻ جو ڏونگ ڪنديون هيون. سندن اعتقاد هو تہ ائين ڪرڻ سان سندن مردن کي جنگ تي ساڳيءَ ڪاروائي ڪرڻ ۾ مدد ملندي. جيڪڏهن ڪا عورت پنهنجي مڙس جي غيرموجودگيءَ ۾، جڏهن هو جنگ تي ويل هوندو، ساٿس بيوفائي ڪندي، تہ جنگ ۾ هن جي قتل ٿيڻ جو امڪان پيدا ٿي پوندو. مڙس جي روائي ٿيڻ کان پوءِ سيئي عورتون ڏهن راتين تائين پنهنجا مٿا انهيءَ پاسي ڪري سمهنديون هيون، جنهن پاسي سندن مڙس پنهنجن جنگي پيڙين ۾ سوار ٿي ويا هوندا. ڏهن راتين کان پوءِ، اهي پنهنجو رخ تبديل ڪنديون هيون، ڇو تہ ان وقت تائين جنگي جوڌا سمنڊ تان واپس پنهنجن گهرن ڏانهن وري چڪا هوندا. ماسيٽ وٽ، هائڊا قبيلي جون عورتون تيستائين نچنديون ۽ جنگي گيت گائينديون رهنديون هيون، جيستائين سندن مرد جنگ ۾ مصروف هوندا هئا، ۽ ڪين گهر ۾ پنهنجا سڀ ٽپڙ ٽاڙي هڪ مخصوص ڍنگ سان ٽاهي رکڻا هوندا هئا. انهن جو خيال هو تہ عورت جي هٿان اهڙين رسمن جي پوڙواري نہ ڪرڻ ڪري، مڙس جي مارجي وڃڻ جو انديشو هو، ۽ ان حالت ۾ مڙس جي

موت جي ذميداري گويا عورت جي گردن تي هئي. اورينوڪو جي ڪئريب قبيلي جي ڳاڙهن هندستانين جو گروهہ جڏهن جنگ تي ويل هوندو هو، تڏهن سندن دوست، جي پٺيان گهرن جي حفاظت لاءِ رهيل هوندا هئا، انهيءَ گهڙيءَ جو حساب لڳائيندا هئا، جڏهن سندن دوست پنهنجن دشمنن تي پيشقدمي ڪري انهن تي حملي ڪرڻ جا سانباها ڪندا هوندا. اُن وقت هو بن چوڪرن کي هڪ بينچ تي اونڌو سمهاري، سندن اگهاڙين پٺين تي خوب چهڪ وسائيندا هئا. نوجوان چوڪرا اها تعدي بغير ڪنهن چون چرا ڪرڻ جي برداشت ڪندا هئا، چو ته کين بالڪپڻ کان وٺي، اِن ۾ يقين هوندو هو ته انهيءَ وحشي آزمائش مان پار پوندي، هو جنهن استقلال ۽ جوانمرديءَ جو مظاهرو ڪندا، تنهن تي جنگ ۾ سندن رفيقن جي جوانمرديءَ، طاقت ۽ ڪاميابيءَ جو انحصار رهندو.

جن مختلف نيڪ ۽ مفيد ڪمن لاءِ انسان جي هن گمراه عقلمنديءَ نسبتي يا نقالي جادوءَ جي اصولن کي استعمال ڪيو آهي، تن مان هڪ هيءَ آهي ته وٽن ۽ ٻوٽن کي سند تي پرپور ميوا ۽ ڦل ڦول عطا ڪيا وڃن. ٿورنجين علائقي ۾ فلئڪس پوڪيندڙ ماڻهو، انهيءَ ٻوٽي جو ٻج هڪ اهڙيءَ ڊگهي ٽيلهيءَ ۾ ڪٽي هلندو آهي، جا سندس ڪلهن کان وٺي گوڏن تائين لٽڪندي رهندي آهي ۽ ساڳئي وقت هو وڏيون وڏيون ٻرانگهون پائي گهمندو آهي، ته جيئن سندس پٺيءَ تي پيل ٻجن واري ٽيلهي هيڏي هوڏي لڏندي رهي. ان جو مقصد هي هوندو آهي ته فلئڪس جا ٻوٽا ايترا ڊگها ٿين، جو هو ٻ هوا ۾ ساڳيءَ ريت جهومندا رهن. سوساترا جي اندروني علائقن ۾ چانورن جو ٻج زالون پوکيندڙيون آهن ۽ ٻج ڇڻڻ وقت اهي پنهنجا ڊگها وار کولي پٺيءَ تي اڇلائي ڇڏيندڙيون آهن، ته جيئن سارين جا ڪانا ڊگها ٿين ۽ اُن جهجهو ڪن. ساڳيءَ ريت قديم ميڪسيڪو ۾ "ڪائي ديويءَ" يا "ڊگهن وارن واريءَ ماءُ"، جيئن اتان جا مقامي باشندا ان کي

سڏيندا هئا، جي اعزاز ۾ هڪ ميلو منعقد ڪيو ويندو هو. اهو ان وقت ڪيو ويندو هو، "جڏهن مڪائيءَ جو ٻوٽو پنهنجي پوري قد تي پهچي ويندو هو ۽ سائي سنگ جي چوٽيءَ وٽان ٻُوجر نڪري نروار ٿي اعلان ڪندا هئا ته سنگ اندر آن سِر جي پڪو ٿي چڪو آهي. جشن جي دوران ۾ اتان جون عورتون پنهنجا ڏُکڻا وارڪولي انهن کي هيڏي هوڏي جهولي، ناچ ڪنديون هيون، جا ان ميلي جي خاص خوبي هوندي هئي، هو اهو انهيءَ لاءِ ڪنديون هيون ته جيئن مڪائيءَ جا سنگ اناج سان پرپور ۽ ان جا داڻا وڏا ۽ ويڪرا ٿين، ۽ ماٺهو سکيا ستابا ٿين."

يورپ جي ڪيترن علائقن ۾ پوکن کي وڏي قد بخشڻ لاءِ اڄ ڏينهن تائين نچڻ ۽ هوا ۾ لينگ ٽپا ڏيڻ نسبتي جادوءَ جا بهترين تسليم ٿيل ڍنگ آهن. اهڙيءَ طرح فرانچي-ڪوسٽي علائقي ۾ چوندا آهن ته پنگ کي اوچي ڪرڻ لاءِ ڪارنيوال (شاهي جشن) ۾ نچڻ گهرجي.:

ملايا جي هڪ عورت جي ڳالهه مان انهيءَ نظريي جي وضاحت ٿئي ٿي ته ماٺهو پنهنجي عمل يا ڪيفيت ذريعي ٻوٽي کي نسبتي اصول موجب متاثر ڪري سگهي ٿو. هن ڪان جڏهن. ڇڇيو ويو ته لاباري ڪرڻ وقت هوءَ پنهنجي جسم جي مٿئين حصي کي اگهاڙو ڇو ٿي ڪري، تڏهن هن اهو جواب ڏنو ته هوءَ سارين جي توتڙن کي سنهي ڪرڻ خاطر اها ڪارروائي ڪندي آهي، ڇو ته هوءَ ڄاڻن توتڙن وارين سارين کي چڙهيندي چڙهيندي ڏکجي پيئي هئي! صاف ظاهر آهي ته هوءَ ائين سمجهي رهي هئي ته لاباري وقت هوءَ جيترا ٿورا ڪپڙا پائيندي، اوترا سنها توتڙ سارين تي چڙهندا. حاملہ عورت منجهه ٻين چيزن کي به پاڻ وانگر سائي ڪرڻ جي جادوءَ جهڙي خاصيت آهي، تنهن کي بويريا ۽ آسٽريا جا ڪڙمي عام طور تسليم ڪندا آهن، انهن جو اعتقاد آهي ته جيڪڏهن ميويدار وڻ جو پهريون ڦل ٻار واريءَ عورت کي کائڻ لاءِ ڏبو، ته اهو وڻ ايندڙ سال جام ميوو ڇهلينده. ٻئي طرف بيگندا قبيلي

وارن جو اعتقاد آهي تہ هڪ سنڌ عورت پنهجي ٻي ٻهره وريءَ سان مڙس جي باغ کي ٻ متاثر ڪري ٿي— ايتري يقدر، جو هوءَ وڻن کي ميوي ڏيڻ کان محروم ڪري ڇڏي ٿي، ان ڪري سنڌ عورت کي آتي عموما طلاق ڏني ويندي آهي. يوناني ۽ رومي، زمين کي ديلي ۽ ان جي داڻي کي سنگ ۾ سچائڻ خاطر، اناج ۽ ڏرتيءَ جي ديوين کي حاصل جاندارن جون قربانيون ڏيندا هئا. اورينوڪو جي ڪاڙهن هندستانين وٽ جڏهن هڪ ڪٿولڪ پادريءَ احتجاج ڪيو تہ هو ننڍن ٻارن وارين زالن کان، جن جي چاتين سان ٻار چهٽيا رهن ٿا، سڄ جي بيترس گرميءَ ۾ ڇڄ ڇٽائڻ جو ڪم چوٽا وٺن، تڏهن قبيلي:جي مردن ڪيس ورائي ڏني، "بابا سڳورا، توکي معلوم هئڻ گهرجي تہ ٻارن ڇڻ تي عورتون هريل آهن، ۽ نہ اسين مرد! جڏهن عورتون ڇج ڇٽين ٿيون، تہ مڪائيءَ جي هڪ ڪاني مان ۾ چار سنگ نڪرن ٿا، پوءِ جي پاڙ مان ۾ چار ٽوڪرا پرجي نڪرن ٿا، ۽ هر هڪ شيءَ پنهنجي پنهنجي طاقت کان وڌيڪ وڌي ويجهي ٿي. ائين چو؟ فقط ان ڪري جو عورتن کي ڇڻ جي خبر آهي ۽ انهن کي اها ۾ خبر آهي تہ جنهن ڇج کي اهي پنهنجي هٿن سان ڇٽين ٿيون، اهو ڇج ڪيئن ڦٽي، وڌي ويجهي، ۽ ڦل پيدا ڪري. ان: ڪري انهن کي پنهنجو ڪم ڪرڻ ڏي، اسان مردن کي انهن جي اڏ ڇيتري ۾ ڇاڻ ڪانهي."

اهڙيءَ طرح نسبتي جادوءَ جي نظريي موجب، انسان پنهنجن چگن يا برن فعلن يا حالات مطابق نباتات جي پيداوار تي نيڪ يا بد اثر وجهي سگهي ٿو. مثال طور، هڪ سائي ۽ ڇٽيندڙ عورت وڻ کي ۾ سائو ۽ آباد ڪري ٿي ۽ هڪ سنڌ عورت وڻ کي بي ثمرو بڻائي ٿي. ان ڪري ڪن ذاتي خاصيتن يا حادثن جي بري ۽ وڇڙندڙ اثر ۾ اعتقاد هئڻ ڪري، ڪن شين يا گالهين کان دور رهڻ جي متعلق انيڪ قسم جا قانون، جن کي "ممنوعات" چئون ٿا، وجود ۾ اچي ويا آهن، ماڻهو ڪن ڪمن کان پرهيز ڪندا آهن تہ متان هو پنهنجيءَ اڻ وٽندڙ حالت يا

عيب سبب ڏرتيءَ جي ميون کي ۽ پنهنجيءَ حالت سان اثرانداز ڪري وجهن. اهڙيءَ طرح پرهيز ڪرڻ جون اهڙيون سڀ رسمون، يا ڪن ڪمن کان دور رهڻ جا سڀ قاعدا ۽ قانون، منفي جادوءَ يا ممنوعات جا مثال آهن. مثال طور، شخصي عملن يا ڪيفيتن جي اثر انداز ٿيڻ جي دليل جي مدنظر، ڪٿيلاري قبيلن وارا چوندا آهن ته ميوديار وڻ هيٺان بيهي ڪمان منجهان تير نه چوڙڻ گهرجن، چو ته جيئن تير زمين تي ڪرندا آهن، تيئن وڻ ۽ پنهنجو ميوو زمين تي اچلائي ڇڏيندو، هنداڻي ڪائڻ وقت اهي ٻج، جي وات مان ٽوڪاري اچلايا ويا هجن، تن کي انهن ٻجن سان نه گڏڻ گهرجي، جن کي ٻيجي لاءِ جدا ڪري رکيو ويو هجي، چو ته جيڪڏهن اڻين کبو، ته جيتوڻيڪ وات مان ٽوڪاريل ٻجن مان ۽ سلا اپرندا ۽ اهي ٻور ۽ جهليندا، پر نيٺ سندن ڦل اڻين ڇڻي پوندو، جيئن انهن جا ٻج وات مان چنڊي اچلايا ويا هئا، ۽ اهڙيءَ طرح انهن مان ڪو ڦل پيدا ڪونه ٿيندو. بلڪل انهيءَ دليل مطابق، ٻويريا جي ڪڙميءَ جو اعتقاد آهي ته جيڪڏهن ڪائنس ميوديار وڻ جو پيوند هڪ دفعي زمين تي ڪري پيو، ته پوءِ ان پيوند مان جيڪو وڻ پيدا ٿي پوندو، سو پنهنجو ميوو وقت کان اڳ ڪيرائيندو رهندو. ڪوچين چائنا جا چام قبيلي وارا جڏهن ٻوسي زمين ۾ چانورن جو ٻج وجهندا آهن ۽ ڇاهيندا آهن ته ان وقت مينهن نه وسي، ته پوءِ هو برسات کي ڏسڻ ۽ فصل ناس ڪرڻ کان روڪڻ لاءِ اوترو وقت پاڻ سڪا چانور ڦڪيندا رهندا آهن.

مٿين مثالن ۾، انسان نسبتي اصولن مطابق نباتات تي پنهنجا اثر وجهڻ جي ڪوشش ڪري ٿو هو پنهنجين انساني خاصيتن ۽ واقعات جي مدد سان، پوءِ اهي مفيد هجن يا ضرر، وٽن ۽ ٻوٽن تي به ساڳي ئي انداز ۾ ضابطي رکڻ ۽ اثر وجهڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. پر نسبتي جادوءَ جي اصول مطابق اهو اثر ۽ ضابطو دو-طرفو ٿئي ٿو. وڻ يا ٻوٽو ماڻهوءَ کي پنهنجي نيڪ يا بد خصلت اڻين

ئي چنبڑائي سگهي ٿو، جيئن ماٿهو آن کي. جادوءَ جي دنيا ۾ به، جيئن منهنجو عقيدو آهي ته علم طبعيات ۾، عمل ۽ رد عمل برابر ۽ متضاد ٿين ٿا. چيروڪي قبيلي جا ڳاڙها هندستاني نسبتي علم نباتات جا عملي ماهر آهن. انهن جي ملڪ جي 'ڪٽگٽ' (*Catgut*) پوڻي جون انگڙ ونگڙ ٻاڙون اهڙيون ته مضبوط ٿيندیون آهن، جو اهي وهندڙ هر کي روڪي ڇڪ ڏيڻ ۾ سگهنديون آهن. ان ڪري چيروڪي قبيلي جون عورتون پنهنجن وارن کي مضبوط ڪرڻ لاءِ انهن ٻاڙن مان ٺهيل ڪاڙهي سان وارن کي ڏوئنديون آهن، ۽ چيروڪي مرد، جن جي هڪ دلچسپ راند ڪينهوءَ راند هوندي آهي، پنهنجن مشڪن ۽ پٺن کي سخت ۽ مضبوط ڪرڻ لاءِ ساڳئي ئي ڪاڙهي سان غسل ڪندا آهن. ڪئليلاري قبيلي جي ماڻهوءَ جو وري اهو اعتقاد آهي ته جيڪڏهن ڪو وڻ مان ڪريل ڦل کڻي هو ڪائيندو، ته منجهس به ٽاپن ڪائڻ ۽ ڪرڻ جي عادت پيدا ٿي پوندي، ۽ جيڪڏهن ڪا وسريل شيءِ، (مثلاً ڪنيءَ ۾ وسريل لاهوري گجر، يا باه ۾ وسريل ڪيلو) هو ڪائيندو، ته هڪدم سندس حافظو چٽ ٿي ويندو. انهيءَ قبيلي وارن جو هي به اعتقاد آهي ته جيڪڏهن ڪا عورت هڪ به ٻيٽا ڪيلا کائي ويندي، ته ڪيس جاڙا ٻار جمندا. ڏکڻ آمريڪا جا گارائي قبيلي جا ڳاڙها هندستاني سمجهندا هئا ته جيڪڏهن ڪا عورت متر جو ٻٽو داڻو کائيندي، ته اها جاڙن ٻارن جي ماءُ ٿيندي. ويدن واري زماني ۾، انهيءَ اصول جي هڪ عجيب و غريب عمل سان، هڪ جنتر ٺاهيو ويو هو، جنهن جي زور تي ڪنهن به جلاوطن راجڪمار کي پنهنجو تخت و تاج واپس حاصل ٿي سگهندو هو. ڪيس اهڙين ڪاٽين جي باه تي پڪل ڪاڏو ڪاٽو پوندو هو، جيڪي ڪنهن اهڙي وڻ مان حاصل ڪيون ويون هجن، جنهن کي هڪ پيرو ٽڙ ڪان وڌيو ويو هجي، پر وري ڦٽي اپريو ۽ وڌي وڏو ٿيو هجي. اهڙي وڻ، ٽئين سر سائي ٿيڻ جي جنهن طاقت جو مظاهرو ڪيو هو، سا ان جي

ڪائين ٿي پرندڙ باه وسيلي، ان باه تي ريڍيل ڪاڏي ۾ داخل ٿي، راجڪمار تائين ٿي پهتي، جنهن اهو طعام ٿي ڪاڏو، جو ان باه تي تيار ٿي ٿيو، جا انهن ڪائين جي هئي، جي انهيءَ هڪ پيرو وڍيل پر وري سائي ٽيل وڻ ۾ چايون هيون. سوڄاڻين جو عقيدو آهي ته جيڪڏهن ڪن خاردار وڻ جي ڪاٺ مان گهر اڏبو، ته ان گهر ۾ رهندڙ ماڻهن جي زندگي بہ ساڳيءَ طرح خاردار ۽ مصيبتن سان پريل رهندي.

نسبتي جادوءَ جي هڪ پي بہ ڪارائتي شاخ آهي، جا مڙدن ذريعي اثر ڏيکاري ٿي، جو ته جيئن مڙدا ڏسن، ڳالهائن ۽ ٻڌن ڪان بلڪل قاصر هوندا آهن، تيئن نسبتي اصولن جي بنياد تي، مئن جي هڏن يا ڪنهن بيءَ اهڙيءَ چيز جي وسيلي جا موت سان وابستہ هجي، ماڻهن کي انڌو، ڪنگو ۽ ٻوڙو ٻڌائي سگهجي ٿو. چنانچہ، ڪٿليلاري قبيلي وارن جو ڪو نوجوان چوڪرو، جڏهن پنهنجيءَ محبوبہ سان رات جو لکي ملاقات ڪرڻ ويندو آهي، تڏهن هو ڪنهن قبر جي مٽي ڪٽي، پنهنجي محبوبہ جي گهر جي چت مٿان انهيءَ جاءَ تي اڇلائيندو آهي، جنهن جي هيٺان چوڪريءَ جا والدين سمهيل هوندا آهن. هو سمجهندو آهي ته انهيءَ عمل ڪرڻ سان سندس محبوبہ جا والدين تيسين نہ جاڳندا، جيسين هو ان سان ڳالهائي ٻولهائي فارغ نہ ٿيندو، ڇو ته قبر جي مٽي انهن کي موت جهڙي گهري ننڊ ڏيئي ڇڏيندي. دنيا جي مختلف ملڪن ۾ ۽ قريباً هر دور ۾، چورن ۽ ڪاٺ هٽندڙن جادوءَ جي انهيءَ قسم جي خاص طرح حمايت ڪئي آهي، ۽ اهي ان جي عاملن جا هميشه معاون ۽ مددگار رهيا آهن، چوته جادوءَ جو اهو قسم سندن پيشي جي ڪاميابيءَ لاءِ نهايت مفيد آهي. اهڙيءَ طرح ڏکڻ سليوونيا جو ڪاٺ هٽندڙ پنهنجي ڪارروائي شروع ڪرڻ کان اڳ، انهيءَ گهر جي چت مٿان، جنهن کي هن ڪاٺ هٽڻ لاءِ منتخب ڪيو هوندو آهي، مثل ماڻهوءَ جو هڏو اڇلائي، ٽوڪبازيءَ جي انداز ۾ هيئن چوندو آهي: "جيئن هي هڏو جاڳي،

تيئن شل هن گهر جا پاتي جاگن!" بس، انهيءَ عمل کان پوءِ گهر جي ڪنهن پاتيءَ کي مجال ڪانهي، جو اکيون کولي سگهي. ساڳيءَ طرح جاوا جو نقب زن به ڪاٺ هٽائ ڪان اڳ، پسند ڪيل گهر جي چوڌاري ڪنهن قبر جي مٽي چٽڪاري ويندو آهي، ائين ڪرڻ سان هو گهر جي پاتين کي گهريءَ نند ۾ غافل ڪري ڇڏيندو آهي. ساڳئي مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ، ڪاٺ هٽندڙ جيڪڏهن هندو ڏرم جو پوجاري آهي تہ هو انهيءَ جاءِ جي دروازي وٽ شمشان پوسيءَ جي رک چٽڪاريندو آهي. هوڏانهن پيروءَ جا ڳاڙها هندستاني وري مئل ماڻهوءَ جي هڏن جي رک اتي هاريندا آهن. روٽينيا جا ڪاٺ هٽندڙ مڙدي جي ٽنگ جي نليءَ سان منڪ ڪڍي، خالي نليءَ ۾ مينءَ وٽ وجهي، موم بتيءَ وانگر ٻاري، ان کي هٿ ۾ جهلي، جاچيل گهر جي چوڌاري ٽي ڦيرا پائيندا آهن، جنهن جي اثر ڪان گهر جي پاتين کي سوٽ جهڙي نند وٺي ويندي آهي، يا وري روٽينيا جو چور مڙدي جي ٽنگ جي هڏي مان ٻنسري ٺاهي اها وڄائيندو آهي، جنهنڪري آسپاس جي جن ۽ ماڻهن جي ڪنن تي ان جو آواز پوندو، تن تي غنودگي طاري ٿي ويندي. ميڪسيڪو جا ڳاڙها هندستاني، انهيءَ مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ اهڙيءَ عورت جي لاش جي ڏائيءَ پانهن جي ڪارائيءَ واري هڏي کي استعمال ڪندا هئا، جا پهريون ٻار ڄڻيندي، ويم جي دوران ۾ مري ويئي هجي، پر ان لاءِ هڪ ڳالهه ضروري هوندي. هئي ــ هنن عقل جي اڪابر پهلوانن کي عورت جي اها پانهن چورائڻي پوندي هئي. انهيءَ پانهن سان، هو ان گهر جي ٻاهران، جنهن کي قرڻ جو ارادو هوندو هون، زمين تي ڏڪ هٽندا هئا، اهڙيءَ طرح گهر جا سڀ پاتي ڳالهائڻ ۽ چرڻ ٻرڻ جي طاقت وڃائي ويهندا هئا ۽ سڀڪجهه ڏسندي ۽ ٻڌندي به، هو مڙدن وانگر نستا هوندا هئا ۽ منجهن ڪابه طاقت باقي ڪانه بچندي هئي ــ منجهانئن ڪن کي تہ نند به اچي ويندي هئي ۽ ڪونگهرا پيا هٽندا هئا. يورپ ۾ به ساڳئي قسم

جون خصلتون اهڙي ماڻهوءَ جي سکل سڙيل هٿ سان وابستہ ڪيون ويندیون هيون، جو قاسيءَ تي چڙهي مئو هوندو. اهڙي هٿ کي "هٿبڙ آف گلوري (سوبڙ جو هٿ)" سڏيو ويندو هو. جيڪڏهن ڪنهن اهڙي سزا يافتہ گنهگار جي چربيءَ مان، جو قاسيءَ تي لٽڪي موت سان همڪنار ٿيو هوندو، موم بتي ٺاهي، انهيءَ "هٿبڙآف گلوريءَ" ۾ اٽڪائي، ياري ويندي هئي، تہ اها هر انهيءَ ماڻهوءَ کي ساڪٹ ڪري چڏيندي هئي، جنهن جي اکين اڳيان اها آندي ويندي هئي. بس، ان موم بتيءَ تي نظر پوڻ سان، هو مڙدي وانگر آڪر ٻہ ٽ چوري سگهندو هو. ڪڏهن تہ وري خود مڙدي جو هٿ ئي موم بتي يا موم بتين جو چڪو هوندو هو، چو تہ ان جي سيني سکل آڪرين کي باه لڳائي موم بتيون ٻاريو ويندو هو، ان صورت ۾ جيڪڏهن گهر جي ياتين مان کو هڪ ٻہ سجاڳ هوندو، تہ پوءِ انهن مان هڪ موم بتي ٻرڻ کان انڪار ڪندي. اهڙين نقصانڪار موم بتين کي ڪير سان ئي وسائي سگهبو هو. ڪڏهن تہ وري چورن کي اهو ٻڌايو ويندو هو تہ سندن موم بتي ڪنهن تازي چاول ٻار، يا ان کان ٻہ بهتر، اڻ چاول ٻار جي آڪرين مان ٺهيل هٿ گهرجي. ڪڏهن وري اهو ضروري سمجهيو ويندو هو تہ چور وٽ گهر جي هرهڪ ياتيءَ لاءِ هڪ جدا موم بتي هٿ گهرجي، چو تہ جيڪڏهن هن وٽ هڪ ٻہ موم بتي گهٽ نڪري پوندي، تہ گهر جي ياتين مان ڪوبہ کو باڪي پوندو ۽ ڪيس پڪڙي وڃهندو. هڪ دفعو اهي موم بتيون ٻرڻ لڳنديون، تہ پوءِ ڪير کان سواءِ انهن کي ڪنهن ٻہ بيءَ شيءَ سان وسائڻو نہ هو. سترهين صديءَ جا ڏاڙيل، حامل عورتن جي پيٽ مان اهڙين موم بتين حاصل ڪرڻ لاءِ، ڳولي ڳولي اهڙين عورتن کي قتل ڪندا هئا. يونان جي قديم ڏاڙيل يا ڪاٽ هٿندڙ سمجهندو هو تہ هو ڪهڙي ٻہ خطرناڪ ۽ وحشي ڪتي کي، مڙدي جي ٻرندڙ چڪيا مان ڪڍيل ڪائي ڏيڪاري خاموش ڪري ٿي سگهيو. بلگيريا ۽ سرويا جون عورتون، جي گهريلو بندشن

۽ پابندين کان تنگ هوندیون آهن، سي پنهنجن شوهرن کي خاموش ڪرڻ لاءِ مڙدن جي اکين تي رکيل ٽامي جا سڪا ڪٽي، انهن کي شراب يا پاڻيءَ ۾ ڏوئي، اهو پاڻي کين پيارينديون آهن. ان کان پوءِ سندن شوهر پنهنجن زالن جي حرڪتن کي ڏسڻ کان اڳ تہ انڊا ٽي پوندا، جڏا اهي مڙدا هئا، جن جي اکين تي ٽامي جا سڪا رکيل هئا.

ان کان علاوه ڪڏهن ڪڏهن جانورن کي اهڙين ڪن خوبين يا خصلتن جو مالڪ سمجهيو ويندو آهي، جي انسان لاءِ مفيد ثابت ٿي سگهن ٿيون، ۽ نسبتي يا نقالي جادو انهن خوبين کي مختلف نمونن سان انسان ۾ منتقل ڪرڻ جي دعويٰ ڪري ٿو. مثال طور، ييچوئانالئنڊ جا وحشي باشندا هڪ جهنگلي بلليءَ جا ڏند يا ڪل وغيره پائيندا آهن، چو تہ جيئن اها ڏاڍي ۽ سخت جان هوندي آهي، ساڳئيءَ طرح ان جو ڪل پائيندڙ ۾ مشڪل سان موت قبول ڪندو. پيا وري ساڳئي مقصد لاءِ هڪ ننڍي قسم جي جيت کي اڏ مئو ڪري، ڇڇيءَ ۾ ٻڌي چڏيندا آهن. اڃا ٻ ڪي ٻيا ييچوئانا جا قبائل نوڙهي ڏاند جا وار ڪٽي پنهنجن وارن سان ٻڌي چڏيندا آهن ۽ ڪپڙن ۾ ڏيڏر جي ڪل رکندا آهن چو تہ جيئن ڏيڏر ترڪٽو ٿيندو آهي ۽ سگهن کانسواءِ ڏگهو قاسائڻ ڏکيو ٿيندو آهي، بلڪل انهن وانگر اهو جنگي جوان جيڪو اهي شيون پاڻ وٽ رکندو، سو ٻ دشمن کي هٿ لڳڻ ڏاڍو ڏکيو ٿيندو، ۽ جي ان جي هٿ چڙهي ٻ ويو تڏهن ٻ سندس قبضي مان ڇڪي ايندو. هوڏانهن وري آفريڪي جنگي جوان پنهنجن ڪارن گهنڊيدار وارن ۾ ڪئي جا وار وٽي، ملائي چڏيندو آهي، تہ جيئن دشمن جي نيزي يا ٻئي ڪنهن هٿيار جي ڏڪ کان اڳين بچي وڃي، جيئن ڪئو انهن چيزن جي ڏکن کان بچي ويندو آهي، جي ان ڏانهن اڇلايون ويندیون آهن. ان ڪري انهن علاقن ۾ جڏهن ٻ جنگ جو انديشو هوندو آهي، تڏهن ڪئن جي وارن جي ڏاڍي گهرج ٿيندي آهي. هندستان جي هڪ قديم

ڪتاب ۾ لکيل آهي ته جڏهن ۽ فتح حاصل ڪرڻ لاءِ قرباني پيش ڪرڻي هجي، تڏهن جنهن شيءَ مان قربانگاه ٺاهيو وڃي، سا اهڙيءَ جاءِ تان کڻجي جتي ڪنهن جهنگلي سوئر پنهنجن ڏندن سان مٽي کوٽي باهر ڪڍي هجي، جو ته سوئر جي سڃي قوت انهيءَ مٽيءَ ۾ منتقل ٿي ويئي هوندي. جيڪڏهن يڪتارو وڃائيندي وڃائيندي آگريون آکڙجي وڃن، ته ان لاءِ آسان ترڪيب هيءَ آهي ته ٻنيءَ ۾ وڃي ڪنهن ڍڳهين ڪنگن واري کوريڙي کي ڦاسائي، ان کي باه تي پچائي، ان جي سڙيل جسم سان آگرين جي مالش ڪجي، ته آگريون کوريڙي جي ڪنگن وانگر چست ۽ تيزيءَ سان قرندڙ گهرندڙ ٿي پونديون ـ ڪم ازڪم گئليلاري قوم وارن جو اهو اعتقاد آهي. پڇي ويل غلام کي واپس مالڪ ڏانهن موڪلڻ لاءِ مجبور ڪرڻ واسطي هڪ عرب چا ڪندو آهي، جو زمين تي گول ليڪو پائي، ان جي عين وچ ۾ هڪ ميخ کوڙي، تنهن سان هڪ ڍڳهي ڏاڳي جي وسيلي، ڪا ڪنڊي ٻڌي ڇڏيندو آهي، پر ان ۾ هڪ خبرداري ضرور ڪندو آهي ته ڪنڊيءَ جي جنس ساڳي رکندو آهي، جا مفرور غلام جي هوندي آهي. جيئن جيئن اها ڪنڊي ميخ جي چوگرد قرندي رهندي، تيئن تيئن اها ڏاڳي کي وکوڙيندي ويندي ۽ اهڙي نموني وچينءَ ميخ کان پنهنجي ڏاڳي جو مفاصلو گهٽائيندي رهندي، اهڙيءَ طرح جڏهن اها ميخ کي بلڪل قريب پهچي ويندي، تڏهن اهو پڳل غلام ۽، نسبتي جادوءَ جي زور تي، مالڪ ڏانهن موٽي ايندو.

برٽش نيو گائنا جي مغربي قبيلن ۾، جڏهن ۽ ڪو نانگ ماريندو آهي، تڏهن هو ان کي ساڙي، ان مان حاصل ڪيل ڀاڻ در پنهنجن ڪنگن کي مکي، پوءِ ٻيلي ۾ ويندو آهي، جو ته ان کان پوءِ هن کي ڪيترن ڏينهن تائين ڪوبه نانگ نه ڏنگيندو. ڏکڻ سلوينيا جي ڪنهن ماڻهوءَ کي جيڪڏهن ڪا چيز تگهائي هوندي آهي، يا بازار مان چوريءَ ڪرڻ جو ارادو هوندو اٿس، ته پوءِ دڪاندار کي انڊي بنائڻ خاطر، هو ڪنهن انڊيءَ ٻليءَ کي ساڙي،

ان جي سنهي پائوڊر جي چمڻي، انهيءَ دڪاندار مٿان سودو چڪائيندي چڪائيندي ڪنهن طرح اچلائي ڇڏيندو آهي، بس ان کان پوءِ هو بلڪل بي‌ڊپائيءَ سان ان جي ڪاڻ شيءَ ڪٽي سگهندو ۽ دڪاندار کي ڪاڻ خبر ڪانہ پوندي، ڇوتہ هو اهڙو انڊو ٽي چڪو هوندو، جهڙي مثل انڊي ٻلي هئي، جنهن جي رک جي چمڻي مٿس اچلائي ويئي، پڪائي کڻڻ خاطر ٻلي چور دڪاندار کان ايترو ٻ پڇي تہ "چا، سون توکي هن چيز جي قيمت ادا ڪئي؟" ۽ پوءِ ويچارو دڪاندار، جادوءَ جي اثر هيٺ هڪدم جواب ڏيندو، "بلڪل بلڪل، سون کي قيمت ملي ويئي." وچ آسٽريليا جا قبائل، جيڪڏهن پنهنجي منهن تي ڏاڙهي جمائڻ چاهيندا آهن، تہ اهي ٻ هڪ نهايت آسان طريقو اختيار ڪندا آهن: هو پنهنجن ڳلن ۽ ڪاڏيءَ ۾ توکدار هڏي سان سنها سوراخ ڪري، ان جي مٿان ڏاڍيءَ خبرداريءَ سان جادوءَ جي هڪ ڪائي يا پٿر ڦيرائيندا آهن، جنهن کي اتان جي ڊگهين مڃن ۽ ڏاڙهيءَ واري ڪنهن جهنگلي ڪئي جي شڪل ڏني ويندي آهي، ڪئي جي ڊگهين مڃن ۽ ڏاڙهيءَ جي صفت ان جي ڪائيءَ يا پٿر واري مجسمي ۾ منتقل ٽي ايندي آهي، جتان وري اها آسائيءَ سان ڪاڏيءَ ۽ ڳلن جي سوراخن مان ماٺهوءَ ۾ هلي ايندي آهي، جنهن کان پوءِ ان جي چهري کي هڪ گهاڻي ڏاڙهي وڌهي وڪوڙي سڪ ڪيو ٻيٺي هوندي آهي. قديم يونانين جو خيال هو تہ رات جو جاڳندڙ ٻابل جي گوشت کائڻ ڪري ماٺهوءَ جي ننڊ اڏامي ويندي، اکين جي ڏنڊ واري مريض جي اکين ۾ عقاب جي ڇٻي جي ٻاڻيءَ وجهڻ سان، ان جي نظر عقاب جهڙي تيز ٽي ويندي، ۽ جهنگلي ڪانو جي آنن سان اچا وار ڪانو جي رنگ جهڙا ڪارا ٽي پوندا. پر ان پوئين‌ءَ ترڪيب مان فائدي وٺڻ لاءِ هڪ خبرداري نهايت ضروري هئي. پيريءَ جي انهيءَ آثار کي لکائڻ لاءِ، جيڪو ٻ پنهنجي وارن ۾ ڪانو جا آنا وجهي، تنهن کي گهرجي تہ هو جيتريءَ ڊپر ٽائين وارن

کي آنا ڦينڊو رهي، اوتريءَ ديرتائين وات ۾ تيل ڀري، وات کي پيڪوڙي بند رکي، نہ تہ ٻيءَ صورت ۾ سندس وارن سان گڏ سندس ڏندن جي ۽ سياه ٽي وڃڻ جو امکان آهي، ۽ جيڪڏهن اهڙي صورتحال پيدا ٿي پيئي، تہ پوءِ ڏندن کي ڪيتري ۽ زور سان کرڙي صاف کرڻ جي کوشش ڪبي، تہ ۽ اهي کارا ٿي رهندا. وارن کي کاري کرڻ واري اها دوا اهڙي تہ تيز سمجهي ويندي هئي، جو ان جي استعمال کرڻ واري کي هميشه فائدي بدران کنهن نہ کنهن نقصان ٿيڻ جو انديشو رهندو هو.

هڪڙول قبيلي جي ڳاڙهن هندستانين کي نانگ جي پٽيءَ وارا چٽ ڏاڍا پسند هوندا آهن. ان ڪري هڪڙول عورت کي جڏهن ۽ کو ڪپڙو اڻڻو هوندو آهي، تڏهن سندس مڙس هڪ ڏگهو چٽ ڪمرو نانگ ڦاسائي ان کي چيريل ڪاٺيءَ جي وچ ۾ بند ڪري زال جي اڳيان جهلي بيهندو آهي، هوءَ وري نانگ جي سڄي جسم تي هڪ هٿ ڦيرائي، ان کي پنهنجيءَ پيشانيءَ ۽ اکين تي گهمائيندي آهي، تہ جيئن هوءَ ڪپڙي اڻڻ وقت، ان جي تاجيءَ ٻيٽي ۾ اهڙا خوبصورت چٽ ڪڍي سگهي، جهڙا نانگ جي پٽيءَ تي هئا.

نسبتي جادوءَ جي اصول تي، بيجان شيون، ٻوٽا ۽ جانور، پنهنجيءَ پنهنجيءَ خصلت مطابق، پنهنجي آس پاس، رحمت يا زحمت جا درياءَ وهائي سگهن ٿا، ۽ ان جو دارومدار جادوگر جي ڪاريگريءَ تي رهي ٿو، تہ هو رحمت يا زحمت جي انهن درياڻن کي فائديمند طريقن سان استعمال ڪري ٿو، يا انهن کي بند ڏيئي روڪي ڇڏي ٿو. سمرقند جون عورتون پنهنجن ٻارن کي سصري چوسڻ لاءِ ڏيندڙ آهن ۽ هٿن جي ترين کي ڪونر ڪيندڙ آهن، تہ جيئن وڏي ٿيڻ کان پوءِ سندن وات مان مٺا ٻول نڪرن ۽ سندن هٿن کي قيمتي شيون اهڙي نموني سان چهٽي پون، جڙ تہ انهن کي ڪونر ٿڦيل آهي. قديم يونانين جو خيال هو تہ اهڙيءَ رڌ جي ڪل آن سان ٽهيل ڪپڙو، جنهن کي کنهن بگهڙ چيريو ڦاڙيو هوندو، جيڪو پهريندو، تنهن جي بدن

۾ خارش جي بيماري پيدا ٿيندي. هنن جو هي به اعتقاد هو
ته جيڪڏهن ڪنهن پٿر کي، جنهن ۾ ڪتي چڪ وڌو هجي،
شراب ۾ اڇلائبو، ته جيڪي به ان شراب کي استعمال ڪندا، سي
پاڻ ۾ وڙهي پوندا. معاب جي عرب عورتن ۾ وري اهو رواج
آهي ته جيڪا عورت اولاد کان محروم هوندي آهي، سا ڪنهن
اهڙيءَ سهيليءَ جو چوغو اڌارو وٺي پهريندي آهي، جنهن کي
گهٽا ٻار هوندا آهن، اهڙيءَ طرح ڪيس چوغي جي اصل مالڪياڻيءَ
جي اولاد جڙڻ واريءَ خصلت جي حاصل ٿيڻ جي اميد رهندي آهي.
اوپر آفريڪا ۾ سوفالا علاقي جي ڪافر قبيلي وارن کي ڪانيءَ
يا ڪڪن جهڙيءَ ڪنهن پوريءَ شيءَ جي ڏڪ لڳڻ جو اهڙو
ته ڊپ ٿيندو هو، جو هو ان جي مقابلي ۾ ڪنهن ٽلهي ڏنڊي
يا لوه جي سيخ سان دل تي مار کائڻ کي ترجيح ڏيندا هئا،
چو ته هو سمجهندا هئا ته ڪنهن به پوريءَ شيءَ سان مار کائڻ
ڪري، سندن جسم اندر ئي اندر ڪرندو سڙندو ويندو، تان جو
هو موت سان هم آغوش ٿي ويندا. مشرقي سمنڊن ۾، هڪ وڏو
ڪوڏ ٿيندو آهي، جنهن کي سيليبس جا قديم باشندا، "پير مرد"
(ڪجائو) چوندا آهن. هر جمعي تي هو انهن "پير مردن" کي
اونڌو ڪري گهرن جي چائڻن وٽ رکي چڏيندا آهن، چو ته
جيڪو به ان ڏينهن انهن کي اورانگهي اندر باهر ايندو ويندو،
تنهن جي عمر تمام وڏي ٿيندي. جڏهن پارائڻ وقت برهمڻ چوڪري
جو ساڃو پير هڪ پٿر تي رکايو ويندو آهي، ۽ ساڳئي وقت هي
لفظ دهرايا ويندا آهن: "هن پٿر کي لتاڙ، پٿر وانگر سخت
ٿيءُ!" ۽ شاديءَ جي موقعي تي برهمڻ ڪنوار کان به، ساڳين
لفظن سان، ساڳي ئي رسم ادا ڪرائي ويندي آهي. مٺڙا گاسڪر
۾، قسمت جي ناپائداريءَ ۽ بيوفائيءَ جي رد طور، گهر جي شهتير
هيٺان هڪ پٿر دفن ڪيو ويندو آهي. پٿر تي هٿ رکي يا
پٿر تي ويهي قسم کائڻ جي عام رسم جو بنياد به ان عقيدي تي
پيل ٿو ڏسجي ته ماڻهوءَ جي قسم ۾ به پٿر جي پائداري ۽ مضبوطي

پيدا ٿي وڃي. اهڙيءَ طرح ڊينمارڪ جو قديم تاريخ نويس، سيڪسو گرئميٽيڪس* ٻڌائي ٿو ته "قديم زماني جي ماڻهن کي جڏهن به بادشاه منتخب ڪرڻو هوندو هو، تڏهن اهي زمين ۾ ڪٽل پٿرن مٿان بيهي پنهنجو ووٽ ڏيندا هئا، جنهن جو مطلب اهو هوندو هو ته پٿر وانگر سندن ووٽ به مضبوط جٽادار رهندو."

پر جيتوڻيڪ سڀني پٿرن ۾، انهن جي سختيءَ، مضبوطيءَ ۽ وزن جي عام خوبين مطابق، جادوءَ جو اثر موجود سمجهيو ويندو آهي، اُن هوندي به ڪن خاص، پٿرن يا پٿرن جي ڪن خاص قسمن ۾، انهن جي خصوصي صورت ۽ رنگ مطابق، جادوءَ جون خاص وصفون سمايل سمجهيون ويندیون آهن. مثال طور، پيروءَ جا ڳاڙها هندستاني، ڪن پٿرن کي مڪائيءَ جي فصل کي ڀلي ڪرڻ لاءِ، ته ڪن کي پٽائڻ لاءِ ۽ ڪن ٻين کي چوپائي مال جي افزائش لاءِ استعمال ڪندا هُئا. جيڪي پٿر مڪائيءَ کي وڌائڻ لاءِ ڪتب آندا ويندا هئا، تن کي مڪائيءَ جي سنگ جي صورت، ۽ جيڪي چوپائي مال جي افزائش لاءِ استعمال ڪيا ويندا هئا، تن کي رڍ جي صورت ڏني ويندي هئي.

ميلانيشيا جي علائقي ۾ به اهڙي قسم جو اعتقاد ڦهليل آهي ته ڪن خاص قسمن جي مقدس پٿرن ۾، سندن شڪل ۽ صورت مطابق، ڪرامتي وصفون موجود آهن. اهڙيءَ طرح سمنڊ جي ڪناري تان لڌل ڪاٻاڻيءَ ۾ گريل ۽ گسيل مرجان جي پٿر جي صورت ڪن وقتن تي خاص قسم جي ميون سان مشابهت ڪائيندي آهي، جنهن ڪري ٻُنڪس پيڙن جي ڪنهن باشندي کي، جيڪڏهن اهڙو ڪو پٿر ملي ويندو آهي، جنهن جي صورت سندس باغ ۾ بيٺل ڪنهن ميوي جي صورت سان ملندي آهي، ته هو هڪدم انهيءَ پٿر کي ڪٽي ان وڻ جي پاڙن ۾ وڃي دفن ڪندو آهي، ته جيئن وڻ ۾ ميوو جام ٿئي. جيڪڏهن نتيجو سندس اميدن مطابق نڪرندو آهي، ته پوءِ هو ٻين ماڻهن کان پُسا وٺي سندن

* ڊينمارڪ جو هڪ تاريخ نويس ۽ شاعر (موت ۱۸۲ ع).

گهٽ ڪراٽ وارا پٿر پاڻ واري طاقتور پٿر پرسان دفن ڪري ڇڏيندو آهي، تہ جيئن ان جون خصلتون هنن جي گهٽ درجي وارن پٿرن ۾ تحليل ٿي وڃن. اهڙيءَ طرح جيڪڏهن ڪنهن پٿر تي گول ٽڪيون نڪتل هونديون، تہ ان جي برڪت سان پئسو جام ملندو، پر جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ هڪ وڏي پٿر کي ساڳئي قسم جي ننڍڙن پٿرن مٿان اهڙي نموني سان پيل ڏٺو، جيئن سوئر جي مادي پنهنجن ٻڻن مٿان ويٺي هوندي آهي، تہ ٻوءَ هو يقيني طور ان پٿر مٿان پيسن جو نذرانو رکندو، چوتہ ڪيس خاطري آهي تہ انهن پٿرن جي برڪت سان سندس سوئرن جي ڏڻ ۾ برڪت پوندي. انهن ۽ اهڙين بين حالتن ۾، ميلانيشيا جا ماڻهو خود پٿرن کي انهن خوبين جو مالڪ نہ سمجهندا آهن، پر انهن جو اعتقاد آهي تہ اهي خوبيون پٿرن اندر رهندڙ روحن جون آهن، ۽ ڪڏهن وري، جيئن تازو ڏٺوسون، انهن روحن کي راضي ڪرڻ لاءِ کي ماڻهو ان پٿر مٿان نذرانا ۽ قربانيون پڻ ڏيندا آهن. پر انهيءَ ريت روحن کي راضي ڪرڻ جو تصور ۽ اعتقاد درحقيقت جادوءَ جي دائري کان نڪري، مذهب جي دائري ۾ وڃي ٿو داخل ٿئي. هن حالت واڱر، جتي بہ خاص جادوءَ جي نظرين ۽ رواجن سان گڏ اهڙي قسم جو اعتقاد يا خيال موجود نظر اچي، تہ پوءِ اڪثر اها خاطري هئڻ گهرجي تہ جادوءَ جو نظريو اوائلي ۽ اصلي چيز آهي، جنهن تي بعد ۾ مذهبي نظريي ۽ اعتقاد جو پيوند لڳايو ويو آهي. چوتہ هن خيال لاءِ ڪافي مضبوط بنياد موجود آهن تہ انساني فڪر جي ارتقا ۾ جادو مذهب کان زياده قديم ۽ اوائلي آهي. پر بحث جي انهيءَ موضوع طرف اسان جلد ئي متوجہ ٿينداسون.

قديم زماني جا ماڻهو قيمتي پٿرن جي خوبين کي وڏي اهميت ڏيندا هئا، درحقيقت ان ڳالهہ تي وڏا ۽ نهايت موثر دليل پيش ڪيا ويا آهن. تہ اهڙن پٿرن کي زيورن طور آرائش ۽ زيبائش لاءِ استعمال ڪرڻ کان گهڻو اڳ، تعويذن طور ڪتب آندو ويو

آهي. چنانچہ قديم يونانين ان پٿر کي "دروازي وارو وڻ" جو نالو ڏنو هو، جنهن تي وڻ جهڙا نشان ڏسڻ ۾ ايندا آهن، ۽ سندن خيال هو تہ جيڪڏهن اهڙا ٻ قيمتي پٿر هر ۾ جوڙيل ڏاڻن جي سگهن يا ڳچين ۾ ٻڌا وڃن، تہ فصل يقيناً پلو ٿيندو. ساڳيءَ طرح انهن هڪ پٿر کي "کير-پٿر" جو نالو ڏنو هو، جنهن جي اها خوبي سمجهي ويندي هئي تہ جيڪڏهن ان کي ماکيءَ ۾ ڪنهن خاص طريقي سان گاري ۽ ملائي عورت کي پيئارجي، تہ ان جي چاتين ۾ کير وڌندو. اڄ ٻ ڪريٽ ۽ ميلوز جي ٻيٽن ۾ يوناني نسل جون عورتون هنن "کير-پٿرن" کي ساڳئي مقصد لاءِ استعمال ڪنديون آهن. آلبينيا ۾، جن عورتن کي ٿڻن تي ٻار هوندا آهن، سي ٻار لاءِ جهجهي مقدار ۾ کير پيدا ڪرڻ لاءِ انهن پٿرن کي وري ڳچيءَ ۾ پڌنديون آهن. هڪ ٻئي پٿر ۾ وري قديم يوناني لوڪ نانگ جي ڏنگ کي چٽائڻ جي خوبي موجود سمجهندا هئا، ان ڪري ان کي نالو ئي "نانگ-پٿر" ڏنو هئائون، ان جي اثر کي آزمائڻ لاءِ فقط پٿر کي سنهو پينهي، نانگ جي چڪ مٽان هرڪڙ جي دير هوندي هئي. شرابي رنگ جي ياقوت کي نالو ئي "نشي کان آجو" ڏنو هئائون، چو تہ ان ۾ اها خصلت سمجهي ويندي هئي تہ جو ٻ ان کي پائيندو، سو شراب جي نشي کان متاثر ڪونہ ٿيندو. جن ٻ ٻن پائرن کي ايڪي سان ڳڏ گذارڻ جي آرزو هوندي هئي، تن کي پاڻ سان مقناطيس رکڻ جو مشورو ڏنو ويندو هو، چو تہ اهو پنهنجيءَ ڪشش ڪرڻ واريءَ خصلت سبب، انهن کي جدا ٿيڻ کان هميشہ روڪيندو رهندو.

هندن جي پراڻن پستڪن ۾ لکيل آهي تہ سج لهڻ کان پوءِ شاديءَ رات گهوٽ کي پنهنجيءَ ڪنوار سان گڏ، آسمان ۾ ستارن نڪرڻ تائين خاموش ويهڻ گهرجي. جڏهن قطب تارو نڪري، تڏهن ان ڏانهن اشارو ڪري اهو پنهنجي ڪنوار کي ڏيکاري، ۽ پوءِ تاري کي مخاطب ٿي هيئن چوڻ گهرجيس: "تون پختو آهين، اي پختا، آءٌ توکي پنهنجن هنن اکين سان پسي رهيو

آهيان، اي زنده ۽ قائم رهڻ وارا، تون سون سان پختو رهجانءِ".
وري زال ڏانهن منهن ڪري هيئن چوي: "تو ڪي برهاسپتيءَ سون
ڪي سونهپو آهي، سون، پنهنجي ٻڍس، سنجهان اولاد حاصل ڪري،
سون سان سڪون سرئين تائين گذگذار". ظاهر آهي ته ان رسم
جو مقصد قسمت جي ناپائداريءَ خلاف ڏرتيءَ جي موج ۽ مزي جي
چند ڏينهن جي چمڪي کي، انهيءَ قائم ۽ دائم تاري جي پختگيءَ
سان، محفوظ ڪرڻ جو آهي. انگريز شاعر، ڪيٽس* جي آخرين
شعر ۾ به انهيءَ ساڳيءَ آرزوءَ جو هيئن اظهار ٿيل آهي:

"اي چمڪندڙ تارا! ڪاش، آءٌ به تو وانگر قائم ۽ لافاني
هجان ها ـ نه تنها تجليءَ ۾، آسمان جي بلنديءَ تي لٽڪيل."

ساموندي ساحل جي رهاڪن تي سمنڊ جي دائمي مد وجزر،
جو اثر ٿيڻ هڪ يقيني امر آهي، جنهنڪري هو هم آهنگيءَ ۽
مشابهت جي فلسفي جي اصولن تي، جن تي اسين هن وقت بحث
ڪري رهيا آهيون، سمنڊ جي لهرن ۽ انسان، حيوان ۽ نباتات
جي حياتيءَ جي درميان هڪ خفيہ سنڊ يا هڪ پوشيده تعلق
کي کولي ڪيڏ لاءِ آماده ٿين ٿا. سمنڊ جي چڙهندڙ ويرَ ۾
هو نہ فقط فرحت، آسودگي ۽ زندگيءَ جي علامت ڏسن ٿا، پر
هو ان کي خوشي ۽ آرام جي انهن سڀني حالتن جو حقيقي ۽ اصلي
سبب سمجهن ٿا، ساڳيءَ طرح لهندڙ ويرَ ۾ هو ناڪاميابيءَ، ڪمزوريءَ
۽ موت جي ڏکدائڪ نشانيءَ سان گڏ، هو ان کي انهن سڀني
دلشڪن ۽ غمگين حالتن جو خود پيدا ڪندڙ ۽ سبب تصور ڪن ٿا.
پريان قبيلي جو ڪڙمي سمجهندو آهي ته جيڪڏهن هو سمنڊ جي
چڙهندڙ ويرَ وقت بچ پوکيندو، ته فصل پلو ٿيندو، پر جيڪڏهن
ساڳيوئي ڪم رواجي وقتن تي يا اهڙي وقت ڪيو ويندو، جڏهن
ويرَ پٺتي هٽندڙ هوندي، ته فصل اپجندو ئي ڪونہ، ۽ جيڪڏهن
اهڙي پوک کي گاهه طور ڳئن کي کارايو ويندو، ته اهي به آڙجي

* انگلنڊ جو هڪ مشهور شاعر (۱۷۹۵-۱۸۲۱) جو جواني ۾ سلهہ
جي مرض ۾ مبتلا ٿي فوت ٿيو.

مري وينديون. هن جي زال وري ائين سمجهندي آهي ته بهترين ۽ زياده ۾ زياده ڪڻ ان وقت نڪرندو، جڏهن ويڙ چڙهندڙ هوندي، اهڙي وقت تي ڏڏ ولوڙيو، ته ان مان ٽيستائين ڪڻ نڪرندو رهندو، جيستائين ويڙ پنهنجي عروج کي پهچندي، ۽ ساڳئي وقت جيڪڏهن ڳئونءَ کي ڏهيو، يا ڪوهه مان پاڻي چڪيو، ته اهو آهري ديگڙي مان وهي وڃي باهه ۾ ڪرندو، يا بالڻيءَ کان باهه نڪري هارجي پوندو. قديم زماني جي بزرگن جي قول مطابق، 'سيل' مڇيءَ جي ڪل جو، مڇيءَ جي جسر کان سالن کان وٺي جدا ٿيڻ جي باوجود، سمنڊ جي پاڻيءَ سان اهڙو ته گهرو رابطو رهي ٿو، جو ويڙ جي لهڻ وقت، ان ۾ هڪ قسم جي جنبش پيدا ٿيندي آهي. هڪ قديم اعتقاد، جو ارسطوءَ* ڏانهن منسوب ڪيو ويو آهي، هيءَ ته ٻڌايو وڃي ٿو ته ڪاڏ سان واري چيز چڙهندڙ ويڙ وقت سوت سان ڪڏهن به همڪنار ڪين ٿيندي آهي. جيڪڏهن پلنيءَ تي پروسو ڪجي، ته انهيءَ اعتقاد جي، تجربي مان، ڪم از ڪم ماڻهن جي حالت ۾، فرانس جي ساحل تي تصديق ٿيل آهي. فلوسٽريٽس به اسان کي خاطري ڏئي ٿو ته ڪئڊز جا باشندا، تيسين ساه ڪونه ڇڏيندا هئا، جيسين ويڙ پنهنجي عروج تي هوندي هئي. اهڙوئي خيال يورپ جي ڪن حصن ۾، اڃا تائين هلندو اچي. ڪئنيبرين :ساحل جا باشندا سمجهندا آهن ته جيڪي ماڻهو ڪنهن ڪهني يا شدت واري مرض سبب مرندا آهن، تن جو ساه ان وقت نڪرندو آهي، جڏهن ويڙ لهندي ويندي آهي. پورچوگال، ويلس جي سڄي ساحلي علاقي: ۽ برٽنيءَ جي ساحل جي ڪيترن حصن ۾ هي اعتقاد عام ڦهليل آهي ته ماڻهو ان وقت جمندا آهن، جڏهن ويڙ چڙهندي آهي، ۽ اهڙي وقت مرندا آهن، جڏهن اها لهندڙ هوندي آهي. ڊڪنس+ به انگلنڊ ۾ ان وهم جي وجود جي

* سڪندر اعظم جو استاد، يوناني فيلسوف (٣٨٤ ق.م.-٣٢٢ ق.م.)
+ انگلنڊ جو هڪ مشهور افسانه نگار (١٨١٢-١٨٧٠)

ڏسڻ ڪري ٿو. "ساحل جا ماڻهو تيستائين ڪونہ سمجهندا آهن،" مسٽر پيگٽي* چيو، "جيستائين سمنڊ جي ويڑ ذري گهٽ لهي نہ ويندي آهي، ۽ اهي تيستائين نہ چمندا آهن، جيستائين ذري گهٽ چوٽيءَ تي نہ پهچندي آهي- درحقيقت ان جي عروج تي پهچڻ تائين حقيقي معنائن ۾ چمي ئي ڪين سگهندا آهن." انگلنڊ جي مشرقي ساحل تي، ناردمبرلئنڊ ڪان ونڊي ڪينٽ تائين، ماڻهن جو اعتقاد آهي تہ زياده تر موت ويڑ لهڻ وقت واقع ٿيندا آهن. شيڪسپيئر† ۽ ان ڪان واقف هوندو، ڇو تہ هو فالسٽاف× کي ان وقت ساري ٿو، "جڏهن ٻارهن ڪان هڪ جي درميان وقت هو، درحقيقت ويڑ لهڻ جو وقت هو." انهيءَ ساڳئي اعتقاد جو وجود اسان کي وري اتر آمريڪا جي پسفڪ ساحل تي هڏا قبيلي وارن وٽ ملي ٿو. جڏهن ۽ هڏا قوم وارن جو ڪو نيڪ مرد مرڻ وارو هوندو آهي، تڏهن ان کي هڪ ٻيلو نظر ايندو آهي، جنهن کي سندس مرحوم دوستن منجهان کي هلائيندا ايندا آهن ۽ اهي ڪيس غالم ارواح ڏانهن اڇڻ جي دعوت ڏيندا آهن. "هينئر اسان سڀ هليو هل"، اهي چوندا اٿس، "ڇو تہ ويڑ لهڻ واري آهي ۽ اسان کي واپس وڃڻو آهي". نيو سائوٿ ويلس جي پورٽ اسٽيفنس جا باشندا پهنجن دوستن ۽ عزيزن جي لاش کي هميشہ چڑهيل ويڑ وقت دفن ڪندا هئا، ۽ ان جي لهڻ وقت ڪڏهن ٻ نہ ڇو تہ ڪين ڊپ هوندو هو تہ شايد ويڑ جو لهندڙ پاڻي مئي ماڻهوءَ جي روح کي ڪنهن دوردراز ۽ اڻ سڃاتل ملڪ ڏانهن ڪڍي وڃي. وڏيءَ عمر حاصل ڪرڻ لاءِ چيني باشندا، ڪن اهڙن پيچيده جنترن منترن کان ڪم وٺندا آهن، جن ۾ نسبتي اصولن مطابق،

---

* ڊڪنس جي مشهور ڪتاب "ڊئوڊ ڪاپرفيلڊ" جو هڪ فرضي ماهيگير ڪردار.

† انگلنڊ جي راڻي ايليزبيٿ پهرين جي دورحڪومت جو (۱۵۶۳-۱۶۰۱) شهور معروف ناٽڪ نويس.

× شيڪسپيئر جي ڊراما جو هڪ فرضي ڪردار.

وقتن، موسمن، ماڻهن ۽ شين ۾ جيڪي جادوءَ جهڙا جوهر رکيل آهن، سي سڀ هڪ هنڌ موجود هوندا آهن. انهن دلکش ۽ خوشي بخشيندڙ اثرن کي پاڻ ڏانهن منتقل ڪرڻ جو وسيلو وڻن فقط ڪفن جا ڪپڙا ئي سمجهيا ويندا آهن. زياده تر چيني اهي ڪپڙا پنهنجيءَ عمر ۾ ئي وڻي رکندا آهن ۽ انهن مان ڪيترا انهن ڪپڙن کي ڪنهن غير شادي شده چوڪريءَ يا ڪنهن تمام ننڍيءَ جمار جي عورت کان وهٽائي، ڪٽائي، سبائيندا آهن. ان ۾ هو نهايت عقلمنديءَ کان ڪم وٺي. اهو اندازو لڳائيندا آهن ته جيئن ته اهڙيءَ چوڪريءَ يا عورت کي اڃا ڪافي سالن تائين هن دنيا ۾ زنده گذارڻو آهي، ان ڪري هن جي گهٽي عرصي تائين جيئري رهي سگهڻ جي ان صلاحيت جو ڪجهه حصو انهن ڪپڙن ۾ تحليل ٿي ويندو، ۽ اهڙيءَ طرح سندن پنهنجي موت جي اڃا گهڙي ۾ اوترن ئي سالن تائين پٽتي هٽي ويندي، جڏهن کين انهن ڪپڙن کي پنهنجي ڪفن طور استعمال ڪرڻو پوندو. ازانسواءِ اهي ڪفن جا ڪپڙا فقط انهيءَ سال ڏهرايا ويندا آهن، جنهن سال ۾ وڌيڪ هڪ مهينو وڃي، چيني ڪئلينڈر جو حساب پورو ڪيو ويندو آهي، ڇو ته چيني باشندن جو اهوخيال آهي ته جيڪو ڪفن اهڙي سال ۾ ڏهرايو ويندو، جو رواجي سالن کان ڊگهو آهي، تہ ان حالت ۾ انهيءَ ڪفن ۾ زندگيءَ وڌائڻ جي خاصيت ازخود سمائجي ويندي. انهن ڪپڙن ۾ هڪ قسم جو جبو به شامل هوندو آهي، جنهن ۾ انهيءَ خاصيت پرڻ لاءِ خاص اهتمام ڪيو ويندو آهي، اهو جبو تمام گهري نيلي رنگ جو هوندو آهي، جنهن جي مٿان زريءَ جي ڏاڪي سان هڪ لفظ نهايت خوبصورتيءَ سان لکيل هوندو آهي- عمر دراز! وڏيءَ عمر واري پيءُ يا ماءُ کي اهڙي قسم جو قيمتي ڪپڙو تحفي طور ڏيڻ، جنهن کي "وڏيءَ عمر جو لباس" چيو ويندو آهي، اولاد جي طرفان انتهائي عزت ۽ شفقت جي علامت سمجهي ويندي آهي. جيئن ته انهيءَ پوشاڪ جو مقصد زندگيءَ ۾ طوالت پيدا ڪرڻ جو هوندو آهي، ان ڪري ڪپڙي، جو مالڪ

ان کي بسا اوقات، کنهن خاص تقريب جي ڏينهن تي، نهايت فخر سان، پهريندو آهي، تہ جيئن ان جبي کي پنهنجي برڪت پرئي اثر پيدا ڪرڻ جو گهٹي کان گهٹو موقعو فراهم ٿي سگهي. پنهنجي سالگره جي موقعي تي هو ڪڏهن ب انهيءَ خوش‌بخت پوشاڪ کي ڪين وساريندو آهي، چو تہ چين ۾، عقلمنديءَ جي اها تقاضا هوندي آهي تہ جنهن ڏينهن تي پاڻ ۾ گهٹي کان گهٹي صحت ۽ جسماني قوت محفوظ ڪئي وڃي، تہ جيئن اها سڄي سال لاءِ ڪم اچي. اهڙيءَ شاندار پوشاڪ ۾ ملبوس ٿي، جا سندس خاڪي جسم جي ذري ذري مان پنهنجو اثر ان ۾ منتقل ڪندي رهندي آهي، ان جو خوش نصيب مالڪ نهايت نڙت ۽ نياز، موج ۽ مسرت سان دوستن ۽ عزيزن جون مبارڪون حاصل ڪندو آهي، جي انهيءَ عاليشان ڪپڙي کي هٿن ۾ جهلي ان جي خوبين جي تعريف ڪندا آهن، ۽ ان سان گڏ انهيءَ صالح اولاد جي سعادتمنديءَ ۽ محبت جا گيت گائيندا آهن، جنهن پنهنجي معمر والد بزرگوار کي اهڙي قيمتي ۽ مفيد لباس نذر ڪرڻ جو فوض ادا ڪيو.

هڪجهڙيون شيون هڪجهڙو اثر پيدا ڪن ٿيون ـ انهيءَ اصول جو ٻيو عملي مثال چيني باشندن جي انهيءَ عقيدي مان ملي ٿو تہ چاڪاڻ تہ شهر جي آسودگيءَ يا بدحاليءَ جو دارومدار ان جي رڻا ۽ تعمير جي نموني تي آهي، تنهنڪري ان شهر جي قسمت ضرور انهيءَ چيز جي قسمت جهڙي رهندي، جنهن سان ان جي رڻا ۽ تعمير جي گهٹي کان گهٹي مشابهت هوندي. چيو وڃي ٿو تہ گذريل زماني ۾ تسيون ـ چو ـ فو جي قديم شهر جو خاڪو هڪ سڄيءَ جي شڪل وانگر هو، ۽ ان تي هڪ همسايہ شهر جا باشندا، جنهن جو لالو يونگ ـ چون هو، هميشہ حملو ڪري ان کي تباہ ڪندا رهندا هئا. ان پوئين شهر جي شڪل سڄيءَ جي چار وانگر هئي. آخرڪار پهرئين شهر وارن ماٹهن تنگ ٿي، پنهنجي شهر جي عين وچ ۾ ٻن اوچن مندرن تعمير ڪرائڻ جي سٹ سٹي. چيو وڃي ٿو تہ انهن مندرن، جي اڄ تائين انهيءَ:

قديم شهر جي وچ ۾ نمايان بيٺا آهن. ان وقت کان وٺي شهر جي قسمت کي بدلائي ڇڏيو. ڇو ته مندرن جي اوچين چٽين پاسي واري شهر جي موهوم چار کي هن شهر مٿان ڪرڻ کان روڪي، ان کي دشمن جي انهيءَ چار ۾ وکوڙجي وڃڻ کان بچائي ورتو. ۽ اهڙيءَ طرح شهر جي شومئي تقدير جي اثر کي هميشه زائل ڪري ڇڏيو. اڪل چاليهه ڪن سال اڳ، شانگهائي شهر جي سياڻن کي هڪ مقامي بلوي جي سبب کي ڪولي لهڻ لاءِ ڏاڍي مٿا ڪٽي ڪرڻي پيئي. انتهائي جانفشانيءَ ۽ تفتيش کان پوءِ کين معلوم ٿيو ته ان جو اصلي سبب هڪ عاليشان نئون مندر هو، جو بدقسمتيءَ سان ڪُميءَ جي صورت ۾ تعمير ڪيو ويو هو، جا پنهنجي بدترين فطرت کان مشهور آهي. مسئلو نهايت گنڀير هو ۽ خطري جي نوعيت نهايت نازڪ هئي. ڇو ته مندر کي منهدم ڪرڻ بي ديني هئي ۽ ان کي پنهنجي اصلي حالت ۾ ڇڏي ڏيڻ اهڙين مصيبتن کي مسلسل دعوت ڏيڻ جي مترادف هو. بهرحال تعمير تبديل ڪرڻ وارن مقامي ڪاريگرن پنهنجي دماغ تي زور ڏيئي، انهيءَ دشواريءَ تي ڪنهن طرح فتح حاصل ڪري، خطري کي ٽاري وڌو: مندر جي ٻن ڪوهن کي منيءَ سان ڀري، جي ڪميءَ جي اکين جا مظهر هئا، هنن انهيءَ بدذات ۽ بدسرشت جانور کي انڌو ڪري، آئينده ان جي ڪنهن به اهڙيءَ شرارت کان شهر کي محفوظ ڪري ورتو.

ڪڏهن ڪڏهن بدشگونيءَ جي اثر کي زائل ڪرڻ لاءِ، نسبتي يا نقالي جادوءَ جي مدد سان خود ان بدشگونيءَ جو سانگ رچايو ويندو آهي. ان جو مقصد اصلي مصيبت جي بجاءِ، ان جو نقل ڪري، تقدير کي ٽارڻ جو هوندو آهي. مثلاً گاسڪر ۾ تقدير کي اهڙي دوکي ڏيڻ لاءِ باقاعدي هڪ نظام مرتب ڪيو ويو آهي. اتان جي هرهڪ ماڻهوءَ جي قسمت ان جي ڄمڻ جي گهڙيءَ يا ڏينهن مطابق مقرر ڪئي ويندي آهي، ۽ جيڪڏهن ڪنهن جي ڄمڻ جي ساعت بد هوندي، ته جيستائين تقدير جي انهيءَ

شرارت جي اثر کي زائل نہ ڪيو ويو آهي، تيستائين ان ماڻهوءَ جو خير نہ سمجهيو ويندو آهي. مثال طور جيڪڏهن ڪو ٻار ٻئي مهيني (فيبروري) جي پهرئين ڏينهن تي ڄائو آهي، تہ ان جي بالغ ٿيڻ واري ڏينهن سندس گهر سڙندو. فرصت کي غنيمت سمجهي، ان مصيبت کي ٽارڻ لاءِ، ٻار جا عزيز يا انهن جا دوست، ٻنيءَ ۾ يا ڏورن جي واڙي ۾، هڪ مٽيهن اڏي، ان کي باه ڏيندا آهن. انهيءَ ٽوٽي کي زياده موثر ڪرڻ لاءِ، ٻار ۽ ان جي ماءُ کي مٽيهن جي وچ ۾ ويهاري، عين ان وقت کين چڪي باهر ڪيندا آهن، جڏهن کين باه لڳڻ واري ٿي هوندي آهي. وري نوبر جو مهينو برساتين جو ٿيندو آهي، جنهنڪري ان مهيني ۾ ڄاول ٻار لاءِ سمجهيو ويندو آهي تہ هو وڏو ٿي اهڙن بيشمار ڏکن ڏاکڻن ۾ مبتلا ٿيندو، جو هميشه روئندو ٿي رهندو، پر نحوست جي انهن بادلن کي منتشر ڪرڻ لاءِ، جي سندس مستقبل کي اهڙي دردناڪ نموني سان گهيريو ٻيڙا هوندا آهن، هن کي ڪنهن ٺهڪندڙ ديگڙيءَ تان ڏيڪ لاهي، ان مان خارج ٿيندڙ ڀاڦ کي ڏيڪ سان هيڏانهن هوڏانهن ڦهلائڻو ۽ چڙوچڙ ڪرڻو پوندو آهي. اهڙيءَ طرح، ڏيڪ مان پاڻيءَ جون بوندون ڪوڙهن وانگر هيٺ ڪري، هن جي تقدير جي تقاضا پوري ڪري ڇڏيندين، جنهنڪري هن جون اکيون نيرن جي نارن وهائڻ کان سڄي عمر بچي ويندين. وري جيڪڏهن ڪنهن چوڪريءَ جي قسمت اهڙي بد آهي، جو ڪيس پنهنجن ٻارن کي، پنهنجي اکين آڏو قبر ۾ دفن ٿيندو ڏسڻو پوندو، تہ ڪيس اهڙي منحوس وقت کي ٽارڻ لاءِ هي عمل ڪرڻو پوندو آهي. ڪيس گهرجي تہ هڪ ڪڙ ماري، ان کي ڪپڙي جي ٽڪر ۾ ويڙهي، مٽائيس ويهي اهڙو ماتر ڪري، جيئن هڪ ماءُ پنهنجي جگر گوشي جي لاش مٽان ويهي ڪندي آهي، ان حالت ۾ پنهنجي مٽان ڪنهن جي ۾ دم دلاسي جو اثر ٿيڻ نہ ڏئي ۽ روج راڙو جاري رکي. ان کان علاوه، لاش جي آسپاس "مرده ٻار" جي پٿر طور، يعني، ٻين عزيزن ۽ قريبن جي

گڏ ٿيڻ ۽ ماتم ڪرڻ جي اثر پيدا ڪرڻ لاءِ، ڪيس ڏهه ڀارهن ڀيا مڪڙ پڪڙي، انهن جا ڪنب ۽ ٽنگون چني، ڪين ڪفن ۾ ويڙهيل مڪڙ جي اردگرد چڏي ڏيئ گهرجي، اهي اڏ مٿا مڪڙ، درد وڪرب وچان جيئن ڦٽڪندا ۽ جيڪا پون پون ڪندا، سو سڀ گويا مئل پار جي مائٽن جو ماتم آهي. پوءِ پنهنجي ڪفن ۾ ويڙهيل "پار" کي دفن ڪري، پٿر تان اٽي، پين کي پٽيان چڏي، هوءَ روئندي روئندي اهڙيءَ ادا سان پنهنجي گهر هلي وڃي، جيئن هڪ سوگوار مائٽ پنهنجي پار کي قبرستان ۾ دفن ڪرڻ بعد، گهر ڏانهن وک وارينديءِ، هڪ هڪ قدم ڪٽندي ۽ وري پٽيان نهارينديءِ، ويندي آهي، پوءِ پنهنجن وڪريل وارن کي ٺاهي ۽ چوٽو ٻڌي، گهر جي هڪ ڪنڊ ۾ ويهي وڏيڪ ڏک ۽ ماتم ڪري. ڪجهه ڏينهن پڇاڙيءِ سندس دل جو زخم چڻ گهرجي، جنهن کان پوءِ ڪيس پنهنجي بي خطر مستقبل جو يقين ۽ نيڪ اميدن جي خاطري ڪرڻ گهرجي، ڇو ته ائين هرگز ڪونہ ٿي سگهندو ته ڪيس ۾ مرتبا ماتم ۽ ڪفن دفن ڪرڻو پوي. وري جيڪڏهن ڪنهن جي جڻ وقت ائين نظر اچي ته ڪيس آئنده هلي مفلسي ۽ محتاجيءَ جو منهن ڏسڻو پوندو، ته ان حالت ۾ قسمت جي انهيءَ ليک کي مٽائڻ لاءِ، ڪيس سستن موتين جو هڪ جوڙو خريد ڪري، جن جي ڪل قيمت ٽي ٽڪا هجيءِ، زمين ۾ دفن ڪرڻ گهرجيءِ، ڇو ته هڪ اميرڪان سواءِ، ٻئي ڪنهن کي طاقت آهيءِ، جو اهڙا قيمتي ۽ نايابموتي ائين ڦٽا ڪري چڏي!

۳- قرابتي جادو: هن وقت تائين هم آهنگ جادوءَ جي ان شاخ تي آسان غور ڪندا رهيا آهيونءِ، جنهن کي نسبتي يا نقالي جادو چئون ٿا. ان جو مکيہ اصول، جيئن مٿي ڏسي آيا آهيونءِ، اهو آهي ته "هڪجهڙيون شيون ساڳيا اثر پيدا ڪن ٿيون"، يا ٻين لفظن ۾ چئجي ته "نتيجو پنهنجي سبب سان مشابهت رکي ٿو". هم آهنگ جادوءَ جي ٻي وڏي شاخ، جنهن کي سڏيو آهي "قرابتي جادوءَ" جي نالي سان سڏيو آهيءِ، انهيءَ نظريي يا ويچار

تي بيٺل آهي تہ "ڪي ٻہ شيون، جي هڪجهڙي سان وابستہ رهيون آهن، سي هڪجهڙي کان علحده ٿيڻ کان پوءِ ٻہ، هميشه لاءِ هڪجهڙي سان اهڙي هم آهنگ رشتي يا تعلق ۾ منسلڪ رهنديون، جو منجهانئن هڪ سان جيڪا ڪارروائي ڪبي، سا ٻيءَ سان ٻہ بلڪل ساڳئي نموني سان ازخود ٿيئي ٿيندي". اهڙيءَ طرح قرابتي جادوءَ جو منطقي بنياد ٻہ، نسبتي جادوءَ واڱر، خيالن جي غلط ڳانڍاپي تي بيٺل آهي، ان جو طبعي بنياد (جيڪڏهن جادوءَ جي طبعي بنياد بابت گفتگو ڪرڻ معقوليت جي دائري ۾ اچي سگهي ٿو)، نسبتي جادوءَ جي طبعي بنياد واڱر، هڪ قسم جو مادي رابطو آهي، جو جديد سائنس جي 'ايٿر' (*Ether*) واڱر، ڏورانهين شين کي ملائيندڙ يا هڪ ڪان ٻئي تائين اثرات پهچائيندڙ سمجهيو وڃي ٿو. قرابتي جادوءَ جو عام مثال اها جادو اثر هم آهنگي آهي، جا ماڻهوءَ ۽ سندس جسم جي منقطع ٿيل ڪنهن ٻ حصي، جهڙوڪ نڙهن، وارن، وغيره، جي درميان موجود سمجهي ويندي آهي، چنانچہ جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن ٻئي جي وارن يا نهن کي هٿ ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿئي ٿو، تہ اهو پنهنجي مرضيءَ مطابق، ڪيتريءَ ٻ دوريءَ جي باوجود، ان ٻئي ماڻهوءَ تي، جنهن جي جسم ڪان اهي حصا جدا ٿيا هوندا، جهڙو وڻيس اهڙو اثر پيدا ڪري سگهي ٿو. انهيءَ قسم جو وهم دنيا جي هرحصي ۾ موجود آهي، ۽ ان باري ۾، خاص طرح نهن ۽ وارن جا مثال اڳتي هلي هن ڪتاب ۾ ڪافي انداز ۾ ملندا.

آسٽريليائي قبائلن ۾، جڏهن ٻ ڪنهن چوڪري کي پنهنجي قبيلي ۾ هڪ بالغ مڙس ماڻهوءَ جي مڪمل حقن ڏيڻ جي رسم ادا ڪئي ويندي هئي، تڏهن، انهن قبائل جي عام رواج موجب، چوڪري جي اڳين ڏندن منجهان هڪ يا ٻ ڏند ڇڪي ڪڍيا ويندا هئا. انهيءَ رسم جو اصلي سبب ڇا هو، ان جي اسان کي خبر نہ آهي، مگر اسان جو مطلب فقط هن ڳالهہ سان آهي تہ چوڪري جي مهاڙن مان ڏندن نڪرڻ کان پوءِ ٻ، ساٿس

سندس نڪتل ڏندن جو ڪنهن نموني هر آهنگي رشتو قائم سمجهيو ويندو هو. مثال طور، نيو سائوٿ ويلس ۾، ڊارلنگ درياه جي آسپاس رهندڙ قبائل ۾ هي رواج هوندو هو ته اهڙي نڪتل ڏند کي درياه يا پاڻيءَ جي ڪنهن ڏهي جي ڪپ تي بيٺل وڻ جي ڇوڏي ۾ رکيو ويندو هو. جيڪڏهن ڇوڏو وڏي وڏي ڏند مٿان وري ويو، يا ڏند سري سري پاڻيءَ ۾ ڪري پيو، ته پوءِ سمجهيو ويندو هو ته سيڪجه ٺيڪ آهي؛ پر جيڪڏهن اهو ڏند اگهاڙو رهجي ويو ۽ ان جي مٿان ماکوڙيون چڙهي ويون، ته پوءِ قبائلين کي يقين ٿي ويندو هو ته ڇوڪري کي ڏندن جو ڪو نه ڪو مرض اچي ويندو. نيوسائوٿ ويلس جي مورنگ ۽ ٻين قبيلن ۾ اهڙي ڏند کي ڪجهه عرصي لاءِ پهريائين ڪنهن پيرمرد جي حوالي ڪيو ويندو هو، جنهن کان پوءِ اهو قبيلي جي سڀني پيرمردن جي هٿن مان ٿيندو ٿيندو آخر ڦري اچي ڇوڪري جي ٻيءَ جي حوالي ٿيندو هو، ان کان پوءِ اهو ڏند ٿيٺ خود ان ڇوڪري کي اچي ملندو هو. پر ان سموري سلسليبازيءَ ۾ جيتوڻيڪ ان کي هٿون هٽ هڪ کان ٻئي تائين پهچايو ويندو هو، ته به ان سڄي ڪاروبار ۾ هڪ خبرداريءَ ضرور ڪرڻي پوندي هئي ـ اها هيءَ ته ان ڏند کي ڪنهن به صورت ۾ اهڙيءَ ٽيلهيءَ ۾ نه رکيو وڃي، جنهن ۾ جادوءَ جو سامان رکيل هجي، چو ته ائين ڪرڻ سان ڇوڪري کي سنگين خطرو لاحق ٿي ويندو. هڪ دفعي مرحوم ڊاڪٽر هووٽ کي، ڪنهن اهڙيءَ رسم جي دوران ۾، ڏندن جي حفاظت جو فرض ادا ڪرڻو پيو، جنهن ته قبيلي جي پرين مڙسن کيس منٿون ڪيون ته انهن ڏندن کي پنهنجيءَ ٽيلهيءَ ۾ وجهي نه ڪڍي وجي، چاڪاڻ ته کين خبر هئي ته ان ٽيلهيءَ ۾ کي عجيب غريب بلور جا ٽڪرا موجود هئا. ان جو سبب هنن کيس اهو ٻڌايو ته جيڪڏهن هو ڏندن کي بلور جي ٽڪرن سان گڏ رکي ڪڍي ويندو ته بلور جي ٽڪرن جو جادو انهن ڏندن ۾ گهڙي ويندو ۽ غريب ڇوڪرن کي ناحق ضرر پهچائيندو. انهيءَ رسم

جي ادا ٿيڻ کان ذري گهٽ هڪ سال بعد، ڊاڪٽر هووٽ وٽ مورنگ قبيلي جي پرين مڙسن منجهان هڪ اچي سهڙيو، جو پنهنجي گهر کان ٻه سو پنجاهه ميل ڪاهي وڃائنس ڏنڊن واپس وٺڻ لاءِ آيو هو. انهيءَ ماڻهوءَ کيس ٻڌايو ته چوڪرن مان هڪ کي بيماريءَ اچي پاسو ڏنو هو، جنهن جو سبب اهو پئي سمجهيو ويو ته ڏنڊن کي ضرب آئي آهي، جنهن جو ان تي اثر ٿيو آهي. کيس خاطري ڏني ويئي ته ڏنڊن کي هڪ جدا صندوق ۾ محفوظ ڪري، بلور جي ٽڪرن ۾ بين سيني اهڙين شين کان جدا رکيو ويو هو، جي خدانخواسته انهن کي ڪنهن نقصان پهچائڻ جهڙيون ٿي سگهيون. ان کان پوءِ آهو پير مرد انهن ڏنڊن کي ڏاڍي احتياط سان ويڙهي سيڙهي، لڪائي پاڻ سان سوڙائي گڏ ڪڍي ويو.

پسوڙو قبيلي وارا پنهنجن نڪتل ڏنڊن کي ڏاڍيءَ خبرداريءَ سان پاسائون ڪري رکندا آهن، متان اهي ڪن اهڙين ناپيد هستين جي هٿ چڙهن، جن جو قبرن ۾ واسو هوندو آهي، ۽ جي ڏنڊن تي جادو ڪري، انهن جي مالڪن کي نقصان پهچائي سگهندڙيون آهن. پنجاهه ڪن سال اڳ، سسيڪس ۾، پراڻن خيالن جي هڪ نوڪرياڻيءَ پارن جي ڪريل ڪيڙائتن ڏنڊن کي اچلائڻ جي خلاف سخت احتجاج ڪندي، ڏاڍيءَ خاطريءَ سان چيو ته جيڪڏهن اهي ڏنڊ ڪنهن جانور جي ور چڙهيا ۽ انهن کي ان جانور پنهنجن ڏنڊن سان ٽڪيو يا چڪريو، ته پوءِ دنيا جا کهڙا ۽ حيلا هلائبا ته ۽ هار جو نئون ڏنڊ بلڪل انهيءَ جانور جي ڏنڊ جهڙو نڪرندو، جنهن انهيءَ ڏنڊ کي ٽڪير هوندو. ان ڳالهه جي ثابتيءَ طور، هن پوڙهي ماسٽر سائمنس جو مثال ڏنو، جنهن جي متئين چاڙيءَ ۾ سوئر جي وڄ جهڙو هڪ وڏو ڏنڊ هو، ۽ اهو سندس هڪ اهڙو ذاتي نقص هو، جنهن لاءِ هو هميشه پنهنجيءَ ماڻ کي ذميدار ٺهرائيندو هو، جنهن سندس هڪ ڪريل ڏنڊ کي اتفاق سان ڪٽي سوئر جي ڪُونڊ ۾ اچلايو

هو، اهڙي ئي قسم جي اعتقاد اهڙين رسمن کي وجود ۾ آندو آهي، جن جو مقصد، نسبتي جادوءَ جي اصولن تي، پراڻن ڏندن جي بجاءِ نون ۽ بهتر ڏندن حاصل ڪرڻ جو آهي. چنانچہ دنيا جي ڪيترن حصن ۾، ڪريل ڏندن کي اهڙين جاين ۾ رکڻ جي رسم آهي، جتي اهي ڪنهن ڪُتي کي هٿ لڳن، ڇاڪاڻ ته انهن جي سابق مالڪ جي درميان جيڪا هم آهنگي موجود رهندي ايندي آهي، تنهن جي ذريعي سندس بچيل ڏندن ۾ اها ساڳي مضبوطي ۽ پختگي اچي ويندي، جا انهن ڪٽن جي ڏندن ۾ هوندي آهي. مثال طور، چوڻ وڃي ٿو ته جرمنيءَ جي ماڻهن ۾ عام چوٽي آهي ته جڏهن به ڪو ڏند ڪڍائجي تڏهن ان کي ڪنهن ڪُتي جي ٻير اندر اڇلائي ڇڏجي. پار جي ڪريل ڪيرائتي ڏند کي ائين ڪُتي جي ٻير ۾ اڇلائڻ سان، هن کي ڏندن جي سورڪان محفوظ ڪري وڃهبو. يا وري چلهه جي پٺيان وڃي، پنهنجي ڏند کي پٺيءَ طرف اڇلائي، هيئن چئجي: "اي ڪتا، مون کي پنهنجو فولادي ڏند ڏي، آءٌ تو کي پنهنجو هڏائون ڏند ٿو ڏيان". ان کان پوءِ اوهان جا ٻيا ڏند هميشه مضبوط ۽ سٽيءَ حالت ۾ رهندا. يورپ کان گهڻو دور، پئسفڪ مها ساگر جي رارائونگا سرزمين ۾، جڏهن ڪنهن پار جو ڏند ڪڍيو ويندو هو، تڏهن هيءَ دعا پڙهي ويندي هئي:

"وڏا ڪتا! ننڍا ڪتا!

هي اڻيئي منهنجو پراڻو ڏند،

مهرباني ڪري مون کي هڪ نئون ڏند ڏي."

پوءِ ان ڏند کي گهر جي ڪڪائينءَ ڇت تي اڇلايو ويندو هو، جو ته ڪتا پراڻين ڪڪائين ڇتين ۾ ٿي ٻير گهل ڪاهي ويهندا آهن. اهڙن موقعن تي، ڪٽن کان دعا پڻ جو سبب اهو ڏنو ويندو هو ته کين اها پڪي خبر هئي ته ڪٽن جا ڏند سيني کان زياده مضبوط ٿيندا آهن.

ٻيا جيڪي عضوا جسم کان جدا ٿيڻ بعد به عام طور ان سان

هم آهنگي رابطي ۾ منسلڪ سمجهيا ويندا آهن، سي آهن اورَ ناڙو ۽ جمڙ وقت ٻار جي مٿان ويڙهيل سنهو پردو. اهو لاڳاپو درحقيقت اهڙو تر گهرو سمجهيو وڃي ٿو، جو ماڻهوءَ جي سڄيءَ حياتيءَ جي دوران ۾، سندس خوش بختي يا بد بختي انهن مان ڪنهن هڪ سان وابستہ سمجهي وڃي ٿي، تنهنڪري جيڪڏهن اورَ ۽ ٻار جي ناڙي کي سنيالي محفوظ رکيو ويندو، تہ ماڻهو خوشحال رهندو، ۽ جيڪڏهن انهن مان ڪو حصو غائب ٿي ويو، يا ان کي ڪو ضرر رسيو، تہ واسطيدار ماڻهوءَ کي ب نقصان پهچندو. چنانچہ مغربي آسٽريليا جون ڪي قومون سمجهنديون آهن تہ جيڪڏهن ٻار جو ناڙو سندس ماءُ پاڻيءَ ۾ اڇلايو هوندو، تہ اهو وڏي هوندي هوشيار تارو ٿيندو، پر جيڪڏهن ناڙو ٻئي ڪنهن هنڌ اڇلايو ويو هوندو، تہ ان جو مالڪ ستو تارو نہ ٿيندو. ڪئينسلئنڊ ۾ پينيفادر درياه وٽ رهندڙ قبائلي سمجهندا آهن تہ ٻار جي روح يا ساهہ ("چوئي") جو هڪڙو حصو سندس اور ۾ ترسي پوندو آهي، ان ڪري ٻار جي نانيءَ اور ڪٽي وڃي ريتيءَ ۾ دفن ڪندي آهي. پوءِ هوءَ ان جاءِ تي ڪائيءَ جون سنهيون تيليون گول چڪر ۾ زمين ۾ کوڙي انهن جا مٿيان ڇيڙا اهڙيءَ طرح پاڻ ۾ ملائي ڇڏيندي آهي، جو هڪ ننڍي نوڪدار مخروطي مناري جهڙي صورت بنجي پوندي آهي. جڏهن 'ائنجي'، جو عورتن جي پيٽ ۾ ٻڌيءَ جا ٽهيل ٻار وجهي، کين حامل ڪندو آهي، ڪڏهن انهيءَ جاءِ تي اچي سهڙندو آهي، تڏهن هو انهيءَ روح کي اتان کڻي پاڻ سان ڪٽي ويندو آهي ۽ ڪنهن اهڙيءَ جاءِ تي وڃي ڇڏيندو اٿس، جتي سندس واسو هوندو آهي، مثلاً ڪنهن وڻ تي، يا جبل جي ڪنهن غار ۾ يا ڪنهن سڄي ٻيٽ تي، وغيرہ وغيرہ. پوءِ اهو روح سالن جا سال اتي امانت يا سلامت پيو رهندو، پر ٽورين گهٽين ڏينهن 'ائنجي' ان روح کي ڪنهن ٻار اندر ضرور داخل ڪندو، ۽ اهڙيءَ طرح اهو ٻار جنهن جي ماءُ جي اور نانيءَ ڪٽي وڃي ٻاهر ريتيءَ ۾ دفن ڪئي هئي، سو وري ٻيهر هن دنيا ۾ جنم وٺيندو. ڪئرولين ٻيٽن مان پونيپ نالي هڪ ٻيٽ ۾، ٻار

جي ناڙي کي سمنڊ جي ڪنهن ڪوڏ ۾ رکي، ان کي ڪنهن اهڙي طريقي سان ٽيڪال ڪيو ويندو آهي، جيڪو طريقو ٻار جي ڪنهن خاص قسم جي آئنده زندگيءَ لاءِ موزون سمجهيو ويندو آهي، جيڪا زندگي هن لاءِ سندس والدين اڳي ئي منتخب ڪري ڇڏي هوندي. مثلاً، جيڪڏهن ٻار کي هوشيار چاڙهو بنائڻو هوندن، تہ سندس ناڙو ڪوڏ سوڏو ڪنهن وڻ ۾ لٽڪائي ڇڏيندا. 'ڪي' نالي ٻيٽن جا ٻاشندا، ڇاول ٻار جي جنس مطابق، سندس ناڙي کي هن جو ٻاڦ يا ٻيٽ سمجهندا آهن. ان ڪري هو ناڙي کي هڪ برتن ۾ چار سان گڏ رکي، برتن کي ڪنهن وڻ جي اوچين ٽارين جي چونڪ تي ڪٽي رکندا آهن تہ جيئن اهو پنهنجي 'جاڙي' ٻاڦ يا ٻيٽ جي قسمت تي چوڪسي رکي. سوماترا جي بٽڪ قبيلي وارن ۾، هندي اپسمنڊ جي ڪن ٻيٽن جي رهواسين وانگر، ٻار جي جنس مطابق، اورکي هن جو ٻاڦ يا ٻيٽ سمجهيو ويندو آهي، ۽ ان کي گهر ۾ هيٺ دفن ڪيو ويندو آهي. بٽڪ قبائل جي سمجهہ مطابق، اهو پردو ٻار جي عام ٻلائيءَ سان وابستہ رهي ٿو. درحقيقت هو ان کي ٻار جي منتقل ٿيندڙ روح جي جاءِ سمجهندا آهن: هن منتقل ٿيندڙ روح متعلق اسين اڳتي هلي گهڻو ڪجهہ پڙهنداسون. ڪئرو- بٽڪ قبيلي وارا تہ وري تصديق ڏيندا آهن تہ ماڻهوءَ جي ٻن روحن مان، جيڪو حقيقي روح آهي، سو انهيءَ پردي سان گڏ گهر جي هيٺان رهندو آهي. سندن اعتقاد مطابق، اهو ئي روح آهي، جيڪو ٻار پيدا ڪندو آهي.

باگنڊا قبيلي وارن جو اعتقاد آهي تہ هر انسان سان گڏ سندس همزاد جمندو آهي، ۽ ان همزاد جو هو اور تي قياس ڪندا آهن، جنهن کي هو ٻيو ٻار سمجهندا آهن. ٻار جي ماڻ پنهنجي اور کيلي جي وڻ جي ٻاڙ ۾ دفن ڪندي آهي، جنهن کان پوءِ ان وڻ کي ٽيستائين مقدس سمجهيو ويندو آهي، جيستائين ان جا کيلا پچي راس ٿين، پوءِ اهي پکل کيلا پٽي، سڄي ڪٽنب لاءِ هڪ مقدس دعوت منعقد ڪئي ويندي آهي. چيروڪي قبيلي

جي چوڪريءَ جي ناڙي کي جنڊ هيٺان دفن ڪيو ويندو آهي تہ جيئن اها وڏي ٿي، هوشيار بورچياڻي ٿئي، پر چوڪري جو ناڙو پيلي ۾ ڪنهن وڻ تي لٽڪايو ويندو آهي، تہ جيئن چوڪرو وڏي هوندي هوشيار شڪاري ٿئي. پيروءَ جي انڪاس قبيلي وارا پار جي ناڙي کي ڏاڍي احتياط سان سنياليو رکندا هئا، ۽ جڏهن بہ اهو پار بيمار ٿيندو هو، تڏهن کيس اهو ناڙو چوسڻ لاءِ ڏنو ويندو هو. قديم ميڪسيڪو ۾ پار جو ناڙو فوجين کي ڏنو ويندو هو تہ هو ميدان جنگ ۾ وڃي ان کي دفن ڪن، تہ جيئن ان طرح چوڪري ۾ جنگ ڪرڻ جو ولولو پيدا ٿئي. چوڪريءَ جو ناڙو وري گهر جي چلهه جي پرسان دفن ڪيو ويندو هو، جو تہ ان طرح ائين سمجهيو ويندو هو تہ چوڪريءَ جي دل ۾ پنهنجي گهر لاءِ محبت جو جذبو جاڳندو ۽ کيس رڌڻ پچائڻ جو شوق ٿيندو.

خود يورپ ۾ اڃا تائين ڪيترا ماڻهو سمجهندا آهن تہ ماڻهوءَ جي قسمت، ٿوري يا گهڻي، ان جي ناڙي يا اور سان وابسته آهي. چنانچہ بويريا ۾ پار جو ناڙو ٿوري وقت لاءِ پراڻيءَ اڳڙيءَ ۾ ويڙهي رکيو ويندو آهي، پوءِ جيڪڏهن اهو چوڪري جو هوندو آهي تہ ان کي ڪپي، ۽ چوڪريءَ جو هوندو آهي تہ سئيءَ سان ٽنگ ٽنگ ڪري، ٽڪرا ٽڪرا ڪيو ويندو آهي، تہ جيئن چوڪرو وڏو ٿي سٺو ڪاريگر ٿئي ۽ چوڪري وڏي ٿي هشيار درزياڻي ٿئي. برلن ۾ عام طرح ڏائي پار جو ناڙو ان جي پيءُ کي ڏيندي آهي، ۽ کيس ان کي احتياط سان سنياليو رکڻ جو سخت تاڪيد ڪندي آهي، جو تہ جيسين اهو حفاظت سان رکيو هوندو، تيسين پار جيئرو رهندو، وڌندو ۽ ويجهندو ۽ بيماريءَ کان محفوظ رهندو. بيوس ۽ پرچ جي علائقن جا ماڻهو پار جي ناڙي کي نہ باهہ ۾ اڇلائيندا آهن ۽ نہ پاڻيءَ ۾، جو تہ جيڪڏهن ائين ڪبو، تہ پار يا سڙي مرندو يا ٻڏي.

اهڙيءَ ريت، دنيا جي ڪيترن حصن ۾ ناڙي کي، يا عام طرح اورکي، هڪ زنده چيز سمجهيو ويندو آهي ـ يعني ڪٿي ان کي

پار جو پاڻ يا پيئن، ۽ ڪٿي ان کي پار جو محافظ روح يا پار جي ذاتي روح جي هڪ حصي جو رهائش گاهه سمجهيو ويندو آهي. ازانسواءِ ماڻهوءَ ۽ سندس اور يا ناڙي جي درميان جيڪو هم آهنگي رابطو موجود سمجهيو وڃي ٿو، سو دنيا جي مختلف حصن ۾ اور يا ناڙي کي نيڪال ڪرڻ جي مختلف طريقن ۽ مروج رسمن مان صاف ظاهر آهي، جن جو واسطيدار ماڻهوءَ جي سڄيءَ زندگيءَ تانين سندس ڪردار ۽ طرز زندگيءَ تي اثر لازمي سمجهيو وڃي ٿو، ۽ جن کي مرد جي حالت ۾ هڪ تيز قدم چاڙهو، مضبوط تارو، هشيار شڪاري، بهادر سپاهي، وغيره، ۽ عورت جي حالت ۾ هڪ ڪاريگر درزياڻي، سٹي بورچياڻي، وغيره، بتجڻ لاءِ هڪ مجرب علاج تصور ڪيو وڃي ٿو. چنانچ اور، پار جي مٿان ويڙهيل پردي ۽ کي قدر ان جي ناڙي سان جيڪي وهم ۽ عقيدا وابستہ آهن، انهن، ۽ منتقل ٿيندڙ يا خارجي روح متعلق دنيا جي ڪنڊيڙ، ۾ جيڪو اعتقاد ڦهليل آهي، تنهن ۾ي درميان هڪ عجيب قسم جي مشابهت موجود ڏسڻ ۾ اچي ٿي. لهذا، هتي هي انوهان ڪيڻ ويجا نہ ٿيندو تہ اها مشابهت ڪا محض اتفاقي چيز نہ آهي، پر اور يا پار جي جم واري پردي جي وجود ۾ اسان کي خارجي روح جي نظريي ۽ عمل جو هڪ طبعي بنياد ملي ٿو. (جيتوڻيڪ روح جي وجود جي نظريي جو رڳو اهوئي هڪڙو بنياد نہ آهي.) "روح" جي انهيءَ خاص موضوع تي تفصيل سان غور ڪرڻ هن ڪتاب جي پوئين حصي لاءِ مخصوص ڪيل آهي.

قرابتي جادوءَ جي اصول جو هڪ عجيب استعمال، زخميءَ ۽ زخم پهچائيندڙ جي درميان انهيءَ لاڳاپي جي صورت ۾ ڪيو ويندو آهي، جو عام طور انهن ٻنهي جي وچ ۾ موجود سمجهيو ويندو آهي، جنهنڪري زخم رسائڻ کان پوءِ، زخم پهچائيندڙ جيڪي ب ڪندو يا جيڪي ڪجهہ ٿس ڪيو ويندو، تنهن جو اثر— چگو يا برو— زخميءَ تي ب ٿيندو. چنانچ 'پلني' اسان کي ٻڌائي ٿو تہ جيڪڏهن اوهان ڪنهن کي زخم رسائي، بعد ۾ پچتايو آهي،

تہ پوءِ جنهن هٿ سان زخم رسايو انو، تنهن کي ڏک هٽندا، تہ زخميءَ جو درد هڪدم دفع ٿي ويندو. ملينيشيا ۾، جيڪڏهن ڪنهن زخميءَ جي دوستن کي اهو تير هٿ لڳي ويندو آهي، جنهن سان ان زخم ڪاڏو هوندو آهي، تہ اهي ان تير کي ڪنهن آليءَ جاءِ يا ڏڻ پنن ۾ رکندا آهن، جو تہ ان حالت ۾، زخم ۾ محض معمولي سوج ايندي ۽ اهو جلد ئي چڱي ويندو. ان وچ ۾ جنهن دشمن تير هنيو هوندو، سو پنهنجي وت آهر هر حيلي وسيلي سان ان زخم کي خراب ڪرڻ لاءِ جتن ڪندو رهندو. ان مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ، هو پاڻ ۽ سندس دوست گرم ۽ ساڙيندڙ مشروبات پيئندا رهندا آهن ۽ وات کي ڪرائيندڙ پن چباڙيندا رهندا آهن، تہ اهڙيءَ طرح سندن دشمن جو زخم ۾ سڙندو ۽ جيئن پوءِ تيئن وڌيڪ سڄندو ۽ چيڪندو رهي. ان کان علاوه زخم کي تازي رکڻ لاءِ، هو ان تير کي، جنهن سان زخم رسايو هوندائون، باهه جي پرسان رکندا آهن. ساڳئي ئي ارادي سان هو تير جي نوڪ کي، جيڪڏهن اهو واپس هٿ آيو هوندن، باهه ۾ وجهي چڏيندا آهن. ازانسواءِ هو ڏاڍيءَ خبرداريءَ سان کمان جي ڏاڳي کي چڪي ٽاٽ ڪري رکندا آهن ۽ گاهي گاهي ان کي آگر سان تڪيندا رهندا آهن، جو تہ ان طرح زخميءَ جون نسون سيڙيل رهنديون ۽ سندس زخم ۾ سور جون سوڻن مٿان سوڻون پيون اپرنديون. "اهڙيون خبرون هميشه ٻڌيون ويندیون آهن ۽ انهن لاءِ خاطري ڏني ويندي آهي." بيڪن* چوي ٿو، "تہ زخم رسائيندڙ هٿيار کي مرهم لڳائڻ سان خود، زخم کي چڱائي سگهبو." انهيءَ تجربي ۾، معتبر ماڻهن جي قول مطابق (حالانڪ آءٌ بذات خود، ان ۾ يقين ڪرڻ لاءِ مڪمل طور آماده ڪونہ آهيان) هيڏيان نڪتا ياد رکڻا پوندا: جيڪو مرهم هٿيار کي لڳائبو آهي، سو مختلف جزن جو مرڪب هوندو آهي، جن مان سي ڪان زياده عجيب ۽ مشڪل دستياب ٿيندڙ شيون هي آهن ـ بي گورو ڪفن لاش جي

* سر فرئنسز بيڪن (۱۶۲۶ع-۱۵۶۱ع) انگلنڊ جو عظيم فيلسوف ۽ مصنف.

ڪوپريءَ تي جميل سينور ۽ انهيءَ سوئر ۽ انهيءَ رڄ جون چرٻيون، جن کي لڳ ڪندي ماريو ويو هجي." انهن ۽ ٻين اهڙن جزن مان تيار ڪيل قيمتي مرهم، هن فيلسوف جي سمجهاڻيءَ مطابق، زخميءَ جي گهاءَ کي نہ، پر هٿيار کي لڳايو ويندو هو- حالانڪ زخمي ڪيترن ئي ميلن جي مفاصلي تي هوندو هو ۽ ان لاجواب مرهم جي سندس ملائڪن کي ٻ خبر ڪانہ هوندي هئي. هو وڌيڪ ٻڌائي ٿو ته تجربي جي دوران ۾، زخميءَ جي ساڻيءَ ئي لاعلميءَ جي حالت ۾، جڏهن هٿيار تان مرهم کي اڳهي ڇڏيو ويو، تڏهن ان جو نتيجو اهو نڪتو، جو بدنصيب زخمي هڪدم وري درد ڪان دانهون ڪرڻ لڳو ۽ تيسين ڪندو رهيو جيسين هٿيار کي وري مرهم نہ لڳايو ويو. ازانسواءِ "اها ٻ خاطري ڏني وڃي ٿي ته جيڪڏهن زخم رسائيندڙ اصل هٿيار هٿ نہ لڳي، ته ان حالت ۾ ان سان مشابهت رکندڙ ڪاليءَ يا لوهہ جو ٽڪو اوزار زخم ۾ وجهي ان سان زخم مان رت ڪيڄي، ۽ پوءِ ان اوزار کي مرهم لڳائجي، ته پوءِ ٻ ساڻيو ئي مقصد حاصل ٿيندو ۽ مرهم جو اثر اوس ظاهر ٿيندو." اهڙي قسم جا علاج، جن ڏانهن ٻيڪن جهڙي ماڻهوءَ جو ٻ هيڪر ڏيان ڇڪجي ويو، سي اڄ ٻ مشرقي انگلستان جي ضلعن ۾ عام جام آهن. چنانچہ سفوڪ علائقي ۾ جيڪڏهن ڪو ماڻهو پاڻ کي ڏاڍي يا ڪنديءَ سان وڍي يا زخمي وجهندو آهي، ته زخم کي خراب ٿيڻ کان بچائڻ لاءِ، هو ان هٿيار کي ڏاڍي احتياط سان گهمي، چڪمائي ۽ سٽيو ڪري رکندو آهي. جيڪڏهن ڪنهن کي ڪنڌو لڳندو آهي يا بقول سندس، ڪيس هٿ ۾ ڪنڌيءَ گهڙي ويندي آهي، ته ڪنڌي کي باهر ڪيڄي، ان کي تيل لڳائي رکي ڇڏيندو آهي. هڪڙو ماڻهو ڊاڪٽر ڏانهن سڃيل هٿ کڻي آيو، جو ڪيس جهنگ صاف ڪندي ڪنڌو لڳي ويو هو. جڏهن ڪيس چيو ويو ته "هٿ ته گند سان ڀرجي ويو اٿيئي"، ته هن هڪدم چيو، "ائين ٿيڻ ته نہ گهرجي، جو مون 'ڪنڌ' کي باهر ڪيڄي، ڇڪيءَ طرح سٽيو

ڪري رکي چڏيو هو." جيڪڏهن ڪنهن گهوڙي جي سُنب ۾ ڪٽي ڪو ڪوڪو ڇڀي پوندو، تہ سفوک جو سائيس گهوڙي جي سنب کي خراب ٿيڻ کان بچائڻ لاءِ گهٽو ڪري ڪوڪي کي سنب مان ڇڪي ڪڍي، ان کي حفاظت سان رکي چڏيندو ۽ هر روز ٻيو ان کي صاف ڪندو ۽ سٹيو ڪندو آهي. ساڳيءَ طرح ڪئپٻرجشاير جا مزدور سمجهندا آهن تہ جيڪڏهن گهوڙي کي پير ۾ ڪوڪو لڳو آهي تہ پوءِ ڪوڪي کي سوئر جي چربيءَ يا تيل سان سٹيو ڪري، حفاظت سان سنيالي رکڻ ضروري آهي، نہ تہ گهوڙو صحتياب نہ ٿيندو. ڪجهہ سال اڳ، جانورن جي هڪ ڊاڪٽر کي ڪنهن اهڙي گهوڙي جي علاج ڪرڻ لاءِ گهرايو ويو، جنهن جي ڪک ٻنيءَ جي ڪڙهہ جي انجيس سان ڪنهن سبب بار بار لڳڻ ڪري چير چير ٿي ٻيٺي هئي. سر زمين تي پهچڻ کان پوءِ، هن ڏٺو تہ زخمي گهوڙي لاءِ ڪجهہ بہ ڪونہ ڪيو ويو هو، پر هڪ ماڻهو دروازي مان انجيس ڪيڻ کي لڳو پيو هو، تہ جيئن ان کي سٹيو ڪري، حفاظت سان رکيو وڃي — چو تہ ڪئپٻرجشاير جي ڊاهن جي چوڻ موجب اهو عمل گهوڙي جي چگهلائيءَ ۾ مدد ڏيندو. ساڳيءَ طرح اسهڪس جي دهقانين جو رايو آهي تہ جيڪڏهن ڪنهن کي چاڪون لڳو هجي، تہ زخميءَ جي صحتيابيءَ لاءِ ضروري آهي تہ چاڪونءَ کي سٹيو ڪري، ان بستري تي آڏو ڪري رکجي جنهن تي زخمي ستو پيو هجي. عين انهيءَ طرح، ٻويريا ۾، جنهن کهاڙيءَ مان ڪنهن کي زخم رسندو آهي، تنهن کي چربيءَ سان سٹيي ڪيل اڳڙيءَ ۾ ويڙهي رکي چڏڻ ضروري سمجهيو ويندو آهي، پر ان ۾ هيءَ خبرداري ڪرڻي پوندي آهي جو کهاڙيءَ جي ڦر کي اڳڙيءَ ۾ ويڙهڻ وقت ان جو ڦر مٽي اپو ڪري رکبو آهي: جيئن کهاڙيءَ جي چربي سڪندي ويندي، تيئن زخم بہ چوڏو ٻڌندو ويندو. ساڳيءَ طرح هارز جبلن وارا چوندا آهن تہ جيڪڏهن هٿ ويجي پوي، تہ ان چريءَ يا ڪينچيءَ کي، جنهن سان زخم پهتو هجي، چربي

لڳائي، "ہپناٽزم" پٽ ۽ روح‌القدس" جي نالي ۾ ڪنهن خشڪ جاءِ تي رکي چڏڻ گهرجي. جيئن جيئن چري يا ڪينچي سڪندي ويندي، تيئن تيئن زخم ۾ سڪندو ويندو. ہيا ماڻهو وري، جرمنيءَ ۾، چوندا آهن ته زخم رسائيندڙ چاکونءَ کي زمين ۾ ڪنهن آلي هٿ تي کوڙي چڏجي، جو ته جيئن چاکونءَ کي زنگ وٺندو ويندو، تيئن زخم ۾ چٽندو ويندو. ٻئوريا جا ماڻهو وري چوندا آهن ته چاکونءَ يا ٻئي ڪنهن ۾ هٿيار تي، جنهن سان زخم آيل هجي، رت ٽڪي، ان کي ڇڇهريءَ مٿان رکي چڏڻ گهرجي.

ويچار جو اهو سلسلو، جيڪو آمريڪا ۽ ملينيشيا جي وحشين سان گڏ، ساڳئي وقت انگريزن ۽ جرمن دهقانين کي معقول نظر اچي ٿو، تنهن کي مرڪزي آسٽريليا چي وحشين اڃا ۾ هڪ قدم اڳتي وڃي پهچايو آهي؛ اهي وحشي چوندا آهن ته ڪن حالتن ۾ زخميءَ جي ويجهن عزيزن کي پنهنجي ٻت تي چرہي لائڻ گهرجي، غذا ۾ پرهيز ڪرڻ گهرجي، ۽ زخميءَ جي جلد ازجلد صحتيابيءَ لاءِ ہين ۾ ڪيترن اهڙن نمونن سان پنهنجي هلت چلت ۾ ضابطو ۽ باقاعدگي پيدا ڪرڻ گهرجي. چنانچ، جڏهن ڪنهن چوڪري جو طهر ڪيو ويندو آهي ۽ هو اڃا پوريءَ طرح نه ڇٽو هوندو آهي، تڏهن سندس ماءُ کي لوڙيءَ[1] (هڪ خاص قسم جي) ڪيڙيءَ، ڇنڪمري (ڪنياري) نانگ جو گوشت ۽ ڪنهن ۾ قسم جي چرہي، نه کائڻ گهرجي، جو ته انهن چيزن جي کائڻ سان چوڪري جو زخم دير سان چٽندو. اهڙي موقعي تي هوءَ پنهنجي ڪاڪ جي رنبين کي هر روز چرہي لڳائيندي آهي ۽ انهن کي پنهنجي اکين ڪان ڪڍهن ۾ پري نه ڪندي آهي، رات جو انهن کي متي هيٺان رکي سمهندي آهي ۽ ڪنهن کي ۾ انهن کائڻين کي هٽ لائڻ جي اجازت نه هوندي آهي. هر روز هوءَ پنهنجي سڄي بدن کي ۾ چرہيءَ سان مالش ڪندي آهي، جو ته انهيءَ طريقي سان سندس پٽ جي شفايابيءَ ۾ مدد ملندي. انهيءَ ساڳئي اصول ۾ اڃا ۾ هڪ ٻيءَ نفاست جو سهرو وري عقلمند جرمن

دهقانين جي سر تي آهي. چيو وڃي ٿو ته جڏهن سندن ڪنهن سوئر يا رڍ جي ٽنگ ڀڃي پوندي آهي، ته ٻئويريا يا هيس علائقي جو ڪڙمي ڪنهن ڪرسيءَ جي ٽنگ کي اهڙيءَ طرح باقاعدي پٽيون ۽ ڪائيون ٻڌندو آهي، جيئن ٽٽل هڏيءَ کي جوڙڻ لاءِ ٻڌيون ويندیون آهن. ان کان پوءِ ڪجهه ڏينهن تائين ڪوبه ان ڪرسيءَ تي نه ويهي، نه ان کي چوري پوري، ۽ نه ان سان ٽڪرجي ٽاپو کائي، چو ته اٽين ڪرڙ سان زخمي رڍ يا سوئر کي سخت سور ٿيندو ۽ ان جي صحتيابيءَ ۾ دير پوندي. هن پوئين حالت ۾، صاف ظاهر آهي ته اسان قرابتي جادوءَ جي دائري کان بلڪل ٻاهر نڪري ويا آهيون، ۽ نسبتي يا نقالي جادوءَ جي حد ۾ اچي داخل ٿيا آهيون. ڪرسيءَ جي ٽنگ، جنهن جو جانور جي بجاءِ علاج ڪيو وڃي ٿو، ڪنهن به صورت ۾ جانور جي ٽنگ کان آهي، ۽ ان کي پٽين وغيره ٻڌڻ جو عمل انهيءَ علاج جو محض نقل آهي، جو هڪ زياده حقيقت پسندانه جراحتي وسيلي هوند اصلي زخميءَ جو ڪيو وڃي.

ماڻهوءَ ۽ ان کي زخم رسائيندڙ هٿيار جي درميان جيڪو هم آهنگي رابطو موجود سمجهيو وڃي ٿو، تنهن جو بنياد شايد ان خيال تي رکيل معلوم ٿئي ٿو ته هٿيار تي لڳل رت زخميءَ جي بدن واري رت سان گڏ دڪ درد محسوس ڪندو رهي ٿو. ساڳئي ئي سبب ڪري، نيوگائنا جي پريان، ٽيوفيلو نالي هڪ ٻيٽ جا پاپوئان قبائل انهن پٽين کي، جن سان سندن زخم ٻڌل هوندا آهن، ڏاڍي احتياط سان سمنڊ ۾ اڇلائي ڇڏيندا آهن، ته متان اهي ڪنهن دشمن جي ور چڙهي وڃن ۽ اهو مٽن انهن پٽين ذريعي جادو ڪري کين ڪو نقصان رسائي. هڪ دفعي هڪ اهڙو ماڻهو، جنهن جي وات جي زخم مان مسلسل رت وهي رهيو هو، عيسائي مبلغن وٽ علاج لاءِ آيو، تڏهن سندس وفادار زال ڏاڍي احتياط سان هن جو سڄو رت ميڙي سمنڊ ۾ اڇلائيندي رهي. اهو ويچار اسان کي ڪيتري قدر به اوپرو ۽ غير فطري ڪٽي معلوم ٿئي، ۽

شايد اهو هن ويچار کان هر صورت ۾ گهٽ غير فطري آهي ته "ماٹهوءَ ۽ سندس ڪپڙن جي درسيان جادو اثر هرآهنگي قائم رهي ٿي، جنهنکري سندس ڪپڙن تي جيڪو به عمل ڪبو، تنهن جو اثر ان ماٹهوءَ تي، پنهنجن ڪپڙن کان دور هئڻ جي باوجود، ظاهر ٿيندو". وڪٽوريا جي ووجوباڪ قبيلي جا وارن جو جادوگر ڪڏهن ڪڏهن ماٹهوءَ جي پشمي ڪٽي کي هٿ ڪري، ان کي آهستي آهستي باهه تي تپائيندو آهي ۽ هو سمجهندو آهي ته جيئن ڪٽي کي زياده گرمي پهچندي، تيئن ان جو مالڪ بيمار ٿيندو ويندو. جيڪڏهن جادوگر پنهنجي جادوءَ جي اثر کي زائل ڪرڻ لاءِ رضامند ٿيندو، ته هو اهو ڪٽو بيمار جي دوستن کي ڏيئي کين هدايت ڪندو ته ان ڪٽي کي پاڻيءَ ۾ وجهي، "ان جي باهه کي ڏوئي ڇڏين." ائين ڪرڻ سان بيمار کي تازگي ۽ فرحت نصيب ٿيندي ۽ هو شايد بچي ويندو. نيو هيبرائيڊس ٻيٽ مان ٽانا نالي هڪ بيٽ ۾، جيڪڏهن ڪو ماٹهو ڪنهن سان ناراض ٿي هن جي موت جو خواهان ٿيندو آهي، ته هو پنهنجي دشمن جي پگهر لڳل ڪپڙي جي هٿ ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. جيڪڏهن هو اهڙن ڪپڙن کي دستياب ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿيو، ته پوءِ انهن تي هڪ خاص قسم جي وڻ جا پن ۽ ڪچڙيون ٽارين مهٽي، ڪپڙن پنن ۽ انهن ڪچڙين ٽارين کي ڏاڍيءَ حفاظت سان ويڙهي، هڪ ڏگهو بنڊل ٺاهي، ان کي باهه جي مٿان آهستي آهستي ويهي تپائيندو. جيئن اهو بنڊل تپڻ شروع ڪندو، تيئن اهو دشمن به بيمار ٿي پوندو ۽ جڏهن بنڊل سڙي رک ٿي ويندو، تڏهن دشمن مري ويندو. انهيءَ پوئين جادوءَ ۾، ماٹهوءَ ۽ سندس ڪپڙن جي درسيان اهڙو ئي هرآهنگي رابطو موجود سمجهيو وڃي ٿو، جهڙو ساٹس سندس جسم مان خارج ٿيل پگهر جو، پر اهڙي قسم جي بين مثالن ۾، ماٹهوءَ کي جادوگر جي قبضي هيٺ آڻڻ لاءِ سندس ڪپڑا ئي ڪافي سمجهيا ويندا آهن. ٿيوڪرائيٽس*

* يونان جو هڪ قديم نامياروشاعر - جم : اٽڪل ۳ صدي عيسوي.

واري ڏائڻ، پنهنجي بيوفا عاشق کي پنهنجي محبت ۾ "گارڊ" لاءِ، جڏهن هن جي هٿرادو ٿهيل پتلي، يا مينڍ جي هڪڙي ڳنڍي کي، باهه ۾ ڳاري ٿي، تڏهن ساڳئي ئي وقت هن جي چوغي جي ڏاڳي کي پڻ باهه ۾ ساڙڻ کان غافل نٿي رهي، جيڪو سندس گهر ۾ سندس عاشق جي چوغي مان نڪري ڪري پيو هو. پر شيا وارا چوندا آهن ته جيڪڏهن چور کي نه پڪڑي سگهجي، ته ان جو بيو بهترين طريقو اهو ٿي سگهي ٿو ته چور جو ڪپڙو هٿ ڪجي، جو هن پڄڻ وقت اتي ڪيريو هجي، جو ته جيڪڏهن ان ڪپڙي کي خوب مار ڪيبي، ته چور جتي هوندو اتي بيمار ٿي پوندو. عام ماڻهن جو انهيءَ اعتقاد ۾ ڏاڍو پختو يقين آهي. اڪل اسي يا نوي سال اڳ، بيرينڊ جي پسگردائيءَ ۾ ڪنهن ماڻهوءَ کي ماکي چورائيندي ڏسي ورتائون، ۽ هو اٿي ڀڳو، پڄندي پڄندي، ڪٽي ڪوٽ ڪري پيس. جڏهن چور کي اها خبر پيئي ته ماکيءَ جو مالڪ ڪاوڙ ۾ اچي سندس وڇايل ڪوٽ کي ڏوندڙي ۽ ماري ڪٽي رهيو هو، تڏهن کيس اهڙي ته هراس اچي ورتو، جو وڃي بستري ۾ پيو ۽ نيٺ مري ويو.

ماڻهوءَ تي نه فقط سندس ڪپڙن ۽ جسم کان جدا ٿيل حصن جي وسيلي، هم آهنگي اصول مطابق، جادو ڪري سگهجي ٿو، پر مٽس ساڳيوئي عمل سندس جسم جي انهن نشانن جي ذريعي به ڪري سگهجي ٿو، جي هو هلندي، ويهندي يا سمهندي ريتيءَ يا مٽيءَ تي ڇڏي ٿو. خاص طرح هي وهم ته سڄيءَ دنيا ۾ ڦهليل آهي ته پيرن جي نشانن کي ضرر رسائي انهن پيرن کي نقصان پهچائي سگهبو، جن اهي نشان ڇڏيا هوندا. چنانچه جنوب مشرقي آسٽريليا جا وحشي سمجهندا آهن ته هو ڪنهن به ماڻهوءَ جي پيرن جي نشانن ۾ بلور جا نوڪدار ٽڪرا، شيشا، هڏا يا ڪوئلا رکي ان ماڻهوءَ کي منڊو ڪري سگهن ٿا. وجع المفاصل (سنڌن) جو سورگهٽو ڪري سمجهيو ئي ڪنهن اهڙي سبب کان ويندو آهي. تاتنگو لنگ قبيلي جي هڪ وحشيءَ کي منڊ ڪائيندو ڏسي، ڊاڪٽر

هووٽ کائنس ان جو سبب دريافت ڪيو، تہ هن جواب ڏنو تہ "ڪنهن ماڻهوءَ منهنجي پير ۾ 'بوتل' وڌي آهي." درحقيقت هن کي وجع المفاصل جو سور هو، پر هن کي اهو يقين هو تہ ڪنهن دشمن کي سندس پير جو چڏيل نشان هٽ لڳي ويو آهي ۽ هن ان ۾ ڪنهن ٽٽل بوتل جو ٽڪرو دفن ڪيو آهي، جنهن جي جادوءَ جو اثر سندس پير اندر گهڙي ويو آهي.

اهڙيون ئي رسمون يورپ جي مختلف علائقن ۾ مروج آهن. چنانچہ ميڪلينبرگ ۾ سمجهيو ويندو آهي تہ جيڪڏهن ڪنهن جي پير جي نشان ۾ ڪوڪو ٽوڪجي تہ اهو منڌو ٿي پوندو، ڪڏهن ڪڏهن چوندا آهن تہ اهو ڪوڪو ڪنهن "ڪفن جي صندوق" مان نڪتل هڏ گهرجي. فرانس جي ڪن علائقن ۾ ۽ دشمن کي ضرر پهچائڻ لاءِ ساڳيو ئي ڍنگ اختيار ڪيو ويندو آهي. چيو وڃي ٿو تہ ڪنهن زماني ۾ سئفوڪ جي اسٽوگوٽ ۾ هڪ پوڙهي اڪثر ايندي رهندي هئي، ۽ هوءَ ڊائڻ هئي. جيڪڏهن هن پوڙهيءَ جي گهمندي گهمندي، ڪو سندس پڻيان وڃي، سندس پير جي نشان ۾ چاڪون يا ڪوڪو ٽوڪيندو هو، تہ هوءَ تيسين اتان ڪان هڪ قدم بہ اڳتي چري نہ سگهندي هئي، جيسين اهو چاڪون يا ڪوڪو وري چڪي. ٻاهر نہ ڪڍيو ويندو هو. جنوبي سلئون جي چوڪري پنهنجي محبوب جي پير جي نشان جي مٽي ڪٽي گلن جي ڪونڊيءَ ۾ وجهندي آهي ۽ ان ڪان پوءِ ڪونڊيءَ ۾ هڪڙو ٻوٽو پوکيندي آهي، جنهن جي گلن جو سونهري رنگ ڪڏهن بہ نہ ڦٽندو آهي، جيئن جيئن سنهري گل وڌندا ۽ ٽڙندا رهندا ۽ ڪڏهن بہ نہ ڦٽندا، تيئن تيئن سندس محبوب جو عشق بہ وڌندو ۽ ٽڙندو رهندو ۽ ڪڏهن بہ نہ ڦٽندو. اهڙيءَ طرح ماڻهوءَ تي محبت جو جادو، ان مٽيءَ ذريعي اثر ڪري ٿو، جنهن جي مٿان هو گهميو هوندو. قديم ڊينمارڪ ۾ عهدنامن طيءِ ڪرڻ جو طريقو ماڻهوءَ ۽ سندس قدمن جي نشانن جي درميان اهڙي هم آهنگي رابطي جي بنياد تي رکيل هو، عهدنامن ڪندڙ ڌريون هڪٻئي جي قدمن جي نشانن

مٹان پنهنجو رت چٹڪارينديون هيون ۽ اهڙيءَ طرح عهد نامي تي پختي رهڻ جو وعدو ڪنديون هيون. قديم يونان ۾ به اهڙي قسم جا وهم عام هوندا هئا، جيئن تہ سمجهيو ويندو هو تہ جيڪڏهن گهوڙو بگهڙ جي چنبن جي نشانن کي اورانگهيندو، تہ گهوڙو اتي جو اتي بي حس ٿي بيهي رهندو. ساڳئي وقت پٿاگورس* ڏانهن هڪ اصول منسوب ڪيو ويندو آهي تہ 'ڪنهن به ماڻهوءَ جي قدمن جي نشانن ۾ چاڪون يا ڪوڪو نہ ڪوڙڻ گهرجي'.

دنيا ۾ ڪيترن علائقن جا شڪاري، شڪار کي ڦاسائڻ لاءِ به هن فسونڪاريءَ مان فائدو وٺندا آهن. چنانچہ هڪ جرمن شڪاري جانور جي ڪُرن جي تازن نشانن ۾ ڪفن جي صندوق مان نڪتل ڪوڪو ٽوڪيندو آهي، جو تہ هو سمجهندو آهي تہ ائين ڪرڻ سان هو شڪار کي پڇ ڪان روڪي وجهندو. وڪٽوريا جا وحشي شيدي جنهن جانور جي پٺيان پوندا هئا، تنهن جي ڪرن جي نشانن تي پرندڙ ڏانڊا رکندا هئا. هاڻينڪاڻ قبيلي جا شڪاري، جانور جي ڪرن جي نشانن جي مٽي ڪٽي هوا ۾ ڦوڪي چڏيندا آهن، سندن خيال موجب ائين ڪرڻ سان جانور جتي هوندو اتي ڪِري پوندو. ڏاڪڻ قبيلي جا ڳاڙها هندستاني زخمي هرڻ جي رستي ۾ "تعويذ" رکي چڏيندا هئا ۽ پوءِ هو انهيءَ ڏينهن ان جو پيڇو ڪرڻ بيسود سمجهندا هئا، جو تہ ڪين پڪي هئي تہ تعويذ جي اثر ڪري، هرڻ گهٽو دور ڪونہ پهچي سگهندو ۽ جلد ئي مري ويندو. ساڳيءَ طرح اوجيبوي قبيلي جا ڳاڙها هندستاني شڪار تي وڃڻ وقت جنهن به پهرئين رڇ يا هرڻ جا نشان ڏسندا هئا، تن تي "دوا" رکي چڏيندا هئا، جنهن ڪان پوءِ هو سمجهندا هئا تہ جيتوڻيڪ اهو جانور ڪائنڪ ڪيترن ڏينهن جي سفر جي دوريءَ تي به هوندو، تہ به ان "دوا" جي اثر ڪري جلد ئي سندن نظرن آڏو اچي ويندو، جو تہ ان "دوا" ۾ اهڙو اثر سمجهيو ويندو هو، جو اها ڪيترن ڏينهن جي سفر کي سُڪائي

* مشهور يوناني رياضيدان - جم: ۵۸۲ ق.م.

چند ڪلاڪن جي سفر ۾ تبديل ڪري ڇڏيندي. اولهه آفريڪا جا جهنگلي رڍن جا شڪاري، پنهنجي شڪار کي منڊي ڪرڻ لاءِ، انهن جي پيرن جي نشانن تي تيز ڇهنبا ار ڪانيون ٽنبي ڇڏيندا آهن، تہ جيئن هو انهن تائين آسانيءَ سان پهچي سگهن.

ڀر جيتوڻيڪ پيرن جا نشان جسم جي ٻين سيني عضون جي نشانن کان وڌيڪ ظاهر ٿين ٿا، ان هوندي ب جسم فقط اهي ئي نشان نہ ٿو ڇڏي، جن جي ذريعي ماڻهوءَ تي جادو ڪري سگهجي ٿو. جنوب مشرقي آسٽريليا جا وحشي قبائل سمجهندا آهن تہ ماڻهوءَ جي ٽيڪ لڳائي ويهڻ، يا ليٽي سمهي رهڻ سان، سندس جسم جي جنهن حصي جو نشان منڊيءَ تي رهجي وڃي ٿو، تنهن ۾ بلور جا تيز ۽ نوڪدار ٽڪرا، شيشا، وغيره، دفن ڪري، ان ماڻهوءَ کي ضرر پهچائي سگهجي ٿو، انهن تيز نوڪدار شين جي جادوءَ جو اثر ئي ماڻهوءَ جي جسم اندر داخل ٿي، ڪيس اهي دردناڪ ۽ چيندڙ سور ڏئي ٿو، جن کي "جاهل يوروپي" وجع المفاصل جو نتيجو ٻڌائي ٿو. اسان کي اها گاله، هاڻي سمجهه ۾ اچي سگهندي تہ پئٽاگورس جي پوئلڳن وٽ اهو قانون ڇو هوندو هو تہ ماڻهوءَ کي بستري مان اٿڻ شرط، بستري جي چادرن وغيره تي پنهنجي جسم جا پيل نشان هڪدم ڌاهي صاف ڪري ڇڏڻ گهرجن. اهو قانون دشمن جي جادوءَ خلاف محض هڪ قديم حفاظتي قدم هو، جو وهمي قانونن جي وسيع سلسلي جو هڪ حصو هو، جن کي قديم زماني جي ماڻهن آڏي آڏي آخر پئٽاگورس ڏانهن منسوب ڪري ڇڏيو هو، حالانڪ بلاشبہ يونانين جا اوائلي وحشي ابا ڏاڏا انهن وهمن سان مذڪور فيلسوف جي دور کان گهڻو اڳ روشناس هئا.

هر آهنگ جادوءَ جي عام بنيادي اصولن جي جانچ اسان هينئر ختم ڪئي آهي. جن مثالن ذريعي مون انهن جي وضاحت ڪئي آهي، سي زياده تر انهيءَ جادوءَ جا آهن، جنهن کي ڪٽي "خانگي جادو" سڏجي، يعني اهي جادوءَ جي انهن ٽوٽن ۽ ڦٽڻ جا مثال

آهن جي انفرادي فائدي يا نقصان رسائڻ لاءِ عمل ۾ آندا ويندا آهن. پر وحشي معاشري ۾ عام طور، خانگي يا شخصي جادوءَ سان گڏو گڏ جادوءَ جو هڪ اهڙو سرشتو ب موجود رهندو آيو آهي، جنهن کي "پبلڪ جادو" سڏي سگهجي ٿو، يعني اهو جادو، جو سڄي قبيلي جي مجموعي فائدي لاءِ استعمال ڪيو ويندو آهي. جڏهن ب اهڙي قسم جون رسمون ۽ ڪريا ڪرم رفاه عام لاءِ عمل ۾ آندا ويندا آهن، تڏهن ظاهر آهي ته ان حالت ۾ جادوگر خانگي جادوگر نه ٿو رهي، پر ڪنهن حد تائين هو هڪ پبلڪ جادوگر ٿيو پوي. معاشري جي مذهبي ۽ سياسي ارتقا لاءِ جادوگرن يا "عاملن" جي انهيءَ طبقي جو وجود ۽واڌارو وڏي اهميت رکي ٿو، چو ته جڏهن سڄيءَ قوم يا قبيلي جي بهبودي‌ءَ ۽ پلائيءَ جو دارومدار جادوءَ جي اهڙن ٽوٽن ٽيٽن جي ڪارڪردگيءَ تي رهي ٿو، تڏهن جادوگر تمام گهڻي اثر، رسوخ ۽ شهرت جي منزل کي وڃي پهچي ٿو، ۽ اهڙي وقت هو آسانيءَ سان پنهنجي لاءِ سرداريءَ يا بادشاهيءَ جو رتبو ۽ اختيار حاصل ڪري وجهي ٿو. پبلڪ جادوءَ جو اهو پيشو ان صورتحال ۾ قبيلي جي سڀ کان زياده حرفتي ۽ حريص ماڻهن کي پلڻ ڏانهن ڪشش ڪري ٿو، چو ته اهو کين عزت، دولت ۽ اختيار جي اها پيشڪش ڪري ٿو، جا زندگيءَ جي ان منزل تي پيو ڪو ب پيشو کين پيش نٿو ڪري سگهي. اهڙا چالاڪ ماڻهو هڪدم پانهي وٽن ٿا ته هنن لاءِ پنهنجي ڪمزور اعتقاد، ساده ذهن ۽ ويساه وسوڙل پائرن کي دوکو ڏيڻ ۽ انهن جي وهمن مان فائدو وٺي پنهنجا مطلب سڌ ڪرڻ نهايت آسان آهي. ائين هرگز ناهي ته هرهڪ جادوگر هميشه ٺي بدمعاش ۽ ٺوڳي ٿئي ٿو، بسا اوقات کيس خود ب ان گاله ۾ مڪمل اعتقاد رهي ٿو ته هو واقعي انهن عجيب، غريب طاقتن جو مالڪ آهي، جي سندس قبيلي جا پائر پنهنجي ساده لوحيءَ سبب ڏانهس منسوب ڪن ٿا. پر جادوگر جيترو زياده باريڪ بين ۽ تيز فهم آهي، اوتروئي زياده آسانيءَ سان هو غلط اعتقادن جي اصليت جو اندازو لڳائي سگهي

ٿو، جي سوگهن دماغن تي، مڪمل طور. ڪامياب اچي وڃن ٿا. چنانچ هن پيشي جا زياده هشيار فرد ٿورو يا گهڻو دوکيباز ۽ ٺوڳي ٿيڻ لاءِ جاڻي ٻجهي ضرور آماده رهندا. اهي ئي ماڻهو آهن، جي پنهنجيءَ بهتر قابليت ۽ اهليت سبب عام طرح اثر ۽ رسوخ جي چوٽيءَ تي وڃي رسندا ۽ پنهنجي لاءِ شان و شوڪت، حڪومت ۽ اختياريءَ جون اعليٰ ترين منزلون ۽ منصب حاصل ڪندا. پيشه ور جادوگر جي راه ۾ جيڪي ڪڏون ڪوها ۽ رنڊڪون حائل آهن، سي بيشمار آهن، جن تان عام طرح هڪ ڏڍي دماغ ۽ تيز فهم ۽ فراست وارو ماڻهو ئي پاڻ کي ٿاڦي ڪائڻ کان محفوظ رکي سگهندو. چو ته هيءَ گاله هميشه ياد رکڻ گهرجي ته جادوگر جي هرڪا دعويٰ درحقيقت ڪوڙي آهي، جن مان ڪنهن هڪ کي به هو، شعوري يا لاشعوري طور، دوکي ۽ شعبده بازيءَ کان سواءِ قائم نٿو رکي سگهي. ان ڪري اهڙو جادوگر، جو پنهنجن فضول دعوائن ۾ صدق دل سان ويساه رکي ٿو، سو هڪ شعوري ڪُڇ جادوگر کان زياده سنگين خطري ۾ مبتلا رهي ٿو ۽ هن جي باطل زندگيءَ جي ناگهاني خاتمي ٿيڻ جو هميشه زياده امڪان رهي ٿو. هڪ ايماندار ۽ ويساهي جادوگر دراصل اها اميد رکي ٿو ته سندس جادو ۽ ٽوٽا ٿيٽا هميشه سندس اميدن مطابق پنهنجو اثر ڏيکارينداِ ۽ جڏهن اهي نه فقط محض ناڪامياب ٿين ٿا (جيئن درحقيقت اهي هميشه ناڪامياب ئي رهندا آهن)، ۽ جڏهن آهي ظاهر ظهور ۽ نقصانڪار نموني ڪوڙا ثابت ٿي پون ٿا (جيئن پڻ اهي اڪثر ڪوڙا ثابت ٿيندا آهن)، تڏهن ويچاري ويساهي جادوگر جي پيرن هيٺان تختو ئي نڪري وڃي ٿو. هو پنهنجي بدمعاش ۽ چالاڪ هم پيشي وانگر اهڙي ناگهاني موقعي تي پنهنجي جادوءَ جي ناڪاميابيءَ جي سمجهاڻيءَ طور ڪنهن معقول ۽ قابل قبول بهاني ڏيڻ لاءِ تيار ئي نه ٿو رهي، ۽ جيستائين هو پنهنجي حيرانيءَ مان نڪري ڪو بهانو گولي ئي گولي، تيستائين اڪثر سندس معتقدن مان ڪو نه ڪو دلشڪست غصيباز جوان

هڪ ڏڪ سان ميڇالو ئي ٻاهر ڪڍيو وڃيس.

انهن سڀني ڳالهين جو نتيجو هي نڪرندو آهي، جو معاشري جي انهيءَ ارتقائي منزل تي، اعليٰ ترين اختياري انهن ماڻهن جي هٿن ۾ ايندي ويندي آهي، جي غير معمولي دماغي صلاحيتن جا مالڪ، پر بي اصول ۽ پنهنجي مقصد حاصل ڪرڻ خاطر جائز ۽ ناجائز جي تميز کان بيخبر هوندا آهن. جيڪڏهن اسين انهيءَ نقصان جو، جيڪو اهڙن ماڻهن جي بدمعاشيءَ سبب پهچندو آهي، انهن نعمتن سان وزن ڪري سگهون، جن سان هو پنهنجي بالاتر فراست سان معاشري کي نوازيندا آهن، تہ معلوم ٿيندو تہ انهن جي نيڪين جو وزن سندن براين کان تمام گهٽو هوندو آهي: ڇو تہ امڪان اهو ئي معلوم ٿئي ٿو تہ دنيا ۾ زياده فتنو ۽ فساد "عقلمند بدمعاشن" جي بنسبت اعليٰ اختياريءَ وارن "ايماندار احمقن" جي هٿان ئي برپا ٿيو آهي. ممڪن آهي تہ توهان جو عقلمند ۽ چالاڪ بدمعاش، هڪ دفعو پنهنجي آرزوءَ جي عروج تي پهچڻ کان پوءِ، جڏهن ڪيس ٻيو ڪوبہ ذاتي غرض يا مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ باقي نہ رهي، پنهنجون سڀ صلاحيتون، قابليتون، تجربا ۽ وسيلا عوام جي خدمت، بهبوديءَ ۽ بهتريءَ لاءِ صرف ڪري ـ ۽ گهٽو ڪري هو ائين ئي ڪندو آهي. گهڻن ماڻهن، جن اقتدار ۽ اختيار حاصل ڪرڻ لاءِ انتهائي بي اصوليءَ کان ڪم ورتو آهي، تن پنهنجي مقصد حاصل ڪرڻ بعد، ان کي نهايت فيض رسانيءَ ۽ خدمتگذاريءَ سان استعمال ڪيو آهي، خواهہ اهو اقتدار، جنهن جي حاصل ڪرڻ لاءِ انهن ڪمرڪشي هئي ۽ جو انهن آخرڪار حاصل ڪيو، دولت، سياسي اختيار، يا ڪنهن بہ ٻئي قسم جو هو. سياست جي ميدان ۾ هڪ حرفتي منصوبيباز، هڪ بيرحم فاتح، آخرڪار هڪ عقلمند ۽ سخي حڪمران ثابت ٿي سگهي ٿو، جنهن کي جيئري دعائون ملن، جنهن جي موت تي هر خاص و عام ماتم ڪري ۽ جنهن لاءِ اپندڙ نسل قدرشناسيءَ ۽ ثناخوانيءَ

جا گيت گائين. جوليس سيزر* ۽ آگسٽس× جا مثال، اهڙين غير معمولي شخصيتن مان سڀ کان زياده واضح آهن. پر بيوقوف هميشه بيوقوف ئي رهي ٿو ۽ ان جي هٿن ۾ جيئن زياده اقتدار ۽ اختيار هوندو، تيئن هو ان کي زياده نقصانڪار نمونن ۾ استعمال ڪندو. انگلنڊ جي تاريخ جو سڀ کان زياده هاڃيڪار واقعو- (آمريڪا سان قطع تعلقات) - ڪڏهن به پيش ڪونه آڻي ها، جيڪڏهن انگلنڊ جو بادشاهه جارج ٽيون، هڪ "ايماندار احمق" نه هجي ها.

چنانچه، پهلڪ جادوءَ جو پيشو جيتريقدر وحشي معاشري تي اثر انداز ٿيو ٿي، اوتريقدر ئي معاشري جي ڪاروبار جو فيصلو قابلترين شخص جي سپرد ٿي ٿي ويو. هن پهلڪ جادوءَ جي پيشي طاقت جو توازن گويا اڪثريت جي هٿن مان ڦري هڪ فرد جي حوالي ڪيو ٿي، هن پيشي جمهوريت جي بجاءِ، يا زياده صحيح هيئن چئجي ته قبيلي جي پوڙهن جي ڪڊيل وڏيراشاهيءَ جي بجاءِ، سلطان شاهي قائم ڪئي، جو ته عام طرح اوائلي وحشي معاشري جي حڪومت قبيلي جي سڀني بالغ مردن جي جماعت جي هٿن ۾ نه، پر چند بزرگن جي ڪائونسل جي هٿن ۾ هوندي هئي. اها تبديلي خواه ڪهڙن به سببن کان رونما ٿي، يا اوائلي حڪمرانن جو ڪردار خواه ڪهڙو به هو، بهرحال نهايت فائديمند هئي، جو ته انسان جي وحشي طرز جي معاشري مان نڪري باهر اچڻ لاءِ، هڪ ماڻهوءَ جي حڪومت يا "سلطان شاهيءَ" جو رونما ٿيڻ هڪ لازمي شرط معلوم ٿئي ٿو. ڪوبه انسان روايت ۽ رسم و رواج جي تقليدي زنجيرن ۾ ايتريقدو مضبوطيءَ سان جڪڙيل ڪونهي، جهڙو اوائلي جمهوري معاشري جو هڪ وحشي، نتيجي طور ڪنهن به پيءَ طرز واري معاشري ۾ انسان جي انفرادي توڙي اجتماعي ترقي ايتريقدر سست رفتار ۽ دشوار ڪانهي، جيتريقدر ان ابتدائي جمهوري معاشري ۾. اهو پراڻو نظريو ته "هڪ وحشي دنيا جو سڀ کان زياده آزاد انسان

* روم جو مشهور اوائلي حڪمران - جنم: ۱۲ جولاءِ ۱۰۰ ق. م.
× روم جو هڪ شهنشاهه (۳۸ ق. م. - ۱۴ ع)

آهي"، حقيقت جي بلڪل اُبرعڪس آهي. اها حقيقت آهي ته وحشي انسان ڪنهن به ظاهري آقا جو غلام ڪونهي، پر هو پنهنجي ماضيءَ جو هٿين پيرين ٻڌل هڪ بنهه بيوس غلام آهي، هو غلام آهي پنهنجي مري ويل ابن ڏاڏن جي روحن جو، جي سندس جمڪ کان وٽي مرڻ گهڙيءَ تائين هر قدم تي پاڇولي وانگر سندس پٺيان چنبڙيا رهن ٿا، ۽ جي مٿس فولادي ڏنڊي سان هر حالت ۾ حڪم هلائين ٿا. انهن جيڪي ڪيو هو، سو هن لاءِ حق ۽ سچ جو هڪ اٽل ٿر ۽ واحد نمونو ۽ هميشه قائم رهندڙ هڪ اٽل لکيل قانون آهي، جنهن جي هو بغير ڪنهن چون و چرا ۽ ڪم و ڪاست جي تعميل ۽ انڌي تقليد ڪري ٿو. ان صورتحال ۾ بهترين صلاحيتن ۽ قابليتن جي مالڪ کي به پراڻين ۽ فرسوده رسمن جي جاءِ تي بهتر ۽ معقول رسمن کي رائج ڪرڻ لاءِ ذري برابر به موقعو ملي نه ٿو سگهي. قابلترين شخصيت کي هڪ انتهائي موڪي دماغ وارو ماڻهو، پاڻ کي پنهنجن بزرگن جي ايمان ۽ عمل جو سڀ کان زياده عقيدتمند ۽ پوئلڳ سڏائي ۽ ثابت ڪري، پاڻ سان گڏ پستيءَ طرف ڇڪي وڃي ٿو، ڇاڪاڻ ته جنهن صورتحال ۾ هڪ موڪو بلنديءَ طرف وک نه ٿو وڌائي سگهي، اتي ساڻس سلهاڙيل هڪ هشيار ۽ قابل ماڻهو هن سان گڏ گهلجي اوڙاه ۾ ته وڃي سگهي ٿو! جيتريقدر فطرتي ناهموارين، ذاتي صلاحيتن ۽ مزاج جي بين ناقابل پيمائش تفاوتن کي ميٽائي، هڪ غلط ۽ اچاتريءَ مساوت جيي نمائش انساني وس ۾ آهي، اوتريقدر اهڙو معاشرو، سطحي طور، برابر هڪ مرده يگانگت ۽ هڪجهڙائيءَ جو نظارو پيش ڪري ٿو. اها هرڪا چيز جيڪا انساني معاشري کي اهڙيءَ پست ۽ مرده صورتحال سان (جنهن کي اڄڪلهه ملي ڪن مرليباز خطيبن ۽ خواب جي دنيا ۾ رهندڙ فيلسوفن، "مثالي معاشرو" ۽ "انسانيت جو زرين دور" چوڻن خوبصورت نالن سان سڏي، ان جي تعريف جا گيت گايا آهن) ڇڪي، پستيءَ جي اوڙاه ماڻ ۾ هر ڪيڏي، ۽ ان جي هر هڪ فرد کي سندس لياقتن ۽ قابليتن

مطابق اختيارات جي مختلف درجن تي پهچائڻ ۾ مدد ڏئي، تنهن جو هر اهو شخص دلي خيرمقدم ڪندو، جنهن جي دل ۾ انسان ذات جي حقيقي بهتريءَ ۽ پلائيءَ جو اونو هوندو. هڪ دفعو جڏهن اهڙا ارادا ۽ اهڙا خيال پنهنجو ڪم ڪرڻ شروع ڪن ٿا ـ ۽ انهن کي هميشه لاءِ دٻائي رکڻ ناممڪن آهي ـ تڏهن انساني تهذيب ۽ سيبتا جو واڌارو نسبتاً تيزيءَ سان ٿئي ٿو. هڪڙو واحد شخص، اقتدار جي عروج تي پهچڻ کان پوءِ، پنهنجيءَ مختصر حياتيءَ جي دوران ۾ ايتريون تبديليون آڻي سگهي ٿو، جي ڪائنس اڳ بيشمار پيڙهين ۾ به ممڪن نه هيون؛ ۽ جيڪڏهن هو غيرمعمولي قابليت ۽ حوصلي جو مالڪ آهي (جيئن اڪثر اتفاق به اهڙو ئي واقع پئي ٿيو آهي)، تہ پوءِ هو هٿ آيل موقعي کي غنيمت سڃاڻي، ضرور ان مان انتهائي فائدو حاصل ڪندو. هڪ ظالم ۽ سرڪش حڪمران جي زود رنجي ۽ شغل پسنديءَ به اڪثر حالتن ۾ رسمن ۽ روايتن جي انهيءَ وزنبدار زنجيرڪي ٽوڙڻ لاءِ ڪارآمد ۽ فائديمند ثابت ٿي سگهي ٿي، جنهن ۾ هڪ وحشي چوڪنيو جڪڙيل رهي ٿو. جيئن ئي هڪ قبيلو پنهنجن پرين مڙسن جي بزدلانہ ۽ هڪٻئي جي مخالف مشورن کان متاثر ٿيڻ کي ترڪ ڪري، هڪ سخت گير ۽ مضبوط ارادي واري مهندار جي هدايتن تي عمل پيرا ٿيڻ لڳي ٿو، تيئن ئي اهو قبيلو پنهنجن ٻين همسايہ قبيلن کان زياده طاقتور ٿي، ترقيءَ ۽ خوشحاليءَ جي نئين دور ۾ قدم رکي ٿو. تاريخ جي اوائلي دورن ۾ اهو طريقو انسان جي سماجي، صنعتي ۽ ذهني واڌاري لاءِ نهايت سازگار ثابت ٿيو آهي، ڇو تہ اهڙو قبيلو، ڪجهہ پنهنجي قوت بازوءَ جي زور تي ۽ ڪجهہ ڪمزور قبيلن جي رضاڪارانہ طور پيش پوڻ ڪري، جلد ئي دولت ۽ غلام هٿ ڪري ٿو، جي به ئي نعمتون قبيلي جي ڪن خاص طبقن کي محض پيٽ پرڻ جي دائمي جدوجهد کان نجات ڏيئي، ڪين علم ۽ عرفان جي انهيءَ بي غرض ۽ مخلص جستجو ڪرڻ جو موقعو فراهم ڪن ٿيون، جيڪا انساني زندگيءَ

کي بهتر بنائڻ جو هر دور ۾ هر حالت ۾ سپ کان زياده طاقتور ۽ لائق هٿيار ثابت ٿي آهي.

انسان جي ذهني ترقيءَ کي جيڪا هميشه سائنس، ادب ۽ زياده آزاد خياليءَ ۽ وسيع قلبيءَ جي صورت ۾ ظاهر ٿيندي آهي، انسان جي صنعتي ۽ اقتصادي ترقيءَ کان علحده نه ٿو ڪري سگهجي: انسان جي صنعتي ۽ اقتصادي ترقيءَ کي پنهنجي جاءِ تي وري فتوحات ۽ سلطنت سازيءَ کان ئي وڌي تقويت حاصل ٿئي ٿي. تاريخ جو هي ڪو محض حادثو ڪونهي ته فتوحات کان هڪدم پوءِ، هميشه فڪر جي ڪائنڪا انقلاب آفرين تحريڪ وجود ۾ آئي آهي، ۽ دنيا جي عظيم فاتح قومن اڪثر انساني تهذيب کي ڦهلائڻ ۽ ترقي ڏيڻ جي راه ۾ گهٽو ڪجهه ڪيو آهي، ۽ اهڙيءَ طرح انهن جنگ جي دوران ۾ جيڪي زخم رسايا آهن، سي صلح ۽ آشتيءَ جي دور ۾ انهن وري چٽايا ۽ آهن. اسان جي انهيءَ دعويٰ جي حق ۾ بابلي، يوناني، روسي ۽ عرب ماضيءَ جا شاهد آهن: ممڪن آهي ته اسين پنهنجي حياتيءَ ۾ اهڙي قسم جي هڪ انقلاب آفرين تحريڪ جڏهن ڄاڻ ۾ اچندي ڏسون. تاريخ جي گذريل دورن تي نگاه وجهڻ سان معلوم ٿئي ٿو ته تاريخ جو اهو ۽ ڪو حادثو ڪونه آهي ته تهذيب جي ميدان ۾ پهريون وڌيون برانگهون مصر، بابل ۽ ايروءَ جهڙين مطلق‌العنان ۽ مذهبي حڪومتن جي ماتحت ٿي ڪنيون ويئون آهن، جن جي اعليٰ حڪمرانن هميشه بادشاه ۽ ديوتا جي ٻڌيءَ حيثيت ۾، پنهنجيءَ رعايا کان غلامن جهڙي سڃتا ۽ پانهپ ڪرائي. هن ڳالهه ۾ ۽ ڪو وڌاءُ ڪونهي (۽ باوجود ان جي ته اها متضاد معلوم ٿي ٿئي، اها حقيقت ۽ آهي) ته ابتدائي دور ۾ مطلق‌العناني نه فقط انسانيت جي عام فلاح و بهبود ۾ ان جي آزاديءَ جي ۽ بهترين دوست ثابت ٿي آهي: ڇو ته انهيءَ انتهائي مطلق‌العنانيءَ ۽ پيسيندڙ ظلم ۽ زبردستيءَ جي سايي ۾، وحشي زندگيءَ جي ظاهري ۽ اچاتريءَ آزاديءَ پنسپٽ ـ جتي هڪ فرد جي قسمت پينگهي ڪان

وٹي قبر تائين موروثي ۽ روايتي رسم جي فولادي سانچي ۾ بند ٿيل ٿئي ٿي ـ عام انسانن کي زياده ۽ بهتر قسم جي آزادي ميسر ٿئي ٿي، اها آزادي آهي: حسب منشا سوچڻ ويچارڻ جي آزادي، ۽ پنهنجيءَ قسمت کي پاڻ سنوارڻ جي آزادي.

ان ڪري، جيتريقدر جماعتي جادوءَ جو پيشو انهن شاهراهن مان هڪ رهيو آهي، جنهن تان قابلترين شخصيتون گامزن ٿي اقتدار جي عروج تي وڃي پهتيون آهن، اوتريقدر جادوءَ جي پيشي انسان کي روايت جي غلاميءَ کان نجات ڏياري، ڪيس هڪ زياده وسيع دائري واريءَ دنيا ۾، هڪ زياده عظيم ۽ زياده آزاد زندگيءَ گذارڻ جي موقعي فراهم ڪرڻ لاءِ هڪ اهم ڪردار ادا ڪيو آهي. انسان ذات جي پلائيءَ لاءِ جادوءَ اها ڪا گهٽ خدمت سرانجام ڪانہ ڏني آهي. ۽ جڏهن هيءَ مزيد حقيقت خيال ۾ ٿي آڻجي ته جادوءَ ٻئي طرف سائنس جي شاهراه کي پڻ گهڙيو، ٻاهيو ۽ هموار ڪيو آهي، تڏهن اسان کي بهرحال قبول ڪرڻو ئي پوي ٿو ته جيڪڏهن هڪ طرف هي "ڪارو علم" دنيا ۾ گهٽيءَ خرابيءَ جو باعث بڻيو، ته ٻئي طرف اهو بني نوع انسان واسطيَ ڪافي مفيد ۽ ثابت ٿيو: هڪ طرف جادو جيڪڏهن جهالت جو اولاد آهي، ته ٻئي طرف هو آزاديءَ ۽ صداقت جي ماءُ پڻ آهي.

باب چوڏون

جادو ۽ مذهب

مٿئين باب ۾ جيڪي مثال جمع ڪيا ويا آهن، سي هر آهنگ جادوءَ جي عام بنيادي اصولن کي، ان جي ٻن مکيه شاخن جي صورت ۾ جن کي اسان علي‌الترتيب نسبتي ۽ قرابتي جادوءَ جا نالا ڏنا آهن، واضح ڪرڻ لاءِ ڪافي آهن. جادوءَ جا جيڪي مثال اسان جي اڳيان آيا آهن، تن مان ڪن ۾ اسان ڏٺو ته "روحن" يا غيبي طاقتن جي مداخلت کي فرض ڪيو ويو آهي ۽ انهن جي خوشنودي حاصل ڪرڻ لاءِ دعا ۽ قرباني‌ءَ کان ڪم وٺڻ جي ڪوشش ڪئي ويئي آهي، پر اهڙا مثال، مجموعي طور، اتفاقي يا استثنائي هئا، ۽ منجهن جادوءَ ۽ مذهب جي ملاوٽ جو مظاهرو ڪيل هو. برعڪس ان جي، جتي به هر آهنگ جادو پنهنجيءَ خالص يا نج صورت ۾ واقع ٿئي ٿو، اتي اهو هن حقيقت کي تسليم ڪري ٿو ته 'فطرت جي نظام ۾ واقعات' هڪٻئي جي پٺيان، لازمي طور ۽ بغير ڪنهن ٽال مٽول جي، ڪنهن به غيبي طاقت يا شخصي هستيءَ جي مداخلت کان سواءِ، ازخود وقوع پذير ٿيندا رهن ٿا. اهڙيءَ طرح ان جو بنيادي نظريو، جديد سائنس جي نظريي جهڙو آهي. هر آهنگ جادوءَ جي سڃي سرشتي ۾، "فطرت جي يڪجهتيءَ ۽ مستقل تنظيم"، جو حقيقي ۽ پختو اعتقاد پوشيده آهي. جادوگر کي ان ۾ ڪو به شڪ شڀهو ڪونهي ته ساڳيا سبب هميشه ساڳيا ئي نتيجا ظاهر ڪندا، ڪيس هن ڳالهه ۾ مڪمل ويساه رهي ٿو ته ضروري سائن سؤڻن ۽ موزون منترن جي باقاعده عمل سان لازمي طرح گهربل نتيجو ظاهر ٿيندو، بشرطيڪ ٻيو ڪو جادوگر وچ ۾ سندس عمل کي زياده طاقتور ۽ مؤثر منترن، وسيلي رد نه ڪري

چڏي. جادوگر کنهن مٿاهينءَ هستيءَ آڏو آه و فرياد کوڻ ٿو ڪري، ۽ وري هو کنهن پورالي‌ءَ، خودسر ۽ ضدي هستيءَ جي رحم ڪرم جو محتاج رهي ٿو، ۽ نہ کنهن پوائتي ديوتا جي اڳيان پاڻ کي هيچ ۽ ذليل ئي ڪري ٿو. ان هوندي ب هو پنهنجي طاقت ۾ (جنهن کي هو پاڻ واقعي هڪ وڏي طاقت تصور ڪري ٿو) کنهن ب صورت ۾ غيرمحدود ۽ خود اختيار نہ آهي. هو اهڙا طاقت تيستائين هلائي سگهي ٿو، جيستائين هو پنهنجي پيشي جي فني قاعدن ۽ قانونن جي مڪمل پيروي ڪندو رهي ٿو: سندس سمجهہ مطابق فطرت جا قاعدا قانون بس اهي ئي آهن. هو سمجهي ٿو تہ انهن قاعدن کي نظرانداز ڪرڻ ۽ انهن قانونن جي ذري برابر ب خلاف ورزي ڪرڻ سان کيس ذلت ۽ ناڪاميابي نصيب ٿيندي، ۽ ڪن حالتن ۾ تہ اهڙي قسم جي نظراندازي، يا خلاف ورزي، هڪ الهڙ ۽ ناآزمودگار جادوگر لاءِ جان جي جوکي جو سوال بنجيو وڃي. جادوگر جيڪڏهن فطرت جي مٿان حڪومت جي دعويٰ ڪري ٿو، تہ اها هڪ اهڙي "دستوري ۽ آئيني" حڪومت آهي، جا پنهنجي دائري اندر سخت محدود آهي، ۽ جنهن کي هڪ قديم ۽ تسليم شده دستور جي عين مطابق هلائڻو پوي ٿو. چنانچہ ڪائنات يا فطرت متعلق جادوءَ ۽ سائنس جي نظرين جي درميان قريبي مشابهت آهي. بنهي ۾ واقعات جي تسلسل کي باقاعده ۽ اٽل تسليم ڪيو وڃي ٿو، جي اهڙن اٽڪر ۽ ناقابل تبديل قاعدن جي ماتحت رونما ٿيندا رهن ٿا، جن جي ڪارڪردگيءَ متعلق اڳواٽ اندازو ۽ حساب لڳائي سگهجي ٿو. فطرت جي نظام اندر، ذاتي ارادي، اتفاق ۽ حادثي جي عنصر کي ڪا ب جاءِ ڪانہ آهي. اهڙي انسان اڳيان، جنهن کي فطرت جيّ دائري ۾ اسباب و علل جي سلسلي جي پوري جاڻ آهي ۽ جو انهن خفيہ سرچشمن کي، جي ڪائنات جي پيچيده نظام کي متحرڪ ڪن ٿا، دستياب ڪري سگهي ٿو، جادو توڙي سائنس پئي هيڪر تہ امڪانات جو هڪ لامحدود ۽ بي پايان منظر آڻي

پيش ڪن ٿا. اهو ئي سبب آهي، جو سائنس ۽ جادوءَ انساني ذهن کي پنهنجي طرف ايتري ڪشش ڪئي آهي، ۽ اها ئي ڳالهه آهي، جنهن سبب پنهي جي هٿان علم و عرفان جي جستجو جي قابل قدر همت افزائي ٿي آهي. پيئي، سائنس توڙي جادو، هڪ ٽڪل ۽ بيحال تفتيش ۽ تجسّس ڪندڙ کي، حال جي نا اميدين جي ويرانيءَ مان، مستقبل جي لا متناهي وعدن ۽ آسرن سان ريهي ريبي، اڳتي وڌي وڃن ٿا، اهي ڪيس انتهائي بلند جبل جي چوٽيءَ تي چاڙهي، سندس قدمن جي آسپاس ڦرندڙ گهرندڙ ڏنڊ ڪوهيري ۽ سياه بادلن جي پريان، هڪ اهڙي جنت نما شهر جو ديدار ڪرائين ٿا، جو انتهائي دور هڻ جي باوجود، هڪ غير-ارضي تجليءَ سان منور ۽ خوابن جي روشنائيءَ سان ڏوتل پوتل نظر اچي ٿو.

جادوءَ جي تباهڪن غلطي انهيءَ ۾ ناهي ته اهو واقعات جي سلسلي کي قانون جي تحت رونما ٿيندڙ تسليم ڪري ٿو، پر ان جي اها غلطي انهن مخصوص قانونن جي اصلي نوعيت جي غلط اندازي ڪرڻ ۾ آهي، جن تي انهيءَ سلسلي جو دارومدار رهي ٿو. جيڪڏهن اسين هم آهنگ جادوءَ جي انهن مثالن جو تجزيو ڪريون، جيڪي مٿين صفحن ۾ آسان جي اکيان گذري چڪا آهن (۽ جن کي بطور مشت از خروارید سمجهي سگهجي ٿو)، ته معلوم ٿيندو ته، جيئن مون مٿي چيو آهي، اهي انساني فڪر جي هيٺين ٻن وڏن بنيادي قانونن مان هڪڙي نه ٻئي قانون جي غلط استعمال جو نتيجو آهن: (۱) خيالن جو اشتراڪ، جو خيالن جي هڪجهڙائيءَ مان پيدا ٿئي ٿو، ۽ (۲) خيالن جو اشتراڪ، جو زمان ۽ مڪان جي پس منظر ۾ خيالن جي قرابت مان پيدا ٿئي ٿو. هڪجهڙن خيالن جي غلط اشتراڪ مان هم آهنگ يا نقالي جادو جنم وٺي ٿو، قرابتي خيالن جي غلط اشتراڪ مان قرابتي جادو پيدا ٿئي ٿو. خيالن جي اشتراڪ جا اصول، بجاءِ خود تحقيق انساني ذهن جي نشوونما لاءِ بيحد ضروري بلڪ لازمي آهن. انهن جي جائز استعمال مان سائنس پيدا ٿئي ٿي، سندن ناجائز استعمال مان وري جادو، جيڪو

سائنس جو حرامزادو پاڻ آهي، سو جنم ونيي ٿو. اهو چوڻ ان ڪري مسلمات مان ٿيندو، يا ذري گهٽ تڪرار بالمعني ٿيندو، ته هر قسم جو جادو لازمي طور باطل ۽ فضول آهي: چو ته جيڪڏهن اهو صحيح ۽ نفع بخش ٿي پوي، ته ان کي جادو سڏي ئي نه سگهبو، ان صورت ۾ اهو اتي ئي بدلجي سائنس ٿي پوندو. ابتدا کان ونيي، انسان اهڙن عام اصولن جي تلاش ۾ مصروف رهيو آهي، جن جي وسيلي هو فطرت جي نظام کي پنهنجن مقصدن ۽ مطلب جي حصول لاءِ پنهنجي قبضي ۾ رکي سگهي، انهيءَ طويل جستجو ۾ هن اهڙن اصولن ۽ قانونن جو هڪ وڏو ڍير جمع ڪري ورتو آهي، جن مان کي زرين ۽ درخشان آهن، ته کي محض گند ۽ ڪچرو. صحيح يا زرين قانونن ۽ اصولن جو مجموعو مستعمل سائنس آهي، انساني هنر ۽ ڪاريگريون ان مستعمل سائنس جا مختلف روپ آهن: ۽ جيڪي باطل ۽ فضول قانون آهن، سي جادو آهن.

جادو جيڪڏهن سائنس سان اهڙي قريبي رشتي ۾ منسلڪ آهي، ته پوءِ اسان کي هڪ هي سوال اڇا درپيش ڪرڻو آهي، ته ان جو مذهب سان ڪهڙو لاڳاپو آهي؟ ۽ انهيءَ لاڳاپي متعلق اسين جيڪو رايو قائم ڪنداسون، تنهن جو دارومدار لازمي طور انهيءَ نظريي تي رهندو، جيڪو خود مذهب جي نوعيت متعلق اسان جي ذهن ۾ موجود هوندو. ان ڪري هڪ مصنف ۾ واجبي طور اها اميد رکڻ گهرجي ته هو مذهب ۽ جادوءَ جي باهمي رشتي جي نفتيش شروع ڪرڻ کان اڳ، مذهب متعلق پنهنجي ذاتي نظريي جي وضاحت ڪري. دنيا ۾ ٻيو ڪو اهڙو موضوع ڪونهي، جنهن جي متعلق راين ۾ ايترو اختلاف هجي، جيترو مذهب جي نوعيت متعلق، ۽ ان جي هڪ اهڙي تشريح مقرر ڪرڻ، جا هرهڪ لاءِ قابل قبول هجي يا سيني کي راضي ڪري سگهي، بنهه ناممڪن ۽ عبث آهي. هڪ مصنف وڌ ۾ وڌ ايترو ڪري سگهي ٿو ته هو پهريائين وضاحت سان ٻڌائي ته مذهب

مان هو پاڻ کهڙو مطلب ٿو وٺي، ۽ بعد ۾ ان لفظ کي ساڳئي مطلب سان سڄي ڪتاب ۾ باقاعدگيءَ سان استعمال ڪندو اچي. چنانچ آءٌ مذهب کي انهن فوق‌البشري قوتن کي راضي رکڻ ۽ موافق بنائڻ جو طريقو سمجهان ٿو، جي فطرتي نظام ۽ انساني زندگيءَ تي قادر سمجهيون وڃن ٿيون، ۽ جن جي متعلق هي عقيدو عام آهي ته اهي فطرتي نظام ۽ انساني زندگيءَ کي پنهنجيءَ مرضيءَ مطابق هلائين چلائين ٿيون. انهيءَ تشريح مطابق، مذهب ۾ جزن جو مرڪب آهي- هڪ نظرياتي ۽ ٻيو عملي، يعني (۱) ڪنهن هڪ فوق‌البشر طاقت يا اهڙين ڪن هڪ کان وڌيڪ طاقتن ۾ ايمان ۽ اعتقاد، ۽ (۲) ان هڪ طاقت يا هڪ کان وڌيڪ طاقتن کي راضي رکڻ يا موافق بڻائڻ ۾ قانونن جو سرشتو. مذهب جي دائري ۾ سندس انهن ٻنهي جزن مان پهرين فوقيت ايمان ۽ اعتقاد کي آهي، ڇو ته ڪنهن ماورائي هستيءَ کي راضي ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ کان اڳ، ان هستيءَ جي وجود ۾ اعتقاد رکڻ لازمي آهي. پر جيسين اعتقاد عمل جي راه نٿو ڏيکاري، تيسين اهو مذهب محض ڪتابي يا زباني مذهب، چئبو. سينٽ جيمس* جي قول مطابق "عمل کان خالي اعتقاد مرده آهي، ٽلهو ۽ بيڪار." ٻين لفظن ۾ ڪو به شخص تيسين مذهبي يا ديندار ناهي، جيسين هو مالڪ حقيقيءَ جي عشق يا خوف کان متاثر ٿي، پنهنجي اعمال کي ان موجب نه ٿو هلائي. ٻئي طرف، اعتقاد کان علاوه محض عمل جي ادائگي به مذهب ناهي. ۽ ماڻهو بلڪل هڪ ئي نموني عمل ڪندا رهن، ۽ ان جي باوجود، منجهائن هڪ مذهبي ۽ ديندار ٿي سگهي ٿو ۽ ٻيو نه. جيڪڏهن هڪ خدا جي محبت ۽ ڊپ کان متاثر ٿي عمل ڪري ٿو، ته اهو ديندار آهي، جيڪڏهن ٻيو ماڻهو جي محبت ۽ ڊپ کان متاثر ٿي عمل ڪيرا ٿئي ٿو، ته ان صورت ۾ جيئن سندس چال چلت مان عام ڀلائي يا عام برائي واقع ٿئي ٿي، تيئن هو نيڪ اخلاق آهي يا بد اخلاق سڏجي

* حضرت يسوع مسيح تي اوائلي ايمان آڻيندڙن مان هيءُ به هڪ هو.

سگهي ٿو. ان کري ويساه ۽ ڪم، يا مذهبي زبان ۾، ايمان ۽ اعمال، مذهب لاءِ هڪجهڙا ضروري آهن، جو ٻنهي جي باهمي موجودگيءَ کان سواءِ قائم نٿو رهي سگهي. پر اهو کو ضروري نه آهي ته مذهبي عمل هميشه کرياکرم يا بندگيءَ ۽ عبادت جي رسمي صورت اختيار کري، يعني ان ۾ هروپرو قربانيون پيش کرڻ، دعائون پڙهڻ، ۽ ٻين اهڙين ظاهري رسمن يا حڪمن احڪامن جي ظاهري تعميل لازمي ڪانه آهي. ان جو مقصد فوق‌البشر هستيءَ کي راضي ڪرڻ جو آهي ۽ جيڪڏهن اها هستي اهڙي آهي، جا قربانين جي رت ڏيڻ، اشلوڪن آلاپڻ، ۽ ڏوپ واس ملائڻ جي بنسبت خيرات، رحمدليءَ ۽ تن من جي صفائيءَ ۾ وڌيڪ خوش ٿئي ٿي، ته پوءِ سندس عبادتگذار ٻانها کيس سجدا کري، سندس نالي جون مالهائون جڙي، ۽ سندس پاڪ آستانن تي قيمتي سوغاتن جا نذرانا ڏيئي نه، پر ٻني نوع انسان ڏانهن خلوص، رحم ۽ سخا سان پيش اچڻ سان ئي کيس راضي ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا، چو ته انهيءَ ريت هو پنهنجي انساني ڪمزورين ۽ لغزشن جي پس منظر ۾ ان بيمثل معبود هستيءَ جي انهن ئي پاڪ صفتن ۽ فوق‌البشري ڪمالات سان ٽاڪ کي مالا مال ڪندا، جن جي اها هستي ڪائنس خواهشمند آهي. مذهب جو اهو ئي اخلاقي پهلو هو، جنهن کي هيبريو قوم جي نبين، خدا جي نيکيءَ ۽ تقدس جي شاندار صفتن کان متاثر ٿي، ماٺهن کي ذهن نشين ڪرائڻ کان ڪڏهن به بيزاري يا ٽڪاوٽ محسوس ڪانه ڪئي. چنانچه مائڪاه* چوي ٿو: "هن توکي ڏيکاريو آهي، اي انسان، ته نيکي ڇا آهي، ۽ خداوند توکان (ٻي) ڪهڙي طلب ڪري ٿو، سواءِ ان جي ته انصاف ڪر، رحم کي پيار ڪر، ۽ پنهنجي خدا جي راهه ۾ تواضع ۽ انڪساريءَ سان هل". ۽ اڳتي هلي، جنهن چيز جي وسيلي عيسائيت دنيا ۾ ڪاميابي حاصل ڪئي، سا زياده تر خدا جي هستيءَ متعلق انهيءَ ٻي بلند اخلاقي نظريي ۽ ماٺهن تي ان مطابق عمل ڪرڻ جي فرمان ڪان

* "مائڪاه جو ڪتاب"— مقدس انجيل جو هڪ حصو آهي.

سواءِ ٻي ڪابہ ڪانہ هئي. "خالص ۽ ڪدورت کان پاڪ مذهب"
سينٽ جيمس چوي ٿو، "خدا ۽ خلقڻهار جي اڳيان هي آهي:
يتيمن ۽ بيواهن سان سندن دک درد ۾ وڃي شامل ٿين، ۽ دنيا ۾
گوشہ نشين ٿي گذارڻ."

ڀر جيڪڏهن مذهب ۾ اهي ٻ جزا موجود آهن ـ هڪ فوق البشر
هستين ۾ اعتقاد، جي ڪائنات تي حڪومت ڪري رهيون آهن،
۽ ٻيو سندن خوشنودين حاصل ڪرڻ لاءِ ڪوشش ـ تہ ان حالت
۾ صاف ظاهر آهي تہ مذهب ان حقيقت کي تسليم ڪري ٿو تہ
فطرت جو نظام ڪنهن حد تائين لچڪيدار يا ڦرندڙ ڪهرندڙ نوعيت
جو آهي، ۽ اسين انهن طاقتور هستين کي ڪنهن طرح آماده
ڪري يا هر ڪائي سگهون ٿا تہ هو فطرتي واقعات جي رخ ڪي،
اسان جي خاطر، سندن اصلوڪي رستي تان هٽائي يا بدلائي ڇڏين.
هاڻي فطرت جي اها لچڪ يا تبديلي، جنهن کي مذهب، ظاهر يا
لکل صورت ۾، تسليم ڪري ٿو، سا جادوءَ ۽ سائنس جي اصولن
جي بلڪل خلاف آهي. جادو توڙي سائنس ٻيئي ان جي عيوض
هن حقيقت کي تسليم ڪن ٿا تہ فطرت جا قانون ۽ ان جا طريقا
پنهنجي ڪارڪردگيءَ ۾ سخت، ناقابل تبديل ۽ اٽل آهن، ۽ انهن
کي پنهنجي مقرر رستي کان نہ منٽ ميڙ ۽ آڏي نيزاريءَ سان ئي
ڦيرائي سگهبو، نہ دڙڪي داب ۽ ڊپ ڏاءَ سان. ڪائنات جي
انهن ٻن متضاد نظرين جي درميان جيڪو فرق آهي، سو سندن،
هن فيصلہ ـ ڪن سوال جي، جواب تي منحصر وڃي ٿئي ٿو تہ ڪٿا،
اهي قوتون جي هن دنيا مٿان حڪمراني هلائي رهيون آهن،
شعوري ۽ شخصيت جون مالڪ آهن، يا اهي لا شعوري ۽ غير
شخصي آهن؟ مذهب فوق البشري طاقتن جي خوشنودي حاصل
ڪرڻ جي خيال سان مٿين ٻن جوابن مان پهرئين جواب جو حامي
آهي. ڇو تہ هر قسم جي خوشنودي حاصل ڪرڻ يا رضاجوئيءَ
۾ اها ڳالهہ بنيادي طور پوشيده رهي ٿي تہ جنهن هستيءَ جي خوشنودي
حاصل ڪجي ٿي، سا شعوري ۽ شخصي آهي، ٻيو تہ سندس چال چلت

ڪجهه قدر غير يقيني آهي ۽ سندس مرضيءَ، خواهشات ۽ جذبات کي موزون طريقي جي منت و سماجت ڪرڻ سان گهربل رخ ڏانهن ڦيري گهيري سگهبو. اهڙين شين جي خوشنودي حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪائنات ڪئي ويندي آهي، جي بيجان سمجهيون ويندیون آهن ۽ نه وري اهڙن ماڻهن کي ناهڻ يا راضي ڪرڻ جي ڪوشش ڪبي آهي، جن جي ڪن خاص حالات ۾ يقيني ۽ فيصلو ڪن طرز عمل متعلق اڳواٽ ئي علم هوندو آهي. چنانچه جنهن حد تائين مذهب تسليم ڪري ٿو ته ڪائنات تي ڪي شعوري هستيون حڪمراني ڪري رهيون آهن، جن کي منٽ ميڙ سان پنهنجي اصل مقصد ڪان ڦيرائي سگهجي ٿو، ان حد تائين ان جي سائنس ۽ جادوءَ سان بنيادي مخاصمت آهي، جي ٻيئي هن ڳالهه کي ثابت شده حقيقت تسليم ڪن ٿا ته ڪائنات جو نظام ڪن شخصي هستين جي خواهشن ۽ جذبات مطابق نه، پر ڪن ناقابل تغير ۽ خود بخود ڪم ڪندڙ قاعدن مطابق هلي ٿو. جادوءَ ۾ تحقيق، اها حقيقت پوشيده طور تسليم ٿيل آهي، پر سائنس ان کي بلڪل ظاهر ظهور تسليم ٿي ڪري. جادو ڪيترن موقعن تي واقعي "روحن" کان ڪم وٺي ٿو، جي هڪ صورت ۾ مذهب جي تسليم شده شخصي هستين وانگر ئي سمجهڻ گهرجن. پر جڏهن ۽ هو انهن کان پنهنجي دستوري طريقي مطابق ڪم وٺي ٿو، تڏهن هو انهن سان اها ئي روش اختيار ڪري ٿو، جا هو بيجان شين سان ڪندو آهي، يعني جادو انهن روحن يا غيبات کي پنهنجي مقصد لاءِ زوريءَ مجبور ڪري ٿو ۽ نه مذهب وانگر انهن کي منٽ ميڙ يا ارداس پيش ڪرڻ سان ڪين راضي ۽ آماده ٿو ڪري. چنانچه جادو تسليم ڪري ٿو ته سيئي شخصي هستيون، انساني يا خدائي، آخرين صورت ۾، انهن غير شخصي قوتن جي ماتحت آهن، جي سڀني شين تي قابض ۽ قادر آهن ۽ اهو ماڻهو جيڪو انهن قوتن کي موزون سائن سوڻن ۽ جنترن منترن سان هلائڻ جي چاڻ رکي ٿو، سو پنهنجي مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ

کين ڪاميابيءَ سان استعمال ڪري سگهي ٿو. مثال طور، قديم مصر جا جادوگر دعويٰ ڪندا هئا تہ هو اها طاقت رکن ٿا، جو هو وڏن کان وڏن ديوتائن کي پنهنجن حڪمن جي بجا آوريءَ لاءِ مجبور ڪري سگهن، درحقيقت جڏهن اهڙا کي ديوتائون سندن حڪم عدولي ڪندا هئا، تہ هو انهن ديوتائن کي نيست و نابود ڪري چڏڻ جي ڌمڪي ۾ ڏيندا هئا. ڪن موقعن تي، ايتريءَ حد تائين وڃڻ بدران، جادوگر فقط اهو اعلان ڪندو هو تہ جيڪڏهن ديوتا بي-چيو ثابت ٿيندو، تہ هو اوسيريس (مها ديوتا) جا هڏا واوکر ڪري چڏيندو، يا سندس مقدس روايت کي واشگاف ڪري چڏيندو. ساڳئي نموني هندستان ۾ اڄ ۽ هندن جي طاقتور ترمورتي- برهما، وشنو ۽ شو- خود جادوگرن جي ماتحت آهي، جيڪي پنهنجن جنترن ذريعي هنن سڀ کان زياده بلوان ديوتائن تي اهڙي فوقيت رکن ٿا، جو اهي ديوتا هيٺ زمين تي توڙي مٿي آسمانن ۾، انهن سڀني حڪمن کي، بغير ڪنهن چون و چرا جي ڇڻ ۽ پوري ڪرڻ لاءِ پڌل آهن، جي اهي ديوتائن جا مالڪ، جادوگر، ڪڏهن ۽ مٿن جاري ڪرڻ جي ضرورت محسوس ڪن. هندستان ۾ هرهنڌ هيءَ چوٽي مشهور آهي: "سڄي ڪائنات ديوتائن جي، ديوتائون منترن جي، ۽ منتر برهمڻن جي ماتحت آهن، ان ڪري برهمڻ ئي اسان جا ديوتا آهن".

جادو ۽ مذهب جي اصولن درميان هيءَ بنيادي اختلاف ئي آهي، جو جادوگر ۽ "پوجاريءَ" جي وچ ۾ شديد دشمنيءَ ۽ رقابت لاءِ ذميوار آهي، جا تاريخ جي مختلف دورن ۾ اڪثر منجهن موجود رهندي پئي آئي آهي. جادوگر جي متڪبرانہ خود-ڪفالت، بالاتر طاقتن ڏانهن سندس غرور پريو رويو ۽ انهن طاقتن جهڙي ئي حڪومت هلائڻ جي سندس دليرانہ دعويٰ، ۽ هڪ پوجاريءَ کي جادوگر ڏانهن متنفر ڪرڻ لاءِ اهي ڪافي ۽ لازمي سبب پئي رهيا آهن. پوجاريءَ کي، جنهن جي دل ۾ خدائي دبدبي ۽ شان و شوڪت جو ڏهڪائيندڙ خيال ويڙهيل هو ۽ جنهن جي اڳيان هو ڪمال انڪساريءَ

سان سر بسجود ٿيندو هو، جادوگر جون اهڙيون دعوائون ۽ ان جو اهڙو رويو، ضرور انهن حقن کي ڦاڙڻ جي مترادف معلوم ٿيندو. هوندو، جي پوڄاريءَ جي خدا يا خدائن لاءِ مخصوص آهن. اسان کي اهو به شڪ پوي ٿو ته ڪڏهن ڪڏهن پوڄاريءَ جي حسد ۽ رقابت جي سختيءَ کي زياده تيز ڪرڻ لاءِ نيچ قسم جون خود غرضيون به اڇي شامل ٿيون هونديون. مالڪ ۽ بندي جي درميان هو پاڻ کي ئي موزون ذريعو ۽ حقيقي شافع تسليم ڪندو هو، جنهنڪري هڪ رقيب عامل کي ميدان ۾ ڏسي، جو سندس نا هموار ۽ ترڪڙي رستي جي مقابلي ۾ سالڪ کي اقبال ۽ عزت جو زياده يقيني ۽ هموار رستو ٻڌائي رهيو هو، بلاشبہ سندس اغراض و جذبات بريءَ طرح مجروح ٿيندا هئا.

پوڄاريءَ ۽ جادوگر جي هيءَ دشمني جيتوڻيڪ هن وقت اسان کي بلڪل جاتل سجاتل معلوم ٿئي ٿي، پر اها درحقيقت مذهب جي تاريخ جي نسبتاً هوئين دور جي پيداوار آهي. ان کان اڳوڻن وقتن ۾ پوڄاريءَ ۽ جادوگر جا فرض گڏ هوندا هئا، يا زياده صحيح صورت هيءَ هئي ته هنهي قسم جي فرضن ۾ ان وقت تائين کو خاص امتياز يا فرق محسوس ڪونہ ڪيو ويو هو. پنهنجي مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ ماڻهو ديوتائن يا "روحن" جي موافقت، پوڄا ۽ ٻين ذريعي، حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو هو، پر ساڳئي وقت هن کي اهڙيون رسمون ۽ لفظن جا منتر اختيار ڪري رکيا هئا، جن ۾ هن کي اعتماد ۽ اميد هوندي هئي ته اهي، ڪنهن ديوتا يا ڪنهن شيطان جي مدد يا مداخلت کان سواءِ ئي، سندس مقصد پورا ڪندا. مختصر لفظن ۾ چئجي ته هن مذهبي رسمون ۽ جادوءَ جا ٽوٽا ڦيٽا هڪ ئي وقت ادا ڪرڻ شروع ڪيا، هو ساڳئي ئي وقت دعائون به گهرندو هو ۽ جادوءَ جا منتر به پڙهندو هو، ۽ جيستائين هڪ يا ٻئي رستي هو پنهنجا مقصد پورا ڪري ٿي سگهيو، تيستائين کيس اها پرواهہ ئي ڪانہ هئي ته هو ڪهڙو طريقو استعمال ڪري رهيو هو، يا ٿي سگهي

ٿو ته ڪيس اها جاڻ ئي ڪانه هئي ته سندس دعائن ۽ ٽوٽن ڦيٽن جي انهيءَ دوراهي روش ۾ نظرياتي طور ڪو اندروني تضاد هو. جادوءَ ۽ مذهب جي اهڙي ميل يا سونجهاري جا مثال اسان کي ميلانيشينس ۽ ٻين قومن جي رسمن ۾ اڳيئي ملي چڪا آهن.

جادوءَ ۽ مذهب جي اهائي ملاوٽ اهڙين قومن ۾ به اڃا تائين هلندي آئي آهي، جي تهذيب جي زياده بلند منزلن تي پهچي چڪيون آهن. قديم هندستان ۽ مصر ۾ ته اها عام جام هئي، پر اڄ ڪلهه جي يورپي ڪڙمين ڪاسبين ۾ به اها بلڪل مفقود ڪانه ٿي ويئي آهي. هندستان جي باري ۾ اسان کي سنسڪرت جو هڪ ممتاز عالم ٻڌائي ٿو ته "اوائلي دور جي ٻل چاڙهڻ جون رسمون، جن جي متعلق اسان وٽ تفصيلي معلوميت موجود آهي، اهڙن سائن سوڻن سان پريون پيئون آهن، جن مان انتهائي قديم جادوءَ جي بوءِ اچي رهي آهي." مشرق، ۽ خاص طور قديم مصر ۾ جادوءَ جي اهميت جو ذڪر ڪندي، پروفيسر ماسپيرو چوي ٿو، "جادوءَ جي لفظ متعلق اسان کي اهو هيڇ خيال قائم نه ڪرڻ گهرجي، جو جديد دور جي هڪ ماڻهوءَ جي دماغ ۾ ازخود تري اچي ٿو. قديم جادو خود مذهب جو بنياد هو. قديم مذهب جي معتقدن کي جڏهن پنهنجي ديوتا کان ڪنهن مهرباني جي درڪار هوندي هئي، تڏهن ڪين اُن ۾ ڪامياب ٿيڻ جو ڪو به آسرو ڪونه هوندو هو، جيستائين هو ان ديوتا کي پنهنجي قبضي ۾ نه آڻيندا هئا، ۽ ديوتائن کي پنهنجي قبضي ۾ هو فقط تڏهن آڻي سگهندا هئا، جڏهن هو ڪن اهڙن خاص قسمن جا ڪريا ڪرم، قربانيون، پوڄائون ۽ منتر عمل ۾ آڻيندا هئا، جيڪي خود ان ديوتا کين ڏسيا هئا: پوءِ جڏهن اهي ڪريا ڪرم، پوڄائون ۽ منتر عمل ۾ ايندا هئا، تڏهن ديوتا پنهنجن پوڄارين جي پرارٿنائن کي قبول ڪرڻ لاءِ مجبور ٿي پوندو هو."

جديد يورپ جي جاهل طبقن ۾، خيالن جو ساڳيو سونجهارو،

جادوءَ ۽ مذهب جو ساڳيوئي ميل، مختلف صورتن ۾ اڄ ب موجود آهي. چنانچہ ٻڌايو وڃي ٿو تہ فرانس ۾ "ڪڙمين جي اڪثريت جو اڃا ب اهو اعتقاد آهي تہ پادريءَ کي قدرتي عناصرن مٿان هڪ خفيہ قسم جو مڪمل قبضو آهي. ۽ ڪن خاص دعائن پڙهڻ سان، جي ڪيس ئي معلوم آهن ۽ جن جي پڙهڻ جو فقط ڪيس ئي حق حاصل آهي، پر جن جي هر پيري پڙهڻ کان پوءِ ڪيس توبہ ڪرڻي پوندي آهي، هو سڀ ڪنهن ناگهاني خطري جي موقعي تي، طبعي دنيا جي ابدي قانونن جي ڪارڪردگيءَ کي هڪدم روڪي يا هٽائي سگهي ٿو: هوائون، طوفان، برفباري ۽ مينهن ـ سڀ سندس اختيار ۾ آهن ۽ هن جي حڪم جي تعميل ڪندا آهن، باهہ ب هن جي قبضہ قدرت ۾ آهي، ۽ سندس هڪ ئي لفظ سان باهہ جو ڪيڏو ب پنيت هجي، اتي جو اتي وسامي برف ٿي ويندو." مثال طور، فرانس جي ڪڙمين کي اعتقاد هوندو هو، ۽ شايد اڃا ب اٿن، تہ پادري ڪن خاص سائن سوڌن سان روح‌القدس جي هڪ اهڙي عبادت ڪري سگهندا آهن، جنهن جو ايترو تہ اثر هوندو آهي، جو خدا ان کي ڪنهن ب صورت ۾ خالي ڪونہ موڪليندو آهي، بلڪ خدا کي هر اها دعا مجبوراً قبول ڪرڻي آهي، جا انهيءَ عبادت ذريعي گهري وڃي، خواہ اها ڪهڙي ب غيرمناسب، بيواجبي ۽ غيرمعقول هجي. اهڙا ماڻهو، جيڪي زندگيءَ جي انتهائي دشوار گهڙين ۽ مصيبت جي وقتن تي خدا جي خدائيءَ تي اهڙي عجيب طريقي سان زبردستيءَ قبضو ڪرڻ چاهيندا هئا، تن جي سامهون اهڙي قسم جي "عبادت" ڪنهن ب صورت ۾ خدا جي شان ۾ بي ادبي يا گستاخي ڪانہ هئي. جن پادرين جو ڪليسائي قسم ڪنيل ڪونہ هوندو هو، سي پاڻ روح‌القدس جي انهيءَ پوڄا ڪرڻ کان اڪثر انڪار ڪندا هئا، باقي مسيحائي پاون، خاص طرح "ڪئپوچن" طريقي جي پينو پاون، لاءِ عام مشهور هوندو هو تہ اهي فڪرمندن ۽ مصيبت زدن جي مشڪل ڪشائيءَ لاءِ، سندن منٿن ميڙين ڪرڻ تي، اهڙيءَ عبادت لاءِ هڪدم تيار ٿي ويندا هئا. ڪٿولڪ

فرقي جا ڪڙمي، اهڙيءَ طرح پادريءَ جو روح القدس مٿان جيڪو قبضو ۽ ضابطو موجود سمجهندا آهن، تنهن ۾ اسان کي انهيءَ ضابطي ۽ طاقت جو هوبهو نقل ملي ٿو، جنهن جو قديم مصري پنهنجن جادوگرن کي مالڪ سمجهندا هئا. ٻيو مثال وٺو: پروينس علائقي جي ڪيترن ڳوٺن ۾ اڄا تائين ائين سمجهيو ويندو آهي ته پادريءَ کي طوفانن کي هٽائڻ جي طاقت هوندي آهي. هرڪنهن پادريءَ کي واقعي اها شهرت حاصل ڪانه هوندي آهي، ڪن ڳوٺن ۾ جڏهن به ڪنهن پادريءَ جي بدلي ٿيندي آهي، ته سندس حلقي جا ماڻهو ان جاڻ حاصل ڪرڻ لاءِ آتا هوندا آهن ته نئين پادريءَ کي اها طاقت (يا "ڪرامت"، جيئن هو ان طاقت کي سڏيندا آهن) آهي يا نه. سخت طوفان جي پهرينءَ علامت ظاهر ٿيڻ سان، هو سندس آزمائش وٺڻ ۽ ڪيس پنهنجيءَ طاقت جي مظاهري ڪرڻ لاءِ، طوفان کي واپس ڪرڻ لاءِ چوندا آهن. جيڪڏهن نتيجو سندن اميدن مطابق نڪتو، ته نئين "ريڊار" کي پنهنجي "ڏڻ" جي احترام ۽ همدرديءَ جو يقين ڪرڻ گهرجي. ڪن ڪليسائي ضلعن ۾، جتي ننڍي پادريءَ جو ان باري ۾ پنهنجي اعليٰ پادريءَ کان زياده ناڙو نڪتل هوندو آهي، آتي انهن ٻنهي پادرين جي تعلقات ۾ ايتري ته ڪشيدگي پيدا ٿي پوندي آهي، جو ٻئي وڏي پادريءَ کي لاچار آتان بدلي ڪري ڇڏيندو آهي. وري ڪٿڪسن علائقي جا ڪڙمي سمجهندا آهن ته دشمن کان بدلي وٺڻ لاءِ، برا ماڻهو ڪڏهن ڪڏهن پادريءَ کي "سينٽ سيڪيئر" جي خاص پوڄا ڪرڻ لاءِ آماده ڪندا آهن. ڪين معلوم آهي ته تمام ٿورا پادري اها پوڄا ڪرڻ ڇاڏندا آهن، ۽ جيڪي ڇاڏندا به آهن، تن مان ٿي پاڳي چار حصو اهڙا هوندا آهن، جي دوستيءَ ۽ توڙي پئسي خاطر به اها پوڄا ڪانه ڪندا آهن. بيرحم ۽ بد اخلاق پادرين کان سواءِ اهڙي دل ڏهڪائيندڙ پوڄا ڪوبه ڪونه ڪندو آهي، ۽ يقين ڪرڻ کپي ته انهن کي روز آخر تي ان لاءِ تمام سخت حساب ڪتاب ڏيڻو پوندو. ڪوبه پادري

يا بشپ، حتيان ڪ آڇ صوبي، وارو "آرڪبشپ" ٻ ڪين ان لاءِ معافي ڪانہ ڏيئي سگھندو، معافي ڏيڻ جو حق فقط "پاپائي روم" ڪي ئي حاصل آهي. "سينٽ سيڪيئر جي پوڄا" فقط ڪنهن اهڙيءَ ويران يا ڏنل ديول ۾ ڪري سگھبي آهي، جتي الو اونائيندا ۽ چمڙا لاما را پائيندا هجن، جتي رات جو خانہبدوش قبيلا پنهنجو عارضي آرام گاه بڻائيندا هجن، جنهن جي زبون حال قربانگاه هيڻان ڏيڏرن وچي پنهنجا گھر بنايا هجن. اهڙي هنڌ اهو "بدڪردار" پادري، پنهنجيءَ سينڊيءَ سان گڏ ايندو آهي، ۽ رات جو جڏهن گھڙيال يارهن ڪلاڪن جو پهريون ڏڪ هڻندو آهي، تڏهن هو آٻتي دعا پڙهڻ شروع ڪندو آهي، اها دعا هو ان وقت پڙهي پوري ڪندو آهي، جڏهن گھڙيال پوريءَ اڌ رات جا ڏڪ هڻڻ شروع ڪندا آهن. هن جي معشوقہ سنڊس نائب جو ڪردار ادا ڪندي آهي. جنهن مانيءَ جي ڏوڏي تي هو دعا پڙهي ڦوڪيندو آهي، سو ڪارو ۽ ٽڪنڊيارو هوندو آهي، شراب ڪونہ هوندو اٿس، جنهن تي هو دم ڪري، هن پوڄا لاءِ هو اهڙي ڪوهہ جو پاڻي طلبيندو آهي، جنهن ۾ ڪنهن اهڙي معصوم ٻار جو لاش اچلايل هجي، جنهن جي عيسائي بنائڻ جي رسم اڃا ادا ٿيل نہ هجي. هو صليب جو نشان مٿيءَ تي ڪيندو آهي، ۽ سوءِ ڏائي پير سان. ٻيون ٻ ڪيتريون ئي اهڙيون ڳالهيون ڪندو آهي، جن ڪي رڳو ڏسڻ سان هڪ نيڪ عيسائي باقي زندگيءَ لاءِ انڌو، ٻوڑو ۽ ڳنگو ٿي پوي ٿو. پر جنهن ماڻهوءَ ڪي نقصان پهچائڻ لاءِ اها پوڄا ڪئي ويئي هوندي، سو آهستي آهستي سڪندو سڙندو ويندو، ۽ ڪوبہ نہ ڄاڻي سگھندو تہ هن سان ڪهڙي ويڌن آهي، خود ڊاڪٽرن ڪي ٻ هن جي بيماريءَ جو ڪو پتو ڪونہ پوندو آهي، ڪين ٻلا ڪهڙي خبر تہ سندن مريض "سينٽ سيڪيئر جي پوڄا" سبب آهستي آهستي ڳرندو سڙندو ٿو وڃي!

جيتوڻيڪ جادوءَ ۽ مذهب جو اهو ميل ڪيترن ملڪن ۽ ڪيترن زمانن ۾ ڏٺو ويو آهي، ان هوندي ٻ ڪي اهڙا قوي

سبب موجود آهن، جن سان معلوم ٿئي ٿو ته اهو ميل ڪو بنهه قديم دور جي پيدائش نہ آهي، ۽ اوائلي زماني ۾ ڪو اهڙو وقت به هو، جڏهن ماڻهوءَ پنهنجي روزمره جي حيواني ضرورتن کان علاوه بين ضرورتن ۽ مقصدن حاصل ڪرڻ لاءِ فقط جادوءَ تي ئي پروسو ٿي رکيو. اول ته جادوءَ ۽ مذهب جي بنيادي نظرين تي غور/ ڪرڻ سان اسان ان فيصلي تي پهچي سگهون ٿا ته انسان ذات جي تاريخ ۾، جادو مذهب کان وڏيءَ عمر جو آهي. هڪ طرف اسان ڏٺو آهي ته جادو دماغ جي تمام سهل ۽ انتهائي ابتدائي رجحانن جو غلط استعمال آهي، يعني ته اهو هڪجهڙن يا قريبي خيالن جي غلط مفهوم ۽ غلط عمل جو نتيجو آهي، ۽ ٻئي طرف مذهب فطرت جي ظاهري پردي پٺيان انسان کان اعليٰ ۽ بالاتر ڪن شعوري هستين جي ڪارڪردگيءَ کي تسليم ڪري ٿو. ظاهر آهي ته "شخصيت وارين غيبي طاقتن جو نظريو" خيالن جي هڪجهڙائيءَ يا قرابت جي سڌيءَ سادي‌ءَ چيز کان زياده اهنجو ۽ پيچيده آهي، ۽ اهو نظريو، جو فطرتي نظام جي پس پرده شعوري هستين جي وجود کي تسليم ڪري ٿو، تنهن جو سمجهڻ زياده ڏکيو آهي، ۽ ان جي ذهن نشين ڪرڻ لاءِ، بنسبت جادوگر جي نظريي جي ته قدرت جا واقعات صرف هڪجهڙائيءَ يا قرابت جي سبب هڪٻئي پٺيان خود بخود وقوع پذير ٿيندا رهن ٿا، عقل ۽ فهم و فراست جي زياده بلند درجي جي ضرورت آهي. خود بي سمجهه حيوان به اهڙين شين کي جي انهن جي تجربي ۾ هڪٻئي سان گڏ ڏٺيون ويون آهن، پنهنجي حافظي ۾ هڪٻئي سان جوڙين ۽ ملائين ٿا، جو ته ان کان سواءِ هو هڪ ڏينهن به زنده نہ رهي سگهندا. پر حيوانن يا جانورن متعلق ائين ڪير چئي سگهندو ته هو اهڙو اعتقاد به پنهنجي ذهن ۾ رکي سگهن ٿا ته فطرتي نظام جو ڪاروبار پردي پٺيان هڪ وڏو ۽ قوي هيڪل غيبي جانور يا هڪ کان وڌيڪ اهڙا ٻيا جانور هلائي رهيا آهن. انهيءَ پوئين قسم جي نظريي جي ترڪيب ۽ تجويز جو اعزاز حضرت انسان

لاءِ ٿي مخصوص ڪري سگھجي ٿو، ۽ ائين ڪرڻ سان حيوانن ۽ جانورن سان ڪا بي انصافي ڪانه ٿيندي. چنانچہ جادو جيڪڏھن انسان جي انتھائي ابتدائي خيالات جو نتيجو آھي ۽ جيڪڏھن جادو درحقيقت آھا غلطي آھي، جنھن ۾ انساني دماغ ازخود ٽاپو کائي وڃي ڪري ٿو، ۽ جيڪڏھن مذھب انھن خيالن جي بنياد تي ٻڌل آھي، جنھن تائين محض حيواني ذھن مشڪل ئي پھتو ھوندو، تہ ان حالت ۾ امڪان اغلب آھي تہ انسان ذات جي ارتقا ۾، جادو مذھب کان اڳ وجود ۾ آيو آھي، ۽ انسانن، غيب جي پردي پوئتان لکل، پورالي ۽ چيڙاڪ طبيعت واري ھڪ ديوتا يا ھڪ کان وڌيڪ اھڙن ديوتائن جيي، پوڄائن ۽ قربانين وسيلي، نازبرداري ۽ خوشامد ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ کان پيشتر، فطرت کي محض پنھنجن جادن ۽ جنترن جي قوت سان، پنھنجي مرضيءَ ۽ خواھش مطابق، زبردستيءَ موڙڻ جي ڪوشش ڪئي آھي.

جادوءَ ۽ مذھب جي بنيادي نظرين تي غور ڪرڻ سان اسين جنھن نتيجي تي متينءَ روءَ استخراجي طور پھتا آھيون، تنھن جي، استقراري طور، موجوده آسٽريلوائي وحشي قبائل جي طور و طريق کي ڏسڻ سان، جن جي متعلق اسان کي ھن وقت پوري ڄاڻ حاصل ٿي سگھي آھي، تصديق ٿئي ٿي: انھن وحشي قبيلن وٽ جادوءَ تي عام جام عمل ڪيو وڃي ٿو، پر پاڻ کان زياده طاقتور ھستين کي راضي ڪرڻ يا انھن کي موافق بنائڻ جي معنيٰ ۾ مذھب جو وڻن ٽالو ئي موجود ڪونھي. ٿلھي ليکي وحشي آسٽريليا ۾ سڀ ماڻھو جادوگر آھن، ۽ ڪو ھڪ بہ پادري يا پوجاري ڪونھي. منجھانئن ھر ڪوئي ائين سمجھندو آھي تہ ھو پاڻ جھڙن ٻين ماڻھن يا فطرت جي نظام کي ھم آھنگ جادوءَ وسيلي متاثر ڪري سگھي ٿو، پر انھن مان ڪو ھڪ شخص بہ ڪنھن ديوتا کي عبادت يا قربانيءَ وسيلي راضي ڪرڻ جو ڪڏھن خيال بہ ڪونہ ڪندو آھي.

پر جيڪڏھن انساني معاشري جي ھن سڀ کان زياده پسماندہ

حالت ۾، جا هن وقت آسٽريليائي قبائلن جي صورت ۾ اسان جي اکين اڳيان آهي، اسين جادوءَ کي اهڙيءَ نمايان حالت ۾ موجود ڏسون ٿا ۽ مذهب کي ساڳيءَ ريت اتي نمايان طور غير موجود پايون ٿا، تہ چوان، اسين اهو آسانيءَ سان واجبي طور نٿا ڪڍي سگهون تہ دنيا جون سڀ مذهب قومون، پنهنجي تاريخ جي ڪنهن دور ۾، ذهني ارتقا جي ساڳيءَ منزل مان گذري چڪيون آهن، ۽ انهن فطرت جي عظيم قوتن کي عبادت ۽ قرباني ذريعي راضي ۽ آماده ڪرڻ جي ابتدا ڪرڻ کان اڳ، ڪائنس زبردستيءَ پنهنجون خواهشون ۽ مرضيون پوريون ڪرايون هونديون ـ مطلب تہ جيئن انساني ثقافت جي سادي پهلوءَ جي حالت ۾، هرهنڌ پٿر جو زمانو ضرور ٿي گذريو آهي، تيئن ان جي ذهني پهلوءَ جي سلسلي ۾ هرهنڌ جادوءَ جو دور ڪوبہ گذريو هوندو؟ هن سوال جو جواب اثبات ۾ ڏيڻ لاءِ ڪافي وجوهات موجود آهن. انسان ذات جي موجوده قومن، قبيلن ۽ نسلن جو گرين لئنڊ کان وٽي ٽيراڊيل فيوگو تائين ۽ اسڪاٽلنڊ کان سينگاپور تائين، جائزو وٺون ٿا، تہ ڏسون ٿا تہ منجهن مختلف مذهبن جي صورت ۾ بيشمار فرق ۽ امتياز موجود آهن، ۽ سندن ساڻ مذهبي تفريق قومي يا نسلي حدبندين سان ٻڌل نہ آهي، پر اهي تفاوت ۽ بيگانگيون حڪومتن ۽ رياستن جي نندڻ نندڻ حصن ۾ ۽ سمايل آهن، نہ فقط ايترو، پر اهي هرهڪ شهر، ڳوٺ، ۽ خود ڪٽنبن اندر ۾ موجود آهن، جنهنڪري سڄيءَ دنيا جي معاشري جو مٽاچرو ڏريل ۽ ٽاڪين لڳل، چيرن ۽ ڳلڪڻ سبب زبون حال ۽ ڪلرڪاڌل آهي، ۽ ان ۾ مذهبي اختلافن جي نفاق پيدا ڪندڙ اثر سبب ناقابل عبور خليجون حائل ٿيل آهن. پر ان هوندي ۾ جڏهن اسين انهن اختلافن جي پڙدي کي چاڪ ڪري، جن جو زياده تر اثر معاشري جي قابل عقلمند طبقي تي آهي، ڪجهہ هيٺ نگاهہ ڪريون ٿا، تہ ۽ انهن سڀني اختلافن جي هيٺان، معاشري جي سوگهن، ڪمزورن، جاهلن ۽ وهم پرستن جي درميان ـ ۽ بدقسمتيءَ سان انسان ذات جي اڪثريت انهن ئي ماڻهن جي آهي ـ دماغي

يڪسانيت جو هڪ نهرو ۽ گهاڻو تهن ڏسڻ ۾ اچي ٿو. اڻويهين صدي عيسويءَ جي عظيم حاصلات مان هڪ هيءَ به هئي ته دنيا جي مختلف ملڪن ۾ اڪثريت جي انهيءَ تنگ ۽ هيڻاهين دماغي تهن جي بنيادي ۽ حقيقي يڪسانيت کي معلوم ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ويئي. اها "جهالت جي يڪسانيت" اسان جي بنهه اکين اڳيان هتي، موجوده دور ۾، يورپ اندر موجود آهي، ۽ اها ساڳي يڪسانيت آسٽريليائي ريگستانن ۽ اونداهن ٻيلن ۾، ۽ دنيا جي ٻين سينهي اهڙن علائقن ۾، جتي اعليٰ تهذيب جي اثر ان کي زيرزمين دفنائي نه ڇڏيو آهي، ظاهر ظهور، متاڇري تي بيٺل ۽ موجود نظر اچي ٿي. اهوعام اعتقاد، جو ئي حقيقت ۾ پاڻ لاءِ هڪ عالمگير دين هڻڻ جي صحيح دعويٰ ڪري سگهي ٿو، سو آهي: عام ماڻهن جو جادوءَ ۾ ايمان. دستوري مذهب نه فقط دنيا جي مختلف ملڪن ۾ مختلف رهيا آهن، پر مختلف دورن ۾ ساڳئي ملڪ ۾ به اهي جداگانه نوعيت جا رهيا آهن، پر جادوءَ جو نظام، پنهنجن اصولن ۽ عملن ۾، دنيا جي هر ملڪ ۽ هر دور ۾ هڪ ئي نوعيت جو رهيو آهي. جديد يورپ جي جاهل ۽ وهم پرست طبقن ۾، اڄ به اهو ساڳيو آهي، جو هزارها سال اڳ قديم مصر ۽ هندستان ۾ هو. ۽ اهو اڄ به دنيا جي دور دراز ڪنڊن ڪڙڇن ۾ رهندڙ انتهائي وحشي ۽ تهذيب کان دور قبائل ۾ ساڳئي ئي خدوخال ۽ انداز ۾ موجود آهي. سچ ۽ حق جي پرک، جيڪڏهن هڪ متي ڪرڻ يا مٿن جي شمار سان ٿي سگهي، ته هوند جادوءَ جو نظام، ڪئٿولڪ ڪليسا جي مقابلي ۾، زياده پختي دليل سان، "آواز خلق نقارهٔ خدا ست" جي متي کي، پنهنجيءَ صداقت جي پڪيءَ ۽ يقينيءَ سند هڻڻ جي حيثيت ۾ وڏي فخر سان پيش ڪري سگهي ٿو.

معاشري جي بالائي تهه هيڻان جهالت ۽ وحشانيت جو اهو جيڪو دائمي ۽ مضبوط تهه وڇايل آهي، ۽ جو مذهب ۽ ثقافت جي عارضي تبديلين کان ڪڏهن متاثر ڪونه ٿيو آهي، تنهن جي مستقل وجود جو اڪثر هلي انسان ذات جي مستقبل تي ڪهڙو اثر

ڏوندو، تنهن تي غور ڪرڻ هن وقت اسان جي دائري کان ٻاهر آهي.
هڪ سنجيده دماغ رکندڙ مبصر، جنهن جي فڪر ۽ مطالعي کيس انهن
مسئلن جي اونهاين ۾ ليئي پائڻ جو موقعو فراهم ڪيو آهي، ان جي
وجود کي انساني سيپتا ۽ تهذيب لاءِ هڪ عظيم دائمي خطرو ئي تصور
ڪندو. اسين واقعي انساني ذهن جي هڪ اهڙي سنهي ۽ ناپائدار
تهه مٿان هلي رهيا آهيون، جنهن کي سندس هيٺان ستل ضدي ۽ ڊيڊ
قسم جون طاقتون ڪنهن به وقت ڌاري ڦاڙي سگهن ٿيون. وقت بوقت
انهيءَ زير زمين تهه مان هڪ پيانڪ ۽ اجوڪ آواز يا هوا ۾
باهر جو هڪ اوچتو شعلو ٻاهر نڪري، ٻڌائي ٿو ته انسان جي
قدمن هيٺان چا وهي واپري رهيو آهي. ڪڏهن ڪڏهن مهذب
انسانن جي هيءَ نفيس ۽ نازڪ دنيا اخبارن ۾ ڪا اهڙي خبر
پڙهي ڪنبي ويندي آهي ته اسڪاٽلنڊ ۾ ڪنهن نفرت جوگي
زميندار يا پاڙيءَ کي مارڻ لاءِ هڪ بوتو دفن ڪيل مليو آهي،
جنهن جي جسم ۾ سيون تنبيل هيون، آئرلئنڊ ۾ ڪيئن نه هڪ
عورت کي ڊائڻ سمجهي آهستي آهستي باهه مٿان پچائي پچائي
ماريو ويو آهي، يا روس ۾ ڪيئن نه هڪ چوڪريءَ کي قتل
ڪري، ٽڪرا ٽڪرا ڪيو ويو آهي، ته جيئن سندس انساني
چربيءَ ۽ هڏين مان اهي جادوءَ جون موم بتيون ٺاهيون وڃن،
جن جي روشنائيءَ وسيلي چور پنهنجي آڏيءَ رات واري پيشي کي،
عام نظرن کان اوجهل ۽ پوشيده رهي، ڪاميابيءَ سان سرانجام
ڏيئي سگهن، وغيره. پر انسان جي هن اڪٻٽ تهذيبي جدوجهد ۾، اڳتي
هلي ڪهڙيون طاقتون ڪاميابي ۽ فوقيت حاصل ڪنديون ـ اهي،
جيڪي مستقبل جي ترقيءَ جي ضمانت آهن، يا اهي، جيڪي هن
وقت تائين حاصل ڪيل ترقيءَ کي ڌاهڻ لاءِ هروقت تيار بيٺيون
آهن، آخرڪار اقليت جي روشن ذهن جو زندگي بخش فڪر انسان کي
انسانيت جي معراج تي پهچائيندو، يا اڪثريت جي جهالت جو
پهاڙ جيڏو مرده وزن انسان کي ۽ ٿي وڃي ابليسيت جي اونهي
اوڙاهه ۾ ٻوڙيندو: اهي سوال واقعي حڪمت جي صاحبن، ۽

اخلاقيات جي عالمن ۽ سياسيات جي ماهرن ۽ مدبرن لاءِ اهم ۽ ڳوڙها سوال آهن، جن جي جوابن لاءِ هنن جون عقابي نظرون هميشه مستقبل جي افق کي گهوريندڙيون رهن ٿيون، تاريخ جو هڪ خاڪسار طالبعلم انهن مشڪل مسئلن کي حل ڪرڻ جي ڪهڙي جرئت ڪري ٿو سگهي! هتي اسان جو مطلب فقط هن حقيقت سان آهي ته مذهب جي لامتناهي اختلافن ۽ باهمي تفريق جي مقابلي ۾، جادوءَ جي اعتقاد ۾ هڪ عالمي يڪسانيت ۽ اتحاد موجود آهي، ۽ ان حقيقت جي پيش نظر، هيءَ انسان کافي حد تائين صحيح ٿي سگهي ٿو ته جادوءَ انساني عقل جي انهيءَ بنهه اوائلي ۽ اڻ گهڙيل صورتحال جو مظهر آهي، جنهن مان انسان ذات جون سڀئي قومون ۽ نسل هڪ دفعو ضرور لنگهي چڪا آهن، يا منجهائن ڪي ته هن وقت به ذهن جي انهيءَ اوائلي منزل تي روڪيا پيٽا آهن، جنهن کي پار ڪرڻ کان پوءِ ئي هنن لاءِ مذهب ۽ سائنس جي اڳيريءَ منزل ڏانهن پيشقدمي ڪرڻ ممڪن ٿي سگهندو.

جيڪڏهن منهنجو اهو انومان صحيح آهي ته دنيا جي هرحصي ۾ مذهب جي دور کان پهتر جادوءَ جو دور ٿي گذريو آهي، ته پوءِ قدرتي طور اسان کي هي سوال پڇڻ گهرجي ته پلا اهي ڪهڙا وجوهات هئا، جن انسان ذات يا ان جي زياده تر حصي کي آماده ڪيو ته هو جادوءَ جي عقيدي ۽ دستورالعمل کي خير باد چئي، ان جي بجاءِ مذهب کي ايمان ۽ دستورالعمل طور اختيار ڪرڻ شروع ڪري ڏين. هن باري ۾ جن بيشمار حقيقتن کي سمجهڻ جي ضرورت پيش اچي ٿي، تن جي جڏهن مختلف نوعيتن ۽ پيچيدگين ڏي نظر ڪريون ٿا ۽ انهن متعلق اسان کي جيڪا تليل جاڻ حاصل آهي، تنهن تي غور ڪريون ٿا، تڏهن اسان کي ڀيٽو ئي پوي ٿو ته اهڙي اڻاهه ۽ بي پايان مسئلي جي مڪمل ۽ اطمينان بخش حل جي اميد رکڻ بيجا ٿيندي. ۽ اڄ ڪري اسان جي موجوده جاڻ جي بنياد تي وڌ ۾ وڌ ايترو ممڪن ٿيندو ته ٿورو ڻا گهٽو معقول ۽ واجبي حقائق تي مبني هڪڙو انومان

ٿي ڪڍي سگهون. ان صورتحال ۾ ڏڃي ڏڃي، انهيءَ مسئلي متعلق آءٌ هيءَ راءِ ٿو پيش ڪريان ته 'تجربي دوران جادوءَ جي لازمي طرح هڪ ناڪام ۽ بيڪار شيءِ جي احساس انسان ذات جي زياده سنجيده ۽ عقلمند طبقي کي آهستي آهستي فطرت جي ڪنهن زياده درست ۽ اعتبار جوڳي نظريي قائم ڪرڻ لاءِ ۽ فطرت جي وسائل کي پنهنجي مقصد برآريءَ لاءِ ڪنهن زياده مفيد استعمال جي تلاش ۾، پنهنجي اردگرد ڪجهه زياده سوچ ويچار سان نظرن ڦيرائڻ لاءِ آماده ڪيو. ڪجهه وقت گذرڻ بعد، ظاهر آهي ته زياده سمجهدار ۽ تيز فهم ماڻهن محسوس ڪرڻ شروع ڪيو هوندو ته جادوءَ جي عمل جو انهن نتيجن تي درحقيقت ڪو اثر ٿي ڪونه هو، جن کي پيدا ڪرڻ لاءِ ان کي استعمال ڪيو پئي ويو ۽ جنهن جي متعلق سندن سادن سودن ۽ ويساه وسوڙل پائڻ اڃا ٻ اعتقاد پئي رکيو ته اهو واقعي انهن نتيجن کي وجود ۾ آڻڻ لاءِ جوابدار هو. جادوءَ جي ناڪام ۽ بيڪار هجڻ جي انهيءَ ڄاڻ حاصل ٿيڻ کري، انهن ماڻهن جي دل و دماغ ۾، جن کي انهيءَ حقيقت کي شناخت ڪرڻ جي فراست هئي، آهستي آهستي هڪ زبردست انقلاب پيدا ٿيو هوندو. ان ڄاڻ جو درحقيقت مطلب هيءَ هو ته ماڻهن کي فطرت جي قوتن کي پنهنجي مرضيءَ موجب هلائڻ چلائڻ جي باري ۾ پنهنجي بيچارگيءَ ۽ لاچاريءَ جو احساس ٿيو هوندو، جن کي هنن پهريائين پنهنجي مڪمل قبضي اندر سمجهيو هو. اها ڄاڻ "گويا انسان جي ڪمزوريءَ ۽ لاعلميءَ" جي قبوليت هئي. ماڻهوءَ ڏٺو ته هن جيڪي اسباب سمجهيا هئا، سي درحقيقت اسباب نه هئا ئي ڪونه ۽ انهن اسبابن مان ڪو به ڪم لاءِ هن جيڪي به ڪوششون ڪيون هيون، سي سڀ بيڪار ۽ اجايون هيون. هن جون دردناڪ مشقتون ۽ محنتون سڀ بيڪار ۽ اجايون هيون، ۽ سندس سموري تعجب خيز عقلمندي، بي مقصد ۽ فضول، ڏنگرن تي اڻي هارڻ جي مترادف هئي. هيستائين هو رڳو انهن ڏاڪڻ کي چڪيو رهيو هو، جن جي ڀڃڻ سان

ڪجھ ۽ بڏل ڪونہ ھو، ھن سمجھيو ھو تہ ھڪ سڏي سنئين وات ورتيون پنھنجي منزل مقصود ڏانھن وڌي رھيو ھو، پر درحقيقت ھو گھاٽي ۾ بڏل ڏاند وانگر، آتي جو آتي ھڪ ئي تنگ دائري ۾ ڦري رھيو ھئو. نہ وري ڪو ائين ھو تہ جن نتيجن ۽ اثرن ڪي ظاھر ڪرڻ لاءِ ھن ايڏا سارا جتن ۽ اھتمام ٿي ڪيا، تن جو ظاھر ٿيڻ بند ٿي ويو ھو، بلڪ اھي تہ اڃا بہ جيئن جو تيئن ظاھر ٿي رھيا ھئا، فرق رڳو ھي ھو تہ انھن جي ظاھر ٿيڻ ۾ ھاڻي سندس ڪو ھٿ ڪونہ ھو. ڏرتيءَ تي مينھن اڃا بہ وسي رھيو ھو، سڄ اڃا بہ پنھنجو روزانو ۽ چنڊ اڃا بہ پنھنجو شبينو سفر آسمان ۾ ڪري رھيو ھو، موسمن جو خاموش جلوس، روشنائيءَ ۽ سايي ۾، ڪرن ۽ آس ۾، اڳي وانگر اڃا بہ زمين تي جاري ھو، ماڻھو دستور موجب زندگيءَ جي عذابن سھڻ لاءِ جمي رھيا ھئا ۽ زمين تي مختصر مسافت بعد، آخر وڃي دائمي دنيا ۾ پنھنجن ابن ڏاڏن سان ملاقي ٿي ٿيا. سڀ شيون، درحقيقت، پنھنجي معمول مطابق ھلي رھيون ھيون، پر ان جي باوجود اھي ان ماڻھوءَ کي ھڪ نئين رنگ ڍنگ ۾ معلوم ٿي رھيون ھيون، جنھن جي اکين تان پراڻا ڪوپا ڪري چڪا ھئا. جو تہ ھاڻي ھن جي اھا غلطفھمي دور ٿي چڪي ھئي تہ ڪو ھو ئي زمين ۽ آسمان کي سندن مقرر رستن تي ھلائي رھيو ھو ۽ جيڪڏھن ھو پنھنجو ڪمزور ھٿ انھيءَ مانڌاڻ مان ڪڍي ولندو تہ زمين ۽ آسمان پنھنجون عظيم گردشون ڪرڻ بند ڪري ڇڏيندا! پنھنجن دشمنن ۽ دوستن جي موت ۾ ھن کي ھينئر پنھنجي يا ڪنھن مخالف جادوگر جي تيزتر جادوءَ جي طاقت نڪي نظر آئي، ھينئر ڪيس معلوم ٿي چڪو ھو تہ دوست ۽ دشمن ھڪ ئي نموني ڪن ٿين اھڙين قوتن اڳيان سيس نوائيندا آيا ھئا، ۽ ڪن ٿين اھڙين تقديرن جي فرمانبرداري ڪندا رھيا ھئا، جي سندس قبضہ قدرت کان ٻاھر ھيون.

چنانچہ پنھنجي قديم لنگر کان ڇڇي، شڪ شبھي ۽ غير يقينيءَ

جي طوفاني سمنڊ تي هڪ هنڊ ڪان ٻئي هنڊ ڏکن ڪائڻ لاءِ مجبور ٿي، ۽ پنهنجي خود اعتمادي ۽ پنهنجن قوتن جي اثرائتي هئڻ جي يقين کان ان طرح محروم ٿي، آسان جو هي قديم فيلسوف ٻري طرح حيران ۽ پريشان ٿيو هوندو، تان جو هن خطرناڪ ۽ خوفائتي سامونڊي سفر کان پوءِ، ايمان ۽ عمل جي هڪ اهڙي مالڪ بندرگاهه ۾ اچي پناه ورتي هوندائين، جنهن ۾ ڪيس سندس ستائيندڙ شڪن شبهن جو حل ۽ فطري قوتن مٿان سندس حڪمراني جو ٿورو يا گهڻو نعم البدل ملي ويو، جنهن تان انتهائي مجبوري ۽ بيدلي سان دستبردار ٿيو هو. جيڪڏهن هي عظيم ڪائنات سندس ۽ سندس دوستن جي امداد کان سواءِ ئي پنهنجي رستي تي قائم هئي، تہ پوءِ يقيناً ڪي ٻيون هستيون، هن وانگر، پر هن کان زياده طاقتور، موجود هيون، جي پاڻ پوشيده رهي، ڪائنات جي نظام کي هلائي ۽ انهن مختلف الانواع تبديلين جي سلسلي کي رونما ڪري رهيون هيون، جن لاءِ ان وقت تائين ڪيس اهوئي يقين هو تہ اهي سندس جادوءَ جي طاقت جون مرهون منت هيون. هينئر ڪيس يقين آيو تہ اهي ئي ازغيبي هستيون هيون، ۽ نہ هو پاڻ، جي طوفاني هوائن کي هلائي، بجليءَ کي چمڪائي، ۽ رعد کي رڙڪائي رهيون هيون، جن هن پائدار ۽ نهريءَ زمين جا بنياد وڌا، ۽ بي صبر سمنڊن جون حدون مقرر ڪيون، جن کان اهي پاهر نہ نڪرن، جن هوا جي پرندن کي پنهنجو گوشت ۽ ويرانين جي درندن کي پنهنجو شڪار ڏنو، جن سرسبز زمين کي پرپور فصلن ڏيڻ، اوچين ٽڪرين کي گهاڻن ٻيلن سان ڍڪجڻ، جوشيلين نهرن کي پهاڙن هيٺان نڪري وادين ۾ وهڻ، ۽ مائي پاڻيءَ جي پاسي ۾ ساوڪ کي ايڙڻ لاءِ حڪم ڏنو، جن انسان جي ناسن ۾ ساهه ڦوڪيو ۽ ڪيس زندگي بخشي، يا وري ڪيس جنگين، قحط ۽ بيماريءَ ذريعي فنا جو دروازو ڏيکاريو. پوءِ انهن طاقتور هستين کي هن مخاطب ڪرڻ شروع ڪيو، جن جي صناعي هن هاڻي قدرت جي انيڪ انيڪ، رنگا رنگي ۽ چمڪدار شين ۾ ڏني، انهن اڳيان هن

ڪمال انڪساريءَ ۽ نئڙت سان پنهنجي لاچاريءَ ۽ سندن پوشيده قوت تي پنهنجي ذاروبدار جو اظهار ڪيو، سندن رحم و ڪرم لاءِ هن دعا ڀني ته ڪيس دنيا جي نعمتن سان مالا مال ڪيو وڃي، انهن مصيبتن ۽ خطرن کان ڪيس محفوظ رکيو وڃي، جن جي درميان انسان جي هيءَ فاني حياتي هرطرف کان وکوڙيل آهي، ۽ آخر ۾ سندس لازوال روح کي هن خاڪي پڃري جي پوسات کان آجو ڪري، ڪنهن پر مسرت عالم ۾ پهچايو وڃي، جتي ڪنهن به قسم جو دک درد، فڪر ۽ غم موجود نه هجي ۽ جتي هو سائن ۽ ٻين نيڪ مردن جي روحن سان خوشيءَ، اطمينان ۽ قناعت ۾ گذاري.

انهيءَ، يا ٻئي ڪنهن اهڙي نمونيءَ ڪن عقلمندن ۽ فهم و فراست جي مالڪن جادوءَ کان جان ڇڏائي، پاڻ ۾ اها عظيم تبديلي آندي هوندي. پر خود انهن ۾ به اها تبديلي مشڪل سان هڪدم يا جلد آئي هوندي، امڪان آهي ته ان جي رفتار نهايت ئي آهستگيءَ واري هئي ـ ۽ ان تبديل کي مڪمل طور پنهنجن پيرن جمائڻ ۾ هزارين صديون لڳي ويئون هجن. جو ته ماڻهوءَ ۾ اهو احساس ته قدرت جي نظام کي مڪمل طور پنهنجي مرضيءَ موجب هلائڻ هن جي وس کان ٻاهر آهي، بلڪل آهستي آهستي پيدا ٿيو هوندو، ناممڪن آهي ته هن قدرت جي نظام متان پنهنجي انهيءَ خيالي حڪومت جي نشي کان پاڻ کي هڪ ئي ڏڪ سان محروم ڪيو هوندو. هو پنهنجي انهيءَ عاليشان ۽ فخريه مقام تان قدم بقدم ئي پٺتي هٽيو هوندو، انهيءَ ميدان جو، جنهن کي هن ڪڏهن پنهنجي ميراث سمجهيو هو، هڪ هڪ قدم هن سخت افسوس ۽ آه و زاريءَ کان پوءِ ڇڏيو هوندو. ڪڏهن هن هوائن تي حڪم هلائڻ کان پاڻ کي مجبور ۽ قاصر سمجهيو هوندو، ته ڪڏهن برسات تي، ڪڏهن ڪڏهن سج جي تپش هن کي سندس حڪم عدولي ڪندي نظر آئي هوندي، ته ڪڏهن گجگوڙ مخالفت تي آماده ٿيندي معلوم ٿي هوندس، ۽ جيئن جيئن قدرت جي هڪ

علائقي کان پوءِ ٻيو سندس قبضي کان ٻاهر نڪرندو ويو، تان جو جنهن کي هن کنهن وقت مڪمل اختيار ۽ اعليٰ حاڪميت سمجهيو هو، سا، محض مجبوريءَ ۽ بيوسيءَ ۾ تبديل ٿيندي نظر آيس، ٽيئن ٽيئن ماڻهوءَ کي پنهنجي ضعف ۽ ڪمزوريءَ جو ۽ انهن پوشيده هستين جي طاقت جو زياده مڪمل احساس ٿيندو رهيو هوندو، جن جي وچ ۾ هن پاڻ کي گهيريل ۽ وکوڙيل پئي سمجهيو. چنانچ مذهب، جو ابتدا ۾ انسان کان زياده طاقتور هستين جي وجود ۽ قوت جي ٿوريءَ گهٽيءَ قبوليت جو اظهار هو، علم ۽ ڄاڻ جي واڌاري سان گڏوگڏ انسان جي مڪمل مجبوريءَ جي اقرار ۽ احساس ۾ تبديل ٿيندو ويو، رڳو ماڻهوءَ انهن پوشيده طاقتن اڳيان پاڻ ۾ محسوس ڪئي. سندس پراڻي متڪبرانه ۽ آزاد چال چلت، انهن اڻ-ڏٺل ۽ ناقابل فهم هستين اڳيان نئڙت ۽ نياز سان سجدن ڪرڻ ۾ تبديل ٿي ويئي ۽ هن انهن جي رضا تي پنهنجي گردن جهڪائڻ کي پنهنجو اعليٰ ترين اخلاق ۽ پسنديده گڻ سمجهيو. ۽ مذهب جي اهڙي عميق فهم ۽ هڪالهه ۾ خدائي رضا آڏو زياده تواضع ۽ خاڪساريءَ سان مڪمل نيازمنديءَ جي احساس جو فقط انهن اعليٰ دماغ شخصن تي اثر ٿيو آهي، جن جي بصيرت جو دائرو ايتري قدر وسيع آهي، جو هو قدرت جي اٿاه ۽ بي پايان وسعت اڳيان انسان جي بي مايگيءَ جو تصور ڪري سگهن ٿا. ننڍن دماغن ۾ وڏيون گالهيون سمائجي ڪونه سگهنديون آهن. انهن جي ڪوتاه سمجهه ۽ نيم انڌين نظرن ۾، سندن ذات شريف کان سواءِ ٻي، ڪابه چيز حقيقي طور عظيم ۽ اهم ڪانه هوندي آهي. اهڙين ننڍين دلين ۽ مختصر دماغن وارا ماڻهو مذهب ۾ ڪا منزل ڪانه ماڻي سگهندا آهن. اهڙن ماڻهن کي، دراصل، سندن اڳواڻ صرف مذهب جي ظاهري اصولن جي ظاهري تعميل ۽ ان جي احڪامن جي زباني اقرار لاءِ ئي تربيت ڏيندا رهندا آهن ــ ۽ اهڙيءَ طرح ٿيندي ٿيندي، عام خلق رڳو مذهب جي ٻاهرين رسوماتي روپ ۾ رڳجي ويندي آهي، ۽ درحقيقت هو جادوءَ جي انهن پراڻن

وهمن کي ئي چهٽيا رهندا آهن، جن جي مذهب نہ اجازت ڏئي ٿو ۽ تہ جن کي هو برداشت ڪري ٿو، پر جن جي هو ٽيسين بيخ ڪني نہ ٿو ڪري سگهي، جيسين ماڻهن جي اڪثريت جي دماغي ۽ جسماني ڍانچن ۾ ان جون پختيون پاڙون باقي رهن ٽيون.

هن هنڌ پڙهندڙ هن سوال پڇڻ لاءِ آماده ٿيندو تہ 'پلا اعليٰ دماغ رکندڙ ماڻهن کي جادوءَ جي غلط نوعيت جو علم ان منزل کان اڳ ڇو نہ ٿيو؟ هو اهڙين اميدن ۽ آسرن کي دل ۾ ڇو رکي ويٺا هئا، جن جو حشر ذري گهٽ هرحالت ۾ ناڪاميءَ کان علاوه ٻيو ڪجهہ ب ڪونہ ٿيٽو هو؟ ڪهڙيءَ دل سان هو اهڙيون معزز حرڪتون ڪندا رهيا، جن جو نتيجو ڪجهہ ب ڪونہ هو، ۽ اهڙي بيمعني بکواس ڪندا رهيا، جنهن جو اثر ڪجهہ ب ڪونہ ٿيٽو هو؟ اهڙن تجربن کي بار بار آزمائڻ جي همت ڪيئن ٿيندي هين، جي هر دفعي غلط ثابت ٿئي ٿيا؟' ان جو جواب هيءُ ٿو نظر اچي تہ ان عظيم غلطفهميءَ جو سراغ ڳولي ڪڍڻ ڪنهن ب حالت ۾ آسان ڪونہ هو، ۽ نہ وري ناڪاميابيون ظاهر ظهور ڏسڻ ۾ ايندڙيون هيون، جو تہ زياده تر حالتن ۾، ۽ شايد هرحالت ۾، گهربل واقعو، جادوءَ جي جنتر ۽ ٽوٽي جي ٽوري گهٽي وقفي کان پوءِ، سچ پچ وقوع پذير ٿيندو هو، جنهن لاءِ جادوءَ جو عمل ڪيو ويندو هو. اهڙيءَ صورتحال ۾، ان ڳالهہ کي سمجهڻ لاءِ تہ انهن حالتن ۾ ب سندس جادو ٽي انهن واقعات کي وجود ۾ آڻڻ لاءِ لازماً ذميدار ڪونہ هو، هڪ عام سطح جي زود فهم دماغ کان وڌيڪ ڪنهن غيرمعمولي قسم جي تيز دماغ واري ماڻهوءَ جي ضرورت هئي. طوفان کي آڻڻ لاءِ، يا مينهن وسائڻ، يا دشمن جي موت آڻڻ جي ارادي سان جيڪا رسم ادا ڪئي ٽي ويئي، تنهن جي ڪري، اڳي يا پوءِ، اهو واقعو ضرور رونما ٻيو ٿيندو هو، جنهن کي حاصل ڪرڻ لاءِ اهو عمل ڪيو ٽي ويو، ان صورت ۾ جيڪڏهن قديم وحشي انسان انهيءَ واقعي کي ان خاص عمل جو سڌو نتيجو ۽ ان کي جادوءَ جي اثرائتي هٿ جو بهترين ثبوت سمجهي ويهي

ٿي رهيو، ته ان لاءِ هن کي کڻڻو ڏوهه ڏيئي ٿو سگهجي. ساڳيءَ طرح صبح جو سج کي اپارڻ، موسم بهار ۾ ڌرتيءَ کي سياري جي گهريءَ نند" مان بيدار ڪرڻ لاءِ ادا ڪيل رسمون، پيو نه ته موافق آب و هوا وارن علائقن ۾، ضرور ڪامياب ٿيندڙ نظر ايندڙ، چو ته انهن علائقن ۾ سج پنهنجو زرين چراغ هر روز مشرق ۾ روشن ڪندو آهي، ۽ سال بسال موسم بهار ۾، ڌرتي پاڻ کي ازسرنو خوبصورت سبز پوشاڪ ۾ ملبوس ڪندي آهي. چنانچه عملي نتيجن ۾ اعتقاد رکندڙ وحشي، پنهنجي رجعت پسندانه رجحانات سبب، هڪ نظرياتي شڪن اثارينڊ ماڻهوءَ ۽ انقلابي فيلسوف جي نازڪ خياليءَ ڏانهن لازم آهي ته ڪن ٻي ڪوڻ ڏينڊو هوندو، جيڪو ڪيس اشارتاً ائين چوڻ جي همت ڪندو هوندو ته "سج جو هر روز مشرق مان ايرڻ ۽ بهار جو پوري وقت تي اچڻ، سندس يا سندس قبيلي جي روزانه ۽ سالياني رسمن جي باقاعده ادائگيءَ جو سڏو نتيجو ناهي ۽ جيڪڏهن اهي رسمون ڪڏهن ڪڏهن ادا نه ڪيون وڃن، يا انهن جو سلسلو بلڪل ختم ٿي ڇو نه ڪيو وڃي، ته به اهو سج ائين ٿي اپرندو رهندو ۽ وڻ ٽڻ ائين ٿي ڦل ڏيندا رهندا." ظاهر آهي ته اهڙن بيهوده شڪن شبهن کي هڪ وحشي سندس ايمان ۾ رخنو وجهندڙ ماليخوليا سمجهي، غصي ۽ حقارت سان ٽوڪاري ڪيڙي ڇڏيندو، چو ته سندس ذاتي تجربو واضح نموني ۾ انهن کي هر وقت غلط ثابت ڪيو ٻيٺو هو. هو ائين ٿي چوندو هوندو: "چا، هن کان زياده واضح ٻي ڪا ڳالهه هوندي ته آڳ پنهنجي ٽڪي واري شمع هيٺ زمين تي ٻاريان ٿو، ته ان کان پوءِ سج پنهنجي طاقتور مشعل آسمان ۾ روشن ڪري ٿو؟ مون کي اهو ته پڌاءِ ته چا، بهار ۾ جڏهن آڳ پنهنجو سرسبز جبو پهريندو آهيان، تڏهن وڻ ٽڻ ائين نه ڪدا آهن؟ اهي حقيقتون هرهڪ جي ٻنهه اکين آڏو عيان آهن، ۽ آڳ انهن سان ٻڌل آهيان. آڳ ته سڏو سادو عملي ماڻهو آهيان ۽ نه تو جهڙن نظرياتي بحث ڪندڙن، الي مان وار ڪيندڙن ۽ منطق جي چوڌن لاهيندڙن مان. تنهنجا

هي مسئلا ۽ اهي غور ۽ فڪر پنهنجيءَ پنهنجيءَ جاءِ تي بلڪل ٺيڪ هوندا، ۽ جيڪڏهن تون انهن ۾ ڦاسڻ چاهين ٿو تہ مون کي تيسين ڪوبہ اعتراض ڪونهي، جيسين تون انهن کي عملي جامو نہ ٿو پهرائين، پر مهرباني ڪري مون کي چڏي ڏي تہ آءٌ حقيقتن کي چهڻيو رهان: آءٌ چاڻان ٿو تہ منهنجا پير زمين ۾ ڪتل آهن."

انهيءَ قسم جي دليلبازيءَ جي غلطي اسان کي صاف نظر اچي ٿي، چو تہ ان جو واسطو اهڙين حقيقتن سان آهي، جن جي متعلق اسان اڄ ڪان گهٽو زمانو اڳ پنهنجو فيصلو ڪري چڪا آهيون. پر جيڪڏهن ساڳئي قسم جي دليلبازي ڪنهن اهڙي مسئلي متعلق ڪئي وڃي، جنهن جو ڪو قطعي ۽ آخرين فيصلو ٿيل نہ هجي، تہ ان کي پڌڻ سان اڄ ڪلهہ جا اسان جا پڙهيل گڙهيل عقيدا سامعين حقيقت پسندانہ سمجهي ان تي ڪنڌ ڏوڻ ڪرڻ شروع نہ ڪري ڏيندا؟ چا اهڙي دليلبازي ڪنڊڙ ماڻهوءَ کي جوهيلو ۽ انتهائيت ڏانهن مائل نہ سمجهي، ٻنهہ هڪ معتبر، حقيقت شناس ۽ صاحب فهم و فراست شخص نہ سمجهيو ويندو؟ جيڪڏهن اهڙي دليلبازي اسان وٽ اڄ ٻ هلي سگهي ٿي، تہ ان صورت ۾ ڪهڙو تعجب آهي وحشي انسان ان مان ايتري زماني تائين کو نقص نہ ڪڍي سگهيو؟

باب پنجون

آب هوا مٿان جادوءَ وسيلي ضابطو

۱ـ **پبلک جادوگر:** پڙهندڙ کي ياد هوندو ته جادوءَ جي هن مانڌاڻ ۾ اسان اٽان اچي داخل ٿيا هئاسين، جتي اسان انسان ـ ديوتا جي بن قسمن تي غور ڪري رهيا هئاسين. اهوئي سراغ آهي، جنهن انهيءَ مانڌاڻ مان اسان جي رهبري ڪري. آخرڪار اسان کي هڪ مٿاهين ۽ ڪليل ميدان ۾ آڻي ڪيڏو آهي، جتان ٽوري ويساهين ولي، منهن ورائي، اسين انهيءَ راهه تي نظر ڦيرائي سگهنداسون، جيڪا اڳيئي طي ڪري آيا آهون، ۽ پوءَ اڳتي وڌڻ لاءِ وري پنهنجو دور دراز، اتاهون ۽ اهنجو رستو اختيار ڪنداسون، جنهن تي اڃا چڙهڻو اٿئون، ته جيئن ٽيٻ هلي پنهنجي آخريءَ منزل کي رسون.

اڳئين بحث جي نتيجي مان آسانيءَ سان واضح ٿيندو ته اهي ۾ انسان ـ ديوتا علي‌الترتيب هڪ مذهبي پيشوا ۽ ٻيو جادوگر آهن. اول‌الذڪر جي حالت ۾ سمجهيو وڃي ٿو ته رواجي ماڻهوءَ کان مختلف ۽ بالاتر نوعيت جي ڪا هستي، ٽوري يا گهٽي غرضي لاءِ، انساني جسم اندر اچي واسو ڪري ٿي، ۽ گوشت پوست جي پڃري مان، جنهن ۾ ان سڪونت اختيار ڪرڻ پسند ڪئي آهي، معجزن ۽ پيشينگوئين وسيلي پنهنجي فوق‌البشر قوت ۽ چاڻ جو اظهار ڪري ٿي. انهيءَ قسم جي انسان ـ ديوتا کي الهامي قسم جو ديوتا ـ روپ سڏي سگهجي ٿو. ان ۾، ماڻهوءَ جو جسم هڪ ڪمزور ۽ خاڪي برتن آهي، جو خدائي ۽ لافاني روح جو مسڪن آهي. ان جي برعڪس، جادوگر جي قسم جو انسان ـ ديوتا فقط اهو ماڻهو آهي، جنهن کي انهن غير معمولي ۽ اعليٰ طاقتن جو مالڪ

سمجهيو وڃي ٿو، جي هن جا پنهنجا پاڙ ۽ پيا عام ماڻهو ڪنهن نہ ڪنهن درجي ۾ پاڻ ڏانهن ۾ منسوب ڪن ٿا، چوتہ وحشي معاشري ۾ ڪو اهڙو ماڻهو مشڪل ئي هوندو آهي، جو جادوءَ ۾ هٿ ڪونہ وجهندو آهي. چنانچہ جتي پهرئين قسم جو انسان۔ ديوتا پنهنجون ديوتائي خصلتون هڪ اهڙي ديوتا ڪان حاصل ڪري ٿو، جو پنهنجو آسماني نور هڪ بي نور ۽ خاڪي پتلي ۾ وجهڻ لاءِ ڪنهن طرح آماده ٿئي ٿو، اتي پوئين قسم جو انسان۔ديوتا پنهنجي غير معمولي قوت فطرت سان هڪ قسم جي سنئين سڌيءَ ۽ طبعي هم آهنگيءَ مان حاصل ڪري ٿو. هو پهرئين قسم جي انسان۔ديوتا وانگر محض اهو برتن ناهي، جنهن ۾ ديوتا جو روح اچي سمائجي ٿو. هن جي سڄي وجود، جسم ۽ روح جو سُر ۽ تار قدرت جي ساز سان اهڙي تہ نازڪ نموني ۽ پرپور انداز سان ملايل آهي، جو هن جي هٿ ۽ گردن جي ٿوري ئي جنبش يا اشارو عالمي نظام جي ساز ۾ لهر پيدا ڪري وجهي ٿو. ٻئي پاسي، هن جو ديوتائي جسم ۽ روح پنهنجي قدرتي ماحول جي اهڙين ادنيٰ تبديلين ڏانهن ۾ حساس ۽ سجاڳ رهي ٿو، جن جو رواجي فاني انسانن تي ڪو به اثر پيدا نہ ٿو ٿئي. پر اسين انهن پنهي انسان۔ ديوتائن کي اصولي يا نظرياتي طور ڪهڙيءَ ۾ صفائيءَ ۽ چٽائيءَ سان هڪٻئي کان علحده ڪريون، تہ به عمل ۾ پنهي جي درميان ڪو خاص فرق ڪرڻ دشوار آهي، ۽ هن ڪان پوءِ جيڪي مثال ايندا، تن ۾ اڃ ان فرق تي زور به ڪونہ ڏينداسين.

اسين مٿي ڏسي آيا آهيون تہ جادوءَ کي عملي طور ڪن خاص فردن يا سڄي قبيلي جي فائدي لاءِ استعمال ڪري سگهجي ٿو. ۽ جڏهن اهو انفرادي مفاد لاءِ ڪم آندو وڃي ٿو، تڏهن ان کي "خانگي جادو"، ۽ اجتماعي مفاد لاءِ تہ "پبلڪ جادو" چئجو وڃي ٿو. ازانسواءِ مون اهو به واضح ڪيو آهي تہ پبلڪ جادوگر وڏي اثر ۽ رسوخ جو مالڪ ٿئي ٿو، ۽ ان ڪري جيڪڏهن هو عقلمند ۽ صلاحيت جو مالڪ آهي، تہ هو ان منزل تان آهستي

آهستي سرداريءَ يا بادشاهيءَ جي درجي تي وڃي رسي ٿو. ان ڪري پهلڪ جادوءَ جي جاچ پڙتال ڪرڻ سان اسان کي ابتدائي بادشاهي سرشتي جي منطق جي آسانيءَ سان خبر پئجي ويندي، جو ته وحشي معاشري ۾ اهڙا متعدد سردار ۽ بادشاه ٿي گذريا آهن، جن کي اعليٰ اختياريءَ جا اهي منصب فقط سندن هوشيار ۽ مشهور جادوگر هئڻ جي ڪري نصيب ٿيا.

عوامي مفاد جي ڳالهين مان، جن جي حاصل ڪرڻ لاءِ جادوءَ جو استعمال ڪيو وڃي ٿو، سڀ کان زياده اهم حيثيت خوراڪ جي آسان ۽ زياده دستيابيءَ کي ميسر آهي. اڳين صفحن ۾ جيڪي مثال پيش ڪيا ويا آهن، تن مان ثابت ٿئي ٿو ته ڪيئن نه شڪاري، ماهيگير ۽ ڪڙمي پنهنجي پنهنجي پيشي جي فائديمند پيرويءَ لاءِ جادوءَ جو استعمال ڪن ٿا.

پر اهي سڀئي جادوءَ جو استعمال ڪن پهلڪ جادوگرن جي حيثيت ۾ سڄي قبيلي جي پلائي لاءِ نه، پر صرف پنهنجي شخصي حيثيت ۾ ۽ فقط پنهنجو پاڻ کي يا پنهنجي خاندان کي فائدي رسائڻ لاءِ ڪن ٿا. پر جڏهن اهي ساڳيا ساڻ سوڻ ماهيگير، شڪاري يا ڪڙمي پاڻ نه ٿا ڪن، پر سندن بدران پيشور جادوگر ڪري ٿو، تڏهن معاملي جي نوعيت ئي قري ٿي وڃي. قديم جهنگلي معاشري ۾، جتي پيشي جي يڪسانيت جو دستور رائج هوندو آهي، ۽ جتي قبيلي جيئي، مختلف ڏڏن مطابق، تقسيم ٿيل نه هوندي آهي، اتي قريبا هر هڪ ماڻهو پنهنجو جادوگر پاڻ آهي، ۽ پنهنجي فائدي ۽ دشمن جي چيهي لاءِ منتر ۽ خود پڙهندو آهي ۽ جادوءَ جا ٽوٽا ڦيٽا ۽ پاڻ ئي ڪندو آهي. پر اڪثر هلي جادوگرن جو هڪ جدا طبقو قائم ڪري، يعني هڪ خاص گروه کي پنهنجي ڪاريگريءَ ۽ مهارت سبب سڄي قبيلي جي فيض رسانيءَ لاءِ مخصوص ڪري ـ پوءِ اها مهارت بيمارن کي شفايابَ ڪرڻ ۾ هجي، خواه مستقبل لاءِ پيشينگوئين ڪرڻ ۾، خواه آب هوا کي باقاعدگيءَ سان هلائڻ ۾ يا ٻئي ڪنهن ۽ رفاه عام جي

ڪر ۾ ظاهر آهي ته انساني معاشري ترقيءَ جي شاهراه تي هڪ اهم قدم ڪنيو. پنهنجن انهن منصبي مقصدن حاصل ڪرڻ لاءِ انهن جادوگرن جي اڪثريت جيڪي ذريعا اختيار ڪندي هئي، تن جي ظاهرظهور بي طاقت ۽ ناڪاره هئڻ سبب، اسان کي جادوگرن جي هن معاشرتي اداري يا تنظيم ڏانهن ڪوتاه نظريءَ کان ڪم نه ونڊ گهرجي. وحشي معاشري جي پوئين دور ۾ ڪن خاص ماڻهن جي گروه کي پنهنجي روزي حاصل ڪرڻ جي جسماني محنت ۽ مشقت کان آجو ڪري ڇڪيو نه فقط اها اجازت ڏني ويئي، پر ان باري ۾ گويا سندن همت افزائي ڪئي ويئي، ته هو پنهنجو سڄو وقت قدرت جي مخفي قانونن جي تحقيقات ۾ صرف ڪن. اهو ته فقط سندن منصبي فرض هو، پر سندن پلائي به ان ۾ ٻئي هئي ته هو پنهنجيءَ قوم جي ٻين سڀني ماڻهن کان زياده معلومات رکن، ۽ پاڻ کي هر اهڙيءَ گالهه ۾ واقف ڪن، جا ماڻهوءَ کي قدرتي طاقتن سان جدوجهد ڪرڻ ۾ مدد ڏئي، جا سندس دکن دردن ۾ ڪمي آڻي، ۽ سندس عمر دراز ڪري. نباتات ۽ معدنيات جي خصوصيات، موسمن جي وڌوهات، ڇنڊ جي مختلف صورتن، سج جي روزانه ۽ سالياني گردش، ستارن جي حرڪتن، زندگيءَ ۽ موت جي راز، انهن سڀني گالهين ۾ اسان جي انهن قديم مفڪرن جي حيرت کي اڀاريو هوندو ۽ ڪين اهڙن مسئلن جي حل تلاش ڪرڻ لاءِ جوش ڏياريو هوندو، جن جي متعلق سندن معتقد ۽ پوئلڳ، جي انهن ۾ نه فقط قدرت کي سمجهڻ جي اميد رکندا هئا ۽ منجهن قدرت جي عظيم قوتن کي انسان جي پلائيءَ لاءِ قيرائڻ گهيرائڻ جي توقع به ڪندا هئا، انهن کان وقت بوقت موقعي بي موقعي، سوال پڇي، ڪين عجيب و غريب سونجهارن ۾ وڇهي ڇڏيندا هئا. انهن جاللتن ۾ جيڪڏهن انهن جا پهريان ڏڪا غلط ۽ نشان کان گهڻو دور وڃي ڪتا، ته ان ۾ انهن کي قصوروار نه ٺهرائي سگهجي. حقيقت طرف آهستي پر مسلسل واڌارو ان ۾ آهي ته دائمي طور کي انسان ۽ انداز ڪيا رهجن

۽ انهن جي آزمائش کيي رهجي، جن مان ڪي اهڙا اندازا قائم رکجن، جي ان وقت حقيقتن سان ٺهڪي اچن ۽ باقي ٻين کي غلط سمجهي رد ڪجي. قدرتي اسباب متعلق وحشي جادوگر جيڪي نظريا اختيار ڪيا، سي اسان کي بلاشڪ ظاهر ظهور غلط ۽ احمقانه نظر اچن ٿا، پر انهن جي ڏينهن ۾ اهي بلڪل صحيح انسان هئا، حالانڪ اڄڪلهه جي تجربي جي امتحان ۾ پاڻ جهلي ڪونه سگهيا. هن باري ۾ مورد الزام ۽ نئولي ۽ جي لائق اهي نه آهن جن اهڙا اٽڪل گهڙيل نظريا ايجاد ڪيا، پر اهي آهن جي انهن کان بهتر نظرين سان روشناس ٿيڻ کان پوءِ به انهن اوائلي عقيدن کي چهٽيا رهيا. درحقيقت، دنيا جي ٻين ماڻهن کي سچ جي جستجو ڪرڻ جي اهڙي سخت ضرورت ڪانه هئي، جهڙي اسان جي وحشي جادوگرن کي. علم ۽ جاڻ جو ڪم ازڪر ڏيڪاءِ ئي هنن لاءِ نهايت ضروري هو، چو ته ڪنهن به وقت، جيڪڏهن انهن جي غلطي پڪڙجي پوندي هئي، ته سندن جان وڃڻ جو انديشو پيدا ٿي پوندو هو. اهڙي ۽ حالت ۾ هنن کي پنهنجي اٽ جاڻائي ۽ کي لڪائڻ لاءِ ڏونگ کان ڪم وٺڻو ٿي پيو، پر ساڳئي وقت هنن کي انهي ۽ نقلي جاڻ بدران اصلي حقيقت کي تلاش ڪرڻ جو سبب به ملي ٿي ويو، چو ته جڏهن ڪنهن شيءِ جي جاڻ رکڻي ئي هجي، ته پوءِ ظاهر آهي ته هرڪو چاهيندو ته ان جي اصل حقيقت کان واقف ٿجي ته بهتر: چنانچ، جادوگرن جي فضول دعوائن کي امين ڪيتريقدر به رد ڪونه ڪيون، ۽ انهن ڏونگن جي ويهي مذمت ڪريون، جي هنن انسان ذات کي ٺڳڻ ۽ گمراه ڪرڻ لاءِ اختيار ڪيا، پر سيني گالهين جي تورتڪ ڪرڻ کان پوءِ اهو ئي نتيجو اخذ ڪرڻو پوي ٿو ته معاشري جو اهو اوائلي "علمي" ادارو انسان ذات جي بيحساب پلائي ۽ جو ڪارڻ ثابت ٿيو آهي. اهي، نه فقط اسان جي حڪيمن ۽ جراحن جا، پر قدرتي سائنس جي هرهڪ شاخ جي موجدن جا به پيشرو هئا. جن ڪارنامن سان پوين دورن جي ماڻهن

شاندار ۽ فائديمند نتيجا ڪڍيا، تن سڀني جي ابتدا انهن ڳئي، ۽ جيڪڏهن ابتدا ٻي طاقت ۽ ٻي فائدي هئي، تہ ان جو ڏوهہ انهن دشوارين تي هو، جي علم و عرفان جي راه ۾ حائل هيون، ۽ نہ جادوگرن جي فطرتي نا اهليت تي يا انهن جي ديده دانستہ شعبده بازيءَ تي.

۲۔ **جادو ذريعي مينهن تي ضابطو:** پهلڪ جادوگر قبيلي جي پلائيءَ لاءِ جيڪي ڪم ڪندو آهي، تن مان سندس هڪ اهم فرض آب هوا تي ضابطو رکي، مينهن کي ڪافي مقدار ۾ وسائڻ جو هوندو آهي. پاڻي ضروريات زندگيءَ جو هڪ اهم جزو آهي، ۽ اڪثر ملڪن ۾ ان جو دارومدار مينهن جي وسڪاڻ تي هوندو آهي. مينهن ڪان سواءِ ساوڪ سڪي ويندي آهي ۽ ماڻهو ۽ ڏور اڄ ۾ اسڙکي اسڙکي مري ويندا آهن. چنانچہ وحشي قبيلن ۾ 'مينهن ـ وسائيندڙ (جادوگر)' ڏک اهم شخصيت جو صاحب هوندو آهي، پسا اوقات هن 'آسمان مان ڪرندڙ پاڻيءَ' جي فراهميءَ کي باقاعدي قائم رکڻ لاءِ جادوگرن جو هڪ خاص گروهہ هوندو آهي. پنهنجن فرضن جي ادائگيءَ خاطر هو جيڪي رستا اختيار ڪندا آهن، سي جيڪڏهن هميشہ نہ، تہ بہ اڪثر صورتن ۾ هم آهنگ يا نقالي جادوءَ جي اصولن تي مبني هوندا آهن. جيڪڏهن ڪين مينهن وسائڻو هوندو آهي، تہ پاڻيءَ جو ڇڻڪار ڪري، يا ڪرن جهڙو آواز ڪري، ان جو نقل ڪندا آهن، ۽ جيڪڏهن انهن جو مطلب برسات بند ڪرڻ ۽ خشڪسالي پيدا ڪرڻ جو هوندو آهي، تہ ان حالت ۾ هو پاڻيءَ کان پاسو ڪندا آهن ۽ گهر ڀريل آسپاس کي سڪائڻ لاءِ باهم سيڪي پاڻ کي گرم ڪندا آهن. اسان جي ڪنهن مهذب پڙهندڙ کي ائين نہ سمجهڻ گهرجي تہ اهڙا جتن رڳو وچ آسٽريليا ۽ مشرقي ۽ جنوبي آفريڪا جي ڪن علائقن جي غير مهذب اڳهاڙن باشندن تائين محدود آهن، جتي ڪنور سج سال جو زياده تر حصو ڪليل ۽ نيلي آسمان مان هيٺ خشڪ ۽ اساٽيل زمين تي پنهنجا گرم ۽ سڌا ڪرڻا اڇلائيندو

رهندو آهي. اهي سا گيا طريقا يورپ جي زياده گهميل ۽ برساتي آب و هوا وارن علائقن جي ظاهري مهذب ماڻهن ۾ ۽ ڪڏهن عام جام هوندا هئا، ۽ اڄا تائين ۽ آهن. مٿين گالهين جي وضاحت هتي آڻ پيلاڪ ۽ خانگي جادوءَ جي مثالن ذريعي پيش ڪرڻ چاهيان ٿو.

چنانچ، مثال جي طور، روس ۾ دورپٽ ڳوٺ جي پرسان جڏهن مينهن جي تمام سخت ضرورت محسوس ڪئي ويندي هئي، تڏهن ٽي ماڻهو ڪنهن پراڻيءَ ۽ مقدس هڳڙيءَ ۾ وڻن تي چڙهي ويندا هئا. انهن مان هڪ ڇٽو ڳجگوڙ جي نقل ڪرڻ لاءِ ڪينلي ءَ يا ڪنهن ننڍي ڏبي تي هٿوڑي سان ويهي دهل وڄائيندو هو، ٻيو ڇٽو وڄ جي نقل ڪرڻ واسطي ٻن بندين کي پاڻ ۾ ٽڪرائي انهن مان چٽڪون ڪيندو هو، ۽ ٽيون، جنهن کي "مينهن وسائيندڙ" سڏيو ويندو هو، سو وڻ جي ٽاريءَ کي پاڻيءَ سان ڀريل برتن مان ٻوڙي، چئن ئي پاسن کان ان مان پاڻي چڙڪائيندو هو. خشڪسالي ءَ جي خاتمي آڻڻ لاءِ، پلوسڪا ڳوٺ جون عورتون ۽ چوڪريون رات جو مادرزاد اگهاڙيون ٿي، ڳوٺ جي آخرين ڇيڙي تائين ويندڙيون آهن ۽ ڳوٺ جي چئن ئي طرفن کان وڃي زمين تي پاڻي هاريندڙيون آهن. نيوگائنا ٻيٽ جي مغرب ۾ گيلولو، يا هلمهيرا، جزيري ۾ برسات وسائڻ لاءِ اتان جو جادوگر هڪڙي خاص قسم جي وڻ جي شاخ پاڻيءَ ۾ ٻوڙي، ان مان زمين تي بوندون ڪيرائيندو آهي. نيو برٽن ۾، برسات وسائڻ وارو گاڙهن ساون پٽن واريءَ ڪنهن ول جا پن ڪيوڙي جي وڏي پن ۾ ويڙهي، انهيءَ بندل کي پاڻيءَ ۾ ٻوڙي، زمين ۾ دفن ڪندو آهي، ۽ ٻوءَ وات سان، مينهن جي پوڻ وقت جيڪو سوسائٽ ٿيندو آهي، تنهن جو نقل ڪندو آهي. اتر آمريڪا جي اوساها قبيلي جا ماڻهو جڏهن ڏسندا آهن ته برسات نه پوڻ ڪري هاڻي مڪائيءَ جو فصل سڙي رهيو آهي، ته ان وقت مقدس "بفئلو" (مينهن) سوسائٽيءَ جا ماڻهو ميڙي، هڪ وڏو ڪونڙ پاڻيءَ سان ڀريو، ان جي چوگرد چار دفعا ناچ ڪندا آهن. انهن مان هڪ پاڻيءَ جو وڏو ڏڪ

پري، منهن آسمان ڏانهن ڪري، وات مان پاڻيءَ جو ڦوهارو اڇلائيندو آهي ۽ اهڙيءَ طرح وسندڙ مينهن يا ڪوهيري جو نقل ڪندو آهي. ان کان پوءِ انهيءَ ڪونر کي اونڌو ڪري پاڻي زمين تي وهائيندو آهي، جنهن تي سڀ حاضرين گوڏن ڀر زمين تي ڪري، اهو هاريل پاڻي سڄو پي ويندا آهن، ۽ اهڙيءَ طرح انهن جا سڄا منهن گپ سان ڏڪجي پوندا آهن. آخر ۾ سڀئي هڪ دفعو واه ۾ پاڻي جهلي، آسمان ڏانهن منهن ڪري، وري ٻ گڏجي وات سان ڦوهارو اڇلائيندا آهن، جنهن کان پوءِ سندن مڪائيءَ جو فصل سڪن کان بچي ويندو آهي. هر سال بهار جي موسم ۾، اتر آمريڪا جي نئشيز قبيلي جا ماڻهو گڏ ٿي پنهنجي جادوگر کان سڄي سال لاءِ فصلن لاءِ فائديمند آب هوا خريد ڪرڻ ويندا هئا. جيڪڏهن برسات جي گهر ڪندا هئا تہ انهن جا جادوگر روڙو رکندا هئا، ۽ وات ۾ پاڻيءَ سان پريل پائيپ وجهي، نچندا هئا. پائيپ ۾ گلن کي پاڻي ڏيڻ واري ڦوهاري جي منهن وانگر سنهل سوراخ ٿيل هوندا هئا، جن سان جادوگر آسمان جي انهيءَ حصي ڏانهن رخ ڪري، جتان پاڻيءَ سان پريل ڪرڻ ايندا هئا. ڦوهاري مان پاڻي باهر ڪيندو هو ۽ نچندو رهندو هو. پر جڪڏهن برسات جي بجاءِ ماڻهن کي خشڪيءَ جي لوڙ هوندي هئي، تہ پوءِ هو پنهنجي جهوپڙيءَ جي ڇت تي چڙهي ويندو هو، ۽ ٻئي ماڻهون ڏ ڪهيون ڪري، ڪرن کي ڏاڍي زوردار ڪڙڪندڙ آواز ۾ چوندو هو. تہ ’هتان، جيئن آيا آهيو، ائين هليا وڃو‘ وچ ائٽگونيلئنڊ ۾ جڏهن ڪٿي وقت تائين بارش ڪانہ پوندي آهي، تڏهن اتان جا ماڻهو ”برسات جي مندر“ ڏانهن ويندا آهن. اتي وڃي کان پوءِ هو آسپاس اپريل گاهہ وڌي زمين صاف ڪندا آهن ۽ سندن اڳوان زمين ۾ پوريل هڪ ڪونبديءَ ۾ بيئر (شراب) وجهي، هيئن چوندو آهي: ”اي ماسٽر ’چائٽتا‘، تو پنهنجي دل اسان جي طرفان سخت ڪئي آهي؛ تنهنجي چا مرضي آهي تہ اسين چا ڪريون؟ اسين تہ ائين فنا ٿي ويناسون. هاڻي پنهنجن ٻڍن کي مينهن ڏي!

هو ڏس، اسان توکي ٻيڙ ڏنو آهي!" ان کان پوءِ سيٺي اهو ٻيڙ پيئندا آهن، حتي‌ڪ ڪنڊڙن پاران کي ٻ ڏڪ پرائيندا آهن. پوءِ وٽن مان ٽاريون ٽوڙي، هو سينهن لاءِ نڇندا ۽ گهائيندا آهن. جڏهن گهر واپس پهچندا آهن، تہ گهر جي چائنٽ تي هڪ ٻاٽيءَ جو برتن رکيل ملندو اٿن، جو گهر جي ڪنهن پوڙهيءَ زال اتي رکيو هوندو آهي. جيڪي ٽاريون ساڻ کڻي ايندا آهن، تن کي انهيءَ ٻاٽيءَ ۾ ٻوڙي، مٺي جهلي چنڊکو ڏيندا اٿن، ۽ اهڙيءَ طرح جيڪي ٻاٽيءَ جون ٻوندون ڪرنديون آهن، تن مان هُو برسات جي ٻوندن جو مطلب ڪيندا آهن. بس ان کان پوءِ برسات ڪارن ڪرڻ جي صورت ۾ ضرور ڀرجي ايندي. هتن رسمن ۽ اسان کي مذهب ۽ جادوءَ جي آميزش نظر اچي رهي آهي، ڇوتہ ٻوندن جو وسائڻ صاف جادوءَ جو استعمال آهي، ۽ سندن ۾ ٻيڙ جي قرباني ۽ پوڄا مذهبي رسمون آهن. اتر آسٽريليا جي "مارا" قبيلي ۾، "برسات وسائيندڙ" ڪنهن نہ ڪنهن تلاءَ يا حوض تي وڃي، مٽانڌس ٻيهي، برسات جو منترگاني جي لهجي ۾ گهائيندو آهي. ان کان پوءِ حوض مان ٻاٽيءَ جو ٻُڪ پري وات ۾ وجهي، چئن ئي طرفن ڏانهن گرڻيون ڪندو آهي. بعد ۾ هو پاڻ تي ٻ پاڻي اڇلائيندو آهي ۽ ڪجهہ، چئن طرفن ڏانهن قوڪاري ڏاڍيءَ گنيرتا سان قبيلي جي چانوٽيءَ ڏانهن واپس وينڊو آهي. ان کان پوءِ برسات يقيناً ايندي. عرب تاريخ نويس، مقريزي، سينهن بنڊ ڪرڻ جي وات ٻڌائي ٿو، جا حضرموت جي القمر نالي هڪ بدوي قبيلي وارا اختيار ڪندا هئا. هو ڏيگهستان جي هڪ وڻ مان ٽاري ٽوڙي، ان کي باهم ڏيئي، ان جي ٻرندڙ ٽانڊن مٽان پاٽيءَ جا چنڊا هٽندا هئا. ان کان پوءِ جيئن ٻرندڙ ڪاڻيءَ مٽان پاڻي غائب ٿي وينڊو هو، تيئن سينهن جو زور ۽ گهٽجي وينڊو هو. منيپور جي مشرقي انگمي قبيلي وارن مان ڪن لاءِ چوندا آهن تہ هو اهڙي ئي قسم جي هڪ رسم بلڪل ابتي مطلب، يعني سينهن وسائڻ لاءِ ادا ڪندا آهن. ڪوٽ جو مڪي

هڪ پرندڙ کائي ڪٽي ڪنهن اهڙي ماڻهوءَ جي قبر مٿان رکندو آهي، جيڪو ٻاهه ۾ سڙي مئو هوندو آهي. ان کان پوءِ انهيءَ بندڀ مٿان آهستي آهستي پاڻيءَ جا قطرا ڪيرائي، ان جي 'پياس' کي ڏڏو ڪندي، برسات اڇڻ جي دعا پڙهندو رهندو آهي. هتي، پاڻيءَ سان ٻاهه جي وسائڻ واري عمل جي اثر کي، جيڪو پنهنجيءَ جاءَ تي برسات جو ئي نقل آهي، مئل ماڻهوءَ جي وابستگيءَ سان تقويت پهچائي وڃي ٿي، جو ٻاهه ۾ سڙي مرڻ سبب پنهنجي سڙيل جسم کي ڏڏي ڪرڻ ۽ درد کي دفع ڪرڻ لاءِ قدرتي طور پاڻيءَ لاءِ سخت منتظر هوندو.

عربن کان سواءِ ٻين ٻ ٻاهه کي مينهن بند ڪرڻ جو ذريعو ڪري استعمال ڪيو آهي. چنانچه نيو برٽن جا سلڪا قوم وارا مينهن بند ڪرڻ لاءِ پٿر ٻاهه ۾ ڳاڙها ڪري، انهن کي ٻاهر برسات ۾ رکندا آهن، يا وري ٻاهر نڪري گرم رک مٿي هوا ۾ اڇلائيندا آهن. هو سمجهندا آهن ته ائين ڪرڻ سان مينهن جاڻ کي جاڻ بند ٿيو، جو ته ڪيس گرم پٿرن يا رک ۾ سڙڻ هرصورت ۾ ناپسند هوندو آهي. تيلوگو قوم وارا نندڙيءَ چوڪريءَ کي اگهاڙو ڪري، سندس هٿ ۾ پرندڙ کائيءَ جو ٽڪر ڏيندا آهن، جو ڪيس مٿي جهلي مينهن کي ڏيکارڻو هوندو آهي. ائين ڪرڻ سان مينهن بند ٿي ويندو. نيو سائوٿ ويلس ۽ پورٽ اسٽيفنس وٽ، اتان جا "ويج" مينهن کي پڄائڻ لاءِ پرندڙ کائيون هوا ۾ اڇلائيندا هئا ۽ ساڳئي وقت وڏيون وڏيون قوڪون ڏيندا هئا ۽ واڪا ڪندا هئا. شمالي آسٽريليا جي انٽولپا قوم جو ڪوبه فرد رڳو سائي کائي ٻاهه ۾ گرم ڪري، ان سان هوا کي ڏڪ هڻي، مينهن بند ڪري سگهي ٿو.

انتهائي خشڪسالي جي وقت تي، وچ آسٽريليا جي ڊيئري قبيلي وارا، وڏي واڪي ملڪ جي سفير ۽ پنهنجي اڏڪيءَ حالت تي روئندا رڙندا، پنهنجن ڏاڏن پڑ ڏاڏن جي روح کي، جن کي هو 'مورا-مورا' چوندا آهن، سڏي، کائن دعا پنندا آهن ته کين اهڙي قوت بخشي وڃي، جو هو زوردار مينهن وسائي سگهن. جو

تہ سندن اعتقاد آهي تہ ڪڪر ۽ هڪڙا جسم آهن، جن ۾ سندن پنهنجن ۽ همسايه قومن جي ٽوٽن قيٽن سبب 'سورا سورا' جي زير اثر برسات ٿيندي آهي. جنهن طريقي سان هو ڪڪرن مان مينهن دستياب ڪندا آهن، سو هي آهي: زمين ۾ هڪ ڪڏ ڪوٽي ويندي آهي، جنهن جي ڊيگهه ٻارهن فوٽ ۽ ويڪر اٺ يا ڏهه فوٽ هوندي آهي ۽ ان جي مٿان ڪاٺ جي بنڊن ۽ وڻن جي ٽارين مان مخروطي شڪل جي هڪ جهوپڙي اڏي ويندي آهي. قبيلي جو بزرگ ۽ يا اثر شخص تيز پٿر جي ٽڪر سان ٻن جادوگرن جو رت ڪڍندو آهي، جن جادوگرن لاءِ اهو سمجهيو وينهو آهي تہ ڪين 'سورا-سورا' وٽان الهام آيل آهي، اهو رت، جو ٻنهين ڪان هيٺ جادوگرن جي ٻانهن مان ڪڍيو ويندو آهي، قبيلي جي ٻين ماڻهن مٿان اڇلايو ويندو آهي، جي جهوپڙيءَ اندر هڪٻئي مٿان ڪاهت ڪيو ويٺا هوندا آهن. ساڳئي وقت اهي ٻ زخمي ماڻهو سنهي ۽ نرم گاه جون ٽڪيون ڀري اڇلائيندا آهن، جن مان ڪجهه گاهه سندن رفيقن جي رت سان ڀريل جسمن کي چهٽي پوندو آهي ۽ ڪجهه هوا ۾ اڏامندو رهندو آهي. رت مان مينهن جو مطلب ڪڍيو ويندو آهي ۽ گاهه مان ڪرن جو. رسم جي ادائگيءَ جي دوران ۾ جهوپڙيءَ جي وچ ۾ ٻ پٿر رکيا ويندا آهن، انهن مان ڪارن گڏ ٿيندڙ ڪرن جو مطلب ڪڍيو ويندو آهي، جي برسات جا آثار هوندا آهن. ان ڪان پوءِ اهي جادوگر، جن جو رت ڪڍيو ويو هو، انهن ٻنهي ٻڙن کي اتان ڏهه يا پندرهن ميل پري ڪٽي ويندا آهن، جتي انهن کي سيني ڪان زياده ڊگهن وڻ تي وڃي رکندا آهن. ان وچ ۾ باقي ٻيا ماڻهو ڪلمي شورو گڏ ڪري، ان کي سنهو ٻيهين، ٻاڻيءَ جي ڪنهن سوراخ ۾ اڇلائيندا آهن. ان ڪارروائيءَ کي 'سورا سورا' ڏسي، هڪدم ڪرن کي ڪنو ڪري، مينهن وسائيندا آهن. آخر ۾ سيئي جوان ۽ پوڙها جهوپڙيءَ جي ارد گرد جمع ٿيندا آهن، ۽ هيٺ نڙي گهيٽن وانگر جهوپڙيءَ کي ٽڪر هڻندا آهن، اهڙيءَ

طرح جو هو ان مان زور سان ٻئي پاسي اچي ٽڪرائيندا آهن ۽ وري ٻئي پاسي کان ائين ئي ٽڪر هٽندا واپس ساڳئي پاسي کان ٽڪري ايندا آهن، تان جو جهوپڙي ٽٽي پوندي آهي. انهيءَ دوران ۾ کين هٿن يا پانهن جي استعمال ڪرڻ جي اجازت ڪانه هوندي آهي. "جهوپڙيءَ کي مٿن سان ڀاڙڻ جو مطلب ڪجڻ جو ڀاڙڻ هوندو آهي، ۽ ان جي ڪرڻ مان مينهن جي ڪرڻ جو مقصد ورتو ويندو آهي." ظاهر آهي ته ٻڏن ڪي، جي ڪجڻ جو مظهر هوندا آهن، اوچن وٽن ۾ رکڻ سان مراد اصلي ڪجڻ کي آسمان ۾ جمع ڪرڻ جي هوندي آهي. ڏيئري قبيلي وارن جو اعتقاد آهي ته طهر وقت پارن جي جهڪا کل وڏي ويندي آهي، تنهن ۾ برسات وسائڻ جي طاقت هوندي آهي. چنانچه قبيلي جي اعليٰ ڪائونسل اهڙين کلن جو ذخيرو ضرورت سارو استعمال ڪرڻ لاءِ پاڻ وٽ موجود رکندي آهي. انهن کي هو احتياط سان، کنين ۾ ڏکي، جهنگلي ڪتي ۽ ارڙ ڪانگ جي چرٻيءَ سان گڏ لڪائي رکندا آهن. انهيءَ هڙ جي کلڻ وقت ڪنهن به عورت جي ان تي نظر نه پوڻ گهرجي. رسم ادا ٿيڻ کان پوءِ کل کي دفن ڪيو ويندو آهي، جو ته ان کان پوءِ ان جو اثر زائل ٿي ويندو آهي. برساتين پوڻ کان پوءِ قبيلي جا ماڻهو لازمي طور هڪ آپريشن ڪرائيندا آهن، جنهن ۾ سندن چاتين ۽ پانهن جي چمڙيءَ کي تيز پٿر جي ٽڪر سان چيريو ويندو آهي. ان کان پوءِ زخم کي ڪاڻيءَ جي لسي ٽڪر سان هلڪا ڏڪ هنيا ويندا آهن ته جيئن گهٽي ۾ گهٽ رت نڪري، تنهن کان پوءِ، ان جي مٿان ڳاڙهو سندر برکيندا آهن، جنهنڪري چمڙيءَ تي ڳاڙها نشان مٽي اڀري بيهندا آهن. وحشي ان جو هي سبب ڏيندا آهن. ته کين برسات پوڻ کري خوشي حاصل ٿئي ٿي، ۽ انهن نشانن ۽ برسات جي وچ ۾ تمام ويجهو لاڳاپو آهي. معلوم ٿئي ٿو ته اها آپريشن ايڏي ايذاءَ واري ڪانه هوندي آهي، جو ته ان جي دوران ۾ خود اهي، جن تي اها عمل ۾ ايندي آهي، ڪلندا ۽

مسخريون ڪندا رهندا آهن. سچ پچ ته نندن نندن ٻارن کي ۽ جراح جي چوڌاري جمع ٿيندو ڏٺو ويو آهي، جتي پنهنجي واري اچڻ تائين صبر سان بيٺا رهندا آهن. آپريشن ڪرائڻ کان پوءِ هو وڏي فخر سان پنهنجون معصوم ننڍڙيون چاتيون تاڻي ڏيڪاريندا آهن ۽ وڃي برسات وسڻ لاءِ گيت گائيندا آهن. البت ٻئي ڏينهن زخمن جي ڪري ۽ آپريشن کان پوءِ هو ايتريقدر خوش نظر ڪونہ ايندا آهن. جاوا ۾ جڏهن مينهن جي ضرورت محسوس ڪئي ويندي آهي، تڏهن ٻه ڇٽا هڪٻئي کي ٽلهين لٽين سان تيسين ماريندا رهندا آهن جيسين سندن ٻنهين مان رت وهي، وهندڙ رت مان هو وسندڙ مينهن جو مطلب ڪيڏندا آهن، ۽ اهو مينهن کي وسائڻ جو سبب سمجهيو ويندو آهي. ائبيسينيا جي ايگهيو ضلعي جا ماڻهو، مينهن وسائڻ خاطر، هر سال جنوريءَ جي مهيني ۾ هڪٻئي سان هڪ هفتي لاءِ سچي پچيءَ جنگ ۾ مصروف ٿيندا هٽا، جنهن ۾ هڪ گوٺ ٻئي گوٺ جي خلاف وڙهندو هو. ٿورائي سال اڳ شهنشاه مينيلڪ انهيءَ رسم تي بندش وڌي. افسوس، جو ٻئي سال برسات ٿوري پيئي ۽ اتان جي عوام اهڙيون ته وڏي ڏانهون ڪيون، جو شهنشاه کي انهن خونريز جنگين کي دوباره جاري ڪرڻ جي اجازت ڏيڻي پيئي— پر سال ۾ فقط ٻن ڏينهن لاءِ. جنهن مصنف انهيءَ رسم جو ذڪر ڪيو آهي، سو انهن موقعن جي رتوڇاڻ کي برسات تي ضابطو رکندڙ روحن کي راضي ڪرڻ جي قرباني سمجهي. ٿو ۽ پر ٿي سگهي ٿو ته آسٽريليا ۽ جاوا جي رسمن وانگر اها به وسندڙ مينهن جو نقل هجي. 'بعال' جي درويشن، جن پاڻ کي چاڪن جا چيهه ڏيئي ۽ رت وهائي مَينهن وسائڻ ٿي گهريو، تن به شايد انهيءَ سا ڪئي اصول تي عمل ڪيو ٿو ڏسجي.

هي اعتقاد عام جام آهي ته جاڙن ٻارن کي قدرتي قوتن، خاص طرح مينهن ۽ آب هوا، متان جادو آفرين طاقت حاصل هوندي آهي. برٽش ڪولمبيا جي ڪاڙهن هندستانين جي ڪن

قبيلن ۾ هي‌۽ عجيب و غريب وهم خاص طرح گهٽو ڦهليل آهي، جنهنڪري جاڙن ۽ ٻارن جي والدين ۽ ٻاڻن هنن عجيب قسمن جون پابنديون عائد ڪري رکيون آهن، جيتوڻيڪ انهن پابندين ۽ بندشن جو اصلي مقصد ۽ معنيٰ گهڻي حد تائين نامعلوم آهي چنانچہ برٽش ڪولمبيا جي زمشين قبيلي وارن جو اعتقاد آهي ته جاڙن ٻارن جو آب هوا ۽ ٻاڻن کي ضابطو هلندو آهي، ان ڪري هو "هوا ۽ برسات" کان هي‌۽ دعا ٻنڌندا آهن: "اي جاڙن جا ساهه، ڏڏو ٿي‌۽!" ازانسواءِ هو سمجهندا آهن ته جاڙن ٻارن جون خواهشون اڪثر پوريون ٿيندڙيون آهن، جنهنڪري منجهائن هر ڪوئي جاڙن ٻارن کان ڊجندو آهي، چو ته هو سمجهندا آهن ته جاڙا ٻار جنهن تي ڪاوڙيا آهن، تنهن کي ضرور رسائي سگهندا آهن. جاڙا ٻار هر قسم جي مڇين کي ۽ پاڻ ڏانهن سڏي سگهندا آهن، جنهنڪري انهن کي اهڙي ڪوڏ جي نالي سان سڏيو ويندو آهي، جنهن جو مطلب آهي "سڪر سٽائي ڪرڻ وارا". برٽش ڪولمبيا جي ڪواڪيوتل هندستانين ۾ اهو اعتقاد آهي ته جاڙا ٻار تبديل ٿيل "سالمن" مڇيون هوندا آهن، جنهنڪري انهن کي پاڻي‌۽ جي نزديڪ ٻنهه وڃڻ ڪونہ ڏنو ويندو آهي، ته متان اهي وري مڇي‌۽ جي صورت ۾ تبديل ٿي وڃن. ننڍي هوندي جاڙا ٻار پنهنجن هٿن جي اشارن سان ڪنهن ۽ قسم جي هوائن کي گهرائي سگهندا آهن، ۽ پنهنجي مرضي‌۽ مطابق آب هوا کي خوشگوار يا خراب ڪري سگهندا آهن، ازانسواءِ هو ڪاڻي‌۽ جي وڏي جهنجهٽي کي وڃائي، بيمارين ۽ ڇٽائي سگهندا آهن. برٽش ڪولمبيا جي نوٽڪا قبيلي جا ڳاڙها هندستاني پڻ سمجهندا آهن ته جاڙن ٻارن جو ڪنهن نموني سان 'سالمن' مڇي‌۽ سان تعلق آهي. چنانچہ انهي‌۽ قبيلي جي جاڙن ٻارن کي سالمن مڇي قاسائڻ جي اجازت ڪانہ هوندي آهي، ۽ نہ وري ڪين تازي مڇي ڪائڻي يا هٿ سان ڇهڻي ٿي هوندي آهي. هو سڻي يا خراب آب هوا ۽ آڻي سگهندا آهن، ۽ پنهنجي منهن کي ڪارو رنگ ڏئي، ان کي

وري ڏوئي صاف ڪرڻ سان، برسات وسائي سگهندا آهن. ڪاري منهن تان پاڻيءَ جي ڪرندڙ بوندن منجهان ڪارن ڪڪرن سان مينهن جي وسندڙ بوندن جومطلب ڪيو ويندو آهي. ٽامپسن قبيلي وارن هندستانين وانگر، شوسواپ قبيلي وارا ب جاڙن ۾ارن کي رچ سان منسوب ڪندا آهن، ۽ ڪين "ننڍڙا رچڙا" ڪري سڏيندا آهن. انهن جي اعتقاد مطابق، جاڙن ۾ارن کي سڃيءَ عمر تائين فوق‌الفطري طاقتون رهنديون آهن. باالخصوص هو چگي يا بري آب هوا پيدا ڪري سگهندا آهن. ٽوڪري کي مٿي هوا ۽ جهلي، ان سان پاڻي هاري، هو مينهن وسائي سگهندا آهن. ڪاڪ جي لسي ٽڪر کي، جو رسيءَ ذريعي لٽ سان گنڍيل هوندو هو، لوڏي، هو سڀي آب هوا پيدا ڪندا آهن، وڻ جي ڏاريءَ جي پنن تي پاڻي هاري هو طوفان برپا ڪندا آهن.

بانٽو حبشين جي هڪ قبيلي جا ماڻهو، جي ڏکڻ اوڀر آفريڪا جي ڊيلاگوئا اپسمنڊ جي ڪنارن تي رهندا آهن، جاڙن ۾ارن سان آب هوا تي اثر رکڻ جي طاقت منسوب ڪندا آهن. اهڙيءَ عورت کي جنهن جاڙا ۾ار چڙيا هوندا آهن، هو 'ٽيلو' جو نالو ڏيندا آهن، جنهن جو مطلب 'آسمان' هوندو آهي ۽ خود ۾ارن کي 'آسمان جا ۾ار' سڏيو ويندو آهي. هاڻي، جڏهن اتان جا ماڻهو طوفان جو انتظار ڪري ٽڪجي پوندا آهن، جي گهٽو ڪري سيپٽمبر ۽ آڪٽوبر جي مهينن ۾ ايندا آهن، ۽ خشڪسالي ايتريقدر وڌي ويندي آهي، جو ڏکار جو انديشو پيدا ٿيندو آهي، ۽ سڃي ڪائنات، جا گذريل ڇهن مهينن کان وڌي اڇي آسمان سان چمڪندڙ سج جي سڌن ڪرڻن سان سڙي، پياس وڃان پاهم ٽيل هوندي آهي ۽ ڏکڻ آفريڪا جي موسم بهار جي فرحت بخش وسڪارن لاءِ بيتاب. هوندي آهي، تڏهن اتان جون عورتون اساڻيل زمين تي مينهن وسائڻ لاءِ ڪي رسمون ادا ڪنديون آهن. هو پنهنجا سڀ ڪپڙا لاهي، انهن جي بجاءِ گاه جا پڙا ۽ ٽوپيون پائيندڙيون آهن، يا وري خاص قسم جي هڪ ول سان پيٽي ڪوٽ ٺاهي

هن موقعي تي پائيندڙ آهن. اهڙيءَ طرح ملبوس ٿي، خاص قسم جون دانهون ڪوڪون ڪندڙن ۽ فحش راڳ گائيندڙن هڪ گوٺ جي هڪ ڪوهم ڪان ٿي، پئي تي ويندڙ آهن ۽ انهن ۾ جمع ٿيل مٽي ۽ گندگي صاف ڪندڙ آهن. هيءَ گالهه قابل ذڪر آهي ته آتان جا ڪوهم صرف ريتيءَ ۾ هڪ قسم جون ڪڏون هوندا آهن، جن ۾ ڪارو گندو پاڻي بيٺل هوندو آهي. ازانسواءِ عورتن کي گوٺ جي ڪنهن اهڙيءَ عورت جي گهر وڃڻو پوندو آهي، جا جاڙن پارن جي ماءُ هوندي آهي. آتي پهچي هو مٽس اهو پاڻي هارايندڙن آهن، جو هو دلن ۾ پري ساڻ ڪٽي آيون هوندڙن. انهيءَ ڪارروائيءَ ڪرڻ ڪان پوءِ هو اهي ٻئي فحش راڳ گائيندڙن ۽ بيهودا ناچ ڪندڙن، پنهنجو رستو وٺي ويندڙن آهن. اهڙن چڪرن لڳائيندي، پنن جي پوشاڪ ۾ ملبوس انهن عورتن تي ڪنهن به مرد جي نظر نه پوڻ گهرجي. جيڪڏهن ڪو ماڻهو ملي ويندو اٿن، ته هو ان کي مار ڪيڊي، هڪ پاسي ڪٽي ڦٽو ڪندڙن آهن. سيني ڪوهن کي صاف ڪرڻ ڪان پوءِ، هو مقدس هڙيءَ ۾ پنهنجن وڏڻ جي قبرن مٿان وڃي پاڻي هارايندڙن آهن. ڪن وقتن تي ائين به ٿيندو آهي ته جادوگر جي چوڻ تي هو ڪن جاڙن پارن جي قبرن تي به وڃي پاڻي هارايندڙن آهن. اعتقاد هوندو آهي ته جاڙن پارن جي قبرن کي هميشه آلو رهڻ گهرجي، تنهنڪري جاڙڻ کي هو هميشه ڏينڊ جي ڪناري دفن ڪندا آهن. مينهن وسائڻ جا اهي سڀ اپاءَ جيڪڏهن بيڪار ثابت ٿيندا آهن، ته پوءِ ڪين اوچتو اچي اها گالهه ياد پوندي آهي ته فلاڻي نه فلاڻي (جاڙي) پار کي فلاڻيءَ ٽڪريءَ جي پاسي ۾ خشڪ جاءِ تي دفن ڪيو ويو هو. "ته پوءِ ڪهڙو عجب"، اهڙيءَ حالت ۾ جادوگر چوندو آهي، "جو آسمان اهڙو تتل آهي! هن جو لاش ٻاهر ڪڍ ۽ ڪنهن ڏينڊ جي ڪناري تي قبر ۾ وڃي دفن ڪريوس!" سندس حڪم جي هڪدم بجا آوري ڪئي ويندي آهي. جو ته مينهن وسائڻ جو اهو ئي آخرين هٿيار استعمال

لاءِ باقي وڃي وٽن بچندو آهي.

هندن جي قديم ڪتاب مان، جنهن کي سام وِيد سڏيو ويندو آهي، جڏهن برهمڻ کي ڪو خاص منتر سکڻو پوندو آهي، تڏهن ڪيس جن قانونن جي تعميل ڪرڻي پوندي آهي، تن جي متعلق پروفيسر اولڊينبرگ جيڪا تشريح ڏني آهي، تنهن تشريح جي صحيح هجڻ لاءِ مٿيون حقيقتون قوي دليلن جو ڪم ٿيون ڏين. انهيءَ منتر ۾، جنهن کي 'سڪواري' (*Sakvari*) گيت سڏيو ويندو آهي، اندر ديوتا جي هٿيار، ڳجهوڙ، جي طاقت سمايل سمجهي ويندي هئي. چنانچ ان جي خطرناڪ ۽ خوفناڪ طاقت سبب، جنهن سان ان منتر کي پريل سمجهيو ويندو هو، جنهن همت پرئي شاگرد کي، ان منتر جي سکڻ جي جرئت ٿيندي هئي، تنهن کي پين ماڻهن کان جدا ٿي، ڪنهن ٻيلي ۾ وڃي گوشه نشيني اختيار ڪرڻي پوندي هئي. اڄي ڪجهه عرصي تائين، جنهن جو مدو جدا جدا قانوندانن جي راءِ مطابق، هڪ کان ٻارهن سالن تائين هوندو هو، ڪيس زندگيءَ جي ڪن قانونن جي پيروي ڪرڻي پوندي هئي، جن مان ڪي هي آهن: روز ڏي دفعا ڪيس پاڻيءَ کي چهڻو پوندو هو، ڪيس ڪارو لباس ۽ ڪاري ماني استعمال ڪرڻي پوندي هئي، برسات پوڻ وقت، ڪيس ڇت جي پناه نه وڃي هئي، پر برسات ۾ ويهي هيئن چوڻو هوس، "پاڻي ٿي سڪواري راڳ آهي"، وڄ چمڪڻ وقت چوندو هو، "هي چمڪات سڪواري راڳ وانگر آهي"، ڳجهوڙ جو آواز ٻڌي چوندو هو، "اها عظيم هستي کيڏو نه گوڙ ٿي ڪري"، ڪيس خيال رکڻو پوندو هو ته وهندڙ پاڻيءَ جي نهر پاڻيءَ کي چهڻ کانسواءِ پار نه ڪري، يعني، ٻيڙيءَ تي تيسين قدم نه رکي جيسين سندس حياتي خطري ۾ نه هجي، پر ان حالت ۾ ته ٻيڙيءَ تي پهچڻ شرط پاڻيءَ کي ضرور ڇهي، ڇاڪاڻ ته عام چوڻي هوندي هئي ته "پاڻيءَ ۾ ئي سڪواري راڳ جي خوبي آهي". آخرڪار جڏهن ڪيس خود انهيءَ منتر جي سکڻ جي اجازت ملندي هئي، تڏهن ڪيس اڇڙي برتن ۾ ٻيل

پاڻي ۽ بار بار هٿ پوڙڻا پوندا هئا، جنهن ۾ هرقسم جا ساوا ٻوٽا رکيل هوندا هئا. چيو ويندو هو ته جيڪو به انهن سيتي اصولن جي تعميل ڪندو، تنهن-جي چوڻ تي بارش جو ديوتا، پرجنيه (*Parjania*) مينهن موڪليندو. واضح آهي ته، پروفيسر اولڊينبرگ جي قول مطابق، "انهن سيني قاعدن جو مقصد برهمڻ جو پاڻي ۽ سان سنڌ پيدا ڪرڻ، ڪيس پاڻي ۽ جي قوتن جو حاصل ٽائيٽ ۽ ڪيس انهن جي دشمني ۽ کان محفوظ رکڻ جو آهي. ڪارن ڪرڻ ۽ ڪاري ۽ ماني ۽ جو به ساڳيو ئي مفهوم آهي، ان ۾ ڪنهن-کي به شڪ نه ٿو اچي سگهي ته انهن جو واسطو مينهن جي ڪارن ڪڪرن سان آهي، خاص طرح جڏهن اها ڳالهه ياد ڪبي ته مينهن وسائڻ لاءِ اڪثر ڪاري رنگ جي ڪنهن جاندار جي قرباني ڪرڻي پوندي آهي؛ '- اهو ان ڪري ڪارو آهي، جو مينهن جي فطرت ئي اهڙي آهي'. مينهن جي هڪ ٻئي منتر جي سلسلي ۾ صاف طور چيو ويندو آهي، '- هو اهڙي ڪاري پوشاڪ پائيندو آهي، جنهن جي ڪناري به ڪاري هوندي آهي، چو ته مينهن جي اهڙي ئي خوبي هوندي آهي'. اهي ئي ڳالهيون آهن، جن جي روشني ۽ ۾ اسين اهي انومان ڪڍي سگهون ٿا. ته ويدن جي فڪري نظرين ۽ احڪامن جي دائري ۾، تمام پراڻي ۽ قديم دور جي جادو ۽ جي رسمن کي محفوظ ڪيو ويو آهي، جن جو مطلب مينهن وسائيندڙ کي پنهنجي منصب لاءِ تيار ڪرڻ ۽ ڪيس ان مقصد لاءِ پنهنجي پاڻ کي اربڻ ڪرڻ جو هوندو هو."

هي ۽ ڳالهه دلچسپي ۽ کان خالي ڪانه آهي ته جتي اڄتي نتيجي ڪڍڻ جو مقصد هوندو آهي، اتي اوائلي منطق مطابق "هوائن ۾ تبديلي آڻيندڙ" کي بلڪل مخالف اصولن تي عمل ڪرڻو پوندو آهي. خط استوا جي علائقي ۾، جاوا جي ٻيٽ ۾، جتي ساوڪ جي جهجهائي ۽ مان ثابت آهي ته آتي برسات جام پوي ٿي، مينهن وسائڻ جون رسمون تمام ٿوريون ۽ ان جي بند ڪرڻ جون رسمون

تمام گهٹيون ۾ انيڪ قسمن جرن ادا ڪيون ويندیون آهن. جڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي برسات جي موسم ۾ ڪا وڏي دعوت ڪرڻي هوندي آهي ۽ هن ان لاءِ گهٹن ماڻهن کي مدعو ڪيو هوندو آهي، تڏهن هو "هوائن جي ڊاڪٽر" وٽ ويندو آهي ۽ ڪيس "ڪرنڊڙ ڪرن کي ٽنيو ٽوٽي ڏيئي، مٽي مضبوط رکڻ" لاءِ عرض ڪرڻو پوندو آهي. جيڪڏهن "ڊاڪٽر" پنهنجي پيشي جي قوتن کي عمل ۾ آڻڻ لاءِ راضي ٿيو، تہ گراهڪ جي پٽي ڏيڻ سان هو پنهنجيءَ چال چلت کي هڪدم ڪن خاص قاعدن مطابق هلائڻ شروع ڪندو. هو روزو رکندو، ۽ نہ پاڻي پيئندو ۽ نہ بت تي وجهندو. جيڪي ٿورو گهٹو کائيندو ۽ ڪٽي، تہ اهو سڪل هوندو، ۽ ڪنهن به صورت ۾ پاڻيءَ کي هٿ نہ لائيندو. ميزبان، پنهنجي طرفان ۽ سندس نوڪر ۽ نوڪرياٹيون، دعوت جي دوران ۾، نہ ڪپڑا ڏوئندا ۽ نہ وري وهنجندا، علاوه ازين دعوت ختم ٿيڻ تائين سيني کي جنسي تعلقات کان سخت پرهيز ڪرڻي پوندي آهي. "ڊاڪٽر" پنهنجي آرامگاه ۾، دعوت شروع ٿيڻ کان ٿورو اڳ، نئين تڏي تي تيل جي ڏئي سامهون ويهي، هي منتر پڙهندو آهي: "ڏاڏا ۽ ڏاڏي سروڪوئل،" (اهو ڏالو هميشه ڪونہ ڪنيو ويندو آهي، ڪن وقتن تي اهڙا ٻيا نالا ٻ ڪنيا ويندا آهن) "پنهنجي وطن واپس وڃ، تنهنجو اصلي ملڪ 'اڪيمت' آهي، پنهنجي پاڻيءَ جي گهڙي کي هيٺ رکي، ان کي چگيءَ طرح ڏسڻ ڏي تہ جيئن ان مان هڪ قطرو ٻ ٻاهر نہ هارجي." اهو منتر پڙهندي، جادوگر آسمان ڏانهن ٻ نهارينڈو رهندو ۽ ڏوپ واس ٻ ساڙيندو رهندو. ساڳيءَ طرح ٿوراجا قبيلي وارن جو مينهن - وسائيندڙ ڊاڪٽر، حڪيم يا جادوگر، جنهن جو خاص فرض مينهن کي پچائڻ جو هوندو آهي، پنهنجن منصبي فرضن جي بجا آوري ڪرڻ کان اڳ يا انهن جي دوران ۾ يا انهن کان بعد پاڻيءَ کي هٿ نہ لائيندو آهي - غسل ڪونہ ڪندو، اڻ ڏوتل هٿن سان ماني کائيندو، ۽ پيئڻ لاءِ فقط تازي استعمال ڪندو، ۽ جيڪڏهن ڪا نهر يا ڪسي پار ڪرڻي

هوندیس، تہ احتیاط ڪري پاڻي ۾ آلي ٽيڻ کان پاڻ کي بچائيندو. اهڙيءَ طرح پنهنجي فرض ادائيءَ لاءِ پاڻ کي تيار ڪري، هو پنهنجي لاءِ ڳوٺ کان باهر ڪنهن چانوڻ جي ٻنيءَ ۾ جهوپڙي اڏائيندو، جنهن ۾ هو باهم جو ننڍو سڃ پاريندو، جنهن کي ڪنهن به صورت ۾ وسائڻ نہ ڏيندو. انهيءَ باهم ۾ هو مختلف قسمن جون ڪاڻيون پاريندو آهي، جن ۾ سنهن کي لوڏي ڪيڻ جي خوبي سمجهي ويندي آهي. ساڳئي وقت هو پنهنجي هٿ ۾ پنن ۽ چوڏڻ جو هڪ بندل جهلي، انهيءَ طرف ڦوڪون ڏيندو آهي، جتان سنهن جي اڇ جو انديشو هوندو آهي، اهڙن پنن ۽ چوڏڻ ۾ به سنهن کي مجبور ڪرڻ جي خصوصيت سمجهي ويندي آهي، جا انهن جي ڪيميائي بناوت سبب نہ، پر انهن جي نالن جي سبب سمجهي ويندي آهي، جن جي معنيٰ ڪا "خشڪ ۽ جلد باهم پڪڙيندڙ شيءِ" هوندي آهي. جيڪڏهن هن جي ٽوڻن ڦيڻن ۾ مصروف هڻڻ جي دوران ۾ آسمان تي بادل نمودار ٿي پوندا آهن، تہ پوءِ هو پنهنجيءَ سٽ ۾ چونو ڪڍي، ان کي ڪرن جي طرف ڦوڪن سان اڏائي چڏيندو آهي. چوني جي خشڪ نوعيت هڻڻ سبب، ان کي آلن ڪرن کي هڪالي ڪيڻ جو مجاز سمجهيو ويندو آهي. جيڪڏهن بعد ۾، برسات جي ضرورت محسوس ڪئي ويندي آهي، تہ ڪيس باهم جي سڃ ،تي فقط پاڻي هارڙو پوندو آهي، جنهن کان فوراً بعد سنهن نارا ڪري وسندو.

پڙهندڙ کي معلوم ٿي چڪو هوندو تہ ڪيئن نہ جاوا وارن ۽ ٽوراجا قبيلن جون رسمون، جي سنهن بند ڪرڻ لاءِ ادا ٿين ٿيون، ڳاڙهن هندستانين جي انهن رسمن جو بلڪل ضد آهن، جي سنهن وسائڻ لاءِ ادا ٿيون ٿين. ڳاڙهن هندستانين جي "سياڻي" لاءِ پاڻيءَ کي باقاعدگيءَ سان هر روز ٽن دفعن کان علاوه ڪن مختلف خاص موقعن تي به ڇهڻ لازمي هوندو آهي، حالانڪ جاوا وارن ۽ ٽوراجا جي جادوگرن کي پاڻيءَ کي هٿ لائڻ جي به منع هوندي آهي. ڳاڙهو هندستاني باهر ٻيلي ۾ رهندو آهي ۽

برسات ۾ ٻ ڪيس پناه واڻي ڪانءِ هوندي آهي، جاوا ۽ ٽوراجا وارا مينهوگيءَ ۾ گهر يا جهوپڙيءَ ۾ اندر رهندا آهن. پهريون شخص برسات کي پنهنجي بدن تي وسائي، ۽ ان جو ذڪر احترام ۽ عزت سان ڪري، پاڻيءَ سان پنهنجي هم آهنگيءَ جو اظهار ڪري ٿو، جاوا ۽ ٽوراجا وارا وري ڏيئو يا ٻاه ٻاري مينهن کي ڏوڙائي ڪيڏ جا جتن ڪندا آهن. ان جي باوجود ٽيئي جڏا هڪ ٻي اصول تي عمل پيرا رهن ٿا، منجهانئن هرهڪ، پاراڻي سانگ وانگر، پاڻ کي قدرت جي اهڙيءَ طاقت سان مشابهه سمجهي ٿو، جنهن کي ڪيس وجود ۾ آڻڻ جو ارادو آهي. اها هڪ قديم غلطفهمي آهي ته 'اثر پنهنجي سبب سان مشابهت رکي ٿو' - يعني، تر آب هوا پيدا ڪرڻي هجي، ته پاڻ کي آلو رکجي، خشڪ آب هوا گهرجي، ته پاڻ کي خشڪ رکجي.

جنوب - مشرقي يورپ ۾ مينهن وسائڻ لاءِ اڄ ٻ اهڙيون رسمون ادا ڪيون وڃن ٿيون، جن جو بنياد نه فقط خيال جي ساڳئي سلسلي تي رکيل آهي، پر تفصيلن ۾ ٻ اهي انهن رسمن سان مشابهت رکن ٿيون، جي ساڳئي مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ ڊيليگوئا اپيمنڊ جا ٻارنگا قبيلي وارا ادا ڪندا آهن. ٽسلي ۽ مئسيڊونيا جا يوناني جڏهن ڏسندا آهن ته خشڪ موسم تمام طويل ٿي ويئي آهي، تڏهن هو ٻارن جو هڪڙو جلوس ڪڍي، انهن کي پسگردائيءَ جي سيني کوهن ۽ چشمن تي موڪلينداآهن. جلوس جي قيادت هڪ چوڪري ڪندي آهي، جنهن کي گلن سان سينگاريو ويندو آهي ۽ جنهن جي متان رستي ۾ ٻيهڻ جي هرهڪ جاءِ تي پاڻيءَ جا گهڙا هاريا ويندا آهن، ۽ ساڳئي وقت جلوس ۾ شريڪ ٽيل سيئي ٻار گڏجي هڪ منتر گائيندا آهن، جنهن جو هڪ حصو هيئن آهي:

اي "پرپريا"، جيئن تون تازيءَ شبنم سان پريل آهين،
تيئن اسان جي هن سڄيءَ پسگردائيءَ کي تازو ڪر،
پيلي جي پاسي واريءَ شاهراه سان

جيئن هاڻي تون گذرين ٿو، تيئن خدا کان دعا گهرا
ـ اي منهنجا مالڪ، هنن خشڪ ميدانن ۾،
تون اسان ڏانهن هڪ ماڻو مينهن موڪل ڪ
جيئن ڌنيون سڀ سايون ۽ قلدار ٿين،
۽ انگورن جون وليون ڏسون تہ پور جهاڙي ٻهن،
تہ جيئن ڀرپور فضل ۽ سنگن ۾ سڄو سارو ان ٿئي،
۽ چوڌاري آدمي سکيا ستابا ۽ آسودا ٿين.

خشڪسالي ۾ سرنيا جا باشندا هڪ ڇوڪريءَ کي مادرزاد اگهاڙو ڪري، ڪيس گاهه، جڙي ٻوٽين ۽ گلن جي پوشاڪ پهرائيندا آهن، حتيڪ ان جو سنهن ۾ ساوڪ جي پردي پٺيان لڪي ويندو آهي. اهڙيءَ پوشاڪ ۾ ملبوس ٿيڻ کان پوءِ هن کي "ڊوڊولا" سڏيو ويندو آهي، جنهن کان پوءِ هوءَ ڇوڪرين جي ٽوليءَ سان گڏ گوٺ ۾ ڦرندي آهي. هي ڇوڪريون گوٺ جي هر دروازي وٽ بيهنديون ويندیون آهن، جتي ڊوڊولا ڦيريون پائيندي ۽ نچندي آهي، ۽ باقي ٻيون ڇوڪريون ان جي چوڌاري دائرو ٻڌي، "ڊوڊولا گيتن" مان هڪ گائيندیون آهن. پوءِ گهر ڏياڻي ڊوڊولا ڏي پاڻيءَ جي بالٽي اوتي، ڪيس تر بتر ڪري ڇڏيندي آهي. اهي ڇوڪريون جيڪي گيت گائيندیون آهن، تن مان هڪ هيئن آهي:

اسين گوٺ وچان وڃون ٿيون،
ڪڪر وڃن ٿا آسمان ۾،
اسين زياده تيز هلون ٿيون،
ڪڪر زياده تيز هلن ٿا،
ڪڪر اسان کان اڳتي نڪري ويا،
۽ اناج ۽ انگور جي وليءَ کي آلو ڪري ڇڏيائون.

هندستان ۾ پوني وٽ جڏهن مينهن جي شديد ضرورت محسوس ڪئي ويندي آهي، تڏهن ڇوڪرا گڏ ٿي پاڻ منجهان هڪ کي اگهاڙو ڪري، ان کي پنن جو لباس پهرائيندا آهن ۽ ڪيس "مينهن جو بادشاه" سڏيندا آهن. پوءِ، اهي گڏجي گوٺ جي هر هڪ

گهر تي ويندا آهن، جتي گهر جو مالڪ يا سندس زال، "مينهن جي بادشاه" کي پاڻيءَ سان پڇائي، ڪين قسم قسم جو ڪاڏو ڏيندا آهن، جڏهن سيني گهرن جو چڪر لڳائي ختم ڪندا آهن، تڏهن "مينهن جي بادشاه" جي پنن جي پوشاڪ لاهي، خيرات جي طعامن تي ويهي خوب محفل ڪندا آهن.

جنوبي ۽ مغربي روس جي ڪن علائقن ۾ 'وهنجڻ' کي مينهن وسائڻ جي جنتر طور استعمال ڪندا آهن. ڪن وقتن تي ديول مان عبادت ڪري باهر نڪرڻ وقت، پنهنجن منصبي جبن ۾ ملبوس پادريءَ کي، سندس حلقي جا عبادت گذار زمين تي ڪيرائي پاڻيءَ سان تربتر ڪري چڏيندا آهن. ڪڏهن وري سينٽ جان دي بپٽسٽ جي ڏينهن تي عورتون پنهنجن ڪپڙن لاهي ڪان سواءِ ئي ماڻهن جي مجمع جي وچ ۾ وهجنديون آهن، ۽ ساڳئي وقت هو وٽن جي ٽارين، گاهه ۽ جڙي ٻوٽين مان ٺهيل بوتي کي پاڻيءَ ۾ ٻوڙيندیون آهن، جنهن کي هو سينٽ جان جو مظهر سمجهنديون آهن. جنوبي روس جي ڪرسڪ صوبي ۾ جڏهن مينهن جي سخت ضرورت محسوس ڪئي ويندي آهي، تڏهن اتان جون زالون ڪنهن به اجنبي راهگير کي پڪڙي درياه ۾ ڌڪو ڏيندیون آهن، يا وري ڪيس ٿڌن ڪان وٺي چوٽيءَ تائين پاڻيءَ سان تربتر ڪري چڏيندیون آهن. اڳتي هلي ڏسنداسون ته واٿڙو اجنبيءَ کي اڪثر هندن تي ديوتا يا ڪنهن قدرتي قوت جو شخصي مظهر تسليم ڪيو ويندو آهي.

سرڪاري دستاويزن ۾ تحرير ٿيل آهي ته سنه ۱۷۹۰ع واري خشڪ سال ۾، شيرائوز ۽ ورٻائوز جي ڪزمين سيني عورتن کي جمع ڪري ڪين وهنجڻ لاءِ مجبور ڪيو ته جيئن برسات پوي. آرسينيا ۾ پادريءَ جي زال کي پاڻيءَ ۾ ڌڪو ڏيئي، ڪيس ڇڏائي چڏڻ جي عمل کي مينهن وسائڻ جو ٽوٽو سمجهيو ويندو آهي. شمالي آفريڪا جا عرب خشڪساليءَ جي آخرين علاج واسطي پنهنجي بزرگ کي، طوعاً و ڪرهاً چشمي ۾ اڇلائيندا آهن. اترسيليبس جي مناهسا صوبي ۾ مينهن وسائڻ لاءِ پادري پاڻ وهجندو آهي.

مرڪزي سيليبس ۾ جڏهن گهٽي وقت ڪان وڌي مينهن ڪوٺ پيو هوندو آهي ۽ ساريون سڪ شروع ڪنديون آهن، تڏهن اتان جا اڪثر ڇوڪرا، خاص طرح نوجوان ڇوڪرا، پاسي واريءَ نهر ۾ وڃي هڪٻئي کي پاڻي هڻندا ۽ شور و غل مچائيندا آهن، يا وري بانس جي پورن لڪڙن ۾ پاڻي پري هڪٻئي کي پري پري ڪان ٻيهي هڻندا آهن. ڪڏهن وري هو پاڻيءَ جي متاڇري تي هٿن جي ترين سان ڏڪ هڻي، يا ان تي اونڌو ڪوزو رکي ان جي تري کي آڱرين سان وڄائي، بارش جي مٿان ڪرڻ جي آواز جو نقل ڪندا آهن.

ڪڏهن وري ائين سمجهيو ويندو آهي ته عورتون هر هلائي يا هر هلائڻ جو ڍونگ ڪري، مينهن وسائي سگهن ٿيون. چنانچ ڪوه قاف جي علاقي جي پشا ۽ چيوسر قبيلن وٽ "مينهن کي هر ڏيڻ" نالي هڪ رسم مروج آهي، جا اهي خشڪساليءَ جي موقعي تي ادا ڪندا آهن. اتان جون ڇوڪريون پاڻ کي هر ۾ جوڙي، ان کي گهلي، چيلهه جيتري پاڻيءَ تائين درياه ۾ گهڙي ويندیون آهن. ساڳين حالتن ۾، آرمينيا جون زالون ۽ ڇوڪريون ۾ اهائي رسم ادا ڪنديون آهن. منجهانئن سڀني کان زياده سن رسيده عورت، يا پادريءَ جي زال، پادريءَ جا ڪپڑا پائيندي آهي، ۽ باقي ٻيون مڙداڻو لباس ڍڪي، هر کي اوپاري پٺيءَ مان گهليندیون ويندیون آهن. ڪوه قاف جي جارجيا صوبي ۾ جڏهن خشڪ موسم تمام گهٽي عرصي تائين هلندي آهي، تڏهن شاديءَ جي قابل ڇوڪرين کي ڍڳن جي پاڇاريءَ ۾ جوڙيو ويندو آهي، پادري رسا جهليندو آهي، ۽ اهڙيءَ طرح اهي نهرن، دڙن، ڪڍن ۽ ڪوهن مان دعائون پڙهنديون، رڙيون ۽ دانهون ڪنديون، ڪڏهن روئنديون ته ڪڏهن کلنديون، وڌنديون ويندیون آهن. ٽرانسلوانيا ضلعي ۾ جڏهن زمين خشڪيءَ سبب سکي ٽوٽ ٿي ويندي آهي، تڏهن اتان جون ڪي ڇوڪريون اگهاڙيون ٿي، ۽ ڪنهن پوڙهيءَ عورت جي اڳوانيءَ هيٺ، جا پاڻ به اگهاڙي

هوندي آهي، ٻنيءَ سان ليٽڻ چورائي، ان کي پاسي واريءَ نهر ۾ اچلائيندیون آهن. ان کان، پوءِ اهي ان جي ٻنهي ڪنڊن کان موم ٻتيون پاري هڪ پهر کن تائين ان جي مٽان چڙهي ويهندیون آهن. بعد ۾ اهي ليٽڻ کي پاڻيءَ ۾ ڇڏي گهر هليون ويندیون آهن. هندستان جي ڪن علائقن ۾ پڻ ساڳئي قسم جو مينهن وسائڻ جو جادو ڪيو ويندو آهي. اڳهاڙيون عورتون رات جو ٻنيءَ ۾ هر گهليندیون آهن، ۽ مرد، احتياط طور، انهن کان دور رهڻ جي ڪوشش ڪندا آهن، جو انهن جي نظر پوڻ ڪري جادوءَ جو اثر ڪونہ ٿيندو.

ڪڏهن وري مينهن وسائڻ جو جادو مڙدن وسيلي ٻ ڪيو ويندو آهي. چنانچ نيوڪئليڊونيا جا "مينهن وسائيندڙ جادوگر" پاڻ کي سڄو ڪارو ڪري، قبرستان ڪنهن مڙدي جو لاش ڪوٽي، ان کي غار ۾ ڪٽي ويندا هئا، جتي ان جي هڏن کي هڪٻئي سان ڳنڍي جوڙي، ان کي هڪ خاص قسم جي وڻ جي ڇنن مٽان لٽڪائي ڇڏيندا هئا. ان کان پوءِ ان هڏن جي ڇيري مٽان اهڙيءَ نموني سان پاڻي هاريندا هئا، جو اهو هيٺ وڇايل ڇنن مٽان ڪري. سندن اعتقاد هو تہ ان مڙدي جو روح اهو پاڻي مٽي ڪٽي ويندو، ۽ ان کي مينهن ۾ تبديل ڪري، موڪلائي آڻي زمين تي وسائيندو. هڪ عام روايت مطابق، روس ۾ جيڪڏهن ڪنهن ضلعي جا ڪرمي گهٽي وقت تائين خشڪساليءَ کان تنگ اچي ويندا هئا، تہ ان حالت ۾ ڪنهن اهڙي ماڻهوءَ جو جنازو کوٽي ٻاهر ڪڍيندا هئا، جيڪو شراب نوشيءَ جي ڪثرت سبب مري ويو هوندو، ۽ ان کي ويجهڙائيءَ واريءَ ڪنهن ڍنڍ يا گندي پاڻيءَ جي ڪڏ ۾ وڃي ٻوڙيندا هئا. اهڙيءَ طرح، ڪين پختو ويساه هوندو هو تہ پوءِ ضرور مينهن وسندو. سنہ ۱۸۶۸ع ۾ خشڪساليءَ جي طويل عرصي سبب ڏڪار پوڻ جي انديشي ڪري، تاراش چنسڪ ضلعي جي هڪ ڳوٺ وارا ڪنهن راسڪولنيڪ (ڪٻٽولڪ، فرقي جي مخالف) فرقي واري جو لاش قبرستان ڪوٽي ڪڍي آيا، جو

گذريل ڊسمبر مهيني ۾ مئو هو. مجمعي مان ڪن مڙدي جو مٿو، يا جيڪي ۽ ان مان باقي بچيل هو، ڪٽڻ شروع ڪيو، ۽ ڪيس چوندا رهيا ته "اسان گي مينهن ڏي"، ٻيا وري هڪ چاٽيءَ مان ان جي مٿان پاڻي هاري رهيا هئا. چاٽيءَ مان پاڻي وهائڻ صاف طور مينهن جي وسڪاري جو نقل آهي ۽ اسان کي يادگيري ڏياري رهيو آهي ته ڪيئن نه ائرسٽوفينس جي داستان ۾ اسٽريپسيئيڊس سڏجهيو هو ته زيوس ديوتا مينهن وسائيندو هو. ڪڏهن وري مينهن حاصل ڪرڻ لاءِ ٽوراجا قبيلي وارا پنهنجن ابن ڏاڏن کي رحم جي درخواست ڪندا آهن. چنانچه ڪالنگوئا گوٺ ۾ هڪ مشهور سردار جي قبر آهي، جو موجوده سردار جو ڏاڏو آهي. جڏهن به ان ملڪ ۾ بي موسمي خشڪسالي اچي پنهنجو ديرو جمائيندي آهي، تڏهن اتان جا ماڻهو انهيءَ قبر تي وڃي، مٿانئس پاڻي هاري، هيءَ دعا پڙهندا آهن: "اي ڏاڏا، اسان تي رحم ڪر، جيڪڏهن تنهنجي مرضي آهي ته هن سال اسين ڪائون، ته پوءِ اسان کي مينهن ڏي!" ان کان پوءِ هو بانس جو هڪ ڊگهو لڪڙو قبر مٿان لٽڪائينها آهن، جنهن جي هڪ چيڙي وٽ ننڍو سوراخ ڪيل هوندو آهي، ته جيئن پاڻي قبر مٿان هڪ هڪ قطرو ٽي مسلسل ڪرندو رهي. پوءِ لڪڙي کي تيسين پاڻيءَ سان ڀريل رکيو ويندو آهي، جيسين مينهن وسي. نيو ڪئليڊونيا وانگر هتي به اسان کي مذهب جادوءَ سان ملهل نظر اچي ٿو، ڇو ته مرحوم سردارکان دعا پنڻ کي، جا مذهبي نوعيت جي رسم آهي، ان جي قبر مٿان مينهن جي نقل سان ملايو وڃي ٿو، جو جادوءَ جو ٽوٽو آهي. اسين اهو به ڏسي آيا آهيون ته ڊيلا گوئا اپسمنڊ جي ٻروڻگا قبيلي وارا پنهنجن وڏن ۽ خاص طرح جاڙن پارن، جي قبرن کي مينهن وسائڻ جي جادوءَ طور پاڻيءَ سان آلو ڪندا آهن. اورينوڪو علائقي ۾ رهندڙ ڳاڙهن هندستانين جي ڪن قبيلن ۾ رواج هو ته اهي پنهنجن مئل عزيزن کي دفن ڪرڻ کان هڪ سال پوءِ قبرن مان کوٽي ٻاهر ڪڍي، انهن کي

ساڻي، سندن رک هوا ۾ انائي ڇڏيندا هئا، ڇو ته سندن اعتقاد هو ته اها رک سينهن ۾ تبديل ٿي متائن وسندي، جنهن کي اهو مثل ماٺهو سندن ڪرياڪرم جي عيوض موڪليندو آهي. چيناين کي خاطري آهي ته جڏهن انسانن جا لاش بي گوروڪفن رهجي ويندا آهن، تڏهن انهن جي روحن کي سينهن وسڻ وقت ايتري ئي تڪليف محسوس ٿيندي آهي، جيتري هوند جيئرن ماڻهن کي محسوس ٿئي، جيڪي بغير ڪنهن اجهي جي سخت ۽ خطرناڪ آب هوا ۾ رهڻ ۽ ڪرم تي باهر رهڻ لاءِ مجبور هجن. اهڙا بد بخت روح ان ڪري برسات کي وسڻ کان روڪڻ لاءِ پنهنجن ويهن ٽهن جو زور لڳائيندا آهن ۽ بسا اوقات سندن اها ڪوشش ڪامياب ويندي آهي. ان کان پوءِ خشڪسالي منهن ڪيڏي ٿي، جنهن کان چيني باشندا ٻين سيني مصيبتن ۽ آفتن جي ٻيٽ ۾ زياده ڊڄندا آهن، ڇو ته خراب فصل، ناداري ۽ قحط ان جي پٺيان پاڻيهي هليا ايندا آهن. ان ڪري خشڪسالي ۽ جي موقعن تي چيني اختياري ۽ وارن جو اهو عام دستور رهيو آهي ته هو انهيءَ مصيبت کان جان بچائڻ ۽ سينهن کي وسائڻ لاءِ بي گوروڪفن لاشن جي سڪل هڏن کي مڪامن ۾ ڪولي ڪولي ٻيهر ڏڪائي، دفن ڪرائي ڇڏيندا آهن.

آب هوا جي ٽوڙن ڦيٽن ۾ وري جانور به اهم ڪردار ادا ڪن ٿا. شمالي آسٽريليا جي اڻنوليا قبيلي وارا اتان جي 'ڊالر برڊ' نالي هڪ پکيءَ کي سينهن سان وابستہ سڃيندا آهن، ۽ ان کي سڏيندائي "سينهن جو پکي" آهن. جنهن قبيلي جو قومي نشان اهو پکي هوندو آهي، ان قبيلي جا ماڻهو هڪ خاص چشمي ڀرسان ٻيهي، سينهن وسائي سگهن ٿا. هو هڪ نانگ ڦاسائي، ان کي جيئرو چشمي ۾ اڇلائيندا آهن، جتي ان کي ڪجهه وقت تائين پاڻيءَ اندر جهلي، باهر ڪيڏي ان کي ماري، چشمي جي پاسي ۾ رکندا آهن. ان کان پوءِ هو گاه ماڻ انبلڪ جي صورت جي هڪ ڪمان ٺاهي، نانگ جي لاش متان رکندا آهن، ان کان پوءِ ڪين فقط مثل نانگ ۽ نقلي انبلڪ متان ويهي منتر آلاپڻا هوندا آهن،

جنهن کان ٽورو يا گهٽو وقت پوءِ سينهن ضرور وسندو. انهيءَ رسم جي اهي ساٿهو هيءَ سمجهاٽي ڏيندا آهن ته گهٽو زمانو اڳ، ڪنهن ڊالر برڊ جو هڪ نانگ سنگٽي هو، جو انهيءَ چشمي ۾ رهندو هو ۽ آسمان طرف چشمي جو پاڻي وات سان ٿوڪاري سينهن وسائيندو هو، ۽ جيستائين آسمان ۾ ڪڪر گڏ ٿيندا هئا، انڊلٽ ظاهر ٿيندي هئي ۽ سينهن وسندو هو، تيستائين هو پاڻي ڦرڪارينڊو رهندو هو. پڻ ويا ۾ انهيءَ ساڳئي مقصد لاءِ اجا تائين پارن کي ڏٽو وينڊو آهي ته پلين کي وڻيو ٻيا گهلينڊا آهن، ۽ انهن کي پاڻيءَ جي حوض ۾ غوطا ڏياري ڏياري مس مس چڏينڊا آهن.

مشرقي آفريڪا جي واسوءِگو قبيلي وارن جو جادوگر جڏهن سينهن وسائڻ چاهيندو آهي، تڏهن هو تيز آس ۾ ڪاريءَ رڍ ۽ ڪاري ڳابي کي قبيلي جي اجتماعي جهوپڙيءَ جي ڇت تي رکائيندو آهي، جنهن ۾ هو سيئي گڏ رهندا آهن. ان کان پوءِ هو ٻنهي جانورن جا پيٽ ڦاڙي، سندن آنڊا اوجهريون چئن ئي طرفن ڏانهن اڇلائي ۽ ٽيڑي ٻکيڑي چڏيندو آهي. انهيءَ ڪارروائيءَ ڪرڻ کان پوءِ، هو ڪنهن برتن ۾ پاڻي ۽ هڪ قسم جي دوا وجهندو آهي، جيڪڏهن جادو ڪامياب ٿيو هوندو، ته برتن ۾ پيل پاڻي جوش کائيندو، ۽ ٽيٽ سينهن وسندو. هوڏانهن وري جڏهن جادوگر کي سينهن بند ڪرڻو هوندو آهي، ته هو جهوپڙيءَ جي اندرئين حصي ۾ هليو ويندو آهي، جتي هو هڪ ڪوزي ۾ هڪ چمڪندڙ پٿر وجهي، ان کي ٻاهه تي گرم ڪندو آهي. سينهن حاصل ڪرڻ لاءِ واگوگو قبيلي وارا، پنهنجن وڏن جي قبرن تي وڃي، ڪارا ٻکي، ڪاريون رڍون ۽ ٻيا ڪارا جانور قربان ڪندا آهن، ۽ سينهوگيءَ جي موسم ۾ سندن "سينهن وسائيندڙ جادوگر" ڪارا ڪپڙا پائيندو آهي. ماتابيل قبيلي وارا سينهن وسائڻ لاءِ جيڪو جادو ڪندا آهن، تنهن ۾ هو ڪاري ڏڪي جو رت ۽ پيتو استعمال ڪندا آهن. سوباترا جي هڪ ضلعي ۾ سينهن حاصل ڪرڻ لاءِ

اتان جون عورتون اڏ اگهاڙيون ٽي درياه تي ويندیون آهن ، ۽ پاڻيءَ ۾ گهڙي هڪٻئي کي پاڻي هڻنديون آهن. ڪاريءَ-ٻليءَ کي نهر ۾ اڇلائي، ان کي ڪجهه وقت لاءِ ترڻ ڏنو ويندو آهي، جنهن کان پوءِ سڀئي عورتون پاڻيءَ ۾ ٽڦ ٽڦ ڪنديون، ان کي ڪناري ڏانهن ڇڪائيندیون آهن. آسام جا گئرو (*Garoo*) قبيلي وارا خشڪ موسم ۾ ڪنهن اوچي جبل جي چوٽيءَ تي ڪاريءَ ٻکريءَ جي قرباني ڏيندا آهن. انهن سڀني حالتن ۾، قرباني جي جانور جو رنگ جادوءَ جي ٽوٽي جو لازمي حصو آهي: ڪاري هڻڻ سبب، اهو آسمان کي برسات جي ڪارن ڪڪرن سان ڍڪي ڇڏيندو. ساڳيءَ طرح بيچوئانا قبيلي وارا شام جي وقت ڏکڻ جي اوجهري ساڙيندا آهن، جو ته هو چوندا آهن ته "ڪارو دونهون ڪڪرن کي جمع ڪري مينهن آڻيندو". ٽموري قبيلي وارا مينهن لاءِ ڌرتي ماتا کي ڪاري سوئر جي قرباني ڏيندا آهن ، ۽ آس لاءِ سورج ديوتا کي اڇي يا ڳاڙهي سوئر جي بلي ڏيندا آهن. اٽنگلوني قبيلي وارا- مينهن لاءِ ڪارو ڏکڻ قربان ڪندا آهن، ۽ سڀئي آب هوا لاءِ اڇو. جپان جي بلند جابلو علائقي ۾ هڪ ضلعو آهي، جنهن ۾ گهٽي عرصي تائين بارش نه پوڻ ڪري، ڳوٺاڻن جو هڪ گروهه پادريءَ جي زير قيادت، جنهن جي اڳيان هڪ ڪارو ڪتو هلندو آهي، جبل جي آبشار جي منهن ڏانهن ويندو آهي. هڪ مقرر ٽيل جاءِ تي هو ڪتي کي پٿر سان هڏي، کيس گولين ۽ تيرن جو نشانو ٻڌائيندا آهن. جڏهن ان جو-رت پاسي ۾ پيل پٿرن تي پوندو آهي، تڏهن ڳوٺاڻا پنهنجا هٿيار ڦٽا ڪري، نهر جي "بلا-ديوتا" کي اوچي آواز ۾ عرض ڪندا آهن ته هو انهيءَ پاڪ جاءِ کي رت جي پليتيءَ کان صاف ڪرڻ لاءِ هڪدم مينهن جو وسکارو ڪري. اها رسم قائم ٽي ويئي آهي ته اهڙن موقعن تي قرباني ٿيندڙ جانور جو رنگ، مينهن جي ڪڪرن جي رنگ واانگر، ڪارو هڻڻ گهرجي. پر جيڪڏهن سڀئي آب هوا گهرجي، ته ان حالت ۾ جانور جو رنگ بلڪل بي داغ اڇو هڻڻ گهرجي.

ڏيڏرن وغيره جو پاڻيءَ سان گهرو رابطو آهي- انهيءَ سبب، انهن کي "برسات جي سنپالينڌڙن" جي شهرت ڏني ويئي آهي، جنهنڪري انهن کي آسمان سان گهريل مينهن کي ڪشش ڪرڻ جي جادوءَ ۾ پنهنجو خاص ڪردار اڪثر ادا ڪرڻو پوندو آهي. اورينوڪو علائقي جي ڳاڙهن هندستانين جي قبيلن سان ڪي ڏيڏر کي پاڻيءَ جو ديوتا يا مالڪ سمجهندا هئا، ۽ انهيءَ سبب ڪري، هو ان کي مارڻ کان ڊڄندا هئا. بهرحال کين ڏيڏرن کي ڪنهن برتن هيٺان رکندي ۽ خشڪ موسم ۾ انهن کي لئين سان مار ڏيندي ۽ ڏٺو ويو آهي. جيو وجي ٽو ته آئمارا قبيلي جا ڳاڙها هندستاني مينهن وسائڻ لاءِ ڏيڏرن ۽ پاڻيءَ جي ٻين جيتن جون تصويرون ڇاپي يا انهن جا بوتا جوڙي، پهاڙن جي چوٽين تي وڃي رکندا آهن. برٽش ڪولمبيا جي ٽامپسن قبيلن جا ڳاڙها هندستاني ۽ ٻئ يورپ جا ڪي ماڻهو سمجهندا آهن ته ڏيڏرن کي مارڻ ڪري مينهن وسندو آهي. هندستان جي سي. پي. پرڳڻي جا اڇوت مينهن وسائڻ واسطي ڏيڏر کي لٽ جي هڪ ڇيڙي سان ٻڌي، جنهن کي نر جي ساون پنن ۽ ٽارين سان ڏيکيو ويندو آهي، در در تي ڪٽي ويندا آهن ۽ هي گيت ڳائيندا ويندا آهن:

"جلد موڪل اي ڏيڏر، پاڻيءَ جي هيري جا ڪڻا،
۽ ٻنيءَ ۾ ٻيٽل ڪڪ ۽ جوئر جي فصل کي ٻچاءِ."

مدراس صوبي جا ڪاپو ۽ ريڊي ذاتين وارا آبادگارن ۽ زميندارن جا ٻ وڏا قبيلا آهن. جڏهن برسات نه پوندي آهي، تڏهن قبيلي جون عورتون ڏيڏر قاسائي، ان کي بانس جي ڪائين سان ٺهيل ٽئين ڇڇ سان جيئرو ٻڌنديون آهن. پوءِ ڇڇ تي هڪ خاص وڻ جا ساوا پن وچائي، هو در در ويندیون آهن، ۽ ساڳئي وقت هي منتر آلاپيندیون آهن: "مائي ڏيڏرياڻيءَ کي وهنجڻو آهي! اي برسات جا ديوتا، اسان کي انهيءَ لاءِ ٽي ڪجهه پاڻي ڏي!" هوڏانهن ڪاپو قبيلي جون عورتون گهر جي در تي بيهي اهو گيت ڳائيندیون رهنديون آهن، ته هوڏانهن گهر ڏياڻي بيهي

ڏيڏر متان پاڻي هاريندي آهي ۽ کين خيرات ڏيندي آهي، کيس خاطري هوندي آهي ته ان طرح ڇاڻ ٿا مينهن جا وسڪارا ٿين.

ڪن وقتن تي وري، جڏهن خشڪ موسم تمام گهڻي وٽ تائين هلندي آهي، تڏهن ماڻهو نقالي جا ٻوڌ جي دستوري ٻکواس کي بلڪل ترڪ ڪري ڇڏيندا آهن، ۽ ڪاوڙ ۾ پرجي آزين نيزارين ۽ دعائن تي وقت وڃائڻ جي بدران، هو انهن فوق‌الفطري طاقتن کان ڊمکين، ڏڙڪن ۽ ڪن وقتن تي جسماني زور زبردستيءَ سان آسماني پاڻي حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا آهن، جنهن کي، انهن جي قول مطابق، انهن هستين ’متي آسمان تي منهن وٽان ئي بند ڪري ڇڏيو آهي‘. جڏهن جي هڪ ڳوٺ ۾، جڏهن ڳوٺ جو محافظ ديوتا گهڻي وقت تائين سندن مينهن وسائڻ جي دعائن تي ڪن لاڌار ڪندو رهيو، تڏهن انهن هن جو مجسمو پنهنجيءَ اوچيءَ جاءِ تان هيٺ لاهي، بد دعائن ۽ زوردار ڌمڪ لهڻ سان ان کي ڪٽي سامهون واريءَ سارين جي ٻنيءَ جي بد بودار پاڻيءَ ۾ اونڌو ڪري ڦٽو ڪيو. "وڃ،" هنن چيو، "وڃي لٽي ڪجهه وقت پئو، ۽ پاڻ ڏس ته نٿهڻ اس ۾ ٽورن ڏينهن تائين سڙڻ کان پوءِ، جا اسان جي سکي ٿوٽ ٽي ويل ٻنين جو ساهه نهوڙي رهي آهي، تون پاڻ ڪيئن ٿو محسوس ڪرين!" ساڳين حالتن ۾ سينيگئمبيا جا فيلائوپ قبيلي وارا پنهنجن ٻيجان معبودن کي مسندن تان لاهي هيٺ ڦٽو ڪندا آهن، ۽ جيسين مينهن نه وسندو آهي، تيسين کين بد دعائون ڏيندا، نوڙين ۾ ٻڌيو ٻنين مان گهليندا وٽيندا آهن.

چيني باشندا ديوتائن جي سلطنت تي زوريءَ قبضي ڪرڻ جي هنر ۾ ڏاڍا ماهر ٿيندا آهن. چنانچه، جڏهن مينهن جي ضرورت هوندي اٽن، تڏهن هو ڪاغذ يا ڪاٺ مان هڪ وڏي ٻلا ٺاهيندا آهن، جا مينهن جي‌ديوتا جو مظهر هوندي آهي، ۽ ان کي جلوس جي صورت ۾ گهمائيندا آهن، پر جيڪڏهن مينهن نه وسندو آهي، ته ان نقلي بلا کي بد شد ڪالهائي، ڪيس ڪاڙي چيري، ٽڪرا ٽڪرا ڪيو ويندو آهي. ٻين وقتن ٽي جيڪڏهن ديوتا مينهن نه وسائيندو

آهي، تہ هو ان کي ڏمکائيندا، ڊيڄاريندا ۽ مار ڪيندا آهن؛ ڪڏهن تہ ان کي ديوتا جي منصب تان لاهي چڏڻ جو عام اعلان ڪندا آهن. پر جيڪڏهن سينهن وسندو آهي، تہ ديوتا کي شاهي فرمان ذريعي ان کان ۽ اعليٰ رتبي تي فائز ڪيو ويندو آهي. اپريل ۱۸۸۸ع ۾ ڪئٽن جي هاون لينگ ونگ ديوتا کي مسلسل سينهن جي وسڪارن کي بند ڪرڻ لاءِ دعا ڪئي، ۽ هن جڏهن ٻڌن درخواست تي ڪوبہ ڏيان ڪونہ ڏنو، تڏهن انهن کيس پنجن ڏينهن تائين لاکپ ۾ ڪٽي وڌو. ان جو نتيجو نهايت ستو نڪتو. برسات بند ٿي ويئي ۽ ديوتا کي وري آزادي بخشي ويئي؛ ڪجهہ سال اڳ، خشڪ موسم سبب، انهيءَ سا ڳئي ديوتا کي زنجيرن ۾ جڪڙي، سندس مندر جي ڪليل حاطي ۾ رکيو ويو هو. تہ جيئن کيس برسات وسائڻ جي فوري ضرورت جو احساس ٿئي. سا ڳيءَ طرح جڏهن سيام وارن کي سينهن جي ضرورت پوندي آهي، تڏهن اهي ٻ پنهنجن بتن کي ساڻيندڙ اس ۾ ڪٽي رکندا آهن، پر جيڪڏهن هو برسات کان تنگ اچي، خوشڪ موسم جي آرزو ڪندا آهن، تہ ان صورت ۾ مندرن جون چتيون لاهي چڏيندا آهن ۽ سينهن جي وسندڙن پاڻيءَ کي مندر ۾ ڪرڻ ڏيندا آهن. هو سمجهندا آهن تہ ديوتائن کي تڪليف ۾ مبتلا ڪري هو کين سندن تمنائن ۽ دعائن قبول ڪرڻ لاءِ مجبور ڪندا.

مشرق بعيد جي ماڻهن جي آب هوا جي اهڙيءَ جاڻ تي پڙهندڙن کي شايد ڪل اچي، پر سينهن حاصل ڪرڻ جي سا ڳئي ئي طريقي تي خود اسان جي زماني ۾ عيسائي يورپ اندر به عمل ڪيو ويو آهي. سنہ ۱۸۹۳ع جي اپريل جي آخر ڌاري، سسليءَ جي جزيري، ۾ پاڻيءَ جي قلت سبب ماڻهن ۾ عام غمگيني چانيل هئي. ڇهن مهينن کان وٺي برسات ڪانہ پيئي هئي. هر روز سج اپرندو هو ۽ شام جو صاف ۽ نيلي آسمان ۾ غروب ٿي ويندو هو. ڪونڪاڏي اوڙ جا سرسبز باغ، جيڪي پالرمو کي ميائي رنگ جي ڪمرپٽي وانگر ويڙهيو پيٽا آهن، سڪڻ سڙڻ لڳا. ڪاڏي

جون شيون نايابَ ٿيڻ لڳيون ۽ ماڻهن ۾ زبردست هراس چانيل هو. مينهن وسائڻ جون سيمٽي جائز ترڪيبون آزمايون ويون، پر ڪوبه خاطرخواه نتيجو ڪونه نڪتو. ماڻهن جا جلوسَ پٽيان جلوس گهٽيون ۽ بنيون لٽاڙي لٽاڙي ٽڪجي پيا هٿا. سرد زالون ۽ ٻار ستجيون سجيون راتيون مقدس مجسمن اڳيان تسبيحون ڦيري ڦيري تنگ ٿي ويا. ديولين جون ٻاڪ شمعون رات ڏينهن برنديون رهيون. "پام-سنڊي" ڏينهن دم ڪيل کجور جون ٽاريون ٻ وڻن ۾ ٻڌيون ويون. سولا پاروٽا ۾ ڪ تمام پراڻيءَ رسم مطابق، "پام سنڊي" ڏينهن ديولين مان ميڙيل مٽي بنين ۾ چنڪاري ويئي. رواجي سالن ۾ ديولين مان ميڙيل اها مقدس مٽي فصلن کي محفوظ رکندي آهي، پر يقين ڪريو ته ان سال انهيءَ مٽيءَ جو به ڪو اثر ڪونه ٿيو. نڪوسيا جي شهرواسين، مٽي ۽ پيرين اڳهاڙا ٿي، صليبن کي کلهن تي کڻي شهر جي هرهڪ محلي ۾ ڦيرايو. ۽ هڪٻئي کي لوهه جي لٽين سان مارون ڪيائون، پر سڀ بيڪار. خود پائولو وارو عظيم ديوتا، سينٽ فرانسس، جو هرسال مينهن جي معجزو ڏيکارينڊو آهي ۽ جنهن کي هرسال موسم بهار ۾ شهر جي باغيچن ۾ ڦيرايو ويندو آهي، ان سال، يا ته ڪجهه ٻڌڻ ڪان قاصر رهيو، يا وري سندن مدد ڪرڻ لاءِ آماده نه ٿيو. اجتماعي عبادتون، دعائون، موسيقيءَ جي محفلن، چراغان ۽ آتشبازين ان تي ڪوبه اثر پيدا ڪونه ڪيو. آخرڪار ڪرسين جي صبر جو پيمانو لبريز ٿيڻ لڳو. اڪثر ديوتائن کي جلاوطن ڪيو ويو. پالرمو ۾ سينٽ جوزف کي باغ ۾ اڇلايو ويو ته حالات جو بذات خود اتي پهچي جائزو وٺي ـ قسم کنيائون ته جيسين مينهن نه وسندو، تيسين پلي اهو اتي پيو سڪي ۽ سڙي. ٻين ديوتائن جي بتن جا منهن، شرير چوڪرن وانگر، ڦيرائي ديوار ڏانهن ڪيا ويا. ڪن ٻين ديوتائن جون قيمتي ۽ خوبصورت پوشاڪون لاهي کين اگهاڙو ڪيو ويو ۽ کين پنهنجن سرحدن کان دور جلاوطن ڪري، ڏمڪايو ۽ بيعزت ڪيو ويو. ۽ گهوڙن جنين پاڻيءَ پيئڻ جي ڪونن ۾

اچلايو ويو. ڪالڊانيسيئا وٽ عظيم فرشتي سينٽ ميڪائيل جا سونا پر ڪلهن وڻان ڪوهي، انهن جي بجاءِ ڪيس دفتريءَ جا پر هنيا ويا. سندس جسم تان قرمزي جبو لاهي، ان جي بدران ڪيس ٽلهي ۽ ڪهري ڪپڙي جو ڪوڙو پارايو ويو. ليڪيئا وٽ، اتان جي محافظ ديوتا، سينٽ اينگليو، سان بہ ڪا گهٽ تعدي ڪانہ ڪئي ويئي، چو تہ ان کي بلڪل اگهاڙو ڪيو ويو، ڪيس بدشڪل ڪالهايو ويو، زنجيرن ۾ جڪڙيو ويو ۽ ڪيس پاڻيءَ ۾ ٻوڙڻ ۽ ڦاسيءَ تي لٽڪائڻ جون ڏهيون بہ ڏنيون ويون. غصي ۾ پريل ماٿو، سندس منهن ۾ مڪون هڻي، گرجدار آواز ۾ چوندا رهيس: "مينهن ڏي، نہ تہ ڦاسي قبول ڪر!"

ڪڏهن ڪڏهن ديوتائن جي جذبۂ رحم کي للڪاريو ۽ اپاريو ويندو آهي. زلو قبيلي وارن جو اناج جڏهن سڪن سڙڻ شروع ڪندو آهي، تڏهن اهي آسمان ۾ "جنتي پکيءَ" جي ڪولا ڪري، ان کي ماري تلاءَ ۾ ڦٽو ڪندا آهن. ان ڪان پوءِ آسمان پکيءَ جي موت سبب نرم ٿي پگهرجي پوندو آهي، "مينهن وسائي ۽ ماتمي مرڻيا ڳائي، هو ان لاءِ 'سئوءَ' ڪندو آهي". زلولنڊ ۾ اتان جون عورتون ڪڏهن ڪڏهن پنهنجن ٻارن کي ڪچيءَ تائين زمين ۾ دفن ڪري، ٿوريءَ دوريءَ تي ويهي گهٽيءَ دير تائين غمگين آواز ۾ اونائيندیون آهن. آسمان انهيءَ قابل رحم نظاري کي ڏسي نرم ٿي پوندو آهي. ان ڪان پوءِ، عورتون ٻارن کي ڪوٽي ٻاهر ڪڍنديون آهن ۽ ڪين خاطري ٿيندي آهي تہ اجهو ٿو مينهن وسي. هو چونديون آهن تہ هو "مٽان واري مالڪ" کي پڪارين ٿيون ۽ ڪيس. مينهن موڪلڻ جي درخواست ٿيون ڪن. مينهن وسندو آهي تہ چونديون آهن: "'اوسونبڙو' وسي ٿو". ٽينيريف جا گانچي قبيلي وارا پنهنجين رڍن جي ڏڻ کي مقدس ميدان ڏانهن ڪاهي ويندا هئا، جتي انهن کي سندن قرن ڪان جدا ڪندا هئا، تہ جيئن رڍن جي دردناڪ "ٻي ٻي" مينهن جي ديوتا جي دل ۾ ٻاڻي ڪري وڃهي. ڪمائون علائقي وارا

مينهن کي بند ڪرڻ لاءِ ڪتي جي ڪن ۾ گرم تيل وجهندا آهن. ويچارو جانور درد کان دانهون ڪندو آهي ۽ ان جو اونائڻ اندر ديوتا ٻڌي، ڪتي جي حالت تي رحم کائي، برسات بند ڪندو آهي. ڪڏهن ڪڏهن ٽوراجا قبيلي وارا هن نموني مينهن حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا آهن: ڪن ٻوٽن جا ٻيجا پاڻيءَ ۾ وجهي، انهن کي چوندا آهن، "وجو، مينهن لاءِ وجي عرض ڪريو، جيسين مينهن نہ وسندو، تيسين اسين توهان کي وري نہ پوکينداسين ـ اتي ئي پيا سڪندئو سڙندئو." ازانسواءِ هو تازي پاڻيءَ مان ڪجهه ڪميون ڦاسائي، انهن کي وڻ تي لٽڪائي، پري کان ٻيهي چوندا آهن: "وجو، مينهن لاءِ وجي عرض ڪريو ۽ جيسين مينهن نہ پوندو، تيسين اسين توهان کي وري پاڻي اڪئين نہ ڏيکارينداسين". پوءِ ڪميون روئنديون آهن ۽ ديوتائون انهن جي حال تي رحم کائي مينهن موڪلينداآهن. بهرحال، اهي رسمون جادوءَ جون نہ، پر مذهبي نوعيت جون آهن، جو تہ انهن ۾ بالاتر قوتن جي رحم جي جذبي کي متاثر ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وڃي ٿي.

ٻيا اوقات پٿرن ۾ ٻ مينهن وسائڻ جي خوبي سمجهي ويندي آهي، بشرطيڪ انهن کي پاڻيءَ ۾ ٻوڙيو وڃي، يا مٿائين پاڻي ڇڙڪيو وڃي، يا مٿن ٻيو ڪو اهڙو موزون عمل ڪيو وڃي. ساموئا علائقي ۾ هڪ خاص پٿر کي مينهن وسائيندڙ ديوتا جو نمائندو سمجهي، احتياط سان رکيو ويندو هو، ۽ خشڪساليءَ جي موقعن تي ان جا پوجاري ان پٿر جو جلوس ڪيندا هئا، ۽ نهر جي پاڻيءَ ۾ نيئي غوطا ڏيندا هئس. نيو سائوٿ ويلس جي ٽا-ٽا-ٽي قبيلي وارن جو "مينهن وسائيندڙ جادوگر" بلور جو ننڍو ٽڪر پڃي، وات سان آسمان طرف اڇلائيندو آهي، ۽ ان جي باقي ٻئي وڏي ٽڪر کي "ايمو" نالي پکيءَ جي ڪنين ۾ ويڙهي، ٻنهي کي پاڻيءَ سان چگيءَ طرح آلو ڪري، انهن کي ڪنهن پوشيده جاءِ تي حفاظت سان لڪائي رکندو آهي. نيو سائوٿ ويلس جي ڪيرئمن قبيلي وارن جو جادوگر جابلو نهر جي منهن وٽ وڃي، ڪنهن گول ۽

لسبي پٿر مٽان پاڻي هاري، ان کي ڏسي لڪائي ڇڏيندو آهي.
شمال مغربي آسٽريليا جي ڪن قبيلن جو جادوگر مقدس ميدان ڏانهن
اڪيلو ويندو آهي، جو مينهن وسائڻ لاءِ مخصوص ڪيل هوندو آهي.
اتي پهچي، هو پٿرن يا زيتيءَ جو ڏير ٺاهيندو آهي، ۽ ان جي
مٽان پنهنجو جادوءَ جو پٿر رکي، ان جي چوڌاري ڪلاڪن تائين منتر
آلاپيندو ڦرندو يا نچندو رهندو آهي، تان جو جسماني ٿڪاوٽ
سبب مجبور ٿي آخر ان کي اڌ ڪاروائي بند ڪرڻي پوندي آهي...
جنهن کان پوءِ وري ان جو نائب سندس جاءِ وٺندو آهي. پٿر
مٽان پاڻي ڇڙڪايو ويندو آهي، ۽ ٻاهه جا وڏا سچ ٻاربا ويندا
آهن. انهيءَ رازدارانه رسم جي ادائگيءَ جي دوران ۾ ڪنهن
به عام ماڻهوءَ کي انهيءَ مقدس مقام جي نزديڪ وڃڻ جي اجازت
ڪانه هوندي آهي. نيو برٽن جي سلڪا قوم وارن کي جڏهن
مينهن حاصل ڪرڻ جي ضرورت پوندي آهي، تڏهن اهي ڪن
خاص ميون جي رک سان پٿر ڪاڙا ڪري، انهن کي ڪن ٻين
پوٽن ۽ گلن جي مکڙين سميت ٻاهر آس ۾ رکي ڇڏيندا آهن.
ان کان پوءِ وٽن جي ڪڇڙين ٽارين جي هڪ مٽ پاڻيءَ ۾ ٻوڙي،
ان کي انهن ڪارن پٿرن سان توريو ويندو آهي، ۽ ساڳئي وقت
هڪ منتر پڙهيو ويندو آهي، جنهن کان پوءِ مينهن ضرور وسندو.
منيپور علاقي ۾، ان جي دارالخلافي کان مشرق طرف هڪ اوچيءَ
ٽڪريءَ جي چوٽيءَ تي هڪ پٿر پيل آهي، جنهن کي ماڻهن جي
عام خيال موجب 'چنيءَ' سان مشابهت ڏني ويندي آهي. جڏهن
مينهن جي ضرورت پوندي آهي، تڏهن اتان جو راجا ٽڪريءَ هيٺان
وهندڙ چشمي سان پاڻي پري ايندو آهي، ۽ ان پٿر مٽان ڇڙڪائيندو آهي.
جپان ۾ ساڳيو وت هڪ اهڙو پٿر آهي، جنهن تي پاڻي هاريو
سان مينهن وسندو آهي. مرڪزي آفريڪا جي واڪونديو نالي
هڪ قبيلي وارن کي جڏهن مينهن جي ضرورت محسوس ٿيندي آهي،
تڏهن هو "واوامبا" ڏانهن ماڻهو موڪليندا آهن، جي برفاني جبلن
جي دامن ۾ رهندا آهن ۽ "مينهن وسائڻ واري پٿر" جا خوش نصيب

مالڪ آهن. معقول معاوضي ملڻ بعد، واواسا انهيءَ قيمتي پٿر کي ڏوئي، تيل سان سٽيو ڪري، پاڻيءَ سان پريل هڪ برتن ۾ وجهندا آهن. ان کان پوءِ سڄال ناهي جو مينهن نه وسي! ائريزونا ۽ ميڪسيڪو جي ريگستاني علائقن جا اپاچي قبيلي وارا مينهن وسائڻ لاءِ هڪ خاص چشمي جو پاڻي ڪٽي جبل جي اوچي چوٽيءَ جي هڪ مخصوص جاءِ تي وڃي هاريندا هئا. ان کان پوءِ هو سمجهندا هئا ته ڪر جلد ئي ڪنا ٿيندا ۽ مينهن وسندو.

انهيءَ قسم جون رسمون رڳو آفريڪا ۽ ايشيا جي ٻيلن ۽ جهنگلي علائقن يا آسٽريليا ۽ نئين دنيا (آمريڪا) جي بي آب و گياه بيابانن ۾ ئي مخصوص ڪونه آهن، پر انهن تي يورپ جي ٽڏيءَ هوا ۽ بادلن پريل ڏنڊلن آسمانن هيٺان به عمل ڪيو ويو آهي. "بروسيلياند جي گهاٽن ٻيلن" ۾ ٻرينٽن نالي هڪ چشمو آهي، جتي، جيڪڏهن ڏنڊڪٽائن تي يقين ڪجي، "مرلن" جادوگر اڃا تائين جادوءَ جي زير اثر گلن جي هڪ پوٽي جي چانوَ ۾ ستل آهي. برينٽن جي ڪرمين کي جڏهن مينهن گهربو هو، تڏهن اهي اوڏانهن ويندا هئا. چشمي مان ٿورو پاڻي چل ۾ ڪٽي، چشمي جي پرسان پيل پٿر جي لسيءَ سر تي وڃي هاريندا هئا. سنوڊن ۾ ڊيولن يا بلڪ ليڪ نالي هڪ ويران ڊنڊ آهي، جا "بلند ۽ خطرناڪ جبلن جي چوٽين جي وچ ۾ هڪ سنسان ۽ غير آباد وادي" ۾ واقع آهي." ڊنڊ جي ڪناري تائين پٿر جي ڏاڪن جو هڪ سلسلو آهي، جن تي قدم رکي جهڪڏهن کو سيني کان پرئين پٿر تي، جنهن کي "سرخ قربانگاه" سڏيو ويندو آهي، پاڻي اڇلائيندو، ته "اتفاق هڪ ٻي ڳالهه آهي، باقي گرم موسم هڻڻ جي باوجود، رات اڇڻ کان اڳ مينهن ضرور وسندو". انهن حالتن مان هي امڪان معلوم ٿئي ٿو ته، سامونڊا وانگر، هتي به پٿر کي ذري گهٽ ڪرامتي چيز سمجهيو وڃي ٿو. هيءَ ڳالهه انهيءَ رسم مان ظاهر ٿئي ٿي، جنهن مطابق مينهن وسائڻ لاءِ ڪڏهن ڪڏهن ٻرينٽن جي چشمي ۾ صليب پوڙي ويندي آهي، چو ته هيءَ ڳالهه واضح آهي ته پٿر

پوڙڻ جي قديم بت پرستيءَ جي رواج جو اهو هڪ عيسائي نعم‌البدل آهي. فرانس ۾ ڪيترن ئي هنڌن تي اهو رواج آهي، يا ٿورو ئي عرصو اڳ هوندو هو، تہ ڪنهن ديوتا جي مجسمي کي پاڻيءَ ۾ ٻوڙي ڏيارڻ سينهن وسائڻ جو ذريعو سمجهيو ويندو هو. چنانچہ ڪوسڪنيءَ جي قديم مڙهيءَ وٽ سينٽ جروائس جو چشمو آهي، جتان اتان جا باشندا، پنهنجن فصلن جي ضرورت مطابق، سينهن يا موافق آب هوا وٺڻ لاءِ جلوس جي صورت ۾ ويندا آهن. خشڪ موسم ۾، اهي مڙهيءَ جي هڪ جاري مان، جتان انهيءَ مقدس چشمي جو منهن نڪري ٿو، پٿر مان ٺهيل ڪنهن ديوتا جو قديم بت ڪڍي چشمي جي پاڻيءَ ۾ اچلائيندا آهن. ڪاوبرايرس ۽ ڪارپينٽراس علائقن ۾ علي‌الترتيب سينٽ پونس ۽ سينٽ جينس جي مجسمن سان بلڪل ساڳئي قسم جي رسم ادا ڪئي ويندي هئي. ناويئر جي ڪيترن گوٺن ۾ سينٽ پيٽر کي سينهن لاءِ دعائون ڪيون ويندیون هيون ۽ پنهنجن دعائن کي مؤثر ۽ زود اثر ڪرڻ لاءِ ڳوناڻا ديوتا جو، مجسمي کي جلوس جي صورت ۾ درياه تي ڪڍي ويندا هئا، جتي ڪيس ٽي دفعا پنهنجي ارادي تي نظر ثاني ڪري سندن دعائن مستجاب ڪرڻ ۽ سينهن وسائڻ لاءِ تاڪيد ڪندا هئا، پر جيڪڏهن هو اڃا بہ پنهنجي ضد تي اڙيو رهندو هو، تہ پوءِ پادريءَ جي احتجاجن جي باوجود، جو ڪين صدق ۽ سچائيءَ سان بيٺو تلقين ڪندو هو تہ مجسمي کي ٿوريءَ گهٽيءَ ۽ سڏيءَ سادي‌ءَ هدايت ڪرڻ سان بہ ساڳيو ئي فائديمند نتيجو نڪرندو، هو سندس ڳالهہ کي ٻڌو اڻ ٻڌو ڪري، ديوتا کي پاڻيءَ ۾ ٻيهي غوطا کارائيندا هئا. ان کان پوءِ چوويهن ڪلاڪن اندر سينهن وسڻ جي خاطري هوندي هئي. مقدس مجسمن کي پاڻيءَ ۾ ٻوڙي سينهن وسائڻ جي هڪ هٿي فقط ڪٿولڪ فرقي وارن ملڪن وٽ ئي مخصوص ڪانہ آهي. منگريليا ۾، جڏهن سينهن نہ وسڻ ڪري فصل تباهہ ٿيندا آهن، تڏهن اتان جا ماڻهو هڪ خاص مقدس مجسمي کي سينهن وسڻ تائين روزانو پاڻيءَ ۾ ٻوڙيندا

رهندا آهن. مشرق بعيد ۾ جڏهن چانورن جو فصل خشڪيءَ
کان سڪڻ لڳندو آهي، تڏهن اتان جا "شان" قوم وارا 'ٻڌ' جي
مجسمن کي پاڻيءَ ۾ ڇڄائيندا آهن. انهن سڀني حالتن ۾ اها
رسم بنيادي طور هم آهنگ جا وءَ جو هڪ جنتر آهي، باوجود ان
جي جو ان کي سزا يا ڏڪيءَ جو ظاهري لباس چاڙهيو ويو آهي.

هين قومن وانگر قديم رومي ۽ يوناني ٻ، مينهن حاصل ڪرڻ
لاءِ عبادتن ۽ جلوسن جي ناڪام ۽ بي اثر ثابت ٿيڻ کان پوءِ
جادوءَ کان ڪم ورندا هئا. مثال طور آرڪيديا ۾ جڏهن اناج
۽ وڻ خشڪيءَ کان سوڪ کائڻ شروع ڪندا هئا، تڏهن زيوس
جو پوجاري لائڪايس جبل جي هڪ چشمي ۾ شاه بلوط جي وڻ
جي هڪ شاخ هوڙيندو هو. پاڻيءَ ۾ اهڙيءَ طرح هيجان پيدا
ٿيڻ ڪري، ان مان ماڪ پيدا ٿيندي هئي، جنهن مان جلد ئي
زمين تي مينهن وسندو هو! نيوگائنا وٽ، هلماهرا ۾، جيئن مٿي
ڏسي آيا آهيون، مينهن وسائڻ لاءِ ساڳئي قسم جي رسم ادا ڪئي
ويندي آهي. ٽسليءَ ۾ ڪرٽنان جي ماٿهن وٽ ڪنجهي جو هڪ
رٿ هو، جنهن کي انهن مندر ۾ رکيو هو. انهن کي جڏهن ٻ
مينهن جي ضرورت پوندي هئي، تڏهن بيهي ان رٿ کي ڏوڏيندا هئا،
تہ مينهن وسندو هو. ممڪن آهي تہ رٿ جي ڏوڏڻ مان گجگوڙ
جي نقل ڪرڻ جو مقصد هوندو هوندو. اسان اڳيئي ڏسي آيا آهيون
تہ روس ۽ جپان ۾ نقلي گجگوڙ ۽ وڄ مينهن وسائڻ جي جادوءَ
جا اهم حصا آهن. ڏنڊڪٽائن وارو سئلمونيس، ايلس جو بادشاهه،
پنهنجي رٿ پٽيان هڏل ڪنجهي جي ڪيٽلين کي گهلي يا ڪنجهي
جي پل متان رٿ هلائي، نقلي گجگوڙ پيدا ڪندو هو. ۽ وڄ جي
نقل ڪرڻ لاءِ برندڙ بندين مٿي آسمان ۾ اڇلائيندو هو. ائين
ڪرڻ سان سندس ڪافرانہ ارادو زيوس ديوتا جي "گجندڙ ڪاڍيءَ"
جي نقل ڪرڻ جو هو، جڏهن اها آسماني گنبذ متان هلندي
هئي. درحقيقت هن اعلان ڪيو هو تہ هو سچ پچ خود زيوس
ديوتا هو ۽ ان حيثيت ۾ هن پنهنجي نالي ۾ قربانيون ۽ ڪرايون

هيون. روم جي شهر پناه پاهران، مريخ ديوتا جي مندر وٽ، هڪ پٿر رکيل هوندو هو، جنهن کي "لاپس مانالس" چيو ويندو هو. خشڪ موسم جي وقت ان کي روم ڏانهن گهليو ويندو هو، چو ته ائين ڪرڻ سان يقين سمجهيو ويندو هو ته مينهن ضرور وسندو.

۳۔ **جادوءَ ذريعي سچ ڄاڻڻ يا قبضو:** جهڙي نموني جادوگر سمجهي ٿو ته هو مينهن وسائي سگهي ٿو، تهڙي نموني هو ان وهم ۾ به مبتلا رهي ٿو ته هو سچ کي روشن ڪري سگهي ٿو، يا ان جي غروب ٿيڻ ۾ عجلت يا آهستگي آڻي سگهي ٿو. گرهڻ وقت اوجهوي قبيلي وارا ڳاڙها هنڊستاني سمجهندا هئا ته سچ کي ڪوئي وسائي رهيو آهي، جنهنڪري هو تيرن جي منهن ۾ ٻاهه جا آلا ٻاري، آسمان ڏانهن اڇلائيندا هئا ته سچ جي وسامندڙ ٻاهه وري ٻري پوي. پيرو ملڪ جا سينسي قبيلي وارا به گرهڻ وقت سچ ڏانهن ٻرندڙ تير اڇلائيندا هئا، پر اهي سچ جي گل ٿيندڙ چراغ کي وري روشن ڪرڻ لاءِ نہ، پر کنهن اهڙي خطرناڪ جانور کي پڃاڻ لاءِ اهو ڪم ڪندا هئا، جنهن سان، سندن خيال مطابق، سچ ان وقت برسر پيڪار هو. برعڪس ان جي، اورينوڪو جي قبيلي وارا چنڊ گرهڻ وقت، ٻرندڙ ٽانڊا زمين ۾ دفن ڪندا هئا، چو ته سندن خيال هو ته جيڪڏهن چنڊ وسامي ويو، ته ان سان گڏ دنيا ۾ جيڪي به ٻاهيون ٻٽي ٻريون، سي وسامي ويندیون، سواءِ ان ٻاهه جي، جيڪا چنڊ جي نظرن کان لڪائي ويٽي هجي. ڪامتچاتڪان قبيلي وارا سچ گرهڻ وقت پنهنجن جهوپڙين مان ٻاهه ٻاهر ڪڍي ايندا هئا ۽ سچ کي هميشہ وانگر چمڪڻ لاءِ دعا ڪندا هئا. پر سندن سچ جي پرارٿنا ڪرڻ مان ظاهر ٿئي ٿو ته اهو جادوءَ جو ٽوٽو ناهي، پر مذهبي رسم آهي. ٻئي طرف چلڪوٽين قبيلي جا ڳاڙها هنڊستاني ساڳين موقعن تي جيڪا رسم ادا ڪندا آهن، تنهن جي نوعيت خالص جادوءَ جي آهي. مرد ۽ زالون پنهنجا ڪپڑا اهڙي نموني سان ڪُنجي (جڏ ته هو ڪنهن سفر تي روانا ٿيڻ وارا هئا) ۽ لئين تي ٽيڪ ڏيئي (جڏ ته سندن

ڪلاڪ تي ڪو گرو وزن رکيل هو)، ايتري وقت تائين گول چڪر ۾ ڦرندا رهندا هئا، جيستائين گرهڻ ختم ٿيندو هو. معلوم ٿئي ٿو تہ انهيءَ طرح هوسج جي ٽڪجي پيل قدمن کي سندس گردش جي دوران ۾ سهاري ڏيڻ جي ڪوشش ڪندا هئا. ساڳيءَ طرح، قديم مصر جو بادشاه، سورج ديوتا جي نمائندي جي حيثيت ۾، انهيءَ خاطريءَ ڪرڻ لاءِ تہ سج، گرهڻ يا ٻئي ڪنهن ۽ حادثي جي رڪاوٽ پوڻ کان سواءِ، پنهنجي روزاني گردش آسمان ۾ پوري ڪندو رهي، مندر جي ديوارين جي چوگرد نهايت سنجيدگيءَ سان هر روز طواف ڪندو هو. موسم خزان ۾، ڏينهن رات جي برابريءَ کان پوءِ، قديم مصري هڪ تقريب منعقد ڪندا هئا، جنهن کي "سورج ديوتا جي گهرڻ جي لٽ جو جنم" سڏيندا هئا، چو تہ انهيءَ موسم ۾ جيئن جيئن سج آسمان ۾ هيٺ لڙندو ويندو هو ۽ ان جي تپش ۽ روشنائي ڪم ٿيندي ويندي هئي، تيئن ان کي لٽ تي ٽيڪ ڏيڻ جي ضرورت سمجهي ويندي هئي. نيوڪليڊونيا جي جادوگر جو جڏهن خيال ٿيندو آهي تہ اس نڪري، تڏهن هو ڪجهه ٻوٽا ۽ مرجان جا پٿر ڪٽي پنهنجن ابن ڏاڏن جي قبرستان ۾ ويندو آهي، جتي هو انهن ۾ پنهنجي خاندان جي ڪنهن جيئري يار جي وارن جون ٻ چڳون ۽ پنهنجي ڪنهن مئل ابي ڏاڏي جا ٻ ڏند يا سڄي ڇاڙي انهن سان گڏ رکي، منجهائن هڪ بنڊل تيار ڪندو آهي. ان کان پوءِ هو اهڙي جبل تي چڙهي ويندو آهي، جنهن جي چوٽيءَ تي اپرندڙ سج جا پهريان ڪرڻا پوندا آهن. اتي پهچي، هو ڪنهن هموار ۽ لسي پٿر تي ٽن مختلف قسمن جا ٻوٽا ۽ سڪل مرجان جي تڙ رکندو آهي ۽ جادوءَ جي ان بنڊل کي پٿر جي مٿان لٽڪائيندو آهي. ٻئي ڏينهن صبح جو سوير هوري اتي ويندو آهي، ۽ جنهن وقت سج سمنڊ مان منهن ڪيندو آهي، عين انهيءَ وقت هو جادوءَ واري بنڊل کي ٻاه ڏيندو آهي. جيئن دونهون وکڙ کائيندو مٿي چڙهندو آهي، تيئن هو خشڪ مرجان واريءَ تڙ کي پٿر سان گهندو آهي ۽ پنهنجن ودڻ کي پڪاري

هيءَ دعا پنندو آهي: "اي سورج ديوتا! آءٌ هيءَ کارروائي ان کي ٿو کريان ته تون زور سان هري، گرمي پيدا کرين، ۽ آسمان جي سيني ڪرن کي ڪائي وڃين!" سج غروب ٿيڻ وقت به ساڳي رسم ادا ڪئي ويندي آهي. نيو ڪئليڊونيا جا باشندا ٽالهيءَ جهڙي گول پٿر کي وچ تي سوراخ ڪري، ان جي مدد سان خشڪ موسم ۾ پيدا ڪندا آهن. سج اپرڻ وقت انهن جو جادوگر اهو پٿر هٿ ۾ جهلي، ان جي سوراخ مان هرندڙ ڪائي آرپار لنگهائي، هيئن چوندو آهي: "آءٌ سج کي ان لاءِ ٻاري رکيو آهيان ته اهو آسمان جي سيني ڪرن کي ڪائي وڃي، ۽ اسان جي زمين کي اهڙو خشڪ ڪري، جو ان مان ڪا به شيءِ پيدا نه ٿئي." ٻئنڪس ٻيٽن جا رهاڪو "مصنوعي سج" ذريعي اُس ڪيندا آهن. هڪ بلڪل گول پٿر ڪٽي، جنهن کي "واٽ لوئا" يا "سورج پٿر" سڏيندا آهن، ان جي چوڌاري سرخ رنگ جي چوٽي ويڙهي، ان جي سيني پاسن کان اُلوءَ جا ڪنب اٽڪائيندا آهن، جن مان سج جي ڪرڻن جي مراد هوندي آهي. انهيءَ دوران ۾، هو آهستي آهستي ڪو موزون منتر پڙهندا آهن، ۽ آخر ۾ مقدس جاءِ تي وڃي، انهيءَ مصنوعي سج کي ڪنهن اوچي وڻ جي چوٽيءَ تي لٽڪائيندا آهن.

برهمڻ سويرَ صبح جو جيڪا پوجا ڪندو آهي، تنهن لاءِ سمجهيو ويندو آهي ته اهائي سج کي اپارينديِ آهي، ۽ اسان کي ٻڌايو ويو آهي ته "يقيناً جيڪڏهن هو اها پوجا نه ڪري، ته سج هوند ڪونه ايري." ميڪسيڪو جا قديم باشندا سج کي تمام قوت حيات جو سرچشمو سمجهندا هئا، جنهنڪري انهن کيس "اپال نيموهاني" جو نالو ڏنو هو، جنهن جي معنيٰ هئي "اهو جنهن جي طفيل ساڻهو جيئرا رهن ٿا." پر جيڪڏهن هو دنيا کي زندگي بخشيندو هو، ته ڪيس به ان کان زندگي حاصل ڪرڻ جي ضرورت هئي، ۽ جيئن ته دل ئي زندگيءَ ۽ قوت حيات جي جاءِ آهي، ان ڪري سج کي قوتمند رکڻ ۽ آسماني سفر سرانجام

ڪرڻ ۾ مدد ڏيڻ لاءِ جانورن ۽ مائڻن جون رت ۾ ٻڏل تازيون دليون پيش ڪيون ويندیون هيون. چنانچہ ميڪسيڪو جا باشندا سج کي جيڪي قربانيون ڏيندا هئا، تن جي نوعيت مذهبي نہ، پر جادوءَ جي هئي، چو تہ اهي ڪيس راضي ڪرڻ يا موافق بنائڻ لاءِ نہ، پر ان جي گرميءَ، روشنائيءَ ۽ حرڪت جي جسماني قوتن کي برقرار رکڻ لاءِ ڏنيون ويندیون هيون. سورج ديوتا جي "باهم" کي قائم دائم رکڻ لاءِ جو ايترين سارين انساني قربانين جي مسلسل گهرج رهندي هئي، تنهن جي پورائي ڪرڻ لاءِ همسايہ قبيلن تي هرسال يلغار ڪئي ويندي هئي، ۽ قربانگاه تي پل چاڙهڻ لاءِ غلامن جا انبوهہ آندا ويندا هئا. چنانچہ ميڪسيڪو وارن جي جنگين جو اڻ ڪٽ سلسلو ۽ سندن انساني قربانين جو ظالمانہ سرشتو، جنهن جهڙو وحشيانہ مثال ملڻ مشڪل آهي، زياده تر نظام شمسيءَ جي غلط نظريي جو نتيجو آهي. هڪ خيالي ۽ وهمي غلطيءَ مان عملي طور ڪهڙا تباه ڪن ۽ خطرناڪ نتيجا نڪرن ٿا، تنهن جو هن ڪان زياده نمايان مثال ڏيڻ مشڪل آهي. قديم يونانين جو اعتقاد هو تہ سورج ديوتا هڪ رٿ ۾ آسمان مان سواري ڪندو آهي، چنانچہ روڊيا جا باشندا، جي سورج کي پنهنجو مکيہ ديوتا ڪري پوڄيندا هئا، هرسال هڪ رٿ ۽ چار گهوڙا ان جي نالي ۾ ارپڻ ڪندا هئا ۽ انهن کي سندس استعمال ڪرڻ لاءِ سمنڊ ۾ اڇلائيندا هئا. لاشڪ هو ائين سمجهندا هئا تہ سڄي سال جي استعمال کان پوءِ سندس پراڻو رٿ ۽ گهوڙا گسي ٿي ويا ۽ ٽڪجي ٿي پيا. جيوڊا جا بت پرست بادشاه ۽ شايد ساڳي ئي ارادي سان سورج ديوتا جي نالي ۾ رٿ ۽ گهوڙا قربان ڪندا هئا، اسپارٽا جا رهاڪو، ايراني ۽ ماسگيٽائي فقط گهوڙا قربان ڪندا هئا. اسپارٽا وارا اها قرباني ٽيگيٽس جبل جي چوٽيءَ تي ادا ڪندا هئا، جنهن جي پٺيان هو هر رات انهيءَ "عظيم چراغ" کي غائب ٿيندو ڏسندا هئا. اسپارٽا جي وادي ۽ روڊس جي جزيري جي باشندن لاءِ رٿ ۽ گهوڙن کي، سمنڊ ۾ اڇلائڻ هڪ فطرتي

۽ لازمي ڳالهه هئي، چوتہ سندن خيال موجب جيئن تہ شام جي وقت سج ان ۾ ئي غروب ٿيندو هو، تنهنڪري جبل جي چوٽيءَ تي يا سمنڊ ۾، سڄي ڏينهن جي ٽڪائيندڙ سفر کان پوءِ، تازا گهوڙا ۽ رٿ ٽڪي ماندي ديوتا لاءِ جو اتي تيار بيٺا هوندا، تہ اهي هن لاءِ واقعي نهايت ڪارآمد ۽ مفيد ثابت ٿيندا هوندا.

جهڙيءَ طرح هڪڙا ماڻهو سمجهن ٿا تہ اهي سج کي روشن ڪري سگهن ٿا يا ان جي رفتار ۾ تيزي آڻي سگهن ٿا، تيئن پيا وري ائين به سمجهن ٿا تہ اهي ان جي رفتار ۾ سستي آڻڻ جي قابل آهن يا ان کي بلڪل هڪ هنڌ ساڪت ۽ جامد ڪري سگهن ٿا. پيرو جي انڊيز جبلن جي هڪ لڪ ۾ ٻن پهاڙين تي هڪئي جي بلڪل آمهون سامهون ٻن منارن جا قديم نشان ٻڌل آهن، جن ۾ هڪ مناري کان ٻئي تائين جارن کي ڇڪي ٻڌڻ لاءِ لوهه جون ميخون ڪتل آهن. جارن پکيڙن مان سج کي قاسائڻ جو مقصد آهي. اهڙن ماڻهن جا قصا اتي عام جام ۽ مشهور و معروف آهن، جن سج کي انهيءَ جار ۾ قاسايو آهي. موسم خزان ۾ جڏهن سج جنوب طرف لهندو ويندو آهي ۽ ڏکڻ قطب جي آسمانن مان جيئن پوءِ تيئن هيٺ ٻڏندو ويندو آهي، تڏهن اڳلوليڪ جا اسڪيمو باشندا سج کي ڏاڳن جي جار ۾ قاسائڻ ۽ ان کي غائب ٿيڻ کان روڪڻ لاءِ "بلي" جي پينگهي" جي راند ڪڏندا آهن. ان جي برعڪس موسم بهار ۾ جڏهن سج شمال طرف وڌندو ايندو آهي، تڏهن ان جي واپسيءَ کي تيز تر ڪرڻ لاءِ هو "پيالي ۽ ڪينهوءَ" جي راند ڪڏندا آهن. آسٽريليا جو سياه فام باشندو جڏهن سج کي گهر پهچهڻ تائين روڪڻ چاهيندو آهي، تڏهن هو ڪنهن اهڙي وڻ جي ٻ-چانگيءَ شاخ جي وچ ۾ گاهه جي پاڙن سان پريل ٻڌيءَ جو ڳوڙهو رکندو آهي، جنهن جو رخ سج واري طرف هوندو آهي. ان جي برعڪس سج کي جلد غروب ڪرڻ لاءِ آسٽريليا جا باشندا هوا ۾ ريتي اڇلائيندا آهن، ۽ سج جي سست رفتار گولي کي مغرب طرف اڏائڻ ۽ ان کي ريتيءَ ۾ دفن ڪرڻ جي ارادي سان، جنهن

۾ اهو رات جو غرق ٿيندو نظر ايندو آهي، ان طرف منهن ڪري وات سان ڦوڪون ڏيندا آهن.

جهڙيءَ طرح ڪي ماڻهو سمجهندا آهن ته اهي سج جي رفتار ۾ تيزي آڻي سگهن ٿا، تيئن هوا وري سمجهندا آهن ته اهي سست رفتار چنڊ ڪي به تيزيءَ سان هلائي سگهن ٿا. نيوگائنا جا مقامي باشندا مهينن جو حساب چنڊ سان ڪندا آهن، ۽ انهن مان ڪن ڪي ان جي رفتار ۾ تيزي آڻڻ ۽ پنهنجن دوستن ڪي جلد واپس آڻڻ لاءِ، جي ٻارهن مهينن کان وڌي تماڪ جي پنين ۾ پورهئي ڪرڻ لاءِ ٻاهر ويل هوندا آهن، چنڊ ڏانهن پٿر ۽ تير وسائيندي ڏٺو ويو آهي. ملايا جا وحشي سمجهندا آهن ته شام جي وقت آسمان ۾ تيز گلابي چمڪي (شفق) پيدا ٿيڻ سبب ڪمزور طبيعت جي ماڻهوءَ تي بيهوشي طاري ٿي سگهي ٿي. چنانچه هو انهيءَ چمڪي کي وسائڻ لاءِ آسمان طرف وات سان پاڻي ڦوڪارينداً ۽ رک اڇلائيندا آهن. شسواپ قبيلي جا ڳاڙها هندستاني سمجهندا آهن ته اهي ڪنهن وڄ جي ساڙيل وڻ جو ڪاٺ ٻاري، سردي پيدا ڪري سگهن ٿا. سندن انهيءَ اعتقاد جو سبب هي معلوم ٿو ٿئي ته انهن جي ملڪ ۾ گجگوڙ واري طوفان کان هڪدم پوءِ هوا ٺڏي ٿي ويندي آهي. چنانچه موسم بهار ۾ جڏهن اهي ڳاڙها هندستاني اوچن سيدانن تي برف متان سفر ڪندا آهن، تڏهن هو برف جي مٽاچري واري سخت تهه کي پگهرجڻ کان روڪڻ لاءِ اهڙين ڪائين جا چوڏا باه ۾ ٻارينداً رهندا آهن.

۴۔ جادوءَ ذريعي هوا تي قبضو: وحشي لوڪ ائين به سمجهن ٿا ته هو هوا کي هلائي ۽ بند ڪري سگهن ٿا. جيڪڏهن ڪنهن گرم ڏينهن تي ياڪوت قبيلي جي وحشيءَ کي ڪو ڏکوئيندڙ سفر درپيش هوندو آهي، ته هو ڪنهن اهڙي پٿر کي، جو هن اتفاق سان مچيءَ يا جانور جي پيٽ مان لڌو هوندو، گهوڙي جو وار ويڙهي، لٽ سان ٻڌندو آهي، ۽ ان کان پوءِ لٽ کي هيڏانهن هوڏانهن هوا ۾ ڦيرائي منتر پڙهندو آهي. ان کان پوءِ

جلد ئي ٽڏي هير لڳڻ شروع ٿيندي. جيڪڏهن سانده نون ڏينهن تائين ٽڏي هوا گهلائڻي هوندي آهي، تہ ان صورت ۾ انهيءَ پٿر کي اڳ ۾ ڪنهن پکيءَ يا جانور جي رت ۾ ٻوڙي سوريج ديوتا جي نذر ڪندو آهي. ۽ ساڳئي وقت سندس قبيلي جو جادوگر سج جي گردش جي اٽڪل ئي چڪرلڳائيندو آهي. هائينات قبيلي جي وحشي حبشيءَ کي جيڪڏهن هوا کي بند ڪرڻ جو ارادو هوندو آهي تہ هو پنهنجن ڪلن جي ذخيري مان سيني کان زياده ٽلهي کل چونڊي ان کي هڪڙي ڊگهي لکڙي تي لٽڪائيندو آهي. سندس اعتقاد هوندو آهي تہ ان کل کي لکڙي تان ڪيرائڻ لاءِ هوا کي پنهنجي سڄي قوت صرف ڪرڻي پوندي، جنهن کان پوءِ هوا ٽڪجي خودبخود ڊري ٿي ويندي. فيوجيءَ جا جادوگر هوا جي زور ٽوڙڻ لاءِ ان جي مخالف طرف ڏانهن ڪوڏيون اڇلائيندا آهن. نيوگائنا جي پرڀان پيلي پيٽن جا وحشي وات سان ڦوڪون ڏيئي هوا پيدا ڪندا آهن. طوفاني هوائن لڳڻ وقت پوگاجم قبيلي وارا چوندا آهن تہ "پيلي قوم وارا اڄ وري وات سان ڦوڪون ڏيڻ لڳا آهن." نيوگائنا ۾ هوا پيدا ڪرڻ لاءِ هڪ هي طريقو به استعمال ڪيو ويندو آهي تہ "هوا جي پٿر" کي لٽ سان آهستي ڏڪ هڻيو ويندو آهي، جو تہ ان کي زور سان ڏڪ لڳڻ ڪري هڪ وڏو واڇوڙو برپا ٿي پوندو. ساڳيءَ طرح اسڪائلنڊ جون "ڊائٽيون" هوا پيدا ڪرڻ لاءِ ڪنهن اڳڙيءَ کي پاڻيءَ ۾ ٻوڙي، ٿي دفعا پٿر مٿان سٽي، هي منتر پڙهنديون هيون:

"آءٌ هن اڳڙيءَ کي پٿر مٿان سٽيان ٿي،
هوا گهلائڻ لاءِ شيطان جي نالي ۾!
اها هاڻي نہ بند ٿيندي، جيسين آءٌ نہ چونديسانس."

گرينلنڊ ۾ سمجهيو ويندو آهي تہ حامل عورت ۾ ويہ جي دوران ۾ ۽ ان کان پوءِ طوفان پيدا ڪرڻ جي طاقت موجود آهي. هن کي فقط گهر کان باهر وڃي، پنهنجو وات هوا سان پري، وري گهر اندر واپس اچي. اها هوا وات مان باهر ڪڍي پوندي آهي.

قديم زماني ۾ ڪورنٿ علائقي ۾ هڪ خاندان آباد هو، جنهن جي لاءِ اها ڳالهه مشهور هئي ته اهو طوفان کي مائو ڪري سگهندو هو، پر اسان کي اها خبر ناهي ته ان جا فرد انهيءَ مفيد پيشي کي ڪهڙي طريقي سان هلائيندا هئا، جنهن ظاهر آهي ته انهن لاءِ انهيءَ ڳچي ڏرتيءَ جي جهازران آبادي۽ وارن ۾ خالي ناماچارکان علاوه ڪنهن زياده فائديمند بغاوضي جا سامان پڻ پيدا ڪيا هوندا. عيسائيت جي دور ۾ پڻ، ڪانسٽنٽائن* جي دور حڪومت ۾، سوپيٽر نالي هڪ شخص کي قسطنطنيه ۾ انهيءَ الزام تحت موت سان همڪنار ڪيو پيو ته هن هوائن کي هٿي ڏيو هو، جو جو اتفاق اهڙو ٿيو هو، جو مصر ۽ شام کان ايندڙ ڪڪ سان پريل جهاز ساحل کان دور هوا جي مائائيءَ سبب رڪجي ويا هئا، جنهن بزنطين جي عوام جي فاقه ڪش طبقي کي نااميد ڪري ڪاوڙائي وڌو. فنلنڊ جا جادوگر به هوائن جي عدم موجودگيءَ ڪري سمنڊ تي روڪيل جهازرانن کي هوائون وڪڻندا هئا. اها هوا ٽن ڳنڊين ۾ بند هوندي هئي: پهرينءَ ڳنڊ کولڻ سان معمولي هوا لڳندي هئي، ٻيءَ ڳنڊ سان نيم طوفان ۽ ٽينءَ سان زوردار ۽ تيز رفتار طوفان لڳندو هو. درحقيقت ايستونيا جا باشندا، جن جو ملڪ فنلنڊ کان فقط سمنڊ جي هڪ سنهيءَ چاڑهه وسيلي جدا ٿيل آهي، اڄا به پنهنجن شمالي همسائين جي جادوءَ جي طاقتن ۾ يقين رکندا آهن. بهار جي موسم ۾ اتر ۽ اتر اوپر کان جيڪي انتهائي سرد هوائون لڳنديون آهن ۽ جي پاڻ سان گڏ سور ۽ وڇوڙا جي سوچ ڪٽي ايندڙ آهن، تن جي متعلق ايستونيا جا ساده دل ڪڙي سمجهندا آهن ته اهي فنلنڊ جي جادوگرن ۽ ڊائڻين جي ڪارستانيءَ جو نتيجو آهن. موسم بهار جي تن ڏينهن کان هو خاص طور ڳهٽو انديشو رکندا آهن، جن کي اهي "صليب جا ڏينهن" ڪري سڏيندا آهن. انهن

* مشهور روسي شهنشاهه؛ جم: ۲۷۴ع، وفات: ۳۳۷ع

مان هڪ حضرت مسيح جي آسمان تي وڃڻ واري ڏينهن * کان اڳئين شام تي ايندو آهي. فيلائين جي پسگردائيءَ جا ماڻهو انهن ڏينهن تي باهر نڪرڻ کان ڊڄندا آهن ته متان لئپلنڊ کان ايندڙ ظالم هوائون کين کيرائي اڇت ماري وڃن. ايستونيا جي هڪ راڪ جو مطلب، جو هر عام و خاص جي زبان تي هوندو آهي، هيئون آهي:

"صليب جي هوا! تيز رفتار ۽ زبردست!
پاسي مان لنگهي وڃ وقت تنهنجن پرن جو ڏڪ زبردست آهي!
بد بختي ۽ غم ڪٽي ايندڙ، واڪا ڪندڙ تيز هوا،
تنهنجي زوردار جهوٽي تي فنلنڊ جا جادوگر سوار آهن."

اڄ ڪين ٻ ڇيو ويندو آهي ته فنلنڊ جي نار ۾ طوفان سان مقابلو ڪندڙ جهازران کي کن وقتن تي سندن جهاز جي پٺئين پاسي کان هڪ عجيب و غريب سڙهه واري ٻيڙي پاڻيءَ مان مٿي نڪرندي نظر ايندي آهي، جا کين امالڪ مٿي ڪٽي باهر ڪيي وٺندي آهي. اها ٻيڙي ڪر جهڙي اڇي ۽ ٽلهي ڪپڙي جي بادبان واري هوندي آهي، جا پنهنجا سيمئي سڙهه کولي، تيز رفتار طوفان جو مقابلو ڪندي، گجيدار پاڻيءَ جي اوچين لهرن مان رستو چيريندي، پاڻيءَ جي وڏين چادرن کي پاسي اڇلائيندي، اڳتي وڌندي ايندي آهي. طوفان جو ايترو ته زور هوندو آهي، جو ان جا سڙهه ڦاٽڻ تي هوندا آهن ۽ ان جو هر هڪ رسو گويا ٽٽڻ جي انتظار ۾ هوندو آهي. اهڙيءَ ٻيڙيءَ کي ڏسندي ئي خلاصي سمجهندا آهن ته اها فنلنڊ کان آئي آهي.

هوا کي اهڙي نموني سان ٽن ڳنڍين ۾ بڌڻ جي هنر کي، جو جيئن وڌيڪ ڳنڍيون کولجن، تيئن زياده تيز ۽ زوردار هوا لڳي، لئپلنڊ جي جادوگرن ۽ شيٽلنڊ ليوس ۽ آئيل آف مئن جي جي "ڊائٽين" سان منسوب ڪيو ويو آهي. شيٽلنڊ جا خلاصي،

* عيسائي مذهب ۾ هيءَ هڪ تقريب آهي، جا ايسٽر کان پوءِ ڇهين جمعي رات ملهائي ويندي آهي.

اڄا تائين اهڙين پوڙهين عورتن کان گڏيين ٻڌل رومالن يا ڏاڪڻ جي صورت ۾ هوائون خريد ڪندا آهن، جي طوفانن تي قبضي جي دعويٰ ڪنديون آهن. لروڪ ۾ اڄا ۽ ڪي اهڙيون ڪوڪ عورتون موجود آهن، جي هوا فروخت ڪري پنهنجو گذران ڪنديون آهن. پوليسس ڪي. "هوائن جي بادشاه"، ايئولس، وٽان چمڙي جي ٿيلهيءَ ۾ بند ٿيل هوائون ملينون هيون. نيوگائنا جي موٽوموٽو قبيلي وارا سمجهندا آهن ته طوفانن کي اوٽيابو قبيلي وارن جو جادوگر موڪلينڊو آهي، وٽس هر هوا لاءِ هڪ جدا بانس جو لڪڙو هوندو آهي، جنهن کي هو پنهنجيءَ مرضيءَ مطابق کولينڊو آهي. مغربي آفريڪا جي ٽوگو ضلعي ۾ آگو جبل جي چوٽيءَ تي هڪ جادوگر رهندو آهي، جنهن جو مينهن ۽ هوائن تي قبضو سمجهيو ويندو آهي. ان جي پادريءَ لاءِ چوندا آهن ته هو هوائن کي وڌڻ مڙڻ ۾ بند ڪري رکندو آهي.

طوفاني هوا کي گهٽو ڪري ڏهڪ بد روح سمجهيو ويندو آهي، جنهن کي ڊيڄاري، ڀڄائي ۽ ماري سگهجي ٿو. مرڪزي ايسڪيمو قبيلن جي ملڪ ۾ جڏهن طوفان ۽ ناموافق هوائون تمام گهٽو وقت هلنديون آهن ۽ ڪاڏي ٻيٽي جي شين جي قلت ٿيندي آهي، تڏهن اهي طوفان کي راضي ڪرڻ لاءِ ساموندري گاه مان هڪ ڊگهو ڇهڪ ٺاهي، ان سان مسلح ٿي، سمنڊ جي ڪناري تي ويندا آهن، جتي اهي طوفان جي طرف ڇهڪ ٽوڪي چوندا آهن: "ٽاٻا، ٽاٻا (بس ڪافي آهي)!" هڪ دفعي جڏهن شمال مغربي هوائن سبب سمنڊ جي ساحل تي برف گهٽي وقت تائين جمي رهي، ۽ ڪاڏي جي قلت ٿيڻ لڳي، تڏهن اتان جي ايسڪيمو قبيلن طوفان کي مالي ڪرڻ لاءِ هڪ رسم ادا ڪئي. ڪناري تي ٻاهه جو هڪ وڏو سچ ٻاريو ويو، جنهن جي چوڌاري ماڻهن جمع ٿي منتر آلاپڻ شروع ڪيا. ان کان پوءِ هڪ پوڙهو ماڻهو مجمعي مان علحده ٿي ٻاهه ڏانهن آيو، جتي ٻيهي هن نرم آواز ۾ طوفان جي ديوت کي ٻاهه تي اچي ٻاڻ کي سيڪ لاءِ آماده ڪرڻ شروع ڪيو.

جڏهن ائين سمجهيو ويو ته طوفان جو پوت اتي اچي ويو هوندو، تڏهن هڪ اهڙي برتن مان، جنهن ۾ حاضرين مان هرهڪ ٿورو ٿورو پاڻي وڌو هو، انهيءَ پوڙهي شخص پاڻ جي سچ مچ مٿان اهو پاڻي هاريو، جنهن کان هڪدم پوءِ باه واريءَ جاءِ تي ٽيرن جي باڙه اچلائي ويئي. هتن جو خيال هو ته جنهن پوت سان اهڙي بري هلت ڪئي ويئي هئي، سو اهڙي هنڌ وڏيڪ رهڻ پسند نه ڪندو، ۽ ملڪ ڇڏي پڇي ويندو. رسم کي زياده اثرائتي ڪرڻ لاءِ مختلف طرفن ڏانهن بندوقون چوڙيون ويون ۽ هڪ يورپي جهاز جي ڪپتان کي هوا ۾ توپ هلائڻ لاءِ مدعو ڪيو ويو. ۲۱ فيبروري سنه ۱۸۸۳ع تي، الاسڪا جي پائنٽ بئرو جي ايسڪيمو قبيلن وارن هوا جي روح کي هلاڪ ڪرڻ لاءِ ساڳئي قسم جي رسم ادا ڪئي. عورتن پنهنجن گهرن مان ڏنڊن ۽ چاڪن سان هوا تي وار ڪري پوت کي باهر ڪڍيو ۽ مردن باه جي سچ جي چوگرد ٻيهي ان کي رائيفلن جون گوليون هنيون، ۽ باه تي پاڻيءَ جو پريل برتن هاريو، ۽ پوءِ جيئن ان جي ٽاندن مان پاڻ نڪري ٻڌي، تيئن ان جي مٿان هڪ وڏو پٿر اچلائي، پوت کي چڱي چڏيائون.

گرانچاڪو جا لينگوئا قبيلي جا ڳاڙها هندستاني سمجهندا آهن ته واڇوڙو ڪنهن بد روح جي لنگهن سبب پيدا ٿيندو آهي، جنهنڪري هو ان کي ڊيڄارڻ لاءِ، واڇوڙي جي وچ ۾ لڦون اچلائيندا آهن. ڏکڻ آمريڪا جي پايا گوئا قبيلي وارن جي جهوپڙين کي جڏهن تيز هوا ڪيرائيندي آهي، تڏهن هو گهرن مان پريل ڪاٺيون ڪڍي هوا جي مخالف طرف ڊوڙندا ۽ ان کي اهي ٻڌيون اولاري، يا وري منجهاڻن کي هوا کي ڪون هڻي، طوفان کي ڊيڄارڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. گيڪيرس قبيلي وارن کي جڏهن طوفان جو انديشو ٿيندو آهي، تڏهن انهن جا مرد مسلح ٿي باهر ويندا آهن، ۽ سندن زالون ۽ ٻار گهرن اندر پنهنجيءَ پوريءَ قوت سان چيخون ۽ واڪا ڪري، طوفان جي پوت کي

ديچاري پچائڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. باد و باران جي طوفان جي درميان سوڀاترا جي ٻڪ قبيلو، وارن کي تلوارن ۽ پالن سان مسلح ٿي گهرن کان ٻاهر ڊوڙندي ڏٺو ويو. اتان جي راجا اهڙن ماڻهن جي قيادت پاڻ ڪئي، ۽ رڙيون ۽ واڪا ڪندي، انهن ٻنهنجي پوشيده دشمن کي تلوارن ۽ نيزن سان ٽڪر ٽڪر ڪري ڇڏيو. هڪ پوڙهيءَ عورت کي، جا هڪ ڏڪهيءَ تلوار سان، ساڃي ۽ ڏائي ۽ هوا جا ٽڪر لاهي رهي هئي، پنهنجي گهر جي بچاءَ ۾ خاص طور چست ۽ مست ڏٺو ويو. بورنيو جي ڪيائن قبيلي وارا جڏهن ايندڙ طوفان جي گجگوڙ جو آواز ٻڌندا آهن، تڏهن کين پنهنجن ميائن مان هڏ تلوارون ٻاهر چڪي، طوفان جي پوتن کي ديچاري، پچائڻ جي ڪوشش ڪندي ڏٺو ويو آهي. آسٽريليا جي ريگستاني علائقن ۾ ڳاڙهيءَ ريتيءَ جي تيز رفتار ۽ ديوهيڪل واڇوڙن کي هڪ ڪان ٻئي هنڌ ڦرندو ڏسي، اتان جا مقامي وحشي سمجهندا آهن ته اهي روح آهن، جي اتان لنگهي رهيا آهن. هڪ دفعي هڪ پهلوان سياه فام نوجوان ريتيءَ جي اهڙن خوفناڪ واڇوڙن مان هڪ کي پنهنجي ڪائيءَ جي هٿيار سان مارڻ لاءِ ان جي ٻئيان ٻيو. ٻن ٽن ڪلاڪن تائين غائب رهڻ کان پوءِ هو ٽڪجي ۽ ماندو ٿي واپس آيو ۽ چيائين ته هن "ڪوچيءَ" (ٻوت) کي ماريو هو، پر "ڪوچي" گجگار ڪري مٿس حملو آور ٿيو هو، جنهنڪري خود ڪيس به مرڻو پوندو. مشرقي آفريڪا جي بدوي قبيلن لاءِ چيو ويندو آهي ته "انهن جي رستي مان ڪوبه اهڙو واڇوڙو ڪونه لنگهندو آهي" جنهن جي ٻئيان ڏڻن ڪن وحشي، هٿن ۾ اڳهاڙيون تلوارون ڪٿي، منهيءَ جي انهيءَ متحرڪ مناري جي وچ ۾ سواري ڪندڙ بد روح کي پچائڻ لاءِ، ڏڪ هٽندا پچندا نه ويندا آهن."

انهن مثالن جي روشنيءَ ۾، هيروڊوٽس* جو هڪ قصو، جنهن کي اڃ جي جديد نقادن ڏند ڪٿا سڏيو آهي، بلڪل اعتبار جوگو

* يوناني هوليءَ جو هڪ عظيم شاعر ۽ اديب. (جنم: ۴۸۴ ق. م.)

معلوم ٿئي ٿو. انهيءَ قصي جي سچ يا کوڙ جي ذميداري کٿن کان سواءِ، هو چوي ٿو ته هڪ دفعي پسلي، جديد ٽرپوليءَ جي سرزمين، ۾ صحرا جي رڻپٽ کان ايندڙ گرم هوائن پاڻيءَ جي سيني تلائن کي سڪائي پٽ ڪري ڇڏيو. چنانچہ اتان جي ماڻهن مشورو ڪري جنوبي هوائن سان جنگ جوڙڻ لاءِ گڏجي انهن تي وڏي حملو ڪيو. پر جڏهن هو ربگستان ۾ داخل ٿيا، تڏهن اتان جي باد سموم کين پنهنجي گهيري ۾ آڻي، پوسائي، دفن ڪري ڇڏيو. امکان آهي ته اهو قصو ڪنهن اهڙي ماڻهوءَ بيان ڪيو هجي، جنهن کين جنگي سازوسامان سان، ڌهلن دمامن جي آوازن جي وچ ۾، گول ڦرندڙ سرخ ريتيءَ جي بادل نما واڇوڙي ۾ غائب ٿي ويندو ڏٺو هجي.

باب ڇهون

جادوگر ـ بادشاه

مٿي ڄاڻايل شهادتون اسان کي هن باري ۾ مطمئن ڪري سگهن ٿيون ته دنيا جي مختلف ملڪن ۽ قومن ۾ جادوءَ انسان جي پلائيءَ خاطر فطرت جي بي پايان قوتن تي قبضي رکڻ جي دعويٰ ڪئي آهي. جيڪڏهن اها حقيقت آهي، ته پوءِ انهيءَ هنر جا ڪاريگر ڪنهن به معاشري ۾، جو انهن جي اهڙين وڏين دعوائن ۾ ايمان ۽ اعتقاد رکي ٿو، لازمي طور ڪافي اهميت ۽ رسوخ وارا شخص هوندا، ۽ ان ۾ ڪو به تعجب نه ڪرڻ گهرجي ته انهن مان ڪي، پنهنجيءَ شهرت ۽ هيبت سبب، جي سندن پيشي جي مخصوص نوعيت سبب ساڻن وابسته ڪيون ويون ٿي، پنهنجن اٻوجهه ۽ وسوڙل قبيلي وارن ۾ اعليٰ ترين اختياريءَ وارن منصبن کي پهچي ٿي سگهيا. دراصل ائين معلوم ٿو ٿئي ته جادوگر، ٿيندي ٿيندي، سردارن ۽ بادشاهن جي اعليٰ عهدن تائين به عموماً وڃي ٿي پهتا.

اڄو ته انسان ذات جي سڀ کان زياده پوئتي پيل ۽ اهڙيءَ هڪ اڻ سڌريل قوم ـ آسٽريليا جي وحشي قبائل ـ جي حالات جو جائزو ونون، جنهن جي متعلق اسان کي نسبتاً مڪمل ۽ پوري معلومات حاصل ٿي سگهي آهي. آسٽريليا جي هنن وحشين تي نه سردار حڪومت ڪن ٿا ۽ نه بادشاه. انهن قبيلن جي جيڪڏهن ڪا سياسي جوڙجڪ آهي، ته اها هڪ قسم جي جمهوريت، يا پيرمردن ۽ با اثر شخصن جي هڪ ننڍي گروه جي حڪومت آهي، جي اهم معاملن تي فيصلي ڪرڻ لاءِ هڪ ڪائونسل جي صورت ۾ جمع ٿيندا آهن، جنهن ۾ قبيلي جي نوجوان طبقي کي عملي طور ڪا به

جاءِ يا اختياري ڪائر هوندي آهي. انهن جي اها آچار ويچار ڪندڙ اسيمبلي سڌريل قومن جي "سينيٽ" سان مشابهت رکي ٿي؛ هرين مڙسن جي اهڙيءَ حڪومت لاءِ جيڪڏهن اسان کي ڪو نئون لفظ گهڙڻو پوي، تہ ان کي "پوڙها شاهي" ڪٽي چئجي. آسٽريليا جي وحشي قبيلن جا اهي پريا مڙس، جي پنهنجن قبيلن جي معاملات کي هلائڻ لاءِ وقت بوقت پاڻ ۾ گڏجندا آهن، سي گهٽو ڪري پنهنجن پنهنجن قبيلن جا مهندار هوندا آهن. مرڪزي آسٽريليا ۾، جتي ملڪ جي ريگستاني ۽ بيابائي نوعيت ۽ غير ملڪي اثرن جي ذري گهٽ مڪمل عدم موجودگيءَ ترقيءَ ۽ واڌاري جي قوتن کي پسپا ڪري ڇڏيو آهي ۽ اتان جي مقامي وحشي قبيلن کي سندن انتهائي قديم ۽ اوائلي حالت ۾ محفوظ رکيو آهي، اتي مختلف قبيلن جي سردارن تي پنهنجي پنهنجي قبيلي جي نشان واري جانور يا پکيءَ، وغيره، جي تعداد ۾ اضافي آڻڻ لاءِ جادوءَ جي رسمن ادا ڪرڻ جي ذميداري عائد ڪيل آهي، ۽ جيئن تہ اهڙين قبائلي علامتن ۽ نشانن جي اڪثريت ڪائڻ جوڳن جانورن ۽ پوڻن جي آهي، ان ڪري لازمي طور هي نتيجو نڪري ٿو تہ اهڙن سردارن ۾ جادوءَ وسيلي پنهنجن قبيلن جي ماڻهن کي خوراڪ مهيا ڪري ڏيڻ جي عام‌طرح اميد رکي وڃي ٿي. ازانسواءَ انهن جو اهم ترين منصبي فرض "مقدس گدام" جي ذميداري سنڀالڻ آهي، جو عام طرح سان جبل جي پاسي ۾ ڪو قدرتي ڦاٽ يا زمين ۾ ڪاڇر هوندي آهي، جن ۾ اهڙا مقدس پٿر ۽ ڪاٺڙيون ("چورنگا" = *Churinga*) رکيل هونديون آهن، جن سان منجهائن سيني جي روحن، مئل خواه زنده، کي ڪنهن نہ ڪنهن طريقي سان واسطو سمجهيو ويندو آهي. چنانچہ هڪ طرف جيڪڏهن اهڙن قبائلي سردارن کي محڪماتي قسمن جي فرضن، جهڙوڪ قبائلي رسم و رواج جي خلاف ورزي ڪرڻ جي پاداش ۾ سزا ڏيڻ، وغيره، جي ادائگي ڪرڻي پوندي آهي، تہ ساڳئي وقت انهن جا اهم ترين فرض مقدس نوعيت جا پا جادوءَ جي دائري ۾ اچي ويندڙ پڻ آهن.

آسٽريليا کي چڏي جڏهن اسين نيوگائنا پهچون ٿا، تہ ڏسون ٿا تہ جيتوڻيڪ اڃان جا مقامي قبائل آسٽريليا جي وحشي قبيلن کان تهذيب و ثقافت جي اعليٰ تر منزل تي پهتل آهن، ان هوندي بہ انهن جي معاشري جي جوڙجڪ بنيادي طور جمهوري يا پرين سڙسن جي محدود گروه جي اقتدار جي بنياد تي بيٺل آهي، ۽ ان ۾ سرداري نظام انتهائي ابتدائي منزلن ۾ آهي. چنانچہ سر وليم ميڪ گريگر پڌائي ٿو تہ برٽش نيوگائنا ۾ هن وقت تائين کو هڪ بہ ماڻهو ايترو عقلمند، ايترو دلير ۽ ايترو طاقتور کونہ ٿيو آهي، جو کنهن هڪ ضلعي جيتري اراضيءَ کي بہ پنهنجي زير اختيار ڪري سگهيو هجي. "انهيءَ منصب ڏانهن قريب ترين واڌارو صرف هيترقدر عمل ۾ اچي سگهيو آهي، جو کنهن نہ کنهن جادوگر جو اثر ۽ رسوخ البت ان حد تائين پکڙجي ۽ قبول پنجي چڪو آهي، جنهن جو بيجا نتيجو وري اهو نڪتو آهي، جو انهن جادوگرن پنهنجا ڊپ ۽ رعب ويهاري ماڻهن کي پنهنجو محتاج ۽ ڏن ۾رو بنائي چڏيو آهي."

ميلانيشيا جي مقامي باشندن جي قول مطابق، سندن سردارن جي طاقت جو بنياد محض انهيءَ اعتقاد ۾ سمايل آهي تہ اهي طاقتور پوتن سان همڪلام ٿي سگهندا آهن، ۽ ڪين اها فوق الفطري قوت حاصل آهي، جنهن جي ذريعي هو انهن پوتن جي اثر ۽ طاقت کي استعمال ڪري سگهندا آهن. جيڪڏهن کو سردار ڪنهن تي ڏنڊ وجهندو هو، تہ اهو فقط ان ڪري ادا ڪيو ويندو هو، جو سڀ ماڻهو سندس غيبي طاقت کان ڊجندا هئا ۽ انهن جو پختو اعتقاد هوندو هو تہ جيڪڏهن هن جي مخالفت ڪندو، تنهن کي هو مصيبت يا بيماريءَ ۾ مبتلا ڪري چڏيندو. جيئن ٿي سندس ماڻهن جي ڪافي حصي کي سندس انهيءَ طاقت ۾ شڪ پوڻ لڳندو هو تہ پوءِ سندس مطيع آهن، تيئن ٿي سندس ڏنڊ وصول ڪرڻ جي طاقت بہ گهٽجي ويندي هئي. ڊاڪٽر جارج برائون وري پڌائي ٿو تہ نيو برٽن ۾ "برسر اقتدار سردار کي پادريءَ جا

فرض ۾ ادا ڪرڻا پوندا هئا، يعني ته هو 'ٽيبارنس' (روحن) سان پنهنجي دائمي ۽ مسلسل رابطي جي دعويٰ ڪندو هو، ۽ سندن توسل سان هو مينهن ۽ وسائي سگهندو هو ۽ سڀ آب هوا ۾ پيدا ڪري سگهندو هو، خوشگوار يا خراب هوائون، ڇاري يا تندرستي، جنگ ۾ فتح يا هار، ۽ عام طرح اهڙي رحمت يا زحمت پري صورتحال پيدا ڪري سگهندو هو، جنهن لاءِ ان جي تقاضا ڪندڙ ڪيس ڪائي معاوضو ڏنو هوندو يا ڏيڻ جو وعدو ڪيو هوندو."

تهذيب ۽ ثقافت جي هڪ ڏاڪي مٿي چڙهڻ سان اسين آفريڪا ۾ اڃي پهچون ٿا، جتي سرداريءَ ۽ بادشاهيءَ جا سرشتا ترقي پذير آهن، ۽ اتي جادوگر، خاص طرح "مينهن وسائيندڙ جادوگر"، جي سرداري منصب تائين، ارتقا جا ثبوت، نسبتاً جام ملن ٿا. چنانچ، مشرقي آفريڪا جي بنتو قوم جي واسيگوئي قبيلي وارن وٽ حڪومت جو اصلوڪو نمونو هڪ خانداني جمهوريت وارو هو، پر جادوگرن جي بي انتها اقتدار، جوڪين پشت بپشت ورثي ۾ ملندو ايندو هو، جلد ئي ڪين دستوري قسمن جي نوابن يا سردارن جي عهدي تي کٽي فائز ڪيو. سنه ۱۸۹۴ع ۾ انهن جا جيڪي ٽي سردار رهندا هئا، تن مان ٻن کان ماڻهو ڊاڍو ڊڄندا هئا، جو ڪين جادوگر سمجهيو ويندو هو، ۽ لاتعداد چوپائي مال جي صورت ۾ هنن جادوگرن وٽ جڪا دولت جمع ٿيل هئي، سا ذري گهٽ سڄي وٽن انهيءَ حيثيت ۾ سرانجام ڪيل "خدمات" جي عوض سوغاتن ۽ سوکڙين پاڻ ڏين جي صورت ۾ ڪٺي ٿي هئي. سندن مکيه هنر "مينهن وسائڻ" جو هو. مشرقي آفريڪا جي وتاتارو نالي هڪ ٻئي قبيلي وارن جا سردار سڏا سنواڻا جادوگر آهن، ۽ ڪين ظاهر ظهور ڪنهن به قسم جو ڪو سياسي اقتدار يا اختيار حاصل ڪونہ آهي. اسان کي ٻڌايو ويو آهي ته مشرقي آفريڪا جي واگوگو قبيلي وارن جي سردارن جي مکيه طاقت سندن مينهن وسائڻ جي هنر سان ئي وابسته هوندي آهي. جيڪڏهن ڪو سردار

بذات خود مينهن وسائڻ جي قابل ڪونہ آهي، تہ ان صورت ۾ ڪيس پنهنجي قبيلي لاءِ ڪنهن اهڙي ٻئي ماڻهوءَ ڪانڻ مينهن حاصل ڪرڻو آهي، جو انهيءَ هنر جو ماهر هجي.

هوڏانهن وري نيل درياه جي بالائي حصن ۾ رهندڙ قبيلن جا ويڄ يا پوپا گهٽوڪري سندن سردار هوندا آهن. انهن جي سڄي اختياري سندن مينهن وسائڻ جي نام نهاد طاقت تي مبني آهي، ڇو تہ "مينهن ئي هڪ اهڙي شيءِ آهي جا انهن ضلعن جي ماڻهن لاءِ وڏي اهميت رکي ٿي، ۽ جيڪڏهن اهو پنهنجي مقرر وقت تي نہ ٿو وسي، تہ ان صورت ۾ اتان جي ماڻهن کي ناقابل ذکر دشوارين جو مقابلو ڪرڻو پوي ٿو. ان ڪري هن ڳالهہ ۾ ڪنهن بہ تعجب جي گنجائش ڪانهي تہ اتان جا زياده چالاڪ ۽ حرفتي ماڻهو مينهن وسائڻ جي طاقت پاڻ ڏانهن منسوب ڪرڻ جي ڪوشش ڪن، يا هڪ دفعو اهڙيءَ شهرت حاصل ڪرڻ کان پوءِ هو پنهنجن ساده دل ۽ ويساه وسوڙل همسائن جي سادگيءَ مان ناجائز فائدو وٺي، پنهنجيءَ اهڙيءَ طاقت جي تجارت ڪن." چنانچہ "انهن قبيلن جي سردارن مان زياده تر مينهن وسائيندڙ جادوگر آهن ۽ انهن جي شهرت ۽ هردلعزيزيءَ جو دارومدار ان تي رهي ٿو تہ اهي پنهنجي قبيلي وارن کي پوريءَ موسم تي مينهن ڏيئي سگهن ٿا يا نہ ... مينهن وسائيندڙ سردار پنهنجون جهوپڙيون گهٽو ڪري ڪنهن اوچيءَ ٽڪريءَ جي لاهہ تي اڏيندا آهن، ڇو تہ کين اها خبر هوندي آهي تہ ٽڪرين ڪرن کي ڪشش ڪندين آهن، جنهنڪري آب هوا متعلق پيشنگوئين ڪرڻ ۾ کين جيڪي سو زياده تسلي رهندي آهي." مينهن وسائيندڙ جادوگرن مان هرهڪ وٽ گهٽو ڪري چند "مينهن جا پٿر" هوندا آهن، جهڙوڪ عقيق ۽ نيلم، جن کي هو مٽ ۾ رکندو آهي. هن کي جڏهن مينهن وسائڻو هوندو آهي، تڏهن انهن پٿرن کي پاڻيءَ ۾ ٻوڙيندو آهي، ۽ ساڳئي وقت هٿ ۾ هڪ چليل ڪانو ڪڍي، جنهن جي منهن وٽ چيز ڏنل هوندو آهي، ان کي هيٺ مٿي ڪري،

ڪرن کي پاڻ ڏانهن اڇڻ يا پاڻ کان دور وڃڻ لاءِ حڪم ڪندو آهي، ۽ انهيءَ دوران ۾ هو سڄو وقت چپن ۾ منتر پڙهندو رهندو آهي. يا وري هو ڪنهن پٿر جي سوراخ ۾ ٻڪريءَ يا ريڍ جا آنڊا گونڊا ۽ پاڻي وجهي، انهيءَ پاڻيءَ جا ڇنڊا آسمان ڏانهن اڇلائيندو آهي. اهڙو سردار جيتوڻيڪ پنهنجيءَ مينهن وسائڻ جي موهوم طاقت سبب ڪافي دولت حاصل ڪندو آهي، ان جي باوجود هو گهٽو ڪري، يا هميشه، پين جي هٿان مرندو آهي، چو ته خشڪ موسم ۾ سندس قبيلي جا پائر ڪڏهن ڪڏهن ائين سمجهي ويهي رهندا آهن ته هو برسات کي وسڻ کان روڪي رهيو آهي، ۽ پوءِ ڪاوڙ ۾ پرجي، گڏجي، ڪيس قتل ڪري ڇڏيندا آهن. ان جي باوجود اهو منصب موروثي هوندو آهي ۽ پيڙهڙ کان پٽ کي ملندو آهي. جن قبيلن وارا انهن اعتقادن ۾ يقين رکندا آهن ۽ اهڙيون رسمون ادا ڪندا آهن، تن مان لاتوڪا، باري، لالوبا ۽ لوڪوئيا چند مشهور قبيلا آهن.

مرڪزي آفريڪا ۾، آلبرٽ ڍنڍ جي مغرب ۾، لينڊو قبيلي وارن جو پختو اعتقاد آهي ته ڪن خاص ماڻهن کي مينهن وسائڻ جي طاقت هوندي آهي. انهيءَ قبيلي وارن جو مينهن وسائڻ وارو جادوگر يا ته سردار هوندو آهي، يا گهٽو ڪري هر حالت ۾ وڏن سرداريءَ جو رتبو حاصل ڪري ويندو آهي. بانيورو قبيلي وارا به مينهن وسائڻ وارن جو وڏو احترام ڪندا آهن ۽ ڪين سوغاتن سان ڏڻي ڇڏيندا آهن. سيني کان وڏو مينهن وسائيندڙ، جنهن کي مينهن مڃان مڪمل اختيار حاصل هوندو آهي، سو بادشاه هوندو آهي، پر هو پنهنجي اها طاقت پين ماڻهن کي به سونهي سگهندو آهي ته جيئن اها نعمت تقسيم ٿي سگهي ۽ آسماني پاڻي بادشاهيءَ جي مختلف علائقن ۾ حصن تي يڪسان طور وسي سگهي.

مغربي توڙي مشرقي ۽ مرڪزي آفريڪا ۾ اسان کي سردار ۽ جادوگر جي فرض جو ساڳيوئي اشتراڪ نظر اچي ٿو. اتان جو سردار ساڳئي وقت ويڇ به آهي، ته هڪ ڪاريگر لوهار به، چو ته

ٿن قبيلي وارا لوهار جي پيشي کي مقدس سمجهندا. آهن ۽ سردارن کان علاوه ٻيو ڪوبه ماڻهو ان هنر ۾ هٿ نه ٿو وجهي سگهي.

ڏکڻ آفريڪا ۾ سردار ۽ "مينهن وسائيندڙ" جي منصبن جي تعلقات متعلق هڪ باخبر مصنف لکي ٿو: "تمام پراڻي زماني ۾ قبيلي جو سردار هڪ 'وڏو مينهن وسائيندڙ' هوندو هو. ڪي سردار انهيءَ ڪم ۾ ٻئي ڪنهن کي به پاڻ سان مقابلي ڪرڻ جي اجازت نه ڏيندا هئا، ته متان ڪنهن ڪامياب 'مينهن وسائيندڙ' کي سردار ڪري منتخب ڪيو وڃي. ان لاءِ هڪ ٻو سبب به هو: 'مينهن وسائيندڙ' جيڪڏهن وڏيءَ شهرت جو مالڪ هوندو هو، ته هو پڪ ئي پڪ دولتمند به هوندو هو ۽ ظاهر آهي ته ٻئي ڪنهن کي به مالدار ٿيڻ جو موقعو ڏيڻ سردار لاءِ ڪڏهن به فائديمند ڪونه هو. هڪ 'مينهن وسائيندڙ' جو عوام متان زبردست اثر رهي ٿو، جنهنڪري انهيءَ ڪري کي شاهي خاندان ۾ ئي محفوظ رکڻ نهايت ئي اهم امر هو. روايتن ۾ مينهن وسائڻ جي طاقت کي هميشه قديم سردارن ۽ قومي سورمن جي بنيادي شان سان واسته ڪيو ويو آهي، ۽ قوي امڪان آهي ته قبيلن ۾ اوائلي سرداري سرشتي جو اهوئي بنياد هجي. جيڪو ماڻهو مينهن وسائيندو هو، سو ئي لازمي طور سردار ٿيندو هو. ساڳئي نموني سان، چاڪا، مشهور زولو قبيلي جي مطلق العنان سردار، کي اعلانن وسيلي يا ٻين مناسب طريقن سان پنهنجي متعلق هميشه هيءَ ڳالهه مشهور رکڻي پوندي هئي ته هوئي اڪيلو اهڙو شخص هو، جنهن کي مينهن جي پروڙ پوندي هئي، چو ته ڪيس معلوم هو ته جيڪڏهن هو ٻئي ڪنهن کي به مقابلي ڪرڻ جي اجازت ڏيندو، ته سندس زندگي غير محفوظ ٿي پوندي." ساڳيءَ طرح ڏکڻ آفريڪا جي قبيلن جو عام ذڪر ڪندي، ڊاڪٽر موفت چوي ٿو ته "'مينهن وسائيندڙ' ماڻهن جي نظرن ۾ ڪو گهٽ درجي وارو ماڻهو ڪونهي، ڪيس ماڻهن جي دلين متان بادشاه کان به وڌيڪ اختيار حاصل آهي، ۽ خود بادشاه کي به هن اعليٰ ترين عملدار جي حڪمن آڏو

جھڪڻ لاءِ مجبور رهڻو پوي ٿو."

مٿي چاڻايل شهادتون ۽ ثابتيون هن ڳالهه جو امڪان پيدا ڪن ٿيون ته آفريڪا ۾ بادشاه جو رتبو گهڻو ڪري پهلڪ جادوگر ۽ خاص طرح 'سينهن وسائينڊز' جي رتبي جي پيداوار آهي. جادوگر پنهنجي پيشي جي فرض ادائيءَ ڪري عام ماڻهن جي دلين ۾ جيڪا بي‌پايان دهشت پيدا ڪري ٿو ۽ دولت جمع ڪري ٿو، تن پنهي گڏجي سندس منصب ۾ اضافو آندو هوندو. پر جيڪڏهن جادوگر، ۽ خاص طرح 'سينهن وسائينڊز' جي زندگي هڪ ڪامياب پيشه ور کي وڏن انعامن اڪرامن جي پيشڪش ڪري ٿي، ته ساڻئي وقت اها هن لاءِ متعدد مصيبتن ۽ خطرن سان پڻ پريل رهي ٿي، جن ۾ هڪ بدنصيب يا پنهنجي هنر کان ناآشنا ڪاريگر ڪنهن به وقت ڦاسي سگهي ٿو. هڪ پهلڪ جادوگر جي زندگي درحقيقت ڏاڍي نازڪ ٿئي ٿي، ڇو ته جتي ماڻهن کي اهو پختو يقين رهي ٿو ته سينهن وسائڻ، سچ چمڪائڻ ۽ زمين جي ميون کي پيدا ڪرڻ سندس ئي وس ۾ آهي، اتي هو خشڪسالي‌ءَ ۽ قحط کي سندس قابل مذمت لاپرواهيءَ يا جاڻي واڻي ضد سان منسوب ڪندا آهن، جنهن لاءِ ڪيس موزون سزائون ڏيندا آهن. ان ڪري آفريڪا جو جيڪو سردار سينهن وسائڻ ۾ ناڪامياب ٿيندو آهي، تنهن کي گهڻو ڪري جلاوطن يا قتل ڪيو ويندو آهي. چنانچ مغربي آفريڪا جي ڪن حصن ۾، جڏهن ماڻهن جون بادشاه کي پيش ڪيل قربانيون ۽ دعائون سينهن وسائڻ ۾ ناڪام ٿيندیون آهن، تڏهن سندس رعيت ڪيس رسين ۾ جڪڑي زبردستيءَ سندس وڏن جي قبرستان ڏانهن وڃي ويندي آهي، ته جيئن هو ڪائنن گهربل سينهن حاصل ڪري سگهي. اولهه آفريڪا جي بنجار قبيلي وارا سينهن وسائڻ يا خوشگوار موسم پيدا ڪرڻ جي قوت کي پنهنجي بادشاه ڏانهن منسوب ڪندا آهن. جيسين آب هوا وٽندڙ ۽ سهائينڊز هوندي آهي، تيسين ڪيس اناج ۽ ڏورن ڏڪڻ جي سوڪڙين پاڪڙين سان ڏئي ڇڏيدا آهن. پر جڏهن خشڪ موسم يا برسات جي طويل عرصي تائين هلڻ جو

انديشو هوندو آهي، ته هو سندس بيحرمتي ڪندا آهن ۽ ڪيس تيسين مارڻيندا رهندا آهن، جيسين آب هوا ۾ ڪا تبديلي اچي. جڏهن فصل ٽورو لهندو آهي، يا ڪناري تي ايندڙ ساوتبدي لهرن ۾ ايترو زور هوندو آهي، جو مڇيءَ جي شڪار ڪرڻ ۾ دقت پيش ايندي آهي، تڏهن لوڻانگو جا ماڻهو پنهنجي بادشاه تي "بدنيتي" جو الزام ڏري، ڪيس تخت تان لاهي ڇڏيندا آهن. گرين ڪوسٽ تي وڏي پادريءَ يا جادوگر بادشاه کي، جنهن کي "بوديو" جو لقب مليل آهي، قبيلي جي تندرستيءَ، زمين جي آبادي۽ سمنڊ ۽ درياهن ۾ مڇيءَ جي جهجهائيءَ لاءِ ذميدار ٺهرايو ويندو آهي، ۽ جڪڏهن انهيءَ سلسلي ۾ ڪا مصيبت ملڪ تان نازل ٿيندي آهي، ته "بوديو" کي سندس عهدي تان هٽايو ويندو آهي. وڪٽوريا نيانزا ڍنڍ جي جنوبي ساحل تي، اسوڪوما نالي هڪ وڏي ضلعي ۾، مينهن ۽ ماکڙ جو مسئلو سلطان جي حڪومت جي مسئلن مان هڪ اهم مسئلو آهي. پين ڳالهين سان گڏ ڪيس اها به ڄاڻ هئي گهرجي ته مينهن ڪيئن وسائجي ۽ ماکڙ کي ڪيئن هڪالي ڪيجي. جيڪڏهن هو پاڻ ۽ سندس ويج اهي ڪم سرانجام نه ڪري سگهندا آهن، ته پوءِ مصيبت جي وقتن ۾ سندس وجود خطري ۾ هوندو آهي. هڪ دفعي جڏهن ماڻهن جي گهرج مطابق مينهن ڪونه ٻيو، تڏهن سلطان کي اتان (ناسا جي پرسان اتوتوا ۾) هڪالي ڪيو ويو. درحقيقت انهن ماڻهن جو اهو ئي خيال آهي ته حڪمرانن کي قدرت ۽ ان جي نظام تي اختيار هئڻ گهرجي. اسان کي نيانزا علائقي جي مقامي باشندن لاءِ عام طور ائين ٻڌايو ويندو آهي ته "هو سمجهندا آهن ته مينهن جادوءَ جي اثر سبب وسندو آهي ۽ ان کي وسائڻ جو اهم فرض قبيلي جي سردار مٿان عائد ٿئي ٿو. جيڪڏهن مينهن پنهنجيءَ مند تي نه وسندو آهي، ته هر ڪوئي سردار جي شڪايت ڪندو آهي. ڪيترن ئي ننڍن ننڍن بادشاهن کي خشڪساليءَ سبب ملڪ مان نيڪالي ڏني ويئي آهي". نيل درياه جي بالائي حصن ۾ رهندڙ لاتوڪا قبيلي

وارن ۾ جڏهن فصل ۾ سوڪ ايندي آهي ۽ قبيلي جي سردار طرفان مينهن وسائڻ لاءِ سپ جتن بيسود ثابت ٿيندا آهن، تڏهن اهي گڏجي گهٽو ڪري رات جو مٽس حملو ڪندا آهن ۽ سندس سپ مال مڈي ڦري، ڪيس پڇائي ڪيندا آهن. پر گهٽو ڪري ان کي اڳو پوءِ قتل ڪري ڇڏيندا آهن.

دنيا جي گهٽن پين علائقن ۾، بادشاهن ۾ پنهنجي رعايا جي بهبودي۽ ۽ پلائي۽ خاطر قدرت جي نظام کي هلائڻ لاءِ توقع رکي ويئي آهي ۽ جيڪڏهن هو انهيءَ ڪالهه ۾ ناڪامياب ثابت ٿيا آهن، تہ کين سزائون ڏنيون ويون آهن. معلوم ٿئي ٿو تہ قحط سالي۽ جي وقتن تي سڀين لوڪ پنهنجي بادشاه کي قيد ڪندا هئا. قديم مصر ۾ فصلن جي هيٺائي۽ جو الزام مقدس بادشاهن تي عائد ڪيو ويندو هو، ۽ پڻ "مقدس جانورن" کي قدرت جي نظام ڪارڪردگي۽ لاءِ ذميدار ٺهرايو ويندو هو. جڏهن ۽ خشڪ موسم ڊگهي عرصي تائين هلندي هئي ۽ ان جي نتيجي ۾ وڏڏڙ بيماريون ۽ ٻيون مصيبتون ملڪ ۾ منهن ڪيندڙيون هيون، تڏهن اتان جا پوجاري رات جو انهن جانورن کي باهر وٺي وڃي کين ڏمڪيون ۽ دڙڪا ڏيندا هئا، پر جيڪڏهن مصيبت ۾ اڃا ۽ ڪا ڪمي ڪانہ ايندي هئي، تہ هو انهن ڏورن کي ڪهي ڇڏيندا هئا. ڏکڻ پئسفڪ ۾ نيوئي يا سئويج ٻالي مرجان جي ٻيٽ ۾، اڳئين زماني ۾ بادشاهن جو هڪ سلسلو حڪمراني ڪندو هو، پر جيئن تہ اتان جا بادشاه ساڳئي وقت وڏا پادري پڻ هوندا هئا ۽ اناج پيدا ڪرڻ جي اميد ۽ منجهن رکي ويندي هئي، ان ڪري خشڪ موسم ۽ قحط سالي۽ ۾ ماڻهو مٽن ڪاوڙجي، کين قتل ڪري ڇڏيندا هئا، تان جو، جيئن تہ ڪيترائي هڪڙي جي پٺيان ائين قتل ٿي ويا، تنهنڪري منجهائڻ نيٺ ڪنهن ۽ بادشاه ٿيڻ قبول ڪونہ ڪيو ۽ بادشاهي نظام جو اهڙيءَ طرح بنهہ خاتمو اچي ويو. قديم چيني مصنف چون ٿا تہ ڪوريا ۾ جڏهن ۽ تمام ٿورو يا تمام گهٽو مينهن وسندو هو، جنهنڪري فصل پوريءَ طرح نہ

پچندا هئا، تڏهن ان جو ڏوه بادشاه جي پر تي ڏريو ويندو هو، کي چوندا هئا ته کيس تخت تان لاٿو وڃي، کي وري کيس قتل ڪرڻ جو مشورو ڏيندا هئا.

آمريڪا جي گاڙهن هندستانين جي قبيلن وارن تهذيب و تمدن طرف گهٽي کان گهٽو واڌارو ميڪسيڪو ۽ پيروءَ جي "بادشاهي ـ ۽ ـ مذهبي" نوعيت وارين حڪومتن جي دور ۾ ڪيو. پر انهن ملڪن جي اوائلي تاريخ متعلق اسان کي ايتري ته گهٽ معلومات حاصل آهي، جو خاطريءَ سان نه ٿو چئي سگهجي ته سندن مقدس بادشاهن جا ابا ڏاڏا ويڃ يعني جادوگر هئا يا نه. البت سندن نسل يا گهراڻي جو هڪ هلڪو سراغ اسان کي انهيءَ قسم ۾ ملي ٿو، جيڪو ميڪسيڪو جا بادشاه تخت تي ويهڻ وقت ڪندا هئا ۽ اهو هيءُ هو: "آءٌ سج کي ڀاريندس، ڪرن مان مينهن وسائيندس، درياهن ۾ ٻاڦ وهائيندس ۽ ڌرتيءَ مان ڄام ميوا پيدا ڪندس." يقيناً قديم دور واريءَ آمريڪا ۾، جادوگر-ويڃ، پنهنجي پراسرار نوراني حلقي ۽ دهشت واريءَ فضا جي درميان وڏي اثر رسوخ ۽ اهميت وارو شخص هو ۽ امڪان آهي ته گهڻن قبيلن ۾ هو سردار يا بادشاه جي منصب تائين وڃي پهتو هوندو، جيتوڻيڪ هن جي انهيءَ ارتقا جي باري ۾ اثباتي ۽ پختيون شهادتون عدم موجود آهن. چنانچه "ڪنٽان" اسان کي ٻڌائي ٿو ته اتر آمريڪا ۾ جادوگر-ويڃن جو "قبيلي ۾ ممتاز ۽ معزز شخصن جهڙو قدر ڪيو ويندو آهي ۽ سڄو قبيلو کين وڏي ۾ وڏي عزت ۽ آبرو ڏيندو آهي ـ نه فقط طبي معالجن ۾ سندن مهارت لاءِ پر زياده تر جادوءَ ۽ اسرارن ۾ سندن حرفت ۽ ڪاريگريءَ سبب، جنهن جي اهي سڀئي گهٽيءَ حد تائين تجارت ڪندا آهن... سڀئي قبيلن جا 'ويڃ' شعبده باز هوندا آهن ـ جادوگر هوندا آهن ـ پيشينگويون ڪندڙ هوندا آهن، ۽ آءٌ ته کين هوند 'مقدس پادري' ٿي ڪٽي چوان، ڇو جو اهي قبيلي جي سڀني مذهبي رسمن رواجن جي نگراني ۽ اڳواني ڪندا آهن. کين 'غيب جي خبر ڏيندڙ' سمجهيو

ويندو آهي. صلح توڙي جنگ وارين کائونسلن ۾ کين سردارن جي پاسي ۾ جاءِ ڏني ويندي آهي، مشترڪ نوعيت جي هرقدم کٽڻ کان اڳ ڪائنس مشورو ورتو ويندو آهي ۽ سندن راءِ کي وڏي ۾ وڏي عزت ۽ اهميت ڏني ويندي آهي." ساڳيءَ طرح ڪئليفورنيا ۾ "هئيو قبيلي وارن ۾ جادوگر-ويج کي وڏي ۾ وڏيءَ اهميت وارو شخص سمجهيوويندو هو، يا شايد اڄا به سمجهيو ويندو آهي. حڪومت جي ڪنهن به خاص نظام ۽ سرشتي جي عدم موجودگيءَ ۾، 'ويج' جي لفظ کي وڏو وزن هوندو آهي. معاشري جي هڪ طبقي يا گروه جي حيثيت ۾ سندن وڏو رعب ويڙل آهي، ۽ قانون موجب انهن جي سردارکان به زياده فرمانبرداري ۽ مڃتا ڪئي ويندي آهي."

ڏکڻ آمريڪا ۾ به ڪڏهن جادوگر يا "ويج" سرداريءَ يا بادشاهيءَ جي شاهراه تي گامزن نظر اچي رهيا هئا. برازيل جي ساحل تي سيني کان زياده اوائلي آباد ٿيندڙ مان ٽوپت نالي هڪ فرينچ پڌائي ٿو ته هندستاني "انهن 'پيجز' (ويچن) کي اهڙيءَ ته عزت ۽ احترام سان ڏسندا آهن، جو هو انهن جي پوڄا ڪندا آهن، يا کين ديوتائون ڪري مڃيندا آهن. عام ماڻهو انهن ڏانهن ويندي، سجدا ڪندي ۽ ڪائنس هيءَ يا هي ڪا اهڙي قسم جي دعا پنندي ڏٺا ويندا آهن ته 'دعا ڪر، نه شل آڳ بيمار نه ٿيان، شل آڳ نه مران! نه آڳ ۽ نه منهنجا ٻچا ٻارا!' هو وري هيئيون يا ٻيو ڪو اهڙو جواب ڏيندو آهي: 'تون نه مرندين، تون بيمار نه ٿيندين.' پر ڪن وقتن تي جيڪڏهن هو سچ نه ڳالهائيندا آهن ۽ حقيقت سندن پيشينگوين کان مختلف نڪري پوندي آهي ته ماڻهو کين 'پيجز' جهڙي اعليٰ لقب ۽ شان جي ناقابل سمجهي قتل ڪرڻ کان به نه ٽرندا آهن." گرانچاکو جي لينگوئا قوم جي ڳاڙهن هندستانين ۾ هرهڪ قبيلي وارن جو پنهنجو پنهنجو سردار هوندو آهي، پر هن ويچاري کي ڪابه اختياري ڪانه هوندي آهي. پنهنجي منصب جي انوکي نوعيت جي مدنظر کيس پنهنجن ماڻهن کي ڪيئي سوکڙيون ڪاڙيون ڏيڻيون پوندیون آهن، جنهنڪري

هو مشڪل سان دولتمند ٿيندو آهي ۽ گهٽو ڪري پنهنجي رعايا کان زياده بچڻ حالن ۾ هوندو آهي. "درحقيقت جادوگر ٿي اهو ماڻهو آهي، جنهن جي هٿن ۾ سياسي ڪان زياده اقتدار ۽ اختيار هوندو آهي، ۽ هو سرڳاتن ڏيئ بدران وڻ تي هريل هوندو آهي."
جادوگر جو فرض آهي ته هو پنهنجي قبيلي جي دشمنن تي مرض ۽ مصيبت نازل ڪري ۽ پنهنجن ماڻهن ڪي مخالف جادوءَ کان محفوظ رکي. انهن خدمتن لاءِ ماڻهو هن کي مالا مال ڪري ڇڏيندا آهن، ۽ انهن وٽان هو وڏي اثر رسوخ ۽ اختياريءَ واري پوزيشن اختيار ڪري ٿو.

ملايا جي سڄي علائقي ۾ راجا يا بادشاه کي فوق‌الفطري قوتن جو مالڪ سمجهي وهم وچان ان جي پوڄا ڪئي ويندي آهي، ۽ ان باري ۾ اهڙيون شهادتون موجود آهن، جن مان هي خيال ڪري سگهجي ٿو ته اهو بادشاه يا ڪيترن آفريڪي سردارن وانگر هڪ سڌي سادي جادوگر مان ئي ترقي ڪري انهيءَ منصب تي وڃي رسيو آهي. اڄ يا ملايا جي ماڻهن جو پختو اعتقاد آهي ته بادشاه فطرت جي ڪارناما، جهڙوڪ اناج جو ڏرتيءَ مان ڦٽ ۽ وڻن جو ميوي سان پرجڻ، وغيره، تي شخصي اثر رکي ٿو. اها ساڳي خصوصيت، البت گهٽ درجي واري، انهن ماڻهن وٽ به موجود سمجهي ويندي آهي، جن کي راجا پنهنجون ڪجهه اختياريون سونپيندو آهي، حتيٰ‌ڪ انهن يورپي آفيسرن ۾ به اها طاقت موجود سمجهي ويندي آهي، جي اتفاق سان ضلعي عملدارن جي حيثيت ۾ آتي ملازمت ۾ هوندا آهن. چنانچه ملايا جي هڪ رياست، سيلانگور، ۾ جانورن جي فصل جو سڪي وڃڻ اتان جي ضلعي آفيسرن جي تبديليءَ سان منسوب ڪيو ويندو آهي. ڊڪن سيليس جي توراتي قبيلي وارن جو اعتقاد آهي ته جانورن جي فصل جي پيلي ٿيڻ جو داروملدار سندن شهزادن جي چال چلت تي هوندو آهي، ۽ خراب حڪومت جو نتيجو، جنهن مان سندن مطلب انهيءَ حڪومت سان هوندو آهي، جا قديم رسم و رواج ڇڏي موافق نه هجي، فصلن جو

ناڪاميابي هوندو آهي.

سراواڪ رياست جي ڏياڪ قبيلي وارن جو اعتقاد آهي ته سندن مشهور حڪمران، راجا بروڪ، هڪ قسم جي جادوءَ جي خاصيت سان نوازيل هو، جنهن کي صحيح طريقي سان استعمال ڪرڻ سان چانورن جا فصل پرپور ٿيندا هئا. چنانچه جڏهن به هو ڪنهن قبيلي وارن وٽ ويندو هو، تڏهن هو ان وٽ اهو بج ڪٽي ايندا هئا، جو ڪين ايندڙ سال پوکڻو هوندو هو، راجا ان بج ۾ ڦڻ ڦاڻ ۽ آباد ٿيڻ جي خاصيت پرڻ لاءِ، ان جي مٿان عورتن جا هار، جن کي اگهوات ئي هڪ خاص قسم جي مرڪب ۾ ٻوڙي رکيو ويو هوندو هو، جهنجهٽي وانگر وڇائيندو هو. جڏهن به هو ڪنهن ڳوٺ ۾ داخل ٿيندو هو، تڏهن اتان جو عورتون سندس پيرن کي هڪ دفعو پاڻيءَ سان ڌوئي، انهن جي مٿان وري ڪچي ناريل جو کير هاريندين هيون ۽ آخر ۾ وري به انهن مٿان پاڻي هاريندين هيون، انهيءَ سڄي پاڻيءَ کي، جو سندس پيرن کي لڳو هو، اهي عورتون ٻنيءَ ۾ ڇڪارڻ لاءِ محفوظ رکندين هيون، ڇو ته سندن اعتقاد هو ته ان کري سندن فصل پرپور ۽ ٻلا ٿيندا. جن قبيلن وٽ هو دوريءَ سبب نه پهچي سگهندو هو، سي ڪيس اڇي ڪپڙي جو هڪ ٽڪر ۽ ٽورو سون يا چاندي موڪلي ڏيندا هئا، ۽ جڏهن راجا انهن کي پنهنجي برڪت واري هٿ سان "طاقتور" ٻڌائيندو هو، تڏهن هو انهن کي پنهنجن ٻنين ۾ دفن ڪندا هئا، جنهن کان پوءِ ڪين پرپور فصل جو يقين رهندو هو. هڪ دفعي جڏهن ڪنهن يورپي آفيسر هن خيال جو اظهار ڪيو ته سامبان قبيلي وارن جي چانورن جا فصل چڱا ٿيا آهن، تڏهن انهن جي سردار هڪدم جواب ڏنو ته "پيو وري چا ٿيندو، جو راجا بروڪ هڪ دفعو به وٽن ڪونه آيو هوا" هن پوءِ انهيءَ يورپي آفيسر کي استدعا ڪئي ته مسٽر بروڪ کي سندن قبيلي وارن ڏانهن اچڻ ۽ زمين جي ٻي برڪتيءَ دور ڪرڻ لاءِ ڪنهن به صورت ۾ آماده ڪيو وڃي. ته ڏاڍو سٺو.

اهو اعتقاد تہ بادشاهن کي جادوءَ جون يا فوق‌الفطري طاقتون حاصل هونديون آهن، جن جي وسيلي هو زمين کي آباد ۽ سائو ڪري سگهندا آهن ۽ پنهنجي رعايا تي ٻيون نوازشون ڪندا آهن، هندستان کان ولي آئرلئنڊ تائين آباد ٿيل آريه نسل جي سڀني قومن جي وڏن ۾ عام موجود هو، جنهن انهن سڀني ملڪن ۾ اڄ ڏينهن تائين پنهنجا واضح آثار ڇڏيا آهن. چنانچہ قديم هندن جي قانون جي ڪتاب ۾، جنهن کي "منوءَ جا قانون" سڏيو ويندو آهي، هڪ چڱي بادشاه جي حڪومت جون هي علامتون بيان ڪيل آهن: "انهي ملڪ ۾، جتان جو بادشاه فاني گنهگارن جي ملڪيت ضبط ڪرڻ کان پرهيز ڪري ٿو، ماٺهو پنهنجي پوري وقت تي جمندا آهن ۽ انهن جي حياتي وڏي ٿيندي آهي؛ ڪڻمين جو هرهڪ فصل ائين ئي اپرندو آهي، جيئن ان کي پوکيو ويندو آهي؛ پارن جو موت ڪوبہ ٿيندو آهي ۽ ڪوبہ ٻار بگڙيل صورت سان ڪونہ ڄمندو آهي." "هومر" واري يونان ۾ بادشاهن ۽ سردارن کي "مقدس" (*Sacred*) يا "ديوتا" (*Divine*) سڏيو ويندو هو، انهن جا گهر به "مقدس هوندا هئا ۽ سندن رٿ به مقدس سڏيا ويندا هئا، ماٺهن جو اهو خيال هوندو هو تہ نيڪ بادشاه جي دور حڪومت ۾ ڪاريءَ ڌرتيءَ مان ڪڪ ۽ جون جا ٻريور فصل پيدا ٿيندا، وڻ ميوي جي بارکان جهڪي ويندا، ڍڍ وڌندا ۽ سمنڊ مان جام مڇيون ملنديون. وڇين صدين ۾ جڏهن ڊينمارڪ جو بادشاه، ولئڊيمر پهريون، جرمنيءَ جي سير تي آيو هو، تڏهن اتان جي عورتن پنهنجا ٻار ۽ ڪڻمين پنهنجا ٻج هن جي هٿ ڦيرائڻ لاءِ وٽس آندا، جو سندن خيال هو تہ شاهي هٿ لڳڻ جي برڪت ڪري ٻار تندرست ۽ توانا ٿيندا، ۽ ساڳي ئي اعتقاد سبب ڪڻمين کيس پنهنجي هٿ سان سندن ٻج ڇٽڻ لاءِ استدعا ڪئي. قديم آئرلئنڊ جي ماٺهن جو اعتقاد هو تہ جڏهن سندن بادشاه پنهنجن وڏن جون رسمون پوريون ڪندا هئا، تڏهن موسمون معتدل، فصل ڇڇهار، چوپايو مال سائو، ۽ پاڻي مڇين جي دولت سان مالا مال،

ٿيندا هئا، ۽ ميوبدار وڻن کي ميوي جي بار کان ٽيڪون ڏيئي بيهارڻو پوندو هو. "سينٽ پئٽرڪ" جي نالي تصديق ٿيل هڪ توب تي هڪ نيڪ بادشاه جي حڪومت جي نعمتن ۾ هي ڳالهيون شمار ڪيون وييون آهن: "خوشگوار آب هوا، ماڻا سمنڊ، پربور ۽ جهجها فصل ۽ ميوي سان پريل وڻ." ٻئي طرف قحط، وهڪيل ڳئون، جيتن کاڌل ميوو ۽ اناج جي اٽاٽ ـ اهي خراب حڪمران جي وجود جون يقيني ۽ ناقابل ترديد ثابتيون سمجهيون ويندڙون هيون.

اهڙن وهمن جو آخرين يادگار نشان، جو انگريز بادشاهن جي متعلق دير تائين هلندو آيو، سو شايد اهو اعتقاد هو تہ هو پنهنجي هٿ جي ڇهڻ سان "اسڪروفولا" (*Scrofula*) بيماريءَ کي ڇٽائي سگهندا هئا. اها بيماري، ان ڪري "بادشاهي شامت" جي نالي سان ئي مشهور هئي. راڻي ايليزبيٿ شفا ڏيڻ جي اها ڪرامتي طاقت اڪثر استعمال ڪندي هئي. سنہ ۱۶۳۳ع ۾ وچ اونهاري واري ڏينهن* تي، چارلس پهرئين هوليرود جي شاهي ديول اندر هڪ ئي ڏڪ سان پورن هڪ سو ماڻهن کي شفايابَ ڪيو. پر سندس پٽ چارلس ٻئي جي ڏينهن ۾ اها رسم پنهنجي ڪمال عروج کي وڃي پهتي. جيو وڃي ٿو تہ چارلس ٻئي پنهنجي حڪومت جي دوران ۾ قريباً هڪ لک ماڻهن کي "اسڪروفولا" بيماريءَ کان شفايابي ڏني. سندس قريب پهچڻ لاءِ جيڪا گيهم ٿيندي هئي، سا ڪن وقتن تي موتمار هوندي هئي. هڪ اهڙي موقعي تي ڇهہ يا ست ماڻهو، جي پنهنجي شفايابيءَ لاءِ آيا هئا، سي ماڻهن جي پيرن ۾ چيپاٽجي مري ويا. ٽڏي دماغ واري "وليم ٽئين" اهڙيءَ بيهودگيءَ حرڪت ۾ شريڪ ٿيڻ کان نفرت جو اظهار ڪيو، ۽ جڏهن سندس محلات کي حسب دستور اهڙن گدلن بيمارن جي انبوه اچي گهيرو ڪيو، تڏهن هن کين ڪجهہ خيرات ڏيئي واپس موڪلڻ جو حڪم ڏنو. فقط هڪ ئي اهڙي موقعي تي جڏهن

* سينٽ جان دي بپٽسٽ جي جنم ڏينهن واري تقريب، جا ۲۴ جون تي هر سال ملهائي ويندي آهي.

کیس بار بار منڊون ميڙيون ڪري هڪ بيمار کي هٿ لائڻ لاءِ مجبور ڪيو ويو. تڏهن هن مريض کي چيو تہ "خدا توکي بهتر تندرستي ۽ زياده صحت ڏئي!" بهرحال، متوقع طور، اها زخم موڳي دماغ ۽ متعصب "جيمس ٻئي" ۽ سندس بي عقل ڏي‌ڏ راڻي "ائن" جي ڏينهن ۾ وري چاري ڪئي ويئي.

فرانس جا بادشاه به ساڳئي طرح ڇهڙ سان بيمار کي شفا ڏيڻ جي ڪرامت جي دعويٰ ڪندا هئا، جنهن لاءِ چوندا آهن تہ اها ڪين ڪلووس يا سينٽ لوئي ۽ وٽان ملهيل هئي ۽ اسان جي انگريز بادشاهن اها ايڊورڊ دي ڪنفيسر وٽان حاصل ڪئي هئي. ساڳئي طرح ٽونگا جا وحشي سردار اسڪروفولا ۽ جيري جي بيمارن کي پير سان ڇهي شفايابَ ڪندا هئا. ان جو علاج خالص هم آهنگ جادوءَ جي اصول تي ڪيو ويندو هو، ڇو تہ مرض جي وڃڻ توڙي ان جي علاج جو سبب بادشاه جي جسم، يا ان سان لاڳاپيل ڪنهن شيءَ سان لڳڻ کي ئي سمجهيو ويندو هو.

مٿين سڀني حقيقتن، شهادتن ۽ دليلن جي مدنظر، اسين هن نتيجي ڏيڻ ۾ حق بجانب ٿينداسون تہ دنيا جي گهڻن حصن ۾ بادشاه جو منصب قديم جادوگر يا "ويچ" جي منصب جو سڌو سنئون نتيجو ۽ اختتام آهي. هڪ دفعو جڏهن جادوگرن جي هڪ مخصوص گروه کي قبيلي کان ڌار ڪري، ان کي اهڙن فرضن جي سرانجامي ۽ جو ڪم سونپيو ويو، جن تي عوام جي سلامتيءَ ۽ بهبودي ۽ جو دارومدار سمجهيو ٿي ويو، تڏهن اهي ماڻهو آهستي آهستي وڏي دولت ۽ اقتدار جي منزل تي وڃي رسيا، تان جو انهن جا اڳواڻ وڏندي وڏندي مقدس بادشاهن جي درجي کي وڃي پهتا. پر انهيءَ عظيم سماجي انقلاب سان گڏ وگڏ، جو هڙي نموني جمهوريت سان شروع ٿي، نيٺ اڇي مطلق‌العنان ملوڪيت تي ختم ٿئي ٿو، هڪ دماغي انقلاب پڻ رونما ٿئي ٿو، جو خود بادشاهيءَ يا ملوڪيت جي بنيادي تصور ۽ ان جي فرضن تي اثر انداز ٿئي ٿو. ڇو تہ جيئن وقت گذرندو وڃي ٿو، تيئن سڃاڻ ذهن

وارن ماڻهن تي جادوءَ جو ڪوڙ ۽ ڪچ عيان ٿيندو وڃي ٿو، تان جو آهستي آهستي ان جي جاءِ اچي مذهب والاري ٿو، ۽ لفظ "جادوگر" جي جاءِ "پادري" اچي اختيار ٿو ڪري. جو انسان جي پلائيءَ خاطر فطرت جي قوتن تي سڌيءَ طرح ضابطي هلائڻ جي دعويٰ ترڪ ڪري، سا گيو ئي مقصد اڻ سڌي نموني حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪري ٿو، يعني هو ديوتائن جي رحم و ڪرم کي متحرڪ ڪري ۽ کين مناسب انداز ۾ منٿ ميڙ ڪري، ڪائنات انهن ڪمن جي سرانجامي طلبي ٿو، جن جي سرانجاميءَ کان خود پاڻ کي هاڻي معذور ۽ مجبور ٿو سمجهي. چنانچه بادشاهيءَ جو منصب، جادوگر جي حيثيت سان شروع ٿي، آهستي آهستي جادوگريءَ جي عمل جي بجاءِ پٿهنجي مٿان هڪ پوجاريءَ جي عبادت ۽ قرباني جا فرض عائد ڪري ٿو چڏي. هن منزل تي انسان ۽ ديوتا جي درميان جيتوڻيڪ فرق پوريءَ طرح اڃا تائين ڪونه ٿو محسوس ٿئي، ان جي باوجود عام طرح اهو وڃاڻ رهي ٿو ته انسان، نه فقط مرڻ کان پوءِ، پر جيئري ۾ پٿهنجي جسم اندر زبردست ۽ طاقتور ديوتا جي عارضي يا مستقل واسي ٿيڻ سبب، بذات خود ديوتا جي رتبي کي پهچي سگهيو ٿو. انساني روپ ۾ ديوتا جي ظهور جي هن اعتقاد مان ماڻهن جي ٻئي ڪنهن به طبقي ڪڍهن به ايترو فائدو حاصل ڪونه ڪيو آهي جيترو بادشاهن. هي اعتقاد ۽ ان سان گڏ بادشاهن جي خدائيت يا خدائي پاڇي هيٺ جو نظريو، ايندڙ باب ۾ اسان جي بحث ۽ تحقيقات جو موضوع رهندو.

باب ستون

ديوتا روپ انسان

دنيا جي اڪثر ملڪن جي وحشي قومن ۾ قبيلن جي اعتقادن ۾ رسمن مان انسان جيڪي مثال مٽين بابن ۾ پيش ڪيا آهن، سي هن حقيقت کي ثابت ڪرڻ لاءِ ڪافي آهن ته هڪ وحشي انسان قدرتي طاقتن مٿان پنهنجين قوتن جي انهن حدن کي شناخت ڪرڻ کان قاصر آهي، جيڪي حدون اڄ انسان جي نظرن ۾ بنهه صاف ۽ ظاهر آهن. اهڙي معاشري ۾، جتي هرهڪ ماڻهو ٽورين گهڻين اهڙين قوتن سان نوازيل سمجهيو وڃي ٿو، جن کي فوق‌الفطري سڏي سگهجي ٿو، اتي صاف ظاهر آهي ته انسان ۽ ديوتا جي درميان فرق ڪجهه قدر جهڪو يا اڻ لکو ٿئي ٿو، يا ائين ڪٽي چٽجي ته اهڙن ماڻهن جي دماغ ۾ انهيءَ فرق محسوس ڪرڻ جي صلاحيت اڃا پيدا ئي ڪانه ٿي آهي. ديوتائن جو اهو تصور، آهي انسانن کان اعليٰ ڪي هستيون آهن، جن ۾ آهي آهي طاقتون آهن، جن جهڙيون يا جن جيتريون انسانن وٽ بنهه ڪين آهن ـ انساني تاريخ جي دوران ۾ هن قسم جو تصور نهايت آهستي آهستي ۽ تمام دير دير سان وجود ۾ آيو آهي. اوائلي قومن جا ماڻهو فوق‌الفطري هستين کي جيڪڏهن ماڻهن کان ڪجهه قدر بالاتر سمجهندا هئا، ته بلڪل ٽوريءَ حد تائين، جو ته هو ائين سمجهندا هئا ته هو انهن کان پنهنجيءَ مرضيءَ موجب ڪنهن به ڪم ڪرائڻ لاءِ ڪين ڊيڄاري ۽ ڏمڪائي ٿي سگهيا. انسائي خيال جي انهيءَ ارتقائي منزل تي هيءَ دنيا گويا هڪ وسيع جمهوريت تصور ڪري سگهجي ٿي، جنهن ۾ سڀئي هستيون، خواه فطري يا فوق‌الفطري، هڪ مناسب حد تائين مساوي سطح تي

بيڊل نظر اچن ٿيون. پر پنهنجي علم ۽ عرفان جي واڌاري سان گڏوگڏ انسان قدرت جي وسعت ۽ ان جي موجودگيءَ ۾ پنهنجيءَ ڪمزوريءَ ۽ ڪمزايگيءَ جو ڪجهه زياده چڱيءَ طرح احساس ڪرڻ سکي ٿو. ليڪن پنهنجي لاچاريءَ جي احساس اڇو سان گڏ، هن جي دماغ ۾ انهن فوق‌الفطري هستين جي ناتوانائيءَ ۽ ڪمزوريءَ جو گمان بهرحال ڪونه ٿو پيدا ٿئي، جن ڏانهن هن جي سمجهه موجب هيءَ دنيا پوري پيئي آهي. ان جي بلڪل برعڪس، هو انهن کي اڃا به زياده طاقتور تصور ڪري ٿو. جوڻ انهيءَ منزل تي سندس دماغ ۾ هن خيال جو سوچهرو يا پاڇولو، اڃا مڪمل طور ڪونه آيو آهي تہ هيءَ دنيا غير شخصي يا طبعياتي قوتن جو هڪ اهڙو نظام آهي، جو مقرر ۽ اٽل قاعدن مطابق هلي رهيو آهي. انهيءَ نظريي جي جهلڪ سندس دماغ ۾ يقيناً پيدا ٿي چڪي آهي، جنهن تي هو نہ فقط پنهنجي جادوءَ جي هنر ۾ پر روزمره جي گهڙن ڪمن ڪارين ۾ به عمل ڪري ٿو. پر ان نظريي جو اڃا تائين سندس ذهن ۾ پورو اظهار ڪونہ ٿيو آهي ۽ جڏهن هو دنيا کي سمجهڻ يا سمجهائڻ جي ڪوشش ڪري ٿو، جنهن ۾ هو زندگي بسر ڪري رهيو آهي، تڏهن هو ان کي شعوري ارادي ۽ شخصي هستيءَ جو مظهر تصور ڪري ٿو. ان صورت ۾ هو جيڪڏهن پاڻ کي اهڙو نبل ۽ ناچيز محسوس ڪري ٿو، تہ انهن هستين کي ڪيترو نہ قوي ۽ بلوان سمجهندو هوندو، جي سندس ويچار ۾ فطرت جي هن ديو هيڪل نظام کي هلائي رهيون آهن! چنانچہ جيئن جيئن ديوتائن سان برابريءَ جو قديم خام خيال سندس دماغ مان ڪافور ٿيندو وڃي ٿو، تيئن تيئن ساڳئي وقت هو قدرت جي نظام کي پنهنجن ڪمزور ۽ مختصر ذريعن، يعني جادوءَ جي جنترن منترن، سان هلائڻ جي اميد ۾ لاهي چڏي ٿو ۽ جيئن پوءِ تيئن انهن ديوتائن کي ئي هو انهن فوق‌الفطري طاقتن جو سرچشمو سمجهڻ لڳي ٿو، جن ۾ هو ڪنهن وقت سڌيءَ طرح پنهنجو حصو ۽ شراکت سمجهندو هو. علم ۽ ڄاڻ جي ترقيءَ سان، ان ڪري،

مذهبي رسم و رواج، ۽ عبادت ۽ قرباني اهم‌ترين ڪردار ادا ڪرڻ لڳن ٿيون، ۽ جادوءَ کي، جو ڪنهن وقت انهن جو حقي واجبي هٿيار سمجهيو ويندو هو، آهستي آهستي پس پشت اڇلايو وڃي ٿو، ۽ اهو نيٺ وڃي "ڪاري علم" جي ڪريل ۽ ذليل سطح تي ڪري ٿو.

جادوءَ کي هاڻي ديوتائن جي حد اختيار ۽ ٻڌڪيرائڻ ۽ ناپاڪ دخل اندازي سمجهيو وڃي ٿو، جنهنڪري پوڄارين طرفان، جن جي پنهنجي شهرت ۽ طاقت سندن ديوتائن جي اثر ۽ شهرت سان گڏوگڏ ڪم يا زياده ٿئي ٿي، جادوءَ جي مستعديءَ سان مخالفت ڪئي وڃي ٿي. چنانچ جڏهن اڳتي هلي مذهب ۽ وهم پرستيءَ جي درميان فرق نمودار ٿئي ٿو، تڏهن انسان کي معلوم ٿئي ٿو ته عبادت ۽ قرباني قوم جي نيڪ ۽ چاڻو ماڻهن جي طبقي جو ذريعو ۽ وسيلو بڻجن ٿيون، ۽ جادو وهمي ۽ جاهل طبقي جو آڌار ۽ آٽت ٿي پوي ٿو. پر جڏهن ايندا ۽ اڳتي هلي فطرتي عناصر جي قوتن کي شخصي هستين سمجهڻ بجاءِ، انهن کي قدرتي قائدن ۽ قانونن جي ماتحتي حيثيت ۾ سڃاتو ويو، تڏهن جادو، جنهن جو بنياد سببن ۽ نتيجن جي لازمي ۽ اٽل تر تسلسل ۽ چڪر تي ٻڌل آهي، ۽ جو شخصي رضا کان بلڪل مبرا آهي، هڪ دفعو وري بدناموسيءَ جي انهيءَ اوڙاهه کان منهن مٽي ڪڍي ٿو ۽ فطرتي اثرن ۽ نتيجن جي اصلي سببن جي تفتيش ڪري، سڏو سنئون سائنس لاءِ رستو هموار ڪري ٿو. ڪيميا جي پيٽ مان اجهو اهڙيءَ ريت جديد ڪيمسٽري (علم ڪيميا) جي سائنس جنم ورتي ٿي.

انسان - ديوتا، يا ديوتائن جي خوبين ۽ خصلتن يا فوق‌الفطري طاقتن سان نوازيل انسان جو خيال، بنيادي طور، مذهبي تاريخ جي انهيءَ اوائلي دور جي پيداوار آهي، جنهن ۾ انسانن ۽ ديوتائن کي ايڏا هڪ ٻئي سان درجي وارو سمجهيو ٿي ويو ۽ جڏهن انهن جي درميان پوئين دورن جي خيالن ۽ نظرين مطابق ناقابل عبور خليج ايڏا حائل ڪانه ٿي هئي. انساني روپ ۾ ديوتا جي موجودگيءَ

جو خيال انسان کي ڪٿي ڪيتريقدر بہ عجيب و غريب معلوم ٿئي، پر ان ۾ اوائلي زماني جي ماڻهوءَ کي، جو انسان-ديوتا يا ديوتا-انسان ۾ اعليٰ درجي واريون اهي ساڳيون فوق‌الفطري قوتون موجود سمجهي ٿو، جي هو ايمانداريءَ سان پاڻ ڏانهن منسوب ڪري ٿو، ڪابہ عجيب ڳالهہ معلوم نہ ٿي ٿئي. نہ ورڻ هو هڪ هوشيار ۽ طاقتور جادوگر ۽ ديوتا جي درميان ڪو خاص امتياز ئي محسوس ڪري ٿو. هن جا ديوتائون گهٽو ڪري فقط غيبي جادوگر آهن، جي فطرت جي پردي پٺيان اهي ساڳيا جنتر منتر ۽ ٽوٽا ڦيٽا ڪندا رهن ٿا، جي هڪ انساني جادوگر ظاهر ظهور ۽ جسماني حالت ۾ پنهنجن ماڻهن جي اکين اڳيان ڪندو رهي ٿو. ۽ جيئن ته عام طرح ائين سمجهيو ويندو آهي ته ديوتائون پنهنجن پوڄارين ۽ معتقدن کي انساني صورت ۾ ديدار ڪرائيندا آهن، ان حالت ۾ هڪ جادوگر لاءِ سندس نام نهاد ڪرامتن سبب انساني روپ ۾ ديوتا هئڻ جي شهرت حاصل ڪرڻ نهايت آسان آهي. چنانچہ سڌي سادي ۽ رواجي جادوگر جي حيثيت سان ابتدا ڪري، هڪ "ويچ" يا "جادوگر" هڪ ئي وقت مڪمل بادشاهہ ۽ ديوتا جي منصب تي پهچي وڃي ٿو. فقط هن جو ديوتا جي حيثيت ۾ ذڪر ڪندي، اسان کي وحشي انسان جي ديوتا جي تصور سان اهي انتهائي پيچيده نظريا، وابسته ڪرڻ نہ گهرجن، جي ان لفظ ڏانهن اڄ اسين منسوب ڪريون ٿا. انهيءَ عميق موضوع تي اسان جا هاڻوڪا نظريا هڪ طويل دماغي ۽ اخلاقي ارتقا جا نتيجا آهن، ۽ اهي هڪ وحشيءَ جي فهم و فراست کان ايتريقدر تہ دور آهن، جو هزار سمجهائڻ سان بہ هو انهن جي سمجهہ کان يڪسر قاصر رهي ٿو. تهذيب جي هيٺين منزل وارين قومن جي مذهب متعلق زيادہ تر مباحثا ۽ پسنديدگيءَ يا غيرپسنديدگيءَ جا اظهار صرف هاڪي غلط‌فهميءَ جو نتيجو آهن. وحشي هڪ تهذيب يافته ماڻهوءَ جي خيالن کي نہ ٿو سمجهي، ۽ ساڳيءَ طرح وحشيءَ جي خيالن کي بہ ڪي ٿورا تهذيب يافته

ماڻهو سمجهن ٿا. وحشي جڏهن پنهنجي مقصد لاءِ "ديوتا" جو لفظ استعمال ڪري ٿو، تڏهن سندس ذهن ۾ هڪ خاص قسم جي هستي آهي، جڏهن هڪ تهذيب يافته ماڻهو لفظ "ديوتا" استعمال ڪري ٿو، تڏهن سندس دماغ ۾ بلڪل مختلف نوعيت واري هستي موجود آهي، اهڙيءَ حالت ۾، جيئن عام طرح ٿيندو آهي، جيڪڏهن ٻئي جڳا هڪٻئي جي نقطه نگاه سان متفق نه ٿا ٿي سگهن، تہ انهن جي بحث مباحثي مان سواءِ مونجهاري ۽ غلطين جي ٻيو ڪو نتيجو نه نڪري سگهندو. جيڪڏهن اسين تهذيب يافته ماڻهو خدا جي ناليڪي خدائيت جي انهيءَ مخصوص نظريي جي روشنيءَ ۾ ٻئي استعمال ڪرڻ تي ضد ڪريون، جو انسان پنهنجي دل ۾ قائم ڪيو آهي، تہ پوءِ انسان کي اهو اقرار ڪرڻو پوندو تہ وحشيءَ کي ڪو خدا آهي ئي ڪونہ. ۽ جيڪڏهن اسين اها حقيقت قبول ڪريون تہ تهذيب جي ڪجهہ قدر اعليٰ منزل تي پهتل اڪثر وحشين وٽ ڪي ازڪر ڪن اهڙن فوق الفطري هستين متعلق ابتدائي نوعيت جو نظريو قائم ٿيل آهي، جن کي اسين بجا طور ديوتائون سڏي سگهون ٿا. تہ ان حالت ۾ اسين تاريخي حقائق جي نزديڪ تر رهنداسون، حالانڪ ان حالت ۾ به سندن "ديوتائن جو تصور" مڪمل طرح اهو ڪونهي، جيڪو ان لفظ مان اڄ اسين سمجهون ٿا. اهو ابتدائي نظريو، غالبا فڪر جي انهيءَ ابتدائي نقطي جو مظهر آهي، جنهن مان تهذيب يافته قومن آهستي آهستي خدا جي متعلق پنهنجو اعليٰ نظريو قائم ڪيو آهي، ۽ جيڪڏهن اسين مذهبي واڌاري ۽ ترقيءَ جي سچيءَ تاريخ جي تحقيقات ڪري سگهون تہ شايد معلوم ٿي وڃي تہ خدا جي متعلق اسان جي نظريي کي جيڪا سوچ ۽ فڪر جي زنجير وحشيءَ جي نظريي سان وڃي ملائي ٿي، سا ڪنهن لاڳيتي ۽ غير منقطع آهي.

انهن سمجهاڻين ۽ چتائن کان پوءِ، آءٌ هينئر ڪن اهڙن ديوتائن جا مثال پيش ڪندس، جن جي متعلق سندن پوڄارين جو اهو اعتقاد هو تہ انهن جو ڪن ماڻهن، مردن خواه عورتن، جي جسمن اندر

واسو هو. جن ماڻهن ۾ ڪنهن ديوتا جو واسو موجود سمجهيو ويندو آهي، سي هروڀرو هرحالت ۾ بادشاه يا بادشاهن جو اولاد ڪونہ هوندا آهن، اهو موهوم واسو نيچ ۾ نيچ طبقي جي ماڻهن ۾ ٻڌي سگهي ٿو. هندستان ۾، مثال طور، هڪ اهڙي ديوتا روپ انسان ڪهڙ جي رنگريز جي حيثيت ۾ زندگيءَ جو آغاز ڪيو، تہ ٻئي وادي جي پٽ جي حيثيت ۾، ان ڪري آءٌ پنهنجا مثال رکيو. شاهي خاندان جي شخصيتن مان ڪونہ ڏيندس، چوتہ آءٌ زنده ماڻهن جي ديوتائي حيثيت جي عام اصول، يعني ديوتائن جو انساني جسمن اندر واسو ڪرڻ واري اصول، جي وضاحت ڪرڻ گهران ٿو. وحشي معاشري ۾ اهڙن ديوتا-روپ ماڻهن جا عام جام مثال موجود آهن. ديوتا جو واسو عارضي ٻه ٽي سگهي ٿو ۽ دائمي ٻه. اول الذڪر حالت ۾ واسو ڪندڙ ديوتا — جنهن حالت کي عام طور پُر ٽيڻ (*Possession*) يا وجد ۾ اچڻ (*inspiration*) سڏيو ويندو آهي — پنهنجيءَ موجودگيءَ جو اظهار فوق الفطري علم جي صورت ۾ ڪندو آهي ۽ نہ فوق الفطري قوت جي صورت ۾. بين لفظن ۾ ڪٿي ڇڪجي تہ عام طور ان جي اظهار جي صورت ڳجهين ڳالهين پڌائڻ ۽ پيشينگوئين ڪرڻ جي هوندي آهي ۽ نہ ڪرامتن ۽ معجزن جي. ان جي برعڪس، جڏهن ديوتا جو واسو محض عارضي نوعيت جو ڪونہ هوندو آهي ۽ ديوتائي روح مستقل طور انساني جسم اندر پنهنجو قيامگاه بڻايو هوندو آهي، تڏهن اهڙي ديوتا-انسان کي پنهنجي نوعيت ثابت ڪرڻ لاءِ معجزن ۽ ڪرامتن ڏيکارڻ لاءِ ڇيو ويندو آهي. هن باري ۾ فقط اها گاله ياد رکڻ گهرجي تہ خيال جي هن منزل تي ماڻهو ڪرامتن ۽ معجزن کي قدرت جي قانون جي خلاف ورزي نہ ٿا سمجهن. قدرتي قانون جي وجود کان بيخبر وحشي، ان جي پڇاڙيءَ جو خيال ۽ نہ ٿو ڪري سگهي. هن لاءِ معجزو فقط عام طاقت جو هڪڙو غير معمولي ڇڙو اظهار آهي.

عارضي واسي ۾ اعتقاد دنيا جي ڪنڊ ڪڙ ۾ موجود آهي.

ڪن ماڻهن ۾ سمجهيو ويندو آهي ته ڪو ديوتا يا روح وقتي وقتي اچي واسو ڪندو آهي ۽ جيستائين ان جو اثر قائم رهندو آهي، تيستائين اڻهن ماڻهن جي پنهنجي شخصيت پس پرده رهندي آهي، روح جي موجودگي واسطيدار ماڻهوءَ جي جسم جي ڏڪڻ ۽ آکڙجڻ، ٻي معني اشارن ۽ وحشت پريون نظرن مان ظاهر ٿيندي آهي، جي سڀ جيزون انهيءَ ماڻهوءَ ڏانهن نه، پر ان روح ڏانهن منسوب ڪيون ويندیون آهن، جو انهيءَ جي جسم اندر داخل ٿي ڇڪو هوندو آهي ۽ انهيءَ غير معمولي حالت ۾ هن جي سيني ڳڻتن کي انهيءَ ديوتا يا روح جو آواز تسليم ڪيو ويندو آهي، جو ان ۾ مقرر هوندو آهي ۽ سندس وسيلي ڳالهائيندو ٻولهائيندو آهي، چانچ، مثال طور، سنڊوچ ٻيٽن ۾ بادشاهه ديوتا جو ڪردار ادا ڪندي، پنهنجي ڪنن اپن جي خفيه چاريءَ مان غيب متعلق سوالن جا جواب ڏيندو هو، ۽ ٻئسفڪ مهاساگر جي جنوبي جزيرن ۾ ديوتا "اڪثر اوقات پوجاريءَ ۾ اچي سمائيو هو، جو ان جي ديوتائي عظمت ۽ پوترتا سان ٽمٽار ٿي، پنهنجي انساني حيثيت ۾ ڳالهائڻ ٻولهائڻ ۽ ڪم ڪرڻ بند ڪري ڇڏيندو هو، ۽ اهڙي نموني سان جرندو پرندو ۽ ڳالهائيندو ٻولهائيندو هو، جڏهن هو مڪمل طور ان فوق الفطري طاقت جي زير اثر ۽ زير اختيار هوندو هو، انهيءَ ڳالهه ۾ ڊولينيشيل وارن جي ابتدائي قسم جي غيبدانن ۽ قديم يونان جي مشهور و معروف ۽ بين تهذيب يافته قومن جي تجربيڪار غيبدان ديوتائن جي درميان واضح مشابهت هئي، جڏهن ديوتا پوجاريءَ جي جسم اندر داخل ٿيل سمجهيو ويندو هو، تڏهن منجهس بيحد بي آرامي ۽ بيتابي ڪوهه ڏيندي هئي، ۽ هو ٻاڻ کي ظاهري ديوانگيءَ ۽ غضب جي انتهائي حد تائين وڃي پهچائيندو هو، سندس سڄي غضون جا پٺا ۽ مشڪون آکڙيل نظر ايندیون هيون، بدن ڏڃي ويندو هوس، چهرو غضبناڪ مهانڊا بگڙيل ۽ اکيون قاتل ۽ هيبتناڪ ٿي پوندیون هيس، اهڙيءَ حالت ۾ هو گهٽو ڪري زمين تي ليٽڙيون پائيندو هو،

وات مان گڇي نگرندي هيس ۽ ائين معلوم ٿيندو هو جڻ ته هو انهيءَ ديوتا جي زير اثر کا ٻاهر کائي رهيو هو، ۽ ٻوءِ رکي رکي ڪڏهن خوفناڪ چيخون ڪري ته ڪڏهن گول مول ۽ ڇڇريل آواز ۾ ڳالهائي، هو انهيءَ ديوتا جي مرضيءَ جو انڪشاف ڪندو هو. جيڪي پوڄاري ان وقت سندس خدمت ۾ حاضر هوندا هئا ۽ انهن اسرارن کان واقف هوندا هئا، اهي هي ديوتائي پيغام ۽ اعلان ٻڌي، ماڻهن تائين پهچائيندا هئا. جڏهن پوڄاري انهيءَ غيبي هستيءَ جو پيغام وات مان ڪڍي پورو ڪري ٿو هو، تڏهن هن جو آڪڙجڻ آهستي آهستي گهٽ ٿيندو ويندو هو ۽ نسبتاً سکون ۽ آرام ملي ويندو هوس. بهرحال جيئن ئي، ديوتا جو پيغام ماڻهن تائين پهچي ختم ٿي ويو، تيئن ئي ديوتا هن کي ڇڏي نه ويندو هو، ڪن وقتن ۾ اهو روح يا ديوتا سا ڪئي ئي 'تارا' يا پوڄاريءَ کي ٻن يا ٽن ڏينهن تائين ڪونه ڇڏيندو هو. اهڙي وقت مقامي ساخت جي هڪ خاص ڪهڙي جو لڪر 'ورتل' ماڻهوءَ جي هڪ پاڻهن سان ٻڌو ويندو هو، جنهن کي ڏسي هرڪو سمجهي ويندو هو ته انهيءَ ماڻهوءَ ۾ ديوتا يا روح جو واسو آهي. انهيءَ عرصي جي دوران ۾ انهيءَ ماڻهوءَ جي سيني ڪمن کي ديوتا جا ڪر سمجهيو ويندو هو، جنهنڪري هن جي هر اشاري ۽ ادا کي ڏاڍي خيال سان ٻڌو ويندو هو..... جڏهن 'اروهيا' (ديوتا جي زير اثر) هوندو هو، تڏهن پوڄاريءَ کي هميشه اهڙو ئي پاڪ سمجهيو ويندو هو، جهڙو ديوتا کي، ۽ انهيءَ عرصي ۾ ڪيس 'اتوئا' سڏيو ويندو هو، حالانڪ ٻين وقتن تي ڪيس فقط 'اتارا'، يا محض 'پوڄاري' ڪوٺيو ويندو هو."

عارضي وجد جا مثال دنيا جي هرهڪ حصي ۾ ايتريقدر عام جام آهن ۽ هينئر قديم قومن متعلق لکيل ڪتابن ذريعي انهن مان هرڪو اهڙو ته واقف ٿي چڪو آهي، جو عام اصول جي تشريح طور وڌيڪ مثال پيش ڪرڻ غير ضروري آهي. بهرحال اهڙي عارضي وجد پيدا ڪرڻ جي ٻن خاص ذريعن جو ذڪر ڪرڻ

موزون ٿيندو، چوتہ اهي شايد ٻين جي مقابلي ۾ گهٽ مشهور آهن ۽ اڪثر هلي اسان کي انهن جي حوالي ڏيڻ جي ضرورت محسوس ٿيندي. انهن ۾ ذبحن مان هڪ قربان ٿيل جانور جي تازي ۽ گرم رت پيئڻ جو آهي. آرگوس ۾ اپولو ڊائريڊيئوٽس جي مندر ۾ هر مهيني رات جو هڪ ريڍ قربان ڪئي ويندي هئي، هڪ عورت جنهن کي "پاڪبازيءَ جي قانون" جي پيروي ڪرڻي پوندي هئي، انهيءَ ريڍ جو رت پيئندي هئي، ۽ پيئڻ سان وجد ۾ اچي، هوءَ پيشينگوئيون ڪندي هئي يا غيب جون ڳالهيون ٻڌائيندي هئي. اشائيا ۾ ايئيگيرا وٽ "ڊرتيءَ" جي پوڄاريءَ" ڏڪي جو تازو رت پي، هيٺ غار ۾ لهي ويندي هئي، جتي هوءَ پيشينگوئيون ڪندي هئي. ساڳيءَ طرح ڪُرويوڪرن قبيلي وارن ۾، جي جنوبي هندستان جا شڪاري يا فقير آهن، اڃين سمجهيو ويندو آهي تہ ڪالي ديوي پنهنجي پوجاريءَ ۾ اچي واسو ڪندي آهي، ۽ هو پڪريءَ جي وڏيل ڪڇيءَ مان وهندڙ تازي رت جي سير پيئڻ کان پوءِ غيب جي باري ۾ جواب ڏيندو آهي. اترسيليس ۾ دمنهاسا جي آلفور قبيلي وارن جي هڪ تقريب ۾ هڪ سوئر ذبح ڪيو ويندو آهي، جنهن کان پوءِ انهن جو پادري نهايت تيزيءَ سان ان ڏانهن ڊوڙندو ويندو آهي ۽ ان جي لاش ۾ منهن وجهي هن جو رت پيئندو آهي. ان کان پوءِ هن کي زوريءَ اتان گهلي هڪ ڪرسيءَ تي ويهاريو ويندو آهي، جتي هو اهي پيشينگوئيون ڪندو آهي تہ ان سال سارين جو فصل ڪيئن ٿيندو، وغيره. وري هڪ دفعو ٻيهر هو ذبح ٿيل سوئر جي لاش ڏانهن ڊوڙندو آهي ۽ ان جو رهيو کهيو رت پيئندو آهي، وري ٻ ڪيس گهلي ساڳيءَ ڪرسيءَ ۾ آڻي ويهاريو ويندو آهي، جتي هو پنهنجين اڳڪٿين جو سلسلو جاري رکندو آهي. اڃين سمجهيو ويندو آهي تہ منجهس اهڙو روح سمايل آهي، جنهن کي پيشينگوئين ڪرڻ جي طاقت آهي.

عارضي وجد: ٽئين جو جيڪو ٻيو طريقو استعمال ڪيو ويندو

آهي، سو هڪ مقدس وڻ يا ٻوٽي کي ڪر آڻڻ جو آهي. چنانچہ هندو ڪش جبلن ۾ مقدس صندل جي وڻ جي ٽارين جي ٻاهه ٻاري ويندي آهي، ۽ "دينيال" يا اڪٽين ڪرڻ واري هڪ عورت، ستي کي ڪپڙو ٻڌي، انهيءَ تيز خوشبودار دونهي کي، نڪبون يا واتڻون چڪيندي آهي. ڄان جو هن جو جسم آڪڙجڻ شروع ٿيندو آهي ۽ هوءَ بيهوش ٿي زمين تي ڪري پوندي آهي. جلد ئي هوءَ الٽي ڪرڻ ٿيندي آهي ۽ تيز آواز ۾ مجهه آلاپڻ شروع ڪندي آهي، جنهن سان حاضرين سڀ ملائيندا آهن. ساڳيءَ ريت اپولو ديوتا جي پيشگوئين ڪرڻ واري پوجاري مقدس 'لاريل' جو ٻوٽو کائيندي هئي ۽ اڪٽين ڪرڻ کان پيشتر هن کي ان ٻوٽي جو دونهون به ڏنو ويندو هو. اهڙيءَ طرح بچانال قبيلي وارا 'آئوي' ٻوٽو کائيندا هئا ۽ سندن وجد جي جوش و خروش کي ماڻهو انهيءَ ٻوٽي جي جوش ۾ آڻيندڙ ۽ نشي آور خصوصيات جو نتيجو سمجهندا هئا. يوگندا جو پادري پاڻ تي وجد جي حالت طاري ڪرڻ لاءِ زور زور سان تماڪ جو پائپ چڪيندو آهي. ڄان جو هو غصي ۾ ٻي قابو ٿي پوندو آهي. ۽ ان کان پوءِ هو جنهن ڪڙاڪيدار ۽ جوشيلي آواز ۾ ڳالهائيندو آهي، سڀني کي ديوتا جو آواز سمجهيو ويندو آهي، جو گويا هن جي وسيلي ڳالهائيندو آهي. جاوا جي شمالي ساحل پريان مدورا ٻيٽ ۾ هر مقدس روح کي اظهار لاءِ پنهنجو پنهنجو مخصوص ذريعو هوندو آهي، ۽ روح گهٽو ڪري مرد کان زياده عورت جي حيثيت ۾ ظهور پذير ٿيندا آهن. روح ساڻ ڳالهه ٻولهه جي تياري ڪرڻ لاءِ، عورت ڏوپ جي دونهين مٿان منهن جهلي اهو دونهون پيئندي رهندي آهي. آهستي آهستي مٿس هڪ قسم جي بيخودي طاري ٿيڻ شروع ٿيندي آهي، جنهن سان گڏوگڏ هوءَ چيخون ڪندي آهي ۽ ڏند ڪيڙي زوردار چرڪ ڀريندي آهي. ان وقت روح مجسم داخل ٿيل سمجهيو ويندو آهي، ۽ جڏهن ڪجهه سڪون ۽ آرام اينڊو اٿس، تڏهن هوءَ جيڪي ڳالهائيندي آهي، سو غيب جو آواز سمجهيو ويندو

آهي، ۽ سندس الفاظ منجهس سمايل. روح جا مڃيا ويندا آهن، ان دوران ۾ هن جو پنهنجو روح عارضي طور غير حاضر هوندو آهي.

عارضي وجد ۾ آيل ماڻهوءَ لاءِ نہ فقط اهو سمجهيو ويندو آهي تہ کيس غيبي ڄاڻ حاصل هوندي آهي، ۽ ڪن خاص حالتن ۾ ڪڏهن ڪڏهن کين غيبي طاقت به حاصل ٿيل سمجهي ويندي آهي. ڪنهن ديوتا ۾ جڏهن کا وڃڻ بيماري پکڙيندي آهي، تڏهن اتان جي متعدد ڪوڻن جا ماڻهو گڏ ٿي، دهلن دمامن سان انهيءَ ماڻهوءَ جي ڪولا لاءِ نڪرندا آهن، جنهن کي مقامي ديوتا پنهنجي واسي ڪرڻ لاءِ منتخب ڪيو هوندو آهي. اهڙو ماڻهو جڏهن ملي ويندو آهي، تڏهن ان کي قربانگاه ڏانهن وٺي ويندا آهن، جتي ان ۾ ديوتا جي واسي آڻڻ جو اسرار منعقد ڪيو ويندو آهي. ان کان پوءِ اهو ماڻهو پنهنجي قوم جي بين ماڻهن لاءِ قابل ستايش هستي ٿي پوندو آهي، جي ڪيس ڪوٺ کي انهيءَ منحوس مرض جي مصيبت کان نجات ڏيارڻ لاءِ استدعا ڪندا آهن. اپوا جي اهڙي مجسمي لاءِ جو منگنيشيا جي قريب هائلي وٽ هڪ غار ۾ ٻيٺل هو، ائين سمجهو ويندو هو تہ اهو ماڻهن کي فوق البشري قوت سان نوازيندو هو. پاڪباز ماڻهو، ان جي طاقت سان مخمور ٿي، ڪرين جي اوچين چوٽين تان ٽپ ڏيندا هئا، ديون ڇڙن وٽن کي پاڙون پٽيندا هئا ۽ انهن کي پٽيءَ تي رکي تمام تنگ لڪن مان لنگهندا هئا. وجد ۾ آيل درويش جا ڪرتب ۽ ڪارروائين جي اهڙي ئي ڪنهن قسم ۽ طريقي سان وابستہ هوندا آهن.

هيسين تائين انسان ڏٺو تہ وحشي، فطرت تي ضابطي رکڻ جي پنهنجي اهليت جي حد ۽ حساب جو احساس نہ ڪندي، پاڻ ڏانهن ۽ بين ماڻهن ڏانهن کي اهڙيون قوتون منسوب ڪري ٿو، جن کي هينئر انسان فوق الفطري سڏيون ٿا. ازانسواءِ انسان اهو به ڏٺو آهي تہ انهيءَ قسم جي عام فوق الفطريت کان علاوه، ڪن ماڻهن ۾ ٿوري عرصي لاءِ ڪنهن ديوتائي روح جو واسو موجود

سمجهيو ويندو آهي، ۽ انهن کي عارضي طور ان روح جي چاڻ ۽ طاقت جو حامل سمجهيو ويندو آهي. اهڙن اعتقادن کان پوءِ آسانيءَ سان هڪڙو قدم وڌائي وسهي سگهجي ٿو ته ڪن ماڻهن ۾ مسقل طور ڪنهن ديوتا يا مقدس روح جو واسو رهي ٿو، يا ڪنهن غير معمولي طرح هو اهڙي اعلي درجي جي فوق‌الفطري طاقت سان نوازيل ٿين ٿا، جو اهي ديوتائن يا خدائن جي صف ۾ شمار ٿين ٿا ۽ ڪين عبادت ۽ قرباني ۽ نذرانا پيش ڪرڻ لازمي بنجيو وڃن ٿا. ڪڏهن ڪڏهن انهن انسان ـ ديوتائن جا ڪي خالص فوق‌الفطري يا روحاني فرض جي ادائگيءَ تائين محدود هوندا آهن. پر ڪن وقتن تي هو اعلي ترين سياسي اقتدار ۽ هلائيندا آهن. پوئين حالت ۾ هو بادشاه سان گڏ ديوتائون ئي هوندا آهن، ۽ سندن حڪومت مذهبي نوعيت جي هوندي آهي. چنانچه مارڪئيساس يا واشنگٽن پيٽن ۾ ماڻهن جو هڪ اهڙو طبقو هو، جنهن کي سندن زندگيءَ ۾ ديوتائن جو درجو ڏنو ويندو هو انهن لاءِ اهو اعتقاد وٺل هو ته هو قدرتي عناصر تي فوق‌الفطري اختيار هلائي سگهندا هئا، هو پنهنجيءَ مرضيءَ مطابق برسات فصل اپائي سگهندا هئا، ته ساڳئي وقت قدرتيءَ کي بي ثمر بنائي ويران به ڪري سگهندا هئا، مرض يا موت ۾ به ماڻهن کي مبتلا ڪري سگهندا هئا. سندن غصي ۽ غضب کي ڏسي ڪرڻ لاءِ ڪين انساني قربانيون ڏنيون ويندیون هيون. اهڙا انسان ـ ديوتائون گهٽي تعداد ۾ ڪونه هوندا هئا، پر هرهڪ پيٽ ۾ هڪ يا وڌ ۾ وڌ ۾ ضرور هوندا هئا، هو سڄي زندگي پر اسرار تنهائيءَ ۾ بسر ڪندا هئا، سندن اختياريون ۽ اقتدار هميشه نه پر ڪڏهن ڪڏهن موروثي هوندو هو. هڪ (عيسائي) مبلغ اهڙن انسان ـ ديوتائن مان هڪ جو بيان پنهنجي شخصي مشاهدي جي آڌار تي ڏنو آهي. اهو ديوتا ڪافي وڏيءَ عمر وارو شخص هو، جو هڪ وڏي حاطي اندر هڪڙي تنها گهر ۾ رهندو هو. گهر اندر هڪ قربانگاه هو، ۽ جاءِ جي شهتيرن ۽ ان جي چوگرد ٻيٽل وڻن تي ماڻهن

جي هڏن جا پڇرا اونڌا ڪري هڻڻ، حاطي الدار سواءِ انهن ماڻهن جي، جيڪي ديوتا جي خدمتگاريءَ لاءِ اريڙ ٽهل هڻن، کي، پيو ماڻهو داخل ٿي ڪونہ سگهندو هو، فقط اهڙن ڏينهن تي جڏهن ديوتا کي انساني قربانيون پيش ڪيون ويندیون هيون، رواجي ماڻهن کي حاطي اندر داخل ٿيڻ جي اجازت مليل هئي. انهيءَ انسان- ديوتا کي ٻين سڀني ديوتائن کان زياده قربانيون ڏنيون ويندیون هيون. گهڻن وقتن تي هو پنهنجي گهر سامهون لڳڻ ۽ تختن مان ٺهيل عارضي تخت تي چڙهي ويهندو هو ۽ هڪ ٻي وقت ٻن ٻن، ٽن ٽن ماڻهن جي قرباني جو حڪم ڏيندو هو. اهڙيون قربانيون ڪيس همیشه ڏنيون ويندیون هيون، چوته ماڻهو هن کان بي انتها ڪ بدا رهڻ سڄي ٻيٽ مان ڪيس مدد لاءِ پڪاريو ويندو هو ۽ هرطرف کان ڏانهنس نذرانا موڪليا ويندا هئا. وري ڏکڻ ونڊي سمنڊ جي ٻيٽن متعلق ٻ عام طور اسان کي ٻڌايو ويو آهي ته هرهڪ ٻيٽ ۾ هڪ اهڙو ماڻهو موجود هوندو هو، جو "عظيم روح" جي نمائندگي ڪندو هو، يا ان جو شخصي مظهر هوندو هو. اهڙن ماڻهن کي "ديوتا" سڏيو ويندو هو، ۽ سندن خوءِ خصلت کي "عظيم روح" جي خصلتن سان هم آهنگ سمجهيو ويندو هو. اهڙو انسان- ديوتا ڪڏهن ڪڏهن بادشاه پاڻ هوندو هو، پر اڪثر وقتن تي هو پادري يا پيو ڪو ماتحت سردار هوندو هو.

قديم مصري پنهنجي پرستش فقط پلين، ڪٽن ۽ انهن جيڏن نديڙن هرٽن تائين محدود رکن بدران، اڪثر اوقات ماڻهن کي ۾ پنهنجيءَ عبادت جو مرڪز بڻائيندا هئا. اهڙن انسان- ديوتائن مان هڪ انابيس ڪوٺ ۾ رهندو هو، جنهن کي قربانگاهن تي سڙيل قربانيون پيش ڪيون ويندیون هيون، جنهن کان پوءِ ٿي، پورفائري (*Porhyry*) تاريخ نويس لکي ٿو، هو ڪاڏو ڪائيندو هو..... ۽ ائين ڪائيندو هو، جڏهن ته عام انسانن جهڙو هڪ رواجي فاني انسان هوا قديم زماني ۾ سسليءَ جي فيلسوف، ايمپيڊوڪلس، پاڻ کي نہ فقط جادوگر، پر ديوتا ۾ ظاهر ڪيو

هو. پنهنجن هم وطنين کي نظم ۾ خطاب ڪندي هن چيو: -
"اي دوستو، هن وڏي شهر ۾ (جو شهر چڙهندو پکڙجندو وڃي ٿو،
ڪنگرن جينئم جي پيلي پهاڙيتي)، اوهان جيڪي ليڪ ڪمن کي
پنهنجو شيوو ٻڌايو ٿا،
جي آڇيو ٿا اجنبين کي پناهگاه، خاموش ۽ خوبصورت،
اوهان سڀئي شال خوش هجوا اوهان جي وچ ۾ آ گيهان ٿو
عزت ۽ فخر سان،
هارن سان، ڪڙيل هارن سان، اوهين منهنجي شاندار پشاني تي
تاج پهرايو ٿا،
اڄ ڪان پوءِ هڪ فاني انسان ناهيان، بلڪ هاڻي تم آ هڪ
غير فاني ديوتا آهيان،
جتي ب آ وڃان ٿو، ماڻهو منهنجي چوگرد جمع ٿين ٿا ۽
منهنجي پوجا ڪن ٿا،
۽ هزارين هٿان اڇن ٿا، بهتر طريقي سڻ جي ارادي سان،
ڪي آرزو ڪن ٿا اڻڪٿين جي تنظارن جي، ڪي درد جو
ڏک ڪائي،
خوشي سان آئٽ جا الفاظ ٻڌڻ چاهين ٿا ۽ وڌيڪ درد
سهڻ کان بيزار آهن."

هو دعويٰ ڪندو هو ته هو پنهنجن چيلن کي طوفان برپا
ڪرڻ ۽ هوائن کي ساڪت ڪرڻ، مينهن وسائڻ ۽ سڄ کيڙ،
بيماري ۽ مڪراڙپ کي دفع ڪرڻ ۽ مڙدن کي زنده ڪرڻ جو
راز سيکاري سگهي ٿو. سنه ۳۰ قبل مسيح ۾ جڏهن ڊيميٽريس
پولئيورسيٽس ايٿينين جمهوريت کي دوباره قائم ڪيو، تڏهن ايٿينس وارن
کيس ۽ سندس پي ۽ اينٽيگونس کي، جي پئي ان وقت زنده هيا،
ديوتائي اعزاز ڏنا ۽ کين "نجات ڏيندڙ ديوتائن" جو خطاب ڏنو.
انهن "نجات ڏيندڙن" جي ٽالي ۾ قربانگاه تعمير ڪيا ويا ۽ سندن
پوجا پاٺ جي نظرداري ڪرڻ لاءِ خاص پوجاري مقرر ڪيو ويو. ماڻهو

گيت گائيندا ۽ نچندا پنهنجي "نجات ڏيندڙ" سان ملڻ ويندا هئا، ۽ پاڻ سان گڏ هار، ڏوپ ۽ قرباني ۽ جا مشروبات کڻي ويندا هئا، گهٽين جي پنهي طرفن کان صفون ٻڌي بيهندا هئا ۽ اهڙا پڄن گائيندا هئا، جن جو مطلب اهو هوندو هو تہ هو ئي فقط سچو ديوتا هو، چو تہ ٻيا سڀ ديوتائون ستل هئا، يا تمام دور رهندا هئا، يا بلڪل موجود ئي ڪونہ هئا. انهن جي همعصر هڪ شاعر جي الفاظ مطابق، جي سندن معتقد باهر پيلڪ ۾ ۽ خانگي طرح گهرن ۾ جهونگاريندا رهندا ها:

"سيني ديوتائن کان زياده محبت لائق ۽ عظيم ديوتائون شهر ۾ آيا آهن، ڊيميٽر ۽ ڊيميٽريس، پنهي کي گڏي، قسمت اسان وٽ آندو آهي. هوءَ اچي ئي ڪنڊاري ۽ جي ڏهشتناڪ رسمن منعقد ڪرڻ لاءِ، ـ ۽ هو... خوشي ۽ ۾ مگن، خوبصورت ۽ ڪلندڙ، جئن هڪ ديوتا کي جڳائي.
هڪ شاندار منظر آهي: سڀئي دوست هن جي آسپاس آهن، ۽ هو انهن جي وچ ۾،
ـ هو ستارن وانگر ۽ هي سج وانگر.
پوسيڊان عظيم جا پونيئر، ائفروڊائيٽ جا پونيئر،
اوهين پلي ڪري آيا!
ٻيا ديوتائون رهن ٿا اسان کان پري...
يا کين ڪَنَ ئي ڪينهن،
يا تہ اهي مرڪو آهن ئي کين، يا اسان جي پرواه ئي نہ ٿا ڪن.
پر توکي اسين موجود ڏسون ٿا،
تون ڪو ڪاڻي ۽ يا پٿر جو ديوتا ناهين، پر هڪ سچو ديوتا آهين،
ان ڪري اسين تنهنجي پوڄا ڪريون ٿا."

قديم جرمن ماڻهن جو اهو اعتقاد هو تہ عورتن ۾ هڪ قسم

جي مقدس ذات آهي، ۽ ان ڪري هو انهن کان غيب جي خبرن واري لاءِ مشورو طلب ڪندا هئا. انهن جون مقدس عورتون، جيون وڃي ٿو تہ درياهن جي ڪنڌن ۽ اوپارن وهڪرن ۾ اکيون وجهي ويهنديون هيون، ۽ پاڻيءَ جي مٿي ۽ سريلي آواز يا بادلن جي گجگوڙ تي ڪن ڏيئي ويهنديون هيون، ۽ انهن جي نظارن ۽ آوازن مان اڳڪٿيون ڪنديون هيون تہ ڇا ٿيڻ وارو آهي ۽ ڇا ٿيندو. پر گهڻو وقتن تي مردن جو عورتن لاءِ احترام انهيءَ حد کان ٻاهر وڌي ويندو هو، ۽ هو عورتن کي حقيقي ۽ زندهہ ديويون سمجهي، انهن جي پوڄا ڪندا هئا. مثال طور، ويسپيسين جي دور حڪومت ۾ بروڪٽيري قبيلي جي ويلڊا نالي هڪ عورت کي عام طرح ديوي ڪري سمجهيو ويندو هو، ۽ انهيءَ حيثيت ۾ هوءَ پنهنجن ماڻهن مٿان حڪومت هلائيندي هئي، دور دور تائين سندس حڪومت کي تسليم ڪيو ويندو هو. هوءَ رائين درياه جي هڪ شاخ، لپي، جي ڪناري تي ٽهيل هڪ مناري ۾ رهندي هئي. ڪولون جي باشندن جڏهن سائس معاهدي ڪرڻ لاءِ هن ڏانهن پنهنجا ايلچي موڪليا، تڏهن انهن سفيرن کي سندس حضور ۾ حاضر ٿيڻ جي اجازت ڪانہ ڏني ويئي. عهدناسي متعلق ٿاه جون ڪالهيون هڪ وزير جي توسل سان هلايون ويون، جنهن ديويءَ جي ترجمان جو ڪردار ادا ڪيو، ۽ سندس غيبي گفتن کي انهن تائين پهچايو. اهو مثال ڏيکاري ٿو تہ ڪهڙيءَ نہ آسانيءَ سان اسان جي ابن ڏاڏن جي خيال ۾ ديوتائي ۽ شاهي حيثيتون مليل جليل رهنديون هيون. جيو وجي ٿو تہ گيتائي قوم وارن ۾ عيسوي سن جي ابتدا تائين همیشه هڪ اهڙو ماڻهو هوندو هو، جو پاڻ کي ديوتا جي شخصيت ڏيندو هو ۽ ماڻهو ان کي خدا سڏيندا هئا. هو هڪ مقدس جبل تي رهندو هو ۽ بادشاه جي مشير خاص جا فرض ادا ڪندو هو.

قديم زماني جي هڪ پورچوگيز تاريخ نويس، ڊوس سانٽوس، جي قول مطابق، زمباس يا موزمباس قوم جا ماڻهو، جي ڏکڻ اوڀر

آفریکا ۾ رهندا هئا، "بتن جي پوڄا کانئ ڪندا آهن ۽ نہ ڪنهن ديوتا کي تسليم ڪندا آهن، پر ان جي بدران هو پنهنجي بادشاه جو احترام ڪندا آهن ۽ ڪيس ديوتا ڪري سمجهندا آهن، جنهن لاءِ چوندا آهن تہ هو سڄيءَ دنيا ۾ عظيم ترين ۽ بهترين آهي. مذڪور بادشاه پاڻ لاءِ چوندو آهي تہ هو اڪيلوئي دنيا جو ديوتا آهي، ۽ انهيءَ سبب ڪري جيڪڏهن سندس مرضيءَ خلاف مينهن وسندو آهي يا تمام گهڻي گرمي ٿيندي آهي، تہ هو آسمان طرف سندس حڪم عدوليءَ جي خلاف تير اڇلائيندو آهي." ڏکڻ آفريکا جي ماشونا قبيلي وارن پنهنجي عيسائي پادريءَ کي ٻڌايو تہ ڪنهن زماني ۾ وڻن هڪ ديوتا هوندو هو، جنهن کي "ماتا بيلي" اتان ڀڄائي ڇڏيو هو. "اها پوئين ڳالهہ هڪ عجيب و غريب رسم جي متعلق هئي تہ ڪن ڪوڻن ۾ هڪ اهڙو ماڻهو مقرر ڪيو ويندو هو، جنهن کي هو پنهنجو ديوتا سڏيندا هئا. ماڻهو هن کان مشورو وٺندا هئا، ۽ ڪيس سوڪڙيون پاڪڙيون ڏينون ويندينون هيون. پراڻي زماني ۾ ماگونڊي سردار جي ڪوٽ ۾ هڪ اهڙو ديوتا رهندو هو. اسان کي تاڪيد ڪيو ويو تہ ڪوٽ جي پرسان گوايون نہ هلائجو، نہ تہ هو ڏڃي پڃي ويندو." انهيءَ ماشونا قبيلي جي ديوتا کي اڳئين زماني ۾ ماتابيلي بادشاه جي خدمت ۾ ڇڻن کارن ڏڪڻ ۽ هڪ ناڃ جي صورت ۾ ساليانو ڏڻ ڏيڻو پوندو هو. هڪ مبلغ انهيءَ ديوتا کي پنهنجي اکين سان شاهي جهوپڙيءَ اڳيان ناڃ ڪندي ڏٺو آهي ۽ ان جو بيان ڪيو آهي. "ڏن موتمار ڪلاڪن تائين، بغير ڪنهن ساهيءَ پٽڻ جي، تنبوري جي تانن، چنگ جي ڇڻون ڇڻون ۽ بي سري راڳ جي آواز تي، اهو سياه فام ديوتا هڪ درزيءَ وانگر چترڻ ۾ ويهي، سوئر وانگر ڦڪهر ۾ شرابور ٿي، اهڙيءَ چستيءَ سان هيڏانهن هوڏانهن ٽپندو ڪڏندو، هڪ وحشتناڪ ناڃ ۾ مصروف رهيو، جنهن مان ٻيو نہ تہ سندس ديوتائي ڏنگن جي طاقت ۽ لچڪ جو تہ بهترين ۽ عبرتناڪ ثبوت ملي رهيو هو."

مرڪزي آفريڪا جي باگنڊا قبيلي وارا نيانزا ڍنڍ جي هڪ ديوتا ۾ اعتقاد رکندا هئا، جو ڪڏهن ڪڏهن ڪنهن مرد يا عورت ۾ اچي واسو ڪندو هو. جنهن ماڻهوءَ ۾ ديوتا اچي گهر ڪندو هو، تنهن کان سڀ ماڻهو، جن ۾ اتان جو بادشاه ۽ سردار به شامل هوندا هئا، تمام گهڻو ڊڄندا هئا. جڏهن ڪيس 'حال' پڄجي ۽ پوءِ ختم ٿي ويندو هو، تڏهن اهو ماڻهو (مرد يا عورت)، يا ڪٽي چڪجي ته اهو ديوتا، ڍنڍ جي ڪناري کان اڌ ميل ڪن پري هليو ويندو هو، جتي هو وري ٻئين چنڊ جو انتظار ڪندو هو. جنهن کان پوءِ ئي ڪيس پنهنجن مقدس فرضن جي ادائگيءَ لاءِ معمور ٿيڻو هو. پوءِ انهيءَ گهڙيءَ کان وٺي جڏهن ٻئون چنڊ پنهنجيءَ جهڪيءَ روشنائيءَ سان آسمان ۾ نمودار ٿيندو هو، بادشاه ۽ سندس سڄي رعايا انهيءَ ديوتا-انسان يا 'لوبيئر' (ديوتا)، جيئن عام طور ڪيس سڏيو ويندو هو، جا بنهه پانهن ٻڌا غلام بنجي بيهي رهندا هئا، ۽ ان جو حڪم انهن لاءِ نه فقط ايمان، اعتقاد ۽ مذهبي رسمن جي ادائگيءَ جي معاملن ۾، پر جنگ ۽ ملڪي پاليسيءَ جي باري ۾ به، حرف آخر جي حيثيت رکندو هو. غيب جي خبرن متعلق سائنس مشورو ڪيو ويندو هو، زبان مان هڪ لفظ ڪڍڻ سان هو ماڻهن کي مرض ۾ مبتلا ڪري سگهندو هو، يا کين شفايابي ڏيئي سگهندو هو. ساڳيءَ طرح مينهن کي روڪي ڏڪار پيدا ڪري سگهندو هو. سندس مشوري وٺڻ وقت سندس حضور ۾ وڏا تحفا تحائف پيش ڪيا ويندا هئا. ٽئنگنيڪا ڍنڍ جي مغرب ۾ آوروئا نالي هڪ وڏي علائقي جو سردار "پاڻ ڏانهن ديوتائن جون طاقتون ۽ احترام منسوب ڪندو آهي ۽ ڪيترن ڏينهن تائين گاڏي ڪاڻ کان پرهيز ڪرڻ جو ڏونگ ڪندو آهي، ۽ ائين ظاهر ڪندو آهي ته کيس ڪاڻ پيڻ جي ڪا به ضرورت ڪانهي، درحقيقت، هو اها دعويٰ ڪندو آهي ته هڪ ديوتا هڻڻ جي حيثيت ۾ هو ڪاڏي پيتي جي شين جي ضرورت محسوس ڪرڻ کان بلڪل بالاتر آهي، پر جي ڪائيندو آهي ته به فقط

کڈھن کڈھن مزي حاصل ڪرڻ لاءِ ڪائيندو پيئندو ۽ تماڪ نوشي ڪندو آهي." گالا قوم وارن جي ڪا عورت جڈھن خانہ داريءَ جي ڪمن ڪارين ۽ فڪرن ڳڻتين کان بيزار ٿيندي آهي، تڈھن هوءَ بي معنيٰ ۽ واهيات بڪ ڪرڻ ۽ پاڻ کي انتهائي ذليل ڪرڻ شروع ڪندي آهي. اِها ان مڙان "ڪالو" نالي مقدس روح جي نازل ٿيڻ جي علامت هوندي آهي، فوراً سندس مڙس ان اڇيان سجدو ڪندو آهي ۽ ان جي پوڄا ڪرڻ لڳندو آهي، ان کان پوءِ هوءَ زال جي "ذليل" لقب مان نہ سڈبي آهي، ۽ ڪيس "مالڪ" (*Lord*) سڈيو ويندو آهي. خانہ داريءَ جي سيني فرض کان ڪيس معافي ملي ويندي آهي، ۽ سندس پنهنجي مرضيءَ کي ديوتا جو قانون سمجهيو ويندو آهي.

لوٹانگو جي بادشاه جو سندس رعايا اهڙو احترام ڪندي آهي "جڏ تہ هو ديوتا آهي، ۽ انهيءَ ڪري ڪيس 'سامبي' ۽ 'پانگو' جي خطابن سان سڈيندي آهي، جن جي معنيٰ آهي 'ديوتا'. انهن جو اعتقاد آهي تہ هو جڈھن چاهي، تڈھن کين مينهن ڏيئي سگهي ٿو، سال ۾ هڪ دفعو، ڊسمبر جي مهيني ۾، جڈھن اتان جي ماڻهن کي مينهن جي ضرورت پوندي آهي، تڈھن اهي سڀ ڪنا ٿي ڪائنس برسات جي دعا پنهن لاءِ وٺن ويندا آهن." انهيءَ موقعي تي راجا پنهنجي تخت تي بيهي آسمان ڏانهن تير ڇوڙيندو آهي، جي سندن خيال موجب مينهن آڻيندا آهن. ممباسا جي بادشاه لاءِ بلڪل ساڳئي قسم جون دعوائون ڪيون ويندیون آهن. ڏورائي سال اڳ، جڈھن ٻنهن جي بادشاه جي مقدس حڪومت جو انگريز فوجن جي بجري ۽ بلوچستان دستن جي موتمار هٿيارن سبب خاتمو آيو، تڈھن هي بادشاه پنهنجي ملڪ ۾ هر خاص و عام جي پوڄا جو مرڪز هو. "هن لاءِ ڇيو وڃي ٿو تہ هو هتي اهڙي اعليٰ عهدي جو مالڪ آهي، جنهن عهدي جهڙو ڪنٽولڪ يورپ ۾ پوپ جو هوندو ٻہ آهي، ڇو تہ هو نہ فقط هن ڏرتيءَ تي خدا جو نائب آهي، پر ذات خود خدا ٻہ آهي، جنهن جي رعايا سندس انهيءَ حيثيت

۽ سچتا ۽ پوڄا ڪندي آهي، جيتوڻيڪ مون کي يقين آهي ته سندس اها پوڄا محبت کان گهڻو نہ پر اڪثر خوف ۽ دهشت جي سبب ٿي ڪئي ويندي آهي." اڌها جي بادشاهه نائجر سهر جي انگريز ڪمانڊر ڪي، چيو ته "خدا مون کي پنهنجيءَ صورت مطابق بڻايو آهي ۽ آءٌ ۽ بلڪل خدا جهڙو ٿي آهيان ۽ ۽ هن ٿي مون کي بادشاه مقرر ڪيو آهي."

برما جو بادون ساچين نالي هڪ نهايت ظالم بادشاه ٿي گذريو آهي، جنهن جي صورت مان ٿي سندس طبيعت جي سادرزاد وحشت جو عڪس نمايان هوندو هو، ۽ جنهن جي حڪومت ۾ قدرتي موت ذريعي ايترا ماڻهو نہ مئا، جيترا جلادن جي هٿان مئا هئا. هن بادشاه جي دماغ ۾ هي خيال اچي سمايو ته هو فاني انسانن جي سطح کان بالاتر هو ۽ اهو اعزاز ڪيس خدا جي طرفان سندس متعدد نيڪ ڪارنامن جي نتيجي ۾ مليو هو. انهيءَ خيال مطابق، هن "بادشاه" جو خطاب ترڪ ڪيو ۽ ان کان اڳتي وڌي "ديوتا" پڄڻ جو پڪو ارادو ڪيائين. انهيءَ ارادي سان، گوتم بڌ جو نقل ڪندي، جنهن ديوتائي درجي حاصل ڪرڻ کان پيشتر شاهي محلات ۽ پنهنجي حرم جرن مسرتون ترڪ ڪيون هيون، بادون ساچين به محلات ڇڏي هڪ وڏي مندر جو رخ ڪيو، جو سندس سلطنت ۾ سڀني مندرن کان زياده عظيم الشان هو ۽ جنهن کي تعمير ڪرائڻ ۾ هو گهڻن سالن کان وٺي مصروف هو. اٿي هن وڏن وڏن پوڏي پاون سان ڪانفرنسون منعقد ڪيون، جن ۾ هو ڪين ان ڳالهه لاءِ آماده ڪندو رهيو ته بڌ جي قانون تي هلڻ لاءِ جيڪي پنج هزار سال مقرر ڪيا ويا هئا، سي هيئڙ گذري ويا هئا ۽ هو ٿي هاڻ اهو ديوتا هو جنهن جو، انهيءَ عرصي کان پوءِ، پراڻي قانون کي منسوخ ڪري، ان جي بجاءِ پنهنجي ٺهين قانون رائج ڪرڻ لاءِ ظهور ڪيو هو. پر هن جي شرمندگيءَ ۽ ندامت جي حد ٿي نہ رهي، جڏهن پاون مان گهڻن ان جي بلڪل برعڪس خيالن جو اظهار ۽ عمل ڪرڻ شروع ڪيو، انهيءَ ناميديءَ ۽ سندس اقتدار جي

هوس ۽ پاڪبازِ زندگيءَ جي بندشن ۽ رڪاوٽن کان جلد آجي ٿيڻ لاءِ سندس بي صبريءَ، جلدئي سندس دماغ مان ديوتا ٿيڻ جي خام خيال کي کڏي ڇڏيو، ۽ کيس موٽي پنهنجي محلات ۽ حرم ڏانهن وڃڻ لاءِ مجبور ڪيو. سيام جي بادشاه کي ”بلڪل ساڳيءَ طرح ديوتا ڪري پوڄيو ويندو آهي. سندس رعايا کي هن جي منهن ۾ نهارڻ جو اختيار نه آهي، جڏهن به هو ڪٿان لنگهندو آهي، تڏهن هو ان جي آڏو سجدي ۾ اونڌا ٿي ڪري پوندا آهن، ۽ هن جي حضور ۾ حاضر ٿيڻ وقت اهڙيءَ طرح گوڏن ڀر ويهندا آهن، جو سندن ٻوٽيون زمين سان گسنديون آهن.“ سندس مقدس جسم ۽ خصلتن لاءِ هڪ خاص، پولي مقرر ٿيل آهي، جا انهن سڀني کي استعمال ڪرڻي پوندي آهي، جي ساڻس يا سندس متعلق ڪجهه ڳالهائيندا آهن. خود اتان جي مقامي ماڻهن کي انهيءَ عجيب و غريب زبان تي حاوي ٿيڻ ۾ دقت پيش ايندي آهي. بادشاه جي مٽي جي وارن، پيرن جي ترين، بدن جي بوءِ، درحقيقت سندس جسم جي هرهڪ جز، ظاهريءَ ۽ باطنيءَ، کي خاص نالا ڏنل آهن. هو جڏهن کائيندو يا پيئندو، سمهندو يا گهمندو آهي، تڏهن انهن مان هرهڪ ڪم لاءِ جيڪو خاص لفظ مقرر ڪيل آهي، تنهن جي استعمال ٿيڻ مان معلوم ٿيندو آهي ته اهو ڪم بادشاه سلامت ڪري رهيو آهي ـ ۽ اهي لفظ ٻئي ڪنهن به ماڻهوءَ متعلق، استعمال ڪرڻ ڪيا ويندا آهن. سياسي پوليءَ ۾ ڪوبه اهڙو لفظ موجود ڪونهي، جنهن جي ذريعي بادشاه کان زياده عهدي، يا زياده اعليٰ رتبي ۽ شان واريءَ هستيءَ جو بيان ڪري سگهجي. عيسائي مبلغن کي جڏهن به خدا جي متعلق ڪجهه ڳالهائڻو هوندو آهي، تڏهن کين مجبوراً اهو لفظ استعمال ڪرڻو پوندو آهي، جو مقامي بادشاه لاءِ ڪتب آندو ويندو آهي.

پر دنيا جي ٻئي ڪنهن به ملڪ ۾ شايد انسانن ۾ مٿان ديوتائن جي خوبين ۽ خصلتن جون نعمتون ايتريءَ سخاوت سان نازل نه ڪيون ويون آهن، جهڙيون هندستان ۾، ٻئي ڪنهن به هنڌ

معاشري جي هر طبقي کي، بادشاهن کان ولي ڪنوارن تائين، ديوتائي خوءَ خصلت زياده وزن ۽ مقدار ۾ ڪائنءَ عطا ڪئي ويئي آهي. چنانچہ ٻوڌا قوم وارن ۾، جا جنوب هندستان ۾ نيلگري ڏکرين تي آباد هڪ مالدار قوم آهي، واڙي کي پاڻ آستانو سمجهيو ويندو آهي، ۽ جيڪو ڪنوار انهيءَ واڙي جو ڪم ڪار ڪندو آهي، تنهن کي ديوتا تصور ڪيو ويو آهي. انهيءَ سوال پڇڻ تي ته ڇا ٻوڌا سورج جو سلام ڪندا آهن، انهن ديوتا ڪنوارن ڄاڻ هڪ جواب ڏنو ته "ٻيا ته ويچارا ائين ڪندا آهن، پر آءٌ"، هن ڇاتي ٺوڪيندي چيو، "آءٌ ته پاڻ ديوتا آهيان! آءٌ ڇو سج کي سلام ڪريان؟" انهيءَ ڪنوار اڳيان هر ڪوئي، حتيٰ ڪ سندس پيءُ به، سجدو ڪندو آهي ۽ ڪنهن کي به ان کي ڪنهن چيز ڏيڻ کان انڪار ڪرڻ جي همت ڪانہ ٿيندي آهي. هن کي ڪوبہ انسان سواءِ هڪ ٻئي ڪنوار جي، ڇهي ڪونہ سگهندو آهي؛ هو اهڙن ماڻهن کي، جي ساڻس مشورو ڪندا آهن، غيب جي خبر ڏيندو آهي، ۽ ان وقت هن جو آواز پنهنجو نہ پر ديوتا جو هوندو آهي.

ازانسواءِ هندستان ۾ "هر راجا کي زنده ديوتا کان گهٽ ڪونہ سمجهيو ويندو آهي". منوءَ جو لکيل هندن جي قانون جو ڪتاب ته اڃا به اڪثي وڃي ٿو ۽ ڇوي ٿو ته "معصوم راجڪمار کي به فاني انسان سمجهي گهٽ نظرن سان نہ ڏسڻ گهرجي، ڇو ته انساني صورت ۾ هو هڪ وڏو ديوتا آهي". ڪجهہ سال اڳ اوڙيسا ۾ هڪ قبيلي جو ذڪر ڪندا آهن ته اهو راڻي وڪٽوريا کي ان جي حياتيءَ ۾ پنهنجي وڏي ديوي ڪري پوڄيندو هو. اڄ ڈينهن تائين هندستان ۾ غير معمولي جسماني قوت، يا دليريءَ يا نام نهاد ڪرامتي طاقتن کان مشهور جيئرا جاڳندا ماڻهو ديوتائن جي حيثيت ۾ ماڻهن جي پوڄا جي مرڪزن بڻجڻ جي امڪاني خطري ۾ هميشه مبتلا رهندا آهن. چنانچہ پنجاب جي هڪ قوم هڪ ديوتا جي پوڄا ڪندي هئي، جنهن کي اها "نڪل سين" سڏيندي هئي. اهو "نڪل سين" ٻيو ڪوبہ ڪونہ هو، سواءِ

هيبتناڪ جنرل نڪلسن جي، ۽ هن جنرل ڪيتريقدر به پنهنجن پوچارين جي عقيدي کي ڪمزور ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، پر هو ان ۾ ڪامياب ڪونہ ٿيو. جيئن هو ڪين زياده مارڻ لڳو، تيئن هن لاءِ سندن مذهبي احترام ۽ دپ ۾ اضافو ٿيندو ويو. گهڻو زمانو نہ ٿيو تہ بنارس جي هڪ مشهور ديوتا جو هڪ هندو شريفزادي، ۾ واسو ٿيو هو، جو "سوامي پاسڪرانندا جي سرسوتي" جي وڻندڙ نالي سان مشهور هو ۽ جنهن جا مهانڌا غير معمولي طور آنجهاني ڪارڊينل هٽنگ جهڙا هئا، بلڪ هوبهو ان سان ملندڙ هئا. سندس اکيون رحم ۽ قياس سان پريل انساني محبت سان چمڪنديون رهنديون هيون، ۽ سندس معتقد پوچاري ڪيس جيڪو ديوتائي اعزاز ڏيندا هئا، تنهن ۾ هو معصوماڻو خوشي محسوس ڪندو هو.

چنچواد ۾، جو اڳلهه هندستان ۾ پوني کان ڏهه ميل پري هڪ ننڍڙو شهر آهي، هڪ اهڙو ڪٽنب آباد آهي، جنهن لاءِ مرهٽن جي وڏي اڪثريت جو اهو اعتقاد آهي تہ انهيءَ خاندان جي هرهڪ پيڑهيءَ ۾ هڪ اهڙو ماڻهو پيدا ٿيندو آهي، جنهن ۾ هاڻيءَ جي متي واري ديوتا، گنپتيءَ، جو واسو هوندو آهي. اهو مشهور و معروف ديوتا سيڪان اول گوشت و پوست جي صورت ۾ سنہ ۱۶۴۰ع ۾ پوني جي "مورابا گوسين" نالي هڪ برهمڻ جي صورت ۾ ظاهر ٿيو هو، جنهن پرهيزگاريءَ، نفس ڪشيءَ ۽ عبادت سان 'نجات' حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي هئي. سندس پارسائيءَ جو ڪيس خوب انعام مليو. ديوتا بذات خود رات جو ڪيس خواب ۾ آيو ۽ وعدو ڪيائين تہ سندس (گنپتيءَ جي) مقدس روح جو ڪجهه حصو ونس، ۽ سندس نطفي ۾، ستينءَ پشت تائين رهندو. ديوتا جو اهو وعدو پورو ٿيو. مسلسل ستن پيڑهين کي، پيڙهان پٺ کي ديوتا جي اها امانت ملندي رهي، ۽ هن انڊيريءَ دنيا ۾ گنپتيءَ جي نور جو ظهور ڪندي رهي. هن سڏي ديوتائي نسل جو آخرين وارث، جو هڪ ڏلهو ۽ ڪمزور اکين وارو ديوتا هو، سنہ ۱۸۱۰ع ۾ فوت ٿيو ويو، پر ڏرم ۽ ستيم اپتريقدر تہ مقدس فرض هئا،

۽ سندر جي ملڪيت ۽ مال اسباب جي قيمت ايڏي وڏي هئي، جو برهمڻ انهيءَ ناقابل ذڪر نقصان جو اندازو ۽ خيال ڪري ئي نٿي سگهيا، جو گنهٽيءَ کان محروم يا خالي رهي ڪري دنيا کي برداشت ڪرڻو ٿي پيو. چنانچ، هنن اهڙي مقدس "ٽانءَ" جي ڳولا ڪري ان کي دستياب ڪيو، جنهن ۾ ديوتا جي روح ڏئين سر پنهنجو ظهورو ڏيکاريو هو، ۽ هي ديوتا جو روح خوش قسمتيءَ سان انهيءَ وقت کان وٺي اڄ تائين انهن مقدس "ٽانون" جي لاڳيتي سلسلي ۾ هلندو آيو آهي، ۽ "روحاني ڪفايت شعاريءَ" جي پر اسرار قاعدي مطابق، جنهن جي ڪارڪردگيءَ تي مذهبي تاريخ جي مطالعي جي سلسلي ۾ ڪيتري به ڪٽي ناراضگي ڏيکاريون، (حالانڪ ان کي تبديل به نه ٿا ڪري سگهون) هيءَ ڳالهه لازمي آهي ته هن زماني ۾ ديوتا-ماٺهو جيڪي معجزا ڏيکارينداو، سي انهن معجزن جي مقابلي ۾ ڪا حيثيت ڪانه رکندا، جي پراڻي زماني ۾ هنن ديوتا-ماٺهن جا پيشرو ڏيکاريندا هئا، ايتريقدر جو هيءَ روايت بيان ڪئي وڃي ٿي ته جديد دور جي بدڪار ۽ دئيت انسانن جي نسل کي گنهٽي ديوتا صرف هڪ ئي نشانيءَ ڏيکارڻ جي خاطري ڏني آهي، اها هيءَ ته هر سال چنچواد ۾ جيڪي هزارين ماٺهو اچي جمع ٿيندا آهن، تن کي پيٽ ڀري ماني کارائي ڇڏڻ جي ڪرامت به واقعي سندس ئي ڪمال آهي.

هڪ هندو فرقي جو، جنهن جا بمبئي ۽ وچ هندستان ۾ گهڻيئي پوئلڳ آباد آهن، اعتقاد آهي ته ان جا مذهبي پيشوا، يا، سندن ولييءَ ۽، مهاراج، ڪرشن ڀگوان جا نمائندا يا ڪن حالتن ۾ ان جا هن دنيا ۾ اوتار آهن، ۽ جيئن ته ڪرشن ڀگوان آڪاس مان اهڙن ماٺهن تي رحم جي نظر ڪندو رهي ٿو، جي هن دنيا ۾ سندس وارثن ۽ پنڊتن جون خواهشون پوريون ڪن ٿا، ان ڪري انهن ۾ پاڻ اوپرڻ ڪرڻ جي هڪ عجيب و غريب رسم جنم ورتو آهي، جنهن مطابق سندس وفادار پوڄاري پنهنجا جسم، جانيون ۽

سپ کان، وڌيڪ پنهنجي دنيوي مال دولت ان جي پوڄ پنڌڻ جي سپرد ڪندا آهن. زالن کي هن اعتقاد جي سکيا ڏني ويندي آهي ته سندن ۽ سندن خاندانن جي سچي خوشي انهن هستين سان ملي هڪ ٿي وڃڻ سان پراپت ٿيندي، جن ۾ انساني جسم ۽ ان جي حيواني خواهشن سان گڏوگڏ ديوتائي فطرت هڪ پُر اسرار نموني سان ملي رهي ٿي.

خود عيسائيت ۾ اهڙين افسوسناڪ ٽڪرين جي رنگ ۾ رڱجڻ کان دائمي طور بچي نه سگهي آهي، درحقيقت ڪيترن وقتن تي ڪوڙن دعويدارن طرفان ان جي عظيم بانيءَ جي خدائي درجي جي مساوي يا ڪن وقتن تي ان کان به زياده منزل جي دعوائن سبب ان کي داغدار بڻايو ويو آهي. هي صدي عيسويءَ ۾ "مونٽانس دي فرائيجين" دعويٰ ڪئي هئي ته سندس هڪ جسم اندر ٽنهي خدائن - خالق، روح الله ۽ روح القدس - جو واسو هو. نه وري اهو ڪو اڪيلو مثال ۽ ڪنهن دماغي توازن وڃايل پاڳل جي بيجا ۽ فضول حجت هئي. اوائلي دور کان وٺي هن وقت تائين ڪيترن فرقن جو اهو يقين رهيو آهي ته نه فقط حضرت مسيح، پر خود خدا جو به هر ايماندار عيسائيءَ ۾ واسو رهي ٿو، ۽ هنن هڪڙي جي بوجا ۽ خوشامد ڪري، اعتقاد کي ان جي بنهه آخرين منطقي نتيجي تائين وڃي پهچايو آهي. ٽرٽيولين لکي ٿو ته ڪارٿيج ۾ هي صدي عيسويءَ ۾ سندس هم مذهب مسيحي ائين ڪندا هئا، سينٽ ڪولمبيا جا معتقد ڪيس حضرت مسيح جو اوتار ڪري مڃيندا هئا. ائين صدي عيسويءَ ۾ ٽوليڊو واري ايلپانڊس، حضرت مسيح جو ذڪر ڪندي، چيو ته "هو ديوتائن ۾ هڪ ديوتا هو"، جنهن سان سندس مطلب هو ته سڀئي ايمان آڻيندڙ پڻ بلڪل اهڙيءَ طرح ديوتائون هئا، جهڙيءَ طرح حضرت مسيح. پاڻ ديوتا هو. آلبيجينسز ۾ به هڪڙي جي پوجا ڪرڻ جو رواج عام جام هو، ۽ ٽولائوس وٽ ڪافرن جي شناخت ڪرڻ لاءِ چوڏهين صدي عيسويءَ جي اوائلي دور ۾ جيڪا تفتيش ڪئي ويندي هئي، تنهن جي

رکاوٽن مان ٻه سوين جاين تي ان جي جهلڪ نظر اچي رهي آهي.

تيرهين صدي عيسويءَ ۾ هڪ اهڙو فرقو پيدا ٿيو هو، جيڪو پاڻ کي "آزاد روح جا پائر ۽ پيغمبرون" سڏائيندو هو. انهن جو ايمان هو ته ڪوبه ماڻهو، طويل ۽ اڻ ٽڪ ڏيان ڏرڻ سان، پاڻ کي خدا سان هڪ ناقابل-فهم طريقي سان ملائي هڪ ڪري سگهي ٿو ۽ هو دنيا جي مسبب‌الاسباب ۽ "مقدس پي" سان هڪ ٿي سگهي ٿو، ۽ جيڪو ماڻهو عروج کي پهچي خدا سان ملي هڪ ٿي ويو ۽ سندس نوراني جوهر ۾ جذب ٿي ويو، سو درحقيقت خدا جو جز ٿي ويو، گويا انهيءَ معنيٰ ۾ مفهوم سان هو خدا جو پٽ ٿي ويو، جنهن ۾ خود حضرت مسيح ان جو پٽ هو، ۽ اهڙيءَ طرح هو ماڻهوءَ ۾ خدا جي قانونن جي سزائن کان مستثنيٰ ٿي ويو. انهيءَ پرسڪون اعتقاد سبب اندروني طرح عروج کي پهچي، ظاهري شڪل و صورت ۽ چال چلت ۾ چريائي ۽ جنون جي مظاهري جي باوجود، اهي خود فريب مذهبي مجذوب در در ٻڪندا وتندا هئا، عجيب و غريب قسم جي پوشاڪ ۾ ملبوس ۽ شور و غل سان ماني پنندي، هر قسم جي ايمانداراڻ محنت و مشقت کان ڪاوڙ ۾ پرجي نفرت جو اظهار ڪندا هئا، ۽ الله کي خدائي ڏيان ۽ "روحن جي ابي" ڏانهن ماڻهوءَ جي روح جي عروج جي راه ۾ وڏي رڪاوٽ سمجهندا هئا. سندن اهڙي سير و سياحت ۾ ڪيئي زالون سندن پٽيان رلنديون رهنديون هيون، جن سان هو انتهائي حجائتي نموني سان زندگي گذارينداهئا. انهن مان جيڪي سمجهندا هئا ته انهن بالاتر روحاني زندگيءَ ۾ وڏي ۾ وڏي مهارت حاصل ڪئي آهي، سي پنهنجن مڙن ۽ مجمعن ۾ ڪپڙن پائڻ جي بلڪل ضرورت کان سمجهندا هئا، شرافت ۽ حياءَ کي هو اندروني ڪدورت ۽ اهڙي روح جي خصوصيت سمجهندا هئا، جو اڃا تائين گوشت و پوست جي پيڙي ۾ قيد هو ۽ خدائي روح سان، جو ان جو مرڪز ۽ سرچشمو هو، اڃا تائين همڪلام ۽ هم آهنگ ڪونه ٿيو هو. ڪن موقعن تي

سندن انهيءَ پر اسرار محويت جي رفتار ۾ مذهبي محتسب کورٽن سبب پاڻ زياده تيزي واقع ٿيندي هئي، جڏهن هونءَ فقط ظاهر ظهور سکون سان، پر مسرت ۽ خوش مزاجيءَ جي انتهائي کامران جذبات سان، انهن کورٽن جي فتوائن موجب، باه جي سچ ۾ ٽپي سڙي مري ويندا هئا.

سنہ ۱۸۳۰ع ڌاري آمريکن يونين جي ڪينٽڪي رياست ۾ هڪ اهڙو ڪذاب پيدا ٿيو هو، جنهن اعلان ڪيو هو ته هو خدا جو پٽ ۽ انسان ذات جو بچائيندڙ هو، ۽ هو زمين تي دوباره گنهگارن، ڪافرن ۽ ظالمن کي پنهنجي فرض ڏانهن متوجه ڪرڻ لاءِ آيو هو. هن احتجاج ڪيو ته جيڪڏهن هنن مقرر وقت اندر پاڻ ۾ اصلاح نه آندي ته هو اشارو ڏيندو ۽ هيءَ دنيا هڪ لحظي اندر ٻُري پرزا پرزا ٿي ويندي. هن جي انهن فضول دعوائن کي تڏهوڪن دولتمند ۽ بااثر طبقي جي ماڻهن گهڻي قدر قبول پڻ ڪيو هو. آخرڪار هڪ جرمن باشندي نهايت عجز ۽ انڪساريءَ سان نئين مسيحا جي حضور ۾ عرض ڪيو ته هو انهيءَ خطرناڪ تباهيءَ جي خبر سندن هموطنين کي جرمن ٻوليءَ ۾ ٻڌائي، چوته هو انگريزيءَ کان ناآشنا هئا، ۽ اهو وڏو ناحق ٿيندو، جو محض انهيءَ سبب ڪري هو تباه ۽ برباد ٿي وڃن. مستقبل جي انهيءَ نجات ڏيندڙ ڏاڍيءَ سچائيءَ ۽ فراخدليءَ سان پنهنجي مجبوريءَ جو اعتراف ڪيو، ۽ چيائين ته هو جرمن ٻوليءَ کان ناواقف هو. "چا!" جرمن معتقد غصي ۽ حيرت وچان پڇيو، "تون خدا جو پٽ ٿي ڪري، سڀ ٻوليون نه ٿو ڄاڻهائي سگهين — ٻيون ته ٺهيو پر جرمن ٻولي ۽ نه ٿو ڄاڻهائي سگهين؟ چڏ، چڏ، تون بدمعاش آهين، ٺوڳي آهين ۽ پاڪل آهين. بيت‌الحرم ٿي تنهنجي لاءِ موزون مقام آهي." تماشائين ۾ اچي ڪل ٻيٺي ۽ هو پنهنجيءَ پورڙائيءَ تي شڪي ٿيندا گهر هليا ويا.

ڪڏهن ڪڏهن ديوتا جي انساني اوتار جي مرڻ تي ساڳيو ديوتائي روح ٻئي ماڻهوءَ ۾ تحليل ٿي ويندو آهي. تاتار جا ٻوڌي اهڙيءَ طرح متعدد زنده ٻڌن ۾ اعتقاد رکندا آهن، جي مشهور

و معروف ٻوڌي مندرن ۾ معزز لاما جي حيثيت ۾ حڪم هلائيندا آهن. انهن معزز لامائن مان جڏهن به ڪو مرندو آهي، تڏهن ان جا پوئلڳ ماتم ڪرڻ ڪندا آهن، ڇو ته کين خبر هوندي آهي ته هو جلد ئي وري ظاهر ٿيندو، ۽ پري اوري، ڪٿي نه ڪٿي، نئين چاول پار جي صورت ۾ جنم وٺندو. کين فقط انهيءَ پار جي جمڻ واريءَ جاءَ ڏسڻ ۾ دشواري پيش ايندي آهي. جيڪڏهن اهڙي وقت هو آسمان ۾ انبلٹ ڏسندا آهن ته هو ان کي نئين چاول معصوم لاما جي ٻينگهي تائين سندن رهنمائيءَ لاءِ سري ويل لاما طرفان موڪليل نشاني سمجهندا آهن. ڪن وقتن تي اهو معصوم ديوتا پنهنجي شناخت پاڻ ڪرائيندو آهي. "آءٌ ئي معزز لاما آهيان"، هو چوندو آهي، "فلاڻي يا فلاڻي مندر جو زنده ٻڌ. مون کي پنهنجي پراڻي مندر ڏانهن وڃي هلو. آءٌ ان جو لافاني سرڪردو آهيان". ٻڌ جي جمڻ جي جاءِ، بهرحال ڪنهن طريقي سان معلوم ٿي ويندي آهي- ٻڌ جي پنهنجي شهادت وسيلي، خواه ڪنهن آسماني نشانيءَ وسيلي، پر هر صورت ۾ لاما جي تلاش لاءِ تنبو نصب ڪيا ويندا آهن ۽ خوشيءَ ۾ پريل زائرين بادشاه يا شاهي خاندان جي ڪنهن معزز شخص جيَ سرڪردگيءَ هيٺ معصوم ديوتا کي گولڻ ۽ ان کي وڃي اچڻ لاءِ سفر تي نڪرندا آهن. اهو معصوم ديوتا گهٽوڪري ٽيبٽ ۾ چمندو آهي، جا ٻوڌين جي مقدس سر زمين آهي، ۽ ان تائين پهچڻ لاءِ، قافلي کي ڪيترن وقتن تي نهايت خطرناڪ ۽ ٻوائتن ريگستانن کي پار ڪرڻو پوندو آهي. آخرڪار جڏهن اهو پار هٽ چڙهندو اٽن، تڏهن هو ان جي اڳيان سجدي ۾ ڪري پوندا آهن ۽ ان جي پوڄا ڪندا آهن. پر هن کي معزز لاما جي حيثيت ۾ تسليم ڪرڻ کان اڳ، جنهن جي کين جستجو هوندي آهي، هٽ آيل لاما کي پنهنجيءَ سڃاڻپ متعلق هنن کي مطمئن ڪرڻو پوندو آهي. هن کان انهيءَ مندر جو نالو دريافت ڪيو ويندو آهي، جنهن جي پيشوائيءَ جي هو دعويٰ ڪندو آهي، اهو آتان کان

ڪيتري مفاصلي تي واقع آهي ۽ ان ۾ ڪيترا ٻاوا رهندا آهن، هن کي مرحوم معزز لاما جي عادتن ۽ سندس موت جي نموني جو بہ بيان ڪرڻو پوندو آهي. هن جي آڏو متعدد شيون، جهڙوڪ عبادت جا ڪتاب، چانهہ جون ڪيٽليون ۽ پيالا رکيا ويندا آهن، ۽ ڪيس انهن شين ڏانهن اشارو ڪرڻو پوندو آهي، جي هن اڳئين جنم ۾ استعمال ڪيون هونديون. جيڪڏهن هو بيان ڪنهن غلطيءَ جي ائين ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿي ويندو آهي، تہ سندس دعويٰ کي تسليم ڪيو ويندو آهي، ۽ ڪيس فتح و ڪامرانيءَ سان مندر ڏانهن ڪڍي ويندا آهن. سينئي لامائن جو اڳواڻ لاسا وارو دلائي لاما آهي، جنهن شهر کي ٿيٻٽ جو روم سڏيو ويندو آهي. ڪيس زنده خدا تصور ڪيو ويندو آهي، ۽ مرڻ کان پوءِ سندس خدائي ۽ لافاني روح ڪنهن نہ ڪنهن ٻار جي ذريعي دوباره جنم وٺندو آهي. ڪن روايتن مطابق دلائي لاما کي ڳولڻ جو طريقو ساڳيو ئي رواجي. معزز لامائن کي ڳولڻ وارو آهي، جنهن جو اسان اڳي ئي ذڪر ڪيو آهي. ٻين روايتن ۾ سوني برتن مان ٻڪن ڪيڻ جي طريقي جو ذڪر ڪيو ويو آهي. جتي بہ هو چمندو آهي، اتي وڻ ۽ ٻوٽا ساوا ٿي ڪيندا آهن، هن جي حڪم تي گل ڦڙي پوندا آهن، ۽ ٻاڻيءَ جا چشما ڦٽي نڪرندا آهن، ۽ هن جي موجودگيءَ سبب بهشتي برڪتن جي بارش ٿيندي رهندي آهي.

پر انهن علائقن ۾ فقط اهوئي ماڻهو ناهي، جو ديوتا هٿ جي دعويٰ ڪري ٿو. "چيني سلطنت جي سيني اهڙن ماڻهن جو، جن ۾ ديوتائن جو واسو هوندو آهي، خاص رجسٽر 'لي فان يوئان' يا پيڪنگ واريءَ ڪلونيل آفيس ۾ رکيل آهي. جن ماڻهن اهڙو ليسن ڪيو آهي، تن جو تعداد هڪ سو سٺ آهي. ٿيٻٽ تي انهن مان ٽيهن جون برڪتون نازل ٿيندڙ آهن، اتر منگوليا اٺويهن جي نعمت سان سرشار آهي ۽ ڏکڻ منگوليا ستونجاه ديوتائن جي نور سان منور آهي. چيني حڪومت پنهنجي رعيت جي ڀلائيءَ خاطر پدرانہ فڪرمنديءَ سبب رجسٽر ۾ داخل ٿيل ديوتائن کي

ٽيبٽ کان سواءِ ٻئي ڪنهن به هنڌ نئين جنم وٺڻ کان منع ڪئي آهي. هن کي انديشو هوندو آهي ته متان منگوليا ۽ ڪنهن ديوتا جو جنم منگولين جي سڀ کان محب‌الوطنيءَ ۽ جنگجوياڻ جذبي کي بيدار ڪري سنگين قسم جا سياسي نتيجا پيدا ڪري ۽ اهي شاهي گهراڻي جي ڪنهن آرزومند ديوتا جي چوڌاري جمع ٿي ۽ پنهنجا سر ترين ٿي رکي. تلوار جي زور تي ان لاءِ روحاني حڪومت سان گڏ هن دنيا جي فاني حڪومت ۾ حاصل ڪري وڃن. پر انهن پهلڪ يا ليسن بردار ديوتائن کان علاوه، ڪيترائي خانگي ننڍڙا ديوتائون، يا بغير ليسن ۽ ناجائز ديوتائي تجارت جا واپاري ۾ آهن، جي ڪنڌ پاسي ويهي يا پاسيرين جاين تي پنهنجا آستانا بنائي ماڻهن کي ويٺا معجزا ڏيکارينداآهن ۽ دعائون ڪندا آهن. گذريل چند سالن کان وٺي چيني حڪومت ٽيبٽ کان باهر اهڙن خسيس ديوتائن جي ٻئي جنم وٺڻ کي نظر انداز ڪيو آهي. بهرحال انهن جي جنم کان پوءِ، حڪومت منڻ ۽ پين سڀني جائز توڙي ناجائز ديوتائي مدعين تي سخت نظرداري ڪندي آهي. ۽ جيڪڏهن ڪوبه ڪا حرڪت ڪندو آهي، ته ان کي هڪدم سندس درجي کان هٽائي، ڪنهن دوردراز مندر ڏانهن تبديل ڪيو ويندو آهي، ۽ ڪيس دوباره انساني صورت ۾ جنم وٺڻ کان سخت منع ڪئي ويندي آهي."

وحشي معاشرن ۾ بادشاهن کي جيڪا مذهبي پوزيشن حاصل هوندي آهي، تنهن جي جائزي وٺ سان اسين اهو انومان ڪڍي سگهون ٿا ته مصر، ميڪسيڪو ۽ پيرو جهڙين عظيم تاريخي سلطنتن جي فرمانروائن، جن ديوتائن ۽ فوق‌الفطري طاقتن جي دعويٰ ڪئي هئي، تن جي اها دعويٰ ڪا محض ذاتي غرور ۽ تڪبر جي ڦوندڙ يا محض ماڻهن طرفان ٽيندڙ سندن ذليل خوشامد جي اظهار جو نتيجو ڪانه هئي، اها ته رڳو زنده بادشاهن کي ديوتائن جي درجي ڏيڻ جي قديم وحشي اعتقاد ۽ عمل جي باقياتي ۽ اضافي صورت هئي. چنانچه، مثال طور، سورج ديوتا جي اولاد

جي حيثيت ۾ پيروءَ جي انڪا بادشاهن کي ديوتائن وانگر پوجيو ويندو هو، اهي ڪنهن به سهوَ ۽ غلطي ڪرڻ کان بلند ۽ بالاتر هئا، ۽ ڪوبہ انهن حڪمرانن يا شاهي قبيلي مان ڪنهن جي به جسم، عزت يا ملڪيت جي خلاف ڪنهن ڏوهہ ڪرڻ جو خواب ۾ به خيال ڪونہ آڻي سگهندو هو. ان ڪري ئي هي انڪا بادشاه، عام ماڻهن: جي برخلاف، پنهنجي بيماريءَ کي پاڻ لاءِ ڪابہ مصيبت ڪانہ سمجهندا هئا. اهي ان کي پنهنجي پيءُ، سورج ديوتا، جو پيغامبر سمجهندا هئا، جوڪين ان ڏانهن آرام ڪرڻ لاءِ آسمان ڏانهن وڃي لاءِ آيو هو. ان ڪري جن دستوري لفظن ۾ هڪ انڪا پنهنجي موت جي خبر پنهنجن ماڻهن کي ڏيندو آهي، سي هي آهن: "منهنجي پيءُ سون کي آرام ڪرڻ لاءِ پاڻ وٽ گهرايو آهي." ان ڪري هو صحتياب ٿيڻ لاءِ قرباني پيش ڪري پنهنجي پيءُ جي خواهش جي خلاف ورزي ڪانہ ڪندا هئا، ۽ ظاهر ظهور اعلان ڪندا هئا تہ هن کين پاڻ وٽ آرام ڪرڻ لاءِ گهرايو هو. اندلسي (اسپين جا رهاڪو) فاتح گرم ماڻرين مان لنگهي جڏهن ڪولمبيا جي انڊيز جبلن جي اتانهن پٽن تي اچي نڪتا، تڏهن انهن وحشين جي انبوهن جيءَ مقابلي ۾، جن کي هو گرم ۽ گهاٽن ٻيلن ۾ هيٺ ڇڏي آيا هئا، اهڙن ماڻهن کي ڏسي، جي تهذيب جي ڪافي اعليٰ درجي تي پهتل هئا، جي زراعت جو ڪم ڪندا هئا ۽ جي اهڙيءَ حڪومت جي زير سايہ رهندا هئا، جن کي "مبولڊٿ" ٿيٻٽ ۽ جپان جي مذهبي حڪومتن سان مشابهت ڏئي ٿو، حيران ٿي ويا. انهن جا نالا چپچا، مائسڪاز يا موزڪاز، سڏيا هئا، جي ٻن حڪومتن ۾ تقسيم ٿيل هئا، جن جا دارالخلافہ يوگوٽا ۽ تنجہ وٽ هئا، پر جي ظاهري طور سوگاموزو يا ايراڪا واري عظيم ديوتا سان مشترڪ روحاني وفاداريءَ هڻ سبب هڪٻئي سان گڏيل هئا. تمام طويل عرصي تائين نفس ڪشي ڪرڻ ۽ پاڪباز زندگي گذارڻ سبب، هن روحاني حڪمران جي تقدس ۽ پاڪيزگيءَ جي اپٽري تہ شهرت عام ٿي

ويئي هئي، جو متفق طور سڃيو ويندو هو تہ سينهن ۽ درياڻن جو پاڻي سندس زير حڪم هو، ۽ آب و هوا سندس رضامنديءَ جي مرهون منت هئي. ميڪسيڪو جا بادشاهہ جيڪن اسين اڳيئي مٿي ڏسي آيا آهيون، پنهنجي تخت نشينيءَ وقت سج کي چمڪائڻ، ڪڪرن مان مينهن وسائڻ، درياهن کي وهائڻ ۽ زمين مان ميون جي پرپور فصلن پيدا ڪرڻ جو قسم کڻندا هئا. ڇيو وڇي ٿو تہ ميڪسيڪو جي آخرين بادشاهہ مونٽي زوما، کي سندس رعيت خود خدا ڪري پوڄيندي هئي.

بابل جي اوائلي بادشاهن، سارگون پهرئين کان وٺي، آر خاندان جي چوٿينءَ پشت يا ان کان پوين حڪمرانن تائين، پنهنجي جيئري ئي ديوتائن هڻڻ جي دعويٰ ڪئي هئي. چوٿينءَ پيڑهيءَ جي فرمانروائن، خاص طرح آر خاندان وارن، پنهنجي اعزاز ۾ مندر تعمير ڪرايا هئا، مختلف آستانن ۾ هن پنهنجا مجسما نصب ڪرايا ۽ ماڻهن کي انهن بتن جي قدمن ۾ قربانين پيش ڪرڻ جو حڪم صادر فرمايو، سال جو انون مهينو بادشاهن جي پرستش لاءِ مخصوص ڪيو ويو، ۽ نئين چنڊ ۽ هر هڪ چنڊ جي پندرهين تاريخ انهن کي قربانيون پيش ڪيون ويندڙون هيون. وري پارٿيا جي ارساسيڊ خاندان جي حڪمرانن پاڻ کي سج ۽ چنڊ جا پائر قرار ڏنو، ۽ کين ۽ زنده ديوتائون ڪري پوڄيو ويندو هو. ارساسيڊ خاندان جي ڪنهن عام فرد کي ۽ جهڪڙي ۾ ڏڪ هڻڻ هڪ انتهائي ذليل ۽ ناقابل معافي حرڪت شمار ڪئي ويندي هئي.

مصر جي بادشاهن کي سندن جيئري ديوتا ٻڌايو ويندو هو، کين قربانيون ڏنيون ويندڙون هيون ۽ سندن پوڄا جون تقريبون خاص مندرن ۾ خاص مقرر ٿيل پادري ملهائيندا هئا. درحقيقت بادشاهن جي پوڄا اهڙيءَ ڏوم ڏام سان ڪئي ويندي هئي، جو ديوتائن جي پوڄا ان جي سامهون ڪا حيثيت ڪائي رکندي هئي. چنانچہ ميرينرا فرمانروا جي دور حڪومت ۾ هڪ اعليٰ سرڪاري عهديدار اعلان ڪيو تہ هن انيڪ مقدس جايون تعمير ڪرايون هيون تہ

جيئن بادشاه سلامت، لافاني ۽ مقدس سيرينرا، جي روح کي. "پين سيني ديوتائن کان زياده پڪاريو وڃي." "هي ۽ ڪالهه، تسليم ٿيل آهي ته بادشاه ديوتا پڻي يا خدائيت جي دعويٰ ڪندو هو، هو 'عظيم ديوتا' هو، 'زرين هورس' ۽ 'را' جو پٽ هو. هو نه فقط مصر تي اختياري ۽ اقتدار جي دعويٰ ڪندو هو، پر 'سيني ملڪن ۽ قومن تي'، 'سڄي ۽ ڪائنات جي طول و عرض تي، مشرق ۽ مغرب تي'، 'سڄ جي عظيم گردش جي سڄي دائري تي'، 'آسمان ۽ ٻيو جيڪي ڪجهه ان ۾ آهي تنهن تي، زمين ۽ ان جي ماڻهن جيڪي به آهي تنهن تي، هر جانور تي جو ٻن يا چئن ٽنگن تي گهمي ٿو، جيڪي به اڏامن ۽ ڦڙڦڙ ڪن ٿا، تن تي ... ۽ سڄي ڪائنات پنهنجي پيداوار ان کي آڇي ٿي'. درحقيقت سورج ديوتا جا پرستار جيڪي به اعتقاد ان متعلق رکي سگهن ٿا، اهي بطور مذهب جي مصر جي بادشاه لاءِ به سندس رعيت رکندي هئي. ان جا سڀ لقب سورج ديوتا جي لقبن مان سڌي ۽ طرح اخذ ڪيا ويا هئا." "پنهنجي زندگيءَ جي دوران ۾،" اسان کي ٻڌايو ويو آهي، "مصر جو حڪمران خدائيءَ جي انهن سڀني تخيلات ۽ تصورات کي، جيڪي مصرين جي ذهن ۾ اڇي سگهيا ٿي، پنهنجي ذات سان وابسته ڪري ڇڏيندو هو. پنهنجي نسل ۽ شاهي منصب ڪري هڪ فوق‌البشر ديوتا هئڻ سبب، موت کان پوءِ هو دائمي پرستش لائق هڪ عظيم ديوتا-انسان بنجي پوندو هو. چنانچه خدائي، يا ديوتا پڻي متعلق انسان کي جيتري به معلومات ۽ ڄاڻ حاصل هئي، سا سڀ مجموعي طور هن ۾ ئي مرڪوز ۽ هن لاءِ ئي مخصوص ٿيل هئي."

اسان هيٺ انهيءَ مقدس بادشاهيءَ جي ارتقا جو خاڪو پوريءَ طرح پيش ڪري چڪا آهيون، جنهن ترقي ڪندي ڪندي، آخر پيروءَ ۽ مصر جي بادشاهين جي حالت ۾ پنهنجي اعليٰ ترين ۽ انتهائي مڪمل صورت اختيار ڪئي هئي. تاريخي نقطه‌نگاه کان، بادشاهيءَ يا ملوڪيت جو اداروَ، جو پهلڪ جادوگرن يا "ويجن".

جي وجود مان ڦٽي نڪتل معلوم ٿئي ٿو، منطقي لحاظ کان اهو خيالن جي هڪجهڙائيءَ مان نڪتل هڪ غلط نتيجو آهي. ماڻهن غلطي هيءَ ڪئي جو فطرت جي رڃا کي پنهنجن خيالن جي رڃا جهڙو سمجهڻ شروع ڪري ڏنائون، اهڙيءَ طرح هنن اهو ئي خيال ڪيو ته ڪين جيڪو ضابطو پنهنجن خيالن مٿان آهي يا ظاهري طور نظر اچي ٿو، تنهن کين آسپاس جي پين شين مٿان ۾ ساڳئي ضابطي هلائڻ جي اجازت يا اختياري ڏيئي ڇڏي هئي. پوءِ جن ماڻهن کي، هڪ يا ٻئي سبب کان، سندن قدرتي صلاحيتن جي قوت يا ڪمزوريءَ ڪري، هنن جادو آفرين طاقتن جو زياده ترين مالڪ سمجهيو ويو، تن کي سندن پين پائرن کان آهستي آهستي علحده ڪري امتيازي درجو ڏنو ويو ۽ کين هڪ اهڙو مخصوص طبقو ٻڌايو ويو، جنهن اڳتي هلي انسان جي سياسي، مذهبي ۽ دماغي ارتقا تي انتهائي دور رس اثر وڌا. هيءَ ته اسان کي معلوم آهي ته سماجي واڌارو، انساني ڏندن جي وڏندڙ فرق ۽ امتياز، يا زياده سوليءَ پوليءَ ۾، پورهئي جي ورهاست تي ئي منحصر رهيو آهي. قديم معاشري ۾، هرڪو ڪم، پلو يا برو، هرڪوئي ڪري ٿي سگهيو، آهستي آهستي، مختلف ڪم، مختلف طبقن ۾ تقسيم ٿيا، ۽ هرڪنهن پنهنجو پنهنجو ڪم جيئن پوءِ تيئن زياده ڪاريگريءَ ۽ مهارت سان سر انجام ڏنو، ۽ جيئن ته سينهي جي محنت جي پيداوار، مادي خواه غير مادييءَ ۾ سهڻي هڪجهڙا شريڪ هوندا هئا، تنهنڪري پورهئي جي ورهاست جي انهيءَ فائدي مان سڄي قبيلي جا ماڻهو هڪجهڙا مستفيض ٿيندا رهيا. هاڻي، معاشري جي ارتقا ۾، جادوگرن يا "ويڄن" جو هڪ ڏاڙو يا پيشه ورانه ڏنڊو ئي سڀ کان زياده قديم معلوم ٿئي ٿو. اڄ به، جن وحشي قبيلن جي اسان کي براه راست معلومات حاصل آهي، تن سڀني ۾ جادوگر موجود ملن ٿا، موجوده زماني ۾ آسٽريليا جا جهنگلي قبيلا ئي سڀ کان زياده پست ۽ وحشي شمار ٿين ٿا. انهن ۾ فقط جادوگرن جو ئي طبقو آهي، جنهن کي پيشه ورانه درجو

حاصل آهي. جيئن جيئن وقت گذرندو ڦئي ويو ۽ پورهئي جي ورهاست جو سلسلو وڌندو رهيو، تيئن خود اهي جادوگر ۽ "بيمارن کان شفا ڏيندڙ جادوگر"، "مينهن وسائيندڙ جادوگر"، وغيره جهڙن مختلف طبقن ۾ تقسيم ٿيندا رهيا، ۽ ٿيندي ٿيندي منجهائن سڀ کان زياده طاقتور فرد پنهنجي لاءِ سرداريءَ جو درجو حاصل ڪري ويٺو، ۽ درجي بدرجي "مقدس بادشاه" جي منصب کي وڃي رسيو، ۽ جنهن رفتار سان مذهب جادوءَ کي ڇڏي ڏڪي، ان جي جاءِ ۾ پاڻ والاري ٿو، تنهن تناسب سان مقدس بادشاه جا پراڻا جادوگريءَ وارا فرض ڦري پوجاريءَ يا خود ديوتا جي فرض جي شڪل اختيار ڪري ٿا ٻيهن. اهڙيءَ طرح اڄا به ڪجهه وقت گذرڻ کان پوءِ، مقدس بادشاهيءَ جي خود ملڪي ۽ مذهبي نوعيت ۾ علحدگي آندي ويئي ـ دنيوي اختياريون هڪ ماڻهوءَ کي ۽ روحاني اقتدار ٻئي جي سر پرد ڪيو ويو. انهيءَ ۾، جادوگر، جي مذهب جي تسلط سبب عارضي طور ڏيڄي سگهن ٿا پر ڪنهن به صورت ۾ صفا نيست و نابود نٿا ٿي سگهن، پوڄا پاٺ ۽ قرباني جي هن نين رسمن جي مقابلي ۾ پنهنجي پراڻي ڪرامتي هنر کي ترجيح ڏيئي، ان کي ڇهڻيا رهن ٿا. ڪجهه وقت کان پوءِ، منجهائن زياده فهميده ۽ سنجيده جادوگر جادوءَ جي غلطيءَ کي ڄاڻي ويٺن ٿا، ۽ فطرتي قوتن کي انسان جي ڀلائيءَ خاطر زياده موثر طريقي سان هلائڻ جو هڪ نئون طريقو ايجاد ڪري وڃن ٿا، جنهن جو مطلب هيءَ ته جادوگريءَ کي ترڪ ڪري، هو سائنس جو سهارو وٺن ٿا. آڳ کا اها دعويٰ ته ٿو ڪريان ته تبديل ۽ ترقيءَ جو سلسلو هرهنڌ هروڀرو اهوئي رهيو آهي، بيشڪ مختلف معاشرن ۾ ان جي نوعيت گهٽي قدر بدليل رهي آهي. منهنجو مقصد فقط ٿلهي ليکي اڻ جي عام رخ جي هڪڙي خاڪي پيش ڪرڻ جو آهي، جيڪو رخ منهنجي عقل موجب اڻ جو هر هنڌ ۽ هميشه ساڳيوئي رهيو آهي. صنعتي نقطه نگاه کان، انساني معاشرو پورهئي جي يڪسانيت کان شروع ٿي، پورهئي جي ورڇ ڏانهن وڌيو آهي،

سياسي نقطہ نگاہ کان، آن جمهوريت کان مطلق العناني ڏانهن پيشقدمي ڪئي آهي. سلطان شاهي جي آخرين تاريخ، مطلق العناني جي زوال ۽ ان جي بجاءِ انسان ذات جي بلند تر تقاضائن سان زياده ٺهڪندڙ ۽ موزون طريقن وارين حڪومتن جي انعقاد سان هن ڏڦتيش ۾ اسان جو ڪو واسطو ڪونهي؛ اسان جي مطالعي جو مقصد هي آهي ته ڏسون ته هڪڙو عظيم ۽، پنهنجي وقت ۾، مفيد ادارو ڪيئن وڌيو ۽ پکڙيو، ۽ نه ته اهو ڪيئن بگڙيو ۽ زبون ٿيو.

باب اڏون

فطرت جا محڪماتي بادشاه

مٿين مطالعي مان ثابت ٿي چڪو ته مقدس منصبن ۽ شاهي القابن جو ساڳيو ميل، جو اسان کي نيميءَ ۾ "ٻيلي جي بادشاه"، روم ۾ "قربانين واري بادشاه" ۽ ائينس ۾ "بادشاه مڊائينڊز مئجسٽريٽ" جي صورت ۾ ملي ٿو، سو گهڻو ڪري ڪلاسيڪي قديم دورکان ٻاهر به اسان کي نظر اچي ٿو، ۽ ارتقا جي وحشي دورکان وٺي تهذيبي دور تائين جيڪي انساني معاشرا، جنهن به منزل تي، اڄ ٻيئل آهن، انهن سڀني ۾ ان جا آثار بحيثيت هڪ مشترڪ نشان جي موجود آهن. ازانسواءِ اهو به معلوم ٿيو ته شاهي پوڄاري اڪثر خود بادشاه رهيو آهي ـ نه فقط نالي ۾، پر حقيقت ۾ به، ۽ شاهي اختيارات جي ڏنڊي سان گڏ ڪيس مذهبي پيشوا جا جبا به پائڻا پئي پيا آهن. اهي سڀ ڳالهيون يونان ۽ روم جي دنيوي ۽ ديني بادشاهن جي شروعات متعلق ساڳئي قسم جي روايتي نظريي جي تصديق ڪن ٿيون. ڪم از ڪم اهو ثابت ڪري ته روحاني ۽ دنيوي اقتدار جو اشتراڪ، جنهن جا نمايان اشارا يونان ۽ روم جي روايتن ۾ موجود رهيا آهن، درحقيقت دنيا جي مختلف علائقن ۾ مروج هو، اسان هن ڳالهه جي گنجائش باقي ڪانه ڇڏي آهي، ته انهن روايتن جي صحت متعلق ڪنهن شڪ شبهي جو اظهار ڪيو وڃي. ان ڪري اسين سوال پڇي سگهون ٿا ته ڇا 'ٻيلي جي بادشاه' جو بنياد به اهڙوئي ته نه آهي، جو روايت مطابق روم جي "قربانين واري بادشاه" ۽ ائينس جي "دنيوي بادشاهن" سان وابستگيل آهي؟ ٻين لفظن ۾، ڇا هُن جا منصبي پيشرو اهڙا بادشاه ته نه هئا، جن کي ڪنهن جمهوري انقلاب سندن سياسي

اقتدار کان محروم ڪري، وٽن باقي وڃي مذهبي فرائض ۽ نالي ماتر تاج جو سايو ڇڏيو؟ انهيءَ سوال جو جواب نفيءَ ۾ ڏيڻ لاءِ ڪو ازڪم ۾ سبب آهن. هڪ سبب نيميءَ جي پوجاريءَ جي رهڻ واريءَ جاءِ مان اڳڀڳ ڪڍي ٻئو ۽ ٻيو ان جي لقب، "ٻيلي جي بادشاه" سان. جيڪڏهن هن جا پيشرو رواجي طرح 'بادشاه' هجن ها، تہ انہ صورت ۾ هو بہ روم ۽ ايٿنس جي معزول "بادشاهن" وانگر انهيءَ شهر ۾ رهندڙ هجي ها، جنهن جي حڪومت جو اختيار ڪانئس ڪسيو ويو هو. اهو شهر ضرور ائريشيا هجي ها، جو تہ ان کان زياده ويجهو ٻيو ڪو شهر ڪونہ هو. پر ائريشيا هن جي ٻيلي واري آستاني کان، جو ڏنڊ جي ڪناري واقع هو، ٽي ميل پري هو. جيڪڏهن هو حڪومت ڪندو هو، تہ شهر ۾ نہ، پر سائي ٻيلي ۾. وري سندس لقب، ٻيلي جو بادشاه، اسان کي هن انومان ڪيڏ جي مشڪل اجازت ڏئي ٿو. تہ هو ڪڏهن بہ "بادشاه" لفظ جي دستوري ۽ رواجي مفهوم مطابق بادشاهہ ٿي رهيو هو. زياده ممڪن معلوم ٿئي ٿو تہ هو "فطرت جو بادشاه" هو، ۽ سو بہ فطرت جي هڪ خاص شعبي، يعني ٻيلن، جو بادشاه، جنهن مطابق هن پنهنجو اهو لقب اختيار ڪيو هو. جيڪڏهن ماڻهن جا اسان کي اهڙا مثال ملي سگهن، جن کي فطرت جا محڪماتي حڪمران يا بادشاه سڏي سگهون، يعني اهڙن ماڻهن جا، جن کي فطرت جي ڪن خاص عناصرن يا ڪن خاص صورتن جا حاڪم سمجهيو وڃي، تہ پوءِ اهي "ٻيلي جي بادشاه" سان انهن خدائي بادشاهن کان نسبتاً زياده مشابهت رکندڙ نظر ايندا، جن تي اسين هن وقت تائين غور ڪندا آيا آهيون ۽ جن کي فطرت بڻان علم اقتدار حاصل ٿئي وهيو آهي ۽ نہ خاص. اهڙن محڪماتي بادشاهن جا مثال کي اڃ لڀ ڪين آهن.

ڪانگو درياه جي سنهن وٽ ٻوسا جي نزديڪ هڪ ٽڪريءَ تي نام ووڪووءَ نالي سينهن ۽ طوفان جو بادشاه رهندو آهي.

پالائي نيل درياه جي علائقن ۾ رهندڙ ڪن قبيلن جي متعلق چيو ويو آهي ته انهن وٽ ڪوبه اهڙو بادشاه ڪونه هوندو آهي، جنهن کي رواجي ٻوليءَ ۾ "بادشاه" سڏجي ٿو. جن ماڻهن کي هو انهيءَ حيثيت ۾ تسليم ڪندا آهن، سي مينهن جا بادشاه، 'ماتا ڪودو' هوندا آهن. جن لاءِ سندن اعتقاد آهي ته ڪين پوري وقت تي يعني مينهن جي موسم ۾، برسات وسائڻ جي طاقت حاصل آهي. مارچ جي آخر ۾، مينهن وسڻ کان اڳ، اهو ملڪ خشڪ ۽ اسائيل ريگستان هوندو آهي، ۽ چوپايو مال، جو اتان جي ماڻهن جي خاص دولت هوندو آهي، گاهه جي عدم موجودگيءَ سبب مرڻ لڳندو آهي. ان ڪري جيئن مارچ جي پڇاڙي ويجهي ايندي ويندي آهي، تيئن هر گهر جو مالڪ "مينهن جي بادشاهه" وٽ پهچي ويندو آهي ۽ ڪيس ڪئونءَ جو تحفو آڇيندو آهي، ته جيئن هو آسمان جي رحمت واري پاڻيءَ کي سڙيل ۽ خشڪ چراگاهن مٿان وسائي. جيڪڏهن مينهن نه وسندو آهي، ته سڀ ماڻهو جمع ٿي، بادشاه کان پاڻيءَ جو مطالبو ڪندا آهن. ۽ جيڪڏهن آسمان اڃا ۽ ڪرن کان خالي هوندو آهي، ته هو چرو هٽي سندس پيٽ ڦاڙي ڇڏيندا آهن، جنهن ۾ هو سمجهندا آهن ته هُن مينهن ۽ طوفان کي لڪائي رکيو آهي. باري قبيلي وارن جو مينهن وسائيندڙ هڪ بادشاه گهنڊ مان پاڻي چمڪاري مينهن وسائيندو هو.

ائبيسنيا (حبش) جي پسگردائيءَ ۾ آباد قومن وٽ به هڪ اهڙو عهدو آهي، جنهن جو هڪ مبصر هي بيان ڏنو آهي: "الفائي پوجاريءَ جو عهدو، جيئن ڪيس باري ۽ ڪوناما قبيلن وارا سڏيندا آهن، عجيب و غريب آهي. هن لاءِ اهو اعتقاد آهي ته هو مينهن وسائي سگهندو آهي. اڳئين وقت ۾ اهو عهدو آلجيد قبيلي وارن وٽ هوندو هو، جو نيوبا شيدين وٽ اڃا تائين عام آهي، باري قبيلي وارن جو 'الفائي'، جنهن وٽ اتر وارا ڪوناما قبيلي وارا به اڇي عرضگذار ٿيندا آهن، ٽيمبادير نهر جي پرسان هڪ جبل تي پنهنجي خاندان ٻيان گڏ اڪيلو رهندو

آهي. ماڻهو ڪيڙن ۽ ميون جي صورت ۾ وڌي ڏڙانا ڪڍي ايندا آهن، ۽ هن لاءِ سندس وڏي ٻني ۾ ڪيڙيندا آهن. هو هڪ قسم جو بادشاه آهي ۽ سندس عهدو سندس پاڻ يا ٻيءَ کي ورثي ۾ ملندو آهي. هن لاءِ سمجهيو ويندو آهي ته هو مينهن کي وسائي ۽ ماڪڙ کي تڙي سگهندو آهي. پر جيڪڏهن هو ماڻهن جي اميدن کي پورو نه ڪري سگهندو آهي ۽ ملڪ ۾ قحطسالي پئجي ويندي آهي، ته هن کي سنگسار ڪيو ويندو آهي ۽ سندس ويجهي ۽ ويجهي عزيز کي هن کي پهرئين پٽر هٿ لاءِ مجبور ڪيو ويندو آهي. اسين جڏهن ان ملڪ مان لنگهياسون تڏهن 'الفائي' جو عهدو اڃا تائين هڪ پوڙهي شخص وٽ هو، پر مون ٻڌو ته منهن وسائڻ جو ڪم هن لاءِ ڪافي خطرناڪ ثابت ٿيو هو، جنهنڪري هو تازو پڻهنجي عهدي تان هڪ پيرو دستبردار ٿيو هو.

ڪئمبوڊيا جي پرانهن گهاڻن ٻيان ۾، هڪڙا ۽ پراسرار "بادشاه" رهن ٿا، جي "باه جي بادشاه" ۽ "پاٽيءَ جي بادشاه" جي لقبن سان مشهور آهن. انهن جي شهرت انڊوچائنا جي عظيم اڀيٽ جي ڏکڻ واري سڄي علائقي ۾ دور دور تائين ڦهليل آهي، پر مغرب ۾ سندن شهرت جو هلڪو پڙاڏو مس پهتو آهي. جيتريقدر معلوم آهي، ٿورا سال اڳ تائين ڪنهن به يورپي باشندي انهن مان ڪنهن هڪ کي ۽ ڪونه ڏٺو هو، ۽ جيڪڏهن چند سال اڳ تائين ڪئمبوڊيا جي بادشاه (جو سال بسال انهن سان سوڪڙين پاڪڙين جي ڏي وٺ ڪندو هو) ۽ انهن جي درميان باقاعدي آمدورفت جو سلسلو قائم نه رهندو اچي ها، ته انهن جو وجود ئي شايد هڪ ڏند ڪٿا بنجي رهجي وڃي ها. انهن جا شاهي فرض خالص اسراري يا روحاني نوعيت جا آهن، ڪين ڪو به سياسي اقتدار حاصل ڪونهي، هو سادا سودا ڪڙي آهن، جي پڻهنجي پگهر جي پوڙهئي ۽ معتقدن جي سوڪڙين پاڪڙين ۽ نذرانن تي گذران ڪندا آهن. هڪ روايت مطابق، هو ٻئي مڪمل تنهائيءَ ۾ گذاريندا آهن، نه هڪٻئي سان ملندا آهن ۽ نه وري ڪنهن ٻئي انسان

جي صورت ڏسندا آهن. هو هڪڙي پٽيان ستن منارن ۾ رهندا آهن، جي جبلن جي چوٽين تي تعمير ٿيل آهن ۽ هر سال هو هڪ ڪان پئي مناري ڏانهن منتقل ٿيندا رهندا آهن. اهي عهدا هڪ ٻيا (پيءَ روايت مطابق) ٻن شاهي خاندانن ۾ موروثي رهندا آهن، جن کي وڏي عزت هوندي آهي، جن کي سرڪاري وظيفا ملهل هوندا آهن ۽ جي پاڻ زمين کيڙڻ جي ڪمن کان آزاد هوندا آهن. پر عام طرح انهيءَ اعزاز حاصل ڪرڻ لاءِ ڪوبه آرزومند ڪونه هوندو آهي، ۽ جڏهن به ڪا آسامي خالي ٿيندي آهي، تڏهن سڀني حقدار اميدوار (جي مضبوط ۽ صاحب اولاد هجن گهرجن) فرار ٿي ڪيڏانهن لڪي ويندا آهن. هڪ ٻيءَ روايت مطابق، اهي موروثي اميدوار انهيءَ منصب جي تاج قبول ڪرڻ کان واقعي بيزار هوندا آهن، ڪين ستن منارن ۾ گوشه نشينيءَ جي حالت ۾ رهڻو ڪونه پوندو آهي، چوته جڏهن به اهي روحاني بادشاهه پباڪ ۾ ايندا آهن تڏهن ماڻهو انهن جي آڏو سجدي ۾ جهڪندا آهن، ۽ ائين سمجهيو ويندو آهي ته جيڪڏهن انهن کي عزت ڏيڻ جي انهيءَ علامت کي نظرانداز ڪيو ويندو ته ملڪ مٿان هڪ غضبناڪ طوفان اچي ڪڙڪندو. گهڻن ٻين مقدس بادشاهن وانگر، جن جو بيان اڳتي هلي پڙهنداسون، باه ۽ پاڻيءَ جي انهن بادشاهن کي به قدرتي موت مرڻ ڪونه ڏنو ويندو آهي، چوته ان طرح هنن جي شان ۾ گهٽتائي اچي ويندي. چنانچه انهن مان ڪو هڪ جڏهن بيمار ٿي پوندو آهي، تڏهن اتان جا پريا مڙس مشورو ڪندا آهن ۽ جيڪڏهن هو سمجهندا آهن ته هن جو بچڻ مشڪل آهي، ته ڪيس خنجر هڻي هٿسان ماريو ويندو آهي. سندس لاش پوءِ ساڙيو ويندو آهي، ۽ ان جي رک کي ادب سان گڏ ڪري، پنجن سالن تائين احترام سان محفوظ رکيو ويندو آهي. رک جو ڪجهه حصو هن جي ٻيوه زال جي سپرد ڪيو ويندو آهي، جنهن کي هوءَ هڪ برتن ۾ رکندي آهي، ۽ جڏهن به هوءَ پنهنجي مڙس جي سڙڻ واريءَ جاءَ تي روڄ راڙو ڪرڻ ويندي آهي،

تڏهن ڪيس اهو برتن پٽيءَ تي ڪٽي وڇڙو پوندو آهي.

اسان کي ٻڌايو ويو آهي ته "باه جو بادشاه" جو ٻڌي مان زياده اهميت جو مالڪ آهي ۽ جنهن جي فوق‌الفطري قوتن ۾ ڪڏهن به ڪو شڪ ڪونه ڪيو ويو آهي، شادين، ڏڻ ۽ قربانين جي موقعن تي، 'يان' يا "روح" جي اعزاز ۾ صدارت ڪندو آهي. انهن موقعن تي هن لاءِ هڪ خاص جاءِ سيني ڪان الڳ ٿاهي ويندي آهي، ۽ جنهن رستي تان هو ايندو آهي، تنهن تي اڇا ڪپڙا وڇايا ويندا آهن. انهيءَ شاهي اعزاز کي هڪ ئي خاندان تائين محدود رکڻ جو سبب هي آهي ته انهيءَ خاندان وارن وٽ ڪي مشهور ۽ معروف طلسم آهن، جي انهيءَ ڪتب ڪان نڪري ڪنهن ٻئي وٽ وڃڻ تي پنهنجي خصوصيت کان خالي ٿي ويندا يا غائب ٿي ويندا. اهي طلسم ٿي آهن: 'ڪوئي' نالي هڪ ول جو ميوو، جو ڪيترا جُڳ اڳي عظيم سيلاب وقت، گڏ ڪيو ويو هو، ۽ جو اڃا تائين تازو ۽ سائو آهي؛ 'رڻ' ٻوليءَ جي هڪ تاري، جا به تمام قديم آهي، ۽ جنهن تي اڃا تائين گل بيٺا آهن، جي ڪڏهن به نه ڪومائيا آهن، ۽ آخر ۾ هڪ ترار، جنهن ۾ 'يان' يا روح جو واسو آهي، جو ان جي دائمي حفاظت ڪندو رهي ٿو، ۽ ان جي ذريعي معجزا ڏيکاري ٿو. اهو روح هڪ غلام جو ڇيو وڃي ٿو، جنهن جو رت اتفاق سان ان مٿان اهڙي وقت ڪريو هو، جڏهن اها ترار ٺهجي رهي هئي، ۽ جنهن پنهنجي انهيءَ گناه جي پاداش ۾، ڪفاري طور پاڻ کي رضا خوشيءَ سان ماريو هو. پهرين ٻن طلسمن سان "پاڻيءَ جو بادشاه" اهڙو سيلاب برپا ڪري سگهي ٿو، جو سڄيءَ ڪائنات کي ٻوڙي وجهي. جيڪڏهن "باه جو بادشاه" جادوءَ واريءَ ترار کي، ميار مان ۾ ٽي انچ ڇڪي ٻاهر ڪڍي، ته سڄ غائب ٿي وڃي ۽ ماڻهو ۽ سرون اگهور ننڊ ۾ ويڃي وڃن. پر جيڪڏهن ميار مان بلڪل ٻاهر ڪڍي ڇڏيس، ته جيڪر گهڙيءَ ۾ سڄي دنيا نيست و نابود ٿي وڃي. انهيءَ عجيب غريب ترار کي، مينهن وسائڻ لاءِ،

مينهين، سوئرن، پکين ۽ بدکن جون قربانيون ڏنيون ويندیون آهن. ان کي کپھ ۽ ريشم ۾ ويڑهي رکيو ويندو آهي، ۽ ڪمبوڊيا جو راجا جيڪي سال بسال قيمتي سوغاتون موڪليندو آهي، تن ۾ انهيءَ ترار کي ويڑهي رکڻ لاءِ نهايت پرتڪلف ۽ قيمتي ڪپڙا پڻ شامل هوندا آهن.

ملڪ جي عام رسم جي برعڪس، جنهن مطابق مئل ماڻهن کي دفن ڪيو ويندو آهي، هتن پنهي درويش بادشاهن جي لاشن کي ساڙيو ويندو آهي، پر انهن جي ڪن نڪنهن، ڏندن ۽ هڏن کي مذهبي اعتقاد طور تبرڪ جي صورت ۾ محفوظ رکيو ويندو آهي. جنهن وقت جنازو ڪاڻين مٿان سڙندو رهندو آهي، ان وقت مرحوم جادوگر جا عزيز پيلي ڏانهن پڄي ويندا آهن ۽ انهيءَ قابل رشڪ اعزاز ماڻڻ جي ڊپ کان، جنهن کي هن تازو خالي ڪيو هوندو آهي، لکي ويندا آهن. ماڻهو انهن جي ڳولا ۾ نڪرندا آهن، ۽ پهريون شخص، جنهن جي لکڻ واري جاءِ کين هٿ لڳندي آهي، تنهن کي جهلي ڪري آڻي باه يا پاڻيءَ جو بادشاه بڻائيندا آهن.

اهي مثال آهن انهن جا، جن کي مون "فطرت جا محکماتي حڪمران يا بادشاه" سڏيو آهي، پر ڪمبوڊيا جي پيلن ۽ نيل درياه جي سر زمين کان يورپ جو اتلي ملڪ تمام دور آهي، ۽ جيتوڻيڪ مينهن، باه ۽ پاڻيءَ جا بادشاه ڳولي ڪڍيا اٿئون، ان هوندي به ائريشيا جي پوجاريءَ سان مشابهت ڪرڻ لاءِ، اسان کي "پيلي جو بادشاه" اڃا ڳولي لهڻو آهي.

باب ڏاڻون

وٽن جي پوڄا

۱ـ **وٽن جا ارواح :** يورپ ۾ آريه نسل جي قومن جي مذهبي تاريخ ۾ وٽن جي پوڄا هڪ اهم ڪردار ادا ڪيو آهي. هيءَ هڪ قدرتي ڳالهه هئي، جو ته تاريخ جي اوائلي دور ۾ يورپ جو سڄو ڪنڊ قبل از تاريخ واري زماني جي گهاڻن ٻيلن سان ڇانيل هو، جنهن ۾ هيٺي هٿي زمين جا صاف ڪيل ٽڪرا سبزيءَ جي هڪ بحر عظيم جي درميان جزيرن وانگر نظر ايندا هوندا. پهرينءَ صدي قبل مسيح تائين هرسينيا جو ٻيلو اوپر طرف رائين نديءَ کان وٺي ايتري مفاصلي تائين ڦهليل هو، جنهن جي نه ڪا حد هئي نه حساب، جرمنيءَ جي جن باشندن کان سيزر (روم جي فاتح بادشاه) ان باري ۾ سوال پڇيا هئا، تن کيس ٻڌايو هو ته هو ان مان ڏهينءَ تائين سفر ڪندا رهيا هئا، پر ان جي ڇيڙي تائين پهچي نه سگهيا هئا. چار صدين پوءِ شهنشاه جولين ان مان لنگهيو هو، ۽ اتان جي تنهائيءَ، تاريڪيءَ ۽ خاموشيءَ هن جي حساس طبيعت تي تمام گهرو اثر ڪيو هو، هن اعلان ڪيو هو ته سڄيءَ رومي سلطنت ۾ ان جهڙي ٻي ڪا جاءِ ڪانه هئي. موجوده برطانيه ۾ ڪينٽ، سري ۽ سسيڪس جا جهنگلي علائقا اڻڌيريدا جي ٻيلي جا باقي بچيل ٽڪرا آهن، جو ڪنهن زماني ۾ هن جزيري جي جنوب مشرقي حصي تي ڇانيل هو. مغرب طرف هو وڏي وڇي هڪ ٻئي ٻيلي سان ملندو هو، جو هئمپشاير کان وٺي ڏيوون تائين ڦهليل هو. هينري ٻئي جي دور حڪومت تائين لنڊن جا شهري اڃا تائين هئمپ استيڊ جي ٻيلي ۾ جهنگلي ڏڪي ۽ سوئر جو شڪار ڪرڻ ويندا هئا. پلئنٽيجينيٽ خاندان جي پوين بادشاهن

جي دور ۾ ٽي شاهي ٻيلن جو تعداد اٺ هو. آرڊين جي ٻيلي لاءِ چيو ويندو هو ته اهو ايڏو ته گهاڻو هوندو هو، جو هڪ نوريڙو هڪڙي وڻ کان ٻئي تي سڄي واروڪشاير جيتري ڊگهي علائقي جيتري ٻيلي ۾ ٽپي ٽي سگهيو. "پو" درياه جي ماڻريءَ ۾ قديم زماني جي ڪائين جي ٿهيل ڪوٽائيءَ ڏيکاريو آهي ته روم جي ترقيءَ ۾ شايد قائم ٿيڻ واري زماني کان گهڻو اڳ اٽليءَ جو شمالي علائقو گهاڻن ٻيلن سان چانيل هو، جن ۾ شاه بلوط جا وڻ تمام گهڻا هئا. انهيءَ هنڌ پهچي آثار قديم کي تاريخ جي حمايت حاصل ٿئي ٿي؛ چو ته قديم دور جي تصنيفن ۾ اٽليءَ جي اهڙن ٻيلن جا گهڻيئي حوالا ڏنل آهن، جي هينئر غائب ٿي ويا آهن. چار صديون قبل مسيح تائين روم جو شهر مرڪزي ايٽروريا کان سائمينيا واري خطرناڪ ٻيلي ذريعي جدا ٿيل هو، جنهن کي تاريخ نويس "لائوي" جرمنيءَ جي ٻيلن سان مشابهت ڏئي ٿو. انهيءَ رومي تاريخ نويس تي جيڪڏهن اسين اعتبار ڪريون، ته ان ٻيلي جي گهاڻين تنهاين ۾ ڪنهن ٻي ماڻهوءَ کي ڪڏهن داخل ٿيڻ جي جرأت ڪانه ٿي هئي؛ ۽ انهيءَ رومي جرنيل جو اهو انتهائي دليرانه ڪارنامو سمجهيو ويو هو، جڏهن هو، انهيءَ ٻيلي جي پيچيدگين جي جاچ لاءِ ٻن اسڪائوٽن کي اڪوات موڪلي، پنهنجيءَ سڄيءَ فوج کي ٻيلي اندر وٽي ويو هو ۽ گهاڻن وڻن سان ڍڪيل جبلن جي هڪ چوٽيءَ تي پهچي، هن ايٽروريا جي سرسبز ۽ آباد پنين کي ڏٺو هو، جي سندس قدمن هيٺان ڦهليل هيون. يونان ۾ آرڪيڊين جبلن جي بلند و بالا لاهين تي چيل ۽ شاه بلوط جا خوبصورت ٻيلا اڄا تائين بيٺا آهن، جي اڄ به انهيءَ اونهي لڪ کي ساوڪ سان دلڪش بڻائي رهيا آهن، جنهن مان لاڊن ندي مقدس آلفيئس ندي سان ملڻ واسطي تيزيءَ سان وهندي ويندي آهي، ۽ جن جو عڪس، ٽورا سال اڳ تائين، ويران فينيئس ڍنڍ جي گهري نيلي پاڻيءَ تي پوندو هو، پر اهي انهن وڏن ٻيلن جا محض ننڍا ٽڪرا آهن، جي

قديم زماني ۾ وڏن علائقن ۾ان چانهيل هئا، ۽ جي ڪنهن اڄا
۽ پراچين زماني ۾ يونان جي اپيٽ ڪي هڪ سمنڊ جي ڪناري
ڪان ولي ٻڌي تائين ڏکيو ٻيڻا هئا.

قديم جرمن ٻوليءَ ۾ "مندر" لاءِ جيڪي لفظ آهن، تن جي جاچ
پڙتال ۾ان مشهور مصنف "گيرم" اهو امڪان ڏيکاريو آهي ته جرمن
نسل جي ماڻهن جي پوڄا جا اوائلي آستانا قدرتي ٻيلا هئا. بهرحال،
يورپ جي آريه نسل جي سڀني وڏن قومن ۾ وڻن جي پوڄا
جا ڪافي آثار ۽ شهادتون ملن ٿيون. سيلٽ نسل جي
ڊريوڊ قبيلي جي شاهه بلوط جي پوڄا سان هرڪوئي روشناس آهي
۽ "آستانه" واسطي سنسڪرت ٻوليءَ جو پراڻيو لفظ بنيادي ۽
معنوي لحاظ ڪان لاطيني زبان جي "نيمس" لفظ سان، جنهن جي
معنيٰ "هڙي" يا "جهنگلي اڪرو" آهي، همشناس معلوم ٿئي ٿو ۽
جنهن جا نشان "نيمي" لفظ ۾ اڄا تائين موجود آهن. قديم جرمن
قوم وارن وٽ پاڪ آستانا عام جام هوندا هئا ۽ وڻن جي پوڄا
جو رواج انهن جي پوين مان اڄ ڏينهن تائين اڄا صفا غائب
ڪونه ٿي ويو آهي. اڳين ڏينهن ۾ ان پوڄا جي ڪهڙي اهر
نوعيت هئي، - تنهن جو اندازو انهيءَ وحشيانه سزا مان ڪري
سگهجي ٿو، جا جرمنيءَ جي قديم قانون مطابق اهڙن ماڻهن لاءِ
مقرر ڪئي ويئي هئي، جي ڪنهن ٻيلي وٽ جي ڇوڙي لاهڻ جي
همت ڪندا هئا. ڏوهاريءَ جو دڻ ويڙي ڪوليو ويندو هو، ۽
ان کي وڻ جي ڇيلبل حصي وٽ ڪوڪي سان ٺوڪيو ويندو هو،
جنهن ڪان پوءِ هن کي تيسين وڻ جي چوگرد ڦيرايو ويندو هو،
جيسين هن جو سڄو آندو وڻ جي ٽڙ سان ويڙهجي ويندو هو،
انهيءَ سزا جو مقصد صاف ظاهر آهي، ته وڻ جي ويڙيل ڇوڙي
بدران ان جي جاءِ تي زنده نعم‌البدل ٻيهيا ڪيو ويندو هو،
جو ڏوهيءَ کان حاصل ڪيو ويندو هو، اهو قانون، "حياتيءَ جي
بدلي حياتي"، يعني وڻ جي حياتيءَ بدلي ماڻهوءَ جي حياتيءَ،
جي اصولن تي ٺهيل هو. سئيڊن جي قديم مذهبي دارالخلافه

اپسالا ۾ هڪ مقدس هڙي هئي، جنهن جي هرهڪ وڻ کي ديوتائي وڻ سمجهيو ويندو هو. سيلٽس نسل جا بت پرست وٹن ۽ هڙين جي پوڄا ڪندا هئا. لٿانيا جا باشندا چوڏهين صدي عيسوي جي آخرين حصي تائين مسيحي ڪونہ ٿيا هئا ۽ انهن جي مذهب تبديل ڪرڻ وقت منجهن وٹن جي پوڄا وڏي اهميت رکندي هئي. انهن مان ڪي غيرمعمولي شاه بلوط ۽ پين وڏن سايه دار وٹن جي پوڄا ڪندا هئا، جن وٹان هو غيب متعلق جواب ونڊندا هئا. ڪي وري پنهنجن ڳوٹن ۽ گهرن جي چوگرد مقدس هڙيون پوکائيندا هئا، جتان کان نديڙي ٽاري پڻ به عظيم گناه تصور ڪيو ويندو هو. هو سمجهندا هئا ته اهڙي هڙي مان جيڪڏهن ڪو نديڙي ٽاري به پٽيندو، ته هو ناگهاني موت جو شڪار ٿيندو، يا ان جو ڪو نہ ڪو عضوو بيڪار ٿي ويندو. قديم الليء ۽ يونان ۾ وٹن جي پوڄا جي موجودگي جون اڪثر ثابتيون ملن ٿيون. "ڪوس" شهر وٽ، ايسڪيولاپيس جي آستاني مان، مثال طور، سرو جي وٹن کي ويڙ جي ممانعت ٿيل هئي، جنهن جي خلاف ورزي ڪرڻ تي هڪ هزار درهم جو ڏنڊ مقرر ٿيل هو. پر شايد قديم دنيا جي ٻئي ڪنهن به هنڌ، هن قديم پوڄا کي، عظيم دارالخلافہ جي مرڪز يعني روم کان وڌيڪ بهتر نموني سان، محفوظ نہ رکيو ويو هو. فورم ۾، جو روسي زندگي جي مصروفيتن جو مرڪز هو، روميوليس جي مقدس زيتون جي وڻ جي پوڄا روسي شهنشاهيت جي قائم ٿيڻ واري زماني تائين ڪئي ويندي هئي، ۽ جنهن جي ٽڙ جي سڪي وڃڻ سان سڄي شهر ۾ دهشت ڦهلجي ويندي هئي. وري پئليٽائين ٽڪري جي لاهي تي هڪ 'ڪارنيل' وڻ بيٺل هو، جنهن کي روم جي انتهائي مقدس شين مان هڪ سمجهيو ويندو هو. جڏهن به ڪنهن واڌهڙو کي اهو وڻ ڪوهايل نظر ايندو هو، تڏهن هو اهڙو ته وڻي شور و غل مچائيندو هو، جو آسپاس وارين گهٽين جا ماڻهو نڪري هڪدم ان سان آڇي همنوا ٿيندا هئا ۽ جلد ئي ماڻهن جا انبوه هڪٻئي ٻڌائ ڪرندا

۽ ٽاپڙندا پاڻيءَ جا ڏول ڪٽي اوڏانهن ڊوڙندا نظر ايندا هئا، جڏ
تہ ("پلو ٽارچ" چوي ٿو) اهي ڪنهن باه وسائڻ لاءِ ڊوڙندا ٿي ويا.
يورپ جي فينش-اگريئن نسل جي قبيلن ۾ ڏاڍي پوڄا پاٺ
گهٽو ڪري مقدس هنڌن ۾ ادا ڪئي ويندي هئي، جن جي
چوڌاري هميشه لوڙها ڏڻل هوندا هئا. اهڙيون هڳيون گهاڻن ٻيلن
جي وچ ۾ اڪثر ڪليل ميدانن جي صورت ۾ هونديون هيون، جن ۾
ڪٿي ڪٿي مس ڪو وڻ بيٺل هوندو هو، جن تي قديم دور ۾ قرباني
ڪيل جانورن جون ڪلون لٽڪايون ويندیون هيون. هڳيءَ جو
مرڪزي نقطو، ڪرازکر وولگا نديءَ تي آباد ٽيل قبيلن ۾، هڪ
مقدس وڻ هوندو هو، جنهن جي مقابلي ۾ اتي جون ٻيون سڀ شيون
هيچ هونديون هيون. ان جي سامهون پوڄاري اچي جمع ٿيندا
هئا، ۽ آڻي انهن جو پادري دعائون پڙهندو هو، ان جي پاڙ
وٽ ٻڪرين جا ڳچيون ويندیون هيون، ۽ ان جون شاخون قربانگاهن
جو ڪم ڏيندیون هيون. انهيءَ هڳيءَ مان ڪنهن کي ڪاڙڻ يا
شاخ ٽوڙڻ جي اجازت ڪانہ هوندي هئي؛ زالن کي عموماً
ان ۾ داخل ٿيڻ جي ممانعت ڪيل هوندي هئي.
وڻن ۽ ٻوٽن جي پوڄا جو جن خيالن تي بنياد ٻڌل آهي، تن جي
تفصيلوار تفتيش ڪرڻ ضروري آهي. وحشيءَ جي خيال ۾ هيءَ
سڄي دنيا جاندار آهي ۽ وڻ ۽ ٻوٽا به ان ۾ شامل آهن. هو
سمجهي ٿو تہ هُن وانگر انهن کي به روح آهي، جنهنڪري هو
انهن سان اهڙو ئي ورتاءُ ڪري ٿو جهڙو ڪنهن ٻئي جاندار
سان. قديم زماني جو سڀني خور "پورفائري" لکي ٿو تہ "چون ٿا
تہ اوائلي لوڪ ڏاڍي مغموم زندگي گذارينداهئا، چو تہ انهن جا
وهر فقط حيوانات تائين محدود ڪونہ هئا، پر نباتات تائين ٻ
پهتل هئا. چو تہ جنهن صورت ۾ وڻن ۾ به روح سمايل هئا، تڏهن
هڪ شاه بلوط يا چيل جي وڻ کي وڍي ڪيرائڻ جو ڏوهہ هڪ
ڏڪي يا رڍ کي ذبح ڪرڻ جي گناه کان گهٽ سنگين چو هئڻ
گهرجي؟" ساڳيءَ طرح اتر آمريڪا جي ڪاڙهن هندستانين جي

هداسٽا قبيلي وارن جو اعتقاد آهي تہ قدرتي شيءَ کي پنهنجو روح آهي، يا، سندن پوليءَ ۾، انهن کي پنهنجو پنهنجو 'سايو' ٿئي ٿو، انهن سائين جو کجهہ احترام يا لحاظ ڪرڻ واجب آهي، پر هرهڪ جي عزت يڪسان ناهي. مثال طور ڪاڻن ووڊ، وڻ جي سايي کي، جو بالائي مسوري درياه جي وادي ۾ وڏي ۾ وڏو وڻ ٿئي ٿو، اهڙي قسم جي ڇاڻ رهي ٿي، جو ان سان جڳهہ طرح پيش اچڻ سان، گاڙهو هندستاني کي خاص معاملا ڪاميابيءَ سان سرانجام ڏيئي سگهن ٿا، پر ننڍن ٻوٽن ۽ معمولي گاه جا سايا ڪا خاص وقعت نٿا رکن. بهار جي موسم ۾ جڏهن مسوري ندي برساتين ۾ ڪريل برف جي پاڻيءَ اچڻ سبب، پرجي ويندي آهي ۽ پنهنجي ڪناري جو ڪجهہ حصو پائي ويندي آهي ۽ ڪن ڏڳهن وڻن کي پاڻ سان لوڙهي ڪڍي ويندي آهي، تڏهن چيو ويندو آهي تہ جيستائين وڻ جون ڀاڑون زمين ۾ چڱيءَ هونديون آهن ۽ ٽڏ ڏڙام ڪري پاڻيءَ ۾ ڪيري نہ پوندو آهي، تيسين وڻ جو روح ٻيو روڻندو رڙندو آهي. اڳئين زماني ۾ گاڙهو هندستاني انهن ديو هيڪل وڻن کي ڪيرائڻ گناه سمجهندا هئا، جڏهن وڏن بندن جي ضرورت پوندي هئي، تڏهن هو فقط اهڙن وڻن کي ڪٽ آڻيندا هئا، جي پنهنجي سر پاڻ ڪري ڀا هوندا هئا، ٽورو ئي زمانو اڃ ڪن ويساهي پوڙهن اعلان ڪيو هو تہ سندن قوم جون اڪثر مصيبتون جيڪي جاگندن ڪاڻن ووڊ وڻن جي حقن کان سندن ننڍن ڏهي وارن جي لاپرواهيءَ جو سڌو نتيجو هيون. اروڪوئي قبيلي وارن جو عقيدو هو تہ وڻ، ٻوٽي، گاه، وغيره، جي هرهڪ جنس جو پنهنجو جدا روح هوندو آهي، ۽ انهن روحن جي شڪرگذاريءَ ادا ڪرڻ جي باقاعدي منجهن رسم هئي. مشرقي آفريڪا جي وانيڪا قبيلي وارا سمجهندا آهن تہ هرهڪ وڻ ۽ خاص طرح ناريل جي وڻ کي پنهنجو روح هوندو آهي، "ناريل جي وڻ جي تباهيءَ کي مائڻ جي قتل برابر سمجهيو ويندو آهي، جو تہ اهو وڻ کين اهڙيءَ طرح زندگي ۽

خوراک بخشيندو آهي، جيئن ماڻ پنهنجي پار کي." سيام جا ماڻهو اهو عقيدو رکندي، ته هرهنڌ روح موجود هوندا آهن ۽ کنهن به شيءِ کي ناس ڪرڻ هڪ روح کي سندس آرامگاه کان زبردستيءَ بيدخل ڪرڻ جي مترادف آهي، کنهن به وڻ جي ٽاري کين ٽوڙيندا آهن، "چو ته هو کنهن بيگناه ۽ معصوم انسان جي پانهن ته ٽوڙڻ نه چاهيندا!" اهي ماڻهو البت هڏ ڏرم جا پوئلڳ آهن. پر بيجان شين ۾ روح جي موجودگيءَ جو هوڏي عقيدو کو هڏ ڏرم جو فلسفياڻو نظريو ڪونه آهي. اهو محض هڪ وحشيانه عام عقيدو آهي، جنهن کي هن تاريخي مذهب جي اعتقادن ۾ شامل ڪيو ويو آهي. "بينقي" ۽ بين وانگر اهو خيال ڪرڻ ته بيجان شين ۾ روحن جي موجودگيءَ ۽ هڪ جسم کي چڏڻ کان پوءِ ٻئي ۾ داخل ٿيڻ (تناسخ) جاڻ نظريا ۽ جي ايشيائي قومن ۾ مروج آهن، هڏ ڏرم مان حاصل ڪيل آهن، اهو حقيقتن کي ابتي ڪرڻ جي برابر آهي.

ڪڏهن ڪڏهن فقط ڪن خاص قسمن جي وڻن ۾ روحن جو واسو سمجهيو ويندو آهي. دالميشيا جي گرباليج علائقي ۾، جيو ويندو آهي ته شاهه بلوط، چنار ۽ بين وڏن وڻن مان کي اهڙا هوندا آهن، جن ۾ سايا يا روح رهندا آهن، ۽ انهن مان کنهن هڪ کي به جيڪو ڪيرائيندو، سو اڪثر مري ويندو يا ڪم از ڪم پنهنجي زندگيءَ جا باقي ڏينهن علالت ۾ گذاريندو. جيڪڏهن کنهن ڪاڻيار کي اهو ڊپ ٿيندو آهي ته هن جيڪو وڻ وڍيو آهي، سو انهيءَ قسم جي وڻن مان هڪ آهي، ته پوءِ کيس انهيءَ سان گڏي وڻ جي ٽڙ تي هڪ زنده ڪڙ کي انهيءَ ساڳيءَ کهاڙي سان ڪهي قربان ڪرڻو پوندو آهي، جنهن سان هن اهو وڻ وڍيو هوندو. انهيءَ طرح هو پوءِ هر قسم جي ضرر کان محفوظ رهندو، پوءِ ڪٽي ان وڻ ۾ کنهن روح جو واسو هو يا سهي. ڪاڻ سلڪ وڻ، جن جا ٽڙ انتهائي بلنديءَ تي وڃي رستا آهن، سڄي مغربي آفريڪا ۾، سينيگال کان وٺي نائجر تائين، احترام جي نظرن

سان ڏنا ويندا آهن ۽ انهن کي ديوتا يا روح جو قيامگاه سمجهيو ويندو آهي. سليو ڪوسٽ جي ابيو هولي ڪالهائيندڙ قومن ۾ "پيلي جي انهيءَ ديو" ۾ رهندڙ ديوتا کي "هنڊن" جي نالي سان سڏيو ويندو آهي. انهن مان اهڙن وٽن جي چوڌاري، جن ۾ هو خاص طور واسو ڪندو آهي ـ چو ته هو هر هڪ 'ڪائن سلڪ' وٽ کي اهڙو اعزاز ڪو نه بخشيندو آهي ـ ڪجين جي پنن جو گهيرو ڏنو ويندو آهي، ۽ پکين ۽ بعض اوقات ماڻهن جون قربانيون اهڙي وٽ جي ٽڙ سان ٻڌيون ويندين آهن يا ان جي پاڙ وٽ رکيون ويندين آهن. ڪجيءَ جي پنن جي حلقي سان نشان ڪيل اهڙي وٽ کي نه ويڙهو هوندو آهي ۽ نه ان کي ٻئي ڪنهن ٻهواڙي نقصان رسايو ويندو آهي، 'ڪائن-سلڪ' جا ٻيا اهڙا وٽ پڻ، جن ۾ هنڊن جو واسو موجود نه سمجهيو ويندو آهي، تيسين نه ڪيرائيا هوندا آهن، جيسين ان کان پيشتر ڪائير اهڙيءَ ڪڪرم جي ناپاڪائيءَ کان پکين ۽ تيل جي قربانيءَ کي پاڻ کي پاڪ نه ڪري. انهيءَ قربانيءَ کي نظر انداز ڪرڻ اهڙو گناه آهي، جنهن جي پاداش ۾ موت جي سزا ملي سگهي ٿي. پنجاب جي ڪانگڙا جبلن ۾ هڪ پراڻي صندل جي وٽ کي هرسال هڪ چوڪريءَ جي قرباني ڏني ويندي هئي، ۽ ڪوٽ جا سيڪٽب چوڪري مهيا ڪرڻ لاءِ واري وٽي ڪندا هئا. ڪافي سال ٿيا، جو اهو وٽ نيٽ ويڊي چڏيو ويو.

جيڪڏهن وٽ جاندار آهن ته لازمي طور اهي حساس به آهن ۽ انهن کي ويڊي ڪيرائڻ هڪ نازڪ جراحيءَ جو ڪارنامو ٿي پوي ٿو، جو تڪليف سهندڙن جي جذبات جي خيال کان ايتريءَ نزاڪت سان سرانجام ڪرڻ گهرجي، جيتري ممڪن ٿي سگهي، چو ته ٻيءَ صورت ۾ ٿي سگهي ٿو ته اهي قري اهڙي لاپرواه ۽ بي ڊنگي جراح کي خود چيري ڦاڙي چڏين. جڏهن شاه بلوط جي وٽ کي ڪيرايو ويندو آهي، تڏهن "اهو هڪ قسم جون چيخون يا درد جون دانهون ڪندو آهي، جي هڪ ميل جي دوريءَ

تائين پڌڻ ۾ ايندڙ آهن، جڏ ته شاه بلوط جو روح ماتم ڪري رهيو آهي. اي. وائيلڊ صاحب بهادر ڪيئي دفعا اهي دانهون پڌيون آهن"! اوجيبيوي قبيلي جا ڳاڙها هندستاني "ساون يا بيئل وٽن ڪي هن خيال ماتحت تمام مشڪل وڌيندا آهن ته ائين ڪرڻ سان انهن کي سور ٿيندو آهي ۽ انهن جي ڪن ويجن کهاڙي هيڻان. آيل وٽن جون دانهون پڌيون آهن". اهڙن وٽن جو، جيڪي وڏڄڻ يا سڙڻ وقت رت ڳاڙيندا آهن يا درد جون دانهون ڪندا آهن، چين جي عام ڪتابن، خود درسي تاريخن ۾ گهڻو ذڪر آيل آهي. آسٽريا جي ڪن حصن ۾ پوڙها ڪڙمي اڄ تائين اهو اعتقاد رکن ٿا ته ٻيلي جي وٽن ۾ جان آهي، جنهنڪري هو ان جي ڇوڏي يا هڏ ۾ ڪنهن خاص سبب کان سواء ٻيوند لڳائڻ نه ڏيندا آهن، هنن پنهنجن وڏن کان پڌو آهي ته وڻ کي ڪير سبب ايترو درد محسوس ٿئي ٿو، جيترو ماڻهوءَ کي پنهنجي زخم مان. وڻ وڏڻ وقت ٻهريائين هو ان کان معافي گهرندا آهن. جيو وجي ٿو ته بالائي ٻئليٽينيت علائقي ۾ ٻڌ پوڙها ڪائير اڃا تائين ڪنهن سڌي ۽ سٺي وڻ کي وڏڻ کان اڳ ان کان دل ئي دل ۾ معافي گهرندا آهن. ساڳيءَ طرح جارڪينو ۾ ٻڌ ڪائير اهڙي وڻ کان معافي گهرندو آهي، جنهن کي هو وڏڻ چاهيندو آهي. اهڙي نموني سان ليوزان جا الوڪين قبيلي وارا جڏهن ڪنهن ٻيلي يا جبل تان وڻ وڏيندا آهن، تڏهن هو ان وقت کي آيتون پڙهندا آهن، جن جو هي مقصد هوندو آهي: "گهراڻ نه اي دوست! جيتوڻيڪ اسين اهو ڪجهه ڪيرائي رهيا آهيون، جنهن جي ڪيرائڻ لاءِ اسان کي حڪم ڏنو ويو آهي". انهن وٽن ۾ رهندڙ روحن جي نفرت کان پاڻ کي بچائڻ لاءِ هو اهو سڀ ڪجهه ڪندا آهن، چوته اهي روح اهڙن ماڻهن کي، جي انهن کي چاٽي ٻجهي ضرر رسائيندا آهن، سخت بيمار ڪري ڪائنڪ انتقام وٺندا آهن. وچ آفريڪا جا باسوگا لوڪ سمجهندا آهن ته جڏهن وڻ وڏيو ويندو آهي، تڏهن ان ۾ رهندڙ روح ڪاوڙجي سندن

سردار ۽ ان جي ڪنٽب کي ماري ڇڏيندو آهي. اهڙيءَ آفت کي روڪڻ لاءِ هو وڻ کي ويڙ ڪان اڳ پنهنجي "ويچ" سان مشورو ڪندا آهن. جيڪڏهن اهو ماهر اهڙي ڪم جي اجازت ڏيندو ائن، تہ ڪاليرا اڳ ۾ ان وڻ کي هڪ پکيءَ ۽ پکريءَ جي قرباني ڏيندو آهي. ڪهاڙيءَ جي پهرئين ڏڪ سان هو انهيءَ چير وٽ پنهنجو وات جهلي اُن جي ڪجهہ رس چوسيندو آهي. اهڙيءَ طرح هو ان وڻ سان برادريءَ جو ناتو جوڙيندو آهي. جيئن منجهن ۾ ماٺهو هڪٻئي جو رت چوسي پائپيءَ جي خوني رشتي ۾ منسلڪ ٿي ويندا آهن. ان ڪان پوءِ، هو پنهنجي "وڻ-پاءُ" کي ڏهہ دليريءَ سان وڍي سگهندو آهي.

ڀر ساوڪ جي ريءَ سان هميشہ عزت ۽ احترام جو سلوڪ ڪوڙ ڪيو ويندو آهي. جيڪڏهن نرم لفظ ۽ رحمدليءَ واري هلت:منجهن جنبش ڪانہ پيدا ڪندي آهي، تہ پوءِ ڪن موقعن تي زياده سخت قدم ۾ ڪنيا ويندا آهن. ايسٽ انڊيز ۾ 'ڊيورين' نالي هڪ وڻ، جنهن جو لسو ٽڙ گهڻو ڪري اسي يا نوي فوٽ تائين مٿي هليو ويندو آهي ۽ ان وچ ۾ ڪاب شاخ ڪانہ ڪڍندو آهي، هڪ اهڙو ميوو ڏيندو آهي، جنهن جو ذائقو انتهائي لذيذ هوندو آهي، پر بدبوءِ نهايت خراب هوندي اٿس. مٿي نسل وارا ماٺهو انهيءَ وڻ کي ان جي ڦل واسطي پوڪيندا آهن، ۽ ان مان گهڻي ميوي حاصل ڪرڻ لاءِ هڪ عجيب و غريب رسم ادا ڪندا آهن. سيلانگور علاقي ۾ جڳرا مقام وٽ ڊيورين جي هڪ ننڍي هڙي آهي، جتي هڪ مقرر ٽيل ڏينهن تي سيٽي ڪوٽاٽا جمع ٿيندا هٽا. ان ڪان پوءِ مقامي جادوگرن سان هڪ ڪهاڙو ڪٽي، سيني ڪان زياده غير آباد وڻ جاچي، ان جي ٽڙ تي ڪيترائي ڪاريگريءَ وارا ڏڪ هڻي، ان کي هيٺ ڇوندو آهي: "اجا ۾ ميوو ڏيندين يا نہ؟ جي نہ، تہ آءٌ توکي ڪهاڙي ڇڏيندس". انهيءَ سوال جي جواب ۾ ڊيورين وڻ هڪ ٻئي ماٺهوءَ جي واتان، جو پاسي ۾ هڪ مٿنگوسٽين نالي وڻ تي چڙهي ويو

هوندو آهي (ڇو ته ڏيورين وڻ چڙهائي جي قابل ڪونہ هوندو آهي) هيئن چوندو آهي: "ها، ها، هينئر آءٌ قر جهليندس، مهرباني ڪري مون کي نہ ڪيراءِ". ساڳيءَ طرح جهان ۾ وڻن کي ڪردار بنائڻ لاءِ ۽ ماڻهو باغيچي ڏانهن ويندا آهن، انهن ڏان هڪ وڻ تي چڙهي ويندو آهي ۽ پيو ان جي ٻاڙ وٽ کهاڙو جهلي بيهندو آهي. کهاڙي ڌارو ماڻهو وڻ کان درياڦت ڪندو آهي ته هو ٻئي سال اهو سنو فصل ڏيندو يا نہ! ۽ جهڪڏهن هو ائين نہ ڪندو، ته ان کي وڍڻ جي ڌمڪي ڏني ويندي آهي. ان تي ٽارين ۾ ويٺل ماڻهو وڻ جي بدران جواب ڏيندو آهي ته اهو پيرو ڪيس چڏيو وڃي، آئنده هو جهجهو فضل ڏيندو. باغبانيءَ جو اهو نمونو اسان کي ڪٽي ڪيتريقدر بہ عجيب معلوم ٿئي، پر يورپ ۾ بہ ان جا متوازي مثال موجود آهن. ناتال جي شام جو ڪيترائي ڏکڻ سسلئووونيا ۽ بلگيريا جا ڪڙمي ميوي جي غيرآباد وڻ وٽ کهاڙو قيرائي ان کي ڌمڪائيندا آهن ۽ پاسي ۾ ويٺل هڪ پيو ماڻهو ڌمڪايل وڻ جي شفاعت ڪندو آهي ته "نہ ويڃ جانس، جلد ئي قر جهليندو." ٽي دفعا کهاڙي کي ڌمڪيءَ طور قيرايو ويندو آهي ۽ ٽيئي دفعا وچ واري ماڻهوءَ جي سفارش تي ڏڪ روڪيو ويندو آهي. ان کان پوءِ ڏنل وڻ ٻئي سال ضرور قر جهليندو.

وڻن ۽ پوڻن کي جاندار شين سمجهڻ سبب فطرتي طور انهن کي نر ۽ مادي قرار ڏيڻ بہ لازمي آهي، جن جي هڪٻئي سان حقيقي، ۽ نہ محض علامتي يا شاعرانہ تخيل موجب، شادي ٻڌي سگهجي ٿي. اهو خيال محض دماغي پيداوار ناهي، ڇو ته جانورن وانگر پوڻن جون بہ جنسون هونديون آهن، جي نر ۽ مادي جي ميلاپ ذريعي، پنهنجي نسل جي پيداوار ۾ اضافو آڻين ٿا. پر سڀني اعليٰ جاندارن ۾ جيئن پنهي جنسن جا مخصوص عضوا باقاعده طور مختلف افراد جي درميان جدا رکيل آهن، زياده تر پوڻن جي حالت ۾ اهي ساڳيءَ جنس جي هرهڪ فرد ۾ گڏ رکيل آهن.

اهو قانون بهرحال ڪنهن به صورت ۾ همه گير نوعيت جو ڪونه آهي ۽ ڪيترين جنسن ۾ نر پوڻو مادي کان جدا گانه هوندو هوندو آهي. معلوم ٿئي ٿو ته ڪن وحشين اهو فرق محسوس ڪيو آهي، جو ته انسان کي پڌايو ويو آهي ته مائوري قبيلي وارا "وٽن جي جنس وغيره کان بخوبي واقف هوندا آهن ۽ ڪن وٽن جي نر ۽ مادين لاءِ جدا جدا نالا هوندا آهن". اوائلي انسانن کي کجور ۾ نر ۽ مادي جو فرق معلوم هو، جي نر وڻ جي پور کي مادي جي گلن ۾ ڇڪائي. ان جو هڙاڏو لڳ ڪرائيندا هئا نر ۽ مادي جو اهو جنسي ميلاپ بهار جي موسم ۾ ڪرايو ويندو هو. هارن جي بت پرستن وٽ، جنهن مهيني ۾ کجور جي وڻ کي ڦردار ڪيو ويندو هو، تنهن کي "کجور جو مهينو" سڏيو ويندو هو، ۽ انهي وقت هو سيني ديوتائن ۽ ديوين جي شادي جي تقريب ملهائيندا هئا. کجور جي انهي حقيقي ۽ نتيجه خيز شادي جي برعڪس، انهن پوٽن جون شاديون، جي هندو اوهام پرستي ۾ آهن، ڪردار ادا ڪن ٿيون، محض خيالي ۽ بي معني آهن. مثال طور جيڪڏهن ڪنهن هندو انبن جي وڻ جي هڙي پوکي آهي، ته هو پاڻ ۽ سندس زال تيسين انهن جو ميوو چکڻ گوارا نه ڪندا آهن، جيسين ان کان اڳ هو انهن وٽن ۾ ڪنهن هڪ کي گهوٽ جي حيثيت ۾ ٻئي قسم جي ڪنهن وڻ سان، جو عام طرح ان جي پرسان پوکيل گدامري جو وڻ هوندو آهي، رسمي شادي نه ڪرائيندا آهن. جيڪڏهن ان جاءِ تي ڪنوار جي ڪردار ادا ڪرڻ لاءِ ڪو گدامري جو وڻ ميسر نه ڪري سگهجي ٿو. انب جي وڻ جي پوري ڏوم ڏام سان شادي ڪرڻ لاءِ هڪ خاندان کي پنهنجا سيمٽي سون ۽ چاندي جا زيور وڪڻندي ۽ پنهنجي طاقت آهر گهٽي کان گهٽو قرض کڻندي به ڏنو ويو آهي. ناتال جي شام جو جرمني جا ڪڙهي وٽن کي ڦردار بنائڻ لاءِ انهن کي گاه

جي رسي ذريعي هڪڙي سان ٻڌندا هئا ۽ چوندا هئا تہ اهڙيءَ طرح هو وڻ جي شادي رچائي رهيا هئا.

مولوڪا ٻنڌن ۾ جڏهن لونگن جا وڻ پور جهليندا آهن، تڏهن انهن سان حامل عورتن وارو سلوڪ ڪيو ويندو آهي. رات جي وقت انهن جي پرسان باه يا روشنائي نہ ڪٽي لنگهندا آهن. ڪوبہ انهن جي پرسان ٽوپلو ٽپائي نہ لنگهندو آهي پر هرڪنهن کي انهن جي پرسان منهن اگهاڙو ڪرڻو پوندو آهي. اهي سڀ احتياطي تدبيرون ان ڪري ڪيون ويندیون آهن تہ متان وڻ ڏڪي وڃي ۽ قر نہ جهلي، يا اهڙيءَ عورت جي بيوقتيءَ چڪيءَ وانگر، جا حمل جي دوران ۾ ڏڪي ويئي هجي، وڻ ۾ پنهنجي قر کي وقت کان اڳ ڪيرائي ڇڏي. سمرق ۾ چانورن جي وڏندڙ فصل سان اهڙوئي لحاظ ۽ مروت وارو سلوڪ ڪيو ويندو آهي، جو ڀارکي ٽڪ پياريندڙ عورت سان روا رکيو ويندو آهي. ائمبائنا ۽ انڪري، جڏهن چانورن جا سنگ پريا ٻيٽا هوندا آهن، تڏهن ماڻهو چوندا آهن تہ اهي پيٽ سان آهن، جنهنڪري ٻنيءَ جي ويجهڙائيءَ ۾ ڏپ کان ڪوبہ گولي نہ چوڙيندو آهي ۽ نہ ٻيو کوڙ گهمسان ڪندو آهي، چو تہ جيڪڏهن چانورن جي سڪ ۽ آرام ۾ خلل پوندو تہ اهي حامل عورت وانگر وقت کان اڳ ڪي چانور ڪيرائي وجهندا. فصل ۾ فقط پلال ئي پلال باقي وڃي بچندو ۽ اناج جو نالي ماتر هڪ بہ داڻو کونہ رهندو.

ڪڏهن ڪڏهن وري ائين سمجهيو ويندو آهي تہ وڻ کي مٿل ماڻهن جا روح ئي جان بخشين ٿا. مرڪزي آسٽريليا جي ڏيڙي قبيلي وارا ڪن خاص وڻن کي تمام گهڻي احترام سان ڏسندا آهن، جو هو انهن کي ٻيءَ جوڙ ۾ آيل پنهنجا ابا ڏاڏا سمجهندا آهن، جنهنڪري هو انهن جو ذڪر ڏاڍي احترام سان ڪندا آهن. ۽ ساڳئي وقت اها خبرداري ڪندا آهن تہ انهن کي نہ وڍيو وڃي ۽ نہ ساڙيو وڃي. جيڪڏهن اتي آباد ٿيل غيرملڪي کين انهن

وڻن وڍڻ لاءِ مجبور ڪندا آهن تہ هو ڏاڍيءَ سنجيدگيءَ سان هيءُ ڇئي ان جي خلاف احتجاج ڪندا آهن تہ جيڪڏهن هو ائين ڪندا تہ هنن جو بخت ڦٽي پوندو ۽ پنهنجن وڻن جي حفاظت نہ ڪرڻ جي ڏوهہ ۾ ڪين سزا ملندي. فلپائين ٻيٽن جي ڪن باشندن جو اعتقاد هوندو آهي تہ سندن وڻن جا روح ڪن وڻن ۾ هوندا آهن، جن ڪي هو ٻوءِ ڇڏي ڏيندا آهن. جيڪڏهن انهن ڪي اهڙي ڪنهن وڻ وڍڻ لاءِ مجبور ڪيو ويندو آهي تہ وڻ ڪان هي ٻهانو ڪري معافي ونڊندا آهن تہ انهيءَ ڪم لاءِ ڪين سندن پادريءَ مجبور ڪيو هو. روح پنهنجي آرامگاه لاءِ ڊگهن ۽ شاندار وڻن کي ترجيح ڏيندا آهن، جن جون شاخون وڏيون ۽ ڦهليل هونديون آهن. جڏهن انهن مان هوا سرڙاٽ ڪري لنگهندي آهي، تڏهن اتان جا مقامي باشندا سمجهندا آهن تہ اهو روح جو آواز آهي. اهڙن وڻن مان ڪنهن جي ٻرسان هو عزت سان جهڪڻ کان سواءِ ۽ ان ۾ رهندڙ روح جي آرام ۾ خلل وجهڻ لاءِ معافي گهرڻ کان سواءِ ڪونہ لنگهندا آهن. اگنوروٽ قبيلي وارن جي هرهڪ ڳوٺ کي پنهنجو مقدس وڻ هوندو آهي، جنهن ۾ ان نندڙي ڳوٺ وارن جي مرحوم ابن ڏاڏن جا روح رهندا آهن. انهيءَ وڻ کي قربانيون ڏنيون ويندیون آهن، ۽ جيڪڏهن ان کي ڪو ضرر پهچايو ويندو آهي تہ سمجهيو ويندو آهي تہ ڳوٺ مٿان ڪا بد بختي نازل ٿيندي. جيڪڏهن انهيءَ وڻ کي ويڙيو ويو، تہ اهو ڳوٺ ۽ ان جا سڀ رهاڪو ڪُليُ ڪي نيست و نابود ٿي ويندا.

ڪوريا ۾ اهڙن ماڻهن جا روح، جي پليگ وگهي يا رستي جي ڪناري تي اوچتو مرندا آهن، يا اهڙين عورتن جا روح جي ويم واري وقت ۾ مرنديون آهن، گهٽو ڪري وڻن ۾ پنهنجو قيام ڪندا آهن. اهڙن روحن کي ڪيڪن، شراب ۽ سوئر جي گوشت جون قربانيون ڏنيون ويندیون آهن، جي وڻ هيٺان ڪُڪ ڪيل پٿرن جي ڍڳن مٿان رکيون ويندیون آهن. چين ۾ قديم زماني کان ولي مثل ماڻهوءَ جي روح کي تقويت پهچائڻ ۽ ان جي خاڪي جسم

کي سڙڻ کان محفوظ ڪرڻ لاءِ قبرن مٿان وڻن پوکڻ جي رسم هلندي آئي آهي. ۽ جيئن ته سدا ميارن سرو ۽ چنار جي وڻن کي باقي ٻين سڀني وڻن کان زياده قوتمند سمجهيو ويو آهي، انڪري انهن کي انهيءَ مقصد لاءِ ترجيح ڏيڻي خاطر منتخب ڪيو ويو آهي. چنانچه انهن وڻن کي جيڪي قبرن مٿان جمندا آهن، ڪن وقتن تي خود مثل ماڻهن جا روح سمجهيو ويندو آهي. ڏکڻي ۽ مغربي چين جي هڪ قديم النسل قبيلي ميائو ڪيئا، وارن جي هرهڪ ڳوٺ جي منهن ٻوٽ هڪ مقدس وڻ ٻيٽل هوندو آهي، جنهن لاءِ انهن جا باشندا سمجهندا آهن ته ان وڻ ۾ سڄڻ ڦهرئين ڏاڏي جي روح جو رواسو آهي. ۽ اهو سڄڻ قسمت جو ڄاڻ هوندو آهي. ڪڏهن ڪڏهن ڳوٺ جي قريب مقدس هڳي هوندي آهي، جنهن جي وڻن ۾ ڪي ٻنهه ڪونه ويندا آهن، بلڪ چڏي ڏيندا آهن ته پلي اتي سڪي سڙي ۽ ڦري وڃي. انهن جوڻ ڪريل تارين ڪڏهن ڪڏهن ٻاهر رستي روڪ بنجي پوندڙيون آهن، جن مان ڪنهن هڪ کي به ان جاءِ تان تيستائين نه هٽايو ويندو آهي، جيستائين ان کان پيشتر ان وڻ جي روح کان اجازت نه ورتي ويندي آهي. ۽ ان جي اڳيان قرباني نه پيش ڪئي ويندي آهي. ڏکڻي آفريڪا جي مڙيو قبيلي وارن ۾ قبرستان کي هميشه هڪ مقدس جاءِ سمجهيو ويندو آهي، جتي نه کو وڻ ڪيرايو ويندو آهي ۽ نه ڪنهن جانور کي ماريو ويندو آهي، چو ته اتان جي هرهڪ شيءَ ۾ مثل ماڻهن جي روحن جو واسو سمجهيو ويندو آهي.

اڪثر حالتن ۾، روح کي وڻ جي وجود سان بنهه هڪ سمجهيو ويندو آهي. اهوئي وڻ کي جيڏو ڪي ٿو، اهوئي وڻ سان گڏ ايذاءَ برداشت ڪري ٿو ۽ مري ٿو، ۽ ٻئي رابي موجب، جو شايد پوين دورن جي پيداوار آهي، وڻ ۽ روح هڪ چيز نه پر ٻه چيزون آهن، يعني وڻ محض روح جو قيامگاه آهي، جنهن کي روح پنهنجي مرضيءَ مطابق چڏي به سگهي ٿو ۽ ان ۾ وري واپس به اچي سگهي ٿو. ايسٽ انڊيز جي هڪ ٻيٽ شيائو،

جا باشندا هڪ قسم جي 'وٹن جي روحن' ۾ يقين رکندا آهن، جي گهاٽن ٻيلن يا وڏن ويران وٹن ۾ رهندا آهن. ۽ چوڏهين ۽ جي چند رات اڌ قسم جو روح پنهنجي خفيه جاءِ مان ٻاهر نڪري سير سفر ڪري ٿو. هن جو مٿو وڏو، ٻانهون ۽ ٽنگون تمام ڏگهيون ۽ بدن ٽلهو ٿئي ٿو. ٻيلي جي هيٺ روحن کي راضي رکڻ لاءِ، ماڻهو انهن جي رهڻ واري جاين تي کاڌي-پيتي، پکين ۽ ٻڪرين وغيره جا نذرانا ڪٽي ايندا آهن. نياس جي باشندن جو اعتقاد آهي ته جڏهن به ڪو وڻ مري ٿو، تڏهن ان جو آزاد ٿيل روح پوٽ ٿي پوي ٿو، جو ناريل جي وڻ کي محض ان جي ٽاري ۽ تي چڙهي ويهڻ سان مازي سگهي ٿو ۽ ڪنهن به گهر جي شهتير تي چڙهي ويهڻ سان ان گهر جي سڀني ٻارن جو موت آڻي سگهي ٿو. ازانسواءِ هنن جي اها به راءِ آهي ته ڪن وٹن تي هميشه لاءِ ڪن زلو روحن جو واسو ٿئي ٿو، ۽ جيڪڏهن انهن وٹن کي وڏي چڏبو ته اهي شرارت ڪرڻ لاءِ آزاد ٿي وڃن ٿا. چنانچ ماڻهو اهڙن وٹن جو احترام ڪندا آهن، ۽ هميشه انهن کي ويڙ ڪاڻ پرهيز ڪندا آهن.

جن وٹن ۾ روحن جو واسو سمجهيو ويندو آهي، تن کي وڏي وقت جيڪي رسمون ادا ڪيون ويندڙيون آهن، تن مان گهڻين جو بنياد هن اعتقاد تي رکيل آهي ته روحن کي پنهنجي ۽ مرضي ۽ يا ضرورت مطابق وٹن کي چڏي سگهڻ جو اختيار حاصل رهي ٿو. چنانچ ٻيلو ٻيڻ وارا جڏهن ڪو وڻ ڪيڙائيندا آهن، تڏهن هو حرفت سان ان وڻ جي روح کي هيٺ لهڻ ۽ ٻئي ڪنهن وڻ تي ويهڻ لاءِ آماده ڪندا آهن. سليبوڪوسٽ جو چالاڪ حبشي جيڪڏهن "ائشورين" نالي ڪنهن وڻ کي ڪيرائڻ جو ارادو ڪندو آهي ۽ ڪيس معلوم هوندو آهي ته جيسين ان ۾ روح جو واسو هوندو تيسين هو ائين نه ڪري سگهندو، ته هو ان کي لالچائڻ لاءِ زمين تي ناريل جو ٿورو تيل رکندو آهي ۽ جڏهن روح انهيءَ نعمت کي کائڻ لاءِ هيٺ لهندو آهي، تڏهن

شيدي ڏڻتي ڪري ان جو گذشتہ قياسگاه وڌي ڪيرائي ڇڏيندو آهي. سيلبس جي ٽوبونگڪو قبيلي وارا جانورن جي پوڪ ڪرڻ لاءِ پنهنجي ڪنهن ٽڪر کي صاف ڪرڻ وارا هوندا آهن، تڏهن اهي هڪ نئين گهر ۾ اچي ڪڙا ڪجهه ڪاڏو پيتو ۽ سون رکندا آهن. ان کان پوءِ هو پنهنجي سڀني روحن کي گڏي سڏ ڪري، کين ساڻن سينگاريل نئين گهر جي آڇ ڪندا آهن ۽ سڀ گڏجي وقت کين انهيءَ ٽڪري کي ڇڏي وڃڻ لاءِ استدعا ڪندا آهن. ان کان پوءِ هو پنهنجن ڪنهن به ڏاڍ جي پنهنجي پلڪ ملامتيءَ سان وڌي سگهندا آهن. سيلبس جي ٽوموري نالي هڪ بيءَ قوم جا ماڻهو ڪنهن ڏکي وڻ کي، وڏي ڪاڪ، وڻ جي ڀاڙ وٽ سوپارين جو اڏ سمجهي رکي، ان وڻ ۾ رهندڙ روح کي پنهنجي قياسگاه تبديل ڪرڻ لاءِ اها پيشڪش ڪندا آهن. ان کان علاوه هو ان وڻ جي ٽڙ سان هڪ نئين ڏاڪ لڳائي رکندا آهن ته جيئن اهو روح سلامتيءَ ۽ آرام سان وڻ تان هيٺ لهي سگهي. سماترا جا مئنديلنگ قوم وارا اهڙن سڀني ڪٽن ڪرتوتن جو ڏوه پنهنجي اختياريءَ وارن جي سر تي مڙهڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. چنانچہ جڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي پنهنجي وڻ وڌي رستو ڏاهڻو هوندو آهي، ۽ ان لاءِ ڪيس ڪنهن ڏکي، وڻ کي وڌي ڪيرائڻو پوندو آهي، جو رستي جي وچ ۾ حائل هوندو آهي، تڏهن هو پنهنجي کهاڙي کي تيسين نه هلائيندو، جيسين هيٺين نه چوندو: "اي هن وڻ ۾ رهندڙ روح! برو نه پائنجانءَ جو آءٌ تنهنجو گهر وڌي رهيو آهيان، جو تنهنجو ڪم منهنجيءَ مرضيءَ مطابق نه پر ڪنڙوار جي حڪم تي ٿي رهيو آهي". پيلائي زمين جي ڪنهن ٽڪر تي پوک ڪرڻ جي ارادي سان ان کي صاف ڪرڻ ۽ روحن جي سرسبز قيام گاهن کي ڪيرائڻ کان اڳ، ظاهر آهي ته هن لاءِ اتان جي وڻن ۾ رهندڙ روحن سان کو اطمينان بخش معاهدو طي ڪرڻ ضروري آهي. انهيءَ ارادي سان هو انهيءَ ميدان جي وچ

ڀر وڃي بيهندو آهي ۽ اونڌو ٿي ڪنهن ڪاغذ کي گولڻ ۽ جو ڏونگ ڪندو آهي. پوءِ هڪڙي ڪاغذ جو ٽڪر کولي، ٿو "ڊچ حڪومت جي خط" پڙهي جو مڪر ڪندو آهي، جنهن ۾ ڇڻ ۽ ته ڪيس انهيءَ زمين کي صاف ڪرڻ جو حڪم هڪدم ٿ ڪڍڻ لاءِ سخت حڪم ڏنل هوندو آهي. ائين ڪرڻ کان پوءِ هو ڇوندو آهي ته "هتي تارائي ارواح" وڻ کي صلاحيون ڏيڻ ۽ هڪدم شروع ڪري گهرجي ته وڻ کي ڪاسي ڏي ڏنڪو پوندو".

وڻ کي ڪيرائڻ ۽ ان جي ڪاٺ کي تخت جي صورت ۾ چيرائڻ ۽ گهر جي تعمير ۾ استعمال ڪرڻ کان پوءِ ڏسڻ ۾ آهي ته وڻ جو روح اڃا تائين عمارتي ڪاٺ ۾ ڪٿي لڪو ويٺو هجي، جنهنڪري کي ماڻهو جاءِ ۾ رهائش اختيار ڪرڻ کان اڳ يا پوءِ اهڙي روح کي پنهنجي دوست بنائڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. چنانچه سيليبس جي ٻوروجا قبيلي وارن جي ٻڌڻ ۽ ئين عمارت تيار ٿي ويندي آهي، تڏهن انهي ڪري ۽ سوئر ۽ ميڙهن کي ذبح ڪري نئين عمارت جي سڄي ڪاٺ کي ان جو رت ڇڻيندا آهن. جيڪڏهن اها عمارت "لوبو" يا روحن جي واسي واري ۽ جاءِ تي اڏيل سمجهي ويندي آهي، ته پوءِ ڇت ۾ ڪرنگهي تي ڪنهن ڪڪيءَ يا ڪڪيءَ کي ذبح ڪيو ويندو آهي ۽ ان جي رت کي پنهي طرفن ڏانهن وهڻ ڏنو ويندو آهي. انهن کان زياده وحشي ٽوناپو قوم وارا اهڙي ۽ حالت ۾ ڇت تي ماڻهوءَ جي قرباني ڪندا آهن. "لوبو" يا مندر جي ڇت تي اها قرباني ساڳيوئي مقصد ادا ڪندي آهي، جا رواجي جاءِ جي ڪاٺ تي رت ڇڻ واري رسم ڪندي آهي. مقصد صرف ٻيلي جي روحن کي راضي ڪرڻ جو هوندو آهي، جيڪي عمارتي ڪاٺ ۾ شايد اڃا موجود هجن، انهن کي انهڙيءَ طرح خوش ڪيو ويڃي ٿو، جنهنڪري ٻوءِ هو گهر جي ڀاتين کي ڪو ضرر ڪوبه رسائيندا. ساڳئي سبب ڪري سيليبس ۾ مولوڪاز جا ماڻهو گهر ٺاهڻ جي وقت ٿنب کي

اونڊي هڏن کان وڃندا آهن، جو تہ ٻيلي جو روح، جو ان وقت تائين شايد ڪاڪ ۾ موجود هجي، قدرتي طور اهڙيءَ بيعزتيءَ تي ناراض ٿي، گهر جي ماڻهن کي بيماريءَ ۾ مبتلا ڪري ڇڏيندو. بورنيو جي ڪايان قوم وارن جو رايو آهي تہ عزت جي معاملي ۾ وڻن جا روح ڏاڍا سخت هوندا آهن، ۽ جيڪي ماڻهو انهن کي ڪا تڪليف پهچائيندا آهن، تن تي سخت ناراض ٿي ڪين سزا ڏيندا آهن. چنانچہ گهر ٺاهڻ کان اڳ، جنهن لاءِ هنن کي مجبوراً گهٽن ٿي وڻن سان هٿ چراند ڪرڻي پئي هوندي، اهي ماڻهو هڪ سال تائين توبهہ تائب رهندا آهن ۽ انهيءَ عرصي ۾ هو گهٽين گاڏهين، جهڙوڪ رڻ، چٽن ۽ نانگن کي مارڻ کان سخت پرهيز ڪندا آهن.

۲- **وڻن جي روحن جا مفيد اختيارات:** جڏهن وڻ کي خود وڻ جي روح جو مجسم نہ، پر محض هڪ روح جو قيامگاه سمجهيو وڃي ٿو، جيڪو پنهنجيءَ مرضيءَ مطابق وڻ کي چڏي سگهي ٿو، تڏهن مذهبي خيالات ۾ گويا هڪ اهم واڌارو ۽ پيشقدمي واقع ٿيل سمجهڻ گهرجي. "هر شيءَ مجسم روح آهي" (Animism) جي بدران "ڪثرت ارواح" (Polytheism) جو عقيدو ماڻهن جي ذهن ۾ پيدا ٿي رهيو آهي. ٻين لفظن ۾، هرهڪ وڻ کي زنده ۽ باشعور هستي سمجهڻ بجاءِ، ماڻهو ان کي هينئر فقط پيجان ماڏو سمجهي ٿو، جنهن ۾ ٽوري يا گهٽي عرصي لاءِ ڪا فوق الفطري هستي اچي واسو ڪري ٿي، جا هڪ وڻ کان ٻئي ۾ آزاديءَ سان سمائجڻ جي قوت رکڻ سبب وڻن مٿان هڪ قسم جي تصرف جو حق رکي ٿي يا ڪنهن طرح مٿانئن قابض رهي ٿي، ۽ "وڻ-ديوتا" بجاءِ اها هينئر "ٻيلي جو (هڪ) ديوتا" ٿي پوي ٿي. جيئن ٿي وڻ جي روح کي اهڙيءَ طرح هرهڪ مخصوص وڻ کان ڪجهہ قدر علحده ڪيو وڃي ٿو، تيئن ٿي غير مادي روحاني هستين کي انساني صورت جي لباس ڏيڻ جي قديم رجحان مطابق، انساني خيال آن کي مختلف شڪل و

صورت ۾ تبديل ڪيندي ۽ خود انساني شڪل ۾ ايندي تصور ڪرڻ شروع ڪري ڏني ٿو. چنانچ قبل از تاريخ جي ڪلاڪاري ۽ ديوتائن کي انساني صورت ۾ پيش ڪيو ويو آهي ۽ منجهانئن ڪن جي پيلائي نوعيت جو اظهار ڪنهن ڏاري ۽ يا پي ۽ ڪنهن اهڙي ۽ واضح علامت ذريعي ڪيو ويو آهي. ۽ شڪل و صورت جي تبديلي ۽ "وٹ جي روح" جي نوعي خاصيت تي اثر انداز نه ٿي ٿئي. "وٹ جي روح" جي حيثيت ۾ هو جيڪي اختيارون هلائيندو هو، سي هينئر "وٹن جي ديوتا" جي صورت ۾ هلائيندو رهي ٿو. انهي ۽ حقيقت کي آڻ هينئر تفصيلوار ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪنداسين. آڻ پهريائين اهو ڏيکارينڊس ته وٹن کي جاندار يا يا روح سمجهي انهن کي مينهن وسائڻ، سج اڀارڻ، مال ۾ اضافي آڻڻ ۽ زمان جي ويم کي آسان ڪندڙ طاقتن جو مالڪ سمجهيو وڃي ٿو. پوءِ ته ڏڪهن وٹن جي ديوتائن کي انسان نما ديوتا يا خود انساني روپ ۾ ظهورو ڪيل ديوتا سمجهيو ٿو وڃي. ڏڪهن ۾ انهن ڏانهن اهي ساڳيون ئي طاقتون منسوب ڪيون وڃن ٿيون.

پهرين ڳالهه آهي ته وٹن يا "وٹن جي روحن" کي مينهن وسائڻ ۽ سج چمڪائڻ واريون هستيون سمجهيو وڃي ٿو. پراڳ واري مبلغ جيروم، ڏڪهن لٹوانيا جي بت پرستن کي سندن مقدس هڙين کي صاف ڪرڻ لاءِ آماده ٻڌي ڪيو. ڏڪهن عورتن جي هڪ گروه لٹوانيا جي شهزادي کي منٹون ڪيون ته هو ان کي انهي ۽ ڪرڻ کان باز رکي. چو ته پيلن سان گڏ هو "ديوتا جي گهر" کي ناس ڪري رهيو هو. جتان هو مينهن ۽ آس حاصل ڪندا هئا. آسام جا موندري قبيلي وارا سمجهندا آهن ته مقدس هڙي ۽ مان جيڪڏهن کو ٹ ڪهڙيو ويندو ته پيلي جا ديوتائون ناراض ٿي ويندا ۽ مينهن بند ڪري ڇڏيندا. اپر برما جي ساڳانگ ضلعي جي مونيو نالي هڪ ڳوٹ جا رهاڪو ڳوٹ جي پرسان وڏي ۾ وڏو ڳڊامري ۽ جو وٹ ڳولي ان کي مينهن تي ضابطي رکندڙ روح (ناٹ) جو آستانو ٻڌائيندا آهن. ان کان پوءِ هو "ڳوٹ

جي محافظ روح ۽ مينهن وسائيندڙ روح" کي روٽيءَ، ناريل ۽ پکين جون قربانيون پيش ڪري، ڪانئس هيءَ دعا پئندا هئا: "اي آقا نانڻ، اسان فاني انسانن تي رحم ڪر ۽ مينهن کي نہ روڪ. جيئن اسان هي قربانيون دل کولي توکي پيش ڪريون ٿا، تيئن تون به مينهن اسان تي ڏينهن رات وساءِ". ان کان پوءِ گدامريءَ جي وڻ جي روح جي اعزاز ۾ وڻ جي ٻاڙ ۾ شراب اوتيو ويندو هو، آخر ۾، ٽي ٻوڙهيون عورتون بهترين پوشاڪ پائي ۽ هار ۽ ايرنگ وجهي، هٿان ويهي، مينهن جو راڳ گائيندڙيون هيون.

" وري وڻن جا روح فصلن کي به ڀرپور ۽ ٻلو ٻڌائيندا آهن. مونڊري تبيلي وارن وٽ هڪ ڪوٽ کي پنهنجو پنهنجو هڪ مقدس ٻيلو هوندو آهي، ۽ انهيءَ "ٻيلي وارن روحن کي فصلن لاءِ ذميدار سمجهيو ويندو آهي ۽ انهن کي سڀني وڻن زرعي ميلن تي اعزاز ڏنو ويندو آهي." گولڊ ڪوسٽ جي حبشين کي ڪن ٻڌهن وڻن جي ٻاڙن وٽ قربانين ڏيڻ جي عادت هوندي آهي، ۽ انهن جو اعتقاد آهي ته جيڪڏهن انهن وڻن مان ڪنهن هڪ کي ٻ ڪيرايو ويندو، ته سڄيءَ زمين جا ميوا ناس ٿي وينداء. ڪالا قوم وارا جوڙو جوڙو ٿي مقدس وڻن جي چوڌاري نچندا ۽ ٻلي فصل لاءِ دعائون گهرندا آهن. هرهڪ جوڙي ۾ هڪ مرد ۽ هڪ عورت هوندي آهي، هو ٻئي هڪڙي لٺ پڪڙيندا آهن، جنهن جي هڪ ڇيڙي کي هڪڙو پڪڙيندو آهي ۽ ٻئي کي ٻيو. سندن بغلن ۾ سائو سنگن وارو گاه دٻايل هوندو آهي. سڀڻ جا ڪڙمي هن اعتقاد کان هر ڪيڙيل زمين جي هرهڪ اوڙ ۾ ساون پنن واري ٽاري کوڙيندا آهن ته ان طرح فصل ٻلو ٿيندو. جرمن ۽ فرينچ قومن جو، "هارويسٽ-مي" (مئي مهني جو لاباڙو) جي تقريب مان به ساڳيوئي نظريو ظاهر ٿئي ٿو. هڪ وڏيءَ ٽاريءَ يا سڄي وڻ کي آن جي سنگن سان سينگاري، ان کي لاباري تان ايندڙ ول سان پريل گاڏين جي آخرين گاڏيءَ تي کڻي گهر آندو ويندو آهي، ۽ ان کي زميندار

گهر يا ديري جي چت تي ٻڌي ٻيهاريو ويندو آهي، جتي اهو سڄو سال ائين ٻيٺو هوندو آهي. "مئنهاريت" ثابت ڪري ڏيکاريو آهي ته اها ٽاري يا اهو وڻ، نباتات جي عام روح جي حيثيت ۾ "وڻ جي روح" جو مظهر آهي، جنهن جو حيات بخش ۽ ڦردار ٻڌائيندڙ اثر اهڙيءَ طرح خاص طور اناج ۾ آندو وڃي ٿو. ان ڪري سوايا، ۾ 'هارويسٽ-مي' کي لاباري کان پوءِ پنيءَ ۾ باقي ڇڏيل اناج جي ڇنڊ ڇوڻن جي وچ ۾ ٻيهاريو ويندو آهي، ٻين هنڌن تي ان کي پنيءَ ۾ کوڙيو ويندو آهي ۽ آخرين ٽيل- اناج جا ڪي ڪڏا آن جي ٽڙ سان ٻڌا ويندا آهن.

ساڳيءَ طرح، "وڻ جو روح" چوپائي مال جي ڏڻ ۾ برڪت آڻي ٿو ۽ عورتن کي اولاد سان نوازي ٿو. اتر هندستان ۾ تلسيءَ جي وڻ کي پوتر سمجهيو ويندو آهي. ڪڇ مهيني جي يارهين تاريخ انهيءَ وڻ جي ٻاڙ ۾ ٻاڻيءَ جو نڌرانو پيش ڪيو ويندو آهي، ان جي ٽڙ جي چوڌاري ڳاڙهو يا پيلو ڏاڳو ويڙهيو ويندو آهي، ۽ ان کان عورتن، جانورن ۽ فصلن کي ڦردار بنائڻ جون دعائون پڙهيون ويندڙيون آهن. اتر هندستان ۾ ناريل کي انتهائي مقدس ڦلن مان هڪ سمجهيو ويندو آهي ۽ ان کي 'سري ڦل' يا 'آسود گيءَ جي ديويءَ' سريءَ جو ڦل سڏيو ويندو آهي. ان ميوي کي ڦردار ڪرڻ يا آبادييءَ جي علامت سمجهيو ويندو آهي ۽ سڄي اتر هندستان ۾ مندرن ۾ رکيو ويندو آهي، جنهن کي اتان جا پنڊت اهڙين عورتن کي پيش ڪندا آهن، جي ماڻ ٻيهڻ جون خواهان هوندڙيون آهن. قديم ڪالاباز ۾ "ڪٽا" نالي هڪ شهر ۾ ناريل جو هڪ وڻ ٻڌل هو، جنهن جي هڪ ناريل کائڻ سان کهڙيءَ ۾ ستل عورت کي اولاد ٿيڻ جي ضمانت ملي ويندي هئي. يورپ ۾ "مي-آري" يا "مي-پول" کي به عورتن ۽ جانورن جي سلسلي ۾ ساڳين قوتن جو حامل سمجهيو ويندو آهي، چنانچه جرمنيءَ جي ڪن علائقن ۾ هر سال پهرين مئي تي اتان جا ڪڙمي پنهنجن طبيلن ۽ واڙن جي دروازن اڳيان هر هڪ گهوڙي

۽ ڪيترن لاءِ هڪ "مي-ٽري" يا "مي-بش" لڳائي ڇڏيندا آهن، جنهن ڪان پوءِ هو سمجهندا آهن ته سندن ڪئي ڪجهه ڪير ٿيندو. آئرلينڊ جي ماڻهن لاءِ چيو وڃي ٿو ته سندن ويساه آهي جو "مي-ڊي" ڏينهن جيڪڏهن ڪنهن وٽ جي سائي تاري گهر جي جاءِ سان پڌي ويندي ته ان سال جي اونهاري ۾ ان ميو کير ٿيندو. ۽ ويندڙ قبيلي واري مان گي، جولاءِ جي ٻي تاريخ، گوت جي وچ ۾ شاهه بلوط جو وڻ ڪوڙيندا هئا. ان جي چوٽي ته لوڻ جو ٽڪرو ٻڌي ويهاريندا هئا. بعد ۾ هوان جي چوگرد ناچندا هئا.

۽ چوپائي مال کي، پلي ڪرڻ لاءِ ان جي چوڌاري ڪيترائي ڏياريندا هئا. شرڪيسيا واري ماسپاتي جي وٽ کي چوپائي مال جو محافظ سمجهندا آهن، جنهنڪري هو جهنگ مان هڪ ٽيڙو ماسپاتي جو وٽ وڏي گهر ڪٽي ايندا آهن، جتي ان کي ڪيوتا جي جيئت ۾ پوڄيندا آهن. ذري گهٽ هر هڪ گهر ۾ اهڙو ماسپاتي جو وٽ لڳل هوندو آهي. خزان جي موسم ۾ ميلني جي ڏينهن، گهر جا ماڻهو گڏجي ان وٽ کي وڏي شان مان سان، ڏهلن ڏينهن ۾ راڳ روپ سان گهر ۾ آڻيندا آهن ۽ ان جي اڳيان تي ان جي وڏي مرحبا ڪئي ويندي آهي. سڄي وٽ کي موم بتين سان ڀريو ويندو آهي ۽ چوٽي وٽ پنير جو هڪ وڏو ڪيڪ ٻڌو ويندو آهي. پوءِ سيئي ملي ان جي چوڌاري ڪائيندا پيئندا ۽ ڪائيندا آهن. آخر ۾ وٽ کي خدا حافظ چئي ان کي گهر ڪان ٻاهر ڪاهي ۽ واپس ڪٽي ويندا آهن، جتي ان کي ديوار سان ٽيڪ لڳائي رکي ڇڏيندا آهن، جنهن ڪان پوءِ ڇهي سال تائين ان ڏانهن موڙي اک ڪٽي نه ڏسندا آهن ته ڪٽي ڇو آهي.

ماٿوري قوم جي نوهو قبيلي وارا به "وٽن لاءِ سمجهندا آهن ته منجهن عورتن کي حامل بنائڻ جي قوت موجود آهي. انهن وٽن کي هو پنهنجن ڪن قديم ابن ڏاڏن سان وابسته ڪندا آهن ۽ درحقيقت ٻورا سال اڳ تائين هو پنهنجن سينهي هارن ڄا ناڙا انهن تي اڇلائيندا هئا. ڪنڊ عورت اهڙي هڪ وٽ کي ٻانهون ۾ گهيري ٻاڪر پائيندي

هئي ۽ جيڪڏهن هوءَ ان کي مشرق طرفان ڀاڪر وجهندي هئي ته کيس پٺ ملندو هو ۽ مغرب طرفان ٻغلگير ٿيڻ سان کيس ڏي ڇڏيندي هئي. مي ڊي ٽي معشوقه جي اڳيان يا سندس گهر تي رهائي ٻوڙي رکڻ جي عام يورپي رسم بمشابد "وڻ" جي روح جي آبادڪاري واري طاقت جي اعتقاد مان وجود ۾ آئي هوندي. ٻوڙيا جي ڪن جڳهن ۾ شادي ٽيل جوڙي جي گهرن سامهون به انهڙا ٻوڙا رکيا ويندا آهن ۽ اها رسم فقط ڏهن ڇڏي آهي، جڏهن ته زال جو ويم قريب اچي پهچندو آهي. چوته اهڙي حالت ۾ هو چوندا آهن ته "مڙس آهو مئي جو ٻوٽو هاٿي پنهنجي لاءِ رکيو آهي." جنوبي سلئووينا جون سنڊ عورتون، جي اولاد جي نعمت سان بهره ور ٿيڻ چاهيندڙون آهن، سينٽ جارج جي جنم ڏينهن تي، ڪنهن ڪردار وڻ تي پنهنجو پولکو لٽڪائي ڇڏيندڙون آهن. ٻئي ڏينهن صبح جوسج نڪرڻ کان اڳ منجهائن هرڪا پنهنجي ڪپڙي کي جاچي ڏسندي آهي ۽ جيڪڏهن ڪنهن جي پولکي تي وڻ جو ڪو جاندار ڪيڙن چهٽيل هوندو آهي، ته ٻوءَ هوءَ اها اميد رکندي آهي ته انهيءَ سال جي دوران ۾ سندس آرزو پوري ٿيندي. ان کان ٻوءَ هوءَ اهو پولکو پائيندي آهي ۽ کيس خاطري رهوندي آهي ته هوءَ به اهڙي بهره ور ٿيندي، جهڙو اهو وڻ هو جنهن جي مٿان سنڊن پولکي رات گذاري هئي. ڪاراڪر گهڙ قوم وارن جون بي اولاد عورتون اولادي ٿيڻ خاطر ڪنهن اڪيلي صوف جي وڻ هيٺان ليٽڻ يون پائيندڙون آهن. آخر ۾، عورتن کي سنڊن درد زه ۾ آساني بخشڻ جي قوت ۾، آفريڪا ۽ سئيبن ۾، وڻن ۾ موجود سمجهي ويندي آهي. سئيبن جي ڪن ضلعن ۾ اڳئين زماني ۾ هرهڪ ٻني جي قريب هڪ 'باردڙاد' يا محافظ وڻ (لائيم، ائش، يا ايلم) هوندو هو. انهيءَ مقدس وڻ مان ڪوبه هڪ پن نه ٽٻيندو هو، چوته ان کي ٽوري ۾ ٽوري ضرر رسائڻ جي سزا به انتهائي بدنصيبي يا بيماري هوندي هئي. ويم جي وقت آساني حاصل ڪرڻ لاءِ حامله عورتون انهيءَ وڻ کي ٻانهن سان ڀاڪر پائيندڙون

هيون. ڪانگو علائقي ۾ آباد حبشين جي ڪن قبيلن جون حامل عورتون هڪ مقدس وڻ جي چوڌاري مان پنهنجي لاءِ ڪپڙا ٺاهيندڙيون آهن، جو تہ سندن اعتقاد آهي تہ اهو وڻ کين انهن تڪليفن کان نجات ڏيندو، جي ويم وقت عورتن کي برداشت ڪرڻيون پوندڙيون آهن. اها ڳالهہ تہ ليڊو ديوي ۽ جاڙن ديوتائن، اپولو ۽ آرٽيمس، کي چڙهڪ ڪان ٺورو اڳ، زيتون ۽ ڪجيءَ جي وڻ يا ٻهڪڙن ۾ سدا-سياون وڻن، کي پاڪ پاتو هو، شايد ڪن وڻن متعلق يونانين جي اهڙي ئي ڪنهن اعتقاد ڏانهن اشارو ڪري رهي آهي.

باب ڏهون

جديد يورپ ۾ وڻن جي پوڄا جا آثار

"وڻن جي روحن" سان عام طرح جيڪي نيڪيءَ جون خصلتون وابسته ڪيون ويندڙيون آهن، تن جي مٿينءَ چڪاس مان هيءَ ڳالهه سمجهڻ آسان ٿيو پوي ته ڪهڙي سبب ڪان يورپي ڪرسٽين جي عوامي ميلن ۽ تقريبن ۾ 'مي-پول' (مئي جو لڪڙو) ۽ 'مي-ٽري' (مئي جو وڻ) جهڙيون رسمون اهڙيون عام جام ۽ اهميت واريون رهنديون آيون آهن. بهار ۾ يا شروعاتي اونهاري ۾ يا "مڊسمر ڊي"* تي ٻ، يورپ جي ڪيترن حصن ۾ اهو رواج هو ۽ اڃا ٻ آهي ته اتان جا باشندا ٻيلن ۾ هليا ويندا آهن ۽ اتان هڪ وڻ وڏي ڪوٽ ۾ ڪٽي ايندا آهن، جتي ان کي ڏاڍن شادمانن سان وچ شهر ۾ نصب ڪيو ويندو آهي، يا وري اهڙن موقعن تي اهي ماڻهو جهنگ مان ٽاريون وڏي ڪٽي ايندا آهن، جي اڇي گهر گهر جي دروازي وٽ ٻڌي ڇڏيندا آهن. انهن رسمن جو مقصد انهن نعمتن کي ڪوٽ ۽ ان جي هر گهر ۾ آڻڻ هوندو آهي، جي 'وڻن جي روح' جي وس ۾ هوندڙيون آهن. انهيءَ ڪري ٽي ڪن هنڌن تي هر گهر جي اڳيان 'مي-ٽري' پوکڻ يا ڪوٽ جي 'مي-ٽري' کي هرهڪ گهر جي دروازي تي ڪٽي وڃڻ جي رسم موجود آهي، ته جيئن هرهڪ گهر کي انهن نعمتن مان پنهنجو پورو حصو ملي وڃي. انهيءَ موضوع تي جيڪي ثابتيون ۽ حقيقتون موجود آهن، تن مان چند مثال چونڊي، هيٺ پيش ڪيا وڃن ٿا.

سر هينري پيٽرسن پنهنجيءَ تصنيف "ڊسڪرپشن آف ويسٽ سيٽ" ("مغربي ملڪن جي پرمن ۽ سنسن جو بيان") ۾،

* اولهاري جي موسم جو وڏي ۾ وڏو ڏينهن، جو ۲۱ جون تي ايندو آهي.

سنہ ۱۸۸۲ع ۾، لکندي چوي ٿو: "مئي جي شام جو، هرهڪ ڪٽنب پنهنجي دروازي اڳيان هڪ سائو ٻوٽو نصب ڪندو آهي، جنهن جي مٿان پيلا گل وڏا ويندا آهن، جي ٻنين ۾ گهٽي تعداد ۾ اپرندا آهن. جن ملڪن ۾ غمارتي ڪاٺ جام هوندو آهي، تن ۾ هڪ ڏکهو سنهو وڻ نصب ڪيو ويندو آهي، جو سڄو سال اتي ٻيلو هوندو آهي، اهو وڻ اهڙي نموني ڪوڙيو ويندو آهي، جو جيڪڏهن ڪو اجنبي پرسان وڃي ڏسي ته هو ائين سمجهندو ته اهو جن ڪنهن شراب جي ڪتي ۽ جو ڪو نشان آهي." ناردئمپٽن شاير ۾ "سي ڊي" (مئي جي ڏينهن) تي، هرهڪ گهر جي اڳيان ڏاڪي يا ٻاهرين ڀت ڏانهن وڻ اهڙي نموني نصب ڪيو ويندو هو، جو ائين معلوم ٿئي جڙ ۽ ٻاهون ڄاول ٿي اتي هوندي. وڻ ۾ اڃا جيئري هيڻان ڏرتي ۾ تي گل ڦٽيا ويندا هئا. "پراڻين رسمن رواجن کي جي ڪارنش قوم وارن ۾ اڃا تائين هلنديون آهن ٽيون هڪڙي رسم جي آهي ته پهرين مئي تي پنهنجن دروازن ۽ جاڻ کي ڪن خاص وڻن جي ٽاڻن ۽ ڪاريگرن سان سينگاريندا ۽ پنهنجن گهرن اڳيان وڻن يا وڻ جي ويجهل ڏاڻن جي ڪرن کي نصب ڪندا آهن." شمال انگلستان ۾ پراڻي زماني ۾ هي رواج هو ته پهرين مئي جي صبح جو اڃ رات کان ٻوري ٿي ۽ نوجوان ماڻهو ننڍا ۽ وڏا ٽي ڌڻ ڏماڻن ۽ سڳن ماڻن ڪيل توتارن سان ٻيلن ۾ ويندا هئا جتي هو وڻ ماڻ ڏارين ٽوڙي انهن کي گلدستن ۽ گلن جي تاجن سان سينگاريندا هئا. اهو ڪم پورو ڪري، سج اپرڻ وقت هو واپس ورندا هئا ۽ گلن سان سينگاريل ڏارين کي پنهنجن گهرن جي دروازن ۽ درين ۾ آڻي ٻڌندا هئا. برڪشاير ۾ ائبنگٽن جا نوجوان اڳين ڏينهن ۾ مئي جي صبح جو ٽولا ناهي نڪرندا هئا ۽ هڪڙو گيت ڳائيندا ويندا هئا، جنهن جا هيٺيان ٻه مصرع آهن:

"اسين سڄي رات رلندا رهياسين آهيون،
ڪيڏي ۽ ڦل تائين اڄ ۽
۽ هيٺ واپس ورندي،

اسين آڏيون ٽا هڪڙو خوبصورت هار.
هڪڙو خوبصورت هار اسين اوهان ڏانهن آڻي رهيا آهيون،
اوهان جي دروازي تي اسين بيٺا آهيون،
اها ڪچڙي ۽ تازي شاخ آهي، جنهن ۾ انيڪ ڪڙيون ڦٽل آهن،
جا اسان جي مالڪ جي صناعيءَ جو شاهڪار آهي."

اسيڪس جي سفران والدون ۽ ديڀڊين جي شهرن ۾، پهرين مئي تي، نندڙيون چوڪريون ٽوليون ٽاهي ۽ هٿن ۾ هار ڪٽي، دردر تي گيت گائيندڙيون ويندڙيون آهن، جو قريباً مٿيئن بيت جو هم معني هوندو آهي، هر هڪ هار جي وچ ۾ اڇن ڪپڙن ۾ ملبوس هڪ ڪڏو رکيل هوندو آهي. ساڳئي قسم جون رسمون انگلنڊ ۾ به ادا ڪيون ويندڙيون هيون ۽ اڄا به ادا ڪيون ويندڙيون آهن. اهي هار گهڻو ڪري گول چلن جي صورت ۾ هوندا آهن، جي هڪڙي سان زنجير وانگر جڪڙيل رکيا ويندا آهن. معلوم ٿئي ٿو ته آئرلئنڊ جي ڪنهن حصي ۾ مقامي ڪوناٽا اڄا به اهڙي قسم جو "زنجير" ڪٽي، جو جهنگلي پيلن گلن جي هارن جو ٺهيل هوندو آهي، ۽ جنهن جي وچ ۾ به گول ڪينهو لٽڪيل هوندا آهن، 'سي-ڊي' تي شهر ۾ گهمائيندا آهن. اهي به ڪينهو، جن جي مٿان ڪڏهن ڪڏهن سون ۽ چانديءَ جا ورق چڙهيل هوندا آهن، دراصل سچ ۽ چنڊ جا مظهر چيا وڃن ٿا.

ووسجز جبلن جي ڪن گوٿن ۾، مئي مهيني جي پهرئين آرٽيوار تي، نوجوان چوڪريون ٽوليون ٽاهي در در تي ويندڙيون آهن ۽ مئي جي تعريف ۾ گيت گائيندڙيون ويندڙيون آهن، جنهن ۾ "انهيءَ خوراڪ ۽ انهن ميون جو ذڪر ڪيل هوندو آهي، جي مئي مهيني ۾ ميسر ٿيندا آهن". جيڪڏهن ڪين پيسا ڏنا ويندا آهن، ته موت ۾ هو دروازي تي هڪ سائي ٽاري ٻڌي ويندڙيون آهن، جيڪڏهن ڪٽي پٽسن ڏيڻ کان ڪين انڪار ڪيو ويندو آهي، ته اهي انهيءَ ڪٽنب کي اولاد جي ڪثرت ۽ خوراڪ جي قلت جي بددعا ڪري هليون ويندڙيون آهن. "مين" جي فرينچ علاقي ۾، جن

چوڪرن جا نالا "ميلوڊينس" هوندا هئا، سي پهرين ۽ مٿي تي گيت گائيندا در در ويندا هئا، جنهن جي عيوضي ۾ ڪين پئسا يا شراب ڏنو ويندو هو، ۽ هو اهڙن گهرن جي درن تي نندڙا ٻوٽ يا ٻوٽ جون ٽاڪون ڪوڙي ويندا هئا. ايلسيس علائقي ۾، سيورن نديءَ جي ڪناري سان ماڻهن جا گروه 'مي-ڊري' ڪٽي گهمندا آهن ۽ انهن جي درسيان هڪ اهڙو ماڻهو هوندو آهي، جنهن کي اڇي قميص پيل هوندي آهي ۽ منهن ڪارو ٽيل هوندو اٿس. ان جي اڳيان هڪ ماڻهو ٻڏو 'مي-ڊري' ڪٽي هلندو آهي، ۽ سندس ٽولي جي هر هڪ ماڻهوءَ کي هڪ نندڙو 'مي-ڊري' هٿ ۾ هوندو آهي. جلوس ۾ شامل هڪ ماڻهو مٽي تي هڪ ٻڏو ٽوڪرو ڪٽي هلندو آهي، جنهن ۾ ماڻهن کان آٽا، گوشت، وغيره خوراڪ جو سامان ويندو جمع ڪندو ويندو آهي.

'وٽسنبڊي' * ڪان اڳ جيڪو خميس جو ڏينهن ايندو آهي، تنهن تي روسي ڪوئاڻا "پيلن ۾ ويندا آهن، گيت گائيندا آهن، هار پوئيندا آهن ۽ هڪ نندڙو ٻوٽ وڏي ان کي زنانا ڪپڙا پارائيندا آهن يا وري رنگارنگي اڳڙين ۽ ربينن سان سينگاريندا اٿس. ان ڪان پوءِ هڪ دعوت منعقد ڪئي ويندي آهي، جنهن ۾ هو سينگاريل ٻوٽ کي نچندا، گائيندا ۽ خوشيون ڪندا، ڪوٽ ڏانهن گهر ڪٽي ويندا آهن، ۽ ان کي هڪ گهر ۾ وڃي رکندا آهن، جتي اهو ايندڙ وٽسنبڊي واري ڏينهن تائين 'معزز مهمان' جي حيثيت ۾ رکيو رهندو آهي. وچ وارن ٻن ڏينهن (جمعي ۽ ڇنڇر) تي هو انهيءَ گهر ويندا آهن، جتي سندن 'مهمان' لڪل هوندو آهي. پر ٽئين ڏينهن وٽسنبڊي تي هو ان کي پاسي واريءَ نهر تي ڪٽي ويندا آهن ۽ نيئي ان جي پاڻيءَ ۾ ٻوڙيندا اٿس، جنهن ڪان پوءِ مٿس گل ۽ گلن جا هار اڇلائيندا آهن." انهيءَ روسي رسم ۾ ٻوٽ کي زنانن ڪپڙن پارائڻ مان ظاهر ٿئي ٿو ته ٻوٽ کي ڪهڙي واضح نمونيٰ 'شخصيت' جو رنگ ڏنو ويو آهي، ۽ ان کي پاڻيءَ ۾ اڇلائڻ شايد مينهن وسائڻ

* ايسٽر جي عيد ٻي تقريب ڪان ٻوڏ ڏينهن آرتوار، جنهن تي روح القدس جي نزول جي اعزاز ۾ خوشي ڪئي ويندي آهي.

جو هڪ ٽوٽو آهي.

سئيڊن جي ڪن حصن ۾، 'مي-ڊي' جي شام جو، نوجوان ڇوڪرا هٿن ۾ سايون ٽاريون ڪٽي، جي ٽوريون گهٽيون پنن سان ڊيڪل هونديون آهن، پاهر گهمندا آهن. ڳوٺ جي لنگهي کي ساڻ ڪٽي، هو مئي مهيني جا گيت گائيندا، در در جو چڪر هڻندا آهن. سندن گيتن ۾ خوشگوار آب هوا، ڀرپور لاباري ۽ ديني ۽ دنيوي نعمتن لاءِ دعائون شامل هونديون آهن. انهن مان هڪڙو ڇڙو ٽوڪرو ڪٽي هلندو آهي، جنهن ۾ هو هرڪنهن کان آنڊا وغيره جون سوڪڙيون وٺندو گڏ ڪندو ويندو آهي. جتي جتي سندن آجيان ڪئي ويندي آهي، اتي هو انهيءَ گهر جي دروازي مٿان چت ۾ هڪ سائي ٽاري اڪائي ويندا آهن. پر سئيڊن ۾ عام طرح اهي رسمون 'ميسمر' واري ڏينهن ادا ڪيون ويندڙيون آهن. سينٽ جان جي شام جو (۲۳ جون) گهرن جي صفائي ڪئي ويندي آهي ۽ انهن کي سبز ٽارين ۽ گلن سان خوب سينگاريو ويندو آهي. زميندار جي گهرن جي دروازن ٻوٽ ۽ انهن جي آسپاس ننڍا وڻ پوڪيا ويندا آهن، ۽ باغ ۾ گهٽو ڪري ساون پنن سان ڊيڪل ٽارن مان ننڍا گهرڙا ٺاهيا ويندا آهن. اسٽاڪهوم ۾ انهيءَ ڏينهن پنن جي بازار منعقد ڪئي ويندي آهي، جنهن ۾ ڇهن انچن کان وڏي ٻارهن فوٽن جي ڊيگهه وارا هزارين 'مي-پول' جن کي پن، گلن، رنگا رنگي ڪاغذن جي ٽڪرن، ڪانن ۾ پويل ۽ سوٽن ورقن لڳل آنن جي گلن وغيره سان سينگاريو ويندو آهي، وڪري لاءِ رکيا ويندا آهن. ٽڪرين تي ٻاهر جا ماڻهو ٻاريا ويندا آهن ۽ انهن جي چوڌاري ماڻهو نچندا ۽ مٽائن ٽپندا آهن. پر انهيءَ ڏينهن جو خاص مزو 'مي-پول' (مئي جو جهنڊو) نصب ڪرڻ وقت ٿيندو آهي. اهو هڪ سڏ، ڏگهو ۽ صاف چيل جو وڏو هوندو آهي، جنهن جون سي ٽارين جانگيون ويندڙيون آهن. "ڪن وقتن تي گول چڪرا ۽ ڪن تي ڪائيءَ جا ٽڪرا، جي ٽوري ٽوري فاصلي کان پوءِ ماڻڌاڻيءَ وانگر هڪٻئي مٿان رکيل هوندا آهن، ان ڪري لڳل هونداآهن، ٻين وقتن

تي ان جي چوڻيءَ تي صليب جي شڪل جھڙيون ۽ ڪائيون ٽوڪيل هونديون آهن، جڏ ته ڪو ماڻهو چيلهه تي هٿ رکي، ٽوڪيون ٻاهر ڪڍيو بيٺو آهي. نڪهن کان وٺي چوڻيءَ تائين، نه فقط 'مي-پول' خود، پر چڪرائ صليب نما ڪائيون وغيره سڀ ڦٽن، گلن، رنگ برنگ قسم جي اڳڙين، آنن جي سونن ورقن لڳل گلن، وغيره، سان سينگاريل هوندا آهن ۽ انهن سڀني جي مٿان 'هوا جو ڪڙ' يا شايد هڪ جھنڊو لڳل هوندو آهي." 'مي-پول' کي مٿي ڪٽ جي رسم، جنهن کي گهٽ جون ڪنواريون چوڪريون ٽي ايترو سينگاريندڙيون آهن، تمام گهڻن سالن سوڻن سان ادا ڪندي آهي، هڪ طرف کان ماڻهو اچي، ان جي اردگرد جمع ٿي، هڪ وڏي حلقي ۾ نچندا آهن. ساڳئي قسم جون 'مڊسمر' ڊڻ جون رسمون جرمنيءَ جي ڪن حصن ۾ ادا ڪيون ويندڙيون هيون. چنانچه بالائي هارز جبلن جي شهرن ۾ ڏکڻ چنار جي وڻن کي جن جي ٽڙن جي هيٺين حصن تان چوڏاڙ لاڙل هوندا هئا، ڪليل ميدانن ۾ ڪوڙيو ويندو هو، ۽ انهن کي گلن ۽ آنن جي ڪلن سان سينگاريو ويندو هو، جن تي پيلو ۽ سرخ رنگ ڏنل هوندو هو. انهن وڻن جي چوڌاري نوجوان ڏينهن جو ۽ پوڙها شام جو نچندا هئا. بوهيميا جي ڪن علائقن ۾ ۽ سينٽ جان جي تقريب واريءَ شام جو 'مي-پول' يا 'مڊ-سمر-ٽري' ڪوڙيو ويندو آهي، چوڪرا ٻيلي مان ڏکڻ چيل يا چنار جا وڻ ڪٽي ايندا آهن ۽ انهن مان ڪنهن هڪ کي خاص طرح ڪنهن اوچيءَ جاءِ تي نصب ڪندا آهن، جتي چوڪريون ان کي گلدستن، هارن ۽ سرخ ربنن سان سينگاريندڙيون آهن، جنهن کان پوءِ ان کي ساڙيو ويندو آهي.

يورپ جي مختلف ملڪن، جهڙوڪ انگلنڊ، فرانس ۽ جرمنيءَ ۾ 'مي-ڊي' تي 'مي-ٽري' يا 'مي-پول' نصب ڪرڻ جي جيڪا رسم عام جام ادا ڪئي ويئي آهي، تنهن جا گهڻا مثال ڏيڻ بيسود ٿيندا. بهرحال انهن جا چند مثال ڏجن ٿا، جي ڪافي ٿيندا. فلپ اسٽبس نالي هڪ 'پيوريٽن (*Puritan*) مصنف، پنهنجي

مشهور ڪتاب "ائناٽامي آف ابيوزز" ("بدڪارين جي ساخت ۽ صورت") ۾، جو لنڊن ۾ پهريون دفعو سنہ ۱۵۸۳ع ۾ شايع ٿيو هو، ڏاڍي نفرت آميز نموني سان بيان ڪيو آهي تہ، نيڪ راڻيءَ بيس (ايليزبيٿ) جي ڏينهن ۾، 'مي-پول' ڪهڙي تاب طولان سان ميدان ۾ آندو ويندو هو. سندس بيان مان اسان کي قديم انگلنڈ جي هڪ چٽي جهلڪ ملي ٿي. "'مي-ڊي'، 'وٽسنڊي' يا ٻئي ڪنهن وقت تي سيٻئي نوجوان چوڪرا ۽ ڪنواريون چوڪريون، پوڙها مرد ۽ زالون راتو رات ٻيلن، هڙين، ٽڪرين ۽ جبلن ڏانهن پڄي ويندا آهن، جتي اهي سڄي رات خوب خوش‌مزاجيءَ ۽ عيش سان گذارينڊل آهن، ۽ صبح جو پاڻ سان 'برچ' ٽالي وڻ ۽ ٻين وڻن جون ٽاريون ڪٽي ايندا آهن، جن سان هو پنهنجي گهرن کي سينگاريندا آهن. انهن مان هڪ 'وڏو سردار' ٿيندو آهي، جو سڀن تفريح ۽ وندر جي انهيءَ محفل مٿان مير محفل جو ڪردار ادا ڪندو آهي، يعني خود دوزخ جو شهزادو يا شيطان هوندو آهي. پر اهي ماٺهو جيڪي ٻ جهنگ مان پاڻ سان گڏ ڪٽي ايندا آهن، تن مان سڀني کان زياده اهميت واري نعمت سڀني 'مي-پول' هوندو آهي، جنهن کي هو تمام وڏي احترام سان ڪٽي ايندا آهن، جو هن طرح هوندو آهي؛ وٽن ڏاڪڻ جون ويهه يا جاليهه پاچاريون هونديون آهن، ۽ ڏاڪڻ مان هرهڪ ڏاڪي جي سڳن جي چوڌين تي خوشبودار گلن جو گلدستو لڳل هوندو آهي، ۽ اهي ڏاڪا انهيءَ 'مي-پول' (يعني انهيءَ بدبودار بت) کي گهر ڪٽي ايندا آهن، جنهن کي گلن ۽ پوڌن سان ڍڪيو ويندو آهي ۽ ڪن وقتن تي ان کي مختلف رنگن سان رڱيو ويندو آهي، جنهن جي پٺيان ٻ ٽي سو مرد، زالون ۽ ٻار انتهائي ادب سان پنڌ پيا ايندا آهن. اهڙيءَ طرح ان کي ٽاهڻ جوڙڻ کان پوءِ، ان جي چوٽيءَ تي رومال ۽ جهنڊا ڦڙڪندا رهندا آهن ۽ آسپاس جو سڄو ميدان پلال ۽ گاه سان ڍڪيو ويندو آهي. ان جي چوگرد سبز ٽارين پڌين ويندين آهن ۽ پاسي ۾ گلن ۽ پنن سان ننڍڙا ڪمرا ۽ ڪوٽيون اڏيون ويندين

آهن. ان کان پوءِ هو ان جي چوگرد آهڙي نموني سان نچڻ شروع ڪندا آهن، جيئن پت پرست پنهنجن بتن جي چوڌاري ان وقت نچندا هئا، جڏهن انهن کي ڪنهن خاص مقصد لاءِ ڪجهه اڻپ ڪرڻو هوندو هو. هي ناچ ان جو هڪ مڪمل نمونو آهي يا چئجي ته ساڳيوئي ناچ آهي ته به صحيح ٿيندو. موڻ معتبر، مشهور ۽ سنجيده ذريعن کان ٻڌو آهي (۽ سو به سڀني سڀني) ته چاليهن، ٽن ويهن يا هڪ سو ڪنوارين چوڪرين مان، جي راتو رات پيلي ۾ اهليون وينديون آهن، لاچار کي ٽئين جهڙي جيترين بغير پليت ٿيڻ جي، گهر موٽنديون آهن."

سوابيا ۾ مئي جي پهرين تاريخ تي چنار جو هڪ ڊگهو وڻ-ڪوٽ ڪٽي ايندا هئا. جتي ان کي رنگين سان سينگاري نصب ڪيو ويندو هو، جنهن کان پوءِ ماٿهو سازن جي سر ۽ تار تي ان جي چوڌاري خوشي ۽ وجان نچندا هئا. اهو وڻ ڪوٽ جي جڳاهه ۾ سڄي سال تائين تيسين ڪٽل رهندو هو، جيسين ٻئي 'مي-ڊي' تي وري نئون تازو وڻ اچي آندو ويندو هو. سئڪسني ۾ "ماٿهو اونهاري" کي فقط علامتي طور (بادشاهه يا راڻي جي حيثيت ۾) پاڻ وٽ اچي آڻڻ ۾ راضي ڪونه ٿيندا هئا، هو پيلي ٻان تازي ساوڪ يعني 'مي' يا 'وسنتائيد' وڻن کي پنهنجن گهرن تائين ڪٽي ايندا هئا، جن جو ذڪر تيرهين صدي عيسوي ۽ کان پوءِ جي دستاويزن ۾ ٿيل آهي. 'مي-ڊري' کي ڪٽي اچڻ به هڪ تقريب هوندي هئي. 'مي' وڻ کي گولن لاءِ ماٿهو پيلن ۾ ويندا هئا. نندڙا وڻ ڪولن ڏانهن ڪٽي ايندا هئا ۽ انهن کي گهرن، واڙن يا ڪمرن جي دروازن اڳيان نصب ڪندا هئا. نوجوان چوڪرا، جيئن هڪ ٻئي ڀائي آهيون، 'مي-ڊري' کي پنهنجن محبوبياڻين جي ڪمرن اڳيان نيٽي پوکيندا هئا. انهن گهريلو 'مي' وڻن کان علاوه، هڪ وڏو 'مي-ڊري' يا 'مي-لڪڙو'، جنهن کي پڻ شاندار جلوس سان ڪوٽ ۾ آندو ويندو هو، ڪوٽ جي وچ تي يا شهر جي مارڪيٽ واري جاءِ تي نصب ڪيو ويندو هو. ان جو انتخاب سڄي قوم طرفان

ڪيو ويندو هو، جي نهايت خبرداريءَ سان ان جي حفاظت ڪندا هئا. وڻ کي گهٽو ڪري ان جي ڏارين ۽ ٻنن کان صاف ڪيو ويندو هو، ۽ چوڻيءَ کان علاوه ٻي ڪا به شيءِ ان ميدان ڪانءِ ڇڏي ويندي هئي، جنهن تي رنگا رنگي ريبن ۽ ڪپڙن سان گڏ مختلف قسمن جا ڪاڏا، جهڙوڪ چٽيون، ڪيڪ ۽ آنا نمائش لاءِ رکيا ويندا هئا. لنهن تبرڪ وارين چيزن کي حاصل ڪرڻ لاءِ آتان جا نوجوان ڏاڍو ڀاڙ پتوڙيندا هئا. اڄ ڪالهين يورپ جي ميلن ۾ جيڪي سٽيا لڳڻ ڪٽل ڏٺا ويندا آهن، تن ۾ اسان کي انهن پراڻن ميلن جو نشان ملي ٿو. عام طرح پيادل يا گهوڙي جي پٺيءَ تي سوار ٿي ميڙي تائين ڊوڙ پچائي ويندي هئي- اها ڪلسنڊائيڊ جي هڪ تفريح آهي، جنهن جو وقت گذرڻ کري اصل مقصد ته فوت ٿي ويو آهي، پر اها جرمنيءَ جي گهٽ حصن ۾ هڪ هردلعزيز رسم طور اڃا تائين زنده رهندي آئي آهي، ۽ ماٺهن جي هڪ مقبول عام راند ۽ وندر آهي. يورپيو ۾ پهرين ميلي تي هر هڪ گهٽيءَ جا ڇوڪرا پنهنجيءَ پنهنجيءَ گهٽيءَ ۾ لهه ميڙ ڪوڙيندا هئا، جنهن کي اهي گلن جي هار ۽ هڪ وڏي تاج سان سينگاريندا هئا ۽ هر شام جو سڄي مهيني جي دوران ۾ پنهي جنسن جا نوجوان گيت گائيندا لڳڻ جي اردگرد نچندا هئا. عيش پسند پراوينس علاقي جي هر ڳوٺ ۽ واهر ۾ اڄ به ميڙ ٿي گلن ۽ ريبن سان سينگاريل ميڙي نصب ڪيا ويندا آهن، جن جي هيٺان ويهي جوان ڇوڪرا ۽ ڇوڪريون موجون ۽ مزا ڪندا آهن ۽ پوڙها آسائش ولندا آهن. انهن سيني حالتن ۾ ظاهر آهي ته رسم اها هئي يا اڃا تائين آهي، ته هر سال هڪ نئون ميڙي آندو وڃي. بهرحال، انگلنڊ ۾ ڳوٺ جو ميڙ ذستوري طور، ڪم از ڪم پوئين زماني ۾، مستقل طور ٻيهر نظر ايندو هو، ۽ هر سال نئون ڪونه ٿي ڪيو ويو. اپر ٻويريا جا ڳوٺ، هر ٽئين، ڇوٽين يا پنجين سال پنهنجا ميڙ نوان ڪندا آهن. اهو لڳڻ فرنالي

هڪ وڏ هوندو آهي، جو ٻيلي سان آندو ويندو آهي، ۽ ان کي جن هازن، جهنڊن ۽ تحريرن سان سينگاريو ويندو آهي، تن سڀني جي وچان ان جو اهم ترين حصو لکڻي جي چوڻي ۽ تي چڌيل تيز ساون پنن جو هڪ جهڳٽو هوندو آهي، جو ان حقيقت جي "ياد" تازي ڪرائڻ لاءِ هوندو آهي ته جنهن لکڻي سان اسان جو اڄ واسطو آهي، سو ڪو مرده ڪاٺ جو حصو نه، پر سائي ٻيلي سان آندل خود هڪ زنده وڻ آهي"۔ هن ڳالهه ۾ ڪنهن شڪ جي گنجائش ڪانه ٿي نظر اچي ته اوائل ۾ هر هنڌ هر سال نئين 'سي-ڏري' نصب ڪرڻ جي رسم هوندي هئي۔ جيئن ته انهيءَ رسم جو مقصد هيءَ هو ته موسم بهار ۾ نئين سر سجاڪ ٽيل نباتات جي قردار بڌڻ جي قوت کي ڀاڻ تائين پهچايو وڃي، ان ڪري جيڪڏهن هڪ تازي، رس دار ۽ زنده وڻ بدران، هڪ پراڻي ۽ ڪوماڻيل وڻ کي سال بسال نصب ڪيو وڃي ها، يا ان کي مستقل طور ساڻي ويهڻ ڏنو وڃي ها، ته ان رسم جو اصلي مقصد فوت ٿي وڃي ها۔ بهرحال، جڏهن انهيءَ رسم جي اصلي معنيٰ ۽ مفهوم فراموش ڪيو ويو ۽ 'سي-ڏري' کي فقط موڪلن جي مزن جو مرڪز بڻايو ويو، تڏهن ماڻهن هرسال نئين وڻ وڍڻ جي ضرورت ڪانه سمجهي ۽ ساڳئي ٻئي وڻ کي مستقل طور هڪ هنڌ ڪوڙي چڌڻ کي ترجيح ڏني ويئي۔ فقط ان کي 'سي-ڏي' تي تازن گلن سان سينگارڻ ڪافي سمجهيو ويو۔ 'سي-ڏري' جيتوڻيڪ اهڙيءَ طرح دائمي طور هڪ هنڌ ڪتل رهيو، تڏهن به ڪن وقتن تي الٽ ان کي سائيءَ تازي وڻ جي شڪل صورت ڏيڻ جي ضرورت محسوس ڪئي ويئي۔ چنانچ چيشاير ۾، ويورهئم وٽ ۽ سئي-لکڙا آهن، جن کي انهيءَ ڏينهن (سي-ڏي تي) قديم زماني جي پوريءَ رسمي پختگيءَ سان سينگاريو ويندو آهي، انهن جي پاسن ڪان گلن جا هار لٽڪايا ويندا آهن ۽ چوٽيءَ تي هڪ سنهو ۽ ڊگهي وڻ جو گوشو ٻڌو ويندو اٿن، جنهن جا ٻئي ٿاڻ ٻيئل هوندا آهن، ان وڻ جي گوشي کي چوڏو لاهي چلهو ويندو آهي ۽ لکڙي سان

اهڙي نموني ڪنديو ويندو آهي، جو لڪڙو چوڻي ۽ ڪان وڌي سڄو هڪ وڻ نظر اينڊو آهي". اهڙيءَ طرح 'مي-ٽري' ڪي نئون ڪرڻ ائين آهي جيئن 'هارويسٽ مي' (مي جي لاباري جي نشان) ڪي نئون ڪرڻ، پنهي ماڻ هرهڪ جو مقصد نباتات جي قرجڻ ۽ پورجڻ جي خصلت کي جاڪائڻ ۽ ان کي سڄي سال سال جي دوران ۾ پاڻ وٽ محفوظ رکڻ جو هوندو آهي. پر 'هارويسٽ مي' جو اثر فصلن کي وڌائڻ تائين محدود آهي ۽ 'مي-ٽري' يا 'مي-برانچ' (مئي شاخ) جو اثر، جيئن اسين ڏسي چڪا آهيون، عورتن ۽ ڇوڪرين سال تي ٻه ٽئي ٽو. آخر ۾، هيءَ ڳالهه قابل غور آهي ته ڪن وقتن تي پراڻي 'مي-ٽري' کي سال جي خاتمي وقت ساڙيو ويندو آهي. چنانچه پراگ ضلعي ۾ نوجوان شهر جي 'مي-ٽري' کي ٽڪرا ٽڪرا ڪري پنهنجن گهرن ۾ مقدس تصويرن جي پٺيان رکي ڇڏيندا آهن، جتي اهي ٻئي 'مي-ڊي' تائين رکيا هوندا آهن، ۽ تنهن کان پوءِ اڃي گهر جي چلهه ۾ ساڙيا ويندا آهن. ورٽيمبرگ ۾ 'پام-سنڈي' (ناريل وارو آرتوار) تي جيڪي جهنگلي ساوا ٻوٽا گهرن تي نصب ڪيا ويندا آهن، سي سڄو سال اتي پيا هوندا آهن، جنهن کان پوءِ انهن کي اتان لاهي ساڙيو ويندو آهي.

هيلتائين اسان "وڻ جي روح" کي وڻ اندر سمايل يا وڻ جي باروح هئڻ جي موضوع تي بحث ڪيو آهي. هينئر اسان کي اهو ڏيکارڻو آهي ته ڪن حالتن ۾ وڻن جي روحن کي وڻن کان جدا انساني شڪل و صورت ۾ ۽ ڪن حالتن ۾ خود زنده مردن ۽ عورتن ۾ سمايل سمجهيو ويندو آهي. وڻ جي روح جي انساني شڪل و صورت ۽ انساني وجود ۾ موجود گيءَ جون ڪيتريون اسان کي گهٽي قدر يورپي ڪلچر جي پسنديده ۽ عام رسمن ۽ رواجن ۾ ملن ٿيون.

انهن ۾ کي اهڙيون سڀ آميز حالتون آهن، جن ۾ "وڻن جي روح" جي نمائندگي هڪ ئي وقت نباتاتي ۽ انساني شڪل

و صورت ۾ کيل آهي، جي گڏ و گڏ اهڙيءَ طرح آندل آهن، جن ۾ اهي خاص طور هڪ ٻئي جي مقصد ۽ معنيٰ سمجهائڻ لاءِ ئي ائين قائم رکيون ويون آهن. انهن حالتن ۾ "وڻ جي روح" جو انساني نمائندو ڪڏهن ڪڏهن هڪ گڏو هوندو آهي، ته ڪڏهن کو جيئرو ماڻهو، ۽ گڏو هجي يا ماڻهو، ان کي ضرور وڻ يا ڪنهن ٽاريءَ جي ٻاسي ۾ رکيو يا ويهاريو ويندو آهي، اهڙيءَ طرح ماڻهو يا گڏو ۽ وڻ يا ٽاري گڏجي هڪ اهڙي دو-زباني تحرير ٺاهي وجهندا آهن، جنهن ۾ ڪٿي ڇڻجي ته هڪ پوليءَ جي معنيٰ ٻي پوليءَ ۾ پيئي ٻڌائجي. ان ڪري اهڙيءَ حالت ۾ ڪنهن به شڪ شبهي جي گنجائش باقي ڪانه ٿي بچي ته "وڻ جي روح" جي نمائندگي سچ پچ انساني صورت ويلي ڪئي وڃي ٿي. چنانچه، بوهيميا ۾ لينٽ* جي چوڻين آرٽوار تي اتان جا نوجوان "موٽ" نالي هڪ گڏي کي ٻاڻيءَ ۾ اڇلائيندا آهن. ان کانپوءِ چوڪريون ٻيلي ۾ ويندڙون آهن ۽ هڪ ننڍڙو وڻ ويڙي ان کي هڪ اهڙيءَ گڏيءَ سان ٻڌنديون آهن، جنهن کي اڇي رنگ جا زنانا ڪپڙا پارايل هوندا آهن، انهيءَ وڻ ۽ گڏيءَ کي پوءِ ساڻ ڪٽي اهي گهر گهر وڃي بخشيشون وٺنديون آهن ۽ هيٺين ٽل وارو گيت ڳائينديون آهن:

"اسين موت کي ڪوٽ کان ٻاهر لوڏي ڏيون ٿيون،
اسين اونهاري کي ڪوٽ ڏانهن وٺي اچي ٿيون."

هتي، جيئن اڳتي هلي ڏسنداسون، "اونهارو" نباتات جو روح آهي، جو موسم بهار ۾ دوباره زنده ٿئي ٿو يا موٽي اچي ٿو. انگلينڊ جي ڪن حصن ۾ ننڍا هار "مي-پول" جا ننڍڙا نمونا ۽ سهڻن ڪپڙن ۾ ملبوس هڪ گڏي ساڻ ڪٽي، جنهن کي هو "ليڊي آف دي مي" (مئي جي خاتون) سڏيندا آهن، ڳوٺ ۾ ڦرندا ۽ هرهڪ کان ڏوکڙ گهرندا وٺندا آهن. ظاهر آهي ته انهن حالتن

* ايسٽر جي ڏينهن ٽائين پورن ٽيندڙ چاليهن ڏينهن جو عرصو، جنهن ۾ مسيحي روزا رکندا آهن ۽ پاڻ کي دنيوي لعٽن کان محروم رکندا آهن.

۾ به وڻ ۽ گڏيءَ کي همسر سمجهيو وڃي ٿو.

اٽلسيءَ علائقي ۾، ٽان شهر وٽ، اڇن ڪپڙن ۾ ملبوس هڪ ڇوڪري، جنهن کي "ليل مي روز" (مئي جو نينڊرو گلاب جو گل) سڏيو ويندو آهي، گلن جي هارن ۽ ريبن سان سينگاريل هڪ نينڊرو 'مي-ڊري' ڪٽي هلندي آهي. ان جون ساهيڙيون هيٺيون گيت گائيندي ون ۽ گهر گهر مان خيرات وٺندي ويندي آهن:

"نينڊري 'مي-روز' ڪي دفعا ڪيرا پاءِ،
اسان کي چوڏاري چوڏاري پاڻ ڏسڻ ڏي!
اي مئي سندا گلاب جا گل، اسان سان گڏ سائي پيلي ڏانهن هل،
اسين سڀ خوش ٿيندينسين،
جو تہ اسين مئي ڪان گلاب جا گل وٺڻ ٿيون وڃون."

انهيءَ گيت جي دوران ۾ هن خواهش جو اظهار ڪيو ويندو آهي تہ جيڪي ڪجهہ خيرات نٿا ڏين، تن جي پڪين کي چهنگلي پلو ڪائي وڃي، انهن جي ولين ۾ انگور جا ڇڳا نہ لڳن، سندن وڻ قر نہ ڇهلين ۽ انهن جي ٻنين ۾ اناج نہ ايري، سال جي پيداوار جو ذاروبدار انهن مئي-ڪائيندڙن کي آڇيل سوڪڙين پاڪڙين تي سمجهيو ويندو آهي. هتي، ۽ مئي ذڪر ڪيل حالتن ۾، جتي نندا پار 'مي-ڊي' تي سايون ٽاريون ۽ هار ڪٽي گائيندا ۽ پسا جمع ڪندا ويندا آهن، ان تقريب جي معنيٰ اها هوندي آهي تہ نباتات جي روح سان گڏ هو گهر ڏانهن سکر سڀائي ۽ خوشبختي ڪٽي اچن ٿا ۽ انهيءَ خدمت سرانجام ڪرڻ لاءِ هو سينهي کان پٺسن ملڻ جي اميد رکن ٿا. روسي لٽڪانيا ۾، مئي مهيني جي ٻهرينءَ تاريخ تي، اتان جا ماڻهو ڳوٺ جي منهن وٽ هڪ سائو وڻ نصب ڪندا هئا. ان کان پوءِ ڳوٺاڻا نوجوان سينهي کان زياده خوبصورت چوڪري منتخب ڪري، ان کي تاج پارائي، وڻن جي ساين ٽارين سان جهنجهي، 'مي-ڊري' جي ترديڪ آڏي ٻهارينديا هئا، جتي هو گائيندا، نچندا ۽ شور و غل مچائيندا هئا: "او مئي!

او مئي!" براءِ علائقي ۾ "سي-ٽري" ڪوٽ جي وچ ۾ بيهاريو ويندو آهي، ان جي چوٽيءَ تي گلن جو تاج رکيو ويندو آهي، ان کان هيٺ پرو ان کي پٽن ۽ ڪڇڙين، تارين سان ڏکيو ويندو آهي، ۽ اڃا به هيٺ وڏين ساڻ شاخن سان، چوڪڙيون ان جي چوگرد ٽنڊيون آهن ۽ ساڳئي وقت پٽن سان ڏاکيل چوڪڙي کي، جنهن کي "باباڻي" سڏيو ويندو آهي، وٽن جي چوڌاري ڦيرايو ويندو آهي. اتر ٻويريا ۾ فرنڪين والد جبلن جي نندين شهرن ۾، ٻي مئي تي، شرابخاني جي ساٿين "والبرگ" ناليه هڪ وڻ ڪڙو ڪيو ويندو آهي، ۽ مئي کان وٽي ٻين تائين ساون پٽن سان ڏکيل هڪ ماڻهو، جنهن جي مٿي تي آن جا سنگ اهڙي نموني ٻڌل رکيل هوندا آهن، جو تاج جي ڏک ڏيندا آهن، ان جي چوڌاري نچندو آهي. انهيءَ ماڻهوءَ کي به "والبرگ" سڏيو ويندو آهي، ۽ ڪيس ڪهڻين ۾ جلوس جي صورت ۾ ڦيرايو ويندو آهي، ۽ ان موقعي تي گهڻين کي پڻ وٽن جي ڪڇڙين شاخن سان سينگاريو ويندو آهي.

ڪارنٽيا ۾ آباد ٽيل سلئو نسل وارا نوجوان سينٽ جارج جي ڏينهن تي (۲۳ اپريل) هڪ وڻ کي، جنهن کي انهن ميلي جي شام جو کيرايو هوندو آهي، گلن ۽ هارن سان سينگاريندا آهن. ان وڻ کي پوءِ ڏهلن، باجن ۽ خوشيءَ جي نعرن سان جلوس جي صورت ۾ ڦيرايو ويندو آهي، پر انهيءَ جلوس جي اهم شخصيت، مٿي کان وٽي ٻين تائين ساون پٽن سان ڏکيل هڪ نوجوان هوندو آهي، جنهن کي "گرين جارج" (سائو جارج) چوندا آهن. انهن رسمن جي آخر ۾ گرين جارج کي، يعني انهيءَ جي ٻوٽي کي، پاڻيءَ ۾ اڇلايو ويندو آهي. ان وقت نوجوان "گرين جارج" جي ڪوشش هيءَ هوندي آهي ته پٽن واري پوش مان هو اهڙيءَ ڪاريگريءَ سان نڪري وڃي ۽ پنهنجي عوض ان ۾ بت وجهي ڇڏي، جو ڏسندڙن کي انهيءَ تبديليءَ جو پتو نہ پوي. گهڻن هنڌن تي خود گرين جارج جي ڪردار ادا ڪندڙ چوڪري

کي ئي اونهاري ۾ ٻنين ٻارن کي سائي ڪرڻ لاءِ مينهن جي پڪ ڪرڻ خاطر ندي ۾ يا تلاءَ ۾ غوطا کارايا ويندا آهن. ڪن هنڌن تي وري چوپائي مال کي تاج پارائي وڻائڻ تان ڇوڙي هيڏانهن هوڏانهن ڦيرايو ويندو آهي ۽ ساڳئي وقت هي گيت ڳايو ويندو آهي:

"گرين جارج کي اسان آندو آهي،
گرين جارج سان اسين گڏ آهيون،
شل هو اسان جي ڌڻ کي ڪارائي ڏيڻ ڪرائي!
تہ تہ هلو تہ ان سان گڏ ٻاڻ ۽ سيءَ پاڻي ۾ ڏانهن هلون!"

هت اسين ڏسون ٿا تہ وٹ جي روح کي وٹ ۽ سمايل ٻڌجهڻ واري حالت ۾ مينهن وسائڻ ۽ چوپائي مال کي متاري ڪرڻ جون جيڪي طاقتون ان ڏانهن منسوب ڪيون وڃن ٿيون، اهي ساڳيون قوتون ڦيرائي ان ماڻهوءَ سان وابستہ ڪيون وڃن ٿيون جيڪو "وٹ جي روح" جو ظهور يا نمائندو سمجهيو وڃي ٿو. يا جنهن جو هن کان پارت ادا ڪرايو وڃي ٿو.

ٽرانسلوانيا ۾ رومانيا جي خاندبدوش قبيلن ۾ "گرين جارج" جي تقريب موسم بهار جي هڪ خاص عيد هوندي آهي. انهن مان کي اهو ڏڻ اپسٽر واري هفتي تي ۽ ٻيا وري سينٽ جارج (۲۳ اپريل) واري ڏينهن ملهائيندا آهن. انهيءَ ڏڻ واريءَ شام تي جيڪو هڪ نئين وٹ وڌي ان کي هارن ۽ ٻنن سان سينگاريو ويندو آهي، جنهن کان پوءِ ان کي زمين ۾ کوڙيو ويندو آهي. ٻن ڄمڻ واريون زالون پٿهڻن کڻڻ مان هڪ انهيءَ وٹ هيٺان رکي رات جو هليون ويندڙيون آهن. ٻئي ڏينهن صبح جو جيڪڏهن کڻڻ مٽان وٹ جو ڪو ٻن پيل ڏسنديون آهن تہ سمجهنديون آهن تہ سندن ويم آسان ٿيندو. بيمار ۽ پوڙهو ماڻهو شام جو انهيءَ وٹ ڏانهن ويندا آهن ۽ ان کي ٽي دفعا ٽڪ هڻي چوندا آهن تہ "ٽون تہ جلد مرندين، اسان کي تہ پلا جيئڻ ڏي!" ٻئي ڏينهن صبح جو سڀئي خاندبدوش وٹ جي چوگرد جمع ٿيندا آهن.

انهيءَ تقريب جي مڪي هستي "گرين جارج" هوندو آهي، جو ٻنهن ڪان وٽي چوٽيءَ تائين ساون پنن ۽ گلن ۾ ڏکيل هڪ نوجوان ڇوڪرو هوندو آهي. هو پنهنجي قبيلي جي ديوتا کي گاه ڪان ڪجهه ميوون ڀري اڇلائي ڏيندو آهي تہ جيئن انهن کي سڄي سال جي دوران ۾ چاري جي ڪا کمي نہ رهي. ان ڪان پوءِ هو ٽي ڪوڪا ڪٽي، جي ٽن ڏينهن ۽ تن راتين تائين پاڻيءَ ۾ پسيا رکيا هوندا آهن، بيد جي وڻ ۾ ٽوڪيندو آهي، بعد ۾ هو انهن کي ورجي ڇڪي باهر ڪيندو آهي، ۽ پاڻيءَ جي روحن کي هم آهنگ بڻائڻ لاءِ انهن کي ڪسيءَ جي وهندڙ پاڻيءَ ۾ اڇلائيندو آهي. سڀ ڪان پوءِ "گرين جارج" کي پاڻيءَ ۾ اڇلائڻ جو ڏونگ ڪيو ويندو آهي، پر حقيقت ۾ اهو ڪارين ۽ پنن مان ٺهيل هڪ ڪڏو هوندو آهي، جنهن کي ڪسيءَ جي پاڻيءَ ۾ غوطا ڏنا ويندا آهن. انهيءَ رسم جي هن صورت ۾، زالن کي ويم جي آسانيءَ ۽ پوڙهن ۽ بيمارن کي ضروري طاقت بخشڻ جون قوتون صاف طرح بيد جي وڻ ڏانهن منسوب ڪيون وڃن ٿيون، "هوڏانهن وري "گرين جارج"، جو وڻ جو همسر آهي، چوپائي مال تي چاري جي نوازش ڪري ٿو، ۽ پاڻيءَ جي روحن جو اڻ سڌيءَ طرح وڻ سان رابطو قائم ڪري، ملڪ واسطي انهن جي شفقت حاصل ڪرڻ جو بندوبست ڪري ٿو.

هن قسم جي ٻين وڌيڪ مثالن پيش ڪرڻ کان سواءِ ئي اڳين صفحن ۾ جو پيش ٿي چڪو آهي، تنهن جو اسين مٿنهارد بٽ جي لفظن ۾ هيٺ ڪٽي اختصار تا ڪريون: "جن رسمن جو مٿي حوالو ڏنو ويو آهي، سي هن نتيجي کي يقيني طور ثابت ڪرڻ لاءِ ڪافي آهن تہ موسم بهار جي انهن جلوسن ۾ نباتات جي روح جي نمائندگي "سي-ٽري" ۽ ان سان گڏوگڏ پنن ۽ گلن سان ڏکيل چوڪريءَ يا ساڪٽيءَ طريقي سان سينگاريل چوڪرو ڪنداڪ آهن. اهو ساڪيوئي روح آهي، جو وڻ کي جان بخشي ٿو ۽ نندن نڊڻ ٻوٽن ۾ متحرڪ آهي، ۽ جنهن کي اسان "سي-ٽري" ۽ "هاويسٽ-سي"

جي صورت ۾ شناخت ڪيو آهي. ساڪل معقول نموني ائين سمجهيو ويندو آهي ته اهو روح پاڻ کي موسم بهار جي ڦوڙائين گل ۾ ظاهر ڪري ٿو ۽ ساڳئي ئي وقت پنهنجو ظهور مي-روز جي ڪردار ادا ڪندڙ چوڪريءَ ۽ فصل ڏيندڙ والبر جي شخصيت ۾ ڪري ٿو. ديوتا جي انهيءَ نمائندي جي جلوس کي پڪين، قلدار وڻن ۽ فصلن تي ساڳيوئي نيڪ اثر پيدا ڪندڙ سمجهيو ويندو هو، جهڙو هوند خود ديوتا جي موجودگيءَ جي حالت ۾ پيدا ٿئي ها. هن لفظن ۾ چئجي ته سانگ ڪندڙ کي نباتات جي روح جو محض بيجان نقش نه، پر ان جو حقيقي نمائندو سمجهيو ويندو هو، ان ڪري مي-ڪري ۽ مي-روز جي جلوسن ۾ شامل ٿيندڙ انهيءَ خواهش جو اظهار ڪندا هئا ته ڪل اهي، جن کين آڻن ۽ گوشت وغيره جي سوڪڙين ڏينهن کان انڪار ڪيو هو، سي انهن سڀني نعمتن کان محروم رهن، جي انهيءَ سيلاني روح جي اختيار ۾ هيون. اسين هي به نتيجو ڪڍي سگهون ٿا ته مئي-وڻن ۽ مئي-ڪارين رسمن جيڪي پنهنجي لاءِ در در جلوس ڪڍيا ويندا هئا، (مئي يا اونهاري کي وڌي آڻڻ لاءِ) تن جو شروعات ۾ ڪو شنجيده ۽ مقدس مقصد هوندو هو، ماڻهو درحقيقت ائين سمجهندا هئا ته فصل ڪي اپارينڊ ديوتا ۾ جي نگاهن کان پوشيده طور انهيءَ ڌاريءَ ۾ موجود هوندو هو ۽ ان کي جلوس جي صورت ۾ هر هڪ گهر ڏانهن آندو ويندو هو ته اهو گهر وارن تي پنهنجي رحمت نازل ڪري. اهڙن نالن جهڙوڪ 'مئي'، 'فادر مي'، 'مي ليڊي'، 'ڪئين آف مي' (مئي جي راڻي) جن سان نباتات جي انساني يا انسان نما روح کي عام طرح سڏيو ويندو آهي، ڈيڪارين ٿا ته نباتات جي روح کي گويا خود ان موسم جي شخصيت عطا ڪئي وڃي ٿي، جنهن ۾ ان جي زندگيءَ ۽ قوتن جو ڀرپور انداز ۾ اظهار ٿئي ٿو."

هن وقت تائين اسان ائين ڏسندا آيا آهيون ته وڻ يا نباتات جي روح جو عام طرح اظهار فقط ڪنهن سائيءَ شيءِ، جهڙوڪ وڻ، ٽاريءَ يا گل ذريعي، يا ساڳئي وقت سياوڪ ۽ ماڻهوءَ جي

وسيلي، جيئن وڻ يا شاخ يا گل ۽ گڏي يا جيئري ماڻهوءَ جي ميلاپ سان، ڪيو ويندو آهي. هينئر اسان کي ڏيکارڻو آهي ته ڪڏهن ڪڏهن ساوڪ جي روح جي اظهار ڪرڻ لاءِ وڻ، ٻاريءَ ۽ گل کي بلڪل غيرضروري سمجهي، نظرانداز ڪيو ويو آهي، ۽ فقط زنده ماڻهوءَ جي وسيلي کي ڪافي سمجهي ان کي ئي قائم رکيو ويو آهي. ان صورت ۾، مرد يا عورت جي انهيءَ نمائنده حيثيت کي، گهٽو ڪري ٻڌن يا گلن ۾ ڪيس ملبوس ڪري، عيان ڪيو ويندو آهي. ڪن حالتن ۾ وري سندن اهڙي حيثيت سندن نالن سان ظاهر ٿيندي آهي، جيئن رکيا ويندا آهن.

ڇنانچه روس جي ڪن علاقن ۾ سينٽ جارج جي ڏينهن تي (۲۳ اپريل) هڪ نوجوان کي، انگلينڊ جي "جمڪ-ان-دي-گرين" وانگر، پنن ۽ گلن جي پوشاڪ پهرائي ويندي آهي. سلووين نسل وارا ان کي "گرين جارج" سڏيندا آهن. هڪ هٿ ۾ مشعل ۽ ٻئي ۾ گوشت ٻيلڻ سوڪ ماني جهلي، هو پنين ۾ هليو ويندو آهي. سندس پٺيان چوڪريون موزون قسم جا گيت گائيندڙون ويندڙون آهن. ان کان پوءِ جهنگلي جانورن جي گول دائري جي صورت ۾ رکي، ٻاهه ڏني ويندي آهي، ۽ اها ماني ان ٻاهه جي وچ ۾ رکي ويندي آهي. انهيءَ رسم ۾ جيڪي به شريڪ ٿيندا آهن، سي سڀئي ٻاهه جي اچوگرد ويهي هڪٻئي ۾ اها ماني تقسيم ڪندا آهن. هن رسم ۾ پنن ۽ گلن ۾ ملبوس "گرين جارج" صاف طرح سان گهڻي نموني ڏيکل آهي. "گرين جارج" سان مشابهت رکندڙ جو ڪارنٽيا، ٽرانسلوانيا ۽ رومانيا جي ساڳئي ڏينهن تي ادا ٿيندڙ رسمن ۾ وڻن سان وابستگي ويندو آهي. مٿي اڳي ئي ڏڻ ڏوسون ته روس ۾ "ونسنٽائيڊ" ڏينهن "برچ" وڻ کي زنانا ڪپڙا ڏيکائي گهر ۾ رکيو ويندو آهي. ساڳئي طرح روسي چوڪريون "ونڀڀي" ڏينهن جيڪا رسم ادا ڪنديون آهن، سا به انهيءَ رسم جهڙي آهي، يعني ٻاڻ سان سڀني کان زياده خوبصورت چوڪري منتخب ڪري، هو ان کي وڻن ۾ جي گهاڻن پنن

۽ ويڙهي، گوٺ ۾ ڪٽي گهمائيندڙ آهن.

رهولا ۾ جيئن ئي موسم بهار ۾ وڻ ساوا ٿيڻ شروع ٿيندا آهن، تيئن اتان جا چوڪرا آرتوار ڏينهن ڪنا ٽي جهنگ ڏانهن ويندا آهن، جتي هو پاڻ منجهان هڪ چوڪرو چونڊيندا آهن، جنهن کان هو 'لٽل ليف مئن' (پنن جو ننڍڙو ماڻهو) جو ڪردار ادا ڪرائيندا آهن. هو وڻن مان ٽاريون ٻڌي، انهن کي چوڪري جي سڄي جسم تي ويڙهي چڙهيندا آهن. تان جو پنن جي انهيءَ پوش مان فقط سندس جٽي ظاهر هوندي آهي. ڏسڻ لاءِ اڪين وٽ ۾ سوراخ هوندا اٿس، ۽ ۾ چوڪرا 'لٽل ليف مئن' کي هٿ کان وٺي هلندا آهن ته جيئن هو ٽاپو نه کائي يا ڪري نه پوي. گائيندا ۽ نچندا هو ان کي گهر گهر وٺي ويندا آهن ۽ کاڌي پيتي جي شين، جهڙوڪ آنن، ملائيءَ، چٽنين ۽ ڪيڪن جي خيرات گهرندا ويندا آهن. آخرڪار 'لٽل ليف مئن' جي مٿان پاڻي هاريندا آهن ۽ گڏ ڪيل کاڌي جي دعوت ڪندا آهن. سڏزلئنڊ ۾ فرڪتال وٽ 'وٽسنٽائيڊ' جي ڏينهن چوڪرا جهنگ ڏانهن ويندا آهن ۽ پاڻ منجهان هڪڙي کي پنن وارين ٽارن ۾ ويڙهيندا آهن. ڪيس "وٽسنٽائيڊ جو لفنگو" سڏيندا آهن، ۽ ڪيس گهوڙي تي سوار ڪري، هٿ ۾ سائي ٽاري ڏيئي، گوٺ ڏانهن واپس وٺي ايندا آهن. گوٺ جي ڪوه وٽ جلوس اڃي بيهندو آهي، ۽ پنن ۾ ملبوس "لفنگي" کي، گهوڙي تان هيٺ لاهي، ڪيئن حوض ۾ غوطا ڏنا ويندا آهن. اهڙيءَ طرح پوءِ ڪيس هرڪنهن مٿان پاڻي اڇلائي وڃڻ جو حق حاصل ٿيندو آهي، ۽ هو اهو حق پاڻ جيڏن چوڪرن ۽ چوڪرين تي استعمال ڪندو آهي. چوڪرا هن جي ڪيان جلوس جي صورت ۾ هلندا رهندا آهن ۽ هرڪو ڪيس منٿون ڪندو ويندو آهي ته "مون کي وهنجار، مون کي وهنجار!"

انگلنڊ ۾ اهڙن پنن ۾ ملبوس سانگ رچائيندڙن جو سڀني کان زياده مشهور مثال "جڪ-ان-ي گرين" آهي، جنهن جو سانگ هميشه هڪ "چمني صاف ڪندڙ" رچائيندو آهي، هو بيد جي ٽيلين مان ٺهيل

مخروطي شڪل جو ٽوڪرو متي ۾ وڃهي گهمندو آهي، جنهن جي متان وليون ۽ گل ڦيل هوندا آهن ۽ سيني جي متان گلن ۽ ريبن جو تاج رکيل هوندو آهي. اهڙي سازوسامان سان سينگارجي، هو 'مي-دي' تي چمني صاف ڪندڙن جي ٽولي جي اڳيان نچندو آهي، جي ماڻهن کان پئسا جمع ڪندا آهن. فرڪتال ۾ ساڳئي قسم جي ٽوڪري جي ڇوري کي 'وٽسنٽائيد جو ٽوڪرو' سڏيندا آهن. جيئن ئي وڻ ٻور جهلڻ شروع ڪندا آهن، تيئن ئي جهنگ ۾ هڪ: جاءَ منتخب ڪئي ويندي آهي، جتي ڪوٽ جا سڀ چوڪرا گڏ ٿي تمام گهڻيءَ رازداريءَ سان ٽوڪرو ٺاهيندا آهن، ته متان ٻيا ڪائنس اڳ ئي اهو ڪم سرانجام ڪري وڃن. پنن واريون ٽاريون ٻن گول چڪرن جي چوڌاري ويڙهيون ويندين آهن، جن سان هڪ پائيندڙ جي ڪلهن تي رکيل هوندو آهي ۽ ٻيو سندس ٽنگن جي چوڌاري ويڙهيل هوندو آهي. اڪين ۽ وات وٽ سوراخ ٿهيل هوندا اٿس، ۽ سڄي اهڙيءَ طرح لباسيل "جئڪ" جي متان هڪ وڏو گلدستو رکيل هوندو آهي. انهيءَ چمڙاپوش ۾ هو "شام جي عبادت" وقت اوچتو اچي ڪوٽ ۾ پرگهٽ ٽپندو آهي ۽ سندس اڳيان ئي چوڪرا بيد جي چوڌي مان ٿهيل توتارا وڃائيندا ويندا آهن. هن جي سائين جو وڏو مقصد هوندو آهي ته ان چوڪري کي ٽوڪري سميت ڪٽي، پاسي وارن ڪوٽن جي چوڪرن جي ڪوشش جي باوجود، جي هيءَ 'وٽسنٽائيد' ٽوڪرو ڪائنس ڪسي ڪنهن طرح وڃي پنهنجي ڪوه تي رکڻ جا آرزومند هوندا آهن، پڃي وڃي پنهنجي ڪوٽ جي ڪوه تي رکڻ ۾ ڪامياب ٿي وڃن.

اهڙين حالتن ۾، جن جا مثيان چند مثال آهن، صاف ظاهر آهي ته پنن ۾ ديڪيل ماڻهو، جنهن کي جلوس جي صورت ۾ گهمايو ويندو آهي، سو مئي-وڻ، مئي-ڏاريءَ، يا مئي-بوتي جي مترادف آهي، جنهن کي ٻار گهر گهر ڪٽي وڃي پنائيندا آهن. ٻيئي نباتات جي نيڪ روح جا نمائندا آهن، جنهن جي گهر ۾ تشريف آوريءَ جو پيسن يا ڪاڏي جي سوڪڙين سان عيوضو ادا ڪيو ويندو آهي.

گهڻن موقعن تي پنن ۾ ملبوس ماڻهوءَ کي، جو نباتات جي روح جي نمائندگي ڪندو آهي، "بادشاه" يا "راڻي" ڪوٺيو ويندو آهي، چنانچه مثال طور ان کي "مئي بادشاه"، "وڻسنتائيد بادشاه"، "مئي جي راڻي"، وغيره، سڏيو ويندو آهي. انهن لقبن مان، جيئن مٿنهاريت چوي ٿو، معلوم ٿئي ٿو ته عام اعتقاد موجب نباتات ۾ رهندڙ روح نهايت طاقتور ۽ وڏو حڪمران آهي، جنهن جي تخليق ڪندڙ قوت دور دور ڦهليل رهي ٿي.

سالزويدل جي نزديڪ هڪ ڳوٺ ۾ 'وڻسنتائيد' تي هڪ 'مي-ڏري' نصب ڪيو ويندو آهي ۽ چوڪرا ان طرف ڊوڙندا آهن، جيڪو به ان وٽ سڀني کان پهريائين پهچندو آهي، سو "بادشاه" ٿيندو آهي، سندس ڳچيءَ ۾ گلن جو هار وڌو ويندو آهي ۽ هٿ ۾ 'مي-بٽش' (مئي جي ٽاري) هوندي اٿس، جنهن سان، جيئن جلوس اڳتي وڌندو ويندو آهي، تيئن هر اوسي پاسي ماڻ چنڊيندو ويندو آهي. پوءِ چوڪرا هر گهر وٽ ويهي، گيت ڳائي، گهر جي ماڻهن جي سڀيءَ قسمت جي دعا ڪندا آهن، جنهن ۾ "واڙي ۾ ٻيئل ڪاريءَ ڪڻڪ جو حوالو ڏيندا آهن، جا اڇو ڪير ڏيندي آهي، ۽ ڪڏيءَ ۾ ويئل ڪاريءَ ڪڪڙ جو ذڪر ڪندا آهن، جا اڇا آنا ڏيندي آهي"، ۽ آخر، سوئر جي گوشت وغيره جو خيرات گهرندا آهن. سئليشيا ۾ ائلگوٽ ڳوٺ وٽ 'وڻسنتائيد' تي هڪ رسم ادا ڪئي ويندي آهي، جنهن کي "بادشاه جي ڊوڙ" چوندا آهن. ٻنيءَ جي وچ ۾ هڪ لڪڙو کوڙيو ويندو آهي، جنهن کي ڪپڙو ٻڌل هوندو آهي ۽ نوجوان گهوڙي تي سوار ٿي، ان جي پاسي مان لنگهندي، ڪپڙي کي چنڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. جيڪو اڄ ڪپڙي کي لڪڙي تان ڇڪي وڃي ۽ ان کي پاسي واريءَ اوڀر ندييءَ ۾ ٻوڙي ڪاميياب ٿيندو آهي، تنهن کي "بادشاه" ٻڌايو ويندو آهي. هن حالت ۾ لڪڙو يقيناً 'مي-ڏري' جو نعم البدل آهي. برونسوڪ جي ڪن ڳوٺن ۾ "وڻسنتائيد" ڏينهن مئي-بادشاه کي مڪمل طور مئي-ٽاريءَ ۾ ويڙهيو

ويندو آهي. ٽورنجين جي ڪن علائقن ۾ ”ونسنٽائيڊ“ تي ”سي-ڪنگ“ (”سئي جو بادشاه“) ڏاهيو ويندو آهي ، ۽ ان کي البت مختلف لباس ڏئو ويندو آهي. ڪاڪ جو هڪ اهڙو فريم ڏاهيو ويندو آهي، جنهن تي ماڻهو بيهي سگهي، ان کي هر طرف ڪان وڻن جي شاخن سان ڍڪيو ويندو آهي، ۽ مٿان تارين ۽ گلن جو تاج هوندو آهي، جنهن ۾ هڪ گهنڊ ٻڌل هوندو آهي. اهو فريم ٻيلي ۾ رکيو ويندو آهي ۽ ”سي-ڪنگ“ ان ۾ لڪي ويهندو آهي. ٻيا وري سندس گولا ۾ نڪرندا آهن، ۽ جڏهن ان کي وڄي هٽ ڪندا آهن، تڏهن ڪوٽ ۾ ميجسٽريٽ، پادري ۽ ٻين وٽ وڃي ويندا آهن، جن کي اهو اندازو ڪرڻو پوندو آهي ته ان مٿن ڪهڙن سان ڍڪيل فريم ۾ ڪير پوشيده آهي. جيڪڏهن سندن اندازو غلط نڪرندو آهي ته سئي-بادشاه ڪنڊ ڏوڻي گهنڊ وڄائيندو آهي، ۽ غلط اندازي ڪرڻ واري کي بيئر (شراب) يا ٻي ڪنهن اهڙي شيءَ جي چٽي پرڻي پوندي آهي. واهرسٽيڊ جا چوڪرا ”ونسنٽائيڊ“ تي ڪُڪن ڏريعي ٻاڻ مان هڪ بادشاه ۽ هڪ خدمتگذار منتخب ڪندا آهن. خدمتگذار کي ننڍن ڪان وڻي چوٽيءَ تائين سئي-ٻوٽي جي ٻنن ۾ ڏيکيندا آهن، سئي تي گلن جي هارن سان ويڙهيل ڪائيءَ جو تاج وجهندا آهن ۽ هٿ ۾ ڪاڪ جي ترار ڏيندا آهن. ٻئي طرف ”بادشاه“ کي سچاڻ لاءِ سندس ٽوپيءَ ۾ فقط هڪ ننڍو گلدستو لڳل هوندو آهي ۽ هٿ ۾ هڪ ڪانو هوندو آهن، جنهن کي سرخ رنگ جي زين ويڙهيل هوندي آهي. سيئي گڏجي هر گهر مان ڪڻين جو خيرات پيندا آهن ۽ جتان ته ملندو اٿن، اتي هيءَ بددعا ڏيندا آهن ته ”سڄي سال جي دوران ۾ شل ڪڪڙيون هڪ به آنو نه لاهين.“ هن رسم ۾ خدمتگذار ڪنهن نه ڪنهن سبب ڪري ”بادشاه جو تاج“ ضبط ڪيو ڏسجي ٿو. هائلڊيشيم وٽ پنج يا ڇهه نوجوان ”ونمنڊي“ جي شام جو ڊگها ڇهڪ ڪٽي، انهن مان پوري پوري وقفي بعد ڪاڪ ڪيندا، ۽ گهرن مان ڪڻين جا آنا جمع ڪندا ويندا آهن. انهيءَ گروه جي

مکيہ شخصيت هڪ 'ليف-ڪنگ' (پنن جو بادشاه) هوندو آهي، جو هڪ چوڪرو هوندو آهي، جنهن جي ماڻ ايترا تہ گهٽا پن ويڑهيل هوندا آهن، جو سندس سڄي جسم مان فقط سندس پير ظاهر هوندا آهن. هن جو ظاهري قد پنن جي هڪ ڊگهي تاج سبب تيئن وڌو معلوم ٿيندو آهي. هٿ ۾ هڪ ڊگهو ڊنگن قرن وارو ڇمڙو هوندو اٿس، جنهن سان هو رولوڪٽن ۽ چوڪرن کي قاسائڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. بوهيميا جي ڪن علائقن ۾ 'ونمنبي' ڏينهن نوجوان چوڪرا پنهنجن مٿن ۾ 'برچ' وڻ جي چوڏڻ مان ٺهيل ڊگهيون ٽوپيون پائيندا آهن، جن کي گلن سان سينگاريو ويندو آهي. منجهائنس هڪ کي "بادشاه" جي پوشاڪ پهرايل هوندي آهي، ۽ ان کي بنان ٿيٽن واري ۽ گاڏي ۾ ويهاري ڳوٺ جي سائي ميدان ڏانهن گهلي وڃي ويندا آهن، ۽ رستي تي جيڪڏهن ڪنهن تلاءَ جي پاسي مان لنگهندا آهن، تہ گاڏي ۽ کي همیشہ ان ۾ اونڌو ڪري ٽبيون ڏيارينداآهن. سائي ميدان وٽ پهچي، سڀئي بادشاه جي چوگرد جمع ٿيندا آهن ۽ هڪ "بانگو" يا "پٽ" ڪنهن پٿر تي تپ ڏيئي يا وڻ تي چڙهي بيهندو آهي ۽ هر گهر ۽ ان جي ڀاتين جي متعلق هڪ بي ڊولي ٺهيل نظم ۾ گلا ڪرڻ شروع ڪندو آهي. بعد ۾ پنن جون پوشاڪون لاٽيون ويندیون آهن ۽ سڀئي بهترين ڪپڑا پائي ڳوٺ ۾ گهمندا آهن، ۽ هٿ ۾ مئي-وڻ کٽي خيرات پنندا ويندا آهن. اڪن وقتن تي کين ڪيڪ، ان ۽ آڻا ڏنا ويندا آهن. لئنگينسااڙا جي قريب گروس وارگولا وٽ ارڙهين صدي عيسويءَ ۾ 'ونسنٽائيڊ' جي ڏينهن هڪ "گاه جي بادشاه" کي جلوس جي صورت ۾ ڦيرائيندا هئا. ڪيس چيل جي وڻ جي ٽارين مان ٺهيل هڪ مخروطي شڪل جي ڇتري ۾ بند ڪيو ويندو هو، جنهن جي چوٽي ٽارين ۽ گلن مان ٺهيل هڪ شاهي تاج سان سينگاريل هوندي هئي. پنن جو اهو مخروطي ڇترو هو اهڙي نموني مٿان وڇهي گهوڙي تي سوار ٿيندو هو، جو ان جو هيٺيون حصو زمين سان پيو گسندو هو ۽ ان ۾ فقط

سندس منهن لاءِ هڪڙو ڳڙڪو چڏيو ويندو هو. نوجوانن جي قافلي جي وچ ۾ هو جلوس جي صورت ۾ ٽائون هال، ديول، وغيره، ڏانهن ويندو هو، جتي کين بيئر (شراب) پياريو ويندو هو. پوءِ پر واري 'سومربرگ' جي ستن وڻن هيٺان بيهي هو پنهنجي "گاه جي بادشاه" جي سائي پوشاڪ لاهيندا هئا. ان جو تاج لاهي ڪوٽ جي پرئي مڙس جي حوالي ڪيو ويندو هو ۽ ٽاريون ٻنيءَ ۾ ڪوڙيون ويندڙيون هيون تہ جيئن فصل جا سڀ لا دڳها ۽ پلا ٿين. "وڻ جي روح جي نمائندي" ڏانهن آبادي جو جيڪو اثر منسوب ڪيو ويندو آهي، سو انهيءَ آخرين خصوصيت مان واضح ٿي رهيو آهي: پلسن (بوهيميا) جي آسپاس 'وٽسنٽائيد' تي ڪوٽ جي وچ ۾ ساين ٽارين جي مخروطي صورت جي هڪ جهوپڙي اڏي ويندي آهي، جنهن کي ڪوبہ دروازو ڪونہ هوندو آهي. انهيءَ جهوپڙيءَ ڏانهن ڪوٽ جي نوجوان چوڪرن جو هڪ گروه "بادشاه" جي زير قيادت سوار ٿي ويندو آهي. "بادشاه" پاسي سان ترار ٻڌندو آهي، ۽ مٿي ۾ لچڪيدار ڪاڻن جو ٺڪندو ٽوپلو هوندو اٿس. سندس پاسي ۾ هڪ امين، هڪ نقيب ۽ هڪ اهڙي شخصيت هوندي آهي، جنهن کي "ڏيڏرن جي ڪل لاهيندڙ" يا "جلاد" سڏيو ويندو آهي. جلاد هڪ قسم جو مسخرو هوندو آهي، جنهن کي ڪنڌ پراڻي ترار ٻڌل هوندي آهي ۽ هو هڪ ڏهري گهوڙي تي سوار هوندو آهي. جهوپڙيءَ وٽ پهچي، نقيب گهوڙي تان هيٺ لهندو آهي ۽ ان جي چوڌاري ڦيرا پائي دروازي کولڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. ڪوبہ دروازو نہ ڏسي، هو چوندو آهي: "اوهو! هي شايد ڪو طلسمي قلعو آهي، جتي ڏاڙيون پنن مان اندر رڙهي وڃن ٿيون ۽ کين دروازي جي ڪا ضرورت ئي ڪانهي!" آخرڪار هو پنهنجي تلوار ڇڪي ٻاهر ڪندو آهي ۽ ٽارين کي ويڙي ٽڪي جهوپڙيءَ اندر داخل ٿيندو آهي، جتي هڪ ڪرسي رکيل هوندي آهي، جنهن تي ويهي هو نظر ۾ پاڙي اوڙي جي چوڪرين، ڪڙمين، ۽ زميندارن جي

نوڪرن تي عام چڙ ڪندو آهي. جڏهن اها ڪارروائي ختم ٿيندي آهي، تڏهن "ڊيڊرن جي ڪل لاهيندڙ" اڳتي وڌندو آهي، ۽ ڊيڊرن سان پريل هڪ پيچرو سيني کي ڊيڪاري، انهن کي قطار ۾ لڙڪائڻ شروع ڪندو آهي. پلاس علائقي جي آسپاس انهيءَ رسم ۾ ڪجهه تبديليون آهن. "بادشاه" ۽ "سپاهي" نٿهن کان وڌي چونڊيءَ تائين چوڏن ۾ ملبوس هوندا آهن، جن کي گلن ۽ ربنن سان سينگاريو ويندو آهي، ۽ سيني وٽ تراريون هونديون آهن ۽ اهي گهوڙن تي سوار هوندا آهن، جي ٻڌ ساين ٿارين ۽ گلن سان سينگاريل هوندا آهن. جنهن وقت ٿارين ٻان ٿهيل جهوپڙيءَ جي اندر ڪوٽ جي چوڪرين ۽ زالن جي چڙ ۽ طعنن زني جاري هوندي آهي، ان وقت "نقيب" لڪي لڪي هڪ ڊيڊر کي چونڊيون پائيندو رهندو آهي، جو رکي رکي زور زور سا چين چين ڪندو آهي. ٻوءِ ڊيڊر کي قاسيءَ ڏيڻ جو حڪم "بادشاه" صادر ڪندو آهي، تنهن تي "جلاد" ان جو سر قلم ڪري سندس رتو رت ٿيل جسم کي تماشائين جي وچ ۾ ڪٽي ڦٽو ڪندو آهي. سڀ کان آخر ۾ "بادشاه" کي جهوپڙيءَ کان ڌوڙائي ٻاهر ڪيڏو ويندو آهي، ۽ "سپاهي" سندس پيڇو ڪندا آهن. ڊيڊر کي چونڊيون پائڻ ۽ ان جو سر قلم ڪرڻ، مئنهاربت جي راءِ موجب، بلاشبہ مينهن وسائڻ جا ٽوٽا آهن. اسين ڏسي آيا آهيون تہ اورينوڪو جا ڪي ڪاڙها هندستاني مينهن وسائڻ جي مخصوص مقصد لاءِ ڊيڊرن کي ماريندا آهن، ۽ ڊيڊرن کي ڪهڻ، مينهن وسائڻ جو يورپي جنتر ٻڌ آهي.

موسم بهار ۾ گهٽو ڪري نباتات جي روح جي نمائندگي "بادشاه" جي هدران "راڻي" ڪندي آهي. لبچووڪ (بوهيميا) جي گرد و نواح ۾، لينٽ جي چوڻين آرتوار ڏينهن، اتان جون چوڪريون اڇا ڪپڙا پائي، ۽ وارن ۾ بهار جي موسم جا پهريان ڦٽل گل وجهي، هڪ چوڪريءَ کي ڪوٽ ۾ گهمائيندیون آهن، جنهن کي "راڻي" چيو ويندو آهي، ۽ ان کي گلن جو تاج پهرايو ويندو آهي. جلوس جي دوران ۾، جو انتهائي سنجيدگيءَ سان ڪيڏو

ويندو آهي، ڪنهن ۾ چوڪريءَ کي هڪ هنڌ ساڪت ٿي نہ ٻيهڻو هوندو آهي، پر ڪيئن مسلسل گيت گائڻو ۽ ڦيرڙيون پائڻيون پونديون آهن. هر گهر ۾ "راڻي" ٻهار جي آمد جي خوشخبري ٻڌائيندي ۽ گهر وارن کي خوش بختيءَ جون دعائون ڏيندي آهي، جنهن جي عيوض ۾ ڪيس سوڪڙيون ڏڻيون ويندیون آهن. هنگاريءَ جون چوڪريون ٻاڻ منجهان سڀني کان خوبصورت چوڪري چونڊي، ان کي پنهنجي 'ولسنٽائيڊ جي راڻي' بڻائيندیون آهن ۽ سندس پيشانيءَ تي هڪ وڏي جهومر وجهي، ڪيس ڳوٺ جي گهٽين مان ڪلهن تي کڻي ڦيرائيندیون آهن. هر گهر وٽ ٻيهي، اهي پراڻي زماني جا منظوم داستان ڳائيندیون، ۽ سوڪڙيون ونديون ويندیون آهن. ڏکڻ اوپر آئرلئنڊ ۾ 'مي-ڊي' تي سڀني کان زياده خوبصورت چوڪريءَ کي پارهن مهينن لاءِ "ضلعي جي راڻي" منتخب ڪيو ويندو هو. ڪيس جهنگلي گلن جو تاج پهرايو ويندو هو، بعد ۾ دعوتون، ناچ ۽ ٻيون گوناڻيون راندیون ڪيون ويندیون هيون، ۽ شام جو هڪ شاندار جلوس ڪڍي ان تقريب کي ختم ڪيو ويندو هو. پنهنجي "عهدي" جي سڄي سال جي دوران ۾، هوءَ نوجوانن جي ناچن ۽ خوشين جي ٻين گوناڻن اجتماعن جي صدارت ڪندي هئي. جيڪڏهن ٻئي 'مي-ڊي' اچڻ کان اڳ ئي سندس شادي ٿيندي هئي تہ هوءَ سندس اختياري ختم ٿي ويندي هئي، ۽ جيستائين وري اهو ڏينهن واپس موٽي نہ ايندو هو، تيستائين سندس نئين جانشين ڪانہ چونڊي ويندي هئي، 'مئي-ڪئين' ('مي جي راڻي') جي تقرر واري رسم فرانس ۽ انگلنڊ ۾ به عام طرح مروج آهي.

وري ڪن هنڌن تي نباتات جي روح جي نمائندگي "بادشاه راڻيءَ" "لارڊ ۽ ليڊيءَ" يا "گهوٽ ۽ ڪنوار" ذريعي ڪرائي ويندي آهي. هتي به "وڻ جي روح" جي انسان نما توڙي نباتاتي نمائندگيءَ جي درميان توازن قائم آهي، جو تہ اسان مٿي ڏسي آيا آهيون تہ ڪن وقتن تي وڻن جي به هڪڙي سان شادي رچائي ويندي آهي. ڏکڻ وارو ڪشاير ۾ هالفورڊ وٽ اتان جا پار 'مي-ڊي'

تي جوڙو جوڙو ٿي، "بادشاه ۽ راڻي" جي سرڪردگي ۾ هيٺ گهر گهر چڪر لڳائيندا آهن. ۽ چوڪرا ڇهن يا ستن فٽن جي ڊيگهه وارو مٿي لڪڙو ڪٽي هلندا آهن، جو گلن ۽ ساوڪ سان ڊڪيل هوندو آهي. لڪڙي جي چوٽي ۽ وٽ ۽ پٽيون صليب جي صورت ۾ لڳل هونديون آهن، جي هڪٻئي سان گونين ڪنڊن تي ٽهي ٻڌل هونديون آهن. انهن کي به گلن ۽ ساون پٽن سان سينگاريو ويندو آهي ۽ پٽين جي ڇڙين وڻان چڪرا لٽڪيل هوندا اٿن، جي ٻڌ سا گي ۽ طرح سينگاريل هوندا آهن. هر هڪ گهر اڳيان مٿي ڇا گيت گائيندا آهن ۽ ان جي بدلي کين پئسا ملندا آهن، جي هو شام جو اسڪول ۾ جانهن پارٽي ڪرڻ لاءِ صرف ڪندا آهن. ڪونپگراز جي هڪ بوهيميائي گوٽ ۾ اتان جا هر "وٽمٽڙي" ڏينهن "بادشاه جي راند" ڪڏندا آهن، جنهن ۾ "بادشاه ۽ راڻي" هڪ وڏي ۽ چٽي ۽ هيڻان هلندا آهن، راڻي ۽ کي هڪ هار پيل هوندو آهي ۽ سيني کان ننڍي چوڪري انهن جي پوئتان رکيبي ۽ گلن جا ٻه هار رکي هلندي آهي. سندن خدمت ۾ چوڪرا ۽ چوڪريون هونديون آهن، جن کي "گهوٽ جا ماڻهو" ۽ "ڪنوار جون سهيليون" سڏيندا آهن، ۽ اهي سيٽي ڪڏجي، سيني گهرن مان سوڪڙيون پاڪڙيون گڏ ڪندا آهن. نسليشيا ۾ "وٽسنٽائيڊ" جي عواسي تقريب جي هڪ باقاعده خصوصيت "بادشاهي" لاءِ مقابلو هوندو هو، ۽ کنهن حد تائين اڄ به آهي. اهو مقابلو مختلف صورتون اختيار ڪندو هو، پر ان جو مقصود گهڙو ڪري مٿي-وڻ يا مٿي-لڪڙي تي قبضي ڪرڻ جو هوندو هو. ڪڏهن ڪڏهن ان نوجوان کي، جو انهي ۽ لسي لڪڙي تي چڙهي وڃي ۽ ان تي رکيل کنهن انعام کي هيٺ لاهي اچي ۾ ڪامياب ٿي ويندو هو، "وٽسنٽائيڊ جو بادشاه" ۽ سندس معشوقه کي "وٽسنٽائيڊ جي ڪنوار" ڪري اعلان ڪيو ويندو هو. ان کان پوءِ بادشاه مٿي-پوٽو ڪٽي سڄي ۽ سنگت سان گڏ شراب خاني ڏانهن ويندو هو، جتي کائي پي، ناچ گانو ڪري، ان محفل کي برخاست ڪيو ويندو هو. اڪثر

حالتن ۾ نوجوان ڪڙمي ۽ مزدور گھوڙن تي سوار ٿي مئي-لڪڙي تائين گوءِ ڪندا هئا، جنهن کي گلن، ريبن ۽ تاج سان سينگاريو ويندو هو. جيڪو سڀني کان اول لڪڙي کي وڃي رسندو هو، سو "وٽسنٽائيڊ بادشاهه" ٿيندو هو، ۽ باقي ٻين سڀني کي انهيءَ ڏينهن لاءِ سندس حڪم مڃڻا پوندا هئا. سڀني کان زياده بهڙو سواري ڪندڙ "مسخرو" ٿيندو هو. مئي-لڪڙي وٽ سڀ گھوڙن تان هيٺ لهي، "بادشاه" کي ڪلهن تي کڻندا هئا. هو تمام تيزيءَ ۽ مهارت سان لڪڙي تي چڙهي ويندو هو ۽ ان جي چوٽيءَ وٽان مئي-ٻوٽو ۽ "تاج" لاهي ايندو هو، جي اڳ ئي اتي ٻڌل هوندا هئا. ان وچ ۾ "مسخرو" شرابخاني ڏانهن ڊوڙندو ويندو هو ۽ اتي پهچندي ئي ٽيهه نان ۽ برانڊيءَ جون چار صراحيون جلد از جلد تڳائي پنهنجي هٿ وس رکڻ جي ڪوشش ڪندو هو. سندس پٺيان ٿي "بادشاه" اڇي سهڙندو هو، جو جلوس جي اڳيان مئي-ٻوٽو ۽ "تاج" ڪنيو ايندو هو. جيڪڏهن سندن پهچڻ کان اڳ "مسخرو" نانن ۽ برانڊيءَ جي انتظام ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿيو هوندو ۽ "بادشاه" جي پهچڻ سان ئي هن جي هڪ عدد تقرير ۽ ٻيءَ جي گلاس سان آجيان ڪيائين، تہ سندس ٻل "بادشاه" ادا ڪندو هو، ٻيءَ صورت ۾ اها چٽي ڪيس ئي پرٽي پوندي هئي. ديول جي وقت پوري ٿيڻ کان پوءِ اهو شاهاڻو جلوس ڳوٺ جي ارد گرد چڪر لڳائيندو هو، ان جي اڳيان "بادشاه" سواري ڪندو هلندو هو ـ هو سڄو گلن سان سينگاريل هوندو هو ۽ سندس هٿ ۾ مئي-ٻوٽو هوندو هو. ان جي پٺيان "مسخرو" هلندو هو، جنهن کي ابتا ڪپڑا پيل هوندا هئا ۽ ڪاڏيءَ تي سٽيءَ جي ڊگھي ڏاڑهي چنبڑيل ۽ مٿي تي "وٽسنٽائيڊ جو تاج" پيل هوندو هوس. ٻ گھوڙيسوار، جن کي محافظن جو چمڙاپوش هوندو هو، پٺيان هوندا هئس. جلوس هرهڪ گھر اڳيان بيهندو هلندو هو، پيئي "محافظ" گھوڙي تان هيٺ لهي، "مسخري" کي ان گھر ۾ بند ڪري، گھر ڏياڻيءَ کان ان جي ڏاڑهيءَ کي ڏوئڻ

واسطي صابڻ خريد ڪرڻ لاءِ چندي جي طلب ڪندا هئا. اهڙي رقت گهر اندر جيڪڏهن ڪاب ڪاڏي پيٽي جي چيز ڪلف ۽ ڪنجيءَ کان ٻاهر ٻيل هوندي هئي، تہ اتان جي رسم و رواج مطابق ڪين اها ڪٽي وڃڻ جي اجازت هئي. سڀ کان آخر هو انهيءَ گهر ايندا هئا، جتي "بادشاه" جي محبوبہ سڪونت پذير هوندي هئي. ڪيس "وٽسنٽائيڊ راڻيءَ" جي خطاب سان سلام ڪيو ويندو هو، ۽ موزون تحفا، جهڙوڪ رنگ برنگي رومال، هڪ ڪپڙو ۽ ڪرڪار وقت پائڻ وارو هڪ جبو هن کي ڏنا ويندا هئا. "بادشاه" کي سوغات طور هڪ صدري، ڪڇيءَ ۾ ويڙهڻ وارو هڪ رومال، وغيره، ڏنا ويندا هئا. ۽ ساڳئي وقت ڪيس 'مئي-پولي' يا 'وٽسنٽائيڊ وڻ' کي پنهنجي آڏا جي اڳڻ اڳيان نصب ڪرڻ جو حق حاصل هوندو هو، جتي اهو ايندڙ سال جي ساڳئي ڏينهن تائين هڪ معزز نشان طور ڪتل رهندو هو. آخر ۾ جلوس شرابخاني ڏانهن ويندو هو، جتي "بادشاه" ۽ "راڻي" ناچ جو آغاز ڪندا هئا. ڪڏهن وري "وٽسنٽائيڊ بادشاه ۽ راڻي" انهيءَ عهدي تي ڪڙي ٻئي طريقي سان پهچندا هئا. ماڻهوءَ جي قد جيتري پلال مان ٺهيل بت کي، جنهن جي مٿي تي ڳاڙهيءَ ٽوپيءَ جو تاج رکيو ويندو هو، ٻن ماڻهن جي ٻهري هيٺ، جي مسلح محافظن جي پوشاڪن ۾ ملبوس هوندا هئا، گاڏيءَ تي چاڙهي، هڪ اهڙيءَ جاءِ تي پهچايو ويندو هو، جتي ان تي مقدمي هلائڻ لاءِ هڪ مصنوعي عدالت انتظار ۾ هوندي هئي. گاڏيءَ جي پٺيان ماڻهن جو انبوه هوندو هو. رسمي مقدمي هلائڻ کان پوءِ پلال جي ماڻهوءَ کي ڏوهي ٺهرائي ڦاسيءَ جي سزا جو حڪم ڏنو ويندو هو ۽ ڪيس ڦاسيءَ ڏيڻ واري ميدان ۾ هڪ لڪڙي سان ٻڌي جڪڑيو ويندو هو. نوجوان ڇوڪرا اڪين تي ٽپيون ٻڌي، پري کان ان کي پالي هڻڻ جي ڪوشش ڪندا هئا. جيڪو ڪامياب ٿيندو هو، سو "بادشاه" ۽ سندس محبوبہ 'راڻي' ٿيندي هئي. پلال جي ماڻهوءَ کي "گوليٿ" سڏيو ويندو هو.

ڊينمارڪ جي هڪ ضلعي ۾ هيءَ رسم هوندي هئي تہ 'وٽسنٽائيڊ' جي موقعي تي هڪ ننڍڙي ڇوڪريءَ کي 'وٽسن-ڪنوار' جي پوشاڪ پارائي ويندي هئي ۽ هڪ ڇوڪري کي ان جو گهوٽ ٻڌايو ويندو هو. ڇوڪريءَ کي هڪ جوان ڪنوار وانگر سينگاريو ويندو هو. ۽ سندس متي تي تازه ترين موسم بهار جي گلن جو تاج رکيو ويندو هو. سندس گهوٽ کي به گلن، پن، ريبن ۽ ڪپڙين سان خوب سينگاريو ويندو هو. ٻيا ٻار به پاڻ کي پيلي رنگ جي مختلف گلن سان ايترو سينگاريندا هئا، جيترو سندن وس ۾ هوندو هو. پوءِ اهي هڪ شاندار ۽ شاهي جلوس جي صورت ۾ هڪ گهر کان ٻئي ڏانهن ويندا هئا. جلوس جي اڳواڻي ٻہ ننڍڙيون ڇوڪريون ڪنديون هيون، جي ڪنوار جون سهيليون سڏائيندیون هيون ۽ جلوس جي اڳيان چهن يا اٺ "گهوڙيسوار" (پنهنجي ڪاٺ جي گهوڙن تي) هلندا هئا، جي پنهنجي اڳ جو اعلان وڄي وات ڪندا ويندا هئا. آتن، مڪن، روٽين، ملائيءَ، ڪافيءَ، ڪنڊ ۽ موم بتين جون خيراتون وٺي ٽوڪرن ۾ جمع ڪيون ويندیون هيون. سيني گهرن جو هو چڪر هڻي جڏهن پورو ڪندا هئا، تڏهن ڪڙمين جون ڪجهہ زالون شاديءَ جي دعوت جي انتظام ڪرڻ ۾ سندن هٿ وٺائيندیون هيون ۽ بار ڪاٺ جي ٽلهن جا ڪڙين سان ڪچيءَ متيءَ جي فرش تي خوشيءَ وچان نچندا هئا، تان جو سج ايري ويندو هو ۽ پڪي پڪ لاتيون لنوڙ لڳندا هئا. هن وقت فقط ڪن پوڙهن ماڻهن کي ننڍڙي "وٽسن-ڪنوار" ۽ سندس اهو هٿرادو شان و شوڪت ياد آهي.

اسان ڏٺو آهي تہ ٻين ملڪن جون جيڪي رسمون 'مي-ڊي' يا 'وٽسنٽائيڊ' ڏينهن سان وابستہ ڪيون ويندیون آهن، سي سئيڊن ۾ گهٽو ڪري "وچ اونهاري" ۾ ادا ڪيون ويندیون آهن. چنانچہ، اسين ڏسون ٿا تہ سئيڊن جي بليڪنج نالي هڪ صوبي ۾ اڄا تائين "وچ اونهاري جي ڪنوار" چونڊي ويندي آهي، جنهن کي ڪن موقعن تي "ديول چوٽ ننڍڙو تاج" اڌارو ڏنو ويندو آهي.

چوڪري پنهنجي لاءِ پنهنجو "گهوٽ" چونڊيندي آهي ۽ انهن پنهي کي في الحال "زال ۽ مڙس" ڪري ليکيو ويندو آهي. ٻيا نوجوان چوڪرا ۽ پنهنجي لاءِ "ڪنواريون" چونڊيندا آهن. ٻاڦي قسم جي هڪ رسم ناروي ۾ به قائم رهندي آئي آهي.

بريان ڪون (ڊافائين) جي آسپاس ٻڌي ٿي ته چوڪرا ڪنهن اهڙي نوجوان چوڪري کي ساون پنن ۾ ويڙهيندا آهن، جنهن جي محبوبه ساٿس بيوفائي ڪئي هوندي آهي، يا ٻئي ڪنهن سان شادي ڪئي هوندي. اڻائين ۾ هو زمين تي ليٽي پوندو آهي ۽ اهڙو ڊوڳ ڪندو آهي جڙ تہ نبڌ اٿس. پوءِ هڪ چوڪري جا ڪيس محبت ڪندي هوندي ۽ ساٿس شادي ڪرڻ لاءِ آماده هوندي، اتي ايندي آهي ۽ ڪيس جاڳائيندي آهي، جنهن کان بعد ڪيس اڻاري هن کي هڪڙي هٿ ۾ پنهنجو هٿ ۽ ٻئي ۾ هڪ جهنڊو ڏيندي آهي. پوءِ ٻئي ڇڻا ڳڏجي شرابخاني ڏانهن ويندا آهن، جتي هو ناچ جي ابتدا ڪندا آهن. ۽ انهن کي هڪ سال اندر اندر شادي ڪرڻ گهرجي، نہ تہ ڪين "پوڙهو ڪنوارو" ۽ "پوڙهي ڪنواري" ڪري ليکيندا آهن ۽ ڪين نوجوانن جي صحبت کان محروم ڪيو ويندو آهي. چوڪري کي "مئي جو گهوٽ" سڏيو ويندو آهي. شرابخاني ۾ هو پنن جو لباس لاهي ڇڏيندو آهي، جنهن سان سندس ناچ جي سائياڻي، گل ڦل ملائي، هڪ گلدستو ٺاهيندي آهي، جنهن کي اها ٻئي ڏينهن، جڏهن هو ڪيس دوباره شرابخاني ڏانهن وڃي ويندو آهي، پنهنجي ڇاتي ۾ وڇهي هلندي آهي. انهيءَ جهڙي هڪ رسم روس ۾ به هوندي آهي، جا وٽسنبي کان اڳ واري خميس ڏينهن نيريچنا ضلعي ۾ ادا ڪئي ويندي آهي. چوڪريون ڳڏجي ٻلي ۾ ويندڙيون آهن، جتي هو سڀني کان زياده شاندار "برچ" جو وڻ چونڊي، ان جي چوڌاري هڪ ٻو ويڙهيندڙيون آهن ۽ ان جي هيٺاهين ٽارين کي پاڻ ۾ ملائي، انهن جو هڪ چڪرو ٻڌائيندڙيون آهي، جنهن کان پوءِ اهي جوڙي جوڙي ٿي، انهيءَ چڪري وچان هڪٻئي کي چميون ڏيندڙيون آهن. جيڪي

چوڪريون انهيءَ چڪري وچان هڪٻئي کي چميون ڏيندڙيون آهن، سي هڪٻئي کي "بدنام چوڪريون" ڪري سڏيندڙيون آهن. پوءِ منجهانئن هڪڙي ڇٽي اڇتي وڌي، هڪ شرابيءَ جو ڏونگ ڪري، زمين تي ڪري پوندي آهي، ۽ گاه مٿان ليٽڙيون پائي پائي، اگهور ننڊ ۾ سمهڻ جو مکر ڪندي آهي. هڪ ٻي چوڪري پوءِ انهيءَ ستل مڪريلڻ کي اڌاري ان کي پيار ڪندي آهي. بعد ۾ هي سيٻئي سهڻيون نينگريون هارن ٽاهڻ لاءِ، جن کي اهي پوءِ پاڻيءَ ۾ اڇلائي ڇڏيندڙيون آهن، گيت گائيندڙيون ٻيلي مان نڪنديون ڪڏنديون، گل ٻڌندڙيون ويندڙيون آهن. نهر جي پلڙيءَ مٿان ترندڙ گلن جي هنن هارن جو پوءِ جيڪو حشر ٿيندو، تنهن مان هو پنهنجي تقدير معلوم ڪنديون آهن. هن رسم ۾ "نشي ۾ بدمست ٿي سمهندڙ" جو ڪردار ڪنهن زماني ۾ شايد چوڪرو ادا ڪندو هوندو. انهن فرينچ ۽ روسي رسمن ۾ اسان کي هڪ "وسري ويل گهوٽ" جو ڪردار ملي ٿو. پر هيٺ ذڪر ڪيل رسم ۾ "نظر انداز ٿيل ڪنوار" جو ڪردار ملي ٿو. چنانچه "شروع اڳاڙي"* ڏينهن اوڀر ڪرين جا سلووين نسل وارا پلال جي بت کي، خوشيءَ وچان رڙيون ڪندا، گهوٽ جي سيني گهٽين ۽ رستن وغيره تان گهليندا وٽندا آهن، تنهن کان پوءِ هو ان کي پاڻيءَ ۾ اڇلائيندا آهن، يا باه ۾ ساڙيندا آهن، ۽ ان جي شعلن جي بلنديءَ مان هو ايندڙ سال جي فصل جي برڪت

* ايسٽر کان چاليهه ڏينهن اڳ جيڪو اربع جو ڏينهن ايندو آهي، تنهن کي روسن ڪئٿولڪ فرقي وارا عيسائي "اڇ-اربع" چوندا آهن، جو انهيءَ ڏينهن هڪٻئي جي متن تي رک هاري ويندي آهي. چاليهن ڏينهن جي انهيءَ عرصي کي 'لينٽ' چوندا آهن ۽ اهو عرصو نفس ڪشيءَ لاءِ روزا رکيا ويندا آهن. 'اڇ اربع' کان هڪ اڏينهن اڳ جيڪو اڳاڙو هوندو آهي، تنهن کي "شروع اڳاڙو" چوندا آهن. لينٽ جي روزڙ رکڻ کان اڳ چئن ڏينهن تائين گناهن وغيره جي اقرار ۽ توبهه ڪرڻ لاءِ چار ڏينهن ڏنل آهن، جنهن عرصي کي "شروع تائيد" چيو ويندو آهي. شروع-تائيد جي چئن ڏينهن جو آخري ڏينهن، اڳاڙو هوندو آهي، جنهن کي "شروع-اڳاڙو" چيو ويندو آهي.

جو فيصلو ڪندا آهن. جلوس ۾ شريڪ ٿيل هجوم جي پٺيان هڪ نقاب پوش عورت ايندي آهي ۽ اهو انڪشاف ڪندي آهي ته هوءَ هڪ "وساريل ڪنوار" آهي.

جيڪي هن ڪان اڳ پڙهي آيا آهيون، تنهن جي روشنيءَ ۾ مٿينءَ ڳالهه جي جائزي وٺڻ سان معلوم ٿئي ٿو ته هتن رسمن ۾ "فراموش ٿيل ستل ماڻهوءَ جو ننڊ مان جاڳڻ" شايد موسم بهار ۾ نباتات جي دوباره زنده ٿيڻ جو مظهر آهي. پر "فراموش ٿيل گهوٽ" ۽ ڪيس "ننڊ مان اٿارينڊ ڇوڪريءَ" جي الڳ الڳ ڪردارن جو مفهوم سمجهڻ ايترو آسان ڪم ڪونهي. جا "سمهي پيل شخص" سڪل ۽ بي برگ و بار ٻيلي جو مظهر آهي، يا سياري جي غير آباد ۽ ويران ڏرتيءَ جو؟ جا، ان کي ننڊ مان اٿارينڊ ڇوڪري تازيءَ ساوڪ جي ترجمان آهي، يا بهار جي وٽندڙ آس جي؟ اسان جي سامهون اڃا تائين جيڪي شهادتون ۽ حقيقتون موجود ٿي سگهيون آهن، تن جي مدد سان انهن سوالن جا جواب ڏيڻ ذرا مشڪل آهن.

اسڪالنڊ جي ماڻرين ۾ نباتات جي دوباره زنده ٿيڻ جي تقريب 'سينٽ برائيڊ' جي ڏينهن (پهرين فبروريءَ) تي نهايت واضح نموني سان ملهائي ويندي هئي. چنانچه هيبرائيڊس ۾ "هرهڪ ڪنب جي گهر ڏياڻي ۽ نوڪر، جوان جي ڪُهڙي ڪٽي، ان کي زنانن ڪپڙن ۾ ملبوس ڪري، هڪ وڏي ٽوڪري ۾ رکي، ان جي پرسان ڪاڪ جو هڪ ڏنڊو رکندا آهن ۽ ان کي 'برائيد جو بسترو' (ڪنوار جو بسترو) چوندا آهن. ان ڪان پوءِ گهر ڏياڻي ۽ نوڪر ٽي دفعا وڏي آواز سان چوندا آهن: 'ڪنوار آئي آهي، ڪنوار ٻلي ڪري آئي'. اها سڄي ڪارروائي هو سمهڻ ڪان اڳ ڪندا آهن، ۽ صبح جو جڏهن اٿندا آهن، تڏهن رک ۾ ڪنوار جي ڏنڊي جي نشان ڏسڻ جي اميد سان ان ۾ نهارينڊا آهن، جيڪڏهن گهر جي چلهه جي چار ۾ ڏنڊي جو نشان ڏسندا آهن، تہ هو ان کي ٻلي فصل ۽ آسوده سال جي

سچي علامت سمجهندا آهن ۽ ان جي برعڪس جيڪڏهن اُتي
ڪين ڏنڊي جو نشان نظر ڪونہ ايندو آهي، تہ هو ان کي بدشگوني
چاڻندا آهن." هڪ ٻيو شاهد ان ساڳيءَ رسم جو هي بيان ڏئي
ٿو: "ڪئنڊلمس* کان هڪ رات اڳ اناج ۽ پلال جي بستري
ناهڻ جو دستور آهي، جنهن جي مٿان ڪجهہ بلئنڪيٽ وڌا
ويندا آهن ۽ ان کي گهر جي اهڙي حصي وٽ رکيو ويندو آهي،
جو دروازي جي نزديڪ هوندو آهي. جڏهن بسترو ٺهي راس
ٽيندو آهي، تڏهن هڪ ماڻهو ٻاهر وڃي ٽي دفعا هيئن چوندو
آهي: 'برجيٽ، برجيٽ، اندر آءٌ، تنهنجو بسترو تيار آهي'. هڪ
يا ٻہ موم بتيون ان جي پرسان سڃيءَ رات تائين برٻرندڙ ڇڏيون
ويندڙيون آهن." ساڳيءَ ريت آئيل آف مئن ۾ "پهرينءَ فبروريءَ
جي شام جو اڳئين زماني ۾ هڪ محفل ڪئي ويندي هئي،
جنهن کي مئنڪ پوليءَ ۾ 'لال بريشي' چيو ويندو هو ۽ جا 'آئرلئنڊ
جي خاتون' جي اعزاز ۾ منعقد ڪئي ويندي هئي، جا خاتون
سينٽ ماڦولڊ جي نقاب حاصل ڪرڻ لاءِ آئيل آف مئن ويئي هئي.
اها رسم هيئن هوندي هئي تہ ساون لڇڪيدار ڪانن جو هڪ
مڇو هٽ ۾ جهلي، دروازي جي چانئٽ وٽ، بيهي، مقدس سينٽ
برجيٽ کي اها رات ساڻن گڏ گهر ۾ گهارڻ جي دعوت ڏني
ويندي هئي. مئنڪ پوليءَ ۾ جن لفظن ۾ اها دعوت ڏني ويندي
هئي، تنهن جو انگريزي ترجمو هيءَ هو: 'برجيٽ، برجيٽ، منهنجي
گهر آءٌ، اڄ رات منهنجي گهر آءٌ. برجيٽ لاءِ دروازو کوليو ۽
برجيٽ کي اندر اچڻ ڏيو.' انهن لفظن ڏهرائڻ کان پوءِ ڪانن کي
ٽيڙي پکيڙي زمين تي اڇلايو ويندو هو، جنهن مان غاليچي يا
'برجيٽ جي بستري' جو مقصد هوندو هو. مئن جي قديم سلطنت
جي ڪن آسپاس وارن ٻيٽن ۾ ۽ هڪ بلڪل ساڳئي قسم جي رسم ادا
ڪئي ويندي هئي". ظاهر آهي تہ مئنڪس ۽ جابلو علائقن جي

* پاڪ ڪنواريءَ جي تقديس جي تقريب، جا ٢ فبروريءَ تي ادا
ٿيندي آهي.

انهن رسمن ۾، سينٽ برائيڊ يا سينٽ برجيٽ پراڻي زماني جي بت پرستن جي "آبادي" جي ديوي" آهي، جنهن کي عيسائيت جي باريڪ غلاف ۾ ڏکيو ويو آهي. ممڪن آهي ته هو سيلٽڪ قوم وارن جي باه ۽ فصلن جي ديوي، برجيت، کان سواءِ ٻي ڪا هستي نه آهي.

نباتات جي روح جي بهار جي موسم ۾ شادي جيتوڻيڪ اڪثر سڌي طرح ۽ ظاهر ظهور نه رچائي ويندي آهي، ان جي باوجود ان جي انساني نمائندگي کي "ڪنوار" جو نالو ڏيئي ۽ ڪيس شادي جو جوڙو پهرائي، ان سان ساڳيو شادي جو مطلب ڪڍيو ويو آهي. چنانچه ايلنمارڪ ۾ 'وٽسنٽائيڊ' ڏينهن تي هڪ طرف جڏهن چوڪرا 'مي-ڊري' ڪٽي يا ڪنهن چوڪري کي ساون پٽن ۽ گلن ۾ ڏکي ڪوٽ ۾ ڦيرائيندا آهن، تڏهن چوڪريون وري 'مئي-ڪنوار' کي جنهن کي ڪنوار جي پوشاڪ پيل هوندي آهي ۽ وارن ۾ هڪ وڏو گلن جو وانگوڙو لڳل هوندو اٿس، ڪوٽ جو گشت ڪرائيندیون آهن. سڀئي چوڪريون ڳڄي گهر گهر ويندیون آهن ۽ 'مئي-ڪنوار' هڪ گيت ڳائيندي ويندي آهي، جنهن ۾ هوءَ نذرانو طلب ڪندي آهي ۽ گهر وارن کي چوندي آهي ته جيڪڏهن اهي ڪيس کا شيءَ ڏيندا، ته ڪين به اها شيءَ سڄي سال جي دوران ۾ ملندي رهندي، پر جيڪڏهن اهي ڪيس ڪجهه به نه ڏيندا، ته ڪين به ڪجهه نه ملندو. ويسٽفاليا جي ڪن حصن ۾ به چوڪريون هڪ ٻيءَ چوڪريءَ کي، جنهن کي اهي 'وٽسنٽائيڊ ڪنوار' سڏيندیون آهن، گلن جو تاج پارائي ڪوٽ جي در در چڪر ڏيارينديون آهن ۽ هڪ گيت ڳائيندیون ويندیون آهن، جنهن ۾ هر ڪنهن کان هو ڪڙ جي، آڻن جي خيرات گهرنديون آهن.

باب يارهون

نباتات تي جنسن جو اثر

مٿين باب ۾ بهار ۽ اونهاري جي يوروپي تقريبن ۽ رسمن جي چڪاس مان اسين هي نتيجو اخذ ڪري سگهون ٿا تہ اتان جا قديم ان سڌريل لوڪ نباتات جي طاقتن کي نر ۽ مادي جون شخصيتون ڏيندا هئا ۽ هر آهنگ يا نقالي جادوءَ جي اصولن مطابق وٽن ۽ هونءَ جي نشوونما کي تيز ڪرڻ لاءِ، مئي جي بادشاه ۽ راڻيءَ، وٽسن گهوٽ ۽ ڪنوار، وغيره جي صورت ۾، وٽن جي ديوتائن جي شادين جو سانگ رچائيندا هئا. ان ڪري اهي سانگ ۽ کيل رکو علامتي يا نصيحت آميز يا دهقاني تماشائين کي وندرائڻ يا هدايت ڏيڻ لاءِ کي مذهبي نوعيت جا نانڪ ڪونہ هوندا هئا. اهي دراصل جادوءَ جا جنتر هوندا هئا، جن جو مقصد ٻيلن کي سائي ٿيڻ، تازي گاه کي ڦٽڻ، اناج کي پرجڻ ۽ ڦردار ٿيڻ ۽ گلن کي ڦٽڻ ۾ مدد ڪرڻ هوندو هو. چنانچہ ائين سمجهڻ هڪ فطرتي امر هو تہ پنن ۾ ملبوس ۽ گلن سان سينگاريل سانگ رچائيندڙن جي "شادي" جيئن زياده حد تائين وٽن جي ديوتائن جي حقيقي شاديءَ سان مشابهت رکندي، تيئن ان جادوءَ جو جنتر زياده اثرائتو ٿيندو. چنانچہ هر ممڪن حد تائين اسين اهو فرض ڪري سگهون ٿا تہ انهن رسمن سان جيڪي اخلاقي بي ضابطگيءَ جون ڪارروايون، انتهائي زيادتين جي حد تائين، شامل هوندڙون هيون، اهي ڪنهن زماني ۾ محض ڪي اتفاقي زيادتيون نہ هيون، پر انهن پوڄا پاٺ ۽ سانن سوٽن جو اهم حصو هيون، ۽ انهن جي اداڪارن جي عقيدي موجب، وٽن ۽ هونءَ جي شادي انساني جنسن جي حقيقي ميل ميلاپ کان سواءِ وقوع پذير ڪانہ ٿيٽي هئي. موجوده

دور ۽ مهذب يورپ ۽ اهڙين رسمن جي تلاش ڪرڻ شايد بيسود ٿئي، جي نباتات جي واڌاري جي خاص ارادي سان ادا ڪيون ويندیون هجن. پر دنيا جي هين علائقن جي وحشي قومن ذرتي ۽ جي آبادي ۽ ۾ ساوڪ جي اضافي خاطر انساني جنسن جي ميلاپ کي شعوري طور هڪ ذريعو ڪري استعمال ڪيو آهي، ۽ کي همرنگ رسم و رواج، جي ايجا تائين يورپ ۽ قائم رکيا ويا آهن يا ٿوروئي وقت اڳ تائين قائم رکيا ويا هئا، فقط ان حالت ۽ ئي قابل فهم ٿي سگهن ٿا، جڏهن انهن کي ڪنهن ساڳئي قسم جي قديم تر پوڄا پاٺ ۽ سائن سوڻن جا آدورا سڌورا، مبهم ۽ ڪنهن قدر بدليل سدليل نشان ڪري تصور ڪيو وڃي. هيئيون حقيقتون ان ڳالهه کي زياده واضح ڪن ٿيون.

بج کي زمين جي سپرد ڪرڻ کان چار ڏينهن اڳ وچ آمريڪا جي پائپائيلس قبيلي وارا پنهنجن زالن کان علحده رهندا هئا "تم جيئن ٻيجي کان هڪ رات اڳ هو پنهنجي جنسي قوت جا دل کولي ڪارنامه ڪري سگهن، چيو وڃي ٿو تم ڪن ماڻهن تي اهو خاص فرض عائد ڪيو ويندو هو تم هو عين ان وقت جنسي ميلاپ ڪن، جنهن مهل ڦهريون بج جو داڻو زمين جي سپرد ڪيو وڃي." اهڙي وقت تي جنسبازي ۽ ڪرڻ جو حڪم سندن پادرين طرفان هڪ مذهبي فرض جي حيثيت ۽ مٿن عائد ڪيو ويندو هو، ۽ ان جي خلاف ورزي ۽ جي صورت ۽ بج چڱو ناجائز ٿي پوندو هو. هن رسم جي هڪ ٿي ممڪن سمجهاڻي فقط هي ۽ ٿي سگهي ٿي تم ڳاڙها هندستاني هن غلطفهمي ۽ ۾ مبتلا هئا تم جنهن طور طريقي سان ماڻهو پنهنجي نسل جي افزائش ڪري ٿو، عين انهي ۽ ڏنگ سان نباتات جي دنيا ۽ وڻ ؟ ٻوٽا ۽ ساڳيو ئي فرض ادا ڪن ٿا، ان ڪري هو سمجهندا هئا تم پهرئين طريقي اختيار ڪرڻ سان هو ساڳئي وقت پوئين ۽ حالت ۽ ۾ افزائش آڻي رهيا هئا. جاوا جي ڪن علائقن ۽ جڏهن ساريون ڏيڏي چونڪ رسندیون آهن، تڏهن ڪڙمي ۽ سندس زال رات جو پنهنجن ۽ ويندا آهن ۽

فصل ۾ اضافي ۽ واڌاري آڻڻ لاءِ اتي جنسي ميلاپ ڪندا آهن. ليپي، سرمائا ۽ ڪن ٻين جزيرن ۾، جي ٽيوگائنا جي مغربي چيڙي ۽ اتر آسٽريليا جي وچ ۾ ٻيئل آهن، اتان جون مقامي جهنگلي قومون سڄ کي نر ذات تصور ڪنديون آهن، جنهن مان زمين، يا مادي ذات، قردار ٿئي ٿي. هو ان کي "اپوليرا" يا "مسٽر سڄ" سڏيندا آهن ۽ ان جو اظهار ناريل جي وڻ جي ٻنن مان ٺهيل هڪ بتيءَ جي صورت ۾ ڪندا آهن، جا سندن گهرن ۾ مقدس انجير جي وڻ ۾ هرهنڌ لٽڪيل نظر ايندي آهي. انهيءَ وڻ جي هيٺان هڪ وڏو لسو پٿر پيل هوندو آهي، جنهن مان قرباني جي ميز جو ڪم ورتو ويندو آهي. ان جي مٿان قبل ڪيل دشمنن جون سسيون رکيون ويندیون هيون ۽ ڪن ٻڌن ۾ اڃا تائين رکيون ويندیون آهن. هرسال مينهو گي ۽ جي موسم ۾، مسٽر سڄ ذرتيءَ کي قردار ڪرڻ لاءِ انجير جي وڻ ۾ لهي ايندو آهي ۽ سندس نزول ۾ سهوليت پيدا ڪرڻ لاءِ ستن ڏاڪن واري هڪ ڏاڪڻ سندس استعمال لاءِ رکي ويندي آهي. اها ڏاڪڻ وڻ هيٺان رکي ويندي آهي ۽ ان تي انهن پڪين جون شڪليون چٽيل هونديون آهن، جن جون زوردار دانهون مشرق ۾ سڄ جي ايندڙ سواريءَ جي خوشخبري ڏينديون آهن. انهيءَ موقعي تي سوئرن ۽ ڪتن جون بيشمار قربانيون ڏنيون ويندیون آهن، مرد توڙي عورتون انتهائي محويت ۾ هوندا آهن ۽ سڄ ۽ زمين جي رازدارانه وصل کي ڪليو ڪلايو، درامائي انداز ۾، ۽ گاني جي محفلن جي وچ ۾، وڻ هيٺان ٻنهي جنسن جي حقيقي ميلاپ ذريعي واضح ڪيو ويندو آهي. اسان کي ٻڌايو ويو آهي ته انهيءَ تقريب جو مقصد ڏاڏي سڄ کان مينهن، جام ڪاڏو پيتو ۽ بيشمار چوپايو مال، ٻار ٻچا ۽ دولت حاصل ڪرڻ هوندو آهي. هو دعا ڪندا آهن ته هر ڪري ٻ ٻ ٽي ٽي چيلا ڏئي، مائٽن ۾ اضافو ٿئي، سري ويل سوئرن جيترا بلڪ انهن کان به گهٽا سوئر جمن، چانورن جا خالي ٽوڪرا وڏي پرجن، وغيره، وغيره، ڏاڏي سڄ کي سندن عرض

اگھائڻ لاءِ آماده ڪرڻ واسطي هو ڪيس سوئر جو گوشت، چانور ۽ شراب آڇيندا آهن ۽ ڪيس انهن جي کائڻ پيئڻ جي دعوت ڏيندا آهن. بابر پيٽن ۽ انهيءَ موقعي تي سڄ جي تخليقي قوت جي علامت طور هڪ خاص جهنڊو چاڙهيو ويندو آهي، جو اڇيءَ ڪپهه جو ۽ نر قوت اوچو هوندو آهي، ۽ ان جي مٿان ماٿهوءَ جي، موزون ڊنگ ۽ ٻيهاريل، تصوير نڪتل هوندي آهي. جنسبازيءَ جي انهن مظاهرن کي محض بي لغام نفساني خواهشات جو وقتي جوش سمجهڻ ناانصافي ٿيندي، ان ۾ ڪوبه شڪ ناهي ته انهن مظاهرن جو انتظام درتيءَ جي آبادي، ۽ انسان ذات جي پلائيءَ لاءِ انتهائي ضروري سمجهي، چاڻي واڻي، ۽ سنجيدگيءَ ۽ وڏي اهتمام سان ڪيو ويو. فصلن جي واڌاري لاءِ جيڪي اهڙي انداز جا مختلف طريقا اختيار ڪيا ويا ٿا، سي ئي دستوري طور وٽن کي قرداڙ بڻائڻ لاءِ استعمال ڪيا ويا ٿا. انسانن جي ڪن حصن ۾ جڏهن لونگن جي وٽن جي حالت مان معلوم ٿيندو آهي ته فصل ٽوڙڻ لهندو، تڏهن مرد رات جو ڪاهڙا ٿي وٽن ڏانهن ويندا آهن، ۽ اتي پهچي هو وٽن کي بلڪل ساڳيءَ طرح قرداڙ بڻائڻ جي ڪوشش ڪندا آهن، جيئن هوند اهي عورتن کي حامل ڪرڻ لاءِ ڪن ۽ ساڳئي وقت هو زور سان چوندا آهن، "لونگ! وڌيڪ لونگ!" انهيءَ طريقي سان سمجهيو ويندو آهي ته وٽن ۾ ان جهجهو ميوو ملندو.

وچ آفريڪا جي باگندا قوم وارن جو جنسن جي ميلاپ ۽ زمين جي آبادي ۾ جي درميان گهڙي تعلق ۽ اهڙو ته پختو عقيدو آهي جو وٽن بي اولاد زال کي گهٽو ڪري گهر ڪان لوڏي ڪڍيو ويندو آهي، چو ته انهن سمجهيو ويندو آهي ته ان جي موجودگي سندس ۽ زمين جي باغ کي قرجهلڻ کان روڪي ڇڏيندي. ان جي برعڪس جنهن جوڙي جاڙن هارن کي جنم ڏيئي، افزائش نسل جي غير معمولي قوت جي مالڪ هجڻ جي ثابتي فراهم ڪئي هوندي آهي، تنهن لاءِ باگندا سمجهندا آهن ته ميوداز وٽن کي

زياده ميويدار بنائڻ جي، ۽ وڻن اهڙي ئي قوت آهي. جاڙن ۾ارن جي جمڻ کان ٿورو وقت پوءِ، هڪ رسم ادا ڪئي ويندي آهي، جنهن جو مقصد ظاهر ظهور انهن والدين جي نسلي پيداوار وڌائڻ جي قوت کي قبيلي جي ميويدار وڻن ۾ پهچائڻ جو هوندو آهي. جاڙن جي ماڻ پنهنجي گهر جي پرسان گهاٽي وڇايل گاه جي مٿان سڏي ڪنڊي ليٽي پوندي آهي ۽ ميويدار وڻ جي گل کي پنهنجن ٽنگن جي وچ ۾ رکندي آهي، پوءِ سندس مڙس اتي ايندو آهي ۽ پنهنجي مرداني عضوي سان ان گل کي اتان هٽائي هيٺ ڪيرائيندو آهي. ازانسواءِ جاڙن ۾ارن جا والدين پنهنجي ملڪ جو گشت ڪندا آهن ۽ پنهنجن گهٽگهرن دوستن جي باغن ۾ انهيءَ ارادي سان "ناچ" ڪندا ويندا آهن ته سندن ميويدار وڻ جهجهو ميوو جهلين.

يورپ جي مختلف علائقن ۾ بهار ۽ اونهاري ۾ ڪي اهڙيون رسمون هلنديون آيون آهن، جي ظاهر ظهور انهيءَ ابتدائي نوعيت جي نظريي تي مبني آهن ته انساني جنسن جي باهمي تعلقات کي اهڙي نموني استعمال ڪري سگهجي ٿو، جو فصلن ۽ ٻوٽن جي واڌاري کي تيز ڪري سگهجي. مثال طور، يوڪرين ۾ سينٽ جارج جي ڏينهن (۲۳ اپريل) تي، اتان جو پادري پنهنجا منصبي جبا پائي، ۽ پنهنجن زيردستن ۽ ماتحت عملي سان گڏ، ڳوٺ جي ٻنين ڏانهن ويندو آهي جتي فصلن جي ساوڪ اڃا مس زمين مٿان نظر ايندي آهي، ۽ انهن کي برڪت جي دعا ڏيندو آهي. ان کان پوءِ نوجوان شادي شده ماڻهو، جوڙو جوڙو ٿي، ڪيڙيل زمين مٿان ڪيئي دفعا هن اعتقاد کان ليڙيون پائيندا آهن ته ان طرح فصلن جي واڌاري ۾ مدد ملندي. روس جي ڪن علائقن ۾ خود پادريءَ کي اتان جون عورتون تازي نڪتل فصل مٿان ليڙيون پارائيندڙيون آهن، ۽ هن کي انهيءَ نيڪيءَ جي ليت ڀيٽ جي دوران ۾ جن ڪڏن ڪوبن ۽ گپ گند جو منهن ڏسڻو پرندو آهي، تنهن جو هو ڪوبه خيال ڪونه ڪندڙون آهن. جيڪڏهن مسيحي

"ڏڻ" جو هيءَ "ريڊار" (انهيءَ روش خلاف) احتجاج ڪندو آهي تہ هو اعتراض ڪندا آهن تہ: "اي نڊڙا ابا، توکي اسان جي پلائيءَ جو درحقيقت ڪو خيال ڪونهي، تنهنجي مرضي ڪانهي تہ اسان کي آن ملي، جيتوڻيڪ تون پاڻ انهيءَ آن تي جيئڻ ۽ پلجڻ چاهين ٿوا" جرمنيءَ جي ڪن علائقن ۾ لاباري وقت اهڙا مرد ۽ عورتون، جن لاباري ڪرڻ ۾ حصو ورتو هوندو آهي، گڏجي ٻنيءَ ۾ ليٽرين پائيندا آهن. هيءَ رسم وري شايد انهيءَ زياده قديم ۽ وحشي رسم جو خفيف عڪس آهي، جا زمين کي انهن طريقن ساڻ آباد ڪرڻ لاءِ ادا ڪئي ويندي هئي، جي ڪنهن قديم زماني ۾ وچ آمريڪا جا پائپائيلس ۽ اڄ ڏينهن تائين جاوا جا چانور پوڪيندڙ اختيار ڪندا اچن ٿا.

سچ ۽ حقيقت جي ڳولا ۾ انساني دلّ و دماغ جيڪي ٽاڪوڙا هنيا آهن، تنهن جي دشوار ۽ ناهموار رستي جي نشان ڳولڻ واري طالبعلم کي هيءَ حقيقت معلوم ڪري تعجب ٿيندو تہ نباتات تي جنسن جي هم آهنگ اثر واري جنهن نظرياتي اعتقاد ماٺهن کي زمين کي سائي ۽ آباد ڪرڻ خاطر جنسبازي ڪرڻ لاءِ آماده ڪيو آهي، انهيءَ ساڳئي اعتقاد کن ٻين کي بلڪل انهيءَ مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ ان جي بلڪل برعڪس جنس کان پرهيز اختيار ڪرڻ لاءِ آماده ڪيو آهي. مڪائيءَ جي ٻج ڇڻڻ کان وٺي لاباري وجهڻ تائين ٻڪارا ڳوٺا جا ڳاڙها هندستاني پاڪدامن رهندا هئا، ۽ پنهنجن زالن کان جدا ۽ علحده جاءِ ۾ گذارينداهئا. ان عرصي جي دوران ۾ هو لوڻ استعمال نہ ڪندا هئا ۽ نہ وري ڪوڪوٽا يا "چيچا" (متل مڪائيءَ مان ڪڍيل شراب) کي ويجهو ويندا هئا. ٿورن لفظن ۾، جيئن هڪ اسپيني تاريخ نويس جو خيال آهي، ڪٽي چڪجي تہ فصل جي موسم هٿن لاءِ پرهيزگاريءَ جي موسم هئي. اڄ ڏينهن تائين وچ آمريڪا جي ڳاڙهن هندستانين جا ڪي قبيلا فصلن جي وڌڻ ويجهڻ لاءِ نفس تي ضابطو رکندا آهن. چنانچہ چيو وڃي ٿو تہ مڪائيءَ جي ٻج ڇڻڻ کان اڳ

ڪيڪچي قبيلي جا ڳاڙها هندستاني زالن کان ٻري رهندا آهن ۽ پنجن ڏينهن تائين گوشت ڪونہ کائيندا آهن، هوڏانهن وري لئنڪشائيرو ۽ ڪئجابونيرو قبيلن ۾ اهڙين نفساني خواهشن کان پرهيز جو عرصو پندرهن ڏينهن آهي. اهڙي ۽ طرح ٽرانسلوانيا جي ڪن جرمن نسل وارن ۾ هي قانون آهي ته ڪوبہ ماڻهو انهي ۽ سڄي عرصي ۾، جيستائين هو ٻني ۽ ٻج ڇڻ ۾ مصروف آهي، زال سان نہ سمهي. هنگاري ۽ جي ڪالوٽازگ علائقي ۾ ساڳئي تاعدي تي عمل ڪيو ويندو آهي، اتان جا ماڻهو سمجهندا آهن ته جيڪڏهن انهي ۽ رسم تي عمل نہ ڪيو ويندو، ته اناج کي اُلي لڳي ويندي. ۽ اڳي ۽ طرح مرڪزي آسٽريليا جي ڪائنئش قبيلي وارن جو پريو مڙس جيتري عرصي تائين ڪاه کي آيارڻ لاءِ جادو ۽ جا ٽوٽا ڦيٽا ڪندو رهندو آهي، اوتري عرصي تائين هو پنهنجي ۽ زال سان جنسي تعلقات قائم رکڻ کان پرهيز ڪندو آهي، ڇوته هن کي يقين هوندو آهي ته انهي ۽ قانون جي خلاف ورزي ڪرڻ سان ڪاه جو بج پوري ۽ طرح سان نہ ڦٽندو. ميلانيشا جي ڪن جزيرن ۾ جڏهن "يم" جي ولين کي سنهن تي چاڙهيو ويندو آهي، تڏهن مرد باغن ۾ سمهندا آهن ۽ پنهنجين زالن جي ڪڏهن بہ قريب ڪونہ ويندا آهن، جيڪڏهن ڪوبہ پرهيز جي انهي ۽ قانون جي پڇڙي ڪري باغ ۾ داخل ٿيو، ته باغ جا ميوا خراب ٿي ويندا.

جيڪڏهن اسين هي ۽ سوال پڇون ته اڄ ڇو آهي ته ساڳين اعتقادن ڪن قومن کي سخت پرهيزگاري ۽ ڪن کي ظاهر ظهور جنسبازي ۽ جهڙن بن متضاد طريقن اختيار ڪرڻ لاءِ آماده ڪيو، ته ان جو سبب يا منطق معلوم ڪرڻ ڏيئن هڪ قديم وحشي انسان جي دماغ ۾ سمائجي سگهي ٿو. اسان لاءِ شايد ايترو مشڪل نہ ٿابت ٿئي. جيڪڏهن وحشي انسان هڪ نمونی پاڻ کي فطرت سان هم رنگ ۽ همشريڪ سمجهي ٿو، جيڪڏهن هو پنهنجين خواهشن ۽ طريقن کي فطرت جي انهن طريقن کان مميز نہ ڏو

ڪري سگهي، جيڪي خود فطرت حيوانات ۽ نباتات جي نسلي افزائش جي بحاليءَ لاءِ اختيار ڪري ٿي، تہ پوءِ لازمي طور هو ڪن نتيجن مان ڪنهن ۾ هڪ تي پهچي سگهي ٿو. يا تہ هو اهو نتيجو ڪڍي سگهجي ٿو تہ پنهنجي نفساني اشتها پوري ڪري هو ٻوٽن ۽ جانورن جي واڌاري ۾ مدد ڪري سگهي ٿو، يا تہ هو اهو تصور ڪري سگهي ٿو تہ اها طاقت، جا هو پنهنجي نسلي افزائش لاءِ استعمال نٿو ڪري، سا تخليقي قوت جي هڪ اهڙي ذخيري جي صورت ۾ وجي ٿي جمع ٿئي، جنهن مان ٻيا جاندار، نباتات خواه حيوانات، پنهنجي پنهنجي نسل جي واڌاري لاءِ ضرور فائدو حاصل ڪندا. اهڙيءَ طرح ساڳئي ٿي اڻ تراشيل فلسفي مان، يعني فطرت ۽ زندگي جي ساڳين قديم نظرين مان، هڪ وحشي مختلف دليلن وسيلي نفس پرستيءَ يا نفس ڪشيءَ جا متضاد قانون اخذ ڪري سگهي ٿو.

اهڙي مذهب جي پوئلڳن کي، جو مشرق جي پاڪبازيءَ ۽ پرهيزگاريءَ جي نظرين سان پريل هجي، پرهيزگاريءَ جي انهيءَ قانون جي، جنهن تي وحشي يا اڻ سڌريل قومون ڪن خاص حالات ۾ عمل ڪندیون آيون آهن، جيڪا مون سمجهاڻي ڏني آهي، سا شايد غير امڪاني ۽ بيجا معلوم ٿئي. هو سمجهن ٿا تہ اخلاقي پاڪائي، جا سندن دل و دماغ تي نفس ڪشيءَ جي اهڙي قانون تي عمل پيرا ٿيڻ سان انتهائي گهري انداز ۾ اثر وجهندي رهي ٿي، اهائي سندن ان عمل جي ڪافي منطقي سمجهاڻي آهي، هو ملٽن* جي هن قول سان هر صورت ۾ متفق. آهن تہ "پاڪبازي بذات خود هڪ شاندار خوبي آهي، ۽ انسانن جي سپ کان زياده طاقتور حيواني خواهشن مان هڪ تي به جيڪڏهن اها ڪو ضابطو عائد ڪري سگهي ٿي، تہ اها انهن انسانن کي جيڪي پاڻ تي اهڙو ضابطو رکي سگهن ٿا، هڪدم عام انسانن جي سطح

* ملٽن (*Milton*): جنگ مشهور انگريز شاعر — جم ۱۶۰۸ع، موت ۱۶۷۴ع.

کان بلند ۽ بالاتر ڪري ڇڏي ٿي، ۽ بيشڪ اها انهن کي خدائي خوشنوديءَ ۽ رضامنديءَ جو مستحق بڻائي ٿي". خيال جو اهو طريقو اسان کي ڪٽي ڪيترو به قدرتي نظر اچي، پر هڪ وحشيءَ لاءِ اهڙو خيال بلڪل اجنبي ۽ ناقابل فهم آهي. جيڪڏهن ڪن وقتن تي هو پنهنجي جنسياتي خواهش کي دٻائي ٿو، تہ اهو ڪنهن اعليٰ نظريي يا اخلاقي پاڪبازيءَ جي ڪنهن لطيف جذبي سبب نہ، پر هڪ مخصوص ۽ جاتل سڃاتل نفساني مقصد لاءِ ائين ڪري ٿو، جنهن کي حاصل ڪرڻ لاءِ هو پنهنجن حواسن جي فوري خوشيءَ ۽ لذت کي قربان ڪرڻ واسطي آسانيءَ سان تيار ٿي وڃي ٿو. اها حقيقت بلڪل ائين آهي، يا ممڪن آهي تہ ائين هجي، سا ڳالهہ انهن مثالن مان ڪافي حد تائين ثابت ٿئي ٿي، جي مون متي ڏنا آهن. انهن مثالن مان ثابت ٿئي ٿو تہ جتي بقاءِ حيات جي جذبي، جو خاص طور ڪاڏي جي شين لاءِ جستجوءَ جي صورت ۾ ظاهر ٿئي ٿو، ۽ انهيءَ ٻئي جذبي جي درميان مقابلو ٿئي ٿو يا ٿيندو نظر اچي ٿو، جنهن جي ذريعي نسلي واڌاري جو سامان مهيا ٿئي ٿو. اڄ اڳئين جذبي کي، جو زياده ابتدائي ۽ بنيادي نوعيت جو آهي، پوئين جي مٿان فوقيت حاصل رهي ٿي. ٿوري ۾ ڪٽي چڄي تہ هڪ وحشي انسان ڪاڏي خاطر پنهنجي جنسي تقاضا تي بندش وجهي ٿو. ٻيو مقصد جنهن لاءِ هو پنهنجي مٿان رضاڪارانہ طور ساڳي پابندي عائد ڪرڻ لاءِ راضي ٿئي ٿو، سو جنگ ۾ فتح حاصل ڪرڻ آهي. نہ فقط ميدان جنگ ۾ وڙهندڙ جوڌو، پر سندس ٻيان گهر ۾ ان جا دوست ٻيلهو ڪري پنهنجن نفساني جذبن تي هن اعتقاد سبب لغام وجهندا آهن تہ ائين ڪرڻ سان کين پنهنجن دشمنن مٿان زياده آسانيءَ سان غلبو حاصل ٿي سگهندو. انهيءَ اعتقاد جي غلطي اسان تي ائين ئي عيان آهي جيئن هڪ ٻني پوکيندڙ جي اعتقاد جي غلطي، جنهن ماتحت هو سمجهي ٿو تہ سندس پاڪبازي فصل جي برڪت جو باعث ٿي بنجي، باوجود ان جي، اها ۽ ٻيون اهڙيون رضاڪارانہ بندشون ۽

خود ضابطگيون، جي انهن ۽ اهڙن بين اعتقادن، جي ڪيتريقدر بي فضول ۽ ڪوڙا ڪٽي هجن، انسان ذات ماڻان وقت بوقت عائد ڪيون آهن، ظاهر آهي ته فائدي کان خالي نه رهيون آهن، ۽ تحقيق انهن بندشن ۽ خود ضابطگين انساني نسل کي طاقتور ۽ مضبوط بنائڻ جو وڏو ڪم ڏنو آهي. ڇو ته هڪ فرد وانگر قوم جي اخلاقي طاقت به حال جي لذتن ۽ مزن کي مستقبل لاءِ قربان ڪرڻ ۽ چند روزه عيش عشرت جي فوري لالچن کي اطمينان جي زياده جٽادار دور ۽ تسڪين جي ابدي سرچشمن جي عيوض نظر انداز ڪرڻ جي قوت ۽ صلاحيت ۾ ئي مضمر آهي. انهيءَ قوت کي جيترو گهٽو وڌايو ويندو ۽ استعمال ڪيو ويندو، اوترو ئي اخلاق بالاتر ۽ زياده مستحڪم ٿيندو، تان جو دليريءَ ۽ خود قربانيءَ جي بلند ترين چوٽين تي اهي انسان وڃي پهچن ٿا، جيڪي زندگيءَ جي عيش عشرتن ۽ خود زندگيءَ کي ٻيڙڻ ترڪ ڪري چڏين ٿا، تان ته ڪنهن ڏوزانهين مستقبل ۾ ئي سهي، سندن ٻيا ڀائر آزاديءَ، انصاف ۽ حق جي نعمتن ۽ مسرتن کان بهره ور ۽ فيضياب ٿي سگهن.

باب بارهون

مقدس شادي

۱ ـ واڌارو آبادي جي ديوي جي حيثيت ۾ :- اسان ڏسي آيا آهيون ته اهو اعتقاد عام ۽ هندين ماڳين پکڙيل آهي، جو درحقيقت واقعات جي لحاظ کان بي بنياد ۽ ڪوڙهي، ته ٻوٽا پنهنجي نسل کي نر ۽ مادي جزن جي جنسي ميلاپ ذريعي وڌائين ٿا، ۽ هي ۽ ٻيو عام طرح سمجهيو پئي ويو آهي ته هم آهنگ يا تقابلي جادوءَ جي اصول مطابق ٻوٽن جي نسلي افزائش کي مردن ۽ عورتن جي تقليد يا اصلي شاديءَ جي ذريعي، جي عارضي طور نباتات جي روحن جو سانگ رچائيندا آهن، تيز ڪري يا وڌائي سگهجي ٿو. درحقيقت انهن جادوءَ جي ناٽڪن جو يورپ جي لوڪ ميلن ۽ جلسن ۾ وڏو حصو آهي، ۽ جيڪي ته انهن جو بنياد فطرتي قانون جي هڪ بلڪل اڻ تراشيل ۽ غلط مفهوم تي رکيل آهي، ان ڪري ظاهر آهي ته اهي لوڪ ناٽڪ ۽ لوڪ عقيدا اسان کي تمام قديم زماني کان وٺي ورثي ۾ مليل ٿا پائنجن. ان ڪري اسان جو هيءُ اندازو شايد غلط نه هجي ته انهن رسمن انهيءَ وقت جنم ورتو، جڏهن يورپ جي موجوده تهذيب يافته قومن جا ابا ڏاڏا اڃا وحشي حالت ۾ هئا ۽ پنهنجي چوپائي مال جا ڏڻ هڪ هنڌ کان پئي تائين رلائيندا وتندا هئا، ۽ انهن گهاٽن ۽ وسيع ٻيلن جي چند صاف ٿيل چونڪرين ۾ پوک ڪندا هئا، جن ٻيلن سان ان وقت بر اعظم جو زياده تر حصو، بحر روم کان وٺي قطبي سمنڊن تائين، ڍڪيل هو. پر جيڪڏهن اهي پراڻا ٽوٽا ڦيٽا ۽ ساڻ سوڙ، جيڪي وڻن ٽڻن، گلن ڦلن، جانورن ۽ اناج وغيره جي افزائش لاءِ استعمال ڪيا ويندا هئا، اسان جي زماني تائين

موسمي ميلن ملاکڙن، گوناڻن جشنن، جلسن ۽ تماشن جي موقعن تي پنهنجين خفيف، پر سچاڻپ ۾ اڇا جهڙين صورتن ۾ باقي رهندا آيا آهن، تہ چا، اسين هن فرض ڪرڻ ۾ حق بجانب نہ ٿيندا سون تہ اڄ کان ۾ هزار سال کن اڳ اسان جي تڏهوڪي تهذيب يافتہ آبا و اجداد ۾ اهي زياده اصلوڪي ۽ نمايان صورت ۾ موجود نہ هئا؟ يا، ٻين لفظن ۾ هيئن چئجي تہ "چا، هن ڳالهہ جو امڪان ڪونهي تہ انهي زماني جي ڪن ميلن ۽ جشنن ۾ اسان کي 'مي-دي'، 'وٽسنٽائيڊ' ۽ 'مڊسمر' تماشن جهڙيون ڪارروايون ڏسڻ ۾ اچن، جن جي امتيازي خصوصيت صرف هيءَ هجي تہ اهي تقريبون اڄ وانگر محض رونشي ۽ روايتي طور نہ پر شعوري طور ۽ بامقصد انداز ۾، مذهبي ۽ جادوئي تقريبن طور ملهايون ويندیون هجن، جن ۾ جمعي وٽندڙ روپ-ڌاري واقعي آئين سمجهندا رهيا هجن تہ هو ديوتائن ۽ ديوين جي ڪاروبار ۾ انهن سان تعاون ۽ همراهي ڪري رهيا هئا. هاڻي، هن ڪتاب جي پهرئين باب ۾ اسان کي ڪي اهڙا سبب ملايا هئا، جن جي بنياد تي هيءَ حقيقت قابل اعتبار نظر آئي هئي تہ انهيءَ پادريءَ وٽ جنهن کي "نيميءَ جي ٻيلي جي بادشاه" جو خطاب ملیل هو، ٻيلي جي راڻي، ڊائنا ديوي، بنفس نفيس، رفيقہ حيات جي حيثيت ۾ موجود هئي. چا، آهو پادري ۽ آها ديوي، ٻيلي جي بادشاه ۽ راڻيءَ جي حيثيتن ۾، انهن خوش مزاج سانگ رچائيندڙن جا سچا پڇا پيشرو نہ هوندا، جي جديد يورپ ۾ 'مئي جي بادشاه ۽ راڻيءَ'، 'وٽسنٽائيڊ جي گهوٽ ۽ ڪنوار'، جا ڪردار ادا ڪن ٿا؟ ۽ چا، انهن جي وصل کي ان زماني ۾ هرسال مقدس شاديءَ جي صورت ۾ نہ ملهايو ويندو هوندو؟ ديوتائن ۽ ديوين جون اهڙيون ڏزمائي شاديون قديم دنيا جي مختلف حصن ۾، جيئن اسين جلد ئي ڏسندا سون، سنجيده مذهبي پوڄا پاٺ جي صورت ۾ منعقد ڪيون ويندیون هيون. چنانچہ اسان جي هن اندازي ۾ بنيادي طرح کا غير ممڪن صورت نظر نٿي اچي تہ نيميءَ جو مقدس آستانو اهڙي ئي قسم جي

ڪنهن سالياني رسم جي ادائگيءَ جي هڪ سرزمين هو. واقعي ان ڪالهه لاءِ ڪا سڌي سنئين ثابتي ايلان وٽ موجود ڪانهي، پر جيئن آءٌ هيٺ ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪندس، مشابهت وارا مثال انهيءَ نظريي جي صحت جو قوي دليل آهن.

"ڊائنا" بنيادي طور ايلن جي ديوي هئي، جيئن "ايفيسس" ۾ "ڊيانا" جي ديوي هئي ۽ "چوڙ" انگور جي ول جو ديوتا هو. انهيءَ ديويءَ جا آستانا گهڻو ڪري هڙين ۾ هوندا هئا، درحقيقت هرهڪ هڙيءَ ان جي نالي ۾ ايان متبرڪ ۽ مقدس هئي. ۽ قربانين ۾ هن ڪي ايلن جي ديوتا "سلوانس" سان وابستگي ويندو آهي. "ڊائنا" ديويءَ جي اصليت ڪٿي کوڙي پر هجي، پر ان کي همميشه بحر وٽن جي ديويءَ جي حيثيت ڪائم هوندي هئي. "پنهنجي يونانيءَ ۾ آرٽيمس ديويءَ وانگر، ڊائنا ڪي به آهستي آهستي ڪائنات جي پرپور زندگيءَ، حيوانات خواه نباتات، جي مجسم شخصيت جو درجو حاصل ٿي ويل معلوم ٿو ٿئي. سڀ ايلي جي مالڪياڻي هئڻ جي حيثيت ۾ هن کي لازمي طور انهن سڀني خهنگلي خواه پالتل جانورن جي مالڪياڻي به سمجهيو ويندو هو، جي ان جي ايي پايان وسعتن ۾ آزاديءَ سان گهمندا ڦرندا يا ان جي گهاٽن ۽ خاموش علاقن ۾ جوهه وڇهيو شڪار جي تاڙ ۾ لڪا ويٺا هوندا هئا. يا وٽن جي ٻارين جا تازا ٻن ۽ نازڪ چوٽيون ڏاڍيءَ البلائيءَ سان چرائد يا ڪليل ميدانن ۽ ماڻرن جي ساون ٻوٽن کي چڪيندا ۽ ڪائيندا رهندا هئا. چنانچه هوءَ شڪارين ۽ ڍورن جي لاڏلي ديوي بڻجي ويئي، جيئن "سلوانس" نه فقط ايلن ۾ چوپائي مال جو به ديوتا هو، ساڳيءَ طرح فنلئنڊ ۾ ايلي جي درندن کي ايلن جي ديوتا "ٽاپيو" ۽ ان جي شاندار ۽ خوبصورت رفيقه حيات جا ڏاڍ سڏيو ويندو هو. ڪوبه ماڻهو انهن جانورن مان ڪنهن هڪ کي به انهن جي ديوتا مالڪن جي اجازت کان سواءِ جا ڪائنس فقط نوازش طور ئي حاصل ٿي سگهندي هئي، ماري ڪونه ٿي سگهيو. ان ڪري شڪاري ايلن جي ديوتائن جي پوجا ڪندا

هڻڻ ۽ ساڻن وعدا ڪندا هئا تہ جيڪڏهن هلندي هلندي شڪار جا جانور ڏسڻ ۾ اچي ويا تہ هو ديوتائن کي قيمتي نذرانا پيش ڪندا. پاليل مال ۾ پيلن جي انهن ديوتائن جي امان ۽ رهندو هو، خواه اهو واڙن ۾ پڏو ٻيلو هجي يا پيلن ۾ چيڪ چرندو رهندو هجي. سو ساترا جا "گايو" قبيلي وارا شڪاري ڪتن جي مدد سان پيلن ۾ هرڻ، جهنگلي ڪري ۽ يا جهنگلي سوئر جي شڪار ڪرڻ کان اڳ پيلي جي "اڻ ڏٺل مالڪ" جي اجازت واڻ ضروري سمجهندا آهن. اها رسم هڪ خاص طريقي سان کو اهڙو ماڻهو ادا ڪندو آهي، جنهن کي پيلي جي اهڙن معاملات ۾ خاص مهارت حاصل هوندي آهي. هو هڪ ٻڌل کي پيلي جي مالڪ جي صورت ڏيئ لاءِ خاص طرح سان ويدي ڏاهي، ان جي سامهون سوپارين جو مقرر انداز رکندو آهي ۽ ائين ڪرڻ کان پوءِ، اتي ويهي، ان جي پوجا ڪندو آهي ۽ ڪانئس شڪار جي اجازت لاءِ "هائو" يا "نہ" جو جواب گهرندو آهي. ايرين نالي هڪ مصنف شڪار تي لکيل پنهنجي تصنيف ۾ لکيو آهي تہ سيلڪ قوم وارا آرٽيمس ديوي ۽ جي جنڊ ڏينهن تي سالياني قرباني ڏيندا هئا ۽ قرباني جو جانور ڏنڊ جي انهن پٽن مان خريد ڪندا هئا، جيڪي هو هر لوٽ، سهي، يا هرڻ ڪي سال جي دوران ۾ شڪار ڪرڻ جي عيوض ديوي ۽ جي خزاني ۾ پيا ريندا رهندا هئا. انهي ۽ رسم جي ادائگي ۽ جو صاف مطلب اهو هو تہ جهنگلي جانور ديوي ۽ جي ملڪيت هئا ۽ انهن جي ڪوس لاءِ ان کي معاوضو ملڻ گهرجو هو. [illegible]

پر دائنا فقط جهنگلي جانورن جي پرورش، جهنگلن ۽ پيلن جي مالڪياڻي، ويران وادين ۽ ڏهشتناڪ درياهن جي ڏياڻي ڪانه هئي، ڪيس چنڊ جي صورت ۾ خاص طرح لاباري واري راتين جي تجليدار چنڊ جي صورت ۾ به تصور ڪيو ويو آهي. ۽ ان حيثيت ۾ هوءَ ڪرمي ۽ جي ديري ۽ اناج ۽ قل جي برڪت آڻيندي هئي. ۽ پڻ حامله عورتن جون درد جون دانهون ۽ دعائون به ٻڌندي

هئي، ۽ ٻندن ويم سهنجو ۽ آسان ٻڌائيندي هئي. جيئن مٽي ڏسي آيا آهيون، نيمي ۽ وٽ سندس مقدس آستاني ۾، هن کي اولاد بخشيندڙ ديوي ۽ جي حيثيت ۾ پوڄيو ويندو هو، يعني کيس مردن ۽ عورتن کي اولاد بخشڻ جي طاقت جي مالڪياڻي سمجهيو ويندو هو. چنانچ يوناني ديوي ۽ آرٽيمس وانگر، جنهن سان ان کي هميشه مشابهت رهي آهي، ڊائنا کي فطرت جي عام طور ۽ آبادي ۽ جي خاص طرح ديوي ڪري سمجهڻ گهرجي. چنانچ اڊوينٽائين ٽڪري ۽ واري سندس آستاني ۾ ڊائنا جو مجسمو هوبهو ايفيسيا جي گهٽن ٽٽن واري ۽ آرٽيمس ديوي ۽ جي مجسمي جو نقل هو، جنهن تي آبادي ۽ ۽ پلاڙ. جون سيئي نسواني علامتون نمايان صورت ۾ موجود هيون. هاڻ اسين اهو پڻ سمجهي سگهون ٿا ته جو هڪ قديم رومي قانون مطابق، جو سندن بادشاه ٽيولس هوسٽيليس سان وابسته ڪيو ويندو آهي، حرام ٽيل مائٽياڻي ۽ سان زنا جي حالت ۾ سيني وڏن پادرين کي ڊائنا جي آستاني ۾ وڃي توبهه تائب ٿيڻ لاءِ هڪ قرباني ڏيڻي پوندي هئي: اسان کي معلوم آهي ته اهڙي ناجائز زنا جي نتيجي ۾ عام طور ائين سمجهيو ويندو آهي ته ملڪ اندر ڏڪار پوندو، چنانچ اهڙي گناه لاءِ آبادي ۽ جي ديوي ۽ کي راضي ڪرڻ موزون ۽ عين مناسب هو.

هن اصول جي بنياد تي ته "آبادي ۽ جي ديوي ۽" کي بذات خود ۽ "آباد" هئڻ گهرجي، ڊائنا ديوي ۽ کي لائق هو ته کيس ڪو نر ساڻي هجي. "سرويئس" جي چوڻ موجب، ان جو نر ساڻي آهو ورٽيئس هو، جنهن جو نمائندو، يا ڪٽي چڪجي ته ان جو انساني روپ، نيمي پيلي جي بادشاه جي صورت ۾ موجود هو. پنهنجي وصل جو مقصد زمين، جانورن ۽ انسان ذات جي آبادي ۽ ۾ ترقي ۽ واڌاري آڻڻ جو سمجهيو ويندو هو، تنهنڪري قدرتي طور هن خيال جو ايڙڻ لازمي هو ته جيڪڏهن اها مقدس شادي خدائي گهوٽ ۽ ڪنوار جا ڪردار ديوتائن جا مجسما يا جيئرا ماڻهو ادا ڪن، ۽ اها شادي هرسال ادا ڪئي وڃي، ته آباد گاري ۽ جو اهو

پسنديده مقصد زياده خاطريءَ ۽ يقين سان حاصل ٿي سگھندو.
ڪنھن ٻ قديم مصنف اھو ذڪر ڪونہ ڪيو آھي تہ نيميءَ جي
ھڙيءَ ۾ واقعي ائين ڪيو ويندو ھو. ۽ ائريشيا جي ھنن رسمن
متعلق اسان جي ڄاڻ ھوندي ٿي ايتريقدر خفيف آھي، جو جيڪڏھن
انھيءَ ڳالھ جو خاص حوالو اسان وٽ موجود نہ آھي، تہ ان ھوءَ پرو
ائين ڪين سمجھيو تہ. مٿي بيان ڪيل نظريو غلط ثابت ٿيو. ان حالت
۾ انھيءَ نظريي جو بنياد، ڪنھن اھڙيءَ سڌيءَ سنئينءَ شھادت جي
غير موجود گيءَ ۾، لازمي طور اھڙين ساڳين رسمن جي مشابھت
تي رکڻو پوندو، جي ٻين ھنڌ ادا ڪيون وڃن ٿيون. اھڙين
رسمن جا ڪي جديد مثال، ٿوري گھڻي قدر ناقص ۽ بگڙيل صورت
۾ اڳئين باب ۾، بيان ڪيا ويا. ھينئر اسين انھن جي ڪن قديم
صورتن تي غور ڪنداسون.

۲ـ **ديوتائن جي شادي:** بابل ۾ "بيل" ديوتا جو شاندار
مندر، مخروطي مناري وانگر، ھڪھڙي جي مٿان رکيل اٺ مينارن يا
منزلن جي صورت ۾، شھر جي مٿان ٻيئل نظر آيندو ھو. سڀني کان
مٿين مناري جي چوٽيءَ تي، جنھن تي ٻين سڀني منزلن تي رسائيندڙ
ھڪ چاڙھيءَ رستي پھچي سگھبو ھو، ھڪ وڏو ڪمرو ٺھيل ھو،
جنھن ۾ ھڪ وڏو پلنگ، جنھن تي عالیشان بسترو ۽ نرم ويھاڻا
پيل ھئا، رکيو ھوندو ھو، جنھن جي پاسي ۾ ھڪ سونري ميز
پيل ھئي. اڻ ڪمري ۾ ڪوبہ بت ڏسڻ ۾ ڪونہ ايندو ھو، ۽ ھڪ
اڪيليءَ عورت کان سواءِ، جنھن کي "چالدين" پادرين جي چوڻ
مطابق، خود ديوتا پاڻ بابل جي سڀني عورتن مان پاڻ لاءِ چونڊي
پسند ڪندو ھو، مندر ۾ ٻيو ڪوبہ انسان رات کان گذاريندو
ھو. ھو چوندا ھئا تہ ديوتا بنفس نفيس رات جو مندر ۾ ايندو
ھو ۽ وڏي بستري تي اڇي سمھندو ھو، ۽ ان عورت کي ڪنھن
بہ فاني انسان سان ھمبستر ٿيڻ جي اجازت ڪانہ ھئي، جو ھوءَ
ديوتا جي بستري جي ساڻ ٿي چڪي ھئي.

مصر ۾ ٿيبس وٽ، "عمان" ديوتا جي مندر ۾، ھڪ عورت

ديوتا جي رفيقہ جي حيثيت ۾ سمجهندي هئي ۽ بابل جي نيل ديوتا جي فاني زال وانگر پئي ڪنهن ۾ ماڻهوءَ سان واسطو ڪائم رکندي هئي. مصري ڪتابن ۾ ان کي گهڻو ڪري "ديوتا جي رفيقہ" جي نالي سان سڏيو ويو آهي ۽ عام طرح اها "ديوتا جي رفيقہ" بذات خود مصر جي راڻي پاڻ هوندي هئي. چو تہ مصرين جي عقيدي مطابق، سندن بادشاهہ درحقيقت عمان ديوتا جو اولاد هوندا هئا ۽ عمان ديوتا پاڻ ئي عارضي طور وقت جي بادشاه جي صورت اختيار ڪري، ملڪه سان همصحبت ٿيندو هو. مصر جي سينئي ڪان زياده قديم، مندرن ۾ سان ٻن، خيرالبحري ۽ لڪسر جي پٿين تي ديوتا جي جملہ جون تصويرون تفصيلوار تراشيل ۽ چٽيل آهن، ۽ انهن تصويرن تي جيڪي ڪتبا موجود آهن، سي انهن جي معنيٰ ۽ مقصد متعلق ڪنهن ۾ شڪ ۽ شبهي جي گنجائش ڪونہ ٿا ڇڏين.

اٽينس ۾ "انگورَ جي ول" جي ديوتا، ڊيئونيسس، کي هرسال ملڪه سان شادي ڪرائي ويندي هئي، ۽ معلوم ٿئي ٿو تہ هن ديوتائي شاديءَ سان وابستہ سائن سوٽن ۽ ان جي تڪميل جي رسمَ بلڪل پوريءَ طرح ان موقعي تي ادا ڪئي ويندي هئي، پر اسان کي اهو معلوم نہ آهي تہ ديوتا جو ڪردار ڪو جيئرو جاڳندو ماڻهو ادا ڪندو هو يا ان جو ڪو مجسمو. ارسطوءَ کان معلوم ٿئي ٿو تہ اها رسمِ بادشاه جي پراڻي سرڪاري محلات ۾، جنهن کي "ڊورن جو واڙو" سڏيو ويندو هو ۽ جو پرائٽينيم يا ٽائون هال جي لڳ اڪروپولس جي شمال مشرقي لاهيءَ تي بيٺل هو، ادا ڪئي ويندي هئي. انهيءَ شاديءَ جو مقصد انگور جي ولين ۽ بين ميوي‌دار وڻن جي قرجڻ جي خاطري ڪرڻ کان سواءَ ڪو ٻيو نٿي سگهيو، جن جو ڊيئونيسس ديوتا هو. چنانچہ اها رسم پنهنجي نموني، معنيٰ ۽ مفهوم جي لحاظ کان "مئي جي بادشاه ۽ راڻيءَ" جي شاديءَ جي رسم سان ڏهڪي اچي ٿي.

اپليوسس ۾، سيپٽمبر مهيني ۾، جيڪي عظيم ۽ پراسرار مذهبي

رسمون ادا ڪيون ويندڙن هيون، تن ۾ آسمان جي ديوتا زيوس ۽ اناج جي ديويءَ ڊيميٽر جي شاديءَ جو اظهار انهن پراسرار مذهبي رسمن جي ادا ڪندڙ پوڄاريءَ ۽ ڊيميٽر ديويءَ جي پوڄارڻ جي وصل سان ڪيو ويندو هو، جي ديوتا ۽ ديويءَ جا ڪردار ادا ڪندا هئا. پر انهن جي جنسي صحبت فقط ڊراماٽي نوعيت جي يا علامتي هوندي هئي، ڇو ته اهو پوجاري ميندي ۽ جو استعمال ڪري پاڻ کي مردانه قوت کان عارضي طور محروم ڪري ڇڏيندو هو. مشعلن کي گل ڪرڻ کان پوءِ، اهو جوڙو هڪ اونداهيءَ جاءِ ۾ هيٺ لهي ويندو هو ۽ پوجارين جو انبوه انهيءَ پراسرار ميلاپ جي نتيجي معلوم ڪرڻ لاءِ، جنهن تي هو پنهنجيءَ نجات جو دارومدار سمجهندا هئا، باهر انتظار ۾ ترسيا بيٺا هوندا هئا. ڪجهه ديرڪان پوءِ اهو پوجاري واپس ايندو هو ۽ مشعلن جي تيز روشنائيءَ ۾ باهر بيٺل هجوم کي خاموشيءَ سان آن جو وڊيل هڪ سنگ ڏيکاريندو هو، جو ديوتائن جي شاديءَ جو ڦل هو. پوءِ هو بلند آواز ۾ اعلان ڪندو هو، "ملڪه بيرمو هڪ مقدس چوڪري، بيرموس، کي جنم ڏنو آهي"، جنهن مان سندس مقصد هوندو هو ته "هڪڙيءَ عظيم طاقت کي جنم ڏنو آهي." درحقيقت آن جي ماءُ پنهنجي ٻار، آن، کي جنم ڏنو هو، ۽ پوءِ سندس وڏم جي سورن جو نقل مقدس ڊراما جي صورت ۾ ڪيو ويندو هو. بهرحال انهن پراسرار رسمن جو مقصد انهيءَ وڊيل آن جي سنگ جو مظاهرو ٿي هو. اڳتي هلي، صديون گذري ويون، ۽ انهن رسمن جي چوڌاري نظم ۽ فلسفي جي دفترن جا پردا چڙهي ويا. پر انهن پردن جي ڏنڊ وڇان، اوجتيءَ آس جي چمڪات وانگر، اڄ به اها ٿي هڪ سئين سڌيءَ ڪوٺاٽي تقريب جي جهلڪ نظر اچي رهي آهي، جنهن جو مقصد ايليوسيا جي ڪليل ۽ ڪشاده ميدانن ڪي، اناج جي ديويءَ سان آسماني ديوتا جي شادي ڪرائڻ ذريعي، جو اگهاڙيءَ ڌرتيءَ ڪي رحمت جي وسڪارن سان سائو ۽ آباد ڪري ٿو، ڀرپور فصلن سان سرسبز ۽ آباد

ڪرڻ جو هو. بوئيشيا ۾ پلٽيا جا باشندا، ٿورن ٿورن سالن جي وقفي کان پوءِ، هڪ جشن ملهائيندا هئا، جنهن کي هو "ڊائبالا" چوندا هئا ۽ ان ڏينهن هو شاه بلوط جي قديم ٻيلي ۾ وڃي ڪو شاه بلوط جو وڻ ڪيرائيندا هئا. انهيءَ وڻ جي ڪاٺ مان هو هڪ مجسمو ٺاهيندا هئا ۽ ان کي ڪنوار وانگر ڪپڙا پيرائي ڏاند گاڏيءَ تي رکي، ان جي پرسان هڪ ڪنوار جي ساهيڙي ويهاريندا هئا. معلوم ٿئي ٿو ته ان کان پوءِ ان مجسمي کي، شرنائين ۽ دهلن دمامن سان گڏ نچندا ڪڏندا، ماٺهو ائسوپس درياه جي ڪناري وٽي ويندا هئا، جتان ان کي وري شهر ڏانهن واپس آندو ويندو هو. هر ست سالن کان پوءِ بوئيشيا جا سيئي باشندا گڏجي "عظيم ڊائبالا" جي تقريب ملهائيندا هئا، انهيءَ تقريب جي موقعي تي، سيني مجسمن کي، جي کل چوڏهن هوندا هئا ۽ گڏريلن ننڍن ننڍن جشنن جي موقعن تي ڪٽا ٿيندا هئا، گاڏين تي رکي، جلوس جي صورت ۾ ائسوپس درياه تي وٽي ويندا هئا، جتان وري انهن کي ستائران جبل جي چوٽيءَ تي ڪٽي، باه جي وڏي مچ ۾ وڃي ساڙيندا هئا. انهن جشنن جي سمجهاڻيءَ طور جيڪو قصو بيان ڪيو ويندو آهي، تنهن مان معلوم ٿئي ٿو ته اهي ماٺهو زيوس ديوتا جي هيرا ديويءَ سان، جنهن جو شاه بلوط جي ڪاٺ مان مجسمو ٺهندو هو، جنهن کي پوءِ ڪنوار جو لباس پهرايو ويندو هو، شادي ملهائيندا هئا. سئيڊن ۾ هر سال "فري" ديوتا جو قد آدم مجسمو، جو حيوانات ۽ نباتات جي آبادي جو ديوتا هو، گاڏيءَ ۾ رکي سڄي شهر ۾ ڦيرايو ويندو هو ۽ ساٺ گڏ هڪ خوبصورت نوجوان دوشيزه ويهاري ويندي هئي، جنهن کي ديوتا جي زال سڏيو ويندو هو. ديوتا جي "اپسالا" واري وڏي مندر ۾ اهائي سندس پوجارڻ جو ڪردار ادا ڪندي هئي. ديوتا ۽ سندس خوبصورت نوجوان زال جو گاڏو جڏهن به ويندو هو، اتي ماٺهن جا انبوه اڇي گڏ ٿيندا هئا ۽ سڪر سڀائيءَ واري سال لاءِ ڪيس نذرانا پيش ڪندا هئا.

چنانچه قديم زماني جي قومن ۾ ديوتائن کي مجسمن يا ماٺهن

سان شاديءَ کرائڻ جي رسم عام جام ۽ دور دور تائين ڦهليل هئي. اهڙيءَ رسم جو جن نظرين تي بنياد ٻڌل آهي، سي اهڙا ته بي ڊولا ۽ اڻ گهڙيل آهن، جو هن حقيقت تسليم ڪرڻ کان سواءِ انسان کي ٻيو ڪو چاروئي ڪونهي ته مصرين، يونانين ۽ بابلين جهڙين سڌريل ۽ مهذب قومن کي اها رسم سندن وحشي يا اڻ سڌريل ابن ڏاڏن وٽان ئي ورثي ۾ ملي هئي. انسان جي انهيءَ انومان کي هن ڳالهه مان تقويت ملي ٿي ته اڄ ٻ ساڳئي قسم جون رسمون پسمانده قومن ۾ مروج آهن. چنانچ، مثال طور، چيو وڃي ٿو ته هڪ دفعي روس جي مالميز ضلعي جي ووتياڪ قوم وارن کي ٻ چار سال لاڳيتو فصلن جي سوڪ اچي تنگ ڪيو. ڪين خبر نٿي پيئي ته ڇا ڪجي، پر آخرڪار هنن فيصلو ڪيو ته سندن طاقتور ۽ شرارتي ديوتا، ڪريمت، کي ڪنواري رهجي وڃڻ ڪري ڪاوڙ لڳي هوندي. ان ڪري قوم جي پرين مڙسن جو هڪ وفد ڪيورا جي ووتياڪ قبيلي وارن وٽ ويو ۽ انهن سان ان باري ۾ ڪو ٽاهه ڪري آيا. ان کان پوءِ برانبيءَ جو وڏو ذخيرو جمع ڪري، هڪ گاڏو ۽ گهوڙا سينگاري ۽ ٽاهيءَ گهنڊ وڄائيندا، ڪيورا جي مقدس هڙيءَ ڏانهن اهڙي نموني جلوس ڪڍي ويا، جيئن ڪنوار کي گهر وٽي اڇڻ وقت ڪڍندا هئا. اتي هنن سڄي رات خوب کاڌو ۽ پيتو ۽ پئي ڏينهن صبح جو هڙيءَ جي زمين مان مٽيءَ جو هڪ چورس چڪو وڍي پاڻ سان گڏ گهر کڻي ويا. ان کان پوءِ جيتوڻيڪ مالميز وارن ماڻهن وٽ سکر سڀائي ٿي، پر ورڻي ڪيورا ۾ حالتون خراب ٿي ويڻون. چنانچ، ڪيورا جي انهن ماڻهن کي، جن شاديءَ لاءِ منظوري ڏني هئي، ڏوهه ڏنو ويو، ۽ سندن ڳوٺ وارن انهن کي سزا طور مارڪٽ ۾ ڪئي. جنهن مصنف انهيءَ واقعي جو ذڪر ڪيو آهي، سو لکي ٿو ته "شاديءَ جي انهيءَ رسم مان سندن کهڙو مقصد هو، سو سمجهڻ آسان ڪونه آهي. شايد، جيئن 'بيچڙيرو' سمجهي ٿو، هنن جو مقصد ڪريمت ديوتا کي ڏرتي خاتونءَ، رحمدل ۽

قلدار مڪلائسين ديويءَ سان شادي ڪرائڻ جو هو، تہ جيئن اها ان ديوتا تي ڪو اثر وجهي تہ هو ڪا پلائي ڪري". بنگال ۾ جڏهن ڪوه ڪوڙيا ويندا آهن، تڏهن ڪائيءَ مان ديوتا جو مجسمو ٺاهي، ان جي جل ديويءَ سان شادي رچائي ويندي آهي.

گهٽ وقتن تي ديوتا جي قسمت ۾ ڪاٺ يا مٽيءَ جي ڪنوار نہ، پر گوشت ۽ پوست جي جيئري جاڳندي عورت هوندي آهي. پيروءَ جي هڪ ڪوٺ جي ڪاڙهن هندستانين جي قبيلي لاءِ مشهور آهي تہ اهي چوڏهن ورهين جي هڪ خوبصورت ڇوڪريءَ کي ماٺهوءَ جي صورت جهڙي هڪ پٿر سان شادي ڪرائيندا هئا، جنهن کي هو ديوتا (هوڻڪا) سمجهندا هئا. سيئي ڪوٺاٽا انهيءَ شاديءَ ۾ حصو ونڊندا هئا، جا ڪنهن ڏينهن تائين هلندي هئي، ۽ ان ۾ ڏاڍي خوشي ڪئي ويندي هئي. ڇوڪري ان ڪان پوءِ ڪنواري رهندي هئي. عوام خاطر ديوتا جي حضور ۾ قربانيون ادا ڪندي هئي. هن جو انتهائي احترام ڪيو ويندو هو ۽ ڪيس ديوي سمجهيو ويندو هو. هر سال مارچ مهيني جي وچ ڌاري، جڏهن چار سان مچيءَ مارڻ جي مند شروع ٿيندي هئي، تڏهن ائلگونڪن ۽ هوران قبيلن جا ڪاڙها هندستاني پنهنجن چارن ڪي قبيلي جي ٻن ڇوڪرين سان، جن جي عمر ڇهن يا ستن سالن جي اندر هوندي هئي، شادي ڪرائيندا هئا. شاديءَ جي دعوت وقت چار ڪي پنهي ڇوڪرين جي درميان رکيو ويندو هو ۽ ان کي همٿ ڪرڻ ۽ ڪهٽين مچين قاسائڻ جي تلقين ڪئي ويندي هئي. اهڙين ننڍين ڇوڪرين کي ڪنوارين طور منتخب ڪرڻ جو سبب هيءَ هو تہ اهاخاطري رهي تہ اهي برابر ڪنڌاريون هيون. انهيءَ رسم جو بنياد هي ٻڌايو ويندو آهي تہ هڪ سال، جڏهن مچيءَ مارڻ جي مند واپس وري آئي، تڏهن اڳي وانگر ائلگونڪن قبيلي وارن پنهنجا چار وڏا، پر ڪجهہ پر نہ قاسائي سگهيا. پنهنجيءَ ناڪاميابيءَ تي حيران پريشان ٿيڻ ڪين اهل خبر نہ ٿي پئي تہ چا ڪجي. تان جو چار جو روح (اوڪي) هڪ ڏاڍي ڏڪڻي ماٺهوءَ جي صورت ۾ سندن

سامهون اچي بڙگهٽ ٿيو، جنهن کيڻ انتهائي غصي ۾ چيو، "منهنجي زال مري ويئي: آهي ۽ مون کي ٻي کاڻ اهڙي نٿي ملي جنهن تون کان سواءِ ٻئي ڪنهن مرد جو منهن نہ ڏٺو هجي: اهوئي سبب آهي جو اوهين کامياب نہ ٿا ٿيو ۽ نہ ڪڏهن کامياب ٿيندا، جيسين مون کي انهيءَ باري ۾ راضي نہ ڪندا" اهڙيءَ طرح انگونکن قبيلي وارن صلاح مشورو ڪيو، ۽ ڇار جي روح کي ٺڏي ڪرڻ لاءِ کيس اهڙيءَ نديءَ ڇنار جي ٻن چوڪرين سان شادي ڪرائڻ جو فيصلو ڪيائون تہ جيئن کيس آئينده لاءِ انهيءَ باري ۾ کا شڪايت نہ رهي. هنن ائين ڪيو ۽ ان کان پوءِ ايتري مچي مرڻ لڳي، جيتريءَ جي کين ضرورت هئي. انهيءَ قبيلي جي پاڙيسرين، هوران قبيلي وارن، وٽ جو اها ڳالهہ پهتي، تہ انهن ۾ ڪٽي اها رسم اختيار ڪئي. جيڪا مچي ڦاسندي هئي، تنهن جو ڪجهہ حصو انهن چوڪرين جي خاندان کي ڏنو ويندو هو، جي شال لاءِ ڪنوارين جو ڪردار ادا ڪنديون هيون.

بنگال جي اورائون قوم وارا ڏرتيءَ کي ديوي ڪري پوڄيندا آهن، ۽ هرسال جڏهن ڏسال' نالي وڻ ۾ ور جهليندو آهي، تڏهن هو ان جي شادي سورج ديوتا، ڏرمي، سان ملهائيندا آهن. اها رسم هيئن ملهائي ويندي آهي. سيٻئي ڇڻا وهنجندا آهن، جنهن کان پوءِ مرد پوتر هڙي (سرنا) ڏانهن ويندا آهن ۽ زالون ڪوٺ جي پوجاريءَ وٽ ڪنيون ٿيندڙون آهن. سورج ديوتا ۽ هڙيءَ جي پوٽ جي نالن ۾ ڪجهہ پڪي قربان ڪرڻ کان پوءِ، مرد کائيندا ۽ پيئندا آهن. "پوجاريءَ کي پوءِ هڪ مضبوط ماٺهوءَ جي ڪلهن تي واپس ڪوٺ ڪڍي ويندا آهن. ڪوٺ جي پرسان عورتون مردن سان ملنديون آهن ۽ سندن پير ڌوئنديون آهن. دهل وڄائيندا، نچندا ٽپندا ۽ گائيندا، سيٻئي پوجاريءَ جي گهر ويندا آهن، جنهن کي پنن ۽ گلن سان سينگاريو ويندو آهي. پوءِ پوجاريءَ ۽ ٻندس زال جي رسمي طور شادي ڪئي ويندي

آهي، جا سچ ۽ ڏرتيءَ جي نام نهاد وصل جي علامت هوندي آهي. شاديءَ جي رسم ادا ڪرڻ بعد، سپ چٽا خوب ڪائيندا، پيئندا ۽ مزا ڪندا آهن، هو نچندا ۽ فحش راڳ گائيندا آهن، جنهن ڪان پوءِ وحشيانہ شهوت پرستيءَ جو مظاهرو ڪندا آهن، جنهن مان سندن مراد ڏرتي ماتا کي قلدار ٿيڻ لاءِ آماده ڪرڻ هوندو آهي". اهڙيءَ طرح سورج ۽ ڏرتيءَ جي مقدس شادي، جنهن جو ڪردار پوجاري ۽ سندس زال ادا ڪن ٿا، زمين جي آبادي‌ءَ جي خاطري ڪرڻ لاءِ هڪ قسم جو جادوءَ جي ٽوٽي وانگر منعقد ڪئي ويندي آهي، ۽ ساڳئي ٽي مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ. هم آهنگ جادوءَ جي اصول مطابق، ماڻهو بي تحاشا ۽ بغير ڪنهن روڪ ٽوڪ جي جنسبازيءَ جو عيش ڪندا آهن.

هيءَ ڳالهه قابل ذڪر آهي ته اها فوق‌الفطري هستي جنهن سان عورتن جي عموماً شادي ڪئي ويندي آهي، ديوتا يا پاٽيءَ جو روح هوندو آهي. چنانچه وڪٽوريا نياتر ڊنڊ جي ديوتا، "مڪاسا"، کي، جنهن کي باگندا قبيلي وارا هر دفعي ڪنهن ڊگهي سفر اختيار ڪرڻ وقت ڪنهن طرح راضي ڪندا هئا، شادي ڪرڻ لاءِ ڪنڊاريون چوڪريون ڏنيون ويندیون هيون. انهن چوڪرين کي پاڪدامن رهڻو هو، پر ڪائنس اڪثر خطاڪاري ٿيندي رهندي هئي. اها رسم تيسين هلندي رهي، جيسين موانگا (قبيلي جي سردار) عيسائي مذهب اختيار ڪيو. برٽش ايسٽ آفريڪا جي اڪيڪويو قبيلي وارا هڪ خاص درياه جي نانگ جي پوڄا ڪندا آهن، ۽ ڪجهه سالن جي عرصي کان پوءِ هو نانگ ديوتا کي عورتن ۽ خاص ڪري نوجوان چوڪرين سان شادي ڪرائيندا آهن. انهيءَ مقصد لاءِ قبيلي جي "ويچن" جي حڪم سان خاص جهوپڙيون اڏيون ويندیون آهن، جتي اهي پاڻ ويساه وسوڙل عورتن سان ديوتائي شاديءَ جي تڪميل ڪندا آهن. جيڪڏهن چوڪريون پنهنجيءَ رضا خوشيءَ سان ڪافي تعداد ۾ انهن جهوپڙين ڏانهن نه ويندیون آهن، ته ڪيئن زبردستيءَ ديوتا جي هم آغوشيءَ لاءِ

اوڏانهن گهلي وڃي ويندا آهن. انهن پراسرار ميلاپن مان جيڪي هار جمندا آهن، تن کي ديوتا (نگائي) جو اولاد سڏيو ويندو آهي. جيو وڃي ٿو تہ هڪ دفعي جڏهن ايشب انڊين پيٽن مان ٻورو نالي هڪ ٻيٽ جي ڪاييلي مقام جي باشندن کي اچي اندیشو پيدا ٿيو تہ واڳون ايترا ڏينهن کان ڪٽيل آهن، جو ڪين ڪائي ناس ڪري ڇڏيندا، تڏهن هنن ان جو سبب هي سمجهيو تہ واڳن جي شهزادي جي اتان جي ڪنهن خاص چوڪريءَ سان بي انتها محبت ٿي وئي هئي. چنانچ انهن هڪ ڪنڌاريءَ چوڪريءَ جي بيءَ کي پنهنجي ڏيءَ کي ڪنوار جي پوشاڪ پهرائي سندس ان واڳو عاشق جي چنبن ۾ اچلائي ڏيئي ڇڏڻ لاءِ مجبور ڪيو. انهيءَ ساڳئي قسم جي رسم مالديپ پيٽن ۾ به اتان جي باشندن جي اسلام قبول ڪرڻ کان اڳ، مروج ڇڏي وڃي ٿي. مشهور عرب سياح ابن بطوطہ انهيءَ رسم جو بيان ڪيو آهي ۽ اهو به ڏايو آهي تہ ان جي پڄاڻي ڪيئن ٿي؟ هن کي متعدد معتبر مقامي ماڻهن يقين ڏياريو تہ جڏهن مالديپ پيٽن جا رهاڪو اڃا بت پرست هئا، تڏهن انهن وٽ هر مهيني جنن منجهان هڪ بد روح ايندو هو، جو هڪ جهاز جي صورت ۾، جنهن ۾ مشعلون روشن هونديون. هيون، سمنڊ جي طرف کان ايندو هو. بد روح جي ظاهر ٿيڻ تي اتان جي باشندن جو هي دستور هو تہ اهي هڪ ڪنڌاريءَ چوڪريءَ کي هار سينگار ڪرائي سمنڊ جي ڪناري تي ٻيڙي پنهنجي هڪ مندر ڏانهن وڃي ويندا هئا، جنهن ۾ هڪ اڇي دري هوندي هئي، جنهن مان سمنڊ ڏانهن نهاريا سگهبو هو. رات جو هو ڪنڌاريءَ چوڪريءَ کي اتي ڇڏي ويندا هئا، ۽ جڏهن صبح جو واپس ورندا هئا، تڏهن ڏسندا هئا تہ هوءَ ڪنڌاري نہ هوندي هئي ۽ پڙ مئي پيئي هوندي هئي. هر مهيني هو پڪا ڪيندا هئا ۽ جنهن جي نالي به پڪو نڪرندو هو، سو پنهنجي ڏيءَ سمنڊ جي راکاس جي حوالي ڪندو هو. سڀئي ڪان ڦوئين چوڪريءَ کي، جيڪا اڇيءَ طرح راکاس کي آڇي

ويئي هئي، برابر قوم جي هڪڙي نيڪ ۽ خدا ترس انسان بچائي وڏو ۽ قرآن جون آيتون پڙهي هو ان بد روح کي واپس سمنڊ ڏانهن پڄائي چڏڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو.

ابن بطوطہ جنهن راڪاس عاشق ۽ ان جي فاني ڪنوارين جي ڳالهه بيان ڪئي آهي، سا هڪ اهڙي لوڪ-ڪٿا سان گهري مشابهت رکي ٿي، جنهن جهڙيون ڳالهيون مشرق ۾ جپان ۽ انام کان وٺي مغرب ۾ سينيگئمبيا، اسڪئنڊينيويا ۽ اسڪاٽلئنڈ تائين ٻڌيون ويون آهن. مختلف قومن جي ڳالهين ۾ ڪجهه تفصيلي فرق آهن، پر عام طرح اها ڳالهه هيٺن ڪئي ويندي آهي. ڪنهن ملڪ ۾ ڪو ڪثيرالتعداد منهن وارو نانگ، ڪا بلا، يا ٻيو ڪو راڪاس اچي منهن ٽو ڪيو، جو سڄيءَ قوم کي فنا ڪرڻ جي ڌمڪي ٽو ڏئي، جيڪڏهن ڪيس وقتاً فوقتاً ڪو ماڻهو، گهٽو ڪري ڪا ڪنٽاري چوڪري، ڪائن لاءِ نه ڏني ويندي. ڪيئي اهڙيون ڪنواريون ناس ٿي وڃن ٽيون، ۽ آخرڪار وقت جي بادشاه جي ڌيءَ جي نالي قربان ٿيڻ جو پڪو نڪري ٽو. ڪيس راڪاس جي منهن ۾ ڏيڻ لاءِ موڪليو ٽو وڃي، ۽ قصي ۾ پيش ڪيل سورمو، جو گهٽو ڪري ڪنهن غريب خاندان جو نوجوان آهي، شهزاديءَ جي بدران ٽپي وچ ۾ پوي ٽو، بلا کي ماري ٽو ۽ انهيءَ بهادرانه ڪارنامي جي انعام طور شهزاديءَ جي پانهن حاصل ٽو ڪري. زياده تر قصن ۾ بلا، جنهن کي ڪڏهن ڪڏهن وڏو نانگ يا ازدها ٻڌايو ويندو آهي، ڪنهن سمنڊ، درياه يا چشمي جي پاڻيءَ جي ٻاهڪو آهي. ڪن ٻين روايتن ۾ اها بلا هڪ نانگ يا ازدها هوندي آهي، جا پاڻيءَ جي چشمن تي قبضو ڪندي آهي ۽ انهن جي پاڻيءَ کي وهڻ يا اتان جي ماڻهن کي ان جي استعمال جي اجازت فقط ڪنهن انساني قرباني ملهڻ جي شرط تي ڏيندي آهي.

انهن سيني آکاڻين کي محض افسانا نگارن جي دماغ جي ايجاد سمجهي نظر انداز ڪري چڏڻ غلطي ٿيندو. انهن ۾ انسان کي هيءَ ٽي فرض ڪرڻ گهرجي ته اهي ڪن نهايت قديم

پر حقيقي رسمن جو عڪس آهن، جن ماتحت چوڪرين يا عورتن
کي پاڻي جي روحن سان (جن کي اڪثر وڏن نانگن يا ازدهائن
جي صورت ۾ تصور ڪيو ويندو هو) شادي ڪرڻ لاءِ قربان
ڪيو ويندو هو.

باب تيرهون

روم ۽ آلبا جا بادشاه

۱ـ **نوما ۽ ايگيريا:** مٿي ذڪر ڪيل رسمن ۽ ڏند ڪٿائن جي جائزي مان اسين هي انومان ڪڍي سگهون ٿا ته زمين جي آبادي ۽ لاءِ، جنهن تي ماڻهن ۽ مرن جي زندگي ۽ جو آخري طور دارومدار رهي ٿو، اڪثر نباتات ۽ پاڻي ۽ جي طاقتن جي مقدس شادي رچائي ويئي آهي ۽ اهڙين رسمن ۾ ديوتائي گهوت ۽ ڪنوار جو ڪردار گهٽو ڪري جيئري جاڳندي مرد ۽ عورت ادا ڪيو آهي. اهو ثبوت، ان ڪري، هن انومان کي تقويت بخشي ٿو ته نيمي ۽ جي مقدس هڙي ۽ ۾، جتي نباتات ۽ پاڻي ۽ جي قوتن سايه دار ٻيلن، ڪرندڙ آبشارن ۽ شيشي جهڙي ۽ ڍنڍ جي سهڻين صورتن ۾ پنهنجو مظاهرو ڪيو آهي، اتي اسان جي ٻڌي جي بادشاه ۽ راڻي ۽ جي شادي ۽ وانگر ٻيلي جي فاني بادشاه ۽ ٻيلي جي لافاني ديوي ۽ ڀائڻا، جي درميان هرسال شادي رچائي ويندي هئي. هن سلسلي ۾ انهي ۽ هڙي ۽ ۾ هڪ وڏي ۽ اهميت واري هستي پاڻي ۽ جي پري ايگيريا هئي، جنهن کي حامله عورتون پوڄيندڙن هيون، ڇو ته ڀائڻا وانگر هوءَ به سندن ويم ۾ آساني پيدا ڪندي هئي. انهي ۽ ڪالهه مان صاف طور هي نتيجو ڪڍي سگهجي ٿو ته ٻين گهٽن چشمن وانگر ايگيريا چشمي جي پاڻي ۽ به ڏڪي ڪرڻ ۽ ويم ۾ آساني پيدا ڪرڻ جي طاقت موجود سمجهي ويندي هئي: نذر ڪيل جهنگن، جيڪي سر زمين تان لڏيون ويون آهن ۽ جي صاف طرح اولاد جمع سان تعلق رکن ٿيون، سي ممڪن آهي ته ڀائڻا جي بدران ايگيريا جي نالي اڀرڻ ٽيل هيون، يا شايد اسان کي هيٺن چوڻ گهرجي ته پاڻي ۽ جي پري ايگيريا

خود فطرت جي عظيم ديويءَ، ڏائنا، جو ٻيو روپ هئي ـ اها ڏائنا، جا جوشيلن ۽ ڪڙڪيدار درياهن ۽ سايه دار ٻيلن جي مالڪياڻي هئي، جنهن جوگهر ڏنڊ جي پاسي ۾ هو ۽ جنهن جو "آئينو" ڏنڊ جو مالو پاڻي هو، ۽ جنهن جي يوناني پيڙ آرٽيمس چشمن ۽ تلائن ۾ واسو ڪرڻ پسند ڪندي هئي. ايگيريا جي ڏائنا سان شناخت جيي پلوٽارچ جي هن بيان مان خاطري ٿئي ٿي ته 'ايگيريا شاه بلوط جي انهن پرين مان هڪ هئي، جنهن لاءِ روسي سمجهندا هئا ته اها شاه بلوط جي هر سبز هڙيءَ ۾ موجود هئي.' چوته ڏائنا جيتوڻيڪ عام طور ٻيلن جي ديوي هئي، ان جي باوجود هوءَ شاه بلوط جي وڻن سان خاص طرح، ۽ سو به بالخصوص نيميءَ واريءَ مقدس هڙيءَ ۾، وابسته هئي. ايگيريا شايد انهيءَ چشمي جي پري هئي، جو مقدس شاه بلوط جي پاڙن سان وهندو هو. چيو وڃي ٿو ته ڊوڊونا وٽ اهڙو هڪ چشمو شاه بلوط جي هڪ وڏي وڻ جي پاڙ وٽان نڪرندو هو، جنهن جي پاڻيءَ جي مدر آواز مان پوڃارڻ غيب جون خبرون وٺندي هئي. يونانين ۾ وري هي اعتقاد هو ته ڪن خاص مقدس چشمن يا ڪوهن مان پاڻيءَ جو هڪ ڏڪ، پيئندڙ کي اڻڪتين ڪرڻ جون طاقتون بخشيندو هو. اها ڳالهه فاني انسانن جي عقل کان ڪنهن بالاتر عقلمنديءَ جو حوالو فراهم ڪري ٿي، جنهن سان، روايت مطابق، ايگيريا پنهنجي شاهي مڙس يا عاشق، نوما، کي نوازيو هو. جڏهن هيءَ ڳالهه ڏيان ۾ رکجي ٿي ته قديم معاشري ۾ ڪيتريقدر ته بادشاه کي گهٽو ڪري مينهن وسڻ ۽ زمين جي آبادياءَ لاءِ ذميدار قرار ڏنو ويندو هو، تڏهن هن انوهان کي ڏيڻ ۾ اسين مشڪل آهي جو غلط ثابت ٿيون ته نوما ۽ ايگيريا جي شاديءَ جي سائن سوڻن ۾ اسان کي انهيءَ مقدس شاديءَ جو عڪس ملي ٿو، جا قديم روسي شهنشاهه پنهنجن ديوتائي يا جادوءَ جي فرض جي ادائگيءَ ۾ آساني پيدا ڪرڻ لاءِ، نباتات ۽ پاڻيءَ جي ديوين سان باقاعدي رچائيندا هئا. اهڙيءَ رسم ۾ ديويءَ جو ڪردار ڪو مجسمو يا

کا زنده عورت ادا ڪري سگهي ٿي... ۽ عورت جي حالت ۾، امڪان آهي ته اها راڻي ٿي ٿي سگهي ٿي. جيڪڏهن انهيءَ اندازي ۾ ڪا حقيقت آهي، ته پوءِ اسين هي فرض ڪري سگهون ٿا ته روم جو بادشاه ۽ راڻي پنهنجيءَ شاديءَ تي بلڪل ساڳيءَ طرح ديوتا ۽ ديويءَ جو سانگ رچائيندا هئا، جيئن مصر جي بادشاه ۽ راڻيءَ جي حالت ۾ معلوم ڪيوسون. نوبا ۽ ايگيريا جي روايت، شاديءَ جي وصل جي جاءِ جي باري ۾، مقدس هڙيءَ ڏانهن اشارو ڪري ٿي ۽ نہ ڪنهن گهر ڏانهن؛ ان ڪري امڪان آهي ته "ٻئي جي بادشاه ۽ راڻي"، يا انگور جي ول جي ديوتا ۽ ائينس جي راڻيءَ جي شادين وانگر، هيءَ شادي به نہ فقط ڏرتيءَ پر ماڻهن ۽ حيوانن جي عام آبادي جي خاطري ڪرڻ لاءِ هر سال جادوءَ جي هڪ ٽوڪي مثل ادا ڪئي ويندي هجي. هاڻي، ڪن روايتن مطابق انهيءَ شاديءَ جي جاءِ نيميءَ جي مقدس هڙيءَ کان سواءِ ٻي ڪانہ هئي، ۽ ڪن ٻي ريا ثبوتن ۽ دليلن جي بنياد تي اسين هيءَ به فرض ڪري سگهيا آهيون ته انهيءَ ساڳيءَ هڙيءَ ۾ "ٻيلي جي بادشاه" جي ڊائنا ديويءَ سان شادي ڪئي ويئي هئي. تحقيقات جي ٻن مختلف ۽ واضح شاخن جو اهڙيءَ طرح هڪ نقطي تي اچي گڏجڻ اسان کي هن راءِ قائم ڪرڻ لاءِ آماده ڪري ٿو ته رومي بادشاه جو ايگيريا ديويءَ سان روايتي وصل، "ٻيلي جي بادشاه" جو ايگيريا ديويءَ يا سندس نعم البدل ڊائنا ديوي ءَ جي وصل جو عڪس يا نقل آهي. انهيءَ سان هي مطلب هرگز ڪونهي ته رومي بادشاه ڪڏهن به اُريشيا جي مقدس هڙيءَ ۾ ٻيلي جي بادشاه جو ڪردار ادا ڪندا هئا، پر امڪان آهي ته ڪين اوائل ۾ اهڙي ئي ڪنهن عام قسم جو مقدس ڪردار ادا ڪرڻو پيو هجي ۽ اهڙن ئي ڪن ساڳين شرطن تي هنن شروعات ۾ بادشاهي منصب حاصل ڪيو هجي. زياده صاف لفظن ۾ ڪٿي هيئن چئجي ته ممڪن آهي ته هنن حڪومت پنهنجي ڪنهن نسلي حق يا فوقيت جي عوض حاصل نہ ڪئي هجي ۽ نہ اهڙي ئي ڪنهن نسلي حق سبب هو حڪمراني

کندا ٻڌي آيا هجن، پر کنهن ديوتا جي روپ يا نمائندي هڻڻ کري، پنهنجي نام نهاد ديوتائي خوبيءَ ۽ تقدس سبب ٿي اهو اعليٰ منصب ماڻيو هجين ۽ پاڻ لاءِ مخصوص ۽ محفوظ رکي سگهيو هجين، ۽ انهيءَ کري ئي هو هڪ ديويءَ سان تعلق قائم کندا هئا، ۽ پنهنجن ديوتائي فرضن جي ادا کرڻ ۾ پنهنجي اهليت ۽ جسماني قوت ثابت کرڻ لاءِ کين وقت بوقت جسماني کشمکش ۾ مبتلا ٿيڻو پوندو هو، جا کشمکش زياده تر موقعن تي هنن لاءِ مهلک ثابت ٿيندي هئي ۽ سندن تاج يا بادشاهي منصب سندن کامياب ۽ کامران رقيب جي حوالي ٿي ويندو هو. رومي بادشاهي سلسلي جي متعلق اسان جيَ معلومات ايتريقدر تہ ٿوري آهي، جو اسان انهن انوسانن سان کنهن هڪ لاءِ ۾ خاطريءَ سان فيصلو نہ ٿا کري سگهون، پر نيميءَ جي پوڄارين ۽ رومي بادشاهن يا البت انهن اونداهن زمانن ۾، جي ڏندڪٿائن جي پرهہ قنبرکان ۾ اڳواٽ هئا، سندن اوائلي ابن ڏاڏن جي درميان انهن سيني حالتن ۾ کہ از کہ هکجهڙائيءَ جا کي منتشر اشارا يا نشان موجود ضرور آهن.

۲ـ بادشاهن جيوپيٽر ديوتا جي حيثيت ۾: سيبکان اول ائين ٿو نظر اچي تہ رومي بادشاه خود عظيم جيوپيٽر ديوتا جو کردار ادا کندا هئا، چو تہ ويندي شهنشاهي دور تائين فتحياب فوجي سردارَ پنهنجي کاميابيءَ جي جشن ملهائڻ وقت ۽ سرکس ۾ منعقد ٿيل راندين تي صدارت کندڙ مئجسٽريٽ، جيوپيٽر جو لباس پائيندا هئا، جو خاص موقعي لاءِ جيوپيٽر ديوتا جي کئپيٽال تي بيٺل وڏي مندر مان اڌارو ورتو ويندو هو. ان باري ۾ قديم خواه جديد دور وارن عالمن هيءَ متفق ۽ اعتبار جوگي راءِ قائم کئي آهي تہ ائين کرڻ سان اهي فوجي سردار ۽ مئجسٽريٽ رومي بادشاهن جي روايتيَ پوشاک ۽ ٻين خصوصي نشانن جو هوبهو نقل کندا هئا. اهڙن موقعن تي هو شهر جي بازارين مان چئن گهوڙن وارن رٿ تي، جن جي مٿن ۾ سدا ساون (*Laurel*) پنن

جا تاج پيل هوندا هئا، سواري ڪندا هئا ۽ باقي ٻيا سپ ماڻهو سندن پويان پيادل هلندا هئا، زريءَ سان ڀريل يا سنهري ستارن لڳل قرمزي رنگ جا چوغا پائيندا هئا، ساڄي هٿ ۾ هو سدا ساون پنن واري ٽاري ڪٽندا هئا ۽ ڏائي ۾ عاج جو ڏنڊو هوندو هون، جنهن جي چوٽيءَ تي عقاب ويٺل هوندو هو، سندن پيشانيءَ تي سدا ساون پنن جو هار پيل هوندو هو، منهن کي ڳاڙهي سندر سان سرخ ڪندا هئا ۽ سندن متي جي مٿان هڪ غلام نهري سون مان ٺهيل هڪ وزندار تاج جهلي هلندو هو، جو شاه بلوط جي پنن وانگر ٺهيل هوندو هو. اهڙيءَ پوشاڪ ۾ ملبوس ٽيل ماڻهوءَ جي ديوتا سان مشابهت سپ کان زياده عقاب واري ڏنڊي، شاه بلوط جي پنن جهڙي تاج ۽ سرخ صورت ۾ صاف عيان ٿئي ٿي، چوتم عقاب جيوپيٽر جو دلپسند پکي ۽ شاه بلوط سندس مقدس وڻ هو، ۽ سندس مجسمي جي شڪل کي جو ڪئپيٽال تي چئن گهوڙن واري رٿ ۾ ويٺل آهي، ميلن ملاکڙن ۽ ڏڻن وارن تي باقاعدگيءَ سان رڳي سرخ ڪيو وندو هو، درحقيقت ديوتا جي شڪل کي موزون رنگت ڏيڻ کي اهڙي تم اهميت حاصل هئي جو قديم روم جي دل اڳاڙيندڙ آفيسر جي پهرين منصبي فرض مان هڪ انهيءَ ڪم ڪرائڻ لاءِ ٺيڪي ڏيڻ جو هو. جيئن تم فتحيابيءَ وارو جلوس هميشه ڪئپيٽولائين واري جيوپيٽر ديوتا جي مندر وٽ وڃي ختم ٿيندو هو، ان ڪري هيءَ ڳالهه خاص طور موزون هئي تم ڪامياب سردار جو مٿو شاه بلوط جي پنن جي تاج سان سڻين هجي، چوتم، نه فقط هرهڪ شاه بلوط جو وڻ جيوپيٽر ديوتا جي نالي ۾ مقدس هو، پر چيو وڃي ٿو تم روميولس بادشاه ڪئپيٽولائين وارو ديوتا جو مندر شاه بلوط جي هڪ مقدس وڻ جي پاسي ۾ ٺهرايو هو، جنهن جو ريدار احترام ڪندا هئا ۽ بادشاه ان تي اهو سازوسامان لٽڪائيندو هو، جو هو دشمن جي فوجي مهندارکان جنگ ۾ کٽيندو هو. اسان کي صاف طرح پڌايو ويو آهي تم ڪئپيٽال واري جيوپيٽر کي شاه بلوط جو مقدس تاج پهريل هو،

"اوود" جي هڪ تحرير مان ثابت ٿئي ٿو تہ ان کي ديوتا جو خاص نشان سمجهيو ويندو هو.

هڪ روايت موجب، جنهن کي رد ڪرڻ لاءِ اسان وٽ ڪو، سبب ڪونهي، روم جو بنياد آلبا لونگا شهر کان آيل ماڻهن وڌو هو، اهو شهر آلبن ٽڪرين جي لاهين تي بيٽل هو، جتان ڏنل ۽ ڪئمپينا ٽڪريءَ جو نظارو صاف ڏسڻ ۾ ايندو هو. چنانچہ جيڪڏهن رومي بادشاه آسمان، گجگوڙ ۽ شاه بلوط جي ديوتا، جوپيٽر، جي نمائندي يا ظاهري روپ هڻڻ جي دعويٰ ڪندا هئا، تہ اهو انومان ڪيڏ هڪ فطرتي امر آهي تہ آلبا جي بادشاهن ۾، جن سان روم جي بنياد وجهندڙن پنهنجو شجرو ملايو هو، انهن کان اڳ اهڙي قسم جي دعويٰ ڪئي هوندي. آلبا جو خاندان "سلوائي" يا "ٻيلي" جي نالي سان سڏبو هو ۽ هيءَ گالهہ مشڪل ئي بنان ڪنهن مقصد جي هوندي تہ ايئينس* کي عالم زيرين ۾ روم جي تاريخي شان و شوڪت جو جيڪو نظارو ڏيکاريو ويو هو، تنهن ۾ ورجل جهڙي قديم تهذيب جي طالبعلم ۽ شاعر، "سلوائي" خاندان جي سڀني بادشاهن کي شاه بلوط جي تاجن سان ڏيکاريو هو. چنانچہ شاه بلوط جي پنن جو هار آلبا لونگا جي قديم بادشاهن ۽ سندن جانشين رومي بادشاهن جي خصوصي نشانن جو هڪ حصو هو، ۽ پنهي حالتن ۾ اهو بادشاه کي شاه بلوط جي ديوتا جو انساني-روپ ڪري ظاهر ڪندو هو. روم جي قديم تاريخ ۾ هن گالهہ جو ذڪر ڪيل آهي تہ آلبا جي بادشاهن مان هڪ، جنهن جو نالو روميولس، ريميولس يا ائميوليس سلويس هو، پنهنجيءَ شخصي حيثيت ۾ پاڻ کي جيوپيٽر جو همسر يا ان کان به اعليٰ تر ديوتا ثابت ڪرڻ جو ارادو ڪيو. پنهنجين دعوائن کي ثابت ڪرڻ ۽ رعايا تي رعب ۽ دهشت ويهارڻ لاءِ هن کي اهڙيون ڪلون تيار ڪيون، جن جي وسيلي هو آساني گجگوڙ جي ڏهڪائيندڙ ٽڪاءَ ۽ وڄ جي شعاع جو

* "ورجل" جي ڪتاب ۾ پيش ڪيل هڪ خيالي ڪردار.

نقل ڪندو هو. ڊيئوڊورس بيان ڪري ٿو ته ميون جي موسم ۾ جڏهن گجگوڙ وڏي آواز واري ۽ جلد جلد ٿيندي آهي، تڏهن بادشاه پنهنجن سپاهين کي حڪم ڏنو ته اهي آسماني توبخ ني جي آواز کي دٻائڻ لاءِ پنهنجين تلوارن کي ڏالن سان ٽڪرائي تيئن وڏو آواز پيدا ڪن. پر هن کي پنهنجيءَ بدي‌ءَ جي سزا پوڳٽي پيئي، جو ته هو خود ۽ سندس گهر هڪ پوائتي طوفان جي دوران ۾ وڄ ڪرڻ سبب ناس ٿي ويا. زوردار مينهن جي پاڻيءَ جمع ٿيڻ سبب آلبن ڏنڊ جي پاڻيءَ ۾ اٽل آئي، جنهن ۾ سندس محلات ٻڏي ويو. هڪ قديم تاريخ نويس چوي ٿو ته اڄا تائين ب جڏهن پاڻيءَ جي سطح هيٺ لڪل هوندي آهي ۽ ان جو مٽاڇرو هوا نہ هئڻ ڪري ماڻو هوندو آهي، تڏهن صاف ڏنڊ جي تري ۾ محلات جا ڪٿل نشان نظر ايندا آهن. ايلس جي بادشاه سالمونيس، جي قصي سان گڏي هين تي غور ڪرڻ سان هيءَ روايت انهيءَ حقيقي رسم ڏانهن اشارو ڪري ٿي، جا روم ۽ يونان جا بادشاه ادا ڪندا هئا، جن ۾ سندن آفريڪا وارن موجوده زماني جي "سائين" وانگر فصلن جي پلائيءَ لاءِ مينهن ۽ گجگوڙ پيدا ڪرڻ جي اميد رکي ويندي هئي. پوڄاري بادشاه نوما کي آسمان سان وڄ پيدا ڪرڻ جي هنر ۾ ڪاريگر سمجهيو ويندو هو. اسان کي معلوم آهي ته اڄ ڪلهه جي جديد دور ۾ ب بعض قومون مينهن وسائڻ لاءِ جادوءَ جي ٽوڪي طور نقلي گجگوڙ پيدا ڪنديون آهن، ته پلا قديم بادشاهن ساڳئي مقصد لاءِ اهو يڪ ٽڪ علاج چو نہ اختيار ڪيو هوندو؟

چنانچ جيڪڏهن آلبا ۽ روم جي بادشاهن شاه بلوط جي پٽن جو تاج پائي جيوپيٽر جو، شاه بلوط جي ديوتا جي حيثيت ۾، نقل ڪيو هو، ته معلوم ٿئي ٿو ته انهن گجگوڙ ۽ وڄ پيدا ڪرڻ جي ڏونگ ڪرڻ سان سندس آب و هوا جي ديوتا جي حيثيت ۾ ب نقل ڪيو هو. جيڪڏهن انهن ائين ڪيو هو ته امڪان آهي ته آسمان ۾ جيوپيٽر ديوتا ۽ زمين جي متعدد بادشاهن وانگر

هنن ۾ پهلڪ جي لاءِ "مينهن وسائڻ واري جادوگر" جو ڪردار ادا ڪيو هو ۽ جڏهن به اسائيل ڏرتيءَ فرحت بخشيندڙ پاڻيءَ لاءِ دانهن ڪئي، تڏهن انهن پنهنجن جنترن منترن وسيلي سياه آسمان مان مينهن جي وسڪارن کي نچوڙي ۽ نپوڙي باهر ڪڍيو. روم ۾ آساني دروازا هڪ مقدس پٿر وسيلي کولڻا ويندا هئا ۽ معلوم ٿئي ٿو ته اها رسم جيوپيٽر ايليشيس، جيڪو ديوتا ڪرن مان چمڪندڙ وڄ ۽ ٻرندڙ مينهن ڇڪي وڻي ٿو، جي سائن سوڻن جو هڪ حصو هئي، ۽ انهيءَ رسم ادا ڪرڻ لاءِ بادشاه کان سواءِ، جو آساني ديوتا جو جيئرو جاڳندو نمائندو آهي، ٻيو ڪير زياده موزون ٿي ٿي سگهيو؟

جيڪڏهن رومي بادشاه ڪئپٽولائين واري جيوپيٽر جو نقل ڪندا هئا، ته سندن پيشنشين، آلبا جا فرمانروا، عظيم لاطيني جيوپيٽر جي نقل ڪرڻ جي جسارت ڪندا هئا، جنهن جو قيامگاه آلبن جبل جي چوٽيءَ تي شهر جي مٿان بيٺل نظر ايندو هو. انهيءَ خاندان جي ڏند ڪٿائن ۾ سندن بنياد وجهندڙ، لاطينس، لاءِ چيل آهي ته هو قديم لاطيني بادشاهن جي مخصوص انداز مطابق پر اسرار نموني غائب ٿي وڃڻ کان پوءِ لاطيني جيوپيٽر جي روپ ۾ تبديل ٿي ويو. جبل جي چوٽيءَ تي بيٺل ديوتا جو اهو آستانو لاطيني برادريءَ جو اهڙوئي مذهبي مرڪز هو، جهڙو آلبا انهن جو تيستائين سياسي مرڪز هو، جيستائين روم ان پنهنجي پراڻي رقيب جي قبضي مان اقتدار کسي نه ورتو هو. ظاهري طور جيوپيٽر جي نالي ۾ سندس هن مقدس جبل تي کوهه مندر (جيڪو لفظ "مندر" مان اسان جو مطلب هوندو آهي) تعمير ڪرايو هو، جوپيٽر ديوتا جا پوجاري بنهه ڪليل هوا ۾ سندس پوجا ڪندا هئا ـ ۽ هڪ آسمان ۽ گجگوڙ جي ديوتا جي پوجا جو اهو ئي طريقو موزون به هو. اها ٽلهي پت، جنهن جا ڪجهه ڦٽل ٽڪر قديم مڙهيءَ جي باغ جي چوڌاري اڃا تائين بيٺا آهن، انهيءَ مقدس حاطي جو حصو معلوم ٿين ٿا، جو روم جي آخرين بادشاه،

هٽيلي "تارڪين" لاطيني برادريءَ جي سالياني اجتماع منعقد ڪرڻ لاءِ مخصوص ڪيو هو. جبل جي هن هوادار چوٽيءَ تي ديوتا جو سڀني کان زياده قديم آستانو هڪ هڙيءَ جي صورت ۾ هو. نہ فقط شاه بلوط جي وڻ جي جيوپيٽر ديوتا سان مقدس نسبت، پر آلبا جي بادشاهن جو روايتي شاه بلوط جي پنن جو تاج ۽ روم جي ڪئپيٽال واري جيوپيٽر جي ان گالهه سان مشابهت وغيره کي پڻ ڏيان ۾ رکي، اسين هي فرض ڪري سگهون ٿا تہ انهيءَ هڙيءَ ۾ جيڪي وڻ ٻڌل هئا، سي شاه بلوط جا وڻ هئا. اسان کي خبر آهي تہ قديم زماني ۾ آلبن ٽڪرين جي آخرين چوڙي واريون ٽڪريون، مائونٽ آلگيڊس، شاه بلوط جي گهاڻن کارن ٻيلن سان ڍڪيل هيون، ۽ تمام پراڻي زماني ۾ لاطيني برادريءَ جي قبيلن مان، جن جو آلبن جبل تي قربان ڪيل اڇي ڍڳي جي گوشت ۾ حصو هوندو هو، هڪ قبيلي جا ماڻهو پاڻ کي "شاه بلوط جا ماڻهو" سڏائيندا هئا ـ ۽ تحقيق ان جو سبب اهي ٻيلا هئا، جن ۾ هو سڪونت پذير هئا.

پر متين گالهين مان جيڪڏهن اسين هي: تصور ٿا ڪريون تہ تاريخي دور ۾ سچو ملڪ لاڪيتن شاه بلوط جي ٻيلن سان ڇانيو پيو هو، تہ اها اسان جي غلطي ٿيندي. اسان وٽ ٿيئوفراسٽس جو چڏيل ان علائقي جي چوٽينءَ صديءَ قبل مسيح جي ٻيلن جو بيان موجود آهي. هو چوي ٿو: "لاطينن جو سچو ملڪ گهميل آهي، ميدانن ۾ سدا ساون پنن جا ٻوٽا ۽ مختلف قسمن جا خوبصورت ۽ خوشبودار گل ۽ وڻ پيدا ٿين ٿا، هواهڙا ڍڳها ڍڳها وڻ وڏي ڪيرائين ٿا، جو انهن مان هرهڪ ٽڙ سڄي جهاز جي ڪوهي لاءِ ڪافي ٿيندو. جبلن ۾ چيل ۽ چنار جا وڻ آپرن ٿا. جنهن کي ماڻهو 'سائرس' جو ملڪ سڏين ٿا، سو هڪ بلند پهاڙي علائقو آهي، جنهن ۾ شاه بلوط ۽ سدا ساون وڻن جا گهاڻا ۽ سرسبز ٻيلا آهن. مقامي ماڻهو چوندا آهن تہ سائرس اتي رهندو هو ۽ هو، ايلپينور جي قبر ڏيکارينداآهن، جنهن مان 'سيرنل' قسم جا اهي وڻ اپرن ٿا، جن مان هار ٺاهيا

ويندا آهن، حالانڪ عام قسم جا 'مرتل' گھٽو ڊگھا ٿيندا آهن."
چنانچہ روم جي اوائلي دورن ۾ آلبن جبل تان جيڪو نظارو ڏسڻ
۾ ايندو هو، سو ڪن ڳالهين ۾ اڄ واري نظاري کان بلڪل
مختلف هوندو. هڪ طرف گلابي رنگ جون ائپينائين ٽڪريون،
پنهنجيءَ ابدي خاموشيءَ ۽ سڪون سان ۽ ٻئي طرف چمڪدار
پونچ سمنڊ پنهنجيءَ ابدي بي آراميءَ ۽ تشويش سان، بلاشبہ ان
وقت به، سڄ جي تيز روشنائيءَ ۾ ڏورتل پوتل، خواه ڪڙن جي
تيز ڊوڙندڙ سايي سبب ڪڏهن آس ۾ ته ڪڏهن چانو ۾، بلڪل
اهڙي ئي ڏڪ ڏيندا هوندا، جهڙي اهي اڄ ڏيئي رهيا آهن،
پر ڪئمپيا جي ويران ۽ بيمارين سان ڀريل ۽ اجڙيل اودي رنگ
جي وسعتن بجاءِ، جنهن جي هڪ ڪناري کان ولي ٻئي تائين،
مرزا* جي خواب واريءَ پل جي ٽٻل ڦٽل ڪمانن وانگر شڪستہ
۽ زبون حال حوض ڦهليل آهن، ان زماني جي نظاري ڪندڙ جي
اک ضرور گھاٽن ۽ سرسبز ٻيلن تي پوندي هوندي، جي هر
طرف، ميلن جي ڏيگھ ۾ ايتريءَ دوريءَ تائين چانيل هئا، جيستائين
انهن جا ساوا يا موسم خزان جي اثر کان گلابي ۽ زرد رو ٿي ويل
مختلف رنگ پري کان نظر ايندڙ جبلن ۽ سمنڊ جي نيلي رنگ
سان ملي هڪ ٿي ويندا هئا.

پر جيوپيٽر ديوتا پنهنجي مقدس جبل جي چوٽيءَ تي تنها
حڪمراني ڪرڻ هلائيندو هو. سائنس پنهنجي رقيقہ حيات، "جيونو"
ديوي، ۾ گڏ هئي. جيئن جيوپيٽر ديوتا ۽ جيونو ديويءَ کي
ڪئپيٽال تي شاه بلوط جو مقدس تاج ڀهريل هو، تيئن اسان کي
سمجھڻ گھرجي تہ آلبن جبل تي ۾ اهو هنن لاءِ اهڙو ئي مقدس
۽ لازمي هو، چاڪاڻ تہ ڪئپيٽال واري رسم آلبا وارن وٽان ئي
اختيار ڪيل هئي. چنانچہ "شاه بلوط جي ديوتا" کي "شاه بلوط
جي ديوي" "شاه بلوط جي هڙيءَ" ۾ ئي گھربي هئي. ساڳيءَ

* انگريزي ٻوليءَ جي مشهور انشاپرداز، جوزف ايڊيسن (١٦٧٢ع-١٧١٩ع)
جي هڪڙي افسانوي جو خيالي ڪردار.

طرح ڊوڊونا وٽ شاه بلوط جي ديوتا زيوس کي "ڊيون" ديوي رفيقهٔ حيات جي حيثيت ۾ ڏني ويئي هئي، جنهن جو نالو محض "جيونو" لفظ جو ٻيو نمونو هو، ۽ ساڳيءَ طرح ستائران جبل جي چوٽيءَ تي ٻ، جيئن اسين ڏسي آيا آهيون، ان کي شاه بلوط جي ڪائيءَ مان ٺهيل هيرا ديويءَ جي مجسمي سان ڪڏهن ڪڏهن شادي ڪرائي ويندي هئي. ممڪن آهي، جيتوڻيڪ ان ڳالهه کي يقيني طور ثابت نه ٿو ڪري سگهجي، ته لاطيني نسل جون سيئي قومون جيوپيٽر ۽ جيونو جي مقدس شادي هر سال انهيءَ مهيني ۾ منعقد ڪنديون هيون، جنهن کي انهن ديويءَ جي نالي پٺيان، وچ اونهاري واري "جون" مهيني جو نالو ڏنو.

جيڪڏهن روميءَ سال جي ڪنهن ٻ وقت، جيوپيٽر ۽ جيونو جي مقدس شادي منعقد ڪندا هئا، جيئن يوناني زيوس ۽ هيرا جي ساڳئي قسم جي شادي رچائيندا هئا، ته اسان کي هي فرض ڪرڻ گهرجي ته روم جي اوائلي "جمهوري دور" ۾ اها رسم يا ديوتائي جوڙي جي مجسمن سان ادا ڪئي ويندي هئي يا انهن جا ڪردار "فليمن ڊيالس" ۽ سندس زال "فلئمينيڪا" ادا ڪندا هئا. چوته فليمن ڊيالس جيوپيٽر ديوتا جو پوڄاري هو، درحقيقت قديم ۽ جديد مصنفن هن کي امڪان جي وڏيءَ حد تائين جيوپيٽر ديوتا جي جيئري جاڳندي تصوير ۽ آسماني ديوتا جو انساني روپ تصور ڪيو آهي. قديم دورن ۾، جيوپيٽر جي نمائندي جي حيثيت ۾، رومي بادشاه مقدس شاديءَ ۾ فطرتي طور آسماني گهوٽ جو ڪردار ادا ڪندو هو ۽ سندس زال بلڪل اهڙي نموني جيٽي ڪنوار جي حيثيت اختيار ڪندي هئي،... جيئن مصر ۾ بادشاه ۽ راڻي ديوتائن هئن جو ڊونگ ڪندا هئا ۽ جيئن ايٿنس ۾ راڻي هرسال انگور جي ول جي ڊيونيسس سان شادي ڪندي هئي. ۽ حقيقت، ته رومي بادشاه ۽ راڻي جيوپيٽر ۽ جيونو جا ڪردار ادا ڪندا هئا، هن ڳالهه جي ڪري ٻ وڌيڪ قدرتي لڳي ٿي، جو انهيءَ ديوتا ۽ ديويءَ کي بذات خود "بادشاه" ۽ "راڻيءَ" جا لقب ڏنا ويا هئا.

اها ڳالهه ائين هئي يا نه، پر بهرحال نوسا ۽ ايگيريا جي روايت ۾ انهيءَ وقت جي يادگيري سمايل آهي، جڏهن پوڄاري - بادشاه بذات خود ديوتا- گهوٽ جو ڪردار ادا ڪندو هو، ۽ جيئن ته هن ڳالهه تي يقين ڪرڻ لاءِ اسان وٽ ڪافي سبب آهن ته رومي بادشاه شاه بلوط جي ديوتا جي نمائندي ڪندا هئا ۽ ايگيريا کي صاف طور شاه بلوط جي پري سڏيو ويو آهي، ان ڪري انهن جي وصل جي داستان مان هي انوهان نڪري ٿو ته روم ۾ شاهي دور ۾ هڪ اهڙي موسمي رسم ادا ڪئي ويندي هئي، جا اٽينس ۾ ارسطوءَ جي زماني تائين هر سال ادا ٿيندڙ رسم سان مشابهت رکندڙ هئي. روم جي بادشاه جي شاه بلوط جي ديويءَ سان شاديءَ جو مقصد، اٽينس جي راڻيءَ جي انگور جي ول جي ديوتا سان شاديءَ وانگر، هم آهنگ جادوءَ ذريعي نباتات جي پيدائش ۽ واڌاري کي تيز ڪرڻ جو هوندو هو. انهيءَ رسم جي ٻنهي طريقن منجهان رومي رستو بنان ڪنهن شڪ شبهي جي زياده قديم آهي، ۽ شمالي حملي آورن جڏهن پونوچ سمنڊ جي ڪناري تي انگور جي ول کي پهريون دفعو ڏٺو، تڏهن ڪان گهٽو اڇي، سندن ابن ڏاڏن مرڪزي ۽ شمال يورپ جي بي پايان ۽ اٻاهه شاه بلوط جي ٻيلن ۾ وڻن جيي ديوتا جي وڻن جي ديويءَ سان شادي رچائي ڇڏي هئي. اسان جي ڏينهن جي برطانيه ملڪ مان ٻيلا گهٽو ڪري غائب ٿي ويا آهن، ان جي باوجود اڃا به گهٽن ڪوڻن جي ساون پٽن ۽ گهٽين ۾ انهيءَ مقدس شاديءَ جي جهڪي صورت سي-ڏي جي. دهقاني جلوسن ۽ جلسن ۾ باقي نظر اچي ٿي.

باب چوڏهون

قديم لاطينين ۾ بادشاهي ورڇو

روسي بادشاه جي متعلق، جنهن جا مذهبي فرض بعد ۾ سندس جانشين، "مقدس رسمن ادا ڪندڙ بادشاه"، ڪي ورڻي ۾ ملياء مٿين بابن ۾ ڪيل بحث اسان کي هيٺين نتيجن تي پهچايو آهي. هو آسمان، ڪجگوڙ ۽ شاه بلوط جي عظيم ديوتا جيوپيٽر جي نه فقط نمائندگي ڪندو هو، پر درحقيقت خود ان جي شخصيت پڻ اختيار ڪندو هو، ۽ انهيءَ حيثيت ۾ هو دنيا جي ٻين متعدد ۽ مختلف حصن جي انيڪ بادشاهن وانگر پنهنجي رعايا جي ڀلائي ۽ بهبودي‌ءَ خاطر ضرورت سارو مينهن، ڪجگوڙ ۽ وڄ پيدا ڪندو هو. ازانسواءِ هو شاه بلوط جو هار ۽ ديوتائن جي ٻئي سازوسامان پائڻ سان نه فقط شاه بلوط جي ديوتا جو نقل ڪندو هو، پر هن کي شاه بلوط جي پري‌ءَ، ايگيريا، سان شادي پڻ ڪرائي ويندي هئي، جا ٻيلن ۽ پاڻي‌ءَ جي راڻي‌ءَ ۽ ويسٽا جي ديوي‌ءَ جي حيثيت ۾ محض ڏائنا ديوي‌ءَ جي هڪ مقامي صورت هئي. اهي سڀئي نتيجا، جن تي اسين خاص طرح روسي شهادتن جي آڌار تي پهتا آهيون، ٻين لاطيني قومن سان شايد زياده خاطري‌ءَ سان لاڳو ڪري سگهجن ٿا. ممڪن آهي ته انهن وٽ به ڪنهن قديم زماني ۾ پنهنجا پوجاري بادشاه هجن، جن پنهنجا ملڪي اختيارات پاڻ وٽ محفوظ رکي، فقط پنهنجا مذهبي فرائض پنهنجن جانشين "مقدس رسمن جي بادشاهن" کي منتقل ڪري ڏنا هجن.

پر ان سلسلي ۾ اسان کي هڪ هي سوال اڃا پڇڻو آهي ته قديم لاطيني قبيلن ۾ بادشاهي وراثت جا ڪهڙا قاعدا قانون هئا؟ روايت مطابق، روم جا ڪل ست بادشاه هئا ۽ انهن مان ٻوين پنجن

لاءِ، بهرصورت، اسان هن باري ۾ مشڪل ٿي هيءَ شبهو ڪري هگهون ٿا تہ اهي سڀ پڇ تخت تي ويٺا هئا ۽ انهن جي حڪومت جي روايتي تاريخ جو سڪيہ خاڪو صحيح ۽ مستند آهي. هيءَ ڳالهہ قابل غور آهي تہ روم جي پهرئين بادشاہ، روميولس، لاءِ جيتوڻيڪ چيو ويندو آهي تہ هو آلبا جي بادشاهن جي نسل مان هو، جن وٽ بادشاهيءَ جو ورثو وقت جي بادشاہ جي نرينہ اولاد کي ملندو هو، ان جي باوجود روم جي تخت تي ويٺل هڪ ٻ بادشاہ جو پٽ ڪائنس پوءِ تخت تي نہ ويٺو، حالانڪ انهن مان گهٽن ڀنهنجي ڀيان پٽ ۽ پوٽا چڊيا. ٻئي طرف انهن مان هڪ ڀنهنجي ماءُ جي ذريعي، ۽ نہ پيءُ جي وسيلي، سابق بادشاہ جو اولاد هو، ۽ باقي پين بادشاهن مان ٽن، يعني ٽاٽيس، تارڪئن پهرئين ۽ سرويئس ٽوليس، جو ورثو سندن نائين کي مليو، جي سيمئي غيرملڪي يا غيرملڪي نسل جا هئا. هن مان هي اندازو ٿئي ٿو تہ بادشاهيءَ جو حق زنانہ پشت وارن کي ملندو هو، ۽ اهو سڀ پڇ غيرملڪين ماڻيو، جن شاهي خاندان جي شهزادين سان شاديون ڪيون. عالمانہ ٻوليءَ ۾ اها ڳالهہ هيئن ڪٽي چئجي تہ روم ۽ گهٽو ڪري سڄي لاطيني علاقي ۾ عام طور بادشاهيءَ جي ورثي جو فيصلو ڪن اهڙن قاعدن موجب ڪيو ويندو هو، جي سڄيءَ دنيا جي اوائلي معاشري ۾ تقريباً هرهنڌ زير عمل هئا: يعني (۱) پنهنجي قبيلي کان ٻاهر شادي ڪرڻ، (۲) "ٻيڻا شادي" ۽ (۳) زنانہ مائٽي يا ماءُ جي پشت جي وراثت. "ٻيڻا شادي" اهو ٻہ نون آهي، جنهن مطابق مرد کي پنهنجي جنم وارو گهر ڇڊي، زال جي مائٽن سان سڪونت اختيار ڪرڻي آهي، "زنانہ مائٽي يا ماءُ جي پشت" جو مطلب اهو طريقو آهي، جنهن جي وسيلي مائٽي ۽ خانداني نالو مردن جي بدران زالن جي پشت مان اختيار ڪبو آهي. لاطينين ۾ جيڪڏهن بادشاهيءَ جو ورثو انهن اصولن مطابق فيصل ٿيندو هو، تہ انهيءَ معاملي ۾ ان وقت جون حالتون ڪجهہ قدر هين طرح هونديون. هر هڪ قبيلي جو سياسي ۽ مذهبي

مرڪز بادشاه جي جلهه ۾ هرندڙ دائمي ٻاه هوندي، جنهن جي سنيال شاهي قبيلي جون "ويسٽا ديوي" جون پاڪ ڪنواريون" ڪنديون هيون. خود بادشاه پئي قبيلي، شايد پئي ڪنهن شهر يا پئي قوم جو ماڻهو هوندو، جنهن پنهنجي پيشرو جي ڌيءَ سان شادي ڪئي هوندي ۽ ان جي ڀانهن سان گڏ بادشاهي ۾ ملي هونديس. ڪيس ان مان جيڪي ٻار ٿيندا هوندا، سي پنهنجي ماءُ جي نالي سان سڏبا هوندا ۽ نه پيءُ جي، ڏيئر گهر ۾ رهنديون هونديون، پٽ جڏهن وڏا ٿيندا هوندا، تڏهن گهر ڇڏي دنيا ۾ نڪري پوندا هوندا ۽ شاديون ڪري ڏارين قبيلن ۾ پنهنجن زالن جي گهرن ۾، بادشاهن خواه عام ماڻهن جي حيثيت ۾، رهي پوندا هوندا. ڏيئرن مان، جيڪي گهر ۾ رهي پونديون هونديون، ڪي يا سڀ "مقدس چلهه ۾ دائمي هرندڙ ٻاه" جي خدمت لاءِ ٿوري يا گهڻي عرصي تائين "ويسٽا ديوي" جون پاڪ ڪنواريون" ٿي رهنديون هونديون، ۽ انهن مان هڪ ڇٽي وقت گذرڻ سان ڪنهن سان شادي رچائيندي هوندي، جو اهڙي طرح سندس پيءُ جو جانشين بنجي ملڪ جو بادشاه بنجي ويهي رهندو هوندو.

هن مفروضي قائم ڪرڻ مان هي فائدو آهي ته لاطيني بادشاهي سلسلي جي روايتي تاريخ ۾ جيڪي ڪجهه ناقابل فهم خصوصيتون آهن، سي انهيءَ سڌي سادي ۽ فطرتي طريقي سان صاف سمجهه ۾ اچي وڃن ٿيون. چنانچه اهي روايتون جيڪي ٻڌائين ٿيون ته لاطيني بادشاه "ڪنٽارين" مائن ۽ "ديوتا" پيئرن مان چمندا هئا، ڪجهه زياده قابل فهم ٿي پون ٿيون. جو ته انهن قصن تان جڏهن ڏند ڪٿائن جو پڙدو هٽائجي ٿو، تڏهن اهي هن کان زياده ٻيو ڪو به مطلب نه ٿيون رکن ته هڪ عورت کي ڪنهن نامعلوم مرد مان ٻار ٿيو آهي، ۽ پيءُ جي نالي جي متعلق اها غير يقيني حالت عزازت جي ضرف انهيءَ سرشتي ۾ موجود رهي سگهي ٿي، جنهن ۾ پيءُ جي حيثيت کي بلڪل نظر انداز ڪيو وڃي. لاطيني بادشاهن جي جنم وقت جڏهن سندن

پيئر واقعي نامعلوم هنا، ته پوءِ اها حقيقت هن طرف اشارو ڪري ٿي ته يا ته شاهي خاندان ۾ اخلاقي پستي عام جام هئي، يا ڪن خاص موقعن تي، جڏهن مرد ۽ زالون ڪنهن خاص موسم ۾ اوائلي دور جي عام جنسي آزاديءَ ڏانهن واپس ورندا هئا، تڏهن اخلاقي قاعدن جي گرفت ڪي خاص طرح ڍلو ڇڏيو ويندو هو. معاشري جي ڪن ارتقائي منزلن تي اهڙي قسم جون تقريبون غير معمولي ڪينهن، جڏهن مختلف فرقن ۽ جنسن جي تفاوتن کي پس پرده ڦٽو ڪيو ويندو هو. يورپ جي تقريباً هر ملڪ ۾ انهن جا نشان، جيڪڏهن ناتال جي تقريب ۾ نه، ته "مي-ڊي" ۽ "وٽسنتائيڊ" جي موقعن تي گهٽي زماني تائين باقي رهندا آيا. اهڙي ذري گهٽ گاڏڙ ساڏڙ جنسي ميلاپ جي نتيجن مان چاول پارن ڪي، جي انهيءَ قسم جي تقريبن جي خصوصيت هوندا آهن، قدرتي طرح انهيءَ ديوتا جي پٽن جي حيثيت ۾ پالي وڏو ڪيو ويندو هو، جنهن جي نالي ۾ اها خاص تقريب ملهائي ويندي هئي.

هن باري ۾ هيءَ ڳالهه اهميت واري معلوم ٿئي ٿي ته روم ۾ عامي ساٺهو ۽ ٻانها وچ اونهاري واري ڏينهن (۳۰ جون تي) خوشيءَ ۽ بد مستيءَ جي هڪ تقريب ملهائيندا هئا، جنهن ڪي "ٻاه سان چاول بادشاه سرويس ٽوليس" سان خاص طرح وابستہ ڪيو ويندو هو، ۽ اهو جشن فارچونا ديويءَ جي اعزاز ۾ ملهايو ويندو هو، جا سرويس سان اهڙي محبت ڪندي هئي، جهڙي ايگيريا پري نوما بادشاه سان. انهيءَ موسم ۾ جيڪي دلچسپ خوشيون ملهايون ويندیون هيون، تن ۾ پيادل دوڙ ۽ ٻيڙين جي شرط شامل هيون، ٽائبر درياه ان وقت گلن جي هارن سان سينگاريل ٻيڙين سان خوبصورت معلوم ٿيندو هو، جن ۾ نوجوان شراب جا دنگ ويٺا لٽيندا هئا. اها تقريب وچ اونهاري جو اهو جشن معلوم ٿئي ٿو، جنهن ۾ امير ۽ غريب جو فرق ڪونہ رهندو هو ۽ ٻئي حقيقي ڏڻ جي جواب ۾ ملهايو ويندو هو، جو وچ سياري ۾ ايندو هو. جديد يورپ ۾، جيئن اسان ڪي اڳتي هلي معلوم ٿيندو،

"مبسمر" (يا اونهاري) جو وڏو جشن خاص طرح "عاشقن ۽ ماه جو جشن" ٿي رهيو آهي، ان جي سڀني خصوصيتن مان هڪ عاشق معشوقن جي جوڙين ٺاهڻ جي آهي، جي هٿ ۾ هٿ ڏيئي ماه جي مچن مٿان ٽپا ڏيندا آهن يا ماه جي شعلن مٿان هڪٻئي ڏانهن گل اڇلائيندا آهن، ۽ انهيءَ پراسرار موسم ۾ جيڪي گل ڦٽندا آهن، تن مان عشق و محبت ۽ شاديءَ مرادي ۽ جا گهٽيئي شگون ۽ فالون ڪڍيون ويندڙيون آهن. سال جو اهو وقت گلاب جي گلن ڦٽڻ ۽ پيار ۽ محبت جي ايرڻ جو آهي. ان جي باوجود، جديد دور ۾ اهڙين تقريبن جي حسن آفريني ۽ معصوميت سبب اسان کي هن حقيقت کان بيخبر نه ٿيڻ گهرجي ته اوائلي دورن ۾ انهن جون خصوصيتون اڄ جهڙيون سنجيده ۽ مهذب نه هونديون هيون، ۽ اهي ان زماني ۾ جيئن هيون، شايد اهوئي انهن جو جوهر ۽ خاص مقصد هوندو هو. درحقيقت ايستونيا جي گهٽ مهذب ڪرمين کاسبين ۾ اهي خصوصيتون اڄ ڏينهن تائين نه، ته تازي گذريل زماني تائين ته پڪ موجود رهيون آهن. رومين جي "مبسمر" واري جشن جي هڪ ٻي خصوصيت خاص طور قابل توجه آهي. انهيءَ ڏينهن تي گلن جي هارن سان سينگاريل ٻڙين ۾ ويهي درياه ۾ سير ڪرڻ مان ثابت ٿئي ٿو ته اها رسم ڪنهن حد تائين "پاڻيءَ جي تقريب" هئي، ۽ پاڻيءَ، جديد دور تائين، "مبسمر ڊي" جي رسمن ۾ هڪ خاص ڪردار ادا ڪيو آهي، جنهن مان هيءَ ڀالهه سمجهه ۾ اچي ٿي ته جو ڪليسا انهيءَ پراڻيءَ بت پرستانه رسم مٿان ڏڪ وجهڻ لاءِ ان کي نئين سينٽ جان ڊي بپٽسٽ* سان وابسته ڪيو آهي.

لاطيني بادشاهن متعلق جيڪو هيءَ شڪ آهي ته اهي محبت جي اهڙن ساليانن جشنن جي عياشيءَ جي پيداوار هوندا، سو لازمي طور محض هڪ قياس آهي، جيتوڻيڪ نوما بادشاه جو پاريليا جي ميلي ٽي روايتي جنگ، جڏهن ريڍار موسم بهار جي باهين جي مچن مٿان ائين ٽپندا هئا، جيئن مبسمر وارين باهين مٿان عاشق

* هڪ مشهور اوائلي عيسائي مبلغ.

۽ معشوق ٿپ ڏيندا هئا، انهيءَ انوبان کي امکان جو جهکو رنگ ڏيئي وجهي ٿو، پر اهو ممکن آهي ته انهن بادشاهن جي ٻيئرن جي متعلق غير يقيني حالت انهن جي موت کان گهڻو عرصو پوءِ پيدا ٿي هجي، جڏهن انهن جون شخصيتون ڏند ڪٿائن جي هوائي دنيا ۾ تحليل ٿي ويئون، ۽ هن ڏسجندڙ وائسجندڙ فاني دنيا کان آن تخيلاتي ابدي عالم تائين پهچندي، انهن قسم قسم جُون ناقابل اعتبار، عجيب و غريب ۽ غير حقيقي صورتون ۽ پيڪيدار رنگتون اختيار ڪيون. جيڪڏهن هو انهيءَ ملڪ ۾، جنهن ۾ هو حڪومت ڪندا هئا، غير ملڪي لڏي آيل، اجنبي، يا زائر هئا، ته پوءِ هيءَ قدرتي گالهه آهي ته روم جا باشندا انهن جو حسب نسب ٿوري عرصي کان پوءِ فراموش ڪري ڇڏين، ۽ ان کي وساريڻ بعد، ان جي بجاءِ کين زياده رنگين ۽ شان و شوڪت واري بنياد سان نوازي، سچائيءَ ۽ حقيقت جي ڪوٽ کي پيڪيدار ڪوڙ سان ڀرڻ جي ڪوشش ڪن. ائين ڪرڻ سان انهن کي آخرين طرح ديوتائي درجي تي رسائڻ جو کين نه فقط ديوتائن جو اولاد پر بذات خود ظاهر ظهور ديوتا جي حيثيت ۾ ظاهر ڪري ٿو، پاڻ زياده آسان ٿي ٿي پيو- هنن پاڻ ته پنهنجيءَ زندگيءَ جي دوران ۾ ئي، جيئن اسان کي معلوم آهي، درحقيقت پنهنجي لاءِ خود ديوتا هڻڻ جي دعويٰ ٿي ڪئي.

جيڪڏهن لاطينين ۾ شاهي نسل واريون عورتون همیشه اباڻي گهر رهنديون هيون ۽ کين پئي نسل ۽ اڪثر پئي ملڪ جي ماڻهن سان پرڻايو ويندو هو، جي مقامي شهزادين سان شادي ڪرڻ سبب، بادشاهن جي حيثيت ۾ آئي ويهي حڪمراني ڪندا هئا، ته پوءِ اسين نه فقط هيءَ گالهه سمجهي سگهون ٿا ته جو رڳو جو تاج غير ملڪين جي حوالي ٿيندو رهيو، پر هيءَ حقيقت به سمجهي سگهون ٿا ته آلبا جي بادشاهن جي سالن جي فهرست ۾ ڏاريا نالا جو شامل ٿيل آهن. معاشري جي اهڙيءَ حالت ۾، جتي امارت ۽ خاندان فقط عورتن ذريعي شمار ڪيو وڃي - ٿين

لفظن ۾ جتي ماڻهو جو بنياد سيکجهه هجي ۽ پيءُ جو بنياد کان
حيثيت نه رکي اتي اعليٰ کان اعليٰ خاندان جي چوکرين کي
گهٽ خاندان وارن، حتيٰ ڪ غير ملڪين ۽ پاڻهن سان به، ڳنڍڻ
۾ ڪوبه عار ڪونه ڪيو ويندو هوندو، بشرطيڪ اهي مرد بذات
خود موزون سائي معلوم ٿيندا هجن. درحقيقت، مقصد فقط هيءُ
آهي ته شاهي نسل، جنهن تي رعايا جي آسودگيءَ ۽ رعايا جي
خود زندگيءَ جو دارومدار سمجهيو وڃي ٿو، صالح ۽ ذي حيات
نموني سان قائم ۽ دائم رکيو وڃي، ۽ انهيءُ مقصد لاءِ ضروري
آهي ته شاهي خاندان جون عورتون اهڙن ماڻهن سان شادي ڪري
پار چڙهن، جي ماڻهو، اوائلي معاشري جي معيار مطابق، پاڻ پيدا
ڪرڻ جو اهم فرض پوريءَ طرح ادا ڪرڻ لاءِ جسماني ۽ دماغي
طور ان جا اهل هجن. چنانچه سماجي ارتقا جي انهيءُ منزل
تي بادشاهن جي شخصي لياقتن کي تمام وڏي اهميت ڏني ٿي
ويئي. جيڪڏهن هو، پنهنجي شاهي خاندان جي ڪنوارين
وانگر پاڻ به ڪنهن شاهي نسل جا هئا، ته بهتر، پر هروپرو اهو
ضروري نه هو ته هو پاڻ به شاهي خاندان جا هجن.

روم وانگر ايٿنس ۾ به اسان کي تخت جي ورثي لاءِ شاهي
خاندان جي شهزادين سان شادي ڪرڻ جي ضرورت جا آثار ملن
ٿا، چوته ايٿنس جي انتهائي قديم بادشاهن مان "سيڪراپس" ۽
"ائمفڪٽيان" نالن جي ٻن بادشاهن پنهنجن پيشرو بادشاهن جي
ڌيئرن سان شادي ڪئي هئي. انهيءُ روايت جي گهٽي قدر
پختيءُ شهادت ذريعي تصديق ٿئي ٿي، جنهن مان ثابت ٿئي ٿو ته ايٿنس
۾ "مردانه پشت جي بادشاهيءُ" کان اڳ "زنانه پشت جي
بادشاهيءُ" جو سرشتو مروج هو.

ازانسواءِ جيڪڏهن آءٌ هن قياس ڪرڻ ۾ صحيح آهيان ته
قديم لاطيني بادشاهن ۾، شاهي خاندانن وارا پنهنجين ڌيئرن کي
گهرن ۾ رکندا هئا ۽ پٽن کي ٻين شهزادين سان شادين ڪرڻ
۽ انهن جي ماڻهن تي حڪومت ڪرڻ لاءِ باهر موڪليندا هئا،

تہ پوءِ هي نتيجو ازخود نڪري ٿو تہ پيءُ جي پشت .وارو نسر اولاد پشت بپشت جدا جدا ملڪن ۾ حڪومت ڪندي ڏسڻ ۾ ايندو. قديم يونان ۽ قديم سڀيڻن ۾ واقعي ائين ٿيندو معلوم ٿئي ٿو، جنهن مان اسين بجا طور هي نتيجو اخذ ڪري سگهون ٿا تہ اها رسم يورپ جي آرين نسل جي هڪ کان وڌيڪ شاخن ۾ مروج هئي. متعدد يوناني روايتن ۾ ٻڌو ويو آهي تہ ڪيئن هڪ شهزادو پنهنجو مادر وطن ڇڏي، ڪنهن دور دراز ملڪ ۾ وڃي پهتو، بادشاه جي ڌيءُ سان شادي ڪيائين، ۽ اتي ئي حڪومت جو وارث بنجي ويهي رهيو. شهزادن جي انهيءَ ترڪ وطن لاءِ قديم يوناني مصنفن انيڪ سبب ڏنا آهن، جن مان هڪڙو اڪثر هيءُ آهي تہ بادشاه جي پٽ کي قتل جي الزام ۾ ملڪ کان نيڪالي ڏني ويئي هئي. هن مان اهو تہ سمجهه ۾ اچي ٿو تہ هو پنهنجي ملڪ مان ڇو ڀڄي ويو، پر اهو هن ڳالهه جو سبب نٿو ٿي سگهي تہ هن نيٺ وڃي ڪنهن غير ملڪي بادشاهيءَ تي حڪومت ڇو ڪئي. اسان کي هيءُ شڪ پوي ٿو تہ اهڙا سبب بعد ۾ مصنفن جا ايجاد ڪيل آهن، جي هن ڳالهه تي هريل هئن سبب تہ رواجي طرح سان پيءُ جو ورڻو پٽ کي ملڻ گهرجي، ملڪ جي تاريخ ۾ ان جي برخلاف ايترين ساريون روايتون کي ڏسي ڪري، جن موجب بادشاهن جي پنهن وطن ڇڏي پرڏيهي بادشاهين ۾ وڃي حڪومت ڪئي هئي، اڇي هن مشڪل ۾ قائا تہ ان عجيب و غريب صورتحال جي هو ڪهڙي سمجهاڻي پيش ڪن. اسڪنڊينويا جي روايتن ۾ به اسان کي ساڳين رسمن جا آثار ملن ٿا. چو تہ اسان پڙهيو آهي تہ ڊينرن جي مڙسن پنهنجن شاهي سهرن جي بادشاهين مان حصو حاصل ڪيو، حالانڪ انهن سهرن کي پنهنجا پٽ به هئا.

خاص طرح "سهڻن وارن واري هئرولڊ" کان اڳ جي پنجن پشتن جي دوران ۾، جيئن "هيم اسڪرنگلا" يا "ناروي جي بادشاهن جا دليرانا ڪارنامه" ڪتاب ۾ ذڪر آهي، "ينگلنگر" خاندان جي مردن، جو خاندان سڀيڻن کان آيل ڇيو وڃي ٿو، ناروي جي مقامي

بادشاهن جي ڏيئرن سان شاديون ڪري اتان جا ڪم از ڪم ڇهه صوبا حاصل ڪيا هئا.

چنانچ معلوم ائين ٿئي ٿو تہ آريہ نسل جي ڪن قومن ۾ سندن معاشرتي ارتقا جي ڪنهن منزل تي، عورتن ۽ نہ مردن، جي خون کي ئي شاهي خون جي موروثيت جو ذريعو سمجهيو ويندو هو، ۽ هر پشت ۾ لازمي طور ڪنهن ٻئي خاندان ۽ اڪثر ٻئي ملڪ جي مرد کي، جو شهزادين سان ڪنهن هڪڙيءَ سان شادي ڪندو هو، ان شهزاديءَ جي ملڪ ۽ قوم جي حڪمراني ۽ بادشاهي حوالي ڪئي ويندي هئي. لوڪ ڪهاڻين جو هيءُ عام واقعو جنهن ۾ ٻڌايو ويندو آهي تہ ڪيئن هڪ خوش‌قسمتيءَ جو متلاشي، ڪنهن اجنبي ملڪ ۾ پهچي، بادشاه جي ڏيءَ جي ڄاڻ ۽ ان سان گڏ بادشاهيءَ جو اڌ يا سڄي بادشاهي حاصل ڪري ٿو. اهڙيءَ ئي ڪنهن حقيقي رسم ۽ دستور جو رهيل نشان معلوم ٿو ٿئي.

جتي اهڙي قسم جون رسمون ۽ خيال عام جام هجن، اتي ظاهر آهي تہ بادشاهت شاهي خاندان جي عورت سان شادي ڪرڻ جو هڪ لازمي حصو آهي. ڊينمارڪ جو قديم تاريخ نويس، سئڪسو گرئميٽيڪس، بادشاهيءَ جو اهڙو نظريو اسڪانڊنيوين جي ڏند ڪٿائن جي هڪ راڻيءَ، هرميونرود، جي زباني نهايت سليقي سان بيان ڪري ٿو. "درحقيقت هوءَ راڻي هئي،" هرميونرود چوي ٿي، "۽ جيڪڏهن سندس جنس آڻا نہ هجي ها، تہ هوءَ هڪ بادشاه هئي." پر نہ، (۽ هيءَ تہ ان ڪان ۾ زوردار حقيقت آهي) جنهن ڪي به هن پنهنجي بستري جي قابل سمجهيو، اهو هڪدم بادشاه ٿي پيو ۽ هن پنهنجي بادشاهي پاڻ سان گڏ ان جي سپرد ڪئي. اهڙيءَ طرح سندس اختياريءَ ۽ اقتدار جو ڏنڊو ۽ سندس هٿ هميشه گڏو گڏ هوندا هئا." اهو بيان هن ڪري ايڏا به زياده اهميت وارو آهي، جو انجي ذريعي انهن کي اسڪانڊنيوين جي بادشاهن جي اصلي رسم و رواج جو عڪس ملي ٿو. تاريخ نويس "بيڊي" جي شهادت

مان پڻ اسان کي معلوم ٿئي ٿو ته جڏهن به حڪومت جي ورثي جي باري ۾ ڪو شڪ شبهو پيدا ٿيندو هو ته اسڪالنڊ جا قبائلي مردانه پشت مان نر پر هميشه زنانه پشت مان بادشاه جو انتخاب ڪندا هئا.

شاهي رشتي ۽ تخت و تاج لاءِ جيڪي شخصي خوبيون ۽ اوصاف ڪنهن ماڻهوءَ جي مقبول ٿيڻ جي لاءِ ضروري هئا، سي لازمي طور ان وقت جي عام خيالن ۽ بادشاه يا سندس نعم‌البدل جي سياءَ ۽ اخلاق مطابق الڳ الڳ هوندا، پر هي قياس ڪرڻ واجبي ٿيندو ته ان اعزاز واسطي اوائلي معاشري ۾ جسماني قوت ۽ خوبصورتيءَ کي اڪثر اولين ترجيح ڏني ويندي هوندي.

ڪڏهن ڪڏهن معلوم ٿئي ٿو ته شهزاديءَ جي ڀانهن ۽ تخت و تاج جو حق ڊوڙ ذريعي طي ڪيو ويندو هو. ليبيا جي آلتيمي خاندان وارا بادشاهي انهيءَ کي ڏيندا هئا، جو ڊوڙ ۾ سيني کان زياده تيز هوندو هو. قديم جرمن قوم وارن ۾ اميري درجي جا اميدوار گهوڙي تي چڙهي، بادشاه ڏانهن ڊوڙندا هئا، ۽ جيڪو سيني کان اڳ ۾ ان وٽ پهچي ويندو هو، تنهن کي امير ٻڌايو ويندو هو. هڪ روايت مطابق اولمپيا* ۾ سيني کان اوائلي راندين اينڊيمين T منعقد ڪيون هيون، جنهن پنهنجن پٽن کي تخت حاصل ڪرڻ لاءِ ڊوڙ پيچارائي هئي. جيو وجي ٿو ته سندس قبر ڊوڙ جي انهيءَ ميدان جي هڪ ڪناري تي هئي، جتان ڊوڙ ۾ حصو وٺندڙ پڳا هئا. "پيلوپس ۽ هوڊيميا" جو مشهور يوناني قصو شايد فقط انهيءَ ڏند ڪٿا جي هڪ ٻي روايت آهي جنهن موجب مشهور

---

* تاريخ کان اڳ جي دور جو هڪ مرڪز، جتي يونانين جي عقيدي موجب ديوتا رهندا هئا. بعد ۾ اتي راندين ۽ ڪيلن جا عام مقابلا ڪيا ويندا هئا.

T زيوس ديوتا جو پوٽو، جنهن جي لاءِ عام اعتقاد هو ته چند سئن سوهت هو زيوس ڪيس مڪمل آزادي ڏني ڇڏي ته جا شي طلبي سا ڪيس ملي، تنهن تي هن گهر ڪئي ته مون کي هميشه مٺي گهري نند ملي، جيئن سدائين جوان ۽ خوبرو رهان.

آهي تہ اولهپيا ۾ پهريون ڊوڙ جون شرطون جنهن انعام لاءِ ڇاپيون ويون هيون، سو بادشاهيءَ جي انعام کان سواءِ ٻيو ڪو انعام ڪونہ هو.

اهي روايتون شايد ڪنوار حاصل ڪرڻ لاءِ ڊوڙ ڇاڻ جي حقيقي رسم جو ڏس ڏيئي رهيون آهن، ڇو تہ اهڙي رسم دنيا جي مختلف قومن ۾ اڃا تائين بہ موجود ٻيئي ڄائنجي، جيتوڻيڪ عملي صورت ۾ هاڻي اها بگڙيل حالت ۾ ۽ محض نالي ماتر وڃي بچي آهي. چنانچہ "هڪ اهڙي ڊوڙ آهي، جنهن کي 'عشق جي ڊوڙ' ڏيو ويندو آهي، ان کي ڪرگهيز نسل وارن جي شاديءَ جي تقريب جو هڪڙو حصو سمجهڻ گهرجي. انهيءَ رسم مطابق ڪنوار کي هڪ مضبوط چهبڪ هٿ ۾ ڏيئي، تيز گهوڙي تي سوار ڪيو ويندو آهي، ۽ پوءِ سڀئي نوجوان، جي ان جي پانهن حاصل ڪرڻ جي خواهش رکندا آهن، سندس پويان پوندا آهن. هن جي پانهن انهيءَ کي انعام طور ڏني ويندي آهي، جو ڪيس پڪڙڻ ۾ ڪامياب ٿيندو آهي، ۽ ڪيس پنهنجي گهوڙي کي بيحد تيز ڊوڙائڻ لاءِ مهميز طور استعمال ڪرڻ کان علاوه، پنهنجي چهبڪ کي اهڙن عاشقن تي ڀرپور طاقت سان استعمال ڪرڻ جو حق پڻ حاصل هوندو آهي، جي ڪيس ناپسند هوندا آهن. ۽ ممڪن آهي تہ هوءَ فقط انهيءَ اميدوار کي موقعو ڏيندي، جنهن کي هن اڳيئي پنهنجيءَ دل ۾ منتخب ڪري ڇڏيو هوندو". ڪنوار حاصل ڪرڻ لاءِ ڊوڙ جو رواج شمال مشرقي ايشيا جي ڪورياڪ قوم وارن ۾ بہ آهي. اها رسم هڪ وڏي تنبوءَ ۾ ادا ڪئي ويندي آهي، جنهن جي چوڌاري مسلسل گول چڪر جي صورت ۾ متعدد جدا ڪمرا جن کي "پولوگ" چيو ويندو آهي، ٺاهيا ويندا آهن. چوڪريءَ کي ڪجهہ وٽي ڏني ويندي آهي، ۽ جيڪڏهن هوءَ انهن سڀني ڪمرن مان گهوٽ جي هٿن ۾ قاسڻ کان پاڻ بچائي ٻاهر نڪري ايندي آهي، تہ ڪم از ڪم ان گهوٽ سان شادي ڪرڻ جي آزار کان ڇٽي پوندي آهي. ڇانوٽيءَ جون عورتون مرد جي رستي ۾ هر قسم جي رڪاوٽ وجهندڙون آهن، ڪيس ڪيرائيندڙون

آهن، سنهن چهن سان ڏکَ ٻڌندیون آهن، وغيره، جيئن ڪيس ڪامياب ٿيڻ جو گهٽ موقعو ملي ـ علاوه هن جي، جو چوڪريءَ جي پنهنجي مرضي هن سان شادي ڪرڻ جي هجي ۽ هوءَ ڪنهن ڪوليءَ ۾ هن لاءِ ترسي وبهي رهي. ٽيوڙن نسل جي سيني ڦوهن ۾ ٻه اهڙي ٿي قسم جي رسمن جي موجود گيءَ جو پتو ملي ٿو، چاڪاڻ ته جرمن، انگلو- سئڪسن ۽ نارس هولين ۾ "شاديءَ" لاءِ هڪ عام لفظ موجود آهي، جنهن جي معنيٰ آهي محض "ڪنوار لاءِ ڊوڙ"، ازانسواءِ، انهيءَ رسم جا ڪجهه نه ڪجهه آثار جديد دور تائين پڻ زنده رهندا پئي آيا آهن.

چنانچه معلوم ٿئي ٿو ته ڪنهن ٻ چوڪريءَ ۽ خاص طرح شهزاديءَ سان شادي ڪرڻ جو حق، گهٽو ڪري زور آزمائيءَ جي ڪنهن مقابلي ۾ انعام طور ٿي ڏنو پئي ويو آهي. ان ڪري هن ڳالهه ۾ ڪو، عجب ڪرڻ جو سبب ڪونه ٿو نظر اچي ته رومي بادشاهن، پنهنجن ڏيئرن جي ٻانهن ڏيڻ کان ٻيشتر پنهنجن ٽيندڙ نائين ۽ جانشينن جي شخصي خوبين کي آزمائڻ لاءِ قديم زماني جي انهيءَ رسم جو سهارو ورتو هجي، جيڪڏهن منهنجو نظريو صحيح آهي، ته پوءِ پڪ ٿي پڪ رومي بادشاه ۽ سندس راڻي، جيوپيٽر ۽ سندس رفيقهٔ حيات ديويءَ جو، سانگ رچائيندا هٿا ۽ هر سال هن مقصد سان مقدس شاديءَ جون سڀ رسمون ادا ڪندا هٿا ته جيئن فصل پلا ٿين ۽ ماڻهن ۽ مال وڃهه جو نسل وڌي ۽ ويجهي. اهڙيءَ طرح هو اهو ڪجهه ڪندا هٿا، جو ٽين شمالي علائقن ۾، قديم زماني ۾، مئي جي بادشاه ۽ مئي جي راڻيءَ کي ڪرٽو پوندو هو. هاڻي اسان هن ڪان اڳ ڏسي آيا آهيون ته "سي-ڊي" جي سانگ رچائيندي، "مئي جي بادشاه" جي ڪردار ادا ڪرڻ ۽ "مئي جي راڻيءَ" سان "شادي ڪرڻ" جي حق جو فيصلو، ڪن وقتن تي، جسماني زور آزمائيءَ ۽ خاص طرح گهوڙي ڊوڙ، وسيلي طي ڪيو ويو آهي. ممڪن آهي ته اها "شادي" ڪنهن اهڙيءَ پراڻيءَ رسم ۽ دستور جو آثار هجي، جنهن جو اسان تازو

متي بيان ڪيو آهي ـ اها رسم جا شاديءَ جي اميدوار جي آزمائش لاءِ ادا ڪئي ويندي هئي. بادشاه جي حالت ۾ اهڙي آزمائش، واجبي طور، خاص سختيءَ سان ورتي ويندي هوندي ته جيئن ڪوبه شخصي نقص انهن مقدس سائن سوٽن ۽ رسمن رواجن جي ادائگيءَ کان هن کي قاصر نه بڻائي وجهي، جن تي، سندس ملڪي ۽ فوجي فرضن ادا ڪرڻ کان به زياده حد تائين، قوم جي آسودگيءَ ۽ سلامتيءَ جو دارومدار سمجهيو ويندو هو. هن کان هيءَ تقاضا ڪرڻ به هڪ قطرتي امر هو ته هو ساڳيءَ آزمائش سان پار پوڻ جو سيني جي روبرو وقت بوقت مظاهرو ڪري ثابت ڪري ڏيکاري ته هو پنهنجي اعليٰ منصب جي بجا آوري جو اڃا تائين اهل هو. انهيءَ ميعادي آزمائش جو باقي رهيل نشان شايد انهيءَ رسم جي صورت ۾ رهجي ويل ٿو پائجي، جنهن کي "بادشاه جي پاڄ" ("ريگي فيوگم") چوندا هئا، ۽ جا روم ۾ شاهي دور تائين هرسال ملهائي ويندي هئي. هر سال فبروريءَ جي چوويهين تاريخ "ڪوميٽيم" ۾ هڪ قرباني ڪئي ويندي هئي، ۽ اها جڏهن پوري ٿيندي هئي، تڏهن "مقدس رسمن جو ادا ڪندڙ بادشاه" "فورم" مان اڪيلو پڇندو هو. اسين هي قياس ڪري سگهون ٿا ته "بادشاه جي پاڄ" دراصل "سالياني بادشاهي" حاصل ڪرڻ لاءِ ڊوڙ هئي، جنهن ۾ سيني کان تيز ڊوڙندڙ کي بادشاهي انعام طور ڏني ويندي هئي. سال جي اختتام وقت بادشاه ٻئي سال جي بادشاهيءَ حاصل ڪرڻ لاءِ وري به ڊوڙي سگهيو ٿي، حتيٰ ڪ ڪنهن سال هو ڊوڙ ۾ هارائي ويهي، ۽ تخت تان لاٿو وڃي يا بنهه قتل ڪيو وڃي. انهيءَ طرح آوائلي وقت ۾ جيڪا ڊوڙ هئي، تنهن آخرڪار "پاڄ" ۽ "پٽيان پوڻ" جي صورت وڃي اختيار ڪئي. بادشاه کي وٽي ڏيڻ ۾ ايندي هئي، هو ڊوڙندو هو ۽ سندس حريف ان جي پٽيان پوندا هئا، ۽ جيڪڏهن هو پڪڙجي پوندو هو ته ڪيس تاج ترڪ ڪرڻو پوندو هو، ۽ ٽي سگهي ٿو ته ڪيس سيني کان زياده تيز قدم. واري اميدوار کي پنهنجو عهدو ڏيڻو پوندو هو. گهڻي وقت

گذرڻ کان پوءِ، کو حوصلي ۽ همت وارو ماڻهو پاڻ کي مستقل طور تخت تي قائم رکڻ ۽ سالياني ڊوڙ يا پاڄ کي نالي ماتر ۽ خالي دستور ۾ تبديل ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو هجي، جيئن تاريخي دور ۾ ان جي اهائي صورت رهندي پئي آئي آهي. انهيءَ "بادشاه جي پاڄ" واريءَ رسم مان بعضي روم جي بادشاهن جي جلاوطنيءَ جي يادگار جو مقصد پئي ڪيئن ويو آهي؟ پر معلوم ٿئي ٿو ته اهو محض بعد جو ايجاد ڪيل خيال آهي، جو هڪ اهڙيءَ رسم جي سمجهاڻيءَ فراهم ڪرڻ خاطر گهڙيو ويو، جنهن جو اصلي مقصد ۽ مفهوم بنهه فراموش ٿي چڪو هو. هن ڳالهه جو زياده امڪان آهي ته "مقدس رسمن جو بادشاه" ائين ڪرڻ سان محض هڪ قديم رسم جي پوئواري ڪري رهيو هو، جا شاهي دور ۾ سندس پيشرو بادشاه هر سال ادا ڪندا هئا. انهيءَ رسم جو اصل مقصد گهڙو هو، ان لاءِ شايد هميشه محض قياس آرائيون ٿي ٿيندیون رهن: ۽ اُن جي هيءَ سمجهاڻي پڙهندڙن لاءِ مٿي پيش ڪندي، مون کي هيءَ انتهائي احساس رهيو آهي ته مسئلو بذات خود ڪيڏو نه مشڪل ۽ منجهائيندڙ آهي.

چنانچ، جيڪڏهن منهنجو نظريو درست آهي، ته پوءِ روميءَ بادشاه جي سالياني فراري يا پاڄ (جنهن جو ذڪر تاريخن ۾ موجود آهي) انهيءَ وقت جو هڪ قديم آثار هئي، جڏهن بادشاهت شهزاديءَ جي ٻانهن سان گڏ ڪامياب جانباز يا جنگجو جوڌي کي هر سال بطور انعام ڏني ويندي هئي، ۽ جو ان کان پوءِ (هم آهنگ جاڏوءَ طور) پنهنجي راڻيءَ سان گڏ، ديوتا ۽ ديويءَ جو ڪردار ادا ڪندي "مقدس شاديءَ" جي رسم ملهائيندو هو، ته جيئن روءِ زمين جي آبادييءَ ۽ ساوڪ جي ضمانت ۽ خاطري رهي. چنانچ، جيڪڏهن آءٌ هن قياس کي ۾ درست آهيان ته تمام قديم دور ۾ اوائلي لاطيني بادشاه ديوتا جو ڪردار ادا ڪندا هئا ۽ انهيءَ حيثيت ۾ کين دستوري طرح قتل ڪيو ويندو هو، ته پوءِ اسان انهن جي زندگين جي پراسرار ۽ تشدد آميز پڇاڻين جي منطق کي زياده

آساني ۽ سان سمجهي سگهون ٿا. جي اسان کي معلوم آهي تہ منجهائن اکثر بادشاهن جي تقدير ۾ آيون هيون. اسان ڏٺو آهي تہ هڪ روايت مطابق آلپا جي بادشاهن پان هڪ کي، جيوپيٽر ديوتا جي گجگوڙ جي نقل ڪرڻ جي گستاخي جي پاداش ۾ آسماني وڄ هٿان ڪرڻ سبب موت جو منهن ڏسڻو پيو. روميولس لاءِ چيو ويندو آهي تہ هو ايئنيس وانگر غائب ٿي ويو، يا کيس انهن اميرن ٽڪرا ٽڪرا ڪري ڇڏيو، جن کي هن ناراض ڪيو هو، ۽ جولاءِ جي ستين تاريخ، جنهن تي هو هن فاني دنيا مان غائب ٿي ويو، هڪ تقريب جو ڏينهن هو، جا کن گالهين ۾ "سٽرنيليا"* واري ۽ تقريب جهڙي هئي. جو تہ انهي ۽ ڏينهن ڪنيزن کي ڪي عجيب و غريب آزاديون ڏنيون ويون هيون، ۽ اهي آزاد عورتن جا ڪپڑا پائي، خواتين ۽ بيگمن وانگر ملبوس ٿي، انهي ۽ چمڙاپوش ۾ شهر کان باهر ويون هيون، ۽ رستي تي جيڪي ۾ سندن سامهون پئي آيا، تن تي هنن ٺوليون ۽ طعن و لعن پئي ڪئي، ۽ پاڻ ۾ جهڙو فساد ڪري هڪپئي کي پٿر ۽ ڏڪ هٽندڙون پئي ويون. ٻيو رومي بادشاه، جو تشدد آميز موت جو شڪار ٿيو هو، ٽائيس هو، جو رومولس جو فرقي-يائي هو. جيو وڄي ٿو تہ جڏهن هو "لئوپنيم" ۾ پنهنجن ابن ڏاڏن جي ديوتائن کي عام ماٺهن جي موجودگيءَ ۾ قرباني پيش ڪري رهيو هو، تڏهن ڪن ماٺهن، جن کي هن ناراض ڪيو هو، کيس قرباني ۽ وارين چرين ۽ لوهي سيخن سان، جيڪي انهن قربانگاه تان زوري ۽ ڪٽي ورتيون هيون، پورو ڪري ڇڏيو. هن جي موت جي موقعي، سر زمين ۽ نموني مان هي اندازو ٿئي ٿو تہ انهي ۽ ڪوس جو مقصد قرباني هو ۽ نہ قتل. نوما جي جانشين، ٽيولس هوسٽيليس، لاءِ وري عام طرح سان چيو ويندو آهي تہ کيس وڄ ماريو هو، پر گهڻن جو رايو هو تہ کيس انڪس مارشيس

* رومين جو هڪ وڏو ڏڻ جو سٽرن يا رب‌النوع ۽ کيتي ۽ آبادي ۽ جي ديوتا ۽ جي اعزاز ۾ ۱۷ ڊسمبر کان سانده ست ڏينهن ملهايو ويندو هو.

جي هشيءَ تي قتل ڪيو ويو هو، جيڪو ڪانئس پوءِ حڪومت جو ڏاڍي بنيو. خود نوما جو ذڪر ڪندي، جنهن جو وجود تقريبا هڪ ڏند ڪٿائي وجود آهي، ۽ جو پوڄاري بادشاهن منجهان هڪ هو، پلوٽارچ چوي ٿو ته "سندس شهرت جانشين بادشاهن جي خوش‌قسمتيءَ سبب وڌي، چو ٿه جن پنڇن هن ڪان پوءِ حڪومت ڪئي، تن مان پوئين ڪي تخت تان لاٿو ويو ۽ هن پنهنجا پويان ڏينهن جلاوطنيءَ ۽ گذاريا، ۽ باقي ڇئن مان ڪو هڪ به فطرتي موت ڪونه مئو، چو ته انهن مان ٽن ڪي قتل ڪيو ويو ۽ ٽولس هوسٽيليس ڪي آسماني وڄ پورو ڪيو."

رومي بادشاهن جي قتل ٿي مرڻ جي انهن ڏند ڪٿائن مان هي اندازو ٿئي ٿو ته جنهن مقابلي ذريعي هو تخت حاصل ڪندا هئا، سو ڪن وقتن تي محض ڏوڙ هئڻ بدران ڪو ويو موتمار مقابلو هوندو هو. جيڪڏهن ائين هو ته پوءِ روم ۽ نيميءَ جي درميان اسان جيڪا مشابهت ثابت ڪئي آهي، سا اڃا به زياده قريبتر اچي ٿي ٿئي. پنهي جاين تي، مقدس بادشاه، جي ديوتائن جا جيئرا جاڳندا نمائندا هئا، اهڙيءَ طرح ڪنهن باهمت ۽ وڏيڪ حوصلي رکندڙ ماڻهوءَ جي هٿان، جو انهيءَ مقدس عهدي لاءِ پنهنجي طاقتور بازوءَ ۽ تيز تلوار وسيلي پنهنجي "خدائي حق" ثابت ڪرڻ جي قابل هو، تخت نان محروم ٿي ۽ موت جو منهن ڏسي سگهيا ٿي. هن ۽ به ڪو عجب ڪونهي ته قديم لاطينين ۽ بادشاهيءَ جي دعويٰ جو فيصلو گهٽو ڪري دوبدو مقابلي ذريعي ڪيو ويندو هو، چو ته تاريخي دورن تائين امبريا جي علائقي وارا قبيلا پنهنجا خانگي جهيڙا باقاعدگيءَ سان مقابلي جي صورت ۾ ئي طي ڪندا هئا، ۽ جيڪو پنهنجي مخالف جي گردن ويڙهڻ ۾ ڪامياب ٿيندو هو، تنهن لاءِ سمجهيو ويندو هو ته هو پنهنجي حق کي مڪمل طور ثابت ڪري چڪو هو.

باب پندرهون

شاه بلوط جي پوڄا

شاه بلوط جيڪو وڻ يا شاه بلوط جي ديوتا جي پوڄا جو رواج يورپ جي آريه نسل جي سڀني قومن ۾ عام جام معلوم ٿئي ٿو. ٻيئي، يوناني ۽ اطالوي، انهيءَ وڻ کي ڪنهنجي وڏي ۾ وڏي ديوتا زيوس يا جيوپيٽر سان، جو آسمان، مينهن ۽ گجگوڙ جو ديوتا هو، وابستہ ڄاڻندا هئا. يونان جو قديم ترين ۽ شايد سڀني کان زياده مشهور آستانو ڊوڊونا وارو هو، جتي زيوس ديوتا جي پوڄا هڪ اهڙي شاه بلوط جي روپ ۾ ڪئي ويندي هئي، جنهن مان اڪثرين ۽ الهام جو ڪم ورتو ويندو هو. ڊوڊونا ۾ ٻئي سڄي يورپ کان وڌيڪ زوردار ۽ بار بار طوفان لڳندا رهندا آهن، اهي طوفان انهيءَ مقام کي اهڙي ديوتا جي قيام گاه لاءِ، جنهن جو آواز شاه بلوط جي پن جي سرسراهٽ ۽ آسماني گجگوڙ جي ٽڪائن ۾ برابر ٻڌڻ ۾ ايندو هو، وڌيڪ موزون بنائڻ جا ذميدار هئا. آستاني جي چوڪيدار جيڪي پتل جا گهنڊ هوا ۾ ٻَون ٻَون، ڇڙو آواز ملائيندا رهندا هئا. شايد انهيءَ گجگوڙ جي آواز جي نقل ڪرڻ لاءِ لڳايا ويا هئا، جيڪو آسپاس جي سخت ۽ ويران جبلن جي غير آباد لاهيڻ تي، جي انهيءَ پيانڪ ماڳري جي چوڪيدار ايا ٻيا هئا، هيبتناڪ ٽڪاءِ ۽ گاڇ ڪندي ٻڌڻ ۾ ايندو رهندو هو. اسان ڏٺو آهي ته يونيشيا ۾ شاه بلوط جي ديوتا ۽ ديويءَ، زيوس ۽ هيرا، جي مقدس شادي، اتان جون آسپاس واريون هم مذهب رياستون گڏجي وڏي ڏام ڏوم سان ملهائيندڙ هيون. آرڪيڊيا ۾ لائڪائيس جبل تي زيوس جو ڪردار شاه بلوط ۽ مينهن جي ديوتا جي حيثيت ۾، سندس پوڄاري

جي مينهن وسائڻ واري ٽوٽي ماني جنهن مطابق هو شاه بلوط جي ڪاري مقدس چشمي ۾ پوڙيندو هو، صاف طور ظاهر ٿئي ٿو ته مينهن جي ديوتا جي حيثيت ۾ زيوس اهو ديوتا هو جنهن کي يونانڊ مينهن لاءِ باقاعدي ياد ڪيندا هئا. ۽ اها بلڪل هڪ فطرتي ڳالهه هئي، جو تم گهٽو ڪري جيتوڻيڪ هميشه نه، هن جو آستانو انهن جبلن تي هوندو هو جتي ڪڪر ڪٺا ٿيندا آهن ۽ شاه بلوط جا وڻ اپرندا آهن. اٽينس جي قلعي ۾ هڪ اهڙو مجسمو رکيل هو جنهن ۾ ڊيڪاريل هو ته ڏرتي زيوس ديوتا کان مينهن جي خيرات پئي گهري ۽ خشڪسالي جي موسم ۾ اٽينس وارا بذات خود هي پرارٿنا ڪندا هئا: "مينهن وساءِ، مينهن وساءِ- اي پيارا زيوس، اٽينس وارن جي اناج واري ٻنين ۽ ميدانن تي مينهن وساءِ!"

زيوس ديوتا گجگوڙ وڄ ۽ مينهن تي پنهنجي فرمانروائي هلائيندو هو، اولمپيا ۾ ٻين هنڌن تي ان جي "آسماني-گولو" جي ٽالي سان پوڄا ڪئي ويندي هئي ۽ اٽينس ۾ شهر پناه ٻڌل وڄ جي ديوتا زيوس جي ٽالي ۾ قرباني جو چلهو ٽهيل هو جتي کي مها-پوجاري ويهي سال جي ڪن موسمن ۾ پارنس جبل جي چوٽي ڪان وڄ جو انتظار ڪندا هئا. ان کان علاوه جتي جتي وڄ ڪرندي هئي ۽ ان جي ڪري جيڪو زمين ٽڪر سڙندو هو آتي يوناني چوڌاري باقاعدي لوڙها ڏيئي ڇڏيندا هئا ۽ اهي ٽڪرا "نزول ٿيل زيوس" جي ٽالي ۾ يعني انهي ديوتا جي ٽالي ۾ جيڪو وڄ سان آسمان کان هيٺ آيو، مقدس سمجهيا ويندا هئا. اهڙن لوڙهن جي وچ ۾ قربانگاه تعمير ڪيا ويندا هئا جن تي قربانيون ڏنيون ويندیون هيون. قديم تحريرن ۾ ڪٿن مان اٽينس ۾ اهڙين متعدد جاين جي وجود جو پتو پوي ٿو.

چنانچ جڏهن قديم يوناني بادشاه زيوس ديوتا جي نسل مان هئڻ جي دعويٰ ڪندا هئا ۽ ان جي ٽالي سان ٻه سڏبا هئا، تم پوءِ اسان واجبي طور هي قياس ڪري سگهون ٿا ته هو پنهنجن

ماڻهن جي ڀلائيءَ يا دشمنن جي ضرر ۽ دهشت زدگيءَ لاءِ مينهن وسائڻ ۽ گجگوڙ ڪرڻ جا ديوتائي فرض ۽ پورا ڪندا هئا. ان باري ۾ "سالمونيس" جي روايت شايد انهيءَ قسم جي نندڙن نندڙن بادشاهن جي سڃي طبقي جي ڏهوائن جو عڪس پيش ڪري ٿي، جي پراڻي زماني ۾ يونان جي مٿانهن پٽن تي، جي سڃا شاه بلوط جي وڻن سان ڄاڻيا پيا هوندا هئا، پنهنجين پنهنجين مختصر اراضين تي بادشاهي ڪندا هئا.

سندن هر نسل آئرش بادشاهن وانگر، هينن ۾ به ڏرتيءَ کي ۽ جانورن کي سائي ڪرڻ جون اميدون رکيون ويندڙون هيون. اهي اميدون هو پنهنجي وڏي مائٽ، زيوس ديوتا، جي ڪردار ادا ڪرڻ کان سواءِ، جو شاه بلوط گجگوڙ ۽ مينهن جو عظيم ديوتا هو، ٻئي ڪهڙي نموني پوريون ڪري ٿي سگهيا؟ ظاهر آهي ته هو پاڻ کي بلڪل اهڙيءَ طرح ان جي شخصيت جو روپ سمجهندا هئا، جهڙيءَ طرح اطالوي بادشاه جيوپيٽر جي باري ۾ پاڻ کي سمجهندا هئا.

اٽليءَ ۾ هرهڪ شاه بلوط جو وڻ جيوپيٽر ديوتا جي نالي ۾، جو زيوس ديوتا جو اطالوي نعم البدل هو، مقدس هو، ۽ روم ۾ ڪئپيٽال ٽڪريءَ تي انهيءَ ديوتا جي، نه فقط شاه بلوط جي ديوتا جي حيثيت ۾، پر ساڳئي وقت مينهن ۽ گجگوڙ جي ديوتا جي حيثيت ۾ به، پوڄا ڪئي ويندي هئي. پراڻن زمانن جي نيڪ اعتقاديءَ ۽ پوين دورن جي بي اعتقاديءَ جو مقابلو ڪندي، جڏهن جنت کي ڪوبه جنت نه سمجهندو هو ۽ جيوپيٽر ڏانهن ڪو اک ڪٽي نه نهارندو هو، هڪ رومي مصنف لکي ٿو ته قديم زماني ۾ معزز عورتون پيرين اگهاڙيون، وار چوڙي ۽ دليون پاڪ صاف ڪري، ڪئپيٽال جي ڏاڪڻين چاڙهين تان مٿي چڙهنديون ۽ جيوپيٽر کان مينهن لاءِ دعا پنديون هيون. ۽ هو چوي ٿو ته، پوءِ آتي جو اتي هڪدم آسمان مان مينهن جا تار وهڻ شروع ٿيندا هئا ۽ هرڪوئي پاڻيءَ ۾ پسيل ڪٽ وانگر مينهن ڀاڙيندو گهر واپس ويندو

هو. "پ، اڄ ڪلهه" هو وڏي افسوس سان چوي ٿو، "اسين مذهبي عقيدن کان گهڻو پري هٽي چڪا آهيون ۽ اسان ۾ ايمان نہ رهيو آهي، ان ڪري اڄ زمينون آس ۾ ٽڇڪندیون رهن ٿيون."

جنوبي يورپ کان مٿيرو وچ يورپ ۾ جڏهن اچون ٿا تہ اتي به اسان کي وحشي آريه قومن ۾، جي آتان جي قديم اٽاهم پيلن ۾ رهندیون هيون، شاه بلوط، مينهن ۽ ڪجڪوڙ جو عظيم ديوتا، ملي ٿو. چنانچہ گال علائقي جي سيلٽ نسل وارن جي دريئوئڊ قبيلي وارن ۾ شاه بلوط ۽ وڻ-ويڑهي ۽ کان سواءِ، جا ان جي مٿان اڀرندي هئي، بيءَ ڪنهن به شيءِ کي ايتريقدر مقدس ڪونہ سمجهيو ويندو هو. پنهنجين سنجيده قسم جي سڀني رسمن جي ادائگيءَ لاءِ هو شاه بلوط جي وڻن جا جهڳٽا منتخب ڪندا هٿا ۽ ڪاٻہ رسم شاهہ بلوط جي ٻڻن جي استعمال کان سواءِ ادا ڪانہ ڪندا هٿا. هڪ يوناني مصنف چوي ٿو تہ "سيلٽ نسل وارا زيوس جي پوڄا ڪن ٿا ۽ زيوس جي صورت سيلٽ نسل وارن وٽ هڪ ڊگهي شاه بلوط جي وڻ کان سواءِ ٻي ڪاٻہ ڪانهي." معلوم ٿئي ٿو سيلٽ نسل جا فاتح، جن اسان جي زماني کان ٿي صديون اڳ ايشيا ۾ وڃي بيٺڪون وڌيون هيون، سي شاه بلوط جي پوڄا پاڻ سان گڏ پنهنجي نئين وطن ڈانهن کڻي ويا هٿا، چوتہ ايشيا مائنر جي عين وچ ۾ "گلیشيا جي: چوڪيارو" اهڙيءَ جاءِ تي گڏ ٿيندي هئي، جنهن تي خالص سيلٽ هوليءَ جو نالو، درائيمينٽم، يعني "شاه بلوط جي، مقدس هڙي" يا "شاه بلوط جو مندر" پيل هو. درحقيقت- مستند ڄاڻن جي خيال ۾ دريئوئڊ قوم جي نالي جي معنيٰ ئي "شاه بلوط جا ماڻهو" آهي.

قديم جرمن نسل وارن جي مذهب ۾، مقدس هڙين جي پوڄا کي وڏي اهميت حاصل هئي، ۽ "گيزم" جي چوڻ مطابق، سندن مقدس وڻن مان مکيہ شاه بلوط جو وڻ هو. معلوم ٿئي ٿو تہ اهو وڻ خاص طرح ڪجڪوڙ جي ديوتا، "دوناز" يا "ٿوناز" جي نالي

۽ اربڻ ٽيل هو، جو نارس نسل وارن جي "ٿور" ديوتا جو نعم‌البدل هو، چو ته هيس جي علائقي ۾، گيسمار جي نزديڪ هڪ مقدس شاه بلوط بيٺل هو، جنهن کي "بونيفيس" الين‌۽ صدي‌۽ ۾ وڌائي ڇڏيو، جنهن جو نالو اوائلي بت پرستن وٽ "جيوپيٽر جو شاه بلوط" ("روبر جووس") هو ۽ جنهن کي قديم جرمن پولي‌۽ ۾ "دونيرس ايڪ" يا "دونار جو شاه بلوط" چئبو. جرمن نسل وارن جي گجگوڙ واري ديوتا، ٿونار، دونار يا ٿور ديوتا کي اٽلي‌۽ جي گجگوڙ واري ديوتا جيوپيٽر سان شناخت ڪيو ويندو هو، سا ڳالهه اسان جي لفظ "ٿرسڊي" (خميس جو ڏينهن) ۾ ان، جنهن جو مطلب "ٿونارس ڊي" (ٿونار جو ڏينهن) آهي، صاف ظاهر آهي، جو لاطيني پولي‌۽ جي "ڊائيز جووس" (جووس جو ڏينهن) لفظ جو محض ترجمو آهي. چنانچ قديم جرمن نسل وارن وٽ ۽، يونانين ۽ رومين وانگر، شاه بلوط جو ديوتا گجگوڙ جو ديوتا پڻ هو. ازانسواءِ ان کي هڪ زبردست آباد ڪندڙ قوت ۽ سمجهيو ويندو هو، جو مينهن موڪلي ڌرتي‌۽ کي قلدار بڻائيندو هو، چو ته "بريمين وارو ائدم" اسان کي ٻڌائي ٿو ته "ٿور جي گادي هوا تي آهي، اهوئي آهي جو گجگوڙ ۽ وڄ، هوا ۽ مينهن، خوشگوار موسم ۽ فصلن تي حڪومت هلائي ٿو." انهن ڳالهين ۽ ان ڪري جرمن نسل وارن جو گجگوڙ وارو ديوتا وري ۽ پنهنجن جنوبي نعم‌البدل ديوتائن، زيوس ۽ جيوپيٽر، سان مشابهت کائي ٿو.

سيلٽو نسل وارن ۽ ۽ شاه بلوط جو وڻ گجگوڙ جي ديوتا، پيرون، جو مقدس وڻ معلوم ٿئي ٿو، جو زيوس ۽ جيوپيٽر جو نعم‌البدل هو. چو ته جڏهن ٿو گوروڊ وٽ پيرون ديوتا جو هڪ مجسمو بيٺل هو، جو هڪ اهڙي ماڻهوءَ جي صورت ۽ هو، جنهن کي "گجگوڙ جو گولو" هٿ ۽ هو. ان جي اعزاز ۽ شاه بلوط جي ڪاٺين جي باه رات ڏينهن ٻاري برندي هئي، ۽ جيڪڏهن ڪنهن به وقت اها وسامي ويندي هئي، ته اتان جي خادمن کي

انھيءَ غفلت لاءِ پنھنجي سر جي قيمت ادا ڪرڻي پوندي ھئي.
زيوس ۽ جيوپيٽر وانگر پيرون ۾ پنھنجن ماڻھن جو مڪمل ديوتا
معلوم ٿئي ٿو، ڇو تہ "پروڪوپيس" چوي ٿو تہ سيلٽو نسل وارا
"ھن اعتقاد جا آھن تہ ھڪ ديوتا، جو وڃ جو پنائيندڙ آھي،
تنھا سيني شين جو مالڪ آھي، ۽ اھي ان جي حضور ۾ ڏڪا ۽
ٻيو ھرقسم جو شڪار قربان ڪندا آھن."

لٽائنيا وارن جو مڪمل ديوتا "پرڪوناس" يا "پرڪنس"
ھو، جوگجگوڙ ۽ وڃ جو ديوتا ھو ۽ جنھن جي زيوس ۽ جيوپيٽر
سان مشابهت ڏانھن اڪثر ڏيان ڇڪايو ويو آھي. شاھ بلوط جا
وڻ ھن لاءِ مقدس ھئا، ۽ جڏھن عيسائي مبلغن انھن کي ويڙيو،
تڏھن اتان جي ماڻھن وڏي واويلا مچائي تہ سندن ٻيلن جا ديوتا
ناس ڪيا ٻيا وڃن. پرڪوناس جي اعزاز ۾ شاھ بلوط جي ڪن
خاص وڻن جي ڪاٽ مان دائمي باھيون ٻاريون ويندڙيون ھيون،
جيڪڏھن اھڙي ڪا باھ وسامي ويندي ھئي، تہ اھا مقدس ڪاٺ
کي ھڪٻئي سان گسائي ٻيھر ٻاري ويندي ھئي. مرد ٻلن فصلن
لاءِ شاھ بلوط جي وڻن اڳيان قربانيون ڏيندا ھئا ۽ زالون ساڳئي
مقصد لاءِ ليمن جي وڻن اڳيان، جنھن مان اسان ھي نتيجو ڪڍي
سگھون ٿا تہ اھي ماڻھو شاھ بلوط کي نر ۽ ليمن جي وڻ کي مادي
سمجھندا ھئا. خشڪسالي جي موسم ۾، جڏھن ڪين مينھن جي
سخت ضرورت ھوندي ھئي، تڏھن ھو ٻيلن جي گھاٽن جھنگن ۾
وڃي ڪارو گابو، ڪارو ٻڪر ۽ ڪارو ڪڙ گجگوڙ جي ديوتا
جي نالي ۾ قربان ڪندا ھئا. اھڙن موقعن تي آسپاس جي علائقن
مان ماڻھو اچي جمع ٿيندا ھئا، ڪائيندا، پيئندا ۽ پرڪوناس کي
پڪاريندا ھئا. ھو بيئر (شراب) جي صراحي ڪٽي، ٽي ٻيرا باھ
جي چوڌاري چڪر ڏيئي، بيئر باھ جي شعلن مٿان پيٽيندا ھئا ۽
ساڳئي وقت ديوتا کي مينھن موڪلڻ لاءِ ٻاڌائيندا ھئا. چنانچہ
لٽائنيا جو ھيءَ وڏو ديوتا زيوس ۽ جيوپيٽر سان قريبي مشابهت رکي
ٿو، ڇو تہ اھو ٻہ گجگوڙ، شاھ بلوط ۽ وڃ جو ديوتا ھو.

مٿين جائزي مان معلوم ٿئي ٿو تہ يورپ جي آريہ نسل جي سڀني قومن ۾ قديم زماني ۾ شاہ بلوط کي گجگوڙ ۽ وڄ جي ديوتا جي حيثيت ۾ پوڄيو ويندو ھو ۽ درحقيقت اھو سندن مندرن جو وڏو ۾ وڏو ديوتا ھو.

باب سورهون

سائنس ۽ ڄاڻنا

سنهنجي راءِ آهي تہ هن حد تائين انسان جي تفتيش انسان کي جن نتيجن تي پهچايو آهي تن تي هن باب ۾ هڪ دفعو ٻيهر نظر وجهون ۽ روشنائيءَ جي منتشر شعاعن کي هڪ هنڌ مرکوز ڪري انهن کي نيمي ٻيلي جي پوچاريءَ جي سياه صورت ڏانهن موڙيون، تان تہ اها ڪهڙي قدر ڇنيءَ طرح ڏسي سگهجي.

انسان کي معلوم ٿيڻ ڇڪو آهي تہ معاشري جي اوائلي دور ۾ ماڻهن، قدرت جي پوشيده ڪارفرمائين کان بيخبر رهي ۽ ان ڄاڻ کي وساري تہ انهن تي انسان جي ضابطي ۽ اختيار جو دائرو ڪيترو نہ محدود ۽ تنگ رهيو ٿو، قدرت جي ڪارخاني کي پنهنجي مرضيءَ موجب هلائڻ جا ايڏا اختيار ۽ اهڙا فرائض ونيءَ پاڻ ڏانهن منسوب ڪيا جن کي، انساني علم جي موجوده حالت ۾، اسين فوق البشري، ديوتائي يا خدائي سمجهون ٿا. سندن انهيءَ غلطفهميءَ کي انهن ئي سببن ڪري تقويت ملندي رهي ۽ انهن سببن جي ڪري ئي اها قائم رهندي آئي، جن سببن جي ڪري اها پهريائين پيدا ٿي ۽ اهي سبب هي هئا: انتهائي حيرت انگيز تنظيم ۽ باقاعدگي، جنهن سان فطرت پنهنجون سرگرميون قائم رکي ٿي ۽ جنهن سان ان جي هن عظيم ۽ اٻاڻ مشين جا ڦيٽا بي روڪ ٽوڪ ۽ بلڪل پوري نموني سان هلندا رهن ٿا. جي هڪ تحمل ۽ اوچ مبصر کي پوريءَ ساعت جو نہ، تہ ڪم از ڪم موسم جو اڳواٽ اندازو لڳائڻ ۾ مدد ڪن ٿا ۽ ائين ڪيس پنهنجي اميدن جي تڪميل يا خدشن ۽ انديشن جي پورائيءَ جي سلسلي ۾ پنهنجي "اختيار ۽ علم" جو احساس ٿئي ٿو، انهيءَ عظيم ڪر يا ڪرن

جي سلسلي جا باقاعدي ۽ بار بار وقوع پذير ٿيندڙ واقعا جلد ئي هڪ وحشيءَ جي موڪي دل و دماغ تي نقش ٻنجي ٻيهي رهن ٿا، ۽ هو انهن کي اڳواٽ ئي ڏسي سگهي ٿو، ۽ انهن کي اهڙيءَ طرح ڏسندي، منجهائن جيڪي مفيد ۽ پسنديده ڪيفيت جا آهن، تن کي پنهنجي مرضيءَ ۽ خواهش مطابق وقوع پذير ٿيندڙ سمجهي ٿو، ۽ جيڪي اڻ وٽندڙ ۽ نقصانڪار نتيجن جا حامل آهن، تن کي پنهنجن دشمنن جي ارادي جو اثر سمجهي ٿو. چنانچ جن ڪلن قبائلن جي هن بي پايان ۽ عظيم مشين کي حرڪت ۾ آندو، ۽ جي اهائي جي دسترس کان ٻاهر، راز جي اهڙي پردي پٺيان پوشيده آهن، جن کي اسين ڪڏهن به چاڪ ڪرڻ جي اميد نه ٿا رکي رکي سگهون، آهي هڪ بيخبر ۽ سادہ دماغ انسان کي ائين نظر اچن ٿيون، جڏ تہ اهي سندس مٿ ۾ آهن، هو ائين سمجهي ٿو تہ هو انهن کي ڇهي جادوءَ جي هنر سان اهڙي نموني هلائي سگهي ٿو، جو سڀ ڇڳايون ٻاڻ ڏانهن آڻي ۽ سڀ برايون دشمن ڏانهن اماڻي سگهي ٿو. ائين ٿيندي ٿيندي، ڪافي وقت گذرڻ بعد، نيٺ سندس انهيءَ اعتقاد جي غلطي مٿس عيان ٿئي ٿي، ۽ هو معلوم ڪري ويٺو ٿو تہ اهڙيون ڳالهيون جو آهن جي هو نہ ٿو ڪري سگهي، ڪي اهڙيون خوشيون آهن جي هو بذات خود حاصل ڪرڻ کان قاصر آهي، ۽ ڪي اهڙا ڏک درد ۽ آپدائون جو آهن جن کي هڪ زبردست کان زبردست ۽ طاقتور کان طاقتور جادوگر به ٽاري نہ ٿو سگهي. هو اهڙين ناقابل حصول ڇڳايل ۽ الٽن برائين کي، ڪن مخفي طاقتن ڏانهن منسوب ڪري ٿو، جن جي رضامندي هن لاءِ پوءِ خوشيءَ ۽ زندگيءَ جو سبب بنجي ويجي ٿي، ۽ انهن جي ناراضگيءَ، مصيبت ۽ موت جو. چنانچ جادوءَ جي جاءِ مذهب اچي والاري ٿو، ۽ پوجاري، جادوگر کي پنهنجيءَ مسند تان ڏڏي، ٻاڻ ان تي براجمان ٿي ويهي رهي ٿو. خيال جي انهيءَ منزل تي سيني شين جا اصلي اسباب کي متعدد ۽ متضاد خصلتن واريون شخصي هستيون سمجهيون وڃن ٿيون، جن جي فطرت انساني فطرت جهڙي تصور ڪئي وڃي ٿي، ۽ جن ۾

انسانن جي اوڻاين، جهڙيون ٿي ڪمزوريون ۽ اوڻايون موجود سمجهيون وڃن ٿيون، جيتوڻيڪ انهن جي طاقت انساني طاقت کان زياده آهي ۽ سندن زندگي انسانن جي هن فاني حياتيءَ جي دائري کان بنهه علحده ۽ باهر آهي. انهن جون لاتعداد انفرادي شخصيتون ۽ خصوصي ڪردار اڄا فلسفي جي موشگافين ۽ فڪري تيشه بازين جي اڻ هيٺ اڇي پنهنجي پنهنجي شناخت وڃائي ڪونه ويٺا آهن، جو انهن سڀني جي مشترڪ ۽ بنيادي اوصافن کي ماورائي حيثيت ڏيئي، انساني ذهن ان ڪثرت مان ڪا وحدت پيدا ڪري سگهي ۽ پنهنجي پنهنجي تصوراتي صلاحيت پٽاندر ان واحد ڪرشمي کي انهن عظيم ڏالن مان پنهنجي پنهنجي پسند جو ڪو نالو ڏيئي سگهي، جن ڏالن کي ويچاري ماڻهوءَ نيٺ بي پنهنجي لاعلميءَ ۽ اڻ ڄاڻائيءَ کي لڪائڻ لاءِ ئي ايجاد ڪيو آهي. اهڙيءَ طرح جيستائين ماڻهو پنهنجن ديوتائن کي پاڻ سان مشابهت رکندڙ هستيون سمجهي ٿو ۽ انهن کي اهڙيءَ منزل تي پهتل نه ٿو سمجهي، جا سندس پنهنجي پهچ کان بنهه بالاتر هجي، تيستائين هو پنهنجن ماڻهن مان اهڙن لاءِ، جي پين کان ڪجهه بالاتر ۽ پين تي ڪا فوقيت رکندڙ هوندا آهن، هيءَ اعتقاد رکي ٿو ته انهن لاءِ، موت کان پوءِ يا هين ئي زندگيءَ ۾، ديوتائن جي صف ۾ شمار ٿيڻ ممڪن آهي. هن قسم جي اهڙن انسان ديوتائن لاءِ چئي سگهجي ٿو ته اهي جادوءَ جي زماني ۽ مذهب جي زماني جي وچ جي هڪ ڪڙي آهن. جيتوڻيڪ سڀني ديوتائن جا نالا رکيا ويا آهن ۽ هو ديوتائي شان و شوڪت جي نمائش ڪن ٿا، ته به سندن طاقتون، جن لاءِ عام طرح سمجهيو وڃي ٿو ته هو هلائيندا ٿا، سي اهي ئي آهن، جيڪي سندن پيشرو، جادوگر، جن هوندا هيون. جادوگر وانگر، هنن ۾ به اها اميد رکي وڃي ٿي ته اهي پنهنجن ماڻهن کي مخالف جادو جنترڪان بچائيندا، بيماريءَ ۾ شفا ڏيندا، اولاد سان نوازيندا ۽ آب و هوا کي موافق بڻائي کين جهجهي خوراڪ مهيا ڪندا ۽ پيون اهڙيون رسمون ادا ڪندا، جي ڏرتيءَ جي

آبادي ۽ جانورن جي نسل ۽ واڌاري آڻڻ لاءِ ضروري سمجهيون ويندیون آهن. اهڙا ماڻهو، جن سان اهڙيون اعليٰ ۽ دور رس طاقتون وابسته ڪيون ويندیون آهن، فطرتي طور پنهنجي ملڪ ۽ اعليٰ ترين منصبن جا مالڪ هوندا آهن. ۽ جيسين روحاني ۽ دنيوي معاملا هڪجهڙي کان ڇڄي ايترو الڳ الڳ ڪونہ ٿيا آهن، تيسين هو ملڪي ۽ مذهبي معاملن ۽ وڏي ۽ وڏي اهميت ۽ اختياري رکن ٿا: مختصر طور، اهي هڪ ئي وقت بادشاه ۽ آهن ۽ ديوتائون ۽ آهن. چنانچ بادشاهن جي وجود جي چوڌاري جيڪو ديوتائي تصور ۽ شان موجود سمجهيو ويندو هو ۽ ويندو آهي، تنهن جون پاڙون انساني تاريخ ۽ تمام اونهيون کتل آهن، ۽ فطرت ۽ انسان جي متعلق معقول ۽ زياده مڪمل نظريو جيستائين انهن پاڙن جو رس چوسي انهن کي ڪوڪلو ۽ بيڪار بڻائي، تيستائين طويل صدين جي گذرڻ جي ضرورت آهي.

يوناني ۽ لاطيني تهذيبن جي ڪلاسيڪي قديم زماني ۽ ستين بادشاهن جي حڪومت جو دور هڪ پراڻو قصو بنجي چڪو هو، ان جي باوجود بادشاهن جي نسل، لقبن ۽ دعوائن جي ڳالهين سان هي ۽ چيز ثابت ٿئي ٿي ته اهي پڻ خدائي حق جي تحت حڪومت ڪرڻ ۽ فوق البشر طاقتن هلائڻ جي دعويٰ ڪندا هئا. چنانچ اسين ڪنهن غيرواجبي هڪ جي هي ۽ قياس قائم ڪري سگهون ٿا ته تيمي ۽ جي ٻيلي وارو بادشاه جنهن جي شان وشوڪت کي زماني پڻي ڪوهي ۽ ڪمزور ڪري ڇڏيو هو ۽ جو ان وقت ڪمبختي ۽ جي ڏڪئي دور مان گذري رهيو هو، مقدس بادشاهن جي هڪ طويل خاندان جو نمائندو هو، جن پنهنجي ۽ رعايا کان نہ فقط نئڻت ۽ نياز جو نذرانو حاصل ڪيو هو، پر انهن لاتعداد برڪتن جي عيوضي ۽، جن جي اهي هر خاص و عام تي بارش ڪندا هئا. انهن پنهنجن معتقدن کان خدا بنجي پنهنجي پوجا پڻ ڪرائي هئي. ائريشيا واري ۽ هڙي ۽ ۽ دائنا جي مقدس فرض متعلق اسان کي جيڪا ٿوري گهڻي ڄاڻ حاصل آهي، تنهن مان

ثابت ٿئي ٿو تہ ان کي ان جاءِ تي آبادي ۽ خاص طور ٻارن جي نعمت سان نوازيندڙ ديوي ڪري ڄاڻيو ويندو هو. ان ڪري هن انداز ۾ ڪرڻ ۾ اسين حق بجانب آهيون تہ اهڙن اهم فرض جي ادائگيءَ ۾ هن کي سنڊس پوڄاري مدد ڪندو هو ۽ ٻئي ڇٽا مقدس شاديءَ جي صورت ۾ ٻيلي جي بادشاه ۽ راڻيءَ جا ڪردار ادا ڪندا هئا، جنهن جو مقصد زمين کي موسم بهار جي رنگين گلن سان سينگارڻ ۽ خزان جي ڏُکن سان پرڻ ۽ مردن ۽ عورتن کي تندرست ۽ تنومند اولاد سان نوازي سندن دلين کي بهار بهار ڪرڻ جو هو.

ٻلا جيڪڏهن نيمي ٻيلي جو پوڄاري نہ فقط بادشاه جو پر هڙيءَ جي ديوتا جو ۽ ڪردار ادا ڪندو هو، تہ پوءِ تہ اسان کي هڪ هي سوال پڇڻ باقي آهي تہ هو خاص طرح ڪهڙي ديوتا جي نمائندگي ڪندو هو؟ قديم زماني وارن جو جواب اهو آهي تہ هو ڊائنا ديويءَ جي عاشق ۽ رفيق حيات، ورٻيئس، جو نمائندو هو. پر اها ڳالهہ اسان جي ڪا خاص رهبري ڪانہ ٿي ڪري، ڇو تہ ورٻيئس جي ناليَ کان سواءِ اسان کي ان جي متعلق وڌيڪ ٻي ڪا خبر چار ڪانهي. هڙيءَ ۾ جيڪا ويسٽا ديويءَ جي ٻاهہ پرندي هئي، تنهن مان هن راز جو ڪجهہ سراغ ملي ٿو. ڇو تہ معلوم ٿئي ٿو تہ يورپ ۾ آريہ نسل وارن جون دائمي باهيون گهٽو ڪري رواجي طرح شاه بلوط جي ڪائين سان ٻاريون ۽ قائم رکيون ويندیون هيون، ۽ خود روم ۾، جو نيميءَ کان گهٽو دور ڪونہ هو، ويسٽا ديويءَ جي باه شاه بلوط جي سنهين ڪائين ۽ بندن سان ٻاري ويندي هئي، جيئن ويسٽا ديويءَ جي باه جي باقي ٻچيل اڏورن سڙيل ٽانڊن (جيڪي "جي بونيءَ" اٺويهين صديءَ جي آخر ۾ رومي فورم جي کوٽائين مان دستياب ڪيا هئا) جي خوردبينيءَ سان ڪيل چڪاس جي نتيجن مان ثابت ٿيو آهي. پر مختلف لاطيني شهرن ۾ جيڪي رسمون ادا ڪيون ويندیون هيون، تن ۾ هڪ عظيم يڪجهتي معلوم ٿئي ٿي، ان ڪري

بجا طور هي نتيجو ڪڍي سگهجي ٿو ته لاطيني علائقي ۾ جتي به ويسٽا ديوي ۽ جي پاڻ پاري ويندي هئي، تنهن ۾ روم واڪر، مقدس شاه بلوط جون ڪاڻيون پاريون ويندبون هيون. جيڪڏهن نيمي ۾ ائين هو، ته پوءِ هي ۽ ڳالهه امڪان جي حد ۾ آهي ته اهو مقدس پيلو شاه بلوط جي وڻن جو قدرتي پيلو هو، ۽ انڪري جنهن وڻ جي پيلي جو بادشاه پنهنجي ۽ جان سان حفاظت ڪندو هو، سو خود به هڪ شاه بلوط جو وڻ هو. درحقيقت "ورجل" جي چوڻ مطابق، اهو هڪ ئي ساڻو شاه بلوط جو وڻ ئي هو، جنهن مان ايئنس سونهري ڊاري پٽي هئي. هاڻي، شاه بلوط لاطيني ديوتائن جي سرتاج جيوپيٽر ديوتا جو مقدس وڻ هو، ان ڪري هي نتيجو لازمي طور نڪري ٿو ته پيلي جو بادشاه، جنهن جي زندگي هڪ نموني شاه بلوط سان وابسته هئي، ئي ڪنهن اڊنيل ديوتا جي نه، پر خود جيوپيٽر جي پنهنجي شخصيت جو ترجمان ۽ حامل هو. ڪم ازڪم جيڪي شهادتون مليون آهن، سي جهٽوڪ ٽوريون آهن، ته به اهي انهي ۽ ئي نتيجي ڏانهن اشارو ڪري رهيون آهن. آلبا جي قديم سلوائي يا پيلائي خاندان وارا شاه بلوط جو تاج پهري ظاهري طرح لاطيني جيوپيٽر جي (جيڪو آلبن جبل جي چوٽي ۽ تي رهندو هو) طور طريقي ۽ طاقتن جو نقل ۽ استعمال ڪندا هئا. اهو ناممڪن آهي ته پيلي جو بادشاه، جو جبل جي چوٽي ۽ ڪان ٽوروئي هيٺ مقدس شاه بلوط جي حفاظت ڪندو هو، انهن سلوائي يا پيلائين جي قديم خاندان جو قانوني وارث ۽ نمائندو هو. بهرحال جيڪڏهن آڳ هن قياس کي صحيح آهيان ته هن کي جيوپيٽر ديوتا جي انساني صورت تصور ڪيو ويندو هو، ته پوءِ معلوم ٿئي ٿو ته وربيئس، جنهن سان ڏند ڪٿا ان کي شناخت ڪري ٿي، جيوپيٽر ديوتا جي مڪاني صورت کان سواءِ، جنهن ۾ شايد ان کي پنهنجي اصلي صورت وارو سڀئي پيلي جو ديوتا سمجهيو ويندو هو، پيو ڪجهه به ڪونه هو. ڪم از ڪم پوين دورن ۾ پيلي جو بادشاه شاه بلوط جي ديوتا

جيوپيٽر جو ڪردار ادا ڪندو هو ـ انهيءَ قياس جي سندس رفيقهٔ حيات، ڊائنا، جي چڪاس مان تصديق ٿئي ٿي؛ چوٿن ٻن ڪهڻن جا جداگانه دليل گڏجي هيءَ ڳالهه ثابت ڪن ٿا تہ جيڪڏهن ڊائنا عام طور "ٻلن جي راڻي" هئي، تہ نيميءَ ۾ خاص طور هوءَ "شاه بلوط جي ديوي" هئي. پهرينءَ صورت ۾ ڪيس "ويسٽا" جو خطاب ملڻ هو، جنهنڪري انهيءَ حيثيت ۾ هوءَ "ڊائمي باه" جي مالڪياڻي ۽ رکوالڻ هئي، جنهن جي متعلق هن يقين ڪرڻ لاءِ اسان کي سبب ملڻ آهي تہ ان ۾ شاه بلوط جون ڪائيون ٻاريون ويندڙ هيون. ۽ باه جي ديوي، جيڪي جلائو ڪائيون ان باه ۾ ٻرن ٿيون، انهن کان ڪا گهٽي دور ڪانهي؛ اوائلي خيال مطابق شايد شعلي ۽ انهيءَ ڪاٺ جي درميان جو شعلا پيدا ڪري ٿو، ڪو خاص فرق ڪونہ هو. ٻيءَ صورت ۾، نيميءَ واري ايگيريا پري محض ڊائناديويءَ جو هڪ ٻيو روپ معلوم ٿئي ٿي، ۽ ايگيريا لاءِ خاطريءَ سان چيو ويو آهي تہ اها هڪ "ڊرائيڊ" يعني شاه بلوط جي هڪ پري هئي. الٽيءَ ۾ ڪن ٻين جاين تي هن ديويءَ جو گهر شاه بلوط سان چانيل جبلن تي هو. چناڇ، آلگيڊس جبل، جو آلبن ٽڪرين جي هڪ شاخ آهي، قديم دور ۾ شاه بلوط جي سياه ٻيلن سان چانيل هوندو هو، جنهن ۾ ٻنهي قسمن جا، سدا ساوا ۽ مند تي ساوا ٽيندڙ، وڻ موجود هئا. سياري ۾، انهن ٽڏين ٽڪرين تي برف ديرتائين پيئي هوندي هئي، ۽ اتان جي شاه بلوط جي ويران ٻيلن کي آڻين ٿي ڊائناديويءَ جو دلپسند آستانو سمجهيو ويندو هو، جيئن جديد زماني ۾ انهن کي ڊاڙيلن ۽ رهزنن جا آستانا سمجهيو پئي ويو آهي. هوڏانهن وري انپينائين جبلن جي هڪ ڍڳهي ۾ اوچتي اپرندڙ چوٽي، جنهن کي ٽفاٽا جبل سڏيو ويندو آهي، جو ڪاپوئا جي پٺيان ڪئمپانيا جي ميدانن تي محافظ جي صورت ۾ نهارينڊو رهي ٿو، قديم دور ۾ سجو سدا ساون شاه بلوطن سان چانيل هو، جن ۾ ۽ ڊائناديويءَ جو هڪ مندر ٻيڻ هو. اها ئي جاءِ هئي، جتي "سيولا" ۽ هيٺ

ميدان ۾ "ميرين" قوم وارن کي شڪست ڏيڻ جي خوشيءَ ۾ ديويءَ جي شڪرگذاري ادا ڪئي هئي، ۽ هن پنهنجي ان احسان شناسيءَ جي تصديق طور اها گالهه پٽڻ تي اڪرائي ڇڏي هئي، جا گهڻي زماني گذرڻ بعد به مندر ۾ ڏسي سگهبي هئي. بهرحال مختصر لفظن ۾، اسين هي نتيجو ڪڍي سگهون ٿا ته نيميءَ ۾ پيلي جو بادشاه جيوپيٽر ديوتا جو ڪردار ادا ڪندو هو، ۽ شاه بلوط جي ديويءَ، ڊائنا، سان انهيءَ مقدس هڙيءَ ۾ هم صحبت ٿيندو هو. انهن جي پراسرار وصل جو ڏورانهون پڙاڏو اسان جي ڪنن تائين نوما بادشاه ۽ ايگيريا پريءَ جي محبت جي صورت ۾ پهتو آهي، جن جي محبت ونڊڻ جو مقام، ڪن روايتن مطابق، انهن ئي مقدس ٻيلن ۾ هو.

هن نظريي جي متعلق هڪ هيءَ اعتراض فطرتي طور اٿي سگهي ٿو ته جيوپيٽر جي رفيقهٔ حيات ڊائنا نه پر جيونو ديوي هئي، ۽ جيڪڏهن ڊائنا جو ڪوئي به نر ساٿي هو، ته پوءِ اها اميد رکي سگهجي ٿي ته ان جو نالو جيوپيٽر نه پر ڊائنس يا جانس هوندو، جن مان پويون نالو پهرئين جو محض هڪ بگڙيل نمونو آهي. اهو سيڪجهه درست آهي، پر انهيءَ اعتراض کي هينءَ چئي ٽاري سگهجي ٿو ته ديوتائن جا اهي به جوڙا، جيوپيٽر ۽ جيونو هڪ طرف ۽ ڊائنس ۽ ڊائنا يا جانس ۽ جانا ٻئي طرف، هڪٻئي جا فقط نقل آهن ۽ سندن نالا ۽ فرائض پنهنجي اصليت ۽ ڪيفيت ۾ بلڪل هڪجهڙا آهن. جيستائين انهن جي نالن جو تعلق آهي، تيستائين اهي چارئي آريه ٻوليءَ جي ساڳئي ئي لفظ 'ڊي' (DI) يعني "روشن" مان نڪتل آهن، جو انهن جي نسبتي يوناني ديوتائن، زيوس ۽ سندس پراڻي رفيقهٔ حيات ڊيئون، جي نالن ۾ موجود آهي. جيستائين سندن فرضن جو تعلق آهي، تيستائين جيونو ۽ ڊائنا ٻيئي آبادي ۽ ويرجون ديويون هيون، ۽ پنهي کي اڳي يا پوءِ چنڊ سان شناخت ڪيو ويو. جانس جي حقيقي فطرت ۽ فرضن جي باري ۾ دراصل قديم زماني جا ماڻهو پاڻ ئي

حيران هئا، ۽ جتي اهي پاڻ صاف نه هئا، اتي انسان کي خاطريءَ سان فيصلي ڪرڻ جي ضرورت ڪانهي. پر جنهن نظريي کي "واروءَ" پيش ڪيو آهي تہ جانس آسمان جو ديوتا هو، تنهن کي نہ فقط ان جي نالي ۽ آسماني ديوتا جيوپيٽر جي نالي جي لساني هڪجهڙائيءَ مان، پر جيوپيٽر ديوتا جي هن زالن، جيونو ۽ جوچرنا ديوين، سان جيڪو سندس تعلق ڇيو وڃي ٿو، تنهن مان تقويت ملي ٿي. ڇو تہ "جونونين" جو لقب، جيڪو جانس کي ڏنو ويو هو، سو پنهي جڻن، ديوتا ۽ ديويءَ، جي درميان شاديءَ ڏانهن اشارو ڪري ٿو. هڪ ٻيءَ روايت مطابق، جانس پاڻيءَ جي پريءَ، جوچرنا، جو مڙس هو، جنهن تي، هڪ ٻيءَ روايت مطابق، جيوپيٽر ديوتا عاشق هو. ان کان سواءِ جانس کي، "جوو" (جيوپيٽر) روانگر باقاعدي پڪاريو ويندو هو ۽ ڪيس عام طور "فادر" (پيءَ) جي لقب سان سڏيو ويندو هو. درحقيقت هن جي مشابهت جيوپيٽر سان، نہ فقط عالم سينٽ آگسٽين جي منطق مطابق ثابت شده آهي، پر هڪ ٻٽ پرينٽ پوجاريءَ جي پختي ويساه مان پڻ ظاهر آهي، جنهن "جوپيٽر ڊائنس" جي ٻني نالي ۾ قرباني ڏني هئي. شاه بلوط جي وڻ سان سندس تعلق جو نشان ٽائيبر درياه جي ساڄي ڪناري واريءَ ڪڙيءَ "جنيڪيولم"، جي شاه بلوط جي ٻيلن ۾ اڄ ڏسي سگهجي ٿو جتي ڇيو وڃي ٿو تہ اطالوي تاريخ جي اوائلي زمانن ۾ جانس حڪومت ڪندو هو.

چنانچہ، جيڪڏهن آءٌ صحيح آهيان، يونانين ۽ اطالوين وٽ قديم ديوتائن جي ساڳئي جوڙي کي مختلف نالن، جهڙوڪ زيوس ۽ ڊيئون، جيوپيٽر ۽ جيونو، يا ڊائنس (جانس) ۽ ڊائنا (جانا) سان سڏيو ويندو هو، ۽ ديوتائن جي نالن جو مقصد ۽ مفهوم ساڳيو ئي هو، جيتوڻيڪ انهن جو نمونو ڪين پوڄيندڙ هر هڪ مخصوص قوم جي لب ولهجي ۽ بوليءَ مطابق مختلف هو. پهريائين تہ جڏهن جدا جدا قومون هڪٻئي جي نزديڪ رهنديون هيون، تڏهن نالن جي فرق کان علاوه سندن ديوتائن ۾ ٻيو ڪو خاص

اختلاف ڪونہ هوندو، پر انهن قومن جي آهستي آهستي منتشر ٿيڻ ۽ نتيجي طور انهن جي هڪجهڙي ڪان دوريءَ سبب انهن ديوتائن، جن کي هو پاڻ سان گڏ پنهنجن پراڻن وطنن ڪان کڻي آيا هئا، جي تصورات ۽ عبادت جي طريقن ۾ فرق پيدا ٿيڻ لازمي امر هو. تان جو ڪافي وقت گذرڻ ڪان پوءِ روايت ۽ رسم جي اختلافن پيدا ٿيڻ جي گنجائش پيدا ٿي. هوندي ۽ اهڙيءَ طرح ديوتائن جي درميان ابتدائي نالي ماتر فرق ٿيندي ٿيندي حقيقي نوعيت اختيار ڪري ورتي هوندي. پوءِ جڏهن ثقافت ۽ تمدن جي تدريجي واڌاري سان وحشت ۽ باهمي علحدگيءَ جو طويل عرصو ختم ٿيندو ويو ۽ هڪ طاقتور قبيلي جي وڌندڙ سياسي اقتدار پنهنجن ڪمزور پاڙيسرين کي پاڻ ڏانهن ڪشش ڪري يا انهن کي دبائي هڪ قوم بنائڻ شروع ڪيو، تڏهن قوم جي جدا جدا شاخن پنهنجين هولين وانگر پنهنجن ديوتائن کي به آڻي هڪ مشترڪ مرڪز تي رکيو، چنانچہ امڪان آهي تہ اهي ساڳيا قديم ديوتائون جن کي سندن ابن ڏاڏن هڪجهڙي ڪان الڳ ٿيڻ ڪان اڳ گڏجي پوڄيو هوندو، سي هينئر مختلف هولين ۽ مذهبي اختلافن جي زير اثر اهڙيون علحديون صورتون مستقل طور وٺي بيهي رهيا هوندا، جو سندن اصلي مشترڪ صورت شناخت ڪرڻ ناممڪن ٿي پيئي هوندي، ۽ پوءِ نيٺ اهي گڏيل قومي مندر ۾ قوم جي ڪثيرالتعداد ديوتائن جي صف ۾، پنهنجي پنهنجي مستقل، مخصوص ۽ انفرادي جڳهہ حاصل ڪري ويهي رهيا.

قريبي قبيلا جيڪي ڪافي عرصو هڪجهڙي ڪان علحدہ رهيا، اهڙي طرح جو پيهر پاڻ ۾ اچي گڏيا ۽ قوم جي صورت ۾ ملي هڪ ٿي ويا، ان جي نتيجي طور هڪ تہ ديوتائن ۽ ديوين جي تعداد ۾ اضافو ٿيو ۽ پيو تہ بنيادي طور ساڳيا ديوتائون پنهنجين ديوين سميت بنهہ الڳ الڳ ديوين ديوتا پنجي هڪجهڙي جي پاسي ۾ اچي ويڻا. ۽ اهو ئي سبب آهي، جو روپي مذهب ۾ جانس ۽ جيوپيٽر، دائنا ۽ جانا يا جونو هڪجهڙي جي ناسي ۾ پينل ڈسٹ ۾ اچن ٿا. گهہ ازگهہ

اهو نظريو جن عالمن جي هن راءِ کان زياده معقول ۽ ممڪن نظر اچي ٿو تہ شروعات ۾ جانس محض دروازن جو ديوتا هو ۽ بس، اهڙي شان و شوڪت ۽ رعب تاب واري ديوتا، جنهن کي روسي پوءِ ديوتائن جو ديوتا ۽ پنهنجو "ابو" ڪري تسليم ڪندا ۽ پوڄيندا هئا، پنهنجي زندگيءَ جو اهڙي معمولي (جيتوڻيڪ بيشڪ معزز) چوڪيدار جي درجي کان وڌي آغاز ڪيو هوندو، بلڪل غيرممڪن نظر اچي ٿو. اهڙيءَ پست شروعات واري ديوتا لاءِ اهڙيءَ بلنديءَ جي مقام تي وڃي پهچڻ مشڪل معلوم ٿئي ٿو. هيءَ ڳالهہ زياده امڪان واري نظر اچي ٿي تہ "جانوئا" (= دروازو) جو لفظ "جانس" (ديوتا) مان نڪتو هجي، ۽ نہ هيءَ تہ "جانس" "جانوئا" مان. اسان جي انهيءَ خيال جي خود "جانوئا" لفظ تي غور ڪرڻ سان تائيد ٿئي ٿي. آريہ نسل جي سڀني قومن ۾، هندستان کان وڌي آئرلئنڊ تائين، "دروازي" لاءِ گهڻو ڪري هڪ ئي لفظ استعمال ٿئي ٿو. سنسڪرت ۾ ان کي "در"، يونانيءَ ۾ "ٿورا" (*thura*)، جرمن ۾ "ٽور" (*Tur*)، انگريزيءَ ۾ "ڊور" (*door*)، قديم آئرش ۾ "ڊورس" (*dorus*)، ۽ لاطينيءَ ۾ "فورس" (*foris*) چيو وڃي ٿو. ان جي باوجود، "دروازي" جي جي انهيءَ عام لفظ کان سواءِ، جو لاطيني پنهنجن آريہ نسل جي ٻين ڀائرن سان مشترڪ طور استعمال ڪندا هئا، انهن وٽ "جانوئا" لفظ به مروج هو، جنهن جهڙو لفظ ٻيءَ ڪنهن به انڊو-يورپي ٻوليءَ ۾ موجود ڪونهي. هيءَ لفظ جي صفتي صورت معلوم ٿئي ٿي، جا اسم "جانس" مان نڪتل آهي. پنهنجو هيءَ قياس آهي تہ لاطينين وٽ هيءَ رواج هوندو هو تہ آهي جاءِ جي صدر دروازي وٽ جانس ديوتا جو مجسمو يا ان جي علامت رکندا هئا، تہ جيئن داخلا واري جاءِ هڪ عظيم ديوتا جي حفاظت ۾ رهي. اهڙيءَ طرح حفاظت ٿيل دروازي کي شايد "جانوئا فورس" يعني "جانوئا وارو دروازو" ۽ انهيءَ محاوري کي آهستي آهستي مختصر ڪري فقط "جانوئا" چيو ويندو هوندو، جنهن ۾ اسم "فورس"

پوشيده رکيل هوندو ۽ ان جو اظهار نہ ڪيو ويندو هوندو. انهيءَ منزل کان پوءِ "جانوئا" لفظ جو "دروازي" جي معنيٰ ۾ استعمال، خواه دروازي جي حفاظت "جانس" جو مجسمو ڪندو هجي يا نہ، هڪ آسان ۽ فطرتي عيوري مرحلو آهي، جو خود بخود طي ٿيو هوندو.

جيڪڏهن انهيءَ قياس ۾ ڪا حقيقت آهي، تہ پوءِ ان طرح جانس ديوتا جي بن مٿهن واري مجسمي جي اصليت جي سمجهاڻي، جنهن گهڻي عرصي کان ولي ڏندڪتائن جي ماهرن کي قياس آرائن گرڻ تي پئي مجبور ڪيو آهي، بلڪل آسانيءَ سان ملي وڃي ٿي. جڏهن گهرن ۽ شهرن جي دروازن کي جانس جي مجسمي جي حفاظت هيٺ رکڻ جو رواج عام ٿي ويو هوندو، تڏهن محافظ ديوتا لاءِ هڪ ٻي وقت ٻنهي طرفن ڏانهن، اڳتي ۽ پٺتي، نهارڻ ضروري تصور ڪيو ويو هوندو، تہ جيئن کانئس شيءِ سندس تيز نظرن کان پوشيده نہ رهي. چو تہ جيڪڏهن محافظ ديوتا هميشه هڪ طرف نهارينڊو رهندو تہ پوءِ هي تصور ڪرڻ آسان آهي تہ سندس پٺئين پاسي کان بنان ڪنهن خوف ۽ خطري جي هر قسم جي شرارت ٿيڻ جو امڪان ۽ انديشو رهي. روم واري بن منهن واري جانس جي مجسمي جي متعلق هن سمجهاڻيءَ کي سوريٰنام جي اندروني علائقن وارن "بُش" حبشين جي بن منهن واري مجسمي جي رسم مان، جنهن کي اهي پنهنجي گوٺ جي مٿهن وٽ بطور محافظ جي رکندا هئا، تقويت ملي ٿي. اهو مجسمو ڪاٺ جو هڪ وڏو بند هوندو آهي، جنهن جي ٻنهي پاسي هڪڙي انساني صورت بي ڊولي نموني ڪريل هوندي آهي. اهو بت هڪ اهڙي صدر دروازي تي پيٽل هوندو آهي، جو بن آڻين ٽنين مٿان هڪ آڏو ٽنب، رکي ڇاهيو ويندو آهي. مجسمي جي پرسان، شيطان کي دور رکڻ جي ارادي سان، گهٽو ڪري هڪ اڇي اگڙي رکيل هوندي آهي. ڪڏهن ڪڏهن وري هڪ ڪاڙي بہ رکي هوندي آهي، جنهن جو مقصد ڏنڊي يا ٻئي ڪنهن هٿيار جي موجودگيءَ جو هوندو آهي. ان کان سواءِ آڏي ٽنب مان هڪ ننڍو ٽنب هوا

۾ لٽڪيل هوندو آهي، جنهن مان ڪنهن به اڇڙي بد روح ڪي متي تي ڏڪ ٿوڪڻ جو مفيد ڪر ورتو ويندو آهي، جو صدر دروازي کي پار ڪرڻ جي همت ڪندو آهي. صاف ظاهر آهي ته سورينام جي حبشين جي ڪوٽن جي دروازن وٽ اهو به منهنون مجسمو جانس جي. ان منهن وارن مجسمن سان قريبي مشابهت رکي ٿو، جي هڪ هٿ ۾ لٺ ۽ ٻئي ۾ ڪنجي جهلي، رومي دڻ ۽ صدر دروازن وٽ محافظن جي حيثيت ۾ چوڪيداري ڪندا هئا، هن باري ۾ اسان کي ڪنهن به شڪ ڪرڻ جي گنجائش ڪانهي ته ٻنهي حالتن ۾ ديوتائن جي دو-طرفي منهن جو ساڳيو مطلب آهي، جنهن مان محافظ ديوتا جي چوڪسيءَ ۽ هوشياريءَ جو اظهار ٿئي ٿو، جو روحاني دشمنن تي هڪ ئي وقت اڳيان ۽ پٺيان اک رکندو هو ۽ انهن کي اتي جو اتي ڏنڊن ٿوڪڻ لاءِ تيار ٻيٺو رهندو هو. ان ڪري اسان انهن ڏکين ۽ غير مطمئن سمجهاڻين کي آسانيءَ سان نظرانداز ڪري سگهون ٿا، جن سان "اووڊ" جي چوڻ مطابق، جالاڪ جانس ديوتا پڻ خود هڪ پريشان رومي سوال ڪندڙ کي تاري چڏيو هو.

انهن نتيجن کي نيميءَ جي پوجاريءَ سان وابسته ڪرڻ لاءِ، اسين هي تصور ڪري سگهون ٿا ته ڊائنا جي نر ساٿيءَ جي حيثيت ۾ هو جيوپيٽر جي ته پر ڊائنس يا جانس جي نمائندگي ڪندو هو، پر قديم زماني ۾ انهن ديوتائن جي درميان رڳو نالن جي اڇاتري فرق کان زياده ٻيو ڪو خاص فرق ڪونه هو، جنهن جو سنڊن آسمان، گجگوڙ ۽ شاه بلوط جي ديوتا هڻڻ جي اهم فرض تي عملي طور ڪو خاص اثر ٻيو هجي. انهيءَ ڪري اهو ئي موزون هو ته هن ديوتا جو نيميءَ وارو انساني نمائندو شاه بلوط جي هڙيءَ ۾ ئي گذاري، جيئن اسان کي معلوم ئي ڇڪو آهي ته درحقيقت ائين ئي هو. هن جو ٻيلي جي بادشاه جو خطاب صاف ظاهر ڪري ٿو ته جنهن ديوتا جي هو خدمت ڪندو هو، سو خاص طور ٻيلي سان ئي وابسته هو، ۽ جنهن صورت ۾ مٿس

فقط اهو ماڻهو حملو ڪري سگهندو هو، جنهن هڙيءَ مان پهريائين هڪڙي خاص وڻ جي ڏاري پٽي هوندي هئي، ان ڪري ڇي سگهجي ٿو ته هن جي زندگي خاص انهيءَ مقدس وڻ جي حياتيءَ سان ڏي واسته هئي. چنانچه هو آريه قوم جي عظيم شاه بلوط جي ديوتا جي ڏ فقط خدمت ڪندو هو، پر هو ان کي پاڻ ۾ موجود به سمجهندو هو ۽ شاه بلوط جي ديوتا جي حيثيت ۾ شاه بلوط جي ديويءَ سان ڏي جنسي صحبت ڪندو هوندو، خواه اها ديوي ايگيريا جي تالي سان مشهور هئي يا ڊائنا جي. بهرحال انهن جو مڪمل وصل زمين جي آبادي ۽ ماڻهن ۽ حيوانن جي نسلي افزائش لاءِ ضروري تصور ڪيو ويندو هوندو. تنهن ڪان سواءِ جيڪڏهن ڏ شاه بلوط جو ديوتا آسمان، ڪڇڪوڙ ۽ مينهن جو ڏڻ ديوتا هو، تنهنڪري سندس انساني نمائندي ڪان، متعدد ڀين خدائي بادشاهن وانگر، ڪرن کي ڪٽي ڪرڻ، ڪڇڪوڙ ڪان ڏڏڪا ڪرائڻ ۽ موزون موسم ۾ مينهن کي نازل ڪرڻ جي تقاضا ڪئي ويندي هئي، ته جيئن ڀنيون ۽ چمن ميوندار ٿين ۽ چراگاه سائي گاه ۽ ٻوٽن سان ڀرجي وڃن. اهڙن اعليٰ طاقتن جو مشهور معروف مالڪ درحقيقت وڏيءَ اهميت جو مالڪ هوندو، آستاني جي سر زمين تي جيڪي عمارتن ۽ پيش ڪيل قربانين ۽ نذرانن جا پڳل ٽڪل ۽ ڦٽل نشان ڏڪا ويا آهن، سي ڏيڪ مصنفن جي شهادتن سان ملي ثابت ڪن ٿا ته ڀوين دورن ۾ اهو اڏليءَ جو عظيم‌ترين ۽ هر خاص و عام جي پوڄا جو وڏو ۾ وڏو آستانو هو. قديم زماني ۾ به جڏهن آسپاس وارو ميداني علائقو اڃا انهن ننڍين ننڍين قومن ۾ تقسيم ٿيل هو، جي لاطيني برادريءَ ۾ شامل هيون، ان وقت به اهو مقدس ٻيلو انهن جي مشترڪ عبادت ۽ حفاظت جي جاءِ هئي، ۽ جهڙيءَ طرح ڪنبوديا ڏجا بادشاه "ٻاه ۽ ٻاڻيءَ جي پر اسرار بادشاهن" ڏانهن خط استوائي ٻيلن جي دور دراز ۽ گهڻگهه اونداهين ۾ تذرلاڻ موڪليندا هئا، تيئن اسان کي پڌين ڪرڻ گهرجي ته وسيع لاطيني ميدانن جي هرطرف ڪان اطالوي

زائرين جون اکيون ۽ قدم انهيءَ مقدس جاءِ ڏانهن ٿي کڄندا رهندا هئا، جتي ائپينائين جبلن جي ڪکي نيلي رنگ يا دور کان نظر ايندڙ سمنڊ جي تيز نيلي رنگ جي مقابلي ۾ آلبن جبلُ، جو ٿي نيميءَ جي پراسرار پوڄاريءَ ۽ پيلي جي بادشاه جو گهر هو، پنهنجي شان و شوڪت سان انهن کي پاڻ ڏانهن پکاريندو رهندو هو. اتي، سبز پيلن جي درميان ۽ ويران ٽڪرين جي مائي پاٽيءَ جي پاسي ۾، شاه بلوط، گجگوڙ ۽ وسندڙ آسمان جي ديوتا جي قديم آريائي پوڄا، پنهنجي اصلوڪيءَ، اڻ بگڙيل ۽ قريباً غيرمهذب ۽ اڻ سڌريل صورت ۾، انهيءَ زماني کان به گهٽو ٿوءِ هلندي آئي، جڏهن هڪ عظيم سياسي ۽ نظرياتي انقلاب لاطيني مذهب جي دارالخلافه کي پيلي کان شهر ڏانهن ۽ نيميءَ کان روم ڏانهن منتقل ڪري چڪو هو.

باب سترهون

بادشاهيءَ جو پيار

۱- بادشاهن ۽ پوجارين ۾ بندشون:- قديم معاشري جي ڪنهن منزل تي بادشاه يا پوجاريءَ کي گهڻو ڪري فوق الفطري طاقتن سان نوازيل يا ديوتا جو اوتار سمجهيو وڃي ٿو. ۽ انهيءَ اعتقاد جي ماڻ نظر فطرت جي نظام کي ٽوريءَ يا گهڻيءَ حد تائين سندس ضابطي ۾ هيٺ سمجهيو وڃي ٿو ۽ ڪيس ناخوشگوار هوا، فصلن جي ناڪاميابيءَ ۽ ٻين اهڙين ناگاه آفتن لاءِ ذميدار ٺهرايو وڃي ٿو. پانڌجي ٿو ته ڪنهن حد تائين اهو فرض ڪيو وڃي ٿو ته فطرت مٿان بادشاه جو قبضو ۽ ضابطو، سندس رعيت ۽ ٻانهن وانگر، سندس ڪن خاص قسم جي ارادي فعلن ذريعي عمل پذير ٿئي ٿو، ۽ ان ڪري جيڪڏهن خشڪسالي، قحط، بيماري يا طوفان رونما ٿين ٿا، ته ماڻهو انهيءَ بدبختيءَ کي بادشاه جي بيپرواهيءَ، غفلت يا سندس ٻئي ڪنهن ڏوه ڏانهن منسوب ڪن ٿا، ۽ ڪيس چهڪن ۽ قيد و بند جي سزا ڏين ٿا، يا جيڪڏهن هو اڃا به ضد تي اڙجي بيهي ٿو ته ان صورت ۾ ڪيس تخت تان لاهين ٿا يا قتل ڪن ٿا. ڪڏهن ڪڏهن وري، فطرت جي نظام کي بادشاه جي زير حڪم تصور ڪرڻ سان گڏوگڏ، ان کي جزوي طور ان جي ارادي کان آزاد سمجهيو وڃي ٿو. سندس جسم کي، جيڪڏهن ان ڪالهه کي هينءَ بيان ڪري سگهجي، ڪائنات جو مقناطيسي ۽ برقي مرڪز سمجهيو وڃي ٿو، جنهن مان قوت جون لهرون آسمان ۽ فضا ۾ هر طرف ڦهلجي وڃن ٿيون، جنهنڪري هن جي ڪا به حرڪت ـ سندس مٿي جو ڦرڻ يا هٿ جو ڪڇڻ ـ فطرت جي ڪنهن نه ڪنهن حصي کي فوري طور متاثر ڪري، ان کي

بريءَ طرح توازن ڪان ٻاهر ڪڍي وجهي ٿو. هو ڏهڪل جو اهو نقطو آهي، جنهن تي ڪائنات جو توازن قائم آهي. ۽ هن جي طرفان ذري جيتري بي قاعدگي انهيءَ نازڪ توازن کي درهم برهم ڪري سگهي ٿي. ان ڪري هن جي گهڻي ڪان گهڻي خبرداري ڪرڻ لازمي آهي. ۽ ان سان گڏ ڪيس ۾ پنهنجيءَ ذات لاءِ وڏو احتياط ڪرڻ گهرجي. سندس سڄيءَ زندگيءَ کي، باريڪ ترين تفصيلن تائين، اهڙيءَ تنظيم سان هلائڻو آهي، جو ان جو ڪوبه ارادي يا غير ارادي فعل فطرت جي مقرر ٿيل نظام ۾ تلاطم يا افراتفري پيدا نه ڪري وجهي. اهڙي طبقي جي بادشاهن منجهان "ميڪاڊو" يا "ديري"، (جپان جو روحاني شهنشاه) هڪ معياري مثال آهي، يا اڳي هوندو هو. هو سورج ديويءَ جو اوتار آهي، جا ڪائنات تي، جنهن ۾ ديوتائون ۽ انسان شامل آهن، حڪومت ڪري ٿي، سال ۾ هڪ دفعو سڀئي ديوتائون ساڻس ملاقات ڪرڻ لاءِ وڻس ايندا آهن ۽ سڄو مهينو سندس حضور ۾ حاضر رهندا آهن. انهيءَ مهيني جي دوران، جنهن جي نالي جي معنيٰ ئي آهي "ديوتائن ڪان خالي" مهينو، ڪو، مندرن ۾ ڪونه ويندو آهي. ڇو ته عام اعتقاد مطابق اهي ويران هوندا آهن. ميڪاڊو کي سندس رعايا طرفان "ظاهر ديوتا" يا وري "ديوتا جو جيئرو اوتار" جو خطاب ملندو آهي، جنهن کي هو پنهنجن شاهي اعلانن ۽ فرمانن ۾ ڪليءَ طرح استعمال ڪندو آهي. هو جپان جي سڀني ديوتائن، ۽ تان عام ضابطي ۽ اختيار جي دعويٰ ڪندو آهي. مثال طور سنہ ۶۴۶ع جي هڪ شاهي فرمان ۾ شهنشاهه کي "زنده ديوتا، جو ڪائنات تي حڪومت هلائي ٿو" بيان ڪيو ويو آهي.

ميڪاڊو جي زندگيءَ جي طور طريقي بابت اٽڪل ۾ سو سال اڳ هيٺيون تفصيل، تحرير ڪيو ويو هو:

"اڄ ڏينهن تائين انهيءَ خاندان جي شهزادن کي ۽ زياده تر انهن کي، جي تخت تي ويهندا آهن، بذات خود انتهائي مقدس هستيون تصور ڪيو ويندو آهي، ۽ کين جنم ڪان وٺي ڀوپ سمجهيو ويندو آهي. پنهنجيءَ رعيت جي دلين ۾ اهڙن فائديمند

نظرين ۽ خيالن کي قائم رکڻ لاءِ، کين پنهنجن مقدس وجودن جي غير معمولي خبرداري ڪرڻي پوندي آهي ۽ اهڙا ڪم ڪرڻا پوندا آهن، جي جيڪڏهن بين ملڪن جي معيارن سان پيٽيا وڃن، تہ اهي هوند ڪل جهڙا ۽ بد تميزيءَ وارا معلوم ٿين. انهن منجهان ڪن جو هتي ذڪر ڪرڻ بيجا نہ ٿيندو. ميڪاڊو سمجهندو آهي تہ زمين کي پيرن سان ڇهڻ هن جي تقدس ۽ شان شوڪت جي خلاف ٿيندو، ان سبب ڪري هو جڏهن ٻ ڪنهن طرف وڃڻ جو ارادو ظاهر ڪندو آهي، تڏهن ڪيس ماڻهن جي ڪلهن تي چاڙهي اوڏانهن نيو ويندو آهي. انڪان ٻ زياده، هو هيءَ ڳالهہ برداشت نہ ڪندا آهن تہ سندس مقدس جسم کي ٻاهران جي ڪا هوا لڳي، ۽ سج کي هرگز پنهنجي مٿي تي چمڪڻ جي لائق ڪونہ سمجهندا آهن. هن جي بدن جي سيني حصن سان اهڙو تہ تقدس وابستہ ڪيو ويندو آهي، جو ڪيس پنهنجن وارن يا ڏاڙهيءَ يا نهن ڪي وڍڻ جي جرئت ڪانہ ٿيندي آهي. بهرحال، هن انديشي ڪان تہ متان سندس جسم ميرو ۽ ڳدلو ٿي وڃي، ڪيس رات جو ننڊ ۾ وهنجاريو ويندو آهي، جو تہ هو چوندا آهن تہ هن جي جسم ڪان جيڪا ٻ شيءَ اهڙيءَ حالت ۾ جدا ڪئي وڃي ٿي، سا چوري ڪئي ٿي وڃي، ۽ اهڙي چوري سندس تقدس ۽ شان جي خلاف نہ ٿي ٿي سگهي. قديم زماني ۾ هن کي هر روز صبح جو چند ڪلاڪن لاءِ مٿي ۾ شاهي تاج وجهي تخت تي ويهڻو پوندو هو، ۽ ڪيس بلڪل هڪ مجسمي وانگر ساڪت ۽ جامد ويهڻو پوندو هو، تہ جيئن سندس هٿ يا پير، مٿو يا اکيون ۽ جسم جو ڪوبہ حصو حرڪت نہ ڪري، جو تہ انهيءَ طريقي سان سمجهيو ويندو هو تہ هو پنهنجي سلطنت ۾ صلح ۽ سانت قائم رکي سگهندو. جيڪڏهن بدقسمتيءَ سان هو هيڏانهن يا هوڏانهن چريو پريو، يا هن پنهنجي مملڪت جي ڪنهن هڪ طرف ڪجهہ لاڳيتو توجهہ سان ڏٺو، تہ ماڻهن کي اهو خوف ورائي ويندو هو تہ انهيءَ سبب ڪري ملڪ ۾ جنگ، ڏڪار، باهہ، يا ٻي ڪا اهڙي آفت نازل ٿيندي، جا ملڪ کي تباه و برباد

ڪري ڇڏيندي. ۽ ٻيو جڏهن هيءَ ڳالهه معلوم ڪئي ويئي
ته شاهي تاج ڦي هو، جنهن جي هڪ ڪاڻي ٻڌڻ يا زهن سبب
سلطنت ۾ صلح سانت قائم رهي سگهندو، تڏهن اهو ضروري
سمجهيو ويو ته بادشاه جي مقدس جسم کي جو فقط واندڪائيءَ
۽ سٿرت لاءِ مخصوص هو، انهيءَ ڪري فرض کان مستثنيٰ قرار
ڏنو ويجي. ۽ ان ڪري هينئر روزانو صبح جو تخت متان رکو تاج
رکيو ويندو آهي. ۽ هن جو ڪاڏو هر وقت نون برتنن ۾ ٿهڻ
گهرجي. ۽ ميز تي نين رڪابين ۾ اڇڻ گهرجي. ۽ ٻنهي قسمن
جا برتن تمام صاف هوندا آهن، ۽ ساڳئي وقت اهي رواجي
متيءَ جا ٿهيل هوندا آهن، ته جيئن انهن کي هڪ دفعي
استعمال ڪرڻ کان پوءِ گهٽي خرچ کان سواءِ پاسي ڪري
يا ٽوڙي سگهجي. گهڙو ڪري انهن کي هن اندیشي سبب ٽوڙيو
ويندو آهي ته متان اهي ڪن کي دستياب ٿي وڃن، جو ته هو
مذهبي طور هي يقين رکن ٿا ته جيڪڏهن ڪوبه رواجي ماڻهو
انهن برتنن منجهان ڪائن جي جسارت ڪندو ته سندس وات ۽
گلو سڄي ۽ سڙي پوندا. 'ديريءَ' جي پاڪ ڪپڙن کان به
ساڳئي نموني جي بري اثر جو ڊپ ڏيندو آهي. جو ته هن جو
ايمان آهي ته جيڪڏهن ڪو عام ماڻهو انهن کي شهنشاه جي
خاص حڪم يا اجازت بغير پائيندو، ته سندس جسم جي سڀني
حصن ۾ سوج ۽ سواو پيدا ٿي پوندو." ان باري ۾ ڪاڏي
متعلق هڪ زياده اوائلي بيان هن طرح سان آهي: "زمين کي پير سان
ڇهڻ به هو نهنجي لاءِ هڪ شرمساري ۽ بيعزتي تصور
ڪندو هو. ۽ ڇنڊ ڪئي ته سندس متي ته چمڪڻ جي اجازت ڏي
ڪانه هئي. سندس جسم جي ڪا به نجاست، کانئس جدا ڪانه ڪئي
ويندي هئي. ۽ سندس وار ڏاڑهي يا نهن وڏيا ڪوڙ ويندا هئا.
هو جيڪي به ڪائيندو هو، سو نون برتنن ۾ پچايو ويندو هو."
ساڳيءَ طرح پوجاري-بادشاه يا ديوتا-بادشا جهنگليٽي جي
هيٺين سطح تي بيٺل آفريڪا جي مغربي ساحل تي رهندڙ ماڻهن

۽ ڏنا. وڃن ٿا. لوئر گائنا ۾ ڪيپ هاڊران جي پرسان، شارڪ پائنٽ وٽ، "ڪوڪولو" نالي هڪ اهڙو پوڄاري بادشاه پيلي جي تنهائيءَ ۾ رهي ٿو. هن کي ڪنهن به عورت کي هٿ لائڻ جي اجازت ڪانهي ۽ نه ورهي هو پنهنجو گهر ئي ڇڏي ٿو سگهي. درحقيقت هن کي پنهنجي ڪرسي به ڇڏڻي ناهي، جنهن ۾ هن کي ننڊ به ويني ويني ڪرڻي پوندي آهي. جو تہ جيڪڏهن هو ليٽي پوندو تہ هوا ڪانہ لڳندي ۽ جهازراني ٻيهجي ويندي. هو طوفانن کي باقاعدگيءَ سان هلائيندو آهي ۽ عام طرح فضا ۾ هڪ خوشگوار توازن قائم رکندو آهي. ٽوگو ۾، اگو جبل تي "باغبا" نالي هڪ ديوتا يا "روح" رهندو آهي، جو آسپاس جي سڄي ملڪ لاءِ وڏيءَ اهميت جو مالڪ آهي. مينهن وسائڻ ۽ بند ڪرڻ جي طاقت هن ڏانهن منسوب ڪئي ويندي آهي ۽ هوئي هوائن جو آقا ۽ مالڪ آهي، جن ۾ ملڪ جي اندروني علائقن کان ايندڙ "هرمائن" نالي خشڪ ۽ گرم هوا به شامل آهي. هن جو جيئرو جاڪندو پوڄاري جبل جي ٻيني کان زياده اوچيءَ چوٽيءَ تي هڪ گهر ۾ رهندو آهي، جتي هو هوائن کي وڏن سٽن ۾ بند ڪري رکندو آهي. مينهن لاءِ درخواستون به ڪيس ئي ڪيون ويندڙون آهن، ۽ هو اهڙن تعويذن مان وڏي ڪمائي ڪندو آهي، جي جيتن جي ڏندن ۽ نهن مان ٺهيل هوندا آهن. ان جي باوجود، جيتوڻيڪ سندس طاقت وڏي آهي ۽ هو ملڪ جو حقيقي سردار آهي، "ديوتا" يا "روح" جي قانون مطابق هو ڪنهن به وقت جبل تان هيٺ لهي نٿو سگهي ۽ هن کي پنهنجي سڄي زندگي ان جي چوٽيءَ تي گذارڻي آهي. سال ۾ هن کي فقط هڪ دفعو هيٺ اچڻ ۽ بازار مان خريدارين ڪرڻ جي اجازت ملهل هوندي آهي، پر ان صورت ۾ به هن کي ڪنهن فاني انسان جي جهوپڙيءَ اندر پير پائڻ جي اجازت ڪانہ هوندي آهي، ۽ ڪيس الهيءَ ڏينهن ٻي پنهنجي جلاوطنيءَ واري مقام ڏانهن واپس وڃڻو پوندو آهي. ٽوگو ۾ حڪومت جو ڪاروبار ننڍن سردارن کي هلائڻو پوندو آهي، جن جو

تقرر هو پاڻ ڪندو آهي. مغربي آفريڪا جي ڪانگو بادشاهيءَ
۾ هڪ اعليٰ سردار رهندو هو، جنهن کي "چتوبي" يا "چتوبي"
سڏيو ويندو هو ۽ جنهن کي اڃان جا حبشي زمين جو ديوتا ۽
آسمان ۾ ڪل خوراڪ جو مالڪ ڪري سڃيندا هئا. چنانچ
پنهنجن نون فصلن جي وٽ ڪرڻ کان اڳ، هو زمين جا پهريان
ڦل ڪيس پيش ڪندا هئا، چوتہ کين ڀڻ رهندو هو تہ جيڪڏهن
هو انهيءَ قانون جي خلاف ورزي ڪندا تہ مٿن ڀي پناهہ ۽ متعدد
مصيبتون نازل ٿيندیون. جڏهن ۽ هو پنهنجيءَ سرحد اندر ڪن
جاين جي دوري ڪرڻ لاءِ پنهنجي قيامگاهہ ڪان ٻاهر ويندو هو،
تڏهن جيتري عرصي تائين هو ٻاهر هوندو هو، تيتر سيني
ماڻهن کي جنسي صحبت کان سخت پرهيز ڪرڻي هوندي هئي.
چو تہ ائين سمجهيو ويندو هو تہ ان باري ۾ هڪ دفعو بہ پرهيز
نہ ڪئي ويئي، تہ اهو فعل هن لاءِ مهلڪ ثابت ٿيندو، ۽ جيڪڏهن
هو قدرتي موت مرندو تہ هو سمجهندا هئا تہ سچي دنيا هن سان
گڏ ناس ٿي ويندي، ۽ هيءَ ڏرتي جنهن کي فقط هوئي پنهنجيءَ
قوت ۽ قابليت سان جهليو ٻيٺو هو، هڪدم نيست و نابود ٿي
ويندي. نئين دنيا (آمريڪا) جي نيم وحشي قومن ۾، هسپانوي
فتوحات واري وقت ۾، جيان جهڙيون مذهبي يا مطلق العنان
حڪومتون موجود ڏٺيون ويٺون هيون، خاص طرح زاپوٽيڪ قبيلي
وارن جو وڏو پوجاري- سردار ميڪاڊو سان هڪ قريبي متوازي
مثال پيش ڪندو نظر اچي ٿو. اهو روحاني آقا، جو اتان جي
بادشاه جو هڪ طاقتور رقيب هو، بادشاهيءَ جي مکيہ شهرن مان
"يوپٽا" نالي هڪ شهر ۾ مطلق العنانيءَ سان حڪومت هلائيندو
هو. اسان کي ٻڌايو ويو آهي تہ هن کي جيڪو احترام ڏنو ويندو
هو، تنهن جو وڏائي بيان ڪرڻ ناممڪن آهي. هن کي اهڙو
ديوتا سمجهيو ويندو هو، جنهن جي بار ڪٽڻ لاءِ زمين ۽ جنهن جي
مٿان چمڪڻ لاءِ سج لائق کين هئا. جيڪڏهن هو زمين کي
پنهنجي پير سان ڇي ڇهي وجهندو هو، تہ جڏهن هن پنهنجي تقدس

جي توهين ڪري وڏي، جيڪي عملدار هن جي پالڪيءَ کي پنهنجن ڪلهن تي کڻي هلندا هئا، سي ملڪ جي اعليٰ ترين خاندانن جا فرد هوندا هئا. پنهنجي آسپاس ڪنهن به چيز ڏانهن هو اک کڻي به نه نهارينندو هو، ۽ جيڪي به سندس سامهون اچي ويندا هئا، سي هڪدم اونڌا ٿي ڏرتيءَ ڏانهن منهن ڪري هيٺ ڪيري پوندا هئا. جو ته ڪنهن ڏيڻ ڏيندو هو ته جيڪڏهن هو سندس مايي کي به ڏسي وجهندا ته موت سندن خاتمو آڻي ڇڏيندو. زاپوٽيڪ پادرين ۾ خاص طور پوجاري- سردار مٿن "پرهيز جو قانون" باقاعدگيءَ سان عائد رهندو هو، پر "سال جي ڪن خاص ڏينهن تي، جن کي گهٽو ڪري محفلن ۾ ناچ گاني سان ملهايو ويندو هو، هن کي نشي ڪرڻ جي اجازت هوندي هئي. پوءِ انهيءَ نيم بيهوشيءَ جي عالم ۾، جڏهن هو زمين ۽ آسمان وارن کان بي تعلق هوندو هو، تڏهن قبيلي جي سڀني کان زياده خوبصورت ڪنوارين ڇوڪرين منجهان هڪ جا ديوتا جي خدمت لاءِ مخصوص ٿيل هئي، هن کي ڏني ويندي هئي." جيڪڏهن انهيءَ وصل مان جيڪو ڪيس، باز جمندو هو، سو پٽ هوندو هو، ته ان جي شاهي نسل وارن شهزادن وانگر تربيت ڪئي ويندي هئي، ۽ سڀني کان وڏي پٽ کي پيءُ جي سرداريءَ وارو ورثو ملندو هو. انهيءَ سردار سان جيڪي فوق الفطري طاقتون وابسته ڪيون ويندڙون آهن، تن جو خاص طرح ڪوڊ ذڪر ڪيل ڪونهي، پر اهي شايد ميڪاڊو يا چتوسيءَ جي طاقتن سان ئي مشابهت رکندڙ هونديون.

جپان ۽ اولهه آفريڪا وانگر دنيا جي جنهن به حصي ۾ ائين سمجهيو ويو آهي ته قدرت جو نظام يا خود دنيا جو وجود بادشاه جي يا پوجاريءَ جي زندگيءَ سان وابسته آهي، اتي ظاهر آهي ته سندس معتقدن ۽ رعايا لاءِ هو بي انتها رحمت جي سرچشمي هئڻ سان گڏ بي انتها خطري جو باعث به ضرور هوندو. هڪ طرف ماڻهو سينهن ۽ آس لاءِ ان جي شڪرگذاري ڪن ٿا، جن

تي قدرتيءَ جا ميوا پلجي وڏا ٿين ٿا، انهيءَ هوا لاءِ هن جا ٿورائتا آهن، جا هنن جي جهازن کي کناري پيڙو اچي ڪري ٿي، حتيڪ سندن پيرن هيٺان سخت ۽ نهريءَ زمين لاءِ به هن جا احسان مند رهن ٿا، پر هو جيڪي به ڏئي ٿو، ان کان انڪار به ڪري سگهي ٿو. فطرت جو هن جي شخصيت تي اهڙو تم قريبي انحصار آهي، ۽ فطرتي قوتن جي نظام جو، جنهن جو هو مرڪز آهي، اهڙو تم نازڪ توازن آهي، جو هن جي طرفان ذري جيتري به لغزش يا بي قاعدگي اهڙو لرزو پيدا ڪري سگهي ٿي، جو سڄيءَ زمين ۽ ان جي بنيادن تائين زلزلو اچي سگهي ٿو. ۽ جيڪڏهن بادشاه جي ٿوريءَ حرڪت سبب قدرت ۽ ايتريقدر خلل اچي سگهي ٿو، تہ پوءِ هيءَ تصور ڪرڻ آسان آهي تہ ان جو موت ڪهڙو نہ زبردست ہائيتال پيدا ڪري سگهندو. چتوميءَ جو قدرتي موت، جيئن مٿي ڏسي آيا آهيون، سيني شين جي نيست و نابود ٿيڻ جو سبب سمجهيو ويندو هو. ان ڪري ظاهر آهي تہ پنهنجيءَ سلامتيءَ جي صدقي، جا ڪنهن به وقت بادشاه جي ڪنهن بي خيالي ڪم يا، ان کان به زياده، سندس موت سبب جوکي ۽ اچي سگهي ٿي، ماٹهو پنهنجي بادشاه يا پوجاريءَ کان ضرور انهن قانونن تي سختيءَ سان عمل ڪرائيندا، جن تي سندس سلامتيءَ ۽ ان جي نتيجي طور سندس رعيت ۽ سڄيءَ ڪائنات جي سلامتيءَ جو دارومدار سمجهيو ويندو هو. ان جي برعڪس، انهن جو بادشاه محض پنهنجي رعايا لاءِ زنده رهي ٿو، هن جي زندگي فقط اهڙي وقت تائين قيمتي آهي، جيسين هو پنهنجن ماٹهن جي فائدي لاءِ فطرت جي نظام کي پنهنجي زير حڪم هلائي، ۽ پنهنجي منصب جا فرض ادا ڪري سگهي ٿو. جيئن ئي هو ائين ڪرڻ ۾ ناڪامياب ٿئي ٿو، تيئن اها خبرداري، اهو پيار، ۽ اهو مذهبي نياز ۽ نڙت، جن جي اهي سندس مٿان بارش ڪندا رهندا هئا، هڪدم بند ڪيا ويڻ ٿا، ۽ سندن سڀ نيازمنديون ۽ فرمانبرداريون نفرت ۽ حقارت ۾ تبديل ٿي ويڻ ٿيون، ڪيس

هڪدم شرمسار ۽ بي عزت ڪري معطل ڪيو وڃي ٿو، ۽ جيڪڏهن سندس حياتي بچائي وڃي ٿي، تہ ان لاءِ ڪيس واقعي پنهنجي ماڻهن جو شڪرگذار رهڻ گهرجي. هڪڙي ڏينهن ديوتا وانگر سندس پوڄا ڪئي وڃي ٿي، تہ ٻئي ڏينهن ڪيس هڪ مجرم وانگر قتل ڪيو وڃي ٿو. ۽ ماڻهن جي انهيءَ ڦريل روش ۾، ٻوراڻي طبيعت يا ذهنيت جي بدل سدل جو ڪو هٿ ڪونهي، ان جي بلڪل برعڪس سندن اها چال بلڪل مستقل مزاجيءَ تي مبني آهي. جيڪڏهن سندن بادشاه انهن جو ديوتا ۽ آهي، تہ ٻوءِ هو سندن حفاظت ڪندڙ ۽ سنياليندڙ ۽ آهي، يا واقعي ڪيس ائين هڻڻ گهرجي، ۽ جيڪڏهن هو سندن حفاظت نٿو ڪري، تہ ٻوءِ ڪيس اهڙي ماڻهوءَ لاءِ جاءِ خالي ڪرڻ گهرجي، جو ائين ڪري سگهي. بهرحال، جيسين هو سندن اميدون پوريون ڪري ٿو، تيسين سندس ناز برداريءَ جي ڪا حد يا حساب ٿي ڪونهي، جا اهي سندس خبرداري ڪرڻ ۽ اختيار ڪن ٿا يا ڪيس پنهنجي خبرداري ڪرڻ لاءِ پنهنجي مٿان عائد ڪرڻ لاءِ مجبور ڪن ٿا. اهڙو بادشاه رسم و رواج جي قاعدن قانونن جي گهيري ۽ ۾ امر و نهي جي چار ۽ مٿي ڪان پيرن تائين گهيريل رهي ٿو، جنهن جو مقصد هن جي شان و شوڪت، رعب تاب يا آرام و آسائش ۽ اضافي آڻڻ جو نہ، پر ڪيس اهڙيءَ چال چلت ڪان باز رکڻ جو هوندو آهي، جا قدرتي نظام ۽ خلل انداز ٿيڻ سبب ڪيس توڙي سندس رعايا ۽ سڄيءَ دنيا کي هڪ عام مصيبت ۽ مبتلا ڪري وجهندي. هن جي آرام ۽ اضافو آڻڻ تہ بجاءِ خود، پر رسمن رواجن جي اها سخت بجا آوري سندس هرهڪ ڪم ۽ مداخلت ڪري، هن جي آزاديءَ کي ناس ڪري وجهي ٿي، ۽ گهٽو ڪري ان جي زندگيءَ کي، جنهن جي حفاظت ڪرڻ ٿي ان جو مقصد هوندو آهي، حسرت و ياس جي انتهائي عذاب ۽ تبديل ڪري ڇڏي ٿي.

لوٿانگو جي فوق‌الفطري طاقتن سان نوازيل بادشاهن متعلق

چيو وڃي ٿو تہ جيئن کو بادشاہ زياده طاقتور سمجهيو ويندو آهي، تيئن ان جي مٿان زياده پابنديون عائد ڪيون ويندیون آهن، هن جي سيني ڪمن ڪارين ۽ اٽڪ ۽ گهمن، ڪاٽ ۽ ٻيٽ، سمهڻ ۽ جاڳڻ ۽ ڪي باقاعدگيءَ سان هلايو ويندو آهي. تخت جو وارث ننڍيءَ ڄمار کان وٺي ئي انهن پابندين ۾ جڪڙيل هوندو آهي، پر جيئن هو زندگيءَ جون وڌيڪ منزلون طي ڪندو ويندو آهي، تيئن انهن پرهيزن ۽ رسمن جي تعداد ۾ اضافو ٿيندو رهندو آهي، جي ڪيس ادا ڪرڻيون هونديون آهن ۔"تان جو انهيءَ وقت جڏهن هو تخت تي ويهندو آهي، هو رسم و رواج ۽ مصنوعات جي بحر عظيم ۾ غرق ٿي ويندو آهي." هڪ وساڻل پرندڙ جبل جي منهن ۾، جو ڇڻ ئي طرفن کان گاه سان ڀريل لاهن سان گهيريل آهي، فرئنڊوهو جي مقامي بادشاه جي دارالحڪومت، ريابا، جون ٽڙيل پکڙيل جهوپڙيون ۽ ٻنيون ٻيٽل آهن. اها پراسرار هستي انهيءَ جبل جي انتهائي زيرين حصي ۾، چاليهن زالن جي حرم جي وچ ۾، رهندڙ آهي، ۽ چيو وڃي ٿو تہ سندس جسم فقط چانديءَ جي پراڻن سڪن سان ڍڪيل هوندو آهي. هڪ اڳهاڙي وحشيءَ هڻ جي باوجود، هو انهيءَ جزيري ۾ ايڏا تائين ان جي گاديءَ "سئنٽا آئسابيل" جي هسپانوي گورنر کان ۽ وڏيڪ اثر و رسوخ هلائي ٿو. اتان جي قديم‌النسل جاهل رهاڪن جي قدامت پسند روح جو، جڏ تہ هو هڪ مجسمو آهي. هن ڪڏهن ۽ ڪنهن سفيد فام ماڻهوءَ جو منهن ڪونہ ڏٺو آهي، ۽ اتان جي سيني مقامي باشندن جي پختي اعتقاد مطابق، زرد رنگ جي شڪل تي هن جي نظر پئي تہ هن جو موت يقيني آهي، سمنڊ تي نظر وجهڻ هن جي برداشت کان ٻاهر آهي ۔ درحقيقت چيو وڃي ٿو تہ هن کي ڪري کان ۽ ان کي ڏسڻ گهرجي، جنهنڪري هو پنهنجي جهوپڙيءَ جي نيم روشنائيءَ ۾، پنهنجن پيرن ۾ ٻيڙيون وجهي، پنهنجي زندگي اتي ئي ۽ ائين ئي ختم ڪندو آهي. هيءَ ڳالهہ تصديق شده آهي تہ هن ڪڏهن ۽ ساحل تي قدم ڪونہ رکيو

آهي. پنهنجي چاقوءَ ۽ بندوق کان علاوه، هو پيءَ کنهن به ٻي شيءَ کي استعمال کونه ڪندو آهي، جا سفيد فام قوم وٽان آيل هجي. يوروپي ساخت جو ڪپڙو، سندس جسم کي ڪڏهن به لڳڻ نه گهرجي، ۽ هو تماڪ، شراب، حتيٰ ڪ لوڻ کان به نفرت ڪندو آهي.

سليوڪوسٽ جي "ايو" پولي گالهائيندڙ قومن ۾ "بادشاهه" جي وقت وڏو پادري به هوندو آهي. انهيءَ حيثيت ۾، خاص طرح اڳين زمانن ۾، سندس رعايا سان ڪوبه سندس نزديڪ ڪونه ويڃي سگهندو هو. غسل وغيره ڪرڻ لاءِ هن کي پنهنجي جهوپڙيءَ مان فقط رات جو ٻاهر نڪرڻ جي اجازت هوندي هئي. هن سان سندس نمائندي جنهن کي ظاهري بادشاهه چوندا هئا، ۽ ٽن چونڊ سردارن کان علاوه ٻيو ڪوبه گفتگو ڪونه ڪري سگهندو هو. پر انهن کي به ڏڪي جي ڪل تي ڏانهس ڏسڻ ڪري، ويهڻو پوندو هو. هن پگالهه جو خاص احتياط ڪيو ويندو هو ته سندس نظر ڪنهن يورپيءَ تي، ڪنهن گهوڙي تي ۽ ان سميت تي ڪڏهن نه پوي. جنهن ڪري ڪيئن سندس دارالڪوسٽ مان چند گهڙين لاءِ به ڪڏهن ٻاهر وڃڻ جي اجازت ڪانه هئي. اهي قاعدا ڪنهن ٽورائي ڏينهن ڌيا جو نظرانداز ڪيا ويا آهن. داهومي جي بادشاه تي سمنڊ کي ڏسڻ جي اجازت ڪانه هئي. بندش عائد ٿيل آهي، ساڳيءَ طرح لوئانگو ۽ گائنا جي عظيم آدرا جي بادشاهن تي به ساڳي ئي بندش ٿيل آهي. داهومي جي اتر اولهه ۾ آئيو قبيلي وارن وٽ سمنڊ هڪ اگري شيءَ آهي. جنهنڪري ڪين ۽ سندن بادشاهن کي سندن "پوجاري" ڏسڻ ڏينداآهن ته جيئن ڏانهن هو سمنڊ ڏانهن ڪڏهن به نهاريندا. ته ڪين موت جو منهن ڏسڻو پوندو. سينيگال ۾ ڪيئن جي بادشاهه لاءِ هي اعتقاد آهي ته جيڪڏهن هو ڪنهن درياه يا سمنڊ جي ڪنهن پڇڙيءَ کي پار ڪرڻ جي جسارت ڪندو ته هڪ سال جي اندر ئي اندر يقيني طور موت جو منهن ڏسندو. ٽورائي ٽال ٿا ته ماشونالينڊ جا

سردار کن درياهن، خاص طرح روريکويءَ ۽ نيادير ي نڊين، کي پار ڪونہ ڪندا هئا. انهيءَ رسم تي بنهہ ٿوروئي وقت ٿيو جو اوستائين منجهانئن هڪڙو سردار تہ نهايت سختيءَ سان پائبند رهندو ايندو هو. "سردار کي ڪنهن بہ حالت ۾ درياه پار ڪرڻو ڪونهي. ۾ جيڪڏهن درياه اکرڻ هن لاءِ انتهائي ضروري آهي، تہ پوءِ سندس اکين تي پٽي ٻڌي، ماڻهو ڪيس ڪلهن تي تي چاڙهي، شورو غل مچائيندا ۽ گيت ڳائيندا درياه ٽپائيندا آهن. جيڪڏهن هو پنهنجي منهن درياه اکرندو، تہ انڊو ٿي ٿوٽندو يا مري ويندو ۽ يقيناً پنهنجي سرداري وڃائي ويهندو." ساڳيءَ طرح مٿيون گاسکر جي ڏکڻ ۾ سهافالي ۽ سئڪالاوا قبيلن ۾ ڪن بادشاهن کي سمنڊ تي سفر ڪرڻ يا ڪن ڏينهن کي پار ڪرڻ جي منع هوندي آهي. سئڪالاوا قبيلي وارن ۾ بادشاه کي مقدس هستي سمجهيو ويندو آهي، ۽ "ڪيس متعدد پابندين ۽ بندشن ۾ جڪڙيو رکيو ويو آهي، جن جي ذريعي، چين جي شهنشاه وانگر، ڪيس گويا قاعدي اندر رکيو ويندو آهي. هو تيسين کوبہ ڪم يا ڪابہ مهم شروع ڪانہ ڪري سگهندو آهي، جيسين سندس جادوگر نيڪ شگوڻيءَ جو اعلان نہ ڪندا آهن، هن کي گرم ڪاڌي ڪائڻ جي اجازت ڪانهي، ڪن خاص ڏينهن تي هو جهوپڙيءَ مان ٻاهر نہ وڃي سگهندو آهي، وغيره، وغيره." آسام جي جابلو قبيلن ۾ سردار ۽ سندس زال کي ڪاڌي جي متعلق، گهڻين پابندين جو خيال رکڻو پوندو آهي، چنانچہ انهن کي مينهن، سوئر، ڪتي، پکين ۽ ٽمائن ڪائڻ جي اجازت ڪانهي. سردار کي پاڻ ۽ صاف رهڻ گهرجي، هن کي هڪ ئي زال پرڻجي آهي، ۽ ان کان پوءِ هر قسم جي ڏک وار تي ڪيس پري گذارڻو آهي. انهن قبيلن جي هڪ گروه جي سردار کي ڪنهن بہ ڏاڙي ڪوٽ ۾ ڪاڌي ڪائڻ جي ممانعت هوندي آهي، ۽ انتهائي ڪاوڙ ۽ جوش جي حالت ۾ بہ ڪيس ڪاگار نہ ڪيڏي آهي. اتان جي ماڻهن جو هيءُ پڪو خيال آهي تہ سردار طرفان اهڙين پابندين مان ڪنهن

هڪ جي خلاف ورزي سڄي ڳوٺ تي مصيبت ۽ بدبختي نازل ڪري ڇڏيندي.

آئرلنڊ جي قديم بادشاهن ۽ لينسٽر، منسٽر، ڪونات ۽ السٽر پرڳڻن جي بادشاهن تي ڪجهه عجيب و غريب پابنديون عائد ٿيل هيون، جن جي باقاعدي بجا آوريءَ تي ماڻهن، ملڪ ۽ خود سندن پنهنجي آسودگيءَ کي منحصر سمجهيو ويندو هو. چنانچه، مثال طور، آئرلنڊ جي بادشاه کي، "ايرن" جي قديم دارالحڪومت، تارا، ۾ پنهنجي بستري ۾ ائين محو خواب رهڻو نه هو، جو سج اڀري وڃيس، اربع ڏينهن ماڻ بريف جڳهه وٽ ڪيس گهوڙي تان هيٺ لهڻ جي ممانعت ٿيل هئي، سڄ غروب ٿيڻ بعد ڪيس ماڻ ڪنڊين رستي تي هلڻو نه هو، فان چوميئر وٽ گهوڙي کي طيش ۾ آڻڻ، بيلٽين واريءَ تقريب (مئي ڊي) کان پوءِ ايندڙ سومر ڏينهن پاڻيءَ تي جهاز ۾ سفر ڪرڻ، ۽ آل هئلوز تقريب واري ڏينهن کان پوءِ ايندڙ اڱاري تي ائٽ مائڪني جڳهه وٽ پنهنجي لشڪرکان جدا ٿي وڃڻ هن لاءِ ممنوع هئا. لينسٽر جي بادشاه کي اربع جي ڏينهن توات لائڪين جي چوگرد ڊائي هٿ کان چڪر لڳائڻ، ڊوئيئر ۽ ڊئيپلن جي درميان هڪ طرف ٿو لاڙي سمهڻ، ڪئالان جي ميدان ۾ نون ڏينهن تائين چانوڻي هڻي ويهي رهڻ، ڊئيپلن واريءَ شاهراه تي سومر جي ڏينهن سفر ڪرڻ ۽ ماڻ مائسٽين وٽان ڪارين ڪٽڻ واري گدلي گهوڙي تي سواريءَ ڪرڻ کان سخت منع ٿيل هئي. منسٽر جي بادشاه کي هڪ سومر کان وٺي ٻئي تائين "لاڪ لين" جي دعوت ماڻ يڪي مزي وڻڻ جي ممانعت ٿيل هئي، لاباري جي شروعات وقت ليٽريچا وٽ گيم جي سامهون رات جو محفل ڪرڻ، سيئير تي نون ڏينهن لاءِ چانوڻي هڻڻ، ۽ گاپران وٽ سرحدي ميڙ ڪوٽائڻ کان سخت منع ٿيل هئي. ڪونات جي بادشاه کي "آل هئلوز" واري ڏينهن تي صلح ڪرڻ کان پوءِ ڪروٽاچان واري قديم محلات متعلق ڪنهن به معاهدي طئي ڪرڻ، دال چائس جي چراگاه ڏانهن چيڊار ڪپڙن ۾ ملبوس

ٿي ۽ چيڻ واري گهوڙي تي سوار ٿي وڃي، سيفائس وٽ عورتن جي ڪنهن ميڙ ڏانهن وڃي ۽ ائٽ گالڙا وٽ ٻن ٽنين جي درميان خاڪي رنگ جي ڪاٺي گهوڙي جي سوار سان شرط پچائي ڪان منع ٿيل هوندي هئي. السٹر جي بادشاه کي رات لائين وٽ ڊال ارائيڊ جي نوجوانن جي گهوڙن جي ميلي ۾ شريڪ ٿيو، لنسيليچ جي پکين جي ولرن جي ڦڙڦڙ کي سڄ غروب ٿيڻ کان پوءِ پڌڻ، ڊيئر مڪ ڊيئر جي ڊگهي واري تقريب ملهائي، مارچ مهيني جي دوران ۾ ماف ڪويا ٻيلي ڏانهن وڃي ۽ چنڊ جا پهريان پندرهن ڏينهن بڪنيمڊ نديءَ جي پاڻيءَ پيئڻ کان ممانعت ٿيل هئي. آئرلنڊ جا بادشاه جيڪڏهن انهن ۽ ٻين گهٽين اهڙين رسمن تي، جن تي تعميل ڪرڻ بابت قديم قديم زماني کان وٺي کين حڪم ٿيل هو، هن سبب ڪري سختيءَ سان عمل پيرا هوندا هئا، جو ڪين خاطري هوندي هئي تہ ائين ڪرڻ ڪري هو ڪنهن به حادثي يا بدبختيءَ ۾ ڪڏهن مبتلا ڪونہ ٿيندا، ڀڏاپي جي ضعف محسوس ڪرڻ کان سواءِ نوي سالن جي عمر کي وڃي رسندا، سندن حڪومت جي دوران ۾ ڪوبہ وبائي مرض يا موت واقع ڪونہ ٿيندو، ۽ موسمون خوشگوار ٿيندیون ۽ ڏرتي جهجها ميوا ڏيندي، پر جيڪڏهن هو انهن رسمن ۽ رواجن جي پرواه نہ ڪندا، تہ ملڪ ۾ مرض، ڏڪار ۽ خطرناڪ آب و هوا ۽ ٻيون اهڙيون ڀيانڪ مصيبتون اچي منهن ڏيندیون.

مصر جي بادشاهن کي ديوتائون ڪري پوڄيو ويندو هو ۽ سندن روزمره جي زندگيءَ جي معمول کي تفصيلوار نموني سان بلڪل پورن ۽ اٽل قاعدن قانونن سان هلايو ويندو هو. ڊيئوڊورس چوي ٿو تہ "مصر جي بادشاهن جي زندگي ٻين حڪمرانن وانگر ڪانہ هئي، جي غير ذميدار هوندا آهن ۽ سيڪڇهہ پنهنجيءَ مرضيءَ موجب ڪندا وتندا آهن، ان جي برعڪس، هنن لاءِ هر چيز قانوني طور مقرر ٿيل هوندي هئي— نہ فقط سندن منصبي فرض، پر انهن جي روزمره جي زندگيءَ جا تفصيل ۾ ... ڏينهن ۽

رات جا اهي ڪلاڪ ۾ مقرر ٿيل هوندا آهن، جڏهن بادشاهه ڪي، پنهنجيءَ مرضيءَ موجب نه پر ڪن مقرر ۽ منظور ٿيل قانونن مطابق، ڪي خاص ڪم ڪرڻا هئا ... چو ته هن لاءِ نه فقط اهي وقت مقرر ٿيل هوندا هئا، جڏهن ڪيس حڪومت-جو ڪاروبار هلائڻو هوندو هو يا فيصلا ڪرڻا هوندا هئا، پر اهي وقت به طيءُ ٿيل هوندا هئا، جڏهن بادشاهه ڪي ڪائڻو، گهمڻو ۽ زال سان سمهڻو هوندو هو... ٿوري ڪ ڪٽي ڇڏجي ته سندس زندگيءَ جي هرهڪ ڪم ڪرڻ لاءِ وقت مقرر ٿيل هو، رواج موجب ڪيس سادو ڪاڏو ڪائڻو هوندو هو، گوشت فقط وڇيري ۽ آڙيءَ جو ڪائڻو هوس، ۽ شراب جي بنهه مقرر مقدار پيئڻ جي اجازت هوندي هيس." بهرحال، هن قياس ڪرڻ لاءِ آسان وٽ سبب آهن ته انهن قانونن تي مصر جا قديم فرعون نه پر اهي "پوڄاري بادشاهه" عمل ڪندا هئا، جي "ويهين شاهي خاندان" جي ختم ٿيڻ واري وقت ٽيبس ڪ ۽ حبش جي سر زمين تي حڪومت ڪندا هئا.

پوڄارين تي عائد ٿيل پابندين جو روشن مثال اسان کي روم واري فلئمن ڊيالس جي زندگيءَ جي قانونن مان ملي ٿو، جنهن کي جيوپيٽر ديوتا جو جيڙو جاڳندو نمائندو يا آسماني روح جو اوتار ڪري سڃيو ويو آهي. اهي قانون هيٺين نموني جا هئا: فلئمن ڊيالس کي ڪنهن به گهوڙي تي سواري نه ڪرڻي هئي، حتيٰ ڪ ان کي ڪنهن گهوڙي کي هٿ به ڪونه لائڻو هو، نه وري ڪيس هٿياربند لشکر کي ڏسڻو هو، ڪيس ڪنهن به اهڙيءَ منڊيءَ پائڻ جي اجازت ڪانه هئي، جا ڪٽان به ڀڳل نه هجي، سندس ڪپڙن جي ڪنهن به حصي ڪ ۾ ڪا گند پڌل هئڻ گهرجي هئي، سندس گهر مان مقدس باه کان علاوه ٻيءَ ڪنهن به باه کي ڪڍي باهر نه وڃي سگهبو هو، ڪڪڙ جي الڻي يا خميري جي مانيءَ کي هٿ ڪونه لائڻو هوندو هوس، ٻکريءَ، ڪتي، ڪچي گوشت، مٽرن جي ڦرين، ۽ ڪن خاص گلن کي هٿ لائڻ يا انهن جي نالن وٺڻ جي ڪيس ممانعت هئي، انگور جي ول هيٺان

هن کي گهوڙ جي اجازت ڪانه هئي، سندس ڪٽ جي پاون کي هيڻان ۽ چوڏاري مٽي ڏڪي ويندي هئي، سندس وارن کي صرف هڪ آزاد ماڻهو ڪنجهي جي چاقوءَ سان ڪٽي سگهندو هو، ۽ سندس وار ۽ نڙهن ويڄڻ کان پوءِ ڪنهن بختاور وڻ هيڻان دفن ڪيا ويندا هئا، مرده جسم کي هٿ لائڻ کان ڪيس منع هوندي هئي، ۽ اهڙيءَ جاءِ ۾ هن کي ڪڏهين ۾ داخل ٿيڻو نه هو، جنهن ۾ کو مردو ساڙيو ويو هجي، مقدس ڏينهن تي هن کي ڪنهن کي ۾ ڪم ڪندي نه ڏسڻ گهرجو هو، ڪليل هوا ۾ سندس بدن کي ڪڏهن ۾ اگهاڙو نه ٿيڻ ڪپندو هو، جيڪڏهن زنجيرن ۾ جڪڑيل ڪنهن شخص کي سندس گهر ۾ آندو ويندو هو، تہ ان کي هڪدم آزاد ڪيو ويندو هو، ۽ اهي زنجير سندس چت ۾ نڪتل هڪ سوراخ مان مٽي چڪي، باهر اڇلائڻا پوندا هئا. سندس زال، فلئمينيڪا، کي ۾ ڪن وڌيڪ پنهنجي مخصوص قاعدن کان علاوه، انهن ساڳين قاعدن جي ۾ تعميل ڪرڻي پوندي هئي. هن کي اهڙيءَ ڏاڪڻ تان، جنهن کي "يوناني" سڏيو ويندو هو، ٿن کان وڌيڪ ڏاڪا ڪڏهن ۾ نه چڙهڻا هئا، هڪڙي اهڙي ۾ تقريب هوندي هئي، جنهن تي ڪيس وارن ۾ ڦٽي ڏيڻ جي جهل هئي، سندس جتيون اهڙي جانور جي چمڙي مان نه ٺهن گهربيون هيون، جو قدرتي موت مئو هجي، پر فقط اهڙي جانور جي چمڙي مان ٺاهيون ويندیون هيون، جنهن کي ذبح يا قربان ڪيو ويو هجي، جيڪڏهن سندس ڪن تي گجگوڙ جو آواز پڄي ويندو هو، تہ جيسين هوءَ قرباني ڏيئي توبهہ تائب نه ٿيندي هئي، تيسين ڪيس هٿ ڏئي، ڏسي، سندس گالهاڙ بڏڻ يا ساڻس گالهائڻ، وغيره، ڏوه سمجهيو ويندو هو.

سائرالينون جي گريبو قوم وارن ۾ هڪ سردار آهي، جنهن جو لقب "نوديا" آهي، جنهن کي خواهمخواه يهودين جي وڏي پادريءَ سان تشبيهہ ڏني ويئي آهي: هن کي "غيبي آواز جي حڪم" تي انهيءَ منصب تي فائز ڪيو ويندو آهي. سندس گادي نشينيءَ

جي موقعي تي هڪ ڏکڻي رسم ادا ڪئي ويندي آهي، ۽ سندس بدن تي مقدس تيل لڳائي، پير جي ٺري ۾ هڪ ڪنگڻ وڌو ويندو آهي، جو سندس منصب جي علامت هوندو آهي، ۽ سندس گهر جي دروازي جي ٽنين کي قربان ٿيل ٻڪريءَ جي رت سان ٽڪيو ويندو آهي. پهلڪ جا طلسم ۽ بت سندس حفاظت هيٺ هوندا آهن، جن کي هو هر نئين چنڊ تي چانور ۽ تيل کارائيندو آهي، سڄي شهر پاران هو مثل ماڻهن ۽ پوتن جي نالي ۾ قرباني ڏيندو آهي. نالي طور هن جون اختياريون تمام گهٽيون، پر حقيقت ۾ بلڪل محدود آهن، ڇو ته عوام جي ڪنهن به راءِ جي هو مخالفت ڪري ڪونہ سگهندو آهي، ۽ جڏهن ملڪ تي ڪا به مصيبت نازل ٿيندي آهي، تڏهن ان لاءِ ڪيس ٿي ذميوار ٺهرايو ويندو آهي، ۽ ڪن وقتن تي انهيءَ ڏوه ۾ ڪيس پنهنجيءَ جان تان به هٿ ڏوئڻا پوندا آهن. منجهس اها توقع رکي ويندي آهي ته هو ڏرتيءَ مان پرهوز ۽ اڻ ميا فصل پيدا ڪري، ماڻهن کي تندرست رکي، جنگ و جدل کي ملڪ کان دور رکي ۽ جادوءَ جنتر جي اثر کي زائل ڪري. سندس سڄي زندگي ڪن عجيب و غريب بندشن ۽ پابندين جي چار ۾ وڇڙيل ۽ قائل رهي ٿي. چنانچہ ڪيس پنهنجي سرڪاري گهر کان سواءِ، جنهن کي هن جي گادي نشينيءَ وقت پاڪ تيل لڳائڻ جي رسم سبب "مڪيل گهر" سڏيو ويندو آهي، ٻئي ڪنهن به گهر ۾ سمهڻ جي اجازت ڪانہ هوندي آهي. عام شاهراه تي هن کي پاڻي پيئڻ جي اجازت ڪانہ هوندي آهي. جيسين شهر اندر کو جنازو موجود هوندو آهي، تيسين ڪيس ڪاڏو ڪائڻو ڪونہ هوندو آهي ۽ نہ وري ان کي ڪنهن مثل ماڻهوءَ لاءِ ماتم ڪرڻو هوندو آهي. جيڪڏهن پنهنجي منصب تي فائز هئڻ جي دوران ۾ سندس موت واقع ٿي پوندو آهي، ته پوءِ ڪيس اڌ رات جو دفن ڪرڻو پوندو آهي، سندس موت جي خبر ڪن ٻورن کي پوڻ گهرجي، ۽ جڏهن به سندس موت جي خبر ظاهر ڪئي ويندي آهي، تڏهن ڪنهن کي به ان

جي موت تي ماتم ڪرڻ جي اجازت ڪانه هوندي آهي. جيڪڏهن هو "سئسي ووڊ" (وڻ جو قسم) مان ڪيل زهر پيڻ جي آزمائش سبب مئو هوندو، تہ ان حالت ۾ ڪيس ڪنهن ڪسيءَ ۾ وهندڙ پاڻيءَ جي هيٺان دفن ڪيو ويندو آهي.

ڏکڻ هندستان جي ٽوڊا قبيلي وارن ۾ مقدس ڏنار ڪي، جو مقدس واڙي جي پوجاريءَ جا فرض ۽ ادا ڪندو آهي، پنهنجي عهدي جي سڄي عرصي جي دوران ۾، جو متعدد سالن تائين هلندو آهي، مختلف تڪليف ده ۽ دشوار رڪاوٽن ۽ پابندين ۾ جڪڙي رکيو ويندو آهي. چنانچہ ڪيس مقدس واڙي ۾ ٽي رهڻو پوندو آهي ۽ هن کي پنهنجي گهر يا ڪنهن به رواجي ڪوٺ ۾ وڃڻ جي اجازت ڪانه هوندي آهي. هن کي لازمي طور مجرد رهڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن شادي شده آهي تہ ان صورت ۾ زال کي ترڪ ڪرڻو پوندو اٿس. ڪنهن به رواجي ماڻهوءَ کي مقدس ڏنار ۽ پاڪ واڙي کي هٿ لائڻ جي اجازت ڪانه هوندي آهي، اهڙي هٿ لڳڻ سان هن جو تقدس ايتريقدر تہ ٽٽي پوندو، جو هن کي پنهنجي اعليٰ عهدي تان محروم ٽيڻو پوندو. هفتي جي فقط ٻن ڏينهن، سومر ۽ خميس، تي رواجي ماڻهوءَ کي ڏنار جي نزديڪ وڃڻ جي اجازت هوندي آهي، ٻين ڏينهن تي، جيڪڏهن هن سان ڪنهن کي ڪو ڪم هوندو آهي، تہ ان صورت ۾ هن کي ڪانئس دور (کي چون ڏا تہ ميل جي چوٿين حصي تائين) بيهي، ايتري ساري مفاصلي وچان واڪا ڪري، هن تائين پنهنجو پيغام پهچائڻو پوندو آهي. ان کان علاوه اهو مقدس ڏنار جيسين انهيءَ منصب تي فائض هوندو آهي، تيسين هو پنهنجا وار ۽ نڪهن ڪونہ وڌائيندو آهي، هو ڪنهن به نديءَ کي پل تان پار ڪونہ ڪندو آهي، ۽ وهندڙ پاڻيءَ جي نهر مان، ۽ فقط ڪن خاص نهرن مان، جهاڳي پار وڃڻو پوندو اٿس. جيڪڏهن سندس قبيلي ۾ ڪو موت واقع ٿي پوندو آهي، تہ ڪيس جنازي جي ڪنهن به ڪرياڪرم ۾ شامل ٿيڻ جي تيسين اجازت ڪانه هوندي

آهي، جيسين هو پنهنجي عهدي تان استعفا ڏيئي، ڏار جي اعليٰ منصب تان هيٺ لهي، محض هڪ رواجي ۽ "فاني" انسان جي درجي تي اچي، درحقيقت، معلوم ٿئي ٿو ته پراڻي زماني ۾ جڏهن ۽ سندس قبيلي جو ڪو ماڻهو هي۽ فاني زندگي ڇڏي ابدي دنيا ڏانهن رخ ڪندو هو، تڏهن انهي۽ مقدس ڏنار کي پنهنجي عهدي جي مهرن، يعني ڪيرَ جي بالڻين تان دستبردار ٿيڻو پوندو هو. بهرحال اهي سيئي وزندار پابنديون مڪمل طور فقط ڏنارن جي اوچي طبقي وارن مٿان وڌيون ويندیون آهن.

۲۔ روحاني اقتدار ۽ دنيوي اقتدار جي تفريق:

پوجاري-بادشاه جي عهدي سان هي جيڪي تڪليف ده پابنديون وابسته ڪيون ويون هيون، تن نيٺ پنهنجو فطرتي اثر پيدا ڪيو. هڪ طرف ماڻهو عهدي قبول ڪرڻ کان انڪاري ٿيڻ لڳا، جو ان ڪان پوءِ گهٽي عرصي تائين اڪثر حالتن ۾ خالي رهڻ لڳو؛ ٻئي طرف جن ان کي قبول ڪيو، اهي عهديدار ان جي چيالينجز وزن هيٺان دٻجي ايڏا ته بيدل ۽ بي همت ٿي پيا ۽ ماڻهن جي هٿن ۾ قاسجي اهڙا ته بيڪار ۽ بي طاقت ٿيڻ ويا، جو سندن ضعيف هٿن مان حڪومت جون واڳون ڪسڪي آهستي آهستي اهڙن ماڻهن جي مضبوط گرفت ۾ اچي ويون، جي نالي ۾ صاحب اقتدار ته هئن هوندي به حقيقي اقتدار جا مالڪ ٿيڻ ويا، ۽ عملي طرح حڪومت جا اختيار هلائيندي ان صورتحال تي ڪافي عرصي تائين مطمئن رهيا. ٿيندي ٿيندي، آخرڪار ڪن ملڪن ۾ اعليٰ اقتدار جي انهن بن سرچشمن جي تفريق ايتري گهري ۽ ايتري نمايان صورت وٺي بيهي رهي، جو روحاني ۽ دنيوي اختيارن ۾ مڪمل ۽ مستقل علحدگي اچي ويئي، ۽ قديم "فوق البشري" خاندان فقط پنهنجا مذهبي فرائض ڀاڻ وٺ جهليا؛ باقي ملڪي حڪومت جو دستوري ڪاروبار زياده جوان همت ۽ چست ٻهي۽ واري ڪنهن ٻئي خاندان جي هٿن ۾ ملیو هو.

اچو ته پلا چند مثال وٺون. هن ڪتاب ۾ اڳي ڪٿي اسان

ڏسي آيا آهيون تہ ڪنهن ڪوڏيا ۽ "ٻاهہ ۽ ٻاڻيءَ جون بادشاهيون" انهن جي بي‌دلين وارڻ متان گهٽو ڪري زوريءَ مڙهيون ويندیون هيون، ۽ سڀيڄ ٻڌن ۽ بادشاهي سرشتو درحقيقت ان ڪري ختم ٿي ويو، جو انهيءَ خطرناڪ اعزار قبول ڪرڻ لاءِ ڪنهن ڪي آماده ڪرڻ ناممڪن ٿي پيو هو. اولهہ آفريڪا جي ڪن علائقن ۽ جڏهن بادشاه مري ويندو آهي، تڏهن ان جي جانشين مقرر ڪرڻ لاءِ خفيہ طور هڪ خانداني ميڙ ڪوٺايو ويندو آهي. ٻوءِ جنهن جو انتخاب ڪيو ويندو آهي، تنهن کي اوچتو ئي اوچتو پڪڑي، ٻڌي، سردار واري گهر ۽ قلو ڪيو ويندو آهي، جتي کيس ان وقت تائين قيد رکيو ويندو آهي، جيسين هو تاج پهرڻ قبول ڪري. ڪڏهن ڪڏهن تخت و تاج جو وارث انهيءَ اعزاز کي ٽارڻ جا ذريعا ٻڌ ڳولي وجهندو آهي، جنهن جي زبردستيءَ مٿانئس مڙهڻ جي ڪوشش ڪئي ويندي آهي، هڪ بهادر ۽ باهمت وحشي سردار لاءِ چيو وڃي ٿو تہ هو هر وقت هٿيار پنهوار پاڻ سان کنيو گهمندو هو تہ متان ڪنهن وقت کيس زوريءَ تخت تي ويهارڻ جي ڪوشش ڪئي وڃي. سائراليئون جا وحشي، ٽائيمس قبيلي وارا، جي پنهنجو بادشاہ منتخب ڪندا آهن، ان کي تاجپوشيءَ واريءَ شام جو مار ڪيڻ جو حق پاڻ وٽ محفوظ رکندا آهن ۽ هو پنهنجي انهيءَ آئيني رعايت مان اهڙو تہ پرپور فائدو وٺندا آهن، جو ڪڏهن ڪڏهن اهو بدنصيب بادشاه تخت نشينيءَ جي اعزاز ملڻ کان پوءِ ڪو ٽوڙو ئي وقت جيئرو رهي سگهندو آهي. چنانچہ جڏهن ڪن اعليٰ سردارن کي ڪنهن ماٺهوءَ مان ويڙ پاڙڻو هوندو آهي ۽ ان مان پنهنجي جان ڇڏائڻ جو ارادو هوندو اٿن، تڏهن هو ان کي بادشاه ڪري چونڊيندا آهن. اڳئين زماني ۾، سائراليئون جي ڪنهن نئين بادشاه جي اعلان ڪرڻ کان اڳ ان کي زنجيرن سان جڪڙي مار ڪيڻ جو رواج هوندو هو. ان کان پوءِ زنجير ٽوڙيا ويندا هئا ۽ کيس شاهي پوشاڪ پهرائي سندس هٿ ۾ شاهي ديدبي

جو نشان ڏنو ويندو هو، جو وري هڪ جلاد جي کهاڙي کان سواءِ ٻيو ڪجهه نه ڪوٺ هوندو هو. چنانچ هي ڳالهه پڙهي ڪنهن کي به تعجب ڪونه ٿيندو ته سائراليئون ۾، جتي اهڙا رواج عام جاري آهن، "سواءِ مئنڊنگو ۽ سوزي قبيلن جي، کي ٻورا قبيلا آهن جن جا بادشاه سندن پنهنجي قبيلي جا يا سندن ملڪ جا باشندا آهن. انهيءَ باري ۾ سندن خيال اسان جي خيالن کان اهڙا ته مختلف آهن، جو انهن مان کي ٻورا انهيءَ اعزاز حاصل ڪرڻ جا خواهشمند هوندا آهن، ۽ ان لاءِ چڪاپينيءَ جو ته ڪنهن نالو ئي مشڪل پڌو آهي."

معلوم ٿئي ٿو ته جڏهن جي ميڪاڊو بادشاهن کافي اوائلي زماني کان پنهنجي اعليٰ اختيارات جي گرين ذميدارين ۽ پرخطر اعزازن کي پنهنجن معصوم ٻارن ڏانهن منتقل ڪري ڇڏڻ جو ڏنگ اختيار ڪيو هو، تائڪون خاندان وارن جي اقتدار حاصل ڪرڻ جو شجرو جي گهٽي عرصي تائين جڏهن جا دنيوي معاملات ۾ حڪمران رهيا آهن، هڪ ڏن سالن جي عمر واري "ميڪاڊو" سان وڃي ملي ٿو، جنهن جي حق ۾ سندس پيءُ سواءِ ڪنهن خاص سبب جي دستبرداريءَ جو اعلان ڪيو هو. ان معصوم شهزادي کان جڏهن هڪ غاصب حڪومت ڪسي ان جو حق ڦاڙيو، تڏهن يوري ٽوسو تالي هڪ جوشيلي ۽ باڪردار شخص ميڪاڊو جي حق واپس ڪرائڻ جو ذمو پنهنجي مٿان ڪنيو، ۽ هن غاصب کي شڪست ڏيئي ميڪاڊو کي نالي ماتر اختيارات جو فقط سايو بخشي، حقيقي اقتدار پنهنجي قبضي ۾ رکيو. ائين جيڪو درجو هن پنهنجي لاءِ حاصل ڪيو هو، سو هن مرڻ بعد پنهنجن وارثن کي سونپيو، ۽ اهڙيءَ طرح هو "تائڪون" خاندان جو بنياد وجهندڙ ٿي ٻيو. سورهين صديءَ جي پوئين اڌ تائين تائڪون خاندان وارا نهايت سرگرم ۽ هوشيار حڪمران رهيا. پر انهن جو انجام به آخرڪار اهوئي ٿيو، جو ميڪاڊو بادشاهن جو ٿيو هو. رسم و رواج ۽ قاعدن قانونن جي مضبوط جار ۾ وکوڙجي، هنن محض بيڄان گڏن جي حيثيت وڃي

اختيار ڪئي، جي ڪنهن به وقت پنهنجن محلاتن کان ٻاهر نه نڪرندا هئا ۽ سڄو وقت ٻي معنيٰ ۾ اجاين رسمن جي مستقل چڪر جي ادائگيءَ ۾ مصروف رهندا هئا، ۽ حڪومت جي حقيقي ڪاروبار جو انتظام هڪ ڪائونسل آف اسٽيٽ ڪندي هئي. ٽوڪين قبيلي وارن ۾ به بادشاهي نظام اڃهو انهيءَ رستي ختم ٿيو. پنهنجن پيشرو بادشاهن وانگر نامرديءَ ۽ سستيءَ ۾ وقت ضايع ڪرڻ سبب، بادشاه کي ٻئڪ نالي هڪ دلير ۽ موقع شناس ٻانڪي، جو هڪ مهاڻي جي درجي کان ترقي ڪري، امپيريل سول سروس جي گرنڈ مئنڊرين واري، اعليٰ عهدي کي وڃي رسيو هو، تخت تان هڪالي ڪڍيو. پر بادشاه جي ٻاڻ ترنگ، غاصب کي ڏهائي بادشاه کي، دوباره تخت ونڻي ڏنو، پر انهيءَ خدمت جي معاوضي طور هن ٻاڻ ۽ پنهنجن وارثن لاءِ سڀني فوجن جي اعليٰ سپهه سالار جو منصب مخصوص ڪيو. ان کان پوءِ بادشاهيءَ جي لقب ۽ شان و مان هئڻ جي باوجود، ملڪ جا بادشاه حڪمراني هلائڻ کان محروم ٿي ويا. هو پنهنجو سڄو وقت محلاتن جي عياشيءَ ۽ آرام جي گوشه نشينيءَ ۽ تنهائيءَ ۾ گذارينداً زهيا، ۽ هوڏانهن سڄي سياسي اختياري موروثي سپهه سالار هلائڻ لڳا.

بولينشيا جي ٻئن مان ٻڌنائيا نالي هڪ ٻيٽ ۾، ملڪي ۽ مذهبي اختيارين جدا جدا ماڻهن کي سونپيل هيون، جن مان روحاني فرائض موروثي بادشاهن جي، هڪ خاندان وارا ادا ڪندا هئا، تہ دنيوي حڪومت وقت بوقت هڪ ڪامياب جنگي سپه سالار جي سپرد ڪئي ويندي هئي، جنهن جي تخت نشينيءَ جي رسم، بهر صورت، بادشاه ئي ادا ڪندو هو. ساڳيءَ طرح ٽونگا ۾، سياسي بادشاه کان علاوه، جنهن جو تخت ۽ تاج جو حق ڪجهه قدر موروثي هوندو هو ۽ ڪجهه قدر سندس بهادريءَ ۽ جنگي هنرءَ خصلت جي شهرت ۽ سندس جنگجو ماڻهن جي تعداد تي منحصر هو، هڪ وڏو روحاني پيشوا به هوندو هو، جنهن جو مرتبو هڪ عظيم ديوتا جي پٺت مان جنم وٺڻ سبب بادشاه ۽ ٻين سردارن

کان به اعليٰ ۽ ارفع هوء سال ۾ هڪ دفعو سنجيده سائن سوڻن سان زمين جا پهريان قل ڪيس نذراني طور پيش ڪيا ويندا هئا ۽ ماڻهن کي اهو ويساه هوندو هو ته جيڪڏهن اهي نذرانا ان کي نه آڇيا ويندا ته ان جو انتقام ماڻهن مٿان نمايان نموني ۽ اڇي ڪڍندو. هن جو ذڪر ڪندي هولي ۽ جو هڪ خاص طريقو استعمال ڪيو ويندو هو، جو ٻئي ڪنهن جي به حالت ۽ ڪتب ڪوٺ آندو ويندو هو، ۽ جنهن شيءَ کي به هو اتفاق سان ڇهي وجهندو هو، سا مقدس ٿي پوندي هئي، ۽ پوءِ ان کي ان جي ڇهڻ جي اجازت ڪانه هوندي هئي. جڏهن هو ۽ بادشاه ٻاڻ ۾ ڪٿي ملندا هئا، تڏهن بادشاه کي ان جي تعظيم و تڪريم ڪرڻ خاطر تيسين زمين تي هيٺ ويهڻو پوندو هو، جيسين اها مقدس هستي اتان اڇي وڃي يا ٻلنگهي وڃي. ڇو جيتوڻيڪ هن کي سندس ديوتائي حسب نسب سبب اعليٰ ترين عزت ۽ آبرو ڏنو ويندو هو، ان جي باوجود هن مقدس شخصيت کي ڪابه سياسي اختياري سليل ڪانه هئي، ۽ جيڪڏهن هو مملڪت جي ڪاروبار ۾ مداخلت ڪرڻ جي جسارت ڪندو هو، ته ڪيس بادشاه وٽان جو حقيقي اقتدار جو مالڪ هوندو هو (۽ جو آخرڪار پنهنجي هن روحاني رقيب کان جان ڇڏائڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو)، سخت تنبيهه ملڻ جو خطرو لاحق هوندو هو.

اولهه آفريڪا جي ڪن علائقن ۾ بادشاه هڪ ئي وقت حڪمراني ڪندا آهن، جن مان هڪ درويش يا روحاني بادشاه ۽ ٻيو ملڪي ۽ سياسي حاڪم هوندو آهي. پر هن حالت ۾ روحاني بادشاهه جو درجو زيادهه اوچو آهي. هو آب هوا وغيره تي ضابطو رکندو آهي، ۽ جي چاهيندو آهي، ته هر شيءَ کي ختم ڪري سگهندو آهي. جڏهن هو پنهنجي گاڙهي لٽ زمين تي رکندو آهي، تڏهن ان رستي تان لنگهڻ جي ڪنهن کي به اجازت ڪانه هوندي آهي. جتي به حبشين جي اصلي تهذيب و تمدن کي پنهنجي حالت ۾، بغير ڪنهن ٻاجائز مداخلت جي، چڏيو ويو آهي، اتي مقدس

بادشاهن ۽ ملڪي بادشاهن جي اقتدار جي تقسيم جو مثال هرهنڌ موجود ملي ٿو. پر جتي بادشاهن جي اصلوڪي معاشري ۾ داهوي ۽ اشانتي قبيلن وانگر، ڪو خلل وڏو نه ويو آهي، اتي ٻنهي قسمن جي اختيارن کي هڪ ئي بادشاه جي وجود ۾ مرڪوز ڪرڻ جو رجحان پيدا ٿيندي ڏٺو ويو آهي.

ايسٽ انڊيز ۾ ان تيمور نالي هڪ بيٺ ۾ اسان کي اقتدار جي ٻه گهڻ ئي تقسيم نظر اچي ٿي، جنهن جي اولهه آفريڪا جا ملڪي ۽ مذهبي بادشاه نمائندگي ڪن ٿا. تيمور بيٺ ۾ آباد ٿيل چند قبيلا ٻن حاڪمن کي تسليم ڪندا آهن، جن مان هڪ رواجي يا سول حاڪم آهي، جو رعايا تي راڄ ڪندو آهي، ۽ ٻيو قابل احترام يا "پرهيز وارو" حاڪم آهي، جنهن کي هن زمين ۽ ان جي پيداوار سان وابستہ هر شيءَ جي ضابطي سان واسطو آهي. انهيءَ آخرالذڪر حاڪم کي هر شيءَ تي پابندي عائد ڪرڻ جي اعلان ڪرڻ جو حق حاصل آهي، نئين زمين تي هر هلائڻ ۽ ان کي زيرڪاشت آڻڻ کان اڳ، هن جي اجازت وٺڻ لازمي آهي، ۽ ڪم جي دوران ۾ ڪيس کي ضروري رسمون لازمي طرح ادا ڪرڻيون هونديون آهن. جيڪڏهن فصل کي خشڪسالي يا بيماريءَ جو انديشو هوندو آهي، تہ ان کي بچائڻ لاءِ هن کي امداد لاءِ پڪاريو ويندو آهي. جيتوڻيڪ هن جو درجو ملڪي معاملات واري حاڪم کان گهٽ آهي، ان جي باوجود هو ملڪي معاملات تي تمام گهڻي حد تائين حاوي ۽ اثر انداز هوندو آهي، جو سندس دنيوي رفيقڪار کي سيني اهم معاملن ۾ هن جو مشورو ضرور وٺڻو پوندو آهي، روٽي ۽ اوير فلورس جهڙن پاسي وارن جزيرن ۾ ساڳئي قسم جي روحاني اڳواڻ کي مختلف مقامي نالن سان، جن سيني جي معنيٰ "زمين جو مالڪ" هوندي آهي، تسليم ڪيو ويندو آهي. ساڳيءَ طرح برٽش نيو گائنا جي ميڪيئو ضلعي ۾ "ٻئي قسم جي سرداريءَ" جو سرشتو مروج آهي. اتان جو عوام، خاندانن مطابق ٻن گروهن ۾ تقسيم ٿيل هوندو آهي، ۽ هرهڪ گروه کي پنهنجو

پنهنجو سردار هوندو آهي. پنهي مان هڪ جنگي ۽ ٻيو مذهبي پيشوا هوندو آهي. آخرالذڪر سردار جو عهدو موروثي هوندو آهي، هن جي فرض مان هڪ هي به آهي ته جڏهن به چاهي تڏهن ناريل، سوپارين ۽ پين اهڙن فصلن تي بندش وجهي سگهي ٿو، بشرطيڪ انهن جي استعمال تي عام روڪ وجهڻ هو ضروري سمجهي. سندس منصب پر اسان کي شايد "پوجاري-بادشاه" جي خاندان جي آغاز جي آثارن جو سراغ ملي وڃي، پر هن جا قرض اڃا تائين مذهبي نوعيت کان زياده جادوءَ جي نوعيت جا نظر اچن ٿا، جو تنهن جو واسطو اعليٰ قوتن جي رضامندي حاصل ڪرڻ کان زياده فصلن جي پوکڻ، فصلن جي لاڀارن، آبهوا ۽ برسات وغيره تي قبضي ۽ ضابطي رکڻ سان آهي.

باب ارڙهون

روح کي خطرا

۱۔ **روح نندڙي ماڻهوءَ جي صورت ۾:** مڃين مثالن مان اسان کي معلوم ٿيو آهي ته مقدس بادشاه يا پوجاريءَ جو عهدو انتهائي تڪليف ده ۽ فضول رسمن ۽ بندشن جي هڪ اڻ کٽ سلسلي ۾ بدل ۽ وڃڙيل رهي ٿو، جن مقصدن ۽ مطلبن سان اهي رسمون ادا ڪيون وڃن ٿيون، تن مان ڪيترا مقصد انهيءَ ديوتا روپ ماڻهوءَ جي زندگيءَ کي محفوظ رکڻ جو آهي. پر جيڪڏهن انهن بندشن ۽ پابندين جو ڪيترا مقصد انهيءَ ماڻهوءَ جي حياتي بچائڻ جو آهي، ته پوءِ سوال اٿي ٿو ته انهن رسمن جي ادائگي انهيءَ مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ ڪهڙي نموني اثر انداز ٿئي ٿي؟ انهيءَ حقيقت کي سمجهڻ لاءِ اسان کي پهريائين هي معلوم ڪرڻ گهرجي ته بادشاه جي زندگي جن خطرن ۽ خوفن ۾ ويڙهيل رهي ٿي ۽ جن کان ڪيس بچائڻ لاءِ انهيءَ قسم جون عجيب و غريب بندشون ۽ رڪاوٽون مقرر ڪيل آهن، تن جي نوعيت ڪهڙي آهي. ان ڪري اسان کي پهريائين هي سوال دريافت ڪرڻ گهرجي ته اوائلي وحشيءَ جي خيال موجب موت ڇا آهي؟ اهو ڪهڙن سببن ڪري واقع ٿئي ٿو؟ موت کي ٽارڻ لاءِ هو ڪهڙن اپائن کي اختيار ڪرڻ ضروري ٿو سمجهي؟

جيئن ته هڪ وحشي عام طرح ائين سمجهي ٿو ته قدرت جي ڪارخاني جي بيجان ڪل پرزن کي ڪي زنده هستيون غيبي پردي پٺيان هلائي رهيون آهن، جن جي ڪري اهي پوري وقت تي، نهايت باقاعدگيءَ سان پنهنجا نتيجا ظاهر ڪري رهيا آهن، اهڙي ٿي نموني سان هو ائين سمجهي ٿو ته جانور ۽ انسان

ان کري زنده رهي ۽ چرپر کري سگهن ٿا، جو انهن جي جسم اندر هڪ ننڍڙي هستي (جانور يا انسان جهڙي) ويٺي آهي، جيڪا هنن کي هلائي چلائي رهي آهي. ماڻهوءَ اندر اهو ننڍڙو ماڻهو ۽ جانور اندر اهو ننڍڙو جانور روح آهي. جيئن ته انسان يا جانور جي جسم جي حرڪت ۽ چرپر، ان جي روح جي موجودگيءَ جي باعث سمجهي وڃي ٿي، تيئن ننڊ يا موت جي بي حسيءَ ۽ سڪتي جو سبب روح جي غير موجودگيءَ کي سمجهيو وڃي ٿو. ننڊ يا بيهوشي روح جي عارضي غير موجودگيءَ کري ۽ موت ان جي مستقل ۽ دائمي غيرحاضريءَ کري واقع ٿئي ٿو. چنانچ، جيڪڏهن موت روح جي مستقل غير حاضريءَ سبب واقع ٿئي ٿو، ته موت کان ڪنهن کي بچائڻ لاءِ يا ته روح کي هن جي جسم مان ٻاهر نڪرڻ کان روڪيو وڃي، يا جيڪڏهن اهو نڪري وڃي، ته ان جي يقيني واپسيءَ لاءِ کي موثر اپاءَ اختيار ڪرڻ گهرجن. انهن ٻنهي مقصدن مان ڪنهن به هڪ کي حاصل ڪرڻ لاءِ وحشي جيڪي احتياطي تدبيرون اختيار ڪري ٿو، سي انهن بندشن ۽ رڪاوٽن جي صورت اختيار ڪن ٿيون، جي روح جي مستقل موجودگيءَ يا ان جي واپسيءَ لاءِ خاطري ڪرڻ واسطي لازمي قانون ۽ قاعدا آهن. ٿوري ۾ چئجي ته اهي قانون زندگيءَ جا راکا يا محافظ آهن. اچو ته هاڻي ان باري ۾ ڪن عملي مثالن تي غور ڪريون.

آسٽريليا جي ڪن ڪاري قومن ۾ وحشين کي خطاب ڪندي هڪ دفعي ڪنهن عيسائي مبلغ انهن کي چيو ته "آءٌ ڪو هڪ ڪوڙ آهيان جيئن اوهين سمجهو ٿا، پر آءٌ ۽ آهيان." انهيءَ بيان تي وحشي زور زور سان ڪلن لڳا. جنهن تي عيسائيءَ گرم ٿي هنن کي چيو ته "اوهين پلي ڪيترو به ڪلو، پر آءٌ وري به چوان ٿو ته آءٌ هڪ جسم اندر ويٺل هستين جو مالڪ آهيان، اوهين جيڪو منهنجو هيڏو مارو جسم ڏسي رهيا آهيو، سو برابر هڪ آهي، ان جي اندر هڪ ٻيو ننڍڙو جسم به آهي، جو اوهان کي نظر نٿو

اچي، وڏو جسم مري وڃي ٿو ۽ دفن ٿئي ٿو، پر ان جي اندر رهندڙ ننڍڙو جسم ان وقت اڏامي هليو وڃي ٿو، جنهن مهل وڏو جسم مري ٿو." اها ڳالهه ٻڌي ٻڌي ڪن سياه فام ماڻهن جواب ڏنو ته "ها، ها، اسين به ٻڌون آهيون، اسان جي سيني ۾ به هڪ ننڍڙو جسم موجود آهي". جڏهن ڪائٽن دريافت ڪيو ويو ته موت کان پوءِ اهو ننڍڙو جسم ڪيڏانهن ٿو وڃي، تڏهن منجهانئن ڪن جواب ڏنو ته اهو پوڻن جي پٽيان لڪي ويندو آهي، ڪن چيو ته سمنڊ ۾ هليو ويندو آهي، ته ٻين وري چيو ته اسان کي خبر ناهي. امريڪا جي ڳاڙهن هندستانين جي هوران قبيلي وارا به ائين سمجهندا هئا ته روح کي ٻانهون ۽ ٽنگون آهن ۽ درحقيقت اهو پتڪڙيءَ صورت ۾ ماڻهوءَ جو هڪ بلڪل مڪمل نمونو آهي. قطبن ۾ رهندڙ ايسڪيمو قبائل چوندا آهن ته "روح جي شڪل بلڪل اهڙي نموني جي هوندي آهي، جهڙي انهيءَ ماڻهوءَ جي، جنهن جو اهو روح هوندو آهي، پر ان ۾ رڳو هيءَ فرق هوندو آهي جو روح جو جسم انسان جي خاڪي جسم کان زياده لطيف ۽ هلڪو هوندو آهي." نوٽڪا قبيلي وارا چوندا آهن ته روح جي شڪل ننڍڙي ماڻهوءَ جهڙي هوندي آهي ۽ ان جي رهڻ جي جاءِ ماڻهوءَ جي مٿي ۾ هوندي آهي. جيسين اهو ننڍڙو ماڻهو سڌو سنئون ٻيٺو هوندو آهي، تيسين ماڻهوءَ کي ڪا بيماري يا پي ڪا جسماني گڙٻڙ ڪانه ٿيندي آهي، پر جيڪڏهن اهو ڪنهن به سبب ڪري هيٺ ڪري ٿو يا پاسيرو ٿي پوي ٿو، ته ماڻهو بيهوش ٿي وڃي ٿو. لوئر فريزر درياه جي ڪنارن تي رهندڙ ڳاڙها هندستاني چوندا آهن ته ماڻهوءَ کي چار روح ٿين ٿا، جن مان جيڪو وڏو ۽ مکيه روح آهي، تنهن جي شڪل شبيه هڪ ننڍڙي ماڻهوءَ وانگر ٿيندي آهي ۽ باقي ٽي ان جا پاڇا هوندا آهن. ملايا وارا چوندا آهن ته انساني روح هوبهو ماڻهوءَ جي صورت جهڙو، پر هٿ جي آڱوٺي جيترڙو هوندو آهي، صورت ۾ گهٽو ڪري ان ماڻهوءَ وانگر ٿئي ٿو، جنهن جي جسم اندر اهو

رهي ٿو. اهو "نندڙو ماڻهو" سنهو ۽ لطيف ٿئي ٿو ۽ هڪ جاءِ کان ٻيءَ تائين تمام جلد اچي وڃي سگهي ٿو. نند، بيماريءَ ۽ بيهوشيءَ جي عالم ۾ اهو عارضي طور غير حاضر رهي ٿو. پر موت جي صورت ۾ هميشه لاءِ انساني جسم کي ڇڏي وڃي ٿو.

اهو "نندڙو ماڻهو" يعني روح وڏي ماڻهوءَ سان اهڙي مڪمل مشابهت رکي ٿو. جو جهڙيءَ طرح سنها ۽ ٽلها جسم ٿين ٿا ـ اهڙي ئي نموني سنها ۽ ٽلها روح به ٿين ٿا. جهڙيءَ طرح انساني بدن گرا ۽ هلکا، دگها ۽ بندرا ٿيندا آهن، اهڙيءَ طرح روح به گرا، هلکا، دگها ۽ بندرا هوندا آهن. نياس علائقي جا باشندا سمجهندا آهن ته جڏهن کان اڪ هرهڪ ماڻهوءَ کان پڇيو ويندو آهي ته کيس کيتري وزن يا ڏيگهه وارو روح گهرجي، پوءِ هو جيڪو جواب ڏيندو آهي، اوترو ڏگهو يا وزندار روح ان کي ماپي ڏنو ويندو آهي. روح جو گهٽ ۾ گهٽو وزن ڏهه گرام ٿئي ٿو. ماڻهوءَ جي حياتيءَ جي حالت سندس روح جي ڏيگهه جي تناسب سان مقرر ڪئي ويندي آهي، جيڪي هار نندڙيءَ جمار ۾ مرن ٿا، تن جو روح تمام نندڙو هوندو آهي. فجي ٻيٽن ۾ رهندڙ ناڪيلو قبيلي وارا پنهنجي سردار جي موت تي جيڪي رسمون ادا ڪندا آهن، تن مان معلوم ٿئي ٿو ته اهي به روح کي نندڙي ماڻهوءَ سان تشبيهه ڏيندا آهن. جڏهن انهن جو ڪو سردار مرندو آهي، تڏهن منجهانئن کي ماڻهو، جي موروثي گورکن هوندا آهن، پنهنجي سردار جي جنازي، جيڪو ٿهيل ۽ سينگاريل حالت ۾ عمدن غاليچن تي رکيو ويندو آهي، ڏانهن منهن ڪري هيٺ چوندا آهن: "اي اسان جا آقا ۽ سردار! اٽ ته سپيئي گڏجي هلون، اسانءَ جي ملڪ ۾ صبح ٿي ويو آهي." ان کان پوءِ اهي کيس درياه جي ڪناري ڏانهن کڻي ويندا آهن، جتان روحن جو ڪشتيبان ناڪيلو پيٽ واري روحن کي درياه جي ٻئي ڪناري ڏانهن کڻي ويندو آهي. پنهنجي سردار جي انهيءَ آخرين سفر تي وڃڻ وقت هن جا سپيئي ڪانڊي هن تي چٽ

ڪرڻ لاءِ پنهنجا وڏا پڪا زمين جي ويجهو جهليندا آهن، چاڪاڻ ته، جيئن انهن مان هڪڙي، هڪ عيسائي مبلغ کي سمجهايو هو، "هن جو روح بنهه نيڙو پاڪڙو آهي." پنجاب جا ڪي رهاڪو، جي جسم جي عضون تي تصويرون ڇپائيندا آهن، سمجهندا آهن ته موت وقت روح، جيڪو "هوبهو مرد يا عورت جي همشڪل" هوندو آهي، انهن ئي تصويرن سميت، جيڪي انهيءَ ماڻهوءَ جي بدن تي نڪتل هونديون آهن، جنت ڏانهن ويندو آهي. اڪثي هلي وري اسين هي ٻڌندا سون ته ڪن ڪن هندن تي ماڻهوءَ جي روح جو تصور ماڻهوءَ جي صورت ۽ نه، پر جانورن جي شڪل شبيهه ۽ ڪيو ويندو آهي.

۲- **روح جي غير حاضري ۽ واپسي:** عام طرح سمجهيو ويندو آهي ته روح انساني جسم جي قدرتي رستن خاص طرح نڪ ۽ وات کان ٻاهر نڪري ٿو، چنانچه سيليبس جي ٻيٽ ۽ بيمار ماڻهوءَ جا مائٽ ان جي نڪ، دن ۽ پيرن ۽ مڇيءَ قاسائڻ جون ڪنڊيون ٻڌي ڇڏيندا آهن ته جيئڪڏهن روح پڇڻ جي ڪوشش ڪري ته ڪنڊين ۽ روڪجي وڃي. ٻارام ندي جي ڪنارن تي آباد ٽورڪ قبيلي وارن مان هڪڙي ماڻهوءَ وٽ ڪنڊين جي صورت وانگر ڪجهه پٿر هئا، جن کي ڪيس قيمت تي فروخت ڪرڻ واسطي آماده ڪيو ويو، پر هن ائين ڪرڻ کان صاف انڪار ڪيو، چو ته هن چيو ته اهي پٿر سندس روح کي جسم سان ائين ڪنڊيو ٻڌا هئا، جيئن ڪنڊيءَ ۽ مڇي ڪنڊيل هوندي آهي- اهي پٿر سندس روحاني حصي کي جسماڻي حصي کان جدا ٿيڻ کان روڪيو ٻڌا هئا. جڏهن بحري ڏياڪ قبيلي واري جادوگر يا ويج کي سندس گاديءَ جي ڇڪ ڇڏائي ويندي آهي، تڏهن سندس آگرين ۽ ڪنڊيون وڏيون ويندين آهن ته جيئن هو پنهنجن معتقدن جي روحن کي، سندن جسمن کان جدا ٿيڻ وقت، انهن ڪنڊين سان قاسائي واپس ڪري وجهي، پر ساڳئي وقت هو انهن ڪنڊين سان دشمنن جا روح ۽ قاسائي سگهندو آهي. انهيءَ اصول ۽ اعتقاد ٿي عمل ڪندي، بورنيو

جا وحشي قاتل، جڏهن دشمنن جون سمپون لاهڻ ويندا آهن، تڏهن پهرين وڏيل سمپن جي کوپرين کي کنڊيون ٻڌي چڏيندا آهن ته پين سمپن ملڻ ۾ آساني ٿئين ۽ اهي کنڊيون نون روحن کي پاڻ ڏانهن کشش ڪرڻ ۾ مدد ڏين. هڏا قبيلي وارن جي "ويج" جي اوزارن ۾ هڏي جي هڪ نري هوندي آهي، جنهن ۾ هو پچندڙ روحن کي بند ڪري مالڪن کي واپس ڏيندو آهي. ڪن هندو جاتين ۾، جڏهن ٻه ڪو اوپاسي ڏيندو آهي، تڏهن اهي وات اڳيان آڱوٺن سان چپڻيون وڄائيندا آهن، جو ته سندن اعتقاد آهي ته اٽين ڪرڻ سان سندن روح باهر پڇڻ کان باز اچي ويندا.

مارڪس قبيلي وارا جڏهن پنهنجي ڪنهن عزيز کي مرندو ڏسندا هئا، تڏهن ان جو نڪ ۽ وات بند ڪندا هئا، ته جيئن ان جي جسم مان نڪرندڙ روح کي باهر وڃڻ جو رستو نه ملي. ٽيوڪليدونيا جا باشندا ٻه اهائي ڪارروائي ڪندا آهن، ۽ فلپائين ٻيٽن جا باگوبو قبيلي وارا ساڳئي مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ مرندڙ ماڻهوءَ جي ڪنارين ۽ مُرن ۾ پتل جي تارن جون ڪنڊيون وجهندا آهن. ڏکڻ آمريڪا جي ڪاڙهن هندستانين جي انوناما قبيلي وارا مرندڙ ماڻهوءَ جون اکيون، نڪ ۽ وات سبي چڏيندا آهن ته متان انهن مان باهر نڪرندڙ روح ٻين روحن کي ٻه ساڻ ڪٽي وڃي. ساڳئي سبب ڪري نياس جا رهاڪو، جي تازن مثل ماڻهن جي روحن کان سخت ڊڄندا آهن ۽ پائيندا آهن ته ساه سان گڏ اهي باهر نڪري هوا ۾ ڏڙي پکڙي وڃن ٿا، اهڙن روئو روحن جي ڪُهريءَ کان بچڻ ۽ انهن کي بند ڪري رکڻ لاءِ مثل ماڻهوءَ جي نڪ ۾ آلي چيڪي مٽي مضبوطيءَ سان پري، سندس جاڙين کي ٻڌي چڏيندا آهن. آسٽريليا جي ويڪلبيورا قبيلي وارا مڙدي کي قبر اندر چڏڻ کان اڳ ان جي ڪنن ۾ پرندڙ ڪاڌا رکندا هئا، ته جيئن ان جو روح جسم مان تيسين باهر نه نڪري، جيسين ڪاڌن جي گرمي ان جي ڪنن ۾ موجود

هجي ۽ ان عرصي جي درميان ان جي ڪانڊين کي پڄي وڃڻ لاءِ ڪافي وڏي ملي وڃي. سيليبس ۾ ويم واريءَ عورت جي روح کي سندس جسم مان باهر نڪرڻ کان روڪڻ لاءِ، دائي ان جي بدن جي چوڌاري ڏاڍي زور سان ڪپڙي جي پٽي ويڙهڻ شروع ڪئي آهي. سماترا جا منانگڪيبار قبيلي وارا ساڳئي مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ حامله عورت جي ڪرائيءَ يا چيلهه کي ڏاڪو ڏيندا آهن، تہ جيئن روح کي باهر نڪرڻ جا رستا بند نظر اچن ۽ هو انهيءَ خام خيال کان باز اچي پنهنجي خاڪي پيڙي ۾ ماڻڻ ڪري ويهي رهي. سيليبس جي "آلفور" قبيلي وارا ٻار جي جنم وقت ان جي روح کي نڪري وڃڻ کان روڪڻ لاءِ گهر جا سڀ دروازا ۽ دريون مضبوطيءَ سان بند ڪري ڇڏيندا آهن، ديوارين ۾ جيڪڏهن ڪو چير وغيره هوندو آهي، تہ ان کي به ويم کان ڪجهه ڏينهن اڳ بند ڪري ڇڏيندا آهن، حتيٰ ڪ دروازن ۾ چابيءَ جي سوراخن کي به ڪڪ ۽ اڳڙيون ٽنبي بند ڪري ڇڏيندا آهن. ان کان علاوه گهر ۾ ٻيئل سيني جانورن جا پوٽ مضبوطيءَ سان ٻڌي ڇڏيندا آهن تہ متان انهن مان ڪو ٻار جي روح کي گهرڪائي وڃي. ساڳئي ئي سبب ڪري گهر ۾ ويئل سيٽي پاتين کي (حامله عورت سميت) تيسين پنهنجا وات بند ڪري رکڻا پوندا آهن، جيسين ويم ٿي وڃي. انهن کان جڏهن دريافت ڪيو ويو تہ ٻلا پنهنجا نڪ به چو نہ ٽا بند ڪريو، تہ متان ٻار جو روح انهن سان ڪنهن هڪ ۾ هليو وڃي؟ تڏهن انهن فوراً هي جواب ڏنو تہ چاڪاڻ تہ ناسن منجهان ساه اندر وڃي، وري هڪدم باهر اچي ٿو، ان ڪري روح کي اندر ويهي رهڻ جي فرصت ئي ڪانہ ملندي. مهذب قومن جي هولين ۾ جيڪي هن قسم جا محاورا يا چوڻيون آهن، جيئن تہ 'فلاڻي جي منهان دل پئي باهر آئي'، يا 'فلاڻي جو روح چپن تي هئو'، يا 'گرميءَ ۾ نڪان ساه پئي نڪتو'- صاف ڏيکارين ٿا تہ روح جي باهر پڄڻ جا قدرتي رستا وات ۽ نڪ آهن.

ڪڏهن ڪڏهن روح کي اڏامندڙ پکيءَ جي صورت ۾ تصور ڪيو ويندو آهي، جو پر کولي اڏامي وڃڻ جي تياريءَ ۾ هوندو آهي. انهيءَ تصور دنيا جي متعدد ٻولين ۾ پنهنجا نشان ڇڏيا آهن. اهڙي قسم جا محاورا گهڙڻ ڪري تشبيهه طور نظم ۾ استعمال ڪيا ويندا آهن. ملايا جا ماڻهو روح جي انهيءَ تصور جي مختلف ۽ عجيب غريب نمونن سان تڪميل ڪندا آهن. جيڪڏهن روح هڪ اڏامندڙ پکي آهي، تہ پوءِ ان کي جانور ڏيکاري پنهنجي طرف ڇڪي سگهجي ٿو. ۽ اهڙيءَ طرح ان کي اڏامي وڃڻ کان روڪي سگهجي ٿو يا جيڪڏهن هو اڏامڻ جي حماقت ۾ ڪري ٿو وڃي تہ پوءِ ان کي انهيءَ خطرناڪ سفر اختيار ڪرڻ کان اڳ واپس موٽائي سگهجي ٿو. جاوا ۾ جڏهن نندڙي ٻار کي پهريون دفعو زمين تي رکندا آهن (انهيءَ گهڙيءَ کي يانٽجي ٿو تہ دنيا جا اڻ سڌريل ماڻهو نهايت خطرناڪ گهڙي سمجهندا آهن) تڏهن ان جي ماءُ ان کي ڪڙين جي ٽوڪريءَ ۾ رکندي آهي ۽ آري واريءَ ڪڪڙ وانگر "آ آ" ڪري پنهنجي ٻار کي سڏيندي آهي. بورنيو جي سنٽانگ ضلعي ۾ جڏهن ڪو مرد، عورت يا ٻار گهر يا وڻ تان هيٺ ڪري پوندو آهي، تڏهن ان کي گهر آڻڻ کان هڪدم پوءِ سندس زال، مرد يا ٻيو ڪو عزيز حادثي واريءَ جاءِ ڏانهن ڊوڙندو ويندو آهي. ۽ اتي پهچڻ تي چانور هاريندو آهي، جن تي پيلو رنگ چڙهيل هوندو آهي، ۽ سڄو وقت هيٺن چوندو آهي: "آ آ روح! فلاڻو وري گهر آيو آهي. آ آ اي روح! آ آ!" پوءِ اهي چانور زمين تان ميڙي واپس زخميءَ وٽ ڪٽي ويندا آهن، ۽ ان جي مٿي تي جهلي پنهنجي هٿ مان ان جي مٿان آهستي آهستي ڪيرائيندي هيٺن چوندا آهن تہ "آ آ اي روح، آ آ!" هن حالت ۾ انهيءَ رسم جي ادائگيءَ جو صاف مطلب رلندڙ روح جي پکيءَ کي چانورن جي لالچ ڏيئي واسطيدار شخص جي مٿي ۾ واپس داخل ڪرڻ جو آهي. عام طرح خيال ڪيو ويندو آهي تہ ستل ماڻهوءَ جو روح سندس جسم

مان باهر نڪري ويندو آهي، ۽ اهي سڀ ڪم ڪري ايندو آهي،
جن جو هو خواب ڏسندو آهي. مثلاً برازيل جو ڪاڙهو هندستاني
جڏهن ننڊ مان سجاگ ٿيندو آهي، تڏهن ائين سمجهندو آهي ته
سندس روح حقيقت ۾ باهر نڪري شڪار ڪندو ۽ وڻ وڏيندو
رهيو آهي يا جيڪي ڪجهه هن خواب ۾ ڏٺو هوندو آهي تن
سڀني ڪاروائين لاءِ هن کي يقين هوندو آهي ته اهي سڀ دراصل
عمل ۾ آيون آهن، حالانڪ هو پاڻ سڄو وقت پنهنجي ڪائين
بستري تي گهاڻيءَ ننڊ ۾ ستو پيو هوندو آهي. هڪ دفعي بورورو
گوٺ وارن مان هڪڙي ڇٽي خواب ڏٺو ته سندس قبيلي جا دشمن
لڪي لڪي سندس گوٺ کي گهيرو ڪري، مڪمل حملي ڪرڻ
جون تياريون ڪري رهيا آهن. هن پنهنجي قبيلي وارن سان جڏهن
انهيءَ خواب جو ذڪر ڪيو، تڏهن اهي سڀ ڇڄي گوٺ ڇڏي
ڇڄي ويا. هڪ دفعي ماڪوسي قبيلي جي هڪ بيمار ڪاڙهي
هندستانيءَ خواب ۾ ڏٺو ته سندس آقا هن کي انهيءَ علالت جي
حالت ۾ هڪ ڇهاڙي آبشار مڪان ڪن بندن کي گهلي مٽي ڪٽي
هلڻ جو حڪم ڏنو. ان تي هن ٻئي ڏينهن صبح جو الڻ سان
پنهنجي آقا وٽ شڪايت ڪئي ته هن هڪ غريب نوڪر تي
ايڏي ساري بيرحمي ڪري انهيءَ حالت ۾ ڪانئس اهڙو سخت
ڪم ڪرايو جو کين واجب ڪونه هو. گران چاڪو جا ڪاڙها
هندستاني اهڙيون عجيب و غريب ڳالهيون ڪندا آهن، جو نئون
ٻڌندڙ، جنهن کي انهن سان اڳ ڪڏهن واقفيت نه هوندي،
هڪدم ائين چوندو ته اهي شخص ڪوڙا ۽ لباڙي آهن.
درحقيقت انهن کي پنهنجن انهن ڪارنامن تي بلڪل پڪو اعتبار
۽ يقين هوندو آهي جو ته اهي سڀئي ڳالهيون هنن جا خواب
هوندا آهن، جن ۾ کين پڪو ويساه هوندو آهي، ۽ يقيني طور
سمجهندا آهن ته انهن ۾ جيڪي به انهن ڏٺو، ٻڌو يا ڪيو،
سو درحقيقت ائين ئي هو.

هاڻي، اهڙي روح کي، جو ننڊ ۾ پنهنجي جسم مان باهر

نکري گهمڻ لاءِ هليو وڃي، ظاهر آهي ته ڪيترن ئي خطرن سان مقابلو ڪرڻو آهي، چوته جيڪڏهن ڪن سببن ڪري هن کي ڪٽي ڪوئي هميشه لاءِ روڪي ٿو وڃي ته پوءِ اهو ماڻهو مري ويندو، جنهن جي بدن سان هو اهڙي نموني بغير اجازت نڪري ٿو وڃي. جرمنيءَ وارن ۾ هيءَ اعتقاد آهي ته ننڊ ۾ ماڻهوءَ جو روح ان جي وات سان ڪنهي يا پکيءَ جي صورت ۾ باهر نڪري وڃي ٿو ۽ انهيءَ ڪنهي يا ننڍڙي پکيءَ جو ڪٽي جهلجي پوڻ ستل ماڻهوءَ لاءِ موتمار ثابت ڪندو. چنانچ، ٽرانسلوانيا وارا چوندا آهن ته هارکي وات ڦاڙي سمهڻ نه ڏجي، چوته جيڪڏهن سندس روح ڪنهي يا ننڍڙي پکيءَ جي صورت ۾ باهر نڪري ويو ته اهو هار وري ڪونه اچندو. ستل ماڻهوءَ جي اهڙي گهمندڙ روح جي واپس نه موڙڻ لاءِ گهڻيئي سبب ٿي سگهن ٿا، مثلاً اهڙو روح رستي هلندي شايد ڪنهن دشمن جي روح سان ملي وڃي ۽ اهي ٻئي روح پاڻ ۾ وڙهي پون. ان ڪري ڪائنا جو شيدي صبح جو اٿڻ وقت جيڪڏهن هڏن ۾ پيڙا محسوس ڪندو آهي ته هو سمجهندو آهي ته رات جو سندس روح کي ڪنهن مار ڪيي هوندي. يا ائين ٿي سگهي ٿو ته اهڙو رلندڙ روح ڪنهن اهڙي ٻئي رلندڙ روح سان ملي وڃي، جنهن تازو خاڪي پيجرو چڏيو هجي ۽ اهو هن کي نه ساڻ وٺي هليو وڃي. انهيءَ اعتقاد ڪري آرو ٻيٽ وارن جي گهر ۾ جڏهن نه ماڻهو مرندو آهي، تڏهن اهي پهرين رات ٻلڪل ڪونه سمهندا آهن، چوته هو سمجهندا آهن ته مرحوم جو روح ضرور گهر ۾ ايندو ۽ هو ان سان خواب ۾ ملڻ کان ڊڄندا آهن. وري، ستل ماڻهوءَ جي روح کي گهمندي ڦرندي ڪو حادثو نه پيش اچي سگهي ٿو يا ان کي ڪو نر ڪو زبردستيءَ رستي ۾ روڪي سگهي ٿو. ڏياڪ قبيلي وارو جڏهن پاڻ کي خواب ۾ اندر پاڻيءَ ۾ ٻڏندو ڏسندو آهي، تڏهن هو سمجهندو آهي ته اهو حادثو سندس روح کي درحقيقت پيش آيو آهي. چنانچ، هو پنهنجي قبيلي جي جادوگر کي ڪوٺائيندو آهي، جو سندس ٻڏي ويل روح کي بچائڻ لاءِ پاڻيءَ سان هڪ

ٽپ پرائي ان ۾ ننڍو چار وجهي ان کي ڳولينڊو آهي، تان جو جڏهن اهو روح هٿ لڳندو اٿس، تڏهن ان کي سندس مالڪ جي سيني ۾ واپس وجهي چڏيندو آهي. سنتال قبيلي وارا ٻڌائيندا آهن ته ڪيئن نہ سندن هڪڙي ماڻهوءَ رات جو سمهڻ کان پوءِ اڄ محسوس ڪئي ۽ سندس روح انُجي خاڪي جسم منجهان ڪُرڙيءَ جي صورت اختيار ڪري باهر نڪري ويو، ۽ پاڻيءَ جي هڪ مٽ اندر گهڙيُ ويو. عين ان وقت مٽ جي مالڪ اتفاق سان اٿي ان کي ڏڪ ڏنو، جنهنڪري اهو روح مٽ اندر قاسي پيو ۽ پنهنجي اصلي جسم ڏانهن واپس نہ وري سگهيو. نتيجو اهو نڪتو جو ماڻهو مري ويو. جڏهن مرحوم جا دوست ۽ عزيز سندس خاڪي پڇري کي باه جي سپرد ڪري رهيا هئا، تڏهن انهن مان ڪنهن نہ ڪنهن مٽ جو ڏڪ لاهي وڏو ۽ ان ۾ قائل روح باهر نڪري آيو. ڪرڙي اندران ٽَپُ ڏيئي باهر نڪري آئي ۽ پنهنجي اصلوڪي جسم اندر گهڙي ويئي، جنهنڪري ماڻهو جيئرو ٿي اٿي ويٺو، ۽ ماڻهن کان دريافت ڪرڻ لڳو ته اوهين چو ٿا روئو؟ هنن ٻڌايس ته اسان توکي مئل سمجهي ساڙڻ لاءِ تيار هئاسون. هن کين ٻڌايو ته هو ڪنهن کوه ۾ پاڻي پيئڻ لاءِ هيٺ لٿو هو، پر ان مان باهر نڪري نڪي سگهيو، ۽ مس مس هاڻي اتان واپس آيو هو. اهو واقعو سيني چٽن پنهنجين اکين سان ڏٺو هو.

اوائلي وحشين، يا هن وقت تائين جيڪي پٺتي پيل قومون موجود آهن، تن جي معاشرن ۾ ستل ماڻهوءَ کي اوچتو نہ جاڳايو ويندو آهي، چو ته سندن روح باهر هوندو آهي ۽ ممڪن آهي ته ان وقت تائين اهو ايتريءَ تيزيءَ سان واپس نہ اچي سگهي. ان جيڪڏهن کو ماڻهو پنهنجي روح کانسواءِ جاڳي پيو، ته هو بيمار ٿي پوندو. جيڪڏهن ڪيس ڪنهن ضروري ڪم سان هروڀرو اٿارٽو ٿي آهي ته آهستگيءَ سان اٿارجيس، ته تيسين سندس روح کي واپس جسم اندر داخل ٿيڻ جي فرصت ملي وڃي. هڪ

دفعي فجي ٻڌن جي هڪ ستل رهاڪوءَ جي پير مٿان ڪنهن واڌوءَ جو پير اڇي ويو، جنهنڪري هن جي ننڊ اوچتو ڦٽي پيئي، هو جيئن جاڳيو، تيئن زور سان واڪا ڪري پنهنجي روح کي منڊن ميڙيون ڪرڻ لڳو ته ٻُلائي ڪر، منهنجي جسم ۾ واپس اچ. درحقيقت هن خواب ۾ پاڻ کي هڪ ڊگهي سفر جي دوران ۾ ڏونگا جي ٻيٽ ۾ ڏٺو هو ۽ جڏهن ننڊ منجهان اوچتو بيدار ٿي هن پاڻ کي ماڻوکو ٻيٽ ۾ ڏٺو، تڏهن سندس ڊپ ۽ هراس جي حد ئي ڪانه رهي، ڇو ته ڪيس خوف اڇي ورايو ته سندس روح ڪائنس ايڏو دور پوئتي رهجي ويو هو. ان حالت ۾ ڪيس پنهنجو موت بنهه اکين آڏو نظر اچڻ لڳو، ۽ سمجهيائين ته جيڪڏهن سندس روح کي ڪنهن طريقي سان ايترو بحري رستو جلد طئي ڪري واپس اچڻ لاءِ ڪو آماده ڪري سگهي، ته ٻوءِ هن جي بچڻ جي ڪا اميد يا آسرو ئي ڪونه. ممڪن هو ته هيءَ وحشي ڊپ ۽ فڪر وچان واقعي مري وڃي ها، پر اتفاق سان هڪ عيسائي مبلغ موجود هو، جنهن سندس روح موٽائي آڻي ڪيس ڏنو، سندس ڊپ دور ٿي ويو ۽ اندر کي اطمينان اچي ويس.

اهڙن ماڻهن جي خيال ۾، ڪنهن جي سمهڻ واري جاءِ هن جي ستي ئي بدلائي چڏڻ ان جي صورت کي ڦيري چڏڻ مڻئينءَ ڪالهه کان به زياده خطرناڪ آهي، چو ته موٽڻ وقت روح ان کي سڃاڻي نه سگهندو ۽ واپس موٽي ويندو، جنهن ڪري اهو ماڻهو ننڊ ۾ ئي مري ويندو. ان ڪري منانڪاهار قبيلي وارا ستل ماڻهوءَ جي صورت کي ننڊ جي عالم ۾ سياه ڪرڻ يا منهءَ ڦٽڪ کان سخت منع ڪندا آهن، چاڪاڻ ته انهن جي خيال مطابق، جڏهن روح پنهنجو سير تفريح ڪري واپس ايندو، تڏهن ان کي پنهنجي جسم اندر داخل ٿيڻ کان نفرت ايندي ۽ هو ان ۾ دوباره داخل ٿيڻ کان انڪار ڪندا. ملايا جا پاڻاني قوم وارا چوندا آهن ته ستل ماڻهوءَ جي شڪل کي ننڊ ۾ داغ لڳائي بدصورت هرگز نه ڪجي، ڇو ته ان جو روح جڏهن واپس ايندو، تڏهن

پنهنجي جسم کي سڃاڻي نه سگهندو ۽ جيستائين ان جي شڪل کي ڏوئي صاف نه ڪيو، تيسين هو ان ۾ واپس اندر نه ويندو ۽ ستل ماڻهو ستو ئي رهندو. بمبئيءَ ۾ ستل ماڻهوءَ جي شڪل کي رنگ هڻڻ يا ٻيءَ ڪنهن صورت ۾ هن جي صورت بدلائي ڇڏڻ، مثلاً عورت کي منهن تي مڇون چاپي ڇڏڻ وغيره خون کان به زياده سنگين ڏوه سمجهندا آهن، ڇو ته انهن جو به اهو ئي خيال آهي ته واپس ايندڙ روح پنهنجي جسم کي ڪونه سڃاڻندو ۽ ستل ماڻهو مري ويندو.

اهو ضروري ناهي ته روح هروپرو ننڊ جي حالت ۾ باهر ٿو نڪري. ممڪن آهي ته اهو جاڳندي ۽ ويٺي ويٺي به نڪري وڃي ۽ پر انهيءَ پوئينءَ حالت ۾ بيماري، چريائپ يا موت واقع ٿيندو. آسٽريليا جي وورونجيري قبيلي وارن جو هڪ ماڻهو موت جا آخرين پساه ڪٽي رهيو هو، ڇو ته سندس روح جسم مان باهر نڪري ويو هو. انهن جو هڪ "ويج" ان جي روح جي پٺيان ٻيو، ۽ جيئن اهو روح ٻڌندڙ سڄ جي آخرين سنهري شعاعن ۾ غائب ٿيڻ وارو هو، تيئن هن وڃي ان کي چيلهه کان جهليو ۽ ڪيس پنهنجي ڪٽي ۾ ويڙهي لڪائي ڪٽي آيو. ان کان پوءِ مرندڙ ماڻهوءَ جي مٽان اهو "ويج" اونڌو ٿي سمهي پيو ۽ سندس روح کي ان ۾ واپس وڏائين، جنهن کان پوءِ اهو ماڻهو جيئرو ٿي اٿي ويٺو. برما جا ڪئرين قبيلي وارا هميشه پنهنجن روحن جي متعلق فڪرمند رهندا آهن ته مٽان اهي سندن جسمن مان اوچتو باهر نڪري، ڪين موت جي منهن ۾ اڇلي وڃن. جڏهن به ڪنهن ماڻهوءَ کي اهو وهم ويهندو آهي ته سندس روح اهڙو خطرناڪ قدم کڻڻ وارو آهي، تڏهن ان جا مائٽ هڪ رسم ادا ڪندا آهن، جنهن ۾ گهر ۽ خاندان جي ڀاتين جو حاضر ۽ شامل هڻڻ بيحد ضروري سمجهيو ويندو آهي. انهيءَ موقعي لاءِ خاص قسم جو طعام تيار ڪيو ويندو آهي، جنهن ۾ هڪ ڪڪڙ ۽ هڪ ڪڪڑي، خاص قسم جا چانور ۽ ڪيلن جو هڪ ڇڇو هوندو آهي. ان

کان پوءِ گھر جو وڏو، جانورن کائڻ جو خالي پيالو کڻي، ان کي گھر جي ڏاکڻ سان ٽوکيندو آهي ۽ هيئن چوندو آهي: "چُو چُو چُو! اي روح، واپس اچ. باهر نہ ترس، جيڪڏهن مينهن وسندو تہ پسي پوندين، آس نکرندي تہ گرمي ٿيندئي، باهر مچر کائيندئي، چورون رت چوسيندئي، چيتا کائي گرکائي چڏيندئي ۽ آسماني گجگوڙ توکي فنا کري چڏيندي، چُو چُو چُوا روح واپس اچ. هتي تون آسائش سان رهندين، توکي کاڻ ضرورت محسوس نہ ٿيندي، اچ ۽ اسان جي پناه هيٺ اچي، هيءَ کاڏو کاءِ، جيکو اسان خاص طور تو لاءِ تيار کيو آهي." ان کان پوءِ سڀئي حاضرين اهو کاڏو کائيندا آهن، ۽ انهيءَ رسم ختم ٿيڻ وقت گھر جا سڀئي پاتي پنهنجين کراين ۾ کارو ڏاکو پڏندا آهن، جنهن تي سندن جادوگر منتر ڦوکيو هوندو آهي. اهڙي ٿي طريقي سان ڏکڻ چين جا لولو قبيلي وارا چوندا آهن تہ ڀراڻيءَ بيماريءَ جي کري روح مريض جي بدن کي چڏي هليو ويندو آهي. اهڙيءَ حالت ۾ هو هڪ قصيدو پڙهندا آهن، جنهن ۾ روح جي خوشامد برآمد کيل هوندي آهي تہ "اي روح پهاڙن مان، ماڙين مان، جهنگن جهرن، درياهن، ٻيلن ۽ ٻنين مان - جتي تہ آهين - واپس هليو آءُ." ساڳئي وقت مريضن جي گھر جي دروازي وٽ پاڻيءَ، شراب ۽ جانورن سان ڀريل پيالا رکيا ويندا آهن تہ جيئن ٽکل ٽنل روح واپس ايندي ئي پاڻ کي تازو توانو کري سگھي. انهيءَ رسم جي اختتام وقت، روح کي سوگھو کري ويهارڻ لاءِ بيمار جي کرائيءَ ۾ هڪ ڪاڙهو ڏاکو پڏندا آهن ۽ اهو جيسين سڙي پاڻ هيٺ نہ کري پوي تيسين ان کي پاڻ نہ لاٿو ويندو آهي.

ڪانگو ماڙيءَ ۾ رهندڙ قبيلن ۾ جڏهن ڪو ماڻهو بيمار ٿيندو آهي، تڏهن هو سمجھندا آهن تہ ان جو روح سڌس جسم مان باهر نڪري ويو آهي. چنانچہ قبيلي جي جادوگر کي سڏايو ويندو آهي ۽ کيس انهيءَ پاڇوڪڙ روح کي ڳاسائڻ لاءِ منٽ ميڙ

ڪئي ويندي آهي. اهو جادوگر گهٽو ڪري هر حالت ۾ چوندو آهي ته 'مون انهيءَ روح کي فلاڻي نه فلاڻي وڻ ۾ ڏنو آهي'، جنهن ڪان پوءِ سڄي قبيلي جا ماڻهو جمع ٿي جادوگر سان گڏ انهيءَ وڻ ڏانهن ويندا آهن. اتي پهچڻ ڪان پوءِ، ڪن طاقتور ماڻهن کي انهيءَ شاخ ٽوڙڻ جو ڪم سپرد ڪيو ويندو آهي، جنهن ڏانهن جادوگر اشارو ڪندو آهي. پوءِ هو انهيءَ ٽاريءَ کي ٽوڙي گوٺ ڏانهن واپس ڪٽي ويندا آهن ۽ گوٺ جي گهٽين مان لنگهندي اهڙي ڏيڪائي ڏيندا آهن جڻ ته مٿن ڪو وڏو بار رکيل آهي، جنهن کي کٽڻ ڪان هو لاچار آهن. جڏهن اها شاخ مريض وٽ اچي پهچندي آهي، تڏهن ان کي سڌو ڪري ويهاريندا آهن، ۽ شاخ کي سندس پاسي ۾ رکي، جادوگر ڪجهه منتر آلاپيندو آهي، جنهن ڪان پوءِ چوڌاري مبارڪون ڏيون ويندين آهن ته شڪر ٿيو جو مريض جو روح پنهنجي اصلوڪيءَ جاءِ تي پهچي ويو.

سوا ترا جا بٽڪ قبيلي وارا ڪٿيءَ، بيماريءَ، انتهائي ڊپ ۽ موت کي انساني جسم مان روح جي غيرموجودگيءَ جو نتيجو سمجهندا آهن. اول ته هو باهر چانور هاري پٽڪندڙ روح کي پڇري مان نڪري ويل پکيءَ وانگر، واپس اچڻ لاءِ آماده ڪرڻ جي، ڪوشش ڪندا آهن، جنهن ڪان پوءِ هي الفاظ زبان سان ادا ڪندا آهن: "اي روح! واپس اچ! ڪنهن ٻيلي ۾ ترسيل آهين، يا ڦاڙن تي پهتل آهين، يا ڪنهن وادي‌ءَ ۾ وسيل آهين... ڪٿي به آهين ته هليو اچ!" هڪ دفعي جي گالهه آهي ته هڪڙو هردلعزيز سياح ڪايان قبيلي وارن جي گوٺ ۾ چند ڏينهن گذارڻ ڪان پوءِ جڏهن گوٺ وارن ڪان موڪلائي اڳتي وڃڻ لڳو تڏهن اتان جون سڀ عورتون پنهنجن نندڙن ٻارن جا بسترا ڪٽي ان وٽ آيون ۽ چيائونس ته "مهرباني ڪري هينن مٽان اهڙو ڪو منتر ڦوڪ، جو ٻارن جا روح تنهنجي پٺيان نه لڳي پون، ۽ جيڪڏهن تنهنجي پيار جي زير اثر تنهنجي ڪيڏ اچن به ڪٽي، ته به جلد ئي پنهنجن بسترن ڏانهن واپس وري اچن." هرهڪ بستري جي هڪ ڪنڊ وٽ ڏوري

بڌل هئي، جنهن ۾ هڪ سيرڪن ٿهيل هئي، جنهن ۾ هر هڪ ٻار جي آگر وجهي انهيءَ سرڪن کي چڪي ٻڌو ويو ته جيئن انهن جا ننڍڙا روح ان ۾ ٻڌا رهن ۽ اجنبي سياح سان گڏ جي هليا نه وڃن.

هندستان ۾ هڪ آکاڻي مشهور آهي ته هڪ دفعي ڪنهن بادشاه پنهنجو روح هڪ مردي برهمڻ جي جسم ۾ وڌو، هڪ ڪهڙي شخص وري پنهنجو روح بادشاه جي بدن ۾ ڪڍي وڌو، جنهنڪري بادشاه برهمڻ، ۽ ڪهڙو بادشاه ٿي ٻيو. بهرحال، ڪجهه عرصي بعد ڪهڙي کي پنهنجيءَ ڪاريگريءَ ڏيکارڻ لاءِ آماده ڪيو ويو، ۽ کيس چيو ويو ته: "جيڪڏهن تون پنهنجي روح کي ذرحقيقت ڦيرائي گهيرائي سگهين ٿو، ته ان کي هن مرده طوطي جي لاش ۾ وجهي ڏيکار!" ڪهڙي ائين ڪيو ۽ بادشاه جي روح موقعي کي غنيمت چاڻي، پنهنجي اصلوڪي جسم تي وڃي قبضو ڪيو. اهڙي ئي قسم جي هڪ ڪهاڻي ملايا جا ماڻهو به ڪندا آهن، پر ان ۾ ڪجهه ٿوريون مختصر ڪالهيون بدليل آهن، چون ٿا ته هڪڙي بادشاهه حماقت ڪري پنهنجي روح کي هڪ ٻاندر جي جسم ۾ ڪٽيءَ داخل ڪيو، جنهن تي سندس عيار وزير جو ان موجود هو ڏاڍي چالاڪيءَ ۽ حرفت سان پنهنجي روح کي بادشاه جي خالي جسم اندر ڪٽي داخل ڪيو، ۽ اهڙيءَ طرح ملڪه ۽ مملڪت تي قبضو ڪري ورتو. حقيقي بادشاه ظاهري ٻاندر جي صورت ۾ دربار ۾ گهرندو سڙندو رهيو، پر هڪ ڏينهن نقلي بادشاه، جو وڏا داءَ هٽندو هو، گهيٽن جي ويڙهه ڏسي رهيو هو، ۽ اتفاق اهڙو ٿيو، جو جنهن گهيٽي تي هن وڏي شرط رکي هئي، اهو ڪري ويو ۽ مري ويو. ان ۾ دوباره جان وجهڻ جون سڀئي ڪوششون رائگان ويئون، تان جو (ڪوڙي) بادشاه، هڪ باهمت راندگر وانگر، پنهنجي روح کي مئل گهيٽي ۾ منتقل ڪيو ۽ اهڙيءَ طرح ويڙهه جاري رکي. ٻاندر جي صورت ۾ ويٺل حقيقي بادشاه موقعي کي غنيمت چاڻي دل جي همت ڪري پنهنجي اصلوڪي جسم ۾ وڃي

داخل ٿيو، جنهن کي عارضي طور وزير خالي ڪيو هو. اهڙيءَ طرح هو پنهنجي اصلوڪي روپ ۾ اچي ويو ۽ گهيٽي جي جسم ۾ آيل غاصب جو اهو انجام ٿيو، جنهن جي هو لائق هو. ساڳيءَ طرح، يوناني چوندا هيا تہ ڪلئزومينا واري هرموٽيمس جو روح پنهنجي جسم کي ڇڏي دور دور تائين وڃي رلندو هو ۽ جيڪي ڪجهہ هو پنهنجن گشتن جي دوران ۾ ڏسندو هو، تنهن جي متعلق هو پنهنجن دوستن ڏانهن خبرون ڪٽي ايندو هو، تان جو هڪ ڏينهن، جڏهن سندس روح ٻاهر هو، هن جي دشمنن چالاڪي ڪري سندس ترڪ ڪيل جسم تي قبضو ڪيو ۽ ان کي باهہ ۾ ساڙي ڇڏيائون.

روح جي روانگي هروقت رضاڪارانہ ڪانہ هوندي آهي. ڪن وقتن تي ان کي سندن مرضيءَ خلاف جسم منجهان پوت، ديو يا جادوگر ڪڍي سگهن ٿا. ڪن وقتن تي روحن کي پوت، جادوگر ۽ بد روح سندس خاڪي پڃري مان زوري ڇڪي ٻاهر ڪڍندا آهن، ان ڪري جڏهن ٻ ڪنرين قبيلي وارن جي گهر وٽان کو لاش لنگهندو آهي، تڏهن هو پنهنجن سيني ٻارن کي گهر جي ڪنهن ٻنهہ اندرئين حصي ۾، هڪ خاص قسم جي رسيءَ سان ٻڌي ڇڏيندا آهن، تہ متان انهن جا روح سندن جسمن کي ڇڏي مڙدي جي بدن ۾ گهڙي وڃن. جيسين مڙدو سندن گهرن کان بلڪل دور نہ هليو ويندو آهي، تيسين ويچارا ٻار ٻڌا ويٺا هوندا آهن. جڏهن جنازي کي هيٺ قبر ۾ لاٿو ويندو آهي، تڏهن قبر ۾ منڌ وجهڻ کان اڳ سيئي کانڊي قبر جي ٻنهي ڪنارن مان صفون ٻڌي ٻيهندا آهن. سندن هڪ هٿ ۾ بانس جو هڪ لکڑو هوندو آهي، جو سڄي جو سڄو چيريل هوندو آهي ۽ ٻئي هٿ ۾ وري هڪ لٽ هوندي آٿن. ٻوءِ هرهڪ واري ولي سان بانس جي لکڑي کي آڙو ڪري، قبر ۾ نيئي، ٻئي هٿ واري لٽ بانس واري انهيءَ چير سان لڳائي سرڪائي ٻاهر آڻيندو آهي، تہ جيئن سندس روح کي، جو ممڪن آهي تہ قبر ۾ هيٺ لهي ويو هجي،

اهڙيءَ طرح ٻاهر نڪري اچڻ جو طريقو معلوم ٿي وڃي. قبر کي (لڻ) وقت سڀئي حاضرين پنهنجا بانس وارا لکڑا مٽيءَ کان پري رکندا آهن ته متان سندن روح اڃا انهن لکڑن ۾ رهيل هجن ۽ بيخياليءَ ۾ مٽيءَ ۾ دفن ٿي وڃن. جنازي جي دفن ڪرڻ جو ڪم پورو ڪري جڏهن سڀئي ڪانڈي واپس موٽندا آهن، تڏهن اهي لکڑا پاڻ سان گڏ گهر کڻي ويندا آهن ۽ واپس ويندي ويندي رستي تي، هر گهڙيءَ پٺتي نهاري پنهنجي روح کي منٽ ڪندا آهن ته "خدارا جلدي ڪر، واپس گهر هل!" رستي تي وري هڪ ڪانڈي وٽن سان ٽاريون پٽي انهن مان ٿي ننڍيون گول "ڪنڊيون" ٺاهيندو آهي، ۽ ٿوري ٿوري مفاصلي طئي ٿيڻ کان پوءِ هٽ ۾ هڪڑي هڪڑي ڪنڊي جهلي روح کي قاسائڻ جي ڪوشش ڪندو آهي، ۽ انهيءَ استعمال ٿيل ڪنڊيءَ کي زمين ۾ ڇپائي ڇڏيندو آهي، ۽ اهڙيءَ طرح هو انهن ڏنهي ڪنڊين کي استعمال ڪندو آهي. اها رسم هن لاءِ ادا ڪئي ويندي آهي ته متان جيئرن جا روح مئن جي روحن سان رستي تي ڪٿي روح رهاڻ ڪرڻ لاءِ ڪجهه بيهي رهن. جڏهن ڪارو- بڪ قبيلي وارا پنهنجي ڪنهن مائٽ يا دوست جي لاش کي دفن ڏيا ڪندا آهن ۽ قبر ۾ مٽي وجهندا آهن، تڏهن انهيءَ قبيلي جي هڪ جادوگراڻي هوا ۾ لٽ ڦيرائيندي رهندي آهي. اها ڪاروائي جيئرن جي روحن کي قبر ۾ داخل ٿيڻ کان روڪڻ لاءِ ڪئي ويندي آهي، جو ته هنن جو خيال آهي ته جيڪڏهن کو روح قبر ۾ داخل ٿيڻ کان روڪڻ لاءِ ڪئي ويندي آهي، جو ته هنن جو خيال آهي ته جيڪڏهن کو روح قبر ۾ داخل ٿيو ۽ مٽيءَ هيٺان دٻجي ويو، ته ان جو مالڪ مري ويندو.

لايلٽي جزيرن جي مجمع ۾ ڏوئي ٽالي هڪ ننڍي جزيري جا باشندا چوندا آهن ته مئن جا روح جيئرن جي روحن کي چورائي ڪٽي ويندا آهن. جڏهن ته انهن مان کو عليل ٿيندو آهي، تڏهن "سندن روحن جو ڊاڪٽر" يا ڏوهو، ماٺهن جي مجمعي سان

ڪڏهن قبرستان ڏانهن ويندو آهي، اتي پهچي ڪان ۾ وڃي ويهندو آهي ۽ جيڪي ماڻهو
وڃائيندا آهن تن جي ڳالهائڻ وقت عورتون روح کي گهر واپس وڃڻ
خاطر آماده ڪرڻ لاءِ رات سان آهستي آهستي ڏينهون وڃائيندڙ
آهن. ڪجهه وقت تائين اڻين ڪري ڇڏيو وڃي ته گهر جو رخ ڪندا
آهن ۽ رستي ۾ اڻين ٿي بنسريون ۽ سيٽيون وڄائيندا ويندا آهن ۽
سڏ ڪئي وقت هٿن ۾ ڏونگر ۽ تيرون سڏيون جهلي انهن سان اهڙي قسم
جا اشارا ڪندا ويندا آهن جيڪي ته هو روح کي نرميءَ سان
سان پرچائي سرچائي گهر ڏانهن ولي پيا وڃن. ڪنهن مريض اڃي
ڪمري ۾ داخل ٿين پئي. منجهائن هڪ ڏاڍو ڏڪيل ٿي ويندو
آهي ۽ ان ڏينهن روح کي ڪڙاڪيدار آواز ۾ ڏينڊو ڏيندو آهي ته
”ڀاڻي ڪلبي ڪر“ ۽ نهلجي جسم ۾ هڪدم ٻوجهه داخل ٿي ويندي
آهي. ڪڏهن ڪڏهن ڪجن ٻوٽن ۾ ڏيو روحن ٿي ماڻهن ڇڏي روحن
کي اغوا ڪرڻ جو الزام ڏريو ويندو آهي. چنانچه ڪجن جا کي
ياڻيندا سڏيندا آهن ۽ ڪنهن اهڙي ڪن بيماري ۾ جنهن ۾ دورو
پوندو آهي ۾ ڏڪڻي وندي آهي ڪن آهن شرير شيطانن ۽
ٻوٽن جو ڪارنامو سمجهندا آهن. جي ان وقت ذوري واري مريض
جي روح کي اغوا ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا آهن ۽ ايئن ٻنهي
وارن ۾ جي ڪاڻ ۾ اهڙن جادن جي وڏن وڏن عزتدارن ڏانهن
شاندار ڏينهن مڙهيا آهن. جهڙوڪ ”ٽاپ ٽاپ ڪندڙ ڪوڙن“
تي سوار ڪيل جتي همتيون“ يا ”آسمان جي اڏوستي متي رهندڙ
عام“ ۽ جان ”جا نصاحب“ وغيره. جڏهن ڪو ماڻهو اهڙي دوري ۾ پوي سڀ
ڪٽنبدو آهي ته ڏهن اٺ جي لاءِ ڏينڊو وڃائي گهر جي چٽ تي چڙهي ويندي آهي ۽ هٿ ۾ هڪ
ڏڪو بانس جو ڪڙو ڪٽي جنهن کي ٻار جو ڪو نه ڪو ڪپڙو
پاڙايو ويندو آهي. ان کي ڦيرائيندي رهندي آهي ۽ واڪ ڪري
چوندي آهي ته ”اي منهنجا فلانا بچا خدا جي واسطي واپس
موٽ! منهنجي ڀاڻي جي گهر واپس وري اچ“ ان ڀاڻي جي
ڪوبه ٻيهي ڀاڻي ڪنهن وڃائيندي آهي ته مفروضو روح جو ڏياڻ

سندس ڪپڙي ڏانهن چڪائيندي رهندي آهي. تہ جيئن هو پنهنجي ڪپڙي کي سچائي موٽي اچي ۽ ان ۾ وري گهڙي وڃي. ان کان پوءِ اهو ڪپڙو يا تہ هار کي پارايو ويندو آهي يا وري سندس پرسان رکيو ويندو آهي. جيڪڏهن هار مرڻ نہ ڏيو تہ يقيناً تندرست ٿيندو. اهڙيءَ طرح گاڙها هندستاني پنهنجي ڪنهن ماڻهوءَ جي مفرور روح کي سندس جتيءَ ۾ قاسائي، کيس آڻي اهل جتي پارائيندا آهن ۽ مريض جي روح کي واپس سندس جسم ۾ داخل ڪندا آهن.

مولوڪا ٻيٽ ۾ جڏهن ڪو ماڻهو بيمار ٿي پوندو آهي، تڏهن اتان جا ماڻهو سمجهندا آهن تہ ان جي روح کي ڪو شيطان ٻاهر ڪڍي، جهنگ، جبل، وڻ يا ڪنهن اهڙيءَ غار ۾ ڪٽي ويو آهي، جتي ان جو قيامگاه هوندو آهي. جڏهن انهن جو جادوگر مريض جي مائٽن کي شيطان جي رهڻ واري جاءِ ڏيکاريندو آهي، تڏهن اهي سڀ گڏجي اتي ويندا آهن ۽ ٻاڻ سان رڌل چانور، ميوو، ڪچا آنا، هڪ ڪڪڙ هڪ چوڙو، رسمي جبو، سون ۽ ڪنگڻ وغيره ڪٽي ويندا آهن. ڪاڌي کي چگيءَ طرح سامهون ڪيڙي، هيءَ دعا پڙهندا آهن: "اي شيطان، اسين هن طعام، سون وغيره، جو نذرانو تنهنجي حضور ۾ ڪٽي آيا آهيون، اهي قبول ڪر ۽ اسان جي ماڻهوءَ جي روح کي، جنهن کي تو ٻاڻ وٽ بند ڪيو آهي ۽ جنهن لاءِ اسين دعا ڪري رهيا آهيون آزادي بخشي ان کي جڏ تہ پنهنجي جسم ڏانهن واپس وڃي ۽ ان جي اڻپورائيءَ جي پورائي ڪري." پوءِ اهي ٽورو طعام کائيندا آهن ۽ قيدي روح جي آزاديءَ جي عيوض ۾ ڪڪڙ کي چوڙي ڇڏيندا آهن. بعد ۾ ڪچا آنا ۽ اتي ئي ڇڏي ڏيندا آهن. ۽ ريشمي جبو، سون ۽ ڪنگڻ واپس ڪٽي ويندا آهن. گهر پهچڻ جي شرط اتان واپس آندل کاڌو تراڪڙي پيالي ۾ وجهي، مريض جي مٿي تي جهلي هيٺ چونڊيندا آهن ۽ "هاڻي تنهنجي روح کي آزادي ملي آهي ۽ تون تندرست ۽ توانو ٿي. اچ (وارن) اچ تائين

—

زنده رهندين" .

نئين جاءَ ۾ سکونت اختيار ڪرڻ وارن ماڻهن کي خاص طرح پوٽن جو ڏاڏو ڏپ رهندو آهي. سيليبس جي ٻين ۾ مناهاسا جي ڪوٽ جا آلفور قبيلي وارا نئين گهر ۾ ويهڻ کان اڳ هڪ رسم ادا ڪندا آهن، جنهن کي اهي "گهر کي گرم ڪرڻ" چوندا آهن. انهيءَ موقعي تي، سندن پادري نئين گهر ۾ رهندڙ "روحن" کي قاسائن لاءِ هڪ رسم ادا ڪندو آهي. گهر جي اندر ٿهيل قربانيءَ ڪرڻ واري هنڌ تي هو هڪ ٽيلهي لٽڪائي ڇڏيندو آهي ۽ پوءِ اتي بيهي سيني ديوتائن جي نالن جي فهرست پڙهندو آهي. انهن ديوتائن جو تعداد ايترو ته گهٽو هوندو آهي، جو پادريءَ کي انهن سيني نالن ڪٺ ۽ سندن سڃاڻپ وغيره جي بيان ڪرڻ ۾ سڄي رات گذري ويندي آهي. صبح جو هو انهن سيني ديوتائن کي ڪڙ جا آنا ۽ جانور پيش ڪندو آهي. ان وچ ۾، گهر رهندڙ سڀ روح ۽ پوت انهيءَ ٽيلهيءَ ۾ اچي جمع ٿيندا آهن. پادري اها ٽيلهي پوءِ گهر جي مالڪ جي مٿان اچي جهلينڊو آهي، ۽ هيئن چوندو آهي: "وٽ پنهنجا پوٽ! اي پوت پڇي وڃ ۽ وري واپس اچڻ جي جرئت نه ڪجانءِ." ان کان پوءِ گهرڌياڻيءَ ۽ گهر جي ٻين سيني ياتين جي مٿان ساڳيءَ طرح اهي ئي الفاظ ادا ڪندو آهي، جنهن کان پوءِ سيني چٽا نئينءَ جاءَ ۾ بيخوف و خطر رهي سگهندا آهن. ريض جي مفرور روح کي قاسائن لاءِ آلفور قبيلي وارا چا ڪندا آهن، جو هڪ لوڻي کي رسي ٻڌي دريءَ کان هيٺ لٽڪائي ڇڏيندا آهن ۽ ان کي لوڏي لوڏي گهر ٽيل روح کي ان ۾ قاسائن جي ڪوشش ڪندا رهندا آهن. جڏهن ڪين خاطري ٿي ويندي آهي ته روح لوڻي ۾ اچي ويو آهي، تڏهن هٽ وجهي روح کي مٽي ڇڪي، ان کي واسٽيدار ماڻهوءَ جي بدن ۾ داخل ڪندا آهن. انهيءَ ساڳئي قبيلي وارن جو جادوگر جڏهن ڪنهن ڀاڄوڪڙ روح کي ڪپڙي ۾ قاسائي گهر ڏانهن واپس آڻيندو آهي، تڏهن انهيءَ

جادوگر جي اکيان هڪ نديڙي چوکري هلندي آهي، جنهن جي هٿ ۾ ڪجي ڇڙي ٻوٽي جو هڪ ٽڪرو هوندو آهي، جنهن کي اهل جادوگر جي مٿي ۽ انهيءَ هٿ مٿان، جنهن ۾ هن پکڙي ٻڌل ٽيل روح کي پڪڙي رکيو هوندو آهي، چئي، واڪو جهلي اکيءَ هلندي آهي. اهو احتياط جادوگر ۽ پکڙيل روح کي برسات ٻوٽ جي حالت ۾ آڻي ٽين ڪان محفوظ رکڻ لاءِ ڪيو ويندو آهي. جادوگر اڃا پنهنجي طاقتور ماڻهو اڳڙي تراڪهٽ ۾ جهلي ڪيرائيندو ايندو آهي، تر جيئن ٻيا به روح ٻوٽا گرفتار ٽيل روح کي زوريءَ ڇڏائي رڳائي وڃن جي ڪوشش نه ڪن. ڪڏهن ڪڏهن گرفتار ٽيل روح کي ڪنهن ظاهري صورت ۾ بدلائي واپس وڃي ايندا آهن. آريڪا جي گاڙهن هندستان جي ملڪن يا فلپائن جي نالي هڪ قبيلي جا ماڻهو جي اوريگان ڏانڊ جي ڪارن ۽ ان جي آسپاس وارن علائقن ۾ رهندا آهن. هيئن ڪا سمجهندا آهن ته ماڻهوءَ جي روح کي ران جي جسم کان اڌري نهوني جدا ڪري آسگهجي ٿو. جو واسطيدار ماڻهوءَ کي ڏسي نه سگهي ته چا ٿيو ويو. پر انهيءَ حالت ۾ هي ڪالهه تمام ضروري آهي ته جدا ڪيل روح کي سندس جسم اندر ٻوري جلد داخل ڪيو وڃي. ائين نه ڪيو ته ماڻهو مري ويندو. ڪڏهن ڪڏهن جيڪا يونين يا ويج کي عالم خواب ۾ ماڻهوءَ جو نالو معلوم ٿي ويندو آهي، جنهن جو روح کائين رسي وڃي هوندو آهي. اهو ويج صبح ٽين سان ڪڏهن اها خوش خبر ان ماڻهوءَ تائين پهچائيندو آهي. ڪڏهن ڪڏهن اڳڪٿي ڪري ٿي وقت متعدد ماڻهن جا روح انهيءَ نموني فرار ٿي وڃي هوندا آهن. انهن سڀني ڪالن جي فهرست ويج کي ڪڏهن ٿي خواب ۾ معلوم ٿي ويندي آهي، جنهن جو اطلاع هو انهن سڀني روحن جي مالڪن کي ڪڏهن ڪڏهن ڪلهندو آهي. جنهن ڪري اهي سڀئي يا نصيب ٿين ڪيل انهن روحن کي ڏاڍائن لاءِ مشهور فرمائش ڪندا آهن. اهي

سيئي ۽ روح ماڻهو اهل سچي رات ڪوٽ جي در در تي ڳائيندا وڄائيندا ۽ نچندا ويندا آهن ۽ صبح جو سوير اهي سيئي پوءِ هڪ اهڙي ۽ جاءِ ۽ گهڙي ويندا آهن، جا هونئن ۾ بند هوندي آهي ۽ جنهن جي اندروني حصي ۾ ماڻا اوندهه ئي هوندي آهي، ان کان پوءِ جاءِ جي چوڌاري هڪ نندڙو سوراخ ڪيو ويندو آهي ۽ ويڇ مٿي چڙهي اڌان ڪٽڻ جي پهاري سان روڄن کي ريڙهي انهي ۽ جاءِ اندر اڇلائيندو آهي. (جي گهڙو ڪري نندڙين پٽرين هڏن جي چٽڙين ۽ ڪوڏين جي صورت ۾ هوندا آهن) ۽ اهو ڪم پورو ڪري وهي ويندو آهي، ۽ انهن هيٺ ڪيل روڄن ڏانهن لڳ ۾ تمام ٿلهن جي روڄن کي سچائي جدا ڪندو آهي. جي گهڙو ڪري تمام گهڻي تعداد ۾ جيڏن جي روڄن سان شامل ٿي وڃي هوندا آهن ۽ انهن ڪاريگري ۽ جي ڪري ڪن پوءِ هو سيئي ٻي روح ماڻهن کي پنهنجي ساهون قطار ڪري ويهاريندو آهي ۽ هڪ جي روح کي ڇڏي واسطيدار ماڻهوءَ جي مٿي تي رکي آهستي آهستي هٿ سان ڏب ڏقي ڪندو آهي ۽ انهي ۽ وچ ۾ تيسين وات سان منتر پڙهندو رهندو آهي. جيسين اهو روح پنهنجي مقرر جاءِ تي آرام سان وڃي ويهي نه رهي. انهي ۽ ڪم ۾ ڪي هي ۽ هيڏي خبرداري ڪرڻي پوندي آهي. ته جيئن ڪنهن جيڙي ماڻهوءَ ۾ مٽل ماڻهوءَ جو روح داخل ٿي وڃي نه. تہ اهو ماڻهو ٿوري وقت اڌ ڏري ويندو. ڪن حالتن ۾ وري روڄن کي انهن ۾ دوباره داخل ٿيڻ کان روڪيندا آهن ۽ ان ماڻهو کي ڪيئن ڪري ڇڏيندا آهن، خاص طرح جادوگر ۽ پوءِ اهو ڪم جام ڪيلا آهن. چنانچه جي ڪنهن ۾ جڏهن ڪو مجرم يا گنهگار پنهنجي ڏوه يا گناه جي اقرار ڪرڻ کان انڪار ڪندو هو، تڏهن اڳتان جو سردار هڪ رومال آڻي جو جڪم ڏيندو هو، جنهن سان بدمعاش جي روح کي قابو ڪري سندس جسم مان باهر ڪيو ويندو هو. انهي ۽ رومال جي ڏسن

سان، يا اکثر رکو نالي ٻڌڻ سان ئي مجرم گهٽو ڪري پنهنجو سڄو راز فاش ڪري ڇڏيندو هو، چو ته ٻيءَ صورت ۾ اهو رومال سندس متي تي تيسين ڦيرايو ويندو هو، جيسين سندس روح جسم مان نڪري انهيءَ رومال ۾ داخل ٿئي. روح کي اهڙي نموني سان قاسائي، رومال ۾ ڇڪيءَ طرح ويڙهي، ان کي سردار جي ٻيڙيءَ جي ڪنڌ سان ميخن سان ٽوڪي ڇڏيندا هئا، جنهن ڪان پوءِ اهو بدنصيب ڏوهي روح ڪان محروم هڻڻ جي حالت ۾ اهڙو تڙ غم و اندوه ڪندو هو، جو آخرڪار ڪري مري ويندو هو. ڊينجر ٻيٽن جا جادوگر اهڙن روحن کي قاسائڻ لاءِ چار پکيڙي ڇڏيندا هئا، جي تاريل جي مضبوط رسيءَ سان ٽهيل هوندا هئا. پنڊرنهن ڪان وڌي ٽيهن فوٽن تائين ڊگها هوندا هئا. چارن جي ڪنڌن وٽ مختلف ماپ جون سرڪٽيون ٻڌل هونديون هيون، جي جدا جدا ٽولهه وارن روحن کي پکڙڻ لاءِ هونديون هيون ـ يعني ٽلهن روحن لاءِ ويڪريون ۽ سنهن لاءِ ننڍيون ۽ سوڙهيون. جڏهن ته ڪو اهڙو ماڻهو بيمار ٿيندو هو، جنهن واسطي جادوگرن جي دل ۾ ڪو بغض يا ڪينو هوندو هو، تہ ان حالت ۾ هو اهڙي ماڻهوءَ جي گهر جي پرسان روحن کي قاسائيندڙ اهڙا چار وجهي ڇڏيندا هئا ۽ سندس روح جي نڪرڻ لاءِ انتظار ۾ ويٺا رهندا هئا. جيڪڏهن اهو روح ڪنهن پکيءَ يا جيت جي صورت ۾ چار ۽ قاسي پوندو هو تہ اها مريض جي يقيني موت جي علامت سمجهي ويندي هئي. اولهه آفريڪا جي ڪن علائقن ۾ جادوگر اهڙن روحن کي قاسائڻ لاءِ هميشه اهڙا چار وجهندا آهن، جي ننڍ جي حالت ۾ پنهنجن جسمن کان ٻاهر نڪري فرار ٿي ويندا آهن. جڏهن انهن جي چار ۾ اهڙو ڪو روح قاسندو آهي، تڏهن هو ان کي ٻاه جي مڇ مڻان ٻڌي ڇڏيندا آهن. جيئن اهو روح ٻاه جي مڻان سڙندو ۽ سڪندو ويندو آهي، تيئن ان جو مالڪ بيمار ٿيندو ۽ سڙندو ويندو آهي. اهو ڪم ڪنهن کي تڪليف ڏيڻ يا ان کان انتقام وٺڻ جي ارادي سان نہ، پر خالص ڪاروباري ۽ تجارتي نقطهٔ نگاه کان ڪيو ويندو آهي،

جادوگر کي اهو ڏکر ڪونہ رهندو آهي تہ هن کنهن جو روح قاسايو آهي، هو ان کي واپس ڪرڻ لاءِ هروقت تيار رهندو آهي، بشرطيڪ هن کي ان جو موزون معاوضو ڏنو وڃي. کي جادوگر اهڙن پڪندڙ روحن لاءِ پاڻ وٽ باقاعدي هڪ حفاظتگاه رکندا آهن، ۽ ڪوبہ ماڻهو، جنهن جو اصلي روح گم ٿي ويو هوندو آهي، اتان نئون روح خريد ڪري پنهنجي جسم اندر داخل ڪرائي سگهندو آهي، اهڙن جادوگرن کي، جي. رلندڙ روحن لاءِ چارون وچائيندا آهن يا حفاظتگاه بڻائيندا آهن، تن کي ڪوبہ ڏوه ڪونہ ڏيئي سگهندو آهي، اهو سندن هنر ۽ ذريعي معاش آهي، جنهن ۾ هنن جي دل ۾ کنهن لاءِ بہ ڪو بغض يا عداوت ڪائنہ هوندي آهي. پر کي اهڙا بہ ظالم ۽ بدنيت ماڻهو هوندا آهن، جيڪي چاٽي واٽي کنهن کي تنگ ڪرڻ ۽ ڪائنس پسن چڙائڻ لاءِ چار وچائيندا آهن ۽ اهڙن ماڻهن جا روح قاسائيندا آهن، جن مان کين ڪافي رقم ملڻ جي توقع هوندي آهي يا جن کي تنگ ڪري ۽ مرض ۾ مبتلا رکي، مارڻ جو ارادو هوندو اٿن. چار جي پرسان هڪ ڪني رکندا آهن، جنهن ۾ تيز چاکو ۽ نوڪدار ڪنديون هونديون آهن، جن سان اهي ويچاري قاتل روح کي زخمي ڪري يا اسالڪ ماري چڏيندا آهن. مجروح روحن کي چاٽي واٽي هن ڪري چڏي ڏيندا آهن تہ جڏهن اهي پنهنجن جسمن ۾ وڃي داخل ٿين تڏهن انهن جسمن جا مالڪ بيماريءَ ۾ مبتلا ٿين. مس ڪنگسلي هڪ اهڙي ڪرومين شيديءَ کي سچائيندي هئي، جو اوچتو ئي اوچتو پنهنجي روح لاءِ ڏاڍو فڪرمند رهڻ لڳو. چو تہ هن کن راتين کان وٺي خواب ۾ روزانو ڪاڙهن مڙهن ۾ هڪ مڇيءَ جي خوشبوءَ اينديِ محسوس ڪئي هئي، جنهن مان هن هي انوسان ڪڍيو تہ سندس کنهن دشمن ان جي روح کي قاسائڻ لاءِ پنهنجي جادو جي کنيءَ ۾ انهيءَ قسم جو لذيذ طعام رکيو هوندو. ان کان پوءِ گهٽين راتين تائين پنهنجي روح کي باهر نڪري وڃڻ کان روڪڻ لاءِ هن

انيڪ ماڻهن اختيار ڪيا. ۽ خط استوا جي ويجهو ٿائي ۽ اوري علائقي جي گرم رات، جتوتائين شخص ڪٿي ۽ ويڙهيو سمهي رهيو هجي، هلندڙ ليئيو ٻيو هوندو هوءَ روح جي اخراج جا جسماني رستا ۽ راهون ڏسڻ ڪري چڏيون ٿائين. ۽ ان ڪري رومال ڳاٽ ڇڪڻ ۽ ان چڏيو رهائين. ۽ سڄي سڄي رات گوسي ۽ هنڌ ڦوڪن ڏيندو رهندو هو. اهڙي ڪنهن بي خبر ماڻهو جي ويجهو پهچي ويٺي روح کي ٻاهر نڪري ڪمن نه لاءِ چڏي ڏين واسطي ڪهڙو تيار ڪيو رهو. هوائي نالي ڏيڻ ۽ ڪي اهڙا جادوگر ارڙهن ڏاڻا ٿا ڄاڻن جي ماڻهن جي روحن کي ٻاهرين جسم ۾ قائم ٿيڻ کي ڪائو لاءِ ڏيندا هئا. جيڪڏهن ڪنهن جادوگر کي ڪا اوڙي جاءِ معلوم ڪرڻي هوندي هئي جتي ڪنهن ماڻهو کي پوشيده طور قتل ڪري دفن ڪيو ويو هوندو ته هو ڪنهن نئين روح کي چيڻي ۽ ڏيڻ سان اهڙي راز فاش ڪرڻ لاءِ مجبور ڪري سگهندو هو. ۽ ان ڪري دنيا جي ٻين ڪنهن آبادي جي روحن کي اغوا ڪرڻ جي هنر ۾ ملايا ڪان زياده مهارت ۽ ڪاريگري ٻيڊا ٿي ڪانه سگهي آهي. ان اوري ماڻ ۽ ايترو ڏور باريڪ ۽ خطرناڪ اغوا فائي ٻيا آهن جيترو ڦيرو ملايا واڙن وٽ ايجاد ٿيا آهن. جوهتان جو جادوگر انيڪ طريقن ۽ ذريعن سان پنهنجي مرضي نوري ڪري سگهندو آهي ۽ جن مقصدن حاصل ڪرڻ لاءِ هو اهي ڪارنامه ڪندو آهي سي ٻين متعلق هوندا آهن. ڪنن وقتن ٿي هوندو ڪنهن ماڻهن کي فنا ڪرڻ چاهيندو آهي ته ڪڏهن اوري ڪنهن سنگدل ۽ شرميلي معشوق جي دل ڪي قبضي ۾ آڻڻ جي ارادي سان اهي رسم ادا ڪندو آهي. جنائي پوئين رسم جي جادو جي مثال طور ڪڏهن ڪڏهن جادوگر ڪنهن ماڻهو جي روح کي تسخير ڪرڻ واسطي ان کي ليمپ پاڪل ٺاهڻ جو ارادو ڪندو آهي. ان لاءِ ڪڏهن هو سائل جي تعميل لاءِ ڪنهن نموني رجوع هدايتون جاري ڪندو آهي: چند ڏينهن جي چوڌهين رات جڏهن چند انڌا تازو ٿڪو هجي، ڪڏهن گهر کان ٻاهر نڪري ڪاندو ڪري ڪنهو ڀٽ ڏائي ميدان رکي ڪاڇي هٽ کي ٽوتاري روانگي ٿيهي،

ان- مان هيئيان لفظ- بيهي ادا ڪرڻ گهرجن:

"آءٌ جڏهن پنهنجو تير چوڙيان ٿو، تڏهن چنڊ جي روشنائي ڪيئن ٿي وڃي ٿي؟

آءٌ تير چوڙيان ٿو، تہ سج وسامي وڃي ٿو،

آءٌ تير چوڙيان ٿو، تہ ستارا جهڪا ٿيڻ ٿا وڃن،

پر آءٌ سج، چنڊ ۽ تارن کي تير نہ ٿو هڻان."

آهي آءٌ فلاڻيءَ سنگدل جي جگر ۾ پيوست ٿو ڪرڻان ۽ ڪ ڪ ڪ!" اي فلاڻيءَ جا روح، آڇي مون سان گهر،

مون سان گڏ اچي ويهہ، گڏ اچي سمهہ ۽ هڪ ويهاڻي تي سمهون ڪ ڪ ڪ!" اچي وڃ، اچي وڃ، اي روح!

اهو منتر ٻي دفعا پڙهيو آهي ۽ هر دفعي مٺ واري توتاري ڪي وات سان وڃائيو آهي، جيڪڏهن ڪائين نہ ڪيو تہ "اهو روح پڙهڻ واري جي پڳ ۾ قاسي پوندو." وري چوڏهين رات ۽ ان کان پوءِ ٻن ٻن راتين تي ٻاهر وڃي ڪنهن ڪنڊ ۾ ڇپر ۾ ويهي، ڏوپ ٻاري، هيئيون منتر پڙهڻ گهرجي:

"مون تنهنجي ڪائنءَ لاءِ ٻان ڪيو ٻن آندو آهي،

ان تي چوتو ٿڦ، اي غصيباڙ شهزادي!

— بادشاه جي ڏيءُ بيقراريءَ جي ڪائنءَ لاءِ

... جيئن صبح جو سويرَ (فلاڻي) منهنجي محبت ۾ مبتلا ٿي وڃي ۽ وري شام جو ٻ ان کي اهائي بيتابي رهي

مون کي ٻ اڏين ئي ياد ڪ، جيئن ٻي ماڻهو کي ٿي ياد ڪيو ٿين

جيئن گهر ۽ گهر واريءَ کي ياد ڪندا آهن، جيئن

مون کي ٻ ياد ڪر،

جڏهن آسمان کي گجگوڙ ڊهڪائي، تڏهن تہ مون کي ياد ڪر،

هوا جڏهن سوسات ڪري، تڏهن مون کي ياد ڪجانءِ

آسمان مان جڏهن پاڻي ٽپڪي، تڏهن مون کي ياد ڪجانءِ

ڪڪر جڏهن ڀانگون ڏين، تڏهن مون کي ياد ڪجانءِ

سج ڏانهن جڏهن منهن نهارين، تڏهن مون کي فراموش نہ ڪجانءِ

جڏهن چنڊ جي چانڊوڪي ڏسين، تڏهن مون کي ياد ڪجانءِ.
انهيءَ سا ڪئي چنڊ ۾ آءٌ پاڻ ويٺو هوندو آهيان.
"ڪڪ ڪڪ!" اي (فلاڻيءَ جا) روح! مون ڏانهن هڪدم هليو آءٌ!
آءٌ پنهنجي روح کي تو ڏانهن ڪونہ موڪلينديس،
تون پنهنجي روح کي مون ڏانهن موڪل!"

ان کان پوءِ هر رات چنڊ ڏانهن نهاريندي پنهنجي پٽڪي کي ست دفعا جهٽڪا ڏيئ گهرجن. گهر وڃڻ کان پوءِ انهيءَ پٽڪي کي ويهاڻي هيٺان رکڻ گهرجي، ۽ جيڪڏهن ڏينهن جو ان کي متي ۾ وجهڻو پوي، تہ ان کي لوڻان جو واس ڏيئي هيئن چوڻ گهرجي: "هيءَ کو پٽڪو ناهي، جو آءٌ متي تي ڪٽي ڇڏي رهيو آهيان، پر اهو (فلاڻيءَ) جو روح آهي."

برٽش ڪولمبيا ۾ "ناس" درياه جي ڪنارن تي آباد، گاڙهن هندستاني قبيلن وارن ماڻهن جي دلين ۾ اهو وهم هوندو آهي تہ ڪڏهن ڪڏهن ويڇ پنهنجي مرض جي روح کي غلطيءَ کان گرڪائي ويندو آهي. جڏهن ۽ ڪنهن اهڙي ويڇ جي واسطي کين انهيءَ قسم جو وهم ويهجي ويندو آهي، تڏهن انهيءَ بدنصيب ويڇ کي مريض جي مٿان اپوڪري بيهاريندا آهن، ۽ انهن مان هڪ ڇٽو اهڙي ويڇ جي گلي ۾ پنهنجون آڱريون لنگهائيندو آهي، تہ پيو وري ان جي پيٽ کي پنهنجين آڱرين جي ڏوڻن سان اڻي وانگر ڇوهيندو آهي، تہ ٽيون وري سندس ڪمر وٽ زور سان مڪون ٽوڪيندو آهي. انهيءَ ڪاروائيءَ کي ختم ڪرڻ کان پوءِ ۽ جيڪڏهن روح ان مان واپس ڪونہ نڪرندو آهي ۽ اهو سلوڪ هڪ ڪري جڏهن قبيلي جي سينيٺ ويڇن ڏان ڪيو ويندو آهي ـ تڏهن آخر ۾ هيءَ فيصلو ڪيو ويندو آهي تہ اهو وڃائجي ويل روح سيني کان وڏي ويڇ جي دوائن واريءَ صندوق ۾ بند هوندو. ان کري ڇوٽ جا سڀ حڪيم ڪٺا ٿي ان جي گهر ويندا آهن ۽ ڪيس عرض ڪيندا آهن تہ "مهرباني ڪري

پنهنجيئن دوائن جي صندوق کي ٻاهر ڪڍي اڇ!" جڏهن هو اها صندوق ٻاهر ڪڍي ايندو آهي، ۽ سڀ دوائون ٻاهر ڪڍي هڪ ٿين تڏي تي ٽاهي رکندو آهي، تڏهن ويچاري حڪيم الحڪما کي ڏنگن ڪان ڇهليءَ زمين ۾ ڪوٽيل هڪ سوراخ مٽان اوندو ڪري سندس مٿو ڏوڻندا آهن، ۽ جيڪو ٻاڦي هيٺ سوراخ ۾ ڪرندو آهي، سوگڏ ڪري مريض جي مٿي تي هاريو ويندو آهي.

۳- **روح هڪ پاڇي ۽ عڪس جي صورت ۾:** ۽ روح جي جن خطرن جو مٿي بيان ڪيو ويو آهي، تن کان علاوه ٻيا به ڪيترائي اهڙا خدشا هڪ وحشيءَ جي دماغ ۾ روح جي متعلق پريل هوندا آهن. بسا اوقات هو پنهنجي ساڃي يا پاڇولي کي پنهنجو روح يا ڪم از ڪم ان جو ڪو اهم حصو سمجهندو آهي، جنهنڪري اهو لازمي طور هن لاءِ ڪنهن نه ڪنهن خطري جو سبب رهندو آهي. جو ته جيڪڏهن ان کي لتاڙيو، ماريو يا خنجر هنيو ويندو، ته هو ٻاڻ ۾ اهڙي ئي تڪليف محسوس ڪندو جڏ ته اهو ضرر خود سندس جسم کي پهچي رهيو آهي، ۽ جيڪڏهن ان کي ڪائنس بلڪل عليحده ڪيو ويندو (جيئن ڪيس اهڙي امڪان جي خاطري هوندي آهي) ته ان حالت ۾ هو مرندو، ويندو. ويڌار ٻيٽ ۾ اهڙا به جادوگر آهن، جي ماڻهوءَ جي پاڇي کي ڀالي سان زخمي ڪري يا ترار سان وڍي ان کي بيمار ڪري سگهندا آهن. شنڪر جڏهن هندستان جي پوڌين کي نيست و نابود ڪيو، تڏهن هن نيپال جو سفر اختيار ڪيو، جتي هن کي عظيم لاما سان مقابلو ڪرڻو هو. پنهنجين فوق لفطري قوتن کي ثابت ڪرڻ لاءِ هو مٿي آسمان ۾ چڙهي ويو. ۽ جيئن هو مٿي چڙهيو، تيئن عظيم لاما، هن جي پاڇي کي زمين تي لڏندو لمندو ڏسي، پنهنجو خنجر ڪڍي ان ۾ ٽوڪيو، ۽ شنڪر هيٺ ڪري پيو ۽ سندس ڪنڌ ڇڄي ڏيو.

ٻئنڪ جزيرن ۾ عجيب و غريب صورت وارا چند ڏڳا ۽ سنها پٿر آهن، جن ۾، عام اعتقاد مطابق، انتهائي طاقتور ۽ خطرناڪ

پوت رهن ٿا، جنهنکري انهن پٿرن کي "کائينڈڙ پوت" سڏيو ويندو آهي. چوندا آهن ته جيڪڏهن انهن مان ڪنهن هڪ تي به ڪنهن ماڻهوءَ جو پاڇو پئجي ويو ته ان جو خير ناهي، چو ته ان ۾ رهندڙ پوت سندس روح کي چڪي باهر ڪڍي ولندو ۽ هو مري ويندو. چنانچ انهن پٿرن کي هڪ جاءِ اندر رکيو ويو آهي ۽ ان تي پهرو مقرر ڪيو ويو آهي. ان ڪري جڏهن به ڪو ماڻهو انهيءَ جاءِ جي مالڪ لاءِ ڪو نياپو کڻي اينڊو آهي ۽ اهو ماڻهو اتفاق سان غير موجود هوندو آهي، ته اهو پيغامبر هڪدم انهيءَ ماڻهوءَ جو نالو وٺندو آهي، جنهن ان کي نياپي سان موڪليو هوندو آهي، ته متان پٿر ۾ رهندڙ خبردار پوت سمجهي ته هو ڪنهن بري ارادي سان اتي آيو آهي. جيئن ۾ جڏهن ڪنهن ميت کي ڪفن جي صندوق ۾ بند ڪندا آهن ۽ جنهن وقت صندوق جو مٿيون ڍڪ ٺوڪيو ويندو آهي ان وقت سواءِ قريب ترين عزيز جي، ٻيا سڀ ڪاندي پٽي هٽي ويندا آهن يا گهٽو ڪري ٻئي ڪمري ۾ هليا ويندا آهن، چو ته انهن کي هيءَ خطرو رهندو آهي ته متان سندن سايو ظاهر ظهور يا لڪي چپي صندوق ۾ بند نه ٿي وڃي. ۽ ان ڳالهه کي انتهائي برو سمجهيو ويندو آهي، چو ته عام اعتقاد هيءَ آهي ته اهڙي ماڻهوءَ جي صحت کي، جنهن جو پاڇو صندوق اندر رهجي ويندو آهي، نهايت نقصان پهچندو آهي. جڏهن وري ڪفن جي صندوق کي قبر ۾ هيٺ لاٿو ويندو آهي، تڏهن به سيئي ڪاندي قبر جي ڪڍ ڪان دور هٽي ويندا آهن ته متان سندن پاڇو قبر اندر رهجي وڃي ۽ کين کو ضرر رسي. انهن جو جوتشي ۽ ان جو نائب قبر جي هڪ طرف کان بيهندا آهن، جنهن کي سڄ جي مخالف سمت ۾ ڪوٺيو ويندو آهي. گورکن ۽ سندس ساٿي پنهنجن پاڇن کي پنهنجن جسمن سان زور سان پڌي ڇڏيندا آهن، جنهن لاءِ اهي صرف پنهنجين چيلهين کي ويڪرو ڪپڙو مضبوطيءَ سان ٻڌندا آهن. ٻيو ته نه فقط ماڻهن جي پاڇن کي ضرر رسائي انهن جي مالڪن کي بيمار ڪري سگهجي ٿو، پر جانورن سان به ساڳئي قسم جون

تعديون ڪون ويندون آهن. پيراڪ جي چوڻي وارين ٽڪرين ۾ هڪ قسم جو چڙ ٿيندو آهي، جنهن لاءِ هيءَ مشهور آهي ته اهو جانورن جي پاڇي کي چنبڙي انهن جو رت چوسيندو آهي، جنهنڪري ڏور ڏڪا ڪري هڏا ٽي ويندا آهن. آخرڪار مري ويندا آهن. قديم زماني جا عرب چوندا هئا ته جيڪڏهن چراخ ڪنهن ماڻهوءَ جي پاڇي مٿان لنگهي ويندو ته اهو ماڻهو بيحس و حرڪت ۽ ڳنگو ٿي پوندو، ۽ جيڪڏهن ڪو ڪتو چانڊوڪيءَ رات ۾ گهر جي ڇت مٿان چڙهي بيهي ۽ هيٺان ڪو چراخ ان جي پاڇي کي اورانگهي وڃي ته اهو ڪنو في‌الفور هيٺ اچي ڪرندو، جڏ ته ڪنهن ان جي گردن ۾ رسي وجهي هيٺ ڇڪيو هجيس. واضح آهي ته انهن حالتن ۾ پاڇي کي جيڪڏهن روح نٿو سمجهيو وڃي، ته به ان کي ماڻهوءَ يا جانور سان تعلق رکندڙ ڪا ساه واري شيءَ ضرور سمجهيو وڃي ٿو، جنهن کي ضرر پهچائڻ سان انهيءَ ماڻهوءَ يا جانور کي به ساڳيو ڇيهو رسائي سگهجي ٿو.

ساڳئي اعتقاد جي ماتحت وري ڪن هنڌن تي ائين سمجهيو ويندو آهي ته جنهن صورت ۾ پاڇو ماڻهوءَ يا جانور جي وجود جو اهم حصو آهي، ان ڪري ڪنهن جي پاڇي سان لڳڻ ڪري اهوئي اثر رونما ٿيندو، جهڙو هوند انهيءَ پاڇي واري ماڻهوءَ يا جانور سان جسماني لهه وچڙ ۾ اچڻ سان ٿيندو. چنانچه، گهٽا وڌي خطرناڪ ۽ نقصانڪار ماڻهن جي پاڇي کي اوراتگهڻ کان ڪمر ڪندا آهن. اهڙن نقصانڪار ۽ خطرناڪ ماڻهن جي طبقي ۾ هو ماتر ڪندڙن، عام عورتن ۽ خاص طرح ڦنهنجيءَ سس کي شمار ڪندو آهي. شسواپ قبيلي جا ڪاڙها هندستاني چوندا آهن ته جيڪڏهن ڪنهن ماتر ڪندڙ سرد يا عورت جو پاڇو مٿانئن پوندو ته اهو کين بيمار ڪري وجهندو. وڪٽوريا ڊائڊ جي ڪنارن تي رهندڙ ڪرنائي قبيلي وارا جڏهن نوجوان ڇوڪرن کي ڦنهنجي قبيلي ۾ باقاعدي داخل ڪرڻ جي رسم ادا

ڪندا آهن، تڏهن سندن ڀريو مڙس انهن کي هر عورت جي سايي کان، پاڻ بچائڻ جي ڪوشش ڪرڻ لاءِ سخت تاڪيد ڪندو آهي، - چو جو ان حالت ۾ اهي لاغر، موڪا ۽ احمق ٿي پوندا، هڪ دفعو هڪڙو آسٽريلوي وحشي اهڙيءَ حالت ۾ ڊپ وچان ذري گهٽ مري ويو هو، چو ته جيئن هو ڪنهن وڻ جي ڇانو ۾ سمهيو پيو هو، تيئن هن جي مٿان سندس سس جو سايو پئجي ويو. انساني هلت چلت جي سائنس جي اپياس ڪندي اسان کي اهڙا ڪيئي مثال ملن ٿا، جن ۾ هڪ ان پڙهيل ۽ جاهل وحشي پنهنجيءَ سس کي ڏاڍي ڊپ ۽ خوف جي نظر سان ڏسي ٿو. نيو سائوٿ ويلس جي علائقي ۾ رهندڙ يوئن قبيلي وارن وٽ هڪ اهڙو قانون آهي، جنهن مطابق ڪنهن به نائيءَ کي پنهنجيءَ سس سان گالهائڻ جي سخت ممانعت ٿيل هوندي هئي. ڪيس- پنهنجي سس جي طرف يا ان جي شڪل ڏانهن نهارڻ کان به منع ٿيل هئي. جيڪڏهن اتفاق سان سندس پاڇو سندس سس مٿان وڃي پوندو هو، تہ ان حالت ۾ هن کي پنهنجيءَ زال کي ڇڏي ڏيڻو پوندو هو ۽ هوءَ پنهنجي والدين جي گهر وڃي رهندي هئي. نيو برٽن جا اصلوڪا باشندا پورو شمار ئي ڪونہ ڪري سگهندا آهن تہ سس سان اتفاقاً گالهائڻ ڪري مٿن ڪيتريون ۽ ڪهڙن ڪهڙن قسمن جون آفتون ۽ شامتون نازل ٿيندیون. نيو برٽن جو قديم رهاڪو جيڪو وڏي ۾ وڏو قسم ڪٽندو آهي، سو هي ۽ آهي تہ "جيڪڏهن آءٌ ڪوڙ گالهائيندو هجان، تہ شل مون کي پنهنجيءَ سس سان هٿ ملائڻو پوي."

جڏهن ڀاڇي جو ماڻهوءَ جي زندگيءَ سان اهڙو گهاڻو ۽ قريبي تعلق سمجهيو وڃي ٿو ۽ ان جي غائب ٿيڻ کي ماڻهوءَ جي بيماريءَ، ڪمزوريءَ يا موت جو باعث تصور ڪيو وڃي ٿو، تہ لازمي آهي تہ ان جي گهٽجڻ يا ننڍي ٿيڻ کي به انتهائي خوف ۽ فڪر جي نظر سان ڏسڻ ڪپي، چو تہ ان ڪري ڀاڇي جي مالڪ جي طاقت ۽ توانائي ۾ اوتري ئي تناسب سان گهٽبي ويندي. ائنهائنا ۽

اليئيس جي ٻن ننڍن ٻنڊن ۾ جي خط استوا جي بلڪل قريب آهن ۽ جتي منجهند جو ماڻهوءَ جو پاڇو لازمي طور تي بلڪل ڪونہ هوندو آهي يا وري تمام ننڍڙو ٿي ويندو آهي، اتي ماڻهن منجهند جو گهرن کان ٻاهر نہ نڪرڻ کي قانوني حيثيت ڏني آهي، ڇو تہ هو سمجهندا آهن تہ اهڙيءَ حالت ۾ ماڻهو پنهنجي روح کي هٿ سان وڃائي ويهي رهندو. مٿيئين قبيلي وارا ٽڪيٽاوا نالي هڪ اهڙي بهادر سپاهيءَ جي گالهہ ڪندا آهن تہ ان جي طاقت سندس پاڇي جي وڏڻ ۽ گهٽجڻ جي تناسب سان وڌبي ۽ گهٽبي هئي. صبح جي وقت، جڏهن ان جو پاڇو ڊگهي ۾ ڊگهو هوندو هو، تڏهن ان جي قوت ۾ اوتري ئي قدر گهٽي ۾ گهٽي هوندي هئي، تان جو ٻن پهرن وقت، جڏهن ان جو پاڇو بلڪل غائب ٿي ويندو هو، تڏهن سندس طاقت ۾ قريباً ختم ٿي ويندو هئي، ۽ پوءِ شام جو جيئن جيئن سندس پاڇو وڌي ڊگهو ٿيندو ويندو هو، تيئن تيئن سندس طاقت ۾ وري عود ڪري ايندي هئي. هڪ بهادر ماڻهوءَ ٽڪيٽاوا جو اهو راز ڄاڻي ورتو ۽ موقعو ڏسي منجهند جو ڪيس قتل ڪري ڇڏيائين. ملايا جي برميس نالي هڪ وحشي قبيلي وارا پنهنجي ڪنهن ۾ عزيز يا دوست جو جنازو منجهند وقت دفن ڪرڻ ڪونہ ويندا آهن، ڇو تہ هو سمجهندا آهن تہ سندن پاڇي جي ڪوتاهيءَ ڪري سندن باقي بچيل دنيوي زندگي ۾ گهٽ ٿي ويندي.

ڏکڻ اوپر يورپ ۾ اڄ تائين ۾ اهڙيون متعدد رسمون مروج آهن، جن مان هيءَ گالهہ صاف ظاهر آهي تہ اهي ماڻهوءَ جي دنيوي زندگيءَ ۽ سندس سايي جي درميان قريبي تعلق موجود سمجهندا آهن، ۽ اهو معلوم ڪري پڙهندڙن کي حيرت ٿيندي تہ دنيا جي ٻئي ڪنهن ۾ حصي ۾ انهيءَ اعتقاد ۾ ماڻهن جو اهڙو پختو يقين ڪونہ آهي، جهڙو هنن تهذيب يافتہ يوروپي ماڻهن جو. جديد يونان ۾ جڏهن ۾ ڪنهن نئين جاءَ جو سنگ بنياد رکيو ويندو آهي، تڏهن ڪڪڑ، گهيٽو يا ريڍ ذبح

ڪري ان جو رت سنگ بنياد کي ٽڪيو ويندو آهي ۽ بعد ۾ انهيءَ ذبح ٿيل جانور کي عمارت جي بنياد هيٺان دفن ڪيو ويندو آهي. انهيءَ رسم جي ادائگيءَ سبب جاءِ جي بنيادن ۾ مضبوطي ۽ پائداري ايندي آهي. پر ڪن وقتن تي جانور يا پکيءَ کي ذبح ڪرڻ بجاءِ جاءِ جو مالڪ ڪنهن نموني سان ڪنهن ٿ ڪنهن ماڻهوءَ کي جاءِ جي بنياد وٽ سڏي اهڙي هنڌ بيهاريندو آهي جو ان جو پاڇو بنيادن وٽ پوي. مالڪ مڪان خفيه طور ان ماڻهوءَ جو بدن يا ان جو ڪو حصو يا سندس پاڇو ماپي ويندو آهي ۽ انهيءَ ماپ کي سنگ بنياد هيٺان دفن ڪيو ويندو آهي. يا وري جنهن جاءِ تي ماڻهوءَ جو پاڇو پوندو آهي، تنهن کي مالڪ مڪان جاچي چڊيندو آهي ۽ بعد ۾ سنگ بنياد کي عين انهيءَ جاءِ تي رکائيندو آهي. اهڙي ماڻهوءَ لاءِ هيءَ ڳالهه مشهور هوندي آهي ته هو هڪ سال جي دوران ۾ مري ويندو. ڏاڻسلوانيا ۾ رهندڙ روسانيائي نسل جا باشندا چوندا آهن ته جنهن به ماڻهوءَ جو پاڇو اهڙي نموني سان عمارت جي بنياد ۾ دفن ٿي ويندو آهي، سو چاليهن ڏينهن جي اندر ئي اندر مري ويندو آهي. چنانچه جڏهن به ڪو اجنبي راهگير ڪنهن اهڙيءَ جاءِ تان لنگهندو آهي، جنهن جا بنياد پڌجي رهيا هوندا آهن، تڏهن اتان ڪنهن نه ڪنهن طرف کان آواز ايندو آهي ته "خبردار ٿجانءِ. متان پاڇو ڪچي وڃئي!" ٻوراڻي سال ٽيا جو پاڇن جي ماپ جي تجارت ڪندڙ ماڻهو، رازن کي اهڙيءَ موزون ماپ جو پاڇو وٺندا هئا، جو انهن جي مخصوص ديوارن کي مضبوط ڪرڻ لاءِ ضروري سمجهيو ويندو هو. انهن حالتن ۾، پاڇي جي پيمائش کي بذات خود پاڇو تصور ڪيو ويندو آهي، ۽ ان کي دفن ڪرڻ خود پاڇي يا ان جي مالڪ جي روح ۽ حياتيءَ کي دفن ڪرڻ سمجهيو ويندو آهي، جنهنڪري پاڇي جي ان مالڪ کي ضرور مرڻ گهرجي. چنانچه اها رسم انهيءَ قديم رواج جي نشاني آهي، جنهن موجب نئين عمارت جي سنگ بنياد هيٺان زنده ماڻهوءَ کي هن ارادي سان دفن

کيو ويندو هو ته جيئن جاءِ جي بنيادن ۾ مضبوطي ۽ استحڪام پيدا ٿئي، يا صاف لفظن ۾ چئجي ته انهن ماڻهن جو مقصد هي هوندو هو ته مدفون لاش جو غصي ۾ اچي پوت عمارت کي چورن چڪارن جي خطري کان سلامت ۽ محفوظ رکي.

جهڙي طرح ڪي ماڻهو پاڻي ۾ روح کي مقيم سمجهندا آهن، تهڙي طرح ڪي ٻيا (يا خود اهي ٻ) ان کي آڙسي يا پاڻي جي عڪس ۾ موجود سمجهندا آهن. چنانچه انڊمان ٻيٽن جا قديم النسل باشندا پاڻي ۾ نظر ايندڙ ته پر آرسي ۾ نظر ايندڙ پنهنجي عڪس کي روح سمجهندا آهن. نيوگائنا جي موڙوموڙو قبيلي وارن جڏهن پهريون دفعو آئينو ڏٺو، تڏهن هنن سمجهيو ته سندن عڪس انهن جو روح هو. نيو ڪئليڊونيا جي بزرگن جو خيال آهي ته پاڻي يا آئينن ۾ نظر ايندڙ سندن عڪس انهن جو روح هوندو آهي. پر نوجوان طبقي وارا جن کي ڪٿولڪ فرقي وارن سمجهايو آهي ته اهو سندن اهڙوئي عڪس آهي جهڙو ڪجهي جي ول جو پاڻي ۾ عڪس نظر ايندو آهي، چوندا آهن ته جيئن ته پاڻي واري روح وانگر، عڪس وارو روح به خارجي روح آهي، ان ڪري بنهي کي بلڪل هڪ جهڙن ئي خطرن جو انديشو درپيش آهي. تنهنڪري عڪس واري روح جي سلسلي ۾ زياده خوفزده ٿيڻ ته گهرجي. زولو قبيلي جا حبشي ڪنهن به چشمي ۾ ته نهارڻ ڏينداآهن، ڇو ته انهن کي انديشو هوندو آهي ته انهي ۾ جيڪو خطرناڪ جانور رهندو هوندو آهي. سو سندن عڪس کي چڪي هيٺ گهلي، ڪاٿي چڏيندو. جنهنڪري هو مري ويندا. باسوٽو قبيلي وارا چوندا آهن ته واڳن کي به عڪس واري روح کي پاڻي ۾ چڪي وڃي ڪائي جي طاقت آهي، جنهنڪري اهي جنهن به ماڻهو جي روح کي چڪي هيٺ ڪڍي ويندا آهن، سو مري ويندو آهي. جڏهن انهن مان ڪوبه اوچتو بغير ڪنهن ظاهري بيماري جي مري ويندو آهي، تڏهن ان جا مائٽ چوندا آهن ته هن ڪنهن نه ڪنهن وقت ڪا نهر يا ندي پار ڪئي هوندي ۽ ان وقت

کو واکو ان جي عکس کي چڪي پاڻيءَ ۾ هيٺ کڻي ويو هوندو ۽ ان کي کائي ڇڏيو هوندائين. ميلانيشيا جي سڀني ٻيٽ ۾ هڪ اهڙو چشمو آهي، جنهن لاءِ مشهور آهي ته جيڪو به ان ۾ نهاريندو، سو مري ويندو. ان ۾ جيڪو بد روح رهندو آهي، سو پاڻيءَ تي پوندڙ عکس تي قبضو ڪري ان ماڻهوءَ کي ماري ڇڏيندو آهي.

هاڻي اسان کي هيءَ ڳالهه سمجهه ۾ اچي سگهي ٿي ته چو قديم يونان ۽ هندستان ۾ پاڻيءَ اندر ڏسجندڙ ماڻهوءَ جي عکس ڏانهن نهارڻ جي ايتريقدر سخت منع ٿيل هوندي هئي ۽ چو يوناني خواب ۾ پنهنجي عکس ڏسڻ کي موت سان تعبير ڪندا هئا. انهن کي هي خوف هوندو هو ته پاڻيءَ ۾ رهندڙ بد ارواح ماڻهوءَ جي انهيءَ عکس يا روح کي چڪي پاڻيءَ جي تري ۾ کڻي ويندا، جنهڪري انهيءَ بي-روح ماڻهوءَ کي ڪجهه عرصي بعد مرڻو پوندو. قديم يوناني ڏندڪتا، جنهن ۾ شهزادو 'نرگس' (*Narcisus*) پاڻيءَ ۾ پنهنجو عکس ڏسندي ڏسندي ڪري ڪري مئو هو، تنهن جو اصل بنياد به اهوئي نظر اچي ٿو.

هينئر ته هيءَ ڳالهه به آسانيءَ سان سمجهه ۾ اچي ٿي ته چو ڪن علائقن ۾ جڏهن ڪنهن گهر ۾ موت واقع ٿيندو آهي، تڏهن جاءِ ۾ لٽڪيل سيني آرسين کي ڦيرائي انهن جا روشن رخ ديوار ڏانهن ڪيا ويندا آهن. هنن کي اهو خوف هوندو آهي ته متان سندن روحن کي، جي آئيني جي عکس ذريعي باهر نڪتل ٿين ٿا، مئي ماڻهوءَ جو روح پاڻ سان گڏ وٺي هليو وڃي؛ چو ته عام اعتقاد مطابق مئي ماڻهوءَ جو روح پنهنجي دنيوي جاءِ رهايش ۾ ڪجهه عرصي تائين ضرور ترسيل هوندو آهي. اها رسم پنهنجي مطلب ۽ مفهوم ۾ آرو قبيلي وارن جي انهيءَ رسم سان بلڪل مشابهت رکي ٿي، جنهن موجب اهي اهڙي گهر ۾ نه سمهندا آهن، جنهن ۾ تازو ڪو موت واقع ٿيو هوندو آهي، چو ته کين ڊپ هوندو آهي ته متان سندن ارواح، جيڪي ننڊ جي حالت ۾

جسم کان ٻاهر نڪري سير سفر ڪن ٿا، مُئي ماڻهوءَ جي روح سان ملي وڃن، ۽ اهو روح سندن روحن کي ٻ ڀاڙ سان گڏ ولي هليو وڃي. ساڳيءَ طرح بيمار ماڻهوءَ کي جو آئينو نہ ڏسڻ ڏيندا آهن، يا ان جي ڪمري ۾ جيڪي ٻ آئينا لڪيل هوندا آهن، تن کي ڏيکيو ويندو آهي، تنهن جو سبب ٻ صاف ظاهر آهي. بيماريءَ جي دوران ۾ جڏهن روح آسانيءَ سان فرار ٿي ويندو آهي، تڏهن ان کي آئيني جي عڪس ذريعي ٻاهر وڃڻ جو موقعو ڏيڻ خاص طرح خطرناڪ هوندو آهي. اهوقانون انهيءَ رسم سان بلڪل مشابهت رکي ٿو، جنهن مطابق کي ماڻهو بيمار کي سمهڻ ۽ ننڊ ڪرڻ نہ ڏيندا آهن، چو تہ بيماريءَ جي حالت ۾ ٻ روح جسم کان ٻاهر نڪرڻ جي ڪوشش ڪندو آهي ؟ ان کي ننڊ ۾ آسانيءَ سان ٻاهر نڪرڻ جي اجازت ڏيڻ ٻ خطري کان خالي ناهي، چو تہ ننڊ ۾ ٻاهر نڪري وڃڻ بعد، امڪان آهي تہ اهو وري مريض جي جسم ۾ ٻيهر نہ اچي.

ٻاچن ۽ عڪسن وانگر تصويرن ۾ ٻ روح جي موجودگي سمجهي ويندي آهي. عام طرح اڻين سمجهيو ويندو آهي تہ انهن ۾ تصوير ڪيڻ وارڻ ماڻهن جا ارواح سمايل هوندا آهن. جيڪي ماڻهو اهڙي قسم جا اعتقاد رکندا آهن، سي تصويرن ڪيڻ کان نفرت ڪندا آهن. چو تہ جيڪڏهن تصوير ماڻهوءَ جو روح آهي يا جيڪڏهن اها ان ماڻهوءَ جي وجود جو اهم حصو آهي تہ پوءِ جنهن ماڻهوءَ وٽ ٻئي ڪنهن جي تصوير موجود هوندي، سو ان جي ذريعي تصوير واري ماڻهوءَ تي هرو اثر وجهي سگهندو. ٻيرنگ ڪچي ڌرتيءَ ۾ رهندڙ ايسڪيمو قبائل چوندا آهن تہ جيڪي ٻوپا جادو ڪندا آهن، تن کي ماڻهن جي پاڇي چورائڻ جي طاقت هوندي آهي، جن کان سواءِ اهي ماڻهوگري سڙي ۽ مري ويندا آهن. هڪ دفعي جنوبي يوڪان ماڙيءَ ۾ هڪڙي سياح پهنجي ڪئميرا اهڙي هنڌ نصب ڪئي، جتان هو انهن ماڻهن جي گهرن جي اندروني حصن جون تصويرون ڪڍي

ٿي سگهيو. جنهن وقت هو ڪئميرا جو فوڪس وڻي رهيو هو، تڏهن قبيلي جو سردار اتان اچي لانگهائو ٿيو ۽ فوٽو گرافر تي زور رکيائين نہ "مون کي انهيءَ ڪپڙي اندران ڏسڻ ڏي." جڏهن ڪيس انهيءَ ڳالهه جي اجازت ملي ۽ هن شيشي تي ننڍڙا ماڻهو چڙهڻ ڏٺا، تڏهن هن پنهنجو منهن ڪوڙي ڪان ٻاهر ڪڍي وڻي واڪا ڪرڻ شروع ڪيا تہ "اڙي ڏوڙي، اچو هن توهان سڀني جا روح پنهنجيءَ ننڍڙيءَ صندوق ۾ بند ڪري چڏيا آهن." ڪوٽ وارن ۾ اچي ٽاکوڙو ٻيو ۽ هڪٻئي سان ڳالهائڻ ٽاڙندا، ٽاڙندا وڃي پنهنجن گهرن اندر لڪا. ميڪسيڪو جا ٽيهوٽين قبيلي وارا ڪئميرا ڪان ايترو تہ ڊڄندا هئا، جو هڪ فوٽو وٺڻ لاءِ فوٽوگرافر کي پنجن ڏينهن تائين سندن خوشامد ڪرڻي پوندي هئي. آخرڪار جڏهن راضي ٿيندا هئا تہ ڪئميرا اڳيان اهڙي نموني اچي بيهندا هئا، جيئن هڪ ڏوهدار قاسيءَ جي تختي اڳيان بيهندو آهي. ڪين خاطري هئي تہ فوٽوگرافر سندن تصويرون ڪڍي انهن جا روح پنهنجي ملڪ ڈانهن کڻي ويندو، جتي فرصت ۾ ويهي انهن کي هڙپ ڪري کائيندو. انهن هيئن ٿي چيو تہ "جيسين اهو مصور پنهنجي ملڪ وڃي رسندو، تيسين انهيءَ عرصي جي دوران ۾، مٿن ڪائنڪا آفت اچي ڪڙڪندي ۽ هو سڀئي مري ويندا."

جنهن زماني ۾ ڊاڪٽر ڪينٽ ۽ سندس ساٿي مڊا گاسڪر جي مغربي ساحل کي ڳولي رهيا هئا، تڏهن هن اوچتو محسوس ڪيو تہ اتان جا مقامي باشندا يڪايڪ سندن برخلاف ٿي ويا هئا. ان کان فقط هڪ ڏينهن اڳ تمام گهڻي جدوجهد کان پوءِ هو انهن جي شاهي خاندان وارن جي تصوير وٺڻ ۾ ڪامياب ٿيا هئا. ۽ هينئر انهن تي اهو الزام پئي لڳايو ويو تہ هو مقامي ماڻهن جي روحن کي بند ڪري پنهنجي ملڪ ڈانهن کڻي ويندا ۽ اتي پهچڻ کان پوءِ انهن کي فروخت ڪندا. انڪار ڪرڻ اجايو هو، جنهنڪري انهيءَ ملڪ جي رسم و رواج مطابق، ڊاڪٽر ڪينٽ جي جگر موجب کين سڀني روحن کي وري قاسائي، هڪ ٻوکريءَ ۾ جمع

ڪري هوڪ ماڻهوءَ کي. ان جو روح واپس ڪرڻو پيو. ۽ ان هندستان جي شمالي جابلو رياست سيڪم، جا ماڻهو جڏهن به ڪئميرل ڊسنڊا هڻندا هئا، تڏهن ڏاڍا خوفزده ٿي ويندا هئا. انهيءَ صندوق جي نظر ڪان بچڻ لاءِ گهرن ۾ گهڙي اندر لڪي ويهندا هئا. هو سمجهندا هئا ته اهل صندوق تضويرن سان گڏ سندن روح کي به پاڻ سان گڏ کڻي ويندي. هئي ۽ مجبور ڪندي سندن روحن مٿان جادوءَ جو عمل ڪرڻ جي طاقت بخشيندي. هئي. جيڪڏهن سندن ملڪ جي ڪنهن به نظاري جي تصوير ڪڍي ويندي هئي ته هو سمجهندا هئا ته اهو سڄو علائقو سکي سڙي ويندو. سيام جي آخرين بادشاه جي دوران حڪومت ۾ جڪي به سکاڻا هيا ويندا هئا، تن ئي بادشاه جو پت کوڻ جا پيل هوندو هو. جو ته سياسي ماڻهن ان وقت تائين ڪنهن به طرح يا ڪنهن به چيز تي تصوير ڪڍڻ يا ڪڍائڻ جي سخت برخلاف هئا. جيڪي به يورپي قومن وارا پيلن جي ڪوجنا لاءِ انهيءَ ملڪ جي جهنگن جي اندروني علائقن ۾ ويندا آهن، تن کي ماڻهن جي مجمعن کي منتشر ڪرڻ ۾ ڪا گهٽي دقت پيش ڪانه ايندي آهي، جو ته ان لاءِ هنن کي فقط پنهنجي ڪئميرا سان ماڻهن ڏانهن اشارو ڪرڻو پوندو آهي ۽ بس. هڪڙي منٽ اندر سڀ وحشي ائين غائب ٿي ويندا آهن، جڙ ته اتي هڪ ٿي ڪونه. سياسي بادشاه سڪن تي پنهنجي شڪل چاپائڻ کي پنهنجو پاڻ کي ۽ پنهنجي حياتيءَ کي ٽڪر ٽڪر ڪري تقسيم ڪرڻ جي مترادف سمجهندو هو، جا ڳالهه ڪيس ڪنهن به صورت ۾ منظور ڪانه هوندي هئي، جو ته سندس حياتي ابدي ته هئي ڪانه، جو هو اهڙيءَ فياضيءَ ۽ سخاوت سان ان جا ٽڪرا ٽڪرا ڪري پنهنجيءَ رعايا ۾ تقسيم ڪندو رهي!

اهڙي قسم جا اعتقاد اڄا تائين جديد يورپ ۾ به مروج آهن، ۽ انهن کي بلڪل ختم ڪري ڇڏڻ بلڪل دشوار معلوم ٿئي ٿو. ٿورن سالن جي ڳالهه آهي ته يونان جي ڪاريٽس نالي هڪ ٻيٽ جون ڪي پوڙهيون زالون هڪ مصور تي بگڙي ۽ غصي ۾ لال

پيليون ٿي ويئون، چو تہ ان احمق سندن تصويرون ڪيون هيون جنهن سبب ڪين خاطري ٿي تہ فڪرمند رهنديون ۽ انتظاري ۾ بيقراري ۾ ڪري آخرڪار ٿوري عرصي اندر مري ويندڙيون. مغربي اسڪالر ۾ ڪي اهڙا ماڻهو موجود آهن، جي تصويرن ڪيائن کان هن ڪري خوفزده هوندا آهن چو تہ اهي پاڻ سان مشابهت رکندڙ تصوير ڪيائن کي بد نصيبي ۾ جو باعث سمجهندا آهن. هو پنهنجن متعدد عزيزن ۽ دوستن جا نالا ۽ نشان ڏسائيندا آهن، جن کنهن گذشته زماني ۾ تصويرون ڪيارايون هيون، جنهن کان پوءِ انهن کي مرڻ گهڙي تائين هڪ ڏينهن جو به سڪون نصيب ڪونہ ٿيو ۽ نہ ئي ڪو انهن کي ڪنهن هڪ ڏينهن لاءِ به مڪمل تندرستي ۽ توانائي نصيب ٿي.

باب اڻويهون

جهل يا روڪ ـ ڪمن جي حالت ۾

۱. اجنبين سان ڳالهائڻ ۾ لهائڻ ۾ روڪ: روح جي متعلق قديم خيالات ۽ نظريات جو ۽ انهن خطرن ۽ خدشن جو جن ۾ اهو گهيريل رهي ٿو، تمتي ڪافي ذڪر ٿي چڪو آهي. اهي خيالات ڪنهن هڪ قوم يا ملڪ تائين محدود ڪونهن ڪن تفصيلن جي فرق کان سواءِ اهي سڄيءَ دنيا ۾ موجود آهن ۽ جيئن مٿي ڏسي آيا آهيون، اڄ تائين جديد يورپ ۾ ب قائم رهندا اچن ٿا. ظاهر آهي ته اهڙن وسيع ۽ پختا بيانل اعتقادن انهيءَ معاشرتي سانچي جي شڪل و صورت بڻائي ۾، جنهن ۾ قديم بادشاهي سرشتي جي تشڪيل ٿي هوندي، لازمي طور پنهنجو ڪردار ادا ڪيو هوندو. چو ته جيڪڏهن هڪ ماڻهو پنهنجي پنهنجي روح کي انهن خطرن کان بچائڻ لاءِ، جي ان جي وجود ۽ بقا کي هيڏن سارن طرفن کان نيست و نابود ڪرڻ لاءِ گهيريو پيو هئا، ايتريقدر مشقتون ڪندو هو، ته پوءِ اهو جنهن جي زندگيءَ تي سڄيءَ قوم جي بهبودي ۽ بقا جو انحصار سمجهيو ويندو هو ۽ جنهن جي حفاظت ۾ سڄيءَ قوم جي افراد جو مشترڪ مفاد هو، تنهن کي محفوظ ۽ سلامت رکڻ لاءِ ڪيتري قدر نه احتياط ۽ خبرداريءَ کان ڪم ورتو ويندو هوندو! ان ڪري ايمان هيءَ توقع رکي سگهون ٿا ته قديم معاشري ۾ رواجي ماڻهو پنهنجي روح جي بچاءَ لاءِ جيڪي احتياطي تدبيرون ۽ حفاظتي قانون اختيار ڪري ٿو، تن جي مقابلي ۾ بادشاه جي زندگيءَ کي ڪيترائي زياده دقيق ۽ قسمين قسمين حفاظتي قاعدن ۽ تدبيرن وسيلي محفوظ رکڻ جي ڪوشش ڪئي ويندي هوندي، ۽ واقعي هو به ائين

قديم بادشاهن جي زندگيءَ کي، جيئن اسان ڏسي آيا آهيون ۽ اڳتي هلي ڪجهه زياده تفصيل سان معلوم ڪنداسون، جن عجيب و غريب قاعدن ۽ قانونن ماتحت هلايو چلايو ويندو هو، اهي مقصد جي لحاظ کان زياده صاف ۽ زياده مڪمل هوندا هئا ۽ درحقيقت آهي قانون ئي بذات خود آهي حفاظتي تدبيرون هيون، جي بادشاه جي زندگيءَ جي حفاظت لاءِ اختيار ڪيون ويندڙ هيون. خود انهن قانونن جي تفصيلي ڇڪاس ۽ مطالعي مان پڻ اسان جي مٿين قياس جي تصديق ٿئي ٿي. چو ته ان مان اسان کي معلوم ٿئي ٿو ته انهن مان کي قانون جن تي بادشاهه عمل ڪندا هئا، انهن قانونن سان مشابهت رکن ٿا، جي عام ماڻهو انهنجن روحن جي سلامتيءَ جي نقطه نگاهه کان ٿي اختيار ڪندا هئا ۽ اهي جيڪي بادشاهن لاءِ مخصوص معلوم ٿين ٿا، تن مان جيڪڏهن سڀ نه ته اڪثر پڻ هن قياس جي بنياد تي آساني سان قابل فهم ٿي پون ٿا. ته انهن جي حيثيت بادشاهه جي زندگيءَ جي احتياطي حفاظتي تدبيرن کان سوا ڪجهه به نه هئي. ۽ هينئر آءٌ انهن شاهي قانونن يا بندشن مان ڪن جو ذڪر ڪندس ۽ انهن مان هر هڪ جي اهڙي تنقيد ۽ سوجهاڻي پيش ڪندس، جا ان جي اصلي مقصد تي مناسب روشني وجهندي.

جيئن ته شاهي بندشن جو مقصد ئي بادشاهه کي خطري جي سڀني ذريعن کان دور رکڻ جو آهي، ان ڪري انهن جو هڪ گهيرو اڀرندو آهي. انهن قاعدن جي سختيءَ ۽ تعداد مطابق ڪيس ڏري نگهه مڪمل تنهائيءَ ۽ رهن لاءِ مجبور ڪرڻ جي صورت ۾ ئي ظاهر ٿئي ٿو. سڀني امڪاني خطرن کان زياده خوفناڪ ۽ نقصانڪار خطرو جنهن کان هڪ وحشي انسان کي سڀ کان زياده خوفزده رهڻ گهرجي ته اهو آهي جادو جنتر ۽ ٽوٽڪي ڪيٽي جو خطرو ۽ هو هڪ اجنبي انهن ڪارن هٿرن کي استعمال ڪرڻ جو شڪ رکي ٿو. ان ڪري اجنبين جي اهڙي نقصان ڏيندڙ اثر کان جو اهي

چاڻي واڻي يا غير ارادي طور پيدا ڪندا رهن ٿا، پاڻ کي محفوظ رکڻ وحشيءَ جي عمل ۽ عقلمنديءَ جي ابتدائي تقاضا آهي. ان ڪري اجنبين کي پنهنجي ايراضيءَ ۾ داخل ٿيڻ، يا ڪم از ڪم ڪين آڻي ڪٿهن سان رلڻ ملڻ جي اجازت ڏيڻ کان اڳ، مقامي ماڻهو گهڻو ڪري کي اهڙيون رسمون ادا ڪندا آهن، جن جو مقصد اجنبين کي سندن جادوگري طاقتن کان محروم ڪرڻ، يا انهيءَ نقصان ده اثر کي ختم ڪرڻ جو سمجهيو ويندو آهي جو منجهانئن هرطرف پکڙندو رهي ٿو، يا ڪٽي چنجي ته گندگيءَ جي جيوڙن سان ڀريل فضا کي، جنهن سان اهي وکوڙيل سمجهيا ويندا آهن، پاڪ ۽ صاف ڪرڻ جو هوندو آهي. چنانچه مشرقي جي شهنشاهه، جسٽن ثانيءَ جا سفير، جي ترڪن سان صلح جو معاهدو طي ڪرڻ ويا هئا، جڏهن آتي پهتا، تڏهن اتان جي "ويجن" اڳتي وڌي سندن استقبال ڪيو ۽ سندن نقصان ده اثر کي زائل ڪرڻ خاطر ڪين "پاڪ ڪرڻ" جي رسم ادا ڪئي. سفيرن جيڪو سامان پاڻ سان آندو هو، تنهن کي هڪ ڪليل ميدان ۾ گڏ ڪري انهن جادوگرن صندل جون برندڙ ڪاٺيون ڪٽي، ان جي چوڌاري چڪر لڳايا ۽ ان وچ ۾ هو گهنڊ ۽ تنبورو وڄائيندا رهيا، ۽ برائيءَ جي سيني طاقتن کي هڪالي ڪڍڻ لاءِ اهي پنهنجن ڳچ مان "ڦون" "ڦون" جا زوردار آواز ڪڍندا رهيا. انتهائي ڪاوڙ ۽ غصي جو اظهار ڪندا رهيا. بعد ۾ خود سفيرن کي پاڪ ڪرڻ خاطر، ڪين باه جي شعلن مان لنگهايو ويو. نانوسي بيٽ (ڏڪڻ پسڪ) ۾ جهاز مان لهندڙن يا بين بيٽن کان آيل اجنبين کي تيسين مقامي ماڻهن سان لهه وچ ۾ اچڻ نه ڏنو ويندو هو، جيسين سيني کي، يا منجهانئن ڪن کي بين سيني جي نمائندن جي حيثيت ۾، بيٽ جي چٽ ئي مندرن مان هرهڪ ڏانهن وڃي نه ويندا هئا ۽ پرارٿنا نه ڪندا هئا ته اهي اجنبي جيڪا به بيماري يا دغا پاڻ سان گڏ ڪٽي آيا هجن، تن کي شل ديوتا ٽاري ڇڏي. ان کان پوءِ، قربانگاهن تي گوشت

پيئن ڪيو ويندو هو. ۽ ديوتا جي اعزاز ۾ ناچ ۽ گانا ڪيا ويندا هئا. جيسين اهي رسمون ادا ٿيندڙ رهنديون هيون، تيسين پوجاري ۽ سندس ڪائين ڪان سواءِ باقي پيا سڀ ماڻهو لڪي ويندا هئا. عام نظرن کان غائب رهندا هئا. بورنيو جي اولڙ ڏانوءَ قبيلي وارن ۾ هي رسم آهي ته جڏهن به غير ملڪي سندن علاقي ۾ داخل ٿين ٿا سي مقامي ماڻهن کي ڪجهه نقد رقم ڏين ٿا انهيءَ رقم کي هو ۽ زمين جي پاڻي جي ديوتائن جي نالي ۾ نڪوئر قربان ڪندا آهن. ته جيئن ديوتائون ڌارين جي موجودگيءَ سبب ناراض نه ٿين. ۽ ملڪ جي اصلي ماڻهن تي پنهنجون دستوري نوازشون، فصلن پچائڻ وغيره جي صورت ۾ جاري رکندا. اڄ ڪلهه يورپين جي هڪ ضلعي جا ماڻهو يورپي قومن جي سياحن کي ڏسي ڪان اڏاوڻ ڏينڊا هئا ته ستان انهن کي ڏسي ڪين ڪاوڙ بيماري نه ڇنڀڙي ويو. جنهنڪري هو پنهنجن زالن ۽ ٻارن کي خبردار ڪري ڇڏيندا هئا ته اهي سندن ويجهو نه وڃن. ۽ پر منجهائن جيڪي پنهنجي حيرت تي قابو پائي نه سگهندا هئا، تن جي سلامتيءَ لاءِ بدروحن کي راضي ڪرڻ واسطي پڪي قربان ڪيا ويندا هئا. سندن رت جسم ڪي ڦيرو ويندو هو. مرڪزي بورنيو جو هڪ سياح چوي ٿو ته "ديسي بدروحن کان ايترو ڊپ ڪونه ڪيو ويندو آهي، جيترو پرديسي بدروحن کان. جيڪي سياحن سان گڏ آيل اينداآهن. وچ نهاڪام درياه جي ڪنارن تي آباد قوم جو هڪ قبيلو، سال ۱۸۹۷ع ۾ سون سان ملڻ لاءِ بلون وڪاپان قبيلي وارن وٽ آيو. ته مقامي قبيلي وارن جي ڪا عورت، اتان جي هڪ وڻ ڪنهي خوشبودار ڇوڙن جي پرندڙ مشعل ڪان سواءِ جنهن جو تمام خوشبودار دونهون بدروحن کي هڪالي ڪڍندو آهي، گهر ڪان ٻاهر نه ٻري نڪتي."

جڏهن "ڪرواس" سياح جنوبي آمريڪا جي سياحت ڪري رهيو هو، تڏهن هو اتان جي قبيلي جي ڪاڙهن هندستانين جي گوٺ ۾ اچي سهڙيو هو. جيڪي ڪجهه ڪان ڪجهه منٽ پوءِ کي هندستاني وٽس ڪجهه اهڙيون

وڏيون ڪاريون ماڪوڙيون ڪجن جي پنن تي رڪي ڪٽي آيا، جن
جو چڪ دردناڪ هوندو آهي. ان کان پوءِ ڪوڪ ۽ جان مائٽو
۽ زالين مردين سميت وٽس اچي حاضر ٿيا ۽ ڪيئن ڪيائون تہ
سندن منهن، زبان ۽ بدن جي ٻين عضون تي اهي ماڪوڙيون
ڇٻڙايون ويون. جيڪڏهن ڪنهن مهل هن ڪجهہ ايڪڙ ٻيڪڙ
ماڪوڙيون ٿي ڇٻڙايون، تہ هنن ڪيئن روڙيون ڪري ٿي چيو، "اڃا
وڌيڪ! اڃا وڌيڪ!" ۽ تيسين مطمئن نہ ٿيا، ٻيڪسين سندن
نچوڙ ڇڪن جي ڪشاڪش ۾ ايترو پرجي نڪتي ويئي، جيترو ڪنهن
پير جي چڙهي ۽ ڪاڪ ٻيهي مارجي تہ هوند داغڻ ۾ پرجي وڃي.
انهي رسم جو مقصد انهائنا ۽ اليئس وارن ڏجي هن رواج ۾ ان
واضح ٿي ٿو، جنهن موجب اهي مريض تي تيز منصالحا جهڙوڪ
ماريڪ ڇاڙيل ادرڪ ۽ لونگ برکيندا آهن، تہ جيئن سندن
جسم ۾ ڪاڪ ڇهڻ مڙدن جو پوت ان کي چڏي ڏيئي وڃي. ڀاوا
۽ وجع المفاصل، يعني سندن جي سوڙ، جو عام علاج هي آهي
تہ مريض جي نڪهن ۽ پنن کي کارا مرچ ڪٽي مهڻيا ويندا
آهن. ڪارن مرچن جي تيزي وجع المفاصل جي سور لاءِ اڪثر يقدر
زود اثر ۽ هڪ ڪ سمجهي ويندي آهي، جو هوڏانهن اهي لڳا
نہ آهن ۽ هوڏانهن سور غائب. اهڙي ۽ طرح سان ڪوڪ ۽
بيمار ۾ جي ماڻ ڪڏهن ڪڏهن ائين سمجهندي آهي تہ شايد
ان جي جسم ۾ ڪنهن بد روح اچي واسو ڪيو آهي، ۽ ان کي
ان مان لوڏي ڪڍڻ لاءِ هوءَ ان معصوم مريض جي بدن کي
ٽنڊڙا ٽنڊڙا ڇيهہ ڏيئي انهن زخمن ۾ شاوا مرچ يا منصالحا پري
چڏيندي آهي، ۽ ٻوءِ ڪيس خاطري هوندي آهي تہ هاڻي ان جي
جسم ۾ ڪو بد روح وڌيڪ رهي نہ سگهندو. ويچارو بار ڏاڍو
ڪان دانهون ڪندو رهندو آهي، پر ماڻس پنهنجي دل ۾ هن خيال
ڪان سخت ڪيو ويٺي هوندي آهي تہ پوت ۾ ان ڏاڍ ساڻ ڪڏهن
تڪليف برداشت ڪري رهيو آهي.

ممڪن آهي تہ اڄ ٻين ڪي آڙي ساڻ ٻيو ڏپ ڪان (۽ تہ انهن

جي عزت ۽ پذيرائيءَ جي خيال کان) سندن استقبال لاءِ ڪن ڪن علائقن ۾ اهڙيون ڪي مفصل رسمون ادا ڪيون ويندیون آهن، جن جي مقصد جي ٻڌي نموني ڪا وضاحت سڌيءَ طرح ڪانه ٿيل هوندي آهي. جاوا جي اونگ ٽونگ ٻيٽن ۾، جن ۾ پولينيشين نسل وارا آباد آهن، پوچارين يا جادوگرن کي وڏو اثر رسوخ حاصل آهي. انهن جو خاص ڪم بيمارين کي تڙڻ، خوشگوار هوائن ۽ مينهن جي ڏاڍور شڪار وغيره حاصل ڪرڻ لاءِ روحن کي سڏڻ يا ڀڄائي ڪڍڻ جو هوندو آهي. جڏهن کي اجنبي انهن ٻيٽن ۾ قدم رکندا آهن، تڏهن سيني کان اول سندن استقبال اتان جا جادوگر ڪندا آهن، جي مٿانئين پاڻي ڇڙڪائيندا آهن، تيل مکيندا ۽ هڪ جهنگلي ٻوٽي جا سڪل پن مهٻيندا آهن. ساڳئي وقت ريتيءَ ۽ پاڻيءَ جو جهجهو مقدار ڇٽن ٽي طرفن ڏانهن اڇلايو ويندو آهي، ۽ نووارڊن ۽ سندس ٻڙيءَ کي تازن ساون ٻنن سان اگهيو ويندو آهي. ان کان پوءِ اجنبين کي قبيلي جي سردار سان تعارف ڪرايو ويندو آهي. افغانستان ۽ ايران جي ڪن علائقن ۾ ڪنهن ٻ سياح کي ڳوٺ ۾ داخل ٿيڻ جي اجازت ڏيڻ کان اڳ، ڪنهن جانور يا طعام جي قربانيءَ يا پاڻ ۽ ڏوپ واس سان سندس استقبال ڪيو ويندو آهي. افغانستان جي ڪوٽن مان لنگهندي افغاني سرحدبندي ڪميشن وارن جو استقبال عموماً پاڻ ۽ ڏوپ سان ڪيو ويو هو. ڪڏهن ڪڏهن مسافر جي گهوڙي جي پيرن ۾ ٽانڊن جو ٽالهه هاڙي هي لفظ چيا ويندا آهن: "پلي ڪري آئين!" مرڪزي آفريڪا جي هڪ ڳوٺ ۾ داخل ٿيندي، امين پاشا جو استقبال ٻن ڪرين جي قرباني سان ڪيو ويو هو، انهن جو رت رستي تي ڇڙڪايو ويو، جنهن تان لنگهي اتان جي سردار وڏي اڇي امين پاشا جو استقبال ڪيو. ڪڏهن ڪڏهن اجنبين جو ايڏو تہ خوف هوندو آهي، جو ڪنهن ب صورت ۾ انهن جي آڇيان نہ ڪئي ويندي آهي. چنانچہ جڏهن اسپيڪ نالي هڪ سياح ڪنهن ڳوٺ ۾ پهتو، تڏهن اتان جي باشندن پهنجا

دروازا بند ڪري ڇڏيا، ڇو ته "هنن ان ڪان اڳ ڪنهن
به سفيد فام ماڻهوءَ کي ڪونہ ڏٺو هو ۽ نہ وري هنن ٽين چون
ٽهيل اهڙيون صندوقون ڏٺيون هيون، جهڙيون هن جا ماڻهو
کڻي ٿي آيا". سندن چوڻ هو ته "ڪهڙي خبر ته 'واتوتا' قبيلي
وارا، صورت بدلائي، انهن صندوقن ۾ ويهي، اسان کي مارڻ ۽ قرڻ
آيا هجن؟ اوهان کي ڪنهن به صورت ۾ ڪوٺ ۾ اندر اچڻ نڏو
ڏيئي سگهجي". هنن سان ڏاڍي مغز ماري ڪئي ويئي، پر هنن
ٻڌڻ کان صاف انڪار ڪيو، جنهنڪري اسپيڪ ۽ سندس ٽولي
کي لاچار اڪثر ٻئي ڪوٺ ڏانهن وڃڻو پيو.

ڏاريين ۽ اڇ سيحاتل ماڻهن جي متعلق جيڪي خدشا هوندا
آهن، تن جو اثر ٻيءَ طرح ٻڌ سا ڪيو هوندو آهي. جڏهن به
ڪو وحشي ڪنهن نئين ملڪ يا ڪوٺ ۾ داخل ٿيندو آهي،
تڏهن هو ائين محسوس ڪندو آهي ته هو اهڙيءَ زمين تان گهمي
رهيو آهي، جيڪا جادوءَ سان ڀري ڇڏي آهي. ان ڪري هو
اڳ ۾ ٿي اتان جي ڇوٽن، جادوءَ ۽ بد روحن کان بچڻ لاءِ
جوکا قدم کڻندو آهي. چنانچہ جڏهن آسٽريليا جو ڪوماڻوري
قبيلي وارو ڪنهن نئين ڪوٺ ۾ داخل ٿيندو آهي، تڏهن ڀرپاسين
هو اهڙيون رسمون ادا ڪندو آهي، جن جي وسيلي اها سرزمين
"رواجي" بنجي وڃي، ڇو ته هن کي اهو ڊپ هوندو آهي ته اها
زمين متان "مقدس" يا "اگري" هجي. جڏهن ٻرن ميلوچومٿڪلي
نيوگائنا جي مٿڪلي ڪناري واري طرف کان، هڪ قبائلي ڪوٺ
۾ داخل ٿي رهيو هو، تڏهن ساٿس جيڪو هڪ وحشي گڏ هو،
تنهن هڪ وڻ ٻان ٽاري، ٿورو پٽي ڇڏيو، ان شاخ سان
ڪجهہ آهستي ڪالهايو. ان کان پوءِ هو پنهنجي هرهڪ مسافر
جي پٺيان وڃي، ڪجهہ پڙهي انهن تي ڦوڪيندو ويو، ۽ سا ڪئي
وقت سندن پٺي ۾ ٽاريءَ سان آهستي آهستي ٿپرينڊو ويو. آخر
۾ هو جهنگ جي انتهائي گهاٽي حصي ۾ گهڙي ويو، جتي انهيءَ
ٽاريءَ کي هن سڪل پٽن جي هيٺان، وڏي ڪڍ ڪٽي دفن ڪري

چڏيو وڃي جو اهو خيال هو ته انهيءَ رسم کي ادا ڪرڻ
ڪري سندس سڀ سائي ڪوٽ وارن جي هر ڏغابازيءَ يا ٻئي
ڪنهن اهڙي ناڪهاڻي خطري کان محفوظ رهندا. انهيءَ رسم
ادا ڪرڻ جو مقصد هر هڪ سائيءَ جي جسم مان بدروحن کي ٻاهر
ڪڍي ڏاريءَ ۽ بند ڪري جهنگ ۾ دفن ڪرڻ جو هو. آسٽريليا
۾ جڏهن ڪنهن ڏاڙي قبيلي کي ٻئي ضلعي ۾ دعوت ڏيڻي گهرايو
ويندو آهي، تڏهن انهيءَ قبيلي وارا جنهن وقت اهڙي جاءِ تان
لنگهندا آهن، جتي اتان جي اصلوڪي قبيلي جا رهن جون جايون
هونديون آهن، تڏهن اهي پنهنجن هٿن ۾ برڇيل ڪاٺيون ڪٽي
اڪٿي وڌندا آهن، چوته هٿن جو ڇوٽ آهي ته انهيءَ طريقي سان
هو قضا کي ڀيڻي نقصانڪار اثرن کان پاڪ ۽ صاف ڪري ٿا ڇڏين.
ٻروجا قبيلي وارا جڏهن به دشمن کي مارڻ لاءِ ٽڪرندا آهن ۽
انهن جي ڪوٽ کي ويڙهو اچي پهچندا آهن، تڏهن هو اتان جي
وٽن ڇو ميوو يا اتان جو ڪوبه جهنگلي جانور تيستائين ڪونه
کائيندا آهن، جيستائين هو پهريائين اتان جو ڪونه ڪو ماڻهو
نه مارينداآهن، يا گهر نه سازيندا آهن. هو چوندا آهن ته
بيڪڏهن انهيءَ قانون جي خلاف ورزي ڪندا ته دشمن جو روح
يا ان جو روحاني جوهر منجهن تحليل ڪري ويندو، جنهنڪري
سندن پنهنجن طلسمن جي جادوءَ جو اثر ختم ٿي ويندو.
اڄ ڪلهه سمجهيو ويندو آهي ته سفر جي دوران ڏاريءَ سان
گڏ لهائيندڙ، اڏندي ويهندي يا کائيندي پيئندي انهن جي جادوءَ
جا نقصانڪار اثرات ماڻهوءَ ۾ سان گڏ آندا هوندا، جنهنڪري
ڪوٽ موٽڻ وقت هن کي گهر ۽ ڪوٽ جي معاشري ۾ دوباره داخل
ڪرڻ کان اڳ مٽس کي اهڙيون رسمون عائد ڪيون ويندڙون
آهن، جن جو مطلب ڪيس انهن اثرن ۽ علامتن کان آجي ڪرڻ
جو هوندو آهي. اهڙيءَ طرح ٻيڇوٽانا جا ماڻهو، مسافريءَ تان
موٽڻ کان پوءِ، ٻاڻ کي پاڪ صاف ڪرڻ لاءِ مٽا ڪوڙائيندا
آهن، ته متان ڪن ڏارين سان ملڻ جلڻ ڪري هنن تي ڪاري

علم ۽ ايجاد ۽ جو ڪو اثر نٿو ڏسجي. اولهه آفريڪا جي ڪن
علائقن جو باشندو جڏهن پنهنجي سفر تان واپس ايندو آهي تہ
تڏهن هڪ سان سلهه ڪان اڳتي بت تي هڪ قسم جو تيل لائيندو
آهي، تہ متان مسافريءَ ۾ ڪنهن اجنبي عورت ڪنهن ڪو جادو
هنيو هجي، جو سندس زال جي معرفت ڪوٺ جي ٻين سڀني زالن
کي ڇڏي ڇنڊي ڦوپي. هڪڙي هندستاني راجا جا هڪ دفعي
سفير انگلستان ويا ۽ جڏهن اتان موٽي آيا تڏهن هنن کي اهڙو
تہ ناپاڪ ۽ پليد سمجهيو ويو، جو ڪا يا ڪلپ يا "دوباره جنم
وٺڻ" کان سواءِ هنن جو پوتر ٿيڻ ناممڪن سمجهيو ويو. ان لاءِ
"قدرت" جي پيداواري طاقت" جو سونو مجسمو لاٿو ويندو آهي،
جنهن جي شڪل يا تہ عورت وانگر يا وري ڪنن ۽ وانگر هوندي
آهي. جنهن ماڻهوءَ کي ٻيهر جنم هوندو آهي، تنهن کي انهيءَ
مجسمي ۾ بند ڪري، ڪوڙ ڇڻائي، هن کي ٻيهر جڙايو ويندو آهي، آ
پر جيئن تہ ايڏو سارو سونو مجسمو ٺهرائڻ ڏاڍو مهانگو ٿيندو
جنهن ڪان هڪڙو وڏو سڄو ماڻهو ڇڻائي سگهجي، ان ڪري ان آ
مجسمي ۾ فقط اتان جتان ٻار جمندو آهي، ساهو هٿ سون جو
ٺهرايو ويندو آهي. انهيءَ راجا جي حڪم تي آخر اهڙو سونو
مجسمو ٺهرايو ويو ۽ انهن سفيرن کي دوباره هن جهان ۾ جنم
وٺڻ ٻيو.

جڏهن رعايا ماڻهن کي پنهنجي حفاظت لاءِ ايترن قدمن جون
احتياطي تدبيرون اختيار ڪرڻيون پون ٿيون تہ پوءِ بادشاه جي
پاڪ ۽ قيمتي وجود کي ساڳين ئي خطرن کان بچائڻ لاءِ آ
گهٽ بيقدر ۽ اپاءَ اختيار ڪرڻا پوندا هوندا. پراڻي زماني ۾
جڏهن ڪنهن تاتاري فرمانروا وٽ ڪتان سفير ايندا هئا، تڏهن
هنن کي بادشاه سلامت جي حضور ۾ پيش ٿيڻ کان اڳ ٻن ٻاهين
منجهان لنگهڻو پوندو هو ۽ هو جيڪي تحفا تحائف ساڻ آڻيندا
هئا، تن کي ساڳي نموني سان باهين متان ٽپائڻو پوندو هو.
مطلب هي ۽ هو تہ راجنبي جيڪڏهن خان تي ڪنهن جادوءَ جو

اثر کرڻ چاهين، تہ اڻين نہ ڪري سگهن. ڪالمبا (ٻشيلينج قبيلي وارن جو سيني کان زياده طاقتور سردار، جيڪو ڪانگو درياه جي وادي ۾ رهندو آهي) سان، پهرئين دفعي يا ڪنهن باغياڻہ مقابلي کان پوءِ، سندس ماتحت سردار ملهہ ايندا آهن، تڏهن منجهانئن سيني کي، زالين توڙي مڙسين، گڏجي، ٻن چشمن ۾ وهنجڻو پوندو آهي ـ هڪڙي ڏينهن هڪڙي چشمي ۾، ٻئي ڏينهن ٻئي ۾. ۽ وچ واريون راتيون سيني کي باهر ميدان ۾، شهر جي مارڪيٽ وٽ ڪاٺيون پوندڙون آهن. ٻئي غسل کان پوءِ هو بلڪل اڳهاڙا ٿي ڪالمبا جي گهر ويندا آهن، جو انهن سيني کي چاٽين ۽ پيشانين ٿي ڏڪا ليکا پائيندو آهي. ان کان پوءِ هو وري مارڪيٽ ڏانهن موٽندا ۽ اتي بيهي ڪپڙا پائيندا آهن، جنهن کان پوءِ هنن کي ڪاڻ مرڻ واري آزمائش ماڻ لنگهڻو پوندو آهي. هرهڪ مرد ۽ عورت جي اکين ۾ ڪارا مرچ وڌا ويندا آهن، ۽ جڏهن هو سور کان ٽپا ڏيندا آهن، تڏهن هنن کان سچي ڪرائي ويندي آهي ۽ سيني ڏوهن ۽ گناهن جو اقرار ڪرايو ويندو آهي، جنهن کان پوءِ انهن کان آئيندہ جي جڳي ۽ چال متعلق واعدا ۽ اقرار ڪرايا ويندا آهن. بس، ان کان پوءِ رسم ختم، ۽ هاڻي انهن "اجنبين" کي گوٺ جي ڪنهن به گهر ۾ ڪيتري به عرصي تائين رهڻ جو پورو پورو حق آهي.

۲ـ ڪاڻ ۽ پيٽ ۾ بندش: وحشين جي خيال مطابق، ڪاڻ ۽ پيٽ جي ڪمن ۾ هميشہ ڪوبہ ڪو خطرو درپيش رهندو آهي، جو تہ اهڙي وقت واٽ کوليندي "روح" باهر نڪري وڃي سگهي ٿو، يا ڪو دشمن انهيءَ هنڊ ۽ وقت تي موجود هجي ۽ اهو پنهنجي جادوءَ جي طاقت سان روح کي چڪي باهر ڪڍي وڃي! سليوڪوسٽ وارا چوندا آهن "تہ انسان جو روح سندس واٽ مان باهر ويندو آهي ۽ وري انهيءَ ٻي رستي کان اندر ايندو آهي. ان ڪري جيڪڏهن ڪنهن به ماڻهوءَ کي اهڙو شڪ پوي تہ سندس روح باهر نڪري ويو آهي، تڏهن ڪيس ڏاڍيءَ خبرداريءَ سان

وات کولڻ گهرجي، نہ ته انهيءَ وقت اهو اندیشو رهي ٿو ته ڪو روڳو روح موقعو ڏسي متان هن جي وات ۾ اندر گهڙي وڃي. اهڙا واقعا گهٽو ڪري ان وقت ٿيندا آهن جڏهن ماڻهو ڪائڻ ۾ مشغول هوندو آهي." جنهنڪري اهڙي حادثي کي روڪڻ لاءِ نهايت سخت احتياطي تدبيرون اختيار ڪيون ويندیون آهن. هڪ قبيلي وارن لاءِ چيو ويندو آهي ته "جنهن صورت ۾ انسان جو روح جسم کان باهر نڪري سگهي ٿو، ان ڪري هو اهڙن موقعن تي، جڏهن هن کي روح جي موجوگيءَ جي سخت ضرورت هوندي آهي، روح کي باهر نڪري وڃڻ کان روڪڻ لاءِ ڏاڍي خبرداري ڪندا آهن. مثال طور جڏهن ونڻ کا محفل يا دعوت هوندي آهي، ۽ ڏاڍا سٺا طعام ۽ ڪاڌا رکيا هوندا آهن، تڏهن انهيءَ قبيلي وارا سڀ دروازا ۽ دريون بند ڪري ڇڏيندا آهن، ته جيئن انهيءَ موقعي تي روح باهر نہ نڪري وڃي، ۽ پل ته انهن سڀني سڀن ۽ لذيذ طعامن جو ذائقو چکي، جيڪي هن کي راضي ڪرڻ لاءِ گڏ ڪيا ويندا آهن." ساڳيءَ طرح وارا زافيمانيلو قبيلي وارا هميشهه در بند ڪري ڪاڌو ڪائيندا آهن ۽ انهن کي ڪڏهن به ڪنهن باهر ڪائيندو ڪوته ڏٺو آهي. وارو قبيلي وارا جڏهن به ڪائيندا آهن، تڏهن ڪنهن کي به ٻاڻ ته نظر وجهڻ نہ ڏيندا آهن، خاص ڪري زالون مردن کي ڏسن نہ ڏيندیون آهن ۽ مرد زالن کي. "جڏهن به انهن مان ڪنهن کي ڪليل جاءِ تي شراب پيئڻ جي آڇ ڪئي ويئي، تڏهن ان کي پسڻ ڏيئا. پيا، پر تنهن هوندي به انهيءَ وحشيءَ اڳيان ڪپڙو جهلي پوءِ پيالو وات تي آندو".

جيڪڏهن رواجي ماڻهوءَ پنهنجي حفاظت لاءِ ايتريقدر احتياطي تدبيرون اختيار ٿي ڪيون، ته پوءِ بادشاهن جي حفاظت لاءِ ڪهڙا نہ غيرمعمولي اپاءَ ورتا ويندا هوندا؟ لوئانگو جي بادشاه کي جيڪڏهن ڪو ڪائيندو پيئندو ڏسي وجهندو آهي، ته اهڙي ماڻهوءَ کي ڏڪ هڻي هڪدم ماري ڇڏيندا آهن. هڪ دفعي جڏهن

بادشاه کاڏو کائي رهيو هو، تڏهن اتفاق سان سندس پالیل ڪتو ان ڪمري ۾ گهڙي ويو ۽ بادشاه کي کاڏو کائيندي ڏسي ورتائين. بادشاه هڪدم ان کي ماري ڇڏڻ جو حڪم ڏنو. ساڳئي بادشاه کي هڪ دفعي سندس پارهن سالن جي پٽ شراب پيئندي ڏسي ورتو. بادشاه حڪم ڏنو ته ان کي پهريائين سنهڙا ۽ سهٽا ڪپڑا پارائي ۽ سنو کاڏو کارائي، پوءِ ڪيس ماري چار ٽڪرا ڪري، شهر ۾ ڦيرايو وڃي، ۽ ان سان گڏ منادي ڪئي وڃي ته هن بادشاه کي شراب پيئندي ڏٺو هو، جنهنکري ڪيس ماري پورا چار ٽڪرا ڪيو ويو آهي. "جڏهن بادشاه کي شراب پيئڻ جي خواهش ٿيندي آهي، تڏهن هڪڙو نوڪر شراب جو پيالو ۽ صراحي بادشاه جي اڳيان رکي هڪدم پٺي ڏيئي گهنڊ وڄائيندو آهي، جو هن جي هٿ ۾ هوندو آهي. گهنڊ ٻڌڻ سان سڀئي حاضرين هڪدم زمين تي اونڌا ٿي ڪري پوندا آهن، ۽ تيسين منهن زمين سان لائي رکندا آهن، جيسين بادشاه سلامت شراب پي بس ڪري، ۽ ٻيهر گهنڊ جو آواز ٻڌي. کاڏي کائڻ لاءِ به ساڳيو طريقو اختيار ڪيو ويندو آهي. بادشاه جي کائڻ لاءِ هڪ جدا محل ٺهيل آهي، جتي هن جا نوڪر سندس طعام ميز تي رکي هليا ويندا آهن. بادشاه اڪيلو اندر داخل ٿيندو آهي، ۽ جڏهن کاڏو کائي بس ڪندو آهي، تڏهن دروازي تي ڏڪ هٽي ٻاهر نڪرندو آهي ته جيئن ڪيس طعامگاه مان ٻاهر نڪرندي به ٻيو ڪوبه ڏسي. اهڙي نموني سان بادشاه کي ڪوبه کائيندي پيئندي ڪونه ڏسندو آهي، چوته هنن جو اهو عقيدو آهي ته جيڪڏهن ڪوبه بادشاه کي کائيندي يا پيئندي ڏسي وڃهندو، ته بادشاه مري ويندو." بادشاه کاڏو کائي جيڪي بچائيندو آهي، اهو زمين ۾ پوريو ويندو آهي، ته متان بادشاه جي اوبر ڪنهن جادوگر جي ور چڙهي وڃي ۽ هو ان جي ذريعي بادشاه تي ڪو جادوءَ جو موتمار اثر وجهي ڇڏي. ۽ واري ڪاڪونگو جي بادشاه لاءِ به اهڙائي قانون مقرر ٿيل هئا، انهيءَ جا ماڻهو سمجهندا هئا ته

جيڪڏهن بادشاه جي رعايا مان ڪو هن کي شراب پيئندو ڏسي وڃهندو، ته بادشاه مري ويندو. ڏاهوسيءَ جي بادشاه کي جيڪو به شخص طعام تناول ڪندي ڏسي وڃهندو آهي، سوقاسيءَ تي چاڙهيو ويندو آهي. جڏهن به هو ڪنهن محفل يا مجلس ۾ شراب پيئندو آهي، جيئن هن کي ڪنهن خاص ۽ غير معمولي موقعن تي پيٽو پوندو آهي، تڏهن هن جي اکيان پڙدو جهليو ويندو آهي، يا کي رومال هن جي منهن جي چوڌاري جهليا ويندا آهن، ۽ سڀئي حاضرين اونڌا ٿي، زمين تي ليٽي پوندا آهن ته جيئن ڪنهن جي به نظر بادشاه تي نه پوي. وچ آفريڪا ۾ 'بنيورو' قبيلي جو بادشاه جڏهن واڙي مان ڪير پيئڻ ويندو آهي، تڏهن شاهي محلات مان سڀ ماڻهو باهر ٽڪري ويندا آهن، ۽ محل جون زالون تيستائين مٽي تي ڪڙو وجهي، منهن ڏي ويهنديون آهن، جيستائين ديوتا جو هيءَ اوتار ڪير پي واپس اچي. ڪير پيئندي هن کي ڏسڻ جي ڪنهن کي به اجازت ڪانهي. سندس راڻين مان هڪ هن سان واڙي تائين ويندي آهي ۽ هن کي ڪير جو مٽڪو کڻي ڏيندي آهي، ۽ انهيءَ فرض جي پوري ڪرڻ کان پوءِ هوءَ هڪدم پنهنجو منهن ڦيرائي ٻئي پاسي ڪندي آهي، ۽ پنهنجي مرضي کي ڪير پيئندي ڏسڻ جو ڪيس به اختيار ڪونهي.

۳ـ منهن ڏيڪارڻ ۽ بندش: متين حالتن ۾، اڪيلو ويهي ڪائڻ ۽ پيئڻ جو مطلب اهو ٿو معلوم ٿئي ته ڪائيندي يا پيئندي، باهر وارا ناپاڪ ۽ نقصانڪار اثرات وات جي ذريعي اندر نه هلايا وڃن، ۽ ان جو اهو مطلب نظر نٿو آچي ته متان وات کولي ڪري روح باهر ٽڪري وڃي. ڪانگو جي علائقي ۾ رهندڙ قومون پاڻيءَ وغيره جي پيئڻ وقت کي رسمون ادا ڪنديون آهن، جن جو به اهو ئي مطلب نظر ٿو اچي. سندن باري ۾ چيو وڃي ٿو "منجهن ڪوبه اهڙو وحشي نظر ڪونه ايندو، جيڪو شراب يا پاڻيءَ پيئڻ ڪان اڳ پنهنجن ديوتائن کي ياد نه ڪندو هجي. انهن مان ڪو، پيئڻ وقت، تيستائين گهنڊ وڄائيندو رهندو، جيستائين

پي بس نہ ڪندو، پيو وري پنهنجي مٿي تي پڙدو وجهندو، ٽيون وري پيٽ وقت پنهنجو ڏاڙهو هٿ زمين تي رکندو، ته پيو وري پنهنجن واڻن ۾ گاه يا وڻ جا پن وجهندو، يا پنهنجي مٿي تي مٽيءَ سان ڍڳهو ليڪو ڪيندو. مطلب ته هيءَ رسم مختلف نمونن سان ادا ڪئي ويندي آهي، جن جي سمجهائڻ لاءِ هڪ وهشي رڳو هيٺن چئي خاموش ٿي ويندو آهي ته "اهي روحن ۽ ديوتائن کي راضي ڪرڻ جا آزمايل طريقا آهن". دنيا جي انهيءَ حصي ۾ ڇڏهن به ڪو سردار بيئر (شراب) پيئندو آهي، تڏهن هڙهڪ ڏيڪاءَ پوءِ گهنڊيءَ وڄائيندو رهندو آهي، ۽ ان جي اڳيان وري هڪ ٻيو چوڪرو بيئو هوندو آهي، جيڪو هڪ پالو ڦيرائيندو رهندو آهي، ته جيئن "ڪو بدروح يا پوت شراب سان رلجي پوڙهي سردار جي وات مان هن جي جسم ۾ داخل نه ٿي وڃي". بدروحن کان پاڻ بچائي رکڻ وارو مقصد ئي آهي، جنهن خاطر آفريڪا جا ڪي سلطان همٽيشه منهن تي ڪپڙو وجهي هلندا آهن. دارفور جو سلطان پنهنجي منهن جي چوڌاري اڇي ململ جو ڪپڙو ۽ چار ٻيرا اهڙيءَ طرح ويڙهي چڏيندو آهي، جو هن جو وات، نڪ ۽ پيشاني ڏيکجي ويندا آهن، ۽ فقط سندس اکيون ٻاهرون ڏسيون آهن. وچ آفريڪا جي ڪيترن ٻين علائقن ۾ بادشاه ۽ سردار پنهنجي منهن کي ڍڪي رکندا آهن ۽ اها "بادشاهي جي نشاني" سمجهي ويندي آهي. وادائي رياست جو سلطان همٽيشه پردي پٺيان ٻيهي ڪالهائيندو آهي، هن جي ڪن دادڻن ۽ پنهنجن قريبي ماڻهن کان سواءِ ٻيو ڪو، هن جي صورت نه ڏسي سگهندو آهي.

۴۰ ڪور ڇڏڻ ۽ ٻڌڻ: ساڳين قسمن جي احتياطي تدبيرن ۽ قانونن جي ماتحت، ڪن علائقن ۾ بادشاهن کي پنهنجن بحلاتن ۽ مان باهر نه نڪرڻ ڏيندا آهن، يا جيڪڏهن ڏيندا ٻ اٿن، ته وري رعايا کي سخت حڪم هوندو آهي ته هو ڪين باهر گهمندي ڏسي ۽ وٺن. ٻين قبيلي جو ڏرم ويڙ راجا جنهن کي ديوتا ڪري

پوڇيو ويندو هو، تنهن کي محلات مان ڪڍڻ ٻاهر نه وڃڻ ڏيندا هئا. لوٽانگو جي بادشاه جي جڏهن تاجپوشي ٿي ويندي آهي، تنهن کان پوءِ هن کي محلات مان اصل ٻاهر نڪرڻ نه ڏيندا آهن. اونٽيشا جو بادشاه تيستائين محلات مان نڪري شهر جي بازار ۾ ڪونه ويندو آهي، جيستائين پهريائين ماڻهوءَ جي قرباني ڪري ديوتائن کي راضي نه ڪيو ويندو آهي. ان ڪري هو گهڻو ڪري پنهنجي محلات جي حدن کان ٻاهر ڪونه نڪرندو آهي. درحقيقت هن کي، ٻاهر نڪرڻ جي عيوض ۾، يا ته پنهنجي جان تان هٿ کڻڻو پوندو آهي، يا وري کي غلام قربان ڪرڻا پوندا آٿس. جيڪو ته انهيءَ ملڪ جي دولت جي غلامن جي تعداد جي ذريعي ڪٿ ڪئي ويندي آهي، ان ڪري بادشاه هميشه اها خبرداري ڪندو آهي ته سندس ٻاهر نڪرڻ جو ڪو موقعو پيدا نه ٿي ته چڱو. ان هوندي به سال ۾ هڪ دفعو، ٻيام' جي ميلي جي موقعي تي، بادشاه کي پنهنجي محلات کان ٻاهر نڪري پنهنجي رعايا جي اڳيان ناچ ڪرڻو پوندو آهي، دراصل هن کي صرف انهيءَ رسم جي ادائگيءَ طور ئي ٻاهر نڪرڻو پوندو آهي. ناچ ڪرڻ جي دوران ۾ هن کي پنهنجيءَ پڻيءَ تي ڪا نه ڪا وزندار چيز، گهڻو ڪري مڻيءَ سان ٻريل گوڻ، ڪٽي پوندي آهي، جنهن مان ثابت ٿيندو آهي ته هو پنهنجي عهدي جي بار کڻڻ لاءِ اڃا پٽو آهي. جيڪڏهن هو اهو وزن نه کڻي سگهندو آهي، ته ڪيس هڪدم تخت تان لاهي ڇڏيندا آهن، يا اتي ئي ڪيس سنگسار ڪري ڇڏيندا آهن. ايٿوپيا (حبش) جي بادشاهن کي ديوتا ڪري پوڄيو ويندو هو، پر آن جي بدلي ۾ ڪين سڄو وقت محلات جي ڇڻن ديوارن اندر بند رهڻو پوندو هو. پانڌس جي جابلو ساحل تي، پراڻي زماني ۾ هڪ خونخوار ۽ جنگجو قوم آباد هئي، جنهن کي 'موسيني' يا 'موسينوئيسي' چوندا هئا. انهن جي ملڪ مان ڏهه هزار بهادر ايشيا ڪان يورپ ڏانهن ويندي لنگهيا هئا. اهي ڇهنگلي پنهنجي بادشاهه کي هڪ اوچي منارڙي

تي قيد ڪري رکندا هئا، ۽ ان جي انتخاب ۽ تقرر کان پوءِ ڪيس مرڻ تائين هيٺ لهڻ ڪونہ ڏيندا هئا. اتي ويهي هو پنهنجي رعايا کي انصاف ڏيندو هو، ۽ جيڪڏهن هو انهن مان ڪنهن کي ۽ ناراض ڪندو هو، تہ پوءِ هن جي هڪ ڏينهن جو ڪاڏو بند ڪيو ويندو هو، يا ڪن حالتن ۾ هن کي بک وگهي ماريو ويندو هو. سبا يا شيبا ملڪ جي بادشاهہ کي ۽ باهر نڪرڻ جي اجازت ڪانہ هوندي هئي، ۽ جيڪڏهن هو باهر نڪرندو هو، تہ سندس رعايا هن کي پٿرن سان ڪٽي ماري ڇڏيندي هئي. سندس محلات جي دريءَ وٽ هڪ زنجير لٽڪيل هوندو هو، ۽ جڏهن ۽ ڪنهن کي ڪا شڪايت ڪرڻي هوندي هئي، يا انصاف جي تقاضا ڪرڻي هوندي هئي، تہ هو وڃي انهيءَ زنجير کي چڪيندو هو، ۽ پوءِ بادشاهہ هن کي مٿي گهرائي سندس دريافت ڪندو هو.

۵۔ **ڪاڏي جي اوبر چڙهڻ تي بندش:** ساڳيءَ ريت، ماڻهوءَ تي سندس ڪاڏي جي اوبر يا سندس ڪاڏي جي ڀانوڻ جي وسيلي ۽ جادو ڪري سگهجي ٿو. نسبتي جادوءَ جي اصول مطابق، ڪاڏي ۽ اوبر جي وچ ۾ قريبي واسطو ۽ رابطو رهي ٿو، جنهنڪري اوبر تي جادوءَ جو عمل ڪري، انهيءَ ڪاڏيءَ کي ۽ ساڳئي نموني سان متاثر ڪري سگهجي ٿو. جيڪو ڪائڻ واري جي پيٽ ۾ پهچي چڪو آهي، ۽ ان جي وسيلي سان وري ڪائيندڙ تي اثر وجهي سگهجي ٿو. ڏکڻ آمريڪا جا "ناري يانا" قبيلي وارا همیشہ جانورن، پکين ۽ مڇين جي چوپيل هڏن جي تلاش ۾ رهندا آهن، چو تہ اهڙن هڏن مان هو ڏاڍا خطرناڪ ڪم ونڊڻ آهن. ان ڪري منجهانئن هرڪوئي اها خاص خبرداري ڪندو آهي تہ جيڪي هڏا هو چوپيندو آهي، تن کي هو ساڙي ڇڏيندو آهي، تہ متان اهي ڪنهن جادوگر جي ور چڙهي وڃن ۽ هو انهن تي ڪو نقصانڪار جادو ڪري، ڪيس ضرر ۽ تڪليف پهچائي سگهي. بهرحال ڪڏهن ڪڏهن جادوگر اهڙن هڏن کي حاصل ڪرڻ ۾ ڪامياب

ٿي ويندا آهن ۽ ان وقت هو ائين سمجهندا آهن ته جنهن ماڻهوءَ يا ماڻهن انهن هڏن تان پوڙيون پٽي، ڪاڏيون هوندين، تن جي زندگيءَ ۽ موت جو دارومدار سندن ئي رحم و ڪرم تي منحصر آهي. جادوءَ کي عمل ۾ آڻڻ لاءِ هو مڇيءَ جي تيل ۽ سندر مان ليئي ٺاهي، ان ۾ ڪاڊ مڇيءَ جي اک جي ڪاري ۽ ڪنهن مڙدي جي سڪل گوشت ڪري جو ٻورو وجهندو آهي. انهن کي ملائڻ کان پوءِ، مرڪب مان گولي ٺاهي، ان کي انهيءَ اوبارين يا چوبيل هڏي جي مٿان چنبڙائيندو آهي، جيڪو هن کي هٿ لڳو هوندو آهي. انهيءَ هڏي ۾ جادوءَ جي زياده تيز اثر آڻڻ ۽ ان کي زياده سهلڪ بڻائڻ لاءِ، ڪجهه دير تائين ان کي ڪنهن مڙدي جي چاتيءَ جي اندر رکندو آهي، ته جيئن هو ڪاري جادوءَ جي "نجاست" کي جذب ڪري. آخر ۾، اتان کڻي، ان کي باه جي مچ جي پرسان زمين ۾ کوڙي چڏيندو آهي، ۽ جيئن گرميءَ جي سبب ڪري، ان ۾ چنبڙيل آها موتمار گولي ڳرندي ويندي، تيئن اهو ماڻهو ۾ ڳرندو ۽ سڙندو ويندو، جنهن جي خلاف جادوءَ جو هي سڄو اهتمام ڪيو ويو هوندو آهي. جيڪڏهن سڄي گولي باه جي تَوَ تي ڳري سڙي ويندي، ته اهو ماڻهو اڻت مري ويندو. جڏهن ۾ اهڙي ماڻهوءَ کي خبر پئجي ويندي آهي ته فلاڻو جادوگر مٿس جادو ڪري رهيو آهي، تڏهن هو انهيءَ جادوءَ کيل هڏي کي خريد ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو آهي، ۽ ان کي حاصل ڪرڻ جي حالت ۾، جادوءَ جي اثر کي زائل ڪرڻ لاءِ، انهيءَ هڏي کي ۾ ٽڪر ڪري ڪنهن درياه يا ڍنڍ ۾ ڦٽو ڪري چڏيندو آهي. نيوهيبرائيڊس جي ٽاڻا ٻيٽ ۾ رهندڙ وحشي پنهنجي خوراڪ جي اوبر سمنڊ ۾ اڇلائيندا آهن ته مٿان اهي ڪنهن مرض-ساز (جادوگر) کي هٿ لڳي وڃن. جو ته جيڪڏهن اها ڪنهن ۾ اهڙي ڏاڍ کي هٿ اچي ويندي، ته ٻوءِ هو ان کي باه ۾ آهستي آهستي ساڙڻ شروع ڪندو. مثال طور جيڪڏهن هو ڪيلو ڪائي، ان جي ڪل اڇلائيندو، ته بيمارين وارو جادوگر انهيءَ ڪل

کي ساڻڻ شروع ڪندو، ۽ جيئن اها کل سڙندي رهندي، تيئن ڪيس ڪوٺ ڪو مرض لاحق ٿي پوندو ۽ ڪيس مجبوراً انهي جادوگر کي گهرائڻو پوندو ۽ هن جون خوشامدون ۽ منٿون ميڙون ڪرڻيون پونديون، ۽ هن کي سوڪڙيون ۽ ڏڻ دولت پيش ڪرڻا پوندا، تہ جيئن هو ان کيلي جي کل کي ساڻڻ کان باز اچي. نيوگائنا جا قبائلي به ساڳيءَ طرح سان ڪاڏي جي اوبر، يا ڪلن يا هڏي کي نہ اچلائيندا آهن، تہ متان اهي سندن دشمن جي هٿ چڙهي وڃن ۽ هو انهن کي استعمال ڪري اڳو پوءِ سندن ستيا ٿي ناس ڪري ڇڏي. ان ڪري هو پنهنجي اوبر کي يا تہ ساڻيندا آهن، يا سمنڊ ۾ اچلائي ڇڏيندا آهن، يا وري نقصان کان بچڻ لاءِ ان کي ڪنهن اهڙي هنڌ غائب ڪري ڇڏيندا آهن، جتان ان کي ڪو ڪٽي تہ نہ سگهي ۽ ڪنهن کي انهيءَ طرف ڪو گمان به نہ وڃي.

ساڳئي ٿي قسم جي جادوءَ جي ڊپ کان، لوئانگو جي بادشاه جي اوبر کي ڪوبہ بہ بشر هٿ ڪونہ لڳائيندو آهي، ان کي زمين ۾ ڪڍ ڪٽي دفن ڪيو ويندو آهي. ڪنهن کي به بادشاه جي برتن ۾ پاڻي پيئڻ جي اجازت ڪانهي. پراڻي زماني جا روسي ڪڍهن به ڪڪڙ يا ڪميءَ جا آنا کائيندا هئا، تڏهن انهن جي کلن کي هڪدم پيڄي چورو ڪري ڇڏيندا هئا، تہ متان اهي دشمن کي هٿ لڳي وڃن ۽ هو انهن تي جادو ڪري، متن کو برو اثر وجهي ۽ کين ڪو نقصان پهچائي. هيءَ جو موجوده سڌريل دنيا جي ڪيترن حصن ۾ اڃا تائين آڻن جي استعمال کان پوءِ انهن جي کلن کي پيڄي ڇڏڻ جو رواج آهي، تنهن جو بنياد به شايد انهيءَ وهم جي ڪري ئي شروع ٿيل ٿو ڏسجي.

وحشي انسان کي جيڪو جادوءَ جو ڊپ آهي، جنهنڪري هو پنهنجيءَ اوبر کي اهڙن مختلف ذريعن سان ناس ڪرڻ جا جتن ڪري ٿو، سو پنهنجيءَ جاءِ تي واقعي فائديمند آهي، چاڪاڻ تہ جيڪڏهن هو پنهنجي ڪاڏي جي بچت ۽ ٻيءَ گندگيءَ کي ناس

نه ڪري ها، ته شايد ڪن متعدي بيمارين ۾ مبتلا ٿئي. اهو سچ پچ پنهنجي جان کي جوکي ۾ وجهندو رهي ها. ظاهر آهي ته اهڙا ڪالهه جادوءَ جي نقصان کان زياده هن لاءِ نهلڪ ۽ موتمار ثابت ٿئي ها. اهو به سچ آهي ته رڳو قبيلي ۾ ماحول ۽ پسگردائيءَ جي صفائيءَ تي ئي ان ڏپ جو اثر نه پيو آهي. هر حيرت جي ڪالهه آهي ته انهيءَ ڪاڻ ئي بي بنياد ڊپ ڪائي متبحر ۽ ان جي اثر جي غلط نظريي جي ڪري ئي انهن ماڻهن وٽ جيڪي انهيءَ ڏپ ۾ رات ڏينهن مبتلا رهن ٿا، مهمان نوازيءَ هڪٻئي جي عزت ۽ اعتبار جي شاندار جذبن کي تقويت ڏيڻ ملي آهي. چو ته جيڪو به ماڻهو ٻئي ڪنهن کي هن جي ڪاڏي جي اوبر جي ذريعي نقصان پهچائڻ جو ارادو رکندو، سو ڪڏهن به پاڻ اهو ساڳيو ڪاڏو ڪائي ان جي اوبر ۾ پنهنجي اوبر ملائي چڏڻ نه چاهيندو، چو ته جيڪڏهن هو ائين ڪندو، ته پوءِ هر آهنگ جادوءَ جي اصول مطابق، هو به ساڳيءَ طرح نقصان سهندو، جهڙيءَ طرح اهو پيو سهندو، جنهن کي هن نقصان پهچائڻ جو ارادو ڪيو. انهيءَ خيال جي ڪري ئي اوائلي معاشري ۾ ڳڏجي ويهي ڪاڏي ڪائڻ جي رواج کي ايتري قدر احترام جي نظرن سان ڏٺو ويندو هو. به ڇٽا پاڻ ۾ ڳڏ مائي ڪائي، گويا هڪٻئي کي پنهنجيءَ چگيءَ چال جو سرٽيفڪيٽ ڏين ٿا ۽ منجهائڻ هڪڙو گويا پاڻ کي ٻئي وٽ بطور يرغمال جي پيش ڪري ٿو، ٻئي هڪٻئي کي اهو يقين ڏيارين ٿا ته هو هڪٻئي جي خلاف ڪابه شرارت نه ڪندا، چو ته هڪ ئي پاڻ مان ڳڏ ڪائڻ ڪري، هڪٻئي سان اهڙي ته گهري ناتي ۾ جڙجي وڃن ٿا، جو جيڪڏهن انهن منجهان هڪڙو ٻئي چٽي کي ڪنهن نقصان پهچائڻ جي ڪوشش ڪندو، ته هڪ ئي مشترڪ ڪاڏي جي ڪري، هن کي پاڻ به اوترو ئي ضرر پهچندو. جيترو هو ٻئي کي پهچائڻ جي ڪوشش ڪندو. منطق جي لحاظ کان، اهڙن ٻن ماڻهن جي درميان نسپتي جادوءَ جي اصول جي ماتحت، اها هڪجهڙائي

يا ايڪانگت تيستائين قائم رهندي، جيستائين سندن پيڻ ۽ اهو ساڳيو ڪاڏو اڻ-هضم ٿيل حالت ۾ موجود هوندو. ان ڪري ٻن ڏرين جي دوستاني يا برادري ناتي قائم ڪرڻ لاءِ گڏ کائڻ جي قانون کي ايتري پختگي ۽ اهميت ڪانه نصيب ٿي آهي، جيتري هڪٻئي جي نسن ۽ رت ملائڻ واري رواج کي نصيب ٿي آهي. چو-ته انهيءَ طريقي سان ٻنهي رت ڏيندڙ ڏرين جي درميان دائمي ناتو قائم ٿي وڃي ٿو ۽ هو سڄي عمر تائين هڪٻئي سان قريبي تعلق ۽ رشتي ۾ منسلڪ ٿي وڃن ٿا.

باب ويهون

جهل يا روڪ ـ ماڻهن جي حالت ۾

۱ـ بادشاهن ۽ سردارن تي پابندي: اسان ڏسي آيا آهيون ته ميڪاڊو جو طعام هر روز نون برتنن ۾ پڃايو ويندو هو ۽ نين رڪابين ۾ ڪيس پيش ڪيو ويندو هو، ديگڙا ۽ ٽالهيون، سڀ رواجي مٽيءَ مان ٺاهيا ويندا هئا، ته جيئن انهن کي هڪ دفعي استعمال ڪرڻ کان پوءِ پاسي ڪري ڇڏجي يا ٻئي ڀڄي ڇڏجي. انهن کي عموماً ڀڄي ڇڏيندا هئا، چو ته عام اعتقاد هو ته جيڪڏهن ڪو ٻيو ماڻهو انهن مقدس ٽالهين ۾ ڪائيندو، ته ان جو وات ۽ گلو ڦلوڪٽا ڦلوڪٽا ٿي، سڄي ۽ سڙي ويندو. ساڳيو ئي هرو اثر اهڙي ماڻهوءَ تي به ظاهر ٿي سگهيو ٿي، جيڪو ميڪاڊو جي اجازت بغير سندس ڪپڙا پائي ها، اهڙي ماڻهوءَ جو به سڄو بدن رڄهي ۽ سڄي پوي ها. فجيءَ ۾ بيماريءَ جو هڪڙو خاص نالو (ڪاتالاما) آهي، جنهن لاءِ عام اعتقاد آهي ته سردار جي ٽانون ۾ ڪاڏي ڪائڻ يا هن جي پاتل ڪپڙن پائڻ سان اها بيماري ماڻهوءَ کي ٿي ويندي آهي. "گلو ۽ بدن سڄي ويندا آهن ۽ اهو گستاخ مري ويندو آهي." مون کي هڪ شخص هڪ خوشنما تڏو ڏنو هو، جنهن کي ڪيئي استعمال ڪرڻ جي جرئت ڪانه هئي، چو ته 'ٽاڪوبا' جو وڏو پٽ ان تي ويٺو هو. قبيلي ۾ هڪ اهڙو ڪتب به هوندو هو، جنهن کي اها بيماري ڪاڻ ولدي هئي. مون هڪ دفعي ان باري ۾ 'ٽاڪوبا' سان ذڪر ڪيو. 'ها، ها،' هن چيو، 'اڙي فلاڻا هيڏانهن اچ ۽ منهنجي پٽيءَ کي ڪرڙ'. ان ماڻهوءَ ائين اچي هن کي ڪنهيو، اهو ماڻهو اڃيءَ ڪتب واري ٻار هڪ هو، جي اهڙا ڪم سلامتيءَ

۽ دليريءَ سان ڪري سگهندا هئا." جن ماڻهن کي اهڙي اعليٰ درجي جي رعايت (عهدو—> هُدو) مليل هو، تن جو نالو "نندوڪاني" يعني "سردار جي مٽي" هو.

مطلب ته ميڪاڊو ۽ فجيءَ جي سردار جي برتن ۽ ڪپڙن جي استعمال مان جيڪي برا نتيجا نڪرن ٿا، تن ۾ اسان کي ديوتا-انسان جي ڪردار جو اهو ٻيو رخ نظر اچي ٿو، جنهن ڏانهن هن ڪاني-ئي ڌيان ڇڪايو رويو آهي. اهڙو ديوتا-انسان هڪ-ئي وقت زحمت ۽ رحمت جو ذريعو آهي. هن جي نه فقط حفاظت ڪرڻ لازمي آهي، پر ڪائنس بچي رهڻ به ضروري آهي. سندس مقدس وجود اهڙو نازڪ آهي جو هٿ لائڻ سان اهو درهم برهم ٿي وڃي ٿو. ساڳئي وقت اهو هڪ اهڙي طاقتور جادوءَ يا روحاني قوت سان ڪنهن برقي انداز ۾ ٻريل رهي ٿو، جو هر اها چيز جا هن سان لڳندي يا هن جي ويجهو ويندي آهي، سا ممڪن آهي ته هڪدم سڙي ٻري ويڃي. ان ڪري انسان ديوتا جي تنهائي ۾ جي سلامتيءَ لاءِ اهڙي-ئي ضروري آهي، جهڙي سندس حفاظت لاءِ. سندس جادوئي انگين خصلت مٿيدي نوعيت جي آهي. هن جو ديوتا پڻو هڪ اهڙي شاهه آهي جيڪڏهن مناسب احتياط لازمي بندشن ماتحت آهي ته ان مان لاتعداد نعمتون حاصل ڪري ٿيون. پر جيڪڏهن ان کي ٻهراڻيءَ سان ڇهيو يا ان کي جڏ ڪان ٻاهر نڪرڻ ڏيو ته اها ساڳي-ئي ڇڏي ۽ نوءَ جيڪا شيءِ ان جي سامهون آئي سا ان جو اتي ختم ٿي "اها ته خدائي شاهه آهي. ان ۾ هٿ وجهو ته ضرور جلي خاڪ ٿي ويندو."

مشرقي آفريڪا جي جبل ٽيوبا جي جهنگلي ۽ سرسبز لاهين ۾ رهندڙ ٽيوبا قبيلي وارن جو اعتقاد آهي ته جيڪڏهن اهي پنهنجي پوڄاري بادشاهه جي گهر ۾ پير رکندا، ته هڪدم مري ويندا. بهرحال اهي پنهنجو ڏاڙو ڪلهو اگهاڙو ڪري ۽ ان تي بادشاهه کان هٿ رکائي انهيءَ جاءِ ۾ دخليءَ جي موتمار نتيجي کان

پاڻ کي بچائي سگهن ٿا. جيڪڏهن کو ماڻهو اهڙي پٿر تي ويهندو، جنهن کي بادشاه پنهنجي استعمال لاءِ مقدس ڪري ڇڏيو هوندو، تہ اهو گستاخ هڪ سال جي عرصي ۾ مري ويندو. اڻگولا جا ڪازيهبي قبيلي وارا پنهنجي بادشاه کي اهڙو تہ مقدس سمجهندا آهن، جو سندن اعتقاد آهي تہ ان کي جيڪو به هٿ لائيندو، سو ان جي مقدس وجود ۾ جيڪا جادو انگيز طاقت موجود آهي، تنهن جي اثر کان مري ويندو. پر جيڪڏهن تہ ڪن وقتن تي ان سان لهہ وچڑ ۾ اچڻ لازمي ٿي ٿو، ان ڪري هتن هڪ اهڙي ترڪيب ايجاد ڪئي آهي، جنهن جي وسيلي گنهگار جي زندگي بچي ويندي آهي. بادشاه جي ساهون گوڏن ۾ جهڪي، هو شاهي هٿ کي پنهنجي هٿ جي پٺ سان چهندو آهي، جنهن کان پوءِ هو آگرين مان ٽڪاءَ ڪيندو آهي، ان کان پوءِ هو پنهنجي هٿ جي تري بادشاه جي هٿ جي تري ۾ تي رکي، وري آگرين مان ٽڪاءَ ڪيندو آهي. اها رسم ۾ ڀار پورا ادا ڪئي ويندي آهي. اهل فوڙي موت جي خطري کي ٽاري ڇڏيندي آهي. ٽونگا ۾ وري هي اعتقاد عام آهي تہ جيڪو ماڻهو ڪنهن اعليٰ سردار جي مقدس جسم يا ان جي ڪنهن شيءِ کي هٿ لائي کان پوءِ ان هٿ يا هٿن سان ويهي ڪائيندو، تہ اهو سچي پوندو ۽ مري ويندو. سردار جو تقدس، هڪ مهلڪ زهر وانگر سندس ماتحت جي هٿن کي متاثر ڪري ڇڏيندو. ۽ پوءِ تقدس جو اهو زهر سندس هٿن ذريعي کاڌي ۾ پهچي، يقيناً کائڻ واري لاءِ موتمار ثابت ٿيندو. پر کوڙ ماڻهو جيڪو اهڙي خطري هيٺ آيل هوندو، سو هڪ مخصوص رسم ادا ڪري پاڻ کي جراثيم کان پاڪ ڪري ٿو سگهيو. هن کي چا ڪرڻ پوندو هو جو سردار جي پير جي پاسي کي پنهنجن ٻنهي هٿن جي ڪرين ۾ پٺي سان سهڻي، پوءِ پنهنجا هٿ پاڻيءَ سان ڏوئي ڇڏڻا هئا. جيڪڏهن ويجهڙائيءَ ۾ کو پاڻي موجود نہ هوندو هو، تہ پوءِ هو پنهنجن هٿن کي کيوڙي جي رس دار ٻڻ سان اگهي ڇڏيندو هو.

ان کان پوءِ هو بلکل بيفکر ٿي پنهنجن هٿن سان کاڏو کائي ٿي سگهيو. پر جيسين هن توبهه تائب ٿيڻ يا تقدس جي جراثيم کان پاڻ کي آجي ڪرڻ جي رسم ادا نه ڪئي هئي، تيسين جيڪڏهن کيس کاڌي کائڻ جي خواهش پيدا ڪئي ٿئي ها، ته به کيس يا ته پئي ڪنهن ماڻهوءَ جي هٿان کاڏو کائڻو پوندو هو يا وري کيس گوڏن پر ويهي، چوپائي وانگر وات سان کاڏو کڻي کائڻو پوندو هو. رڳو ڏندن ڪوٽي به کيس پنهنجن هٿن سان استعمال ڪرڻ جي اجازت ڪا نه هوندي هئي. پر اها به پئي ڪنهن جي هٿ رڌيئي، ان کي چوٽو هوس ته 'هن يا هن ڏند ۾ گند آهي سو صاف ڪر'. ٽونگا جي باشندن کي جيري جي هڪڙي بيماري ٿيندي هئي، جنهن ۾ جيرو سڄي پوندو آهي ۽ ان ۾ سخت عذاب ٿيندو آهي، جنهن کي اهي پنهنجي سردار جي جسم يا سندس ڪنهن شيءَ کي بي‌خياليءَ ۾ ڇهڻ ۽ ان بعد توبهه تائب ٿيڻ جي رسم ادا نه ڪرڻ جو نتيجو سمجهندا هئا. ان ڪري، اهي، بطور حفظ ماتقدم، اها رسم آئين ٻي ادا ڪري ڇڏيندا هئا، حالانڪ انهن کي معلوم به ڪونه هوندو هو ته انهن کان کو اهڙو فعل سرزد ٿيو به هو، جنهن جي پاداش ۾ کين ان رسم جي ادائگيءَ جي ضرورت هئي. ٽونگا جو بادشاهه باوجود هن گالهه جي ته کي ماڻهو کانئس اويري سويري سندن اڳيان پنهنجي پير حاضر ڪرڻ جي تقاضا ڪندا هئا، ۽ ان کي ويهي مهڻ جي کانئس اجازت گهرندا هئا، ڪڏهن به ان رسم جي ادائگيءَ خاطر سائلن جي اڳيان پنهنجو پير کڻي ڏيڻ کان انڪار ڪونه ڪري سگهندو هو. هڪ پيري، انهن جو هڪڙو ٽلهو ۽ بي ڊولو بادشاهه جنهن باهر چهل قدمي پئي ڪئي، تنهن جو ڏٺو ته ڪجهه انداز کان زياده غرضمند معتقد ڏانهنس ڪاهيندا پيا اچن، سو پٽ ڏيئي ولي ڊوڙ پاتائين، ۽ ڏو وڃي محلات ۾ ساه پهتائين. جيڪڏهن ڪنهن جي دماغ ۾ اهو وهم اچي ويهندو هو ته هن اڳيئي اهڙن هٿن سان کاڏو کائي وڌو آهي، ته پوءِ هو سردار جي سامهون

ويهي رهندو هو ۽ سردار جو پير هٿن ۽ ڪٽي، ان سان پنهنجي پيٽ کي ڏبائيندو هو، تہ جيئن سندس پيٽ ۽ پيل کاڏو کيس ڪو ضرر نہ پهچائي ۽ هو سڄي مري نہ وڃي. جيئن تہ ٽونگا وارا سمجهندا هئا تہ جيري جي اها بيماري اهڙن هٿن سان کاڌي کائڻ جو نتيجو هئي، جن سان کين کائڻ جي اجازت ڪانہ هئي، ان حالت ۽ اسين هي ڪ قياس ڪري سگهون ٿا تہ انهن ۽ جن ماڻهن کي اهو مرض وٺندو هو، سي گهٽو ڪري ان جو علاج بادشاه جي پير سان پيٽ کي زور ڏياري يا ان سان پيٽ کي چهي ڪندا هئا. هن رسم جي مشابهت قديم برطانوي رواج سان جنهن موجب جيري جي اهڙي ڪ بيماري ڪ وارن مريضن جو علاج کين بادشاهن وٽ وڃي اچڻ ۽ انهن کي شاهي هٿ لائڻ سان ڪرايو ويندو هو، صاف ظاهر آهي، ۽ جيئن مون هن کان اڳ اها راء ڏني آهي تہ ان سان هي ڪ انومان نڪري ٿو تہ قديم زماني ۽ انهي ڪ بيماري ڪ کي جو "بادشاه جي برائي" سڏيو ويندو هو، سو ان کي اهو نالو شايد هن اعتقاد سبب ڏنو ويو هجي تہ اهو مرض بادشاهن جي ديوتائي جاه و جلال سان لهہ وچڙ ۽ اچڻ سبب لاحق ٿيندو هو ۽ ان جو علاج بہ ساڳئي ئي رستي ٿيندو هو.

نيوزيلنڊ ۽ بہ سردارن جي تقدس جو ڊپ ڏري گهٽ اوترو ئي هو، جيترو ٽونگا ۽ هوندو هو. انهن جي وجود جي اها برقي طاقت، جا وري کين پنهنجي کنهن قديم ابي ڏاڏي کان حاصل ٿيل هئي، جنهن کي بہ چهندي هئي، تنهن ۽ ڦهلجي ويندي هئي ۽ جيکي گستاخي ڪري، يا بيخبري ڪ وچان، ان سان هٿ چراند ڪندا هئا، تن کي اتي جو اتي موت جي دروازي تائين پهچائي ڇڏيندي هئي. مثال طور هڪ دفعي نيوزيلنڊ جي هڪ اعليٰ رتبي ۽ عظيم تقدس واري سردار پنهنجي ڪاڌي مان ٻچيل حصو رستي جي هڪڙي پاسي اڇلائي ڇڏيو هو. هڪ پيٽ بکيو ۽ ڏٺو متارو، پهلوان قسم جو ڀانهو، سردار جي رواني ٿيڻ بعد

جو اتان اچي لنگهيو، تنهن بچيل کاڏو ڏسي، بغير بچاکاچا جي ان کي گڙڪائي چڏيو. هن احسان کائي بس نه ڪئي ته تنهن حيرت زده ماڻهوءَ، جو ڪيس هري کان ڏسي رهيو هو، پانهي ڪي بڏايو ته هو چيڪو کاڏو کائي رهيو هو، سو هڪ سردار جو بچايل کاڏو هو. "آءِ انهيءَ بد نصيب ڏوهاريءَ کي چگيءَ طرح سچائندو هوس، هو پنهنجيءَ دليريءَ سبب مشهور هو ۽ قبيلي جي جنگين ۾ نالو ڪڍيو هائين." ۽ هن اها موتمار خبر ٻڌي ٿي مس، ته ڪيس پيٽ ۾ اهڙو ته غير معمولي سور اچي ويو، جو ان ساڻي ڏينهن ۽ رات غروب ٿيڻ تائين تيسين نه لٿس، جيسين هو مري نه ويو. هو هڪ مضبوط ۽ طاقتور انسان هو ۽ ڦوهه جواني ۾ هو ۽ جيڪڏهن کيس آزاد خيال 'ڪيڪها' (يورپي) جوي ها ته ان کي سردار جي 'ٽاپو' جو کاڏي ۾ گهڙي ويو هو، ماري نه وڌو هو، ته ان جي اها دليلبازي سندس ان جاڻائيءَ جي ثابتي شمار ٿئي ها ۽ سمجهجهي ها ته منجهس اهڙين سنئين سڌين شهادتن جي سمجهن جي صلاحيت گهڙي هئي."

وحشي معاشري جو هيءَ کو پنهنجي نوعيت جو اڪيلو مثال ڪونهي. هڪ مائوري عورت کجهه ڏل کائي ويئي، جڏهن کان هوءَ کيس بڏايو ويو ته اهي اهڙيءَ جاءِ تان کنيا ويا هئا، جا آگري جاءِ هئي ۽ جنهن ڏي روڪ ٻيل هئي، هن ماڻهي آواز ڏيو: "هوءَ ته سردار جو روح، جنهن جي تقدس سان هٿ چراندي ٿي هئي، تنهن جي پيٽ ۾ون کي ماري چڏيندي." اهو واقعو بن پهرن کان پوءِ ٿيو ۽ ٻئي ڏينهن صبح جو سويرِ هوءَ فوت ٿي ويئي. مائوري قبيلي جي هڪ سردار جي ٻاهه ٻارڻ جي سامان واري صندوق هڪ دفعي متعدد ماڻهن کي مارڻ جو سبب بڻي هئي: چا ٿيو جو اهل هڪ ڏينهن غائب ٿي ويئي، ۽ وڃي کن ماڻهن جي هٿ چڙهي، جن کي ان جي اصلي نوعيت جو ڪو پتو ڪونه هو. هنن چا ڪيو، جو ان سان پنهنجا حقا ٻارڻ ويهي رهيا. ٽيندي ٽيندي جڏهن کين خبر پيئي ته اصل ڪنهن جي هئي، تہ

اهڙي ڊپ اچي گهٽين، جو مرڪوئي مري ويا - ساڳيءَ طرح نيوزيلنڊ جو هڪڙو اعليٰ قبائلي سردار ٿي گذريو آهي، جنهن جا انگ لڙل ڪپڙا جيڪو به پائيندو هو، سو هڪدم مري ويندو هو. هڪ دفعي ڪنهن عيسائي مبلغ سردار کي ڏنو ته ٺڪريءَ جي چوٽيءَ تان پنهنجو ڪٽو ڪٽي هيٺ اڇلايائين - شايد وزندار هو، جنهن سبب کيس ڏکيو ٿي لڳو. جڏهن مبلغ هن کان دريافت ڪيو ته ڪٽو ڪنهن غريب جي استعمال لاءِ ڪنهن وڻ جي چوٽيءَ تي چو نه ٿي رکي چڏيائين، تڏهن سردار کيس جواب ڏنو ته "انهيءَ ڪري، جو جيڪڏهن کو اهو ڪٽي ڏيکيندو، ته منهنجو 'ٽاپو' (روحاني طاقت، جا ڇهڙ ذريعي ڪٽي ۾، ۽ ڪٽي مان انهيءَ ماڻهوءَ ۾ هلي ويندي) ان ماڻهوءَ کي خواهمخواه هلاڪ ڪري چڏيندو". ساڳئي ئي سبب ڪري هڪ مائوري سردار ڪڏهن به قوڪون ڏيئي ٻاه نه ٻاريندو، چو ته سندس مقدس روح پنهنجو تقدس ٻاه ۾ پهچائيندو، جا وري ان کي ٻاه تي رکيل برتن ۾ پهچائيندي، جو ان کي برتن ۾ پيل گوشت ۾ پهچائيندو، جنهن جي ذريعي اهو انهيءَ ماڻهوءَ وٽ وڃي رسندو، جو گوشت کائيندو، جو برتن ۾ هو، جو ٻاه مٿان رکيل هو، جنهن کي سردار قوڪون ڏيئي ٻاريو، اهڙيءَ طرح ويچارو گوشت کائيندڙ، جنهن تائين مٿين ذريعن وسيلي سردار جو مقدس روح وڃي پهچندو، سو يقيني طور مري ويندو.

چنانچه پولينيشيائي نسل واريءَ قوم جنهن جي مائوري قبيلي وارا هڪ شاخ آهن، سندن مقدس سردارن جي چوڌاري وهم پرستيءَ جي هڪ اهڙي پيانڪ عالم پناه اڏيل هئي، جنهن کي جاڻي واڻي کوبه اورانگهي ڪونه ٿي سگهيو، ۽ اڻ جاڻائيءَ ۾ به جيڪڏهن ڪنهن کان اهڙي گستاخي سرزد ٿي ٿي ويئي، ته حقيقت معلوم ٿيندي ئي، اهو بد نصيب يقيناً موت جو شڪار ٿي ٿي ويو. تصور جي هيءَ مهلڪ طاقت، جا خالص وهم جي پيدا ڪيل هوڻ خوفن ۽ خطرن ذريعي ئي پنهنجو ڪم

ڪري ٿي، يقيناً هڪڙي قوم يا هڪڙي قبيلي تائين محدود ڪانهي، پر وحشي معاشري ۾ اها عام جام موجود آهي. مثال طور آسٽريليا جي قديم النسل قبيلن جو هڪ وحشي بلڪل اڇاتري زخم سبب ٿي مري ويندو، جيڪڏهن هن کي اها خاطري ٿي وڃي تہ جنهن هٿيار سان کيس زخم رسايو ويو هو، تنهن تي منتر ڦوڪيل هو. ان ۾ ان قسم جي جادوءَ جي طاقت پريل هئي. ان کان پوءِ هو بلڪل چپ چاپ ٿي ليٽي پوندو، کاڌي کان کان صاف انڪار ڪندو ۽ آهستي آهستي گري جهڙي مري ويندو. ساڳيءَ طرح برازيل جي ڪن قبيلن ۾ جيڪڏهن ڪو ويجهو ڪنهن اهڙي ماڻهوءَ تي ناراض ٿي سندس موت جي پيشينگوئي ڪندو هو، تہ اهو "بدنصيب هڪدم پنهنجي ڪائين بستري ڏانهن دل ۾ موت جو اهڙو پڪو يقين رکي ويندو هو، جو هو نہ کائيندو هو، نہ پيئندو هو، ۽ سمجهندو هو تہ هن جي باري ۾ ويجهي پيشينگوئي هڪ اهڙو اٽل فيصلو هو، جنهن کان هو ڪڏهن به بچي نہ سگهندو." گويا سندس موت جي فتوا ويجهه صادر ڪئي، ۽ ان جي تعميل لاءِ جلاد جو فرض سندس اعتقاد ادا ڪيو."

۲۔ **ماڻهن کان پرهيز:** چنانچہ پنهنجن بادشاهن ۽ سردارن کي هڪ خفيہ روحاني طاقت سان سرشار سمجهي، جا ٿوري لهہ وچڙ سان هڪدم چاچولجي باهر وهڻ شروع ڪري ٿي ڏئي، هڪ وحشي فطرتي طور ڪنهن معاشري جي هولناڪ عناصرن سان هڪ ڪري تصور ڪري ٿو، ۽ انهيءَ ئي سبب مٿانئن اهي ساڳيون بندشون عائد ڪري ٿو، جي هو قاتلن، حيض وارين عورتن ۽ بين اهڙن ماڻهن لاءِ مخصوص ڪري ٿو، جن کي هو هڪ نامعلوم ڊپ ۽ دهشت جي نظرن سان ڏسڻ لازمي سمجهي ٿو. مثال طور پولينيشيا ۾ مقدس بادشاهن ۽ پوجارين کي پنهنجي هٿ سان ۽ کاڌي کائڻ جي اجازت ڪاتہ هوندي هئي، ۽ کين پيا کارائيندا هٿان ۽ جيئن اسين تازو ڏسي آيا آهون، سندن برتن، ڪپڙن ۽ ٻي ڪنهن به ملڪيت کي ٻيو ڪو، ماڻهو، موت سهسائڻ

ڪان سواءِ استعمال نہ ڪري سگهندو هو. ڪي وحشي بلڪل اهڙيون ساڳيون رسمون ۽ رواج اهڙين چوڪرين تي جن کي پهريون دفعو ماهواري آئي هجي، ويهه ڪيل عورتن تي، قالمن تي، ۽ ماتمين ۽ ٻين سڀني اهڙن ماڻهن تي جن جو ڪنهن نہ ڪنهن طرح مُڙدي سان واسطو رهيو هوندو، عائد ڪندا آهن. چنانچہ، مثال طور، انهن سڀني سان پوئين طبقي جي ماڻهن کي ٽو ولجي، تہ مائوري قبيلي وارن ۽، اهڙي ماڻهوءَ سان سڀ تعلقات منقطع ڪيا ويندا هئا ۽ ان کي ذري گهٽ هر انسان کان قطع تعلق ڪرڻ لاءِ مجبور ڪيو ويندو هو، جنهن مڙدي کي هٿ لاتو هوندو، ان کي قبر تائين پهچائڻ ۽ مدد ڏني هوندي يا جنهن مئي ماڻهوءَ جي هڏن کي هٿ لاتو هوندو هو. هو ڪنهن بہ گهر ۽ داخل ڪونہ ٿي سگهندو هو. ڪنهن بہ ماڻهوءَ يا شيءَ کي هٿ لاتائين، تہ سمجهيو ويندو هو تہ ان کي پوت جنڙائي ڇڏيائين. هو پنهنجن هٿن سان کاڌي کي بہ ڇهي نہ سگهندو هو، ڇو تہ سندس هٿ اهڙا تہ ناپاڪ ۽ اگرا سمجهيا ويندا هئا، جو اهي هن لاءِ گويا بلڪل ئي بيڪار ٿي چڪا هئا. هن لاءِ کاڌو زمين تي رکيو ويندو هو، ۽ هو هيٺ ويهي يا گوڏن ڀر ٽنڊي، هن کي احتياط سان پنهان جهلي، جيئن ايندو هوس تيئن ڏکيو سکيو ويهي کائيندو هو. ڪن وقتن تي هن کي ٻيو ماڻهو پاڻهن ڏکهي ڪري اهڙي نموني ويهي کاڌو وات ۾ وجهندو هو، جو هن جو کو، عضوو ڪيس نہ لڳي، خود هين کاڌي کارائيندڙ کي سخت پابندين ۾ جڪڙيو ويندو هو، جي سختيءَ ۾ انهن کان گهٽ ڪونہ هوندين هيون، جي واسطيدار ماڻهوءَ مٿان عائد ٿيل هوندين هيون. عموماً هرهڪ ڪوٽ ۾ هڪ اهڙو پست درجي وارو، نيچن کان زياده نيچ، انسان موجود هوندو هو، جو اهڙي قسم جي خدمت تي مامور هڻڻ سبب ڪٽ لعنت جي روزي ڪمائيندو هو. اگرين ڪپڙين ۾ ملبوس، مٽي کان ولي پيرن تائين ڪاڏهي رنگ ۽ ڪثيف، ۽ ڇيءَ جي تيل جي بدبوءَ سان ڀريل، همیشہ تنها،

خاموش، گھٹو ڪري سن رسيده، ٽڪل ۽ سڪل سڙيل ۽ ٻسا اوقات نيم پاگل— هن کي ڪنهن به وقت عام ماڻهن سان پريل گهٽين ۽ رستن ڪان دور، دنيا جي ڪمن ڪارين ۽ مشغولين کي اهڙين بي نور نظرن سان تڪيندي ڏسي سگهبو هو، جن ۾ ڪڏهن به شريڪ ٿيڻ جي ڪيس ڪا به توقع ڪانه هئي. روزانو به دفعا هن جي اڳيان ڪاڏو زمين تي ڦٽو ڪيو ويندو هو، جنهن کي، هٿن جي استعمال بغير، هن کي جيئن تيئن ڪائڻو پوندو هو، رات جو، پنهنجون گپ جهڙيون سٽيون ٽڪڙيون ويڙهي، ڪکن ۽ ڪچري جي ڍير تي وڃي پوندو هو، جتي هو سڄي رات، گندگيءَ جي ماحول ۾ سرديءَ ۾ ٻڪئي ليٽ تي، پوٽن ۽ بدروحن جي قهقهن سان پريل، بدبختيءَ ۽ ڪم نصيبيءَ جا خواب ڏسي، زندگيءَ جي ٻئي ڏکئي ڏينهن جو انتظار ڪندو رهندو هو. فقط اهڙوئي شخص انهيءَ ماڻهوءَ سان دور ڪان گهالهائڻ ۽ ٻئي ڪنهن اهڙي واسطي يا ناتي رکڻ جي قابل سمجهيو ويندو هو، جنهن پنهنجي ڪنهن دوست يا پياري عزيز يا اولاد جي ڪفن دفن جي سلسلي ۾ عزت ۽ احترام، پيار ۽ محبت جي جذبي ماتحت لاش کي هٿ لاتو هوندو ۽ يا ان متعلق اهڙا پنهنجا آخرين فرض ادا ڪيا هوندا. آخر جڏهن ان ماڻهوءَ جي سوءَ يا پرهيزگاريءَ عرصو ختم ٿيندو هو ۽ جڏهن هن کي پنهنجن دوستن، عزيزن ۽ گهر جي ڀاتين سان ملڻ جلڻ جي اجازت ملڻ واري هوندي هئي، تڏهن هن جا سڀ برتن، جيڪي هن پرهيز جي وقت ۾ استعمال ڪيا هوندا هئا، نهايت خبرداريءَ ۽ حفاظت سان ڌوڻ چوڙڻ چور ڪيا ويندا هئا، ۽ جيڪي به ڪپڙا پاتا هوندائين، سي سڀئي باهر ڪٽي اهڙي هنڌ ڦڙا ڪيا ويندا هئا، جو ڪنهن به ٻئي کي هٿ نه لڳن تہ متان پنهنجي نحوست ان تائين پهچائي ڇڏين. اها رسم هوبهو انهيءَ رسم وانگر هئي، جنهن موجب بادشاهن ۽ مقدس پوڄارين، پادرين ۽ سردارن جا ڪاڏي جا برتن ۽ ڪپڙا، شاگرد ئي سڏن جي ڪري، ٽوڙيا يا ساڙيا ويندا هئا. ديوتا، انسانن ۽ مڙدن مان جيڪي جادو انگيز يا روحاني تاثرات

باهر نڪرن ٿا، تن ۾ هڪ وحشي انسان اهڙي تہ هڪجهڙائي ۽ يگانگت محسوس ڪري ٿو، جو هو هڪ جي پاڪائي ۽ پئي جي نجاست جي خوشبوءَ ۽ بدبوءَ ۾ ڪوبہ فرق نٿو محسوس ڪري ۽ انهن ۾ ڪابہ تميز نٿو ڪري سگهي.

اهو قانون، جنهن مطابق ڪنهن بہ اهڙي ماڻهوءَ کي، جنهن مڙدي کي هٿ لاتو هوندو هو، پنهنجي ڪاڌي کي ڇهڻ يا ڪائڻ جي منع ٿيل هوندي هئي، سو پالينشيا ۾ عام جام هوندو هو. 'ساموئا' ۾ "جيڪي بہ ماڻهو جنازي ۾ شريڪ ٿين ويندا هئا، سي پنهنجي ڪاڌي ڪائڻ مهل ڏاڍي خبرداري ڪندا هئا، ۽ هنن کي پيا ماڻهو ائين هٿ سان ويهي کارائيندا هئا، جيئن ڪنهن معصوم ۽ بيوس ٻار کي کارائبو آهي. جيڪڏهن ڪوبہ انهيءَ قانون جي پڇڙي ڪندو هو، تہ اهي سمجهندا هئا تہ سندن گهر جو ديوتا کين گنجو ڪندو يا سزا طور سندن ڏند ڀڃندو". وري ٽونگا ۾ "ڪوبہ ماڻهو سردار جي جنازي کي هٿ نہ لائي سگهندو آهي، جيستائين اهو پاڻ بہ سردار نہ هجي. ان صورت ۾ هن کي چنڊ جي ڏهن مهينن تائين پرهيز واري مقيني قسم جي سزا سهڻي پوندي آهي، خود انهن سردارن کي بہ، جيڪي سردار جي مڙدي کي چهندا آهن، ٽن کان وڌي پنجن مهينن تائين ائين گذارڻو پوندو آهي. پرهيز جي انهيءَ عرصي جو دارومدار سابق سردار جي درجي تي منحصر هوندو آهي. 'ٽوئي ٽونگا' (سڀني کان وڏو ديوتا-روپ سردار) جي جنازي جي حالت ۾، ان کي فقط ٻيو نمبر وڏي ۾ وڏو سردار هٿ لائي سگهندو آهي. پر ان کي بہ ڏهن مهينن تائين پرهيز ۾ رهڻو پوندو آهي. جنهن عرصي لاءِ ڪنهن ماڻهوءَ کي پرهيز جي سزا ملندي آهي، انهيءَ عرصي تائين هو پنهنجن هٿن سان پنهنجو ڪاڌو ڪونہ ڪائي سگهندو آهي، پر ان کي پيا کارائيندا آهن، هو ڏند-ڪوٽي بہ پنهنجي هٿن سان استعمال نہ ڪري سگهندو آهي، پر اها ڏند-ڪوٽي پئي ڪنهن ماڻهوءَ جي هٿ ۾ ڏيئي، ان جي هٿ کي پڪڑي اهو ڏند

ڏيکاريندو آس، جنهن کي صاف ڪرڻو هوندو آس، جيڪڏهن هن کي ڪنهن اهڙي وقت ۾ ڪ محسوس ٿيندي آهي، جڏهن ڪو ٻيو ماڻهو هن جي ويجهو ڪونہ هوندو آهي، تڏهن هن کي وات سان ڪاڏو ڪٽي ڪاڻو پوندو آهي، جيڪڏهن هو انهن قانونن مان ڪنهن هڪ جي ۾ تعميل ڪرڻ ۾ ڪوتاهي ڪندو، تہ ان حالت ۾، ماڻهن کي پڪو ڀروسو هوندو آهي تہ هو سچي پوندو ۽ مري ويندو."

برٽش ڪولمبيا جي شُسواپ قبيلي وارن ۾، زال جي مري وڃڻ جي حالت ۾ ان جي مڙس کي ۽ مڙس جي حالت ۾ ان جي ٻيو زال کي ماتم واري عرصي تائين اڪيلائيءَ ۾ رکيو ويندو آهي، ۽ کين پنهنجن هٿن سان مٽي يا جسم جي ٻئي ڪنهن به حصي کي ڇهڻ کان سخت منع ٿيل هوندي آهي، هو جيڪي رڌڻ ۽ پچائڻ جا برتن استعمال ڪندا آهن، سي ٻيو ڪو به ڪم نہ آڻيندو آهي. انهن کي ڪنهن نديءَ يا نالي جي ڪناري تي هڪ ڇوڙ طرف بند جهوپڙي اڏي، ان ۾ سڄي رات ويهي، پگهر ۾ شرابور ٿيڻو پوندو آهي، جنهن کان پوءِ صبح جو سوير اڃي نديءَ جي پاڻيءَ ۾ غسل ڪرڻو پوندو اٿن، ۽ سڄي بدن کي جهنگ جي ڪنهن ٻوٽي جي ساون پنن سان مهٽڻو هوندو اٿن. اهي پن فقط هڪ دفعو استعمال ڪرڻ جي اجازت هوندي اٿن، جنهن کان پوءِ انهن کي جهوپڙيءَ جي ٻاهرين ديوار جي لڳو لڳ دفن ڪرڻو هوندو اٿن. ڪو به شڪاري ان جهوپڙيءَ جي ويجهو ڪونہ ويندو آهي، چو تہ ان کي منحوس سمجهيو ويندو آهي. اهڙن ماڻهن جو جيڪڏهن پاڇو به ڪنهن تي پئجي ويندو آهي، تہ هو بيمار ٿي پوندو آهي. مري ويل ماڻهوءَ جي روح کي دور رکڻ لاءِ اهڙا ماڻهو خاردار ٻوٽن مان نہ فقط پنهنجا بسترا ٻاڻيندا آهن، پر انهن بسترن جي چوگرد به اهڙا ٻوٽا حلقي جي صورت ۾ رکي ڇڏيندا آهن. هن پوئين تدبير مان صاف ظاهر ٿي ٿو تہ آخر اهو ڪهڙو روحاني خطرو آهي، جنهن کان بچڻ

دوستن ۽ عزيزن کي بچائڻ مقصود هوندو آهي، ۽ جنهنڪري اهڙن ماڻهن کي معاشري جي ٻين فردن کان جدا ڪري رکيو آهي. اهو زڳو مري ويل ماڻهوءَ جي روح جي ڊپ ڪري ڪيو ويندو آهي، جيڪو سمجهيو ويندو آهي ته چوگرد ڦرندو گهرندو ٿو رهي. برٽش نيو گائنا جي ميڪيئو ضلعي ۽ رنڊ ماڻهوءَ کي ڪجهه عرصو پنهنجن سڀني معاشرتي حقن کان هٿ ڏوئڻو پوندو آهي، جو ته هن کي ڊپ ۽ نفرت سان ڏٺو ويندو آهي ۽ ڪائنس سڀ نفرت ڪندا آهن. هن کي باغ ۽ وڃي ڪر ڪرڻ جي اجازت ڪانه هوندي آهي، نه وري هو ٻاهر بازار ۽ نڪري سگهندو آهي، نه ڪوٽ وارن کي منهن ڏيڪاري سگهندو آهي ۽ نه ڪوٽ جي رستن ۽ پيچرن تان لنگهي سگهندو آهي. هڪ خونخوار درندي وانگر هن کي ڏسي ڪاه ۽ جهنگلي پوڻن جي وچ ۽ لڪي گذارڻو پوندو آهي، جيڪڏهن هو ڪنهن ٻ ماڻهوءَ کي پاڻ ڏانهن ايندو ڏسندو آهي، خاص طرح سان ڪنهن عورت کي، ته پوءِ هو ڪنهن وڻ يا پوڻي جي پٺيان لڪي ويندو آهي. جيڪڏهن ڪيس مچيءَ مارڻ يا شڪار ڪرڻ جو شوق ٿيندو آهي، ته پوءِ هن کي رات جي پوئين پهر ۽ بلڪل اونده ۽ اهو ڪر ڪرڻو پوندو آهي، جيڪڏهن ڪنهن سان صلاح مشورو ڪرڻو هوندو اٿس، ته ٻ اهو رات جي اونده ۽ ڪري سگهندو آهي، حتيڪ پادريءَ سان ٻ لکي ڳالهائي سگهندو آهي. ائين معلوم ٿيندو آهي ته هن جو آواز ويهجي ويو آهي، جو ته هو بلڪل سُس پُس ڪري ۽ گهگهي آواز سان ڳالهائيندو آهي، جيڪڏهن مهاڻن ۽ شڪارين جي ڪنهن ٻ گروه سان وڃي شامل ٿيندو، ته انهن سڀني تي بدبختي ۽ نحوست طاري ٿيندي. سندس مري ويل زال جو پوت مچين ۽ شڪار جي جانورن کي ڏيچاري ڇڏيندو، هو هروقت، جتي ٻ ويندو آهي، اتي پاڻ سان گڏ کهاڙو کڻي ويندو آهي، اهو کهاڙو نه فقط جهنگلي جانورن کان پاڻ کي بچائڻ لاءِ کڻندو آهي، پر ان سان پنهنجيءَ زال جي پوت کان ٻ پنهنجي حفاظت ڪرڻ

ٿيندي آهي، چو ته جيڪڏهن اهو ٻوٽ ڪٽي ٻ ۾ کوڙيءَ ٻ حالت ۾ ملندس، تہ ڪيس نقصان پهچائڻ کان ڪونہ گسندو، انهن ماڻهن جو اهو اعتقاد آهي ته سيني مئل ماڻهن جا روح بد هوندا آهن ۽ کين خوشي فقط ٻين کي ضرر ۽ تڪليف پهچائڻ ۾ ئي حاصل ٿيندي آهي.

۳۔ **حيض ۽ ويم واريں زالن تي بندش:** ٿورن لفظن ۾ ڪٽي ائين چئجي ته ڪن ماڻهن جي برتنن، ڪپڙن ۽ ٻين شين جي استعمال کرڻ جي ممانعت جا سبب، ۽ ان جي خلاف ورزيءَ سبب جيڪي نتيجا نڪرن ٿا، سي پنهي حالتن ۾ هڪجهڙا ئي آهن ــ خواه انهن شين جا مالڪ مقدس ۽ پاڪ سمجهيا ويندا هجن يا غليظ ۽ ناپاڪ. جهڙيءَ طرح هڪ مقدس سردار جي ڪپڙن کي چهندڙ ماڻهو انهيءَ ڏوه جي پاداش ۾ موت جو منهن ڏسي ٿو، ساڳئي نموني سان هڪ حيض واريءَ عورت جي ڪپڙن کي چهندڙ ٻ اهو ئي نتيجو ڏسي ٿو. هڪڙي آسٽريليائي قبائليءَ کي جڏهن اها خبر پيئي ته سندس زال ماهواريءَ جي وقت ۾ سندس ڪٽي تي اچي ويٺي هئي، تڏهن هن کي اهڙو ته ڊپ لاحق ٿيو، جو هن هڪدم زال کي ته قتل ڪري ڇڏيو، پر پاڻ ٻ پندرهن ڏينهن کان پوءِ دل هول کان مري ويو. آسٽريليائي قبائلي عورتن کي، ان ڪري، ڪنهن ٻ مرد جي چيز کي اهڙي ايام ۾ هٿ لائڻ، يا ان رستي تان لنگهڻ جي سخت منع هوندي آهي جنهن تان مَردن جي زياده آمد و رفت هوندي آهي. خلاف ورزي ڪندڙ عورت کي قتل ڪيو ويندو آهي. ويم جي وقت انهن کي تنهائيءَ ۾ رکيو ويندو آهي، ۽ انهيءَ وچ ۾ هو جيڪي برتن استعمال ڪنديون آهن، تن کي خبرداريءَ سان ٽوڙيو ويندو آهي. يوگنڊا جون عورتون ويم ۽ ماهواريءَ جي ايام ۾ جن برتنن کي هٿ لائينديون آهن، تن سيني کي ناس ڪندا آهن، ۽ جن پالن يا ترارين کي هٿ لائي وجهنديون آهن، تن کي فقط (مناسب منترن جنترن وسيلي) پاڪ ڪيندا آهن. "آمريڪا جي ڊيني ۽ ٻين سيني قبيلن

ع ٻي ڪنهن به انسان کان ايترو پاڻ ڪوڙ چوڻ ويندو آهي جيترو
هڪ حيض واري عورت کان جڏهن به ڪنهن نوجوان ڇوڪري
ع جي انهي عمر جي حالت ۾ علامتون ظاهر ٿين شروع ٿيندڙ آهن
تڏهن هڪدم هن کي هڪ جدا جهوپڙي ۾ رهائيو ويندو آهي
جتي هن کي گهر جي مائهن يا قبيلي واري جان کوڙي نه ڏسي
سگهي ۽ نه ئي اڪيلائيءَ ۾ نظر پوڻ سگهي ۽ جيستائين هوءَ
انهي عمر جي حالت ۾ هوندي آهي تيستائين هن کي ڪنهن به مرد
جي چيڙ ڪيڻ لائق کان منع هوندي آهي شڪار جي گوشت
جي اوڙ کي به هوءَ هٿ ڪرڻ لائي سگهندي آهي نه ئي تمباڪو
شڪار جا جانور ان ۾ پنهنجي هٿ ۾ گهمڻ ڦرڻ محسوس ڪن
شڪارين کي پنهنجي دفعي ناڪامي جو منهن ڏسڻو پوي انهي
عرصي ۾ هوءَ فقط شڪل ڇڻڻ ڪائي سگهندي آهي ۽ نه ئي
لاءِ هن کي هڪ ڪرشي استعمال ڪرڻي پوندي آهي ازانسواءِ
جيڪڏهن ته هن جي نظر پوڻ سان ئي مائهو بخطري ۾ مبتلا ٿي وڃي
ٿو ان ڪري ڇوڙي جو ڦيل هڪ ڏاڍو ڏوپ هن جي ٻڌي
وڌو اوبندو آهي جنهن جا هيٺيان ڪنارا سڌس سنبي تائين لڙڪندا
رهندا آهن ته جيڪڏهن ڪوبه هن جي شڪل ڏسي نه سگهي نه اهو
ڏوپ هن کي انهي عمر ۾ هير واري عمر جي حالت کان جاهو ڪوڻ کان هوءَ
بڻڪن ڏينهن تائين پاڻڻ پوندو آهي". ڪوسٽاريڪا جي هڙي
برني هنبستانين جي قبيلي واري ۾ حيض واري عورت کي ڦليد
غليظ سمجهندا آهن ۽ ان ڪري انهي عرصي ۾ هوءَ ڪيوڙي جي
پٽن کان سواءِ ٻي ڪنهن به برتن ۾ ڪاڏو نه کائي سگهندي آهي
۽ جڏهن انهي حالت کان جان ڇڏندي آهي تڏهن اهي هن
ڪنهن اوجهڙ ۾ اچلائيا يا دفن ڪرڻا پوندا آهن جيڪڏهن
کائڻ يا پيو کوڙ جانور انهن کي کائي وڃندو ته اهو بيمار
ٿي ڪمزور ۽ لاغر ٿي ويندو پاڻي به ساڳين ئي سبب ڪري
هوءَ خاص هڪ جدا برتن ۾ پيئندي آهي جو ته جيڪڏهن هن
جي استعمال ڪرڻ کان هڪدم هوءَ انهي برتن مان پيو ڪوڙ

پاڻي ٻيندو تہ اهو سڙي ويندو،

ڪيترين قومن ۾ ويہ وقت عورتن تي انهن ڳي سبب ڪري ساڳيون پابنديون عائد ڪيون ويندیون آهن، اهڙي وقت عورتن کي سخت خطرناڪ حالت ۾ مبتلا سمجهيو ويندو آهي، جنهنڪري هو ڪنهن کي ۽ جيڪڏهن هٿ لائيندیون تہ ان کي ڇهڻجي نجاست سان متاثر ڪري ڇڏيندیون، ان ڪري انهن کي تيستائين تنهائيءَ ۾ رکيو ويندو آهي، جيستائين هو تندرست ۽ توانيون ٿي، تڙ ڪري اٿندیون آهن ـ جنهن کان پوءِ هو ضرناڪيءَ جي حد کان باهر سمجهيون ويندیون آهن، ٽاهڻيءَ ۾ وري ويہ ڪرڻ وقت عورتن کي ٻن يا ٽن هفتن تائين هڪ جدا جهوپڙيءَ ۾ رهايو ويندو آهي، جا "مقدس ميدان" ۾ اڏي ويندي آهي، انهيءَ دوران ۾ هوءَ ڪنهن ۽ ڪاڏي جي شيءَ کي هٿ ڪونہ لڳائي سگهندي آهي، ۽ ڪيس کارائيندیون ۽ پيون عورتون آهن، انهيءَ وچ ۾ ويہ جي پرهيز مان نڪرڻ کان اڳ، جيڪڏهن ڪو ٻيو ماڻهو سندس ٻار کي هٿ لائي وجهندو آهي، تہ پوءِ ان کي ۽ انهن ساڳين پابندين جي ماتحت رهڻو پوندو آهي، جن ۾ هوءَ پاڻ رهندي آهي، ۽ ان ماڻهوءَ تي اهي بندشون تيستائين هلنديون آهن جيستائين آها عورت پاڪ ٿي ۽ غسل ڪري نہ اچي ـ الاسڪا جي پريان هڪ ٻيٽ آهي، جنهن کي "ڪاڊياڪ" چوندا آهن، اتان جي ڪنهن ۽ عورت کي جڏهن ويہ ڪرڻ جا اهڃاڻ نظر ايندا آهن، تڏهن ان کي ڳوٺ کان بلڪل باهر هڪ زير زمين جاءِ ۾ وڃي رهڻو پوندو آهي، جتي ٻار ڄڻڻ کان پوءِ ويهن ڏينهن تائين گذارڻو هوندو آهي، انهيءَ عرصي ۾ هن کي اهڙو تہ غليظ ۽ ناپاڪ سمجهيو ويندو آهي، جو هن ڏانهن ڪوبہ ماڻهو ڪونہ ويندو آهي ۽ نہ وري کو هن جي ڪنهن ڪم ۾ کا مدد ڪندو آهي، ڪاڏو ۽ ڏکهين کائين سان ڏکي انهيءَ جاءِ ۾ اندر ڪيو ويندو آهي، جو هوءَ ڪٽي وڌندي آهي، "بري بري" قبيلي وارا ڳاڙها هندستاني ويہ جي ناپاڪائيءَ کي حيض جي ٻليديءَ کان هزارها درجا زياده خراب

سمجهندا آهن. جڏهن ڪا عورت پائيندي آهي تہ سندس ويم جو وقت قريب اچي ويو آهي، تڏهن هوءَ پنهنجي مڙس کي انهيءَ حقيقت کان آگاه ڪندي آهي، جو هڪدم ڏڙڪو ڏري هن لاءِ ڪنهن ٻئي گوشيءَ ۾ جهوپڙي ٺاهيندو آهي. اتي هوءَ پاڪل اڪيلي رهندي آهي ۽ پوءِ پنهنجي ماڻهن يا ڪنهن ٻيءَ هڪ عورت کان سواءِ ٻئي ڪنهن سان به ڳالهائي ڪانہ سگهندي آهي. ويم کان پوءِ قبيلي جو ويجهو هن وٽ وڃي مٽس دم ڪري کيس پاڪ ڪندو آهي، جنهن کان پوءِ هن جي مٽان ڪو ٿانو ڪو ڄيڙو جانور رکيو ويندو آهي - ان لاءِ البت ضروري نہ آهي تہ ڪو خاص جانور هجي. انهيءَ رسم جي ادائگيءَ کان پوءِ هن کي فقط حيض واريءَ عورت جهڙو سمجهيو ويندو آهي. ان کان پوءِ هن کي چند جو سڄو مهينو اتي الڳ ٽلڳ رهڻو پوندو آهي، ۽ ان عرصي ۾ هن کي انهن قانونن جي پوئواري ڪرڻي پوندي آهي، جن جي هوءَ ماهواريءَ واري عرصي ۾ ڪندي آهي. اڃا ب وڌيڪ خراب ۽ خطرناڪ حالت ۾ زياده پليدي ۽ ناپاڪائي ان حالت ۾ سمجهي ويندي آهي، جڏهن ڪنهن عورت کي پار جي ڇڪي ايندي آهي، يا ڪيس مثل پار ڇڏندو آهي. انهيءَ حالت ۾ هن کي ڪنهن به جاندار چيز جي ڀرپاسي وڃڻ جي اجازت ڪانہ هوندي آهي. هن جي استعمال ٿيل چيزن کي ڇهڻ بي انتها خطري جو باعث سمجهيو ويندو آهي. اهڙيءَ عورت کي کاڏو هڪ ڊگهي لڪڙي تي رکي پرڀ کان پهچايو ويندو آهي. اها حالت هن سان ڏن هفتن تائين هلندي آهي، جنهن کان پوءِ اها پنهنجي گهر ويندي آهي، جتي کيس فقط انهن قاعدن جي تعميل ڪرڻي پوندي آهي، جي هڪ رواجي ويم واريءَ عورت کي پورا ڪرڻا پوندا آهن.

بانڊو قبيلي جا ڪي وحشي اهڙيءَ عورت جي "وڃڙندڙ زهر" کي اڃا به زياده ڀاڪ تصور ڪندا آهن، جيڪا پار کيرائي وڃهندي آهي ۽ انهيءَ ڳالهه کي هن کان پوشيده رکندي آهي. هڪ

منجهيل جنهن انهن ماڻهن سان گهڻي عرصي تائين گڏ گذاريو هو، جوي ٿو تا (ڏکڻ آفريڪا جي جبشين جا جنهن قبيلا) "ويم واري" عورت کي رواجي حيض واري عورت جي مقابلي ۾ زياده ناپاڪ ۽ اگرو سمجهندا آهن. ويم واري عورت جي مڙس کي ان ڏينهن تائين پنهنجي زال کان دور رهڻو پوندو آهي. آتريتان جهوپڙي ۾ اندر ان سان گڏ رهندي، سندس زال جي رت جو زهر ان کي وڙي ويندو، پنهنجي ٿين جا ول ان کي هو ڻ ۾ تائين ڪٽي ويندو آهي. ويم جو اهو رت خاص طرح زياده خطرناڪ هوندو آهي. جو هو ان جي خالت ۾ آيل هجي ۽ باز جي ڪري ڦوٽ جي ڪالهه لڳائي ويندي هجي. اهڙي حالت ۾ رت فقط ان مرد کي ان جي خطرناڪ ۽ مهلڪ اثر کان لڏان پهچن جو انديشو هوندو آهي. ان سڄي ملڪ ۾ جتان جي آسمانن تي ڏيڏ شايت نازل ٿيندي آهي. خيالات جي اهڙي عجيب و غريب اشتراڪ ۽ واهمي ۽ اثر اندازي ۽ جي ڪري آ سمجهون ويندو آهي ته هڪ جسماني ڪم سڄي قدرتي نظام ۾ گڙٻڙ مچي ويندي." اهڙي ڪم جو ڪو سڄي ملڪ تي خطرناڪ تباهه ڪن اثر هوي ٿو. آتهن جي هڪ مثال ۾ ڪرڻ لاءِ اسين ٻا- ٻيدي قبيلي واري جي هڪ ويج جا لفاظ هٿ ڌارون ٿا. "جڏهن ڪنهن عورت ۾ تهنجو رت وهندو هوندو آهي ۽ ان کي لڳايو هوندو آئين، تڏهن سندس آهو ڪم ريگستان جي خشڪ ۽ گرم هوائن کي متوجه ڪرڻ ۽ زمين کي سڪائي ٽوڙ ڪري ڇڏڻ لاءِ ڪافي هوندو آهي. اهڙي ڪيڙ ڪرڻ ڪان پوءِ برسات پوڻ ناڪل پوندي آهي ۽ ويندي آهي. جو ڪري ملڪ ۾ بدنظمي پيدا ٿي ويندي آهي. جڏهن ۽ ان ۽ سان پريل ڪري اهڙي جاءِ وٽ پهچندا آهن، جتي اهو رت هاريل هوندو آهي، انهن کي اتي وسڻ جي همت نٿي پوندي آهي. ان ڪري ڪيترائي اهڙي جاءِ جي وڃهو ۾ ڪيو آنيندا آهن. اهڙي عورت واقعي هڪ خطرناڪ گناهه ڪيو هوندو آهي؟

ڪهڙي اهڙي رت لڳايو هوندو آهي، جيڪو اڇا پوريءَ طرح نه رچيو هوندو آهي ۽ ان ۾ ڍڍو ڪونه لهي سگهيو هوندو آهي. اهڙو رت ڪروه ۽ حرام آهي. ان کي رستي تي نه هارڻ گهرجي. سردار يوءَ ماڻهن کي گهرائي انهن کان دريافت ڪندو آهي ته: 'اوهين پنهنجن ڪوڙن ۽ ٺڳ ناڪن آهيو؟' انهن ماڻهن کي چوندو ته 'فلاڻي عورت حامله هئي. اسان هن وقت تائين هن کي ٻار ڄمندو ڪونه ڏٺو آهي. ان کان پوءِ هو ان عورت کي ڪڙي ايندا آهن ۽ ان کان پڇندا آهن ته سچ ٻڌاءِ ته پنهنجو ٻار ڪٿي لڪايو آهي؟' ان عورت جي ڏس پٽي تي هو اهاڃاڻ رکي ڪوٺيندا آهن ۽ انهيءَ کي جي ماڻهن هڪ اهڙي دوا چڙڪائيندا آهن جا ان جهنگلي ٻوٽن کي هڪ خاص ديگ ۾ ڪاڙهي، ٺاهي ويندي آهي. انهيءَ قبيلي ۾ ڪي ٻيا به ماڻهو آهن جي درياهه جي ويجهو ايندا آهن ۽ وري درياهه جو پاڻي پاڻي انهيءَ جاءِ تي چڙڪائيندا آهن، جتي انهيءَ عورت ان جاول ٻار جوڙيو هاريو هوندو آهي. عورت کي، مٿي ذڪر ڪيل دوا سان روزانو غسل ڪرڻو پوندو آهي، جنهن کان پوءِ ئي ملڪ ۾ ٽاپرائيندي آهي. ۽ مينهن جا ڪٽ وسندا آهن. ازانسواءِ انهن (ويچ) ملڪ جي عورتن کي گهرائيندا آهيون ۽ اسين انهن کي مٽيءَ جي گولي آڻ لاءِ چوندا آهيون، جنهن جي وچ ۾ زرد پيل هجي. پوءِ هڪڙي ڏينهن صبح جو اسان وٽ اهڙو گولو ڪڍي ايندين آهن. ۽ جيڪڏهن اسان اهڙي قسم جي دوا ناهن جاهيندا آهيون جيڪا سڄي زمين تي ڇٽي ويندي آهي ته پوءِ اسان انهيءَ گولي کي پوري مٽي ڪري ڇڏيندا آهيون، جنهن کان پوءِ ملڪ جي چوڪرن ۽ اهڙين چوڪرين کي گهرائيندا آهيون جن کي اڃا ٻانهين وڌيون عورتن جي معاملن جي ڪا به خبر ڪانه هوندي آهي ۽ جن اڃا تائين ڪنهن مرد سان جنسي تعلق ڪونه رکيو هوندو آهي. اسين انهيءَ دوا کي ڏڪ جي سڳن ۾ رڌجهي آهي انهن ٻارن کي ڏيندا آهيون، جنهن کي مٿي ڏنل ٽاپرائيندي آهي.

ڪوٽ جي سينڊي رستن، لنگهن ۽ چؤواٽن ڏانهن ويندا آهن. اهڙي هرهڪ هنڌ تي بيهي، هڪڙي چوڪري پنهنجي ڪوڏر سان زمين کوٽي ٽورو سوراخ ڪيندي آهي ۽ پي چوڪري انهيءَ دوا ۽ ون جي ٿاري ٻوڙي سوراخ جي اندرئين پاسي کان دوا ٽپيندي آهي. ۽ ان وقت سينڊي چوڪريون هڪ آواز ۾ چوندڙيون آهن: "سينهن، سينهن! اهڙي نموني سان اسين انهيءَ بدبختيءَ کي دور ڪندا آهيون، جنهن کي عورت جي غلطيءَ آسمان تي نازل ڪيو هوندو آهي، ان کان پوءِ، سينهن اسان وٽ موڪلي ايندو آهي ۽ ملڪ پاڪ ٿي ويندو آهي."

۽ جنگي جوڌن تي پڌدش: وحشيءَ جي خيال مطابق جنگي جوڌا هميشه روحاني خطري جي ماحول ۾ گهيريل رهن ٿا. جنهن جي ڪري انهن کي اهڙيون وهمي رسمون ادا ڪرڻيون هونديون آهن. جي انهن معقول اپائن کان بلڪل مختلف نوعيت جون هونديون آهن، جيڪي هو پنهنجي ڏاڍ واڌل دشمنن کان مقابلي ۾ بچڻ لاءِ اختيار ڪن ٿا. انهن رسمن جي ادائگيءَ جو مطلب رڳو اهو هوندو آهي ته جنگي جوڌي کي فتح حاصل ڪرڻ لاءِ ۽ ان کان بعد، انهيءَ ساڳيءَ پرهيز واري ماحول ۾ رکيو وڃي. جنهن ۾ هڪ وحشي انسان پنهنجي شخصي بچاءَ ۽ حفاظت خاطر ديوتا انسانن ۽ خطرناڪ ڏوهارين کي رکندو آهي. ان کري جڏهن مائوري قبيلي وارا لڙائيءَ تي وڃڻ جو عزم ڪندا آهن، تڏهن هو ڪنهن به صورت ۾ پنهنجي جي قابل نه هوندا آهن ۽ انهن لاءِ سندن عزيز ۽ دوست عجيب و غريب نمونن جون جدا رسمون ادا ڪندا آهن، جيڪي هنن جي روزمرڙ جي هر ڏيڻي رسمن کان علاوه هونديون آهن. ڏورانهي ماڻهن جي گستاخ ٻولي ۾ ٿن ان وقت "هڪ انچ جي ڏولهه تائين" غلاظت ۽ نجاست ڇڙهي ويندي آهي. اهڙي لشڪر جي سڀ سالار سان ڪوم ملي يا ڪيس ڏسي ڪين سگهندو آهي. ساڳيءَ ريت جڏهن پراڻي زماني ۾ اسرائيلي لشڪر ڪنهن جنگ لاءِ پيشقدمي ڪندو هو،

تڏهن هنن تي رسمي پاڪائيءَ جا اهڙا ئي قانون عائد هوندا هئا جهڙا ماڻوري ۽ ٻيا آسٽريليائي سياه- فام ماڻهو جنگ تي ويندي، يا وڙهندي، پاڻ تي عائد ڪندا هئا. هو جيڪي برتن استعمال ڪندا هئا، سي مقدس سمجهيا ويندا هئا، ۽ هنن کي نفساني خواهش کان پرهيز ڪرڻي پوندي هئي، هنن کي پنهنجي بدني طهارت لاءِ به ڪن خاص طريقن تي عمل ڪرڻو پوندو هو، جن جو اصل سبب، وحشين جي ساڳئي قسم جي طريقن کي خيال ۽ رکندي، چئي سگهجي ٿو ته، هيءَ هو ته ڪين اهو ڊپ هوندو هو ته متان سندن جسمن مان خارج ٿيل غلاظت دشمن جي هٿ چڙهي وڃي ۽ هو ان تي ڪو جادوءَ جو عمل ڪري، سندن فنا جو سامان تيار ڪري ڇڏين. اتر آمريڪا جي وحشي ڪاڙهن هندستانين جي قبيلن ۽، هڪ نوجوان ۽ الهڙ جنگي جوڌي کي، پنهنجي پهرينءَ جنگبازيءَ جي دوران ۽ کي اهڙيون رسمون ادا ڪرڻيون پونديون هيون، جن مان به ته اهي ساڳيون هونديون هيون، جيڪي سندن نوجوان چوڪرين کي ادا ڪرڻيون پونديون هيون، جن کي پهريون دفعو حيض ايندو هو: يعني هڪ ته جن برتنن ۽ هو کائيندو ۽ پيئندو هو، تن کي ڪوبه ٻيو ماڻهو هٿ لائي نه سگهندو هو ۽ ٻيو ته هن کي پنهنجي مٿي يا جسم جي ٻئي ڪنهن به حصي کي پنهنجن آڱرين سان ڪنهن جي اجازت کان هوندي هئي، جيڪڏهن هن کي هروپرو زوردار خارش ٿيندي هئي، ته ٻوءَ هو انهيءَ عضوي کي کائيءَ سان ڪنهندو هو. انهن مان ٻوين قانون اهڙوئي آهي، جنهن جي مطابق ڪنهن پرهيز ۽، ويڙهل شخص کي هٿن سان کائڻ جي اجازت کان هوندي آهي. انهيءَ ملڪ جا جوڌا جڏهن جنگ تي ويندا هئا، تڏهن رستي ۽ سمهڻ وقت پنهنجو منهن پنهنجن گهرن ڏانهن ڦيرائي رکندا هئا، ۽ ائين ڪرڻ سان کين ڪيتري به تڪليف ٿيندي هئي، ته به هو انهيءَ طرح سان ئي سمهندا هئا. هو ڪنهن به اهڙي زمين جي ٽڪري تي نه ويهندا هئا، جو گاه کان خالي هوندو هو، رستي ۽ پنهنجن پيرن کي آلو

نه ڪندا هئا ۽ ڪوشش ڪري اڳ جي نهيل پيچري تان ڪونه
هلندا هئا. جڏهن ته هن کي اهڙن نهيل پيچرن تي رهڻ تان
لنگهڻو پوندو هو ۽ ڪيئن ٻيو ڪو نڇاري ڪونه سڃهندو هو. تڏهن
هو لاچار ٿي ان هلندا هئا. پر ائين ڪرڻ سان جنهن جو اڻ جي
ظاهر تي جون نشانيون رهنديون هيون ان کي روڪڻ لاءِ هو پهنجن
لنگن کي خاص دوائون ڪيندا هئا. يا کي تعويذ ڏئا. پڌندا
هئا. جيڪي هو راهزن موقعن تي استعمال ڪرڻ لاءِ ضرور ساڻ
ڪٽي ايندا هئا. ڦولي جي ڪنهن به ماڻهو کي پنهنجي ڪنهن
سٽ يا ويڙهل همراه جي هٿ يا پنهن يا پير جي نڪ جي نشان
پير ڏين جي سخت منع ڪيل هوندي هئي. تنهنڪري طرح ڪنهن جي
بندوق ڪهاڙي ڪٽي يا ٻي ڪهڙي به جيز جي نشان پير
ڏين جي اوڙي ٿي سخت منع ٿيل هوندي هئي جيڪڏهن پر
يا غفلت ڪان انهي قانون جي ڀوڻ خلاف ورزي ڪندو هو
ته انهي ٻڌي ماڻهوءَ تي جنهن جي نشان پير اڇي ويندو هو
اهو فرض عائد ٿيندو هو ته هو انهي قانون جي پيچرن کي هڪدم
ڏسڻ هڻي هيبت ڪيرائي وڃي ۽ ساڳئي وقت پير ڏيندڙ کي
سخت حڪم هوندو هو ته هو ان وقت کوڙ مقابلو نه ڪري
نه ڇپ ڇاپ ڏسڻ لڳن سان ڪيري هوي ۽ جن ريتن منجهان
اهي جوڙا ڪائيندا هئا ٻني گهٽو ڪري ڪائي يا ڇوڙي ڇڏا
پالا هوندا هئا. جن جي بنهي آڏهڻن سامهون پاسن تي مختلف نشان
اڪريل هوندا هئا. ته جيئن انهن جا اهي پاسا سڃاڻن ۾ آڻجن
جو ته راهي هندستاني جڏهن ڪوٽ ڪاٽ جنگ جي ميدان ڏانهن
وينديا هئا. تڏهن انهن پيالن جو فڪر ڪو پاڻ استعمال ڪندا هئا
۽ جڏهن واپس اينديا رهندا هئا. تڏهن انهن جو ٻيو پاسو استعمال
ڪندا هئا. جڏهن ڪهڙن ڪان باقي هڪ ڏنهن جي مقابلي تي
هوندا هئا. تڏهن پنهنجا پيالا يا تر وٽن تي نڪائي ڇڏيندا
هئا يا انهن کي ڪهي ڪهائي رکي ڏيندا هئا. ته جنهن
انهن جون روحاني جوهر يا نجاست ٻين ماڻهن تائين نه هلي وڃي

۽ سندن دوستن يا عزيزن کي کي خراب ۽ نقصانڪار نتيجا ٿيا سڏيا ٿا وڃن. اهڙيون ساڳيون ئي رسمون ۽ اعتقاد مٿي اسان ميڪاڊو جي ٽانون ۽ ڪپڙن، حيض ۾ ويل وارين عورتن، جنازن کي ڇهڻ ماڻهن ۽ اهڙن بين جي ڪپڙن ۽ برتنن کي ساڙڻ ۽ ٽوڙڻ يا ڪنهن پاسي اڇلائي ڇڏڻ جي متعلق ڏسي آيا آهيون. اپاچي قبيلي جو هڪ ڳاڙهو هندستاني، جڏهن پهريان چار دفعا لڙائيءَ تي ويندو آهي، تڏهن هو پنهنجي مٽي کي پنهنجن هٿن سان ته ڪنهن ۽ جهن سان پاڻيءَ کي نه ڇهڻ لاءِ بدل هوندو آهي، جنهنڪري هو مٽي کي ڪنهن ڪاڻيءَ سان ڪنهندو آهي ۽ پاڻي ڪنهن پوري ڪاني جي ذريعي پيئندو آهي. اهڙي ڪاڻي ۽ ڪانو جنگي جوان جي ڪمرپٽي سان ڇمڙي جي ڏاڪي ۾ بدل هوندا آهي ۽ اهي بيئي شيون انهيءَ ئي ڇمڙي جي ڏاڪي سان خود پاڻ ۾ ڪنديل رهنديون آهن. لڙائيءَ جي ميدان ڏانهن ويندي ۽ ان جي ختم ٿيڻ تائين، اوجيبوي قبيلي جا ڳاڙها هندستاني ۾ ساڳي نموني سان پنهنجو مٿو هٿ جي بدران ڪاڻيءَ سان ڪنهندا هئا.

ڪريڪ قبيلي وارن ڳاڙهن هندستانين ۽ انهن جي رشتيدار هم قوم وارن لاءِ جيو وجي ٿو ته اهي جيستائين لڙائيءَ جي حالت ۾ هوندا هئا، "تيستائين ڪنهن به عورت سان جنسي تعلق يا واهپو ڪونه ڪندا هئا، انهيءَ رسم ڪي هو مذهبي اعتقاد وانگر خود پنهنجي زالن جي حالت ۾ پاڻ تي لازم سمجهندا هئا. جنگ تي وڃڻ واري ڏينهن ڪان ئي راتيون اڳ ۽ موٽڻ ڪان ئي راتيون پوءِ هو پنهنجي زالن سان ڪوبه ڳالهائيندا هئا ۽ ساڻن ڪوبه سمهندا هئا". ڏکڻ آفريڪا جي "باهيدي ۽ باتونگا" قبيلن وارن نه فقط جنگي جوڌن کي خود انهيءَ ڳالهه کان پرهيز ڪرڻي پوندي هئي، پر انهن جي روانگي ٿيڻ کان پوءِ انهن جي عزيزن ۽ دوستن کي پنهنجن گهرن ۾ به اهڙيءَ ئي پاڪائيءَ سان رهڻو پوندو هو، هو سمجهندا آهن ته جيڪڏهن هو جنگي جوانن جي روانگيءَ کان پوءِ پنهنجين زالن سان سمهندا، ته سندن دوستن ۽ عزيزن جي راه ۾ ڪنڊا

اپرندا ويندا ۽ انهن کي هرگز ڪاميابي نصيب ڪانه ٿيندي. ۽ جيڪي نٿو سگهجي تہ وحشين لڙائيءَ جي دوران ۾ عورتن کان پرهيز ڪرڻ جو قانون چو ٺاهيو هو، ۽ ان آسان آڏوان ڪيڏي ٿا سگهون ٿو. اهو قانون فقط هڪ وهمي ڊپ کان عمل ۾ آندو ويو هو، جنهن جو بنياد هر آهنگ جادوءَ تي رکيل هو تہ مٿان عورتن سان لهه وڇڙ ۾ اچڻ ڪري انهن ۾ عورتن جون خصلتون، خاص ڪري ڊپ ۽ ڪمزوري، پيدا ٿي پون. اهڙيءَ طرح ڪي وحشي سمجهندا آهن تہ پارٽيءَ عورت سان تعلق رکڻ ڪري، مرد بي طاقت ٿي پوي ٿو، ۽ سندس جنگي هٿيار ڪمزور ۽ مُڏا ٿي وڃن ٿا. پورنيو ٻيٽ جا 'ڪايان' قبيلي وارا تہ درحقيقت ايتريقدر سمجهندا آهن تہ آڏاڻي کي يا عورت جي ڪنهن ڪپڙي کي چهڻ يا هٿ لائڻ سان مرد اهڙو تہ ڪمزور ٿي پوندو، جو هن کي شڪار ڪرڻ ۾، ڇڄي ماڻڻ ۾ ۽ جنگ ۾ ڪاميابي نصيب نہ ٿيندي. ان ڪري ڪن وقتن تي وحشي جنگ جي زماني ۾ نہ فقط جنسي تعلق کان پرهيز ڪندو آهي، پر هو جنسيت جي هر جذبي ۽ خيال کان به نهايت خبرداريءَ سان پرهيز ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. آسام جي جابلو قومن کي لڙائيءَ جي دوران ۾، ۽ ان کان پوءِ، نہ فقط عورتن سان سنهڙ کان سخت منع ٿيل آهي، پر هو انهيءَ عرصي ۾ عورتن جي هٿن جو رڌل يا پڪل کاڌو به کوڻ کائيندا آهن. هو پنهنجن حقيقي زالن سان پڻ رڳو هڪ لفظ به کوڻ گالهائي سگهندا آهن. جون ٻا تہ هڪ دفعي ڪنهن عورت پنهنجي مرد سان اهڙي وقت تي ڪجهه گالهايو، جڏهن هن تي جنگ جي ڪري انهيءَ ڪم کان پابندي عائد ٿيل هئي، بعد ۾ جڏهن ان عورت کي اهو معلوم ٿيو تہ هن ڪهڙي قانون جي خلاف ورزي ڪئي آهي، تڏهن هوءَ ڏپ ۽ ندامت کان بيمار ٿي پئي ۽ ٿورن ڏينهن کان پوءِ، جڏهن اڃا جنگ بند به ڪانہ ٿي هئي، ويچاري مري ويئي.

قانون تي بندش: جيڪڏهن پڙهندڙ کي اڃا به ڪنهن گالهه جو شڪ آهي تہ اهي قانون، جن تي اسان مٿي غور ڪري

آيا آهيون، الائي موهوم خوف جي بنياد تي بڏل آهن يا ڪنهن ٻي عقلمنديءَ جي بنياد تي، تہ هن جا اهي شڪ هڪدم دور ٿي ويندا، جڏهن هن کي معلوم ٿيندو تہ اهڙا ۽ ڪن حالتن ۾ انهيءَ کان به زياده سخت قانون جنگي جوانن مٿان عائد ٿيل آهن، جي هن کي ويندي تيستائين مڃڻا پوندا، جڏهن ظاهري دشمن جو ڪين ڪو ڊپ باقي ڪونہ هوندو آهي ۽ ڪين دشمن جي مٿان مڪمل فتح حاصل ٿي ويل هوندي آهي. اهڙين حالتن ۾ فتحياب ٿيل جوڌن تي اهڙين پابندين ۽ سختين جي عائد ڪرڻ جو هڪ مقصد فقط مقتولن جي ارواحن جي غصي جو ڊپ ۽ خوف هوندو آهي، ۽ انهيءَ ڪالهہ جو اڪثر صاف اظهار پن ڪيو ويندو آهي تہ قاتلن جي چال ۽ ملڪ تي "انتقام وٺندڙ پوتن" جو ڊپ ضرور. پنهنجو اثر رکي ٿوا مقدس سردارن، ماتم ڪندڙن، ويڙهاڻن، جنگ ٿي ويندڙ جوڌن وغيره تي پابندين ۽ بندشن جو عام مقصد فقط اهڙن آدمين کي سوسائٽيءَ کان علحده ڪرڻ جو هوندو آهي ۽ انهيءَ مقصد کي حاصل ڪرڻ لاءَ مختلف قسم جا قانون بنايا وڃن ٿا، جن جي ماتحت ڪن ماڻهن کي تنها جهوپڙين ۾ جهنگن ۾ رهڻ لاءَ مجبور ڪيو وڃي ٿو، ڪن جي مٿان جنسي تعلقات جي پابندي عائد ڪئي وڃي ٿي، تہ ڪن کي خاص ماڻهن جي برتن ۽ ڪپڙن جي استعمال ڪرڻ کان منع ڪئي وڃي ٿي، وغيره وغيره. فتحياب جنگي جوڌن تي ۽ ساڳين ٿي طريقن سان ساڳي ٿي مقصد لاءَ- خاص طرح انهن تي، جن لڙائيءَ ۾ پنهنجن هٿن سان ڪن دشمن جو رت وهايو هوندو آهي- اهڙن قسمن جون پابندیون وڌيون ويندیون آهن. ٽيمر جي جزيري ۾ جڏهن ۽ جنگي جوڌا ڪنهن لڙائيءَ جي مهم تان ڪامياب ٿي واپس ورندا آهن، تڏهن سندن سردار کي، مذهب ۽ رواج مطابق، سڏو ۽ هڪدم پنهنجي گهر ڏانهن واپس وڃڻ جي منع ٿيل آهي. هن لاءَ هڪ خاص جهوپڙي اڏي ويندي آهي، جتي هن کي جسماني ۽ روحاني پاڪائي حاصل ڪرڻ لاءَ ٽن مهينن تائين تنهائيءَ ۾ رهڻو پوندو.

آهي. انهيءَ سڄي عرصي ۾ هو پنهنجن هٿن سان کاڌو کوڻ کائي سگهندو آهي ۽ نہ وري پنهنجيءَ زال وٽ وڃي سگهندو آهي. کاڌو سندس وات ۾ ٻيو کو ماڻهو ٿاهي وجهندو آهي ۽ انهن کالهين سان صاف ظاهر ٿئي ٿو تہ اهي سڀ پابنديون فقط مقتولن جي روحن جي ڊپ کان عائد ڪيون ويندیون آهن، جو تہ انهيءَ سارڪيءَ پيٽ ۾ جڏهن کو ماڻهن جي سسين جو شڪاري پنهنجيءَ مهم تان ڪاميابيءَ سان واپس ايندو آهي ۽ پاڻ سان ماڻهن جون ڪي سسيون ساڻ کڻي ايندو آهي، تڏهن اهڙي ماڻهوءَ جي مٿان جيڪي پابنديون عائد ڪيون ويندیون آهن، تن سان پڻ هيءَ کالهہ ثابت ٿئي ٿي تہ اهي سڀ بندشون فقط مقتولن جي روحن جي انتقام جي ڊپ کان وڌيون وڃن ٿيون. مقتولن جي روح جي غصي کان بچڻ لاءِ خاص قربانيون ڪيون ويندیون آهن ۽ ماڻهو ائين سمجهندا آهن تہ جيڪڏهن انهن جي تعميل ۾ ڪا ڪوتاهي ڪئي ويئي، تہ انهيءَ ڪامياب شڪاريءَ جي مٿان ضرور کا ڪا آفت يا بلا نازل ٿيندي. ازان سواءِ انهيءَ قرباني جي موقعي تي هڪ ٻي رسم پڻ ادا ڪئي ويندي آهي، جنهن ۾ انهيءَ شڪاريءَ کي پاڻ ڪرڻو هوندو آهي. سا ڪئي وقت راڪب جي وسيلي مقتول ماڻهوءَ جي روح کان معافيءَ جي گهر ڪئي ويندي آهي. راڪب ۾ جيڪي الفاظ استعمال ڪيا ويندا آهن، تن جو هي مطلب هوندو آهي: "تنهنجي ڪري اسان وٽ آهي، ان ڪري ڪاوڙ نہ ڪجان. جيڪڏهن نصيب اسان سان ياوري نہ ڪري ها، تہ هن وقت تنهنجي سسيءَ جي بدران اسان جون سسيون تنهنجي گوٺ ۾ انهيءَ ساڳيءَ حالت ۾ هجن ها. تنهنجي شهي ڪري ڪا ڪاوڙ لاءِ اسان تو کي قرباني پيش ڪئي آهي. هاڻي مهرباني ڪري پنهنجي روح کي چئہ تہ وڃي آرام ڪري. ۽ اسان کي ڇڏي وڃي. تون اسان جو دشمن ڇو هئين؟ کهڙو نہ ڇڪو ٿئي ها. جيڪڏهن تون اسان جي دشمن هئين بدران اسان جو دوست هجين ها. ان حالت ۾ تنهنجو رت وهايو تہ وڃي ها ۽ تہ تنهنجي سسيءَ اسان جي قبضي ۾

هجي ها!" مرڪزي سيليبس ۾ "پالو" قبيلي وارا ماڻهو جڏهن دشمنن جون سسيون ويڙي ڇوٽ ڪٽي ايندا آهن، تڏهن سڀ کان اول انهن جي روحن جي غصي کي ٺاري ۽ ٺاري لاءِ مندر ۾ قربانيون ڪندا آهن.

نيوگائنا ۾ وانيگيلا درياه جي منهن وٽ جيڪي قبيلا آباد آهن، تن مان "جيڪڏهن ڪو ماڻهو قتل ڪندو آهي، تہ اهو جيستائين ڪي رسمون نہ ادا ڪندو آهي، تيستائين هن کي ناپاڪ ۽ نجس سمجهيو ويندو آهي. قتل ڪرڻ کان هڪدم پوءِ جيترو جلد ٿي سگهندس اوترو جلد، هو پاڻ کي ۽ انهيءَ هٿيار کي ڏوئي صاف ڪندو آهي، جنهن سان هن قتل ڪيو هوندو آهي. ان کان پوءِ هو ڇوٽ ڏانهن ايندو آهي ۽ ٻڌو وڃي قربانگاه وارن ٻڌين، مان هڪ ٽي ٻيهندو آهي. اتي هن وٽ ڪوبہ ڪونہ ويندو آهي، نہ ئي ڪو اڪ ڪٽي ڏسندو آهن. هن جي واسطي هڪ گهر تعمير ڪيو ويندو آهي، جتي سندس ڪم کان ڪرڻ لاءِ ٻہ ٽي ننڍا چوڪرا مقرر ڪيا ويندا آهن. انهيءَ عرصي ۾ هو فقط گرم ٽپل کيلا کائي سگهندو آهي ۽ سو بہ فقط انهن جا وڃان حصا- انهن جا چيڙن وارا ٻئي پاسا اڇلائي ڇڏيندو آهي. انهيءَ تنهائيءَ جي عرصي جي ٽئين ڏينهن تي هن لاءِ سندس دوست ۽ عزيز هڪ دعوت جو انتظام ڪندا آهن، دعوت جي ٻئي ڏينهن، اهو ماڻهو پنهنجا بهترين ڪپڙا ۽ بلا پائي، جيڪي هن کي دشمن جي سسين لاهڻ جي عيوض قوم جي سردارن وڏن ملندا آهن، ۽ پنهنجا سڀ هٿيار ڪٽي ڇوٽ جي وڏن وڏن رستن ڏانهن ويندو آهي، جتي هو ڪافي دير تائين اڇ ۽ وڃ لائي ڏيندو آهي. انهيءَ نمائش جي ٻئي ڏينهن تي وري، شڪار جو انتظام ڪيو ويندو آهي ۽ جيڪي جانور قاسايا ويندا آهن، تن مان هڪ ٽلهو متارو ڪانگرو، منتخب ڪري، ان جو پيٽ چيريو ويندو آهي، جنهن مان ان جو جيرو ۽ تيري ڪيڙي قاتل جي ٻئيءَ تي مهٽيل ويندا آهن. ان کان پوءِ هو ڪنهن وهڪي ندي يا چشمي تي

وڃي، ان ۾ گوڏن تائين پاڻي ۾ گهڙي، پنهنجي جسم کي ڏوئيندو ۽ صاف ڪندو آهي. انهيءَ ۾ ڪوٽ جا سپ نديا ۽ سيکڙاٽ نوجوان جوڌا سندس ٽنگن جي وچ مان ٽپيون هڻندا نڪرندا ويندا آهن. انهيءَ ذريعي سان هو سمجهندا آهن ته کين همت، ڀي ڏاڍائي ۽ دليري حاصل ٿيندي. ٻوري ٻئي ڏينهن، صبح جو سويري، پنهنجا سپ هٿيار پنوهار پائي، هو گهر کان باهر ڏوکي پوندو آهي ۽ پنهنجي مرحوم دشمن جو نالو پڪاري ان کي سڏ ڪندو آهي. اهڙيءَ طرح هاڻي جڏهن هن کي اطمينان ٿي وينو آهي ته هن پنهنجي شڪار ٿيل دشمن جي روح کي بلڪل ديچاري ڇڏيو آهي، تڏهن هو ڏاڍيءَ بي فڪريءَ سان گهر واپس ويندو آهي، جتي فرش ۽ ديوارين کي بيهي زور زور سان ڏڪ هڻندو آهي، جنهن جو مطلب ٿئي روحن کي ديچاري ڇڏائڻ جو هوندو آهي. اڄ به هڪ ڏينهن رکي پوءِ ان ماٺهوءَ جي پاڪائيءَ جو سلسلو مڪمل سمجهيو ويندو آهي، ۽ ان کان پوءِ هو پنهنجيءَ زال سان همڪلام ٿي سگهندو آهي."

ڇ نيوگائنا جي، 'ونديسي' علاقي ۾ جڏهن "ماٺهن ڄڻي مسين جو شڪار ڪندڙ گروه" ڪاميابيءَ سان پنهنجي ڪوٽ واپس ايندو آهي، تڏهن هو پنهنجيءَ ڪاميابيءَ سان واپس اچڻ جي حقيقت کي آشڪار ڪرڻ لاءِ سمنڊ جي ڪوڏن کي زور زور سان وڄائيندا ايندا آهن. انهن جون نديون ٻيڙيون وٽن جي ساڻ ٽارين سان سينگاريل هونديون آهن. انهيءَ ٽوليءَ منجهان جن ٻ ماٺهن مسيون لاٽيون هونديون آهن، تن جي شڪل ڪوئلن جي ڏز سان سياه ٽيل هوندي آهي. جيڪڏهن اتفاق سان ڪنهن طاقتور ۽ دلير دشمن جي مارڻ ۾ هڪ ڪان وڌيڪ ماٺهن حصو ورتو هوندو آهي، ته پوءِ انهيءَ مسيءَ کي وڌي، ان مان اوترا حصا ڪيا ويندا آهن، ڪامياب ڏر وارا پنهنجي واپس اچڻ جي وقت کي اهڙي طريقي سان مقرر ڪندا آهن، جو هو گهرن وٽ صبح جو سوير اچي پهچندا آهن، ۽ ٻيڙين کي زور ۽ شور سان هلائيندا اچي

پهچندا آهن، جتي انهن جون زالون گهرن جي ورانڊن ۾ ناچ ڪرڻ لاءِ تيار بيٺيون هونديون آهن ۽ ٻڙيون سندن گهرن وٽان اچي لنگهنديون آهن، ۽ جيئن جيئن منجهانئن ڪنهن قاتل جو گهر ويجهو ايندو آهي، تيئن تيئن ٻڙين ۾ ويل ماڻهو انهيءَ گهر جي ڇت يا ديوارين تي اوتريون سنهيون ۽ نوڪدار ڪاٺيون اڇلائيندا آهن، جيترڻ ماڻهن جون انهن سيسيون آنديون هونديون آهن. اهو سڄو ڏينهن گهٽو ڪري خاموشيءَ ۽ آرام سان گذاريو ويندو آهي، جيتوڻيڪ گاهي گاهي دهل تي ڏوتڪو هنيو ويندو آهي، يا سنک وڄايو ويندو آهي، ڪڏهن وري گهرن جي ديوارين کي مقتولن جي پوتن کي ڏيڪاري ڇڏڻ لاءِ، لئين سان زوردار ڏڪ ٽوڪيا ويندا آهن ۽ ان سان گڏ رڙيون ۽ واڪا ڪيا ويندا آهن. اهڙي نموني سان نيوگائنا جي "يابيم" قبيلي وارن ۾ وري اهو اعتقاد هوندو آهي ته قتل ٿيل ماڻهن جا روح پنهنجن قاتلن کان انتقام وٺڻ لاءِ سندن ڳچيان پوندا آهن ۽ انهن کي نقصان پهچائڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. ان ڪري هو اهڙن روحن کي رڙين، ۽ ڪن ۽ دهلن جي زوردار آوازن سان ڀڄائي ڪڍڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. ڪڏهن ڪڏهن ٻئن وارا ڪنهن جيڏي ماڻهوءَ کي دفن ڪري ڇڏيندا هئا، جيئن هو عموماً ڪندا هئا، تڏهن هو رات ٽين کان پوءِ ڏاڍو شور مچائيندا هئا ۽ بانس جي لڪڙن، سنکن ۽ ٻين اهڙين شين کي وڄائي، دفن ٿيل ماڻهوءَ جي روح کي ڊيڄاري ڀڄائڻ جي ڪوشش ڪندا هئا ته متان اهو پنهنجي پراڻي گهر ڏانهن واپس موٽي اچي. سندس گهر واريءَ جاءِ کي خراب ڪرڻ ۽ نفرت انگيز بڻائڻ جي ارادي سان، هو ان کي ٽوڙيندا هئا ۽ ان ۾ سڄيءَ دنيا ۽ جهان جو گند ڪچرو ڪٺو ڪري وجهندا هئا، ته جيئن روح کي اهو گهر پسند نه پوندي ۽ هو اتان ڀڄي هليو وڃي. جنهن ڏينهن اتر آمريڪا جا ڳاڙها هندستاني پنهنجي ڪنهن قيديءَ کي عذاب ڏيئي ماريندا هئا، تنهن ڏينهن شام وقت اهي سيٽي ڪوٽ جي گهٽين ۾ خوفناڪ

۽ پوائنٽيون رڙيون ڪندا ڊوڙندا وتندا هئا. ۽ ٿين سان فرنيچر، ديوارين ۽ ڇتين کي ڏسي ٿوڪيندا رهندا هئا. تہ جيئن مثل قيدي جو روح سندن جهوپڙين مان ڪنهن ۾ چپ چاپ داخل ٿي ويهي نہ رهي ۽ مليل عذابن جي پاداش ۾ سنجهاڻين ڪنهن ماڻهوءَ کي تڪليف نہ ڏئي. هڪ سياح جو چوڻ آهي تہ "هڪ دفعي جڏهن آءٌ اتفاق سان اوٽاوا قبيلي وارن جي ڳوٺ ويٺ رات جي وقت پهتس، تڏهن اتي مون زبردست گوڙ ڪيڙو ٻڌو، مون ڏٺو تہ ڳوٺ جا سڀ ماڻهو نهايت پوائتين ۽ ڏيڇارينڊ رڙين ۽ واڪن ڪرڻ ۾ مصروف ۽ مشغول هئا. پڇا ڪرڻ تي معلوم ٿيو تہ انهيءَ قبيلي وارن ۽ ڪيڪاپو قبيلي وارن جي وچ ۾ لڙائي لڳي هئي ۽ انهن رڙين ۽ واڪن جو مطلب مرندڙ جوڌن جي روحن کي واپس ڳوٺ ۾ اچي رهڻ کان باز رکڻ جو هو."

"پاسوٽو" قبيلي وارا جڏهن ۾ جنگ تان موٽندا آهن، تڏهن باقاعدگيءَ ۽ خبرداريءَ سان وضو ڪندا آهن. جنگ ۾ شامل ٿيل جوڌن لاءَ جلد ۾ جلد پاڻ کي مقتولن جي رت کان پاڪ ڪرڻ تمام ضروري سمجهيو ويندو آهي. نہ تہ مثل ماڻهن جا بد روح يا سايا انهن جو پيڇو ڪندا رهندا ۽ ڪين سک جي ننڊ سمهڻ نہ ڏيندا. ان ڪري هو سيمي هٿيار ٻڌي، جلوس جي صورت ۾ هڪدم ڪنهن پرسان وهندڙ درياهہ يا چشمي ڏانهن ويندا آهن، جتي سندن جادوگر يا ويچ اڳيئي ڪنهن وڻ جي اوچيءَ ٽاريءَ تي ويٺو هوندو آهي ۽ انهن جي اتي پهچڻ کان پوءِ ۽ پاڻيءَ ۾ لهڻ کان اڳ پنهنجيءَ گودڙيءَ مان هڪ دوا ڪڍي پاڻيءَ جي سير ۾ اڇلائيندو آهي، جنهن جو مطلب پاڻيءَ کي پاڪ ۽ صاف ڪرڻ جو هوندو آهي. پر جادوگر جو اهو پاڻيءَ کي پاڪ ڪرڻ وارو عمل هروپرو ضروري نہ هوندو آهي. پالن ۽ کهاڙين کي ساڳئي طريقي سان غسل ڏنو ويندو آهي. مشرقي آفريڪا جي باگيشو قبيلي وارن منجهان جڏهن ڪو ماڻهو قتل ڪندو آهي، تڏهن هو اٺ رات پنهنجي گهر ۾ نہ گذاري سگهندو آهي، جيتوڻيڪ هو پنهنجي ڳوٺ ۾ واپس ايندو آهي، پر

اها رات يا تہ پنهنجي ڪنهن دوست جي گهر گذاريندو آهي، يا وري ڪليل ميدان ۽ زمين تي سمهندو آهي. ٻئي ڏينهن صبح جو هو رڌ جي قرباني ڪندو آهي، ۽ ان جي آندن جو گند پهنجي سيني، ساجيءَ ٻانهن ۽ متي ڪي مکيندو آهي. ان کان پوءِ سندس ٻارن کي وٺس وٽي ايندا آهن، جن کي ٻہ هو اهڙي نموني سان اوجهہ ٽڪيندو آهي. باقي جيڪو اوجهہ بچندو آهي، سو هو پنهنجي دروازي جي ٻنهي طاقن کي ٽڪي، آندا ۽ ٻيو پيٽ جو رهيل گند گهر جي چت تي اڇلائي چڏيندو آهي. سڄي ڏينهن تائين هو ڪاڏو پنهنجن هٿن سان ڪونڊ ڪائيندو آهي، پر ڪائيءَ جي ٻن ٽڪرن سان ڪٽي وات تائين پهچائيندو آهي. اهڙي ماڻهوءَ جي زال تي ڪابہ اهڙي پابندي يا بندش لازمي نہ آهي. هوءَ جيڪڏهن چاهي، تہ انهيءَ ماڻهوءَ لاءِ ماتم ٻہ ڪري سگهندي آهي، جنهن کي سندس مڙس قتل ڪيو هوندو آهي. زئمبيزي درياه جي شمالي حصن ۽ جيڪو "ائنگوني" قبيلو آباد آهي، تن جي ماڻهن مان جڏهن کي جوان جنگي مهم ۽ ڪن ماڻهن کي قتل ڪري ايندا آهن، تڏهن هو پنهنجن جسمن ۽ منهن تي رک مکيندا آهن، پنهنجن مقتولن جا ڪپڙا ڪلهن تي لڙڪائيندا آهن، پنهنجن ڳچين ۽ چوڏن جي ڏهيل رسي وجهندا آهن، جنهن جا ڇيڙا سندن ڇاتين يا ٻٽين وٽ لڙڪندا آهن. اهڙيءَ مهم تان واپس اچڻ کان پوءِ ٽن ڏينهن تائين هو اهڙي ئي قسم جوڻ پوشاڪون پائيندا آهن، ڇوٽين ڏينهن صبح جو سوير اٽي گوٽ جي گهٽين مان خوفائتيون رڙيون ڪندا هيڏانهن هوڏانهن ڊوڙندا رهندا آهن تہ جيئن جنگ ۽ قتل ٿيل ماڻهن جا روح ڊڄي ڀڄي وڃن، ڇو تہ جيڪڏهن هو ائين نہ ڪندا، تہ اهي روح انهن جي گهرن ۽ رهجي ويندا ۽ سڀني گهرن جي پاتين کي بيماريءَ، بک ۽ مفلسيءَ ۽ مبتلا ڪري وجهندا.

مٿين حالتن مان ڪنهن هڪ ٻہ پرهيزي رسمن جي پوري ٿيڻ کان پوءِ ڪجهہ عرصو تنهائيءَ ۽ گذارڻ متعلق ڪو ذڪر ٿيل ڪونهي، پر ڪي آفريڪي قبيلا ڪنهن مشهور بهادر دشمن

جي قاتل کي پنهنجيءَ زال ۽ خاندان جي ٻين سڀني ڀاتين سان گهٽ ۾ گهٽ ڏهن ڏينهن تائين ڪنهن رهڻ نه ڏيندا آهن ۽ جنگ تان موٽڻ کان هڪدم بعد هن کي وهندڙ پاڻيءَ ۾ غسل ڪرائيندا آهن. ساڳئي وقت هن کي پنهنجي قوم جي حڪيم وٽان جهنگلي ٻوٽين جو هڪ مرڪب به ملندو آهي، جو هن کي پنهنجي ڪاڏي سان گڏ چٻاڙڻو پوندو آهي. مشرقي آفريڪا جي حبشين جي "نندي" قبيلي وارن جو ڪو ماڻهو جڏهن ٻئي ڪنهن قبيلي جي ماڻهوءَ جو خاتمو ڪندو آهي، تڏهن هو پنهنجي جسم ۽ نيزي جي هڪ طرف واري پوري اڌ حصي کي ڳاڙهو رنگ ڏيندو آهي، ۽ ٻئي طرف وري اڌ کي اڇو رنگ هٿندو آهي. قتل ڪرڻ کان پوءِ جڏهن ڏينهن تائين هن کي ناپاڪ سمجهيو ويندو آهي، ۽ انهيءَ وچ ۾ ڪيس گهر نه وڃڻ ڏيندا آهن. ڪيس درياه جي ڪناري هڪ عارضي پناهگاهه ٺاهڻو پوندو آهي، جتي هو رهندو آهي. انهيءَ عرصي ۾ هو پنهنجيءَ زال يا معشوقه سان نه ملي سگهندو آهي، ۽ ڪاڏي لاءِ رڳو پٽ ۽ ٻڪريءَ يا ڪٻوتءَ جو گوشت استعمال ڪري سگهندو آهي. جوڙين ڏينهن تي ڪيس پاڻ کي پاڪ ڪرڻ لاءِ هڪ خاص وڻ جي پنن جو تيز جلاب ڪائڻو پوندو آهي، ۽ ساڳئي ڏينهن شام جو ٻکريءَ جي ڪير ۾ رت ملائي پيٽو پوندو اٿس. ڪاويروندو جي پائٽو قوم وارن جو ماڻهو جڏهن جنگ ۾ ڪنهن دشمن کي قتل ڪري ايندو آهي، تڏهن گهر پهچڻ سان هن کي پنهنجو مٿو ڪوڙائڻو پوندو آهي ۽ سندس دوست هن جي ٻڌيءَ تي هڪ دوا ملينداآهن. جا ٻکريءَ جي ڦولڙين منجهان تيار ڪئي ويندي آهي ته جيئن مقتول جو روح ڪيس نه ستائي. اوپر آفريڪا جا واڳيٽا قبيلي وارا به ساڳين سببن ڪري انهيءَ قسم جي رسم ادا ڪندا آهن. ڪاويروندو جي "جالڪو" قبيلي وارن وٽ البت جيڪا رسم آهي، سا ڪجهه مختلف آهي. انهن جي جنگي جوان کي ميدان مان موٽڻ کان ڏينهن بعد مٿو ڪوڙائڻو پوندو آهي، پر گوٺ ۾ داخل ٿيڻ کان اڳ هن کي ڪو ڪپڙو قاسائي،

ان کي ڳچيءَ ۾ رسي ٻڌي، پنهنجي گلي ۾ اهڙيءَ طرح لٽڪائڻو پوندو آهي، جو پکيءَ جي ڳچي مٿي ٻيهي ۽ ڏڙ هيٺ لڙکي پويس، ڳوٺ ۾ پهچڻ وقت، سندس قبيلي وارا انهيءَ پکيءَ جو ڏڙ ڏار ڪري ڇڏيندا آهن ۽ ان جي ڳچي جوان جي گلي ۾ لڙکندي رهندي آهي، شام جو وري مقتول جي نيت هڪ دعوت جو انتظام ڪيو ويندو آهي، تہ جيئن ان جو روح پنهنجي قاتل کي نہ ستائي. 'پيليئو' جزيرن جا ماڻهو جڏهن ڪنهن اهڙيءَ مهم تان واپس ورندا آهن، جنهن ۾ هنن کي ماڻهو قتل ڪيا هوندا آهن، تڏهن انهن مان اهڙن ماڻهن کي، جن پنهنجي زندگيءَ ۾ پهريون دفعو لڙائيءَ ۾ شرڪت ڪئي هوندي آهي ۽ جن ميدان ۾ پنهنجا هٿ ڪن دشمنن جي رت سان رڱيا هوندا آهن، جدا ڪري ڳوٺ جي ڪائونسل هال ۾ بند ڪندا آهن، جنهن کان پوءِ انهن تي ٻين سان ڪوبہ ناتو رکڻ حرام هوندو آهي. انهيءَ عرصي ۾ هنن لاءِ انهيءَ جاءِ مان باهر نڪرڻ، غسل ڪرڻ، عورت کي هٿ لائڻ ۽ مڇي کائڻ کان منع هوندي آهي، کاڌي لاءِ ڪين فقط ناريل ۽ شربت ڏنا ويندا آهن، ساڳئي وقت کنهن وڻ جا ٻن، جن تي سندن جادوگر جو دم ٽيل هوندو آهي، سي بدن کي مهٽڻ لاءِ ۽ کي دم ٽيل سوپاريون ڇاڙڻ لاءِ، ڪين ڏنيون ويندیون آهن. ٽن ڏينهن کان پوءِ ڪين اتان کڻيو ويندو آهي، جنهن کان پوءِ هو گڏجي کنهن اهڙيءَ جاءِ تي غسل ڪرڻ ويندا آهن، جا قتل واريءَ جاءِ جي نزڏيڪ تر هوندي آهي.

اتر آمريڪا جي ڳاڙهن هندستانين جي "ناشيز" قبيلي وارن جي اهڙن نوجوانن تي، جن پنهنجيءَ عمر ۾ پهريون دفعو کنهن دشمن جي کوپريءَ جي ڪل لاٿي هوندي آهي، ڇهن مهينن تائين کي بندشون عائد ڪيون ويندیون هيون، هو پنهنجن زالن سان اڌو عرصو گڏ نہ سمهي سگهندا هئا ۽ نہ وري گوشت ٿي کائي سگهندا هئا، سندن خاص خوراڪ مڇي ۽ پٽ هوندو هو، انهن قانونن جي خلاف ورزيءَ جو نتيجو، انهن جي اعتقاد مطابق، اهو

نکرندو، جو هڪ تہ مقتول جو روح جادوءَ ذريعي سندس موت آڻيندو، ٻيو تہ هنن کي آئينده ڪنهن ٻ جنگي مهر ۾ ڪاميابي ڪانہ نصيب ٿيندي، ۽ ٽيون تہ ٽورو ئي زخم سندن موت جو سبب ٿيو. جڏهن ٻ "ڇوڪنا" قبيلي وارو ڪاڙهو هندستاني ڪنهن دشمن جي ڪوپريءَ جي ڪل لاهيندو هو، تڏهن ڪوٽ ۾ اڇڻ کان پوءِ، هو هڪ سڄي مهيني تائين ماتم ۾ مصروف رهندو هو، انهيءَ عرصي ۾ هو وارن کي ڪٽي ڪونہ ڏيئي سگهندو هو، ۽ جيڪڏهن متي ۾ خارش محسوس ٿيندي هيس تہ هو هٿ سان ڪنهي ٻ نہ سگهندو هو، ان لاءِ هو هڪ تيلي استعمال ڪندو هو، جا هميشہ سندس ڪرائيءَ سان ٻڌي پيئي هوندي هئي. درحقيقت اتر آمريڪا جي ڪاڙهن هندستانين جي سيني قبيلن ۾ مقتول دشمنن جي روحن لاءِ انهيءَ قسم جو دستوري ماتم ڪيو ويندو هو.

اهڙيءَ طرح اسان ڏسون ٿا تہ جيڪي ٻ جنگي جوڌا لڙائيءَ ۾ دشمنن کي قتل ڪندا آهن، تن کي عارضي طور پنهنجي خاندان ۽ قبيلي وارن سان قطع تعلق ٿيڻو پوي ٿو، خاص طرح پنهنجن زالن سان تہ ڪنهن ٻ قسم جو واهپو رکڻ هنن لاءِ حرام هوندو آهي، هي ٻ ڏنو اٽئون تہ انهيءَ ٿوري عرصي جي گذرڻ کان پوءِ انهن سيٽي کي معاشري ۽ قبيلي ۾ دوباره آزاد طريقي سان اٽڻ ويهڻ لاءِ کي پاڪائيءَ جون رسمون ادا ڪرڻيون پون ٿيون. هاڻي، جيڪڏهن انهيءَ تنهائيءَ ۽ پاڪائيءَ جي رسمن جو مقصد، جيڪڏهن اسين ڏسي آيا آهيون، اُن جي سواءِ ٻيو ڪوبہ ناهي تہ مقتول جي ڪاوڙيل روح کي ڏيجاري يا راضي ڪري ڇڏيو وڃي، تہ ٻوءِ اسين بغير ڪنهن هڪ جي اهو انومان ڪڍي ٿا سگهون، تہ اهي قاتل ۽ خوني، جن پنهنجي قبيلي يا پنهنجي قوم جي ڪنهن ماڻهوءَ جو خون ڪيو هوندو هو، تن جي مٿان جيڪي ساڳئي قسم جون پابنديون عائد ٿيندیون هيون، تن جو اصلي مقصد ٻ اهو ساڳيوئي هوندو هو، ۽ غسل ڪرڻ، روزن رکڻ، وغيره جي پابندين متعلق جيڪي خيال ۽ نظريا، قائم ڪيا ويا تہ اهي

اهڙن ماڻهن جي اخلاقي ۽ روحاني پاڪائيءَ لاءِ عائد ڪيل هيون، سي خيال ۽ نظريا، معلوم ٿئي ٿو ته، محض بعد جي مفڪرن ۽ مصلحن جي طرفان، اوائلي رسم جي وجهه جواز طور پيش ڪيا ويا آهن. هن باري ۾ جيڪڏهن اسان اهو ثابت ڪري سگهون ته وحشين پنهنجي قبيلي جي ڪنهن خونيءَ تي انهيءَ ساڻي وهم ماتحت ٿي اهي پابنديون عائد ڪيون آهن، ته ان کي سندس مقتول جو روح چهٽيو ٻيو آهي وغيره، ته پوءِ اسان جي متئين انسان کي ڪافي تقويت حاصل ٿي ويندي. اتر آمريڪا جي اوناها قبيلي وارن ۾ اهو رواج هوندو هو ته جيڪڏهن انهن مان ڪو به فرد پنهنجي ڪنهن هم قوم شخص کي قتل ڪري وجهندو هو، ته ان حالت ۾ مقتول جي وارثن کي پنهنجي عزيز جي قاتل کي قتل ڪرڻ جو حق حاصل هوندو هو، پر ڪن حالتن ۾ هو ڪن تحفن ۽ سوغاتن جي بدلي ۾ پنهنجي انهيءَ حق تان دستبردار ٿيندا هئا. جڏهن ڪنهن قاتل جي زندگي اهڙيءَ حالت ۾ بخشي ويندي هئي، تڏهن ان کي ٻن کان ڇهن سالن تائين ڪن سخت قانونن جي پوئواري ڪرڻي پوندي هئي، هن کي پيرن ۾ اگهاڙو گهمڻو پوندو هو، گرم کاڌو نه کائڻو هوس، نه هو اوچي آواز سان ڳالهائي سگهندو هو ۽ نه وري ڪنڌ ڦيرائي ڪنهن طرف ڏسي سگهندو هو. پنهنجي چوٿين يا جهين کي هر موسم ۾ چڪي پائڻو پوندو هوس ۽ ڪنهن به حالت ۾ ڊلوڊالو يا ڪليل ڪپڙو نه پائي سگهندو هو. وارن کي ڪٽي نه ڏيئي سگهندو هو ۽ نه وري انهن کي ڪليل رکي سگهندو هو ته متان اهي هوا ۾ ولڙي ۽ ڪلي پون. جڏهن به قبيلي وارا شڪار تي ويندا هئا، تڏهن انهيءَ ماڻهوءَ کي پنهنجو تنبو ٻين کان اڌ ميل پري کوڙڻو پوندو هو ته متان ان کي چهٽيل مقتول جو ڀوت ڪو طوفان برپا ڪري وجهي ۽ کين نقصان پهچائي. هن سان فقط هڪ ماڻهو تنبوءَ ۾ گڏ گذاري سگهندو هو. هن سان ڪوبه گڏ کائڻ پسند نه ڪندو هو، جو ته اهي چوندا هئا ته "جيڪڏهن اسين اهڙي ماڻهوءَ سان گڏ

ڪائينداسون، جنهن کي 'وڪانڊا' نفرت سان ڏسي ٿو، ته پوءِ 'وڪانڊا' اسان کان ۽ نفرت ڪندو." ڪڏهن ڪڏهن اهڙو ماڻهو ايترقدر تنگ ٿي ويندو هو، جو اڌ رات جو اٿي هو روئندو رڙندو ۽ پنهنجي گناهه تي پڇتاءُ ڪندو ڦرندو هو. جڏهن هن کي انهيءَ حالت ۾ گهڻو وقت گذري ويندو هو، تڏهن مقتول جا ڀاتي هن کي سڏي چوندا هئا ته "هاڻي ٿهيو، جيڪي ٿي گذريو، سو ڪافي آهي. گم ٿيءُ ۽ وڃي عام ماڻهن سان گهر ڀريو، جتي پاءِ ۽ سڌا ڪپڙا وجهه!" هن حالت ۾ قاتل کي ٻين شڪارين کان پري رهڻ لاءِ جيڪو سبب ڏنو وڃي ٿو، تنهن مان اسان کي ٻين سڀني پابندين جي اصلي سببن جي بنياد متعلق سراغ ملي ٿو، هن سان "پوت" يا "روح" چهٽيل هو، جنهنکري هو ٻين سڀني لاءِ خطري جو باعث هو. قديمي يوناني چوندا هئا ته مقتول جو روح قاتل سان ڏاڍو ڪاوڙيل هوندو آهي، جنهنکري هو ان کي تڪليف پهچائڻ جي انتظار ۾ رهندو آهي، انهيءَ سبب ڪري اتفاقي قاتل لاءِ به ڪم از ڪم هڪ سال جو عرصو پنهنجو ملڪ ڇڏي ٻاهر هليو وڃڻ ضروري سمجهيو ويندو آهي، ۽ جيستائين روح جو غصو ڏڪو نه ٿي وڃي، تيستائين هن کي پنهنجي ملڪ ۾ موٽي اچڻ نه گهرجي، وري قاتل کي تيستائين واپس نه اچڻ گهرجي، جيستائين قرباني نه ڏني ويئي آهي ۽ پاڪائيءَ جون رسمون ادا نه ڪيون ويئون آهن. جيڪڏهن مقتول غير ملڪي هوندو آهي، ته قاتل کي نه فقط پنهنجو ملڪ ڇڏي وڃڻو پوندو آهي، پر مقتول جي ملڪ کان به پاسو ڪرڻو پوندو اٿس. قديم يونانين جي "اوريسٽيس" واري ڏندڪٿا ۾ انهيءَ نظريي متعلق يونانين جي اعتقاد جو سڄو پڇو عڪس ملي ٿو ته ڪيئن "اوريسٽيس" پنهنجي ماءُ جو قتل ڪيو، ڪيئن هو هڪ ملڪ کان ٻئي ۾ رلندو ڦرندو رهيو، ڪيئن سندس مقتول ماءُ جو پوت هن جو پيڇو ڪندو رهيو، ڪيئن هن سان ڪوبه ڪاڌي ڳڏ ڪائڻ کان نفرت ڪندو هو، ڪوبه گهر ۾ ڪونه آڻڻ ڏيندو هوس ۽ ڪيئن،

جيستائين هن پاڪائيءَ ۽ پراڻت جون سڀ رسمون ادا نه ڪيون هيون، تيستائين هن کي ڪٿي به پناهه جي جاءِ ڪانه ٿي ملي سگهي.

۶ـ **شڪارين ۽ مهاڻن تي بندش:** وحشي معاشري ۾ گهڻو ڪري شڪاري ۽ مهاڻا ڪن پرهيز جي قانونن جي تعميل ڪندا آهن ۽ پاڪائيءَ جون اهي سڀئي رسمون ادا ڪندا آهن، جيڪي قاتلن ۽ جنگي جوڌن کي لازمي طور ادا ڪرڻيون هونديون آهن. جيتوڻيڪ انهن سڀني حالتن ۾ اسان کي اهو معلوم ٿي نٿو سگهي ته انهيءَ پاڪائيءَ جي رسمن ادا ڪرڻ جو اصل، ۽ بنيادي مقصد ڇا آهي، پر تنهن هوندي به اسان اهو انومان ڇڳيءَ طرح ڪڍي ٿا سگهون ته جهڙيءَ طرح هڪڙي جنگي جوان لاءِ جنهن کي دشمن ماريا آهن ۽ مستقبل ۾ ڪن ٻين کي به مارڻ جو ارادو رکي ٿو، پنهنجي هٿان ماريل دشمنن جي روحن کي راضي رکڻ ۽ انهن جي شرارت کان پاڻ کي محفوظ رکڻ لاءِ تنهائيءَ ۽ پاڪائيءَ جون سڀ رسمون ادا ڪرڻ ضروري سمجهيون ويندیون آهن، تهڙيءَ طرح هڪ شڪاري يا مهاڻو جيڪڏهن اهڙيون ساڳيون رسمون ادا ڪري ٿو ته پوءِ هن جو به مقصد فقط انهن پڪين، جانورن، مڇين ۽ ٻين ساهوارن جي روحن جي انتقام کان پاڻ کي محفوظ رکڻ جو آهي. چو ته عام طرح سان هڪ وحشي ائين سمجهي ٿو ته جانورن ۽ پکين کي به اهڙوئي عقل ۽ روح آهي، جهڙو اسان کي آهي، ۽ ان ڪري هو انهن کي به اهڙيءَ عزت ۽ احترام جي نظر سان ڏسندو آهي، جهڙيءَ طرح سان هو ماڻهوءَ جي روح کي ڏسندو آهي، جهڙيءَ طرح سان هو انهن ماڻهن جي روحن کي راضي ڪرڻ جا جتن ڪري ٿو، جن کي هن قتل ڪيو آهي، اهڙيءَ طرح هو انهن جانورن ۽ پکين وغيره جي روحن کي به راضي ڪرڻ جون ڪوششون جاري رکي ٿو. اهڙن جاندارن جي روحن کي راضي ڪرڻ وارين رسمن تي اسان اڳتي هلي ٻئي باب ۾ مفصل بحث ڪنداسون، هت فقط اسان انهن بندشن ۽ پابندين جو ذڪر

ڪنداسون جيڪي هڪ شڪاري ۽ مهاڻي تي، شڪار ۽ مڇي مارڻ جي موسمن شروع ٿين ڪان اڳ، انهن جي دوران ۽ ۽ انهن جي خاتمي پڄاڻان عائد ٿين ٿيون، ۽ ٻيو ته اسين پاڪائيءَ جي انهن رسمن تي غور ڪنداسون، جيڪي انهن کي شڪار تان ڪاميابيءَ سان واپس ورڻ وقت ادا ڪرڻيون پونديون آهن.

هونئن ته وحشي هر جانور جي روح جي عزت ڪندو آهي، ۽ خاص طرح انهن جانورن کي زياده عزت جي نظر سان ڏسندو آهي، جيڪي هن جي لاءِ فائديمند هوندا آهن، يا وري هو جن کان سندن وزن، جسامت يا قوت ڪري ڇڏندو آهي. ان ڪري اهڙن فائديمند يا خطرناڪ جانورن جي شڪار يا ذبح لاءِ، بين بيڪار يا ناچيز جانورن جي بنسبت، جيڪي قانون ٺهيل آهن سي نسبتاً زياده سخت آهن. اهڙيءَ طرح "نيوزيلينڊ سائونڊ" وٽ رهندڙ ڪاڙها هندستاني ويل مڇيءَ (مانگر مڇ) جي شڪار تي وڃڻ کان اڳ هڪ هفتي لاءِ روزا رکندا هئا، ۽ انهيءَ عرصي ۾ تمام ٿورو کاڌو کائيندا هئا، سڄي ڏينهن جي دوران ۾ ڪيترا دفعا پاڻيءَ ۾ غسل ڪندا هئا، راڳ گائيندا هئا، پنهنجي جسم، عضون ۽ منهن کي وڏن ڪوڏن ۽ جهنگ جي پوڻن سان ملينداهئا، تان جو شڪار تي وڃڻ کان اڳ ائين معلوم ٿيندو هو ته جڻ هنن کي سڄي جسم ۾ وڏا ٻاڦورا کنڀا لڳا هئا. ساڳئي مقصد لاءِ هنن کي عورتن سان هرقسم جي تعلق رکڻ جي سخت منع هئي. اهو پويون شرط سڀن کاميابيءَ لاءِ بيحد ضروري سمجهيو ويندو هو. هڪڙي سردار کي هڪ دفعي ويل جي شڪار ۾ جڏهن ڪاميابي ڪاتي، تڏهن هن سڄو قصو پنهنجن ماڻهن تي هنيو ته "اوهان پنهنجن زالن جي ڪشش کي روڪي نه سگهيا هوندا." هتي اها ڳالهه قابل ذڪر آهي ته انهن ساڳين ڪاڙهن هندستانين ۽ جنگ جي مهم تي وڃڻ کان اڳ ۽ اهو ساڳيو ئي دستورالعمل اختيار ڪيو ويندو آهي، جيڪو 'ويل' جي شڪار تي وڃڻ کان پهريان اختيار ڪيو ويندو آهي. اڳئين زماني

۽ ميلا گاهي ۾ن جا 'ويل' مڇيءَ جا شڪاري ۽ انهيءَ قسم جي قانونن تي عمل ڪندا هئا. جڏهن ڪوبه سردار پنهنجن ماڻهن سان 'ويل' مڇيءَ جي شڪار تي نڪرندو هو، تڏهن هن جي ٽولي جا سڀ ماڻهو هڪ هفتو اڳ روزا رکندا هئا، شراب ۽ زالن کان پرهيز ڪندا هئا، ۽ پنهنجي دل جا سڀ راز هڪٻئي کي ٻڌائيندا هئا، جيڪڏهن راز افشا ڪرڻ وقت اهي محسوس ڪندا هئا ته منجهانئن ڪنهن تمام سنگين قسم جا گناهه ڪيا آهن، ته پوءِ اهڙي ماڻهوءَ کي هو شڪار تي ڪونه وڃي ويندا هئا. "مايا گ" پيٽ جا ماڻهو جڏهن مڇيءَ جي شڪار تي نڪرڻ جو ارادو ڪندا هئا، تڏهن هفتو ڪن اڳ هو پنهنجن زالن سان گڏ ڪونه سمهندا هئا، وري جڏهن پاڻيءَ جون ڪميون جنسي ميلاپ ۽ مصروف هوندڙون هيون، تڏهن اهي ماڻهو پاڻ جنسي ميلاپ کان پرهيز ڪندا هئا. ڪمين جي ميلاپ جي موسم آڪٽوبر ۽ نومبر مهينن جي عرصي ۽ هوندي آهي. انهيءَ عرصي ۽ جيڪڏهن کي ڪنوارا جوڙا جنسي ميلاپ ڪندا هئا ته انهن لاءِ اهو مشهور هوندو هو ته اهي جڏهن انهيءَ قسم جي ميلاپ کان فارغ ٿي، پيڙيءَ ۽ ويهي گهر ڏانهن موٽندا، تڏهن جيڪڏهن رستي ۽ ڪين کا پاڻيءَ جي ترندڙ ڪنهي نظر اچي ويندي، ته سندن پيڙي اونڌي ٿي پوندي، ۽ چوڪرو چوڪريءَ کان جدا ٿي پاڻيءَ جي تري ۽ مختلف طرفن ڏانهن لڙهي هليا ويندا. نيوگائنا ۽ 'موواٽ' پيٽ جا ماڻهو، انهيءَ موسم ۽ جڏهن ڪميون جنسي ميلاپ ڪنديون آهن، زالن ۽ معشوقن سان وصال حاصل ڪرڻ کان پرهيز ڪندا آهن، جيتوڻيڪ ٻين وقتن تي منجهن عشقبازي اوج تي هوندي آهي. ڪيرولائين ٻيٽن جي ميڙ ۽ هڪ نڊيڙو پيٽ 'ڊوآپ' نالي سان آهي، اتان جا مهاڻا جڏهن مڇيءَ مارڻ جي موسم ۽ جيڪا ڇهن ۽ اڻ هفتن جي درميان ٿيندي آهي، ٻيڙين سبب سمنڊ تي هوندا آهن، تڏهن انهيءَ سڄي عرصي ۽ مڙن جنسي ميلاپ ڪرڻ جي نهايت سخت بندش پيل هوندي آهي.

جڏهن ۽ اهي ڪنهن کي سان ڪناري تي ايندا آهن، تڏهن هو ڪنهن ۽ حالت ۾ زال يا ماڻهو ۽ پيءُ جي گهر نه وڃي سگهندا آهن، پر اهو سڄو وقت هنن کي مڙدن جي اوطاق ۾ گذارڻو پوندو آهي، انهيءَ سڄي عرصي ۾ هنن کي هر عورت تي نظر وجهڻ جي ممانعت هوندي آهي. انهيءَ قانون جي ڀڃڪڙي ڪندڙ لاءِ چوندا آهن ته رات جو جڏهن اهڙو ماڻهو سمهڻ تي ڀڳي ويندو تڏهن اڏامندڙ مڇي هن جون اکيون ڪڍي وجهندي، جيڪڏهن اهڙن مهاڻن جون زالون يا ڀينر يا ماڻر انهن لاءِ کي ڪاڏي جون چيزون کڻي ايندڙيون آهن، ته ان حالت ۾ انهن کي مردن جي اوطاق طرف ڏيئي ويهڻو پوندو آهي، جنهن کان پوءِ واسطيدار مهاڻا نظرون زمين ۾ وجهي باهر ايندا آهن ۽ انهن کان اڳي شيون وٺندا آهن، يا ته وري مردن کي عورتن جي طرف ڏئي ڪري ويهڻو پوندو آهي. انهن سان جيڪي ڪجهه گالهائڻو هوندو اٿن يا کين ڪجهه ڏيڻو وٺڻو هوندو اٿن، سو انهيءَ حالت ۾ ڏيئي وٺي ۽ گالهائي ٻولهائي واپس مردن واري اوطاق ۾ هليا ويندا آهن. انهيءَ سڄي موسم ۾ هو زال سان گڏ ناچ ۽ گاني ۾ شامل ڪونه ٿي سگهندا آهن، پر سڄو وقت ڏاڍي سنجيدگيءَ ۽ گنيرتا سان گذارڻو هوندو اٿن. مرزاپور جا ڪول جڏهن پنهنجي ڪٽنب جو ڀاڄ گهر ۾ آڻيندا آهن، تڏهن انهن کي اهڙيءَ زمين تي رکندا آهن، جنهن کي اڳ ۾ ئي ڪٿونءَ جي چٽي سان ليپو ڏنو ويو هوندو آهي، انهيءَ ۾ ئي خوش قسمتيءَ جو راز سمايل سمجهيو ويندو آهي. انهيءَ وقت کان وٺي گهر جي مالڪ کي هرقسم جي ناپاڪائيءَ کان پرهيز اختيار ڪرڻي پوندي آهي. زال سان سمهڻ بلڪل بند ڪرڻو پوندو اٿس، هو بستري تي نه سمهندو آهي ۽ نه وري ڏاڙهيءَ جي سنوارت ڪندو آهي، ننهن کونه لاهيندو آهي، ۽ مٿي ۾ تيل کونه وڇهندو آهي. مڪمل ۾ بلڪل ڪاڏو کونه ڪائيندو آهي، نه ڪوئي ڪوڙ ڳالهائيندو آهي، نه وري ڪوبه اهڙو ڪم ڪندو آهي، جنهن کي

هو خراب سمجهندو هجي. هو سنگارسٿي ديوي جي بأس باسيندو آهي ته جيڪڏهن ڪينڪان جمندا ته هو ان جي نالي قرباني ڏيندو جڏهن ڪينڪان ٽڪرڻ شروع ٿيندا آهن، تڏهن هو پاڙي ۾ گهر وارين سيني زالن کي دعوت ڏيئي گهرائيندو آهي، جي ڪيئون ٿي اهي گيت گائيندیون آهن، جيڪي هار جي جمڻ وقت گايا ويندا آهن. سيئي شادي شده زالن جي سينڊ ۽ سينڊر وڏو ويندو آهي. وري جڏهن ڪينڪان لڳ ڪندا آهن، تڏهن شادي واريون رسمون ادا ڪيون ويندیون آهن. اهڙي طرح پٽ جي ڪينڪن سان آهو ساڳيو ورتاءُ ڪيو ويندو آهي، جيڪو هوبهو انسانن سان ڪيو ويندو آهي. اهڙي طرح ٽي سگهي ٿو ته جنهن موسم ۽ آڻن ماڻ ڪينڪان ٽڪرندا آهن، انهي ۽ جنسي تعلقات کان پرهيز ڪرڻ جي رسم فقط هڪ ٻي رسم جو، هڪجهڙائي جي اصول تي، نقل يا عڪس هجي، جنهن موجب دنيا جي ڪيترين قومن جا ماڻهو حامل عورت سان انهي سڃي غرضي تائين جنسي ملاپ نه ڪندا آهن، جيستائين هو ۽ هار چڙي، ان کي ڄڻ ڏارائڻ وارو مدو پورو نه ڪري.

نياس جي جزيري ۽ شڪاري گهٽوڪري ڪڏون ڪوڙي، انهن کي ڪکن، پنن ۽ ٽارين سان ڍڪي، شڪاري جانورن کي انهن ۽ ڪيرائي قاسائيندا آهن. جنهن وقت هو اهڙي قسم جي ڪڏن ڪوڙن ۽ مصروف هوندا آهن، تڏهن انهن ته هزار قسمن جون پابنديون هونديون آهن، جي هو مذهبي عقيدن واڪنگر پوريون ڪندا آهن. ٽڪ نه اچلائيندا آهن ته متان جانور نفرت کان انهي ڪڏ ۽ ٽپ اچي، ڪڏن ڪوڙيندي ڪلندا نه آهن ته متان انهن جون ديوارون ڀڙي هيٺ ڪري پون، لوڻ نه کائيندا آهن، پنهنجن پالتو سوئرن لاءِ گاه ڪٽر ته ناهيندا آهن، ڪڏ ۽ بيهي بت کين ڪنهندا آهن، جو جو انهن کمن ڪرڻ متان ڪڏ جي پاسن مان مٽي نڪري پوندي ڪڏ پرجي ويندي. ڪڏ ڪوڙڻ کان پوءِ جيڪا پهرين رات وچ ۽ پوندي آهي، انهي رات هو زالن سان ڪونه سمهندا

آهن، جو تہ ائين ڪرڻ سان هو سمجهندا آهن تہ سندن سڄي محنت ضايع ٿي ويندي.

وحشي ۽ اوائلي قومن ۾ شڪار ۽ مڇيءَ مارڻ جي مهم ۾ ڪاميابي حاصل ڪرڻ لاءِ زالن کان گهڻو ڪري پرهيز ڪئي ويندي آهي، جيڪي مثال مٿي بيان ڪيا ويا آهن، تن مان ظاهر آهي تہ اهو قانون سراسر وهم تي مبني آهي ۽ نہ هن معقول خيال تي تہ ان جي خلاف ورزي شڪاريءَ يا مهاڻي جي قوت ۾ ڪا عارضي ڪمزوري پيدا ڪندي. عام طرح سان جنسي تعلقات کان ان ڪري پرهيز نہ ڪئي ويندي آهي تہ بدپرهيزي ڪندڙ ڪمزور ٿي ويندو ۽ شڪار کي ڪاميابيءَ سان نہ پڪڙي سگهندو. ۽ اها پرهيز ان ڊپ کان ڪئي ويندي آهي تہ انهيءَ ڪري ڪرڻ سان شڪار جا جانور يا مڇيون پنهنجي هتڪ ۽ بيعزتي سمجهي، ڪاسي لاءِ پاڻ کي پيش ڪونہ ڪندا. برٽش ڪولمبيا- جو ڪٽريئر هندستاني رچن ٿا تہ جن جانورن جي ڦاسائڻ لاءِ جارن وجهڻ کان هڪ مهينو اڳ زال سان سمهڻ ڇڏي ڏيندو آهي ۽ ان جي استعمال ٿيل برتن ۾ پاڻي نہ پيئندو آهي، ۽ هڪ ڪائيءَ مان ٺهيل پيالي ۾ جدا پاڻي پيئندو آهي. انهن قانونن جي خلاف ورزي يا انهن تي پوريءَ طور تعميل نہ ڪرڻ ڪري، اهي هندستاني سمجهندا آهن تہ سندن جارن ۾ جانور ڦاسي، تڪي نڪري ويندا. ڪن خاص ننڍن جانورن جي لاءِ جڏهن جارون وجهندا آهن، تڏهن پرهيز جو عرصو گهٽائي ڏهہ ڏينهن ڪندا آهن.

هيءَ سڀني حالتن ۾، جن ۾ هڪ وحشي انسان پنهنجي شهوتي جذبات تي ضابطو رکي ٿو ۽ ڪن وهمن جي ڊپ کان پاڪ ۽ صاف رهي ٿو، تن جي چڪاس مان ڏاڍا دلچسپ ۽ سبق آموز نتيجا نڪرندا. پر هن وقت اسان انهيءَ طرف توجہ ڪري نٿا سگهون. هن وقت اسين انهيءَ رسم جا فقط چند متفرق مثال پيش ڪري، انهن رسمن تي غور ڪنداسون، جيڪي هڪ ڪامياب شڪاري ۽ مهاڻو شڪار ڦاسائڻ ۽ مڇين مارڻ کان پوءِ ادا

ڪندو آهي. 'لائوس' ع سيڪسوم واري ع جاءِ تي، لوڻ جي ڪاڻين ع ڪم ڪندڙ مزور ڪم واري ع جاءِ تي جنسي ميل ميلاپ ڪرڻ کان سخت پرهيز ڪندا آهن، ساڳئي وقت ڪين تيز آس کان بچاءِ لاءِ نہ ڪنهن پاڇي جي پناه ونڊي آهي، ۽ نڪا چٽي استعمال ڪرڻي آهي. برسا جي ڪاچين قبيلي وارا بيئر (شراب) ناهڻ جا ماهر ٿيندا آهن. بيئر جي مٽل مصالحي ناهڻ لاءِ هن عورتن کي مقرر ڪيو ويندو آهي، جن کي پسڪن جي ذريعي منتخب ڪيو ويندو آهي، جو تہ اهي انهن ٽن ڏينهن تائين، جيستائين اهو مصالحو نهي تيار ٿيندو آهي، ڪابہ ترش يا تيزابي شيءِ نہ ڪائي سگهنديون آهن، ۽ مڙسن ساڻ پيار، محبت ۽ جنسي ميلاپ ۽ ڪوڙ ڪري سگهنديون آهن، انهن قانونن جي خلاف ورزيءِ ڪرڻ جي نتيجي ع بيئر ڪنو نهي پوندو ۽ سندن سڄي محنت ۽ خرچ رائگان ويندو. 'ماسائي' قبيلي وارن ماڻهن وٽ مئو شراب هڪ عورت ۽ مرد کان ٺهرايو ويندو آهي، جن کي هڪ جدا جهوپڙي ناهي ڏني ويندي آهي، جنهن ع هو شراب جي تيار ٿي وڃڻ تائين سڪونت اختيار ڪندا آهن، پر انهيءِ عرصي ع هنن کي هڪڙي مان همبستر ٿيڻ کان تمام سخت منع ٿيل هوندي آهي. شراب ناهڻ جي ڪم شروع ڪرڻ کان ڏينهن پهتر ۽ شراب ٺهڻ جي عرصي ع، جو گهٽو ڪري چهن ڏينهن ويندو آهي، کين پاڪ ۽ صاف رهڻ جي زوردار تلقين ڪيل هوندي آهي. "مانسائي" سمجهندا آهن تہ جيڪڏهن اهو جوڙو انهن قانونن جي پڇڙي ڪري جنسي ميلاپ ڪندو، ۽ پنهنجيءِ پاڪائيءِ ع ۽ رکنو وجهندو، تہ ان حالت ع، نہ فقط شراب پيئڻ جي قابل نہ ٿهندو، پر ماڪيءِ جون مکيون بہ پڇي ويندیون، جن جي ماڪيءِ سان هو شراب کي مئو ڪندا آهن. ساڳئي طريقي مان هو انهيءِ ماڻهوءِ کي بہ، جيڪو زهر ناهيندو آهي، اڪيلي سمهڻ لاءِ مجبور ڪندا آهن ۽ مٽس اهڙيون بندشون وجهندا آهن، جو هو قوم کان خارج ٿيل ۽ ڏالهي پاڇيءِ تان ڪٽل ماڻهو معلوم ٿيندو آهي.

انهيءَ علائقي ۾ هڪ ٻيو قبيلو "وانڊوروبو" نالي آباد آهي. انهيءَ قبيلي جا ماڻهو وري چوندا آهن ته اهڙيءَ جاءَ جي پاسي مان ٻ جيڪڏهن ڪا عورت لنگهي ويندي يا اتي بيهي رهندي جتي انهن جو ڪو مرد زهر ٺاهيندو هوندو، ته پوءِ اهو زهر پنهنجو زهريلو اثر وڃائي چڏيندو. جيڪڏهن زهر ٺاهيندڙ ماڻهوءَ جي زال پنهنجي مڙس جي غيرموجودگيءَ ۾، جڏهن هو زهر جي ٺاهڻ ۾ مصروف هوندو، ڪنهن بيگاني ماڻهوءَ سان جنسي ميلاپ ڪري وجهندي، تڏهن ته زهر هيڪاري بيڪار ٿي ويندو. پوئين حالت ۾ عمل ۽ نتيجي جي نوعيت جي مدنظر، ڪا به معقول ۽ مدلل سمجهاڻي پيش ڪرڻ ناممڪن آهي. زهر ٺاهيندڙ جي زال جي "جوهر" جي گم ٿيڻ ڪري، زهر جو جوهر ڪيئن زائل ٿي سگهي ٿو؟ صاف ظاهر آهي ته زهر تي زهر ٺاهيندڙ جي عورت جي زنا جو اثر هم آهنگ جادوءَ جي اصول جي ماتحت ئي اثرانداز ٿيندڙ سمجهيو وڃي ٿو. اهڙيءَ عورت جي بري چال جلت دورءَ ڪان ٻ سندس مڙس ۽ ان جي ڪم تي هم آهنگ جادوءَ جي طريقي سان اثرانداز ٿيندڙ سمجهي وڃي ٿي. انهن گالهين مان اسان آسانيءَ سان ۽ بنا ڪنهن ڊپ ڊاڪ جي هي نتيجو اخذ ڪري سگهون ٿا. ته زهر ٺاهيندڙ جي واسطي جيڪو پاڪائيءَ ۽ صفائيءَ جو قانون ٻڌايو وڃي ٿو، سو ٻ هم آهنگ جادوءَ جو هڪ واضح ۽ مثال آهي.

ڏکڻ آفريڪا جي "باڻيدي ۽ باڻونگا" قبيلن وارا جڏهن پنهنجي ڳوٺ اڏڻ لاءِ نئين سر زمين منتخب ڪري، ان تي نوان گهر تعمير ڪندا آهن، تڏهن انهيءَ سڄي عرصي ۾ ڪيئن زال سان پيار ۽ محبت کان پرهيز ڪرڻ پوندي آهي. جيڪڏهن ڪنهن کي اها خبر پنجي ويندي آهي ته ڪنهن محبت جي ماريل جوڙي انهيءَ قانون جي تعميل ڪرڻ کان غفلت ڪئي آهي، ته پوءِ اهو اڏورو ڳوٺ اتي جو اتي ڇڏي ڏئو ويندو آهي ۽ وري ڪو ٻيو نئون پٽ ڪوليو ويندو آهي. هو سمجهنداً آهن ته پاڪائيءَ

يا رکڻ ڪري، نئون گوٺ، جيڪو وڏندڙ ويڇهندڙ حالت ۾ هوندو، تنو ناس ٿي ويندو، سردار ڪمزور ۽ لاغر ٿي ويندو ۽ شايد مري ويندو، ۽ اها عورت وري ڪڏهن به هار ڪونہ چٽيندي، ڪوچين چائنا جا "چام" رهاڪو جڏهن به ڪٻتي ۽ آبادي ۽ جي خاطر درياه جي ڪناري تي نئون بند تعمير ڪندا آهن، يا پراڻي جي مرمت ڪندا آهن، تڏهن انهن جي سردار کي، جيڪو انهي قرباني ڏيندو آهي ۽ انهن جي ديوتائن کان حفاظت لاءِ دعا ٻڌندو آهي، انهيءَ سڄي عرصي تائين، جيسين بند نهي راس ٿي، هڪ ڪنواريءَ ڇوڪريءَ ۽ مڪمل تنهائيءَ ۾ گذارڻو پوندو آهي، هو ڪنهن به ٻاهرين ڪارروائيءَ ۾ دلچسپي ڪانہ وٺندو آهي ۽ انهيءَ دوران ۾ ڪيس ڏاڍي پرهيز ڪرڻي پوندي آهي، جو تہ منڊيس ساڻهو، ائين سمجهندا آهن تہ سردار جي ٻاڪائيءَ ۾ رخني پوڻ ساڻ بند ۾ رخنو پهچي ويندو. ظاهر آهي تہ هن حالت ۾ به جنهن ميل ميلاپ کان پرهيز ڪرڻ جي ذريعي سردار جي جسماني قوت کي محفوظ رکڻ جو مقصد نظر نہ ٿو اچي، جو تہ هو بند ٺاهڻ جي ڪم جي تڪميل لاءِ پاڻ تہ ڪجهہ به نہ ٿو ڪري ۽ پنهنجي هم قوم وارن سان ڪم ۾ ڪا همراهي به ڪانہ ٿو ڪري.

جيڪڏهن شڪاري ۽ ماهيگير شڪار ڪرڻ يا مڇين مارڻ کان اڳ ۽ ان جي دوران ۾ وهم يا ڊپ کان ڪن پرهيزن ۽ پابندين تي عمل ڪن ٿا، جيئن اسين مٿي ڏسي آيا آهيون، تہ هو جانورن کي مارڻ ۽ مڇين وغيره کي ڪائڻ کان پوءِ، انهن ماهيگيرن ۽ شڪارين تي جيڪي بندشون عائد ٿيل آهن، تن جي متعلق ٿهيل قانون ۾ اهڙائي يا انهن کان به زياده سخت هوندا، جي شڪار کان اڳ انهن سان لاڳو ٿين ٿا، جو تہ هو وري انهن شڪار ٿيل جانورن ۽ قاتل مڇين جي غضبناڪ روحن جو ڊپ مٿن طاري ٿي وڃي ٿو. جيڪڏهن ائين ٿيڻ ۾ شڪار کان اڳ جيڪي ڪاڏي پيتي، ڪپڙا پائڻ، اٽڻ ويهڻ متعلق پابندين عائد ٿيل آهن، سي فقط هن ارادي سان لاڳو ڪيل

آهن ته جيئن قبيلي جا مرد پنهنجي ڪم ڪار ڪرڻ لاءِ طاقتور ۽ تندرست رهن، ته ان صورت ۾ انهن ساڳين پابندين تي جانورن کي ذبح ڪرڻ ۽ ڇڻن کي کائڻ وڃن کان پوءِ به عمل پيرا رهن يا انهن کان به زياده سخت رسمن جو ادا ڪرڻ فضول ۽ بي معني ۽ اجايو نظر اچي ٿو. اڳتي هلي اسين ڏيکارينداسون ته شڪاري ۽ ماهيگير پنهنجي مطلب حاصل ڪرڻ کان پوءِ به اڳ کان به زياده سخت ۽ تڪليف ده پابندين ۾ مبتلا رهي ٿو. ان ڪري انهن پابندين کي ڪنهن معقوليت جي بنياد تي سمجهائڻ جو خيال بلڪل بيسود معلوم ٿئي ٿو. مطلب ته انهن کي وهم جي بنيادي نظريي جي ذريعي سمجهائڻ جو واحد رستو ئي اسان جي سامهون باقي وڃي موجود رهي ٿو.

بيرنگ اسٽريٽ جي علاقن ۾ رهندڙ ايسڪيمو قبيلن وارا "شڪار ۾ مئل جانورن جي جسمن کي ڏاڍي احترام سان ڏسندا آهن ۽ خاص طرح انهيءَ شڪاريءَ کي، جنهن جي تير يا گولي سان اهو جانور مئو هوندو. انهيءَ ڪالهه جو ڏاڍو خيال رکندو هوندو آهي ته ڪنهن طريقي سان ان جي روح کي غصو نه لڳي. مثان هو انهيءَ شڪاريءَ ۽ سندس قبيلي وارن جي مٿان ڪا آفت يا ڪن حالتن ۾ موت نازل ڪري." اهڙيءَ طرح "آنالڪ" قبيلي جو ايسڪيمو شڪاري، جنهن سفيد ويل مڇيءَ جي شڪار ۾ حصو ورتو هوندو آهي، يا ان کي جارنان ٻاهر ڪڍڻ ۾ مدد ڪرائي هوندي آهي، تنهن کي ڇڻن ڏينهن تائين ڪنهن به ڪم ڪرڻ جي اجازت ڪانه هوندي آهي. جو ته ايترن ڏينهن تائين انهيءَ مڇيءَ جو روح ان جي جسم سان ڳڏ ڇهڻيل سمجهيو ويندو آهي. ساڳئي وقت ڪوٺ ۾ ڪنهن به ماڻهوءَ کي ڪا به تيز ڌار يا نوڪ واري چيز استعمال ڪرڻ نه ڏني ويندي آهي ته مٿان ڪنهن جي هٿان انهيءَ رلندڙ روح کي ڪو زخم رهجي وڃي. جو ته اهو روح انهيءَ عرصي تائين پنهنجي ڇڏيل جسم جي ڀرسان ڪوٺ ۾ مصروف رهندو آهي. ڪنهن کي به وڏي واڪي سان ڪالهائڻ جي اجازت

ڪانءِ هوندي آهي ته متان اهو پوت ڊڄي وڃي، يا پنهنجي بيعزتيءَ سمجهي. ڪوبه ماڻهو جيڪو 'ويل' مڇيءَ کي لوه جي ڪهاڑيءَ سان وڍيندو سو پڪ سري ويندو. درحقيقت انهن ڏينهن ۽ سڄي ڳوٺ ۾ ڪنهن کي به لوه جي اوزار استعمال ڪرڻ جي اجازت ڪانءِ هوندي آهي.

اهي ايسڪيمو هر سال ڊسمبر جي مهيني ۾ هڪ وڏو ميلو ڪندا آهن ۽ انهيءَ ڏينهن تي هو سڀني آهڙين مڇين ۽ ٻري ۽ بحري جانورن، جهڙوڪ سيل، ويل، والرس ۽ سفيد رڇ جا پيتا ڳوٺ جي 'اسيمبلي هال' ۾ ڪٺي ايندا آهن، جن کي هنن سال جي دوران ۾ شڪار ڪري ماريو هوندو آهي. اهي پيتا اتي ڪيترن ڏينهن تائين رکيا ويندا آهن، ۽ جيستائين اهي اتي رکيل هوندا آهن، تيستائين اهي شڪاري پنهنجي زالن سان گڏ واسطو ڪونہ رکندا آهن، چو ته هو چوندا آهن ته جيڪڏهن هو زالن سان سمهندا ته انهن جانورن جا روح پنهنجي بيعزتي سمجهندا ۽ دوباره وٽن ڪونہ ايندا. ساڳئي نموني سان الاسڪا جي "ايليوٽ" قبيلي وارن سان جيڪڏهن ڪو ايسڪيمو ويل مڇيءَ کي 'دم' ٽيل نيزي' سان هڪ ڏڪ هڻندو آهي، ته هو ان کي دوباره ان سان يا ٻئي ڪنهن نيزي سان انهيءَ موقعي تي ٻيو ڏڪ نہ هڻندو آهي، ۽ خاموشيءَ سان ڳوٺ موٽي ايندو آهي، جتي هو هڪ اڪيليءَ جهونڙيءَ ۾ اڪيو رهندو آهي، جا خاص انهيءَ مطلب لاءِ اڏيل هوندي آهي، ۽ ٽن ڏينهن تائين نہ ڪجهہ ڪائيندو پيئندو آهي ۽ نہ ڪنهن عورت ڏانهن نهاريندو آهي. انهن ٽن ڏينهن جي عرصي ۾ هو ڪڏهن ڪڏهن زخميل 'ويل' وانگر آواز ڪندو آهي، ته جڏهن اها ڪناري ڇڏي وچ سمنڊ ۾ نہ هلي وڃي، ڇوٽين ڏينهن، هو باهر نڪري سمنڊ ۾ غسل ڪندو آهي، ۽ سمنڊ جي پاڻيءَ کي هٿن سان ڏڪ هڻندو ۽ تيز آواز سان رڙيون ڪندو آهي. پوءِ هڪڙي سائيءَ کي ساڻ وٺي هو ڪناري جي انهيءَ حصي ڏانهن ويندو آهي، جتي هن کي انهيءَ 'ويل' جي

سان جو گمان هوندو آهي. جيڪڏهن اها سري ويئي هوندي آهي، تہ هو هڪدم ان جو اهو ٽڪر وڏي اچلائي چڏيندو آهي، جتي ان کي دم ٽيل نيزي سان زخمي ڪيو هوندائين. پر جيڪڏهن هوءَ مٽل نہ ملندي اٿس، تہ پوءِ هو وري واپس گهر موٽي ايندو آهي ۽ تيستائين سمنڊ ۾ غسل ڪندو ۽ واکا ڪندو رهندو آهي، جيستائين هو سمجهندو آهي تہ 'ويل' مري ويئي هوندي. هن حالت ۾ شڪاري، جو زخميل 'ويل' جو نقل ڪري ٿو، ان سان معلوم ٿئي ٿو تہ هو هر آهنگ جادوءَ جي هڪجهڙائيءَ جي اصول مطابق، ان کي سچ پچ مارڻ گهري ٿو. وري قطبي اڇي رڇ جو پوت ۽ ان حالت ۾ پنهنجي بيعزتي سمجهندو آهي، جڏهن هن جي متعلق جيڪي پابنديون مقرر ٽيل آهن، تن تي عمل نہ ٿيندو آهي. انهن ماڻهن جو هي اعتقاد آهي تہ رڇ جو پوت ٿن ڏينهن تائين انهيءَ جاءَ تي ترسندو آهي، جتي هن پنهنجي خاڪي جسم کي الوداع ڪئي هوندي، ۽ انهن ڏينهن تائين ايسڪيمو ان جي متعلق عائد ٽيل پابندين جي قانونن تي تمام سختيءَ سان ڪاربند رهندا آهن، چو تہ هو سمجهندا آهن تہ خلاف ورزي ڪرڻ واري کي، انهيءَ حالت ۾، بين بحري جانورن جي بيعزتيءَ جي مقابلي ۾، زياده جلد سزا ملندي آهي.

جڏهن ڪايان قبيلي وارا شينهن مارينداآهن، تڏهن هو پنهنجي روح جي سلامتيءَ لاءِ ڏاڍا پريشان ٿيندا آهن، چو تہ هنن جو اهو خيال آهي تہ شينهن جو روح سندن روح کان زياده طاقتور ٿيندو آهي، ان ڪري هو مٽل شينهن جي لاش تان اٺ دفعا هيڏانهن هوڏانهن ايندا ويندا آهن ۽ هيئن چوندا آهن تہ "اي شينهن! تنهنجو روح منهنجي روح هيٺان!" گهر موٽڻ کان پوءِ، هو پاڻ کي، پنهنجن ڪتن کي ۽ هٿيارن کي پڪين جو رت ٽڪيندا آهن، تہ جيئن سندن روح پڄي نہ وڃن، چو تہ هو پاڻ پڪين جي گوشت جا شوقين هوندا آهن، ان ڪري سمجهندا آهن تہ انهن جا روح ۽ ان گوشت تي راضي ٿي ويٺا رهندا. ان کان پوءِ اٽن

ڏينهن تائين سانده رات ڏينهن پاڻيءَ ۾ غسل ڪرڻ کان پوءِ ئي ٻئي شڪار تي ويندا آهن. هاڻينڪالت قبيلي وارن شيدين مان جڏهن ڪوشينهن، چيتي، هاڻيءَ يا هڪ-سڪي کي ماريندو آهي، تڏهن ان کي وڏو پهلوان سمجهندا آهن، پر انهيءَ ڪارنامي ڪرڻ کان پوءِ انهيءَ پهلوان کي ڏينهن تائين بلڪل بيڪار ۽ سست ٿي گهر ۾ رهڻو پوندو آهي، ۽ انهيءَ عرصي ۾ هو زال سان نه گهالهائيندو آهي. هن جي زال به ڏينهن تائين سادي ڪاڏي تي گذر ڪندي آهي ۽ بنهه ايترو ڪائيندي آهي جيترو هن جي جيئري رهڻ لاءِ بلڪل ضروري هوندو آهي. ساڳئي نموني سان ليپلئنڈ جا ماڻهو رڇ جي شڪار کي عزت ۽ شان جو عروج سمجهندا آهن، چو ته هو ان کي جانورن جو بادشاه سمجهندا آهن، پر تنهن هوندي به جيڪي به ماڻهو رڇ کي ڪهڻ ۾ حصو ونڊندا آهن، تن کي ناپاڪ ۽ پليد سمجهيو ويندو آهي، ۽ کين ڏينهن تائين هڪ جدا جهوپڙيءَ يا تنبوءَ ۾ گذارڻو پوندو آهي، جو خاص انهيءَ مطلب لاءِ ڪڙو ڪيو ويندو آهي. اتي رهي، هو رڇ کي ويڙي پچائيندا آهن. جيڪو قاڙهو انهيءَ بي-ڦيٽيءَ گاڏيءَ کي چڪي ايندو آهي، جنهن تي مئل رڇ کي رکي کڻي ايندا آهن، ان تي هڪ سال تائين ڪا به عورت سواري ڪانه ڪري سگهندي آهي. ڪن روايتن مطابق انهيءَ قاڙهي کي هڪ سال تائين کوڙ گاڏيءَ ۾ جوڙي نه سگهندو آهي. تنبوءَ يا جهوپڙيءَ ۾ داخل ٿيڻ کان اڳ، جنهن ۾ هو تنهائيءَ ۾ گذارينداآهن، هو اهي ڪپڙا لاهيندا آهن، جن سان هن رڇ کي ماريو هوندو آهي، ۽ زالون پنهنجن مڙسن جي منهن ۾ هڪ خاص قسم جي چوڻن جو ڪاڙهو پاڻي وات سان ٿوڪاريءَ هٽنديون آهن. تنبوءَ ۾ گهڙڻ وقت هو اڳيئين طرف وارو دروازو استعمال نه ڪندا آهن، پر پٺئين پاسي کان اندر ويندا آهن. جڏهن رڇ جو گوشت پچي تيار ٿي ويندو آهي، تڏهن ٻن ماڻهن جي هڏن انهيءَ جو ڪجهه حصو زالن ڏانهن موڪليو ويندو آهي، جي انهيءَ عرصي ۾ انهيءَ تنبوءَ ڏانهن نه

نهارينديون آهن، جيستائين گوشت پچندو رهندو آهي. جيڪي مرد زالن ڏانهن گوشت ڪٽي ويندا آهن، سي اهو ٻهانو ڪندا آهن ته هو غير ملڪي ماڻهو آهن، جي ڏورانهين ملڪ مان سوڪڙيون ڪٽي آيا آهن. اهو گوشت جيڪو زالن ڏانهن موڪليو ويندو آهي، سو تنبوءَ جي اڳ واري دروازي مان باهر ٽيلهيو ويندو آهي. جڏهن پرهيز جا ٽي ڏينهن پورا ٿي ويندا آهن ۽ مردن کي پنهنجين زالن ڏانهن وڃڻ جي اجازت ملي ويندي آهي، تڏهن اهي باهر وڃن ڪان اڳ، انهيءَ زنجير کي هٿن سان پڪڑي، جنهن ۾ رڌڻ جون وڏيون ڪنيون باه جي ڀڄ جي چوگرد لڪندڙيون رهنديون آهن، سيئي چٽا هڪٻئي جي ٻڌيان باه جي چوگرد ڦرندا آهن، انهيءَ طريقي سان هو پاڻ کي پاڪ ڪندا آهن. جنهن کان پوءِ هو تنبوءَ جي اڳئين دروازي مان لنگهي باهر وڃي پنهنجين زالن سان ملندا آهن. پر ٽولي جي سردار کي اڃا وڌيڪ ٽن ڏينهن تائين پنهنجيءَ زال سان سمهڻ جي منع هوندي آهي.

ڪيفر قبيلي جا حبشي وري انهيءَ ازدها کان ڊڄندا آهن، جيڪا جاندار چيز کي پڪڑي، زور سان نچوڙي، ساه ڪڍي، کائيندي آهي. ڪن خاص وهمن کان ڊڄي هو ان کي مارڻ کان ڏاڍو ٿهندا آهن. اڳي ته جيڪڏهن کو ماڻهو ان کي پنهنجي بچاءَ ۽ يا ڀئي ڪنهن نموني سان اتفاق سان ئي ماري وجهندو هو، ته پوءِ ان بدبخت کي ڪيترن هفتن تائين وهندڙ پاڻيءَ ۽ سچو ڏينهن ڌڻيءَ ۾ ترٽو پوندو هو. اهڙي ماڻهوءَ جي ڪوٽ ۽ تيستائين کو به جانور ذبح نه ڪيو ويندو هو، جيستائين هو انهيءَ قسم جي توبهه تائين نه ڪندو هو. ازدها جو ڏينگو، ان کان پوءِ ڪوٽ جي واڙي جي پرسان ڪڏ ۾ دفن ڪيو ويندو هو، جنهن کان پوءِ هڪ سردار جي لاش وانگر، ان کي انهيءَ جاءِ تي وڏيڪ کوهه هٿ کوڻ لائيندو هو، ان کان پوءِ ماڻهوءَ جي ماتم واري عرصي وانگر انهيءَ توبهه تائينءَ واري عرصي کي به ختم سمجهيو ويندو هو. مدراس ۾ ڪاري کاريهر کي مارڻ ڏاڍو گناهه سمجهيو ويندو آهي.

جڏهن به ڪو ماڻهو ڪاريهر کي اتفاق سان ماري وجهندو آهي، تہ سڀ ماڻهو ملي، ان جي جسم کي شمشان پوسيءَ ۽ وڃي اهڙي نموني سان ساڙيندا آهن، جهڙي نموني سان ماڻهوءَ جي لاش کي ساڙيو ويندو آهي. نانگ کي مارينڊڙ پاڻ کي ٽن ڏينهن تائين ناپاڪ سمجهندو آهي. ٻئي ڏينهن تي انهيءَ جاءَ تي کير هاريو ويندو آهي، جنهن تي نانگ کي ساڙيو ويو هو. ٽئين ڏينهن تي اهو بدبخت انسان گناهگار آجو سمجهيو ويندو آهي.

اهڙيءَ طرح، جن جانورن کي آزاد چڏيو ويندو آهي، انهن کي نہ ماريو ويندو آهي، اهي پاڪ سمجهيا ويندا آهن، ۽ سندن حياتيءَ کي ڪوبہ ضرر ڪونہ پهچايو ويندو آهي، — ۽ انهيءَ صرف هڪ وهم ماتحت ڪيو ويندوآهي. سندن "ظالم ۽ ناپاڪ" مارينڊڙ سان جيڪا روش اختيار ڪئي ويندي آهي، اها بلڪل ساڳي هوندي آهي جهڙي هڪ شڪاريءَ ۽ مهاڻي سان اختيار ڪئي ويندي آهي، جي پٽ قوت لاءِ جانورن ۽ مڇين کي ماريندا آهن. ان ڪري جن خيالن ۽ نظرين جي بنا تي بنهي حالتن ۾ جيڪي رسمون مقرر ڪيون ويئون آهن، سي بنيادي طور هڪ ئي نوعيت جا آهن. جيڪڏهن اسان جو خيال صحيح آهي، تہ پوءِ انهيءَ تو معلوم ٿئي تہ اهي نظريا انهيءَ عزت ۽ ڏپ جي احساسن جي بنيادن تي ٻڌل آهن، جي هڪ وحشي مختلف جانورن جي دهشت، يي انتها قوت، جسامت، يا سندن ڪارگر هٿ جي سبب ڪري پنهنجي دل ۾ محسوس ڪري ٿو، ۽ ساڳئي وقت هو سندن روحن جي انتقاسي جذبات کان ڊڄي ٿو. اسان جي انهيءَ نظريي کي "انسام" جي مهاڻن جي انهيءَ روش مان تقويت حاصل ٿئي ٿي، جا هو ڪنهن اهڙي موقعي تي اختيار ڪندا آهن، جڏهن ڪا مئل ويل مڇي سندن ملڪ جي ڪناري سان اچي لڳندي آهي. اهي مهاڻا ويل جي ان ڪري پوڄا ڪندا آهن، جو هوءَ سندن زندگيءَ کي محفوظ رکڻ لاءِ انيڪ طريقن سان مفيد ۽ ڪارائتي ثابت ٿئي ٿي. انهيءَ علائقي ۾ گهٽو ڪري هر ڳوٺ جي ٻاهرئين (مندر) ۾ ويل جا

ٿورا گهٽا هڏا رکيل هوندا آهن، جي کن حالتن ۾ اصلي هوندا آهن، تہ کن حالتن ۾ نقلي به هوندا آهن، ۽ انهي حالتن ۾ انهن کي "ويل" جا هڏا سمجهي، انهن جي پوڄا ڪئي ويندي آهي. جڏهن به مئل "ويل" اتي اچي وارد ٿيندي آهي، تڏهن اتان جا ماڻهو ان کي ڏاڍي شان سان دفن ڪندا آهن. جنهن ماڻهوءَ ان جي ڏينگي کي سڀني کان اڳ ۾ ايندو ڏٺو هوندو، سو ماتم ڪندڙن جو اڳوان ٿيندو آهي، اهڙيءَ طرح جو جڏهن تہ سندس گهر ۾ فوتي ٿي هوندي آهي. پنهنجي ملڪ جي رسم رواج مطابق، هو ماتم جو لباس پائيندو آهي ـ ڪکن جو ٿوپلو، ڏگهن پانهن وارو اڇو ڪرتو، جنهن جون پانهون آٻيون ٿيل هونديون آهن ۽ ٻيو سڀ سازوسامان، جيڪو هڪ ماتم ڪندڙ لاءِ پائڻ ضروري هوندو آهي. مرڻ واري جي ويجهي ۽ ويجهي عزيز هڻڻ جي حيثيت ۾ هو ماتم جي سيڻي رسمن تي هڪ وڏي جي حيثيت ۾ شامل ٿيندو آهي. خوشبودار تيل ۽ ڏوپ ٻاريو ويندو آهي، سون ۽ چانديءَ جا ورق اڇلايا ويندا آهن ۽ ڦٽاڪا ساڙيا ويندا آهن. جڏهن ويل جي جسم تان گوشت لاهي، ان جي چربيءَ مان تيل ڪڍيو ويندو آهي، تڏهن ان جي هڏن جي پوڄري کي ڏاڍيءَ سنجيدگيءَ سان ريتيءَ ۾ دفن ڪيو ويندو آهي. بعد ۾ هڪ عاوضي چت اڏي ويندي آهي، جنهن جي هيٺان قربانيون ڪيون ويندیون آهن. گهٽو ڪري دفن ٿيڻ کان ٿوروئي وقت پوءِ مئل 'ويل' جو روح ڪنهن نہ ڪنهن ڪوٽ جي ماڻهوءَ ۾ گهڙي ويندو آهي، جو پنهنجي زبان سان اعلان ڪندو آهي تہ 'ويل' نر هو يا مادي هئي.

باب ايڪيهون

جهل يا روڪ ـ شين جي حالت ؛

۱ـ **جهل يا روڪ جي معني:** چنانچ، وحشي معاشري ؛ مقدس بادشاه، سردار ۽ پوڄاري رسوماتي پاڪائيءَ جي جن قاعدن ۽ دستورن تي عمل ڪن ٿا، سي ڪيترين حالتن ؛ انهن دستورن ۽ قاعدن سان بلڪل ٿهڪي اچن ٿا، جن جي ڪري هيروي خونخوار جنگي جوان، ماتمي، ويم واريون عورتون، بلوغت کي پهتل ڇوڪريون، شڪاري ۽ ماهيگير وغيره ڪن ٿا. اسان جي نظرن ؛ مختلف طبقن جا اهي ماڻهو پنهنجي پنهنجي نوعيت ۽ شخصيت ؛ هڪٻئي کان بلڪل علحده آهن، ڪن کي اسين پاڪ ٿا سمجهون ۽ ٻين کي شايد پليد ٿا سڏيون. پر هڪ وحشي انهن جي درميان ڪو به اهڙو اخلاقياتي فرق ڪونه ٿو ڪري، هن جي دماغ ؛ اڃا تائين پاڪائيءَ ۽ پليديءَ جي نظرين ؛ ڪو به امتياز ڪونه آيو آهي. انهن سڀني ماڻهن جي متعلق هُن جي سامهون هڪ ئي ڳالهه آهي: ۽ اها هيءَ ته هو ڏاڍا خطرناڪ آهن ۽ ساڳئي وقت پاڻ به وڏي خطري ؛ گهيريل رهن ٿا، ۽ جنهن خطري ؛ اهي پاڻ قائل آهن ۽ جنهن ؛ اهي ٻين کي به قائمائين ٿا، سو هڪ قسم جو روحاني يا جبلتي خطرو آهي، جنهنکري اهو هڪ خيالي خطرو آهي. پر اهو خطرو، بهرحال، خيالي هجڻ جي باوجود ڪو گهٽ حقيقي ڪونهي، خيال به ماڻهوءَ مٿان اهڙي ئي يقيني طريقي سان عمل ڪري ٿو، جهڙو زمين جي ڪشش ثقل ان کي متاثر ڪري ٿي، ۽ ممڪن آهي ته جيئن شوري جو تيزاب ڪيس پڪ ئي پڪ ماري وجهندو، تيئن ڪن حالتن ؛ محض خيال به ڪيس ماري وجهي. انهن پابندين ۽ بندشن جو مقصد، جي اهڙن ماڻهن تي عائد ڪيون

وچن ٿيون، هيءَ آهي تہ ڪين ٻاڦي ٻيءَ دنيا کان پري رکيو وڃي، تہ جيئن اهو خطرناڪ روحاني ضرر خود ڪين نہ نہ پهچي ۽ وڃائن نڪري ٻين ڏانهن نہ ڦهلجي نہ وڃي. اهي بندشون هڪ قسر جا برقي بند آهن، جن جي ذريعي خود ڪين ٽوڙي ٻين ماڻهن کي ان غير معمولي طاقت جي ضرر ناڪ اثر کان، جنهن سان هو پريل رهن ٿا، محفوظ رکيو وڃي ٿو، چوتهن بيروني دنيا سان ڪنهن بي ضابطہ نموني لهہ وچڑ ۾ اچڻ کري اچڻي صورتحال جي پيدا ٿيڻ جو لازمي طور امڪان رهي ٿو.

پابندين جي انهن عام اصولن متعلق جيکي مثال مٿي ڏيئي آيا آهيون، تن ۾ اسين هتي ڪن ٻين نہ اهڙن مثالن جو اضافو ڪرڻ چاهيون ٿا، جن جو واسطو زيادهتر انهن شين ۽ لفظن سان آهي، جن جي استعمال تي بندش پيل آهي، جو تہ هڪ وحشيءَ جي خيال مطابق، ماڻهن وانگر شين ۽ لفظن ۾ نہ ٿوري يا گهٽي عرصي لاءِ اهو برقي اثر موجود ٿي سگهي ٿو، جنهن جي نتيجي ۾ انهن جي استعمال تي عارضي يا مستقل طور بندش وجهڻ لازمي آهي. اسين اهڙا مزيد مثال انهن مقدس بادشاهن، سردارن ۽ پوجارين متعلق چونڊيندا سون، جي رواجي ماڻهن کان بندش جي زياده مضبوط ديوار ۾ گهيريل ۽ مقيّد رهن ٿا. هن باب ۾ اسين رکو روڪ پيل يا ممنوع شين جو ذڪر ڪنداسون، ۽ باقي روڪ پيل يا ممنوع لفظن جو ذڪر ايندڙ باب ۾ بيان ڪنداسون.

۲ـ **لوڪ جي استعمال تي بندش:** سڀ کان اول هن ڳالهہ جو ذڪر ڪرڻ ضروري آهي تہ بادشاه جي وجود جي بي انداز تقدس سبب لازمي طور هيءَ فرض عائد ٿئي ٿو تہ ان جي جسم کي هٿ نہ لاتو وڃي. چنانچہ اسپارٽا جي بادشاه کي ڇهڻ هڪ نهايت سنگين ڏوه شمار ڪيو ويندو هو، ٽاهٽيءَ جي ڪنهن نہ بادشاه يا راڻيءَ کي هٿ لائڻ جي سخت منع هوندي هئي، سيام جي بادشاه کي هٿ لائڻ واري کي ۽ تان آهو ڪٽڻو پوندو آهي. ڪئمبوڊيا جي بادشاه کي ڪنهن نہ صورت ۾، سواءِ سندس خاص

حڪم جي، ڪوبہ هٿ لائي ڪونہ سگهندو آهي. جون ٿا تہ سنہ ۱۸۷۴ع ع هڪ دفعي اهو بادشاه گاڏيءَ تي سواري ڪندي ڪري پيو، ۽ گهٽي وقت تائين پٽ ع بيهوش پيو هو، پر سندس خدمتگارن، وزيرن ۽ درٻارين مان ڪنهن کي بہ هن کي هٿ لائڻ جي همت ڪانہ ٿي. آخرڪار ڪافي وقت کان پوءِ هڪ يورپين اتان اچي لنگهيو، جنهن بادشاه کي ڪٽي سندس محلات ع وڃي پهچايو. اڳئين زماني ع ڪوبہ ماڻهو ڪوريا جي بادشاه کي هٿ ڪونہ لائي سگهندو هو. جڏهن بہ هو پاڻ پنهنجي رعايا منجهان ڪنهن کي هٿ لائيندو هو، تڏهن ان ماڻهوءَ جي جسر جو اهو حصو پاڪ سمجهيو ويندو هو ۽ هن کي سڄيءَ عمر تائين انهيءَ جاءَ تي تيز گاڙهي رنگ جو ريشمي ٽوڙهو پڏي پنهنجي شان ۽ انهيءَ اعزاز جو اعلان ڪرڻو پوندو هو. بادشاه جي جسر کي ڪنهن بہ حالت ع لوه جو ڪو ٽڪر لڳڻ نہ ڏيندا هئا. سنہ ۱۸۰۰ع ع ٽينگ-ٽسانگ-ٽائي-اونانگ بادشاه کي پٽيءَ جي ڪندي ع ڪيڙ نڪري پيو، پر ڪنهن بہ جراح سندس جسر تي نشتر استعمال ڪرڻ جي همت ڪانہ ڪئي، جا شايد بادشاه جي حياتي بچائي وڃهي ها. جون ٿا تہ هڪڙي بادشاه کي چپ ع هڪ خطرناڪ ڦڙڪي نڪري پيئي، جا ڦاٽڻ کان جواب ڏيڻ بيٺي، معاملو نهايت سنگين ٿي پيو ۽ ڪنهن کي بہ اهڙي واٽ نہ سمجهي آئي، جنهن سان بادشاه کي ايتريءَ تڪليف کان بچائڻ جو ڪو جتن ڪيو وڃي. آخرڪار گهڻي سوچ ويچار بعد درباري جراح ڊوڙي وڃي هڪڙي مسخري کي وٺي آيو، جنهن بادشاه کي ايترو تہ ڪلايو، جو نيٺ ڦڙڪي ڦاٽي پيئي. رومن پادرين کي پنهنجي مٿي يا ڏاڙهيءَ جا وار لوه جي ڪينچيءَ سان ڪترائڻ جي اجازت ڪانہ هئي، هو فقط ڪنجهي مان ٽهيل پاڪي يا ڪنڍچي استعمال ڪري سگهندا هئا. روم ع آروال برادرس جي مقدس آستاني ع، جڏهن بہ ڪو سنگتراشيءَ جي ڪم ڪرڻ لاءِ لوه جا اوزار اندر ڪٽي ويندو هو، تڏهن سندس اندر گهڙڻ کان اڳ هڪ

ريءَ يا سوئر جي قرباني ڪرڻي پوندي هئي، ۽ جڏهن اهو ڪم آخرين طرح ختم ٿي ويندو هو، تڏهن وري ٻ اها ساڳي قرباني ڏيڻي پوندي هئي. يوناني مڙهين ۽ مندرن ۾ ٻ اندر لوه کڻي وڃڻ جي عام طرح سخت ممانعت هوندي هئي. ڪريٽ جي بيت ۾ "مينيڊيمس" کي جيڪي قربانيون ڏنيون ويندڙيون هيون، تن ۾ ٻ لوه کي ڪتب ڪونہ آندو ويندو هو، چو ته روايت مطابق مينيڊيمس کي ٽروجن لوڪن جنگ ۾ لوه جي هٿيار سان ئي قتل ڪيو هو. پليٽائي جي سردار کي لوه کي هٿ لائڻ جي اجازت ڪانہ هوندي هئي، ۽ هر سال پليٽائيءَ جي ميدان ۾ ٿيندڙ جنگ ۾ جڏڪا شهيد ٿيا هئا، هو ڏڪي جي قرباني ڪرڻ لاءِ ويندو هو، ۽ ان لاءِ ڪيس تلوار سان ڪٽي وڃڻ جي اجازت هوندي هئي. اڄ تائين ڪاڪينائٽ حبشي قبيلي جو پادري لوه جو چاقون ڪم ۾ ڪونہ آڻيندو آهي، ۽ قرباني يا ڪنهن چوڪري جي طهر ڪرڻ لاءِ هو شيشي جو تيز ٽڪر ئي استعمال ڪندو آهي. ڏکڻ اولهه آفريڪا جي وامبو قبيلي وارن ۾ چوڪرن جو طهر تيز پٿر جي 'چاقونءَ' سان ڪيو ويندو آهي. جيڪڏهن اهو پٿر ان وقت دستياب ڪونہ ٿي سگهندو آهي، تہ پوءِ لاچار لوه جي چاقونءَ سان طهر ڪندا آهن، ۽ انهيءَ چاقونءَ کي پوءِ زمين ۾ دفن ڪيو ويندو آهي. اتر آمريڪا جي ايروزونا علائقي جا سوڪي قبيلي وارا جيتوڻيڪ هن وقت پٿر جا اوزار استعمال نٿا ڪن، ان جي باوجود رسوماتي موقعن تي ڪين اڄ تائين پٿر جا چاقون ۽ ٻيا اوزار استعمال ڪرڻا پوندا آهن. 'پائني' قبيلي وارن جيتوڻيڪ پٿر جي منهن وارا تير شڪار لاءِ يا دشمنن سان جنگ جي موقعي تي استعمال ڪرڻ ڇڏي ڏنا هئا، تڏهن ٻ هنن اهي هٿيار قرباني جي موقعي تي استعمال ڪرڻ لاءِ وري ٻ ٻاڻ وٽ باقي رکي ڇڏيا هئا. يهودين يروشلم واري مندر جي تعمير ۾ لوه جو ڪوبہ اوزار استعمال ڪونہ ڪيو هو. روم واري قديم ڪاٺ جي پل، جنهن کي مقدس سمجهيو ويندو هو، لوه يا ڪنجهي جي استعمال ڪرڻ بغير ٺاهي ويئي هئي ۽

ان جي مرمت ۾ ڪو ڏاتو استعمال ڪرڻو ڪونہ هو. سائزيڪس يونٽ جيڪو ڪائونسل چيمبر ٺهيل هو، سو سڄو ڪاٺ جو ٺهيل هو، ۽ ان ۾ لوهه جا ڪي به ڪوڪا يا ڪيلا استعمال ڪيل نہ هئا، ۽ ان جا شهتير اهڙي نموني سان رکيل هئا، جو انهن کي هرقت مرضيءَ مطابق آسان لاهي وري ساڳئي هنڌ متي رکي سگهبو هو.

لوهه جي استعمال تي اها روڪ شايد تاريخ جي انهيءَ اوائلي دور جي نشاني آهي، جڏهن لوهه جي نئين نئين ايجاد ٿي هوندي، دنيا لاءِ اهو ڏاتو ان وقت هڪ نئين ۽ عجيب چيز هئي، جنهن ڪري ان کي هرڪو شڪ، ڊپ ۽ نفرت جي نگاه سان ڏسندو هو. ڇو ته هر نئين چيز هڪ وحشيءَ جي دل ۾ ڊپ ۽ حيرت پيدا ڪرڻ واري چيز هوندي آهي. بورنيو ۾ تحقيقات ڪندڙ هڪ شخص لکي ٿو ته: "دونس قبيلي وارن ۾ هيءَ هڪ عجيب رسم آهي ته اهي هر شيءِ - چڱيءَ يا بريءَ، سعد يا نحس - کي انهيءَ چيز سان واسطو ڪندا آهن، جا نئين سر انهن جي ملڪ ۾ ايندي آهي. مثال طور هيءَ جيڪا گن ڏينهن کان ولي گرم هوا شروع ٿي آهي، تنهن جو سبب اهي منهنجي موجودگيءَ کي سمجهي رهيا آهن." سال ۱۸۸۶-۱۸۸۷ع جي سياري ۾ نڪوبار ٻيٽن ۾ غير معمولي بارش پوڻ شروع ٿي هئي، جنهن جهڙي گهڻن سالن کان ولي کانہ ٿيئي هئي. اتان جا وحشي انهيءَ شامت کي انهن انگريزن جي موجودگيءَ جي نتيجي ۾ آيل سمجهي رهيا هئا، جي انهن ڏينهن ۾ انهن ٻيٽن ۾ سروي جو ڪم ڪري رهيا هئا. سندن خيال هو ته سرڪي پارٽيءَ وارن آتي جيڪي عجيب و غريب اوزار نصب ڪيا هئا، تن تي مقامي ديوتائن کي ڪاوڙ لڳي هئي، ڇو ته انهن جي آستانن تي هنن بيجا مداخلت ڪئي هئي، جنهنڪري ظاهر هو ته ديوتا انهن جاين کي دوباره استعمال ڪرڻ کان نفرت ڪري رهيا هئا. پوءِ انهن وحشين مان ڪن پنهنجن ديوتائن جي غصي ڏي ڪرڻ لاءِ سوئرن جون خوب قربانيون پيش ڪيون هيون. سترهين صدي عيسويءَ ۾ ايسٽونيا ۾ بوسمون هڪٻي پٽيان ڏاڍيون خراب

ٿيون، جنهنڪري اتان جي ڪرمين ان حالت جو ڏوهه ڳوٺ جي ڪن - چڪيءَ واري کي ڏنو، جو تہ هن پاڻيءَ جي وهڪري کي روڪي پاڻيءَ جي ديوتا کي تڪليف ۽ وڏو هو، جنهن جي نتيجي ۾ هو متن ناراض ٿيو هو. پولنڊ ۾ جڏهن پهريون دفعو لوه جا هر استعمال ڪيا ويا، تڏهن اتفاق سان موسمون خراب ٿيڻ لڳيون ۽ فصل تمام گهٽ ٿيڻ لڳا، جنهنڪري اتان جي ڪرمين لوه جا هر ڪٽي ڦٽا ڪيا ۽ پنهنجن پرائن ڪاٽ جي هرن سان ٻيهر کيڙڻ لڳا. اڄ تائين بہ جاوا جا بادووي قبيلي وارا، جن جو مکيہ پيشو زراعت آهي، لوه جو اوزار استعمال ڪرڻ ڪندا آهن.

هر نئين چيز جي ايجاد کي خاص طرح مذهبي پيشي وارا نفرت جي نگاه سان ڏسندا آهن، اها ئي گالهہ پنهنجي ليکي بدشاهن ۽ پوڄارين جي انهيءَ پرمي ناپسنديدگيءَ کي سمجهائڻ لاءِ ڪافي آهي، جا هو لوه جي متعلق محسوس ڪندا هٿا ۽ جنهن کي ديوتائن جي طرفان عائد ٿيل سمجهندا هٿا، ٿي سگهي ٿو تہ لوه جي خلاف انهيءَ نفرت جي جڏبي ۾، ڪن حادثن جي واقع ٿيڻ سبب، اضافو ۽ تقويت آئي هجي، جيئن مسلسل خراب موسمن جي ڪري، پولنڊ ۾ لوه جي هر کي نفرت ۽ حقارت جي نگاه سان ڏٺو ويو. پر ديوتائن ۽ سندن پوجارين ۽ پادرين جي انهيءَ نفرت جو هڪ ٻيو پهلو بہ آهي. لوه جي خلاف ديوتائن جي انهيءَ نفرت ۽ بيزاريءَ کي ماڻهن، موڙون وقتن تي، خود سندن خلاف هٿيار طور بہ استعمال ڪيو آهي. جيئن تہ لوه جي خلاف ديوتائن جي دلين ۾ ايتريقدر تہ بيزاري ۽ نفرت موجود ڄاتي ويندي آهي، جو سمجهيو ويندو آهي تہ هو ڪنهن بہ اهڙي ماڻهوءَ يا چيز جي ويجهو نہ ويندا، جيڪو انهيءَ ناپاڪ يا پليد ذاتوءَ ۾ ويڙهيل هوندو، ان ڪري ڪيترن وقتن تي پوتن ۽ بدروحن کي پڄائن لاءِ لوه کي تعويذ يا جادوءَ طور استعمال ڪيو ويندو آهي. اهڙيءَ طرح اسڪاٽلنڊ جي جاهلو علائقن ۾ جتن، ڏوتين ۽ ديون جي شرارت کان محفوظ رهڻ جو بهترين ۽ سڀ کان

زياده مؤثر هٿيار لوه، يا ان کان به وڌيڪ طاقتور، فولاد کي سمجهيو ويندو آهي. انهيءَ ڏاتوءَ کي ڪنهن به صورت ۽ - تلوار، خنجر، بندوق جي ناليءَ، يا ننڍڙي چاکوءَ جي شڪل ۽ - پاڻ وٽ رکڻ کي، انهيءَ مطلب لاءِ نهايت طاقتور افسون سمجهيو ويندو آهي. جڏهن به ڪنهن اهڙيءَ جاءَ ۽ اندر گهڙڻو هجي، جتي پرين جي واسي هڻڻ جو انديشو هجي، تہ پوءِ ان جاءَ ۽ داخل ٿيڻ کان اڳ، ان جي دروازي ۽ ڪوڙ کو فولاد جو ٽڪر، جهڙوڪ چاکون، سئي، مڇي مارڻ جي ڳنڊي، وغيره، ٽنبن گهرجي، چو تہ انهيءَ صورت ۽ گهر رهندڙ پريون تيستائين دروازو بند نہ ڪري سگهنديون، جيستائين واسيدار ماڻهو اندران ڪر لاهي موٽي نہ آيو آهي ۽ اهو رڪ جو ٽڪر اتان نہ ڪڍيو اٿائين. ساڳيءَ طرح، جيڪڏهن ڪنهن هرڻ ماريو هجي ۽ ان کي رات جي وقت گهر ڏانهن کڻي ايندو هجي، تہ پوءِ ان جي جسم ۽ چاکون پڪ ٽنبي چڏي، جو ان ڪري کوجن يا پري ان جي مٽان ويهي ان کي گهرو يا اگرو بنائي کوڙ سگهندا. ڪنهن جي ڪيسي ۽ جيڪڏهن چاکون يا رڪ جو ڪوڪو پيو هوندو، تہ ان کي رات جو پريون اڏائي مٿي کوڙ کڻي ويندیون. ويہ وارين زالن ۽ انهن جي هارن کي پرين جي شرارت کان محفوظ رکڻ لاءِ، انهن جي بسترن يا پلنگن ۽ رکي جا ڪوڪا ٽوڪي چڏڻ گهرجن، پر پڪ ڪرڻ لاءِ اهڙين زالن جي بسترن هيٺان رندي جو ڦر ۽ درين ۽ ڏانڊو پڻ رکي چڏڻ گهرجي. جبل ٽان هيٺ ڪري جيڪو ڍڳو مري ويو هجي، تنهن جي گوشت کي جنن ۽ پرين جي اثر کان محفوظ رکڻ لاءِ ان جي جسم ۽ ڪوڪو ٽنبي چڏڻ گهرجي. جيڪڏهن ڪو شڪاري جهنگ جي جانورن کي قاسائڻ کان اڳ سمرندو وڃائيندو تہ اهو پرين کان محفوظ رهندو، چو تہ "انهيءَ ساز جي زبان فولاد جي ٺهيل هوندي آهي." مراقش ۽ پوتن ۽ بد روحن کان محفوظ رهڻ لاءِ لوه استعمال ڪيو ويندو آهي، جنهنڪري مريض جي ويهاڻي هيٺان چاکون يا خنجر رکيو ويندو آهي. سنگهالي

قبيلي وارا سمجهندا آهن تہ اهي هر وقت جنن ۽ ڀوتن جي گهيري ۾ هوندا آهن، جي هميشه ماڻهن کي غفلت جي ڪنهن ۾ گهڙيءَ ۾ ضرر رسائڻ جي موقعي جي انتظار ۾ ويٺا رهندا آهن. اتان جو ڪوبہ ڪڙمي سڻي ڪاڏي ڪي، جنهن ۾ نان يا ٻڪل ۽ پکل گوشت شامل هوندو آهي، هڪ جاءِ کان ٻيءَ ڏانهن ڪٽيءَ وڃڻ جي تيسين همت ڪونہ ڪندو آهي، جيسين ان ۾ ڪٽي لوهہ جو ڪوڪو نہ اڇلائيندو آهي، چو تہ ان کان سواءِ ڀوت اڇي اهو ڪاڏو ڪائيندا ۽ انهن جي اوپر ڪائڻ واري کي ڪنهن مهلڪ مرض ۾ مبتلا ڪيڏو ڀوندو. ڪوبہ بيمار، مرد يا عورت، ڪنجين جي ڇڪي يا چاکوءَ کان سواءِ گهر کان باهر نڪرڻ جي همت ڪانہ ڪندو آهي، چو تہ اهڙي بچاءَ کان سواءِ هو ڇنڊتو آهي تہ متان کو جن يا ڀوت سندس جسم جي ڪمزور حالت جو فائدو وٺي سندس بدن ۾ گهڙي نہ وڃي. جنهن کي ٻ بدن تي کو وڏو قت هوندو آهي، سو ٻاڻ کي جن يا ڀوت کان محفوظ رکڻ لاءِ، پنهنجي قت تي لوهہ جو پٽ رکي چڏڻ جي کوشش ڪندو آهي. سليو ڪوست جون حبشي عورتون جڏهن ٻ پنهنجي ٻار کي ڪمزور ۽ لاغر ڏيندو ڏسنديون آهن، تڏهن اهي هي خيال ڪنديون آهن تہ ان ٻار جي جسم اندر ڀوت گهڙي ويو آهي، جنهنکري فوراً هو مناسب نموني جا آپاءَ اختيار ڪنديون آهن. اهڙي ٻار جي جسم مان ڀوت کي باهر ڪيڻ لاءِ، ان جي ماءُ کنهن سڻي مزيدار ڪاڏي جو نذرانو پيش ڪندي آهي، جڏهن هوءَ سمجهندي آهي تہ ڀوت انهيءَ ڪاڏي کي کائي رهيو آهي، تڏهن چپ چاپ هوءَ پنهنجي ٻچي جي مٿن ۾ لوهہ جون ڪنگڻيون ۽ گهنڊڻيون ٻڌي چڏيندي آهي، ۽ گلي ۾ لوهہ جون زنجيرون پائي چڏيندي آهي. ڪاڏي ختم ڪرڻ بعد جڏهن ڀوت ٻار جي جسم اندر دوباره داخل ٿيڻ جي ڪوشش ڪندو، تڏهن زنجيرن جو ڌپ ۽ گهنڊڻين جي ڇڻ ڇڻ ان کي اندر داخل ٿيڻ کان روڪيندي. چنانچہ آفريڪا جي انهيءَ علاقي ۾ گهٽيئي اهڙا معصوم نظر اينداآهن، جن جون ڪچيون

ٿوه جي زنجيرن جي انهيءَ دائمي وڻ کان همیشه جهکيل نظر ايندڙن آهن.

۳- تيز هٿيارن تي بندش: برما ۾ زينگويه جي اتر طرف هڪڙو پوجاري بادشاه رهندو آهي، جنهن کي "سوتيه" قوم وارا روحاني ۽ دنيوي معاملات ۾ سڀني کان زياده اوچي اختيار وارو ڪري سمجهندا آهن. انهيءَ بزرگ هستيءَ جي گهر ۾ ڪوبه تيز ڌار وارو اوزار ڪٽي وڃڻ منع آهي. هن قانون جي سمجهاڻي شايد انهيءَ رسم جي ذريعي ڏيئي سگهجي ٿي جا قضيءِ جي موقعي تي گهٽا ماڻهو ادا ڪندا آهن. جيستائين هو مئل ماڻهوءَ جي روح کي انهيءَ جاءَ تي موجود سمجهندا آهن، تيستائين هو ڪنهن به تيز هٿيار جي استعمال کان سخت پرهيز ڪندا آهن. انهيءَ لاءِ ته متان هو بيخبريءَ ۾ ان روح کي ڪٿي زخمي ڪري وجهن. ان ڪري بيرنگ اسٽريٽ جي ايسڪيمو قبيلي وارن جي ڪوٽن ۾ جنهن ڏينهن ڪو ماڻهو مري ويندو آهي، انهيءَ ڏينهن ڪوبه ڪوٽ جو ماڻهو ڪو ڪار ڪري نه سگهندو آهي. ۽ مرحوم جي گهر جا ڀاتي پورن ٽن ڏينهن تائين انهيءَ هابنديءَ ۾ جڪڙيل رهندا آهن. انهيءَ عرصي ۾ ڪاڪونءَ يا ڪهاڙيءَ سان ڪنهن به چيز کي وڍڻ کان سخت منع هوندي آهي. ساڳيءَ طرح ڪنهن به چهنيدار چيز، جهڙوڪ سئيءَ يا نيزي وغيره کي به استعمال ڪرڻ کان منع ٿيل هوندي آهي. اهي خبرداريون روح کي زخمي ٿيڻ کان بچائڻ لاءِ ڪيون ويندڙيون آهن، جنهن کي اڃا موجود سمجهيو ويندو آهي، جيڪڏهن انهن اوزارن جي استعمال ڪري ڪو روح زخمي ٿي پيو، ته پوءِ اهو سڄيءَ قوم تي ڪاوڙجي ويندو ۽ خواهمخواه مٿن ڪو مرض يا موت نازل ڪندو. انهن سڀني ڳالهين کان علاوه مئل ماڻهوءَ جي مائٽن کي اها به خبرداري ڪرڻي پوندي آهي ته انهن ڏينهن ۾ منجهائٽن ڪوبه تيز يا ڪڙو آواز نه ڪري، چوته انهيءَ ڪري به روح ناراض ٿي ويندو آهي، يا ڏاڍي خراب ڳالهه آهي." اسان اهو به ڏسي آيا آهيون ته

اهي ساڳيا ايسڪيمو سفيد 'ويل' مڇيءَ کي مارڻ کان پوءِ چئن ڏينهن تائين تيز ڇهنبدار ۽ تکيءَ ڌار وارن اوزارن کي استعمال ڪرڻ کان احتراز ڪندا آهن، ته متان 'ويل' جي روندڙ روح کي زخم پهچي وڃي، هو ڪائنس ڏڃي يا ڪاوڙ ۾ اچي ڪنهن ٻئي ماڻهو يا هلندڙ وڃي جڏهن جو انهن جو ڪو مائٽ بيمار هوندو آهي، تڏهن به هو اهڙن اوزارن کي استعمال نه ڪندا آهن، ته متان ان جو روح، جيڪو مريض جي خاڪي جسم کي ڇڏڻ جي سانباهن ۾ هوندو آهي ۽ ان لاءِ هيڏانهن هوڏانهن ٻاهر ڦرندو رهندو آهي، تنهن کي ڪو نقصان پهچي ٿو. مريض قبل ازوقت اجل جو شڪار ٿي وڃي. ٽرانسلوانيا ۾ رهندڙ رومانيا جي باشندن جو جڏهن ڪو ماڻهو مري ويندو آهي، تڏهن جيستائين هو ان کي دفن نه ڪندا آهن تيستائين هو اها خبرداري ڪندا آهن ته ڪوبه چاقون يا تيز ڌار وارو هٿيار زمين تي اهڙي نموني سان نه اڇلايو وڃي، جو ان جي ڌار ٻڌي ٿي ٻيهي، "جو ته ائين ڪرڻ سان، مئل ماڻهوءَ جي روح کي ٻئي جهان ۾ اهڙيءَ ئي تيز ڌار تان لنگهايو ويندو." ڪنهن به ماڻهوءَ جي مرڻ کان پوءِ ستن ڏينهن تائين، جيستائين لاش گهر ۾ رکيل هوندو آهي، جين جا ماڻهو تيز ڌار يا نوڪ وارن اوزارن کي استعمال ڪرڻ کان سخت پرهيز ڪندا آهن، حتيٰ ڪ هو جانور به هٿن سان ڪائيندا آهن، جي هو رواجي طرح ڪائيءَ جي بن تيلين سان ڪائيندا آهن. پراڻي زماني ۾ پرشيا (جرمني) ۾ ٿيندا جا باشندا، پنهنجي ڪنهن مرحوم عزيز يا دوست جي مرڻ کان پوءِ ٽئين، ڇهين، نائين ۽ چاليهين ڏينهن، خاص ڪاڏو تيار ڪندا هئا، ۽ ڪائڻ کان اڳ دروازي تي ٻيهي، انهيءَ ماڻهوءَ جي روح کي اندر اچڻ جي دعوت ڏيندا هئا، انهيءَ قسم جي دعوت ۾ سيئي ماڻهو ميز جي چوڌاري بلڪل خاموشيءَ سان ويهندا هئا ۽ چمچي يا ڪانٽو استعمال ڪونه ڪندا هئا. ڪاڏي جي دوران ۾ جيڪڏهن ڪو مانيءَ جا پرزا هيٺ زمين تي ڪري

پوندا هئا، تہ اهي اتي جو اتي چڏيا ويندا هئا، چو تہ هنن جو اعتقاد هو تہ ڪي اهڙا روح ۽ آتي ايندا هئا، جن جو هن دنيا ۾ ڪوئي پسماندو باقي ڪونہ هوندو هو، جيڪو سندن اهڙي دعوت ڪري. ڪاڏي ختم ٿيڻ کان ڪجهہ دير پوءِ، پادري ٻهارو ڪٽي انهن روحن کي اتان ميڙيندو هو ۽ چوندو هو "اي پيارا ارواحو! هاڻي خوب کاڏو پيتو اٿو...هليا وڃو! هليا وڃو!" هاڻي اسان بخوبي سمجهي سگهون ٿا تہ برمي بادشاہ جي گهر ۾ چو ڪوئي تيز يا مڏو وڌيندڙ اوزار ڪونہ ڪٽي وڃي سگهيو آهي. ٻين ڪيترن مقدس بادشاهن وانگر هن جي وجود کي ۽ مقدس سمجهيو ويندو آهي، جنهنڪري اهو لازمي آهي تہ سندس روح، جڏهن ۽ هن خاڪي پنجري مان آزادي حاصل ڪري، تڏهن ٻاهر فضا ۾ گهمندي، ڦرندي، يا ڪنهن دور دراز ملڪ ڏانهن ڏرواڻ ڪندي، انهن تيز اوزارن جي زد ۾ اچي زخمي نہ ٿي پوي.

۴- رت ڏي بندش: اسان مٿي ڏسي آيا آهيون تہ روح جي فلهين ڏيالس کي ڪچي گوشت کي هٽ لائڻ تہ ڇهيو ۽ ان جي نالي وڻ جي ۽ سخت منع ٿيل هئي. هندن جي برهمڻن کي تہ انهيءَ ساڳئي قسم جي منع ٿيل آهي، يعني تہ کين ڪچي گوشت، رت ۽ ماڻهن جي وڏيل هڏن کي هرگز هرگز ڏسڻو نہ آهي. يوگندا ۾ جاڙن ٻارن جي پيءُ کي، ٻارن جي جنم کان پوءِ کن مهينن لاءِ، کنهن ۽ جاندار کي ڪهڻ ۽ رت تي نظر وجهڻ جي سخت ممانعت ٿيل هوندي آهي. پيليوو جزيرن ۾ ڇڏهن کو دشمن قبيلو متن حملو ڪري، منجهائن کنهن ماڻهوءَ جو سر وڍي ڪٽي وڃڻ ۾ ڪامياب ٿيندو آهي، تڏهن ڪنڊ ماڻهوءَ جي عزيزن کي، ان جي روح جي غصي کان محفوظ رهڻ لاءِ، ڪجهہ وقت کن پابندين اندر رهڻو پوندو آهي. کين هڪڙي جڏا گهر ۾ بند ڪيو ويندو آهي، جتي هو اهي سوپاريون چهاڙيندا رهندا آهن، جن تي انهن جي جادوگر کو منتر ڦوڪيو هوندو آهي. انهيءَ عرصي ۾ کين ڪچي گوشت کي ڇهڻ جي سخت منع ٿيل

هوندي آهي. انهن رسمن جي پوريءَ طور ادا ڪرڻ کان پوءِ مقتول جو روح اتان هليو ويندو آهي، ۽ دشمن کان بدلي وٺڻ لاءِ ڏوڙي وڃي ان جي پٺيان پوندو آهي. بندش جي اها رسم شايد انهيءَ اعتقاد تي مبني آهي ته جانورن جو روح سندن رٽ ۾ هوندو آهي. جيئن ته اهڙا ماڻهو، جن تي جيتر بندشون عائد ٿيل هونديون آهن تيتر اهي ضررناڪ سمجهيا ويندا آهن ـ مثلاً مقتول جيڪي مائٽن تي ڪاوڙيل روح جي حملي جو هر وقت امڪان رهندو آهي ـ ان ڪري هنن ڪي اوترو وقت روحن جي لهوچڙ کان دور رکڻ بيحد ضروري سمجهيو ويندو آهي، انهيءَ سبب جي ڪري ٿي ڪين ڪچي گوشت کي هٿ لائڻ کان ممانعت ٿيل هوندي آهي. پين بندشن وانگر هيءَ بندش پڻ عام قانون جي اظهار جي هڪڙي خاص صورت آهي، ۽ لفظن ۾ جيتوڻيڪ ڪن خاص ضروري حالتن ۾ ان جي تعميل جو مٿن زياده شديد تاڪيد ٿيل هوندو آهي، ۽ هونئن رواجي طرح، روزمره جي زندگيءَ ۾ پڻ، هن بندش تي هڪ عام قانون جي حيثيت ۾ باقاعدي عمل ڪيو ويندو آهي ـ جيتوڻيڪ اهڙيءَ حالت ۾ ان جي تعميل ايتري سخت ڪانه هوندي آهي. ان ڪري ايسٽونيا جا رهاڪو ڪڏهن به جانور جو رٽ ڪونه چڪندا آهن، ڇوته انهن جي اعتقاد مطابق ان ۾ جانورن جو روح سمايل هوندو آهي، جو رٽ چڪندڙ جي وات مان سندس بدن ۾ داخل ٿي ويندو. اتر آمريڪا جي وحشي ڳاڙهن هندستانين جي ڪن قبيلن وارا "پنهنجي مذهبي قاعدي مطابق هر جانور جي رٽ کائڻ کان هميشه پرهيز ڪندا آهن، ڇوته هو سمجهندا آهن ته ان ۾ ذبح ٿيل ڏور جو روح ۽ زندگي سمايل ٿئي ٿي." يهودي شڪاري، شڪار ٿيل جانور کي ڪهي، ان جو سڄو رٽ وهائي، مٽس مٽي وجهي، ان کي ڏکي چڏيندا هئا، هو ڪنهن به صورت ۾ ان جي رٽ کي ڪونه چڪندا هئا، ڇوته هو سمجهندا هئا ته ان ۾ جانور جو روح يا جان سمايل آهي، يا ڪنهن حالتن ۾ هو ائين به چوندا

هٿا تہ خود رت ٿي ان جو روح يا جان آهي.

اهو تہ هڪ عام قاعدو آهي تہ شاهاڻي رت کي زمين تي وهڻ نہ گهرجي. ان ڪري ڪنهن بادشاه يا شاهي خاندان جي ڪنهن فرد کي قتل ڪرڻ جي صورت ۾ اڪثر اهڙي ترڪيب اختيار ڪئي وئي آهي، جيئن شاهاڻي خون جو هڪ قطرو بہ زمين تي نہ ڪري. سال ۱۶۸۸ع ۾ سيام جي بادشاه جي سپهہسالار پنهنجي آقا جي خلاف بغاوت جو جهنڊو بلند ڪيو هو. ٿوري گهڻي مقابلي کان پوءِ "هن بادشاه کي گرفتار ڪري، اهڙي طريقي سان مارائي ڇڏيو، جهڙي طريقي سان ڪنهن شاهي ڏوهاريءَ يا شاهي خاندان جي انهن ملزمن کي، جن تي قتل جو الزام لڳل هوندو آهي، ماريو ويندو آهي. اهو طريقو هيءُ آهي تہ اهڙي بدنصيب بادشاه يا شهزادي کي لوهہ جي وڏيءَ ڊيگ ۾ وجهي، ڪاٺ جي مضبوط ڍڪڻ سان ڪٻي بلڪل قيمو ڪيو ويندو آهي، جو تہ انهن جي مذهبي قانون مطابق، شاهاڻي رت سان مٽي گڏجي وڃي ۽ اهو ناپاڪ ٿي پوي، ان جي سخت منع هوندي آهي." جڏهن تاتارين جي عظيم بادشاه قبلائي خان پنهنجي چاچي "نايان" کي، جنهن هن جي خلاف بغاوت ڪئي هئي، شڪست ڏيئي گرفتار ڪيو هو، تڏهن "خان" هن کي موت جي سزا ڏني هئي، سندس موت جو اهو طريقو مقرر ڪيو ويو هو تہ نايان کي ڪٽي ۽ ويڙهي، مضبوط ٻڌي، تيستائين هيڏانهن هوڏانهن لوڏيو ۽ ڇاڇوليو وڃي، جيستائين ڏونڊالجي ڏونڊالجي سندس ساه نہ نڪري وڃي. "جو تہ قبلائي خان کي اها ڳالهہ هرگز منظور ڪانہ هئي تہ سندس شاهي پشت مان ڪنهن فرد جو رت، سج جي ديوتا جي روبرو، مٽيءَ ۾ ملايو وڃي، ۽ ان کي مقدس آسمان جي نظرن ۾ اهڙيءَ طرح ذليل ۽ خوار ڪيو وڃي." "عيسائي پادري، رائڪولبي، تاتارين جو اهو اصول هيئن ٿو بيان ڪري: 'هڪ خان تخت حاصل ڪرڻ لاءِ ٻئي کي ماريندو ضرور، پر انهيءَ ڳالهہ جي سخت خبرداري ڪندو تہ ان جو رت ڪنهن طرح نہ وهايو وڃي، جو تہ هو

چوندا آهن تہ ڪنهن ٻ وڏي خان جي رت ڪي زمين تي هارڻ بلڪل ناجائز آهي، ان ڪري هو خان ڪي ٻوساڻي مارڻ جو ڪو نہ ڪو ڪامياب طريقو ضرور ايجاد ڪري وجهندا آهي. برما جي شاهي دربار ۾ ٻ ساڳئي قسم جا خيال موجود ڏٺا ويا آهن، جتي شاهي خاندان جي شهزادن جي مارڻ لاءِ هڪ خاص نمونو مقرر ٿيل آهي، جنهن ۾ ان ڳالهه جي ڏاڍي خبرداري ڪئي ويندي آهي، تہ ڪنهن طرح شاهاڻي رت جو ڦڙو ٻ هيٺ پٽ تي نہ ڪري."

شاهاڻي رت کي زمين تي نہ ڪيرائڻ جي هي جوڪا بندش آهي، سا انهيءَ عام عقيدي جي هڪ خاص صورت آهي، جنهن مطابق رت وهائڻ يا ڪم از ڪم ان کي زمين تي ڪيرائڻ کي عام طرح هڪ قبيح ۽ ممنوع فعل سمجهيو ويندو آهي. مارڪوپولو* چوي ٿو تہ سنڌ ۾ ڏينهن ۾، جڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي ڪئپيٽالڪ (پيڪنگ) جي گهٽين ۾ رات جو بيگاه وقت ۾ پڪڙيو ويندو هو، تہ جاچ جوچ کان پوءِ جيڪڏهن هن کي ڪنهن بدتميزيءَ، جو ڏوهداڙ سمجهيو ويندو هو، تہ کيس ڏنڊي سان مار ڪيي ويندي هئي. "انهيءَ سڑا ۾ ڪيترا ماڻهو مري ٻ ويندا آهن، پر هو اهو رستو ان ڪري اختيار ڪندا آهن، تہ جيئن رتوچاڙ کان بچاءُ ٿئي. چو تہ انهن جا مذهبي ڪتاب چون ٿا تہ ماڻهوءَ جو رت وهائڻ سخت گناهه آهي ۽ بري ڳالهه آهي." انگلنڊ جي مغربي سيڪس ضلعيءَ وارا چوندا آهن تہ جنهن زمين جي ٽڪر تي ماڻهوءَ جو رت هاريو ويندو، اهو هميشه لاءِ ٻيڻيل ۽ منحوس رهندو ۽ ان تي ڪا به آبادي ڪانہ ٿيندي. ڪن قديمي ماڻهن جي رسم مطابق، جڏهن ٻ سنڌن قبيلي جي ڪنهن ماڻهوءَ جو رت ڪيڏو پوندو اٿن، تڏهن هو انهيءَ رت کي اهڙي نموني سان ڪيندا آهن، جيئن ان جو هڪ قطرو ٻ زمين تي نہ ڪري، پران جي بدران اهو سڄو رت قبيلي جي ٻين ماڻهن جي جسمن تي ٿي پوي. آسٽريليائي قبائلين ۾ کي جڏهن چوڪرن جو طهر ڪرڻو هوندو آهي، تڏهن سنڌن

* جڳ-مشهور سياح، جنم: وينس (اٽلي) ۾ ۱۲۵۴ع؛ وفات ۱۲۹۹ع.

ماڻهو هڪٻئي سان ساهڙي نموني سان لڳي سمهندا آهن، جو هڪ وڏو ٽلهو ڏهي پوندو آهي ۽ طهر وارن چوڪرئي ڪي جيڏن ماڻهن جي آهڙي ٽلهي مٿان ويهاري، پوءِ سندس طهر ڪيو ويندو آهي، جنهنڪري هن جي جسر منجهان خارج ٿيندڙ سموري رت سندس هم قوم وارن جي جسر تي ٿي ڪرندو آهي. وري جڏهن اهي قبائلي پنهنجي قوم جي ڪنهن نوجوان کي قوم ۾ رسمي داخلا ڏيڻ لاءِ هن جي ڏند ڇڻڻ جي رسم ادا ڪندا آهن، تڏهن ان کي ڪنهن وڏي مرد جي ڪلهن تي ويهاري پوءِ ان جو ڏند ڇڏندا آهن. ٽئل ڏند مان جيڪو رت نڪري هيٺين ماڻهوءَ جي ڪلهن يا ڇاتيءَ تي ڪرندو آهي، تنهن کي هو نه اگهندو آهي ۽ نه وري ڏوئي صاف ڪندو آهي. "گال قوم وارا پنهنجن دشمنن جو رت پيئندا ۽ هڻا ۽ ان کي پنهنجن جسمن تي ۽ ٿڦيندا هڻا، وري اهو ۽ لکيو ويو آهي ته آئرلينڈ جا قديمي باشندا ۽ ائين ڪندا هڻا، ۽ سون آئرلينڈ جي ڪيترن ماڻهن کي ائين ڪندو ڏٺو ۽ آهي- پر دشمن جو رت هو نه پيئندا آهن، رڳو دوستن ۽ پيارن عزيزن جو پيئندا آهن. مثال طور، ليمرڪ وٽ هڪ مشهور ۽ معروف باغي، مسروف اوبرائين، جي گردن زدنيءَ وقت سون هڪ پوڙهي عورت کي، ان جي ويڊيل سسي ڪٽي، منجهانئس سڄو رت چوسيندو ڏٺو. هن چيو ته زمين انهيءَ رت کي پيئڻ جي لائق نه آهي، جنهنڪري هن اهو سڄو رت چوسيو، ۽ منهن ۽ ڇاتيءَ تي ملڻ رت پيئندي، هن پنهنجا وار به پٽي پٽيا ۽ ڏڪ پريون دانهون ۽ ڪوڪون به پئي ڪيون. جنهن زمين جي ڪري تي ڪنهن ويم واريءَ عورت نجي رت جو ڪو قطرو ڪري پوندو آهي، ان کي آفريڪا جي "لاٽوڪا" قبيلي وارا لوه جي ڪوڙ سان ڪرڙي، انهيءَ پاڻيءَ سان ڏڪ، جيڪو انهيءَ بار واريءَ عورت کي ڏوڻن وغيره ۾ استعمال ڪيو ويندو آهي، ٻڪر جي ڪنهن برتن ۾ بند ڪري، گهر جي باهرئين دروازي جي ڏاڪي پاسي ڪاڦي هيٺ پورو دفن ڪري ڇڏيندا آهن. اولهه آفريڪا ۾ جيڪڏهن ڪنهن جي رت جا ڪجهه قطرا

زمين تي ڪري پون، تہ ڪيس هڪدم انهن کي اتان پير سان ڪُرڙي مٹيءَ هيٺان پوري ڇڏڻو پوندو آهي، پر جيڪڏهن اهي ڪنهن وڻ يا ٻيڙيءَ جي پاسي ۾ ڪرندا آهن، تہ ٻيڙيءَ يا وڻ جو اهو رت هاڻو ٽڪر وڍي ان کي ساڙي ڇڏڻو پوندو آهي. آفريڪي علائقن جي انهن رواجن جو هڪ مطلب هي ۽ نظر اچي ٿو تہ متان اهو رت ڪنهن شرير قسم جي جادوگر يا ڏوٹي ڀيٹي ڪرڻ واري جي هٿ لڳي ۽ اهو ان ماڻهو کي اهڙو ضرر ناڪ ڪم وڻي، جو زخميءَ لاءِ نقصانڪار ثابت ٿئي. اهو ئي سبب آهي، جو اولهه آفريڪا جا ماڻهو زمين تي ڪريل رت کي اتي جو اتي پير سان اڳهي ڇڏيندا آهن، ۽ جنهن وڻ جي ڪاءِ تي رت ڪرندو آهي، ان کي وڍي ساڙي ڇڏيندا آهن. اهڙي ئي قسم جي جادوگرن جي ڊپ ڪان نيوگائنا جا ماڻهو هر انهيءَ شاخ، ٻن، ٻوٹي يا اکڙيءَ کي، جنهن تي سندن رت ڪريو هوندو آهي، خبرداريءَ سان ساڙي ڇڏيندا آهن. جيڪڏهن انهن مان ڪنهن جو رت زمين تي ڪرندو آهي، تہ زمين جي انهيءَ ٽڪري کي کوڊر سان کوٹي، مٹيءَ کي ولي هيٺ مٹي ڪيو ويندو آهي، جنهن ڪان پوءِ انهيءَ جاءِ تي ٻاهه ٻاري ويندي آهي. مٹيلاگاسکر جي "بيٽيليئو" قبيلي واري ۾ هڪڙن ماڻهن جي جماعت، جنهن کي "رامنگا" يا "نيلو رت" چوندا آهن، عجيب و غريب قسم جا فرائض سر انجام ڏيندي آهي. امير، شهزادن ۽ شاهي خاندان سان سڌو تعلق رکندڙ ماڻهن جا وڍيل ڏندن ۽ انهن جي هاريل رت کي چڻ انهن جي منصبي فرضن ۾ شامل هوندو آهي. جڏهن ۽ امير ۽ سردار ڏنهنجا ڏندن وڍائيندا آهن، تڏهن انهن ڏندن جا آخرين ذرا ۽ ميڙي سيڙي اهي "رامنگا" گرڪائي ڇڏيندا آهن. جيڪڏهن ڏندن جا وڍيل ٽڪرا وڏا هوندا آهن، تہ ٻوءِ اهي ماڻهو انهن ٽڪرن کي سنهو ڪري يا انهن جو چورو ڪري، ٻوءِ ڦڪيندا آهن. وري جيڪڏهن شاهي خاندان جو ڪوئي فرد، يا امير وغيرہ، ڏندن وڍيندي، يا ڪنهن تيز دار واريءَ چيز تي

پير ڏيڻ ڪري پنهنجو رت ڪڍي وجهندو آهي، تہ ان حالت ۽ 'رامنگا' هن جو رت هر هر چٹيندا رهندا آهن، وڏن خاندانن جا امير انهن نيچ طبقي وارن کان سواءِ ڪڏهن ب هاڻ ڪين نڪرندا آهن، ۽ جيڪڏهن ڪنهن حالت ۽ هو دستياب نہ ٿي سگهندا آهن، تہ پوءِ وڏيل ننهن ۾ هيٺ ڪريل رت، منّيءَ سميت، ڪٽي هڪ هنڊ محفوظ رکيا ويندا آهن، ۽ پهرينءَ فرصت ۽ ڪنهن نہ ڪنهن رامنگا کي کارايا ويندا آهن. انهيءَ ملڪ جو هرڪوئي امير، ننڍو وڏو، انهيءَ رسم جي سختيءَ سان پوئواري ڪندو رهندو آهي. انهيءَ رسم جو مقصد فقط رهيءَ ٿو نظر اچي تہ جيئن اهي شيون ڪنهن جادوگر کي نہ هٿ اچن ۽ هو انهن سان ناجائز ڪم وٺي، قرابتي جادوءَ جي اصول مطابق ڪين ڪوبہ نقصان نہ پهچائي.

زمين تي رت وهائڻ کان ايتري احتراز جو مجموعي سبب شايد هيءَ ٿي سگهي ٿو تہ اوائلي ماڻهن جو هيءَ اعتقاد هو تہ رت ۽ انسان يا جانور جو روح سمايل آهي. جنهنڪري اهو جنهن ب زمين جي ٽڪر تي ڪرندو، اهو ان حد تائين مقدس يا اگرو ٿي پوندو. نيوزيلنڈ ۽ جنهن ب زمين جي ٽڪر تي ڪنهن وڏي سردار جي رت جو هڪ قطرو ب ڪرندو آهي، سو پاڪ سمجهيو ويندو آهي. مثال طور، اتان جي مقامي ماڻهن جو هڪ گروه هڪ دفعي پنهنجي سردار جي نياز حاصل ڪرڻ لاءِ آيو، ۽ پاڻ سان گڏ هڪ خوبصورت ٻڙي آندي هئائون، جنهن ۽ سردار برڪت جا قدم ڀيرائڻ لاءِ آيو. اتفاق سان جيئن هو ٻڙيءَ ۽ چڙهي رهيو هو، تيئن ان مان هڪ چوڏو هن جي پير ۽ چپي ويو، جنهنڪري رت جا ڪجهہ قطرا نڪري ٻڙيءَ جي ڪاٹيءَ کي لڳي ويا. ٻڙيءَ جو مالڪ هڪدم ٻڙيءَ مان ٽپو ڏيئي هيٺ لهي ويو، ۽ ٻڙيءَ کي پاڻيءَ مان ڇڪي باهر ڪڍيائون، ۽ ان کي گهلي نيئي سردار جي گهر جي سامهون ٿنو ڪري چڏيائون، چوتہ اها پاڻ ٿي پيئي هئي ۽ ٻئي ڪنهن ب ڪم لاءِ هاڻي

بيڪار هئي. هڪ دفعي وري ڪو سردار هڪ عيسائي مبلغ جي ڪمري ۾ داخل ٿيو ۽ چت هيٺ هئڻ سبب هن جو مٿو چت جي شهتير سان لڳو. جنهنڪري هن جي مٿي ۾ ان رت نڪري هيٺ ٽمڻ لڳو. ان تي وحشين هڪدم دانهن ڪري چيو تہ "اڳئين زماني ۾ اهو گهر انهيءَ سردار جو هوندو" اهڙيءَ طرح وحشي ماڻهو سردارن ۽ بادشاهن جي رت کي زمين تي هارڻ کان خاص احتراز ڪندا آهن. ۽ شروعات ۾ اهو وهم عام جام هوندو هو. هڪ ماڻهوءَ جي رت کي زمين تي ڪيرائڻ کان سخت پرهيز ڪئي ويندي هئي. تان جو زماني گذرڻ کان پوءِ، جيئن هرقسم جي پرهيزن ۽ بندشن جي حالت ۾ ٿيندو آهي، هن پرهيز جي تيزي ۾ ڍري ٿيندي ويئي. ۽ عام ماڻهو ان تي سختيءَ سان عمل ڪري ڪونہ سگهيا، جنهنڪري آهستي آهستي انهن انهيءَ پابنديءَ کي خير باد چئي هن ترڪ ڪري ڇڏيو. ۽ ڪيترن زمانن جي باوجود، ڪافي عرصي تائين، ويندي ڪئي ڪئي اڃا تائين ٻ سردارن ۽ بادشاهن سان اهو قانون لاڳو رهندو پئي آيو آهي.

٥. مٿي تي بندش: ڪيترن ملڪن جا ماڻهو انساني مٿيءَ کي خاص طور پاڪ ڪري سمجهندا آهن. اها خاص پاڪائي ان ڏانهن هن سبب ڪري منسوب ڪئي ويندي آهي، جو عام اعتقاد آهي تہ مٿي ۾ اهڙو روح مقيم رهي ٿو، جو بعزتيءَ يا ڏک پهچڻ ڪري ڏاڍو رنج ٿئي ٿو ۽ پين اهڙين ڳالهين جي سلسلي ۾ ٻڌ تمام حساس ٿئي ٿو. ان ڪري "يورپ" قبيلي وارا چوندا آهن تہ زهرڪ ماڻهوءَ جي اندر تي روح رهن ٿا جن مان هڪ مٿي ۾ رهندو آهي. انهيءَ کي "اولوري" چوندا آهن، جو انسان جو محافظ، رهنما ۽ سنيالينڌڙ ٿئي ٿو. انهيءَ روح کي خاص طرح پڪين جا نذرانا پيش ڪيا ويندا آهن ۽ انهن جو رت ناريل جي تيل سان ملائي واسطيدار ماڻهوءَ جي پيشانيءَ کي ٽڪيو ويندو آهي. برما جا "ڪئرين" قبيلي وارا سمجهندا آهن تہ انسان جي دماغ جي مٿين حصي ۾ "ٽسو" نالي هڪ

جاندار رهي ٿو. اهو جاندار جيستائين پنهنجي اصلي جاءِ تي محڪم رهي ٿو، تيستائين ماڻهوءَ کي 'حرص جي ستن پوتن' طرفان ڪو نقصان نٿو پهچي سگهي. "پر جيڪڏهن اهو 'ٽسو' ملوڪو يا ڪمزور ٿي پوي ٿو، ته پوءِ ان ماڻهوءَ کي ڪو نه ڪو ڇيهو ضرور پهچندو. ان ڪري متي جو خاص خيال رکيو ويندو آهي ۽ ان کي اهڙو لباس پهرايو ويندو آهي، جيڪو انهيءَ 'ٽسو' کي پسند نٿو جهڙو هجي." سياڻا چوندا آهن ته ماڻهوءَ جي متي ۾ هڪ روح، "خوڻان" يا "ڪئون" رهي ٿو، جو ان جو محافظ آهي. انهيءَ جساس روح کي هرقسم جي ڏڪ کان بچائڻ گهرجي، جنهنڪري وارن ڪوڙائڻ يا وڍائڻ وقت ڪيتريون رسمون ادا ڪرڻيون پونديون آهن. اهو "ڪئون" عزت آبروءَ جي معاملي ۾ ڏاڍو حساس ٿيندو آهي، جنهنڪري واسطيدار ماڻهوءَ جي متي کي جيڪڏهن ڪو اجنبي رڳو هٿ لائيندو آهي، ته به هو پنهنجي سخت توهين سمجهندو آهي. ڪمبوديا جا ماڻهو اهڙيءَ جاءِ ۾ داخل ٿيڻ کان انڪار ڪندا آهن، جتي سندن متي مٽان چت مان ڪا چيز لٽڪندي نظر ايندي آهي. اتان جو نيچ ۾ نيچ ۽ ڪمزور ماڻهو به ڪنهن اهڙيءَ جاءِ ۾ رهڻ هرگز پسند نه ڪندو، جتي هن جي چت مٽان ڪو ٻيو ماڻهو رهندڙ هوندو، ان ڪري اتي صرف هڪ منزل جايون ٺهيل هونديون آهن، خود اتان جي حڪومت به انهيءَ اعتقاد جو احترام ڪندي آهي ۽ ڪنهن قيديءَ کي به اهڙيءَ طرح چت جي هيٺان رهڻ لاءِ مجبور نه ڪيو ويندو آهي. ملايا وارن وٽ سا گپائي وهم موجود آهن، اڳئين زماني جو هڪ سياڻ لکي ٿو ته "جاوا جا ماڻهو متي تي ڪجهه به نه پائيندا آهن ۽ چوندا آهن ته متي تي ڪجهه به نه رکڻ گهرجي، جيڪڏهن ڪوبه ماڻهو جاوا جي باشندي جي متي تي هٿ رکندو ته هو ان کي قتل ڪرڻ کان به ڪونه ٽرندو، اهي هڪ کان وڌيڪ منزلن واريون جڳهون ان ڪري ڪونه ٺهرائيندا آهن ته جيئن کين هڪٻئي جي مٽان رهڻ ۽ هلڻ چلڻ جو موقعو پيدا نه ٿئي."

سڄي پالينيشيا ۾ مٿي جي متعلق ساڳئي قسم جو وهم موجود ڏٺو وڃي ٿو. ساڳئي طرح مارڪيس ٻيٽن جي سردار، گائيناوا، لاءِ چيو وڃي ٿو ته "هن جي مٿي کي، يا ڪنهن اهڙيءَ چيز کي هٿ لائڻ، جيڪا هن جي مٿي سان ڪڍهن لڳي هجي، دنيا ۾ عظيم ترين گناه سمجهيو ويندو آهي. ان جي مٿي کي اورانگهي لنگهڻ اهڙي هتڪ ۽ بيعزتي آهي، جا ناقابل معافي آهي." اتان جي هڪ پوجاريءَ جي پٺ جي وارن ۽ مٿي تي ڪ دفعي ڪنهن ٻڌي قطرا پاڻيءَ جا اڇلايا، جنهن ڪان پوءِ هو زمين تي ليٽڙيون پائيندو، رڙيون ڪندو ۽ منهن مٿو پٽيندو نظر آيو، چو ته ڪنهن گستاخ سندس 'خدائي خصلت' جي بيعزتي ڪئي هئي؛ پر نه فقط هتان جا سردار يا پوجاري انهيءَ باري ۾ تقدس جا صاحب آهن، پر مارڪيس ٻيٽن جي هرهڪ باشندي جو مٿو پنهنجي جاءِ تي پاڪ سمجهيو ويندو آهي، جنهنڪري ڪنهن کي ٻ ڪنهن جي مٿي کي ڇهڻ يا ان کي اورانگهي لنگهڻ جي اجازت ڪانهي. ڪو پيءُ ٻ پنهنجي ستل پٽ جي مٿي کي ڪوبه اورانگهيندو آهي. ڪنهن ٻ عورت کي اهڙيءَ ڪنهن چيز کي هٿ لائڻ يا ڪٽڻ جي اجازت ڪانهي، جيڪا ان جي پيءُ يامڙس جي مٿي سان ڪڍهن لڳل رهي هوندي، يا ان جي مٿان لٽڪيل رهي هوندي. ٽونگا جي بادشاه جي مٿي کان مٿي ڪي ويهڻ جي ٻنهه اجازت ڪانه هوندي هئي. ٽاهٽيءَ جي بادشاه يا راڻيءَ جي مٿي جي مٿان جيڪڍهن ڪو هٿ جهلينده هو، ته ان کي موت جو مزو چکايو ويندو هو. ٽاهٽيءَ جي نئين جاول ٻار جي سلسلي ۾ جيستائين ڪي خاص رسمون نه ادا ڪيون ويندڙيون هيون، تيستائين ان جي مٿي کي ڪوبه هٿ ڪونه لڳائيندو هو. ان کان اڳ جيڪا ٻ چيز اهڙي ٻار جي مٿي سان لڳندي هئي، سا مقدس سمجهي ويندي هئي، ۽ ان کي ٻار جي بستري جي نزديڪ ڪنهن اهڙيءَ جاءِ تي رکيو ويندو هو، جنهن کي چوڌاري پٽلوڙو ڏيئي چڏيو ويندو هو. جيڪڍهن ٻار جي مٿي کي ڪا وڻ جي ڏاري لڳي ويندي هئي، ته ان ڏاريءَ

ڪي وڌيو ويندو هو، پر جيڪڏهن اها شاخ ڪرڻ وقت ٻئي ڪنهن پرسان واري وڻ ڪي لڳي پوندي هئي ۽ ان جي ٽڙ جي چوڌاري ڪي رهنبي وجهندي هئي، تہ پوءِ ان وڻ ڪي ۽ وڌيو ويندو هو، چو تہ پوءِ اهو ۽ استعمال جي قابل نہ سمجهيو ويندو هو. ٽاهٽيءَ جي باشندي جو مٿو هميشه لاءِ پاڪ سمجهيو ويندو هو، ۽ هو ان جي متان نہ تہ ڪا چيز رکي ڪٽي سگهندو هو ۽ نہ وري ان ڪي هٿ لائي سگهندو هو، چو تہ اهو ۽ هڪ ڏوه جو ڪم سمجهيو ويندو هو. "مائوري" قبيلي جي سردار جو مٿو ايترو يقدر تہ پاڪ هو، جو "جيڪڏهن هو پنهنجي مٿي ڪي آڳرين سان ڇهي وجهندو هو، تہ ان ڪي هڪدم پنهنجون آڳريون نڪ جي ناسن اڳيان جهلي زور سان سنگهڻو پوندو هو تہ جيئن مٿي جي پاڪائي، جيڪا هن جي آڳرين ڪي لڳي ڇهي هئي، سا ساه رستي وري پنهنجيءَ اصلوڪيءَ جاءِ تي وڃي پهچي." مائوري سردار جي مٿيءَ جي پاڪائيءَ سبب "هو ٻاه ڪي ڦوڪ ڏيئي ٻاري نہ سگهندو هو، چو تہ مٿي جي ڪري ان جو ساه ۽ پاڪ هو، ۽ ساه جي ڪري اها ٻاه ۽ پاڪ ٿي ڇوي ها، ۽ پوءِ مبادا اتان کا ٻاه جي ٻريل بنبي کو بدنيت غلام يا ٻئي ڪنهن قبيلي جو ڪو دشمن ماڻهو ٻاهر ڪٽي وڃي يا متان خود اها ٻاه رڌڻ پچائڻ جي ڪم آندي وڃي!- ۽ جي ائين ٿيو تہ اهو سردار يقيناً مري ويندو."

۲- **وارن ڏي بندش:** جنهن صورت ۾ ماڻهوءَ جو مٿو اهڙو پاڪ هو، جو ان ڪي هٿ لائڻ ۽ عظيم گناه هو، ان حالت ۾ وارن جو وڌڻ تہ واقعي تنهان ئي زياده نازڪ ۽ ڏکيو مسئلو ٿيي ٿي سگهيو. وحشي ماڻهن جي خيال مطابق، انهيءَ مسئلي جا ٻه پهلو آهن ۽ ان ۾ تن قسمن جا خطرا ۽ تڪليفون سمايل آهن. هڪ تہ ان حالت ۾ "مٿي جي روح" جي آرام ۾ خلل پوڻ جو انديشو رهي ٿو، جنهنڪري آهو هر اهڙي ماڻهوءَ کان بدلي وٺڻ لاءِ آماده رهي ٿو، جو ان ڪي اهڙي نموني سان تڪليف ڏئي ٿو يا خراب خوار ڪري ٿو، جيو تہ خود قتل وارن جو نيڪال هڪ وڏو ۽ ڏکيو مسئلو ٿي پوي

ٿو، چو ته هڪ وحشيءَ جو اهو پختو اعتقاد آهي ته سندس جسم ۽ ان جي مختلف حصن ۽ عضون جي درميان اهڙو ته هم آهنگيءَ جو رابطو قائم آهي، جو انهن جي هڪئي کان جدا ٿيڻ کان پوءِ به، جيڪو هڪ کي نقصان پهچايو ويندو، ان جو اثر ٻئي تي به لازمي طور پوندو. هن باري ۾ وار انساني جسم جو هڪ انتهائي اهم حصو آهن، ۽ ننهن وانگر اهي به جسم کان بغير ڪنهن ظاهري تڪليف جي جدا ٿي سگهن ٿا! ان ڪري هو اها خبرداري ڪندو آهي ته سندس جسم جا اهڙا حصا اهڙين جاين تي نه ڦٽا ڪيا وڃن، جتان اهي سندس ڪنهن دشمن کي هٿ لڳن ۽ هو انهن تي جادوءَ جو اثر وجهي کيس نقصان پهچائي، يا هن جي موت جو ڪو سامان تيار ڪري. اهڙي قسم جا خطرا هرهڪ ماڻهوءَ لاءِ عام هوندا آهن، پر مقدس ماڻهن کي انهن مان عام ماڻهن جي بنسبت، زياده خطرو لاحق رهي ٿو، جنهنڪري انهن لاءِ جيڪي بندشون، رڪاوٽون يا حفاظتي تدبيرون مقرر ڪيون ويڻون آهن، سي به نسبتاً زياده سخت هونديون آهن. قديم فرانسيسي بادشاهن کي وار ڪترائڻ نه ڏنا ويندا هئا ۽ جنهن کان وٽي مرڻ تائين انهن کي جيئن جو تيئن وار رکائڻا پوندا هئا، ايترن سارن زلفن کي، جي سندن ڪلهن کان به هيٺ ڪريا پيا هوندا. هئا، ڪترائڻ، هنن لاءِ تخت جي حق کان محروميءَ يا دستبرداريءَ جي مترادف هو. جڏهن 'ڪلاڊسير' جي لالچي ۽ ظالم پائرن 'ڪلوٽيئر' ۽ 'چائيلد برٽ' پنهنجي مرحوم پاءُ جي تخت کي ڦٻائڻ ۽ پنهنجي معصوم پائٽين کي انهيءَ وراثت کان محروم ڪرڻ جي نيت ڪئي، تڏهن هنن سڀ کان پهرين پنهنجن ننڍڙن پائٽين کي وٽي پنهنجي قبضي ۾ ڪيو، ان کان پوءِ هنن پنهنجي هڪڙي قاصد کي تلوار ۽ ڪٽنچي سان ڏيئي، چوڪرن جي نانيءَ راڻي ڪلوٽائيلڊ ڏانهن پئرس موڪليو، جنهن وڃي ان کي اهي ٻئي چيزون ڏيکاريون ۽ چيائين ته "يا ته چوڪرن جا وار ڪترائي انهن کي زنده رهڻ ڏي، يا ته سندن حياتيءَ تان هٿ ڪڍ ۽ انهن

جا وار رکن ڏي!" مغرور ۽ متڪبّر راڻيءَ معصوم شهزادن جي حياتيءَ جي بدلي ۾ ٻ سندن وار کوڙڻ کونہ ڏنا ۽ پوءِ شهزادن جي ظالم چاچي، ڪيلوٽيءَ، واقعي پنهنجي هٿن سان شهزادن کي قتل ڪري ڇڏيو. ڪئرولين پنهنجن مان پونيپ ٻيٽ جي بادشاه ۽ سندس درٻارين، اميرن ۽ وزيرن کي دراز زلف رکڻا پوندا آهن، جي سندن ڪلهن کان ٻ هيٺ ڪريل هجن گهرجن. اولهه آفريڪا جي "هوز" قبيلي وارن شيدين جي "پادرين کي سڄيءَ جمار تائين مٿي تي پاکي ڦيرائڻ جي اجازت ڪانہ هوندي آهي. جيڪڏهن وار تمام وڏا ٿي ويندا اٿن، تہ پوءِ کين پنهنجي ديوتا کي منٽ ميڙ ڪرڻي پوندي آهي تہ هنن کي ڪراز ڪر وارن جي پڇڙين ڪترڻ جي اجازت ڏني وڃي. هوچوندا آهن تہ ماڻهوءَ ۾ جيڪو ديوتا مقيم رهي ٿو، سو هن کي وارن وڌائڻ جي ڪڏهن ب اختياري کونہ ڏيندوآهي، پر جيڪڏهن کوانهيءَ حڪر جي عدولي ڪندو، تہ کيس موت جي سزا ملندي. دراصل ماڻهوءَ جي ديوتا جي رهڻ واري جاءِ سندس وارن ۾ ٿي سمجهي ويندي آهي، تنهنڪري جيڪڏهن انهن کي وڌيو يا ڪوڙيو ويندو، تہ اهو ديوتا بي-گهر ٿي پوندو ۽ دربدر ٿي ويندو". 'ماساٽي' قوم وارن کي، جن کي مينهن وسائڻ جي طاقت جو مالڪ سمجهيو ويندو آهي، ڏاڙهيءَ جي وارن پٽڻ جي اجازت ڪانہ هوندي آهي، چو تہ هو انهن سمجهندا آهن تہ سندن مينهن وسائڻ جي قوت ڏاڙهيءَ جي وارن ۾ هوندي آهي. انهيءَ قوم جو سردار اعظم ۽ سڀئي جادوگر، ان سبب کري، انهيءَ قانون جي پوري تعميل ڪندا آهن ۽ هنن کي اهو وهم هوندو آهي تہ جيڪڏهن هو پنهنجين ڏاڙهين جا وار پٽي ڇڏيندا، تہ سندن ڪرامتي طاقتون ناس ٿي ويندیون.

ڪن وقتن تي وري اڏڙا ماڻهو، جيڪي ڪنهن دشمن کان انتقام وٺڻ لاءِ قسم کڻندا آهن، سي جيستائين پنهنجو قسم پورو نہ ڪندا آهن، تيستائين وار نہ وڌائيندا آهن. اهڙيءَ طرح، مارڪيس پيٽن وارن لاءِ چيو ويندو آهي تہ "ڪڏهن ڪڏهن هو، ڪ

چوڻيءَ کان سواءِ، جا مٽي جي بلکل چوڻيءَ وٽ هوندي آهي، سڄو مٽو صاف ڪرائي چڏيندا آهن. اها چوڻي ڪن وقتن تي ڪليل چڏي ڏيندا آهن، تہ ڪڏهن وري ڪنهن ويجهي عزيز جي قتل يا موت جي بدلي وڻ جو قسم ڪٽي، هو ان کي ڳنڍي ڏيئي چڏيندا آهن. ان حالت ۾ هو جيستائين پنهنجو قسم پورو ڪونہ ڪندا آهن، تيستائين اها چوڻي نہ ويڙهائيندا آهن." قديم زماني جا جرمن ۽ اهڙي قسم جي رسم ادا ڪندا هئا. ڪاڙهين هندستانين جي "چاٽي" قبيلي وارن جا نوجوان جوڌا، جيستائين پهريائين دشمن جي ڪنهن هڪ ماڻهوءَ کي قتل نہ ڪندا آهن، تيستائين مٽي ۽ ڏاڙهيءَ جا وار نہ پڻيندا آهن. "ٽروجا" قبيلي وارن جي ڪنهن ٻار جي وارن ۾ جڏهن تمام گهٽيون جٽون پئجي ويندیون آهن، تڏهن ان جي وارن ويڙ وقت هيءَ خبرداري ڪئي ويندي آهي، جو سندس روح جي رهڻ لاءِ سندس مٽي تي ڪجهہ وار چڏيا ويندا آهن، چو تہ هيءَ صورت ۾ سندس روح کي ڪابہ پناه جي جاءِ ڪانہ پچندي آهي ۽ ٻار بيمار ٿي پوندو آهي. "ڪارو- بڪ" قبيلي وارا ٻار جي روح کي هر صورت ۾ ڏيچارڻ کان ڏاڍي پرهيز ڪندا آهن، ان ڪري جڏهن ٻہ ڪنهن ٻار جي مٽي جا وار ڪترينديا آهن، تڏهن ان جي هڪ ڇڪ اڳ ۾ جدا ڪري چڏي ڏيندا آهن، تہ جيئن ڪٽيچيءَ وجهڻ وقت سندس نندڙو روح ويچي وڃي انهن وارن ۾ لڪي ويهي، جيڪي ڪترڻ کان بچيا رهندا. گهٽو ڪري وارن جي اها ڇڪ سندن مٽي تي سڄيءَ عمر تائين، يا ڪم از ڪم بلوغت تائين، چڏيل هوندي آهي.

۷- **وارن ڪوڙڻ جون رسمون:** ۾ جڏهن ٻہ وارن ڪوڙڻ يا ويڙ جي اشد ضرورت محسوس ڪئي ويندي آهي، تڏهن ان جي خطرن کي گهٽ ڪرڻ لاءِ کي خاص اپاءَ اختيار ڪيا ويندا آهن. ڦجي ٻيٽن ۾ رهندڙ "ناموسي" قبيلي وارن جو سردار انهيءَ ڪم ڪرڻ (وارن ڪوڙڻ) کان پيشتر حفظ ماتقدم جي طور هڪ ماڻهو ڪائيندو هو. "انهن ۾ هڪ خاص قوم آهي، جنهن کي اهڙو

ماڻهو ڏيڻو پوندو هو، ان جي انتخاب ڪرڻ وقت هو پاڻ ۽ ڏاڏيءَ سنجيدگيءَ سان گڏ ويهي ان بدنصيب جي نالي جو فيصلو ڪندا هئا، ۽ آن کان پوءِ قربانيءَ جي هڪ دعوت منعقد ڪندا هئا ته جيئن انهيءَ سردار جي سر مٿان کا مصيبت نازل نه ٿئي." مائوري قبيلي وارا وارن ڪٽڻ وقت ڪيترا منتر پڙهندا هئا، انهن مان هڪ منتر انهيءَ چاکونءَ جي مٿان ڦوڪيو ويندو هو، جنهن سان وار وڍيا ويندا هئا، وارن وڍڻ کري چاکاڻ ته وڃ ۽ گنجگوڙ جي پيدا ٿيڻ جو اندیشو هوندو هو، تنهنکري ان کي روڪڻ لاءِ وري هڪ ٻئي منتر کان ڪم وٺندا هئا. "جيکو به پنهنجا وار وڍائي ٿو، سو 'اتوئا' (بد روح) جي فوري قبضي ۽ اچي وڃي ٿو، هن کي پنهنجي خاندان ۽ قوم سان رلڻ ملڻ کان هڪدم روڪيو ويڃي ٿو، ڪيس پنهنجي کاڏي کي هٿ لائڻ کان منع هوندي آهي، هن کي کاڏو به پيا ماڻهو کارائيندا آهن، نه هو ڪن ڏينهن تائين پنهنجن ماڻهن کي منهن ڏيکاري سگهندو آهي ۽ نه ئي پنهنجن ٻين رواجي شغلن ۾ کا دلچسپي ۽ ڀرو وٺندو آهي." جيکو ماڻهو ٻين جا وار کوڙيندو آهي، سو به اگرو ئي پوندو آهي، چاکاڻ ته هن جي هٿن هڪ پاڪ مٽي کي ڇهي ورتو هو، تنهنکري هن کي انهن هٿن سان کاڏي کائڻ جي منع هوندي آهي. ڪيس پيا ماڻهو کاڏو کارائيندا آهن، جيکو پاڪ ٻاه جي مٿان تيار ڪيو ويندو آهي. اها بندش هن تان ٻئي ڏينهن کان اڳ نه لهندي آهي، ۽ سا به تڏهن لهندي اٽس جڏهن هو پاڪ ٻاه تي رڌل پٽاڻي سان پهريائين هٿ ملينداو آهي. پوءِ انهيءَ پاڪ ٻاه تي وري ٻيو کاڏو تيار ڪرائي، وارن وڍيندڙ قبيلي جي اهڙيءَ عورت کي کارايو ويندو آهي، جيکا سيني کان عمر ۽ وڏي هوندي آهي. انهن سيني رسمن جي پورائيءَ کان پوءِ ئي مٿانئن اهي سڀ بندشون هٽايون ويندیون آهن. نيوزيلئنڈ جي ڪن علائقن ۾ سال جو وڏي ۾ وڏو ۽ سڀ کان زياده مقدس ڏينهن اهو هوندو هو، جنهن تي قبيلي جي سيني ماڻهن جا مٿا کوڙيا ويندا هئا،

انهيءَ ڏينهن تي دور دور جي ڳوٺن جا ماڻهو اچي انهيءَ جاءِ تي ڪٺا ٿيندا هئا.

٨ـ **ويڊيل وارن ۽ ننهن جو نيڪال:** پر وار ۽ ننهن سلامتيءَ سان ويڄي ۽ وڃن، تڏهن ۽ ان کان پوءِ انهن کي نيڪال ڪرڻ جي تڪليف باقي رهي ٿي، چاڪاڻ ته انهن جو مالڪ سمجهي ٿو ته هو انهن جي لهڻ ڪري ڪنهن ۽ وقت ڪنهن آفت ۾ مبتلا ٿي سگهي ٿو. دنيا جي هر حصي ۾ هي اعتقاد عام آهي. ته وارن ۽ ننهن جي ذريعي ماڻهوءَ تي جادو ٿي سگهي ٿو، ۽ ان اعتقاد جون ثابتيون ايتريون ته گهٽيون آهن، جو هن وقت انهن جي تفصيلن ۾ وڃڻ عبث آهي. انهيءَ اعتقاد جو عام بنياد هي آهي ته انسان جي جسم ۽ ان جي مختلف حصن يا عضون يا اهڙين بين شين جي درميان، جيڪي ڪنهن وقت انهيءَ جسم سان وابسته هيون، اهڙو ته گهرو رابطو آهي جو هڪٻئي کان جدا ٿيڻ کان پوءِ ۽ مڏن هڪٻئي جو اثر ٿي سگهي ٿو. هن باري ۾ ڪجهه مثال پيش ڪجن ٿا. جي اميد ته ڪافي ٿيندا. اهي مثال هم آهنگ جادوءَ جي انهيءَ قسم سان وابسته آهن، جنهن کي 'قرابتي جادو' سڏيو ويي ٿو. چيو ويي ٿو ته پراڻي زماني ۾ مارڪئس ٻيڻن وارن جي دلين ۾ جادوءَ جو ڏاڍو خوف رهندو هو ۽ سندن زندگيءَ جي هر شعبي ۾ ان جو اثر موجود هوندو هو. اتان جو جادوگر جڏهن ڪنهن دشمن کي نقصان پهچائڻ جو ارادو ڪندو هو، تڏهن هن جي وارن، ننهن، ٽڪن ۽ بدن جي ٻيءَ گندگيءَ مان ذرو ذرو هٽ ڪري، انهن کي هڪ بن ۾ ويڙهي، سيني کي هڪ ڏاڳن يا تندن سان آڻيل ٽيلهيءَ ۾ وجهندو هو، جنهن کي عجيب و غريب نموني جون منجهيل منجهيل گنڍيون ڏنل هونديون هيون. پوءِ انهيءَ ٽيلهيءَ کي وڏن سائن سوٽن ۽ ٽوٽن ڦيٽن سان دفن ڪيو ويندو هو، جنهن کان پوءِ واسطيدار ماڻهو ائين ئي ڪرندو سڙندو رهندو هو، تان جو ويهن ڏينهن اندر يا انهيءَ عرصي کان پوءِ غريب مري ويندو هو. اهڙي ماڻهوءَ

جي زندگي تڏهن بچي سگهندي هئي، جڏهن اهي چيزون کولي زمين مان ٻاهر ڪڍيون ويندیون هيون، چو ته انهيءَ جادوءَ جو اثر ان حالت ۾ زائل ٿي ويندو هو. مائوري قبيلي وارن جو جادوگر کنهن کان انتقام وٺڻ لاءِ ان تي جادوءَ جو اثر ٻ ائين ٿي وجهندو هو. واسطيدار ماڻهوءَ جا وار، ننهن، ٽکون، پير گندگي ۽ سندس ڪپڑن مان ڪجهه اڳڙيون هٿ ڪري، انهن جي مٿان ڪي منتر پڙهندو هو، جنهن کان پوءِ انهن سيني کي وڏي خيال ۽ اهتمام سان دفن ڪندو هو. جيئن جيئن اهي شيون سڙنديون ويندیون هيون، تيئن تيئن اهو ماڻهو بہ گرندو ويندو هو، تان جو آخر مري ويندو هو. آسٽريليا جو وحشي جڏهن پنهنجي زال مان تنگ ٿي، ان کان جان ڇڏائڻ جو خواهان ٿيندو آهي، تڏهن هو رات جو هن جي وارن مان هڪ زلف ڪتري، پنهنجي نيزي جي دستي کي ٻڌي، پر واريءَ قوم ڏانهن ڪڍي ويندو آهي، اتي وڃڻ کان پوءِ هو پنهنجي ڪنهن دوست کي اهو زلف ۽ نيزو ڏيئي چڏيندو آهي، جو وري هر رات نيزي کي قومي باه جي مڇ اڳيان زمين ۾ کوڙي چڏيندو آهي. جڏهن وارن جي اها چڪ نيزي مان جدا ٿي، هيٺ ڪري پوندي آهي، تڏهن هو سمجهندو آهي ته سندس زال مري ويئي هوندي. جنهن نموني سان اهو جادو پنهنجو اثر ڪري ٿو، ان جو طريقو ڊاڪٽر هووٽ کي هڪ "ويراجوري" قبيلي جي وحشيءَ هن نموني سان سمجهايو هو: "جڏهن سياه فام ڊاڪٽر کي ڪنهن ماڻهوءَ جون ڪي شيون هٿ لڳن ٿيون، تڏهن هو انهن کي ڪن ۾ شين سان ملائي باه تي پچائيندو آهي ۽ انهن تي منتر ڦوڪيندو رهندو آهي؛ بس، جيئن باه کي ماڻهوءَ جي پوءِ پهچندي آهي ۽ اها ان کي ساڙيندي آهي، تيئن انهيءَ بدنصيب جو ڪم تمام ٿي ويندو آهي."

ڪارپينٽيا ۾ رهندڙ هوزول قبيلي وارا چوندا آهن ته جيڪڏهن ماڻهوءَ جا ويڀل وار ڪٿن کي هٿ لڳندا آهن ۽ هو انهن کي ڦر ۾ نيئي رکندا آهن، جتي ايندي ويندي انهن کي پيا

لتاڑيندا آهن، تہ پوءِ اهو ماڻهو، جنهن جا وار ڪٽا ڪٽي ويا هوندا، سو يا تہ چريو ٿي پوندو، يا ڪيس هميشه مٿي جي سور جي بيماري ٿي پوندي. اسان مٿي ڏسي آيا آهيون تہ وارن وڌڻ ڪري جيڪا وڃ ۽ گجگوڙ پيدا ٿيندي آهي، تنهن ڪي روڪڻ لاءِ منتر پڙهيا ويندا آهن. ٽائرول جون ڏاڻيون وري ماڻهوءَ جي ڪتريل يا ڦٽيءَ سان نڪتل وارن کي طوفانن آڻڻ ۽ ڇڙي نازل ڪرڻ لاءِ استعمال ڪنديون آهن. "ٽلنگيٽ" قبيلي وارا ڳاڙهو هندستاني چوندا آهن تہ جڏهن بہ ڪا ننڍي نيٽي چوڪري غفلت ڪري، گهر کان ٻاهر نڪري، ڪلهي آسمان هيٺان بيهي وارن کي ڦٽي ڏيندي آهي، تڏهن برساتي طوفان ايندو آهي. معلوم ٿئي ٿو تہ روميين وٽ بہ اهو ساڳيو ئي اعتقاد هو، چو تہ هو چوندا هئا تہ جهاز تي سفر ڪندي وار ۽ ننهن ان وقت لاهڻ گهرجن، جڏهن طوفان لڳي بس ٿي ويو هجي، ۽ پوءِ ئي وارن وڌڻ جي ڪري نئين سر اهڙي ڪا آفت ڪانہ ايندي. اسڪاٽلنڈ جا جاهلو رهاڪو چوندا آهن تہ جيڪڏهن ڪنهن بہ ٻيڙ جو پاڻ سمنڊ تي هجي، تہ هن کي رات جو ڦٽي ڏيڻ نہ گهرجي. جڏهن اولهہ آفريڪا جي "چتوسبي" قبيلي جو سردار، 'جُمبا'، مري ويندو هو، تڏهن ان جي قبيلي جا سڀ ماڻهو گهرن مان ڊوڙي ايندا هئا، ۽ ان جا وار، ڏند ۽ ننهن پٽي ڪٽي ويندا هئا، چو تہ هو سمجهندا هئا تہ جيڪڏهن هن جي لاش سان گڏ اهي شيون بہ دفن ٿي ويندیون، تہ برسات ڪانہ پوندي. 'انئزيڪوس' جي بيٽ وارن 'ماڪوڪو' قبائلين اتان جي عيسائي مبلغن کي منٽون ڪيون هيون تہ هو پنهنجون ڪم از ڪم اڌ ڏاڙهيون انهن کي ڏيئي وڃن، جو اهي ڪين برسات جي جادوءَ جو ڏاڍو سٽو ڪم ڏيندیون.

ماڻهوءَ جا وار ۽ ننهن، جنهن صورت ۾ هن جي جسم سان اهڙي گهري رابطي ۾ رهن ٿا، تڏهن ظاهر آهي تہ اهڙي ماڻهوءَ کان ڪنهن بري يا چگي ڪم ڪرائڻ يا هن جي چگيءَ چال لاءِ هن جي انهن چيزن کي بطور يرغمال يا ضمانت جي بہ استعمال

ڪري سگهجي ٿو، چو ته قرابتي جادوءَ جي اصول تي، اهو ماڻهو، جنهن وٽ ڪنهن دشمن جا وار يا ننهن هوندا، سو انهن کي نقصان پهچائڻ سان، انهن جي مالڪ کي به اهڙوئي نقصان آسانيءَ سان پهچائي سگهي ٿو. ان ڪري، "نندي" قبيلي وارا پنهنجي قيديءَ جا وار وڌي رکندا آهن، ته جيئن هو پڇڻ جو خيال نه ڪري، ۽ ڊڄي اتي ويٺو رهي، وري جڏهن انهيءَ قيديءَ جي زندگيءَ جو معاوضو ڏيئي، سندس ماڻهو هن کي واپس وٺندا آهن، تڏهن سندس وار به امانت ان سان گڏ واپس ڪيا ويندا آهن.

وڏيل وارن ۽ ننهن کي نقصان کان بچائڻ لاءِ، يا اهڙن هولناڪ ڪمن کان محفوظ رکڻ لاءِ، جيڪي چالاڪ ۽ هوشيار جادوگر انهن مان وٺڻ چاهيندا آهن، اهو لازمي آهي ته انهن کي ڪنهن محفوظ جاءِ تي رکيو وڃي. مائوري سردار جا وڏيل وار نهايت خبرداريءَ سان ميڙي پر واري قبرستان ۾ دفن ڪيا ويندا آهن. ٽاهڻيءَ وارا پنهنجا ڪٽيل وار مندرن ۾ دفن ڪندا هئا، "سوڪو" شهر جي گهڻين ۾ موجوده زماني جي هرڪنهن سيّاح کي جابجا پٽرن جا ڊگ نظر ايندا، جن جي چيرن ۾ سوراخن: مان وارن جا ڇڳا ڏسڻ ۾ ايندس. هڪ دفعي جڏهن اتان جي هڪ ماڻهوءَ کان ان جو مطلب پڇيو ويو ته هن ٻڌايو ته اتان جا ماڻهو جڏهن پنهنجا وار وڃائيندا آهن، تڏهن انهن کي ويڙهي سيڙهي، انهن پٽرن ۾ ٽنبي آڇيندا آهن - "چو ته پٽرن جا اهي سيمٽي ڊگ ديوتا جا پاڪ آستانا آهن، جنهنڪري اهي محفوظ آهن ۽ انهن کي ڪوبه ماڻهو ڏاهن جي همت ڪونه ڪري سگهندو آهي." هن کي وڌيڪ معلوم ٿيو ته وارن کي اهڙيءَ طرح رکي چڏڻ جو مطلب هي به هو ته جيئن اهي ڪنهن جادوگر يا ڏائڻ کي هٿ نه لڳن. جڏهن سيام جي ڪنهن چوڪري جي چوٽي وڌي ويندي آهي، تڏهن ان جي ننڍڙن وارن کي ڪيوڙي جي پنن ۾ ويڙهي پر واريءَ ڪنهن وهندڙ نهر يا درياه ۾ لوڙهي چڏيندا آهن. جيئن جيئن اهي وار پاڻيءَ ۾ لڙهي دور دور

نڪرندا ويندا آهن، تيئن تيئن واسطيدار چوڪري جون بدبختيون ۽ بڇڙايون ۾ پري پڇنديون ويندیون آهن. باقي چوڻيءَ جا وڏا وار تيستائين رکي چڏيندا آهن جيستائين چوڪرو مهاتما بڌ جي قدم جي نشان جي زيارت ڪرڻ ويندو آهي، جو مقدس پربت تي آهي. اهي وار اتان جي پنڌتن کي ڏنا ويندا آهن، جن مان هنن کي نندڙيون بهاريون ٺاهي گوتم بڌ جي قدم کي صاف ڪرڻو هوندو آهي، پر هرسال وارن جا ايترا تہ ڏڳ اڇي جمع ٿيندا آهن، جو پنڌتن کي سنياليڻ ڏکيا ٿي پوندا آهن. ان ڪري جيئن ٿي زائرين ٻئي ڏيندا آهن، تيئن پنڌت وارن جي انهن ڏڳن کي تيلي ڏيئي ساڙي چڏيندا آهن. اسين مٿي ڏسي آيا آهيون تہ روم جي فلئمن ڊيالس جي وڊيل وارن کي مقدس درخت جي هيٺان دفن ڪيو ويندو هو. پاڪ باه کي قائم رکڻ وارين پاڪ ڪنوارين چوڪرين جا ڪتريل وار قديم ڪنول-وڻ جي شاخ ۾ لٽڪايا ويندا هئا.

عام طرح، وڊيل وار ڪنهن به خفيہ جاءِ تي دفن ڪيا ويندا آهن ۽ اهو ضروري نہ سمجهيو ويندو آهي تہ انهن کي هروپرو ڪنهن مندر يا قبرستان ۾ دفن ڪيو وڃي، يا ڪنهن خاص وڻ تي لٽڪايو وڃي، جيئن اسين مٿي ڏسي آيا آهيون. اهڙيءَ طرح، سڌوبيا جي علائقي ۾ چوندا آهن تہ وارن کي اهڙي هنڌ دفن ڪرڻ گهرجي، جتي انهن تي نہ سج جي روشنائي پوي ۽ نہ چنڊ جي چانڊوڪي، يعني، اهي زمين ۾ پوري يا ڪنهن وڏي پٿر هيٺان رکي چڏجن. ڊئنزگ وارا وري پنهنجن وارن کي ٽيلهيءَ ۾ بند ڪري، گهر جي چائنڊ وٽ دفن ڪري چڏيندا آهن. سالومن ٻيٽ مان هڪ ٻيٽ، "آغي"، جا ماڻهو به پنهنجن لٽل وارن کي ان ڪري دفن ڪندا آهن تہ متان اهي ڪنهن دشمن کي هٿ لڳن ۽ هو انهن تي جادو ڪري، کين تڪليف پهچائي. ميلانيشا ۾ به انهيءَ ساڳئي ڊپ-کان ماڻهو پنهنجا ڪتريل وار ۽ ننهن لڪائيندا آهن. ڏکڻ آفريڪا جي ڪيترن قبيلن ۾ به ساڳيو رسم موجود

آهي، چو ته اتان جا ماڻهو به جادوگرن کان ڊڄندا آهن ته متان اهي سندن وارن ۾ ننهن جي ذريعي کين کو نقصان پهچائين. "ڪافر" قبيلي وارا ته اڃا به پنهنجي قدم اڳتي وڌيل آهن ۽ ان ڪالهه جي ڏاڍي خبرداري ڪندا آهن ته سندن جسم جو کوبه جدا ٿيل حصو يا عضوو دشمن جي هٿ نه چڙهي، چو ته هو نه فقط پنهنجا وڏيل وار ۽ ننهن ڪنهن مخفي جاءِ ۾ دفن ڪندا آهن، پر "جڏهن ٻه ڪو ماڻهو ٻئي ڪنهن جون جڙون ڪيندو آهي، تڏهن انهن کي حفاظت سان سنبالي، زنده حالت ۾ انهيءَ ماڻهوءَ جي سپرد ڪندو آهي، جنهن جي مٿي مان اهي نڪرنديون آهن، چو ته هو پنهنجي اعتقاد مطابق ائين سمجهندا آهن ته جيئن اهي جڙون انهيءَ ماڻهوءَ جي رت مان آسريون هيون، جنهن جي مٿي مان اهي نڪتيون هيون، تنهن صورت ۾ جيڪڏهن انهن کي ٻئي ڪنهن جي قبضي ۾ ڏبو، ته ان جي معنيٰ اها ٿيندي ته ان جو رت ٻئي جي قبضي ۾ ڏنو ويو، جنهنڪري امڪان آهي ته هو جونئن واري ماڻهوءَ کي جادوءَ ذريعي کو ضرر پهچائي."

ڪڏهن ڪڏهن وار ۽ ننهن انهيءَ ڊپ کان لڪايا نه ويندا آهن ته اهي ڪنهن دشمن جي ور نه چڙهي وڃن، پر ڪن ڪن قومن جو وري اعتقاد هيءَ آهي ته موت کان پوءِ پيو دفعو ماڻهو جيئرو ٿي اٿندو، ان ڪري اهي شيون هڪ اهڙي هنڌ دفن ڪيون ويندیون آهن ته جيئن ان وقت آساني ۽ سان هٿ لڳن ۽ انهن کي گولڙو نه ٿيو. ان ڪري پيروءَ جي 'انڪاس' قبيلي وارا پنهنجا وڏيل وار ۽ ننهن ڪٽي ڪنهن جاءِ تي ڏاڍيءَ حفاظت سان لڪائي رکندا آهن، حتيٰ ڪ ڪٽيءَ ڏينهن سان جيڪي وار ڪٽي ڪري پونداڻائن، سي به هو چونڊي ديوارين جي چيرن ۾ سوراخن ۾ ڪٻي چڏيندا آهن، جيڪڏهن انهن مان کوبه وار يا ننهن هيٺ ڪري پوندو آهي ۽ قبيلي جو کوبه ماڻهو ان کي ڏسي وٺندو آهي، ته ان کي هڪدم زمين تان کڻي، ان جي اصلوڪيءَ جاءِ تي رکي چڏيندو آهي. مون کيترن وقتن تي

مختلف گاڙهن هندستانين کان پڇيو تہ هو ائين چو ٿا ڪن؟ منهنجو مطلب فقط اهو هو تہ ڏسان تہ هو ڪهڙو جواب ٿا ڏين! ڏنم تہ انهن مان هرهڪ ساڳيو ئي جواب ڏنو تہ "توڪي اها خبر هئڻ گهرجي تہ جيڪي ٻ ماڻهوڇاوا آهن ۽ مٽا آهن، سي ڪنهن نہ ڪنهن وقت دوباره زنده ٿيندا ۽ ان وقت سيني روحن کي پنهنجي خاڪي جسم جي هرهڪ چيز سميت قبرن مان ٻاهر نڪرڻو پوندو، ان ڪري اسين پنهنجا وار ۽ ننهن هڪ جاء تي جمع ڪري رکندا آهيون تہ جيئن ان وقت، جڏهن چوڌاري ڊڪ ڊوڙ ۽ تڙتڪڙ لڳندي ۽ هرهڪ پنهنجي ۽ پورو هوندو، تڏهن ڪنهن کي ٻ وار ۽ ننهن ڏونڍوٽا نہ پون، ساڳئي ئي سبب ڪري، جيڪڏهن ئي سگهندو آهي، تہ اسين ٽڪ ٻ هڪ ئي جاء تي اچڻ جي ڪوشش ڪندا آهيون." ساڳي طرح ترڪ ٻ پنهنجن وڏيل ننهن کي ڪڏهن ڪونہ اچلائيندا آهن، پر انهن کي هڪ جاء تي لکائي رکي ڇڏيندا آهن، تہ جيئن دوباره زنده ٿيڻ وقت آسانيءَ سان اهي کين ملي سگهن، آرمينيا جا ماڻهو ٻ پنهنجا وڏيل وار، ننهن ۽ نڪتل ڏند ڪونہ اچلائيندا آهن، پر انهن کي ڪن پاڪ جاين ۾ لکائي رکندا آهن، جهڙوڪ ديولين جي ديوارين جي چيرن ۽ سوراخن ۾، گهر جي شهتيرن ۾، يا وٽن جي ٽنگن وغيره ۾. هو سمجهندا آهن تہ انهن کي پنهنجن جسمن جا سڀ وڏيل حصا ۽ عضوا قيامت جي ڏينهن ڏيکارڻا پوندا ۽ جنهن ٻ انهن کي ڪنهن محفوظ جاء تي نہ لکائي رکيو هوندو تہ پوءِ کيس انهيءَ وڏي ڏينهن تي اهي سڀ چيزون گولي هٿ ڪرڻ ۾ ڏاڍي تڪليف ٿيندي. آئرلنڊ ۾ 'ڊرم ڪورناٿ' جي ڪوٽ ۾ هڪ ڏينهن پوڙهيون ڏالون هيون، جن انجيل پاڪ ۾ اهو ڏٺو هو تہ الله پاڪ کي ماڻهن جي وارن جي تعداد جي ٻ جاڻ آهي، ان ڪري هنن کي اهو وهم اچي ويٺو تہ قيامت جي ڏينهن انهن کي انهن سڀني وارن جو حساب ڪتاب ڏيڻو پوندو ۽ کين اهي سڀ وار يا امانت ڏيکارڻا پوندا، انهيءَ خيال کان هو پوءِ پنهنجي مڱي مان ڪريل وار

پنهنجن جهوپڑين جو، چئين وارن ڪکن ۽ ڪانن ۾ چونڊي چونڊي ڏهائي لڪائي رکي چڏيديون هيون.

ڪي ماڻهو وري پنهنجن لٽل وارن کي باه ۾ ساڙي چڏيندا آهن ته جيئن اهي ڪنهن جادوگر جي ور نه چڙهي وڃن. ٻئنڊيگونيا ۽ وڪٽوريا وارن علائقن ۾ رهندڙ قومن وارا عام طور ائين ڪندا آهن. آپر ووسيجيز وارا چوندا آهن ته پنهنجن وارن ۽ ننهن کي هيتي هڻي هرگز نه رلڻ ڏجي، جادوگرن کي انهن چيزن جي استعمال ڪرڻ کان ناڪام بنائڻ لاءِ انهن کي ساڙي چڏڻ گهرجي. الليءَ جون عورتون ان ڪري ڦٽيءَ ۾ ڦاڙل وار ڪڍي يا ته باه ۾ ساڙي چڏيندڙيون آهن، يا وري ڪنهن اهڙي هنڌ لڪائي چڏيندڙيون آهن، جتي انهن تي ڪنهن جي به نظر نه پوي. ڊائڪين ۽ جادوگرن جو ڊپ گهٽو ڪري دنيا جي سڀني ماڻهن ۾ عام جام آهي، جنهنڪري اولهه آفريڪا جي حبشي ماڪولولو قبيلي وارا ۽ ٽاهمنيءَ جا ماڻهو وارن ۽ ننهن کي يا ته دفن ڪري چڏيندا آهن يا وري انهن کي ساڙي چڏيندا آهن. ٽائرول وارا وري پنهنجن وارن کي ان ڪري ساڙيندا آهن ته متان اهي ڪنهن ڊائڻ کي هٿ لڳن ۽ اها انهن جي مدد سان ڪو طوفان نازل ڪري. پيا وري انهن کي ان ڪري ساڙي چڏيندا آهن ته متان ڪي پکي اهي ڪٽي وڃن ۽ وڃي پنهنجن آڪيرن ۾ رکن، چو ته ان حالت ۾ واسطيدار ماڻهوءَ کي، جنهن جي مٽي جا اهي وار هوندا، مٽي ۾ سخت سور پوندو رهندو.

وارن ۽ ننهن کي ناس ڪرڻ جو اهو دستور اٽڪندڙ خيال جو نتيجو آهي. جسم جي انهن حصن کي ناس ڪرڻ جو اهو ئي مقصد آهي ته جيئن اهي ڪنهن جادوگر کي هٿ نه لڳن ۽ هو انهن جي ذريعي انهيءَ جسم کي نقصان نه پهچائي، جنهن سان انهن جو رابطو هو ۽ جنهن کان اهي جدا ڪيا ويا آهن. انهيءَ خيال جو سڄو دارومدار انهيءَ اعتقاد تي منحصر آهي ته جسم ۽ ان جي مختلف عضون يا حصن ۾ اهڙو هم آهنگ رابطو رهي

ٿو، جو انهن ماڻ جنهن ۾ هڪ کي ڪو نقصان يا ضرر پهچايو ويندو، تہ ساڳيوئي نقصان ٻئي کي ۾ پهچندو. ٻوءِ جڏهن اهو رابطو اڇا ٽائين قائم آهي، تہ ٻوءِ ظاهر آهي تہ وارن ۽ ننهن کي هٿ سان ساڙڻ ڪري ۾ انهيءَ ساڳئي جسم کي اهڙي ئي تڪليف پهچڻ گهرجي، جنهن کان ان کي بچائڻ لاءِ انهن جي ساڙڻ جو ايڈو سارو اهتمام ڪيو ويو.

۹. **ٽڪ اڇلائڻ ٻي بندش:** جن اعتقادن، خيالن ۽ نظرين جي ماتحت دنيا جي مختلف قبائلين ۽ قومن، وارن ۽ ننهن کي اڇلائي ڇڏڻ تي ايتري سخت بندش وڌي آهي، انهن ساڳين خيالن کان متاثر ٿي، ڪن ٻين يا انهن ساڳين قومن ٽڪ کي بيڪار سمجهي لاپرواهيءَ سان اڇلائي ڇڏڻ تي ۾ پابندي عائد ڪئي آهي. ڇوتہ هر آهنگ جادوءَ جي اصول جي تحت، ٽڪ تي، جا انساني جسم جو حصو آهي، جادوءَ جو عمل ڪري، ٽڪ اڇلائيندڙ کي نقصان پهچائي سگهجي ٿو. "چائلوٽ" قبيلي جو ڳاڙهو هندستاني دشمن کي ضرر رسائڻ لاءِ هن جي ٽڪ کڻي ڪري، ان کي پٽاڻي جي وچ ۾ بند ڪري، باه تي پچائيندو آهي، جيئن پٽاڻو پچندو ۽ سڪندو ويندو آهي، تيئن هن جي خيال موجب، دشمن ۾ سڙندو ۽ پچندو رهندو آهي، يا تہ وري هو ان ٽڪ کي ڏيڏر جي پيٽ ۾ بند ڪري، ان کي ڪنهن اهڙي درياه ۾ ڦٽو ڪندو آهي، جنهن ۾ نہ ٻيڙي هلي سگهندي آهي ۽ نہ کو ماڻهو گهڙي سگهندو آهي، جنهنڪري سندس دشمن انتهائي درد و ڪرب کان دانهون ڪوڪون ڪندو رهندو ۽ ڏکندو ڦرڪندو رهندو. نيوزيلنڊ جي آرويرا ضلعي جا وحشي جادوءَ جي هنر جا ڪاريگر سمجهيا ويندا هئا: ڇيو وجي ٿو تہ هو ماڻهن کي پاڳل بنائڻ يا ڪنهن مصيبت ۾ ڦاسائڻ لاءِ انهن جي ٽڪن کي استعمال ڪندا هئا. ان ڪري جيڪي ۽ اجنبي اتي ويندا هئا، سي اها خبرداري ڪندا هئا تہ سندن ٽڪون ڪنهن دشمن کي هٿ نہ لڳن. اهڙي نموني سان ڏکڻ ۽ اولهہ آفريڪا جا حبشي

دشمن جي روبرو يا ان جي موجودگيءَ ۾ ڪڏهن ۽ ڪٿي اچلائيندا آهن، تہ متان سندن دشمن ٽڪن کي ميڙي پنهنجي جادوگر جي حوالي ڪن، جو ان کي جادوءَ جي ڪن دوائن سان ملائي اهڙو مرڪب نہ تيار ڪري، جنهن سان کين ڪو نقصان پهچي. ايتريقدر جو انهن جي گهرن ۾ اها خاص خبرداري رکي ويندي آهي تہ مرد جيڪي ٽڪون اچلائيندا آهن، تن کي خبرداريءَ سان زمين تان کڙي لاٽو ويندو آهي، ۽ انهن جي آڻ نشانن کي ۽ محنت سان مٽايو ويندو آهي.

جنهن صورت ۾ عام ماڻهو ايتري خبرداري ڪندا آهن، تہ پوءَ بادشاه ۽ سردار تہ يقيناً پيٽيءَ حفاظت جا مستحق آهن. مٿيوڇ پيٽ ۾ بادشاه ۽ سردارن سان خاص رازدار نوڪر سڏ هوندا هئا، جي پنهنجن آقائن سان گڏ اگالدان ڪٽي هلندا هئا، جن ۾ اهي ٽڪون اچلائيندا هئا. اهي نوڪر هر صبح جو پنهنجن مالڪن جون ٽڪون زمين ۾ ڪڏ ڪٽي دفن ڪري چڏيندا هئا، تہ جيئن ڪنهن دشمن يا جادوگر کي هٿ نہ اچن. سليوڪوسٽ جي بادشاه ۽ اميرن جون ٽڪون ۽ انهيءَ ڪري زمين ۾ اچلائي، انهن جي متان مٽي وجهي چڏيندا آهن. ڏکڻ نائجيريا جي علائقي ۾ رهندڙ 'تابالي' قوم وارن جي سردار جي ٽڪن جي ۽ ساڪيوئي احتياط ڪيو ويندو آهي.

رت ۽ لٽل ننهن وانگر، ٽڪ تي ۽ جادوءَ جا عمل ٿي سگهن ٿا، جنهنڪري پهرين ٻن چيزن وانگر، ٽڪ کي ۽ وعدي يا عهدنامي يا انجام جو موزون مادي بنياد بڻايو ويندو آهي، چو تہ معاهدي ڪندڙ ٻئي ڌريون هڪٻئي جي ٽڪن جي ستاسٽا ڪرڻ سان هڪٻئي کي پنهنجي نيڪ نيتيءَ جو يقين ڏياري سگهنديون آهن. انهن سان جڏهن ۽ ڪا هڪ ڌر وعده خلافي ڪرڻ تي آماده ٿيندي آهي، تڏهن ٻئي طرف وارا ان کي سندس ٽڪ جي ذريعي موزون سزا ڏيندا آهن. معاهدي ڪرڻ وقت هو هڪٻئي جو ٽڪون ڏيلين ۾ وٽي بند ڪري پاڻ سان ڪٽي ويندا آهن.

جي هو پوءِ پنهنجي پنهنجي قبضي ۾ رکندا آهن. اوپر آڻريڪا جا "واجا گا" قبيلي وارا جڏهن کو عهدنامو ڪرڻ چاهيندا آهن، تڏهن ٻئي ڏريون هڪ هنڊ ويهي، وچ تي کير يا بيئر (شراب) جا برتن رکنديون آهن، ان کان پوءِ هو منتر پڙهي انهيءَ برتن تي ڦوڪيندا آهن ۽ هڪ ڏر جو اڳوان ان مان ڏڪ پي، پيءَ ڏر واري اڳوان جي وات ۾ گرڙي ڪندو آهي، جا هو پي ويندو آهي، ساڳئي طريقي سان وري پيءَ ڏر وارو اڳوان به ائين ئي ڪندو آهي. ڪن ڪن موقعن تي، جڏهن ڪنهن معاملي کي ترت طي ڪرڻو هوندو آهي ۽ کير يا بيئر وغيره آسانيءَ سان دستياب ڪونہ ٿي سگهندو آهي، تڏهن بنهي ڏرين جا نمائندا هڪٻئي جي وات ۾ ٽڪ وجهي، عهدنامي کي اڳو پوءِ پختو ڪري چڏيندا آهن.

۱۰۔ **ڪن ڪاڻن ٿي بندش:** وحشيءَ جي وهمن جو مرڪز سڀ کان زياده سندس ڪاڻي جون شيون آهن ۽ مٿي گهٽن هنڊڻ تي معلوم ڪري آيا آهيون تہ هو ڪيترن جانورن جي گوشت ۽ جهنگلي پوڻن ۽ ميون کائڻ کان، جيڪي هونئن پنهنجي ليکي طاقتور ۽ لذيذ غذائون هونديون آهن، ڪن وهمن ۽ اعتقادن جي ماتحت، پرهيز ڪندو آهي، چو تہ هو انهن کي ڪنهن نہ ڪنهن سبب جي ڪري، کائڻ واري لاءِ نقصانڪار ۽ موتمار تصور ڪندو آهي. اهڙين پرهيزن جا مثال ايترا تہ بيشمار آهن، جو انهن سڀني جو هتي ذڪر ڪرڻ ڏاڍو ڏکيو آهي. عام ماڻهو جڏهن رواجي وهم ۽ ڊپ کان متاثر ٿي، کاڌي جي ڪيترين شين کان دور ڀڄي ٿو، تہ پوءِ بادشاهن ۽ پوجارين يا مذهبي رهنمائن ۽ ٻين پاڪ هستين لاءِ ظاهر آهي تہ انهيءَ سلسلي ۾ لازمي طور زياده پابنديون عائد ٿيل هونديون. اسين مٿي ڏسي آيا آهيون تہ روم جي فلشمن ڊيالس کي ڪيترين چيزن کان، خاص طرح ڪڇي گوشت کي ڏسڻ ۽ هٿ لائڻ کان، ڏاڍي سخت منع ٿيل هئي ۽ ساڳئي نموني سان مصري شهنشاهن کي بدڪن ۽ آڙين جي گوشت کان

سواءِ، ٻئي ڪنهن ۽ جانور يا پکيءَ جي گوشت استعمال ڪرڻ جي اجازت ڪانہ هوندي هئي. پراڻي زماني ۾ ڪيترن ئي وحشي قومن جي بادشاهن ۽ پادرين کي گوشت استعمال ڪرڻ کان سخت منع ٿيل هئي. لوٽانگو جي ساحل وارن "گانگا" پادرين کي ڪيترن قسمن جي جانورن ۽ پکين جي رڳو شڪل ڏسڻ کان ۽ منع ٿيل هوندي آهي، جنهنڪري هو ويچارا گهڻن قسمن جي جانورن ۽ پکين جو گوشت نہ ڪائي سگهندا آهن. ڪيترن وقتن تي انهن کي فقط جهنگلي ميون تي گذر ڪرڻو پوندو آهي... جيتوڻيڪ کين تازي رت ٻيڙ جي سا اجازت هوندي آهي. لوٽانگو جي تخت جي وارث کي ننڍي هوندي کان وٺي خنزير جي گوشت کائڻ جي سخت ممانعت ٿيل هوندي آهي. ننڍيءَ ڇوڪر کان ٿي ڪيس ٻين سان گڏ ويهي 'ڪولا' ڦل کائڻ جي ۽ منع آهي. بلوغت کي پهچڻ وقت هن کي سندن پادري اهو سبق سيکاريندو آهي ته هو جن پکين يا جانورن کي شڪار ڪري، ماري ۽ پچائي سگهي، انهن کي ٿي کائي، باقي ٻيا سڀ پکي ۽ جانور مٿس حرام آهن ۽ اهڙيءَ طرح، هن جي عمر سان گڏ، مٿس بندشون ۽ وڌنديون ويندیون آهن. فرٽنبو پو جي حاڪم کي، تخت تي ويهڻ کان پوءِ، 'ڪو' (هڪ قسم جو مقامي جانور)، هڙ ۽ سيڙهه جي گوشت کائڻ کان منع ڪئي ويندي آهي، رواجي طرح انهن جانورن جو گوشت اتان جي عام ماڻهن جي رواجي ۽ عام غذا آهي. "ماسائي" قبيلي وارن جو پوچاري ماکيءَ، کير ۽ ڪريءَ جي پڪل جيري کان سواءِ ٻيو ڪاڏو ڪونہ کائيندو آهي، چو ته جيڪڏهن هو انهيءَ قانون جي انحرافي ڪندو ته هو پيشينگوئي ڪرڻ جي طاقت کان محروم ٿي ويندو ۽ ساڳئي وقت سندس جادوءَ جو اثر ۽ زائل ٿي ويندو.

۱۱۔ **چلن ۽ ڳڻيبن ڏي بندش:** اسين مٿي ڏسي آيا آهيون ته فلئمن ڊيالس تي جيڪي متعدد بندشون عائد ٿيل هيون، تن مان هي ۽ خاص هيون ته هن کي ڏنهنجن ڪپڙن ۽ ڪنهن ۽ جاءِ

تي ڪنهن به قسم جي ڪنڊ ڏيڻ جي اجازت نه هئي، ۽ سواءِ هڪ پگهل منڊيءَ جي، هي ڪاب سڀي ۽ سڄي منڊي يا چلو آگر ۾ وڃڻ ۾ لاءِ ممنوع هو. ساڳئي طريقي سان جيڪي مسلمان زائرين مڪي (شريف) ڏانهن ويندا آهن، تن تي به اهڙي ئي بندش هوندي آهي ته هو نه ڪا ڪنڊ ڏيئي سگهندا آهن ۽ نه وري ڪو چلو يا منڊي ئي پائي سگهندا آهن، چو ته هو انهيءَ عرصي ۾ پاڪائيءَ جي حالت ۾ هوندا آهن. اهي ڪنڊين ۽ سنڊين جا قانون گهٽو ڪري هڪ جهڙا ئي معلوم ٿين ٿا، جنهنڪري انهن تي هڪ ئي وقت غور ڪرڻ گهرجي. ڪنڊين جي مسئلي تي غور ڪرڻ سان معلوم ٿئي ٿو ته دنيا جي ڪيترن ملڪن جا ماڻهو ڪن خاص موسمن ۾ ۽ وقتن تي ڪنڊين ڏيڻ کان پرهيز ڪندا آهن ـ خاص طرح شاديءَ ۽ موت يا ويهه جي وقتن تي. ان ڪري ٽرانسلوانيا جي سڪسن نسل وارن ماڻهن ۾ هي رواج آهي ته جڏهن به سندن گهرن ۾ ويهه ٽيندو آهي، تڏهن ٻار ڇٺ واريءَ عورت جي سيني ڪپڙن جون ڪنڊيون ڪوليون ويندڙيون آهن، نه فقط ايترو، پر ان گهر جي درين، درين ۽ پيتين جا ڪلف به ڪوليا ويندا آهن، چو ته هو سمجهندا آهن ته ائين ڪرڻ سان ويهه ۾ آساني ٽيندي. ساڳئي نموني سان لٽيلنڊ جا باشندا به انهيءَ قسم جي وهم ۾ مبتلا رهن ٿا ته ويهه واريءَ زال جي جسم تي ڪا به ڪنڊ نه رهڻ ڏجي، چو ته هيءَ حالت ۾ سندس ويهه ڏکيو ۽ دردناڪ ٽيندو. ايسٽ انڊيز ۾ وري حمل جي سڄي عرصي تائين انهيءَ وهم مطابق عمل ڪيو ويندو آهي. آتي چوندا آهن ته جيڪڏهن ڪا حامله عورت پنهنجن هٿن سان ڪنڊيون ٻڌندي يا چوٽيون ڪندي يا ڪنهن به چيز کي مضبوطيءَ سان ٻڌندي، ته ان جي نتيجي ۾ سندس ٻار سندس پيٽ ۾ گهٽجي مري ويندو، يا ويهه ڪرڻ وقت کيس درد زه ۾ بي انتها تڪليف ٽيندي، ڪيترا ته وري پيٽ واريءَ زال جي مرد کي به انهن قانونن تي عمل ڪرڻ لاءِ مجبور ڪندا آهن. بحري ديپاڪ

قبيلي وارن ۾ ائين ئي ڪندا آهن، يعني پيٽ واري زال ۽ سندس مڙس، حمل جي سڄي عرصي جي دوران ۾، ڪنهن به چيز کي ڏاڳي سان نہ ٻڌندا آهن ۽ نہ وري پنهنجن هٿن سان ئي ڪنهن شيءَ کي مضبوطيءَ سان جڪڙي يا جهلي سگهندا آهن. شمالي سيليبس جي رهاڪن ۾ به بلڪل ساڳئي قسم جو وهم آهي. حامله عورت جڏهن چوٿون يا پنجون مهينو پورو ڪندي آهي، تڏهن هڪ خاص رسم ادا ڪئي ويندي آهي، جنهن ڪان پوءِ مرد کي، ڪيترين ٻين پابندين سان گڏو گڏ، مضبوط ڳنڍين ڏيئ ۽ هڪ ٽنگ ٻيءَ تي رکي ويهڻ کان هرصورت ۾ پرهيز ڪرڻي پوندي آهي.

انهن سڀني حالتن ۾، بنيادي خيال اهو نظر اچي رهيو آهي تہ ڳنڍيڏيئ ڪري، جيئن ايسٽ انڊيز وارا چوندا آهن، "عورت کي ڳنڍ اچي ويندي" — يعني هن جي ويم ۾ رڪاوٽ پوندي، يا ان جو ويم روڪجي ويندو، يا ويم ڪان پوءِ سندس چگي پلي ٽيئ جو امڪان نہ رهندو. — چو تہ هم آهنگ يا نقالي جادوءَ جي اصولن مطابق جيئن ڏاڳي تي ڳنڍ جي ڪري رڪاوٽ حائل ٿي وڃي ٿي، ائين عورت جي جسم اندر ٻار جي اخراج جي رستي ۾ اهڙي ئي قسم جي رڪاوٽ پوندي. انهيءَ وهم جو مطلب ۽ مقصد اولهه آفريڪا جي "هوز" قبيلي وارن جي هڪ رسم مان، جا هو ڏکئي ويم جي وقت ادا ڪندا آهن، چگيءَ طرح سمجهه ۾ اچي ٿو. جڏهن ٻ انهن جي ڪنهن عورت کي سخت سور ٿيندا آهن ۽ هو ٻار نہ ڄڻي سگهندي آهي، تڏهن ان جا وارث پنهنجي جادوگر کي سڏائيندا آهن. هو عورت کي ڏسي چوندو آهي تہ "ٻار پيٽ ۾ ٻڌو پيو آهي، جنهنڪري، باهر نڪو اچي سگهي." پوءِ، حامله عورت جي مائٽياڻين جي منٽ ميڙ ڪرڻ تي، هو انهيءَ ڳنڍ کي کولڻ لاءِ تيار ٿيندو آهي. ان کان پوءِ هو ڪن مڙدن کي ٻيلي مان ڪنهن ٽلهيءَ ۽ مضبوط ول آڻڻ لاءِ حڪم ڏيندو آهي، جنهن سان هو ٻار ڄڻيندڙ عورت جا هٿ سندس پٺ جي طرف مضبوطيءَ سان جڪڙي ٻڌندو آهي. ان کان پوءِ

هو ان عورت جو نالو وٺندو ويندو آهي، ۽ جڏهن هوءَ جواب ڏيندي آهي، تڏهن هو ول کي چاکوڻ سان وڌيندو رهندو آهي ۽ وات سان هيٺ چوندو ويندو آهي: "آءٌ اڄ تنهنجا ۽ تنهنجي پار جا بند خلاص ڪري رهيو آهيان." انهن سيني ڳالهين پڄاڻا هو انهيءَ ول کي ننڍا ننڍا ٽڪر ڪندو آهي، جن کي پاڻيءَ جي ڀريل برتن ۾ وجهي، عورت کي انهيءَ پاڻيءَ سان غسل ڪرايو ويندو آهي. عورت جي عضون کي ويڙهيل ول مان آزاد ڪرڻ سان جادوگر ائين سمجهي ٿو ته هو ساڳئي وقت پيٽ واري پار کي ۽ سندس بندن مان آزاد ڪري رهيو آهي. ويم وقت دروازن، ڪلفن، درين وغيره جي ڪوٺ واريءَ رسم جي حالت ۾ ۽ جا ڪيترن ملڪن جي ماڻهن ۾ موجود آهي، ساڳيو اعتقاد ۽ وهم موجود ٿو پائجي. اسين مٿي ڏسي آيا آهيون ته ڏکڻي ويم وقت ٽرانسلوانيا جي جرمن نسل وارا باشندا در، دريون ۽ ڪلف وغيره کولي ڇڏيندا آهن، اهڙي ئي رسم ووٽلئنڊ ۽ ميڪلينبرگ جا ماڻهو ۽ ادا ڪندا آهن. شمال مغربي آرگلشاير جا وهمي ماڻهو ۽ ويم وقت گهر جا سڀ تالا کولي ڇڏيندا هئا. بمبئيءَ جي آسپاس سالسيٽ ٻيٽ جا باشندا ۽ ڏکڻي ويم وقت گهر جي سيني ڪلفن کي ڪنڇيءَ سان کولي ڇڏيندا آهن. سوماترا جي مئنڊيلنگ نسل وارا ماڻهو ۽ اهڙي وقت گهر جي سيني صندوقن، پيتين، دبن ۽ برتنن جا ڍڪ لاهي ڇڏيندا آهن، ان هوندي ۽ جيڪڏهن کو خاص اثر پيدا نه ٿيندو آهي، ته پوءِ ويڇارو منتظر شوهر، چت جي ٻڌن جي چيڙن کي جيڪي باهر نڪتل هوندا آهن، ڏندن سان ڏڪ هڻي، انهن کي ڏلو ڏالو ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو آهي... ته ويم ۾ آساني پيدا ٿئي، چو ته هو سمجهندا آهن ته "ويم ۾ آساني پيدا ڪرڻ لاءِ گهر ۾ ايل هرهڪ چيز ڏاڍي هٿ گهرجي." ڇنگانگ ۾ جڏهن ڪنهن عورت کي پار ڇڏڻ ۾ دقت ٿيندي آهي، تڏهن دائي گهر وارن کي حڪم ڏيندي آهي ته "گهر جا سڀ دروازا ۽ دريون کولي ڇڏيو، گهر ۾ رکيل

سڀني بوتلن جا هوچ لاهي چڏيو، ڏهن ۽ پيهن تان ڏڪ لاهيو، واڙي مان ڪڍن ۽ مينهن کي چوڙي چڏيو، اصطبل مان گهوڙا چوڙي چڏيو، ۽ ڪتي، ريڍ، ڪڪڙ، بدڪن ۽ ڪڙين وغيره کي کولي آزاد ڪري چڏيو!" انهن ماڻهن جي اعتقاد مطابق اهڙي قسم جي عام ۽ وشال آزادي، جا ساهوارن ۽ غيرجاندارن کي بخشي وڃي ٿي، سا انهيءَ مشڪل جي آسانيءَ جو يڪ ٽڪ ۽ تير هدف علاج آهي ۽ بار کي ماڻڻ جي ٻيٽ مان ٻاهر ڪڍڻ جو مؤثر ۽ ڪارائتو طريقو آهي. ساڳهالين جي ٻيٽ ۽ اهڙي وقت، مڙس هر انهيءَ شيءَ کي کولي چڏيندو آهي، جيڪا کولڻ جي لائق هوندي آهي، هو پنهنجي وارن جي چوٽين ۽ ٻوٽ جي ڏاڻن کي کولي چڏيندو آهي. ان کان پوءِ گهر ۽ پاڙي ۽ جيڪي به شيون ٻڌل هونديون آهن، تن کي کوليندو آهي، جيڪڏهن گهر جي اڳڻ ۽ ڪاڻيءَ جي ڪنهن ٻنڌ ۽ کهاڙي ڦاٽي ٻيٺي هوندي آهي، تہ ان کي چڪي ٻاهر ڪڍندو آهي، جيڪڏهن ان جي يا ٻئي ڪنهن ڪوٽ واري جي ٻيڙي ڪنهن وڻ سان ٻڌي ٻيٺي هوندي آهي، تہ ان کي هڪدم وڃي چوڙيندو آهي. بندوق يا پستول مان گوليون، ۽ آڙيءَ ڪمان مان تير ڪڍي چڏيندو آهي.

ساڳيءَ طرح، مٿي اسان هي ٻ ڏسي آيا آهيون تہ "تومبولو" قوم وارو ماڻهو زال جي حمل واري عرصي ۽ نہ فقط ڪنڊين ٻڌڻ کان پرهيز ڪندو آهي، پر هو هڪ ٽنگ تي ٻي ڪانہ چاڙهي ويهندو آهي. ٻنهي حالتن ۽ انهيءَ اعتقاد جو نظريو ساڳيو ئي آهي. ڪنڊ ٻڌڻ لاءِ ڏاڻن کي هڪٻئي مٿان چاڙهيو وڃي، يا آرام سان ويهڻ لاءِ هڪ ٽنگ ٻيءَ جي مٿان رکي وڃي، ٻنهي حالتن ۽، هڪ آهنگ جادوءَ جي اصول مطابق، شين جي واڌ ۽ رفتار کي روڪيو وڃي ٿو. معلوم ٿئي ٿو تہ انهيءَ اهڙ حقيقت کان رومي بلڪل ڇڪيءَ طرح سان آشنا هئا. ڪنيير ۽ پنجيده طبيعت وارو رومي فيلسوف، پلني، چوي ٿو تہ ڪنهن حاملہ

عورت يا زير علاج مريض جي اڳيان آڱرين سان مٿنڌا وجهي ويهڻ کري انهن تي برو اثر پوندو آهي، مٿنڌن ڀيلن هٿن سان پنهنجي ٽنگ يا ٽنگن کي مهڙ ۽ هڪ ٽنگ ٻيءَ تي چاڙهي ويهڻ، اڳينءَ حالت کان ٻ زياده خراب آهي. پراڻي زماني جا رومي ويهڻ جي اهڙن نمونن کي هرهڪ ڪ جي تعميل ۾ رڪاوٽ جو باعث کري سمجهندا هئا، جنهنکري جنگي ڪائونسل، مٿجسٽريٽن جي ميڙ، عبادت يا قربانين جي موقعن تي ڪنهن کي ٻ هڪ ٽنگ ٻيءَ تي چاڙهي ۽ هٿن ۾ مٿنڌا وجهي ويهڻ کان سخت منع ٿيل هوندي هئي. انهن پنهي حالتن مان هڪ يا ٻيءَ جي ڪرڻ کري جيکي نتيجا نڪرن ٿا، تن جي متعلق هڪ مشهور مثال موجود آهي: هرڪيولس جي ماءُ، ائلڪمينا، ستن ڏينهن ۽ ستن راتين تائين ان کري سور ڪاڏا هئا، جو ليوسينا ديوي، پنهنجي هڪ ٽنگ ٻيءَ تي چاڙهي ۽ هٿن ۾ مٿنڌا وجهي، ان جي چانٽ اڳيان ويني هئي، ۽ جيستائين ڪنهن نموني سان هن کي دوکو ڏيئي سندس ويهڻ جي حالت ۾ تبديلي ڪانه آندي ويئي، تيستائين ائلڪمينا جا بند آجا ڪونه ٿيا. بلگيريا وارن ۾ اهو وهم آهي ته حامله عورت کي جيڪڏهن اهڙي نموني سان ويهڻ جي عادت هوندي، ته ڪيس ٻار جڻڻ وقت ڏاڍي ٽڪليف جو مقابلو ڪرڻو پوندو. بئويريا ۾ جڏهن ٻ ڪنهن محفل يا ميڙ ۾ اوچتو ئي اوچتو گفتگو بند ٿي ويندي آهي ته حاضرين مان ڪونه ڪو چوندو آهي ته "مڃاڻ ڪنهن ٽنگ ٽنگ تي چاڙهي آهي!"

ڪنڊين پنڊڻ جي ڪري، نه فقط ويم جي وقتن تي جادوءَ جهڙا اثر ظاهر ٿيندا آهن ۽ انساني ڪاروبار ۾ رڪاوٽون پونديون آهن، پر شادين جي وقتن تي ٻ ساڳي ئي حالت ٿيندي آهي. وچين صدين ۾ ۽ اڙهين صدي عيسويءَ تائين يورپ ۾ هي اعتقاد عام هو ته شاديءَ جي مزي کي تلخ ڪرڻ ۽ ان ۾ رڪاوٽ وجهڻ لاءِ، نڪاح خواني جي دوران ۾ ڪنهن ڪاپ کي ڪنجيءَ سان

بند ڪري، يا ڪنهن رسيءَ کي ڳنڍ ڏيئي، ان کي دور ڪنهن ويران جاءَ تي ڦٽو ڪرڻ ڪافي آهي. گهٽو ڪري انهيءَ ڪلف يا رسيءَ کي پاڻيءَ ۾ ڦٽو ڪيو ويندو هو، ۽ جيستائين ان ڪلف کي ڳولي، ڪنجيءَ سان نہ کوليو ويندو هو يا ڏاڳي جي ڳنڍ نہ سلجهائي ويندي هئي، تيستائين شادي شده جوڙي جو اصلي وصل ٿيڻ ناممڪن هو. ان ڪري اهڙيءَ حرڪت ڪرڻ کي سخت ڏوه سمجهيو ويندو هو، يا جيڪڏهن کو ائين ڪندو ٻه هو، تہ ان حالت ۾ انهيءَ بند ٽيل ڪلف يا ڳنڍ ڏنل رسيءَ يا ڏاڳي کي چورائي غائب ڪرڻ ان کان ٻ زياده سنگين ڏوه سمجهيو ويندو هو. سنہ ١٧١٨ع ۾ فرانس جي شهر بورڊيو جي پارليامينٽ ڪنهن ماڻهوءَ کي ڳنڍين ڏنل ڏاڳي جي ذريعي هڪ سڄي خاندان کي برباد ڪرڻ جي ڏوه ۾ جيئري جلائڻ جي سزا ڏني هئي. اسڪاٽلينڊ ۾ ١٧٠٥ع ۾ ٻن ماڻهن کي موت جي سزا فقط ان ڪري ڏني ويئي هئي، جو انهن کن اهڙين جادوءَ وارين ڳنڍين کي چورائي غائب ڪيو هو، جيڪي هڪ پوڙهيءَ مائيءَ ائشنتلي شهر جي اسپالڊنگ خاندان وارن جي هڪ شادي شده جوڙي جي خوشيءَ ۾ رخني وجهڻ لاءَ تيار ڪيون هيون. انهن ڳنڍين جي عمل ۾ پرٿ شائر جي پهاڙي علاقن جي ماڻهن جو ارڙهين صدي عيسويءَ تائين محڪم يقين رهندو آيو، جو تہ انهيءَ زماني تائين "ٽميل" ۽ "ٽي" درياهن جي وچ وارين وادين جي شهرن ۽ ڳوٺن ۾، نڪاح خوانيءَ کان اڳ هر هڪ گهوٽ ۽ ڪنوار جي ڪپڙن مان سڀ ڳنڍيون چوڑيون ويندیون هيون. هن وقت اها ساڳي رسم ۽ اهي ئي وهم اسان کي شام جي ماڻهن ۾ نظر اچن ٿا. جيڪي ماڻهو شامي گهوٽ کي سهاڳ رات جي پوشاڪ پهرائيندا آهن، سي انهن ۾ ڳنڍ ٻڌڻ ۽ ٻڌل پائڻ کان ڏاڍو حذر ڪندا آهن، جو تہ سندن اعتقاد آهي تہ جيڪڏهن انهن ڪپڙن ۾ ڳنڍ ٻڌجي ويئي يا ٻڌل ٻڌجي ويو، تہ پوءِ گهوٽ جي دشمن کي ڪيس شاديءَ رات ملهائڻ جي قوت کان محروم ڪرڻ جو موقعو ملي

ويندو. گھوٽ کي نامرد ڪرڻ لاءِ رسل ڪندڙ اڃڙي وقت هن جي جسم جي ڪنهن به حصي کي روسال سان ڇهي وٺندو آهي، جڏهن گھوٽ گھوڙي تي سوار ٿي، پنهنجيءَ ڪنوار کي وٺي اچڻ لاءِ بلڪل تيار ٿيو بيٺو هوندو آهي. پوءِ اهو رسّال انهيءَ روسال کي ڪنڊ ڏيئي چڏيندو آهي، ۽ جيستائين هو اها ڪنڊ نه کولينڊو آهي، تيستائين ويچارو گھوٽ شاديءَ جو مزو ڪونه ماڻي سگھندو آهي.

ڪنڊين ڏينهن سان ماڻهوءَ جي مٿان مصيبت، مرض ۽ موت به نازل ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ويندي آهي، جنهنڪري اولهه آفريڪا جي "هوز" قبيلي وارو جادوگر پنهنجي دشمن کي بد دعا ڏيندو، گاهه ۾ ڪنڊ پڌندو، هيئن چوندو ويندو آهي: "مون فلاڻي پٽ فلاڻي کي هن ڪنڊ ۾ ٻڌو آهي، شال سڀ مصيبتون مٿانئس نازل ٿين! جڏهن هو پنهيءَ ۾ وڃي، شال ان وقت کيس نانگ کائي! جڏهن پاڻيءَ ۾ لهي، ته شال ان کي پاڻي لوڙهي ڪڍي وڃي! شال برسات جي وقت کيس بجلي ساڙي! شال هن جون راتيون مصيبت ۾ گذرن!" انهن ماڻهن جو اهو اعتقاد هوندو آهي ته جادوگر انهيءَ ڪنڊ ۾ پنهنجي دشمن جي ساه کي بند ڪندو آهي. قران (شريف) ۾ هڪ هنڌ اهڙن ماڻهن جو حوالو ڏنل آهي—"جيڪي ڪنڊين تي دم ڦوڪيندا آهن." هڪ عرب مفسر انهيءَ آيت جي تفسير طور چيو آهي ته اهي لفظ انهن عورتن لاءِ چيل آهن جيڪي ڏاڻن ۾ ڪنڊيون پڌي، انهن تي دم ڪنديون آهن ۽ وري انهن ڏاڻن کي هيٺان رکي انهن جي مٿان پاڻ ويهي رهنديون آهن. انهيءَ مفسر هڪ واقعي جو بيان ڪيو آهي ته ڪيئن نه هڪڙي ظالم يهودي هڪ دفعي خود پيغمبر (صلي‌الله عليه وسلم) تي، هڪ ڏاڻي کي نَوَ ڪنڊيون ڏيئي، ۽ بعد ۾ ان کي کوه ۾ اڇلائي، جادوءَ جو اثر ڪيو هو. ان جي نتيجي ۾ پيغمبر (صلعم) بيمار ٿي پيو، ۽ چئي نڏو سگھجي ته جيڪڏهن جبرئيل هن کي انهيءَ ڏاڻي جي دفن ٿيڻ واريءَ جاءِ جو ڏس نه ڏئي ها، ته الاجي ڪهڙو نتيجو نڪري ها! بهرحال وفادار علي (رضہ) هڪدم کوه

ڪي ڪولي، ان مان ڏاڪو ڪڍي آيو، جنهن کان پوءِ پيغمبر صلعم ان جي مٿان ڪي اهڙيون آيتون پڙهيون، جيڪي هن ڏانهن خاص انهيءَ ڪم لاءِ وحيءَ جي ذريعي موڪليون ويئون هيون. هرهڪ آيت جي اختتام وقت، هڪ هڪ ڪنڊ پاڻيهي ڪلي ٿي ويئي، تان جو جڏهن سيئي ڪنڊيون ڪلي ويئون، تڏهن پيغمبر صلعم پنهنجي طبيعت ۾ فرحت محسوس ڪئي.

ڪنڊين جي ذريعي جيڪڏهن ماريو ويندو آهي، تہ انهن جي ذريعي جيئرو ٻ ڪيو ويندو آهي. هي اعتقاد وري هن طرح سان آهي تہ جن ڪنڊين جي ذريعي تڪليف يا بيماري ڏني وڃي ٿي، انهن کي ڪوڙ سان انهيءَ تڪليف کان نجات حاصل ڪري سگهجي ٿي. اهڙين تڪليف ده ڪنڊين جي هري ۾ منفي اثر جي علاوه، ڪي اهڙيون برڪت واريون ڪنڊيون ٻ هونديون آهن، جن جو اثر اثباتي هوندو آهي ۽ انهن جي ذريعي بيمارين کان ماڻهوءَ کي بچائي سگهبو آهي. "پلني" چوي ٿو تہ ڪي ماڻهو نَرن جي بيماريءَ لاءِ ڪوريئڙي جي چار مان ڏاڪو ڪڍي، ان کي ست يا نو ڪنڊيون ڏيئي، ان ڏاڪي کي بيمار ماڻهوءَ جي نَرن وٽ ٻڌي چڏيندا هئا، پر علاج کي موثر ڪرڻ لاءِ، هرهڪ ڪنڊ ٻڌڻ وقت، ڪنهن نہ ڪنهن ٻيوه جو نالو کڻڻ ضروري هوندو هو. ترڪمانن وٽ بخار لاهڻ جي هڪ طريقي جو اسان کي "اوڊوتووان" هڪ عجيب نمونو ٻڌايو آهي. جادوگر اٺ جي ملس هڏ ۾ جهلي ان مان هڪ رسي ٺاهيندو آهي ۽ ملس کي وڻڻ وقت هو کي منتر پڙهندو آهي. ان کان پوءِ انهيءَ رسيءَ ۾ ست ڪنڊيون ٻڌندو آهي ۽ هرهڪ ڪنڊ کي چڪڻ کان اڳ ان تي ڪجهہ دم ڪندو آهي. مريض انهيءَ ڪنڊين ڏانڊ ڏاڪي کي پنهنجيءَ ڪرائيءَ ۾ ڪنگڻ وانگر پائي چڏيندو آهي. روزانو هڪ ڪنڊ کولي، ان جي مٿان دم ڪيو ويندو آهي، جڏهن ست ئي ڪنڊيون کلي ويندیون آهن، تڏهن ان مان هڪ گول ڪينهو ٺاهي وهندڙ پاڻيءَ ۾ اڇلايو ويندو آهي. اهڙيءَ طرح (جيئن

هو سمجهندا آهن)، وهندڙ پاڻي بخار کي ساڻ ڪڻي هليو ويندو آهي.
ڪن وقتن تي وري جادوگراڻيون پنهنجن عاشقن کي پاڻ سان
ٻڌي ڇڏڻ لاءِ، گنڊيين کان ڪم وٺنديون آهن. اهڙيءَ طرح
"ورجل" ۾ محبت جي ماريل نازنين پنهنجي عاشق 'ڊافنس' کي
شهر مان جادوءَ جي زور تي ڇڪي پاڻ ڏانهن آڻڻ لاءِ ٽن مختلف
رنگن جي ڌاڳن کي ٽي گنڊيون ڏنيون هيون. اهڙيءَ طرح، هڪ
عرب دوشيزه پنهنجي محبوب کي پاڻ ڏانهن متوجه ڪرڻ ۽ هن
جي دل جي تسخير لاءِ، هن جي چهبڪ کي گنڊيون ڏنيون هيون،
پر ويچاريءَ دوشيزه جي رقيبياڻيءَ اهي گنڊيون ڏسي ورتيون ۽
انهن کي کولي ڇڏيائين. ساڳئي اصول تي پڳل ماڻهوءَ کي روڪڻ
لاءِ گنڊيين کي استعمال ڪيو ويندو آهي. آفريڪا ۾، سڏزيلنڊ
علائقي ۾ هرڪنهن ٻيڙي جي پاسن کان ايرندڙ گاه ۾ گنڊيون
ڏنل ڏسڻ ۾ ايندڙيون. انهن مان هرهڪ گنڊ ڪنهن نه ڪنهن
گهريلو جهگڙي جي نشاني هوندي آهي. ڪا نه ڪا عورت
پنهنجي مڙس جي گهران ٻاهر ويئي هوندي آهي، ۽ ان جي مڙس
جا مائٽ، دوست ۽ عزيز ان جي گهٽن ۽ گهيڙن کي بند ڪرڻ لاءِ
سيني رستن تي گاه کي گنڊيون ڏيندا ويندا آهن، ته جيئن اها عورت
هنن کي گوهي ڏيئي ڪيڏانهن ٻاهر نه ٽي وڃي. روس جي علائقن
۾ ميڙي مارڻ جي چار کي ان ڪري جادوگرن جي خلاف
مؤثر هٿيار سمجهيو ويندو آهي، چاڪاڻ ته ان ۾ بي انداز ۽ بيشمار
گنڊيون ڏنل هونديون آهن، ان ڪري جنهن وقت ڪنوار کي
سندس سهاڳ جو جوڙو پهرايو ويندو آهي، تڏهن مٿانئس چار
اڇلايو ويندو آهي ته جيئن مٿس جادوءَ جو اثر نه ٿئي. ساڳئي
ئي سبب ڪري گهوڙن کي چار مان ٺهيل ڪمرپٽا پڌا ويندا
آهن، ڇو ته جادوءَ جي عمل کي اڻرائتي ڪرڻ لاءِ، جادوگرڻ
کي يا ته گهوٽ جو اهو ڪمرپٽو لاهڻو پوندو، يا ان جي سيني
گنڊيين کي کولڻو پوندو. پر گهٽن وقتن تي روسي تعويذ فقط
سادن گنڊيين ڏنل ڌاڳن جي صورت ۾ هوندا آهن. ڳاڙهيءَ ڏاڙهي

جي لڇيءَ کي ٻانهن ۽ ٽنگن ع ويڙهڻ سان سنڌن جا سڀ سور ۽ بخار لهي ويندا آهن. ٻار کي ڪٻلين ۽ ٻيمارين کان محفوظ رکڻ لاءِ، اهڙين نون لڇين کي ان جي گلي ع ٻڌو ويندو آهي. ٽيوبر ٻيٽ جي حڪومت طرفان، ڳئن جي ڏڻ جي اڳيان جيڪا ڳئون هلندي آهي، تنهن جي ڳچيءَ ع هڪ خاص قسم جي ٽيلهي ٻڌل هوندي آهي، جا انهن کي بگهڙن جي حملي کان محفوظ رکڻ لاءِ ٻڌي ويندي آهي، چو ته ان جو عمل درندي جي جاڙين کي بند ڪري ڇڏيندو آهي. اهڙي نموني سان جڏهن بهار جي موسم ع گهوڙن جا ولر جهنگ ڏانهن چارڻ لاءِ وڃي ويندا آهن، تڏهن هڪڙو ماڻهو ولر جي اڳيان ڪلف هٽ ع ڪٽي، ان کي بند ڪندو ۽ ڪوليندو رهندو آهي ۽ زبان سان هي الفاظ ادا ڪندو رهندو آهي: "آءٌ هن فولادي ڪلف ذريعي پنهنجن گهوڙن کي بچائڻ لاءِ، بگهڙن جون جاڙيون بند ڪري رهيو آهيان."

ڳنڍيون اهڙيءَ طرح، نه صرف جادوگرن ۽ بگهڙن جي بد اثر کي دفع ڪنديون آهن، پر ڪن وقتن تي انهن کي موت جي خلاف ب استعمال ڪيو ويندو آهي. سنہ ۱۵۷۲ع ع جڏهن سينٽ انڊريوز وٽ هڪ عورت کي، ڏائڻ هئڻ جي الزام ع، جيئري جلائڻ لاءِ، مقتل ع آندو ويو، تڏهن هن جي گلي ع ڏاڪڻ جو ٽهيل ڪالر ڏٺو ويو، جنهن جي تاجيءَ ۽ پيٽي ع ڳنڍيون ڏنل هيون. هن کان اهو ڪپڙي جو ٽڪر، سندس سخت احتجاج جي باوجود، کسيو ويو، چو ته هن جو اعتقاد هو ته ان جي موجودگيءَ ع هوءَ ٻاهه جي شعلن کان محفوظ رهجي ويندي. جنهن وقت هن کان اهو ڪپڙو کسيو ويو، تڏهن هن چيو ته "هاڻي مون کي پنهنجي بچڻ جي ڪا به اميد ڪانهي." انگلنڊ جي ڪيترن حصن ع هي اعتقاد عام جام آهي ته جيستائين گهر ع کي ڪلف ۽ ڪنڊو بند هوندو، تيستائين ان گهر ع ڪنهن جو به ساه ڪونه نڪري سگهندو. ان ڪري جڏهن ڪنهن به گهر جا ماڻهو مريض

جي متعلق اها گالهه پاڻي وٺندا آهن ته هو پڪ مرندو ۽ سندس جيئڻ جو کوبه وڌيڪ آسرو ڪونهي، تڏهن هو گهر جا سڀ ڪڙا، ڪنڌا ۽ ڪلف ڪولي ڇڏيندا آهن، ته جيئن ان جي روح کي خارج ٿيڻ ۾ ڪا تڪليف نه ٿئي ۽ هن جي مشڪل آسان ٿئي. مثال طور، سنہ ۱۸۶۳ع ۾، ٽانٽن جي شهر ۾ هڪ نيڊرو چوڪرو بيمار پيو هو ۽ سندس مائٽن کي سندس موت اڳ ۾ نظر آيو. پاڻ کي سخت تڪليف ٿي رهي هئي، جنهن تي "محلي وارين سيني پوڙهين زالن جو هڪ ميڙ ڪوٺايو ويو، جن پاڻ کي موت جي سختيءَ کان بچائڻ لاءِ گهر جا سڀ دروازا، سڀ بندوقون، ميزن جا سڀ خانا، ڪبٽ، ڪلف، ڪڙا ۽ ڪنڌا کولارائي ڇڏيا، ۽ پاڻ کي ڪٽائي دروازي جي اڳيان رکائي ڇڏيو ته جيئن ان جي نيڊري روح کي ابد جي سفر اختيار ڪرڻ لاءِ آزاديءَ جو پروانو ۽ رستو آسانيءَ سان ملي وڃي." پر عجب آهي ته پاڻ انهن سيني سهوليتن ڏانهن کوبه توجهه ڪونه ڪيو ۽ ٽانٽن شهر جي پوڙهين ۽ سياڻين عورتن جي انهيءَ فهم و فراست ۽ تجربي کي ان بيڪار ٻڌائي ڇڏيو، جو ته هُن انهيءَ وقت مرڻ کان زندگيءَ کي زياده ترجيح ڏني ۽ ٻڌي ويو.

هي جو جادوءَ ۽ مذهب جي ڪن رسمن جي ادا ڪرڻ وقت، وارن کولڻ ۽ پيرين اگهاڙو ٻيهڻ جو قانون بنايو ويو آهي، سو به انهيءَ ئي عقيدي جي ماتحت نظر اڇي رهيو آهي ته جيئن ڪنهن به ڳنڍ يا بندش جي سبب ڪري، هلندڙ ڪر ۾ ڪا رڪاوٽ نه پوي ۽ اهو اڏ ۾ روڪجي نه وڃي. روحاني ۽ جسماني حرڪات کي روڪڻ ۽ بند ڪرڻ جي طاقت، ڪي ماڻهو وري منڊين ۽ چلن ڏانهن ۾ منسوب ڪندا آهن. ان ڪري ڪارپينٽس ٻيٽ جا باشندا مثل ماڻهوءَ کي جيڪي ڪپڙا وجهندا آهن، تن ۾ بٽڻ ڪونه استعمال ڪندا آهن ۽ ساڳئي وقت ان جي هڏن مان سڀ منڊيون ۽ چلا لاهي وٺندا آهن، "چو ته هو چوندا آهن ته روح جيڪڏهن ڪنهن به انڪي سگهي ٿو ۽ پوءِ هو آرام ڪونه ڪري سگهندو."

هن حالت ۾ هيءَ ڳالهه صاف آهي ته جيتوڻيڪ اڃان واضح طور معلوم نٿو ٿي ته موت وقت روح آڳرين جي چوڻين کان ٻاهر ڪونه نٿو نڪري، تڏهن به اهو اعتقاد دل ۾ موجود آهي ته آڳر ۾ پيل منڊي ان کي اڪائي ۽ روڪي سگهي ٿي ۽ ٻوءِ هن خاڪي جسم مان ٻاهر نڪرڻ جي هزارها ڪوششن جي باوجود، هو اندر قاسي ٻوي ٿو ۽ ٻاهر نڪرڻ کان رهجي ٿو وڃي. الغرض ته ڪنڊ وانگر منڊي به روحاني زنجير جو ڪم ڪري ٿي. يونانين جو هڪ اصول هو ته 'منڊيون نه پائڻ گهرجن.' انهيءَ اصول جو وجود يونان جي مشهور فيلسوف فيثاغورث ڏانهن منسوب ڪيو ويندو آهي. معلوم ٿئي ٿو ته انهيءَ اصول جو اصلي سبب به شايد اهوئي هو، جنهن جو اسين مٿي ذڪر ڪري آيا آهيون. 'لائڪوشورا' وٽ جيڪا ديويءَ جي قديمي آرڪيڊين مڙهي هئي، تنهن ۾ ڪنهن به مرد يا عورت کي منڊي پائي اندر داخل ٿيڻ جي اجازت ڪانه هئي. جيڪي ماڻهو "فانس" جي اوتار کان غيب جون خبرون وٺڻ چاهيندا هئا، تن کي پاڪ ۽ صاف رهڻو پوندو هو، ماس ۽ مڇيءَ کائڻ کان پرهيز ڪرڻي پوندي هين، ۽ آڳرين ۾ منڊين پائڻ جي ڪين اجازت ڪانه هئي.

ٻي ٻئي طرف وري اها ساڳي رڪاوٽ، جا روح جي نيڪال کي روڪي ٿي، سا بد روحن کي ماڻهوءَ جي جسم ۾ داخل ٿيڻ کان به روڪي سگهي ٿي، ان ڪري اسان کي اهڙا ڪيئي ماڻهو نظر ايندا آهن، جي جنن، پوتن ۽ ڏاڙهين کان محفوظ رهڻ لاءِ، منڊين کي تعويذن طور استعمال ڪندا آهن. ٽائرول وارا چوندا آهن ته ڪنهن به ويم واريءَ عورت کي شاديءَ واري منڊي نه لاهڻ گهرجي، نه ته بدروح ۽ ڏاڙهيون هن جي مٿان حاوي ٿي ويندیون. لٿپلئنڈ ۾، جيڪو ماڻهو جنازي کي ڪفن واريءَ پيتيءَ ۾ بند ڪندو آهي، تنهن کي فوتيءَ جا پسمانده، جهڙوڪ مڙس، زال يا ٻار وغيره، ٻانهن ۾ وجهڻ لاءِ پتل جو هڪ ڪنگڻ ڏيندا آهن، جنهن کي هو جنازي کي سلامتيءَ سان قبر ۾ داخل ڪرڻ

تائين احتياط سان پنهنجيءَ پاڻهن سان ٻڌي ڇڏيندو آهي. هن صورت ۾ مٽي ماڻهوءَ جي روح جي حملي کان محفوظ رهڻ لاءِ اهو ڪنگڻ تعويذ جي طور استعمال ڪيو ويندو آهي. هي مسئلو دلچسپ ۽ قابل غور آهي تہ آگرين ۽ منڊين ۽ چلن وجهڻ جو رواج، شروعات ۾ روح کي جسم اندر موجود رکڻ يا بدروحن، پوتن ۽ ڏاڻين کي جسم اندر داخل ٿيڻ کان روڪڻ لاءِ، بطور تعويذ جي استعمال ڪيو ويو هو چا، ۽ جي هائو، تہ ڪيتريقدر! بهرحال هتي فقط اسين انهيءَ اعتقاد تي غور ڪنداسون تہ فلئمن ڊيالس کي ٽٽل منڊيءَ کان سواءِ ٻي ڪا سڃي يا ثابت منڊي وجهڻ جي ڇو اجازت ڪانہ هئي. معلوم ٿو ٿئي تہ سندس جسم تي ٻيل ڪنهن بہ ڪپڙي کي ڪنڊ نہ ڏيڻ ۽ سڃيءَ منڊيءَ نہ وجهڻ جون بندشون هن تي فقط ان ڪري عائد ٿيل هوون تہ جيئن ان جي طاقتور روح کي باهر نڪرڻ ۽ وري دوباره اندر داخل ٿيڻ ۾ ڪا تڪليف نہ ٿئي ۽ هن جي آزاديءَ تي منڊين ۽ ڪنڊين جهڙيون روحاني توڙي مادي رڪاوٽون عائد نہ رهن.

باب ٻاويهون

ممنوع الفاظ

۱ـ **شخصي نالن کڻڻ ڪي بندش:** شين ۾ لفظن جي درميان ڪو فرق يا امتياز محسوس نه ڪندي، هڪ وحشي عام طرح سان ائين ٿو سمجهي ته نالي ۽ ماڻهوءَ يا ڪنهن شيءَ جي درميان جيڪو رابطو آهي، سو ڪوئي خيالي يا اچاتو نه آهي، پر اهڙو گهرو ۽ حقيقي آهي، جو جهڙيءَ طرح ماڻهوءَ کي سندس وارن، ننهن يا جسم جي ٻئي ڪنهن به حصي يا عضوي جي ذريعي جادوءَ سان نقصان پهچائي سگهجي ٿو، اهڙيءَ طرح نالن جي وسيلي به واسطيدار ماڻهوءَ يا شيءَ کي ضرر پهچائي سگهجي ٿو. درحقيقت اوائلي ماڻهو پنهنجي نالي کي پنهنجي ذات جو هڪ اهم حصو سمجهي ٿو، ۽ ان جي حفاظت به اهڙي ٻي نموني سان ڪري ٿو. ان ڪري اتر آمريڪا جو ڳاڙهو هندستاني پنهنجي نالي کي پنهنجي شخصيت جو محض هڪ نشان نٿو سمجهي، پر ان کي ان جو اهڙو ئي نمايان ۽ اهم حصو سمجهي ٿو، جهڙو هو پنهنجين اکين، ڪنن وغيره کي ٿو سمجهي، هن کي اهو به يقين آهي ته جهڙيءَ طرح سندس جسم جي ٻين عضون کي ڏکڻ هٿ سان کيس يقيناً ايذاءُ پهچندو، اهڙيءَ طرح سندس نالي کي ضرر پهچائڻ سان پڻ جادوگر يا ٻيو ڪو دشمن کيس نقصان پهچائي سگهندو. اهو اعتقاد انهن سڀني قديم قومن ۾ ڏٺو ويو آهي، جيڪي آمريڪا جي ائٽلانٽڪ واري ڪناري کان وٺي ان جي پسفڪ واري ڪناري تائين رهندڙ آهن، جنهنڪري انهن ۾ پنهنجن نالن کي لڪائڻ ۽ بدلائي ڇڏڻ جون ڪيتريون ئي عجيب و غريب رسمون پيدا ٿي ٻيئون آهن. ڪي ايسڪيمو نسل وارا پوڙهپ ۾ پاڻ تي

نوان نالا رکائيندا آهن، ته جيئن سندن عمر وڌي ٿئي. سيليبس پيٽ جا "ٽولا مپو" قبيلي وارا سمجهندا آهن ته ڪوبه ماڻهو جيڪڏهن منجهائين ڪنهن جو نالو لکي پاڻ سان کڻي ويندو، ته ان جو روح به ان جي نالي سان گڏ هليو ويندو. ڪيترن وحشي قبيلن وارا اڄ به پنهنجن نالن کي پنهنجن جسمن جو اهم حصو سمجهندا آهن، جنهنڪري هو پنهنجن اصلي نالن کي عجيب غريب نمونن سان پوشيده رکڻ جي ڪوشش ڪندا آهن، چاڪاڻ ته هنن کي اهو ڊپ رهندو آهي ته ماڻهن کو دشمن انهن جي ذريعي کين نقصان نه پهچائي.

هن باري ۾ اسان پنهنجي چڪاس وحشي معاشري جي انهن ماڻهن کان وٺي شروع ڪنداسون، جي سماجي ارتقا جي هيٺئين ۽ هيٺئين ڏاڪي تي اسان کي بيٺل ڏسن ۾ ٿا اچن. آسٽريليائي قديم باشندا پنهنجن اصلوڪن نالن کي انهيءَ خيال سان پوشيده رکندا آهن، جو "هو سمجهندا آهن ته ماڻهوءَ جي نالي ۾ اهڙي خاصيت ٿئي ٿي، جو ان جو چاڻندڙ، جادوءَ ذريعي ان جي مالڪ کي ضرر پهچائي سگهي ٿو." هڪ ٻيو مصنف لکي ٿو ته "هڪ آسٽريليائي سياه فام پنهنجي اصلوڪي نالي ٻڌائڻ لاءِ آماده ڪونه ٿيندو آهي، چو ته هن کي اهو ڊپ رهندو آهي ته جادوگر سندس نالي جي ذريعي کيس نقصان پهچائيندا." وچ آسٽريليا جي علائقن ۽ جيڪي قبيلا آباد آهن، تن جي هر هڪ مرد، عورت ۽ ٻار کي پنهنجي شخصي نالي کان علاوه، جنهن سان هن کي عام طرح ڪوٺيو ويندو آهي، هڪ مخفي نالو به هوندو آهي، جو هن کي جنم وقت ڏنو ويندو آهي ۽ جنهن کان فقط قوم جا پريا مڙس ۽ گهر جا ياتي ئي واقف هوندا آهن. ۽ اهڙن خفيه نالن جو استعمال، سواءِ ڪن خاص موقعن جي، ٻين وقتن تي ڪونه ڪيو ويندو آهي، زالن جي سامهون يا ڪنهن ٻئي قبيلي جي ماڻهن جي روبرو اهڙن نالن کي استعمال ڪرڻ، قبيلي جي قانون جي سنگين انحرافي سمجهيو ويندو آهي- انهيءَ ڏوه کي اهڙو سنگين

سمجهيو ويندو آهي، جهڙو مهذب معاشري ۾ ڪنهن مذهبي اصول يا قانون جي پيڇڙيءَ کي سمجهيو ويندو آهي. بهرحال، ضرورت کان مجبور ٿي، جڏهن به اهڙي نالي کي استعمال ڪرڻ جي ضرورت درپيش ايندي آهي، تڏهن ان کي بلڪل آهستي ڪنيو ويندو آهي - سو به تڏهن، جڏهن ان کان پيشتر کي احتياطي تدبيرون اختيار ڪيون ويندیون آهن - جنهن کان پوءِ به انهيءَ نالي کي اهڙي ته ڏيمي آواز ۾ ڪنيو ويندو آهي، جو ڪن خاص واسطيدار ماڻهن کان سواءِ ٻيو ڪوبه غير آدمي ان کي ٻڌي نه سگهي. "وحشي ائين سمجهندو آهي ته جيڪڏهن ڪو غير ماڻهو سندس نالي کان واقف ٿي ويندو، ته هن کي جادوءَ جي طاقت سان ڪيس نقصان پهچائڻ جي خاص قوت حاصل ٿي ويندي."

اوائلي مصرين ۾ به، انهيءَ ڊپ جي سبب ڪري، اهڙي قسم جي هڪ رسم وجود ۾ هئي. مصري تهذيب جيتوڻيڪ هونئن ٻين تهذيبن کان نسبتاً ترقي يافته هئي، پر ڪيترين ڳالهين ۾ منجهس پست کان پست ٻيل وحشين جهڙيون اخلاق سوز رسمون پڻ موجود هونديون هيون. هرهڪ مصريءَ کي به نالا ڏنا ويندا هئا، جن مان هڪ کي "سچو نالو" ٻئي کي "ننڍو نالو"، يا هڪ کي "وڏو نالو" ۽ ٻئي کي "ننڍو نالو" سڏيو ويندو هو، "سڱي" يا "ننڍي" نالي کي ظاهر ڪيو ويندو هو ۽ "سچي" يا "وڏي" نالي کي ڏاڍيءَ حفاظت سان پوشيده رکيو ويندو هو. برهمڻ جي چوڪري کي به نالا ڏنا ويندا آهن، جن مان هڪ کي عام طور استعمال ڪيو ويندو آهي، باقي ٻئي جي خبر سندس پيءُ ۽ ماءُ کان علاوه ٻئي ڪنهن کي نه ڪانه هوندي آهي. اهو نالو فقط مذهبي رسمن يا شاديءَ جي موقعي تي استعمال ٿيندو آهي. نالن جو اهو طريقو ماڻهوءَ کي جادوءَ جي حملي کان بچائڻ ۽ محفوظ رکڻ لاءِ وجود ۾ آندو ويو آهي، چو ته ڪنهن به جادوءَ جو عمل سچي ۽ اصلي نالي تي ئي اثرپذير ٿيندو آهي. 'نياس' علائقن جا ماڻهو چوندا آهن ته جيڪڏهن ماڻهوءَ جو اصلي نالو

زور سان وٺبو، تہ آسپاس جا ٻوٽ اهو نالو ٻڌي وٺندا ۽ خواهمخواه ان ماڻهوءَ کي نقصان پهچائيندا. ان کري نندڻ ۽ معصوم ٻارن جا نالا کڏهن ٻ زور سان کڻڻ کنيا ويندا آهن، چو تہ انهن تي ٻوٽن جو حملو جلد ۽ آساني سان ٿيندو آهي. گهٽو کري اگرين يا کرين جاين تي، خاص طرح ٻيلن جي گهاٽن هنڌن، دريا هن جي کنارن، چشمن جي آسپاس، ماڻهو هکٻئي کي پنهنجن اصلي نالن سان سڏڻ کان سخت پرهيز کندا آهن.

"چلو" علائقي جا گاڙها هندستاني پنهنجن اصلوکن نالن کي وس پچندي کڏهن ٻ ظاهر ٿيڻ نہ ڏيندا آهن، ۽ نہ کنهن کي اهي نالا زور سان کڻڻ ئي ڏيندا آهن. هو چوندا آهن تہ ٻڌن ۽ ٻين جاين تي ننڍڙا شيطان ۽ بد روح موجود هوندا آهن، جن کي جيکڏهن کنهن ماڻهوءَ جي اصلي نالي جي خبر پئجي ويندي، تہ ان کي هو نقصان پهچائيندا، پر جيستائين انهن کي کنهن ٻ ماڻهوءَ جي اصلي نالي جي خبر نہ هوندي آهي، تيستائين هو ان جو وار ٻ ونگو کونہ کري سگهندا آهن. اراکان جا ماڻهو گهٽو کري اجنبي ماڻهن کي پنهنجا اصلوکا نالا کونہ ٻڌائيندا آهن، چو تہ کين ڊپ رهندو آهي تہ هوان جي ذريعي مٿانئن کانئ کا آفت نازل کندا. اراکان جي کنهن ٻ ماڻهوءَ کان جيکڏهن کو ٻ غيرواقف ماڻهو نالو پچندو تہ هو فوراً اهو جواب ڏيندو تہ "مون کي کو ٻ نالو کونهي." اوجيبوي قبيلي جي گاڙهي هندستانيءَ کان جڏهن ٻ کو ماڻهو نالو پچندو آهي، تڏهن هو پاسي ٻ ٻيئل کنهن ٻئي ماڻهوءَ کي چوندو آهي تہ "تون ٻڌائينس".
چون ٿا تہ هو پنهنجي نالي ٻڌائڻ کان ان کري نٿائيندا آهن، جو ننڍپڻ کان هنن جي دماغ تي اهو اثر ويهاريو ويندو آهي تہ هو جيترا دفعا پنهنجو نالو پنهنجي زبان سان وٺندا، اوتري ئي حساب سان سندن طاقت، قد ۽ جسماني واڌارو گهٽ ٿيندو ويندو.
"نالي نہ ٻڌائڻ جي انهيءَ عادت کري کيترا ماڻهو ائين سمجهندا آهن تہ اوجيبوي قبيلي وارن کي يا تہ نالا آهن ئي کونہ، يا وري

هنن کان پنهنجا نالا وسري ٿا وڃن."

هين حالت ۾، يعني جڏهن ماڻهوءَ جو نالو ٻيو ڪو ڪٽي ٻڌائي، اوجيوي قبيلي وارا ڪوبہ ڊپ ڪونہ ڪندا آهن، نقصان جو اندیشو هو فقط ان حالت ۾ سمجهندا آهن، جڏهن ڪو ماڻهو ٻهنجو نالو پاڻ ڪٽي ٻڌائيندو آهي. ائين ڇو آهي؟ ۽ انهيءَ ماڻهوءَ کي خاص طرح پنهنجي جسماني اوسرجي روڪجي وڃڻ جو ڊپ ڇو ٿو ٿئي؟ انهيءَ متعلق اسان رڳو هي انومان ڪڍي سگهون ٿا تہ اهڙي وحشيءَ جي خيال ۾، جيڪو انهيءَ نموني سان سوچي ٿو، سندس نالو سندس جسر جو حصو فقط تڏهن معلوم ٿئي ٿو، جڏهن هو ان کي پنهنجي زبان سان پاڻ ادا ڪري ٿو، ۽ جيڪڏهن اهو ٻئي ڪنهن جي زبان سان ادا ٿئي ٿو تہ ٻوءَ هو ان سان پنهنجو ڪوبہ واسطو ڪونہ ٿو سمجهي ـ جنهنڪري ان حالت ۾ هن کي ڪنهن بہ نقصان جو اندیشو نٿو رهي. سندن قديم "فيلسوفن" اهائي دليلبازي ڪئي هوندي تہ 'پنهنجي نالي کي پاڻ ٻڌائڻ سان ماڻهو پنهنجي وجود جي هڪ اهم حصي کي پاڻ کان جدا ڪري ٿو ۽ جيڪڏهن هو انهيءَ خطرناڪ رفتار سان ان کي استعمال ڪندو رهيو، تہ ٻوءَ ان جو نتيجو لازمي طور اهو نڪرندو، جو هو آخرڪار پنهنجي سڄي قوت ختم ڪري، پنهنجي جسماني بناوت ۽ قد وقامت کي نقصان پهچائيندو!' قديم زماني جي انهن ساده لوح ناصحن نشي ۾ مدهوش شرابين ۽ لاعلاج مريضن ڏانهن، جن اڪثر پنهنجا نالا ڪٽي ڪٽي ٻئي وقليو هوندو، اشارو ڪندي پنهنجن ڪيترن شاگردن کي چيو هوندو تہ "ڏسو! پنهنجي نالي کي اهڙيءَ لاپرواهيءَ ۽ غفلت سان باربار ڪٽڻ جو اجهو اهو نتيجو آهي!"

انهيءَ ڳالهہ کي اسين ڪٽي ڪهڙي بہ نموني سان سمجهائڻ جي ڪوشش ڪريون، پر اصل حقيقت هيءَ آهي تہ وحشي پنهنجي نالي کي پنهنجي زبان سان ادا ڪرڻ ڪان ڏهندو آهي، البت هن کي انهيءَ ڳالهہ ۾ ڪوبہ اعتراض ڪونہ هوندو آهي تہ ٻيو ڪو

ان کي استعمال ڪري، ايٽريڪٽر جو جيڪڏهن هن ڪان ڪو اڻواقف ماڻهو نالو پڇندو آهي، تہ هو پرسان ٻئل ٻئي ڪنهن ماڻهوءَ کي سندس نالي ٻڌائڻ لاءِ پاڻ چوندوآهي. مثال طور، مڌا گاسڪر جي ڪن علائقن ۾ ڪوبہ شخص پنهنجو نالو پاڻ کين ٻڌائيندو، پر نالي پڇڻ تي سندس نوڪر يا ساڻي هن جي پاران جواب ڏيندو. خيال جيي ساڳيي ئي ناهمواري ۽ باهمي تضاد اسان کي آمريڪي هندستانين وٽ ۾ موجود ملي ٿو. مثال طور، اسان کي ٻڌايو ويو آهي تہ "آمريڪي هندستانيءَ جو نالو هڪ پاڪ چيز سمجهيو ويندو آهي، جنهن کي، سواءِ ڪنهن وڏي سوچ ويچار جي، ڪڏهن بہ هو پاڻ ظاهر ڪونہ ڪندو آهي. ڪنهن بہ قبيلي جي جنگي جوان کان جيڪڏهن سندس نالي جي پڇا ڪبي، تہ هو ان جو ٻن طريقن سان جواب ڏيندو: يا تہ هو اهڙي نموني سان بيخيالو منهن ۾ ٻيٽو نهارينڊو، جڻ تہ هن سوال جو مطلب ئي ڪونہ سمجهيو آهي، يا وري هو نالي ٻڌائڻ کان صاف انڪار ڪندو. پر جيڪڏهن انهيءَ وقت سندس ڪوئي واقف يا دوست اتي اچي سهڙندو، تہ هو ان کي سس پس ڪري چوندو تہ 'اجنبيءَ کي منهنجو نالو ٻڌاءِ!' جڏهن ٻئون ماڻهو اڳئين جو نالو ٻڌائي ٻيهندو، تڏهن وري هو پهربون پوئين جو نالو ٻڌائيندو." ساڳيو ئي وهم برٽش ڪولمبيا جي ڪاڙهن هندستانين ۾ بہ موجود آهي، ۽ چون ٿا تہ "عام طرح سان سڀني قبيلن جا ماڻهو پنهنجي نالي ٻڌائڻ کان ڊڄندا آهن، جيتوڻيڪ منجهانئن ڪيئي هڪئي جا نالا بغير ڪنهن اعتراض جي ڏسي ڏيندا آهن. ان ڪري ڪنهن بہ هندستانيءَ جي سچي نالي جي ڪائنس 'يا تيستائين' خبر ڪانہ پوندي آهي، جيستائين ڪو ان جو دوست يا سڃاڻندڙ اتان اچي لانگهائو ٿئي." ايست انڊين ٻٽن ۾ جيڪي بہ قبيلا آباد آهن، انهن ۾ بہ اها ساڳي رسم موجود آهي. اتان جي ڪنهن بہ ماڻهوءَ کان سڏو سنئون اهو سوال پڇڻ تہ "تنهنجو نالو ڇا آهي؟" هڪ نهايت ئي بيهودو سوال سمجهيو ويندو آهي.

جڏهن ب ڪنهن انتظامي يا عدالتي ڪارروائيءَ جي دوران ۾ ڪو عملدار ڪنهن ايسٽ انڊين ڪان سندس نالو پڇندو آهي، تڏهن هو سڏي جواب ڏيڻ بدران پنهنجي پرسان بيٺل ڪنهن دوست يا واقف ڏانهن نهاريندو آهي، جنهن جو مطلب اهو هوندو آهي ته "تون ٻڌاءِ!" ـ يا "هين ڪان پڇ!" ايسٽ انڊيز جي سڀني ٻڌن ۾ اهو وهم عام جام ڏٺو ويو آهي، ۽ ڪوب قبيلو يا قوم اُن ڪان آزاد ڪانہ آهي، اهو وهم اتان جي "موڏو" ۽ "موڏو موڏو" قبيلن، شمالي نيوگائنا جي بندرگاه فنچهئون ۾ رهندڙ "پاپوئان" قبيلي وارن، ڊچ نيوگائنا جي "نفسور" ۽ بسمارڪ ڪچي ڏرتيءَ جي "ميلانيشين" قبيلن ۾ موجود آهي. ڏکڻ آفريڪا جا مرد ۽ زالون ب پنهنجي نالي ٻڌائڻ ڪان موشو ڪندا آهن، ۽ جيڪڏهن سندن پرسان ٻيو ڪو انهن جو واقف ماڻهو ٻيٺل ڪونہ هوندو آهي، جيڪو سندن نالو ٻڌائي، تہ پوءِ هو لاچار پنهنجو نالو ٻڌائي ڇڏيندا آهن ۽ هروپرو ضد ڪونہ ڪندا آهن.

ڪن صورتن ۾ پنهنجن نالن ٻڌائڻ تي دائمي بندش عائد ٿيل ڪانہ هوندي آهي، پر ڪن خاص موقعن ۽ حالتن ۾ ٿي عارضي طور وڌي ويندي آهي، ۽ جيئن ٿي اهي خاص حالتون ختم ٿي ويندیون آهن، تيئن اها بندش ب هٽائي ويندي آهي. اهڙيءَ طرح، جڏهن "ننديء" قبيلي وارن جا مرد ٻاهر جنگ تي هوندا آهن، تڏهن سندن پر پٺ ڪوب ماڻهو انهن جو نالو ڪونہ ڪٺندو آهي، ۽ پر جيڪڏهن انهن مان ڪنهن جو ذڪر نڪرندو آهي، تہ پوءِ پڪين جي نالن سان انهن ڏانهن اشارو ڪري ڳالهايو ويندو آهي. اتفاق سان جيڪڏهن ڪو اڻڄاڻ ۽ بي سمجهه ٻار انهن مردن مان ڪنهن جو شخصي نالو ڪڍي ان جو ذڪر ڪندو آهي، تہ پوءِ سندس ماءُ ان کي تڙي ڏيندي آهي تہ "خاموش! جيڪي پڪي جنت ڏانهن ويا آهن، تن جو ذڪر نہ ڪر!" ڪانگو ماڻريءَ جا "بنگالا" جيستائين مڇين مارڻ جي مهم تي ويل هوندا آهن ۽ جيستائين اهي واپس ڪونہ اچندا آهن، تيستائين انهن جو اصلي نالو ڪوب

ڪونہ ڪٹندو آهي. ڪهڙي به مهاڻي جو ذڪر نڪرندو آهي، تہ بنان ڪنهن امتياز يا فرق جي، ان کي "ميويلي" ڪري ڪوٺيندا آهن. ان جو سبب هيءَ آهي تہ اتان جا ماڻهو چوندا آهن تہ سچو درياه نديڙن نديڙن 'روحن' سان پريو پيو هوندو آهي، ۽ انهن کي جيڪڏهن مهاڻي جي اصلي نالي جي خبر پوندي، تہ هن کي يا تہ شڪار ڪونہ ملندو، يا وري ملندس بہ، تہ تمام ٿورو. مڇي ماري، ڪناري تي پهچڻ کان پوءِ بہ، سندس مڇيءَ جو خريدار هن کي اصلي نالي سان ڪونہ سڏيندو آهي، جڏهن بہ هن کي ڏانهس مخاطب ٿيڻو پوندو آهي، تڏهن هو ڪيس "مويلي" ڪري ڪوٺيندو آهي. چو تہ درياه جا اهي نديڙا روح بنهہ مهاڻي جي ڪيڏ هوندا آهن ۽ سندس اصلوڪو نالو ٻڌي ان کي ياد ڪري چڏيندا آهن، جنهنڪري ٻئي دفعي هو ڪيس ضرور نقصان رسائيندا، يا وري اتي جو اتي سندس قاسايل مڇين کي اهڙو تہ خراب ۽ بدبودار بڻائي چڏيندا، جو ويچاري مهاڻي کي تمام ٿورا پيسا پلئہ پوندا، يا بلڪل ڪجهہ بہ ڪونہ ملندس. ان ڪري جوڪڏهن ڪوبہ لاپرواه گراهڪ هن جو اصلوڪو نالو وٺي هن سان مخاطب ٿي پوندو آهي، تہ پوءِ مهاڻي کي اهو حق ملي ويندو آهي تہ هو ان ماڻهوءَ کان پنهنجين سڀني مڇين جي قيمت بروقت پرائي پاڻ کي نصيب جي برائيءَ کان بچائي وٺي. نيو برٽن جا "سلڪا" قبيلي وارا جڏهن پنهنجي دشمن "ڪاڪني" قوم وارن جي سرحد جي قريب هوندا آهن، تڏهن هو انهن جا سڀا نالا ڪونہ ڪٹندا آهن، چو تہ هنن کي اهو وهم ويڙهل آهي تہ جيڪڏهن هو پنهنجن دشمنن جا نالا وٺندا، تہ انهن کي جادوءَ رستي سندن موجودگيءَ جو عام ٿي ويندو، ۽ هو مٿن حملو ڪري، کين قتل ڪري چڏيندا. ان ڪري جڏهن بہ هو "ڪاڪني" قوم وارن مان ڪنهن جو ذڪر ڪندا آهن، تہ ان کي "لاپسيڪ" جي عام لفظ سان ياد ڪندا آهن، جنهن جي لفظي معنيٰ "سڙيل بٽڻ" هوندي آهي. هو سمجهندا آهن تہ دشمنن کي انهيءَ نالي

سان سڏڻ ڪري، هو انهن جي عضون کي سڙيل بنڊن وانگر ڪورا ۽ بيجان ۽ بي طاقت ڪري سگهندا. هن مثال مان ثابت ٿئي ٿو ته وحشي مختلف لفظن جي اصلي معنيٰ ۽ مفهوم کي موثر ۽ ڪارگر سمجهن ٿا ۽ سندن ويساه آهي ته ڪنهن به ماڻهوءَ يا بيجان شيءَ کي: ڪنهن خاص لفظ سان سڏي، هو ان ۾ ان لفظ جون معنوي خاصيتون پيدا ڪري سگهن ٿا، جنهنڪري دشمنن جي عضون کي "سڙيل بُنڊ" چئي، هو نسبتي جادوءَ جي اصول مطابق، انهن کي في الواقع سڙيل بُنڊن جهڙو بڻائي چڏيندا. هن عجيب و غريب غلطفهميءَ جو مثال "ڪافر" قوم وارن جي هڪ وهم ۾ ملي ٿو: ڪافر قوم وارا جڏهن به ڪنهن چور کي سڌارڻ جو ارادو ڪندا آهن، تڏهن سندن قبيلي جو جادوگر، جهنگ جي ڪن ٻوٽن کي پاڻيءَ ۾ پسائي، باه تي چاڙهيندو آهي، جڏهن پاڻي جوش کائيندو آهي، تڏهن هو چور جو اصلوڪو نالو ڪڍي، پاڻيءَ جي مٿان ٽي دفعا ٿوڪي، برتن جي مٿان زور سان ڏڪ چاڙهي چڏيندو آهي. پوءِ ان کي ڪيترن ڏينهن تائين باهيون ڏيندو رهندو آهي، تان جو هن کي جڏهن يقين ٿي ويندو آهي، ته هاڻي چور جو نالو پاڪ ۽ صاف ٿي ويو هوندو، تڏهن انهيءَ برتن کي هيٺ لاهيندو آهي. انهيءَ پاڪائيءَ حاصل ڪرڻ لاءِ چور جي موجودگي ضروري نه آهي ۽ نه وري هن کي انهيءَ خبر هڻڻ جي ٿي ضرورت هوندي آهي ته سندس غيرحاضريءَ ۾ سندس نالي سان ڪهڙي جڪ ٿي رهي آهي، هن جي چاڻ کان بغير ٿي سندس هيءَ اخلاقي اصلاح عمل ۾ اچي ويندي.

جڏهن ڪنهن ماڻهوءَ جي اصل نالي کي پوشيده رکڻ جو ارادو هوندو آهي، تڏهن، اسان جيئن مٿي ڏسي آيا آهيون، هن کي ٻئي ڪنهن ننڍي نالي يا صرف ذات جي نالي سان سڏيو ويندو آهي. اهي ننڍا يا ثانوي نالا ماڻهوءَ جي جسم ۽ وجود جا اهم حصا ڪوٺ سمجهيا ويندا آهن، جنهنڪري انهن کي آسانيءَ سان استعمال ڪري سگهبو آهي، ۽ غيرن جي اڳيان بغير

ڪنهن ڊپ ڊاءُ جي ظاهر ڪري سگهبو آهي. ڪڏهن ڪڏهن، پنهنجي اصلي نالي سان سڏجڻ کان بچڻ لاءِ، ڪي ماڻهو پاڻ کي پنهنجن پارن جي نالن سان ڪوٺائيندا آهن. ان ڪري، جيو وجي ٿو ته "جپسلٽنڊ جا ماڻهو پنهنجن نالن کي ڏاڍن جي اڳيان ظاهر ڪرڻ تي سخت اعتراض ڪندا هئا، ته ستان اهي دشمنن جي هٿ چڙهي وڃن، ۽ اهي مٿن جادو ڪري کين نقصان پهچائين، ۽ جيئن ته پارن کي ڪو دشمن ڪونہ هوندو آهي، ان ڪري وڏن کي سندن خاندان جي پارن جي نالن سان ياد ڪيو ويندو آهي، مثلاً 'فلاڻي جو پيءُ' يا 'فلاڻي جو چاچو'، 'فلاڻي جو مامو'، وغيره، وغيره، - پر هو هر حالت ۾ ڪنهن به وڏي ماڻهوءَ جو اصلوڪو نالو زبان تي ڪونہ آڻيندا هئا." سيليبس جي ٻيٽن مان هڪ "پوسو" نالي ٻيٽ جا "آلفور" قبيلي وارا ڪڏهن به پنهنجو نالو ڪونہ وٺندا آهن. ان ڪري انهن مان ڪنهن جو به نالو پڇڻو هجي، ته ان کان نہ پر سندس ڪنهن واقف کان پڇڻ گهرجي. پر جيڪڏهن ائين ممڪن نہ ٿي سگهي ۽ کوبہ ان کي سڃاڻندڙ ماڻهو پرسان ٻيئل نہ هجي، ته پوءِ ان کان سندس نالي پڇڻ بدران، ان جي ڪنهن پار جو نالو پڇي، پوءِ ان کي "فلاڻي جا پيءُ" ڪري سڏجي. پر وڏيڪ عجب جي ڳالهہ آهي ته اهي آلفور قبيلي وارا پنهنجي پارن جي نالن وٺڻ کان به پرهيز ڪندا آهن، ان ڪري جيڪڏهن ڪنهن چوڪري يا چوڪريءَ کي پائٽيو يا پائٽي هوندي آهي، ته پوءِ ان کي به "فلاڻي جا چاچا"، يا "فلاڻي جي ڦٻي" ڪري سڏيندا آهن. ملايا ۾ ڪنهن به ماڻهوءَ کان سندس نالو ڪونہ پڇيو ويندو آهي، ۽ چون ٿا ته پيءُ ۽ ماءُ کي سندن پارن جي نالن سان سڏڻ جي جي رسم فقط ان ڪري وجود ۾ آئي آهي ته جيئن سندن، يعني پيءُ يا ماءُ جي، پنهنجن نالن کڻڻ کان پرهيز ڪري سگهي. جنهن مصنف اهو بيان ڏنو آهي، تنهن پنهنجي انهيءَ دعويٰ کي سچي ثابت ڪرڻ لاءِ اهو دليل پيش ڪيو آهي ته جن ماڻهن کي

اولاد کوڻ هوندو آهي، تن کي سڏن نڊڻ پائڻ جي نالن سان سڏيو ويندو آهي. ڊياڪ قبيلي وارا پنهنجن پارن کي سڏن سؤڻن يا پڦڻ جا پيءُ (جيڪڏهن پار چوڪرو هوندو آهي) يا ماءُ (جيڪڏهن پار چوڪري هوندي آهي) ڪري سڏيندا آهن. "ڪافر" قبيلي وارا ڪنوار کي ان جي نالي سان سڏڻ کي بدتميزي سمجهندا هئا، جنهنڪري ان کي "ف‌لاڻي جي ماءُ" ڪري سڏيندا هئا، جيتوڻيڪ ان جي اڃا شادي ٿي نه ٿي هوندي، يا اها اڃا ماءُ ٿي نه ٿي هوندي. چوڪريءَ جي مڱڻ کان پوءِ وري، پار جو کو فرضي نالو ڪٽي، هن کي ان پار جي ماءُ جي نالي سان سڏيندا هئا. آسام جا ناگا قبائلي پارن جڻ کان پوءِ پنهنجن ذاتي نالن سان کوڻ سڏبا آهن، پر پنهنجن پارن جا پيءُ يا ماءُ ڪري کوڻيا ويندا آهن. جن ماڻهن کي پار کوڻ هوندا آهن، تن کي هو "پي اولاد پيءُ" يا "پي اولاد ماءُ" ڪري سڏيندا آهن. ڪن ماڻهن جو خيال آهي ته پيءُ کي پارن جي نالن سان سڏڻ جو رواج ان ڪري پيو، جو اوائلي زماني ۾ پار ماءُ ۽ سندس خاندان جي نالي سان سڏبا هئا، انهيءَ رسم کي ختم ڪرڻ ۽ پارن جي مڻان انهيءَ اثر وجهڻ لاءِ ته سندن پيءُ ڪير هو ۽ اهو‌ئي سندن مالڪ هو، پيءُ کي پنهنجي پارن جي والد هڻڻ جي حيثيت ۾ ظاهر ڪيو ويو. پر ان باري ۾ هڪ پيءُ ڳالهه جو ياد رکڻ تمام ضروري آهي ته انهن ٻي قديم معاشرن ۾ مائرن کي به سندن پارن جي نالن سان سڏيو ويندو آهي، مثلاً "فلاڻي يا فلاڻيءَ جي ماءُ." ان حالت ۾ مڃيون دليل پورو نڦو معلوم ٿئي. جيڪڏهن اڃا به زياده غور ٿو ڪجي ته ڏسجي ٿو ته بي اولاد جوڙن کي اهڙن پارن جي نالن سان سڏڻ، جن جو ڪو اڃا وجود ئي ڪونهي يا اهڙن ماڻهن کي سندن نڊڻ پائڻ جي نالن سان سڏڻ، يا پارن کي "فلاڻي جا چاچا" يا "فلاڻي جي پڦي" ۽ ڪن حالتن ۾ کين سؤڻن ۽ پڦائڻ جا پيءُ يا ماءُ ڪري سڏڻ ـ انهن سڀني حالتن ۾ به مڃين سمجهاڻي نهڪي نڦي اچي. پر جيڪڏهن اسان

انهن سڀني رسمن کي هن نظريي جي روشنائيءَ ۾ ڏسون ته انهيءَ رواج جو بنياد مخاطب ٽيل ماڻهوءَ جي نالي کڻڻ جي ممانعت ڪري پيو، ته پوءِ ساڳين رسمن کي آسانيءَ سان سمجهي سگهجي ٿو. نالي کڻڻ يا ظاهر ڪرڻ جي خلاف اها ممانعت يا ناپسنديدگي ان ڪري پيدا ٿي، جو هڪ ته ماڻهو بد روحن ۽ جادوگرن جي ڏيان ۾ نه اچڻ چاهيندا هئا ۽ ٻيو ته سندن اهو اعتقاد هو ته جيڪڏهن انهن کي سندن اصلي نالن کان واقفيت حاصل ٿي ويندي، ته پوءِ هو کين نقصان پهچائيندا.

۲. **عزيزن جي نالن کڻڻ تي بندش:** عام طرح سان اهو سمجهيو ويندو هوندو ته شخصي نالي وٺڻ تي جيڪا هيتري ساري پابندي لڳل آهي، تنهن تي مائٽن مٽن ۽ عزيزن قريبن جي وچ ۾ ايتريءَ سختيءَ سان عمل ڪونه ڪيو ويندو هوندو. پر حقيقت ان جي بلڪل برعڪس آهي. خوني رشتي وارن عزيزن ۽ سگابنديءَ وارن مائٽن جي حالتن ۾ به انهن رسمن تي ڏاڍيءَ سختيءَ سان عمل ڪيو ويندو آهي. اهڙا ماڻهو نه فقط هڪٻئي جا شخصي نالا ڪونه کڻندا آهن، پر هو اهڙن لفظن ڳالهائڻ کان به پرهيز ڪندا آهن، جن جو آواز ڪنهن مائٽ جي نالي جهڙو هوندو آهي، يا انهن جي نالي جو ڪو حصو به انهيءَ لفظ ۾ شامل هوندو آهي. اهڙا ماڻهو جن کي هڪٻئي جي نالن کڻڻ کان منع ٽيل هوندي آهي، تن ۾ زال ۽ مڙس، سندن والدين، ۽ زال ۽ سندس سهرو شامل آهن. مثال جي طور "ڪافر" قبيلي جي ڪا به عورت پنهنجي مڙس، ڏيرن ۽ سهري جا نالا نه کڻندي آهي ۽ نه وري اهڙا لفظ استعمال ڪندي آهي، جن ۾ انهن جي نالن جهڙو آواز شامل هوندو آهي يا جن جي معنيٰ ۽ مفهوم انهن نالن سان ملندڙ هوندو آهي. مثال طور، جيڪڏهن ڪنهن عورت جي مڙس جو نالو 'آمپاڪا' هوندو، تہ هوءَ 'امپاڪا' جانور (هڪ بلي جهڙو ننڍڙو جانور، جو آفريڪا جي گهاٽن ٻيلن ۾ رهندو آهي) جو نالو نه وٺندي آهي، پر جيڪڏهن اهڙي جانور جي

گالهه ٻڌي هلندي هوندي ۽ ان جو نالو وٺڻ به ضروري هوندو، تہ ٻوءِ هوءَ ٻئي ڪنهن نموني سان ان جانور جو ذڪر ڪندي. وري 'ڪافر' عورت کي پنهنجي مڙس ۽ ان جي سڄي خاندان جي مڙدن جي نالن کي رکو ذهن ۾ آڻڻ به ممنوع آهي. هن کي جڏهن به ڪو اهڙو لفظ گالهائڻو هوندو آهي، جنهن ۾ انهن جي نالن مان ڪنهن هڪ جو ڪو حصو شامل هوندو آهي، تڏهن هوءَ يا تہ ان لفظ جي بجاءِ ٻيو ڪو هم معنيٰ وارو يا اهڙو ڪو ٻيو اڌارو لفظ استعمال ڪندي آهي، يا بلڪل نئون ۽ بي معنيٰ لفظ آڻي وڃهي انهيءَ لفظ کي يا مطلب کي پورو ڪندي آهي. انهيءَ رواج جي ڪري عورتن ۾ بنهه هڪ نئين ٻولي پيدا ٿي ويئي آهي، جنهن کي 'ڪافر' قبيلي وارا "زناني ٻولي" چوندا آهن. انهيءَ "زناني ٻوليءَ" جي معنيٰ ۽ مفهوم سمجهڻ ڏاڍو ڏکيو هوندو آهي، "چو تہ انهن متبدل لفظن يا انهن جي اڌوگابرن آوازن جي استعمال ڪرڻ جو ڪو مقرر قانون ڪيل تہ آهي ڪونہ، انهن جو تعداد ايترو تہ گهٽو آهي، جو انهن جي ڪا لغت به ٺاهي نڌي سگهجي: چو تہ هڪ ئي قبيلي اندر گهڻيون ئي اهڙيون عورتون هونديون آهن، جي پنهنجي پنهنجي خيال موجب نوان لفظ دل مان ٺاهي استعمال ڪنديون آهن، ۽ ٻيو تہ وري اهي ئي لفظ جي هڪ عورت جي استعمال ڪرڻ جي قابل آهن، پي ڪنهن عورت جي استعمال ڪرڻ جي بلڪل ناقابل هوندا آهن". "ڪافر" مرد پنهنجيءَ سس جو نالو ڪونہ ڪٽندو آهي ۽ نہ وري ان جي سس ئي سندس نالو وٺندي آهي، پر نائيءَ کي اهڙن لفظن جي استعمال ڪرڻ جي بلڪل آزادي هوندي آهي، جن ۾ هن جي سس جي نالي جو ڪو حصو شامل هوندو آهي. ڪرگهيز قوم جي عورت پنهنجي مڙس جي وڏن جو نالو نہ ڪٽي سگهندي آهي ۽ نہ اهڙا الفاظ استعمال ڪندي آهي، جن جو آواز به انهن مان ڪنهن هڪ جي نالي جي آواز سان ملندڙ جلندڙ هوندو آهي. مثال طور، جيڪڏهن انهن وڏن مان

ڪنهن جو نالو "ريڊار" هوندو، تہ ان حالت ۾ هوءَ ريڊن جو ذڪر ڪندي انهن کي "ريڊون" نہ چوندي، پر "بي بي ڪنڊڙ جانور" چوندي، ڏکڻ هندستان جي عورتن جو عقيدو آهي تہ مڙس جو نالو ڪٽڻ يا خواب ۾ يا ان جي نالي جو سندس زبان تي اچڻ معنيٰ تہ سندس مڙس جي زندگيءَ جو بيوقتو خاتمو اچڻ. بحري ڏياڪ قبيلي وارا سمجهندا آهن تہ جيڪڏهن هو سس يا سهري جو نالو ڪٽندا، تہ مٿن ديوتائن جو قهر نازل ٿيندو. جنهن صورت ۾ هو نہ فقط پنهنجيءَ عورت جي بيءَ ۽ ماڻهو کي پنهنجو سهرو ۽ سس سمجهندا آهن، پر پنهنجن ڀاڄاين جي ڀيڻن ۽ مائرن ۽ پنهنجن ڀيرن جي سهرن ۽ سسن ۽ پنهنجن سوٽن ۽ سوٽين، ماساتن ۽ ماساتين ۽ ڀڏائن ۽ ڀڏائرن جي سهرن ۽ سسن کي به پنهنجا سهرا ۽ سسون ڪري ڇيندو آهن، ان ڪري هنن لاءِ بندشي نالن جو تعداد بيشمار ۽ بي انداز هوندو آهي ۽ انهن ۾ غلطين ٿيڻ جو امڪان به تمام گهٽو هوندو آهي. انهيءَ عام مونجهاري ۾ زياده مونجهارو وري ان ڪري به پيدا ٿيندو آهي، جو عام شين جا نالا مثلاً چنڊ، پٽ، جَوَ، ڪاريهر، ڇيتو وغيره، ماڻهن تي رکيل هوندا آهن، ان ڪري جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ جي بيشمار سهرن ۽ سسن منجهان ڪنهن هڪ جو به نالو انهيءَ شيءَ سان مشابهت رکندڙ هوندو، تہ پوءِ اهو لفظ زبان سان ادا ڪرڻ ان لاءِ حرام ٿي پوندو. سيليبس جي مناهسا ٻيٽن جا "آلفور" قبيلي وارا هن باري ۾ اڃا به ٻہ ٽي قدم اڳتي وڌي ويا آهن. هو تہ وري اهڙا لفظ به استعمال ڪرڻ ڪندا آهن، جن جو آواز انهن جي مائٽن مان ڪنهن جي به شخصي نالي جي آواز جهڙو هوندو آهي. انهن ۾ به سهري جي نالي ڪٽڻ تي خاص بندش پيل آهي. مثال طور جيڪڏهن ڪنهن جي سهري جو نالو "ڪلالا" هوندو تہ پوءِ ان جو نالو گهوڙي جو نالو ڪونہ وٺي سگهندو، چو تہ گهوڙي کي اتان جي مقامي زبان ۾ "ڪاوالو" چوندا آهن. گهوڙي جو ذڪر ڪندي هو ان کي "سواريءَ جو جانور" چوندو (مقامي زبان

۽ سواريءَ جي جانورکي "سَساکاجان" چوندا آهن)، ساڳيءَ طرح بُورُ بيٺ جي آلفور قبيلي وارا پنهنجن والدين ۽ سهرن ۽ سسن جا نالا کونہ وٺندا آهن، ۽ نہ وري اهڙا رواجي لفظ استعمال کندا آهن، جن جو آواز انهن جي نالن سان ملندو هجي. ان کري جيڪڏهن تنهنجي سس جو نالو "سوپاري" آهي، تہ پوءِ کائن لاءِ سوپاري گهرڻ وقت توکي انهيءَ شيءَ جو اصلي نالو کونہ کڻڻو آهي، ۽ ان لاءِ توکي "وات ڀرڻهو کندڙ" شيءِ گهرڻي پوندي، ۽ پان گهرڻ وقت (جنهن کي مقامي بوليءَ ۾ "ڀالُوسُون" چوندا آهن) توکي "وات ڀاڙهو کندڙ پن" (کاروفينا) گهرڻو پوندو. ساڳئي ئي بيٺ ۾ وڏي پاڻ جي موجودگيءَ ۾ ان جي نالي کڻڻ کان منع ٿيل هوندي آهي. انهن قانونن جي پيڪڙي کندڙن تي ڪڙا ڏنڊ وڌا ويندا آهن. سونڀا علائقي وارن جو عقيدو آهي تہ پيءُ ۽ ماءُ جي نالي کڻڻ کري فصل تباه ٿي ويندو.

ڊچ نيوگائنا ۾ رهندڙ "نفور" قبيلي وارا سگابنديءَ وارن مائٽن جا نالا کونہ کڻندا آهن. جن رشتيدارن جي نالن کڻڻ تي بندش عائد ٿيل هوندي آهي، تن مان زال، سس، سهرو، زال جا چاچا، ماما ۽ انهن جون زالون، چاچين ۽ مامين جون مائرون، ۽ زال يا مڙس جي خاندان جي جيئريءَ پشت جا سڀ فرد، خاص طرح قابل ذکر آهن. مرد کن حالتن ۾ پنهنجن سالن جا نالا کڻندا آهن، پر عورت پنهنجي ڏير جو نالو هرگز کونہ کڻندي آهي. اهي سڀ پابنديون مگڻي ٿيڻ سان ئي عائد ٿي ويندیون آهن ۽ شاديءَ جي رسم جي تڪميل جو انتظار کونہ کرڻو پوندو آهي. مگڻي کان پوءِ، متعلقہ خاندانن جا فرد نہ فقط هڪبئي جا نالا کونہ وٺندا آهن، پر هو هڪبئي کي ڏسي ۾ کونہ سگهندا آهن، جنهنکري انهن مان کي ۾ ڀاتي جيڪڏهن اتفاق سان هڪبئي جي سامهون اچي هڪبئي کي ڏسي وڃهندا آهن، تہ پوءِ کل جهڙيون رسمون ادا کرڻ لڳندا آهن ۽ ڏسندڙن لاءِ هڪ تماشو ٿي پوندو آهي. هنن کي نہ فقط هڪبئي جي نالن کڻڻ کان منع ٿيل هوندي آهي،

ڀر هو اهڙا لفظ ۽ ڪوڙ استعمال ڪري سگهندا آهن، جن جو آواز زال يا مڙس جي مائڻن جي نالن سان ملندڙ جلندڙ هوندو آهي. اهڙن لفظن جي بجاءِ ڪين ٻيا اهڙا لفظ استعمال ڪرڻا پوندا آهن، جن سان سندن مطلب ظاهر ٿي وڃي. جيڪڏهن اتفاق سان ڪو ماڻهو اهڙو ممنوع نالو ڪٽي ويهندو آهي، تہ پوءِ ان کي هڪدم زمين ٻوس ٿي هيٺ چوٽو پوندو آهي: "مون غلط نالو زبان تي آندو آهي. آءٌ ان کي زمين جي چيرن ٿو، ڦاڻن منجهه اچلائي ٿو ڇڏيان، تہ جيئن ان کان پوءِ آءٌ آرام سان مائي کائي سگهان."

ٽورس ڪچي سمنڊ وارن مغربي ٻيٽن جي رهاڪن سان ڪنهن ۽ مرد يا عورت کي پنهنجي سهري، سس، سالي، سالي‌ءَ ڏير ۽ نٽاڻ جي نالي وٺڻ جي منع ٿيل هوندي هئي. سالي جو ذڪر ڪندي، ان جي شخصي نالي ڪٽڻ بدران، ان کي "فلاڻي جو ٻي‌ءَ يا "فلاڻي جو ٻاءُ"، يا وري ٻئي ڪنهن اهڙي رشتي سان ياد ڪيو ويندو هو، جنهن جي نالي وٺڻ تي ڪا پابندي ڀيل ڪانہ هوندي هئي. ساڳي‌ءَ طرح سالي‌ءَ کي "فلاڻي جي زال" ڪري سڏيو يا ياد ڪيو ويندو هو. جيڪڏهن ڪوبہ ماڻهو اتفاق سان سالي جو شخصي نالو وٺي ويهندو هو، تہ هن لاءِ اها ڳالهہ باعث صد ملامت هوندي هئي ۽ هن کي شرم وچان ڪنڌ جهڪائڻو پوندو هو. هن جو اهو شرم فقط ان وقت ڏوپي سگهندو هو، جڏهن هو واسطيدار ماڻهوءَ کي تاوان طور ڪا موزون سوکڙي ڏيندو هو: سالي‌ءَ سهري يا سس جي اتفاقيہ نالي ڪٽڻ ڪري ٻہ ساڳئي قسم جو تاوان ڏيڻو پوندو هو. نيو برٽن جي ساحلي علائقن ۾ رهندڙ مقامي باشندن ۾ سالي يا ڏير جو نالو وٺڻ وڏي ۾ وڏي نفرت ۽ حقارت جوڳي ڳالهہ سمجهي ويندي آهي. انهي‌ءَ ڏوهہ ۾ موت جي سزا پڻ عائد ٿي سگهندي آهي. ميلانيشيا جي ٻئنڪس ٻيٽن ۾، سگابندي‌ءَ وارن مائڻن جي نالن وٺڻ جي خلاف سخت قانون رائج ڪيل آهن. ڪوبہ پنهنجي سهري، سس ۽ سالي جو نالو ڪوڙ ڪٽندو آهي. سس جو نالو وٺڻ تہ گناهہ عظيم آهي،

پر البت هو سالي۽ جو نالو وٺي سگهندو آهي ـ "چو ته اها هن جي ڪجهه ٻ نه لڳي"۔ ڪابه عورت پنهنجي سهري ۽ نائي۽ جو نالو ڪونه وٺندي آهي۔ جن ٻن ماڻهن جا پار شاديء جي سڳي ۽ پڌل هوندا آهن، سي هڪٻئي کي نالا وٺي ڪونه سڏيندا آهن۔ اهڙا سڀ ماڻهو نه فقط هڪٻئي جا شخصي نالا ڪونه ڪٽندا آهن، پر هو انهن لفظن جي استعمال کان ٻ سخت پرهيز ڪندا آهن، جي انهن نالن جا هم معنيٰ يا هم آواز هوندا آهن يا انهن جو ڪو حصو ٻ انهن لفظن ۽ آيل هوندو آهي۔ اهڙي۽ طرح، اسان پڌو آهي ته انهي۽ علائقي جو هڪ ماڻهو "سوئر" ۽ "مرڻ" جا لفظ استعمال نه ڪري سگهندو هو، چوته اهي ٻئي لفظ ان جي نائي۽ جي نالي جي آوازن ۾ شامل هئا۔ هڪ ٻئي اهڙي بدنصيب جو ذڪر پڌو اٿم، جو روزمره جي استعمال جي لفظن، "هٽ" ۽ "گرم"، کي ان ڪري استعمال نه ڪري سگهندو هو، جو اهي ٻئي لفظ سندس سالي جي نالي ۾ سمايل هئا، ۽ ساڳئي وقت هو لفظ "هڪ" ٻڌ ان ڪري استعمال ڪونه ڪري سگهندو هو، جو ان جو هم معنيٰ لفظ ڪنهن طرح سندس زال جي سؤٽ جي نالي ۾ شامل هو۔

سگابندي۽ وارن ماڻهن جي نالن يا سندن نالن جي ڪن اڏورن حصن کي ڪٽڻ يا استعمال ڪرڻ کان جن سببن ڪري احتراز ڪيو وڃي ٿو، انهن ٿي سببن ڪري خود پنهنجن نالن يا مري ويل سردارن ۽ بادشاهن جي نالن وڻ کان ٻ پرهيز ڪئي وڃي ٿي، ۽ جيڪڏهن اهو تسليم ڪريون ٿا ته سردارن ۽ بادشاهن جي نالن ڪٽڻ کان پرهيز ڪن وهمن تي مبني آهي، ته پوء عزيزن ۽ پنهنجن نالن وڻ واري پرهيز ٻ ان کان ڪنهن زياده مضبوط بنياد تي بيئل ڪانه ٿي معلوم ٿئي۔ اسين مٿي ڏيکاري آيا آهيون ته وحشي پنهنجي نالي کي استعمال ڪرڻ کان انڪري پرهيز ڪري ٿو، جو ڪيس جيئرن جاڳندن توڙي غيبي جادوگرن ۽ دشمنن جو ڌپ رهي ٿو ته متان اهي سندس نالي جي ذريعي ڪيس کي ضرر

پهچائين. مڱل ماڻهن ۽ بادشاهن جي نالن، ونڻ ڪان ساڳئي قسم واريءَ پرهيز جي بنياد ۽ منطق جي ڳالهه باقي رهجي ويئي آهي، جنهن جو هاڻي مطالعو پيش ڪنداسون.

۳ـ مڱل ماڻهن جي نالن ونڻ ڏي بندش: مڱل ماڻهن جي نالن ڪڻ کان، پراڻي زماني ۾، ڪوه قاف جا آلبينوي نسل جا ماڻهو سخت پرهيز ڪندا هئا، ۽ اڄ به سڄيءَ دنيا جي ڪيترن وحشي قبيلن جا ماڻهو مڱل ماڻهن جي نالن جو پلجي ڪري به ذڪر ڪرڻ ڇڏيندا آهن. اهڙيءَ طرح، جيو وڃي ٿو تہ آسٽريليائي وحشين جي قانونن مان سڀني کان زياده سخت قانون مڱل ماڻهن جي نالن نہ ڪڻ وارو قانون آهي. جيڪي عورتون ۽ مرد هن فاني دنيا مان لاڏاڻو ڪري ويا آهن، تن مان ڪنهن جو به نالو زوردار ۽ وڏي آواز سان ڪڻ کي اهي وحشي قبائل مقدس‌ترين قانون جي خلاف ورزي سمجهندا آهن. جنهنڪري هو ڪوشش ڪري ان کان پاڻ کي بچائيندا آهن. انهيءَ پرهيز جو مول مقصد هيءَ هوندو آهي تہ واسطيدار روح جي ناراضي کان ماڻهو ڪنهن طرح بچيو رهي، جيتوڻيڪ ان جي موت متعلق گذشتہ ڏک پريل خيالن کي دوباره زنده نہ ڪرڻ جو خيال به ان جي نالي مٽان بي خيالي ۽ فراموشيءَ جي هردي وجهڻ جو ڪر ڪري ٿو. هڪ دفعي مسٽر اولڊ فيلڊ هڪ مڱل وحشيءَ جو نالو وڏي آواز ۾ ڪنيو، جنهن هڪ سياه فام وحشيءَ کي اهڙو تہ ڊيڄاري ڇڏيو، جو هو پٽي ڏيئي وٽي ڀڳو ۽ مسٽر اولڊ فيلڊ جي هزارن سڏن تي به پٽي منهن ڪري ڪوٺ نهاريائين. پٽي ڏينهن صبح جو انهيءَ وحشي مسٽر اولڊفيلڊ کي دوباره اهڙي ڪر ڪرڻ کان سخت تاکيد ڪيو. مسٽر اولڊفيلڊ چوي ٿو تہ "مون هن کان مٿي ماڻهوءَ جي نالي ڪڍائڻ جي ڪيتري به ڪوشش ڪئي، پر اها سڀ بيڪار ويئي، ۽ هو ڪنهن به صورت اهڙي خطرناڪ ڪر ڪرڻ لاءِ آماده ڪونہ ٿيو. چو تہ ائين ڪرڻ سان هو مڱل ماڻهوءَ جي غضبناڪ روح کي پنهنجو دشمن

ڪري ڇڏي ها، جو هن کي ڪنهن به صورت ۾ منظور ڪونه هو."
وڪوريا ڊنڊ جي پسگردائي ۾ رهندڙ وحشي قبيلن وارا ڪوشش
ڪري مئل ماڻهوءَ جو نالو ڪونه وٺندا هئا ۽ نه انهن جو ڪو
ذڪر ئي ڪندا هئا. پر جيڪڏهن هنن کي لاچار ڪنهن مئل
ماڻهوءَ جو ذڪر ڪرڻو ئي پوندو هو، تہ هو تمام آهستي ۽
جهيڻي آواز ۾ ڳالهائيندا هئا ۽ ان جي نالي ڪڻ بدران ان کي
"جيڪو غائب ٿي ويو آهي" يا "جيڪو ويچارو هينئر ڪونهي"
لفظن سان ياد ڪندا هئا. سندن خيال هو تہ مئل ماڻهن جي
نالن ڪڻ ڪري، سندن روح جن کي مقامي زبان ۾ "ڪوئٽ گيل"
چون ٿا، ناراض ٿي پيا ٿي، چو تہ هو پڏندڙ سڄ ڏانهن دائمي
طور وڃڻ کان پهشتر ڪجهہ عرصي تائين پنهنجي اصلوڪي فضا
۾ پرواز ڪندا ٿي رهيا. نشيبي مري درياه جي علاقن ۾ رهندڙ
وحشي قبيلن لاءِ چيو وڃي ٿو تہ انهن جو جڏهن ڪو ماڻهو مرندو
آهي، تڏهن "هو ان جي نالي ڪڻ کان ڏاڍي خبرداري ڪندا آهن،
پر لاچاريءَ جي حالت ۾ هو اهو نالو اهڙي تہ دهيل آواز ۾
ڪٽندا آهن، جنهن کي هنن جي خيال مطابق روح نٿو پڏي سگهي."
وچ آسٽريليا جا وحشي ماتم جي عرصي ۾ مئل ماڻهوءَ جو نالو
اصل ڪونہ وٺندا آهن، پر ضرورت جي وقت ان کي بلڪل جهيڻي
آواز ۾ وٺندا آهن، چو تہ زوردار آواز ۾ نالي ڪڻ سان مئل ماڻهوءَ
جي روح جي آرام ۽ آسائش ۾ رخنو پوي ٿو، جنهنڪري ان جي
ناراض ۽ غضبناڪ ٿيڻ جو انديشو رهي ٿو. انهن جو خيال آهي
تہ روح غائباڻو طور اتي ئي موجود رهندو اينڊو آهي، جتي اهو
خاڪي پنجري مان باهر نڪرندو آهي، ۽ جيڪڏهن ڪنهن طرح
پنهنجو نالو پڏي وٺندو آهي، تہ سمجهندو آهي تہ سندس عزيز
هن لاءِ موزون طريقي سان ماتم ڪونہ ڪري رهيا آهن، چو تہ
جيڪڏهن سندن ماتم سچو هجي ها، تہ هو ان جي نالي کي اڻين
درٻدر ڪونہ ڪندا وتن ها. پوءِ ماڻهن جي انهيءَ سنگدلانہ لاپرواهيءَ
کان ناراض ٿي، هو سندن ننڊ ۽ آرام ۾ خلل انداز ٿيندو آهي.

آمريڪا جي سيئي وحشي قبيلن جا ماڻهو، هڏن جي اپسمنڊ کان وڌي پئٽيگونيا تائين، مڪمل ماڻهوءَ جي نالي کڻڻ کان گريز ڪندا آهن. ڪولمبيا جي "گوئاجيرو" قبيلي ۾، ڪنهن به مڪمل ماڻهوءَ جي مائٽن جي روبرو فوٽيءَ جو نالو کڻڻ اهڙو ته عظيم گناهه سمجهيو ويندو آهي، جو ان جي خلاف ورزي ڪرڻ واري کي ڪن حالتن ۾ موت جي سزا ڏني ويندي آهي، جيڪڏهن اهو ڏوهه مڪمل ماڻهوءَ جي گهر ۾، ان جي سوٽ يا چاچي جي روبرو سرزد ٿيندو، ته اهي اهڙي خطاڪار کي اتي جو اتي قتل ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. پر جيڪڏهن هو سندن گرفت مان بچي نڪرڻ ۾ ڪامياب ٿيندو آهي، ته پوءِ ان کان گهرو ڏنڊ وصول ڪيو ويندو آهي، جو عام طرح سان ٻن يا ان کان وڌيڪ ڏينهن جي صورت ۾ هوندو آهي.

دنيا جي مختلف ۽ دوردراز علائقن جا ماڻهو، جي هونئن هڪٻئي کان هزارين ميل پري رهن ٿا، بلڪل هڪجهڙي ئي نموني سان مڪمل ماڻهن جي نالن وٺڻ کان ڪَوَ ڪندا آهن ـ مثلاً، سائبيريا جا "مئمويڊ" قبيلي وارا ۽ ڏکڻ هندستان جا "تودا"، تاتار جا مغل ۽ صحرا جي زنگستان جا "طئاريغ"، جپان جا "ائنينود" ۽ اوپر آفريڪا جا "اڪامبا" ۽ "نندي"، فلپائين ٻيٽن جا "ٽنگئين" ۽ نڪوبار، بورنيو، مڊاگاسڪر ۽ ٽسمينيا جا رهاڪو. انهن سڀني حالتن ۾ مڪمل ماڻهوءَ جي نالي وٺڻ کان گريز ڪرڻ جو بنيادي سبب ان جي روح جو ڊپ آهي، جيتوڻيڪ ڪن حالتن ۾، انهيءَ رسم لاءِ ڪو واضح سبب يا ڪا سمجهاڻي ڪانه ڏني ويندي آهي. هن باري ۾ اسان کي ڪافي ثبوت ملي چڪا آهن ته صحرا جي رڻ پٽ ۾ "طئاريغ" قبيلي وارن کي روح جو ئي ڊپ رهندو آهي، جنهنڪري پنهنجي ڪنهن عزيز يا قبيلي جي ڪنهن به فرد جي موت کان پوءِ، هو هڪدم پنهنجو ديرو اتان کڻي ڪنهن نئين جاءِ تي وڃي ويهندا آهن ۽ هميشه لاءِ ان جو نالو کڻڻ ڇڏي ڏيندا آهن، جو ته هن کي انهيءَ روح جي واپس اچڻ جو ڊپ

هوندو آهي، ۽ هو انهن سيني ڳالهين کان سخت پرهيز ڪندا آهن، جي هنن جي خيال موجب، ان روح جي واپسيءَ جي سبب ٿي سگهن ٿيون. برخلاف عربن جي، انهيءَ قبيلي وارا ڪڏهن به پنهنجن شخصي نالن سان پنهنجن والدن جا نالا نه ڳنڍيندا آهن، ۽ ڪنهن کي به "فلاڻو ولد فلاڻو" ڪري ڪونه سڏيندا آهن، هو هرهڪ کي اهڙو نالو ڏيندا آهن، جو ساڻس ٿي رهي ۽ ساڻس ٿي ختم ٿي وڃي. اهڙيءَ طرح، آسٽريليا جي وڪٽوريا علائقي ۾ رهندڙ وحشي ڪنهن به ماڻهوءَ کي مستقل نالو ڪونه ڏيندا آهن، چو ته هنن جو اعتقاد آهي ته جيڪو به ماڻهو مئي ماڻهوءَ جو نالو اختيار ڪندو، سو گهڻو وقت جيئرو ڪونه رهندو، چو ته امڪان آهي ته ان حالت ۾ سندس "روحاني نالي پائي" ڪنهن به وقت اچي ڪيس عالم ارواح ڏانهن وٺي وڃي.

پوت يا روح جي انهيءَ ڊپ کان ڪيترا ماڻهو پنهنجو نالو ڦيرائي، ٻئون نالو اختيار ڪندا آهن، اهڙن ماڻهن کي هميشه اهو انديشو رهندو آهي ته متان ڪنهن مئل ماڻهوءَ جو روح پاڻ جهڙو نالو پار بار ٻڌي، ائين سمجهي ته ڪيس ٿي پڪاريو وڃي ٿو، چو ته هنن جي خيال مطابق، روحن کي اها خبر ڪانه پئجي سگهندي آهي ته هڪ قسم جو نالو هڪ ئي وقت هڪ کان زياده ماڻهن کي پڻ ڏنو ويندو آهي، جنهنڪري روح پاڻ ۽ پنهنجي نالي واري ٻئي ماڻهوءَ جي وچ ۾ تميز ڪونه ڪري سگهندو. اهڙيءَ طرح، جيو وڃي ٿو ته ڏکڻ آسٽريليا جي ائڊيليڊ ۽ اينڪائونٽر ايسمنڊ وارين قومن ۾ مئل ماڻهوءَ جي نالي کڻڻ کان ايترو ته ڊپ ۽ نفرت ڪندا آهن، جو جنهن ماڻهوءَ تي ڪنهن تازي مئل ماڻهوءَ جو نالو رکيل هوندو آهي، سو يا ته هڪدم ٻئون نالو اختيار ڪندو آهي يا ته عارضي طور هو ڪنهن ٻئي نالي کان ڪم وٺندو آهي، يا جيڪڏهن ڪيس کي ٻيو نالو اڳ ئي ڏنل هوندو آهي پر عام استعمال ۾ نه هوندو آهي، ته پوءِ ڪجهه وقت لاءِ هو پاڻ کي انهيءَ نالي سان منسوب ڪندو آهي، ڪٽينس ٽئنل

جي قبيلن ۾ اهڙو ئي رواج موجود آهي، پر انهن ۾ مئل ماڻهوءَ جي نالي کڻڻ تي مستقل بندش کانئن هوندي آهي، البت عام طرح انهيءَ نالي کي ٻن ٽن سالن تائين کوڙ کنيو ويندو آهي. ڪن آسٽريليائي قبيلن ۾ نالي جي اها تبديلي مستقل صورت ۾ اختيار ڪندي آهي، يعني پراڻي نالي کي ترڪ ڪيو ويندو آهي، ۽ اهو ماڻهو سڄيءَ زندگيءَ تائين، يا وري اهڙي وقت تائين جيستائين ڪيس ساڳئي ئي سبب ڪري اهو نالو ۽ ترڪ ڪري ٻيواره کو نئون نالو اختيار ڪرڻو پوندو آهي، نئين نالي سان ڪوئيو ويندو آهي. اتر آمريڪا جي قبيلن وارن زالن توڙي مردن کي، جن جا نالا ڪنهن تازي مئل ماڻهوءَ جهڙا هوندا هئا، هڪدم نوان نالا اختيار ڪرڻا پوندا هئا، جي ڪين مئل ماڻهوءَ جي ماتم جي پهرينءَ رسم وقت ڏنا ويندا هئا. راڪي جبلن جي اوپر طرف ڇيڪي قبيلا رهندا هئا، تن کي فقط ماتم جي عرصي تائين نوان نالا اختيار ڪرڻا پوندا هئا، پر اتر آمريڪا جي پسفڪ ڪناري تي رهندڙ ٻين قبيلن جا ماڻهو نوان نالا مستقل طور اختيار ڪندا هئا.

ڪڏهن وري ساڳئي ئي نظريي ۽ خيال جي تحت، مئل ماڻهوءَ جا سڀئي ويجها عزيز پنهنجا نالا ڦيرائي ڇڏيندا هئا، تہ متان رلندڙ روح پاڻ سڏ نالا ٻڌي پراڻي گهر ۾ واپس اچڻ جي ڪوشش ڪري. ان ڪري وڪٽوريا جي علائقي ۾ رهندڙ قبيلن وارا مئل ماڻهوءَ جي سڀني مائٽن جا اصلوڪا نالا ماتم جي عرصي تائين کوڙ وٺندا آهن ۽ انهن جي بدران ڪين ٻين عارضي نالن سان سڏيندا آهن. ڪنهن ۾ ماتم ڪندڙ کي ان جي اصلي نالي سان سڏڻ کي وڏيءَ بيعزتيءَ جو باعث سمجهيو ويندو آهي ۽ اهڙو ڪجهو ڪم ڪن وقتن تي خونريزيءَ ۽ قتل عام جو سبب ٿي پوندو آهي. اتر آمريڪا جي ڪن هندستاني قبيلن وارا مئل ماڻهوءَ جي سڀني ويجهن عزيزن ۽ قريبن جا نالا ڦيرائي ڇڏيندا آهن، ڇاڪاڻ تہ هنن جو اهو ايمان آهي تہ "وڇڙيل روح جاتل سجاتل نالا ٻڌي، وري زمين تي اچڻ جو خواهشمند ٿيندو آهي". "ڪيٿووا" قبيلي

وارن گاڙهن هندستانين ۾ ڪنهن به مثل ماٺهوءَ جو نالو ان جي مائٽن جي روبرو ڪونہ ڪنيو ويندو آهي، ۽ گهر جا سڀ پاتي پنهنجا نالا به ڦيرائي چڏيندا آهن. انهيءَ رواج ڏانهن ٿي صديون اڳ، سر والٽر رئلي جي ساٿين جو به ڌيان چڪيو هو. ساڳيءَ طرح "لينگوئا" قبيلي وارا گاڙها هندستاني به نہ فقط مثل ماٺهوءَ جو نالو ڪونہ ڪٽندا آهن، پر انهيءَ گهر جا سڀ پاتي به پنهنجا نالا ڦيرائي چڏيندا آهن. هو چوندا آهن ته "موت سندن گهر مان ٿي ويو آهي ۽ گهر جي سيني پاتين جا نالا پاڻ سان ڪٽي ويو آهي، جاڻ ته وري هو واپس آيو ۽ پيا شڪار ڪري ويندو، ان ڪري موت کي ناڪام بنائڻ لاءِ هو پنهنجا نالا انهيءَ خيال کان تبديل ڪري چڏيندا آهن، ته جيئن جڏهن موت ٻئي شڪار لاءِ واپس اچي، تڏهن انهن نالن وارا ماٺهو اتي نہ ڏسي، هو انهن جي ڳولا ۾ ٻئي ڪنهن پاسي نڪري وڃي - چو ته جيتوڻيڪ وٽس اصلوڪن نالن جي لکيل فهرست موجود به هوندي، تڏهن به هو منجهي پوندو ۽ اتان هليو ويندو، نڪوبار جا اصلوڪا رهاڪو به مثل ماٺهوءَ جي جسم مان نڪتل روح کان پاڻ کي محفوظ رکڻ لاءِ، پنهنجا نالا ڦيرائي چڏيندا آهن، ساڳئي سبب ڪري، هو پاڻ کي اڃا به لڪائڻ لاءِ پنهنجا سڀ وار به ڪوڙائي چڏيندا آهن، ته جيئن روح کين سڃاڻي نہ سگهي.

وري جڏهن ڪنهن مثل ماٺهوءَ جو نالو ڪنهن عام شيءِ جي نالي جهڙو هوندو آهي، مثلاً ڪنهن جانور، پوڻي، ٻاهه يا پاڻيءَ وغيره جو ڪو نالو، ته ان حالت ۾ عام گفتگوءَ جي درميان ان چيز جو نالو ڦيرائي ٻيو رکيو ويندو آهي. صاف ظاهر آهي ته اهڙي قسم جي رواج ڪري اتان جي ٻولين ۾ وڏو ڦير ڦار اچي ويندو آهي، چو ته جن جاين تي اها رسم گهٽي انداز ۾ ڦهليل هوندي آهي، اتي لازمي طور روزانو ڪيترا لفظ پراڻا، بي معنيٰ ۽ فرسوده ٿيندا رهندا ۽ انهن جي جاءِ تي نوان نوان لفظ وجود ۾ ايندا رهندا. آسٽريليا، آمريڪا ۽ ٻين هنڌن تي، جتي جتي

ٻ مبصرن انهيءَ ڳالهه کي جانچي غور سان ڏسو آهي، اتي کين مقامي پوليس جي ڦيرگهير جو اهوئي نمونو نظر آيو آهي. مثال طور، آسٽريليائي قبيلن بنسبت معلوم ٿيو آهي ته انهن جي هرهڪ قبيلي جي مختلف پولي هوندي آهي. ڪن قبيلن وارا پنهنجن ٻارن کي قدرتي شين جا نالا ڏيندا آهن، ۽ جڏهن ٻه ڪنهن اهڙي نالي وارو ماڻهو مري ويندو آهي، تڏهن ڪا ٻي ان جي نالي وارو لفظ استعمال ڪرڻ خارج ڪيو ويندو آهي. ان ڪري جڏهن شيءَ جي نالي سان اهو ٻار يا ماڻهو سڏبو هوندو، ان لاءِ وري ڪو نئون لفظ ايجاد ڪرڻو پوندو آهي. انهيءَ حقيقت جو لکندڙ مثال جي طور، هڪ اهڙي ماڻهوءَ جو نالو ٻڌائي ٿو، جنهن کي "ڪارلا" (ٻاه) جو نالو ڏنو ويو هو. 'ڪارلا' جي مرڻ کان پوءِ "ٻاهه" لاءِ هڪ نئون لفظ ايجاد ڪرڻو پيو. اهڙيءَ طرح مصنف ٻڌائي ٿو ته "انهن قبيلن جون پوليون دائمي طور قرندڙ گهرندڙ رهن ٿيون." وري اينڪائونٽر اپسنڊ جي علائقي ۾ جيڪي قبيلا آباد آهن، تن ۾ جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ جو نالو "نيگنيگي" (پاڻي) هوندو ۽ هو مري ويندو، ته ان جي قبيلي وارا ڪيتري عرصي تائين "پاڻيءَ" لاءِ ٻيو لفظ استعمال ڪندا آهن. انهن پولين ۾ جيڪي لاتعداد هم معنيٰ لفظ موجود آهن، تن جو سبب ٻه اهوئي ٿو ڄاڻجي. انهيءَ انومان کي وڪٽوريا علائقي ۾ رهندڙ قبيلن جي پولين ۾ ڪيترن ئي هم معنيٰ لفظن جي موجودگيءَ مان تقويت ملي ٿي، جي ماتر جي وقتن تي هنگامي طور استعمال ڪيا ويندا آهن. مثال طور، جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ جو نالو "وٹا" (ڪانءَ) هوندو، ته پوءِ ان جي مرڻ ڇاڻان ڪانوَ کي "وٹا" جي اصلي نالي سان ڪوٺ سڏيو ويندو آهي، پر ان کي "نٹراپارٹ" جي نئين هم معنيٰ لفظ سان ياد ڪيو ويندو آهي. جڏهن ڪو اهڙو ماڻهو راه بقا ڏانهن سفر اختيار ڪندو آهي، جو حياتيءَ ۾ "گول پچ وارو لوءِ" جي لقب سان مشهور هوندو، تہ سندس مائٽ ۽ دوست وغيره گول پچ

واري لوڙ جو ذڪر ڪندي سنڌس اصلوڪو نالو ڪونہ ڪٺندا آهن، پر ڪيس هڪ نئين نالي سان سڏيندا آهن. جڏهن قبيلي وارا ڪنهن اهڙيءَ معزز خاتونءَ جي ماتم ڪرڻ ۾ مشغول هوندا آهن، جنهن جو اصلي نالو "اڇي ڪڙ" هوندوآهي، تڏهن هو اڇيءَ ڪڙ جي اصلي نالي "ٻُرم ٻُرم" وٺڻ کان پرهيز ڪندا آهن ۽ ان جي بجاءَ ان کي نئين نالي "ٽلٽ ٽلائيٽش" سان پڪاريندا آهن. ۽ اهڙيءَ طرح ٻيا نالا، مثلاً "ڪارو تتر"، "ناسي پدڪ"، "ٻلهو ٻگهه"، "ڪنگرو"، "ڊنگو"، وغيره، ۾ ساڳئي نموني سان تبديل ڪيا ويندا آهن.

پراگي ۾ رهندڙ "ايپيون" قبيلي وارن ۾ ۽ ساڳئي قسم جي رسم اتان جي پوليءَ ۾ ڦيرگهير آڻڻ جو سبب بڻي هئي ۽ انهيءَ قبيلي وارا جڏهن ۽ ڪنهن لفظ جو استعمال ترڪ ڪري ڇڏيندا هئا، تڏهن ان کي ڦيهر ڪم ڪونہ آڻيندا هئا. هڪ عيسائي مبلغ، ڊوبيرزهوفر، لکي ٿو ته انهن جي پوليءَ ۾ هرسال ڪيترا نوان لفظ اهڙي نموني سان ظاهر ٿيندا هئا، جهڙي طريقي سان رات جو اڪيچار ڪنيون زمين مان منهن ڪڍي ٻاهر رهنديون آهن، چو ته اهڙا سيئي لفظ جيڪي مٿن ماڻهن جي نالن سان مشابهت رکندا هئا، سي بيڪار سمجهي ڦٽا ڪيا ويندا هئا ۽ اهڙا عام اعلان منادي رستي ڪرايا ويندا هئا. ساڳئي وقت جيڪي نوان لفظ انهن جي جاءِ تي گهڙيا ويندا هئا، سي ۽ وڏي واڪ ٻڌايا ويندا هئا، ته جيئن عام ماڻهو انهن کان آگاه ٿين ۽ ڪا غلطي نه ڪن. اهڙن نون لفظن جي گهڙڻ جو ضربخانو قبيلي جي ٻوڙهين عورتن وٽ هوندو هو ۽ اهي جنهن ۾ نئين لفظ کي منظور ڪنديون هيون، تنهن کي قوم جو وڏو توڙي ننڍو بغير ڪنهن چون و چرا جي قبول ڪندو هو، جنهنڪري اهو لفظ قبيلي جي سيني ديرن ۽ چانوڻين ۾ باه جي جيءَ وانگر جلد ڦهلجي ويندو هو. ساڳيوئي مبلغ لکي ٿو ته جڏهن اوهين هڪ ڪراڙي ڪڪ عورت جي فيصلي ٿي سڀني قوم جي ماڻهن کي

ڇپ ڇاپ سيس نوائيندي ڏسندا ۽ پراڻن لفظن جي استعمال کان هرهڪ ماڻهوءَ کي سخت پرهيز ڪندي ڏسندا، تڏهن اوهان کي سخت حيرت لڳندي ته ڪيئن نه هو سيئي، عادت کان يا ڪڏهن ڪڏهن جاڻي ڪري به، اهڙا لفظ زبان تي نه آڻيندا، جن کي ائين بيڪار ڪري پوليءَ مان نيڪالي ڏني ويئي هوندي آهي. اهو مبلغ جنهن آمريڪي قبيلي ۾ ستن سالن تائين رهيو، تنهن قبيلي انهيءَ "عرضي" ۾ "چيتي" جو نالو ٽي دفعا ڦيرايو ۽ واڪرن، ڪنڊي ۾ جانورن جي شڪار ڪرڻ جي اوزارن جي نالن ۾ ڪيئي دفعا ڦيرگهير آندي. قبيلن جي انهيءَ عادت سبب، عيسائي مبلغن کي مقامي هولين جي سکڻ ۽ سمجهڻ ۾ وڏي پريشاني برداشت ڪرڻي پوندي هئي، ۽ سندن تحريرون هميشه غلطين سان پريل رهنديون هيون، ڇو ته ڪيترن پراڻن لفظن کي بيڪار ڪري، انهن جي جاين تي نون لفظن کي وجهڻو پوندو هون. برٽش نيو گائنا جي ڪيترن قبيلن ۾ ماڻهن جا نالا غام شين جي نالن پٽيان رکيا ويندا آهن. هنن جو اعتقاد آهي ته جيڪڏهن مئل ماڻهوءَ جو نالو کڻبو ته ان جو روح واپس ورڻ جي ڪوشش ڪندو، ۽ جنهن صورت ۾ هو ان کي پنهنجي قبيلي ۾ واپس ڏسڻ جا خواهان نه هوندا آهن، تنهن حالت ۾ هو ان جي نالي کڻڻ تي بندش وجهي ڇڏيندا آهن، ۽ ڇڏهن به ان جو نالو ڪنهن رواجي چيز جو هوندو آهي، تڏهن ان چيز لاءِ کو ٻيو نالو تجويز ڪيو ويندو آهي. نتيجي طور، ڪيترائي لفظ سندن پوليءَ مان هميشه لاءِ گم ٿي ويندا آهن، يا وري نين معنائن ۽ مطلبن سان دوباره استعمال ڪيا ويندا آهن. نڪوبار جي ٻيٽن جي پوليءَ ۾ به ساڳيءَ رسم ۽ عادت کري وقت بوقت تبديليون ايندڙيون رهنديون آهن. مسٽر ڊي-رو پسٽروف، جوي ٿو ته "انهن ۾ هڪ عجيب رسم موجود آهي، جا سندن تاريخ جي ٿورن ۾ وڏي رڪاوٽ پيش ڪري رهي آهي. يا گهٽ ۾ گهٽ تاريخي ڳالهين جي ترتيب ۽ انهن ڳالهين کي ٻين اهڙن ماڻهن جي ڪنن تائين پهچائڻ ۾، جي ان ملڪ جي

تاريخ لکڻ جا خواهان آهن، هڪ وڏي دشواري پيدا ڪري ٿي، هڪ سخت قانون جي مطابق، جو سڄي نڪوبار ۾ مستعمل آهي، ڪوبه ماڻهو مئل ماڻهوءَ جو نالو ڪونہ ونندو آهي. انهيءَ قانون جي تعميل ايتريءَ حد تائين ڪئي ويندي آهي، جو عام طرح سان جن ماڻهن جا نالا 'پڪي'، 'ٽوبي'، 'باه' يا 'رستو' وغيره هڻل جيئن عام جام اتي جي ماڻهن جا اهڙا نالا هوندا آهن، تہ پوءِ نہ فقط اهي نالا ڪونہ ورتا ويندا آهن، پر انهن شين جا نالا ۾ نہ ڪنيا ويندا آهن، جي هونئن انهن لفظن سان سڏيون آهن: جنهنڪري اهي لفظ استعمال کان خارج ٿي ويندا آهن، ۽ انهن لاءِ ياتہ نوان لفظ ايجاد ڪيا ويندا آهن، يا وري پرواري ٻئي ڪنهن فرقي جي ٻوليءَ مان اهي اڌارا ورتا ويندا آهن، يا ڪنهن غير ملڪي ٻوليءَ مان انهن جا نعم البدل گوليا ويندا آهن. هن عجيب ۽ غير معمولي رسم جي ڪري نہ فقط ٻوليءَ جو بنياد ڪمزور ٿيو پوي ۽ ان جا لفظ مستقل صورت اختيار نٿا ڪري سگهن، پر ان جي ڪري انهن ماڻهن جي سياسي ۽ سماجي زندگيءَ جو سلسلو منقطع ٿي وڃي ٿو ۽ گذريل زماني جي واقعن جو رڪارڊ رکڻ جيڪڏهن ناممڪن نہ، تہ بہ اڻ پورو ۽ بنهہ غير مصدق ٿيو پوي.

مئل ماڻهن جي نالن کي لکائڻ ۽ انهن کي نہ کڻڻ جي رسم تاريخي روايات جي پاڙن کي وڍڻ جو ڪم ڪري ٿي، انسان جي تهذيبي ۽ معاشرتي ارتقا جي اڀياس کندڙ مفڪرن اها گالهہ دنيا جي ڪيترن ٿي قبيلن ۽ قومن ۾ ڏٺي آهي، جن جي تاريخ انهيءَ ٿي سبب ڪري غائب آهي. مسٽر اي. ايس. گشميت لکي ٿو تہ "ڪلمات قبيلي وارن جي تاريخ گهٽي ۾ گهٽو صرف گذريل هڪ صديءَ جي ٿي تاريخ آهي، ان جو سبب رڳو هيءَ آهي، جو انهيءَ فرقي ڌارا ڪنهن بہ مئل ماڻهوءَ جي ڪارنامن ۽ نالي جو ذڪر ڪونہ ڪندا آهن، ۽ ان لاءِ وٽن سخت قانون هوندا آهن. ساڳئي ٿي قسم جو سخت قانون ڪئليفورنيا ۽ اوريگان جي زهواسين ۾ بہ رائج آهي، ۽ آتي اڻ جي خلاف ورزي ڪندڙ کي سزا جو سزو چکائيندا آهن.

اهو قانون اهڙن قبيلن ۾ قومن جي تاريخ لکڻ جي راه ۾ وڏي رکاوٽ آهي، جو تہ نالن کان سواءِ تاريخ ڪيئن لکي سگهبي؟"

ماضيءَ جي روايات ۽ يادگيرين کي مٽائڻ يا ڏکي ڇڏڻ جي انهيءَ وهمي دستور کي ڪن ڪن قبيلن جي فطرتي انساني خيالن ۾ رجحانن کافي ڏک هنيو آهي. وقت، جو آهستي آهستي گيهرن داغن ۽ پکن پختن نشانن کي ۽ مٽائي ۽ ميساري ڇڏيندو آهي، سو آخر کار وحشيءَ جي دل مان ۽ موت جي ڊپ ۽ اسرار کي مٽائي ڇڏي ٿو. اڳي يا پوءِ، جيئن جيئن هن جي دل تان پنهنجن پيارن فوتين جي يادگيري لهندي وڃي ٿي، تيئن تيئن هو انهن جي ڀالهين کڻڻ لاءِ آماده ۽ رضامند ٿئي ٿو. ۽ اهڙيءَ طرح ڪن وقتن تي انهن مان ڪن جي نالن کي، موسم خزان جي چٽيل پنن يا سياري جي برف وانگر، ماضيءَ جي ٻي پايان ۽ اٽاه اوڙاهن ۾ گم ٿيڻ کان اڳ، بچائي وٺجي ٿو. وڪٽوريا علائقي جي ڪن وحشي قبيلن وارا فقط ماتر جي عرصي تائين مئل ماڻهوءَ جو نالو ڪونہ وٺندا هئا، ڏکڻ آسٽريليا جي لنڪون بندرگاه وٽ رهندڙ قومن وارا مئلن جي نالن کڻڻ کان ڪيترن ئي سالن تائين پرهيز ڪندا هئا، اتر آمريڪا جي "چينوڪ" قبيلي وارا، پنهنجي رسم مطابق، "مئل ماڻهوءَ جو نالو ماتر جي رسمي عرصي گذرڻ کان پوءِ ٻ، ڪافي عرصي تائين ڪونہ ڪٽندا آهن". ڳاڙهن هندستانين جي "پايالوپ" قبيلي وارن تان مئل ماڻهن جي نالي کڻڻ جي پابندي تڏهن هٽائي ويندي آهي، جڏهن ان جي پسماندن کان ان جو غم وسري ويندو آهي، ۽ جيڪڏهن ڪنهن ناميارين جنگي جوڌي جو ماتر هوندو آهي، تہ پوءِ انهيءَ رسمي عرصي گذرڻ کان پوءِ، ان جي ڪنهن پوٽي يا پڙپوٽي تي ان جو نالو رکندا آهن. مئل ماڻهوءَ جي ويجهن مائٽن کان سواءِ انهيءَ قبيلي جو ٻيو ڪوبہ ماڻهو فوتيءَ جو ماتر گهٽي عرصي تائين ڪونہ ڪندو آهي. عيسائي مبلغ "لافيٽائو" چوي ٿو تہ انهيءَ قبيلي وارا مئل ماڻهوءَ جي نالي سان گڏ، جيئرن ماڻهن جا ان جهڙا نالا ۽ مڙدي سان گڏ دفن ڪري ڇڏيندا هئا ۽ جڏهن ماڻهن

جو غم گھٹبو هو يا بلكل ختم ٿي ويندو هو، تڏهن فوتيءَ جا ويجها عزيز "مردي کي وري باهر کڻندا هئا". مردي کي باهر کڻڻ مان سندن مطلب انهيءَ ماڻهوءَ جي نالي جي دوباره استعمال کرڻ جو هو، چوتم وحشين جي عقيدي مطابق نالو ماڻهوءَ جي جسم جو هڪ اهم حصو آهي.

لٽپسلٽنڊ جي باشندن جو اهو عقيدو آهي ته پيٽ واري عورت جڏهن ويم جي قريب هوندي آهي، تڏهن ان جو ڪو نه ڪو وڏو ابو يا ڏاڏو ڪيس خواب ۾ اچي پڌائيندو آهي ته سندس پار جي ذريعي سندن ڪهڙو وڏو نئون جنم وٺي اچي رهيو آهي، جو ان تي سندس نالو رکيو وڃي. جيڪڏهن ان عورت کي اهڙو ڪو خواب ڪونه ڏسڻ ۾ ايندو آهي، ته پوءِ اهو فرض ايندڙ پار جي پيءُ يا ٻين ويجهن مائٽن تي عائد ٿيندو آهي ته جادوگر جي مشوري سان يا ٻئي ڪنهن ٻنموني سان هو ان جو نالو تجويز ڪن. "گونڊ" قبيلي وارا پار جي جنم کان ست ڏينهن پوءِ، دعوت ڪندا آهن، جنهن ۾ گوٺ جي پنڊت ۽ سيني ٻين ماڻهن کي گهرائيندا آهن. پنڊت چانور هٿ ۾ ڪٽي داڻو داڻو ڪري پاڻيءَ ۾ اڇلائيندو ويندو آهي ۽ هرهڪ داڻي سان انهيءَ خاندان جي هڪ هڪ وڏي مائٽ جو نالو ڪٺندو آهي. پاڻيءَ جي مٿان چانورن جا داڻا جنهن نموني سان چرندا پرندا آهن ۽ چاول پار جي جسم تي جهڙي قسم جا نشان موجود هوندا آهن، تن مان پنڊت اندازو لڳائيندو آهي ته پار ۾ ڪهڙو وڏو جنم وٺي آيو آهي، ۽ انهيءَ ٻي نموني سان پوءِ پار کي نالو ڏنو ويندو آهي.

"يوروبا" قبيلي وارن ۾ جڏهن ٻه ڪو پار جمندو آهي، تڏهن "ايفا" ديوتا جو پوجاري اتي ايندو آهي ۽ پار کي ڏسي اندازو لڳائيندو آهي ته منجهس ڪهڙو وڏو جنم وٺي آيو آهي. جنهن وقت ان ٻالهه جو فيصلو ٿي ويندو آهي ته پار ۾ ڪهڙي وڏي جو روح سمايل آهي، ان وقت پار جي مائٽن کي حڪم ڏنو ويندو آهي ته هو پار ۾ انهيءَ وڏي جون خصلتون پيدا ڪرڻ جي ڪوشش ڪن، ۽ جيڪڏهن

پار جي والدين کي ان وڏي جون سيئي خصلتون ياد نہ هونديون، تہ ان حالت ۾ اهي وسريل خوبيون کين پنڌت دوباره ٻڌائيندو ۽ ياد ڏيارينڊو آهي، ظاهر آهي تہ اهڙي پارتي انهيءَ وڏي جوئي نالو رکيو ويندو آهي.

۴۔ بادشاهن ۽ مقدس شخصن جي ذلن وڻڻ ني بندش: اوائلي معاشرن ۾ عام ماڻهن، جا نالا جنهن صورت ۾ ايڏي احتياط ۽ حفاظت سان کنيا ويندا آهن، تہ پوءِ ان ۾ اڪو عجب کونهي، جو مقدس بادشاهن ۽ پوجارين جي نالن کي نقصان کان بچائڻ لاءِ پاڻ ان کان زياده حفاظت کان ڪم ورتو وڃي. ڏاهومي جي بادشاهن جي نالن کي هميشه پوشيده رکيو ويندو آهي تہ متان کي دشمن کين نقصان رسائين. ڏاهومي جي بادشاهن کي جن نالن سان يورپي سياح ڄاڻندا آهن، سي انهن جا اصلي نالا کونہ هوندا آهن، اهي محض سندن لقب هوندا آهن، جن کي مقامي ماڻهو "مضبوط نالا" سڏيندا آهن. مقامي ماڻهو چوندا آهن تہ جيڪڏهن انهن لقبن جي ڪنهن کي خبر پڻ ڪٽي پوي، تڏهن ٻ هرج کونهي، چو تہ اهي نالن وانگر ماڻهوءَ جي وجود جو اهم حصو کونهن. "گهيرا" جي "گالا" سلطنت ۾ بادشاه جو اصلي نالو کوبہ مقامي ماڻهو کونہ ڪٽي سگهندو آهي، چو تہ انهيءَ حڪم جي خلاف ورزي ڪرڻ واري کي قتل ڪيو ويندو آهي. پر جن رواجي لفظن جو آواز ٻ بادشاه جي نالي جي آواز جهڙو هوندو آهي، تن کي ٻ ڦيرائي گهيرائي ڪنيو ويندو آهي، يا انهن جي بجاءِ بلڪل نوان لفظ استعمال ڪيا ويندا آهن. مرڪزي آفريڪا جي باهيما قبيلي وارن ۾ بادشاه جي مرڻ کان پوءِ سندس نالي کي قوم جي بوليءَ مان خارج ڪيو ويندو آهي، ۽ جيڪڏهن ان جو نالو ڪنهن جانور جو هوندو آهي، تہ پوءِ ان جانور جي نالي کي هڪدم تبديل ڪيو ويندو آهي ۽ ان کي نئون نالو ڏنو ويندو آهي. مثلاً بادشاه کي گهٽو ڪري "شينهن" سڏيو ويندو آهي، ۽ جيڪڏهن اهڙي نالي وارو بادشاه مري ويندو آهي، تہ پوءِ پيري پيري سان شينهن

لاءِ ٿئون نالو ايجاد ڪيو ويندو آهي. سيام جي بادشاه جي اصلي نالي جي خبر پوڻ ڏاڍي مشڪل هوندي هئي، پر جيڪڏهن ڪو بدنصيب غلطيءَ ڪان ان جو نالو ڪٽي ويهندو هو، تہ ان کي هڪدم جيل اماڻيو ويندو هو. بادشاه کي فقط اعليٰ لقبن سان ياد ڪيو ويندو هو، جهڙوڪ "وڏي رتبي وارو"، "ڪامل"، "سيني ڪان اعليٰ"، "عظيم شهنشاه"، "ملائڪن جو اولاد"، وغيره، وغيره. برما جي بادشاه جو نالو ڪٽڻ وڏي ۾ وڏو گناه سمجهيو ويندو هو، اتان جا رهاڪو پنهنجي ملڪ ڪان ڪٽي ڪيترو ۾ دور هوندا هئا، تہ ۾ پنهنجي بادشاه جو نالو زبان تي ڪونہ آڻيندا هئا. تخت نشينيءَ ڪان پوءِ بادشاه کي سندس شاهي لقبن سان سڏيو ويندو هو، پر هن جو اصلي نالو ڪوبہ ڪونہ ڪٽي سگهندو هو.

آفريڪا جي "زولو" قبيلي وارا پنهنجي سردار جو نالو اصل ڪونہ ڪٽندا آهن ۽ نہ وري سندن وڏن جو نالو ڪٽندا آهن، نہ وري کي اهڙا لفظ ٿي زبان تي آڻيندا آهن، جن جي معنيٰ يا آواز انهن نالن سان ملندو هجي. "ڏوانڊوي" قبيلي وارن جي هڪڙي سردار جو نالو "لانگا" هوندو هو، جنهن جي معنيٰ آهي "سج"، جنهنڪري سج جي نالي کي "لانگا" مان ڦيرائي "گالا" ڪيو ويو، جو اڄ تائين قائم آهي، جيتوڻيڪ لانگا سردار کي فوت ٿئي سَوَ ڪان مٿي سال ٿي ويا آهن. "زنوماڊو" قبيلي وارن ۾ "ڏورن" کي پهرائڻ" جي لفظ "الوسا" يا "ايوبا" کي ڦيرائي "ڪاگيسا" ڪيو ويو، چو تہ سردار جو نالو "امابوسي" هو. انهن پابندين ڪان علاوه، جن تي هرهڪ قوم ۽ قبيلي وارا جدا جدا طريقي سان عمل ڪندا هئا، سڀئي "زولو" قبيلن وارا گڏجي انهيءَ بادشاه جي نالي استعمال ڪرڻ ڪان بہ سخت پرهيز ڪندا هئا، جنهن کي هو پنهنجو مشترڪ مهندار ڪري ليکيندا هئا. ان ڪري جنهن زماني ۾ زولوئن تي پانڊا بادشاه جي حڪومت هئي، ان وقت زولو قبيلن وارن "وڻ جي ڇاڙ" جي اصلي لفظ "امپانڊو" کي ڦيرائي "نڪساڊو" ڪري چڏيو. وري

"ڪوڙ ڳالهائڻ" يا "ڪلا ڪرڻ" جي لفظ "ايماسيو" کي "اما ڪواتا" ۾ تبديل ڪيو ويو، چو ته ان ۾ اتان جي مشهور بادشاه "سيچوايو" جي نالي جا ٻ حرف شامل هئا. اهي تبديليون اتان جا مرد ايتريقدر ڪونہ آڻيندا آهن، جيتريقدر زالون آڻيندیون آهن، چو ته هو هر اهڙي حرف کي زبان تي آڻڻ کان خاص پرهيز ڪندیون آهن، جن جو آواز ٽوري گهٽي نموني سان ٻ ڪنهن بندش ٻيل نالي سان ملندو آهي. مقامي بادشاه جي 'محلات' ۾ سندس بيگمن جي ٻولي سمجهڻ ڏاڍي ڏکي هوندي آهي، چو ته هو نہ فقط بادشاه ۽ سندس ابن ڏاڏن جي نالن کڻڻ کان پرهيز ڪندیون آهن، پر سندس پائرن، انهن جي مائٽن مٽن ۽ ستن ٻيڙهين جي عزيزن ۽ قريبن جا نالا، جيستائين کين ياد هوندا آهن تيستائين، ڪونہ ڪٽندیون آهن. مطلب ته جڏهن خاندانن جي خانگي پابندين تي غور ڪجي ٿو، جيڪي وڏن ۽ مٽن مائٽن جي نالن کڻڻ تي مٽن ٻيل هوندیون آهن ۽ جن جو اسين مٿي ڪافي ذڪر ڪري آيا آهيون، ته ٻوءِ اها ڳالهه آسانيءَ سان سمجهه ۾ اچي وڃي ٿي ته زولولئنڊ جي هرهڪ قبيلي ۽ قوم جي جدا جدا ٻولي چو آهي. اها ڳالهه ايتريءَ حد تائين وڌيل آهي جو هڪ گهر وارا جيڪي لفظ استعمال ڪندا آهن، سي پر وارا ٻيا خاندان ڪونہ استعمال ڪندا آهن. هڪ ڪوٽ جون زالون "چراخ" کي اصلي نالي سان سڏيندیون هوندیون ته پر واري ٻئي ڪوٽ واريون وري ان جو ڪو نعم البدل استعمال ڪندیون، ته وري ٽئين ڪوٽ واريون ان جو به استعمال ڪونہ ڪندیون، پر اڃا ڪو ٻيو نئون لفظ ان لاءِ ايجاد ڪندیون ... جنهنڪري زولو ٻولي هن وقت ٻٽي ٻولي آهي، جنهن جي هر هڪ لفظ لاءِ ٻه، ٽي ٽي نعم البدل موجود آهن، ۽ هزارن شين جا چار چار نالا آهن، جي مختلف قبيلن جي لهه وچڙ ڪري سڀني ۾ مروج آهن.

مٿڀاڳاسڪر ۾ به ساڳيءَ رسم جي موجود هڻ ڪري، زولن وانگر، هرهڪ قبيلي جي ٻوليءَ ۾ ٿورو گهڻو تفاوت ٽي ٻيو آهي. انهن ماڻهن ۾ خانداني نالا ڪونہ هوندا آهن، ۽ گهڻو ڪري

سڀني شخصي نالا روزمره جي استعمال ٿيندڙ عام شين جا نالا هوندا آهن، يا ڪن وقتن تي ڪن خاصيتن، خوبين ۽ ڪمن جا نالا به ماڻهن تي رکيا ويندا آهن، مثلاً ڪي، جانور، وڻ، ٻوٽو، رنگ، وغيره. جڏهن به انهن لفظن مان ڪو سردار جو نالو هوندو آهي يا ان جي نالي جو ڪو حصو هوندو آهي، تڏهن انهيءَ شيءَ جو نالو ڦيرائي ٻيو رکيو ويندو آهي. ظاهر آهي ته هن حالت ۾ جڏهن هرهڪ ننڍي وڏي قبيلي جي سردار جو نالو روزمره جي استعمال جي شين، وڻن، جانورن، وغيره، جي نالن مان هوندو، جنهن جو زبان تي آڻڻ ممنوع هوندو. ته پوءِ ان صورت ۾ انهن قبيلن جي هولين ۾ ڪيتريقدر نه مونجهارو پيدا ٿي پوندو هوندو! ان هوندي به اهڙيون قومون ۽ اهڙا ماڻهو موجود آهن، جي انهيءَ مونجهاري تي ڪوبه اعتراض نٿا ڪن ۽ پنهنجن ابن ڏاڏن وانگر انهيءَ عجيب و غريب ظلم اڳيان بغير ڪنهن چون و چرا جي پنهنجو سيس نوائين ٿا. انهيءَ رسم مان جيڪي تڪليف ده نتيجا نڪرن ٿا، تن جو اثر مٽيا گاسڪر جي الهندي ڪناري تي نمايان آهي، جو ته اتي ايترا ته آزاد ۽ خودمختيار ننڍا ننڍا سردار موجود آهن، جو انهن جي علائقن ۾ عام شين، جاين، درياهن، جبلن وغيره جي نالن ۾ ڪيترائي دفعا ڦيرگهير آندي ويئي آهي، ۽ جڏهن ڪنهن به شيءَ جي اصلي نالي کي مقامي هوليءَ مان هڪ دفعو خارج ڪيو ويندو آهي، تڏهن ڪوبه مقامي ماڻهو ان لفظ کي ان جي اصلي مطلب ۽ مقصد سان نه استعمال ڪندو آهي ۽ نه ورِي قبول ٿي ڪندو آهي ته هن اهڙي لفظ کي انهيءَ مطلب ۽ معنيٰ سان ڪڏهن استعمال به ڪيو هو!

مٽيا گاسڪر ۾ نه فقط زنده سردارن ۽ بادشاهن جي نالن جي استعمال تي بندش هوندي آهي، پر مئل بادشاهن ۽ سردارن جي نالن تي به پيٽ جي ڪن حصن ۾ اهڙي ئي سخت پابندي عائد ٿيل هوندي آهي. "ساڪالاوا" قبيلي وارن جو جڏهن ڪو بادشاه مرندو آهي، تڏهن هن کي دفن ڪرڻ کان اڳ، قبيلي

جا سپيئي نندا وڏا، هن جي جنازي جي اردگرد جمع ٿي، فيصلو ڪندا آهن، ته آئندہ مرحوم بادشاه جي ذڪر ڪرڻ وقت ڪيس ڪهڙي نئين نالي سان پڪارڻ گهرجي. نئين نالي جي فيصلي کان پوءِ، بادشاه جو اصلي نالو مقدس سمجهيو ويندو آهي ۽ ان کي زبان تي آڻڻ کان هرڪنهن کي منع ڪئي ويندي هئي. خلاف ورزي ڪندڙ کي موت جي سزا ڏني ويندي آهي. ازانسواءِ عام پوليءَ ۾ جيڪي به لفظ مرحوم بادشاه جي نالي سان آواز يا معنيٰ ۾ ملندڙ هوندا آهن، سي به پوليءَ مان خارج ڪيا ويندا آهن ۽ انهن جي بدران نوان الفاظ ايجاد ڪيا ويندا آهن. جيڪي ماڻهو انهن خارج ٿيل لفظن کي زبان تي آڻيندا آهن، يا کين استعمال ڪندا آهن، سي بدتميز ۽ ڏوهاري سمجهيا ويندا آهن، ۽ انهن جو اهو ڏوه موت جي سزا جي لائق سمجهيو ويندو آهي. بهرحال اهي پابنديون ۽ بندشون فقط انهيءَ علائقي ۾ پيل هونديون آهن، جنهن ۾ فوتي بادشاه جي حڪومت هوندي هئي. پر وارن علائقن ۾ اهي لفظ پنهنجين اصلي معنائن ۾ ئي استعمال ٿيندا رهندا آهن.

پالينيشيا ۾ سردارن جي جسمن کي جيڪا اهميت ۽ عزت ڏني ويندي هئي، سا سندن نالن کي به ڏني ويندي هئي، ڇو ته وحشين جي اعتقادن موجب ماڻهن جي شخصيتن ۽ سندن نالن ۾ ڪو فرق ڪونہ هوندو آهي ۽ پئي هڪبئي جا اهم حصا ۽ جزا آهن. ان ڪري پالينيشيا ۾ به اسان کي اهڙين پابندين ۽ بندشن جي باقاعده موجودگي نظر اچي ٿي، جهڙي مڊاگاسڪر ۽ زولولئنڊ ۾ اسين ڏسي چڪا آهيون. اهڙيءَ طرح، نيوزيلئنڊ ۾ به سردار جي نالي کي اهڙو ته مقدس سمجهيو ويندو آهي، جو جيڪڏهن اهو نالو ڪنهن رواجي شيءَ جو هوندو آهي، ته ان شيءَ کي هڪدم ٻيو نالو ڏنو ويندو آهي ۽ پراڻي لفظ کي هميشه لاءِ خارج ڪيو ويندو آهي. مثال طور، ايسٽ ڪيپ جي ڏکڻ ۾ هڪ سردار جو نالو "ماريپي" هو، جنهن جو مطلب هو "چاڪون"، ان جي مرڻ کان پوءِ چاڪونءَ لاءِ ٻيو نئون لفظ ("ٽيڪرا") ايجاد ڪيو

ويو ۽ ان جو پراڻو نالو استعمال کان نڪري ويو. ٻئي هنڌ وري پاڻي‌۽ لاءِ نئون لفظ ("وائي") ٺاهڻو پيو هئن، چو ته اتان جي سردار جي نالي ۾ اهڙو آواز شامل هو، جنهنڪري اها سردار جي بيعزتي سمجهي ويئي هئي ته پاڻي‌۽ جهڙي‌۽ عام جام شيءَ جو نالو سندس مقدس نالي ۾ شامل هجي. انهيءَ ساڳيءَ رسم جي ڪري ماڻوري هوليءَ ۾ هزارين هم معنيٰ لفظ پيدا ٿي پيا آهن ۽ نئين آيل ماڻهوءَ کي ڏاڍو مونجهارو ٿيندو آهي، چوته هو هڪڙي قبيلي ۾ جيڪي لفظ سڪندا آهن، سي ٻئي قبيلي وٽ مروج ڪونه هوندا آهن. ٺاهڻيءَ ۾ جڏهن نئون بادشاه تخت تي ويهندو آهي، تڏهن اهڙا سيئي لفظ هوليءَ مان خارج ڪيا ويندا آهن، جيڪي ان جي نالي سان ملندڙ هوندا آهن، يا ان جي آواز جهڙا هوندا آهن، يا انهن جو ڪو حصو ان ۾ شامل هوندو آهي. گذريل زماني ۾ جڏهن به ڪو ماڻهو انهيءَ رسم جي خلاف‌ورزي ڪندو هو ۽ پل چڪ ڪان ممنوع الفاظ استعمال ڪري وجهندو هو، ته پوءِ نه فقط ان‌کي پر سندس سڀني مٽن ماٽين ۽ عزيزن کي به قتل ڪرايو ويندو هو. پر لفظن جون اهڙيون تبديليون عارضي هونديون هيون، ڇاڪاڻ ته واسطيدار بادشاه جي مرڻ کان پوءِ نوان ايجاد ٿيل لفظ استعمال مان نڪري ويندا هئا ۽ اصلوڪا پراڻا لفظ وري پنهنجيءَ جاءِ تي استعمال ٿيڻ شروع ٿي ويندا هئا.

قديم يونان ۾ "ايليوسيءَ" جي پراسرار پوڄا سان جن پادرين ۽ اعليٰ عملدارن جو سڌو سنئون واسطو هوندو هو، تن جا، سندن جيئري، نالا ڪونه ڪنيا ويندا هئا. انهن نالن کي زبان تي آڻڻ قانوني ڏوهه هو. "ليوسين"* جي ڪتاب ۾ هڪڙي مذاقيه ڪردار کي ٻڌايو ويو آهي ۽ ٻڌايو ويو آهي ته ڪيئن هڪڙي خسيس ماڻهوءَ کي ڏٺو، جنهن کي اهي پادري حضرات پوليس جي ٽاڻي ڏانهن گهليندا پئي ويا، چو ته هن انهن جي نالي ونڊ جي جرئت ڪئي هئي، جيتوڻيڪ هن‌کي اها پليءَ پت جاڻ هئي ته

* مشهور طنزنگار ۽ مضمون نويس ـ پيدائش : عيسوي ٻي صديءَ جي وچ ڌاري.

انهن جي عهدي سنياڻ کان پوءِ اهڙيءَ جسارت لاءِ سزا مقرر ٿيل هئي، جو ته هنن جي پراڻن نالن جي بدران کين نوان نالا ۽ لقب ڏنا ويا هئا ۽ هو مقدس ٿي پيا هئا ۽ سندن پراڻا نالا بي معنيٰ ۽ استعمال کان خارج کيا ويا هئا. ايليوسيءَ ۾ جيڪي نوشتا لڌا ويا آهن، تن مان معلوم ٿئي ٿو ته انهن مقدس پادرين جي اصلوکن نالن کي اونهي سمنڊ جي تري ۾ اڇلايو ويندو هو. چا ڪندا هئا، جو انهن پاڪ نالن کي شيهي يا ڪنجهي جي تختين تي اکيري، تختين کي سلاميز نار وٽ سمنڊ ۾ اڇلائي ڇڏيندا هئا. انهيءَ ڪارروائيءَ جو مقصد پادرين جي نالن کي راز ۾ رکڻ جو هو ۽ راز ۾ رکڻ جو انهيءَ کان بهتر ٻيو ڪهڙو طريقو ٿي ٿي سگهيو؟ انساني جسر ۽ ان سان واسطي رکندڙ ٻيجان شين جي رابطي جي متعلق غلطفهميءَ جي بنيادن تي ٻيئل اعتقاد جو مثال، مهذب يونانين جي انهيءَ عقيدي کان زياده صاف ۽ واضح ٻيو ڪو مشڪل ملندو.

٥- ديوتائن جي نالي کڻڻ ۾ بندش: اوائلي انسان پنهنجن ديوتائن ۽ خدائن جو تصور انساني شڪل و صورت ۾ ڪيو آهي. هزارها سال اڳ زينوفينس* چيو هو ته "حبش جي خدائن جو رنگ ڪارو ۽ نڪ ويڪڙا هوندا آهن، ٿريشيا جا ديوتا سرخ ۽ سفيد رنگ جا هوندا آهن ۽ سندن اکيون نيريون هونديون آهن، ۽ جيڪڏهن گهوڙا، ڏڪا ۽ شينهن ديوتائن ۾ يقين رکن ها ۽ انهن جي تصويرن ڪيڻ لاءِ کين همٿ هجن ها، ته اهي يقيناً کين گهوڙن، ڏڪن ۽ شينهن جي صورت ۾ ڪيڻ ها". سو، جهڙيءَ طرح هڪ پراسرار وحشي جادوگرن جي ڊپ کان پنهنجي نالي کي پوشيده رکي ٿو، اهڙيءَ طرح هو سمجهي ٿو ته سندس ديوتائن کي به پنهنجو اصلي نالو لکائي رکڻ گهرجي، ته متان ٻيا ديوتائون يا انسان سندس اصلي نالي کان واقف ٿي، کيس نقصان پهچائين، يا ان سان ڪنهن خطرناڪ جادوءَ جو سامان ڪاهين. ديوتائن

* يونان جو هاڪارو فيلسوف- جنم : ڇهين صدي ق. م. جو ٿيون يا چوٿون ڏهاڪو.

جي نالن کي پوشيده رکڻ جي اعتقاد کي قديم مصرين انتهائي حد تائين پهچايو هو، جتي قديم زماني جا وهم انسانن جي دلين ۾ اهڙي ٿي موثر طريقي سان سانڊي رکيا ويا هئا، جيئن هنن پنهنجن ٻلين، واڳن ۽ ٻين ديوتائي جانورن جا لاش جبل جيڏين پٽرائين قبرن ۾ محفوظ ڪري رکيا هئا. انهيءَ اعتقاد جو هڪ بهترين مثال اسان کي چالاڪ "آئسيس" جي قصي مان ملي ٿو، جنهن وڏيءَ حرفت سان سورج جي عظيم مصري ديوتا "را" کان سندس اصليءَ ۽ پوشيده نالو معلوم ڪري ورتو هو. ڳالهه هن طرح آهي ته آئسيس هڪ انتهائي شيرين زبان عورت هئي، جا انسانن جي دنيا کان بيزار ٿي ويئي هئي، ۽ ديوتائن جي دنيا ۾ رهڻ جو شوق هوس. هن پنهنجي دل ۾ اهو خيال ڪيو ته "جا، ائين نڪو ٿي سگهي ته آءٌ عظيم سورج ديوتا 'را' جي اصلي نالي جي برڪت سان پاڻ کي ديوي ٻڌائي، زمين ۽ آسمان ۾ ديوتائن وانگر حڪومت ڪري سگهان؟" چوتہ "را" جا گهڻا ئي نالا هئا، پر سندس اصلوڪي نالي جي، جنهن جي مدد ۽ برڪت سان هو انسانن ۽ ديوتائن تي حڪومت ڪندو هو، خود "را" کان سواءِ ٻئي ڪنهن کي به خبر ڪانه هئي. انهيءَ زماني ۾ "را" ديوتا پوڙهو ٿي ويو هو ۽ سندس وات هميشه ڪليل رهندو هو، جنهنڪري ان مان سدائين گگ وهندي هيٺ زمين تي ڪرندي هئي. آئسيس کي موقعو ملي ويو ۽ هن هڪ ڏينهن سورج ديوتا جي گگ منڀءَ سميت ڪٽي ان کي ڳوهي، ان مان هڪ وڏو نانگ ٺاهيو، جو هن ديوتا جي اڳ وڃ واري رستي ۾ رکي ڇڏيو، جتان هو هر صبح ۽ شام، پنهنجيءَ مرضيءَ موجب، ٻنهي جهانن جي بادشاهيءَ جي انتظام لاءِ ايندو ۽ ويندو هو. انهيءَ ڏينهن جڏهن هو هميشه وانگر پنهنجن ديوتائن سان گڏ واپس اچي رهيو هو، تڏهن هن کي انهيءَ مقدس نانگ ڏنگي وڌو، جنهن تي ديوتا وات قاڙي اهڙي دانهن ڪئي، جا آسمانن ۾ گونجي ويئي. جيڪي ديوتائون ساڻس شريڪ هئا،

تن کان رڙ نکري ويئي- "چا ٿيو؟ ڏسجانءِ! خبردار ٿجانءِ!" ۽ هُن کين کوبه جواب کونه ڏنو. هن جون چاڑيون ڏکي رهيون هيون ۽ ڏند کڑکڑ ڪري رهيا هئا. هن جو هرهڪ عضوو ڪنبڻ لڳو. ۽ زهر سندس جسم مان ائين وهڻ لڳو، جيئن نيل درياه خشڪ ۽ ايايل زمين مٿان وهندو آهي. جڏهن عظيم ديوتا پنهنجي حواسن تي ڪيڪ قبضو ڪيو ۽ سندس ساهه ٿورو سامت ۾ آيو، تڏهن زوردار آواز ۾ چيائين- "اي منهنجا بارڙئ منهنجي جسم جي پيدائش، مون ڏانهن اچو! آءٌ بادشاه آهيان، بادشاه جو پٽ آهيان، ديوتائن جو مقدس اولاد آهيان، منهنجي پيءُ منهنجو نالو تجويز ڪيو هو، ۽ منهنجي پيءُ ۽ ماءُ مون کي منهنجو نالو ڏنو هو، جو جڏهن جي وقت کان وٺي منهنجي دل اندر دفن ٿيو پيو آهي ته جيئن ڪنهن جادوگر کي منهنجي مٿان جادوءَ ڪرڻ جي طاقت نه رهي. آءٌ پنهنجي تخليق کي ڏسڻ لاءِ ويو هوس ۽ آءٌ پنهنجن هٿن سان پيدا ڪيل پنهنجي جهاڻن ۾ سير ڪري رهيو هوس، ته اوچتو ڪنهن شيءِ مون کي ڏنگي وڌو آهي. اها ڪهڙي شيءِ هئي؟ مون کي خبر نه آهي ته اها ٻاه هئي، يا اهو ٻاڦ هو، منهنجي دل ۾ ٻاه آهي، منهنجو گوشت ٽڙٽڙ ڪري ڪنبي رهيو آهي ۽ منهنجا عضوا ڏکي رهيا آهن. شفا بخش لفظن ۽ هوشمند چين وارا ديوتائن جا ٻالڪ مون ڏانهن وٺي اچو، جن جي طاقت آسمان تائين پهچندڙ آهي." تڏهن ديوتائن جا ٻار هن وٽ آيا ۽ اهي ڏاڍا غمگين هئا. آئسيس به پنهنجي حرفت ۽ هنر سوڌي اتي اچي پهتي، جنهن جا چپ حيات بخش ساهه سان ڀريل هئا، جنهن جي منترن ۾ درد کي دفع ڪرڻ جي طاقت هئي، ۽ جنهن جي هڪ لفظ ۾ مرندڙ ماڻهوءَ کي زنده ڪرڻ جي قوت موجود هئي. اڇا سان هن ديوتا کان پڇيو: "اي مقدس ابا، چا حال آهي؟ تو کي ڪهڙي تڪليف آهي؟" مقدس ديوتا وات کوليو ۽ هيئن چيو: "آءٌ پنهنجو رستو وٺي ٽي ويس ۽ پنهنجن پيدا ڪيل جهاڻن کي ڏسڻ ٽي ويس، ته مون کي هڪ

نانگ ڏنگي وڏو، جنهن کي مون اکين سان ڪونہ ڏٺو۔ چا، اڀا ٻاھ آھي؟ چا، اھو پاڻي آھي؟ آءٌ پاڻيءَ کان وڌيڪ ڏڏو ڏٺي ويو آھيان، ٻاھ کان زياده جلان ٿو: منهنجا سڀ عضوا پاڻيءَ ۾ شل ٿي ويا آھن۔ آءٌ ٽڙڪي رهيو آھيان، منهنجون اکيون ڪڪ ھڏ ٿيون جمي سگھن، مون کي آسمان نظر ٿو اچي، منهنجي پيشانيءَ ۽ منهن تي ڦڪر جون ايترون ڏاراڻون آھن جيترون شينهن وسڻ ڌھل ساون ٿڻن تي ھونديون آھن۔" ان کان پوءِ آڏسيس هيٺ ڪالھايو: "اي مقدس ابا! مون کي پنهنجو نالو ٻڌاءِ، چو ته جنهن ماڻھوءَ کي پنهنجي نالي سان سڏبو، اھو جيئرو رهندو۔" "را" ديوتا جواب ڏنو: "مون زمين ۽ آسمان خلقيا، مون جبلن کي ٻيھاريو، مون وسيع بحرن کي تجويز ڪيو، ۽ مون ٻنهي طاقتن کي پڙڌي واڪر چڪي ٻيھاريو۔ آءٌ اھو آھيان، جو اکيون ٿو کوليان ته ڏينهن ٿو ٿئي، ٻوٽيان ٿو ته رات آھي۔ منهنجي حڪم تي ٽيل درياه ۾ موجون ٿيون پيدا ٿين، ۽ منهنجي نالي کان ديوتائن کي به واقفيت ڪانهي۔ آءٌ صبح جو 'ڪيپرا' آھيان، منجهند جو 'را' آھيان ۽ شام جو 'توم' آھيان۔" ۽ اڃا به زهر سندس جسم سان ڪونہ ٽڪيو، ۽ تيئن وڌيڪ اندر جذب ٿيندو ويو، ۽ عظيم ديوتا هلڻ کان لاچار ٿي ٿيو۔ آڏسيس وري چيو: "تو جڪي نالا مون کي ٻڌايا، تن مان کو به تنهنجو اصلي نالو ڪونہ ھوء ھاءُ ھاءُ، مون کي پنهنجو اصلي نالو ٻڌاءِ، ته زهر جو اثر زائل ٿي، چو ته اھوئي زنده رهندو، جنهن کي مقدس اصلوڪي نالي سان سڏبو۔" ان وقت زهر باه کان زياده تيزيءَ سان ساڙي رهيو ھو۔ ان جو اثر تيز ۽ تيز باه جي شعلن کان به زياده ساڙيندڙ ھو۔ ديوتا چيو: "چڱو پلا، مون کي قبول آھي ته آڏسيس منهنجي سيٽي ۽ سانديل نالي کي ڏونڊي ۽ منهنجي نالي کي پنهنجي سيٽي ۽ منتقل ڪري۔" ان کان پوءِ ديوتا پاڻ کي ٻين ديوتائن کان لڪايو، ۽ ابد جي غوراب ۾ سندس جاءِ خالي ھئي۔ اھڙيءَ طرح عظيم ديوتا کان سندس اصلوڪو نالو معلوم ڪيو ويو، جنهن کان پوءِ ڈائٽ آڏسيس چيو: "اي

زهر ، نکري وڃ! 'را' جي جسم کي چڏي وڃ! آڃ زهر تي غالب آهيان، ان کي زمين دوز ٿي ڪريان، ڇو ته عظيم ديوتا جو نالو ڪانئس حاصل ڪيو ويو آهي. پلي ته 'را' جيئي، پلي ته زهر فنا ٿئي!" ان نموني عظيم آئسيس، ديوتائن جي راڻيءَ، ڳالهايو، جيڪا عظيم ديوتا "را" کي سچاڻي ٿي، ۽ جنهن کي ان جي نالي جي خبر آهي.

هن قصي مان معلوم ٿو ٿئي ته ديوتا جو اصلوڪو نالو، جنهن سان سندس سموريون ڪراماتي طاقتون وابسته هيون، پنهنجي جسماني طور، سندس سيني اندر پوشيده رکيل سڃيو ويندو هو، جتان نيٺ ان کي آئسيس ڪنهن 'جراحي عمل' جي ذريعي ان جي سيني ڪراماتي ۽ معجزاتي طاقتن سميت ڪڍي ، پنهنجي سيني اندر منتقل ڪيو. ڪنهن وڏي ۽ طاقتور ديوتا جي اصلوڪي ۽ حقيقي نالي جي ڄاڻ حاصل ڪري ، ان کي پاڻ سان واپسته ڪري، منجهائنس ڪراماتي طاقتن جي حاصل ڪرڻ جو رواج قديم مصر ۾ عام جام هو، ۽ اهي ڳالهيون محض کي ڏندڪتائون ڪوڙ هيون. قريب قريب هرهڪ مصري جادوگر اهڙن طريقن سان ان قسم جون قوتون پاڻ وٽ آڻڻ جو اهتمام ڪندو هو، ڇو ته اهو عام اعتقاد هو ته جنهن کي به ڪنهن ديوتا يا ماڻهوءَ جي اصلي نالي جي واقفيت حاصل هوندي، تنهن کي ان ديوتا يا ماڻهوءَ جي وجود مٿان قبضو حاصل هوندو، ايتريقدر جو هو خود ديوتا کان به اهڙي نموني سان پنهنجن حڪمن جي تعميل ڪرائي سگهندو جهڙي نموني سان هڪ آقا پنهنجي غلام کان پنهنجن حڪمن جي پوئواري ڪرائيندو آهي. ان ڪري جادوگر جو وڏي ۾ وڏو هنر ديوتائن کان سندن اصلوڪن نالن جي ڄاڻ حاصل ڪرڻ ۾ سمجهيو ويندو هو، ۽ هر جادوگر انهيءَ مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ هر طريقو استعمال ڪندو هو. جيڪڏهن ڪنهن ڪمزوريءَ يا غفلت جي لحظي ۾ ڪو ديوتا جادوگر کي پنهنجو اصلوڪو ديوتائي نالو ٻڌائي وڃهندو هو، ته پوءِ

ان لاءِ سواءِ جادوگر جي حڪم ۾ جي ٻيو ڪو چارو ئي باقي ڪونہ ٻڌندو هو.

ديوتائي نالن جي ڪراماتي اثر ۽ رومن قوم جو به پختو عقيدو هوندو هو. جڏهن به هو ڪنهن شهر کي گهيرو ڪري، قلعي جي دروازو جهلي ويهي رهندا هئا، تڏهن سندن پادري اُن شهر جي 'محافظ ديوتا' کي هڪ مقرر ٿيل ۽ رسمي دعا يا منتر سان مخاطب ٿي، ڪيس اُن گهيري هيٺ آيل شهر جي پڄر چڏي سندن طرف اچڻ لاءِ آماده ڪندا هئا، ۽ ساٿس اڳوٽي يا ان کان به زياده عزت ۽ مان واريءَ هلت ڪرڻ جو هو وعدا ڪندا هئا. اهوئي سبب هو، جو روم شهر جي محافظ ديوتا جي اصلي نالي کي نهايت پوشيده رکيو ويندو هو، تہ متان رومي جمهوريه جا دشمن ڪيس لالچائي شهر کي چڏي وڃڻ لاءِ ڪنهن نموني آماده نہ ڪري وجهن، جيئن هنن پاڻ ڪيترن ئي شهرن جي ديوتائن کي لالچائي انهن کي شهر چڏي پڄي وڃڻ لاءِ آماده ڪيو هو. نہ رڳو ايترو پر ڪن حالتن ۾ محافظ ديوتا جي نالي سان گڏ خود شهر جي اصلي نالي کي به راز ۾ رکيو ويندو هو، ۽ مقدس مذهبي رسمن جي ادائگيءَ جي دوران ۾ به ان کي زبان تي ڪونہ آندو ويندو هو. چون ٿا تہ "وئليرس سورينس" نالي هڪ شخص هڪ دفعي انهيءَ قيمتي راز کي فاش ڪري وڌو هو، جنهنڪري ڪيس قتل ڪيو ويو هو، يا هڪ روايت مطابق، هن جي پڄاڻي انتهائي دردناڪ واقع ٿي هئي. ساڳئي طريقي سان قديم اسيريا جا باشندا پڻ پنهنجن شهرن جي پراسرار نالن کي ظاهر نہ ڪندا هئا، ۽ هنن کي اهڙيءَ جرئت ڪرڻ کان سخت منع ٿيل هئي. اڄ به ڪوه قاف جا "چيريمس" قوم وارا اهڙي ئي ڪنهن وهم جي اثر ماتحت پنهنجي قبيلي جي ڪن خاص ڇوڪرن جا نالا ظاهر ڪونہ ڪندا آهن ۽ انهن کي صيغهٔ راز ۾ رکڻ جي ڪوشش ڪندا آهن.

شخصي نالن سان متعلق بيان کپل جيڪي وهم وابستہ ڪيا ويندا

هٿا، تن جو هيستائين جيڪڏهن پڙهندڙن صبر ۽ ڏيان سان اڀياس ڪيو هوندو، تہ پوءِ کين قبول ڪرڻو پوندو تہ بادشاهن ۽ مقدس خاندان وارن جا نالا جنهن پر اسرار طريقي سان راز ۽ رکيا ويندا هٿا، سو ڪو درباري خوشامد يا بيجا نيازمنديءَ ۽ پرستش جو نتيجو ڪونہ هوندو هو، پر اِها انسانن جي مجموعي اوائلي نظريي ۽ قدير خيال جي هڪ خاص عملي صورت هئي، جنهن سان عام ماڻهو ۽ ديوتائون، بادشاه ۽ پوجاري سڀ هڪ ئي وقت ۽ ساڳيءَ ئي طرح شامل ۽ متفق هٿا.

باب ڏيوڏهون

وحشيءَ جو انسان تي احسان

بادشاهن ۽ پوڄارين مٿان جيڪي بندشون ۽ پابنديون عائد ٿيل رهيون آهن، تن جي فهرست ۾ اضافو ڪرڻ آسان آهي، ۽ مٿين صفحن ۾ جيڪي مثال ڏنا ويا آهن، سي نموني واسطي ڪافي آهن. پنهنجي موضوع جي هن حصي کي ختم ڪرڻ لاءِ هاڻي فقط مختصر لفظن ۾ انهن نتيجن کي بيان ڪرڻ ضروري آهي، جن تائين انسان کي پنهنجي هٿري ساري مطالعي هيستائين آڻي پهچايو آهي. انسان ڏٺو آهي ته وحشي معاشري ۾ اڪثر اهڙا ماڻهو موجود آهن، جن لاءِ سنڊن اهوجهه ۽ وهمي پائڻ کي خيال رهي ٿو ته انهن کي قدرت جي نظام مٿان ڪراماتي قوتون حاصل آهن، ۽ انهيءَ سبب اهڙن ماڻهن کي ديوتائون ڪري پوڄيو ويو آهي. اهڙن انساني ديوتائن کي پنهنجن معتقدن جي دنيوي زندگيءَ ۽ ان جي معاملن مٿان به ڪو قبضو يا ضابطو هوندو آهي، يا سنڊن فرض فقط روحاني ۽ فوق‌البشري نوعيت جا هوندا آهن، يا ٻين لفظن ۾، اهي هڪ ئي وقت بادشاه ۽ ديوتائون ٻيئي هوندا آهن يا رڳو ديوتائون ـ تنهن ڪري هن هنڌ انسان جو ڪو واسطو ڪونه آهي. انسان جو واسطو فقط انهن جي مفروضه ديوتائي طاقتن ۽ اختيارن سان آهي، ۽ اسين انهن تي ئي غور ڪنداسون. انهيءَ ديوتائي قوت ۽ اختيار رکڻ سبب هو پنهنجن معتقدن وٽ انهيءَ ڪالهه جا ضامن ۽ ذميدار آهن ته قدرت جا اهي طبيعي واقعا ۽ حادثا مسلسل ۽ باقاعدي وقوع پذير ٿيندا رهن، جن تي انسانن جي ڪاڏ خوراڪ ۽ معاش جو دارومدار آهي. ان ڪري، قدرتي طرح، عام ماڻهن کي اهڙن ديوتائي انسانن جي پلائيءَ، بهبودي ۽ وجود جو بيحد فڪر رهندو آهي،

جن جي حياتيءَ ۽ خوشحاليءَ سان سندن پنهنجي حياتي ۽ خوشحاليءَ جو سڌيءَ طرح واسطو رهي ٿو. انهيءَ خيال کان، فطرتي طور، عام ماڻهو هتن کي اهڙن قانونن جي تعميل لاءِ مجبور ڪندا آهن، جي سندن اوائلي عقل موجب اهڙن سيني ايذائن کان، جن جو انساني جسم شڪار ٿي سگهي ٿو، ۽ خود موت جي ايذاءَ کان ٻ، بچڻ لاءِ ضروري آهن. اهي قانون، جيئن متي اسين ڏسي آيا آهيون، صرف ڪجهه چند اصول آهن، جن تي اوائلي ماڻهو سمجهي ٿو ته هڪ معقول شخص کي، جيڪو دنيا ۾ وڏي عمر ماڻڻ گهري ٿو، واقعي عمل ڪرڻ گهرجي. بهرحال رواجي ماڻهوءَ لاءِ انهن اصولن جي تعميل سندس شخصي مرضيءَ تي منحصر آهي، پر ديوتائي انسان لاءِ انهن جي تعميل لازمي آهي، جنهنڪري انهن کان سندس انحرافي سندس معزوليءَ، يا وقتي سندس موت جو ٻ سبب ٿيندي آهي. هن جي معتقدن جو اهڙي ديوتا سروپ انسان جي زندگيءَ سان اهڙو ته گهرو واسطو آهي، جو هو ڪيس اهڙي اجازت هرگز نٿا ڏيئي سگهن ته هو پنهنجي زندگيءَ سان ويهي هٽ چراند ڪري. ان ڪري سيئي عجيب و غريب وهم، پراڻيءَ دنيا جا دستور، سيئي قول اقوال ۽ قانون، جن جو قديم وحشي فيلسوفن جي فهم ۽ عقل هزارها سال اڳ تعبير ۽ تفسير ڪيو هو، ۽ جن کي اڄا تائين پوڙهيون زالون گهرن ۾ چلهين تي ويهي، سياري جي ڏڌين راتين جو پنهنجن پوٽين کي املهه خزاني ۽ اڻ لکيل موتين وانگر زباني طور سونهيندیون آهن ـ اهي سيئي خيالات ۽ انساني دماغ جا چار پراڻي زماني جي هيٺن اسان جي بادشاهن ۽ زنده اوتارن جي راه ۾ آڻيا ويا هئا، جي ان ۾ ڪوريڙي جي چار جي تندن ۾ مڪ وانگر ڳاڻا ويڙهيا هوندا هئا ۽ جي رسمن ۽ رواجن جي انهن "لوه کان زياده مضبوط ۽ هوا کان زياده هلڪين تندن" ۾ پنهنجو عضوو ٻ چوري پوري نه سگهندا هئا، جو نه اهي هڪيئي جي هيڻان مٿان، اندران ۽ باهران اهڙي نه منجهيل نموني سان ڳتيل هوندیون هيون ۽ انهن کي لاتعداد رسمن ۽ رواجن جي ڳنڍين

سان اهڙيءَ تہ مضبوطيءَ سان جڪڙيو ويو هو، جو اتان هيٺن زنده اوتارن ۽ بادشاهن کي صرف موت يا معزولي ئي نجات ڏياري سگهندي هئي.

اهڙيءَ طرح، ماضيءَ جي مطالعي کندڙ شاگرد لاءِ قديم بادشاهن ۽ پوجارين جون زندگيون انتهائي سبق آموز آهن. جنهن زماني ۾ دنيا جو اڌ نديءَ هو، تڏهن انهن هستين جي زندگين جي حالات کي عام ماڻهن لاءِ عقلمنديءَ جو خزانو سمجهيو ويندو هو. آنهن جي زندگيءَ جي نمونن کي مڪمل سمجهيو ويندو هو ۽ وڏو نديو هرڪو پنهنجيءَ زندگيءَ کي آنهيءَ سانچي ۾ وجهڻ جي ڪوشش ڪندو هو، هنن جي زندگي هڪ آها ڪامل ۽ مثالي زندگي هئي، جنهن جي تشڪيل وحشي حڪمت ۽ فيلسوفيءَ جي اصولن مطابق، انتهائي حفاظت، خبرداريءَ ۽ پابنديءَ سان ڪئي ويندي هئي. اها حڪمت ۽ فيلسوفي هن وقت اسان کي ڪيتريقدر به غلط ۽ ناقص معلوم ٿئي، پر تنهن هوندي به ان جي منطقي پختگيءَ کان هرگز انڪار نٿو ڪري سگهجي. زندگيءَ جي بنيادي اصول جو هيءَ تصور سامهون رکي تہ "جاندار وجود ۾ هڪ ٻيو نديڙو وجود يا روح موجود آهي، جيڪو جيتوڻيڪ منجهس رهي ٿو، پر ان کان الڳ ۽ مختلف آهي" ـ زندگيءَ جي عملي رهبريءَ لاءِ قاعدن ۽ اصولن جو هڪ منظم ۽ مڪمل مجموعو يا دستور بنايو ويو هو، جنهن ۾ ڪنهن حد تائين اندروني پختگي ۽ منطق موجود آهي. زندگيءَ جي انهيءَ دستورالعمل جي دليلبازيءَ ۽ منطق ۾ تہ ڪابہ وڏ نظر نٿي اچي، پر ان جو نقص يقيناً انهن ڳالهين ۾ موجود آهي، جن کي فرضي طور تسليم ڪري، انهن جي بنيادن تي ان دليلبازيءَ ۽ منطق جون اڏاوتون قائم ڪيون ويئون آهن ـ ۽ اهو هڪ زبردست نقص آهي، ان جو اهو نقص زندگيءَ جي بنيادي اصول جي تصور ۽ حقيقت ۾ سمايل آهي، ۽ نہ انهن نتيجن ۾، جي انهيءَ تصور مان اخذ ڪيا ويا آهن. پر انهن فرضي ڳالهين کي ڪل جهڙو يا

بيهوده ۽ بيڪار سمجهڻ، چاڪاڻ ته آسانيءَ سان اڄ انهن جي غلطي اسان تي ظاهر ٿي پوي ٿي، هڪ قسم جي احسان فراموشي ٿيندي ۽ ائين ڪرڻ فيلسوفيءَ جي اصولن جي پڻ منافي ٿيندو. اسين اڄ جنهن بنياد تي بيٺل آهيون، سو اسان جي وڏن جي لاتعداد پيڑهين ۽ نسلن ڏاڍو آهي، ۽ انهيءَ مسلسل ۽ اڻ ٽڪ جدوجهد جو اڄ اسين پورو تصور ۾ نه ٿا ڪري سگهون، جو انسانيت انهيءَ منزل تي پهچڻ لاءِ ڪيو آهي، ۽ خود اِها منزل ۽، جنهن تي اسين هن وقت پهتا آهيون، خيال ڪري ڏسجي، ته آخرڪار ڪا ايتري ارفع ۽ اعليٰ ڪانه آهي. اسان لاءِ انهن بيشمار نامعلوم ۽ وسري ويل مجاهدن جو احسان مڃڻ لازمي آهي، جن جي خيالن ۽ مسلسل جدوجهد اسان کي اڄ هن منزل تي پهچايو آهي. ٿئين چاڻ ۽ معلوميت جيڪا هڪ پشت، يا يقيناً هڪ ماڻهو، انسانيت جي عام ۽ ڪڏيل علمي ذخيري لاءِ جمع ڪري ٿو، سا بلڪل ٿوري آهي، ۽ علم جي ايتري ساري ڍڪ کي نظر لاءِ نه آڻڻ ۽ رکو پنهنجن چند ڏاڻن جو قدر ڪرڻ، جيڪي اسان پنهنجي طرفان ذخيري لاءِ ملائي سگهيا هجون، سراسر حماقت، بي ايماني ۽ احسان فراموشيءَ کان علاوه ظاهر ظهور نالائقي پڻ ٿيندي. انسان ذات جي عام پلائيءَ ۽ بهبودي لاءِ موجوده زماني لاءِ، يا تاريخي دور لاءِ، جو ڪجهه اضافو ڪيو ويو آهي، تنهن جي پلڙي جو تمام گهٽ اندیشو آهي، پر جڏهن اسين زماني جي انهن حدن ۽ ڏاڻن کان ٻاهر ٿا لنگهون، تڏهن حالت بنهه ٻيءَ طرح ٿي نظر اچي. ويچاري وحشيءَ ۽ سندس طور طريقن لاءِ گهٽو ڪري نفرت، ٺٺولي يا حقارت ۽ مذمت جو ٿي اظهار ڪيو ويندو آهي ۽ هن جيڪي تڪليفون ورتيون ۽ عذاب سٺا، جن جي ڪري ٿي انهن تڪليفن ۽ عذابن سهڻ کان اسين بچي وياسون، تن جو ڪيس اهو ٿي نتيجو ملندو آهي. ان جي باوجود، انسان ذات جي انهن گهٽگهرن ۽ پلارن ماڻهن مان، جن جي يادگيري ڪرڻ ۽ جن جا هرگهڙيءَ احسان مڃڻ اسان جو فرض آهي، اڪثريت

انهن وحشين جي ئي آهي. چوتہ ڳالهين جي آخرين چنڊ چاڙ ڪرڻ کان پوءِ معلوم ڏو ٿئي تہ وحشين ۽ اسان جي درميان اڄ بہ فرق ٿورو ۽ مشابهتون ۽ هڪجهڙايون گهڻيون موجود آهن. اسان وٽ جيڪي ڳالهيون انهن جي ڳالهين سان مشابهت رکندڙ موجود آهن، جن کي اسين سچيون ۽ فائديمند سمجهي پاڻ وٽ سانڍيندا اچون ٿا، سي سڀ اسان کي انهن وحشي ابن ڏاڏن کان ملیل آهن، جن اهي ڳالهيون تجربي کان بعد حاصل ڪيون هيون ۽ انهن ئي اسان کي اهي بنيادي خيال ۽ اصول جن کي اسين اڪثر طبعزاد ۽ وهبي (*intuitive*) سمجهندا آهيون، ورثي طور ڏنا آهن. اسين هڪ اهڙي خزاني جا وارث آهيون، جو ايتري تہ طويل عرصي کان وٺي اسان کي پشت بپشت ملندو رهيو آهي، جو اسان کي اها ڳالهہ ياد ئي نہ رهي آهي تہ ان کي شروعات ۾ ڪنهن ميڙيو ۽ ڪنهن ڪٺو ڪيو— ۽ هيڏانهن اسين ان جا موجوده مالڪ آهيون، جيڪي اڄ ائين سمجهي رهيا آهيون جڏ ازل کان وٺي اهو جيئن آهي تيئن انساني نسل جي هڪ بنيادي ۽ مستقل ملڪيت آهي! پر فڪر ۽ تفتيش مان اسان کي معلوم ٿيڻ گهرجي تہ اسان جن چيزن کي بنهہ ائين پنهنجو سمجهي رهيا هئاسون، انهن مان تقريباً هر چيز لاءِ اسين پنهنجن وڏن جا مقروض آهيون، ۽ انهن اسان جي وڏن جيڪي غلطيون ڪيون، سي کي سندن ڪاڳل دماغن جي چريائپ ۽ ماليخوليا جو نتيجو نہ هيون، پر اهي فقط انهن جا اوائلي انومان ۽ مفروضا هئا، جي کين ان وقت صحيح حقيقتن جهڙا معلوم ٿي رهيا هئا، پر جيڪي زياده تجربي کان پوءِ کين ۽ سندن پوئرن کي ناڪافي ۽ ناقص ثابت ٿيا. اهڙن انومانن جي مسلسل جاچ جونچ ۽ لاڳيتين آزمائشن کان پوءِ ئي غلط خيالن کي ترڪ ڪري حقيقت کي حاصل ڪري سگهيو آهي. در اصل حقيقت ۾ انهيءَ انومان کي ئي چٽيو آهي، جو عملي طور ڪارگر ثابت ٿيندو آهي. ان ڪري وحشي زماني ۽ سندڙ آدم ذات جي راين ۽ رسمن تي نظر ثاني ڪرڻ وقت، انهن جي غلطين کي درگذر ڪرڻ

بهتر ٿيندو، چو ته اهي دراصل اڻ-ڏر سَهيون کان سواءِ ٻيون
کجهه به نه هيون، جي هنن کان حق ۽ سچ جي جستجوءَ ۽
سرزد ٿيون هيون، ممکن آهي ته اڄتي هلي کنهن زماني ۽
اسان جي کارنامن مان به غلطيون نکرن ۽ ان وقت اسان کي
به اهڙي ئي درگذر جي ضرورت لاحق ٿئي.

... حضرت انسان، جو اڄ اسان کي ذري گهٽ ترقيءَ جي بنهه عروج تي نظر اچي رهيو آهي، سو اڄ کان کروڙين سال اڳ انتهائي وحشي حالت کان درجي بدرجي ترقي ڪندو، سن پنهنجي موجوده منزل تي رسيو آهي.

لکين سال اڳ، جڏهن انسان پاڻ کي نامهربان ماحول ۾ قدرتي عناصر جي رحم و ڪرم تي ۽ تن تنها ڏٺو، تڏهن سندس اڻ گهڙيل دماغ جي جيڪا ڪيفيت رهي هوندي، تنهن جو اسين شايد تصور به نٿا ڪري سگهون. اڄوڪو "سمجهدار" انسان، جو پنهنجي اوائلي زماني جي پاڻ کي وهر پرست سڏڻ کان دريغ نه ڪو ڪري، تنهن کي جيڪڏهن انهيءَ ماحول ۽ انهن دشوارين سان مقابلي ڪرڻ جو اڄ به موقعو ملي، تہ امڪان اغلب آهي تہ هو ايترو ڪجهہ به نہ ڪري سگهي، جيترو سندس انهي وحشي پيشروءَ پنهنجن پونيرن لاءِ ورڻي ۾ ڇڏيو.

زير نظر ڪتاب علم الانسان جي گوناگون شاخن مان هڪ شاخ سان وابستہ آهي. انسان ڪائنات جي هيئت پروڙڻ لاءِ ڏاڍا ٽڪر هنيا آهن ۽ سندس انهيءَ طويل جدوجهد جو داستان به اوترو ئي طويل آهي؛ ان کي ڪنهن هڪ يا ٻن

جلدن اندر ماپائڻ ناسمكن آهي. سنڌي زبان ۾ شايد هي پهريون ئي دفعو آهي، جو حضرت انسان جي هن ڪوه شڪنيءَ جو داستان سنڌي خوانده عوام اڳيان پيش ڪيو وڃي ٿو. پين ٻولين ۾، خاص طرح انگريزيءَ ۾، ته انهي موضوع تي انتهائي دلچسپ، مفيد ۽ غور و فڪر جي غذا سان پرپور ڪيئي جلد لکيا ويا آهن، پر لسان جي مادري زبان علم جي انهيءَ شاخ کان تاحال بي بهره رهي آهي. خوشيءَ جو مقام آهي، جو سنڌي ادبي بورڊ انهيءَ ڏس ۾ دلچسپي وٺي، پروفيسر فريزر جي جڳ مشهور ڪتاب "گولڊن بؤ" (Golden Bough) جو هيءُ سنڌي ترجمو پيش ڪري رهيو آهي.

اميد آهي ته جنهن اعليٰ مقصد کي مد نظر رکي هي ڪتاب پيش ٿي رهيو آهي، سو سنڌي پڙهيل عوام جي دلين ۾ علم ۽ ڄاڻ جي نئين روشنيءَ جي جوت جاڳائڻ ۽ سندن خيالن ۽ نظرين کي ڪجهه قدر حقيقت پسندانه بنائڻ جي صورت ۾ حاصل ٿي سگهندو.

ڪور ڊزائين غلام مصطفيٰ جي ٺاهيل آهي

پڑهندڙ نَسُل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين " اُداس نسلين" نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪ "لُڙهندڙ نَسُل" نالي ڪتاب لکي پنهنجي دور جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ئي لکيو:

انڌي ماءُ جڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڑا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندَڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، چُرندڙ، ڪِرَندڙ، اوسيئڙو ڪَندَڙُ، ياڙي، ڪاڻُو، ياڃوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سيني وِچان "**پڙهندڙ**" نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاغَر تان کڻي ڪمپيوُٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، بين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنيٰ e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاريِ تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پَڙهندڙ نَسل (پَـنَ) کا به تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو به صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پَڪَ ڄاڻو ته اُهو ڪُوڙو آهي. نه ئي وري **پَـنَ** جي نالي کي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پَڪَ ڄاڻو ته اُهو ٻِ ڪُوڙو آهي.

جھڙيءَ طَرح وٽن جا پَنَ ساوا، گاڙهو، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا **پَنَ** بہ مختلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، بَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ **پَنَ** کا خُصوصي ۽ تالي لڳل کِلَب Exclusive Club نہ آهي.

کوشش اها هوندي تہ **پَنَ** جا سڀ کَم کار سَهکاري ۽ رَضاکار بنيادن تي ٿين، پر ممکن آهي تہ کي کم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ **پَنَ** پاڻ هِکَٻِئي جي مدد کَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ کندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. **پَنَن** پاران کتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize کرڻ جي عَملَ مان کو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل کرڻ جي کوشش نہ کئي ويندي.

کتابن کي ڊِجيٽائِيز کرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو کم کرڻ وارن مان جيکڏهن کو پيسا کمائي سگهي ٿو تہ پلي کمائي، رُڳو **پَنَن** سان اُن جو کو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ کتاب خريد کَري کتابن جي ليکَکَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمتائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل کرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي کوشش دوران کَنهن بہ رُکاوٽ کي نہ مجن.

شيخ اَيازَ علمَ، جاڻَ، سمجهَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُکارَ سان تَشبيهه ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہ جِٽ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.
... ...
جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو بولیءَ جي آڙ چُپن ٿا؛
ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهِ پهاڙ چُپن ٿا؛
... ...
ڪالهَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
گيتَ بہ جِٽ گوريلا آهن.....
... ...
هي بيتُ اَتي، هي بَم- گولو،
جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!
مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڄاڻائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ "هاڻي ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وجايو" نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَڻ جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر کڄي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَڻَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پَڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چو، چالاءِ ۽ ڪينئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوڻَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽنر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻَ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ياڪيِ پائي چيو تہ ”منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
ـ اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)